Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

0/0/0

Περιεχόμενα

1) Ἑλληνική ἱστορία Ν. Βραχνοῦ
Ἀπὸ τὴν ἀρχαϊκὴ συμπολιτείας μέχρι τῆς ἁλώσεως
τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων
σχολ. 1917

2) Ἑλλ. ἱστορία Π. Βαγάκη
μετὰ συντόμου γενικῆς ἐκθέσεως

3) Βυζαντινὴ Ἱστορία
ἀδ. Ἀδαμαντίου

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ι. ΕΡΑΧΝΟΥ

Ε 88

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΤΗΣ ΑΧΑΪΚΗΣ ΣΥΜΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

ΜΕΧΡΙ

ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΥΠΟ ΤΩΝ ΦΡΑΓΚΩΝ

ΔΙΑ ΤΗΝ Β΄. ΤΑΞΙΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

Ἐγκριθεῖσα δὶς κατὰ τὸν νόμον ,ΒΤΓ΄ διὰ τὰς πενταετίας 1901—1906 καὶ 1906—1911. Ὡσαύτως ἐγκριθεῖσα δὶς κατὰ τὸν νόμον ,ΓΣΑ΄ ὡς μόνον διδακτικὰν βιβλίον διὰ τὰς τετραετίας 1910—1914 καὶ 1914—1918.

Τμῆμα γιὰ τὸν Ἀριθμὸ Χρονολογία 19 Ἐκδοση ΠΡΩΤΗ
Βιβλιοθήκη

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΚΑΤΗ ΤΕΤΑΡΤΗ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ Γ. Η. ΚΑΛΕΡΓΗ & ΣΙΑΣ
1917

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ ἱστορία αὕτη κατά τε τὸ ὁμαλὸν καὶ εὔληπτον καὶ χαρίεν τῆς γλώσσης καὶ τῆς παραστάσεως εἶναι ὁμοίᾳ τῇ τῆς Α΄ τάξεως καὶ ἔτι κρείττων.

Οἱ κριταὶ

Πᾶν ἀντίτυπον γνήσιον φέρει ἐνταῦθα τὴν ὑπογραφήν μου καὶ ἔμπροσθεν τὸ σῆμά μου (τὴν Κλειὼ κρατοῦσαν εἰς χεῖρας τὴν ἱστορίαν).

Ν. Βρανᾶς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΩΝ ΤΗΣ ΑΧΑΪΚΗΣ ΣΥΜΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ

ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΥΠΟ ΤΩΝ ΦΡΑΓΚΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΑΠΟ

ΤΗΣ ΕΝ ΙΨΩι ΜΑΧΗΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΦΙΛΟΠΟΙΜΕΝΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΤΑ ΕΝ ΕΥΡΩΠΗι, ΑΣΙΑι ΚΑΙ ΑΦΡΙΚΗι ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΖΟΝΤΑ ΚΡΑΤΗ ΜΕΧΡΙ ΤΕΛΟΥΣ ΤΟΥ Γ΄ ΠΡΟ ΧΡΙΣΤΟΥ ΑΙΩΝΟΣ

1. *Ἐπακολουθήματα τῆς ἐν Ἰψῷ μάχης.*

Διὰ τῆς ἐν Ἰψῷ μάχης (301 π. Χ.) ἀποσυνετέθη καὶ διεμελίσθη ὁριστικῶς τὸ κράτος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Οἱ μεταξὺ τῶν διαδόχων ἀγῶνες, οἱ ὁποῖοι ἤρχισαν εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀπέβλεπον κυρίως εἰς ἕνα σκοπόν, εἰς τὴν ὑπὸ ἑνὸς ἐκ τῶν διαδόχων κατάληψιν τῆς ὅλης κληρονομίας τοῦ μεγάλου κατακτητοῦ. Ἡ ἐν Ἰψῷ μάχη ἐπέφερε τὴν ὁριστικὴν ἐγκατάλειψιν τῆς ἰδέας ἑνὸς ἑνιαίου μακεδονικοῦ καὶ ἀσιατικοῦ κράτους. Εἰς τὸ ἑξῆς ὑπάρχουσι τέσσαρα βασίλεια ἀνεξάρτητα ἀπ' ἀλλήλων, τὸ Μακεδονικὸν τοῦ Κασσάνδρου, τὸ Θρᾳκικὸν τοῦ Λυσιμάχου, τὸ Συριακὸν τοῦ Σελεύκου καὶ τὸ Αἰγυπτιακὸν τοῦ Πτολεμαίου, τὰ ὁποῖα ἄλλοτε μὲν διέκειντο πολεμίως ἀναμεταξύ των, ἄλλοτε δὲ συνεδέοντο διὰ κοινῶν συμφερόντων.

2. *Τὸ βασίλειον τῆς Μακεδονίας.*

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κασσάνδρου ἔλαβε τὸν θρόνον ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀλέξανδρος. Τοῦτον ἐξέβαλεν ἐκ τοῦ θρόνου ὁ υἱὸς τοῦ ἐκ τῶν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

διαδόχων Ἀντιγόνου Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς καὶ ἀνηγορεύθη οὗτος ὑπὸ τῶν Μακεδόνων βασιλεύς. Ἀλλὰ καὶ ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς ἐξεβλήθη ἐκ τοῦ θρόνου τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου, τοῦ Σελεύκου καὶ τοῦ Λυσιμάχου, ἡ δὲ Μακεδονία διενεμήθη μεταξὺ τοῦ Λυσιμάχου καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Ἠπείρου Πύρρου, ὅστις ἐβοήθησε τοὺς εἰρημένους τρεῖς συμμάχους εἰς τὴν κατὰ τοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ ἐκστρατείαν των.

Μετ' ὀλίγον ὁ Λυσίμαχος περιελθὼν εἰς πόλεμον πρὸς τὸν Σέλευκον ἐνικήθη καὶ ἐφονεύθη (281), αἱ δὲ χῶραι τοῦ βασιλείου του προσηρτήθησαν εἰς τὸ Συριακὸν κράτος. Ἀλλὰ καὶ ὁ Σέλευκος κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Κεραυνοῦ, υἱοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαίου Α'. Ὁ Πτολεμαῖος Κεραυνὸς ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῆς Θράκης, ἐπελθὼν δὲ μετὰ στρατοῦ κατὰ τῆς Μακεδονίας ἀνεγνωρίσθη καὶ ὑπὸ τῶν Μακεδόνων βασιλεύς.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Κεραυνοῦ ἔγινε βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας ὁ υἱὸς τοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς. Καὶ ἐξεβλήθη μὲν καὶ οὗτος ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Ἠπείρου Πύρρου· ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πύρρου (272) ἀνέκτησε καὶ αὖθις τὸν θρόνον, οἱ δὲ ἀπόγονοι αὐτοῦ, Ἀντιγονίδαι, ἐβασίλευσαν ἔκτοτε ἐν Μακεδονίᾳ μέχρι τοῦ 148 ἐν συχνοῖς καὶ φονικοῖς πολέμοις πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

3. *Τὰ ἐν Ἀσίᾳ ἑλληνικὰ καὶ ἑλληνίζοντα κράτη.*

α') Τὸ βασίλειον τῆς Συρίας. — Ὁ ἔνδοξος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου στρατηγὸς Σέλευκος ὑπῆρξεν ἱδρυτὴς τῆς ἐν Συρίᾳ δυναστείας τῶν Σελευκιδῶν. Οὗτος ἐξέτεινε τὰ ὅρια τοῦ Συριακοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ καὶ τοῦ Ἰαξάρτου. Διέδωκεν εἰς τὸ ἀχανὲς κράτος του τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ πρὸς τοῦτο ἔκτισε πολλὰς πόλεις, αἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔφερον τὰ ὀνόματα τοῦ πατρός, τῆς μητρὸς καὶ τῶν συζύγων τοῦ Σελεύκου, Ἀντιόχειαι, Λαοδίκειαι, Στρατονίκειαι, Ἀπάμειαι. Ἐπιφανέσταται ἐκ τῶν πόλεων τούτων ἀπέβησαν ἡ παρὰ τὸν Τίγρητα Σελεύκεια καὶ ἡ παρὰ τὴν Ὀρόντην Ἀντιόχεια, ἥτις καὶ ἔγινε πρωτεύουσα τοῦ βασιλείου. Ὁ Σέλευκος ἔπραξε πολλὰ ὑπὲρ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐμπορίου,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἰδίως δὲ ἐπεμελήθη καὶ αὐτὸς καὶ οἱ διάδοχοί του τῆς μεγάλης ἐμπορικῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἀπὸ τῆς βορείου Ἰνδικῆς εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον. Ἡ Σελεύκεια κατέστη σημαντικώτατον κέντρον ἐμπορίου.

Ἀλλὰ τὸ μέγα Συριακὸν κράτος ἤρχισε νὰ παρακμάζῃ εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἱδρυτοῦ του. Αὐτὸς ὁ Ἀντίοχος Α′ (281—262), υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Σελεύκου Α′, ἀπέβαλε τὰς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ χώρας τῆς Καππαδοκίας, τῆς Βιθυνίας καὶ τοῦ Περγάμου. Ὁ Ἀντίοχος Β′ (262—247) ἀπώλεσεν ὡσαύτως πολλὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους του, ἐξ αὐτῶν δὲ ἀπετελέσθησαν τὰ βασίλεια τῆς Βακτριανῆς καὶ τῆς Παρθίας. Καὶ προσεπάθησε μὲν ὁ Ἀντίοχος Γ′ (222—187) ν' ἀνορθώσῃ τὸ Συριακὸν κράτος, ἀλλὰ περιπλακεὶς εἰς πολέμους πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτοὺς πάσας τὰς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐντεῦθεν τοῦ Ταύρου χώρας του. Ἐπὶ τέλους τὸ Συριακὸν κράτος περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν Συρίαν καὶ τῷ 64 π. Χ περιῆλθεν ὑπὸ τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν.

β) Τὸ βασίλειον τοῦ Περγάμου.—Τὸ κράτος τοῦ Περγάμου ἱδρύθη τῷ 281 π.Χ. ὑπὸ τοῦ Φιλεταίρου, στρατηγοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Θράκης Λυσιμάχου. Καθ' ὃν χρόνον ὁ Λυσιμαχος ἐπολέμει πρὸς τὸν Σέλευκον, μετέφερε τὸ βασιλικὸν ταμεῖον εἰς τὸ Πέργαμον, φρούριον ἰσχυρὸν τῆς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Μυσίας, φύλακα δὲ τοῦ ταμείου καὶ φρούραρχον τοῦ Περγάμου ἐγκατέστησε τὸν στρατηγὸν Φιλέταιρον. Ἀλλ' ὅτε ὁ Φιλέταιρος εἶδεν ὅτι ἡ νίκη ἔκλινε πρὸς τὸν Σέλευκον, ἀπεστάτησε πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Συρίας· ἔπειτα δὲ ὠφελούμενος ἐκ τῶν ἀνωμαλιῶν, αἵτινες ἐπῆλθον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σελεύκου, ἐκήρυξεν ἑαυτὸν ἀνεξάρτητον, συνάμα δὲ κατέλαβε πολλὰς παραλίους πόλεις. Τὰς κτήσεις ταύτας ἐπεξέτεινεν ἀκόμη περισσότερον ὁ ἀνεψιὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Εὐμένης Α′.

Τὸν Εὐμένην Α′ διεδέχθη ὁ ἐξάδελφός του Ἄτταλος Α′ (241—197), ὅστις πρῶτος ἔλαβε τὴν προσωνυμίαν βασιλέως. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ Εὐμένης Β′, Ἄτταλος Β′ καὶ Ἄτταλος Γ′ ἔγιναν σύμμαχοι τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ πολέμους αὐτῶν, τὸ Περγαμηνὸν βασίλειον ἐπροστατεύθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστ' ἔγινε τὸ ἰσχυρότερον τῶν ἐν Ἀσίᾳ κρατῶν, περιλαβὸν πλὴν τῆς Μυσίας τὴν Φρυγίαν, τὴν Λυδίαν καὶ ἄλλας χώρας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀττάλου Γ' περιῆλθεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους κληροδοτηθὲν εἰς αὐτοὺς διὰ διαθήκης ὑπὸ τοῦ τελευταίου τούτου βασιλέως.

γ') Τὰ βασίλεια τῆς Βακτριανῆς καὶ τῆς Παρθίας. — Ἡ Βακτριανὴ ὑπήγετο εἰς τὸ κράτος τῶν Σελευκιδῶν· ἀλλὰ τῷ 256 ὁ σατράπης αὐτῆς Διόδοτος ἀποστατήσας ἵδρυσεν ἴδιον ἀνεξάρτητον βασίλειον, ὅπερ ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἀπέβη ἰσχυρότατον καὶ ἀνῆλθεν εἰς μεγάλην ἀκμήν. Οἱ Ἕλληνες βασιλεῖς αὐτοῦ ἐξέτειναν τὰ ὅρια μέχρι τῆς Ἰνδικῆς καὶ αὐτῆς τῆς Σινικῆς καὶ προήγαγον εἰς τὰς διαφόρους αὐτοῦ χώρας τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμόν. Ἀπὸ τῆς δευτέρας π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος ἤρχισεν ἡ παρακμὴ τοῦ Βακτριανοῦ βασιλείου, τὸ ὁποῖον κατὰ μικρὸν ὑπέκυψεν εἰς τοὺς Σάκκας, τουρανικὸν φῦλον.

Καὶ ἡ Παρθία ἢ Παρθυαία, χώρα τοῦ Ἰρὰν πρὸς ἀνατολὰς τῆς Μηδίας, ἀνῆκεν εἰς τὸ βασίλειον τῆς Συρίας· ἀλλὰ τῷ 256 οἱ Πάρθοι ὑπὸ τὸν Ἀρσάκην ἐπανεστάτησαν καὶ ἀπετέλεσαν ἴδιον κράτος. Τὸ Παρθικὸν κράτος ἕνεκα τῆς ὁσημέραι προαγομένης ἀσθενείας τῶν Σελευκιδῶν ἐπεξετάθη μεγάλως καὶ περὶ τὰ μέσα τῆς 2ας π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος περιελάμβανε πάσας τὰς μεταξὺ τοῦ Εὐφράτου καὶ τοῦ Ἰνδοῦ χώρας. Καὶ παρέμειναν μὲν οἱ Πάρθοι νομάδες, ὡς ἦσαν πρότερον, ἀλλ' οἱ Ἀρσακίδαι βασιλεῖς ὑπεστήριξαν πολὺ τὸν ἑλληνισμὸν καὶ συνετέλεσαν ὄχι ὀλίγον εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Περσίᾳ.

δ') Τὰ Κράτη τῆς Βιθυνίας καὶ τοῦ Πόντου — Ἡ Βιθυνία εἶχε κατακτηθῆ ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀλλ' ὁ ἐπὶ τῆς περσικῆς κυριαρχίας ἐγχώριος κληρονομικὸς αὐτῆς σατράπης, ὀνόματι Βίας, ἀντέσχεν εἰς τὰ ὄρη. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ζιποίτης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου κατέλαβεν ἐκ νέου τὴν χώραν καὶ διετήρησε τὴν ἀνεξαρτησίαν. Ὅτε δὲ ὁ Λυσίμαχος κατέστρεψε τὴν πρωτεύουσαν τῆς Βιθυνίας Ἄστακον, ὁ Ζιποίτης ἔκτισεν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς νέαν πρωτεύουσαν, τὴν ὁποίαν ὠνόμασεν ἐκ τοῦ υἱοῦ του Νικομήδους Νικομήδειαν καὶ σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου κατῴκισε δι' Ἑλλήνων. Ἐντεῦθεν αὐλὴ καὶ κυβέρνησις τῶν βασιλέων τῆς Βιθυνίας ἀπέβησαν ὅλως ἑλληνικαί.

Ἤδη ἐπὶ τῆς περσικῆς κυριαρχίας ὑφίστατο κατὰ τὸν Πόντον

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀνεξάρτητον βασίλειον ὑπὸ ἐγχωρίους ἡγεμόνας, οἵτινες ἐκαυχῶντο ὅτι εἶλκον τὴν καταγωγὴν ἐκ τοῦ Κύρου, βασιλέως τῶν Περσῶν. Ἡ δυναστεία αὕτη τοῦ Πόντου ἀνέλαβε νέον ζωὴν ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, μετὰ δὲ τὴν ἐν Ἰψῷ μάχην ὁ Μιθραδάτης Γ' ἀνεγνωρίσθη ὡς κύριος τοῦ Πόντου ὑπὸ τῶν νικητῶν τοῦ Ἀντιγόνου. Οἱ βασιλεῖς τοῦ Πόντου μετεφύτευσαν εἰς τὸ κράτος των τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ δίαιταν. Πολὺ ὅμως συνετέλεσαν εἰς τὸν ἐξελληνισμὸν τοῦ Ποντικοῦ βασιλείου αἱ ἀρχαιότατα καὶ ἀξιολογώτατα ἑλληνικαὶ πόλεις Ἡράκλεια, Σινώπη, Ἀμισός, Τραπεζοῦς καὶ Κερασοῦς, αἵτινες προϊόντος τοῦ χρόνου ὑπετάχθησαν ὑπὸ τῶν βασιλέων τοῦ Πόντου. Ἀφ' ἧς δ' ἐπεκράτησεν ὁ Φαρνάκης Α' κατέστησε πρωτεύουσαν τοῦ κράτους τὴν μεγάλην καὶ πλουσίαν ἑλληνικὴν πόλιν Σινώπην (183) ἀντὶ τῆς πρώην μεσογείου Ἀμασείας, τὸ βασίλειον τοῦ Πόντου προήχθη εἰς ἰσχυρὰν ναυτικὴν δύναμιν καὶ ἐθαλασσοκράτει ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ.

4. Τὸ βασίλειον τῶν Λαγιδῶν ἐν Αἰγύπτῳ.

Ἱδρυτὴς τοῦ βασιλείου τῆς Αἰγύπτου ὑπῆρξεν ὁ Πτολεμαῖος Α', υἱὸς τοῦ Λάγου. Οὗτος ἐξέτεινε τὰ ὅρια τοῦ κράτους διὰ τῆς ὑποταγῆς τῆς Κυρηναϊκῆς, τῆς Παλαιστίνης, τῆς Κοίλης Συρίας καὶ τῆς Κύπρου. Διωργάνωσε τὰς πεζικὰς καὶ ναυτικὰς δυνάμεις. Ἐπεμελήθη νὰ ἐξελληνίσῃ τὴν Αἴγυπτον. Ἐπροστάτευσε καὶ προήγαγε τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας. Ἵδρυσεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὴν περιώνυμον βιβλιοθήκην καὶ τὸ Μουσεῖον. Ἀνήγειρεν ἐπὶ τῆς νήσου Φάρον τὸν φερώνυμον φανοφόρον πύργον πρὸς σωτηρίαν τῶν ναυτιλλομένων κατὰ τὰς θυελλώδεις καὶ ἀφεγγεῖς νύκτας. Ἀποθανὼν δὲ ἀφῆκεν εἰς τὸν υἱόν του καὶ διάδοχον Πτολεμαῖον Β' τὸν Φιλάδελφον τὸ κράτος πλουσιώτατον καὶ ἰσχυρότατον.

Ὁ Πτολεμαῖος Β' ὁ Φιλάδελφος διετήρησε τὴν γοητείαν τοῦ κράτους του καὶ προήγαγεν αὐτὸ ἔτι μᾶλλον καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς. Ὡσαύτως ὁ Πτολεμαῖος Γ' ὁ Εὐεργέτης, υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Πτολεμαίου Β', προήγαγε τὸ κράτος ἀποσπάσας διὰ πολέμου ἀπὸ τοῦ Σελεύκου Β' τῆς Συρίας πλείστας χώρας τοῦ βασιλείου του.

Καθ' ὅλου ἐπὶ τῶν τριῶν πρώτων Πτολεμαίων τὸ βασίλειον τῆς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Αἰγύπτου ἀνῆλθεν εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμήν. Ὁ πλοῦτος καὶ ἡ λαμπρότης αὐτοῦ ἡμιλλᾶτο πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν δυνάμεων καὶ πρὸς τὴν καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων. Ἐπὶ τοῦ Πτολεμαίου Β' ἡ Ἀλεξάνδρεια ἦτο τὸ μέγιστον ἐμπορεῖον τοῦ κόσμου.

Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Πτολεμαίου Δ' ἤρχισεν ἡ παρακμὴ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον ἐπὶ τέλους ἐν ἔτει 30 π. Χ. ὑπετάχθη εἰς τοὺς Ῥωμαίους.

5. Τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι κατὰ τὸν τρίτον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα.

Διὰ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ διὰ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ ἡ ἑλληνικὴ παιδεία διεδόθη εἰς τὰς ἀπεράντους χώρας τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα κατέστη τὸ ὄργανον πάσης διανοητικῆς ἐνεργείας καὶ ἀναπτύξεως καὶ τῶν σχέσεων τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους. Ἀλλὰ μετὰ τῆς πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας οἱ Ἕλληνες συναπώλεσαν καὶ τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος. Τὰ ἑλληνικὰ γράμματα κατέπεσον ἐκ τοῦ ὕψους, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχον ἀνυψωθῆ κατὰ τοὺς ἀπὸ τῶν περσικῶν πολέμων μέχρι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου χρόνους. Τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐστερήθη τῆς προτέρας δημιουργικῆς δυνάμεως καὶ περιωρίσθη ἤδη εἰς τὸ νὰ μιμῆται ἁπλῶς καὶ νὰ ἑρμηνεύῃ τὰ ἐγνωσμένα καὶ εἰς τὸ νὰ μανθάνῃ ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερα. Ὅθεν ἡ πολυμάθεια ἐνομίσθη ὁ πρῶτος σκοπὸς τῶν γραμμάτων.

Ἡ ἕδρα τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν μετετέθη εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Διὰ τοῦτο καὶ ὅλη ἡ φιλολογικὴ περίοδος ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ τρίτου μέχρι τῶν μέσων τοῦ δευτέρου αἰῶνος π. Χ. ὠνομάσθη Ἀλεξανδρινὴ φιλολογία. Οἱ τρεῖς πρῶτοι βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαῖος Α', Πτολεμαῖος Β' καὶ Πτολεμαῖος Γ', ὡς προείπομεν, ἐπροστάτευσαν εἰς μέγιστον βαθμὸν τὰ γράμματα, τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας. Ὁ Πτολεμαῖος Α' ἵδρυσε πλησίον τῶν μεγαλοπρεπῶν ἀνακτόρων του περικαλλὲς καὶ ἀπέραντον οἰκοδόμημα, καλούμενον Μουσεῖον, τὸ ὁποῖον περιεῖχε πολλὰς εὐρυχώρους αἰθούσας, μακρὰς στοὰς καὶ ἐξέδρας. Μετὰ τοῦ Μουσείου συνείχετο

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἡ περιώνυμος βιβλιοθήκη. Ταύτης τὰς ἀρχὰς ἔθεσεν ὁ Πτολεμαῖος Α′, συνεπλήρωσε δὲ καὶ ἐτελειοποίησεν ὁ Πτολεμαῖος Β′. Περιελάμβανε δὲ αὕτη ἐπὶ Πτολεμαίου Β′ πεντακοσίας χιλιάδας χειρογράφων βιβλίων. Τὰ βιβλία ἦσαν γεγραμμένα εἰς παπύρους, οἱ ὁποῖοι τυλισσόμενοι εἰς κυλίνδρους ἐφυλάσσοντο ἐντὸς θηκῶν.

Ἐν τῷ Μουσείῳ κατῴκουν καὶ συνεσίτουν φιλόλογοι ἄνδρες λαμβάνοντες ἀξίαν λόγου ἀντιμισθίαν. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἔργον εἶχον νὰ συζητῶσι περὶ διαφόρων ἐπιστημονικῶν ζητημάτων, συνάμα δὲ νὰ διορθώνωσιν, ἑρμηνεύωσι καὶ σχολιάζωσι τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς. Ὡσαύτως οἱ ἄνδρες οὗτοι μετέφραζον εἰς τὴν ἑλληνικὴν τὰ ξένα συγγράμματα. Τότε κατ' ἐντολὴν τοῦ Πτολεμαίου Β′ ἔγινεν ἡ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μετάφρασις τῶν Ἑβδομήκοντα.

Ἐπὶ τῶν ἀλεξανδρινῶν χρόνων ἔλαβον μεγάλην ἐπίδοσιν αἱ καλούμεναι πραγματικαὶ ἐπιστῆμαι. Τώρα τὸ πρῶτον διεμορφώθη ἡ γραμματικὴ τέχνη καὶ εἰσήχθησαν ἡ στιγμὴ καὶ ἡ ἄνω στιγμή, τὰ πνεύματα καὶ οἱ τόνοι. Κατὰ τοὺς ἀλεξανδρινοὺς χρόνους παρήχθη ἐκ τῶν δημωδῶν ποιμενικῶν ᾀσμάτων νέον εἶδος ποιήσεως τὸ καλούμενον εἰδύλλιον ἢ βουκολικὴ ποίησις, διεμόρφωσε δὲ αὐτὸ ὁ Συρακούσιος Θεόκριτος. Αἱ μαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι προήχθησαν πολύ, ἐπίσης δὲ καὶ ἡ ἀστρονομία.

Πρὸς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἠμιλλᾶτο ὡς πρὸς τὴν θεραπείαν τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν τὸ Πέργαμον, πρωτεύουσα τοῦ Περγαμηνοῦ βασιλείου. Οἱ φιλόμουσοι καὶ φιλόκαλοι βασιλεῖς αὐτοῦ Ἄτταλος Α′, Εὐμένης Β′ καὶ Ἄτταλος Γ′ ἐπροστάτευσαν παρὰ πολὺ τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τέχνας καὶ ἵδρυσαν ἐν Περγάμῳ σχολὰς καὶ βιβλιοθήκην, ἥτις περιελάμβανε διακοσίας χιλιάδας βιβλία. Ὅτε δὲ οἱ Πτολεμαῖοι ἐξ ἀντιζηλίας, ὡς λέγεται, ἀπηγόρευσαν τὴν ἐξαγωγὴν τοῦ παπύρου ἐκ τῆς Αἰγύπτου, οἱ Περγαμηνοὶ ἐτελειοποίησαν πρὸς γραφὴν τὴν κατασκευὴν τῶν διφθερῶν, δερμάτων κατειργασμένων. Ὠνομάσθησαν δὲ αἱ διφθέραι αὗται ἀπὸ τῆς πόλεως Περγάμου περγαμηναί.

Αἱ καλαὶ τέχναι κατὰ τοὺς ἀλεξανδρινοὺς χρόνους ἠσκοῦντο καὶ εἰς ἄλλας μὲν πόλεις, πρὸ πάντων δὲ ἐν Περγάμῳ καὶ ἐν Ῥόδῳ. Ἐν Ῥόδῳ ἐποιήθη τὸ περιώνυμον Σύμπλεγμα τοῦ Λαο-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κόοντος καὶ ὁ Κολοσσός, ὅστις ἐθεωρεῖτο ὡς ἓν τῶν ἑπτὰ θαυμάτων τοῦ κόσμου. Ἦτο δὲ ὁ Κολοσσὸς χαλκοῦν ἄγαλμα τοῦ Ἡλίου ἑβδομήκοντα ποδῶν τὸ ὕψος, τὸ ὁποῖον ἐστόλιζε τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος καὶ τὸ ὁποῖον κατέπεσε τῷ 227 π. Χ. ὑπὸ σεισμοῦ καὶ συνετρίβη.

Μεγάλως ἤκμασε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ ἡ ναυπηγική. Ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς εἶχε κατασκευάσει ναῦς μὲ 15-16 σειρὰς κωπηλατῶν. Ὁ Πτολεμαῖος Β' εἶχε στόλον ἐκ πλειόνων τῶν τεσσάρων χιλιάδων πολεμικῶν καὶ θαλαμηγῶν πλοίων, τὰ ὁποῖα διέσχιζον τὴν Μεσόγειον καὶ τὸν Νεῖλον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΙ ΕΜΦΥΛΙΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

6. *Κατάστασις τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς μετὰ τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον χρόνους.*

Ἡ Ἑλλὰς κατὰ τοὺς μετὰ τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον χρόνους εὑρίσκετο ἐν οἰκτρᾷ καταστάσει. Ἀφ' ἑνὸς μὲν εἶχε καταστῆ αὕτη διηνεκὲς θέατρον ὅλων τῶν πολέμων τῶν ἀνταγωνιζομένων περὶ τοῦ μακεδονικοῦ θρόνου, οὖσα καὶ αὐτὴ διηρημένη εἰς δύο ἀντιμαχόμενα μέρη· ἀφ' ἑτέρου δὲ ἕνεκα τῆς μεγάλης ταύτης ἀνωμαλίας εἰς τὰς περισσοτέρας πόλεις εἶχον ἐγκαθιδρυθῆ τύραννοι. Οἱ τύραννοι οὗτοι ὑποστηριζόμενοι καὶ ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας κατεπίεζον δεινῶς τοὺς ἀρχομένους, ἕνεκα δὲ τούτου πολλοὶ ἔφευγον τὰς πατρίδας των. Ὅλη δὲ ἡ Ἑλλὰς τότε ἦτο πλήρης φυγάδων. Καὶ ἄλλοι μὲν ἐκ τῶν φυγάδων μὴ ἔχοντες πόρον ζωῆς ἐγίνοντο μισθοφόροι στρατιῶται· ἄλλοι δὲ ἐνούμενοι μὲ τοὺς ἐκ τῆς στρατείας ἀπολυομένους μισθοφόρους ἀπετέλουν λῃστρικὰς συμμορίας καὶ περιήρχοντο τὴν χώραν χλευάζοντες πᾶσαν τάξιν καὶ πάντα νόμον. Αὐτὴν τὴν εἰκόνα παρουσιάζει ἡ Ἑλλὰς κατὰ τὸν Γ' π. Χ. αἰῶνα, εἰκόνα γενικῆς παραλυσίας. Ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς, ἀφοῦ ἐξησφάλισε τὴν ἀρχήν του, ἐπεχείρησε νὰ κυριαρχήσῃ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος· ἀλλὰ κατ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴν ἐνεφανίσθησαν δύο συμπολιτεῖαι, ἡ Ἀχαϊκὴ καὶ ἡ Αἰτωλική, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν πρώτη ἐξέβαλε τὸν Ἀντίγονον ἐκ τῆς Πελοποννήσου, ἡ δὲ δευτέρα ἀπέκρουσε πᾶσαν ἐπέμβασίν αὐτοῦ εἰς τὰ πράγματα τῆς ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδος. Ἡ Αἰτωλικὴ καὶ ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία ἦσαν ὁ τελευταῖος σπινθὴρ τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας. Ὡς βάσιν αἱ συμπολιτεῖαι αὗται εἶχον τὴν ἰσοπολιτείαν καὶ ὡς σκοπὸν τὴν διατήρησιν τῆς αὐτονομίας των. Ἀλλ' ὁ σκοπὸς αὐτῶν δὲν ἐπετεύχθη, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

7. *Αἰτωλικὴ συμπολιτεία.*

Οἱ Αἰτωλοὶ ἀνέκαθεν ἦσαν τραχεῖς κατὰ τὰ ἤθη καὶ σχεδὸν βάρβαροι, μὴ παρακολουθήσαντες τοὺς ἄλλους Ἕλληνας εἰς τὸ στάδιον τοῦ πολιτισμοῦ. Ἔζων κατὰ κώμας ἀτειχίστους ὁπλοφοροῦντες καὶ ἐκτρεπόμενοι εἰς λῃστείας. Ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων ὑπῆρξαν ὀνομαστοί· ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῆς Ἑλλάδος ὑπῆρξαν ἀφανεῖς. Ἀνεφάνησαν δὲ πάλιν ἐπὶ τῶν μακεδονικῶν χρόνων καὶ εἰς τὸν Λαμιακὸν πόλεμον συνεπολέμησαν μετὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων κατὰ τῶν Μακεδόνων. Καὶ εἶχον μὲν ἀνέκαθεν οἱ Αἰτωλοὶ συμπολιτείαν τινά, ἀλλ' ἡ συμπολιτεία αὕτη ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ κανονικώτερον τύπον περὶ τὸ 280 π. Χ.

Κατὰ τὸν ὀργανισμὸν τῆς συμπολιτείας ταύτης ἅπαντες οἱ Αἰτωλοὶ πολῖται συνήρχοντο κατ' ἔτος πανηγυρικῶς ἐν Θέρμῳ τῆς Αἰτωλίας εἰς κοινὴν σύνοδον, καλουμένην Παναιτώλιον. Ἡ σύνοδος αὕτη συνεσκέπτετο καὶ ἀπεφάσιζε περὶ τῶν κοινῶν συμφερόντων τῆς συμπολιτείας, ἤτοι περὶ πολέμου, περὶ εἰρήνης, περὶ συμμαχιῶν καὶ τῶν τοιούτων, καὶ ἐξέλεγε τὰς ἐνιαυσίους ἀρχάς, αἵτινες διῴκουν τὰ τῆς συμπολιτείας. Ἦσαν δὲ αἱ ἀρχαὶ αὗται ὁ στρατηγός, ὁ ἵππαρχος, ὁ δημόσιος γραμματεὺς καὶ τὸ συμβούλιον, τοῦ ὁποίου τὰ μέλη ἐκαλοῦντο ἀπόκλητοι. Ἐνίοτε συνήρχοντο καὶ ἔκτακτοι σύνοδοι ἐν Ναυπάκτῳ ἢ ἐν Ὑπάτῃ ἢ καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἡ Αἰτωλικὴ συμπολιτεία διὰ τῆς πειθοῦς ἢ διὰ τῆς βίας περι-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἑλαβε καὶ ἄλλας πολλὰς ἑλληνικὰς πόλεις καὶ χώρας, ἐπεκταθεῖσα ἀνὰ τὴν Ἀκαρνανίαν, τὴν Φθιώτιδα, τὴν Βοιωτίαν, τὴν Λοκρίδα καὶ μέχρι Θεσσαλίας καὶ πρὸς δυσμὰς μέχοι Κεφαλληνίας. Ἀλλὰ τὴν μεγάλην δύναμίν της μετεχειρίσθη μᾶλλον πρὸς βλάβην τῆς Ἑλλάδος· διότι ἀντὶ ἐν συμμαχίᾳ μετὰ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας νὰ στρέψῃ τὰ ὅπλα κατὰ τῶν Μακεδόνων ἔστρεψεν αὐτὰ ἐξ ἀντιζηλίας κατὰ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, συμπράττουσα ἄλλοτε μὲν μετὰ τῶν Μακεδόνων, ἄλλοτε δὲ μετὰ τῆς Σπάρτης.

8. Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία.

Οἱ Ἀχαιοὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς ἡρωϊκῆς αὐτῶν βασιλείας ἀπετέλεσαν χαλαράν τινα συμπολιτείαν, ἡ ὁποία συνέκειτο ἐκ δώδεκα αὐτονόμων πόλεων. Ἀλλ' ἡ συμπολιτεία αὕτη ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἦτο ἀσθενεστάτη, κατελύθη δ' ἐντελῶς κατὰ τοὺς μακεδονικοὺς χρόνους καὶ ἰδίως μετὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον καί τινες ἐκ τῶν πόλεων αὐτῆς κατελήφθησαν ὑπὸ μακεδονικῶν φρουρῶν. Ἀλλ' ἀντὶ τῆς ἀρχαίας ἐκείνης συμπολιτείας προέκυψεν ἀπὸ τοῦ 281 νέα συμπολιτεία, τῆς ὁποίας τὸ πολίτευμα εἶχε κατὰ τύπους ὁμοιότητα πρὸς τὸ τῆς Αἰτωλικῆς συμπολιτείας. Πρῶται αἱ πόλεις Δύμη, Πάτραι, Τρίταια καὶ Φαραὶ ἐκδιώξασαι τὰς μακεδονικὰς φρουρὰς καὶ ἀνακτήσασαι τὴν ἐλευθερίαν των ἵδρυσαν νέαν συμπολιτείαν, εἰς τὴν ὁποίαν κατὰ μικρὸν προσῆλθον καὶ ἄλλαι ἓξ ἀχαϊκαὶ πόλεις, τὸ Αἴγιον, ἡ Βοῦρα, ἡ Κερύνεια, ἡ Πελλήνη, ἡ Αἴγειρα καὶ τὸ Λεόντιον.

Τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας προΐσταντο κατ' ἀρχὰς δύο στρατηγοὶ καὶ εἷς γραμματεύς, ἀπὸ δὲ τοῦ 253 εἷς μόνον στρατηγός· παρὰ δὲ τῷ στρατηγῷ ὑπῆρχε καὶ εἷς ἵππαρχος καὶ συμβούλιον ἐκ δέκα ἀνδρῶν, οἵτινες ἐξεπροσώπουν τὰς δέκα ὁμοσπόνδους πόλεις καὶ ἐκαλοῦντο δημιουργοὶ ἢ πρόβουλοι. Τὸ δωδεκαμελὲς τοῦτο συνέδριον συνεσκέπτετο καὶ ἀπεφάσιζε περὶ τῶν κοινῶν συμφερόντων τῆς συμπολιτείας, ἀλλ' οὐδεμία ἀπόφασις αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ ἐκτελεσθῇ, ἐὰν προηγουμένως δὲν ἐνεκρίνετο ὑπὸ τῆς κοινῆς συνόδου τῶν Ἀχαιῶν.

Ἡ κοινὴ σύνοδος τῶν Ἀχαιῶν συνήρχετο δὶς τοῦ ἔτους ἐν Αἰγίῳ, ἐκτάκτως δὲ καὶ ἀλλαχοῦ, καὶ ἀπεφάσιζε περὶ ὅλων τῶν μεγά-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λων ζητημάτων, τὰ ὁποῖα τὸ δωδεκαμελὲς συνέδριον ὑπέβαλλεν εἰς αὐτὴν καὶ τὰ ὁποῖα ἀνεφέροντο εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ὑποθέσεις τῆς συμπολιτείας, οἷον περὶ πολέμου, εἰρήνης, συμμαχιῶν καὶ τῶν τοιούτων· προσέτι δὲ ἡ σύνοδος ἐξέλεγε καὶ τοὺς ἄρχοντας τῆς συμπολιτείας, οἵτινες ἦσαν ἐνιαύσιοι.

Ψυχὴ καὶ δεξιὸς βραχίων τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας ἦτο ὁ Ἄρατος, ὅστις ἐλευθερώσας τὴν πατρίδα του Σικυῶνα ἀπὸ τοῦ τυράννου Νικοκλέους προσέθηκεν αὐτὴν εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν. Ὁ Ἄρατος διεκρίνετο διὰ τὰς πολιτικὰς ἀρετάς του καὶ διὰ τὴν μεγάλην του δραστηριότητα· ἐκλεγόμενος δ' ἐπὶ τριακονταετίαν κατὰ πᾶν δεύτερον ἔτος στρατηγὸς τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας κατώρθωσε νὰ ἑνώσῃ μετ' αὐτῆς τὸ Ἄργος, τὴν Κόρινθον, τὰ Μέγαρα, τὴν Ἐπίδαυρον καὶ πολλὰς ἄλλας πολεις. Ὁ μέγας σκοπὸς τοῦ Ἀράτου ἦτο νὰ ἐλευθερώσῃ ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ τῶν τυράννων καὶ ἀπὸ τῆς μακεδονικῆς ἐπιρροῆς καὶ νὰ ἑνώσῃ τοὺς Πελοποννησίους εἰς ἓν σταθερὸν καὶ συμπαγὲς πολιτικὸν σῶμα, τὸ ὁποῖον νὰ ἔχῃ ταὐτὰ νόμιμα, ταὐτὰ ἤθη καὶ ταὐτὰ συμφέροντα. Ἀλλ' ὁ σκοπὸς οὗτος τοῦ Ἀράτου δὲν ἐπραγματοποιήθη διὰ τοὺς κατωτέρω λόγους.

9. Οἱ βασιλεῖς τῆς Σπάρτης Ἄγις Δ΄ καὶ Κλεομένης Γ΄.— Κλεομενικὸς πόλεμος.

Ἀπὸ τῶν μέσων τῆς τετάρτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος τὰ πράγματα ἐν Σπάρτῃ ἤρχισαν νὰ φέρωνται ἐπὶ τὸ χεῖρον. Ἡ κυριαρχία αὐτῆς εἶχε περιορισθῇ εἰς μόνην τὴν Λακωνικήν. Τὸ πολίτευμα τοῦ Λυκούργου μόνον τοὺς τύπους διετήρησε, κατὰ δὲ τὰ ἄλλα παρεβιάσθη ἐντελῶς. Ἡ διαίρεσις τῆς γῆς εἰς κλήρους ἀνετράπη, πᾶσαι δὲ αἱ γαῖαι περιῆλθον εἰς ὀλίγους, οἱ δὲ περισσότεροι κατετρύχοντο ὑπὸ τῆς πενίας καὶ τῶν χρεῶν. Ἐπὶ πλέον δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν Σπαρτιατῶν ἠλαττώθη εἰς ἑπτακοσίους καὶ ἐκ τούτων μόνον ἑκατὸν κατεῖχον τὰς γαίας. Οἱ ἑκατὸν οὗτοι ἐκυβέρνων τὴν πόλιν καὶ παρ' αὐτοῖς ἐπεκράτει μεγάλη τρυφηλότης καὶ ἠθικὴ ἐξαχρείωσις.

Ἐν ἔτει 244 ἔγινε βασιλεὺς ὁ μόλις εἰκοσαετὴς Ἄγις Δ΄. Ὁ Ἄγις λυπούμενος διὰ τὴν νοσηρὰν κατάστασιν τῶν πραγμάτων τῆς Σπάρτης διενοήθη ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν ἰσότητα τῶν περιουσιῶν καὶ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νὰ ἐπαναφέρῃ τὰ ἀρχαῖα ἁπλᾶ καὶ αὐστηρὰ ἤθη. Ἐπρότεινε λοιπὸν τὴν ἄφεσιν ὅλων τῶν χρεῶν καὶ τὸν ἀναδασμὸν τῆς γῆς, πρῶτος δὲ ἔθηκεν εἰς τὸ μέσον τὴν περιουσίαν του ἀνερχομένην εἰς ἑξακόσια τάλαντα. Ἀλλ' οἱ πλούσιοι ἔχοντες ὑποστηρικτὴν τὸν ἕτερον βασιλέα Λεωνίδαν ἠναντιώθησαν. Ὁ Ἄγις συλλαμβάνεται καὶ ἀπάγεται εἰς τὴν φυλακὴν καὶ ἐκεῖ ἀπαγχονίζεται, μετ' αὐτοῦ δὲ ἀπαγχονίζονται ἡ μήτηρ του καὶ ἡ μάμμη του, αἵτινες προθυμότατα εἶχον συνδράμει τὸν Ἄγιν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων του.

Ὁ Λεωνίδας ἐβασίλευεν ἤδη μόνος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐνάρετος χήρα τοῦ Ἄγιδος Ἀγιᾶτις ἦτο νέα καὶ πλουσιωτάτη, ὁ Λεωνίδας ἠνάγκασεν αὐτὴν νὰ συζευχθῇ τὸν μόλις ἔφηβον υἱόν του Κλεομένην. Ἀλλ' ὁ Κλεομένης ἀκούων τὴν μεγαλόφρονα σύζυγόν του ὁμιλοῦσαν συνεχῶς περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν εὐγενῶν σχεδίων τοῦ Ἄγιδος τοσοῦτον ἐνεθουσιάσθη, ὥστε, ὅτε παρέλαβε τὴν βασιλείαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του τῷ 235, ἀπεφάσισε νὰ ἐκτελέσῃ αὐτὸς τὰ μεγαλεπήβολα σχέδια τοῦ Ἄγιδος. Βλέπων δὲ ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐν Σπάρτῃ ἦτο ἁπλῆ σκιά, ὅλη δὲ ἡ δύναμις ἦτο εἰς χεῖρας τῶν ἐφόρων, κατενόησεν ὅτι πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων του ἔπρεπε νὰ μεταχειρισθῇ βίαν. Καὶ πρῶτον ἐξεστράτευσεν εἰς Ἀρκαδίαν καὶ ἐκυρίευσε τὸ Ἀθήναιον, τὸ ὁποῖον ἔκειτο εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μεγαλοπόλεως. Ὁ Ἄρατος ἐπεχείρησε νὰ κυριεύσῃ αὐτό, ἀλλ' ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοῦ Κλεομένους. Ἐντεῦθεν ἐξερράγη πόλεμος μεταξὺ Σπάρτης καὶ Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, πόλεμος ὀλέθριος δι' ἀμφότερα τὰ μέρη, ὅστις ὠνομάσθη Κλεομενικὸς πόλεμος.

Ἀφοῦ ὁ Κλεομένης ἐκυρίευσε καὶ ἄλλας τινὰς ἀρκαδικὰς πόλεις καὶ ἔγινεν οὕτω πολὺ δημοτικώτερος τῶν ἐφόρων, ἐπιστρέφει εἰς Σπάρτην καὶ διατάσσει νὰ συλλάβωσιν ἐν καιρῷ νυκτὸς τοὺς ἐφόρους καὶ νὰ φονεύσωσιν αὐτούς. Τὴν πρωΐαν συγκαλεῖ τὸν λαὸν εἰς ἐκκλησίαν, δικαιολογεῖ τὴν διαγωγήν του καὶ ἐξηγεῖ τοὺς σκοπούς του. Ἀμέσως λοιπὸν πρῶτος αὐτὸς καὶ ἔπειτα οἱ ὁμοφρονοῦντες φίλοι του παραχωροῦσι τὰς γαίας των. Ἡ χώρα διενεμήθη εἰς κλήρους, τὰ χρέη ἐθεωρήθησαν ὡς ἀποσβεσθέντα καὶ τὰ συσσίτια ἐπανελήφθησαν, ηὐξήθη δὲ καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιτῶν διὰ τῆς εἰς τὴν τάξιν αὐτῶν παραδοχῆς τῶν χρηστοτέρων Περιοίκων.

Εὐθὺς μετὰ ταῦτα ὁ Κλεομένης, θέλων ν' ἀποδώσῃ εἰς τὴν Σπάρ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὴν τὴν ἡγεμονίαν ὅλης τῆς Πελοποννήσου, εἰσέβαλε καὶ πάλιν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν. Τότε ὁ Ἄρατος κινούμενος ὑπὸ φθόνου πρὸς τὸν Κλεομένην ἐκάλεσεν εἰς βοήθειαν τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Ἀντίγονον τὸν Δώσωνα, προτιμήσας νὰ καταστρέψῃ τὸ ἔργον του καὶ νὰ ὑποβάλῃ πάλιν τὴν Πελοπόννησον ὑπὸ τὸν μακεδονικὸν ζυγόν. Ὁ Ἀντίγονος εἰσέβαλε τότε εἰς Πελοπόννησον μετὰ εἴκοσι χιλιάδων πεζῶν καὶ χιλίων τριακοσίων ἱππέων καὶ νικᾷ τὸν Κλεομένην εἰς τὰ στενὰ τῆς Σελλασίας τῷ 222.

Ὁ Κλεομένης μετὰ τὴν ἥτταν ἔφυγεν εἰς Αἴγυπτον πρὸς τὸν Πτολεμαῖον Γ΄ ἐλπίζων παρ' αὐτοῦ βοήθειαν. Ἀλλ' ὁ τὸν Πτολεμαῖον Γ΄ διαδεχθεὶς μετ' ὀλίγον Πτολεμαῖος Δ΄ ἔφερε τὸν Κλεομένην εἰς τοιαύτην ἀπόγνωσιν, ὥστε ηὐτοκτόνησεν αὐτός. Ὁ νικητὴς Ἀντίγονος ὁ Δώσων εἰσελθὼν εἰς τὴν Σπάρτην ἀνέτρεψε τὸ ἔργον τοῦ Κλεομένους, ἐγκαταστήσας δ' ἐν αὐτῇ μακεδονικὴν φρουρὰν ἐπανῆλθεν εἰς Μακεδονίαν.

10. *Συμμαχικὸς πόλεμος.*

Δύο ἔτη μετὰ τὴν ἐν Σελλασίᾳ μάχην ὁ Ἀντίγονος ὁ Δώσων ἀπέθανε, διεδέχθη δὲ αὐτὸν ὁ ἀνεψιός του Φίλιππος Ε΄, ἀνὴρ τολμηρὸς καὶ στρατηγικός. Ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐξερράγη καταστρεπτικώτατος πόλεμος μεταξὺ τῆς Ἀχαϊκῆς καὶ τῆς Αἰτωλικῆς συμπολιτείας, ὅστις ὠνομάσθη συμμαχικός (220-217). Ὁ Φίλιππος Ε΄ προσκληθεὶς εἰς βοήθειαν ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Αἰτωλίαν, ἐκυρίευσε πολλὰς πόλεις καὶ κατέστρεψε τὸ Θέρμον. Ἀλλ' ἀντὶ νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ὁλοσχερῆ ὑποταγὴν τῶν Αἰτωλῶν, συνωμολόγησε εἰρήνην, διότι ἐν τῷ μεταξὺ συνεμάχησε πρὸς τὸν ἐν Ἰταλίᾳ κατὰ τῶν Ῥωμαίων πολεμοῦντα στρατηγὸν τῶν Καρχηδονίων Ἀννίβαν. Εἰς τὴν εἰρήνην ταύτην ἠναντιώθη ὁ Ἄρατος. Ἕνεκα τούτου ὀργισθεὶς ὁ Φίλιππος διέταξε νὰ δηλητηριάσωσιν αὐτόν.

Διάδοχος τοῦ Ἀράτου ἐξελέχθη ὁ ἐκ τῆς Μεγαλοπόλεως ἀνδρεῖος καὶ μεγαλόφρων Φιλοποίμην, ὅστις ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν ὠνομάσθη ὁ ἔσχατος τῶν Ἑλλήνων, διότι μετ' αὐτὸν οὐδένα μέγαν ἄνδρα ἀνέδειξεν ἡ ἀρχαία Ἑλλάς.

Ὁ Φιλοποίμην ὀκτάκις ἐξελέχθη στρατηγὸς τῆς Ἀχαϊκῆς συμ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πολιτείας. Ἀλλὰ τώρα εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος ἀναμιγνύονται οἱ Ῥωμαῖοι καὶ αὐτοὶ σχεδὸν διευθύνουσιν αὐτά. Διὰ τοῦτο τὴν περαιτέρω ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος μέχρι τῆς ὑποταγῆς αὐτῆς εἰς τοὺς Ῥωμαίους θέλομεν διηγηθῆ κατωτέρω ἐν οἰκείῳ τόπῳ.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ

1. *Σύντομος χωρογραφία τῆς Ἰταλίας.—Ἀρχαιότατοι κάτοικοι αὐτῆς.*

Ἡ Ἰταλία εἶνε ἐπιμήκης χερσόνησος ἐν σχήματι ὑποδήματος καὶ περιβρέχεται ἀνατολικῶς μὲν ὑπὸ τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους, δυτικῶς ὑπὸ τοῦ Τυρρηνικοῦ καὶ νοτίως ὑπὸ τοῦ Ἰονίου πελάγους· πρὸς βορρᾶν δὲ ἐκτείνεται εἰς ἡμικύκλιον, τοῦ ὁποίου τὴν περιφέρειαν ἀποτελεῖ ἡ ὀροσειρὰ τῶν Ἄλπεων.

Τὴν Ἰταλικὴν χερσόνησον διασχίζουσι κατὰ μῆκος τὰ Ἀπέννινα ὄρη, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ κέντρον ἀποκλίνουσι πρὸς τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος.

Ἡ Ἰταλία τὸ πάλαι διῃρεῖτο εἰς τρία μέρη α΄) τὴν ἄνω ἢ βόρειον Ἰταλίαν, β΄) τὴν μέσην Ἰταλίαν καὶ γ΄) τὴν κάτω ἢ νότιον Ἰταλίαν, ἡ ὁποία μετὰ τῆς Σικελίας ὠνομάζοντο καὶ Μεγάλη Ἑλλὰς ἕνεκα τοῦ πλήθους τῶν ἐν αὐταῖς ἑλληνικῶν ἀποικιῶν.

Ἡ μέση Ἰταλία περιελάμβανεν ἐπὶ μὲν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῶν Ἀπεννίνων τὴν Ἑτρουρίαν ἢ Τυρρηνίαν, τὸ Λάτιον καὶ τὴν Καμπανίαν, ἐπὶ δὲ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τὴν Ὀμβρικήν, τὴν Πικεντίνην καὶ τὴν Σαυνῖτιν.

Ἡ κάτω Ἰταλία περιελάμβανε ἐπὶ μὲν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῶν Ἀπεννίνων τὴν Ἀπουλίαν καὶ τὴν Καλαυρίαν, ἐπὶ δὲ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τὴν Λευκανίαν καὶ τὴν Βρεττίαν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Πολλοὺς αἰῶνας πρὶν ἢ ἐμφανισθῇ τὸ ῥωμαϊκὸν ἔθνος ἡ Ἰταλικὴ χερσόνησος καὶ διὰ τὸ ἐπίκαιρον τῆς θέσεώς της καὶ διὰ τὴν πλουσίαν φύσιν της κατῳκήθη ὑπὸ διαφόρων λαῶν, οἱ ὁποῖοι ἦλθον κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἄλλοι μὲν ἐξ ἀνατολῶν, ἄλλοι δὲ ἀπὸ βορρᾶ διὰ τῶν παρόδων τῶν Ἄλπεων. Πλὴν τῶν ξένων τούτων λαῶν ἦσαν καὶ οἱ αὐτόχθονες τῆς κεντρικῆς Ἰταλίας. Πάντες οὗτοι οἱ λαοὶ ἦσαν ἀνόμοιοι κατὰ τὴν καταγωγήν, τὴν γλῶσσαν, τὰ ἤθη καὶ τὸν χαρακτῆρα καὶ ἀπετέλουν πολλὰς πολιτείας ἀνεξαρτήτους ἀπ' ἀλλήλων. Ἐν τῷ μέσῳ τῶν λαῶν τούτων ἀνεφάνη ἀπὸ τοῦ 8ου αἰῶνος π. Χ. λαὸς ἄλλος, ὁ ῥωμαϊκός, ὁ ὁποῖος ὁρμώμενος ἐκ τῆς μικρᾶς καὶ ἀσημάντου κατ' ἀρχὰς παρὰ τὸν Τίβεριν ποταμὸν πόλεως, τῆς Ῥώμης, κατέβαλε διαδοχικῶς πάντας τοὺς ἄλλους λαοὺς καὶ ἔγινε κύριος τῆς Ἰταλικῆς χερσονήσου, προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου ὑπήγαγε ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν του ὅλον τὸν τότε γνωστὸν κόσμον.

2. *Τὸ Λάτιον.—Ἀρχὴ τῆς Ῥώμης.*

Κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἐξ ὅλων τῶν ἰταλικῶν χωρῶν ὑπὸ ἱστορικὴν ἔποψιν ὑπερεῖχε τὸ Λατιον. Ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Τιβέρεως καὶ εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀπόστασιν ἐκτίσθη ἡ πόλις Ῥώμη. Ἡ πόλις αὕτη διὰ τὸ ἐπίκαιρον τῆς θέσεως ὑπὸ ἐμπορικὴν μὲν ἔποψιν ὑπῆρξε τὸ κέντρον τοῦ Λατίου, ὑπὸ στρατηγικὴν δὲ ἔποψιν ὑπῆρξε τὸ προπύργιον τῶν λατινικῶν πόλεων κατὰ τῆς γειτονικῆς Ἐτρουρίας, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐχωρίζετο διὰ τοῦ ποταμοῦ Τιβέρεως. Ὡς τοιαύτη ἡ Ῥώμη εἴλκυσεν εὐκόλως ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν της τὰς λατινικὰς πόλεις καὶ ἀπετέλεσεν ἐξ αὐτῶν τὸν πυρῆνα τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον ἔμελλε ν' ἀναπτυχθῇ εἰς κράτος παγκόσμιον.

Ἡ Ῥώμη ἀνῆλθε λίαν ἐνωρὶς διὰ τῆς ἀρετῆς τοῦ λαοῦ της εἰς μέγαν βαθμὸν δυνάμεως. Ὅτε δὲ ἔγινε κυρία ὅλης τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου καὶ ἀνέλαβεν ἔπειτα πρὸς τὴν Καρχηδόνα, τὴν βασίλισσαν τῆς Μεσογείου, μέγαν ἀγῶνα, ὁ ὁποῖος ἔμελλε ν' ἀνοίξῃ εἰς αὐτὴν τὴν ὁδὸν τῆς κοσμοκρατορίας, δὲν ἠδύνατο ν' ἀρκεσθῇ εἰς τὴν ταπεινὴν καταγωγήν της, τῆς ὁποίας ἀβεβαίας μόνον καὶ πενιχρὰς ἀναμνήσεις διέσωζε. Τότε λοιπὸν οἱ Ῥωμαῖοι, θέλοντες νὰ δώ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σωσιν εἰς τὴν πόλιν των ἀρχὴν ἐπιφανῆ, ἀνήγαγον τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς τὸ περιφανὲς γένος τοῦ ἐκ θεῶν καταγομένου Αἰνείου, καὶ ἔπλασαν τὸν περὶ Ῥωμύλου μῦθον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Η ΡΩΜΗ ΕΠΙ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ

3. Παραδόσεις περὶ Λατίου καὶ περὶ κτίσεως τῆς Ῥώμης.

Τὰ περὶ κτίσεως τῆς Ῥώμης εἶνε ὅλως μυθώδη. Κατὰ τὴν παράδοσιν ὁ Αἰνείας, διασωθεὶς ἐκ τῆς καταστροφῆς τῆς Τροίας, μετὰ πολλὰς περιπλανήσεις καὶ κινδύνους ἦλθε μετὰ τοῦ υἱοῦ του Ἀσκανίου καὶ πολλῶν ἄλλων φυγάδων Τρώων εἰς τὸ Λάτιον τῆς Ἰταλίας, ὅπου ἐβασίλευεν ὁ Λατῖνος. Λαβὼν δὲ σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Λατίνου Λαβινίαν, ἔγινεν αὐτὸς βασιλεὺς τοῦ Λατίου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πενθεροῦ του.

Τὸν Αἰνείαν διεδέχθη ὁ υἱός του Ἀσκάνιος ἢ Ἴουλος, ὅστις ἔκτισε νέαν πρωτεύουσαν τοῦ Λατίου, τὴν Ἄλβαν Λόγγαν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀσκανίου ἐβασίλευσαν 12 βασιλεῖς ἐκ τῆς γενεᾶς τοῦ Αἰνείου. Τούτων τελευταῖος ἦτο ὁ Νουμίτωρ, ὅστις εἶχεν ἀδελφὸν καλούμενον Ἀμούλιον. Ὁ Ἀμούλιος, φιλόδοξος ὤν, ἐξεθρόνισε τὸν Νουμίτωρα καὶ ἥρπασεν αὐτὸς τὴν βασιλείαν. Ἵνα δὲ ἐξασφαλισθῇ ἐπὶ τοῦ θρόνου, τὸν μὲν υἱὸν τοῦ Νουμίτωρος ἐφόνευσε, τὴν δὲ θυγατέρα αὐτοῦ Ῥέαν Σιλβίαν κατέστησεν ἱέρειαν τῆς Ἑστίας διὰ νὰ μείνῃ, κατὰ τὸν νόμον, ἄγαμος.

Ἀλλ' ἡ Ῥέα Σιλβία ἐγέννησεν ἐκ τοῦ Ἄρεως δίδυμα ἄρρενα τέκνα. Ὁ Ἀμούλιος, ἅμα ἔμαθε τοῦτο, τὴν μὲν Ῥέαν Σιλβίαν ἐφόνευσε, τὰ δὲ παιδία διέταξε νὰ ῥίψωσιν εἰς τὸν Τίβεριν ποταμόν. Ἀλλὰ κατὰ σύμπτωσιν ὁ ποταμὸς εἶχε πλημμυρήσει τότε, ἡ δὲ σκάφη, ἐντὸς τῆς ὁποίας εἶχον τεθῆ τὰ παιδία, ἐφέρετο ῥηέμα ἐπὶ τῶν ὑδάτων. Ὅτε δὲ μετ' ὀλίγον τὰ ὕδατα ἀπεσύρθησαν, ἡ σκάφη ἐστάθη εἰς τὴν ῥίζαν ἀγριοσυκῆς. Ποιμὴν δέ τις, Φαυστύλος ὀνόματι, διερχόμενος ἐκεῖθεν καὶ ἰδὼν τὰ παιδία ἔλαβεν αὐτὰ καὶ τὰ ἀνέθρεψεν· ὠνόμασε δὲ αὐτὰ Ῥωμύλον καὶ Ῥέμον.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ Ῥωμύλος καὶ ὁ Ῥέμος, ἡλικιωθέντες καὶ μαθόντες ἐκ τύχης τὴν ἀληθῆ καταγωγήν των, τὸν μὲν Ἀμούλιον ἐφόνευσαν, τὸν δὲ πάππον των Νουμίτωρα ἀποκατέστησαν ἐπὶ τοῦ θρόνου. Ἔπειτα δὲ ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον παρὰ τοῦ πάππου των τὴν ἄδειαν νὰ κτίσωσι πόλιν εἰς τὸ μέρος, ὅπου ἐσώθησαν, ἤτοι ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Τιβέρεως ποταμοῦ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Παλατίνου λόφου.

Ὅτε ἐκτίζετο ἡ πόλις, ὁ Ῥωμύλος ἐφιλονίκησε πρὸς τὸν ἀδελφόν του Ῥέμον καὶ ἐφόνευσεν αὐτόν. Ἡ πόλις ὠνομάσθη ὑπὸ τοῦ Ῥωμύλου Ῥώμη, ἐκτίσθη δέ, ὡς ὥρισαν οἱ μεταγενέστεροι χρονογράφοι, τῷ 754 π. Χ. Ὀλίγαι λοιπὸν καλύβαι καὶ εἰς τόπον ἕως τότε ἔρημον ὑπῆρξεν ἡ ταπεινὴ ἀρχὴ τῆς Ῥώμης.

4. Ῥωμύλος.

Ἀποθανόντος τοῦ Ῥέμου, ἔμεινε μόνος βασιλεὺς ὁ Ῥωμύλος. Ἡ πόλις ἦτο πλέον ἑτοίμη. Ἀλλ' ἐστερεῖτο κατοίκων. Ὁ Ῥωμύλος, ἵνα αὐξήσῃ τοὺς κατοίκους τῆς Ῥώμης, ἐκήρυξεν αὐτὴν ἄσυλον εἰς πάντας τοὺς φυγάδας καὶ τοὺς κακούργους πάσης πόλεως. Διὰ τοῦ μέτρου δὲ τούτου ἐντὸς ὀλίγου χρόνου ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων ηὐξήθη. Ἀλλὰ δὲν εἶχον γυναῖκας ἐκτὸς ὀλίγων. Ἐζήτησαν λοιπὸν τοιαύτας παρὰ τῶν γειτονικῶν λαῶν. Ἀλλ' ἐκεῖνοι ἠρνήθησαν νὰ δώσωσι τὰς θυγατέρας των εἰς λῃστὰς καὶ κακούργους. Τότε ὁ Ῥωμύλος ἐμηχανεύθη τὸ ἑξῆς. Προεκήρυξε πανηγυρικοὺς ἀγῶνας πρὸς τιμὴν τοῦ Ποσειδῶνος καὶ προσεκάλεσεν εἰς αὐτοὺς τοὺς πέριξ λαοὺς Σαβίνους, Λατίνους καὶ ἄλλους. Οἱ λαοὶ οὗτοι ἐκ περιεργείας νὰ ἴδωσι καὶ τὴν νέαν πόλιν προσῆλθον μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων των. Ἀλλ' ἐνῷ ἀνύποπτοι ἐθεῶντο τοὺς ἀγῶνας, οἱ Ῥωμαῖοι ὁρμήσαντες ἥρπασαν τὰς θυγατέρας αὐτῶν καὶ κατέστησαν αὐτὰς συζύγους των.

Οἱ λαοὶ οὗτοι μὴ ἀνεχόμενοι τὴν ὕβριν ἔλαβον τὰ ὅπλα κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἐπῆλθον ὅλοι συγχρόνως κατὰ τῆς Ῥώμης, ἀλλ' ἐνήργησαν μεμονωμένως, ἐνικήθησαν ἀλληλοδιαδόχως. Τελευταῖοι ἐστράτευσαν οἱ ἐκ τῆς πόλεως Κύρεως Σαβῖνοι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ βασιλέως των Τίτου Τατίου, οἵτινες πολυπληθέστεροι ὄντες ἠνάγκασαν τοὺς Ῥωμαίους νὰ κλεισθῶσιν εἰς τὴν ἀκρόπολιν αὐτῶν, τὸ Καπιτώλιον. Ὁ Τάτιος ἔγινε κύριος τοῦ Καπιτωλίου διὰ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

προδοσίας κόρης τινός, ὀνόματι Ταρπηΐας. Ὅτε ὅμως κατόπιν συνήφθη μάχη μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Σαβίνων, ἐρρίφθησαν εἰς τὸ μέσον μὲ λελυμένην τὴν κόμην αἱ θυγατέρες τῶν Σαβίνων καὶ κατώρθωσαν διὰ πολλῶν παρακλήσεων νὰ συμφιλιώσωσι τοὺς δύο λαούς, δηλώσασαι ὅτι εἶνε ηὐχαριστημέναι ἐκ τῶν συζύγων των.

Μετὰ τὴν συμφιλίωσιν οἱ Σαβῖνοι κατέλιπον τὴν πόλιν των Κύρια καὶ μετενάστευσαν εἰς Ῥώμην, κατῴκησαν δὲ ἐπὶ τοῦ Κυριναλίου λόφου. Οἱ δύο λαοὶ ἀπετέλεσαν συμπολιτείαν, ἐν τῇ ὁποίᾳ συνεβασίλευον ὁ Τάτιος καὶ ὁ Ῥωμύλος. Σύγκλητος δὲ ἦτοι βουλὴ ἐξ 100 Ῥωμαίων καὶ 100 Σαβίνων συνεσκέπτετο περὶ τῶν κοινῶν τῆς πολιτείας πραγμάτων. Μετά τινα ἔτη ἀπέθανεν ὁ Τάτιος. Τότε αἱ δύο κοινότητες ἀνεγνώρισαν ὡς μόνον βασιλέα τὸν Ῥωμύλον.

Ὁ Ῥωμύλος ἐκυβέρνησε συνετῶς καὶ διεξήγαγεν ἐπιτυχεῖς πολέμους. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐφέρετο δεσποτικῶς πρὸς τοὺς συγκλητικούς, οὗτοι ἐδολοφόνησαν αὐτόν. Ἵνα δὲ καθησυχάσωσι τὸν λαόν, διεδωκαν ὅτι, ἐνῷ ἐπεθεώρει τὸν στρατὸν ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Ἄρεως, ἐγερθείσης φοβερᾶς θυέλλης ἀνηρπάγη εἰς τοὺς οὐρανοὺς ὑπὸ τοῦ πατρός του Ἄρεως. Ὁ δεισιδαίμων ρωμαϊκὸς λαὸς ἐπίστευσε τοῦτο καὶ ἐλάτρευσε τὸν Ῥωμύλον ὡς θεὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα Κυρῖνον.

5. *Νουμᾶς Πομπίλιος.*

Ἀποθανόντος τοῦ Ῥωμύλου, ἡ Σύγκλητος διεχειρίσθη τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ ἓν ἔτος· ἔπειτα δ' ἐξελέχθη βασιλεὺς ὁ δίκαιος καὶ εὐσεβὴς Νουμᾶς Πομπίλιος, Σαβῖνος τὴν καταγωγήν. Ὁ Νουμᾶς ἦτο εἰρηνικὸς βασιλεύς. Ἅπασαν τὴν προσοχήν του ἐπέστρεψεν εἰς τὰ θρησκευτικὰ πράγματα, ἐπιθυμῶν διὰ τῆς θρησκείας νὰ πραΰνῃ τὰ ἄγρια ἤθη τῶν Ῥωμαίων. Ἐκκένισε λοιπὸν τὰ τῆς λατρείας τῶν θεῶν, διαιρέσας τοὺς ἱερεῖς εἰς διαφόρους τάξεις, τῶν ὁποίων ἀνωτέρα ἦτο ἡ τῶν ποντιφήκων ἦτοι ἀρχιερέων. Ὕδρυσε τὸν ἀριθμὸν τῶν Ἑστιάδων παρθένων, αἵτινες ἔργον εἶχον νὰ διατηρῶσιν ἄσβεστον τὸ πῦρ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἑστίας καὶ προσέτι ἦσαν ὑποχρεωμέναι νὰ διαμένωσιν ἄγαμοι. Ἵδρυσε ναὸν δίπυλον εἰς τὸν ἀμφιπρόσωπον Ἰανόν, τοῦ ὁποίου αἱ θύραι ἐν καιρῷ μὲν εἰρήνης ἦσαν κλειστάι, ἐν καιρῷ δὲ πολέμου ἀνοικταί.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἵνα δὲ δώσῃ μεγαλειτέραν σημασίαν εἰς τοὺς νόμους του καὶ καταστήσῃ αὐτοὺς μᾶλλον σεβαστοὺς παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, διέδωκεν ὅτι ὑπηγόρευεν εἰς αὐτὸν τούτους ἡ νύμφη Ἠγερία, μετὰ τῆς ὁποίας δῆθεν ἐλάμβανε συχνὰς συνεντεύξεις εἴς τι πλησίον τῆς Ῥώμης ἄλσος.

6. *Τύλλος Ὀστίλιος. — Ἄγκος Μάρκιος.*

Τὸν Νουμᾶν Πομπίλιον διεδέχθη ὁ Λατῖνος Τύλλος Ὀστίλιος, ὅστις ἦτο λίαν φιλοπόλεμος. Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐξεράγη ἔνεκεν ἀντιζηλίας πόλεμος μεταξὺ Ῥώμης καὶ Ἄλβας Λόγγας. Ἡ Ἄλβα Λόγγα ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ κατεσκάφη, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῆς ἦλθον καὶ κατῴκησαν ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ τοῦ Καιλίου λόφου.

Τέταρτος βασιλεὺς τῆς Ῥώμης ἦτο ὁ Ἄγκος Μάρκιος, ἔγγονος τοῦ Νουμᾶ. Οὗτος ἐνεψύχωσε τὴν γεωργίαν καὶ ἔκτισεν εἰς τὸ στόμιον τοῦ Τιβέρεως τὸ ἐπίνειον τῆς Ῥώμης Ὠστίαν. Καίτοι δὲ ἦτο εἰρηνικὸς βασιλεύς, ὅμως ἐπολέμησε πρὸς τοὺς Λατίνους καὶ κατέστρεψε τέσσαρας πόλεις αὐτῶν, τοὺς δὲ κατοίκους μετέφερεν εἰς Ῥώμην καὶ ἐγκατέστησεν ἐπὶ τοῦ Ἀβεντίνου λόφου. Οἱ νέοι οὗτοι κάτοικοι ἀπετέλεσαν τὴν τάξιν τῶν πληβείων.

7. *Ταρκύνιος ὁ Πρεσβύτερος.*

Ὁ Ἄγκος Μάρκιος ἀποθανὼν ἀφῆκεν ἐπίτροπον τῶν δύο ἀνηλίκων τέκνων του Ταρκύνιον τὸν Πρεσβύτερον, ὅστις, ὡς ἐλέγετο, ἦτο υἱὸς τοῦ ἐκ Κορίνθου Δημαράτου. Ἀλλ' ὁ Ταρκύνιος καταπατήσας τὰ δικαιώματα τῶν ἀνηλίκων τέκνων τοῦ Ἄγκου Μαρκίου ἔγινεν αὐτὸς βασιλεύς. Ὁ Ταρκύνιος ἐκυβέρνησε πολὺ καλῶς. Διεξήγαγε πολλοὺς πολέμους ἐπιτυχεῖς. Κατεσκεύασεν ἐν Ῥώμῃ τὴν μέχρι σήμερον σῳζομένην μεγίστην ὑπόνομον, διὰ τῆς ὁποίας διωχετεύοντο εἰς τὸν Τίβεριν τὰ λιμνάζοντα ὕδατα καὶ αἱ ἀκαθαρσίαι τῆς πόλεως. Κατεσκεύασε τὴν Ἀγοράν, ἐν τῇ ὁποίᾳ βραδύτερον ἐγίνοντο αἱ συνελεύσεις τοῦ λαοῦ, καὶ τὸν μέγιστον Ἱππόδρομον, ὅστις εἶχε σχῆμα ἀμφιθεατρικὸν καὶ περιελάμβανε πολλὰς χιλιάδας θεατῶν, ἐτελοῦντο δ'

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐν αὐτῷ οἱ δημόσιοι ἀγῶνες. Τέλος ὅμως ἐδολοφονήθη ὑπὸ τῶν υἱῶν τοῦ Ἄγκου Μαρκίου.

8. *Σέρβιος Τύλλιος.—Ταρκύνιος ὁ Ὑπερήφανος.*

Τὸν Ταρκύνιον διεδέχθη ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς αὐτοῦ Σέρβιος Τύλλιος, ὅστις ὑπῆρξεν εἷς τῶν λαμπροτέρων βασιλέων τῆς Ῥώμης καὶ ὁ πρῶτος μεταρρυθμιστὴς τοῦ ῥωμαϊκοῦ πολιτεύματος.

Ἐν Ῥώμῃ ὑπῆρχον δύο τάξεις ἀνθρώπων, οἱ πατρίκιοι, οἵτινες ἀπετέλουν τὸν ἀληθῆ ῥωμαϊκὸν λαὸν καὶ ἀπέλαυον ὅλων τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, καὶ οἱ πληβεῖοι, οἵτινες ἀπετελοῦντο ἐκ κατοίκων διαφόρων πόλεων, ὑποχρεωθέντων, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, νὰ μετοικήσωσιν εἰς Ῥώμην. Οἱ πληβεῖοι ἦσαν ἀποκεκλεισμένοι ἀπὸ τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, οὔτε ἐπετρέπετο εἰς αὐτοὺς νὰ συνδεθῶσι μὲ τοὺς πατρικίους δι' ἐπιγαμίας.

Ὁ Σέρβιος Τύλλιος θέλων νὰ συγχωνεύσῃ τὰς δύο ταύτας τάξεις, πατρικίους καὶ πληβείους, εἰς μίαν κοινὴν πολιτείαν, διῄρεσε πάντας τοὺς κατοίκους, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς περιουσίας, εἰς ἓξ κλάσεις, τὰς δὲ κλάσεις εἰς 193 λόχους. Συμφώνως δὲ μὲ τὴν διαίρεσιν ταύτην ἐφορολογοῦντο οἱ πολῖται, κατετάσσοντο εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, καὶ ἐψήφιζον εἰς τὴν λοχίτιδα ἐκκλησίαν.

Ὁ Σέρβιος Τύλλιος προσέθηκεν εἰς τὴν Ῥώμην τοὺς λόφους Ἡσκυλῖνον καὶ Οὐϊμινάλιον καὶ τοιουτοτρόπως ἡ Ῥώμη ἔγινεν ἑπτάλοφος. Ἦσαν δὲ οἱ ἑπτὰ λόφοι οἱ ἑξῆς, Παλατῖνος, Καπιτωλῖνος, Κυρινάλιος, Καίλιος, Ἀβεντῖνος, Ἡσκυλῖνος καὶ Οὐϊμινάλιος.

Τὸν Σέρβιον Τύλλιον ἐφόνευσεν ὁ ἄθλιος αὐτοῦ γαμβρὸς Ταρκύνιος ὁ Ὑπερήφανος καὶ ἥρπασεν αὐτὸς τὴν βασιλείαν. Ἀλλὰ τόσον αὐθαίρετος καὶ τόσον τυρανικὴ ὑπῆρξεν ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἐν τῇ ἐσωτερικῇ διοικήσει, ὥστε παρ' ὅλους τοὺς ἐπιτυχεῖς πολέμους τοῦ βασιλέως τούτου ὁ λαὸς ἐπανεστάτησεν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἰουνίου Βρούτου, ἐξώρισε τὸν Ταρκύνιον, καὶ κατέλυσε τὴν βασιλείαν τῷ 510 π. Χ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Η ΡΩΜΗ ΕΠΙ ΤΩΝ ΠΑΤΡΙΚΙΩΝ ΥΠΑΤΩΝ

9. Ὕπατοι. — *Πόλεμος κατὰ τοῦ Πορσήνα.*

Καταλυθείσης τῆς βασιλείας, ἱδρύθη ἐν Ῥώμῃ ἐλευθέρα πολιτεία. Ἀντὶ ἑνὸς βασιλέως ἐξελέγοντο δύο ἄρχοντες ἐνιαύσιοι, καλούμενοι ὕπατοι, εἵτινες εἶχον τὴν ἀνωτάτην πολιτικήν, δικαστικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἐξουσίαν. Πρῶτοι δὲ ὕπατοι ἐξελέχθησαν ὁ Ἰούνιος Βροῦτος καὶ ὁ Κολλατῖνος. Καὶ ὅμως μετ' ὀλίγον ἐξυφάνθη συνωμοσία σκοπὸν ἔχουσα τὴν ἐπάνοδον τοῦ ἐκπτώτου βασιλέως. Ἡ συνωμοσία ἀνεκαλύφθη καὶ οἱ συνωμόται ἐτιμωρήθησαν αὐστηρότατα.

Μεταξὺ τῶν συνωμοτῶν ἦσαν καὶ οἱ δύο υἱοὶ τοῦ Βρούτου. Ὁ Βροῦτος παρέχων μοναδικὸν παράδειγμα ἀφοσιώσεως πρὸς τὴν πατρίδα ἀπέπνιξε πᾶν αἴσθημα φιλοστοργίας καὶ ὡς ἀνώτατος δικαστὴς διέταξε νὰ φονευθῶσι καὶ οἱ δύο υἱοί του.

Ὁ ἔκπτωτος Ταρκύνιος κατέφυγε πρὸς τὸν Πορσήναν, βασιλέα τῆς τυρρηνικῆς πόλεως Κλουσίου, καὶ ἐζήτησε τὴν βοήθειαν αὐτοῦ. Ὁ Πορσήνας ἐπῆλθε κατὰ τῆς Ῥώμης μετὰ πολυαρίθμου στρατοῦ· νικήσας δὲ τοὺς Ῥωμαίους παρὰ τὸν Τίβεριν ὥρμησε κατὰ τῆς πόλεως. Καὶ θὰ ἐκυρίευεν αὐτήν, ἐὰν δὲν τὸν ἀνεχαίτιζεν ὁ Ὁράτιος Κόκλης. Ὁ ἡρωϊκὸς οὗτος νεανίας, βλέπων ὅτι ἡ πατρίς του ἐκινδύνευεν, ἐστάθη ἐπὶ τῆς γεφύρας τοῦ ποταμοῦ καὶ ἀπέκρουε τοὺς πολεμίους, ἐνῷ ὄπισθεν αὐτοῦ οἱ Ῥωμαῖοι ἀπέκοπτον τὴν γέφυραν. Ἀποκοπείσης τῆς γεφύρας, ὁ Κόκλης ἐρρίφθη εἰς τὸν ποταμὸν καὶ κολυμβῶν ἐσώθη.

Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἡ Ῥώμη δὲν διέφυγεν ἐντελῶς τὸν κίνδυνον. Τότε ἀνεφάνη ἕτερος σωτὴρ αὐτῆς ὁ Μούκιος Σκαιόλας. Οὗτος γνωρίζων τὴν τυρηννικὴν διάλεκτον μετέβη εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Πορσήνα μὲ σκοπὸν νὰ φονεύσῃ αὐτόν. Ἀλλ' ἀπατηθεὶς ἐκ τῆς ἐνδυμασίας ἐφόνευσε τὸν γραμματέα αὐτοῦ. Συλληφθεὶς προσήχθη ἐνώπιον τοῦ Πορσήνα. Ὁ βασιλεὺς τοῦ Κλουσίου ἠπείλησεν ὅτι θὰ φονεύσῃ αὐτόν. Ἀλλ' ὁ Μούκιος ἐξέτεινε τὴν χεῖρά του ἐπὶ τῆς ἑκεῖ πλησίον ἀνημμένης πυρᾶς καὶ ἄφῆκεν αὐτὴν νὰ καίηται· εἶπε δὲ πρὸς τὸν Πορσήναν «Ὅσον φοβοῦμαι τὸ πῦρ τοῦτο, τὸ ὁποῖον καίει τὴν χεῖρά

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μου, τόσον φοβοῦμαι καὶ τὰς ἀπειλάς σου. Ἐκ πλάνης ἐφόνευσα τὸν γραμματέα σου, ἐνῷ ἤθελον νὰ φονεύσω σέ. Σοὶ λέγω δὲ μόνον ὅτι ὑπάρχουσιν ἕτεροι τριακόσιοι Ῥωμαῖοι ὅμοιοι μὲ ἐμέ, οἵτινες ἔχουσιν ὁρκισθῆ νὰ σὲ φονεύσωσιν».

Ὁ Πορσήνας ἐκπλαγεὶς διὰ τὸν πρωτοφανῆ ἡρωϊσμὸν τοῦ Σκαιόλα, ἐν ταὐτῷ δὲ καὶ φοβηθείς, αὐτὸν μὲν ἀπέλυσεν, πρὸς δὲ τοὺς Ῥωμαίους συνωμολόγησεν εἰρήνην.

10. *Δικτατωρία.—Θάνατος τοῦ Ταρκυνίου.*

Ὁ Ταρκύνιος ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τοῦ Πορσήνα κατέφυγεν εἰς τοὺς Λατίνους καὶ ἔπεισεν αὐτοὺς νὰ ἐκστρατεύσωσι κατὰ τῆς Ῥώμης. Οἱ πληβεῖοι, πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως βασανιζόμενοι ὑπὸ τῶν πατρικίων, ἠρνήθησαν νὰ λάβωσι τὰ ὅπλα καὶ ν' ἀντεπεξέλθωσι κατὰ τῶν Λατίνων, ἐὰν προηγουμένως δὲν ἐλάμβανον ἄφεσιν χρεῶν. Ὁ κίνδυνος ἦτο μέγας. Τότε οἱ πατρίκιοι ἔδρυσαν τὴν ἀρχὴν τοῦ δικτάτωρος, καὶ διὰ τοῦ μέτρου τούτου κατώρθωσαν ὥστε οἱ πληβεῖοι ν' ἀντεπεξέλθωσι κατὰ τῶν Λατίνων. Ἦτο δὲ ὁ δικτάτωρ ἀνώτατος ἄρχων, ἔχων ἀπεριόριστον ἐξουσίαν καὶ ἐν τῇ πόλει καὶ ἐν τῷ στρατοπέδῳ καὶ δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου ἐπὶ πάντων τῶν πολιτῶν. Ἡ ἀρχὴ τοῦ δικτάτωρος δὲν διήρκει πλέον τῶν ἓξ μηνῶν. Ἐξελέγετο δὲ δικτάτωρ ἐν καιρῷ μεγάλου κινδύνου εἴτε ἐξωτερικοῦ εἴτε ἐσωτερικοῦ.

Οἱ Λατῖνοι ἐνικήθησαν ὑπὸ τοῦ δικτάτωρος Ποστουμίου παρὰ τὴν Ῥηγίλλην λίμνην (496). Ὁ Ταρκύνιος ἀπελπισθεὶς κατέφυγεν εἰς τὴν Κύμην τῆς Καμπανίας, ὅπου καὶ ἀπέθανεν, οἱ δὲ Λατῖνοι προσῆλθον εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν Ῥωμαίων.

11. *Ἵδρυσις τῆς δημαρχίας ἐν Ῥώμῃ* (494 π. Χ.)

Ἐκ τῆς καταλύσεως τῆς βασιλείας ἐν Ῥώμῃ ὠφελήθησαν μόνοι οἱ πατρίκιοι. Αὐτοὶ κατεῖχον πάσας τὰς δημοσίας ἀρχάς, αὐτοὶ κατεῖχον καὶ τοὺς δημοσίους ἀγρούς, διὰ τοὺς ὁποίους ἐπλήρωνον εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον ὡρισμένον τινὰ φόρον.

Τοὐναντίον ἡ κατάστασις τῶν πληβείων ἦτο ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀξιοθρήνητος. Οἱ συνεχεῖς πόλεμοι, οἵτινες ἐπηκολούθησαν μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ταρκυνίου, ἐξήντλησαν τοὺς μικροὺς πόρους των· διότι ὄχι μόνον εἰς τὰς ἐκστρατείας ἦσαν ἠναγκασμένοι οἱ πληβεῖοι νὰ συντηρῶνται δι' ἰδίων ἐξόδων, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ μικροὶ ἀγροί, τοὺς ὁποίους κατεῖχον, ἔμενον ἀκαλλιέργητοι. Καὶ τὸ χείριστον, οὐδὲ ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν διανομὴν τῶν λαφύρων. Πρὸς συντήρησιν λοιπὸν ἑαυτῶν καὶ τῶν πενομένων οἰκογενειῶν των ἠναγκάζοντο οἱ πληβεῖοι νὰ δανείζωνται παρὰ τῶν πλουσίων ἐπὶ βαρυτάτῳ τόκῳ. Ἀλλ' ἡ ὀφειλὴ χρέους ἐν Ῥώμῃ ἦτο μέγα δυστύχημα, διότι σκληρός τις νόμος ἀνεγνώριζεν εἰς τὸν δανειστὴν τὸ δικαίωμα νὰ καθιστᾷ δοῦλόν του τὸν ἀναξιόχρεων ὀφειλέτην του.

Ἀφοῦ ἀπέτυχον πᾶσαι αἱ προσπάθειαι τῶν πληβείων ὅπως ἀπαλλαγῶσιν ἀπὸ τῶν δεινῶν, τὰ ὁποῖα ὑφίσταντο ἐκ μέρους τῶν πατρικίων, ἀπεχώρησαν ἔνοπλοι εἰς τὴν ἀκρώρειαν τῶν κατὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Ἀνίωνος ποταμοῦ κειμένων λόφων, ἐξ ὥρας μακρὰν τῆς Ῥώμης, καὶ ἐσκόπουν νὰ ἱδρύσωσιν ἐκεῖ ἰδίαν πόλιν, προσέτι δὲ νὰ ἐπιτεθῶσι καὶ κατ' αὐτῆς τῆς Ῥώμης. Οἱ πατρίκιοι ἐταράχθησαν ἐκ τούτου καὶ προσεπάθησαν διὰ πρεσβειῶν νὰ πείσωσι τοὺς πληβείους νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν Ῥώμην, ἀλλ' ἐστάθη ἀδύνατον. Ἐπὶ τέλους ἔπεμψαν τὸν Μενήνιον Ἀγρίππαν, ὅστις ἦτο ἀγαπητὸς εἰς τοὺς πληβείους. Ὁ Μενήνιος μεταχειρισθεὶς εὐστόχως τὸν μῦθον τῶν κατὰ τῆς κοιλίας στασιασάντων μελῶν τοῦ σώματος καὶ ὑποσχεθεὶς πολλὰς παραχωρήσεις κατώρθωσε νὰ πείσῃ τοὺς πληβείους νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν Ῥώμην. Ἀλλὰ πρὸ τούτου οἱ πληβεῖοι ἐζήτησαν α') ν' ἀπαλλαγῶσι τῶν χρεῶν ὅσοι δὲν ἠδύναντο νὰ πληρώσωσιν αὐτά· καὶ β') νὰ ἐλευθερωθῶσιν ὅσοι εἶχον γίνει δοῦλοι ἕνεκα χρεῶν.

Τὰ αἰτήματα ταῦτα τῶν πληβείων ἔγιναν δεκτὰ καὶ συνωμολογήθη συνθήκη ἐπὶ τούτῳ. Καὶ ἡ μὲν συνθήκη ὠνομάσθη Ἱερὸς νόμος, ὁ δὲ τόπος, ὅπου συνωμολογήθη ἡ συνθήκη, Ἱερὸν ὄρος.

Ἀλλὰ πρὶν ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν Ῥώμην οἱ πληβεῖοι ἀπῄτησαν καὶ ἔλαβον τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγωσιν ἰδίους ἄρχοντας, οἵτινες ἐκαλοῦντο δήμαρχοι (494 π. Χ.). Οἱ δήμαρχοι οὗτοι, οἵτινες κατ' ἀρχὰς ἦσαν δύο, σὺν τῷ χρόνῳ δὲ ηὐξήθησαν εἰς δέκα, ἐξελέγοντο κατ' ἔτος καὶ ἐκ τῆς τάξεως μόνον τῶν πληβείων, εἶχον δὲ μεγίστην δύναμιν. Καθήμενοι εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ βουλευτηρίου ἠδύναντο νὰ μαται-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ώνωσι πᾶσαν ἀπόφασιν τῆς Συγκλήτου καὶ τῶν ὑπάτων ἐπιβλαβῆ εἰς τοὺς πληθείους, ἐκφωνοῦντες τὴν λέξιν veto (=φέρω ἔνστασιν). Ἐκηρύχθησαν δὲ ἱεροὶ καὶ ἀπαραβίαστοι, καὶ αἱ οἰκίαι αὐτῶν ἡμέραν καὶ νύκτα ἦσαν ἀνοικταί, ἵνα χρησιμεύωσιν ὡς ἄσυλον εἰς τοὺς καταδιωκομένους. Πᾶς ὅστις ἤθελεν ἐναντιωθῇ εἰς τὸν δήμαρχον κάμνοντα χρῆσιν τοῦ δικαιώματός του ἢ ἤθελε τολμήσει νὰ ἐπιθέσῃ χεῖρα κατ' αὐτοῦ, ἐκηρύσσετο παραβάτης τοῦ Ἱεροῦ νόμου καὶ ἐθανατώνετο.

12. Κοριολανός.

Ἀφοῦ διὰ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῶν δημάρχων ἐπῆλθε προσωρινὴ ἡσυχία εἰς τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῆς Ῥώμης, οἱ Ῥωμαῖοι ἐξεστράτευσαν κατὰ τῶν Οὐόλσκων, τοὺς ὁποίους ἐνίκησαν καὶ ἐκυρίευσαν τὴν μητρόπολιν αὐτῶν Κοριόλην. Κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κοριόλης διεκρίθη ὁ νεαρὸς πατρίκιος Γάϊος Μάρκιος, ὅστις καὶ Κοριολανὸς ἐπωνομάσθη.

Μετά τινα χρόνον συνέβη σιτοδεία ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐστάλησαν πλοῖα εἰς Σικελίαν καὶ εἰς ἄλλα μέρη, ἵνα φέρωσι σῖτον. Ὅτε ὅμως ἐπανῆλθον τὰ πλοῖα, ὁ Κοριολανὸς προέτεινεν εἰς τὴν Σύγκλητον νὰ μὴ διανεμηθῇ σῖτος εἰς τοὺς πληθείους, ἐὰν οὗτοι πρότερον δὲν συγκατατεθῶσιν εἰς τὴν κατάργησιν τῶν δημάρχων. Ὁ λαὸς τοσοῦτον ἐξωργίσθη κατὰ τοῦ Κοριολανοῦ, ὥστε συνελθὼν εἰς ἐκκλησίαν κατεδίκασεν αὐτὸν εἰς ἐξορίαν.

Ὁ Κοριολανὸς πνέων ἐκδίκησιν κατέφυγεν εἰς τοὺς Οὐόλσκους καὶ γενόμενος ἀρχηγὸς αὐτῶν ἐξεστράτευσεν ἐναντίον τῆς Ῥώμης καὶ ἔφθασε πρὸ τῶν πυλῶν αὐτῆς. Οἱ Ῥωμαῖοι καταληφθέντες ὑπὸ φόβου ἔπεμψαν πρὸς τὸν Κοριολανὸν δύο πρεσβείας, ἵνα παρακαλέσωσιν αὐτὸν νὰ μὴ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος του. Ἀλλ' οἱ πρέσβεις ἐπέστρεψαν ἄπρακτοι. Τέλος μετέβη ἡ μήτηρ του καὶ ἡ σύζυγός του μετ' ἄλλων εὐγενῶν γυναικῶν. Ὁ Κοριολανὸς πρὸ τῶν δακρύων καὶ τῶν θερμῶν παρακλήσεων τῆς γηραιᾶς μητρός του ἐκάμφθη καὶ εἶπε πρὸς αὐτήν «Ὦ μῆτερ, ἔσωσας μὲν τὴν πατρίδα, ἀπώλεσας ὅμως τὸν υἱόν σου». Λύσας δὲ τὴν πολιορκίαν ἀπῆλθεν. Ἀλλ' οἱ Οὐόλσκοι ἐφόνευσαν αὐτὸν ὡς μὴ ἐκτελέσαντα τὴν ὑπόσχεσίν του.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

13. Κιγκινᾶτος

Ἐν ἔτει 458 π. Χ. ὁ ὕπατος Μινούκιος ἐπῆλθε μετὰ στρατοῦ ἐναντίον τῶν Αἰκούων, οἵτινες ἔκαμνον συχνὰς ληστρικὰς ἐπιδρομὰς κατὰ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας. Ἀλλ' οἱ Αἰκουοι ἐγκλείσαντες τὸν στρατὸν τοῦ Μινουκίου εἷς τι στενὸν παρὰ τὸ ὄρος Ἄλγιδον ἔφερον αὐτὸν εἰς τοιαύτην ἀμηχανίαν, ὥστε δὲν ὑπελείπετο ἄλλο παρὰ νὰ παραδοθῇ.

Κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμὴν ἡ Σύγκλητος ἔστρεψε τὰ βλέμματά της πρὸς τὸν γηραιὸν Κόιντον Κιγκινᾶτον, παρὰ τοῦ ὁποίου μόνου ἤλπιζε σωτηρίαν. Ὁ Κιγκινᾶτος ἀναγκασθεὶς νὰ πληρώσῃ μέγα χρηματικὸν πρόστιμον, ἵν' ἀπαλλάξῃ τὸν υἱόν του ἀπὸ φυλακίσεως, περιῆλθεν εἰς μεγάλην πενίαν. Ἕνεκα τούτου ἀπεσύρθη εἰς μικρόν τινα ἀγρόν, ὅστις τῷ ἀπέμεινε, καὶ καλλιεργῶν αὐτὸν διὰ τῶν ἰδίων του χειρῶν ἐπορίζετο τὰ πρὸς συντήρησιν. Τὸν Κιγκινᾶτον τοῦτον ἡ Σύγκλητος ἐξέλεξε δικτάτωρα.

Ὅτε οἱ πρέσβεις ἦλθον διὰ νὰ τῷ ἀναγγείλωσι τὴν ἐκλογήν του, εὗρον αὐτὸν ἀροτριῶντα τὸν ἀγρόν του. Ὁ Κιγκινᾶτος εἰσέρχεται ἀμέσως εἰς τὴν καλύβην του, ἀποθέτει τὸν γεωργικὸν χιτῶνα, καὶ περιβάλλεται τὴν τήβενον τοῦ πολίτου. Ἀναλαβὼν δὲ τὴν ἀρχὴν ἐπέρχεται αὐθημερὸν κατὰ τῶν Αἰκούων, νικᾷ αὐτούς, καὶ ἀπελευθερώνει τὸν πολιορκούμενον ῥωμαϊκὸν στρατόν· ἐπανελθὼν δὲ εἰς τὴν Ῥώμην ἐν θριάμβῳ κατέθεσε τὸ δικτατωρικὸν ἀξίωμα, τὸ ὁποῖον διετήρησε 16 μόνον ἡμέρας, καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὸν ἀγρόν του.

14. Δεκαρχία. — Κατάλυσις αὐτῆς.

Τὰ διάφορα δικαστικὰ ἀξιώματα ἐν Ῥώμῃ κατεῖχον οἱ πατρίκιοι. Οὗτοι ἐδίκαζον τὰς μεταξὺ τῶν πολιτῶν διαφορὰς καὶ ἐν γένει τὰ ἀδικήματα οὐχὶ κατὰ γραπτοὺς καὶ γνωστοὺς νόμους, ἀλλὰ κατ' ἄγραφα ἔθιμα, τὰ ὁποῖα ἡρμήνευον οἱ πατρίκιοι δικασταὶ πάντοτε κατὰ συμφέρον τῆς τάξεώς των. Ἕνεκα τούτου καὶ διὰ νὰ τεθῇ ἐπὶ τέλους φραγμὸς εἰς τὰς αὐθαιρεσίας τῶν δικαστῶν, ἐν ἔτει 462 ὁ δήμαρχος Τερεντίλιος Ἄρσας ἐπρότεινε νὰ γραφῶσι καὶ δημοσιευθῶσι νόμοι καὶ συμφώνως πρὸς αὐτοὺς νὰ ἐκδικάζωνται αἱ διαφοραὶ τῶν πολι-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τῶν ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων. Μετὰ δεκαετῆ λυσσώδη ἀντίστασιν τῶν πατρικίων ἡ πρότασις τοῦ Ἄρσα ἐψηφίσθη καὶ τρεῖς συγκλητικοὶ ἀπεστάλησαν εἰς τὰς ἀξιολογωτέρας πόλεις τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, διὰ νὰ μελετήσωσι τοὺς ἑλληνικοὺς νόμους καὶ ἰδίως τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνος. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν ἐξελέχθησαν δέκα ἄνδρες ἐκ τῶν πατρικίων καὶ εἰς αὐτοὺς ἀνετέθη νὰ συγγράψωσι τοὺς ἀπαιτουμένους νόμους. Οἱ δέκα οὗτοι ἄνδρες ὠνομάσθησαν δέκαρχοι, πρῶτιστος δὲ αὐτῶν ὁ ἐπιφανὴς πατρίκιος Ἄππιος Κλαύδιος.

Ἵνα μὴ παρεμβληθῇ μηδεμία δυσχέρεια εἰς τὸ ἔργον τῶν δεκάρχων, ἀνεστάλη προσωρινῶς τὸ ἐν ἰσχύι πολίτευμα, ἀνετέθη δὲ ἡ κυβέρνησις τῆς χώρας εἰς τοὺς δεκάρχους μὲ ἀπεριόριστον ἐξουσίαν. Κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος οἱ δέκαρχοι ὄχι μόνον τὸ ἀνατεθὲν εἰς αὐτοὺς ἔργον ἐξετέλεσαν ἐν ἄκρᾳ ὁμοφωνίᾳ, ἀλλὰ καὶ τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν μετεχειρίσθησαν μετ' ἄκρας δικαιοσύνης. Εἰς δὲ τὸ τέλος τοῦ ἔτους ἐχάραξαν ἐπὶ δέκα πλαξὶν τοὺς συνταχθέντας νόμους, τοὺς ὁποίους ἐνέκρινε καὶ ἡ Σύγκλητος καὶ ὁ λαός. Οἱ νόμοι οὗτοι ἀπετέλεσαν τὸ ἀρχαιότατον ρωμαϊκὸν δίκαιον.

Ἀλλ' ἡ νομοθεσία δὲν ἦτο πλήρης. Ὑπελείποντο διατάξεις τινές. Διὰ τοῦτο ἐνεκρίθη νὰ παραταθῇ ἡ ἀρχὴ τῶν δεκάρχων ἐπὶ ἓν ἔτος ἀκόμη. Ὁ ἐκ τῶν πρώτων δεκάρχων Ἄππιος Κλαύδιος, ὅστις κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος εἶχεν ἀποκρύψει τὴν ἀλαζονείαν του διὰ προσποιημένης πραότητος καὶ ἀγάπης τοῦ λαοῦ, ὄχι μόνον κατώρθωσε νὰ ἐκλεχθῇ ἐκ νέου, ἀλλ' ἐνήργησε νὰ ἐκλεχθῶσι δέκαρχοι ἐννέα ἄνδρες ἄσημοι, ἀλλ' ἀφωσιωμένοι εἰς αὐτόν, ἐκ τῶν ὁποίων τρεῖς ἦσαν πληβεῖοι. Οἱ νέοι δέκαρχοι συνεπλήρωσαν τὴν νομοθεσίαν δημοσιεύσαντες δύο ἀκόμη πίνακας. Τοιουτοτρόπως ἀπηρτίσθη ἡ καλουμένη δωδεκάδελτος.

Ἀλλ' ἡ κυβέρνησις τῶν νέων δεκάρχων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀππίου Κλαυδίου ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ἀπέβη τυραννική. Ἐξετράπησαν οὗτοι ἀσυστόλως εἰς πᾶσαν αὐθαιρεσίαν. Ἡ ζωή, ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία τῶν πολιτῶν ἦσαν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν δεκάρχων. Οἱ δέκαρχοι διετήρησαν αὐθαιρέτως τὴν ἐξουσίαν καὶ μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ δευτέρου ἔτους. Ἀλλὰ μυσαρὸν ἔγκλημα τοῦ Ἀππίου Κλαυδίου, ὅπερ ἐπεχείρησεν οὗτος κατὰ τῆς ἐναρέτου νεάνιδος Βιρ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γινίας, προεκάλεσε ἐπανάστασιν παρὰ τῷ λαῷ, ἥτις πάραυτα μετεδόθη καὶ εἰς τὸν στρατόν. Ἡ Σύγκλητος τότε ἠναγκάσθη νὰ προβῇ εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς δεκαρχίας καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν προτέρων ἀρχῶν. Ἐκ τῶν δεκάρχων ὁ μὲν Ἄππιος Κλαύδιος ηὐτοκτόνησεν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐξωρίσθησαν καὶ ἡ περιουσία αὐτῶν ἐδημεύθη.

15. *Ἅλωσις τῶν Οὐηΐων.*

Ἐν ἔτει 405 π. Χ. οἱ Ῥωμαῖοι ἐξεστράτευσαν κατὰ τῶν Οὐηΐων, πόλεως τῆς Τυρρηνίας, καὶ ἐπολιόρκησαν αὐτήν. Ἐπειδὴ οἱ Οὐήϊοι ἔκειντο ἐπὶ λόφου ἀποκρήμνου καὶ ἐν μέσῳ δύο ποταμῶν, ἡ πολιορκία αὐτῶν, κατὰ τὴν παράδοσιν, παρετάθη ἐπὶ δέκα ἔτη. Τὸ δέκατον ἔτος ἐκλεχθεὶς δικτάτωρ ὁ ἱκανώτατος Φούριος Κάμιλλος ἐκυρίευσε τὴν πόλιν ταύτην. Ἀλλ' ὁ Κάμιλλος ἕνεκα τοῦ ὑπερηφάνου χαρακτῆρός του κατέστη μισητὸς εἰς τὸν λαόν· κατηγορηθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν δημάρχων ὅτι ἐκράτησε δι' ἑαυτὸν τὸ πλεῖστον μέρος τῶν λαφύρων δὲν κατεδέχθη νὰ προσέλθῃ ἐνώπιον τοῦ λαοῦ καὶ ἀπολογηθῇ, ἀλλ' ἔφυγεν ἐκ τῆς Ῥώμης. Ὅτε δὲ ἀπῄρχετο λέγεται ὅτι ὑψώσας τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν ηὐχήθη εἰς τοὺς θεοὺς τάχιστα ἡ πατρίς του νὰ λάβῃ τὴν ἀνάγκην του.

16. *Εἰσβολὴ τῶν Γαλατῶν. — Πυρπόλησις τῆς Ῥώμης.*

Οἱ Γαλάται, ἔθνος βάρβαρον, κατῴκουν πρότερον πέραν τῶν Ἄλπεων ἐν τῇ χώρᾳ, ἥτις ἀπ' αὐτῶν ὠνομάσθη Γαλατία, εἶνε δὲ ἡ σημερινὴ Γαλλία. Ἔπειτα κατὰ διαφόρους ἐποχὰς μεταξὺ τῆς ἕκτης καὶ ἑβδόμης ἑκατονταετηρίδος εἶχον εἰσβάλει εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν καὶ εἶχον ἐγκατασταθῇ ἐν αὐτῇ. Ὠνομάζετο δὲ ἀπ' αὐτῶν ἡ ἄνω Ἰταλία «ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατία».

Ἐν ἔτει 390 πολυάριθμα στίφη Γαλατῶν ὑπερβάντα τὰ Ἀπέννινα εἰσέβαλον εἰς τὴν Τυρρηνίαν καὶ ἐπολιόρκησαν τὴν πόλιν αὐτῆς Κλούσιον. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ῥωμαῖοι προσηνέχθησαν πρὸς τοὺς Γαλάτας ὑβριστικῶς, οὗτοι ἀγανακτήσαντες ἐβάδισαν κατὰ τῆς Ῥώμης· συναντήσαντες δὲ τὸν ρωμαϊκὸν στρατὸν παρὰ τὸν Ἀλλίαν ποταμὸν συνῆψαν σφοδρὰν μάχην (388). Κατὰ ταύτην οἱ Ῥωμαῖοι ὑπέστη-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σαν πανωλεθρίαν. Ἐσώθη μόνον μία μοῖρα τοῦ ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ, ἥτις ὑποχωρήσασα ἔφθασεν εἰς Ῥώμην καὶ κατέλαβε τὸ Καπιτώλιον. Εἰς τὸ Καπιτώλιον ἐκλείσθη καὶ ἡ Σύγκλητος μετὰ τῶν ἀρχόντων καὶ πάντων τῶν ἐν Ῥώμῃ μαχίμων ἀνδρῶν. Οἱ λοιποὶ κάτοικοι διεσκορπίσθησαν εἰς τὰς γειτονικὰς πόλεις.

Μετὰ τρεῖς ἡμέρας οἱ Γαλάται εἰσῆλθον εἰς τὴν Ῥώμην, τὴν ὁποίαν εὗρον ἔρημον κατοίκων. Μόνον ὀγδοήκοντα γηραιοὶ συγκλητικοί, ὡς λέγει ἡ παράδοσις, δὲν ἠθέλησαν νὰ ζητήσωσιν ἄσυλον κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμήν, ἀλλ' ἐνδεδυμένοι τὰς ἐπισήμους αὐτῶν στολὰς ἐκάθηντο ἀτάραχοι ἐπὶ τῶν ἐλεφαντίνων ἑδρῶν των ἐν τῇ Ἀγορᾷ. Οἱ βάρβαροι ἐφόνευσαν καὶ τοὺς ὀγδοήκοντα συγκλητικούς· ἔπειτα δ' ἐλεηλάτησαν τὴν πόλιν καὶ ἐπυρπόλησαν αὐτήν.

Μετὰ ταῦτα οἱ Γαλάται ἐπολιόρκησαν τὸ Καπιτώλιον. Κατά τινα σκοτεινὴν καὶ θυελλώδη νύκτα ἐπεχείρησαν ἔφοδον· καὶ θὰ ἐκυριεύετο τὸ Καπιτώλιον, ἐὰν ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ῥωμαίων Μάνλιος ἐξυπνήσας ἐκ τῶν φωνῶν τῶν χηνῶν, ἱερῶν πτηνῶν τῆς Ἥρας, δὲν ἀπέκρουε τὴν ἔφοδον. Ὁ Μάνλιος διὰ τὴν σωτηρίαν ταύτην προσωνομάσθη Καπιτωλῖνος.

Οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ ἑπτάμηνον πολιορκίαν, ἐπειδὴ ἐκινδύνευον ν' ἀποθάνωσιν ἐκ τῆς πείνης, ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσωσι πρὸς τοὺς Γαλάτας πληρώσαντες χιλίας λίτρας χρυσίου. Ἦτο δὲ ἡ λίτρα περίπου ἰσοδύναμος πρὸς μίαν ὀκᾶν. Ὅτε ἐζυγίζετο τὸ χρυσίον, οἱ Ῥωμαῖοι παρεπονέθησαν διὰ τὴν ψευδῆ ζύγισιν. Τότε ὁ ἡγεμὼν τῶν Γαλατῶν ῥίψας ἐπὶ τῆς πλάστιγγος τὸ βαρὺ ξίφος του ἀνέκραξεν «Οὐαὶ τοῖς ἡττημένοις».

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Γαλατῶν οἱ Ῥωμαῖοι ἀνῳκοδόμησαν τὴν πόλιν των, προτραπέντες εἰς τοῦτο ὑπὸ τοῦ Καμίλλου, ὅστις ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς ἐξορίας.

17. *Πολιτικὴ ἰσότης πατρικίων καὶ πληβείων.*

Ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς ἐλευθέρας πολιτείας ἐν Ῥώμῃ οἱ πληβεῖοι δὲν ἔπαυσαν ν' ἀγωνίζωνται κατὰ τῶν πατρικίων ζητοῦντες καὶ αὐτοὶ δικαιώματα ἐν τῇ πολιτείᾳ. Καὶ πρῶτον, ὡς εἴδομεν, ἐπέτυχον τὴν δημαρχίαν. Βραδύτερον ἐπετράπη εἰς αὐτοὺς ἡ ἐπιγαμία μετὰ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τῶν πατρικίων. Τέλος τῷ 376 οἱ δήμαρχοι Λικίνιος Στόλων καὶ Λεύκιος Σέξτιος ἐπρότεινεν τοὺς ἑξῆς τρεῖς νόμους α') ὁ εἷς ἐκ τῶν δύο ὑπάτων νὰ εἶνε πάντοτε πληβεῖος β') κανεὶς Ῥωμαῖος πολίτης νὰ μὴ δύναται νὰ κατέχῃ πλείονα τῶν 500 πλέθρων δημοσίας γῆς, τὸ δὲ ὑπόλοιπον διαιρούμενον εἰς ἑπταπλέθρους κλήρους νὰ διανεμηθῇ ὡς ἰδιοκτησία εἰς τοὺς πτωχοὺς πληβείους· γ') ἐκ τῶν ὀφειλομένων κεφαλαίων ν' ἀφαιρεθῶσιν οἱ πληρωθέντες τόκοι, τὸ δὲ ὑπόλοιπον ποσὸν νὰ ἐξοφληθῇ ἐντὸς τριῶν ἐτῶν εἰς τρεῖς ἴσας δόσεις.

Οἱ πατρίκιοι προεξαρχούσης τῆς συγκλήτου ἀντέστησαν πεισματωδέστατα ἐπὶ δέκα ἔτη. Ἀλλ' ὁ Λικίνιος Στόλων καὶ ὁ Λεύκιος Σέξτιος ἐκλεγόμενοι δήμαρχοι ἐπὶ δέκα ἔτη ἐξηκολούθησαν μετὰ θαυμαστοῦ ζήλου καὶ ἀκλονήτου ἐπιμονῆς τὸν ἀγῶνα. Τέλος οἱ νόμοι οὗτοι ἐψηφίσθησαν, πρῶτος δὲ πληβεῖος ὕπατος ἐξελέχθη ὁ Λεύκιος Σέξτιος. Μετά τινας δὲ ἄλλους ἀγῶνας κατώρθωσαν οἱ πληβεῖοι νὰ λάβωσι μέρος εἰς ὅλα τὰ πολιτικὰ ἀξιώματα καὶ τοιουτοτρόπως τῷ 360 ἐπῆλθε τελεία ἰσοπολιτεία μεταξὺ τῶν δύο τάξεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Η ΡΩΜΗ ΕΠΙ ΤΩΝ ΥΠΑΤΩΝ ΕΞ ΑΜΦΟΤΕΡΩΝ ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ

18. Σαυνιτικοὶ πόλεμοι.

Ἡ πολιτικὴ ἰσότης ἐπέφερε τὴν ποθητὴν ὁμόνοιαν μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων, ἥτις τόσον ἰσχυροὺς κατέστησεν αὐτούς, ὥστε ἠδυνήθησαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ ὑποτάξωσι πάντας τοὺς λαοὺς τῆς Ἰταλίας καὶ νὰ γίνωσι κύριοι αὐτῆς.

Ἐκ πάντων τῶν λαῶν τῆς Ἰταλίας ἐκεῖνοι, οἵτινες μακρότερον χρόνον ἀντέστησαν, ἦσαν οἱ Σαυνῖται. Οὗτοι κατοικοῦντες τὰς ὑψηλὰς καὶ ἀποκρήμνους φάραγγας τῶν Ἀπεννίνων ὀρέων ἦσαν πολεμικοὶ καὶ ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῆς χώρας των ἀκατάβλητοι. Κατὰ τὸν πληθυσμὸν ἦσαν ἀνώτεροι τῶν Ῥωμαίων, κατὰ δὲ τὸν ὁπλισμὸν καὶ τὴν τακτικὴν ἰσόπαλοι· ἦσαν ὅμως κατώτεροι τῶν Ῥωμαίων, διότι

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ζῶντες εἰς πολλὰς κοινότητας ἀνεξαρτήτους ἀπ' ἀλλήλων δὲν εἶχον τὴν ἐνιαίαν πολιτικὴν δύναμιν τῶν Ῥωμαίων.

Κατὰ τῶν Σαυνιτῶν τὸ ὕτων οἱ Ῥωμαῖοι διεξήγαγον τρεῖς μακρεὺς καὶ φοβεροὺς πολέμους, διαρκέσαντας ἀπὸ τοῦ 343 μέχρι τοῦ 290 μὲ μικρὰ ἐν τῷ μεταξὺ διαλείμματα. Οἱ Ῥωμαῖοι ὑπέταξαν ἐπὶ τέλους τοὺς Σαυνίτας καὶ κατέταξαν αὐτοὺς μεταξὺ τῶν συμμάχων τῆς Ῥώμης. Λέγεται ὅτι οἱ πρέσβεις τῶν Σαυνιτῶν, οἵτινες ἦλθον ἵνα διαπραγματευθῶσι τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης μετὰ τοῦ ὑπάτου Κουρίου Δεντάτου, εὗρον αὐτὸν ἐν πενιχρᾷ κατοικίᾳ καταγινόμενον εἰς τὸ νὰ παρασκευάσῃ μόνος εὐτελὲς φαγητὸν ἐντὸς πηλίνης χύτρας. Οἱ πρέσβεις ἰδόντες τὴν πενίαν τοῦ Ῥωμαίου στρατηγοῦ ἠθέλησαν νὰ δωροδοκήσωσιν αὐτόν. Ἀλλ' ὁ χρηστὸς καὶ ἐνάρετος Δεντᾶτος ὑπερηφάνως εἶπεν εἰς τοὺς Σαυνίτας πρέσβεις, ὅτι προτιμᾷ νὰ διατάσσῃ τοὺς ἔχοντας τὸ χρυσίον παρὰ νὰ δέχηται αὐτὸ παρὰ τούτων. Διὰ τῆς ὑποταγῆς τῶν Σαυνιτῶν οἱ Ῥωμαῖοι ἔγιναν κύριοι ὅλης τῆς μέσης Ἰταλίας.

19. *Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων πρὸς τὸν Πύρρον τὸν βασιλέα τῆς Ἠπείρου.*

Οἱ Ῥωμαῖοι, ἀφοῦ ἔγιναν κύριοι τῆς μέσης Ἰταλίας, ἔστρεψαν τὰ ὅπλα καὶ πρὸς τὴν νότιον ἢ κάτω Ἰταλίαν, τῆς ὁποίας αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις ἕνεκα τῶν πρὸς ἀλλήλας ἐρίδων εὑρίσκοντο ἐν κακῇ καταστάσει. Καὶ πρῶτον ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Τάραντος, ὅστις ἦτο ἡ πλουσιωτάτη καὶ δυνατωτάτη τῶν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ πόλεων, λαβόντες ἀφορμὴν ἐκ τῆς ὑβριστικῆς διαγωγῆς τῶν Ταραντίνων. Οἱ Ταραντῖνοι, μὴ δυνάμενοι μόνοι ν' ἀντιταχθῶσι κατὰ τῶν Ῥωμαίων, ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Πύρρου, βασιλέως τῆς Ἠπείρου.

Ὁ φιλόδοξος Πύρρος, παρὰ τὰς συμβουλὰς τοῦ συνετοῦ συμβούλου του καὶ ἐξόχου πολιτικοῦ Κινέα, ἐδέχθη προθύμως τὴν πρόσκλησιν τῶν Ταραντίνων. Ὅθεν τῷ 281 π. Χ. ἐξέπλευσε μετὰ 25 χιλιάδων ἀνδρῶν καὶ 20 ἐλεφάντων.

Ἡ πρώτη μάχη μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Πύρρου ἔγινεν εἰς τὴν Ἡράκλειαν τῆς Λευκανίας (280). Κατὰ ταύτην οἱ Ῥωμαῖοι ἐνική-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

θησαν, τρομάξαντες κυρίως ἐκ τῆς θέας τῶν ἐλεφάντων, τοὺς ὁποίους μὴ γνωρίζοντες ὠνόμαζον βοῦς τῆς Λευκανίας. Ἀλλὰ καὶ ὁ Πύρρος ἔπαθεν ὄχι ὀλίγας ζημίας. Ἐννοήσας δὲ πόσον φοβερὸς ἐχθρὸς ἦσαν οἱ Ῥωμαῖοι, ἐπρότεινεν εἰς αὐτοὺς εἰρήνην. Ἀλλ' ἡ Ῥωμαϊκὴ Σύγκλητος ἠρνήθη νὰ δεχθῇ πᾶσαν περὶ εἰρήνης πρότασιν τοῦ Πύρρου, πρὶν οὗτος ἐξέλθῃ ἐκ τῆς Ἰταλίας. Τότε ὁ Πύρρος θέλων νὰ καταπλήξῃ τοὺς Ῥωμαίους ὥρμησε κατὰ τῆς Ῥώμης, ἀλλ' ἀπεκρούσθη καὶ ἠναγκάσθη ν' ἀποσυρθῇ εἰς τὸν Τάραντα, ὅπου διεχείμασε.

Τὸ ἑπόμενον ἔτος (279) συνεκροτήθη δευτέρα μεγάλη μάχη παρὰ τὸ Ἄσκλον τῆς Ἀπουλίας, ἐν τῇ ὁποίᾳ καὶ πάλιν ἐνίκησεν ὁ Πύρρος· ἀλλὰ τόσας ζημίας ὑπέστη, ὥστε εἰς τοὺς συγχαίροντας αὐτῷ εἶπεν «Ἐὰν ἀκόμη μίαν μάχην τοιαύτην νικήσωμεν, θὰ χαθῶμεν».

Ὁ Πύρρος ἐζήτει εὔσχημον διέξοδον, ἵνα ἀπομακρυνθῇ ἐκ τῆς Ἰταλίας. Ὅτε δὲ οἱ Συρακούσιοι, δεινῶς πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων, ἐζήτησαν τὴν συνδρομὴν τοῦ Πύρρου, οὗτος μετὰ μεγίστης προθυμίας ἔπλευσεν εἰς τὴν Σικελίαν.

Μετὰ τριετῆ ἐν Σικελίᾳ διαμονὴν ὁ Πύρρος ἐπανῆλθεν εἰς Ἰταλίαν. Νικηθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων εἰς τὸ Βενεβέντον τῆς Σαυνίτιδος (275) ἠναγκάσθη νὰ καταλίπῃ τὴν Ἰταλίαν καὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ἤπειρον. Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἠπείρῳ ἡ ἄμετρος φιλοδοξία του δὲν ἀφῆκεν αὐτὸν νὰ ἡσυχάσῃ. Περιεπλάκη εἰς νέους ἀγῶνας καὶ ὑπέταξε τὴν Μακεδονίαν. Θελήσας δὲ νὰ ὑποτάξῃ καὶ τὴν Ἑλλάδα, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Πελοπόννησον· ἀλλὰ κατέστρεψεν ἐν Ἄργει οἰκτρῶς τὸν βίον φονευθεὶς ὑπὸ γυναικὸς διὰ κεραμίδος (272).

Οἱ Ῥωμαῖοι, ἀφοῦ ἀπηλλάγησαν τοῦ Πύρρου, ὑπέταξαν τοὺς Ταραντίνους καὶ κατόπιν τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ τοιουτοτρόπως ἔγιναν κύριοι καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας.

20. Καρχηδονιακοὶ πόλεμοι.

Μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Καρχηδονίων διεξήχθησαν τρεῖς μεγάλοι πόλεμοι, φέροντες ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ ὄνομα Καρχηδονιακοί.

Ἡ Καρχηδών, ἀποικία τῶν Φοινίκων, ἔκειτο εἰς τὰ βόρεια παράλια τῆς Ἀφρικῆς, εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ σημερινοῦ κόλπου τοῦ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τύνητος. Ἡ Καρχηδὼν ὑπῆρξεν ἡ ἐμπορικωτέρα πόλις τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Διὰ τοῦ κραταιοῦ στόλου της ἦτο κυρίαρχος τῆς θαλάσσης. Πολλαχοῦ εἶχεν ἱδρύσει ἀποικίας καὶ ἐμπορικοὺς σταθμούς, ὡς εἰς τὴν Σικελίαν, Κύρνον, Σαρδώ, Ἱσπανίαν καὶ ἀλλαχοῦ. Τὰ δὲ ἐμπορικὰ αὐτῆς πλοῖα διασχίζοντα τὴν Μεσόγειον θάλασσαν καὶ αὐτὸν τὸν Ἀτλαντικὸν Ὠκεανὸν συνεσώρευσαν εἰς αὐτὴν ἀμύθητα πλούτη. Οἱ Ῥωμαῖοι παρηκολούθουν μετὰ φθονεροῦ βλέμματος τὴν καταπληκτικὴν πρόοδον τῆς Καρχηδόνος. Ὅτε δὲ οὗτοι ἔγιναν κύριοι τῆς μέσης καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας, ἐσκέπτοντο πῶς νὰ ταπεινώσωσι τοὺς ἀντιζήλους των Καρχηδονίους.

21. *Πρῶτος Καρχηδονιακὸς πόλεμος* (264—241 π.Χ.)

Ἀφορμὴν εἰς τὸν πρῶτον Καρχηδονιακὸν πόλεμον ἔδωκαν οἱ Μαμερτῖνοι, μισθοφόροι τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν Ἀγαθοκλέους. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀγαθοκλέους ἐκδιωχθέντες ἐκ τῶν Συρακουσῶν οἱ Μαμερτῖνοι κατέλαβον τὴν Μεσσήνην, ἐγκατασταθέντες δ' ἐν αὐτῇ ἔκαμνον λῃστρικὰς ἐπιδρομὰς καὶ κατέστρεφον τὰς πέριξ χώρας καὶ μάλιστα τὴν ἐπικράτειαν τῶν Συρακουσῶν. Τότε ὁ νέος τύραννος τῶν Συρακουσῶν Ἱέρων Β' ἐπελθὼν μετὰ στρατοῦ κατετρόπωσε τοὺς Μαμερτίνους καὶ ἐπολιόρκησε τὴν Μεσσήνην, οἱ δὲ Μαμερτῖνοι φοβηθέντες ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ῥωμαίων.

Οἱ Ρωμαῖοι, μαθόντες ὅτι οἱ Καρχηδόνιοι συνεμάχησαν μετὰ τοῦ Ἱέρωνος καὶ κατέλαβον τὴν Μεσσήνην, ἀπεφάσισαν νὰ κατέλθωσιν εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ ν' ἀντιμετωπίσωσι τοὺς ἀντιζήλους των Καρχηδονίους. Τοιουτοτρόπως ἐξερράγη ὁ πρῶτος Καρχηδονιακὸς πόλεμος (264-241).

Οἱ Ῥωμαῖοι ἔπεμψαν μετὰ στρατοῦ τὸν ὕπατον Ἄππιον Κλαύδιον. Οὗτος ἐνίκησεν εἰς δύο μάχας τοὺς πολεμίους καὶ ἐξεδίωξεν ἐκ τῆς Μεσσήνης τοὺς Καρχηδονίους, πολιορκήσας δ' ἔπειτα τὰς Συρακούσας ἠνάγκασε τὸν Ἱέρωνα ν' ἀποσπασθῇ ἀπὸ τῶν Καρχηδονίων καὶ νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τῶν Ῥωμαίων. Οἱ Καρχηδόνιοι τότε κατέστησαν κέντρον τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων τὸν Ἀκράγαντα, ἀλλὰ καὶ τοῦτον ἐκυρίευσαν οἱ Ῥωμαῖοι (262).

Ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι ἔβλεπον ὅτι, ἐν ὅσῳ ἦσαν κατώτεροι τῶν ἀντιπάλων των κατὰ θάλασσαν, δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ καταβάλωσιν αὐτούς,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

οὔτε ἐκ τῆς Σικελίας νὰ τοὺς ἐκδιώξωσιν. Ὅθεν ἐναυπήγησαν 120 τριήρεις καὶ τῷ 260 ὁ ὕπατος Δουίλιος συναντήσας παρὰ τὰς Μυλάς, βορειοδυτικῶς τῆς Μεσσήνης, τὸν ἀσυγκρίτως ὑπέρτερον καρχηδονιακὸν στόλον κατεναυμάχησεν αὐτὸν διὰ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Δουιλίου ἐπινοηθέντος κόρακος. Ἦτο δὲ ὁ κόραξ σιδηροῦν μηχάνημα, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ Ῥωμαῖοι ἥρπαζον τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα, τὰ προσείλκυον πρὸς ἑαυτούς, καὶ τοιουτοτρόπως τὴν ναυμαχίαν μετέβαλον εἰς πεζομαχίαν.

Οἱ Ῥωμαῖοι ἵνα δώσωσι πέρας εἰς τὸν παρατεινόμενον πόλεμον, ἀπεφάσισαν νὰ μεταφέρωσιν αὐτὸν εἰς τὴν Ἀφρικήν. Ὅθεν τῷ 256 οἱ ὕπατοι Οὐόλσων καὶ Ῥηγοῦλος μετὰ κραταιοῦ στόλου καὶ στρατοῦ διηυθύνθησαν εἰς Ἀφρικήν. Κατὰ τὸν πλοῦν συναντήσαντες τὸν καρχηδονικὸν στόλον παρὰ τὸ ἀκρωτήριον τῆς Σικελίας Ἔκνομον κατετρόπωσαν αὐτόν· ἔπειτα ἐξηκολούθησαν τὸν πλοῦν καὶ ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν καρχηδονικὴν παραλίαν. Ἀνακληθέντος δὲ τοῦ Οὐόλσωνος ὑπὸ τῆς συγκλήτου, ἔμεινεν ἐν Ἀφρικῇ ὁ Ῥήγουλος μετὰ 40 πλοίων, 15,000 πεζῶν καὶ 500 ἱππέων, ἵνα ἐξακολουθήσῃ τὸν πόλεμον. Ὁ Ῥήγουλος προβαίνων νικητὴς ἔφθασεν εἰς τὰ πρόθυρα τῆς Καρχηδόνος. Οἱ Καρχηδόνιοι ἐν ἀμηχανίᾳ εὑρισκόμενοι ἐδέχθησαν μετὰ προθυμίας πολλῆς τὸν Σπαρτιάτην Ξανθιππον, ὅστις ἦλθεν εἰς Ἀφρικὴν μετὰ μισθοφόρων Ἑλλήνων, καὶ διώρισαν αὐτὸν ἀρχιστράτηγον. Ὁ Ξανθιππος συγκεντρώσας τὰς δυνάμεις τῶν Καρχηδονίων συνάπτει μάχην μετὰ τοῦ Ῥηγούλου καὶ νικᾷ αὐτὸν ὁλοσχερῶς. Ἐκ τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ ἐλάχιστοι ἐσώθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐφονεύθησαν ἢ αἰχμαλωτίσθησαν. Μεταξὺ τῶν αἰχμαλώτων ἦτο καὶ αὐτὸς ὁ Ῥήγουλος, ὅστις βραδύτερον ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων.

Ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησε περιορισθεὶς ἐν Σικελίᾳ. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην διεκρίθη ὁ στρατηγὸς τῶν Καρχηδονίων Ἀμίλκας Βάρκας. Ἐν τούτοις μετὰ πολλὰς ἀγχιστρόφους τροπὰς τοῦ πολέμου οἱ Καρχηδόνιοι ἐνικήθησαν ὁλοσχερῶς ἐν μεγάλῃ ναυμαχίᾳ παρὰ τὰς Αἰγούσας νήσους καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ συνομολογήσωσιν εἰρήνην πρὸς τοὺς Ῥωμαίους μὲ ὅρους βαρυτάτους (241).

Οἱ Ῥωμαῖοι γενόμενοι κύριοι τῆς Σικελίας κατέστησαν αὐτὴν ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν. Μόνον ἡ μικρὰ ἐπικράτεια τῶν Συρακουσῶν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἔμεινεν ἐλευθέρα, εἰς τὴν ὁποίαν ἦρχεν ὁ φίλος καὶ πιστὸς σύμμαχος τῶν Ῥωμαίων Ἱερέων Β'.

22. *Δεύτερος Καρχηδονιακὸς πόλεμος* (218—201 π. Χ.)

Οἱ Καρχηδόνιοι βαρέως φέροντες τὴν ταπείνωσιν, τὴν ὁποίαν ἐπέβαλον εἰς αὐτοὺς οἱ Ῥωμαῖοι, ἔστρεψαν τὰ ὅπλα των πρὸς τὴν Ἱσπανίαν, καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν διὰ τοῦ στρατηγοῦ αὐτῶν Ἀμίλκα Βάρκα, ἔπειτα δὲ διὰ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Ἀσδρούβα κατέκτησαν μέγα μέρος τῆς Ἱσπανίας. Δολοφονηθέντος τοῦ Ἀσδρούβα, ἀνεκηρύχθη ἀρχηγὸς ὑπὸ τοῦ ἐν Ἱσπανίᾳ καρχηδονιακοῦ στρατοῦ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀμίλκα Βάρκα Ἀννίβας ἐν ἡλικίᾳ 26 ἐτῶν, τότε δὲ τὰ πράγματα ἔλαβον ἀλλοίαν τροπήν.

Ὁ Ἀννίβας ὑπῆρξεν εἷς τῶν μεγίστων στρατηγῶν τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Διηγοῦνται ὅτι ἐν ἡλικίᾳ ἐννέα ἐτῶν ὡδηγήθη ὑπὸ τοῦ πατρός του εἰς βωμὸν καὶ θέσας ἐπ' αὐτοῦ τὴν χεῖρα ὡρκίσθη αἰώνιον μῖσος κατὰ τῶν Ῥωμαίων, καὶ τὸν ὅρκον του ἐτήρησεν ἀδυσωπήτως.

Ὁ Ἀννίβας ἀναλαβὼν τὴν στρατηγίαν προσέβαλε κατὰ πρῶτον τὴν ἐν Ἱσπανίᾳ πόλιν Ζάκανθαν, ἥτις κατὰ τὰς συνθήκας ἦτο οὐδετέρα, καὶ μετὰ ὀκτάμηνον πολιορκίαν ἐκυρίευσεν αὐτήν. Ἕνεκα τῆς παραβιάσεως τῶν συνθηκῶν ὑπὸ τοῦ Ἀννίβα ἐκηρύχθη ὁ δεύτερος Καρχηδονιακὸς πόλεμος (218—201).

Πορεία τοῦ Ἀννίβα. — Κηρυχθέντος ἐπισήμως τοῦ πολέμου, ὁ Ἀννίβας καταλιπὼν ἐν Ἱσπανίᾳ τὸν ἀδελφόν του Ἀσδρούβαν μετὰ 15,000 ἀνδρῶν, αὐτὸς δὲ μετὰ 50,000 πεζῶν, 9,000 ἱππέων καὶ 37 ἐλεφάντων διαβαίνει τὰ Πυρηναῖα ὄρη καὶ τὸν Ῥοδανὸν ποταμόν, ὑπερπηδᾷ μετὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος τὰς αἰωνίως χιονοσκεπεῖς Ἄλπεις ἐν μέσῳ μυρίων κινδύνων, καὶ εἰσβάλλει εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν, ἀφοῦ ἀπώλεσεν ἐκ τοῦ ψύχους, τῆς πείνης, καὶ τῶν ἄλλων κακοπαθειῶν τὸ ἥμισυ σχεδὸν τοῦ στρατοῦ του.

Ἡ αἰφνιδία αὕτη ἐμφάνισις τοῦ Ἀννίβα ἐξέπληξε τοὺς Ῥωμαίους τοσούτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον δὲν ἐπερίμενον αὐτὸν διὰ ξηρᾶς· ἔσπευσαν δὲ νὰ πέμψωσιν κατ' αὐτοῦ στρατόν. Ὁ Ἀννίβας ἐνίκησε κατὰ πρῶτον παρὰ τὸν Τικῖνον ποταμὸν τὸν ὕπατον Πόπλιον Σκιπίωνα. Εἰς βοήθειαν τοῦ Σκιπίωνος ἔρχεται ὁ ἕτερος ὕπατος Σεμ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πρώνιος· ἀλλ' ἀμφότεροι νικῶνται ὑπὸ τοῦ Ἀννίβα παρὰ τὸν Τρεβίαν ποταμὸν (218). Τὸ ἑπόμενον δὲ ἔτος (217) νικᾶται ὡσαύτως ὁ ὕπατος Γάϊος Φλαμινῖνος παρὰ τὴν Τρασιμένην λίμνην.

Οἱ Ῥωμαῖοι καταληφθέντες ὑπὸ τρόμου ἐξέλεξαν δικτάτωρα τὸν Φάβιον Μάξιμον, ὅστις διὰ τὴν βραδύτητα τῶν κινήσεών του ὠνομάσθη Μελλητής. Ὁ Φάβιος Μάξιμος ἀπέφευγε πᾶσαν ἐκ τοῦ πλησίον μάχην πρὸς τὸν Ἀννίβαν· παρακολουθῶν δὲ ἀδιακόπως τὰς κινήσεις τοῦ Καρχηδονίου στρατηλάτου καὶ ἐνοχλῶν αὐτὸν ἀπὸ ὑψηλῶν καὶ δυσβάτων τόπων προσεπάθει νὰ καταπονῇ αὐτὸν καὶ νὰ ἐξαντλῇ τὰς δυνάμεις του.

Ἡ παρὰ τὰς Κάννας μάχη. — Ἀλλὰ τὸ πολεμικὸν σχέδιον τοῦ συνετοῦ Φαβίου δὲν ηὐχαρίστησε τοὺς Ῥωμαίους. Ὅθεν ἀνεκλήθη ὁ Φάβιος μετὰ τὴν λῆξιν τῆς δικτατωρίας του καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἐπέμφθησαν κατὰ τοῦ Ἀννίβα οἱ ὕπατοι Αἰμίλιος Παῦλος καὶ Οὐάρρων μετὰ 80 χιλιάδων πεζῶν καὶ 6 χιλιάδων ἱππέων. Γενομένης μάχης παρὰ τὰς Κάννας τῆς Ἀπουλίας (216), οἱ Ῥωμαῖοι ὑπέστησαν τοιαύτην πανωλεθρίαν, ὥστε ἐκ τῆς μεγάλης ἐκείνης στρατιᾶς μόνον 4000 ἐσώθησαν. Μετεξὺ τῶν φονευθέντων ἦτο καὶ ὁ Αἰμίλιος Παῦλος. Ὁ Ἀννίβας βλέπων τὴν μεγάλην καταστροφὴν τῶν Ῥωμαίων ἀνέκραξε πολλάκις· «Στρατιῶται, φείσθητε τῶν ἡττημένων!»

Ὁ Ἀννίβας

Ὁ Ἀννίβας μετὰ τὴν ἐν Κάνναις μάχην ἦλθεν εἰς Καπύην, πρωτεύουσαν τῆς Καμπανίας, ἵν' ἀναπαύσῃ τὸν στρατόν του. Οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ἐν τῇ μεγίστῃ ταύτῃ συμφορᾷ διετήρησαν τὸ ἀτάραχον

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ γενναῖον αὐτῶν φρόνημα. Συνελθόντες ἐκ τῆς πρώτης καταπλήξεως διέταξαν γενικὴν στρατολογίαν. Τοὐναντίον δὲ ὁ ἀστὴρ τοῦ Ἀννίβα ἤρχισε νὰ κλίνῃ πρὸς τὴν δύσιν του. Ζητήσας οὗτος ἐπικουρίας παρὰ τῆς πατρίδος του δὲν ἔλαβεν. Οἱ Καρχηδόνιοι φθονοῦντες τὴν μεγάλην δόξαν τοῦ Ἀννίβα ἐγκατέλιπον αὐτόν. Ἐκτὸς δὲ τούτου καὶ ὁ ἀπομείνας στρατός του ἐξοκείλας εἰς σωματικὰς ἀπολαύσεις καὶ ἡδονὰς ἐν τῇ πλουσίᾳ Καπύῃ ἐξεθηλύνθη.

Ἅλωσις τῶν Συρακουσῶν.—Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἱέρωνος Β' οἱ Συρακούσιοι ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ ἡνώθησαν μετὰ τῶν Καρχηδονίων. Οἱ Ῥωμαῖοι ἔπεμψαν κατ' αὐτῶν τὸν Μάρκελλον. Ὁ Μάρκελλος ἐπὶ τριετίαν ἐπολιόρκησε τὰς Συρακούσας, τὰς ὁποίας ὑπερήσπιζεν ὁ μέγιστος τῶν μαθηματικῶν καὶ μηχανικῶν τῆς ἀρχαιότητος Ἀρχιμήδης. Ὁ Ἀρχιμήδης ἐπενόησε πλεῖστα ὅσα μηχανήματα, δι' ὧν ὄχι μόνον τὰ πλοῖα τῶν Ῥωμαίων πολυειδῶς ἔβλαπτεν, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ πολιορκητικὰ αὐτῶν μέσα ἐματαίωνε. Τέλος ὁ Μάρκελλος διὰ νυκτερινῆς ἐφόδου ἐκυρίευσε τὴν ὡραιοτάτην καὶ πλουσιωτάτην ἐκείνην πόλιν, τὴν ὁποίαν παρέδωκεν εἰς τὴν λύσσαν τῶν στρατιωτῶν (212). Μεταξὺ τῶν φονευθέντων ἦτο καὶ ὁ Ἀρχιμήδης. Ῥωμαῖος στρατιώτης εἰσελθὼν δρομαῖος εἰς τὸ σπουδαστήριον τοῦ Ἀρχιμήδους εὗρεν αὐτὸν χαράσσοντα ἐπὶ τοῦ δαπέδου κύκλους. Ὁ σοφὸς ἐπιστήμων προσηλωμένος εἰς τὴν λύσιν γεωμετρικῶν προβλημάτων ἀνεβόησε «Μή μου τοὺς κύκλους τάραττε». Ἀλλ' ἀμέσως ἔπεσεν ὑπὸ τὸ ξίφος τοῦ ἀγροίκου στρατιώτου.

Ἅλωσις τῆς Καπύης.—Τῷ 212 οἱ Ῥωμαῖοι ἐπολιόρκησαν τὴν Καπύην. Ὁ Ἀννίβας,, ὅστις εὑρίσκετο εἰς τὸν Τάραντα, ἵνα φέρῃ ἀντιπερασπισμὸν εἰς τοὺς πολιορκοῦντας ὥρμησε κατὰ τῆς Ῥώμης καὶ φθάσας ἐστρατοπέδευσε πρὸ τῶν πυλῶν αὐτῆς. Φόβος καὶ τρόμος κατέλαβε τοὺς κατοίκους τῆς Ῥώμης, ἀπελπιστικαὶ δὲ κραυγαὶ ἀντήχουν καθ' ὅλην τὴν πόλιν «Ὁ Ἀννίβας πρὸ τῶν πυλῶν!» Καὶ ὅμως ὁ Ἀννίβας ἀπέτυχεν εἰς τὸ τολμηρὸν διάβημά του καὶ ὑπεχώρησεν εἰς τὸ Ῥήγιον. Τοὐναντίον δὲ οἱ Ῥωμαῖοι ἐκυρίευσαν τὴν Καπύην (211) καὶ τοὺς κατοίκους αὐτῆς ἐτιμώρησαν σκληρότατα.

Ἡ πτῶσις τῆς Καπύης ὑπῆρξε μέγα τραῦμα διὰ τὸν Ἀννίβαν. Ἅπαντες οἱ ἐν Ἰταλίᾳ σύμμαχοί του ἐγκατέλιπον αὐτόν. Τότε οὗτος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐκάλεσεν εἰς βοήθειαν ἐξ Ἱσπανίας τὸν ἀδελφόν του Ἀσδρούβαν. Ἀλλὰ οἱ ὕπατοι Σαλινάτωρ καὶ Νέρων προσβαλόντες αὐτὸν παρὰ τὸν Μέταυρον, ποταμὸν τῆς Ὀμβρικῆς, ἐνίκησαν καὶ ἐφόνευσαν.

Ἡ ἐν Ζάμᾳ μάχη.—Οἱ Ῥωμαῖοι ἀπεφάσισαν νὰ μεταφέρωσι τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἀφρικήν, δι' οὗ καὶ μόνου θὰ ἠδύναντο ν' ἀπασπάσωσι τὸν Ἀννίβαν ἐκ τῆς Ἰταλίας. Ὅθεν ὁ περίφημος ὕπατος Κορνήλιος Σκιπίων, ὅστις ἐν διαστήματι ὀλίγου χρόνου εἶχεν ὑποτάξει πάσας τὰς ἐν Ἱσπανίᾳ καρχηδονιακὰς κτήσεις, ἐν ἔτει 204 διεπεραιώθη εἰς Ἀφρικὴν μετὰ 35,000 ἀνδρῶν καὶ ἐβάδισε κατὰ τῆς Καρχηδόνος. Οἱ Καρχηδόνιοι κινδυνεύοντες ἔσπευσαν ν' ἀνακαλέσωσιν ἐξ Ἰταλίας τὸν Ἀννίβαν, οὗτος δὲ ἀμέσως ἔσπευσεν εἰς τὴν φωνὴν τῆς κινδυνευούσης πατρίδος του. Οἱ δύο ἀντίπαλοι στρατηγοὶ συνηντήθησαν ἐν Ζάμᾳ. Γενομένης μεγάλης μάχης τῷ 202, οἱ Καρχηδόνιοι ἐνικήθησαν, κατὰ συμβουλὴν δὲ τοῦ Ἀννίβα συνωμολόγησαν εἰρήνην μὲ βαρυτάτους ὅρους. Ὑπεχρεώθησαν νὰ πληρώσωσι 10 χιλιάδας τάλαντα ὡς πολεμικὴν ἀποζημίωσιν ἐν διαστήματι 50 ἐτῶν καὶ νὰ μὴ κηρύττωσι πόλεμον ἄνευ τῆς συναινέσεως τῶν Ῥωμαίων. Ὁ Σκιπίων ἐπανελθὼν εἰς Ῥώμην ἔγινε δεκτὸς μετ' ἀπεριγράπτου ἐνθουσιασμοῦ, προσωνομάσθη δὲ Ἀφρικανός.

Θάνατος τοῦ Ἀννίβα.—Ὡς ἐν πολέμῳ ἀνεδείχθη μέγας στρατηγὸς ὁ Ἀννίβας, οὕτω καὶ ἐν εἰρήνῃ ἀνεδείχθη μέγας πολιτικός. Ἐκλεχθεὶς ἄρχων τῆς Καρχηδόνος τοιαύτας πολιτικὰς μεταρρυθμίσεις εἰσήγαγε καὶ τοιαύτας οἰκονομίας ἔκαμεν, ὥστε τὴν ἐκ 10,000 ταλάντων πολεμικὴν ἀποζημίωσιν κατώρθωσε νὰ πληρώσῃ εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἐν διαστήματι μόνον 10 ἐτῶν. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη οἰκονομία ἀπήρεσκεν εἰς τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Ἀννίβα. Ὅθεν διέβαλον αὐτὸν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ὅτι ὅῆθεν συνεννοεῖται μυστικῶς μὲ τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν. Ὁ Ἀννίβας ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐκ τῆς πατρίδος του καὶ καταδιωκόμενος ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατέφυγεν ἐπὶ τέλους εἰς τὸν βασιλέα τῆς Βιθυνίας Προυσίαν· κινδυνεύων δὲ νὰ παραδοθῇ εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἔπιε δηλητήριον καὶ ἀπέθανε τῷ 183 π. Χ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

23. *Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου Ε'* (200—197 π. Χ.)

Μετὰ τὴν ταπείνωσιν τῶν Καρχηδονίων οἱ Ῥωμαῖοι ἔστρεψαν τὰ κατακτητικά των βλέμματα πρὸς τὴν Ἀνατολὴν καὶ κατὰ πρῶτον ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον ἐναντίον τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου Ε', ὅστις εἶχε συμμαχήσει μετὰ τοῦ Ἀννίβα καθ' ὃν χρόνον οὗτος ἐπολέμει ἐν Ἰταλίᾳ (Ἰδ. σ. 15). Ὁ ὕπατος Κοΐντος Φλαμινῖνος ἐπελθὼν κατὰ τοῦ Φιλίππου ἐνίκησεν αὐτὸν τῷ 197 παρὰ τὰς Κυνὸς Κεφαλὰς τῆς Θεσσαλίας καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ συνθηκολογήσῃ μὲ ὅρους βαρυτάτους. Μετὰ ταῦτα ὁ Φλαμινῖνος ἦλθεν εἰς τὴν Κόρινθον καθ' ἣν ἐποχὴν ἐτελοῦντο τὰ Ἴσθμια, καὶ ἐν ὀνόματι τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ ἀνεκήρυξε τοὺς Ἕλληνας ἐλευθέρους καὶ αὐτονόμους.

24. *Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου Γ'* (191—190 π. Χ.).

Ὁ Ἀντίοχος Γ', βασιλεὺς τῆς Συρίας, ὑπέταξε τὰς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἑλληνικὰς πόλεις καὶ τὴν Θρᾳκικὴν χερσόνησον. Οἱ Ῥωμαῖοι ἀπήτησαν παρ' αὐτοῦ ν' ἀφήσῃ ἐλευθέρας τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, εἰς τὰς ὁποίας οὗτοι διὰ τοῦ Φλαμινίνου εἶχον ἀπονείμει τὴν ἐλευθερίαν· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Ἀντίοχος δὲν ὑπήκουσεν, ἐκήρυξαν κατ' αὐτοῦ τὸν πόλεμον.

Ὁ Ἀντίοχος παραπεισθεὶς ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν, ὅτι ἤθελον παραδώσει εἰς αὐτὸν τὴν Ἑλλάδα, ἐὰν μόνον ἐνεφανίζετο ἐν αὐτῇ, ἦλθε περὶ τὰ τέλη τοῦ 192 εἰς τὴν Χαλκίδα τῆς Εὐβοίας. Νικηθεὶς ὅμως ἐν Θερμοπύλαις ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου ὑπάτου Γλαυρίωνος τὸ ἔαρ τοῦ 191 ἔσπευσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ κατεδιώχθη καὶ νικηθεὶς ἐκ δευτέρου ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Λευκίου Σκιπίωνος, ἀδελφοῦ τοῦ Ἀφρικανοῦ, παρὰ τὸ Σίπυλον τῆς Μαγνησίας τῷ 190, ἠναγκάσθη νὰ συνομολογήσῃ ἐπονείδιστον εἰρήνην.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

25. *Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Περσέως (168 π. Χ.) — Κατάλυσις τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου (148 π. Χ.)*

Τὸν Φίλιππον Ε' ἀποθνόντα διεδέχθη ὁ υἱός του Περσεύς, ὅστις ἔτρεφε τὸ αὐτὸ μῖσος πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, ὅπερ καὶ ὁ πατήρ του. Ὁ Περσεύς, θέλων νὰ καταστήσῃ τὴν Μακεδονίαν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἤρχισε νὰ παρασκευάζηται εἰς πόλεμον κατ' αὐτῶν. Ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι ἀγανακτήσαντες διὰ τὴν θρασύτητα τοῦ Περσέως ἐκήρυξαν κατ' αὐτοῦ τὸν πόλεμον. Ὁ ὕπατος Αἰμίλιος Παῦλος, υἱὸς τοῦ ἐν Κάνναις πεσόντος ὁμωνύμου, κατετρόπωσε τὸν Περσέα τῷ 168 παρὰ τὴν Πύδναν. Ὁ Περσεὺς ἠχμαλωτίσθη καὶ ἀπήχθη εἰς Ῥώμην, μετὰ πενταετίαν δὲ κατέστρεψεν οἰκτρῶς τὸν βίον ἐντὸς ὑγρᾶς φυλακῆς.

Ἡ Μακεδονία διῃρέθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων εἰς τ ε τ ρ ά δ α ς ἀνεξαρτήτους ἀπ' ἀλλήλων καὶ διοικουμένας ὑπὸ ἰδίων ἀρχόντων.

Μετά τινα χρόνον παρουσιάσθη τυχοδιώκτης τις ἐκ Μυσίας, ὀνόματι Ἀνδρίσκος, ὅστις ὠνόμαζεν ἑαυτὸν Φίλιππον καὶ υἱὸν τοῦ Περσέως. Ὅθεν καὶ Ψευδοφίλιππος κοινῶς ἐλέγετο. Οὗτος ἐπεχείρησε δι' ἐπαναστάσεως νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας καὶ ἐπέτυχε τοῦτο. Οἱ Ῥωμαῖοι ἀγανακτήσαντες ἔπεμψαν κατ' αὐτοῦ τὸν Καικίλιον Μέτελλον, ὅστις ἐνίκησε τὸν Ψευδοφίλιππον καὶ συλλαβὼν αὐτὸν αἰχμάλωτον ἀπέστειλε δέσμιον εἰς Ῥώμην. Τότε οἱ Ῥωμαῖοι κατέστησαν τὴν Μακεδονίαν ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν διοικουμένην ὑπὸ ἀνθυπάτου (148 π. Χ.), μετ' αὐτῆς δὲ ἠνώθη καὶ ἡ προηγουμένως ὑπὸ τοῦ Ἀνικίου Λευκίου Γάλλου ὑποταχθεῖσα Ἰλλυρία.

26. *Ὑποταγὴ τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς Ῥωμαίους* (146 π. Χ.)

Τὰ ἐν Ἑλλάδι πράγματα κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἤτοι τὴν δευτέραν ἑκατοντατετηρίδα π. Χ., εὑρίσκοντο ἐν ἀθλίᾳ καταστάσει. Αἱ δύο συμπολιτεῖαι, ἡ Ἀχαϊκὴ καὶ ἡ Αἰτωλική, ἐξ ἀντιζηλίας ἀντενήργουν πρὸς ἀλλήλας, ἡ δὲ πρὸς τοὺς Ἕλληνας διαγωγὴ τῶν Ῥωμαίων ἦτο καθ' ὅλα ἐπίβουλος. Διὰ τῆς προδοσίας καὶ τῆς συκοφαντίας κατώρθωσαν οὗτοι νὰ καταστήσωσιν ἐκποδὼν τοὺς δια-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πρεπεστέρους ἄνδρας, οἵτινες ἠδύναντο νὰ γίνωσι πρόσκομμα εἰς τὰ κατακτητικὰ αὐτῶν σχέδια. Ὁ ἄθλιος Καλλικράτης, ἀρχηγὸς τοῦ ἐν Ἑλλάδι ῥωμαϊκοῦ κόμματος καὶ ὑποψήφιος στρατηγὸς τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, κατηγόρησεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους χιλίους ἐκ τῶν ἐγκριτωτέρων Ἑλλήνων ὅτι δῆθεν εὑρίσκοντο εἰς μυστικὰς συνεννοήσεις πρὸς τὸν Περσέα, τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας. Πάραυτα οὗτοι ἐκλήθησαν ὑπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς Συγκλήτου, ἵνα μεταβῶσιν εἰς Ῥώμην καὶ ἀπολογηθῶσιν εἰς τὴν ἀποδιδομένην εἰς αὐτοὺς κατηγορίαν. Μεταξὺ δὲ αὐτῶν ἦτο καὶ ὁ διάσημος ἱστορικὸς Πολύβιος, υἱὸς τοῦ Λυκόρτα, στρατηγοῦ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας. Οἱ χίλιοι οὗτοι ἐκρατήθησαν ἐπὶ 17 ἔτη ἐν Ἰταλίᾳ ὡς ὅμηροι καὶ μόλις μετὰ ἐπανειλημμένας παρακλήσεις τῶν Ἀχαιῶν ἐπετράπη εἰς τοὺς ἐπιζήσαντας τριακοσίους νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν πατρίδα των, τῶν λοιπῶν ἀποθανόντων ἐν τῇ ἐξορίᾳ ταύτῃ ἐκ τῆς λύπης καὶ τῶν ταλαιπωριῶν.

Οἱ ἐπανελθόντες τριακόσιοι διηγοῦντο μετὰ ζοφερῶν χρωμάτων τὰς κακουχίας καὶ ταλαιπωρίας, τὰς ὁποίας ὑπέστησαν κατὰ τὴν δεκαεπταετῆ ἐξορίαν των, καὶ προσεπάθουν διὰ παντὸς τρόπου νὰ ἐξεγείρωσι τοὺς Ἕλληνας εἰς πόλεμον κατὰ τῶν Ῥωμαίων.

Ἐν ἔτει 150 ἡ Σπάρτη ἐζήτησε ν' ἀποσπασθῇ ἀπὸ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη ὑπεβλήθη εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν Σύγκλητον, ἥτις ἀπεφάνθη ὅτι θὰ πέμψῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα πρέσβεις, ἵνα ἀποφασίσωσιν ἐπὶ τόπου. Μετὰ πολὺν χρόνον ἦλθεν ἡ ἀναμενομένη πρεσβεία, ἥτις παρασταθεῖσα εἰς τὴν ἐν Κορίνθῳ συνελθοῦσαν σύνοδον τῶν Ἀχαιῶν ἐδήλωσεν ὅτι ὄχι μόνον ἡ Σπάρτη, ἀλλὰ καὶ ἡ Κόρινθος καὶ τὸ Ἄργος καὶ ὁ Ὀρχομενὸς δύνανται ν' ἀποχωρισθῶσιν ἀπὸ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας ὡς μὴ ἀχαϊκαὶ πόλεις. Ἡ δήλωσις αὕτη σφόδρα ἐξηρέθισε τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν, ἥτις κατὰ προτροπὴν τοῦ τότε στρατηγοῦ αὐτῆς Κριτολάου ἐκήρυξε τὸν πόλεμον λόγῳ μὲν κατὰ τῆς Σπάρτης, πράγματι δὲ κατὰ τῶν Ῥωμαίων.

Τότε οἱ Ῥωμαῖοι διέταξαν τὸν ἐν Μακεδονίᾳ εὑρισκόμενον Μέτελλον νὰ ἔλθῃ ἐναντίον τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας. Ὁ Μέτελλος συναντήσας τὸν Κριτόλαον παρὰ τὴν Σκάρφειαν τῆς Λοκρίδος ἐνίκησεν αὐτὸν ὁλοσχερῶς. Ὁ Κριτόλαος ἔγινεν ἄφαντος, φονευθεὶς ἐν τῇ μάχῃ ἢ πιὼν φάρμακον, ἐν δὲ τῇ στρατηγίᾳ διεδέχθη αὐτὸν ὁ Δίαιος. Ὁ Μέτελ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λος προχωρήσας ἦλθεν εἰς τὸν Ἰσθμὸν καὶ ἐπρότεινεν εἰς τοὺς ἐκεῖ προσελθόντας πρέσβεις τῶν Ἀχαιῶν εἰρήνην ἐπὶ τῷ ὅρῳ ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία νὰ περιορισθῇ εἰς τὰς κυρίως ἀχαϊκὰς πόλεις. Ἀλλ' ἡ πρότασις αὕτη ἀπερρίφθη ὑπὸ τῆς συνόδου τῶν Ἀχαιῶν.

Μετ' ὀλίγον ἔρχεται εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς ἀντικαταστάτης τοῦ εὐγενοῦς Μετέλλου ὁ τραχὺς καὶ ἄξεστος ὕπατος Μόμμιος. Ὁ Μόμμιος κατατροπώσας τὸν Δίαιον εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου Λευκόπετραν ἐκυρίευσεν ἔπειτα ἀμαχητὶ τὴν Κόρινθον (146 π. Χ.)· ἐσύλησε δὲ τὰ πολυτιμότερα τῶν ἐν αὐτῇ μνημείων τῆς τέχνης καὶ τέλος παρέδωκεν εἰς τὰς φλόγας τὴν λαμπρὰν ἐκείνην πόλιν, ἥτις ὑπῆρξε τὸ κόσμημα τῆς Ἑλλάδος.

Μετὰ ταῦτα ἡ Ἑλλάς, κατεδαφισθέντων τῶν τειχῶν τῶν πόλεων αὐτῆς, ὅσαι μετέσχον τοῦ πολέμου, καὶ καταλυθέντων τῶν παλαιῶν πολιτευμάτων, ἔγινε ῥωμαϊκὴ κτῆσις, διοικουμένη ὑπὸ τοῦ ἀνθυπάτου τῆς Μακεδονίας.

27. *Τρίτος Καρχηδονιακὸς πόλεμος* (149—146 π. Χ.).

Οἱ Καρχηδόνιοι μετὰ τὸν δεύτερον Καρχηδονιακὸν πόλεμον ἤρχισαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ν' ἀναλαμβάνωσι καὶ νὰ προάγωνται διὰ τῆς ἐμπορικῆς αὐτῶν δραστηριότητος καὶ διὰ τῶν συνετῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ Ἀννίβα. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο διήγειραν ἐκ νέου τὸ μῖσος καὶ τὴν ζηλοτυπίαν τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες ἔκτοτε ἐζήτουν ἀφορμὴν νὰ καταστρέψωσι τὴν ἀντίζηλον αὐτῶν Καρχηδόνα. Καὶ δὲν ἐβράδυνε νὰ δοθῇ ἡ ἀφορμή.

Οἱ Καρχηδόνιοι παρηνωχλοῦντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Νουμιδίας Μασσανάσου. Ἀφοῦ δὲ μάτην ἐπεκαλέσθησαν τὴν παρέμβασιν τῶν Ῥωμαίων, ἠναγκάσθησαν νὰ κηρύξωσι τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Μασσανάσου, χωρὶς πρὸς τοῦτο νὰ ἐρωτήσωσιν αὐτούς. Οἱ Ῥωμαῖοι θεωρήσαντες τοῦτο ὡς παράβασιν τῶν συνθηκῶν ἐκήρυξαν ἀμέσως τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Καρχηδονίων καὶ διέταξαν τοὺς δύο ὑπάτους νὰ διαπεραιωθῶσιν ἐκ τῆς Σικελίας εἰς τὴν Ἀφρικήν. Καίτοι δὲ οἱ Ῥωμαῖοι διὰ δόλου ἀφήρεσαν ἀπὸ τῶν Καρχηδονίων πάντα τὰ ὅπλα καὶ τὰς πολεμικὰς μηχανὰς καὶ τὰ πλοῖα, ἐν τούτοις οἱ Καρχηδόνιοι ἀντέστησαν ἡρωϊκώτατα ἐπὶ τρία ἔτη εἰς τὰς ἐφόδους τῶν Ῥωμαίων κατὰ τῆς πόλεώς των.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀλλὰ τὸ τρίτον ἔτος (146 π. Χ.) ὁ ὕπατος Σκιπίων Αἰμιλιανὸς ἐκυρίευσε τὴν Καρχηδόνα ἐξ ἐφόδου. Ἡ πόλις παρεδόθη εἰς τὸ πῦρ, ὅπερ ἐπὶ 17 ἡμέρας κατέκαιεν αὐτὴν καὶ μετέβαλεν εἰς σωρὸν ἐρειπίων. Ἐκ τῶν 700 χιλιάδων κατοίκων μόνον 50 χιλιάδες ἐσώθησαν, ἐπικαλεσθέντες τὴν εὐσπλαγχνίαν τοῦ Σκιπίωνος.

Ὁ Σκιπίων ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ῥώμην ἐτέλεσε μεγαλοπρεπέστατον θρίαμβον καὶ ἔλαβε τὴν προσωνυμίαν «Ἀφρικανὸς ὁ νεώτερος».

28. Ἐπίδρασις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τὸν πνευματικὸν βίον τῶν Ῥωμαίων.

Ἐπὶ πέντε αἰῶνας οἱ Ῥωμαῖοι, λαὸς κατ' ἐξοχὴν πρακτικός, δὲν εἶχον ἐπιδοθῆ εἰς οὐδεμίαν πνευματικὴν ἐνασχόλησιν. Ὡς μόνην πνευματικὴν τροφὴν εἶχον θρησκευτικούς τινας μύθους καὶ χορδευθὴ σκηνικὰ ποιήματα. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ πρώτου Καρχηδονιακοῦ πολέμου ἦλθον εἰς σχέσεις πρὸς τοὺς ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ καὶ ἐν Σικελίᾳ Ἕλληνας καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ ἤρχισαν νὰ μανθάνωσι τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἡ ὁποία κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἦτο λίαν διαδεδομένη. Ἀφοῦ δὲ τοιουτοτρόπως ἐγνώρισαν τοὺς μεγάλους θησαυροὺς τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας ἤρχισαν καὶ αὐτοὶ νὰ ἐπιδίδωνται εἰς πνευματικὰς ἐνασχολήσεις ἔχοντες ὡς πρότυπα τὰ ἑλληνικὰ πνευματικὰ προϊόντα.

Συγχρόνως μὲ τὴν βραδύτερον γενομένην κατάκτησιν τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἤρχισε καὶ ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς νὰ εἰσδύῃ εἰς τὸ Λάτιον. Ἐνῷ οἱ ῥωμαῖοι λεγεῶνες μετέβαινον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἑλληνικὰς χώρας καὶ τούτους ἠκολούθουν οἱ διοικηταί, ἀντιθέτως οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀνατολῆς καὶ μάλιστα οἱ τῆς κυρίως Ἑλλάδος μετὰ τὴν τελείαν κατάπτωσιν καὶ παρακμὴν τῆς ἑαυτῶν πατρίδος ἀθρόοι μετενάστευον εἰς τὴν Ἰταλίαν. Χιλιάδες Ἑλλήνων (τεχνιτῶν παντὸς εἴδους, καπήλων, ἐμπόρων, ἰατρῶν, λογίων, φιλοσόφων, ῥητόρων), κατέφευγον εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κόσμου, τὴν Ῥώμην, πρὸς εὕρεσιν τύχης. Πάντες οὗτοι διέδωκαν βραδέως μὲν ἀλλ' ἀποτελεσματικῶς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὰ γράμματα, τὴν ἑλληνικὴν τέχνην καὶ τὰ ἤθη. Ἐν Ῥώμῃ ἱδρύθησαν σχολεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐδιδάσκοντο τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, ἡ ῥητορικὴ καὶ ἡ φιλοσοφία.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, τὰ λεπτὰ ἑλληνικὰ ἤθη, καὶ οἱ ἑλληνικοὶ τρόποι εἰσῆχθησαν εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας. Οἱ ἐπιφανεῖς οἶκοι τῆς Ῥώμης ἐπεμελοῦντο νὰ δώσωσιν εἰς τὰ τέκνα των δι' Ἑλλήνων παιδαγωγῶν καὶ διδασκάλων ἑλληνικὴν ἀνατροφὴν καὶ παίδευσιν. Ὁ Αἰμίλιος Παῦλος προσέλαβεν ὡς διδάσκαλον τῶν τέκνων του τὸν Ἕλληνα ἱστορικὸν Πολύβιον. Ὁ Φλαμινῖνος ἐνετρύφα εἰς τὴν μελέτην τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων. Οἱ Μάτελλοι, οἱ Σκιπίωνες, οἱ Γράκχοι, ἦσαν ἑλληνομαθεῖς. Ἡ Ἑλλὰς ἀπέβη τὸ μέγα σχολεῖον τῆς Ῥώμης. Οἱ εὐγενεῖς Ῥωμαῖοι ἔπεμπον τὰ τέκνα των εἰς τὴν Ἀπολλωνίαν, τὴν Ῥόδον καὶ τὰς Ἀθήνας, διὰ νὰ διδαχθῶσι τελειότερον τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ῥητορικήν. Ἰδίως αἱ Ἀθῆναι ἔγιναν τὸ προσκύνημα παντὸς Ῥωμαίου εὐγενοῦς. Πλῆθος φιλομούσων Ῥωμαίων ἐσπούδαζεν εἰς τὰς ἐκεῖ σχολὰς καὶ ἐμελέτα τὰ μνημεῖα τῆς τέχνης. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ μόνη ἡ κυβέρνησις ἦτο λατινική, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἐν τέλει ἐξηλληνίσθη. Οἱ Ῥωμαῖοι διοικηταὶ ἐδέχθησαν ὡς ἐπίσημον γλῶσσαν τὴν ἑλληνικήν, τὴν ὁποίαν ὡμίλουν καὶ αὐτοί. Τοιουτοτρόπως ἡ Ἑλλὰς κατακτηθεῖσα ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων διὰ τῶν ὅπλων κατέκτησεν αὐτοὺς διὰ τοῦ πνεύματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΩΝ ΕΜΦΥΛΙΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ

29. Οἱ Γράκχοι καὶ ἡ ἐπ' αὐτῶν στάσις.

Ὁ περὶ γαιῶν νόμος τοῦ Λικινίου Στόλωνος καὶ Λευκίου Σεξτίου, καθ' ὃν κανεὶς Ῥωμαῖος πολίτης δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ πλείονα τῶν 500 πλέθρων δημοσίας γῆς, σὺν τῷ χρόνῳ περιέπεσεν εἰς ἀχρηστίαν. Τὰ ἀγροτικὰ κτήματα καὶ παλιν περιῆλθον εἰς χεῖρας ὀλίγων, οἵτινες ἀπετέλεσαν τὴν ἀριστοκρατίαν. Οὗτοι ἐλάμβανον καὶ πάντα τὰ ἀνώτερα ἀξιώματα τῆς πολιτείας, τὸ δὲ πλῆθος κατήντησεν ἀκτήμον καὶ συνεσωρεύθη εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ἔζη πωλοῦν τὴν ψῆφόν του εἰς τὰς ἀρχαιρεσίας καὶ τὰς ἐκκλησίας, εἰς δὲ τὰ δικαστήρια

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὴν μαρτυρίαν του, καὶ ἐν γένει ὑφίστατο παντοειδεῖς στερήσεις.

Κορνηλία

Τὴν ἀφόρητον ταύτην κατάστασιν τοῦ πτωχοῦ λαοῦ ἀνέλαβον νὰ θεραπεύσωσι δύο ἀδελφοί, ὁ Τιβέριος καὶ ὁ Γάϊος Γράκχος, υἱοὶ τοῦ Σεμπρωνίου Γράκχου καὶ τῆς ὡραίας Κορνηλίας, θυγατρὸς Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ τοῦ πρεσβυτέρου. Οἱ δύο οὗτοι ἀδελφοὶ ἐν μικρᾷ ἡλικίᾳ ἔμειναν ὀρφανοὶ πατρός. Ἡ μήτηρ των Κορνηλία, νεαρὰ χήρα, τῆς ὁποίας ἐφημίζετο τὸ κάλλος, ἀφωσιώθη ὁλοψύχως εἰς τὴν ἐπὶ τὸ ἑλληνοπρεπέστερον ἀνατροφὴν τῶν προσφιλῶν της τέκνων, ἀπορρίψασα τὴν περὶ δευτέρου γάμου πρότασιν τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαίου.

Πρῶτος ὁ Τιβέριος, γενόμενος δήμαρχος τῷ 133, παρ' ὅλην τὴν λυσσώδη ἀντίστασιν τῆς Συγκλήτου καὶ τῶν ἀριστοκρατικῶν ἐπανέφερεν ἐν ἰσχύϊ τὸν περὶ γαιῶν νόμον τοῦ Λικινίου Στόλωνος καὶ Λευκίου Σεξτίου μέ τινας τροποποιήσεις. Ἐπειδὴ δὲ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ὁ βασιλεὺς τοῦ Περγάμου Ἄτταλος Γ' ἀποθανὼν κατέλιπε διὰ διαθήκης κληρονόμον τοῦ κράτους του τὸν ῥωμαϊκὸν λαόν, ὁ Τιβέριος ἐπρότεινεν ἵνα οἱ θησαυροὶ τοῦ Ἀττάλου διανεμηθῶσιν εἰς τοὺς πτωχοὺς διὰ ν' ἀγοράσωσιν ἐργαλεῖα πρὸς καλλιέργειαν τῶν κτημάτων, τὰ ὁποῖα ἔμελλον νὰ λάβωσι. Καὶ ἡ πρότασις αὕτη ἐψηφίσθη. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ νόμου τούτου προσέκρουεν εἰς πλεῖστα ἐμπόδια, ὁ Τιβέριος ἐζήτησε νὰ ἐκλεχθῇ δήμαρχος καὶ τὸ ἑπόμενον ἔτος. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν ἐκλογῶν ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν ἀριστοκρατικῶν εἰς τὸ Καπιτώλιον μετὰ τριακοσίων ὀπαδῶν του.

Δέκα ἔτη βραδύτερον ὁ Γάϊος Γάκχος, τολμηρότερος καὶ φιλοδοξότερος τοῦ Τιβερίου, ἐκλεχθεὶς δήμαρχος ἐπανέλαβε τὸν ἀγῶνα τοῦ ἀδελφοῦ του ὑπὲρ τοῦ πτωχοῦ λαοῦ. Καὶ ὄχι μόνον τὸν περὶ γαιῶν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νόμον τοῦ Λικνίου Στόλωνος καὶ Λευκίου Σεξτίου ἀνενέωσεν ἀμετάβλητον, ἀλλὰ καὶ σῖτον ἐχορήγησεν εἰς τοὺς πτωχοὺς ἐκ τῶν δημοσίων ἀποθηκῶν ἐπὶ μετρίᾳ τιμῇ, καὶ ἄλλους νόμους εἰσήγαγεν ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ λαοῦ καὶ πρὸς βλάβην τῶν ἀριστοκρατικῶν. Καὶ ὅμως ὁ Γάϊος Γράκχος ἐγκατελείφθη ἐπὶ τέλους ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐξαπατηθέντος, καὶ καταδιωκόμενος ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν του ἠναγκάσθη ν' αὐτοκτονήσῃ (121), ἐφονεύθησαν δὲ καὶ τρισχίλιοι ἐκ τῶν ὀπαδῶν του. Ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς ἐτιμωρήθη διὰ τὴν ἀγνωμοσύνην, τὴν ὁποίαν ἔδειξε πρὸς τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ ἐργασθέντας καὶ θυσιασθέντας Γράκχους. Ἅπασαι αἱ διατάξεις τῶν Γράκχων κατηργήθησαν, ὁ δὲ λαὸς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν προτέραν του ἀθλίαν κατάστασιν.

30. *Μάριος καὶ Σύλλας. — Ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ αὐτῶν. — Πρῶτος Μιθραδατικὸς πόλεμος*

Ὀλίγα ἔτη μετὰ τοὺς Γράκχους ἀνεφάνησαν ἐν Ῥώμῃ δύο μεγάλοι ἄνδρες, ὁ Μάριος καὶ ὁ Σύλλας, ὅλως ἀντιθέτου χαρακτῆρος. Ὁ Μάριος ἦτο υἱὸς χωρικοῦ, ἀγράμματος καὶ τραχύς· εἶχεν ὅμως ἔξοχα στρατιωτικὰ προτερήματα, δι' ὧν ἀνεδείχθη εἰς διαφόρους πολέμους. Οὗτος ἐπεράτωσε τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Ἰουγούρθα, βασιλέως τῆς ἐν Ἀφρικῇ Νουμιδίας, καὶ προσήρτησε τὸ μεγαλείτερον μέρος τῆς Νουμιδίας εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος. Ἀπήλλαξε δὲ τὴν Ῥώμην ἀπὸ μεγίστου κινδύνου, κατατροπώσας καὶ διασκορπίσας δύο βάρβαρα καὶ μάχιμα γερμανικὰ ἔθνη, τοὺς Κίμβρους καὶ τοὺς Τεύτονας, οἵτινες καταλιπόντες τὰς παρὰ τὴν Βαλτικὴν θάλασσαν χώρας των διηυθύνθησαν πρὸς μεσημβρίαν καὶ ἐπήρχοντο κατὰ τῆς Ῥώμης. Διὰ τὰ ἔκτακτα πολεμικὰ κατορθώματά του ὁ Μάριος κατέστη ἀγαπητότατος εἰς τὸν λαόν. Ἔγινεν ἀρχηγὸς τῆς δημοκρατικῆς μερίδος, ἐμίσει δὲ θανασίμως τοὺς ἀριστοκρατικούς.

Ἀντίπαλος τοῦ Μαρίου ἦτο ὁ Σύλλας. Οὗτος κατήγετο ἐξ ἐπιφανοῦς γένους. Εἶχε λεπτὴν ἀνατροφὴν καὶ πνευματικὴν μόρφωσιν μεγάλην. Ἦτο εὐπροσήγορος καὶ ἐλευθέριος. Προΐστατο δὲ τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος.

Τὸ μεταξὺ Μαρίου καὶ Σύλλα μῖσος ἦτο τόσον μέγα, ὥστε ἀπέληξεν εἰς ἐμφύλιον πόλεμον, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν ὀλέθριος εἰς τοὺς ὀπα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δοὺς ἀμφοτέρων. Προεκλήθη δὲ ὁ ἐμφύλιος οὗτος πόλεμος ἐκ τῆς ἑξῆς ἀφορμῆς.

Ὁ Μιθραδάτης Ϛ', βασιλεὺς τοῦ Πόντου, μετὰ τὸν Ἀννίβαν ἦτο ὁ ἀσπονδότερος ἐχθρὸς τῶν Ῥωμαίων. Ὠφελούμενος οὗτος ἐκ τῶν διαφόρων πολέμων, εἰς τοὺς ὁποίους ἦσαν περιπεπλεγμένοι οἱ Ῥωμαῖοι, ἔγινε κύριος ἁπάσης τῆς Μικρᾶς Ἀσίας· διέταξε δὲ καὶ ἐφόνευσαν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τοὺς κατὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν Ῥωμαίους, ἀνερχομένους εἰς 80,000. Προσέτι δὲ ἔπεμψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν Ἀρχέλαον μετὰ στρατοῦ. Ὁ Ἀρχέλαος ἐλθὼν εἰς Ἀθήνας ἐξήγειρε τοὺς Ἀθηναίους διὰ τοῦ δημαγωγοῦ Ἀριστίωνος εἰς πόλεμον κατὰ τῶν Ῥωμαίων.

Οἱ Ῥωμαῖοι ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Μιθραδάτου καὶ ἀνέθηκαν τὴν διεξαγωγὴν αὐτοῦ εἰς τὸν Σύλλαν. Ἐνῷ δὲ οὗτος εὑρίσκετο ἐν Καμπανίᾳ παρασκευαζόμενος, ὁ Μάριος κατώρθωσεν ἐν Ῥώμῃ νὰ ἀφαιρεθῇ ἡ στρατηγία ἀπὸ τοῦ Σύλλα καὶ ν' ἀνατεθῇ εἰς αὐτόν. Μαθὼν τοῦτο ὁ Σύλλας βαδίζει μετὰ τοῦ στρατοῦ του ἐναντίον τῆς Ῥώμης. Φοβερὰ ῥῆξις ἐπῆλθε μεταξὺ τῶν δύο μερίδων πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως καὶ ἄφθονον αἷμα ἔρρευσεν. Ὁ Σύλλας ὑπερισχύσας εἰσέρχεται νικητὴς εἰς τὴν πόλιν ἐνσπείρων τὸν τρόμον, ὁ δὲ Μάριος σῴζεται διὰ τῆς φυγῆς εἰς τὴν Ἀφρικήν.

Ἅλωσις Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς ὑπὸ τοῦ Σύλλα. — Ὁ Σύλλας τακτοποιήσας τὰ ἐν Ῥώμῃ πράγματα κατὰ τὸ συμφέρον του καὶ ἀφήσας τὸν λαὸν ἐλεύθερον νὰ ἐκλέξῃ ὑπάτους τὸν Κίνναν καὶ τὸν Ὀκτάβιον, ἐστράτευσε κατὰ τοῦ Μιθραδάτου. Καὶ πρῶτον ἦλθε κατὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐχθρῶν. Ἐσύλησε τὸν ἐν Ὀλυμπίᾳ ναὸν τοῦ Διὸς καὶ τὸ ἐν Δελφοῖς μαντεῖον καὶ προέβη εἰς τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν. Μετὰ ὀκτάμηνον πολιορκίαν ἐκυρίευσεν αὐτὰς (86 π. Χ.). Ἀγρία σφαγὴ ἐπηκολούθησε. Τὸ αἷμα τῶν κατοίκων ποταμηδὸν ἔρρευσε πρὸς τὸν Κεραμεικόν. Ὀλίγους δέ τινας ἀφῆκεν ὁ Σύλλας, εἰπὼν εἰς αὐτοὺς ὅτι τοῖς χαρίζει τὴν ζωὴν χάριν τῶν προγόνων των.

Ἐξ Ἀθηνῶν ὁ Σύλλας ὥρμησε κατὰ τοῦ Πειραιῶς, τὸν ὁποῖον ἐκυρίευσε καὶ κατέκαυσε τὰ νεώρια καὶ ἄλλα πολλὰ μέρη αὐτοῦ. Ἔπειτα δὲ καταδιώξας τὸν Ἀρχέλαον κατετρόπωσεν αὐτὸν ἐν Χαιρωνείᾳ. Ἑτέραν δὲ στρατιὰν ἐλθοῦσαν ἐξ Ἀσίας κατετρόπωσεν ἐν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὀρχομενῷ τῆς Βοιωτίας. Διαβὰς δὲ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν Ἀσίαν ἠνάγκασε τὸν Μιθραδάτην νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην μὲ βαρυτάτους ὅρους.

§ 31. *Δευτέρα φάσις τοῦ ἐμφυλίου πολέμου. Θάνατος τοῦ Μαρίου.*

Καθ' ὃν χρόνον ὁ Σύλλας ἐπολέμει ἐν Ἀσίᾳ, ἄγριαι σκηναὶ διεδραματίζοντο ἐν Ῥώμῃ. Ὁ Κίννας εὐθὺς μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Σύλλα θελήσας ν' ἀνατρέψῃ τὰς διατάξεις αὐτοῦ περιῆλθεν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν συνύπατόν του Ὀκτάβιον. Ἕνεκα τούτου λυσσώδης ἀγὼν συνήφθη ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ 10,000 ἐφονεύθησαν. Ὁ Κίννας νικηθεὶς κατέφυγεν εἰς Καμπανίαν καὶ προσεκάλεσεν ἐξ Ἀφρικῆς τὸν φυγάδα Μάριον. Ἀμφότεροι δὲ οὗτοι μετὰ στρατοῦ, τὸν ὁποῖον ἐστρατολόγησαν, ὥρμησαν κατὰ τῆς Ῥώμης καὶ μετὰ στενὴν πολιορκίαν ἠνάγκασαν αὐτὴν νὰ παραδοθῇ.

Ἀμέσως τότε ὁ Μάριος πριέβη εἰς φοβερὰς προγραφάς. Χιλιάδες ἐκ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Σύλλα ἐφονεύθησαν. Ἐπὶ πέντε ἡμέρας καὶ πέντε νύκτας οτίφη ἀγρίων στρατιωτῶν περιέτρεχον τὰς ὁδοὺς τῆς Ῥώμης σφάζοντες καὶ τὸ πᾶν πληροῦντες φόβου καὶ τρόμου. Τὰ πτώματα κατὰ σωρεὺς ἔκειντο εἰς τὰς ὁδοὺς ἄταφα καὶ ἐχρησίμευον ὡς βορὰ τῶν κυνῶν. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐκόρεσαν τὴν δίψαν των οἱ ἀπαίσιοι αὐτοὶ τύραννοι. Ἀλλὰ τὸ τέλος αὐτῶν ὑπῆρξεν οἰκτρόν. Ὁ Μάριος ταρασσόμενος ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ τῆς συνειδήσεως διὰ τὰ τόσα θύματά του, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τοῦ φόβου τῆς τιμωρίας ἐκ μέρους τοῦ Σύλλα, τοῦ ὁποίου τὰ κατορθώματα ἐμάνθανε, παρεδόθη εἰς ἀκόλαστον βίον καὶ εἰς τὴν κατάχρησιν πνευματωδῶν ποτῶν. Ἕνεκα τούτου ἀπέθανεν οἰκτρῶς ἐν ἡλικίᾳ 70 ἐτῶν ἐπὶ τῆς ἑβδόμης ὑπατείας του. Ὁ δὲ Κίννας θελήσας νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τοῦ ἐπανερχομένου Σύλλα ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν ἰδίων του στρατιωτῶν.

32. Ἐπάνοδος τοῦ Σύλλα εἰς τὴν Ῥώμην.—Δικτατωρία καὶ θάνατος αὐτοῦ.

Ὁ Σύλλας περατώσας τὸν κατὰ τοῦ Μιθραδάτου πόλεμον ἔσπευσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ῥώμην ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ πλουσίου ἐκ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τῶν λαφύρων καὶ ἀφωσιωμένου εἰς αὐτὸν στρατοῦ του. Ἀφοῦ δ' ἐνίκησε πάντας τοὺς ἀντισταθέντας κατ' αὐτοῦ, ὥρμησε θριαμβευτικῶς κατὰ τῆς Ῥώμης καὶ πρὸ τῶν πυλῶν αὐτῆς λυσσώδης ἀγὼν συνήφθη. Νικήσας τοὺς ἀντιπάλους του ὁ Σύλλας εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν καὶ προέβη εἰς φρικαλέας προγραφὰς κατὰ τῶν Μαριανῶν, διατάξας νὰ φονεύωσιν αὐτοὺς ὅπου καὶ ἂν τοὺς συναντῶσιν, καὶ εἰς τοὺς ναοὺς καὶ εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ εἰς τὴν Ῥώμην καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Ἰταλίαν. Ἀφοῦ δὲ κατὰ τοιοῦτον θηριώδη τρόπον ἐκόρεσε τὴν ἐκδίκησίν του ὁ Σύλλας, ἐξελέχθη δικτάτωρ διὰ βίου καὶ ὠνομάσθη «Εὐτυχής». Μετὰ διετῆ δὲ κυβέρνησιν πρὸς ἔκπληξιν πάντων παρήτησε τὴν δικτατωρίαν καὶ ἀπεχώρησεν εἰς τὴν ἐν Καμπανίᾳ λαμπρὰν ἔπαυλίν του, ὅπου μετὰ ἓν ἔτος ἀπέθανε (78 π. Χ.).

33. Πομπήϊος.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα ἀρχηγὸς τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος ἔγινεν ὁ Πομπήϊος, εἷς τῶν ἐξοχωτέρων καὶ μεγαλειτέρων ἀνδρῶν τῆς Ῥώμης. Νεώτατος εἰσέτι ὁ Πομπήϊος διεκρίθη κατὰ τοὺς τελευταίους ἐμφυλίους σπαραγμοὺς καταδιώξας τοὺς Μαριανοὺς καὶ ἐν Σικελίᾳ καὶ ἐν Ἀφρικῇ, καὶ εἶχε προσελκύσει τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου δικτάτωρος. Ὁ Πομπήϊος διεξήγαγε πολλοὺς ἐνδόξους πολέμους, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρομεν τὸν κατὰ τῶν πειρατῶν καὶ τὸν δεύτερον Μιθραδατικόν.

Πόλεμος κατὰ τῶν πειρατῶν (67 π. Χ.).—Ἀνέκαθεν οἱ πειραταὶ ἐμάστιζον τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, πολλαπλασιασθέντες καταπληκτικῶς, ἀφ' ὅτου ἰδίως ἐξέλιπον αἱ ναυτικαὶ δυνάμεις τῆς Καρχηδένος καὶ τῆς Κορίνθου. Καταρτίσαντες στόλον ἐκ χιλίων πλοίων καὶ ἔχοντες ὡς ὁρμητήρια τὴν Κρήτην καὶ τὴν Κιλικίαν περιέπλεον κατὰ πᾶσαν διεύθυνσιν τὴν Μεσόγειον θάλασσαν, λεηλατοῦντες τὰς νήσους καὶ τὰ παράλια καὶ ἐνσπείροντες πανταχοῦ τὸν τρόμον. Κατὰ τῶν πειρατῶν ἐστάλησαν πολλοὶ ὑπατικοὶ στρατοί, ἀλλὰ πάντες ἐνικήθησαν. Τέλος ἐστάλη καὶ ὁ Πομπήϊος, ὅστις μετὰ τοσαύτης δραστηριότητος ἐνήργησεν, ὥστε ἐν διαστήματι τριῶν μηνῶν ἐκαθάρισε τὴν Μεσόγειον ἀπὸ τῶν πειρατῶν, καταστρέψας τὸν στόλον αὐτῶν καὶ καταλαβὼν πάντα τὰ ὀχυρὰ μέρη, αἰχμα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λωτίσας δὲ καὶ 20.000 ἐξ αὐτῶν, τοὺς ὁποίους μετῴκισεν εἰς διάφορα μέρη.

Δεύτερος Μιθραδατικὸς πόλεμος (74—64 π. Χ.) —Ὁ Μιθραδάτης ὠφελούμενος ἐκ τῶν διαφόρων πολέμων, εἰς τοὺς ὁποίους ἦσαν περιπεπλεγμένοι οἱ Ῥωμαῖοι, ἐπανέλαβε τὰς ἐχθροπραξίας του. Οἱ Ῥωμαῖοι ἔπεμψαν κατ' ἀρχὰς τὸν Λούκουλλον. Ὁ Λούκουλλος εἰσβαλὼν εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Πόντου ἔγινε κύριος αὐτοῦ, τὸν δὲ Μιθραδάτην καταδιώκων ἠνάγκασε νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν γαμβρόν του Τιγράνην, βασιλέα τῆς Ἀρμενίας. Ὁ Λούκουλλος διαβὰς τὸν Εὐφράτην ἐνίκησεν ὡσαύτως παρὰ τὰ Τιγρανόκερτα, πρωτεύουσαν τῆς Ἀρμενίας, τὸν εἰκοσαπλάσιον στρατὸν τοῦ Τιγράνου καὶ τοῦ Μιθραδάτου. Ἐνῷ δὲ ἡτοιμάζετο νὰ ὁδηγήσῃ τὰ νικηφόρα στρατεύματά του εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας, οἱ στρατιῶται ἀποκαμόντες ἐκ τῶν μακρῶν ὁδοιπορίων, προσέτι δὲ καὶ δυσηρεστημένοι ὄντες κατὰ τοῦ στρατηγοῦ των ἕνεκα τῆς αὐστηρᾶς πειθαρχίας, ἠρνήθησαν νὰ προχωρήσωσι. Τότε ὁ Λούκουλλος ἠναγκάσθη νὰ διακόψῃ τὴν πορείαν του. Ἀνακληθέντος δὲ τοῦ Λουκούλλου, ἀνετέθη ἡ διεξαγωγὴ τοῦ πολέμου εἰς τὸν ἐν Κιλικίᾳ εἰσέτι εὑρισκόμενον Πομπήϊον.

Ὁ Πομπήϊος ἀναλαβὼν τὴν στρατηγίαν ἐπῆλθε κατὰ τοῦ Μιθραδάτου, νικήσας δὲ αὐτὸν παρὰ τὸν Λύκον, ποταμὸν τῆς Μικρᾶς Ἀρμενίας, ἠνάγκασε νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Κολχίδα. Ἔπειτα διηυθύνθη κατὰ τοῦ Τιγράνου· ἀλλ' οὗτος ἔσπευσε νὰ ὑποταχθῇ ἀμαχητί, ὑποχρεωθεὶς μόνον νὰ πληρώσῃ ἓξ χιλιάδας τάλαντα ὡς ἔξοδα τοῦ πολέμου. Ὁ Πομπήϊος μετὰ ταῦτα ὑπέταξε τὴν Συρίαν, τὴν Φοινίκην καὶ τὴν Παλαιστίνην.

Ὁ ἀκαταπόνητος Μιθραδάτης ἀναφαίνεται καὶ πάλιν εἰς τὸν Βόσπορον. Παρασκευάζει στρατὸν καὶ μελετᾷ νὰ εἰσβύσῃ εἰς τὴν μεγάλην κοιλάδα τοῦ Δουνάβεως καὶ συμπαρασύρων τοὺς βαρβάρους τῶν χωρῶν ἐκείνων νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῆς Ῥώμης ὡς ἄλλος Ἀννίβας. Ἀλλ' οἱ στρατιῶται δειλιῶσι πρὸ τοῦ τολμηροῦ τούτου σχεδίου τοῦ βασιλέως των καὶ τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Φαρνάκου, υἱοῦ τοῦ Μιθραδάτου, στασιάζουσιν. Ὁ Μιθραδάτης τότε, ἵνα μὴ παραδοθῇ ζῶν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ῥωμαίων, ηὐτοκτόνησε.

Ὁ Πομπήϊος διέθεσε κατόπιν τὰ πράγματα τῆς Ἀσίας ὡς ἀπό-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λυτος κύριος. Τὸν μὲν Φαρνάκην κατέστησε βασιλέα τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου Τὴν Βιθυνίαν, τὸν Πόντον, τὴν Κιλικίαν, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Φοινίκην προσήρτησεν εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος· τὴν δὲ Παλαιστίνην κατέστησε φόρου ὑποτελῆ. Ἔπειτα δ' ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ῥώμην κομίζων ἄπειρα λάφυρα (61 π. Χ.).

34. Συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα (63 π. Χ.).

Ἐνῷ ὁ Πομπήϊος νικητὴς περιῆγε τὰ ῥωμαϊκὰ ὅπλα ἀνὰ τὴν Ἀσίαν, ἡ Ῥώμη διέτρεξε μέγιστον κίνδυνον ἔκ τινος στυγερᾶς συνωμοσίας, τῆς ὁποίας ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Κατιλίνας.

Ὁ Κατιλίνας κατήγετο ἐξ ἐπιφανοῦς γένους. Εἶχε πολλὰ πνευματικὰ προτερήματα. Ἀλλ' ἦτο εἰς ἄκρον ἀκόλαστος καὶ ἀνήθικος. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σύλλα διέπραξε φοβερὰ κακουργήματα κατὰ τῶν ξένων καὶ κατὰ τῶν συγγενῶν του. Κατασπαταλήσας ἅπασαν τὴν περιουσίαν του εἰς ἀσωτείας καὶ περιπεσὼν εἰς χρέη μεγάλα ἐζήτει ν' ἀπαλλαγῇ αὐτῶν διὰ τῆς ἀνατροπῆς τῆς πολιτείας. Συναθροίσας λοιπὸν περὶ ἑαυτὸν πάντας τοὺς φαυλοβίους, τοὺς κακούργους καὶ τοὺς βεβυθισμένους εἰς χρέη, ἀπεφάσισε μετ' αὐτῶν νὰ πυρπολήσῃ τὴν Ῥώμην, νὰ φονεύσῃ τοὺς ὑπάτους καὶ τοὺς συγκλητικούς, νὰ ἐξαφανίσῃ πάντα τὰ χρεωστικὰ βιβλία, νὰ προβῇ εἰς ἁρπαγὰς καὶ λεηλασίας καὶ ἐν τῇ γενικῇ συγχύσει νὰ καταλάβῃ τὴν ἐξουσίαν.

Ἀλλ' ὁ διάσημος ῥήτωρ Κικέρων, ἀνὴρ δραστηριώτατος καὶ φιλόπατρις, ἐκλεχθεὶς ὕπατος κατὰ τὸ ἔτος 63 ἀνεκάλυψε τὴν συνωμοσίαν τοῦ Κατιλίνα καὶ κατήγγειλεν αὐτὴν διὰ κεραυνοβόλων λόγων εἰς τὴν Σύγκλητον καὶ εἰς τὸν δῆμον, ἐπέτυχε δὲ τὴν εἰς θάνατον καταδίκην τῶν συνωμοτῶν. Ὁ Κατιλίνας σπεύδει εἰς τὸ ἐν Τυρρηνίᾳ στρατόπεδον τῶν συνωμοτῶν μὲ τὸν σκοπὸν νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Ῥώμης. Ἀλλ' ὁ Κικέρων τοὺς μὲν ἐν Ῥώμῃ συνωμότας συνέλαβεν ἀμέσως καὶ ἐφόνευσε, κατὰ δὲ τοῦ Κατιλίνα ἔπεμψε στρατόν. Γενομένης μάχης, ὁ Κατιλίνας ἐφονεύθη γενναίως μαχόμενος. Τοιουτοτρόπως ἐσώθη ἡ Ῥώμη ἐκ βεβαιοτάτου κινδύνου, ὁ δὲ Κικέρων ὠνομάσθη «Πατὴρ τῆς πατρίδος».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

35. Ἰούλιος Καῖσαρ—Πρώτη τριαρχία.

Ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ ἦτο προωρισμένος ὑπὸ τῆς τύχης νὰ διαδραματίσῃ τὸ σπουδαιότατον πρόσωπον τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας. Ὑπῆρξεν οὗτος ἐν ταυτῷ ῥήτωρ ἔξοχος, πολιτικὸς μέγας καὶ στρατηγὸς μεγαλοφυέστατος. Ἦτο ἀνεψιὸς τῆς γυναικὸς τοῦ Μαρίου καὶ γαμβρὸς τοῦ Κίννα. Ὅτε ὁ Σύλλας προέβη εἰς τὰς φοβερὰς ἐκείνας προγραφάς, ἀπῄτησε παρὰ τοῦ νεαροῦ Καίσαρος νὰ διαζευχθῇ τὴν γυναῖκά του, ἐὰν ἤθελε ν' ἀποφύγῃ τὴν προγραφήν. Ἀλλ' ὁ Καῖσαρ ἐπροτίμησε νὰ φύγῃ ἐκ τῆς Ῥώμης παρὰ νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ φοβεροῦ δικτάτωρος. Εἰς τοὺς συνηγοροῦντας ὑπὲρ τοῦ Καίσαρος ὁ Σύλλας εἶπεν «Ἐν τῷ νεανίᾳ τούτῳ διαβλέπω πολλοὺς Μαρίους».

Ἰούλιος Καῖσαρ

Ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας διεφαίνετο ἡ ἀκράτητος φιλοδοξία τοῦ Καίσαρος. Ἰδών ποτε οὗτος ἔν τινι ναῷ τὸν ἀνδριάντα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀνέκραξεν «Οἴμοι! ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος εἰς τὴν ἡλικίαν μου εἶχε κατακτήσει ὅλον τὸν κόσμον, καὶ ἐγὼ ἀκόμη δὲν ἔπραξα τίποτε!» Ἄλλοτε πάλιν εἶπε «Προτιμῶ νὰ εἶμαι πρῶτος ἓν τινι χωρίῳ παρὰ δεύτερος ἐν Ῥώμῃ».

Πρώτη τριαρχία. — Ὅτε ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Ἀσίας ὁ Πομπήϊος, διέλυσε τὸν στρατόν του. Ἀλλὰ τοῦτο ὑπῆρξε μέγα πολιτικὸν σφάλμα τοῦ Πομπηΐου, διότι ὄχι μόνον ἡ Σύγκλητος ἠρνήθη νὰ ἐπι-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κυρώσῃ πάσας τὰς ἐν Ἀσίᾳ πράξεις του, ἐνῷ πρότερον αὕτη ἐξηρτᾶτο ἐξ ἑνὸς βλέμματος αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς καὶ δυνατοὺς ἀντιπάλους ἐν Ῥώμῃ εὗρεν ὁ Πομπήϊος, οἷον τὸν Μέτελλον, τὸν Κάτωνα, τὸν Κράσσον καὶ ἄλλους.

Ὁ Πομπήϊος βλέπων τὰ πράγματα οὐχὶ εὐχάριστα δι' ἑαυτόν, προσήγγισε πρὸς τὸν Ἰούλιον Καίσαρα καὶ πρὸς τὸν Κράσσον, ὅστις ἦτο πλουσιώτατος ἀλλὰ καὶ εἰς ἄκρον φιλάργυρος καὶ πλεονέκτης. Οἱ τρεῖς οὗτοι ἄνδρες συνεκρότησαν μυστικὸν πολιτικὸν δεσμόν, τὴν καλουμένην πρώτην τριαρχίαν (60 π. Χ.). Ὁ Καῖσαρ τότε ἐξελέχθη ὕπατος καὶ παρ' ὅλην τὴν ἀντίπραξιν τῆς Συγκλήτου ἐπεκύρωσε διὰ τοῦ δήμου τὰς ἐν Ἀσίᾳ πράξεις τοῦ Πομπηΐου. Ἵνα δὲ συνδεθῇ στενώτερον μετὰ τοῦ Πομπηΐου, ἔδωκεν εἰς αὐτὸν σύζυγον τὴν θυγατέρα του Ἰουλίαν. Ὅτε ἔληξεν ἡ ὑπατεία τοῦ Καίσαρος, ὁ δῆμος παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν ἐπὶ πέντε ἔτη τὴν διοίκησιν τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας καὶ τῆς Ἰλλυρίας, ἡ δὲ Σύγκλητος φιλοτιμουμένη προσέθηκεν αὐθορμήτως καὶ τὴν πέραν τῶν Ἄλπεων Γαλατίαν.

Ἀπὸ τοῦδε κυρίως ἄρχεται τὸ ἔνδοξον στάδιον τοῦ Καίσαρος Πορευθεὶς οὗτος εἰς τὴν πέραν τῶν Ἄλπεων Γαλατίαν κατεπολέμησε τοὺς Ἑλβετούς, τοὺς Βέλγους, τοὺς Γερμανούς, καὶ ἄλλα ἔθνη καὶ ἐν διαστήματι ὀκτὼ ἐτῶν (58—50 π. Χ.) ὑπέταξεν ἅπασαν τὴν Γαλατίαν καὶ προσήρτησεν αὐτὴν εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος.

Ἐν ἔτει 56 π. Χ. οἱ τριάρχοι συνελθόντες ἐν Λούκκᾳ τῆς Τυρρηνίας ἀνενέωσαν τὴν τριαρχίαν καὶ συνεφώνησαν ἡ μὲν ἀρχὴ τοῦ Καίσαρος ἐν Γαλατίᾳ νὰ παραταθῇ ἐπὶ πέντε ἔτη ἀκόμη, ὁ δὲ Πομπήϊος καὶ ὁ Κράσσος νὰ γίνωσιν ὕπατοι τὸ ἑπόμενον ἔτος (55 π. Χ.), καὶ μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ὑπατείας των ὁ μὲν Πομπήϊος ν' ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῆς Ἱσπανίας ἐπὶ πέντε ἔτη, ὁ δὲ Κράσσος τὴν διοίκησιν τῆς Συρίας ἐπὶ ἴσον χρόνον. Ἀφοῦ λοιπὸν ἔγιναν ταῦτα, ὁ μὲν Κράσσος μεταβὰς εἰς Συρίαν ἐφονεύθη πολεμῶν πρὸς τοὺς Πάρθους, ὁ δὲ Πομπήϊος διαμένων ἐν Ῥώμῃ διῴκει τὴν Ἱσπανίαν διὰ τῶν ὑπάρχων του.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

36. Δεύτερος ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ Καίσαρος καὶ Πομπηΐου.— Πόλεμοι τοῦ Καίσαρος ἐν Αἰγύπτῳ, Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ.

Τὰ πολεμικὰ κατορθώματα τοῦ Καίσαρος ἐν Γαλατίᾳ ἐκίνησαν τὸν φθόνον τοῦ Πομπηΐου. Διὰ τοῦτο πρὶν ἢ λήξῃ ὁ χρόνος τῆς ἀρχῆς τοῦ Καίσαρος, ἡ Σύγκλητος τῇ ὑποκινήσει καὶ ἐνεργείᾳ τοῦ Πομπηΐου προσεκάλεσε τὸν Καίσαρα μέχρις ὡρισμένης ἡμέρας νὰ διαλύσῃ τὸν στρατόν του καὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ῥώμην· ἄλλως θὰ ἐκήρυττεν αὐτὸν ἐχθρὸν τῆς πατρίδος.

Τότε ὁ Καῖσαρ ἡγούμενος τοῦ στρατοῦ του βαδίζει κατὰ τῆς Ῥώμης. Φθάσας εἰς τὸν Ῥουβίκωνα ποταμόν, ὅστις ἦτο τὸ τελευταῖον ὅριον τῆς ἐπαρχίας του, ἐστάθη ἐπὶ πολὺ διστάζων. Ἐσυλλογίζετο ὅτι, ἐὰν διέβαινε τὸν Ῥουβίκωνα ἔνοπλος καὶ ἄνευ τῆς ἀδείας τῆς Συγκλήτου, ἐκήρυττε πόλεμον κατὰ τῆς πατρίδος του· ἀλλὰ καὶ ἡ ὑποχώρησις ἦτο ὀλεθρία δι' αὐτόν. Ἐπὶ τέλους ἀνέκραξεν «Ἐρρίφθω ὁ κύβος», καὶ διαβὰς τὸν ποταμὸν ὥρμησε κατὰ τῆς Ῥώμης.

Ἡ εἴδησις ὅτι ὁ Καῖσαρ βαδίζει κατὰ τῆς Ῥώμης ἐπέφερεν ἐν αὐτῇ ἀναστάτωσιν. Ὁ Πομπήϊος καταληφθεὶς ἀνέτοιμος ἔσπευσε νὰ φύγῃ ἐκ τῆς Ῥώμης μετὰ τῶν ὁμοφρονούντων συγκλητικῶν. Ἦλθεν εἰς τὸ Βρινδήσιον καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου συνεκρότησε στρατὸν ἐκ τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν. Ὁ Καῖσαρ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ ἐνῷ πάντες ἐπερίμενον νὰ ἴδωσιν ἀνανεουμένας τὰς προγραφὰς τοῦ Μαρίου καὶ τοῦ Σύλλα, ὁ Καῖσαρ προσηνέχθη πολὺ ἡπίως. Ἀφοῦ ἐτακτοποίησε τὰ πράγματα ἐν Ῥώμῃ, κατεδίωξεν ἔπειτα τὸν Πομπήϊον, συνάψας δὲ μάχην φονικωτάτην ἐν Φαρσάλοις τῆς Θεσσαλίας (48 π. Χ.) κατετρόπωσεν αὐτὸν ὁλοσχερῶς.

Ὁ Πομπήϊος ἀποβαλὼν πᾶσαν ἐλπίδα κατέφυγεν εἰς Αἴγυπτον πρὸς τὸν βασιλέα αὐτῆς Πτολεμαῖον. Ἀλλ' ἐνῷ ἡτοιμάζετο νὰ ἐξέλθῃ, ἐδολοφονήθη ὑπὸ τῶν συμβούλων τοῦ νεαροῦ ἐκείνου βασιλέως, νομιζόντων ὅτι διὰ τῆς πράξεώς των ταύτης ἤθελον ἐφελκύσει τὴν εὔνοιαν τοῦ ἰσχυροῦ Καίσαρος. Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν φρικτὴν ταύτην τραγῳδίαν ἔφθασε καὶ ὁ Καῖσαρ, εἰς τοῦτον δὲ παρουσία-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σαν τὴν κεφαλὴν τοῦ Πομπηΐου. Ὁ Καῖσαρ ἐδάκρυσε διὰ τὴν τύχην τοῦ ἀντιπάλου του. Ἐκθρονίσας δὲ τὸν Πτολεμαῖον, ὅστις νικηθεὶς ἔπεσεν εἰς τὸν ποταμὸν Νεῖλον καὶ ἐπνίγη, ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τῆς Αἰγύπτου τὴν ἀδελφὴν τοῦ Πτολεμαίου Κλεοπάτραν.

Ὁ Καῖσαρ ἐστράτευσε κατόπιν κατὰ τοῦ βασιλέως τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου Φαρνάκου· μετὰ τοσαύτης δὲ ταχύτητος καὶ εὐκολίας ἐνίκησεν αὐτόν, ὥστε ἀνήγγειλεν εἰς τὴν Ῥώμην τὴν νίκην διὰ τῶν ἑξῆς τριῶν λέξεων «Ἦλθον, εἶδον, ἐνίκησα». Ἡ Σύγκλητος καὶ ὁ δῆμος ἔσπευσαν νὰ ἐπιδαψιλεύσωσι τιμὰς εἰς τὸν νικητήν· ἐξέλεξαν αὐτὸν δικτάτωρα, ὕπατον διὰ μίαν πεντετίαν, καὶ δήμαρχον ἰσοβίως.

Ὁ Καῖσαρ, ἀφοῦ ἐτακτοποίησε τὰ πράγματα τῆς Ἀσίας, ἐπανῆλθεν εἰς Ῥώμην. Ἐπειδὴ δὲ τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ τοῦ Πομπηΐου συνεκεντρώθησαν ἐν Ἀφρικῇ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Μετέλλου Σκιπίωνος, πενθεροῦ τοῦ Πομπηΐου ἐκ τῆς δευτέρας συζύγου, βοηθούμενα καὶ ὑπὸ τοῦ Ἰόβα, βασιλέως τῆς Νουμιδίας, ὁ Καῖσαρ ἐστράτευσε κατ' αὐτῶν καὶ παρὰ τὴν Θάψον κατετρόπωσε καὶ διεσκόρπισεν αὐτὰ (46 π. Χ.).

37. Θριάμβοι καὶ τιμαὶ τοῦ Καίσαρος. —Μάχη παρὰ τὴν Μοῦνδαν.— Ὁ Καῖσαρ ἐν τῷ μεγαλείῳ του καὶ θάνατος αὐτοῦ.

Ἐπανελθὼν ὁ Καῖσαρ εἰς τὴν Ῥώμην ἐτέλεσε τέσσαρας μεγαλοπρεπεστάτους θριάμβους διὰ τὰς ἐν Γαλατίᾳ, ἐν Αἰγύπτῳ, κατὰ τοῦ Φαρνάκου καὶ κατὰ τοῦ Ἰόβα νίκας του. Διένειμεν εἰς τοὺς στρατιώτας του μεγάλας δωρεὰς εἰς χρήματα καὶ εἰς ἀγρούς, καὶ ἔτερψε τὸν λαὸν μὲ ἑστιάσεις καὶ μὲ διάφορα θεάματα. Ἀλλ' ὁ πρὸς τοὺς ἀντιπάλους του πόλεμος δὲν εἶχε λήξει. Τὰ πομπηΐανὰ λείψανα συνηθροίσθησαν καὶ πάλιν ἐν Ἱσπανίᾳ ὑπὸ τοὺς υἱοὺς τοῦ Πομπηΐου Σέξτον καὶ Γναῖον. Ὁ Καῖσαρ ἐπελθὼν κατεκερμάτισεν αὐτὰ ἐν Μούνδᾳ (45 π. Χ.).

Ὅτε ἔφθασεν εἰς Ῥώμην τὸ ἄγγελμα τῆς ἐν Μούνδᾳ νίκης, ἡ Σύγκλητος εἴτε ἐκ φόβου εἴτε ἐξ ἰδιοτελείας ἐπεστώρευσεν εἰς τὸν Καίσαρα ὅλας τὰς τιμὰς καὶ ὅλα τὰ ἀξιώματα. Ἐψήφισε νὰ φέρῃ ὁ Καί-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σαρ πάντοτε τὸν πορφυροῦν μανδύαν τῶν θριαμβευτῶν καὶ νὰ φορῇ στέφανον ἐκ δάφνης. Μετὰ τὴν ἐν Θάψῳ μάχην τὸν εἶχεν ἀνακηρύξει ἡμίθεον. Νῦν τὸν ἀνεκήρυξε τέλειον θεὸν καὶ τὸ ἄγαλμά του ἱδρύθη ἐν τῷ ναῷ τοῦ Κυρίνου μὲ τὴν ἐπιγραφὴν Τῷ ἀηττήτῳ θεῷ. Τὸν ἀνεκήρυξε δικτάτωρα διὰ βίου, ὕπατον ἐπὶ δέκα ἔτη, στρατηγὸν αὐτοκράτορα. Ἐκήρυξε τὴν ἡμέραν τῶν γενεθλίων του ἑορτάσιμον καὶ τὸν πέμπτον ἀπὸ τοῦ Μαρτίου μῆνα, καθ' ὃν ἐγεννήθη, ὠνόμασε πρὸς τιμήν του Ἰούλιον. Οὕτω λοιπὸν ἡ δημοκρατία ἐν Ῥώμῃ κατὰ τύπους μόνον ὑφίστατο, πράγματι δὲ ἦτο μοναρχία. Ἡ θέλησις τοῦ Καίσαρος ἦτο νόμος τῆς πολιτείας.

Ὁ Καῖσαρ κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως θεραπεύσῃ πάσας τὰς ἀνάγκας τῆς πολιτείας. Ἔθηκε νόμους πολλοὺς καὶ καλούς. Διὰ τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ ἀστρονόμου Σωσιγένους διώρθωσε τὸ ἡμερολόγιον, εἰσαγαγὼν ἀντὶ τοῦ σεληνιακοῦ τὸ ἡλιακὸν ἔτος. Τὸ ἡμερολόγιον τοῦτο ὀνομάζεται Ἰουλιανὸν καὶ εἶνε ἐν χρήσει ἀκόμη καὶ σήμερον παρὰ τοῖς ὀρθοδόξοις Χριστιανοῖς.

Ὁ Καῖσαρ ἦτο κατ' οὐσίαν βασιλεύς. Ὅτε ὅμως ἠθέλησε καὶ κατὰ τύπους νὰ καταλύσῃ τὴν δημοκρατίαν καὶ νὰ προσλάβῃ τὸν τίτλον βασιλέως, πολλοὶ νέοι ἐνθουσιῶντες ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας διωργάνωσαν συνωμοσίαν κατὰ τοῦ Καίσαρος καὶ ἐδολοφόνησαν αὐτὸν ἐν τῷ βουλευτηρίῳ τῇ 15 Μαρτίου τοῦ ἔτους 44. Ὁ Καῖσαρ διακρίνας μεταξὺ τῶν συνωμοτῶν καὶ τὸν προσφιλῆ του Μᾶρκον Βροῦτον ἀνεφώνησε «Καὶ σὺ τέκνον Βροῦτε;» καὶ καλύψας τὴν κεφαλὴν διὰ τῆς τηβέννου ἔπεσε νεκρός.

38. Ἀντώνιος καὶ Ὀκτάβιος.—Δευτέρα τριαρχία.

Ὁ θάνατος τοῦ Καίσαρος ἐπέφερε μεγίστην ταραχὴν ἐν Ῥώμῃ. Οἱ συνωμόται φεύγοντες τὴν ὀργὴν τοῦ λαοῦ ἐκλείσθησαν εἰς τὸ Καπιτώλιον. Ἡ Σύγκλητος συνελθοῦσα ἐψήφισε, κατὰ πρότασιν τοῦ Κικέρωνος, ὁ μὲν νεκρὸς τοῦ Καίσαρος νὰ ταφῇ μεγαλοπρεπῶς καὶ αἱ πράξεις αὐτοῦ νὰ ἰσχύωσιν, εἰς δὲ τοὺς δολοφόνους νὰ δοθῇ ἀμνηστία. Οἱ δολοφόνοι τότε κατῆλθον ἐκ τοῦ Καπιτωλίου. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἔγινεν ἡ κηδεία τοῦ Καίσαρος. Κατ' αὐτὴν ὁ ὕπατος Ἀντώνιος διὰ λόγου τεχνικωτάτου ἀνέμνησε τὰ κατορθώματα

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοῦ Καίσαρος καὶ ἀνέγνωσε τὴν διαθήκην, διὰ τῆς ὁποίας οὗτος καθίστα ἐν μέρει κληρονόμον του τὸν ῥωμαϊκὸν λαόν. Ἡ ἐλευθεριότης αὕτη τοῦ Καίσαρος εἶχε συγκινήσει τὸν λαὸν μέχρι ἀλλοφροσύνης. Ὅτε δὲ εἰς τὸ τέλος ὁ Ἀντώνιος ἐπέδειξε τὴν διάτρητον καὶ αἱμόφυρτον χλαμύδα τοῦ Καίσαρος, ὑπὸ τοσαύτης ὀργῆς κατελήφθη ὁ λαός, ὥστε ὥρμησε καὶ ἔλαβε τὰ ὅπλα, ἵνα κατασπαράξῃ τοὺς δολοφόνους. Ἀλλ' οὗτοι προλαβόντες ἐξαπέτευσαν ἐκ τῆς Ῥώμης, οἱ δὲ ἀρχηγοὶ αὐτῶν μετέβησαν εἰς τὰς ἐπαρχίας, τὰς ὁποίας αὐτὸς ὁ Καῖσαρ εἶχε παραχωρήσει εἰς αὐτούς, ἤτοι ὁ μὲν Δέκιμος Βροῦτος εἰς τὴν ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίαν, ὁ Μᾶρκος Βροῦτος εἰς τὴν Μακεδονίαν, καὶ ὁ Κάσσιος Λογγῖνος εἰς τὴν Συρίαν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἔρχεται ἐκ τῆς Ἀπολλωνίας τῆς Ἰλλυρίας, ὅπου ἐσπούδαζεν, ὁ Ὀκτοβιανός, ἀνεψιὸς καὶ θετὸς υἱὸς καὶ γενικὸς κληρονόμος τοῦ Καίσαρος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀντώνιος ἠρνεῖτο νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτὸν τὴν χρηματικὴν περιουσίαν τοῦ θείου του, τὴν ὁποίαν ἡ χήρα τοῦ Καίσαρος Καλπουρνία εἶχε παραδώσει εἰς τὸν Ἀντώνιον, ὁ Ὀκταβιανὸς ἐπώλησε πάσας τὰς γαίας τοῦ Καίσαρος καὶ τὰς ἰδικάς του, καὶ οὕτω διένειμε τὰ ἐν τῇ διαθήκῃ τοῦ θείου του ἀναφερόμενα κληροδοτήματα. Διὰ τῆς γενναιοδωρίας του ταύτης ἀπέκτησε πολλὴν δύναμιν παρὰ τῷ λαῷ. Ὅτε δὲ ὁ Ἀντώνιος ἐπεχείρησε ν' ἀφαιρέσῃ παρὰ τοῦ Δεκίμου Βρούτου τὴν ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίαν, ὁ Κικέρων ὑποστηρίζων τὸν νεαρὸν Ὀκταβιανὸν ἔπεισε τὴν Σύγκλητον νὰ κηρύξῃ τὸν Ἀντώνιον ἐχθρὸν τῆς πατρίδος. Ὅθεν ἐστάλησαν κατ' αὐτοῦ οἱ ὕπατοι Ἵρτιος καὶ Πάνσας, μετ' αὐτῶν δὲ ὡς ἀντιστράτηγος καὶ ὁ Ὀκταβιανός. Ὁ Ἀντώνιος ἐνικήθη παρὰ τὴν Μουτίνην (43 π. Χ.), καὶ κατέφυγε πρὸς τὸν Λέπιδον, διοικητὴν τῆς πέραν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας· ἐφονεύθησαν ὅμως καὶ οἱ δύο ὕπατοι, καὶ τοιουτοτρόπως ἔμεινε κύριος τῶν νικηφόρων στρατευμάτων μόνος ὁ Ὀκταβιανός.

Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ Σύγκλητος ἀνέθηκε τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου εἰς τὸν Δέκιμον Βροῦτον, ὁ Ὀκταβιανὸς ὀργισθεὶς ἔσπευσεν εἰς Ῥώμην μετὰ τοῦ στρατοῦ του καὶ ἠνάγκασε τὴν Σύγκλητον καὶ τὸν λαὸν ν' ἀναγορεύσωσιν αὐτὸν ὕπατον, καίτοι ἦτο μόλις εἰκοσαετὴς τὴν ἡλικίαν. Βλέπων ὅμως ὅτι τὸ μεγαλείτερον πρόσκομμα εἰς τοὺς φιλοδόξους σκοπούς του ἦσαν οἱ δημοκρατικοί,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἠνώθη μετὰ τοῦ Ἀντωνίου καὶ τοῦ Λεπίδου, καὶ συνεκρότησαν τὴν «δευτέραν τριαρχίαν» (43 π.Χ.).

Κατὰ ταύτην ἀνέλαβον ἀφ' ἑαυτῶν τὴν ἐξουσίαν τοῦ νὰ διοικῶσι τὰ τῆς πολιτείας ἐπὶ μίαν πενταετίαν καὶ νὰ διορίζωσι τοὺς ἄρχοντας, χωρὶς τὰ διατάγματα αὐτῶν νὰ ὑπόκηνται εἰς τὴν ἐπικύρωσιν τῆς Συγκλήτου καὶ τοῦ δήμου, διένειμαν δὲ πρὸς ἀλλήλους τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας, καὶ ἠνάγκασαν τὴν Σύγκλητον καὶ τὸν δῆμον ν' ἀνακηρύξωσιν ὡς νόμους τὰ ὑπ' αὐτῶν ἀποφασισθέντα. Μετὰ ταῦτα ἀπεφάσισαν ὁ μὲν Λέπιδος νὰ μένῃ ἐν Ῥώμῃ διὰ νὰ φρουρῇ τὰ συμφέροντα τῆς τριαρχίας, ὁ δὲ Ὀκταβιανὸς καὶ ὁ Ἀντώνιος νὰ καταδιώξωσι τοὺς φονεῖς τοῦ Καίσαρος. Ἀλλ' ἐπειδὴ εἶχον ἀνάγκην χρημάτων, προέβησαν εἰς φρικώδεις προγραφάς· ἐφόνευσαν τριακοσίους συγκλητικοὺς καὶ πλείστους ἄλλους πλουσίους καὶ ἥρπασαν τὰς περιουσίας αὐτῶν. Δὲν ἐφείσθησαν δὲ οὐδὲ τῶν συγγενῶν καὶ φίλων. Ὁ Ἀντώνιος προέγραψε τὸν θεῖόν του Λούκιον, ὁ Λέπιδος τὸν ἀδελφόν του Παῦλον, καὶ ὁ Ὀκταβιανὸς τὸν εὐεργέτην του Κικέρωνα κατ' ἀπαίτησιν τοῦ Ἀντωνίου.

39. Ἡ ἐν Φιλίπποις μάχη (42 π. Χ.)

Οἱ δύο ἀρχηγοὶ τῶν δημοκρατικῶν Μᾶρκος Βροῦτος καὶ Κάσσιος (τοῦ Δεκ'μου Βρούτου ἀποθανόντος) ἠσχολήθησαν μετὰ μεγάλης δραστηριότητος εἰς τὸ νὰ συλλέξωσι μεγάλην στρατιὰν ἐκ τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν. Ὁ Ὀκταβιανὸς καὶ ὁ Ἀντώνιος στρατολογήσαντες ἐξεστράτευσαν κατ' αὐτῶν. Οἱ δύο ἀντίπαλοι στρατοὶ συνηντήθησαν ἐν Φιλίπποις τῆς Μακεδονίας. Γενομένης δὲ μάχης (42 π. Χ.), οἱ δημοκρατικοὶ ἐνικήθησαν, οἱ δὲ ἀρχηγοὶ αὐτῶν Βροῦτος καὶ Κάσσιος ηὐτοκτόνησαν.

Οὕτω λοιπὸν ἡ ῥωμαϊκὴ δημοκρατία ἐτάφη ἐν Φιλίπποις. Μετὰ ταῦτα ὁ μὲν Ὀκταβιανὸς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὁ δὲ Ἀντώνιος μετέβη εἰς τὴν Ἀσίαν, ἵνα τιμωρήσῃ πάντας ὅσοι εἶχον δώσει βοήθειαν εἰς τοὺς δημοκρατικούς. Ὁ Ἀντώνιος εὑρισκόμενος ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας ἐκάλεσε τὴν βασίλισσαν τῆς Αἰγύπτου Κλεοπάτραν ὅπως παραστῇ ἐνώπιόν του καὶ δώσῃ λόγον διὰ τὴν συνδρομήν, τὴν ὁποίαν παρέσχεν εἰς τὸν Βροῦτον καὶ εἰς τὸν Κάσσιον. Ἡ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κλεοπάτρα ἦλθεν εἰς Ταρσὸν ἐν ὅλῃ τῇ λαμπρότητι καὶ τῇ ἐπιδείξει. Τοσοῦτον δὲ ὁ Ἀντώνιος ἐγοητεύθη ἐκ τῆς μεγαλοπρεπείας καὶ τοῦ κάλλους τῆς Αἰγυπτίας βασιλίσσης, ὥστε τὴν ἠκολούθησεν ὡς αἰχμάλωτος εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Διὰ τὴν σκανδαλώδη ταύτην διαγωγὴν τοῦ Ἀντωνίου παρ' ὀλίγον νὰ ἐκραγῇ πόλεμος μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ὀκταβιανοῦ. Ἀλλὰ τὰ πράγματα συνεβιβάσθησαν καὶ ἔγινε νέα διανομὴ τοῦ κράτους. Καὶ ὁ μὲν Ὀκταβιανὸς ἔλαβε τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας, ὁ δὲ Ἀντώνιος τὰς ἀνατολικάς, καὶ ὁ ἀσθενὴς Λέπιδος τὴν Ἀφρικήν. Πρὸς ἐδραίωσιν δὲ τῆς συμφιλιώσεως ταύτης, ἀποθανούσης τῆς συζύγου τοῦ Ἀντωνίου Φουλβίας, ὁ Ἀντώνιος ἐνυμφεύθη τὴν σεμνὴν Ὀκταβίαν, ἀδελφὴν τοῦ Ὀκταβιανοῦ.

40. Ὁ τελευταῖος ἐμφύλιος πόλεμος. — Ἡ παρὰ τὸ Ἄκτιον ναυμαχία (31 π. Χ.)

Ὁ Ἀντώνιος ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ἀσίαν παρεδόθη καὶ πάλιν εἰς τὸν μετὰ τῆς Κλεοπάτρας ἀκόλαστον βίον. Ἔγινεν ἀληθὴς δεσμώτης τῆς πολυμηχάνου ἐκείνης βασιλίσσης. Εἰς τόσον δὲ βαθμὸν ἀναισχυντίας ἔφθασεν, ὥστε ἐδώρησεν εἰς τὴν Κλεοπάτραν καὶ εἰς τοὺς ἐξ αὐτοῦ δύο υἱούς της ῥωμαϊκὰς ἐν Ἀσίᾳ ἐπαρχίας. Ἡ Σύγκλητος τότε ἀγανακτήσασα ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Κλεοπάτρας καὶ ἀφῄρεσεν ἀπὸ τοῦ Ἀντωνίου τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ στρατηγίαν.

Ὁ Ἀντώνιος ἀντὶ νὰ σπεύσῃ κατὰ τοῦ Ὀκταβιανοῦ καὶ προλάβῃ αὐτὸν ἀνέτοιμον, ἦλθε μετὰ τῆς Κλεοπάτρας εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ διεχείμασεν ἐν Πάτραις ἐν μέσῳ ἑορτῶν καὶ διασκεδάσεων. Οὕτω δὲ ἔδωκε καιρὸν εἰς τὸν Ὀκτάβιον νὰ ἑτοιμασθῇ καὶ ἐπέλθῃ κατ' αὐτοῦ. Οἱ δύο ἀντίπαλοι συνηντήθησαν παρὰ τὸ Ἄκτιον, τὴν σημερινὴν Πούνταν, εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου. Ἐκεῖ συνήφθη ναυμαχία (31 π. Χ.). Πρὶν ἔμως κριθῇ ὁ ἀγών, ἡ Κλεοπάτρα μετὰ ἑξήκοντα πλοίων ἐτράπη εἰς φυγήν. Ταύτην ἠκολούθησε καὶ ὁ Ἀντώνιος. Ὁ δὲ στόλος αὐτοῦ καὶ ὁ ἐν τῇ ξηρᾷ στρατὸς παρεδόθησαν εἰς τὸν νικητήν. Ὁ Ὀκταβιανὸς εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης ἔκτισε βραδύτερον ἀπέναντι τοῦ Ἀκτίου τὴν Νικόπολιν, πλησίον τῆς σημερινῆς Πρεβέζης.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μετὰ ταῦτα ὁ Ὀκταβιανὸς κατεξίωξε τὸν Ἀντώνιον καὶ τὴν Κλεοπάτραν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ὁ Ἀντώνιος περιελθὼν εἰς ἀμηχανίαν ηὐτοκτόνησεν, ἀφοῦ προηγουμένως τῷ ἀνήγγειλαν ψευδῶς ὅτι ἡ Κλεοπάτρα ἐδηλητηριάσθη. Ἡ Κλεοπάτρα ἐπεχείρησε νὰ σαγηνεύσῃ καὶ τὸν Ὀκταβιανόν, ἀλλ' οὗτος ἐδείχθη ψυχρὸς καὶ ἀδιάφορος πρὸς τὰ θέλγητρα αὐτῆς. Μὴ θέλουσα δὲ ν' ἀκολουθήσῃ ἁλυσίδετος τὸ θριαμβευτικὸν ἅρμα τοῦ νικητοῦ ηὐτοκτόνησε καὶ αὐτή. Μετὰ τὸν θάνατον τῆς Κλεοπάτρας ὁ Ὀκταβιανὸς κατέλυσε τὴν δυναστείαν τῶν Πτολεμαίδων καὶ μετέβαλε τὴν Αἴγυπτον εἰς ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΕΝ ΡΩΜΗι

41. Ὀκταβιανὸς Αὔγουστος (30 π. Χ.—14 μ. Χ.).

Ὁ Ὀκταβιανός, ἐξ Αἰγύπτου μετέβη εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἐτακτοποίησε τὰ πράγματα αὐτῆς. Ἔπειτα δὲ ἐπέστρεψε διὰ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἐτέλεσε τριήμερον θρίαμβον διὰ τὴν ἐν Ἀκτίῳ νίκην του καὶ διὰ τὴν καθυπόταξιν τῆς Αἰγύπτου. Ὁ λαὸς καὶ ἡ Σύγκλητος ἔδειξαν μεγάλην ἀφοσίωσιν πρὸς αὐτόν. Βλέπων δὲ ὁ Ὀκταβιανὸς ὅτι ὁ λαὸς εἶχεν ἀποκάμει πλέον ἐκ τῶν ταραχῶν καὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων καὶ ὅτι μετ' εὐχαριστήσεως θὰ ἔβλεπε συγκεντρουμένην πᾶσαν ἐξουσίαν εἰς ἓν πρόσωπον ἱκανόν, μετέβαλε τὴν δημοκρατίαν εἰς μοναρχίαν, οὐχὶ ἀμέσως καὶ ἀποτόμως, ἀλλὰ βαθμηδόν. Κατ' ἀρχὰς ἀνεδείχθη αὐτοκράτωρ (imperator) καὶ ὡς τοιοῦτος ἦτο ἀρχηγὸς πασῶν τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν δυνάμεων. Ἔπειτα ἔγινεν ὕπατος διὰ βίου καὶ ὡς τοιοῦτος ἦτο ὁ ἐπίσημος ἀρχηγὸς τοῦ κράτους, ἔχων νομίμως πᾶσαν τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν. Κατόπιν ἔγινε δήμαρχος ἰσοβίως, ἐπιστάτης τῶν ἠθῶν, μέγιστος ἀρχιερεύς. Οὕτω λοιπὸν ὀλίγον κατ' ὀλίγον συνεκέντρωσεν εἰς ἑαυτὸν πᾶσαν πολιτικήν, στρατιωτικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἐξουσίαν. Καὶ διετηρήθησαν μὲν οἱ τύποι τῆς δημοκρατίας, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν πᾶσα ἀρχὴ ἀπέρρεεν ἐκ τοῦ Ὀκτα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

διανοῦ. Ἡ Σύγκλητος ἐν τέλει ἀπένειμεν εἰς τὸν Ὀκταβιανὸν τὴν προσωνυμίαν τοῦ Αὐγούστου (Σεβαστοῦ), τὴν ὁποίαν οὗτος ἐδέχθη μετὰ πολλῆς εὐχαριστήσεως, καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο εἶνε γνωστὸς ὁ πρῶτος μονάρχης τῶν Ῥωμαίων.

Ἡ κυβέρνησις τοῦ Αὐγούστου ὑπῆρξεν ἠπία καὶ φιλάνθρωπος κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν σκληρότητα, τὴν ὁποίαν ἐπέδειξεν οὗτος ἐν τῇ τριαρχίᾳ. Ἀνέπτυξεν ὁ Αὔγουστος ἔκτακτον δραστηριότητα καὶ προήγαγε τὸ κράτος εἰς μεγίστην ἀκμὴν καὶ δύναμιν. Ὑπεστήριξε τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας, ἔχων πρὸς τοῦτο σύμβουλον καὶ συμπράκτορα τὸν φιλομουσότατον πρωθυπουργόν του Μαικήναν. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου ἤκμασαν ἐν Ῥώμῃ οἱ ἐξοχώτατοι ποιηταὶ Βιργίλιος, Ὁράτιος καὶ Ὀβίδιος, καὶ οἱ ἱστοριογράφοι Σαλλούστιος καὶ Λίβιος. Ὅθεν καὶ ὁ αἰὼν τοῦ Αὐγούστου ὠνομάσθη «χρυσοῦς αἰὼν τῆς ρωμαϊκῆς φιλολογίας». Ἐπὶ Αὐγούστου ἐγεννήθη καὶ ὁ Λυτρωτὴς τοῦ κόσμου, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.

Ὁ Αὔγουστος ἦρξε 44 ἔτη, ἀπέθανε δὲ ἐν Νώλᾳ τῆς Καμπανίας τῷ 14 μ. Χ. ἐν ἡλικίᾳ 76 ἐτῶν. Οἱ Ῥωμαῖοι προσέφεραν εἰς αὐτὸν θείας τιμὰς καὶ τὸν ἕκτον ἀπὸ τοῦ Μαρτίου μῆνα πρὸς τιμήν του ὠνόμασαν Αὔγουστον.

42. Οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Αὐγούστου αὐτοκράτορες.

Πάντες οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Αὐγούστου αὐτοκράτορες ὑπῆρξαν χείριστοι ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν. Ἕκαστος ἐξ αὐτῶν ἐφιλοτιμεῖτο τρόπον τινὰ νὰ ὑπερβάλῃ τὸν προκάτοχόν του κατὰ τὴν σκληρότητα καὶ τὴν θηριωδίαν.

α') Τιβέριος (14—37 μ. Χ.), ὠμὸς καὶ ἀπάνθρωπος, φονεύσας τὸν ἀνεψιόν του Γερμανικόν, τὸν ἔνδοξον νικητὴν τῶν Γερμανῶν, καὶ πάντας σχεδὸν τοὺς ἄλλους συγγενεῖς του καὶ πλείστους ἄλλους ἀθῴους πολίτας, τῶν ὁποίων τὰς περιουσίας ἥρπασε. Ἐπὶ τοῦ Τιβερίου ἐσταυρώθη ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.

β') Καλιγόλας (37—41 μ. Χ.), τέρας ἀσεβείας, κακουργίας, ἀσωτείας καὶ μωρίας· τύπος φρενοβλαβοῦς, λυπούμενος διότι οἱ Ῥωμαῖοι δὲν εἶχον μίαν μόνον κεφαλὴν διὰ νὰ τὴν κόψῃ διὰ μιᾶς.

γ') Κλαύδιος (41—54 μ. Χ.), ἠλίθιος, ἀγόμενος καὶ φερό-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μενος ὑπὸ τῆς συζύγου του Μεσσαλίνας, ἥτις ὑπῆρξε διαβόητος διὰ τὴν αἰσχρότητά της. Ταύτην φονεύσας ὁ Κλαύδιος ἔλαβε δευτέραν σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τοῦ Καλιγόλα Ἀγριππῖναν, γυναῖκα φίλαρχον καὶ πανοῦργον. Ἡ Ἀγριππῖνα ἔπεισε τὸν Κλαύδιον νὰ ὁρίσῃ ὡς διάδοχόν του τὸν ἐκ τοῦ πρώτου γάμου υἱόν της Νέρωνα, κατόπιν δὲ ἐδηλητηρίασε τὸν σύζυγον.

δ') Νέρων (54-68).—Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ὑπῆρξε τὸ μεγαλείτερον ἀνθρωπόμορφον τέρας, ὁ θηριωδέστερος τῶν τυράννων, ὁ μεγαλείτερος «ἐστεμμένος κακοῦργος». Κατὰ πρῶτον ἐφόνευσε τὸν ἑτεροθαλῆ ἀδελφόν του Βρεττανικόν, ἔπειτα δὲ τὴν μητέρα του Ἀγριππῖναν καὶ τὴν ἐνάρετον σύζυγόν του Ὀκταβίαν, καὶ κατόπιν μυρίους ἄλλους.

Ὁ Νέρων θέλων νὰ λάβῃ ἰδέαν τινὰ τῆς πυρπολήσεως τῆς Τροίας διέταξε νὰ πυρπολήσωσι τὴν Ῥώμην. Ἐνῷ δὲ οἱ δυστυχεῖς κάτοικοι ἀπηλπισμένοι ἔβλεπον τὴν καταστροφήν, αὐτὸς ἀπὸ τοῦ πύργου τοῦ Μαικήνα ἐθεᾶτο ἀπαθὴς τὸ φοβερὸν καὶ ἀπαίσιον ἐκεῖνο θέαμα. Κατόπιν, ἵνα καταστείλῃ τὴν ἐξεγειρομένην ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ, ἀπέδωκε τὴν πυρπόλησιν εἰς τοὺς Χριστιανούς· διὸ καὶ διέταξε τὸν πρῶτον κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμὸν (64).

Ὁ Νέρων δὲν ἤθελε νὰ φαίνηται μόνον μέγας αὐτοκράτωρ, ἀλλὰ καὶ καλλιτέχνης ἔξοχος. Ὅθεν παρουσιάζετο δημοσίᾳ ὡς κιθαρῳδός, ὡς ἀοιδός, ὡς ὑποκριτὴς καὶ ὡς ἁρματηλάτης. Μετέβη δὲ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν χώραν τῆς καλλιτεχνίας, καὶ παρέστη εἰς τοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνας ὡς κιθαρῳδὸς καὶ ὡς ἁρματηλάτης, ἀναγκάσας τοὺς Ἕλληνας νὰ ἀπονείμωσιν εἰς αὐτὸν σωρείαν στεφάνων.

Ἀλλὰ τὰ διάφορα κακουργήματα αὐτοῦ καὶ ἐν γένει ἡ τυραννικὴ διοίκησίς του ἐξήγειραν εἰς μέγαν βαθμὸν τὸ μῖσος τοῦ λαοῦ. Τέλος ἐπανεστάτησαν οἱ ἐν Ἱσπανίᾳ λεγεῶνες καὶ ἀνέδειξαν αὐτοκράτορα τὸν Γάλβαν. Ὁ Νέρων ἐγκαταλειφθεὶς ἀπὸ πάντων κατέφυγεν εἰς ἀγροτικήν τινα οἰκίαν καὶ μὴ βλέπων μηδεμίαν σωτηρίαν ηὐτοκτόνησε (68).

43. Αὐτοκράτορες ἐκ τοῦ γένους τῶν Φλαβίων.

α') Βεσπασιανὸς (69—79), πρῶτος αὐτοκράτωρ ἐκ τοῦ γέ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νους τῶν Φλαβίων. Ὁ Βεσπασιανὸς ὑπῆρξε καθ' ὅλα ἄριστος αὐτοκράτωρ. Ἦτο ἀνὴρ συνετός, ἐπιεικής, δραστήριος καὶ εἰς ἄκρον οἰκονόμος. Κατέβαλε δὲ πᾶσαν προσπάθειαν ν' ἀνυψώσῃ τὸ καταπεσὸν ὑπὸ τοὺς προκατόχους του ῥωμαϊκὸν κράτος.

Ἐπὶ τοῦ Βεσπασιανοῦ συνέβη καὶ τὸ ἑξῆς σπουδαιότατον γεγονός. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Τίτος μετὰ πεισματώδη ἀντίστασιν κατέβαλε τοὺς ἐπαναστατήσαντας Ἰουδαίους καὶ ἐκυρίευσε τὴν Ἱερουσαλὴμ (70), τὴν ὁποίαν κατέσκαψε. Μυριάδες Ἰουδαίων ἐσφάγησαν κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τὸ αἷμα αὐτῶν ποταμηδὸν ἔρρευσεν εἰς τὰς ὁδούς. Τοιουτοτρόπως ἐξεπληρώθη ἡ κατάρα αὐτῶν τῶν Ἰουδαίων, οἵτινες ζητοῦντες παρὰ τοῦ Πιλάτου τὴν σταύρωσιν τοῦ Ἰησοῦ ἀνέκραζον «Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν».

β') Τίτος (79 - 81).—Τὸν Βεσπασιανὸν διεδέχθη ὁ υἱός του Τίτος, ὁ νικητὴς τῶν Ἰουδαίων, εἷς τῶν καλλίστων αὐτοκρατόρων τῆς Ῥώμης. Ἡ βασιλεία τοῦ Τίτου ὑπῆρξε μὲν βραχεῖα, ἀλλ' ἀλησμόνητος. Πᾶσαι αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ ἔτειναν εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ λαοῦ του· διὸ καὶ οἱ ὑπήκοοί του ὠνόμαζον αὐτὸν «ἀγάπημα καὶ ἐντρύφημα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους».

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Τίτου συνέβησαν μεγάλα δυστυχήματα. Πρῶτον ἐξερράγη ὁ Βεσούβιος καὶ κατέχωσε τρεῖς πόλεις, τὸ Ἡράκλειον, τὴν Πομπηΐαν καὶ τὰς Σταβίας· δεύτερον μεγάλη πυρκαϊὰ ἐκραγεῖσα ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας διαρκέσασα ἀπετέφρωσε τὰς καλλιτέρας συνοικίας τῆς Ῥώμης· ὡς νὰ μὴ ἤρκουν δὲ τὰ κακὰ ταῦτα, ἐνέσκηψε καὶ λοιμὸς καταστρεπτικώτατος εἰς ὅλην τὴν Ἰταλίαν. Εἰς ὅλα ταῦτα τὰ δυστυχήματα μόνη παρηγορία ἦτο ὁ Τίτος, ὅστις ἔτρεχε πανταχοῦ καὶ ἐβοήθει τοὺς πάσχοντας. Δυστυχῶς ὁ κάλλιστος οὗτος ἡγεμὼν ἀπέθανε πρόωρος, δηλητηριασθείς, ὡς λέγεται, ὑπὸ τοῦ ἑτεροθαλοῦς ἀδελφοῦ του Δομιτιανοῦ (81).

γ') Δομιτιανός (81—96). Οὗτος εἶχε τὴν ὠμότητα τοῦ Νέρωνος καὶ τὴν μωρίαν καὶ δοξομανίαν τοῦ Καλιγόλα. Ἐπανέφερε δὲ τοὺς χρόνους τῶν δύο ἐκείνων ἐστεμμένων κακούργων καὶ διέπραξε τὰ τρομερώτερα ἐγκλήματα. Ἐπ' αὐτοῦ ἔγινε καὶ ὁ δεύτερος κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμός. Τέλος τὸ βδελυρὸν αὐτὸ τέρας ἐφονεύθη ὑπὸ συνωμοτῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ἡ σύζυγός του Δομιτία.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

44. Ἡ γένεσις καὶ ἡ διάδοσις τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις καὶ ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει.

Ἐπὶ Αὐγούστου, ὡς προεῖπομεν, ἐγεννήθη ὁ Λυτρωτὴς τοῦ κόσμου, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Καθ' οὓς δὲ χρόνους ἕνεκα τῆς ἀρξαμένης πάλης μεταξὺ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν θρησκευμάτων ἡ κοινωνία εἶχε στερηθῆ πάσης πίστεως καὶ ἡ ἀνθρωπότης ἐπεζήτει ψυχικήν τινα παραμυθίαν, ἠκούσθη ἐκ Παλαιστίνης τὸ κήρυγμα τοῦ Θεανθρώπου, ὅστις ἐκάλει τὴν ἀνθρωπότητα εἰς θρησκευτικήν, ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν ἀνάπλασιν καὶ ἀναμόρφωσιν.

Αἱ κυριώτεραι ἀρχαὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ εἶνε αἱ ἑξῆς· ἡ πίστις εἰς ἕνα Θεὸν δημιουργὸν τοῦ παντὸς καὶ ποιητήν· ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη ὅλων τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους· ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς καὶ ἡ μετὰ θάνατον κρίσις καὶ ἀνταπόδοσις.

Τὸ ὄργανον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκηρύχθη καὶ διεδόθη ὁ χριστιανισμός, ὑπῆρξεν ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ἅπασα δὲ ἡ Ἀνατολὴ εἶχεν ἤδη ἐξελληνισθῆ διὰ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ.

Ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ ἐκηρύχθη κατὰ πρῶτον εἰς Παλαιστίνην καὶ εἰς τὴν παρακειμένην Συρίαν. Εἰς τὰς ἑλληνικὰς δὲ πόλεις Δαμασκόν, Βέρροιαν (νῦν Χαλέπιον), καὶ Ἀντιόχειαν ἱδρύθησαν ἐπιφανεῖς χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι. Οἱ Ἀπόστολοι κατ' ἀρχὰς ἐκήρυττον τὸν λόγον τοῦ θεοῦ εἰς μόνους τοὺς Ἰουδαίους. Ἀλλ' ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ Παῦλος συγκατελέχθη μεταξὺ τῶν Ἀποστόλων καὶ ἐκήρυξεν «Οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν οὐδὲ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἷς ἐστε ἐν Χριστῷ», ὁ χριστιανισμὸς προσέλαβεν οἰκουμενικὸν χαρακτῆρα, ὁ δὲ νέος Ἀπόστολος ἀπέβη ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν, ὅπως καὶ ὠνομάσθη δικαίως.

Ὁ Παῦλος εἰργάσθη μὲ ἀκαταπόνητον δραστηριότητα πρὸς διάδοσιν τοῦ θείου κηρύγματος, τρέχων ἀπὸ χώρας εἰς χώραν, ἱδρύων χριστιανικὰς ἐκκλησίας, νουθετῶν τὰς κοινότητας τῶν πιστῶν δι' ἐπιστολῶν, καὶ στηρίζων τὴν νέαν πίστιν διὰ τοῦ λόγου καὶ διὰ τῶν ἔργων.

Ἀφοῦ ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὴν Συρίαν, τὴν Ἀραβίαν, τὴν Κύπρον καὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐν μέσῳ μυρίων κινδύνων καὶ ἱδρυ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σεν εἰς τὰς χώρας ταύτας ἐκκλησίας, διέβη περὶ τὸ 53 ἢ 54 ἔτος εἰς Μακεδονίαν καὶ ἐπεσκέφθη τοὺς Φιλίππους, τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν Βέρροιαν. Ἐκήρυξε καὶ ἐνταῦθα τὸ Εὐαγγέλιον καὶ πολλοὺς προσείλκυσεν εἰς τὸν χριστιανισμόν. Ἐκ Μακεδονίας ἦλθεν εἰς Ἀθήνας καὶ ἐδίδαξεν ἀπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου πρὸς τοὺς συνηγμένους Ἀθηναίους τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεόν. Ἔπειτα δὲ μετέβη εἰς Κόρινθον, ὅπου ἵδρυσεν ἐπιφανῆ ἐκκλησίαν, καὶ μετὰ ταῦτα ἐπέστρεψεν εἰς Ἀσίαν.

Ὁ χριστιανισμὸς ἐξηπλώθη εἰς τὴν Ἀνατολήν. Μόνον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ διάδοσις τῆς νέας θρησκείας προσέκρουσε κατὰ πολλῶν ἐμποδίων, διότι οἱ Ἕλληνες ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἔμειναν ἀκόμη προσκεκολλημένοι εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν θρησκείαν, τὴν τῶν ὀλυμπίων θεῶν, τῶν ὁποίων ἡ λατρεία μετὰ 350 ἔτη ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως κατέπεσε σοβαρῶς.

Πολὺ ταχύτερον ἢ ἐν Ἑλλάδι ἐξηπλώθη ὁ χριστιανισμὸς εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην. Εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἱσπανίαν, τὴν Γαλατίαν (νῦν Γαλλίαν), τὴν νότιον Γερμανίαν καὶ εἰς τὰς Βρεττανικὰς νήσους ἱδρύθησαν πλεῖσται ἐκκλησίαι, Ἐπιφανεστάτη δὲ αὐτῶν ὑπῆρξεν ἡ τῆς Ῥώμης.

45. *Ἐποχὴ τῶν λαμπρῶν αὐτοκρατόρων.*

α') Τραϊανὸς (98—117).—Τὸν Δομιτιανὸν διεδέχθη ὁ γέρων συγκλητικὸς Νέρβας (95—98) καὶ τοῦτον ὁ Τραϊανός, ὅστις ἦτο Ἱσπανὸς τὴν καταγωγήν. Ὁ Τραϊανὸς ὅλον του τὸν βίον ἀφιέρωσεν εἰς τὴν εὐημερίαν τοῦ λαοῦ του· διὸ καὶ ὁ λαὸς ὠνόμασεν αὐτὸν «ἄριστον».

Τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ἀρχῆς τοῦ Τραϊανοῦ πληροῦσιν οἱ ἐξωτερικοὶ πολέμοι. Καὶ πρῶτον ἐκστρατεύσας εἰς κατὰ τῶν Δακῶν (ἐν τῇ σημερινῇ Ῥωμανίᾳ) ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ κατέστησε τὴν Δακίαν ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα «Δακία Τραϊανή». Μετὰ ταῦτα ἐξεστράτευσεν εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἐνίκησε τοὺς Πάρθους καὶ ἐκυρίευσε τὴν Βαβυλῶνα, τὴν Σελεύκειαν, τὴν Κτησιφῶντα καὶ τὰ Σοῦσα. Καθυπέταξε τὴν Ἀρμενίαν, τὴν Μεσοποταμίαν καὶ τὴν Ἀσσυρίαν καὶ κατέστησεν αὐτὰς ῥωμαϊκὰς ἐπαρχίας. Ἀλλ' ὅτε ἐπανήρ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

χετο ἐκ τῆς ἐκστρατείας ταύτης, ἠσθένησε καὶ ἀπέθανεν ἐν Σελινοῦντι τῆς Κιλικίας (117) Ἐπὶ Τραϊανοῦ τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος εἶχε λάβει τὴν μεγίστην ἔκτασιν. Ἀλλ' ὁ μέγας οὗτος ἡγεμὼν δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποφύγῃ τὰς πλάνας τῶν συγχρόνων του καὶ διὰ τοῦτο διέταξε νέον διωγμὸν κατὰ τῶν Χριστιανῶν.

β') Ἀδριανὸς (117-137). — Τὸν Τραϊανὸν διεδέχθη ὁ ἀνεψιός του Ἀδριανός, ὅστις ἦτο εἰρηνικὸς αὐτοκράτωρ. Ὁ Ἀδριανὸς ἐπιθυμῶν νὰ γνωρίσῃ ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως τὰς ἀνάγκας τοῦ κράτους περιῆλθεν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πεζός, τὰς διαφόρους αὐτοῦ ἐπαρχίας, ἐφρόντιζε δὲ νὰ θεραπεύῃ παντοχοῦ πᾶσαν ἀνάγκην. Κατὰ τὰς περιοδείας του ταύτας, αἵτινες διήρκεσαν ἔνδεκα ἔτη, ἔκτισε τὴν Ἀδριανούπολιν. Τὰς Ἀθήνας ἠγάπησεν ἐξαιρετικῶς καὶ πεντάκις ἐπεσκέφθη παραμείνας ἐν αὐταῖς ἐπὶ πολὺν χρόνον. Ἐκαλλώπισεν αὐτὰς διὰ διαφόρων οἰκοδομῶν. Ὠκοδόμησε τὸν ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διός, τοῦ ὁποίου τὰ θεμέλια εἶχε θέσει ὁ Πεισίστρατος Κατεσκεύασε τὸ μέχρι σήμερον σῳζόμενον Ἀδριάνειον ὑδραγωγεῖον. Ἀνήγειρε πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς Ἀκροπόλεως νέαν πόλιν, ἥτις ἐχωρίζετο ἀπὸ τῆς παλαιᾶς διὰ τῆς μέχρι σήμερον σῳζομένης καὶ κοινῶς λεγομένης Πύλης τοῦ Ἀδριανοῦ.

Τὴν εἰρηνικὴν βασιλείαν τοῦ Ἀδριανοῦ μόνον εἷς πόλεμος διετάραξεν, ὁ κατὰ τῶν Ἰουδαίων. Ἐπειδὴ ὁ Ἀδριανὸς ἠθέλησε ν' ἀνεγείρῃ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Ἱερουσαλὴμ ῥωμαϊκὴν ἀποικίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα «Αἰλία Καπιτωλῖνα», οἱ Ἰουδαῖοι ἐπανεστάτησαν καὶ ἐπὶ τρία ὁλόκληρα ἔτη ἐπολέμησαν μετὰ λυσσώδους φανατισμοῦ. Τέλος ἐνικήθησαν ὁλοσχερῶς. Ἑξακόσιαι χιλιάδες ἐφονεύθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ διεσκορπίσθησαν τῇδε κἀκεῖσε καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ Ἰουδαϊκοῦ κράτους ἐξηφανίσθησαν.

γ') Ἀντωνῖνος ὁ Εὐσεβὴς (138—161).—Μᾶρκος Αὐρήλιος (161—180).—Λαμπροὶ ὡσαύτως αὐτοκράτορες ὑπῆρξαν ὁ Ἀντωνῖνος, ὅστις διὰ τὴν πολλήν του εὐσέβειαν πρὸς τοὺς γονεῖς ὠνομάσθη Πίος, ἤτοι Εὐσεβής, καὶ ὁ Μᾶρκος Αὐρήλιος ὁ κατ' ἐξοχὴν φιλόσοφος αὐτοκράτωρ, ὅστις κυβερνῶν εἶχε πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ τοῦ Πλάτωνος «Τότε οἱ λαοὶ θὰ εὐδαιμονήσωσιν, ὅταν ἢ οἱ φιλόσοφοι γίνωσι βασιλεῖς ἢ οἱ βασιλεῖς φιλοσοφήσωσιν».

Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου ἄρχεται ἡ παρακμὴ τοῦ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρωμαϊκοῦ κράτους. Πάντες οἱ μετ' αὐτὸν αὐτοκράτορες μέχρι τοῦ Διοκλητιανοῦ, πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, ὑπῆρξαν χείριστοι, διὰ δὲ τῆς ἀθλίας καὶ ἐλεεινῆς αὐτῶν διοικήσεως ἐπήνεγκαν τὴν τελείαν παρακμὴν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους.

46. Ὁ Διοκλητιανὸς καὶ οἱ συνάρχοντες αὐτοῦ.

Ὁ Διοκλητιανὸς (284—305) ὑπῆρξεν ἱκανὸς καὶ δραστήριος αὐτοκράτωρ. Βλέπων οὗτος ὅτι δὲν ἐπήρκει μόνος εἰς τὴν διοίκησιν τοσοῦτον ἐκτεταμένου κράτους προσέλαβε καὶ συνάρχοντα τὸν γενναῖον στρατηγὸν Μαξιμιανὸν καὶ ἀνέθηκεν εἰς τοῦτον τὴν διοίκησιν τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν, αὐτὸς δὲ ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῆς Ἀνατολῆς. Εἶχον δὲ τὰς καθέδρας των ὁ μὲν Μαξιμιανὸς ἐν Μεδιολάνῳ, ὁ δὲ Διοκλητιανὸς ἐν Νικομηδίᾳ τῆς Βιθυνίας. Μετά τινα ἔτη προσέλαβον οὗτοι καὶ δύο ἄλλους συνάρχοντας ὑπὸ τὴν προσωνυμίαν καίσαρος, τὸν Γαλέριον καὶ τὸν Κωνστάντιον τὸν Χλωρόν, ἐνῷ ὁ Διοκλητιανὸς καὶ Μαξιμιανὸς ἔφερον τὴν προσωνυμίαν αὐγούστου. Οἱ τέσσαρες οὗτοι ἄρχοντες διένειμαν πρὸς ἀλλήλους τὰς ἐπαρχίας. Ἐν τούτοις ὁ Διοκλητιανὸς παρέμεινεν ὁ ὑπέρτατος ἀρχηγὸς τοῦ κράτους καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀπέρρεε πᾶσα ἀρχή.

Ὁ Διοκλητιανὸς κατὰ παρακίνησιν τοῦ μοχθηροῦ καὶ κακεντρεχοῦς Γαλερίου διέταξε γενικὸν κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμόν, κατὰ τὸν ὁποῖον χιλιάδες Χριστιανῶν ὑπέστησαν μαρτυρικὸν θάνατον. Ἐν ἔτει 305 ὁ Διοκλητιανὸς ἀσθενήσας παρήτησε τὴν ἀρχὴν καὶ ἀπεσύρθη εἰς Σάλωνα τῆς Δαλματίας, ὅπου διῆλθε τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου του ἀσχολούμενος εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ κήπου του, ἠνάγκασε δὲ καὶ τὸν Μαξιμιανὸν ν' ἀποσυρθῇ τῆς ἀρχῆς.

Οἱ δύο καίσαρες Γαλέριος καὶ Κωνστάντιος ἀνηγορεύθησαν αὔγουστοι, προσέλαβον δὲ καὶ δύο καίσαρας τὸν Σεβῆρον καὶ τὸν Μαξιμῖνον. Τότε καὶ ὁ λαὸς τῆς Ῥώμης ἀνηγόρευσεν αὐτοκράτορα τὸν υἱὸν τοῦ πρώην αὐγούστου Μαξιμιανοῦ Μεξέντιον, ὅστις προσέλαβεν ὡς συνάρχοντα τὸν πατέρα του. Οὕτω παρήχθη ἐν τῷ ρωμαϊκῷ κράτει πολυαρχία. Ἀντὶ τοῦ ἀποθανόντος μετ' ὀλίγον Κωνσταντίου τοῦ Χλωροῦ ἔγινεν αὔγουστος ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος· ἀντὶ δὲ τοῦ Σεβήρου φονευθέντος ὁ Λικίνιος. Ἀλλ' οἱ ἐξ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

οὗτοι αὐτοκράτορες· μετά τινα χρόνον περιωρίσθησαν εἰς τέσσαρας καὶ ἦρχον ἐν μὲν τῇ Δύσει ὁ Μαξέντιος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, ἐν δὲ τῇ Ἀνατολῇ ὁ Λικίνιος καὶ ὁ Μαξιμῖνος.

§ 47. *Οἱ κατὰ τῶν Χριστιανῶν μεγάλοι διωγμοί.*

Ὁ Χριστιανισμός, μέχρις οὗ ἐμπεδωθῇ καὶ κατισχύσῃ ἐν τῷ κόσμῳ, εἶχε ν' ἀντιπαλαίσῃ ὄχι μόνον πρὸς τὰς παλαιὰς θρησκείας, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν ῥωμαϊκὴν πολιτείαν. Καὶ ἦτο μὲν ἡ ῥωμαϊκὴ πολιτεία ἀνεξίθρησκος, ἀλλ' ἡ ἀνεξιθρησκεία αὕτη ἀνεφέρετο εἰς θρησκείας ἀνεγνωρισμένας ἐθνῶν ὑποτασσομένων. Ἄλλως ὅμως εἶχε τὸ πρᾶγμα προκειμένου περὶ Χριστιανῶν.

Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἦτο θρησκεία λαοῦ τινος, θρησκεία ἐθνική. Ὁ Χριστιανισμὸς κατ' ἀρχὰς ἐθεωρήθη ὡς κοινή τις αἵρεσις τῆς ἰουδαϊκῆς θρησκείας, τοιαύτης δὲ αἱρέσεως ὀπαδοὺς ἐθεώρουν οἱ Ῥωμαῖοι τοὺς ἐν Ῥώμῃ διατρίβοντας Χριστιανοὺς καὶ διὰ τοῦτο κατ' ἀρχὰς ἡ ῥωμαϊκὴ πολιτεία ἔδειξεν ἀδιαφορίαν πρὸς τὸ νέον δόγμα. Ἀλλὰ κατὰ μικρόν, ἐπειδὴ οἱ Χριστιανοὶ ἔζων κατ' ἰδίαν ἀφανῶς καὶ συνήρχοντο εἰς μέρη ἀπόκρυφα διὰ νὰ λατρεύσωσι τὸν Θεόν των, ἔγιναν ὕποπτοι καὶ ἤρχισαν νὰ κυκλοφορῶσιν ἀσυφεῖς καὶ συγκεχυμέναι διαδόσεις ὅτι δῆθεν εἰς τὰς κρυφίας αὐτῶν συναθροίσεις ἐτέλουν ὄργια καὶ συνωμότουν κατὰ τοῦ καθεστῶτος. Ἕνεκα τούτου λοιπὸν ἤρχισεν ἐπίσημος διωγμὸς κατ' αὐτῶν. Οἱ Ῥωμαῖοι ἄλλως αὐτοκράτορες δὲν ἠδύναντο νὰ βλέπωσι μὲ καλὸν ὄμμα τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, διότι, ἐνῷ οὗτοι διέθετον ὅπως ἤθελον τὴν ζωὴν τῶν ὑπηκόων των, ὁ χριστιανισμὸς ἐκήρυττε τὴν ἰσότητα μεταξὺ αὐτοκράτορος καὶ δούλου, τὴν ζωὴν τοῦ ὁποίου μόνος ὁ Θεὸς ἐξουσιάζει· καὶ ἐνῷ ἡ εἰκὼν τοῦ αὐτοκράτορος ἐτιμᾶτο μὲ θείας τιμὰς καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ θάνατον ἐθεοποιεῖτο, ὁ χριστιανισμὸς ἐκήρυττε τὴν λατρείαν μόνον τοῦ ἑνὸς Θεοῦ καὶ ἀπηγόρευε πᾶσαν ἀνθρωπολατρίαν.

Διωγμοὶ κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἔγιναν δέκα. Ἐκ τούτων σκληρότατος ἦτο ὁ πρῶτος, ὅστις ἔγινεν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Νέρωνος. Τὰ βασανιστήρια ἦσαν ἀπανθρωπότατα· περιετύλισσον τοὺς δυστυχεῖς Χριστιανοὺς εἰς δέρματα ἀγρίων θηρίων καὶ παρέδιδον αὐτοὺς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

εἰς τοὺς κύνας διὰ νὰ τοὺς κατασπαράξωσιν, ἢ ἤλειφον τὰ σώματά των μὲ πίσσαν, ἀνῆρτων ἔπειτα αὐτοὺς εἰς δοκοὺς καὶ τοὺς ἔκαιον. Τότε ἐμαρτύρησαν οἱ κορυφαῖοι τῶν Ἀποστόλων Πέτρος καὶ Παῦλος. Ἐπίσης σκληρότατος ἦτο καὶ ὁ τελευταῖος διωγμός, ὅστις ἔγινεν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Διοκλητιανοῦ. Ὁ διωγμὸς οὗτος διήρκεσεν ὀκτὼ ἔτη καὶ ὠνομάσθη ἐποχὴ τῶν μαρτύρων, διότι χιλιάδες Χριστιανῶν ὑπέστησαν τὸν μαρτυρικὸν θάνατον.

Καθ' ὅλους τοὺς διωγμοὺς οἱ Χριστιανοὶ ἔδειξαν ὑπεράνθρωπον θάρρος, τὸ ὁποῖον ἐκίνει τὸν θαυμασμὸν καὶ αὐτῶν τῶν διωκτῶν. Καὶ αὐτοὶ οἱ βασανισταὶ τῶν Χριστιανῶν πολλάκις τόσον πολὺ ἐξεπλήττοντο ἐκ τοῦ θάρρους ἐκείνων, ὥστε ἐκήρυττον ἑαυτοὺς Χριστιανοὺς καὶ συναπέθνησκον ὁμοῦ μὲ τοὺς Χριστιανοὺς ὡς μάρτυρες. Εἰς τοὺς κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμοὺς ἔθεσεν ὁριστικῶς τέρμα ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος.

48. Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας (306—337).—*Πόλεμοι αὐτοῦ πρὸς τὸν Μαξέντιον καὶ πρὸς τὸν Λικίνιον.—Ὁ Κωνσταντῖνος μόνος κύριος Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως.*

Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας ἦτο υἱὸς τοῦ Κωνστ.ντίου τοῦ Χλωροῦ καὶ τῆς Χριστιανῆς Ἑλένης, διεδέχθη δ' ἐν τῷ θρόνῳ τὸν πατέρα του καὶ ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῆς Γαλατίας, Ἱσπανίας καὶ Βρεττανίας.

Ὁ Μαξέντιος ὀνειρευόμενος τὴν κατάκτησιν τῶν ἐπαρχιῶν, τῶν ὁποίων ἦρχεν ὁ Κωνσταντῖνος, γαμβρός του ἐπὶ τῇ ἀδελφῇ Φαύστᾳ, παρεσκευάζετο εἰς πόλεμον κατ' αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος θέλων νὰ προκαταλάβῃ ἀνέτοιμον τὸν ἀντίπαλόν του ἐπῆλθεν ἀμέσως κατ' αὐτοῦ. Ὅτε ἔφθασεν εἰς τοὺς πρόποδας τῶν Ἄλπεων, κατελήφθη ὑπὸ ἀνησυχίας διὰ τὴν ἔκβασιν τοῦ ἀγῶνος, πρῶτον διότι ὁ στρατός του ἦτο κατὰ πολὺ μικρότερος τοῦ στρατοῦ τοῦ Μαξεντίου, καὶ δεύτερον διότι ἐπήρχετο ἐναντίον τῆς Ῥώμης, τὴν ὁποίαν οἱ Ῥωμαῖοι ἐθεώρουν ὡς ἱερὰν πόλιν.

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀνησυχίας του ταύτης εἶδεν ὁ Κωνσταντῖνος, κατὰ τὴν περιλάλητον παράδοσιν, ἡμέραν τινὰ ἐν τῷ οὐρανῷ φωτεινόν τι σημεῖον ἐν σχήματι σταυροῦ, τὸ ὁποῖον ἔφερε τὴν ἐπιγρα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

φὴν «Ἐν τούτῳ νίκα». Ὁ Κωνσταντῖνος ἐξεπλάγη. Ἐν τούτοις δὲν ἦτο τελείως πεπεισμένος. Ἀπέμενον εἰς τὸ πνεῦμά του ἀμφιβολίαι τινές. Ἀλλ' ὅτε ἐπῆλθε νύξ, εἶδε καθ' ὕπνον τὸν Χριστόν, ὅστις ἐκράτει εἰς χεῖράς του σταυρὸν καὶ τοῦ εἶπε νὰ μετεχειρίζηται τὸ σημεῖον ἐκεῖνο ὡς ὅπλον κατὰ τῶν ἐχθρῶν.

Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας

Ὁ Κωνσταντῖνος πεισθεὶς περὶ τῆς ἀληθείας τῆς χριστιανικῆς πίστεως διέταξε νὰ κατασκευάσωσι σημαίαν, ἡ ὁποία ἔφερεν εἰς τὸ ἄνω ἄκρον τοῦ κοντοῦ σταυρὸν μὲ τὸ μονόγραμμα Χ. Ρ. (=Χριστός). Οὕτω λοιπὸν κατεσκευάσθη ἡ πρώτη χριστιανικὴ σημαία, ἥτις ὠνομάσθη λάβαρον καὶ ἥτις διέγειρε μέγαν ἐνθουσιασμὸν εἰς τοὺς ἐν τῷ στρατῷ τοῦ Κωνσταντίνου εὑρισκομένους πολυαρίθμους Χριστιανούς.

Προηγουμένου τοῦ λαβάρου ὁ Κωνσταντῖνος ὥρμησε μετὰ θάρρους κατὰ τοῦ Μαξεντίου. Παρὰ τὴν Μουλβίαν γέφυραν κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς Ῥώμης συνάπτεται μάχη φονική. Ὁ Μαξέντιος νικᾶται καὶ φεύγων πίπτει εἰς τὸν Τίβεριν ποταμὸν καὶ πνίγεται, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος εἰσέρχεται θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Ῥώμην.

Μετ' οὐ πολὺ ὁ Κωνσταντῖνος ἀπῆλθεν εἰς Μεδιόλανον, ὅπου προσῆλθε καὶ ὁ αὐγουστιος τῆς Ἀνατολῆς Λικίνιος καὶ ἐτέλεσε τοὺς γάμους του μετὰ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Κωνσταντίνου Κωνσταντίας. Φρονῶν δὲ ὁ Κωνσταντῖνος ὅτι ἡ λαμπρὰ κατὰ τοῦ Μαξεντίου νίκη του ὠφείλετο εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ Χριστοῦ, ἐξέδωκεν ἐν Μεδιολάνῳ ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὸν Λικίνιον διάταγμα, δι' οὗ κατεπαύετο πᾶς διωγμὸς κατὰ τῶν Χριστιανῶν καὶ ἀπενέμετο πλήρης θρησκευτικὴ ἐλευθερία εἰς ὅλους τοὺς ὑπηκόους τοῦ κράτους. Τοιουτοτρόπως ἡ νέα θρησκεία τοῦ Χριστοῦ, ἀφοῦ ὑπέστη τρομεροὺς διωγμούς, νῦν διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ Κωνσταντίνου ἐξησφαλίσθη καὶ ἐστερεώθη.

Ὁ Λικίνιος ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατέβαλε διὰ πολέμου τὸ Μαξιμῖνον καὶ τοιουτοτρόπως ἔμεινε μόνος ἄρχων ἐν τῇ Ἀνατολῇ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐνῷ ἐν τῇ Δύσει ἦρχε μόνος ὁ Κωνσταντῖνος. Ἀλλὰ μετά τινα χρόνον ὁ Κωνσταντῖνος περιῆλθεν εἰς πόλεμον πρὸς τὸν Λικίνιον. Κατατροπώσας δὲ αὐτὸν πρῶτον πκρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν τῷ 321 καὶ ἔπειτα παρὰ τὴν Χρυσόπολιν, κατέστη μόνος κύριος Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ἔκτοτε ὁ Κωνσταντῖνος ἐκηρύχθη ἀναφανδὸν ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ διαφοροτρόπως ἐπροστάτευσε τοὺς Χριστιανούς.

49. Αἵρεσις τοῦ Ἀρείου.—Ἡ πρώτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος.—Κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.—Θάνατος τοῦ Κωνσταντίνου.

Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ὁ Ἄρειος, ἱερεὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, θέλων νὰ δώσῃ μᾶλλον μονοθεϊκὸν χαρακτῆρα εἰς τὸν χριστιανισμόν, ἐδίδασκεν ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν ἦτο ἐν τριάδι θεός, ἀλλὰ κτίσμα τοῦ θεοῦ. Τὸ τελειότερον ὅμως ὅλων τῶν κτισμάτων. Ἡ αἵρεσις αὕτη τοῦ Ἀρείου προσείλκυσε πολλοὺς ὀπαδοὺς καὶ προεκάλεσε μακρὰς συζητήσεις καὶ διαμάχας εἰς τὸ κράτος. Ὁ Κωνσταντῖνος θέλων νὰ φέρῃ τὴν ἑνότητα καὶ τὴν ὁμόνοιαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν συνεκάλεσε τοὺς ἐπισκόπους εἰς σύνοδον διὰ νὰ ἀποφασίσωσι περὶ τοῦ ζητήματος. Ἡ σύνοδος αὕτη, ἥτις ὀνομάζεται «πρώτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος» συνῆλθεν τῷ 325 εἰς τὴν Νίκαιαν τῆς Βιθυνίας, ἀπετελεῖτο δὲ ἐκ 318 Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Μετὰ πολλὰς συζητήσεις κατεδίκασεν αὕτη σχεδὸν παμψηφεὶ τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἀρείου καὶ συνέταξε τὸ Σ ύ μ β ο λ ο ν τ ῆ ς Π ί σ τ ε ω ς μέχρι τοῦ 8ου ἄρθρου. Ἐθεσπίσθη δὲ διὰ τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως ὅτι ὁ Χριστὸς εἶνε τέλειος θεός, ὡς ὁ πατήρ, καὶ ὁμοούσιος ἤτοι ἐντελῶς ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας.

Μετὰ τὴν διαρρύθμισιν τοῦ θρησκευτικοῦ ζητήματος ὁ Κωνσταντῖνος ἐπανῆλθεν εἰς Ῥώμην. Καὶ δὲν εἶχε μὲν ἀκόμη βαπτισθῇ, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν ἦτο Χριστιανός. Ἐπειδὴ δ' ἐν Ῥώμῃ ἐπεκράτει ἡ εἰδωλολατρία καὶ ἑπομένως δὲν ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ἡ πόλις αὕτη ὡς καθέδρα τοῦ πρώτου Χριστιανοῦ ἡγεμόνος, ὁ Κωνσταντῖνος ἀπεφάσισε νὰ μεταφέρῃ τὴν ἕδραν του εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐκείνας χώρας, εἰς τὰς ὁποίας παρήχθη καὶ τοσοῦτον ηὐδοκίμησε τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀπῆλθε λοιπὸν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ὡς τόπον διὰ τὴν νέαν καθέδραν του ἐξέλεξε τὸ ἀρχαῖον Βυζάντιον ἐπὶ τοῦ θρακικοῦ Βοσπόρου. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐξέτεινε τὸν περίβολον τοῦ Βυζαντίου, περιέβαλεν αὐτὸ μὲ ἰσχυρὰ τείχη καὶ ἐκαλλώπισε μὲ διάφορα μεγαλοπρεπῆ οἰκοδομήματα. Ἡ νέα πρωτεύουσα ὠνομάσθη κατ' ἀρχὰς Νέα Ῥώμη, βραδύτερον δὲ Κωνσταντινούπολις ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κωνσταντίνου. Ταύτης τὰ ἐγκαίνια ἐτελέσθησαν μεγαλοπρεπῶς τῇ 11 Μαΐου 330.

Καθ' ὃν χρόνον ὁ Κωνσταντῖνος ἦλθεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν διὰ νὰ ἐκλέξῃ τὴν νέαν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους του, ἡ μήτηρ του, ἡ εὐσεβὴς Ἑλένη, ἐπορεύθη εἰς Παλαιστίνην καὶ μετὰ πολλὰς ἐρεύνας ἀνεῦρε τὸν τάφον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὸν Τίμιον Σταυρόν. Ἐπὶ τοῦ Παναγίου Τάφου ὁ Κωνσταντῖνος ἀνήγειρε λαμπρὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως.

Ἐν ἔτει 337 ὁ Κωνσταντῖνος εὑρισκόμενος ἐν Βιθυνίᾳ ἠσθένησε, προαισθανθεὶς δὲ τὸν θάνατόν του ἐβαπτίσθη ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Νικομηδείας Εὐσεβίου, ἀπέθανε δὲ τῇ 21 Μαΐου 337. Ὁ νεκρός του μετακομισθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐτάφη ἐν τῷ ναῷ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων. Ὁ Κωνσταντῖνος ὠνομάσθη Μέγας ὡς ἐγκαινίσας νέαν περίοδον ἐν τῇ ἱστορίᾳ· ὑπὸ δὲ τῆς Ἐκκλησίας κατετάχθη μεταξὺ τῶν ἁγίων. Ὡσαύτως μεταξὺ τῶν ἁγίων κατετάχθη καὶ ἡ μήτηρ τοῦ Κωνσταντίνου Ἑλένη, ἀμφοτέρων δὲ τὴν μνήμην ἑορτάζει κατ' ἔτος ἡ Ἐκκλησία τῇ 21 Μαΐου.

50. *Διάδοχοι τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου—Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης (361—363).*

Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος πρὶν ἀποθάνῃ διένειμε τὸ κράτος εἰς τρεῖς υἱούς του Κωνσταντῖνον τὸν Β', Κωνστάντιον καὶ Κώνσταντα, καὶ εἰς τοὺς ἀνεψιούς του Δαλμάτιον καὶ Ἀννιβαλιανόν. Ἀλλὰ μετὰ τὸν ἀμοιβαῖον σπαραγμὸν τούτων ὁ θρόνος τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους περιῆλθεν εἰς τὸν Ἰουλιανόν, ἀνεψιὸν τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου.

Ὁ Ἰουλιανὸς ἐκπαιδευθεὶς ἐν Ἀθήναις, ὅπου εἶχε συμμαθητὰς Βασίλειον τὸν Μέγαν καὶ Γρηγόριον τὸν Ναζιαζηνόν, ἐμελέτησε τὰ ἀρχαῖα ἀριστουργήματα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ἀπεθαύμασε τὸ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἠθικὸν καὶ πολιτικὸν μεγαλεῖον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχον παραχθῇ τὰ συγγράμματα ταῦτα. Διὰ τοῦτο, ὅτε ἔγινεν αὐτοκράτωρ, ἐπεχείρησε ν' ἀνορθώσῃ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν θρησκείαν, δι' ὃ καὶ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὠνομάσθη Ἀποστάτης καὶ Παραβάτης.

Διὰ τῆς ἀνορθώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ θρησκεύματος ἐνόμιζεν ὁ Ἰουλιανὸς ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπανέλθῃ ὁ παλαιὸς λαμπρὸς ἑλληνικὸς αἰὼν μὲ ὅλα τὰ μεγαλουργὰ κατωρθώματα. Ἀλλὰ πᾶσαι αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ ἀπέβησαν μάταιαι. Ἡ ἀρχαία θρησκεία εἶχε πρὸ πολλοῦ ἐκπνεύσει. Τοὐναντίον δὲ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἦτο τεθεμελιωμένη ἐπὶ βάσεως ἀσαλεύτου. Μετὰ διετῆ βασιλείαν ὁ Ἰουλιανὸς ἀπέθανε πολεμῶν πρὸς τοὺς Πέρσας.

51. *Οὐαλεντιανὸς Α' (364—376).—Οὐάλης (364—378) Μετανάστευσις τῶν ἐθνῶν.—Οὖννοι.—Γότθοι.*

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχε πλέον κληρονόμος τῆς ἀρχῆς ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Κωνσταντίνου, ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὁ Ἰοβιανός, ἀνώτερος ἀξιωματικός, ὅστις κατήργησε τὰ ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας διατάγματα τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ ἀνεκήρυξεν ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν τὸν χριστιανισμόν. Ἀποθανόντος μετά τινας μῆνας τοῦ Ἰοβιανοῦ, ἔγινεν αὐτοκράτωρ ὁ Οὐαλεντιανὸς Α'. Οὗτος προσέλαβεν ὡς συνάρχοντα τὸν ἀδελφόν του Οὐάλεντα καὶ ἀνέθηκεν εἰς τοῦτον τὴν κυβέρνησιν τῆς Ἀνατολῆς, αὐτὸς δὲ διετήρησε τὴν κυβέρνησιν τῆς Δύσεως ἔχων τὴν καθέδραν του ἐν Μεδιολάνῳ.

Ὅτε ἐβασίλευεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὁ Οὐάλης, ἔλαβεν ἀρχὴν ἡ καλουμένη μεγάλη μετανάστευσις τῶν ἐθνῶν, ἥτις ἔγινεν ἀφορμὴ μεγάλων μεταβολῶν καὶ εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος καὶ εἰς τὸν βαρβαρικὸν κόσμον τῆς Δύσεως.

Οἱ Οὖννοι ἦσαν ἔθνος βάρβαρον, δυσειδὲς καὶ νομαδικόν, ἀνῆκον εἰς τὴν μογγολικὴν φυλήν. Ἀναχωρήσαντες ἐκ τῶν ἀχανῶν πεδιάδων τῆς βορείου Ἀσίας, ὅπου ἔκπαλαι ἐπλανῶντο, καὶ διαπεράσαντες τὸν Βόλγαν ποταμὸν τῷ 374 εἰσέπεσον εἰς τὴν Εὐρώπην ἐνσπείροντες πανταχοῦ τὸν φόβον καὶ τὸν τρόμον. Πρώτους καθυπέταξαν τοὺς Ἀλανούς, οἱ ὁποῖοι κατῴκουν τὰς μεταξὺ Βόλγα καὶ Ταναΐδος χώρας. Ἔπειτα προσέβαλον τὸ μέγα κράτος τῶν Γότθων, τὸ ὁποῖον ἐξε-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τείνετο ἀπὸ τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ ἀπὸ τοῦ Τανάϊδος μέχρι τοῦ Δουνάβεως.

Οἱ Γότθοι, γερμανικῆς καταγωγῆς, διῃροῦντο εἰς δύο κλάδους, τοὺς Ὀστρογότθους καὶ τοὺς Βησιγότθους. Πρῶτοι προσεβλήθησαν ὑπὸ τῶν Οὔννων οἱ Ὀστρογότθοι καὶ κατοικιδιωκόμενοι ἐτράπησαν πρὸς τὰς σημερινὰς οὐγγρικὰς καὶ αὐστριακὰς χώρας. Ἔπειτα προσεβλήθησαν οἱ Βησιγότθοι. Μὴ δυνάμενοι οἱ Βησιγότθοι ν' ἀνθέξωσιν εἰς τὸν χείμαρρον ἐκεῖνον, ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Οὐάλεντος τὴν ἄδειαν νὰ διαβῶσι τὸν Δούναβιν καὶ νὰ ἐγκατασταθῶσιν ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ κράτους του ὡς ὑπήκοοι αὐτοῦ. Μετά τινας διαταγμοὺς ὁ Οὐάλης ἐπέτρεψε τοῦτο εἰς τοὺς Βησιγότθους καὶ παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς κατοικίας ἐν τῇ κάτω Μοισίᾳ, τῇ σημερινῇ Βουλγαρίᾳ. Ἀλλ' ἡ πλεονεξία τῶν Ῥωμαίων ἐπάρχων ἐξώθησε μετ' ὀλίγον τοὺς Βησιγότθους εἰς ἐπανάστασιν. Ἐξεχύθησαν οὗτοι εἰς τὴν Θρᾴκην, ἐλεηλάτουν δὲ τὰς πόλεις αὐτῆς καὶ ᾐχμαλώτιζον τοὺς κατοίκους. Ὁ Οὐάλης ἐστράτευσε κατὰ τῶν Βησιγότθων, ἀλλὰ παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν ἐνικήθη καὶ ἐφονεύθη μετὰ τοῦ πλείστου τῆς στρατιᾶς του (378).

Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἀποθάνει ἐν τῇ Δύσει ὁ Οὐαλεντιανὸς Α'. Διεδέχθη δὲ αὐτὸν ὁ υἱός του Γρατιανός, ὅστις προσέλαβεν ὡς συνάρχοντα τὸν ἀδελφόν του Οὐαλεντιανὸν Β'. Ὁ Γρατιανὸς μὴ δυνάμενος νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, τοῦ ὑπὸ τῶν Γότθων διαρπαζομένου, ἀνέδειξεν αὐτοκράτορα τῆς Ἀνατολῆς ἕνα τῶν ἀρίστων στρατηγῶν του, τὸν ἐξ Ἱσπανίας Θεοδόσιον.

52. Θεοδόσιος Α'. (379—395).

Ὁ Θεοδόσιος Α', ὁ ἐπικαλούμενος Μέγας, ἦτο ἀνὴρ συνετὸς καὶ ἀνδρεῖος. Ἀφοῦ παρέλαβε τὴν ἀρχὴν τῆς Ἀνατολῆς ἐπέστησε κατὰ πρῶτον ὅλην τὴν προσοχήν του ἐπὶ τῶν Βησιγότθων, οἵτινες εἶχον προβῆ μέχρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μετὰ τετραετεῖς ἀγῶνας κατώρθωσεν ἐν μέρει μὲν διὰ τῶν ὅπλων, ἐν μέρει δὲ διὰ τῆς πολιτικῆς νὰ ὑποτάξῃ τοὺς Βησιγότθους, ἐπέτρεψε δὲ εἰς αὐτοὺς νὰ κατοικήσωσιν ἐκ νέου εἰς τὸ κράτος του ὡς ὑπήκοοι.

Ὁ Θεοδόσιος ἀνεδείχθη ὑπέρμαχος τῆς Ὀρθοδοξίας. Κατεβίβασεν ἐκ τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου Κωνσταντινουπόλεως τὸν Ἀρει-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ανὸν Δημόφιλον καὶ ἀνεβίβασεν εἰς αὐτὸν τὸν ὀρθόδοξον Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, ἄνδρα διαπρέποντα ἐπὶ εὐγλωττίᾳ καὶ πολυμαθείᾳ. Ἔπειτα δὲ συνεκάλεσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 381 τὴν δευτέραν Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ἥτις κατεδίκασε τὴν αἵρεσιν τοῦ Μακεδονίου, ἀπορρίπτοντος τὴν θεότητα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καὶ συνεπλήρωσε τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως διὰ τῆς προσθήκης καὶ ἑτέρων τεσσάρων ἄρθρων, διὰ τῶν ὁποίων ἐκυρώθη τὸ δόγμα περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Ὁ Θεοδόσιος συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐνῷ ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἠνείχετο τὸν ἐθνισμόν, ὁ Θεοδόσιος κατεπίεσεν αὐτὸν πολύ. Διὰ διατάγματος ἐκδοθέντος τῷ 392 διέλυσε τοὺς συλλόγους τῶν ἐθνικῶν ἱερέων, ἔκλεισε τοὺς ναοὺς καὶ τὰ μαντεῖα, καὶ κατήργησε καθ' ὁλοκληρίαν τὴν εἰδωλολατρίαν. Κατήργησε προσέτι τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας. Οὕτω δ' ἔγινεν ὁ μέγας θεμελιωτὴς καὶ ἱδρυτὴς τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἀλλ' ἐνῷ ἡ Ἀνατολὴ διὰ τοῦ Θεοδοσίου ἀνέκτησε τὴν εἰρήνην, ἡ Δύσις ἐσαλεύετο ὑπὸ δεινῆς ἀναρχίας. Οἱ ἐν Βρεττανίᾳ λεγεῶνες ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα τὸν Μάξιμον, ὁ δὲ Γρατιανὸς ἐπερχόμενος κατ' αὐτῶν ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν ἰδίων του στρατιωτῶν. Ὁ Μάξιμος ἠθέλησε νὰ ἐκδάλῃ ἐκ τῆς ἀρχῆς καὶ τὸν Οὐαλεντιανόν. Ἀλλὰ τότε ὁ Θεοδόσιος στρατεύσας εἰς τὴν Δύσιν ἐνίκησε καὶ ἐφόνευσε τὸν Μάξιμον, γεννναιοφρόνως δὲ φερόμενος παρέδωκε τὴν ἀρχὴν τῆς Δύσεως εἰς τὸν Οὐαλεντιανὸν Β'. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ στρατηγὸς Ἀρβογάστης ἐδολοφόνησε τὸν Οὐαλεντιανὸν Β καὶ ἀνέδειξεν αὐτοκράτορα τὸν γραμματέα του Εὐγένιον. Ὁ Θεοδόσιος ἐλθὼν ἐκ δευτέρου εἰς τὴν Δύσιν κατέβαλε καὶ τὸν Εὐγένιον καὶ τὸν Ἀρβογάστην καὶ τοιουτοτρόπως ἥνωσε ὅλον τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του (394). Ἀλλὰ μετὰ μικρὸν ἠσθένησεν ἐν Μεδιολάνῳ καὶ ἀπέθανε τῷ 395. Πρὸ τοῦ θανάτου του διεμοίρασε τὸ κράτος εἰς τοὺς δύο υἱούς του· καὶ τὸ μὲν ἀνατολικὸν ἔδωκεν εἰς τὸν πρεσβύτερον Ἀρκάδιον, τὸ δὲ δυτικὸν εἰς τὸν νεώτερον Ὀνώριον. Ἐκ τῶν δύο τούτων κρατῶν τὸ δυτικὸν διετηρήθη ἐπὶ μίαν περίπου ἑκατονταετηρίδα. Διάφορα βάρβαρα ἔθνη εἰσβαλόντα πανταχόθεν ἐλεηλάτουν καὶ κατέστρεφον αὐτό. Τέλος τῷ 476 μ. Χ. κατελύθη τὸ δυτικὸν ρωμαϊκὸν κράτος καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτοῦ ἱδρύθησαν διάφορα βαρβαρικὰ βασίλεια. Τὸ δὲ ἀνατολικὸν διετηρήθη ὑπὲρ τὰ χίλια ἔτη.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΤΟ ΒΥΖΑΤΙΑΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

52. Ἵδρυσις τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους.

Ἡ σύστασις τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτος ἔλαβε τὴν ἀρχήν της ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἤτοι ἀπὸ τῆς μεταθέσεως τῆς αὐτοκρατορικῆς ἕδρας εἰς τὸ Βυζάντιον (330). Ἀλλ' ἡ ὕπαρξις αὐτοῦ ὡς ἰδίου καὶ αὐτοτελοῦς κράτους χρονολογεῖται ἀφ' ὅτου ὁριστικῶς ἀπεχωρίσθη ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ἤτοι ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Θεοδοσίου Α' (395). Τὸ Βυζαντιακὸν κράτος κατὰ τύπον ἦτοι ὑπὸ πολιτικὴν ἔποψιν ἦτο κράτος ρωμαϊκόν, διότι καὶ ὁ πολιτικὸς καὶ ὁ στρατιωτικὸς αὐτοῦ ὀργανισμὸς ἦτο ρωμαϊκὸς καὶ ἐπίσημος γλῶσσα αὐτοῦ ἦτο ἡ λατινική.

Κατ' οὐσίαν ὅμως τὸ ἀνατολικὸν κράτος ἦτο ἑλληνικόν, διότι πᾶσαι αἱ χῶραι αἱ συνιστῶσαι αὐτὸ ἦσαν ἑλληνικαὶ ἢ ἐξηλληνισμέναι καὶ ἡ λαλουμένη ὑπὸ τοῦ λαοῦ γλῶσσα ἦτο ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἡ γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς παιδεύσεως ἦτο ἐπίσης ἡ ἑλληνική. Ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ τὸ ἀνατολικὸν τοῦτο ρωμαϊκὸν κράτος ἔγινε καὶ κατὰ τύπον ἤτοι ὑπὸ πολιτικὴν ἔποψιν καθαρῶς ἑλληνικόν, τοῦτο δὲ συνέβη κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα μετὰ Χριστόν.

53. Ἀρκάδιος (395—408).

Πρῶτος αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους ἦτο ὁ Ἀρκάδιος, υἱὸς τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου. Ἡ βασιλεία τοῦ Ἀρκαδίου ὑπῆρξεν ἀθλία καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς. Ἐπὶ τούτου οἱ Βησιγότθοι ἐπανεστάτησαν καὶ ἀνακηρύξαντες ἀρχηγὸν τὸν γενναῖον Ἀλάριχον ἐλεηλάτησαν τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Συνεπλήρωσαν τὴν καταστροφὴν τοῦ ἐν Ἐλευσῖνι περιφήμου ναοῦ τῆς Δήμητρος. Προχωρήσαντες δὲ μέχρι Ὀλυμπίας κατέστρεψαν τὰ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πλεῖστα τῶν ἐν αὐτῇ ἱερῶν, ἐν οἷς καὶ τὸν μεγαλοπρεπῆ ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διός.

Ἐνῷ δὲ ἡ ἐλεεινὴ αὐλὴ τοῦ Ἀρκαδίου οὐδὲν μέτρον ἔλαβε πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ἐπιδρομέων, ὁ γενναῖος Στελίχων, ἐπίτροπος τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως Ὀνωρίου, μαθὼν τὰς ἐν Ἑλλάδι τρομερὰς καταστροφάς, ἦλθεν αὐτόκλητος μετὰ ἰσχυρᾶς δυνάμεως καὶ κατώρθωσε νὰ ἐκδιώξῃ ἐκ τῆς Ἑλλάδος τοὺς Βησιγότθους.

Ἐπὶ Ἀρκαδίου ἤκμασε καὶ ὁ μέγιστος τῆς Ἐκκλησίας ῥήτωρ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος, στηλιτεύσας ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος μὲ ἀτρόμητον θάρρος τὴν ἀκολασίαν καὶ τὴν διαφθορὰν τῆς αὐλῆς, διήγειρε ἐναντίον του τὸ σφοδρὸν μῖσος τῆς αὐτοκρατείρας Εὐδοξίας. Διὰ τοῦτο ἐξεθρονίσθη δὶς καὶ ἐξωρίσθη, ἀπέθανε δ' ἐν τῇ ἐξορίᾳ τῷ 408.

54. *Θεοδόσιος Β' ὁ Μικρὸς (408–450). Πουλχερία καὶ Μαρκιανός.*

Τὸν Ἀρκάδιον ἀποθανόντα διεδέχθη ὁ υἱός του Θεοδόσιος ὁ Β', ὁ ἐπικαλούμενος Μικρὸς κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν πάππον του Θεοδόσιον τὸν Μέγαν. Τοῦτον ἀνήλικον ὄντα ἐπετρόπευεν ἡ ἀδελφή του Πουλχερία. Ὁ Θεοδόσιος ἡλικιωθεὶς ἔλαβε σύζυγον τὴν Ἀθηναΐδα, θυγατέρα τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου Λεοντίου, ἥτις βαπτισθεῖσα ὠνομάσθη Εὐδοκία. Ἡ Εὐδοκία ἦτο κάτοχος μεγάλης παιδείας, πολλὰ δὲ ὠφελήθη παρ' αὐτῆς ἡ Ἑλλάς. Τῇ ἐνεργείᾳ τῆς Εὐδοκίας εἰσήχθησαν εἰς τὴν αὐλὴν καὶ εἰς τὴν κυβέρνησιν ἑλληνικοὶ τρόποι καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἥτις ἔκτοτε ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ ἐπισημόν τινα θέσιν. Ἱδρύθη δ' ἐν Κωνσταντινουπόλει πανεπιστήμιον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐδιδάσκοντο ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἡ λατινικὴ φιλολογία, ἡ ῥητορικὴ καὶ ἡ νομική. Μετὰ τὸν Θεοδόσιον ἀποθανόντα ἄτεκνον ἐβασίλευσεν ἐν ἰδίῳ ὀνόματι ἡ ἀδελφή του Πουλχερία, ἥτις ἔλαβε σύζυγον καὶ κατέστησε συνάρχοντα τὸν συγκλητικὸν Μαρκιανόν. Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μαρκιανοῦ εἰς τοὺς ἀρχιεπισκόπους Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων ἀπενεμήθη ἡ προσωνυμία πατριάρχου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

55. Ἰουστινιανὸς (527—565).

Μετὰ τὸν Μαρκιανὸν ἀνέβησαν εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως διάφοροι αὐτοκράτορες οὐχὶ πολλοῦ λόγου ἄξιοι. Μετὰ τούτους ἔλαβε τὴν ἀρχὴν ὁ Ἰουστινιανός, εἷς τῶν ἐξοχωτέρων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους.

Ὁ Ἰουστινιανὸς κατήγετο ἐξ εὐτελοῦς γένους, διεδέχθη δὲ εἰς τὸν θρόνον τὸν θεῖόν του Ἰουστῖνον, ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἀνετράφη καὶ ἐξεπαιδεύθη ἐπιμελῶς. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐλάμπρυνε τὸ κράτος του δι' ἐξόχων πολεμικῶν καὶ εἰρηνικῶν ἔργων· εἶχε δὲ συνεργάτας εἰς τοῦτο ἄνδρας ἐπιφανεῖς, τοὺς δύο μεγάλους στρατηγοὺς Βελισάριον καὶ Ναρσῆν καὶ τὸν διαπρεπέστατον νομομαθῆ Τριβωνιανόν. Μέγα ὄνομα ἀπέκτησεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Θεοδώρα. Ἡ Θεοδώρα κατήγετο ἐξ εὐτελεστάτων γονέων. Ἦτο ὀρχηστρίς, ἠθικῶς δὲ καὶ κοινωνικῶς ὄχι ἀνεπίληπτος. Διεκρίνετο ὅμως ἐπὶ εὐφυΐᾳ, ἐπὶ δυνάμει πνεύματος καὶ θελήσεως, καὶ ἐπὶ ἐξόχῳ καλλονῇ. Γενομένη σύζυγος τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἀνυψωθεῖσα εἰς τὸν περίλαμπρον θρόνον τοῦ Βυζαντίου ἐξηυγενίσθη ἠθικῶς καὶ ὑπῆρξε σύμβουλος καὶ συνεργάτις πιστὴ τοῦ μεγάλου βασιλέως εἰς τὰς κρισίμους μάλιστα περιστάσεις. Ἡ ἐπιρροὴ καὶ ἡ ἐπίδρασις τῆς Θεοδώρας ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἦτο τοιαύτη, ὥστε δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἄνευ τῆς Θεοδώρας. Ἡ μεγάλη ἀξία τῆς Θεοδώρας κατεδείχθη ἀμέσως κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα.

Στάσις τοῦ Νίκα.—Εἰς τὸν Ἱππόδρομον τῆς Κωνσταντινουπόλεως διηγῶν ζοντο πάντοτε δύο ἀντίζηλοι φατρίαι, οἱ Πράσινοι καὶ οἱ Βένετοι, ἤτοι κυανοῖ· ὠνομάζοντο δὲ οὕτω ἐκ τοῦ χρώματος τῆς στολῆς τῶν ἁμαρτηλατῶν. Ἐκ τῆς ἀντιζηλίας τῶν δύο τούτων φατριῶν ἐξερράγη τῷ 532 σφοδρὰ στάσις, ἥτις ἐστράφη κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Οἱ στασιασταί, μεθ' ὧν ἑνώθη καὶ τὸ πλεῖστον μέρος τῶν κατοίκων τῆς πόλεως, διασκορπισθέντες εἰς ὅλην τὴν πόλιν ἐπυρπόλησαν διάφορα αὐτῆς μέρη καὶ ἰδίως δημόσια κτίρια, ἐν οἷς καὶ τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀνεγείρει ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, καὶ ἐπλήρωσαν τὴν πόλιν σφαγῶν. Ὁ κίνδυνος ἦτο μέγιστος. Ὁ Ἰουστινιανὸς φοβηθεὶς ἀπεφάσισε νὰ φύγῃ ἐκ τῆς πρω-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τευούσης. Ἀλλ' ἡ τολμηρὰ Θεοδώρα ἀντετάχθη εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς φυγῆς καὶ μετὰ βασιλικῆς μεγαλοπρεπείας ὡμίλησε πρὸς τὸν Ἰουστινιανόν, εἰποῦσα ἐν τέλει «Ὁ κυβερνήσας τὸν κόσμον δύναται νὰ δεχθῇ τὸν θάνατον ἀλλ' ὄχι τὴν φυγήν. Καλὸν ἐντάφιον εἶνε ἡ βασιλεία». Οἱ λόγοι τῆς Θεοδώρας ἐνεποίησαν μεγάλην ἐντύπωσιν. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἔδωκε τότε ἐντολὴν εἰς τὸν στρατηγὸν Βελισάριον νὰ καταστείλῃ τὴν στάσιν διὰ παντὸς μέσου. Καὶ ἀληθῶς ὁ Βελισάριος, ἀφοῦ κατώρθωσε πρῶτον νὰ διαιρέσῃ τοὺς στασιαστάς, ἐπιπεσὼν ἔπειτα κατ' αὐτῶν ἐπήνεγκε τελείαν καταστροφήν, φονεύσας ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ 30,000 καὶ ἀπαλλάξας οὕτω τὴν πρωτεύουσαν ἐκ τοῦ μεγίστου κινδύνου. Ἡ στάσις αὕτη ὠνομάσθη «Στάσις τοῦ Νίκα» ἐκ τοῦ συνθήματος τῶν ἐπαναστατῶν «Νίκα».

Πόλεμοι. — Ὁ Βελισάριος διεξήγαγε τοὺς ἑξῆς πολέμους, διὰ τῶν ὁποίων ἐξέτεινε τὰ ὅρια τοῦ κράτους τοῦ Ἰουστινιανοῦ· α') Κατὰ τῶν ἐν Ἀφρικῇ Βανδήλων, τῶν ὁποίων τὸ κράτος κατέλυσε καὶ ἔφερεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν βασιλέα αὐτῶν Γελίμερον αἰχμάλωτον· β') κατὰ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Ὀστρογότθων, τοὺς ὁποίους ἐνίκησε καὶ κατέκτησε πᾶσαν τὴν Ἰταλίαν, ἔφερε δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν τοὺς βασιλικοὺς θησαυροὺς καὶ τὸν βασιλέα τῶν Ὀστρογότθων Οὐΐτιγιν αἰχμάλωτον· γ') Κατὰ τῶν Περσῶν, κατὰ τῶν ὁποίων ἐξεστράτευσε δὶς καὶ ἠνάγκασε τὸν βασιλέα αὐτῶν Χοσρόην Α΄ νὰ συνθηκολογήσῃ. Ἀλλ' ἐνῷ ὁ Βελισσάριος ἐπολέμει κατὰ τῶν Περσῶν, ἐπαναστάτησαν ἐν Ἰταλίᾳ οἱ Ὀστρογότθοι. Κατὰ τούτων ἐστάλη ὁ ἕτερος ἐπιφανὴς στρατηγὸς Ναρσῆς, ὅστις νικήσας τοὺς Ὀστρογότθους ὑπέταξε καὶ προσήρτησε τὴν Ἰταλίαν εἰς τὸ Βυζαντιακὸν κράτος.

Νομοθεσία. — Ἐκ τῶν ἔργων τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ λαμπρότερον εἶνε ἡ γενομένη ἐπ' αὐτοῦ συστηματικὴ συλλογὴ καὶ κατάταξις τῶν ρωμαϊκῶν νόμων, ἐκ τῆς ὁποίας ἐπετελέσθη τὸ «Ἰουστινιάνειον δίκαιον». Τὴν μεγάλην ταύτην ἐργασίαν συνετέλεσε πολυμελὴς ἐπιτροπεία ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ὑπουργοῦ καὶ ἐξάρχου νεμομαθοῦς Τριβωνιανοῦ. Ἡ νομοθεσία αὕτη τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὠνομάσθη «Σῶμα τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου», παρέλαβον δὲ αὐτὴν πάντα σχεδὸν τὰ νεώτερα εὐρωπαϊκὰ κράτη καὶ κατέστησαν βάσιν τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου μέχρι σήμερον.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κτίσματα. — Ὁ Ἰουστινιανὸς πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ κράτους του ἔκτισε πολυπληθῆ φρούρια κατὰ μῆκος τοῦ Δουνάβεως καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐκόσμησε τὴν Κωνσταντινούπολιν μὲ διάφορα μεγαλοπρεπῆ οἰκοδομήματα. Τὸ κάλλιστον δὲ ὅλων τῶν κτισμάτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶνε ὁ περιφημότατος ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ὅστις συνήθως λέγεται ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ὁ ναὸς οὗτος ἐκτίσθη κατὰ τὸ σχέδιον τῶν μεγαλοφυῶν ἀρχιτεκτόνων Ἀνθεμίου καὶ Ἰσιδώρου εἰς τὸ μέρος, ὅπου ὑπῆρχεν ὁ κατὰ τὴν «Στάσιν τοῦ Νίκα» πυρποληθεὶς ὁμώνυμος ναός. Διὰ τὸν ναὸν τοῦτον ἐπὶ ἓξ ἔτη εἰργάζοντο χιλιάδες ἐργάται καὶ ἐδαπανήθησαν διὰ τὸ κτίριον καὶ τὴν ἐσωτερικὴν διοκόσμησιν πάμπολλα ἑκατομμύρια δραχμῶν. Τοσοῦτον δὲ ἦτο τὸ κάλλος καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τοῦ ναοῦ, ὥστε κατὰ τὰ ἐγκαίνια αὐτοῦ ὁ Ἰουστινιανὸς καταληφθεὶς ὑπὸ θαυμασμοῦ ἀνέκραξε «Νενίκηκά σε, Σολομῶν».

Ὁ Ἰουστινιανὸς προήγαγε τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν. Ἡ μέταξα μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δὲν ἦτο γνωστὴ ἐν Εὐρώπῃ. Ὁ Ἰουστινιανὸς κατώρθωσε διὰ δύο μοναχῶν νὰ φέρῃ ἐκ Κίνας ἐντὸς ῥάβδων ἐκ καλάμου σπόρον μεταξοσκώληκος καὶ ἐφρόντισε πολὺ περὶ τῆς καλλιεργείας αὐτοῦ. Ἡ μέταξα ἐκαλλιεργεῖτο ἔκτοτε πρὸ πάντων ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι. Ἐκ ταύτης δὲ κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα ἡ κατασκευὴ τῆς μετάξης μετεδόθη καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην.

56. *Μαυρίκιος (582—602). — Φωκᾶς (602—610).*

Τὸν Ἰουστινιανὸν διεδέχθη ὁ Ἰουστῖνος Β' καὶ τοῦτον ὁ Τιβέριος. Μετὰ τὸν Τιβέριον ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον ὁ Μαυρίκιος, εἷς τῶν ἐγκρίτων βασιλέων τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Ὁ Μαυρίκιος ὠνομάσθη «ὁ πρῶτος Ἕλλην αὐτοκράτωρ», εἴτε διότι πρῶτος αὐτὸς κατήγετο ἐξ ἑλληνικῆς χώρας, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, εἴτε διότι ἐπ' αὐτοῦ τὸ Βυζαντιακὸν κράτος ἤρχισε πλέον ὁριστικῶς νὰ ἐξελληνίζηται. Πάντες οἱ αὐτοκρατορικοὶ νόμοι καὶ πάντα τὰ διατάγματα καὶ πάντα τὰ δημόσια ἔγγραφα ἐδημοσιεύοντο ἑλληνιστὶ καὶ ἐν γένει ὁ ῥωμαϊκὸς βίος ὑπεχώρησεν εἰς τὸν ἑλληνικόν.

Ὁ Μαυρίκιος ἀφιερώθη εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ κράτους, τὸ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὁπόθεν παντοχόθεν παρηνωχλεῖτο ὑπὸ διαφόρων ἐχθρῶν, ἀποκατέστησε δὲ εἰς τὸν περσικὸν θρόνον τὸν ἐκδιωχθέντα Χοσρόην Β'. Ἀλλ' ὁ λαμπρὸς οὗτος αὐτοκράτωρ ἐξεθρονίσθη διὰ στρατιωτικῆς στάσεως, ἀνέβη δὲ εἰς τὸν θρόνον ὁ ἑκατόνταρχος Φωκᾶς, εἷς ἐκ τῶν χειρίστων αὐτοκρατόρων, ἐπὶ τοῦ ὁποίου τὸ Βυζαντιακὸν κράτος ἔπαθε τὰ πάνδεινα. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἄθλιος καὶ ὠμὸς οὗτος Φωκᾶς ἐξεθρονίσθη καὶ ἐθανατώθη ὑπὸ τοῦ ἐκμανέντος λαοῦ, ἀνεκηρύχθη δὲ αὐτοκράτωρ ὁ Ἡράκλειος.

57. *Ἡράκλειος (610—641).*

Ὁ Ἡράκλειος ὑπῆρξεν εἷς ἐκ τῶν ἐνδοξοτάτων καὶ μεγαλοφυετάτων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου. Ὅτε ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον ὁ Ἡράκλειος, τὸ κράτος εὑρίσκετο εἰς τελείαν ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν παραλυσίαν. Ἐν Εὐρώπῃ ἔκμονον ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Δουνάβεως χώρας οἱ Ἄβαροι, οἵτινες ἦσαν ὁμόφυλοι τῶν Οὔννων, ἐλθόντες καὶ αὐτοὶ ἐκ τῆς Ἀσίας, καὶ εἶχον ἱδρύσει κράτος βαρβαρικὸν εἰς τὰς πέραν τοῦ Δουνάβεως χώρας, ὑποτάξαντες τοὺς ἐν αὐταῖς κατοικοῦντας σλαυϊκοὺς λαούς. Ἐν Ἀσίᾳ δὲ οἱ Πέρσαι ὑπὸ τὸν βασιλέα αὐτῶν Χοσρόην Β' εἶχον ἤδη κυριεύσει τὴν Ἀσσυρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὴν Συρίαν. Ἐκ Συρίας εἰσέβαλλον εἰς τὴν Παλαιστίνην καὶ ἐλεηλάτησαν αὐτὴν φρικωδῶς, ἐκυρίευσαν δὲ καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἔσφαξαν τοὺς πλείστους ἐκ τῶν Χριστιανῶν κατοίκων, τοὺς δὲ λοιποὺς ἀπήγαγον εἰς αἰχμαλωσίαν, ἀπήγαγον δὲ καὶ τὸν Τίμιον Σταυρόν. Ἔπειτα δ' ἐκυρίευσαν καὶ τὴν Αἴγυπτον, ἐνῷ ἑτέρα περσικὴ στρατιὰ εἰσβαλοῦσα εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐκυρίευσεν αὐτὴν καὶ φθάσασα μέχρι τῆς Χαλκηδόνος, ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐστρατοπέδευσεν ἐν αὐτῇ.

Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πραγμάτων ὁ Ἡράκλειος ἐζήτησε νὰ εἰρηνεύσῃ μὲ τοὺς Πέρσας· ἀλλ' ὁ ὑπερόπτης μονάρχης τῶν Περσῶν ἀπέρριψε μεθ' ὕβρεως τὰς προτάσεις τοῦ Ἡρακλείου, αὐτός, ὅστις πρὸ μικροῦ διὰ τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ Ἕλληνος αὐτοκράτορος Μαυρικίου ἀποκατεστάθη εἰς τὸν θρόνον τῶν πατέρων του. Τότε ὁ Ἡράκλειος ἀπεφάσισε νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τοῦ Χοσρόου. Μὲ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοὺς πενιχροτάτους πόρους τοῦ δημοσίου ταμείου, μὲ τὰ χρήματα τῶν ναῶν καὶ μάλιστα τῆς Ἁγίας Σοφίας, τὰ ὁποῖα ἐδανείσθη, καὶ μὲ τὰ ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ σκεύη αὐτῶν, τὰ ὁποῖα συναινέσει τοῦ κλήρου ἔλαβε καὶ μετεποίησεν εἰς νομίσματα, παρεσκεύασε στρατὸν καὶ στόλον. Θέλων δὲ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ νῶτά του πρὶν ἐπέλθῃ κατὰ τῶν ἐχθρῶν, συνωμολόγησεν εἰρήνην πρὸς τὸν Χαγᾶνον ἤτοι ἡγεμόνα τῶν Ἀβάρων. Προσέτι δέ, ἵνα διαιρέσῃ τοὺς Σλαύους ἀπὸ τῶν Ἀβάρων, ἐπέτρεψεν εἰς πολλὰς σλαυϊκὰς φυλάς, οἷον Κροάτας καὶ Σέρβους, νὰ ἐγκατασταθῶσιν εἰς τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Δουνάβεως χώρας καὶ ἰδίως εἰς τὴν Ἰλλυρίαν καὶ τὴν ἄνω Μοισίαν, (τὴν σημερινὴν Σερβίαν). Ὁ πόλεμος οὗτος προσέλαβε θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, διότι ὁ Χοσρόης εἶχεν ὁρκισθῆ νὰ μὴ εἰρηνεύσῃ μὲ τὸν Ἡράκλειον, πρὶν ἀναγκάσῃ αὐτὸν καὶ τὸν λαόν του ν' ἀρνηθῶσι τὸν Χριστὸν καὶ νὰ προσκυνήσωσι τὸν Ἥλιον.

Ὁ Ἡράκλειος

Ὅτε ἐπήρχετο κατὰ τῶν πολεμίων ὁ Ἡράκλειος, μετέβη πρῶτον εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ πεσὼν πρηνὴς πρὸ τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ προσηυχήθη, ἔπειτα ἐν μέσῳ τῆς γενικῆς συγκινήσεως λαβὼν τὴν εἰκόνα τοῦ Σωτῆρος ἐπορεύθη εἰς τὴν παραλίαν καὶ ἐπεβιβάσθη μετὰ τοῦ στρατοῦ εἰς τὰ πλοῖα. Ἀλλὰ δὲν ἔκρινε καλὸν νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν ἀπέναντι, ἐν Χαλκηδόνι, ἐστρατοπεδευμένων Περσῶν. Τὸ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοιοῦτον ἀπήτει στρατὸν μέγαν καὶ ἰσχυρόν. Ἀλλ' ἔπλευσεν εἰς τὰ μεσημβρινὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἀπεβιβάσθη εἰς τὰ παράλια τῆς Κιλικίας. Ἤρχισε δὲ ἀμέσως τὰς ἐπιθέσεις του κατὰ τῶν περσικῶν φρουρῶν καὶ διὰ μικρῶν μαχῶν διῆλθε σχεδὸν ἅπασαν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἔφθασε μέχρι τοῦ Πόντου καὶ τῆς Ἀρμενίας. Οἱ ἐν Χαλκηδόνι Πέρσαι βλέποντες ὅτι ἠπειλοῦντο τὰ νῶτά των ἐπῆλθον κατὰ τοῦ Ἡρακλείου.

Ὁ Ἡράκλειος παρέσυρε τοὺς πολεμίους εἰς ἐπίκαιρον θέσιν, ὄχι μακρὰν τῶν ἀρμενικῶν συνόρων, ἐκεῖ δὲ συνάψας μάχην νικᾷ αὐτούς ὁλοσχερῶς. Ἀποτέλεσμα τῆς ἥττης ταύτης τῶν Περσῶν ἦτο ἡ ὑπ' αὐτῶν παντελὴς ἐκκένωσις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἡ νικηφόρος στρατιὰ ἔμεινεν εἰς τὸν Πόντον. Ὁ δὲ Ἡράκλειος ἐπανῆλθε διὰ θαλάσσης εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐρρύθμισε τὰς ἐκ νέου διαταραχθείσας σχέσεις πρὸ τὸν Χαγᾶνον τῶν Ἀβάρων. Μετὰ βραχεῖαν διαμονὴν ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἐπεχείρησε δευτέραν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Περσῶν, Πλεύσας εἰς Τραπεζοῦντα συνεκέντρωσεν ἐκεῖ τὴν στρατιάν του. εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἀρμενίαν, τὴν ὁποίαν προσείλκυσε πρὸς τὸ μέρος του, καὶ ἔπειτα εἰσβάλλει εἰς τὴν Περσίαν· οὕτω δὲ ἀναγκάζει τὸν Χοσρόην νὰ φύγῃ ἐσπευσμένως εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ κράτους του. Ὁ Χοσρόης τότε θέλων νὰ φέρῃ ἀντιπερισπασμὸν ἐν Εὐρώπῃ ἐζήτησε τὴν σύμπραξιν τῶν Ἀβάρων.

Ὁ ἄπιστος Χαγᾶνος διαρρήξας τὴν πρὸς τὸν Ἡράκλειον εἰρήνην ἐπῆλθε μετὰ 80 χιλιάδων ἀνδρῶν ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐπολιόρκησεν αὐτήν (626), ἐνῷ ὁ Ἡράκλειος εὑρίσκετο εἰς τὴν Ἀσίαν. Ὁ Χαγᾶνος εἰδοποίησεν ἀγερώχως τοὺς πολιορκουμένους ν' ἀπέλθωσι πάντες ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀφοῦ λάβῃ ἕκαστος μίαν ἐνδυμασίαν καὶ μιᾶς ἡμέρας τροφήν. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, εἶπε, τότε μόνον θὰ σωθῶσιν, ὅταν γίνωσι πτηνὰ καὶ πετάξωσιν ἢ ἰχθύες καὶ πλεύσωσιν. Ἀλλ' οἱ πολιορκούμενοι, ἀφοῦ προσῆλθον εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ ἐπεκαλέσθησαν τὴν ἐξ ὕψους βοήθειαν, ἀπεφάσισαν νὰ ὑπερασπίσωσι μέχρι ἐσχάτων τὴν πόλιν. Μάτην ὁ Χαγᾶνος ἐπιχειρεῖ διαφόρους ἐφόδους κατὰ τῆς πόλεως. Πᾶσαι ἀποτυγχάνουσιν. Ὁ Χαγᾶνος γίνεται ἔξω φρενῶν ἐκ τῆς ἀποτυχίας καὶ μετὰ πολλὰς ἀπειλὰς λύει τὴν πολιορκίαν καὶ ἀπέρχεται.

Οἱ Βυζαντῖνοι ἀπέδωκαν τὴν σωτηρίαν των εἰς τὴν μητέρα τοῦ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Σωτῆρος. Διὰ τοῦτο τὴν ἰδίαν νύκτα, καθ' ἣν ἡ πόλις ἠλευθερώθη ἀπὸ τῆς ἀβαρικῆς πολιορκίας, ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως συνῆλθεν εἰς τὸν ἐν Βλαχέρναις (συνοικίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως) ναὸν τῆς Πολιούχου Παναγίας καὶ ἐνθέρᾳ πανυχίδι ὄρθιος ἔψαλε τὸν καλούμενον Ἀ κ ά θ ι σ τ ο ν ὕ μ ν ο ν. Διὰ τοῦ ὕμνου τούτου ἐξέφραζε τὴν εὐγνωμοσύνην του πρὸς τὴν ὑπέρμαχον στρατηγὸν Θεοτόκον. Ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος, ὅστις καὶ Χ α ι ρ ε τ ι σ μ ο ὶ λέγεται, ψάλλεται μέχρι σήμερον ὁλόκληρος εἰς τοὺς ναοὺς τὴν Παρασκευὴν τῆς πέμπτης ἑβδομάδος τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς

Ὡσαύτως καὶ οἱ Πέρσαι ἐνικήθησαν κατ' ἐπανάληψιν ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου. Οἱ Πέρσαι καταπεπονημένοι ἐκ τοῦ μακροῦ ἀγῶνος (εἰκοσιπενταετοῦς) ἐπανεστάτησαν κατὰ τοῦ Χοσρόου καὶ ἀνεκήρυξαν βασιλέα τὸν υἱὸν αὐτοῦ Σιρόην. Ὁ Χοσρόης συνελήφθη καὶ ἐφονεύθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Σιρόου. Ὁ δὲ Σιρόης συνωμολόγησεν εἰρήνην πρὸς τὸν Ἡράκλειον καὶ ἀπέδωκεν εἰς αὐτὸν πάσας τὰς χώρας, τὰς ὁποίας εἶχε κυριεύσει ὁ πατήρ του, καὶ τὸν Τίμιον Σταυρόν. Ὁ Ἡράκλειος ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν νικητὴς καὶ τροπαιοῦχος. Μετὰ ταῦτα ἐπορεύθη εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος φέρων ἐπ' ὤμου τὸν Τίμιον Σταυρὸν ἔστησεν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ τῇ 14 Σεπτεμβρίου 629. Τὴν ἡμέραν ταύτην ἑορτάζει κατ' ἔτος ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν.

Μετά τινα ἔτη ὁ Ἡράκλειος ἐστράτευσε κατὰ νέων ἐχθρῶν, τῶν Ἀράβων, ἀλλ' οὐδὲν κατώρθωσεν· ἀπέθανε δὲ τῷ 641.

58. *Ἄραβες—Μωάμεθ—Ἰσλαμισμός.*

Οἱ Ἄραβες, λαὸς σημιτικῆς καταγωγῆς, ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων κατῴκουν τὴν καλουμένην Ἀραβικὴν χερσόνησον, ἐθεώρουν δὲ ὡς γενάρχην των τὸν Ἰσμαήλ, υἱὸν τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τῆς Ἄγαρ, ἐξ οὗ καὶ Ἰσμαηλῖται καὶ Ἀγαρηνοὶ καλοῦνται.

Οἱ Ἄραβες ἀπέδιδον εἰς τὸν Ἀβραὰμ τὴν κτίσιν τοῦ ἐν Μέκκᾳ ναοῦ τῆς Καάβας, ὅστις θεωρεῖται τὸ κυριώτατον ἐθνικὸν ἱερὸν τῶν Ἀράβων. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν αὐτοῦ, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἦτο ἐντετειχισμένος ὁ ἱερὸς λίθος, τὸν ὁποῖον ἐκόμισεν ὁ ἄγγελος Γαβριὴλ ὡς δῶρον εἰς τὸν Ἀβραάμ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ θρησκεία τῶν Ἀράβων κατ' ἀρχὰς δὲν διέφερεν οὐσιωδῶς τῆς πίστεως τοῦ Ἀβραάμ. Ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ παρεξετράπη εἰς πολυθεΐαν καὶ κτισματολατρίαν. Οἱ Ἄραβες ἀπέκτησαν ἱστορικὴν σπουδαιότητα κατὰ τὸν ἕβδομον μ. Χ. αἰῶνα, ὅτε ἐνεφανίσθη ὡς προφήτης ὁ Μωάμεθ καὶ ἐκήρυξε τὴν νέαν αὐτοῦ θρησκείαν.

Ὁ Μωάμεθ ἐγεννήθη ἐν Μέκκᾳ τῷ 571. Κατ' ἀρχὰς ἦτο ὁδηγὸς καμήλων καὶ ἔκαμε πολλὰ ταξείδια ἰδίως εἰς τὴν Συρίαν. Ἐν Συρίᾳ συνεδέθη μετά τινος Χριστιανοῦ μοναχοῦ καὶ μετά τινος Ἰουδαίου ραββίνου, παρ' αὐτῶν δὲ ἐγνώρισε τὴν Ἁγίαν Γραφήν, ἤτοι τὴν Παλαιὰν καὶ Νέαν Διαθήκην. Λαβὼν δὲ σύζυγον πλουσίαν τινὰ χήραν, ὀνόματι Χαδιζᾶν, ἐπεδόθη ἔκτοτε εἰς θρησκευτικὰς μελέτας. Ἡ Ἀραβία ἦτο παραδεδομένη εἰς τὴν εἰδωλολατρίαν. Ὁ Μωάμεθ, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχε κάμει μεγάλην ἐντύπωσιν τὸ μεγαλεῖον τοῦ χριστιανικοῦ καὶ τοῦ ἰουδαϊκοῦ δόγματος περὶ τῆς ἑνότητος τοῦ θεοῦ, ἀπεφάσισε νὰ θραύσῃ τὰ εἴδωλα τῆς πατρίδος του καὶ νὰ ὁδηγήσῃ αὐτὴν εἰς τὴν ἀληθινὴν λατρείαν τοῦ Ἀβραάμ, ἤτοι εἰς τὴν πίστιν εἰς ἕνα θεόν. Διὰ νὰ δώσῃ δὲ μεγαλείτερον κῦρος εἰς τὴν διδασκαλίαν του ἰσχυρίσθη ὅτι ἐλάμβανε τὰς διαταγὰς τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ.

Ἐν ἔτει 611 ἀπεκάλυψε τὸ νέον δόγμα του εἰς τὴν σύζυγόν του, εἰς τὸν ἐξάδελφόν του Ἀλῆν καὶ εἰς τὸν φίλον του καὶ κατόπιν ἐκ τῆς δευτέρας συζύγου πενθερόν του Ἀβοῦ Βεκίρ, οἵτινες καὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. Ἀλλ' ὅτε ὁ Μωάμεθ δημοσίᾳ ἐκήρυξεν ἑαυτὸν προφήτην καὶ ἐζήτησε νὰ διαδώσῃ τὸ θρήσκευμά του, ἐχλευάσθη ὑπὸ τῶν Μεκκανῶν καὶ κατεδιώχθη, δι' ὃ καὶ ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ μετὰ τῶν ὀλίγων ὀπαδῶν του ἐκ τῆς Μέκκας, κατέφυγε δὲ εἰς ἄλλην πόλιν τῆς Ἀραβίας τὴν Μεδινάν. Ἡ φυγὴ αὕτη, ἥτις συνέβη τῷ 622, ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν Ἀράβων Χέδσρα ἢ Ἔγιρα, ὡς μετεσχηματίσθη ἡ λέξις εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, εἶνε δὲ ἡ ἀρχὴ τῆς χρονολογίας τῶν Μωαμεθανῶν. Ἐκ τῆς Μεδινᾶς ὁ Μωάμεθ ἐπεχείρησε διὰ τῆς σπάθης τὴν διάδοσιν τοῦ νέου δόγματος καθ' ὅλην τὴν Ἀραβίαν. Ἀφοῦ δὲ συνεκέντρωσε περὶ ἑαυτὸν ἱκανὰς δυνάμεις, ἐπῆλθε κατὰ τῆς Μέκκας καὶ ἐκυρίευσεν αὐτὴν τῷ 630. Τότε ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ πάντων τῶν Ἀράβων ὡς προφήτης.

Ὁ Ἰσλαμισμός. — Ἡ θρησκεία τοῦ Μωάμεθ ὀνομάζεται

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἰσλὰμ ἤτοι ἀφοσίωσις εἰς τὸν θεόν, οἱ δὲ ὀπαδοὶ αὐτοῦ λέγονται Μουσλὶμ ἢ Μουσουλμᾶνοι ἤτοι ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν θεόν.

Τὸ ἱερὸν βιβλίον τὸ περιέχον τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μωάμεθ λέγεται Κοράνιον· εἶνε δὲ τοῦτο συλλογὴ τῶν ῥητῶν τοῦ Μωάμεθ ἄνευ συστήματός τινος καὶ ἄνευ χρονολογικῆς τάξεως. Τὸ δογματικὸν μέρος τοῦ Κορανίου στηρίζεται εἰς τὴν ὕπαρξιν ἑνὸς μόνου θεοῦ. Περιλαμβάνεται δὲ τὸ περὶ ἑνότητος τοῦ θεοῦ δόγμα εἰς μίαν καὶ μόνην ῥῆσιν, ἥτις ἀπέβη τὸ σύμβολον τοῦ Ἰσλαμισμοῦ. «Εἷς μόνος θεὸς ὑπάρχει καὶ προφήτης αὐτοῦ ὁ Μωάμεθ». Ὁ μόνος οὗτος θεὸς εἶνε ὁ ἀποκαλυφθεὶς εἰς τοὺς ἀνθρώπους διὰ σειρᾶς προφητῶν, οἷον τοῦ Ἀβραάμ, τοῦ Μωϋσέως, τοῦ Δαυΐδ, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Πάντων δὲ τούτων τῶν προφητῶν τελευταῖος καὶ μέγιστος εἶνε ὁ Μωάμεθ. Πᾶς, ὅστις δὲν παραδέχεται τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μωάμεθ, εἶνε ἐχθρὸς τοῦ θεοῦ καὶ ὡς τοιοῦτος πρέπει νὰ πολεμῆται πάσῃ δυνάμει ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τῆς ἀληθοῦς πίστεως, ἤτοι τῶν Μωαμεθανῶν.

Τὸ Κοράνιον παραδέχεται τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως. Προσέτι δ' ἐπιβάλλει εἰς πάντα πιστὸν τὰ ἑξῆς τέσσαρα θρησκευτικὰ καθήκοντα· α') τὴν προσευχήν, ἥτις πρέπει νὰ ἐπαναλαμβάνηται πεντάκις τῆς ἡμέρας μετὰ προηγούμενον καθαρισμὸν χειρῶν καὶ ποδῶν· β') τὴν νηστείαν ἀπὸ πρωΐας μέχρις ἑσπέρας καθ' ὅλον τὸν μῆνα Ῥαμαζάν· γ') τὴν ἐλεημοσύνην· καὶ δ') τὴν ἀποδημίαν εἰς Μέκκαν ἅπαξ τοὐλάχιστον ἐν τῷ βίῳ. Ἐπιτρέπει δὲ τὴν πολυγαμίαν καὶ καθιεροῖ τὸ πεπρωμένον.

59. *Ἐξάπλωσις τῆς μωαμεθανικῆς θρησκείας εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἀφρικὴν καὶ Εὐρώπην.—Χαλῖφαι.*

Ὁ Μωάμεθ διὰ τοῦ λόγου καὶ διὰ τοῦ ξίφους ἵδρυσε κράτος θρησκευτικὸν ἅμα καὶ πολιτικόν. Οἱ ἄρχοντες τοῦ κράτους τούτου ὠνομάσθησαν χαλῖφαι ἤτοι διάδοχοι, ὡς διαδεχθέντες τὸν Μωάμεθ ὄχι ὡς προφήτην, διότι κατὰ τὴν πίστιν τῶν Μωαμεθανῶν ὁ Μωάμεθ ἦτο ὁ τελευταῖος τῶν προφητῶν, ἀλλ' ὡς ἄρχοντα τοῦ διὰ τῆς θρησκείας ἱδρυθέντος ἀραβικοῦ κράτους.

Πρῶτος χαλίφης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ ἀνεκηρύχθη ὁ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐκ τῆς δευτέρας συζύγου πενθερὸς τοῦ Μωάμεθ Ἀβοῦ Βεκίρ. Οὗτος συνέλεξε τὰς ἕως τότε διὰ ζώσης φερομένας ἀποκλύψεις καὶ διδασκαλίας τοῦ Μωάμεθ, ἐκ τῶν ὁποίων ἀπετελέσθη τὸ Κοράνιον· ἔπειτα δὲ ἐξηκολούθησε τὸν πόλεμον κατὰ τῶν ἀπίστων, ἤτοι κατὰ τοῦ περσικοῦ καὶ κατὰ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀρχίσει ὁ Μωάμεθ. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀποθανόντος τοῦ Ἀβοῦ Βεκὶρ ἐξελέχθη χαλίφης ὁ Ὠμὰρ (634—644), ὁ ἐπιφανέστατος πάντων τῶν χαλιφῶν καὶ ὁ ἀληθὴς ἱδρυτὴς τοῦ ἀπεράντου ἀραβικοῦ κράτους. Ὁ Ὠμὰρ κατέκτησε τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Συρίαν, τὴν Παλαιστίνην, τὴν Φοινίκην καὶ τὴν Αἴγυπτον· προσέτι δὲ κατέλυσε τὸ περσικὸν κράτος καὶ κατέστησε μωαμεθανικὴν πᾶσαν τὴν Περσίαν.

Ἐπὶ τῶν κατόπιν χαλιφῶν οἱ Ἄραβες κατέκτησαν καὶ τὴν βόρειον Ἀφρικήν, διαβάντες δὲ διὰ τοῦ πορθμοῦ τοῦ Γιβραλτὰρ κατέκτησαν καὶ τὴν Ἱσπανίαν· οὕτω δὲ ἵδρυσαν ἀπέραντον κράτος, τὸ ὁποῖον ἐξετείνετο ἀπὸ τῶν ἐνδοτέρων τῆς Ἀραβίας μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ πρὸς ἀνατολὰς καὶ μέχρι τῶν Πυρηναίων πρὸς δυσμάς. Ἕδρα τῆς χαλιφίας κατ' ἀρχὰς ἦτο ἡ Μεδινά, ἔπειτα δὲ ἡ Δαμασκὸς καὶ τελευταῖον τὸ Βαγδάτιον.

60. *Κωνσταντῖνος Δ' ὁ Πωγωνᾶτος (668—685).*

Μετὰ τὸν Ἡράκλειον ἄξιος λόγου αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου ὑπῆρξεν ὁ Κωνσταντῖνος Δ' ὁ ἐπικαλούμενος Πωγωνᾶτος. Ἐπὶ τούτου οἱ Ἄραβες διαπλεύσαντες μετὰ μεγάλου στόλου τὸν Ἑλλήσποντον καὶ τὴν Προποντίδα ἦλθον καὶ ἐπολιόρκησαν τὴν μεγάλην πρωτεύουσαν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Ἡ πολιορκία διήρκεσεν ἑπτὰ ἔτη (672—679). Ἀλλ' ὁ γενναῖος Κωνσταντῖνος Δ' ἀπέκρουσε πάσας τὰς ἐφόδους τῶν Ἀράβων καὶ κατὰ τὸ ἕβδομον ἔτος κατώρθωσε νὰ καταστρέψῃ τὸν ἐχθρικὸν στόλον διὰ τοῦ καλουμένου ὑγροῦ πυρός, τὸ ὁποῖον ἐφεῦρεν ὁ ἐκ Συρίας Ἕλλην μηχανικὸς Καλλίνικος καὶ τὸ ὁποῖον εἶχε τὴν ἰδιότητα νὰ καίῃ καὶ ἐντὸς τοῦ ὕδατος. Οἱ Ἄραβες ὑποστάντες μεγίστας ζημίας ἠναγκάσθησαν νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν καὶ ν' ἀπέλθωσι.

Οἱ Βούλγαροι, βάρβαρος λαός, τουρκικῆς καταγωγῆς, ἐλθόντες ἐκ τῶν παρὰ τὸν Βόλγαν καὶ τὴν Κασπίαν θάλασσαν χωρῶν, ἐν αἷς κα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τῴκουν, ἐγκατεστάθησαν ἤδη πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὰς πέραν τοῦ Δουνάβεως χώρας. Κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα ὑπέκυψαν εἰς τὸν ζυγὸν τῶν Ἀβάρων· ἀλλὰ τῷ 635 ἐπαναστατήσαντες ἀπετίναξαν τὸν ἀβαρικὸν ζυγόν. Εἰς τοὺς Βουλγάρους ὁ Κωνσταντῖνος Δ΄ ἐπέτρεψε νὰ ἐγκατασταθῶσιν εἰς τὴν ἐντεῦθεν τοῦ Δουνάβεως μεταξὺ Αἵμου, Εὐξείνου Πόντου καὶ Σερβίας χώραν, ἥτις ἀπ' αὐτῶν ὠνομάσθη Βουλγαρία, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ ζῶσιν ἐν εἰρήνῃ καὶ νὰ ἐμποδίζωσι τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ἀβάρων καὶ τῶν Σλαύων. Ἀλλ' οἱ Βούλγαροι ἀναμιχθέντες μετὰ τῶν Σλαύων μετὰ πολλοὺς αἰῶνας ἐξεσλαυΐσθησαν, ἐλησμόνησαν δὲ τὴν ἐθνικήν των γλῶσσαν καὶ προσέλαβον τὴν σλαυϊκήν.

61. *Λέων Γ' ὁ Ἴσαυρος (717—741).*

Ὁ Λέων Γ΄ κατήγετο ἐκ τῆς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἰσαυρίας, ὑπῆρξε δὲ εἷς ἐκ τῶν ἱκανωτάτων καὶ δραστηριωτάτων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους. Ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάρρησίν του οἱ Ἄραβες ἐπολιόρκησαν δευτέραν φορὰν τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ κολοσσιαίων πεζικῶν καὶ ναυτικῶν δυνάμεων (717—718). Ἀλλ' ἔνθεν μὲν τὸ ὑγρὸν πῦρ, ἔνθεν δὲ ὁ ἐπισυμβὰς λιμὸς καὶ λοιμός, προσέτι δὲ καὶ φοβεραὶ τρικυμίαι προυξένησαν μεγίστην φθορὰν εἰς τοὺς Ἄραβας, οἵτινες καὶ πάλιν ἠναγκάσθησαν ν' ἀπέλθωσιν ἄπρακτοι.

Ὁ Λέων, ἀφοῦ ἀπηλλάγη ἀπὸ τῶν ἀραβικῶν προσβολῶν, ἔστρεψε τὴν προσοχήν του εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διωργάνωσιν καὶ ἀναμόρφωσιν τοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον εὑρίσκετο εἰς ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν παραλυσίαν. Ὁ Λέων μετὰ πολλῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν τοῦ κράτους ἐφρόνει ὅτι ἡ ἐν τοῖς ναοῖς προσκύνησις τῶν εἰκόνων ἕνεκα τῆς ἀμαθείας καὶ δεισιδαιμονίας τοῦ λαοῦ κατήντα πολλάκις εἰς εἰδωλολατρίαν καὶ ὡς τοιαύτη ἀντέβαινεν εἰς τὸ ἀληθὲς πνεῦμα τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Φρονῶν δὲ προσέτι ὁ Λέων ὅτι ἡ τοιαύτη λατρεία τῶν εἰκόνων παρέλυε τὸ ὑγιὲς θρησκευτικὸν αἴσθημα τοῦ λαοῦ καὶ ἠμπόδιζε τὴν διὰ τῆς θρησκείας ἀνύψωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, ἐκ συνεννοήσεως καὶ μετὰ πολλῶν ἀνωτέρων κληρικῶν ἐξέδωκε διάταγμα (726), διὰ τοῦ ὁποίου ἀπηγορεύετο ἡ προσ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κύνησις τῶν εἰκόνων. Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον διήρεσε τοὺς ὑπηκόους του εἰς δύο ἀντιμαχόμενα στρατόπεδα, εἰς τοὺς εἰκονολάτρας καὶ εἰς τοὺς εἰκονομάχους. Ἡ θρησκευτικὴ αὕτη ἔρις διαρκέσασα μέχρι τοῦ 842 ἔγινε παραίτιος μυρίων κακῶν διὰ τὸ Βυζαντιακὸν κράτος.

Ὁ Λέων ἐν τῷ μέσῳ ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν πολέμων ἀνεδείχθη καὶ τῆς νομοθεσίας μεταρρυθμιστής, ἐκδοὺς ἰδίαν νομοθεσίαν ἑλληνιστί, ἥτις φέρει τὸ ὄνομα Ἐ κ λ ο γ ὴ ν ό μ ω ν.

62. Κωνσταντῖνος Ε΄ (741—775).

Τὸν Λέοντα Γ΄ διεδέχθη ὁ υἱός του Κωνσταντῖνος Ε΄, ὅστις ἐξηκολούθησε τὸ ἔργον τῆς μεταρρυθμίσεως σφοδρότερον καὶ ἐπιμονώτερον τοῦ πατρός του. Κατεδίωξε τοὺς μοναχοὺς καὶ ἔκλεισε πολλὰ μοναστήρια, τὰ ὁποῖα εἶχον ἀποβῆ καταγώγια διαφθορᾶς. Οἱ εἰκονολάτραι καὶ μάλιστα οἱ μοναχοὶ ὠνόμασαν αὐτὸν ὑβριστικῶς Κ ο π ρ ώ ν υ μ ο ν, ὡς μολύναντα δηθεν τὴν κολυμβήθραν καθ' ἣν ὥραν ἐβαπτίζετο.

Ὁ Κωνσταντῖνος Ε΄ ὑπῆρξε καὶ γενναῖος ἡγεμών. Ἐπολέμησε κατὰ τῶν Ἀράβων ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐνίκησεν αὐτούς, ἔξωθεν δὲ τῆς Κύπρου τῷ 746 κατέστρεψεν ὁλοσχερῶς τὸν ἐκ χιλίων πλοίων στόλον αὐτῶν. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξακολουθήσῃ τὰ κατὰ τῶν Ἀράβων τρόπαια, διότι κατὰ τὸ ἔτος 746 ἐνέσκηψεν εἰς τὸ κράτος του δεινὴ συμφορά, λοιμὸς ὀλέθριος, ὅστις διαρκέσας ἐπὶ τρία ἔτη ἠρήμωσε πολλὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους του.

Μετὰ ταῦτα ὁ Κωνσταντῖνος ἐστράτευσε κατὰ τῶν Βουλγάρων, οἵτινες ἤρχισαν νὰ κάμνωσιν ἐπιδρομὰς καὶ λεηλασίας εἰς τὴν Θράκην. Τοσαύτην δὲ φθορὰν προυξένησεν εἰς τὸ βάρβαρον καὶ ἄγριον τοῦτο ἔθνος, ὥστε οἱ Βούλγαροι ἔσπευσαν νὰ ζητήσωσιν εἰρήνην δώσαντες καὶ ὁμήρους πρὸς διατήρησιν αὐτῆς. Μετ' ὀλίγον διαρρήξαντες τὴν εἰρήνην ἡτοίμαζον νέαν ἐπιδρομὴν εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ 80 χιλ. ἀνδρῶν τοσοῦτον αἰφνιδίως καὶ ἀπροσδοκήτως ἐπῆλθε κατ' αὐτῶν, ὥστε οἱ Βούλγαροι καταληφθέντες ἀνέτοιμοι ὑπέστησαν πανωλεθρίαν, χωρὶς ὁ Κωνσταντῖνος νὰ πάθῃ τὴν παραμικρὰν ζημίαν. Ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ τῶν πρὸς τοὺς Βουλγάρους πολέμων του ἀσθενήσας ἀπέθανε τῷ 775, ἀφῆκε δὲ διάδοχον τὸν υἱόν του Λέοντα Δ΄.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

63. Κωνσταντῖνος Ϛ′ καὶ Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία (780—803).

Τὸν Λέοντα Δ′ ἀποθανόντα διεδέχθη ὁ υἱός του Κωνσταντῖνος Ϛ′, ὅστις ἀνήλικος ὢν ἐπετροπεύετο ὑπὸ τῆς μητρός του Εἰρήνης τῆς Ἀθηναίας. Αὕτη τῷ 787 συνεκάλεσεν ἐν Νικαίᾳ τὴν ἑβδόμην Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ἥτις ἐπανέφερε τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων. Ἀλλ' ἐκ τούτου δυσηρεστήθη ἡ μερὶς τῶν εἰκονομάχων καὶ ἠνάγκασε τὴν Εἰρήνην νὰ παραχωρήσῃ τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν ἐνηλικιωθέντα πλέον υἱόν της. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο ἀνίκανος νὰ κυβερνᾷ μόνος, συμπαρέλαβε καὶ τὴν μητέρα του ὡς συνάρχουσαν. Ἀλλ' αὕτη παρασυρομένη ὑπὸ τοῦ πάθους τῆς φιλαρχίας διέταξε καὶ ἐτύφλωσαν τὸν υἱόν της ἐν τῷ δωματίῳ, ἐν τῷ ὁποίῳ εἶχε γεννηθῇ.

Ἡ κακοῦργος αὕτη πρᾶξις ἐξηρέθισε σφόδρα ὄχι μόνον τοὺς εἰκονομάχους, ἀλλὰ καὶ πάντας ἐκείνους, οἵτινες δὲν ἐτύφλωττον πρὸς τὰ μεγάλα συμφέροντα τοῦ κράτους ἐξ ἐπουσιωδῶν θρησκευτικῶν λόγων. Ἡ Εἰρήνη θέλουσα ν' ἀντιταχθῇ κατὰ τῶν ποικίλων ἐχθρῶν της ἐδέχθη τὴν περὶ γάμου πρόταστν τοῦ ἐν τῇ Δύσει βασιλέως τῶν Φράγκων Καρόλου τοῦ Μεγάλου. Ἀλλὰ πρὶν γίνῃ ὁ γάμος ἐξερράγη ἐν Κωνσταντινουπόλει στάσις, καθ' ἣν ἡ Εἰρήνη καθῃρέθη, ἀνηγορεύθη δὲ αὐτοκράτωρ ὁ γενικὸς λογοθέτης, ἤτοι ὑπουργὸς τῶν οἰκονομικῶν, Νικηφόρος. Ἡ Εἰρήνη ἐξωρίσθη εἰς Λέσβον, ὅπου μετὰ ἓν ἔτος ἀπέθανε,

64. Νικηφόρος Α′ (803—811). Μιχαὴλ Α′.

Ὁ Νικηφόρος Α′, ἂν καὶ διῆλθε τὸ πλεῖστον τοῦ βίου του εἰς πολιτικὰς ὑπηρεσίας, ἐν τούτοις δὲν ἐδίστασεν ὡς αὐτοκράτωρ νὰ ἐκτεθῇ εἰς τοὺς ἐσχάτους κινδύνους. Καὶ πρῶτον ἐπολέμησε κατὰ τοῦ χαλιφοὺτῶν Ἀράβων Ἀρσὺν Ἐλ Ῥασίδ, ὅστις εἶχεν εἰσβάλει εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, καὶ ἐνικήθη ὑπ' αὐτοῦ κατ' ἐπανάληψιν. Ἀλλὰ κατ' εὐτυχῆ σύμπτωσιν ἀπέθανεν ὁ Ἀρσὺν Ἐλ Ῥασὶδ μετ' ὀλίγον καὶ ἐπηκολούθησαν μεταξὺ τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἐμφύλιοι πόλεμοι. Οὕτω δὲ τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἀπηλλάγη τοῦ ἐκ τῶν Ἀράβων κινδύνου.

Οἱ Βούλγαροι ὠφελούμενοι ἐκ τῆς παραλυσίας, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

περιέλθει τὸ ἑλληνικὸν κράτος κατὰ τὰ τελευταῖα εἴκοσι πέντε ἔτη, ἀνέκυψαν ἐκ τῆς ταπεινώσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχεν ὑποβάλει αὐτοὺς ὁ Κωνσταντῖνος Ε΄, καὶ ὑπὸ τὸν νέον αὐτῶν ἡγεμόνα Κροῦμμον ἀπέβησαν ἐπικίνδυνοι. Ὅθεν ὁ Νικηφόρος ἐστράτευσε κατ' αὐτῶν καὶ τοὺς ἐνίκησε κατ' ἐπανάληψιν. Ἀλλ' εἴς τινα μάχην ἐφονεύθη ἡρωϊκῶς μαχόμενος. Ὁ θηριώδης ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Κροῦμμος ἀποκόψας τὴν κεφαλὴν τοῦ Νικηφόρου ἐκρέμασεν αὐτὴν ἐπὶ ξύλου καὶ ἐπεδείκνυεν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Μετὰ ταῦτα καθαρίσας τὸ κρανίον καὶ περιαργυρώσας αὐτὸ μετεχειρίζετο ὡς ποτήριον, ἐξ οὗ ἔπινε τὸν οἶνον καὶ ἐμεθύσκετο ἐν τοῖς συμποσίοις.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νικηφόρου ἔγινεν αὐτοκράτωρ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Σταυράκιος, ἀλλὰ μετὰ δίμηνον βασιλείαν ἀπεχώρησεν οὗτος εἰς μοναστήριον, ἀνέλαβε δὲ τὴν ἀρχὴν ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρός του Μιχαὴλ Α΄ Ῥαγκαβέ. Ἀλλὰ τόσην ἀδράνειαν ἔδειξεν οὗτος, ὥστε οἱ Βούλγαροι προέβησαν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀδριανουπόλεως, συγχρόνως δ' ἐπήρχοντο καὶ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πρὸ τοῦ κινδύνου τούτου ὁ Μιχαὴλ Α΄ ἠναγκάσθη εἰς παραίτησιν, ἀνεκηρύχθη δὲ αὐτοκράτωρ ὁ ἱκανώτατος στρατηγὸς Λέων ὁ Ἀρμένιος.

65. *Λέων Ε΄ ὁ Ἀρμένιος* (813—820) *Μιχαὴλ Β΄* (820—829).

Ὁ Λέων Ε΄ ὑπῆρξε γενναῖος καὶ καθ' ὅλα λαμπρὸς αὐτοκράτωρ. Πέντε ἡμέρας μετὰ τὴν στέψιν τοῦ Λέοντος ἐπεφάνη πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Κροῦμμος· ἀλλὰ παρατηρήσας τὰ τείχη καὶ τὴν γενομένην πρὸς ἄμυναν ἐργασίαν ἐπείσθη ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ κύριος αὐτῆς. Ὅθεν ἐστράφη εἰς λεηλασίαν τῶν πέριξ τῆς πόλεως, ἐπὶ ὀκτὼ δὲ μῆνας δὲν ἔπαυε νὰ πορθῇ καὶ νὰ λεηλατῇ τὴν Θράκην.

Ὁ Λέων παρασκευασθεὶς καλῶς ἐστράτευσε κατὰ τοῦ Κρούμμου τὸ ἔαρ τοῦ 814· ἐπιπεσὼν δ' ἐν καιρῷ νυκτὸς κατὰ τοῦ στρατοπέδου αὐτοῦ παρὰ τὴν Μεσημβρίαν, πόλιν τῆς Θράκης πλησίον τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἐνίκησε νίκην περιφανῆ. Οἱ Βούλγαροι ἔπαθον πανωλεθρίαν. Ὀλίγοι ἐξ αὐτῶν ἐσώθησαν μετὰ τοῦ Κρούμμου, ὅστις μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀπέθανεν. Ἔκτοτε οἱ Βούλγαροι ἐπὶ ἑβδομήκοντα πέντε ἔτη ἀπέσχον πάσης ἐπιδρομῆς κατὰ τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κατὰ τοὺς μετέπειτα εἰρηνικοὺς χρόνους ὁ Λέων ἐπεδόθη εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων. Φρονῶν ὅτι ἔπρεπε τὰ πράγματα τῆς Ἐκκλησίας νὰ μεταρρυθμισθῶσι, κατήργησε καὶ παλιν τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων. Ἀλλ' ἐν τούτοις δὲν κατεδίωξε τοὺς ἀντιδοξοῦντας. Τοὐναντίον προσηνέχθη πρὸς αὐτοὺς μετὰ πραότητος καὶ ἐπιεικίας. Ἀλλ' ἐνῷ ηὐδοκίμει εἰς ὅλας του τὰς ἐπιχειρήσεις, ἔπεσε θῦμα ἀγρίας συνωμοσίας. Ἐδολοφονήθη τὴν δευτέραν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων ἐντὸς τοῦ ἀνακτορικοῦ ναοῦ, μεθ' ὃ ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὁ στρατηγὸς Μιχαὴλ Β' ὁ Τραυλός.

Ἐπὶ τοῦ Μιχαὴλ Β' οἱ Σαρακηνοί. Ἄραβες πειραταί, ὁρμηθέντες ἐκ τῆς Ἱσπανίας κατέκτησαν τὴν Κρήτην τῷ 825 καὶ ἵδρυσαν ἐν αὐτῇ πειρατικὸν μωαμεθανικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον διήρκεσεν 136 ἔτη, ἔκτισαν δὲ νέαν πρωτεύουσαν, τὴν ὁποίαν ὠνόμασαν Χάνδακα. Αὕτη εἶνε τὸ σημερινὸν Ἡράκλειον.

66. *Θεόφιλος (839—842).*

Μιχαὴλ τὸν Τραυλὸν διεδέχθη ὁ υἱός του Θεόφιλος, ἀνὴρ πεπαιδευμένος καὶ ἐραστὴς τῶν τεχνῶν.

Ἡ μητρυιὰ τοῦ Θεοφίλου Εὐφροσύνη, θέλουσα νὰ συζεύξῃ αὐτὸν μὲ τὴν ὡραιοτέραν τῶν νεανίδων, προσεκάλεσεν εἰς τὰ ἀνάκτορα τὰς καλλίστας καὶ ἐπιφανεστάτας τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει νεανίδων, ἔδωκε δὲ εἰς τὸν Θεόφιλον μῆλον, ἵνα ἐγχειρίσῃ αὐτὸ εἰς ἐκείνην, τὴν ὁποίαν ἤθελε ἐκλέξει ὡς σύντροφον τοῦ βίου του. Ὁ Θεόφιλος ἐστάθη τότε ἔμπροσθεν ὡραιοτάτης νεάνιδος, τῆς Κασιανῆς. Ἀλλὰ πρὶν ἢ δώσῃ τὸ μῆλον, ἠθέλησε νὰ δοκιμάσῃ τὸ πνεῦμα αὐτῆς. Ὅθεν χαριεντιζόμενος εἶπε πρὸς αὐτὴν «Ἐκ γυναικὸς ἐρρύη τὰ φαῦλα» (ἐννοῶν τὴν Εὔαν). Ἀλλ' ἡ Κασσιανὴ μετὰ σεμνοῦ ἐρυθήματος, συνάμα δὲ καὶ μετὰ παρρησίας ἀπήντησεν «Ἀλλὰ καὶ διὰ γυναικὸς πηγάζει τὰ κρείττω» (ἐννοοῦσα τὴν Θεοτόκον). Ὁ Θεόφιλος, μὴ εὐχαριστηθεὶς ἐκ τῆς τοιαύτης ἑτοιμότητος τοῦ πνεύματος καὶ παρρησίας, ἔδωκε τὸ μῆλον εἰς τὴν σεμνὴν Θεοδώραν.

Ἡ Κασιανὴ μισήσασα τὴν τύχην της ἀπῆλθε μακρὰν τῆς κοινωνίας καὶ ἐκλείσθη εἰς μοναστήριον, ὅπου διῆλθε τὸν βίον της προσευχομένη καὶ ἐκφράζουσα τὴν πρὸς τὸν θεὸν εὐλάβειαν διὰ ποιη-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μάτων καὶ ὕμνων. Τότε ἐποίησε καὶ τὸ γνωστὸν τροπάριον· «Κύριε ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή», ὅπερ ψάλλεται εἰς τὰς ἐκκλησίας τὴν ἑσπέραν τῆς Μεγάλης Τρίτης».

Ὁ Θεόφιλος ἐπεμελήθη πολὺ τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ ἐκόσμησε τὴν πρωτεύουσαν διὰ λαμπρῶν οἰκοδομημάτων. Ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας του συνῆψε φιλικὰς σχέσεις μὲ τὸν χαλίφην τῶν Ἀράβων Μαμούν. Ἀλλὰ πρὸς τὸν διάδοχον τούτου Μοταστὲμ περιῆλθεν εἰς πόλεμον. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ηὐδοκίμησεν ὁ Θεόφιλος· ἀλλ' ἔπειτα ὑπέστη οὐχὶ ὀλίγας ζημίας. Τέλος συνωμολογήθη εἰρήνη τῷ 841.

Καὶ ὁ Θεόφιλος ἦτο εἰκονομάχος καὶ κατεδίωξε τοὺς εἰκονολάτρας καὶ πρὸ πάντων τοὺς μοναχούς, οἵτινες ἠμύνοντο ὑπὲρ τῶν εἰκόνων. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἡ σύζυγός του, ἡ σεμνὴ Θεοδώρα, ἐπιτροπεύουσα τὸν ἀνήλικον υἱόν της Μιχαὴλ τὸν Γ', τὸν ἐπικαλούμενον Μέθυσον, συνεκάλεσε τοπικὴν σύνοδον, ἥτις ἐπεκύρωσε τὰς πράξεις τῆς ἑβδόμης οἰκουμενικῆς συνόδου καὶ ἐπανέφερε τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων (842). Οὕτω δὲ κατελύθη ὁριστικῶς ἡ ἐκκλησιαστικὴ μεταρρύθμισις. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἑορτάζει ἡ Ὀρθόδοξος ἡμῶν Ἐκκλησία τὴν πρώτην Κυριακὴν τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ἥτις καλεῖται «Κυριακὴ τῆς Ὀρθοδοξίας».

67. *Ὁ πατριάρχης Φώτιος καὶ τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν*

Ἐπὶ Μιχαὴλ Γ' τοῦ Μεθύσου, ἐξωσθέντος τοῦ πατριάρχου Ἰγνατίου, ἀνηγορεύθη πατριάρχης ὁ Φώτιος (857). Ὁ Φώτιος κατήγετο ἐξ ἐπιφανεστάτου γένους, ἦτο δὲ ἀνὴρ πολυμαθέστατος καὶ πολυγραφώτατος. Ἀνῆλθεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἐκ λαϊκοῦ, ἀφοῦ ηὐδοκίμησε πρότερον εἰς τὰ ἀνώτατα πολιτικὰ ἀξιώματα. Ἐπὶ τοῦ Φωτίου ἤρχισε τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν, ἤτοι ὁ ἀποχωρισμὸς τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς.

Ἡ ἀνάρρησις τοῦ Φωτίου εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἐπέφερε μεγάλας ταραχὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει. Μεγάλη μερὶς τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ ἀπεκήρυττε τὸν Φώτιον καὶ ἀνεγνώριζεν ὡς νόμιμον πατριάρχην τὸν Ἰγνάτιον. Πρὸς τούτοις οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ἰγνατίου

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐπεκαλέσθησαν τὴν ἐπέμβασιν τοῦ πάπα τῆς Ῥώμης Νικολάου Α'. Τοῦτο δ' ἔγινεν ἀκριβῶς κατ' ἣν ἐποχὴν ἡ παπικὴ ἐξουσία ἐν τῇ Δύσει εἶχεν ἀνέλθει εἰς μεγάλην περιωπὴν καὶ ὁ πάπας ἐπενέβαινε καὶ εἰς ζητήματα πολιτικῆς φύσεως καὶ ἐδίκαζε ἔριδας μεταξὺ ἡγεμόνων ὡς ὑπέρτατος ἄρχων καὶ διαιτητὴς τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου.

Ὁ Νικόλαος Α' ἐθεώρησε κατάλληλον τὴν περίστασιν νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν δύναμίν του καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ὅθεν ἀπῄτησε νὰ παραιτηθῇ ὁ Φώτιος ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἡ ἐκλογὴ αὐτοῦ ἀπὸ λαϊκοῦ εἰς πατριάρχην ἀντέβαινεν εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Φώτιος δὲν παρῃτεῖτο, ὁ πάπας συνεκάλεσε τῷ 863 ἐν Ῥώμῃ τοπικὴν σύνοδον, ἥτις ἀφώρισε τὸν Φώτιον. Καὶ ὁ Φώτιος συνεκάλεσε τῷ 867 ἐν Κωνσταντινουπόλει τοπικὴν σύνοδον, ἐνώπιον δὲ αὐτῆς κατήγγειλε τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν ὡς ἐπεμβαίνουσαν παρανόμως εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ὡς αἱρετικήν, διότι καὶ τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως ἐνόθευε, προσθέσασα ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἄλλας καινοτομίας εἶχεν εἰσαγάγει εἰς τὴν θρησκείαν. Ἡ σύνοδος τότε τὸν μὲν πάπαν Νικόλαον Α' ἀφώρισε, τὰς δὲ καινοτομίας τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἀνεθεμάτισε, καὶ ἀπέκρουσε πᾶσαν κυριαρχικὴν ἐπέμβασιν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

Τοιουτοτρόπως ἤρχισε τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν τῷ 867 καὶ ἐξηκολούθησε μέχρι τοῦ 1053, ὁπότε ἐπὶ πατριάρχου Μιχαὴλ τοῦ Κηρουλλαρίου ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία ἀπεσπάσθη ὁριστικῶς ἀπὸ τῆς Ἀνατολικῆς.

68. *Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών (867—886).*

Ὁ Βασίλειος Α', ὅστις ἔγινεν ἱδρυτὴς τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, κατέλαβε τὸν θρόνον ἀδόξως δολοφονήσας τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Γ', ἀνεδείχθη ὅμως ἱκανώτατος αὐτοκράτωρ καὶ ἐδόξασε τὸν θρόνον διὰ λαμπρῶν πράξεων. Ἐσωτερικῶς ἐβελτίωσε τὴν διοίκησιν καὶ ἐτακτοποίησε τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους καὶ διωργάνωσε καὶ τὸν στρατὸν καὶ τὸ ναυτικόν. Ἔπειτα διὰ τοῦ περιφήμου ναυάρχου Ὠρύφα κατετρόπωσε τοὺς Ἄραβας, οἱ ὁποῖοι ἐλεηλάτουν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὰ παράλια τῆς Δαλματίας. Τότε οἱ Δαλμάτοι, προσέτι δὲ οἱ Βόσνιοι καὶ οἱ Σέρβοι ἀνεγνώρισαν τὴν ἑλληνικὴν κυριαρχίαν. Ἕλληνες δὲ ἱερεῖς ἀποσταλέντες ὑπὸ τοῦ Βασιλείου διέδωκαν εἰς τοὺς Δαλμάτας, Βοσνίους καὶ Σέρβους τὸν Χριστιανισμόν, διότι τὸ σύστημα ἐν γένει τοῦ Βασιλείου Α΄ ἦτο νὰ ἐκχριστιανίσῃ πάσας τὰς γειτονικὰς φυλάς. Ὡσαύτως διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Βασιλείου προσῆλθον εἰς τὸν Χριστιανισμὸν καὶ οἱ κατοικοῦντες τὰς νοτίους κλιτῦς τοῦ Ταϋγέτου πρόγονοι τῶν σημερινῶν Μανιατῶν, οἵτινες μόνοι ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἦσαν εἰδωλολάτραι.

Οἱ Ἄραβες ἐληλάτουν τὰ βορειοδυτικὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλὰ τῷ 881 ὁ Ὠρύφας μεταβιβάσας ἐν μιᾷ νυκτὶ τὰ πλοῖά του ἐκ τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου εἰς τὸν Κορινθιακὸν ἐπιπίπτει αἰφνιδίως κατὰ τοῦ ἀραβικοῦ στόλου καὶ συντρίβει ὁλοσχερῶς αὐτόν. Τοιουτοτρόπως ὁ Βασίλειος ἠλευθέρωσε καθ' ὁλοκληρίαν τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ἀπὸ τῆς φοβερᾶς πειρατείας τῶν Ἀράβων.

Ὁ Βασίλειος ἐξέδωκεν ἑλληνιστὶ νέαν συλλογὴν νόμων, ἡ ὁποία κατόπιν συμπληρωθεῖσα ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ἐξεδόθη ἐκ νέου ὑπὸ τὸ ὄνομα Βασιλικά (νόμιμα). Ὁ Βασίλειος ἀποθανὼν ἀφῆκε διάδοχον τὸν υἱόν του Λέοντα.

69. *Λέων ς΄ ὁ Σοφὸς (887—912).—Κωνσταντῖνος Ζ΄. ὁ Πορφυρογέννητος (912—959).*

Ὁ Λέων ς΄ ἀνέτρεψε τὸ ἔργον τῆς πολιτικῆς ἀναβιώσεως τοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐπιχειρήσει ὁ πατήρ του. Ὁ Λέων ς΄ ἦτο μὲν κάτοχος παιδείας, διὸ καὶ Σοφὸς ἐπωνομάσθη, ἀλλ' ἐστερεῖτο τῶν ἀρετῶν ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι εἶνε ἀπαραίτητοι εἰς τοὺς βασιλεῖς. Παρημέλησε καθ' ὁλοκληρίαν τὰ στρατιωτικά. Ἕνεκα δὲ τούτου ἐπὶ τῆς βασιλείας του τὸ Βυζαντιακὸν κράτος ἔπαθε δεινὰς συμφοράς.

Καὶ πρῶτον ἐξ ἀφροσύνης ὁ Λέων ἔνεκεν ἐμπορικῶν λόγων περιεπλάκη εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Βουλγάρους. Ὁ πόλεμος οὗτος, καθ' ὃν αἱ βουλγαρικαὶ ἐπιδρομαὶ ἐπεξετάθησαν εἰς ὅλας τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους, διήρκεσε δι' ὅλης τῆς ζωῆς τοῦ Λέοντος καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ. Δεύτερον οἱ Σαρακηνοὶ ἐπανέλαβον τὰς ἐπιδρομὰς κατὰ τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους, ὁρμώμενοι

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δ' ἐκ τῆς Κρήτης ἐλεηλάτουν δεινῶς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Τρίτον οἱ Ῥῶσοι ἐπῆλθον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῷ 907. Ἀφοῦ δὲ ἀφῆκεν αὐτοὺς ὁ Λέων νὰ διαπράξωσι περὶ τὴν πρωτεύουσαν τρομερὰς λεηλασίας, ἔπειτα ἀπηλλάγη αὐτῶν πληρώσας μέγα χρηματικὸν ποσὸν καὶ συνομολογήσας πολιτικὴν καὶ ἐμπορικὴν σύμβασιν, ἥτις ἀπέβη ὠφελιμωτάτη εἰς τὸ ῥωσικὸν κράτος.

Τὸν Λέοντα Ϛ' διεδέχθη ὁ υἱός του Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος, ὅστις ἔλαβεν ὡς συνάρχοντα καὶ τὸν πενθερόν του Ῥωμανὸν τὸν Λακαπηνόν. Ὁ Λακαπηνὸς ἐπηνώρθωσεν ἐν μέρει τὰς μεγάλας συμφοράς, τὰς ὁποίας εἶχεν ὑποστῆ τὸ κράτος ἐπὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' ἐπεσκέφθη τὴν Κωνσταντινούπολιν τῷ 957 ἡ ἀρχόντισσα τῶν Ῥώσσων Ὄλγα, χήρα τοῦ Ἰγώρ, ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ ἴδῃ τὴν μεγάλην καὶ πολυύμνητον μεταξὺ τῶν βαρβάρων «βασιλικὴν πόλιν» καὶ συνάψῃ φιλικὰς σχέσεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου. Ὁ Κωνσταντῖνος ὑπεδέχθη τὴν ἀρχόντισσαν μετὰ μεγάλων τιμῶν. Ἡ Ὄλγα εἶχε βαπτισθῇ πρότερον ἐν Ῥωσίᾳ. Ἀλλ' ἡ ἐπίσκεψις αὐτῆς εἰς τὴν λαμπρὰν χριστιανικὴν πόλιν ἐθέρμανεν ἀκόμη περισσότερον τὸ χριστιανικὸν αὐτῆς αἴσθημα. Καὶ ἐνέμεινε μὲν ὁ υἱὸς αὐτῆς Σβιατοσλαῦος ἐν τῇ εἰδωλολατρίᾳ· ἀλλ' ὁ ἔγγονός της Βλαδίμηρος εἰσήγαγε τὸν χριστιανισμὸν εἰς τὴν Ῥωσίαν καὶ κατέστησεν αὐτὸν ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους.

Ὁ Κωνσταντῖνος Ζ' ἐπροστάτευσε πολὺ τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα καὶ ἀνεζωπύρησε τὰς σπουδάς, διορίσας τοὺς σοφωτάτους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καθηγητὰς καὶ ἐμψυχώνων τοὺς ἀρίστους ἐκ τῶν μαθητῶν. Καὶ αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος ἠσχολεῖτο περὶ τὰ γράμματα καὶ συνέγραψε συγγράμματα πολλὰ καὶ ποικίλης ὕλης.

70. *Νικηφόρος Β' ὁ Φωκᾶς (963—969).*

Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ὑπῆρξε κατὰ πρῶτον στρατηγὸς ἐπιφανέστατος καὶ μετὰ ταῦτα αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου ἐκ τῶν ἐνδοξοτάτων. Ἐπὶ τοῦ προκατόχου του αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ τοῦ Β' ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἐξεστράτευσε μετὰ πολλῆς πεζικῆς καὶ ναυτικῆς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δυνάμεως κατὰ τῶν ἐν Κρήτῃ Ἀράβων. Νικήτας δὲ τὸν ἐμίρην τῆς Κρήτης Ἀβδοὺλ Ἀζὶζ ἐκυρίευσε τῷ 961 μετὰ ὀκτάμηνον πολιορκίαν τὸν ὀχυρὸν Χάνδακα, κείμενον ὅπου σήμερον τὸ Ἡράκλειον, ἐκρήμνισε τὸ τεῖχος τοῦ Χάνδακος καὶ πλησίον αὐτοῦ ἐπὶ λόφου ἔκτισε φρούριον, τὸ ὁποῖον ὠνόμασε Τέμενος, διὰ νὰ χρησιμεύῃ ὡς σκοπιὰ τῆς ἐν Κρήτῃ ἀνακαινισθείσης ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Προσεκάλεσεν εἰς Κρήτην νέους ἀπίκους Χριστιανοὺς Ἕλληνας καὶ Ἀρμενίους καὶ ἐφρόντισε νὰ διαδώσῃ τὸν χριστιανισμὸν καὶ εἰς τοὺς Μωαμεθανοὺς τῆς νήσου. Μετὰ ταῦτα ἐπανῆλθε θριαμβευτικῶς εἰς Κωνσταντινούπολιν, κομίζων ἄπειρα λάφυρα καὶ πολλοὺς αἰχμαλώτους, ἐν οἷς καὶ αὐτὸν τὸν ἐμίρην τῆς Κρήτης.

Εὐθὺς κατόπιν ὁ Νικηφόρος ἐξεστράτευσε μετὰ 200 χιλιάδων ἀνδρῶν κατὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ἀράβων (962), ἐκυρίευσεν ὑπὲρ τὰ 70 φρούρια καὶ συνέλεξεν ἀμυθήτους θησαυρούς. Ὅτε δ' ἐπέστρεφεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔμαθε καθ' ὁδὸν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ῥωμανὸς ἀπέθανεν. Ὁ δαφνοστεφὴς στρατηγὸς κατέθηκεν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον τὸν πλοῦτον, τὸν ὁποῖον ἐκόμισεν ἐκ τῆς ἐνδόξου ἐκστρατείας του. Ἀνέλαβε τὴν ἐπιτροπείαν τῶν δύο ἀνηλίκων βασιλοπαίδων Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου, μετὰ μικρὸν δὲ ἀνηγορεύθη καὶ αὐτὸς αὐτοκράτωρ, τῇ συμπράξει τῆς χήρας τοῦ Ῥωμανοῦ Θεοφανοῦς, τὴν ὁποίαν ἔλαβε σύζυγον, χωρὶς ἐκ τούτου νὰ παραβλαφθῶσι τὰ δικαιώματα τῶν δύο βασιλοπαίδων.

Ὁ Νικηφόρος ἐφιλοτιμήθη νὰ διατηρήσῃ καὶ ὡς αὐτοκράτωρ τὸ μέγα ὄνομα, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀποκτήσει ὡς στρατηγός. Ἐκστρατεύσας καὶ πάλιν κατὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ἀράβων ἐκυρίευσε τὴν Ταρσὸν καὶ ἔλην τὴν Κιλικίαν, ἐνῷ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον διὰ τοῦ στρατηγοῦ Νικήτα Χαλκούτζη ἀνέκτησε τὴν Κύπρον ἀπὸ τῶν Ἀράβων. Καὶ ἐν Κιλικίᾳ ὁ Νικηφόρος διέδωκε τὸν χριστιανισμόν. Ὅσοι ἐκ τῶν Μωαμεθανῶν ἠσπάσθησαν τὸν χριστιανισμὸν ἔλαβον τὴν ἄδειαν νὰ μείνωσιν εἰς τὰς πόλεις των. Οἱ λοιποὶ ἀπεπέμφθησαν εἰς Συρίαν, τὰ τζαμιά των κατεστράφησαν καὶ αἱ πόλεις των κατῳκήθησαν ὑπὸ Χριστιανῶν. Μετὰ ταῦτα ὁ Νικηφόρος ἐκυρίευσε τὴν Ἀντιόχειαν καὶ μέγα μέρος τῆς βορείου Συρίας.

Καὶ ἐσωτερικῶς ὁ Νικηφόρος ἐπολιτεύθη καλῶς. Ὑπεστήριξε τὴν γεωργίαν, τὴν βιομηχανίαν, τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς τέχνας. Ἀλλ'

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὅτε ἠθέλησε νὰ περιστείλῃ τὰς διαφόρους καταχρήσεις δι' αὐστηρῶν μέτρων, ἐξήγειρε καθ' ἑαυτοῦ τὸ μῖσος τῶν αὐλικῶν καὶ τοῦ κλήρου. Τέλος ὁ Νικηφόρος ἐδολοφονήθη ἐν τῷ κοιτῶνί του ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ του Ἰωάννου Τζιμισκῆ τῇ συνεργίᾳ τῆς βδελυρᾶς Θεοφανοῦς.

71. Ἰωάννης Τζιμισκῆς (969—976).

Ὁ Ἰωάννης Τζιμισκῆς, ἂν καὶ κατέλαβε τὸν θρόνον διὰ φρικώδους βασιλοκτονίας, ὅμως ἀνεδείχθη ἔξοχος αὐτοκράτωρ, καθ' ὅλα ἐφάμιλλος τοῦ προκατόχου του. Ὅτε ὁ Ἰωάννης προσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἵνα στεφθῇ, ὁ πατριάρχης Πολύευκτος ἐπέβαλεν εἰς αὐτὸν ὡς ὅρον τῆς στέψεως τὴν ἀπομάκρυνσιν ἐκ τῶν ἀνακτόρων τῆς βδελυρᾶς Θεοφανοῦς καὶ τὸν σεβασμὸν τῶν δικαιωμάτων τῶν δύο μικρῶν βασιλοπαίδων. Ὁ Ἰωάννης ἐνέδωκε καὶ ἡ Θεοφανὼ ἐξωρίσθη.

Ἐπὶ Νικηφόρου Β' οἱ Ῥῶσσοι ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Σβιατοσλαῦον κατὰ παρακίνησιν τοῦ Νικηφόρου εἶχον εἰσβάλει εἰς τὴν Βουλγαρίαν πρὸς τιμωρίαν τῶν θρασέων Βουλγάρων. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Σβιατοσλαῦος ἀπὸ συμμάχου τοῦ Ἕλληνος αὐτοκράτορος μετεβλήθη εἰς πολέμιον καὶ παρασυρόμενος ὑπὸ τῆς πλεονεξίας ἤθελε νὰ προσκρτήσῃ τὴν Βουλγαρίαν εἰς τὸ ῥωσικὸν κράτος.

Ὁ Ἰωάννης Τζιμισκῆς, εὐθὺς ὡς ἔγινεν αὐτοκράτωρ, ἐθεώρησεν ὡς πρώτιστον ἔργον αὐτοῦ νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Ῥώσους ἐκ τῆς Βουλγαρίας. Ὅθεν προσεκάλεσε τὸν Σβιατοσλαῦον ν' ἀπέλθῃ ἐξ αὐτῆς, καὶ ἐπειδὴ οὗτος ἠρνήθη, ὁ Τζιμισκῆς ἐπεχείρησε μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Ῥώσων. Τὸ ἔαρ τοῦ 971 εἰσβαλὼν εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἐκυρίευσε κατὰ πρῶτον τὴν πρωτεύουσαν αὐτῆς Πρεσθλαύαν. Ἔπειτα προσέβαλε καὶ τὸ ὀχυρὸν Δορύστολον (τὴν σημερινὴν Σιλιστρίαν), ὅπου εὑρίσκετο καὶ ὁ Σβιατοσλαῦος. Μάχη κρατερὰ συνάπτεται. Ὁ Τζιμισκῆς μάχεται ὡς λέων. Οἱ Ῥῶσοι κατατροποῦνται καὶ ὁ Σβιατοσλαῦος ἀναγκάζεται νὰ συνθηκολογήσῃ καὶ ν' ἀπέλθῃ ἐκ τῆς Βουλγαρίας. Ὁ Τζιμισκῆς μετὰ ταῦτα μετέβαλε τὴν Βουλγαρίαν εἰς ἑλληνικὴν ἐπαρχίαν καὶ διῄρεσεν αὐτὴν εἰς ἑπτὰ τοπαρχίας, διορίσας τοπάρχας ἰθαγενεῖς, οἱ ὁποῖοι ὠνομάζοντο βοεβόδαι.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μετὰ ταῦτα ὁ Τζιμισκῆς ἐστράτευσε δὶς ἐναντίον τῶν Ἀράβων τῆς Συρίας καὶ τῆς Μεσοποταμίας. Εἰς τὰς ἐκστρατείας ταύτας ἐνίκησε πολλὰς λαμπρὰς νίκας, ἐκυρίευσε πόλεις καὶ φρούρια, ἐκυρίευσε προσέτι μέγα μέρος τῆς νοτίου Συρίας καὶ αὐτὴν τὴν περίφημον πόλιν Βηρυτόν ὡς καὶ τὰς λοιπὰς παραθαλασσίας πόλεις τῆς Φοινίκης. Ἀλλ' ὅτε ἐπέστρεψεν ἐκ τῆς ἐκστρατείας ταύτης, ἀπέθανε δηλητηριασθεὶς καθ' ὁδόν, ὡς πιστεύεται, διὰ δηλητηρίου βραδέως ἐνεργοῦντος, ὑπὸ τοῦ ἀρχιθαλαμηπόλου Βασιλείου, τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀνακαλύψει φοβερὰς καταχρήσεις.

72. *Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος (976—1025).*

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τζιμισκῆ ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους ὁ Βασίλειος Β' ὁ ἐπικαλούμενος Βουλγαροκτόνος, υἱὸς Ῥωμανοῦ τοῦ Β', ἐν ἡλικίᾳ 20 ἐτῶν. Ὁ Βασίλειος ὑπῆρξε διασημότατος αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου. Κατὰ πρῶτον ἐπολέμησε πρὸς τὸν στασιάσαντα στρατάρχην τῆς Ἀνατολῆς Βάρδαν Σκληρὸν καὶ κατέβαλεν αὐτὸν μετὰ τριετῆ ἀγῶνα. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Βούλγαροι ὠφελούμενοι ἐκ τῶν ἐρίδων καὶ στάσεων τῶν Ἑλλήνων τοῦ Βυζαντίου ἐπανεστάτησαν καὶ ἀναγορεύσαντες βασιλέα τὸν τολμηρὸν Σαμουήλ, υἱὸν τοῦ βοεβόδα Σίσμαν, ἤρχισαν νὰ κάμνωσι καταστρεπτικὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἀλβανίαν, τὴν Ἤπειρον καὶ τὴν Θεσσαλίαν. Τέλος δὲ εἰσέβαλον καὶ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ προυχώρησαν μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ φονεύοντες καὶ ληστεύοντες.

Ὁ Βασίλειος Β', ἀφοῦ ἀπηλλάγη τοῦ Βάρδα Σκληροῦ, ἐστράτευσε κατὰ τῶν Βουλγάρων. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐνικήθη, μέγα δὲ μέρος τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου εὑρίσκετο ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Βουλγάρων. Ἐν τούτοις ὁ Βασίλειος δὲν ἀπεθαρρύνθη, ἀλλὰ παρεσκευάζετο εἰς νέον ἀγῶνα κατὰ τῶν Βουλγάρων.

Ἐν ἔτει 995 οἱ Βούλγαροι εἶχον εἰσβάλει εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ὁ Βασίλειος ἔπεμψε κατ' αὐτῶν τὸν περίφημον στρατηγὸν Νικηφόρον Οὐρανόν. Ὁ Σαμουὴλ μαθὼν τὴν κατ' αὐτοῦ ἐκστρατείαν τοῦ Νικηφόρου Οὐρανοῦ ἀνήρχετο ἐκ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεᾶς πρὸς τὴν Θεσσαλίαν. Ὁ Νικηφόρος Οὐρανὸς φθάσας εἰς τὴν Φθιώτιδα

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

εὗρε τοὺς Βουλγάρους ἐστρατοπεδευμένους ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ, ὅστις πρὸ ὀλίγου εἶχε πλημμυρήσει ἕνεκα ραγδαιοτάτων βροχῶν. Οἱ Βούλγαροι θεωροῦντες ἀδύνατον τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ, ὅτ' ἐπῆλθε νύξ, ἐκοιμήθησαν ἀμέριμνοι. Ἀλλ' ὁ Νικηφόρος ἀκοίμητος περισκοπεῖ τὸν ποταμὸν καὶ ἐπὶ τέλους εὑρίσκει πόρον τινά. Διαβαίνει περὶ τὸ μεσονύκτιον τὸ ποταμὸν καὶ ἐπιπεσὼν αἰφνιδίως κατὰ τῶν κοιμωμένων Βουλγάρων κατακόπτει αὐτοὺς (9.06). Μόλις διέφυγε τὴν σφαγὴν ὁ βασιλεὺς Σαμουὴλ μετὰ τοῦ υἱοῦ του καὶ ὀλίγων ἄλλων. Διὰ τῆς νίκης ταύτης ὁ Νικηφόρος Οὐρανὸς ἀπήλλαξε τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τῆς βουλγαρικῆς κυριαρχίας. Ἔκτοτε ὁ Βασίλειος ἐξηκολούθησε τακτικὸν πόλεμον κατὰ τῶν Βουλγάρων, θέλων νὰ καταλύσῃ ὁλοσχερῶς τὸ βουλγαρικὸν βασίλειον. Ὁ πόλεμος οὗτος διήρκεσε μέχρι τοῦ 1018. Τέλος οἱ Βούλγαροι ὑπετάχθησαν καὶ ἡ Βουλγαρία προσηρτήθη ὡς ἐπαρχία εἰς τὸ Βυζαντιακὸν κράτος.

Μετὰ τὸ πέρας τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου ὁ Βασίλειος ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ἀναβὰς δὲ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν εἰσῆλθεν εἰς τὸν Παρθενῶνα, ὅστις εἶχε μεταβληθῇ εἰς χριστιανικὴν ἐκκλησίαν ἀφιερωμένην εἰς τὴν Παναγίαν τὴν Ἀθηνιώτισσαν, καὶ προσέφερεν εὐχαριστήρια εἰς τὴν Θεοτόκον διὰ τὰς νίκας του, ἐκόσμησε δὲ τὸ ἱερὸν διὰ λαμπρῶν ἀναθημάτων. Μετὰ ταῦτα ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, κατὰ δὲ τὴν θριαμβευτικήν του εἴσοδον ἀνευφημούμενος ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὠνομάσθη Βουλγαροκτόνος ὡς καταλύσας τὴν δύναμιν καὶ τὸ κράτος τῶν Βουλγάρων.

Ὁ Βασίλειος διεξήγαγε διὰ τῶν στρατηγῶν του καὶ ἕτερον ἐπιτυχῆ πόλεμον πρὸς τὸν ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρόν του Ὄθωνα Β', αὐτοκράτορα τῶν Γερμανῶν, ὅστις ἐζήτει νὰ λάβῃ τὴν κάτω Ἰταλίαν ὡς προῖκα τῆς συζύγου του Θεοφανοῦς. Δώσας δὲ ὁ Βασίλειος καὶ τὴν ἄλλην ἀδελφήν του Ἄνναν ὡς σύζυγον εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν Ῥώσων Βλαδίμηρον, ὅστις εἶχε προσέλθει εἰς τὸν χριστιανισμόν, ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὴν ἐν τῇ Κριμαϊκῇ χερσονήσῳ πόλιν Χερσῶνα, τὴν ὁποίαν οὗτος εἶχε κυριεύσει.

Ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Β' τὸ Βυζαντιακὸν κράτος εἶχε τὴν μεγίστην ἔκτασιν καὶ εὑρίσκετο ἐν τῇ ὑψίστῃ ἀκμῇ. Μετ' αὐτὸν δὲ ἤρχισε νὰ παρακμάζῃ. Ὁ Βασίλειος ἀπέθανε τῷ 1025.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

§ 73. Ἐμφάνισις τῶν Σελδζουκιδῶν Τούρκων ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐν Συρίᾳ καὶ ἐν τοῖς ἁγίοις τόποις. — Ἀγῶνες κατ' αὐτῶν τοῦ Ἕλληνος αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ Διογένους.

Οἱ Σελδζουκίδαι Τοῦρκοι, ὀνομασθέντες οὕτως ἐκ τοῦ γενάρχου αὐτῶν Σελδζούκ, μετενάστευσαν εἰς τὰς ἐντεῦθεν τοῦ ποταμοῦ Ὄξου περσικὰς χώρας κατὰ τὸν ἑνδέκατον αἰῶνα. Ἀποδεχθέντες δὲ τὸν Ἰσλαμισμὸν κατέλυσαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὰ ἐν ταῖς περσικαῖς χώραις διάφορα μωαμεθανικὰ κράτη καὶ ἵδρυσαν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῶν μέγα τουρκικὸν κράτος, τοῦ ὁποίου ὁ ἡγεμὼν ἐκαλεῖτο σουλτᾶνος.

Ὅτε ἐβασίλευεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Κωνσταντῖνος Θ', ὁ ἐπικαλούμενος Μονομάχος, ἔγιναν αἱ πρῶται πολεμικαὶ συγκρούσεις ἐν Ἀρμενίᾳ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Σελδζουκιδῶν Τούρκων, καθ' ἃς οἱ Ἕλληνες ἀπώλεσαν μέγα μέρος τῶν ἐν Ἀρμενίᾳ κτήσεών των. Ἐπὶ δὲ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Ι' Δούκα οἱ Σελδζουκίδαι Τοῦρκοι ὑπὸ τὸν μέγαν αὐτῶν σουλτᾶνον Ἀλπ Ἀρσλὰν ἤρχισαν νὰ κάμνωσιν ἐπιδρομὰς καὶ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν.

Ὁ αὐτοκράτωρ Ῥωμανὸς Διογένης, ὅστις διεδέχθη τὸν Κωνσταντῖνον Ι' Δούκαν, ἐπεχείρησε τρεῖς ἐκστρατείας κατ' αὐτῶν. Καὶ κατὰ μὲν τὰς δύο πρώτας ἀπώθησε τοὺς Τούρκους πέραν τῶν ὁρίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἀλλὰ κατὰ τὴν τρίτην ἐνικήθη καὶ ἡρωϊκῶς μαχόμενος ἐτραυματίσθη καὶ συνελήφθη αἰχμάλωτος. Ὁ μεγαλόψυχος σουλτᾶνος Ἀλπ Ἀρσλὰν, θαυμάσας τὴν γενναιότητα τοῦ Ῥωμανοῦ, οὐ μόνον τὴν ἐλευθερίαν ἀπέδωκεν εἰς αὐτόν, ἀλλ' ὑπεσχέθη καὶ τὴν κατάπαυσιν τῶν κατὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐπιδρομῶν του. Ἀλλ' ὅτε ὁ Ῥωμανὸς ἐπανήρχετο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ τὸν συνέλαβον παρασπόνδως καὶ τὸν ἐτύφλωσαν. Τότε ὅμως οἱ Σελδζουκίδαι Τοῦρκοι εἰσέβαλον καὶ πάλιν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἐκυρίευσαν τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τῆς ἑλληνικῆς ταύτης χερσονήσου. Ταὐτοχρόνως δὲ κατέλαβον καὶ τὴν Μεσοποταμίαν καὶ πᾶσαν τὴν Συρίαν καὶ τὴν Παλαιστίνην. Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Ἀλπ' Ἀρσλὰν Μαλὲκ-Σὰχ ἐξέτεινε τὰς κατακτήσεις του μέχρι τῆς Βιθυνίας καὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Αἰγαίου. Ὁ Μαλὲκ-Σὰχ τὰς ἀπομεμακρισμένας τοῦ κράτους του χώ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρας κατέστησεν ὑποτελῆ κράτη, ἅτινα ἐκυβερνῶντο κληρονομικῶς ὑπὸ τῶν συγγενῶν του. Τότε καὶ αἱ χῶραι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, αἱ ὁποῖαι ἐκυριεύθησαν ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀπετέλεσαν ἴδιον κράτος, τὸ ὁποῖον ἐκαλεῖτο κράτος τῆς Νικαίας ἐκ τῆς πρωτευούσης αὐτοῦ.

74. Ὁ οἶκος τῶν Κομνηνῶν αὐτοκρατόρων.

Οἱ Κομνηνοὶ ἦταν μεγάλη καὶ ἐπιφανὴς στρατιωτικὴ οἰκογένεια ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Αὕτη παρέσχε τρεῖς μεγάλους αὐτοκράτορας, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ ὁλόκληρον αἰῶνα ἠγωνίσθησαν γενναιότατα ν' ἀποτρέψωσι τοὺς ἀπ' ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν ἐπικρεμαμένους κινδύνους καὶ ἔδωκαν εἰς τὸ κράτος τὴν τελευταίαν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν αἴγλην.

α') Ἀλέξιος Α' (1081—1118).— Καθ' ὃν χρόνον ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον ὁ Ἀλέξιος Α', ὁ ἱδρυτὴς τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν, τὸ Βυζαντιακὸν κράτος εὑρίσκετο εἰς ἀθλιωτάτην κατάστασιν. Ἐσωτερικῶς μὲν ἦτο παραλελυμένον ἕνεκα τῶν συνεχῶν στάσεων, ἐξωτερικῶς δὲ περιεστοιχίζετο ὑπὸ παντοίων ἐχθρῶν. Ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ Ἀλέξιος κατώρθωσεν ὄχι μόνον νὰ διατηρήσῃ αὐτὸ σῶον καὶ ἀβλαβές, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸ ἐπεκτείνῃ, ἀνακτήσας πολλὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἁρπαγῇ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν. Καὶ πρῶτον ὁ Ἀλέξιος ἀπέκρουσε νικηφόρως τοὺς Νορμαννοὺς (ἔθνος γερμανικόν), οἱ ὁποῖοι ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Ροβέρτον Γυσκάρδον ὁρμώμενοι ἐκ τῆς κάτω Ἰταλίας, τὴν ὁποίαν εἶχον κυριεύσει, ἐπεχείρησαν τῷ 1081 φοβερὰν ἐπιδρομὴν εἰς τὰς χώρας τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Δεύτερον ἐπολέμησε κατὰ τῶν Σελτζουκιδῶν Τούρκων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἀνέκτησε πόλεις τινάς, ὡς τὴν Νικομήδειαν καὶ τὴν Σινώπην. Τρίτον ἐπολιτεύθη δεξιώτατα, ὅτε ἔγινεν ἡ πρώτη σταυροφορία, περὶ τῆς ὁποίας θὰ εἴπωμεν κατωτέρω.

β') Ἰωάννης Β' (1118—1143).—Ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλεξίου Ἰωάννης Β', ὅστις ἕνεκα τῆς ἀγαθότητός του ὠνομάσθη Καλοϊωάννης, καὶ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν τοῦ κράτους ἐφάνη βασιλεὺς καὶ κυβερνήτης ἄριστος καὶ εἰς τοὺς πολέμους ἀνδρεῖος μαχητὴς καὶ στρατηγός, ἀποκρούσας τὰς ἀλληλοδιαδόχους εἰς τὸ κράτος του ἐπιδρομὰς τῶν διαφόρων ἐχθρῶν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γ') Μανουὴλ Α' (1143—1180). — Ὁ Μανουὴλ Α', υἱὸς τοῦ Καλοϊωάννου, ὑπῆρξεν ὁ ρωμαλεώτερος καὶ ἡρωϊκώτερος ὅλων τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου. Ὁ Μανουὴλ ἐπολέμησεν ἐπιτυχῶς κατὰ τῶν Σελδζουκιδῶν Τούρκων ἐν Ἀσίᾳ. Ὑπερεκίνησε διὰ τῆς τόλμης του καὶ τῆς συνέσεως τὰς πολλὰς δυσχερείας, τὰς ὁποίας παρεσκεύασεν εἰς αὐτὸν ἡ δευτέρα σταυροφορία. Ἀλλ' ἐνῷ ὁ Μανουὴλ ἀπησχολεῖτο μὲ τοὺς σταυροφόρους, οἱ Νορμαννοὶ ὑπὸ τὸν Ῥογῆρον Β', ἀνεψιὸν τοῦ Ῥοβέρτου Γυισκάρδου, ἐπῆλθον κατὰ τῆς Κερκύρας καὶ ἐκυρίευσαν αὐτήν· ἔπειτα δὲ εἰσέπλευσαν εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον καὶ ἀποβιβασθέντες εἰς Κρῖσαν ἐστράτευσαν κατὰ τὸν Θηβῶν καὶ ἔπειτα κατὰ τῆς Κορίνθου. Ἀφοτέρας τὰς πόλεις ταύτας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ὀνομασταὶ διὰ τὰ πλούτη των καὶ τὰ μεταξουργεῖά των, ἐλεηλάτησαν δεινῶς. Ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῶν συμφορῶν τούτων τῆς Ἑλλάδος ὁ Μανουὴλ ἐπῆλθε κατὰ τῶν Νορμανν ῶν καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Ἔπειτα δ' ἐστράτευσε κατὰ τοῦ δουκὸς τῆς Ἀντιοχείας Ῥενάλδου καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ ὑποταχθῇ εἰς πάσας τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ αὐτοκράτορος μετὰ πολλοῦ ἐξευτελισμοῦ. Ὡσαύτως ἠνάγκασε τὸν σουλτᾶνον τοῦ Ἰκονίου νὰ ὁμολογήσῃ εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὑποταγήν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μανουὴλ τὸ Βυζαντιακὸν κράτος ἤρχισε νὰ βαίνῃ ραγδαίως πρὸς τὴν παρακμήν.

75. *Ἡ μεγάλη μετανάστευσις τῶν ἐθνῶν ἐκτεινομένη καὶ εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἡ ἐκ ταύτης ἐπελθοῦσα ἐν Εὐρώπῃ μεταβολή.*

Ὁ ἡγεμὼν τῶν Βησιγότθων Ἀλάριχος ἐν ἔτει 400 εἰσέβαλεν εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν καὶ ἐπὶ δύο ἔτη διήρπαζε καὶ ἐλεηλάτει τὰς χώρας αὐτῆς. Ὁ γενναῖος ἐπίτροπος τοῦ αὐτοκράτορος Ὀνωρίου Στελίχων, καλέσας τοὺς ἐν Γαλατίᾳ, Ἱσπανίᾳ καὶ Βρεττανίᾳ ρωμαίους λεγεῶνας, κατώρθωσε ν' ἀποκρούσῃ τὸν Ἀλάριχον καὶ ν' ἀπαλλάξῃ τὴν Ἰταλίαν ἀπὸ τῆς φοβερᾶς αὐτοῦ ἐπιδρομῆς. Ἀλλὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο τῆς εἰσβολῆς τοῦ Ἀλαρίχου εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπέφερε μεγάλας μεταβολὰς ἐν τῇ Δύσει.

Ἀπὸ αἰώνων ἦσαν διάφοροι γερμανικοὶ λαοὶ ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς δυτικὰς χώρας τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ἀλλὰ δὲν ἐγκα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

θίσταντο ἐν αὐταῖς. Ἀλλ' ὅτε ὁ Στελίχων ἐκάλεσε τοὺς πέραν τῶν Ἄλπεων, ἐν Γαλατίᾳ, Ἱσπανίᾳ καὶ Βρεττανίᾳ, ῥωμαϊκοὺς λεγεῶνας πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ Ἀλαρίχου, ὅλον τὸ δυτικὸν τμῆμα τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἔμεινεν ἀνυπεράσπιστον εἰς τὴν διάκρισιν τῶν βαρβάρων. Οἱ Οὖννοι εἰσβαλόντες εἰς τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην ἠνάγκασαν πολλοὺς σλαυϊκοὺς λαοὺς νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὰς γερμανικὰς χώρας καὶ ὠθήσωσι δυτικώτερον καὶ νοτιώτερον πολλοὺς γερμανικοὺς λαούς. Ἀλλὰ μόλις ὁ Ἀλάριχος ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Ἰταλίας, σμῆνος ἀνάμικτον γερμανικῶν λαῶν, Βανδήλων, Σουήβων, Ἀλανῶν, Βουργουνδίων, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ῥαδαγαίσου εἰσέβαλεν εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν καὶ προυχώρησε μέχρι τῆς Φλωρεντίας (405). Ἀλλ' ὁ γενναῖος Στελίχων καὶ πάλιν ἐφάνη σωτὴρ τῆς Ἰταλίας. Καταναικήσας τὰ βαρβαρικὰ ἐκεῖνα στίφη εἰς τὰ στενὰ τῶν ἐν Τυρρηνίᾳ Φαισουλῶν ἠνάγκασεν αὐτὰ νὰ τραπῶσι πρὸς τὴν Γαλατίαν. Καὶ οἱ μὲν Βουργούνδιοι μετὰ μακρὰς λεηλασίας ἀποκατεστάθησαν ἐν τῇ νοτιοανατολικῇ Γαλατίᾳ μεταξὺ τοῦ Ῥοδανοῦ ποταμοῦ καὶ τοῦ ὄρους Ἰόρα, οἱ δὲ Σουῆβοι, οἱ Ἀλανοὶ καὶ οἱ Βανδῆλοι εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἱσπανίαν καὶ καταλαβόντες αὐτὴν διένειμαν μεταξύ των. Ταὐτοχρόνως οἱ Ἀλαμανοὶ κατέλαβον τὸ πλεῖστον τῆς σημερινῆς Ἑλβετίας καὶ τὴν Ἀλσατίαν, καὶ οἱ Φράγκοι ἐγκατεστάθησαν ὁριστικῶς ἐν τῇ βορειοανατολικῇ Γαλατίᾳ. Οἱ παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἄλβιος κατοικοῦντες Ἀγγλοσάξονες διαπεραιωθέντες εἰς τὴν Βρεττανίαν κατέλαβον αὐτὴν καὶ ἵδρυσαν ἐν αὐτῇ ἀγγλοσαξονικὸν κράτος. Καὶ οἱ Βανδῆλοι δὲ βραδύτερον διαπεραιωθέντες εἰς τὴν βόρειον Ἀφρικὴν ἵδρυσαν ἐν αὐτῇ ἴδιον βασίλειον ἐκεῖ ὅπου ἦτο ἄλλοτε ἡ Καρχηδών.

Τοιουτοτρόπως ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ πέμπτου αἰῶνος μ.Χ. τὸ δυτικὸν ῥωμαϊκὸν κράτος περιωρίσθη εἰς μόνην σχεδὸν τὴν Ἰταλίαν. Ἀλλ' ἐν ἔτει 476 ὁ Ὀδόακρος, ἀρχηγὸς γερμανικῶν μισθοφορικῶν στρατευμάτων, καθήρεσε τὸν τελευταῖον Ῥωμαῖον αὐτοκράτορα Ῥωμύλον, τὸν ἐμπαικτικῶς ὀνομασθέντα Αὐγουστύλον, καὶ ἀνεκηρύχθη αὐτὸς ὑπὸ τῶν στρατευμάτων του βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας. Οὕτω καὶ ἐν Ἰταλίᾳ ἱδρύθη γερμανικὸν κράτος. Ὁ Ὀδόακρος περιωρίσθη νὰ κυβερνᾷ τὴν Ἰταλίαν ὡς στρατιωτικὸς κυρίως διοικητής, ἀνεγνώρισε δὲ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ἀνατολῆς. Μετὰ δεκατρία ἔτη ὁ ἡγεμὼν τῶν Ὀστρογόιθων Θευδέριχος κατέλυσε τὴν κυβέρ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νησιν τοῦ Ὀδοάκρου καὶ ἵδρυσεν ἐν Ἰταλίᾳ ὀστρογοτθικὸν κράτος

76. Τὸ μέγα φραγκικὸν κράτος καὶ τὰ ἐκ τῆς διαλύσεως τούτου παραχθέντα κράτη τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Γερμανίας.

Οἱ Φράγκοι ἦσαν ἔθνος γερμανικῆς καταγωγῆς, συνέκειντο δ' ἐκ πολλῶν φύλων, καὶ ἕκαστον ἐξ αὐτῶν εἶχεν ἴδιον βασιλέα. Περὶ δὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ πέμπτου αἰῶνος ἐγκατεστάθησαν, ὡς προείπομεν, ὁριστικῶς ἐν τῇ βορειοανατολικῇ Γαλατίᾳ. Τὸ ἐπισημότερον τῶν φραγκικῶν φύλων ἦτο τὸ τῶν Σαλίων. Ἡ πρώτη δυναστεία τῶν Σαλίων Φράγκων ἦτο ἡ τῶν Μεροβιγγίων, ἐπιφανέστατος δὲ τῶν βασιλέων τῆς δυναστείας ταύτης ἦτο ὁ Χλωδοβῖκος (481—511), ὁ ἀληθὴς ἱδρυτὴς τοῦ φραγκικοῦ κράτους. Ὁ Χλωδοβῖκος εἰκοσαετὴς ὢν τὴν ἡλικίαν κατέβαλε τῷ 486 τὸν Συάγριον, Ῥωμαῖον διοικητὴν τῆς μεταξὺ Σηκουάνα καὶ Λείγηρος χώρας, καὶ ὑπέταξε τὴν χώραν ταύτην, εἶτα δὲ ἐξηφάνισε καὶ τὸ τελευταῖον λείψανον τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, τῆς ἱδρυθείσης ἐν Γαλατίᾳ ὑπὸ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος.

Ὁ Χλωδοβῖκος δολοφονήσας τοὺς ἄλλους Φράγκους βασιλεῖς ἤνωσεν ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του ἅπαντα τὰ φραγκικὰ φῦλα καὶ τοιουτοτρόπως ἵδρυσε τὸ μέγα φραγκικὸν κράτος. Ἐν ἔτει 496 ἐβαπτίσθη ἐν Ῥήμοις μετὰ τρισχιλίων εὐγενῶν Φράγκων. Τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο ἐπέφερε μετ' ὀλίγον τὴν προσέλευσιν ὁλοκλήρου τοῦ φραγκικοῦ ἔθνους εἰς τὸν χριστιανισμόν.

Οἱ τελευταῖοι βασιλεῖς τῆς δυναστείας τῶν Μεροβιγγίων ὠνομάζοντο νωθροὶ (rois fainéants) καὶ τοιοῦτοι ἦσαν πράγματι. Ἀποκεχαυνωμένοι ἐκ τῆς μαλθακότητος καὶ τῆς διαφθορᾶς ἔζων εἰς τὸ βάθος τῶν ἀνακτόρων παντελῶς μεμονωμένοι καὶ ἀόρατοι, ἄφινον δὲ πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν εἰς τοὺς καλουμένους αὐλάρχας (οἱονεὶ πρωθυπουργούς). Διασημότατος δὲ τῶν αὐλαρχῶν ὑπῆρξεν ὁ Κάρολος Μαρτέλλος. Οὗτος ὑπῆρξεν ἔξοχος πολεμιστής· τὸ σπουδαιότατον δὲ κατόρθωμα αὐτοῦ ἦτο ἡ μεγάλη νίκη του κατὰ τῶν Ἀράβων. Οἱ Ἄραβες εἶχον κατακτήσει τὴν βόρειον Ἀφρικὴν καὶ τὴν Ἱσπανίαν· ἐκ δὲ τῆς Ἱσπανίας διαβάντες τὰ Πυρηναῖα κατέκλυσαν τὴν νότιον Γαλατίαν καὶ ἠπείλησαν τὴν ὕπαρξιν τοῦ φραγκικοῦ κράτους. Ἀλλ' ὁ Κάρολος Μαρτέλλος προσβαλὼν αὐτοὺς παρὰ τὴν Πικταυΐαν τῷ 732 κατε-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τρόπωσε καὶ τοιουτοτρόπως ἀπήλλαξε τὸ κράτος σπουδαιοτάτου κινδύνου.

Τὴν δυναστείαν τῶν Μεροβίγγιων κατέλυσεν ὁ Πιπῖνος ὁ Μικρός, ἤτοι μικρόσωμος (752–768), ὅστις ἐπὶ ἐννέα ἔτη ἦτο αὐλάρχης. Ὁ Πιπῖνος ἐκθρονίσας τὸν τελευταῖον νωθρὸν Μεροβίγγιον Ἰλδέριχον Γ' καὶ ἐγκλείσας εἰς μοναστήριον ἀνεκηρύχθη αὐτὸς βασιλεὺς τῶν Φράγκων. Ἀπ' αὐτοῦ δὲ ἄρχεται ἡ δευτέρα δυναστεία τῶν Φράγκων, ἡ ὁποία ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐνδοξοτέρου αὐτῆς ἀντιπροσώπου Καρόλου τοῦ Μεγάλου ὀνομάζεται δυναστεία τῶν Καρολιδῶν.

Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Πιπίνου Κάρολος ὁ Μέγας (768—814) ὑπῆρξε μέγας δορικτήτωρ καὶ μέγας νομοθέτης. Ἐπὶ τεσσαράκοντα καὶ πλέον ἔτη δὲν ἀφῆκε τὸν ἵππον καὶ τὸ ξίφος. Διεξήγαγε μακροὺς καὶ αἱματηροὺς πολέμους ἐναντίον τῶν Λογγοβάρδων ἐν τῇ ἄνω Ἰταλίᾳ, τῶν Ἀράβων ἐν Ἱσπανίᾳ, τῶν Σαξόνων ἐν ταῖς πέραν τοῦ Ῥήνου χώραις, τῶν Ἀβάρων ἐν τῇ σημερινῇ Αὐστρίᾳ καὶ Οὐγγαρίᾳ, καὶ ἄλλων λαῶν, τοὺς ὁποίους πάντας κατέβαλε. Πρῶτος δὲ αὐτὸς ἐν ἀρχῇ τοῦ ἐνάτου αἰῶνος ἀποκατέστησε τὴν δυτικὴν ῥωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν καὶ ἔδωκε νέαν ῥύθμισιν εἰς τὰ πράγματα τῆς Δύσεως. Μεταβὰς ἐν ἔτει 800 εἰς Ῥώμην κατὰ πρόσκλησιν τοῦ πάπα ἐστέφθη ὑπ' αὐτοῦ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων.

Τὸ κράτος τοῦ Μεγάλου Καρόλου ἔλαβε τόσην ἔκτασιν, ὅσην εἶχε καὶ τὸ ἀρχαῖον δυτικὸν ῥωμαϊκὸν κράτος. Περιελάμβανε δὲ τοῦτο τὴν Γαλατίαν, τὴν βορειοανατολικὴν Ἱσπανίαν, τὸ πλεῖστον μέρος τῆς Ἰταλίας, πᾶσαν τὴν Γερμανίαν μέχρι τοῦ Ὀδέρου ποταμοῦ καὶ τῆς Βοημίας. Ἀλλὰ τὸ μέγα τοῦτο κράτος βραδύτερον διελύθη. Οἱ ἔγγονοι τοῦ Μεγάλου Καρόλου Λοθάριος, Λουδοβῖκος καὶ Κάρολος ὁ Φλακρός, υἱοὶ Λουδοβίκου τοῦ Εὐσεβοῦς, περιῆλθον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς των εἰς πόλεμον πρὸς ἀλλήλους καὶ διὰ τῆς ἐν Βερδούνῳ (Verdun) συνθήκης τοῦ 843 διένειμαν ὡς ἑξῆς τὸ κράτος· ὁ Λουδοβῖκος ἔλαβε τὰς πέραν τοῦ Ῥήνου χώρας, τὰς καθαρῶς γερμανικάς· ὁ Κάρολος ὁ Φλακρὸς ἔλαβε τὴν δυτικὴν Γαλατίαν (τὰ δύο τρίτα τῆς σημερινῆς Γαλλίας) καὶ ὁ Λοθάριος ἐντεῦθεν μὲν τῶν Ἄλπεων ἔλαβε τὴν Ἰταλίαν, πέραν δὲ τῶν Ἄλπεων τὴν Βουργουνδίαν καὶ τὴν ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ὀνομασθεῖσαν Λοθαριγγίαν. Τοιουτοτρόπως ἡ Ἰταλία, ἡ Γαλατία καὶ ἡ Γερμανία, αἵτινες

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

εἶχον ἑνωθῇ ὑπὸ τὸ σκῆπτρον Καρόλου τοῦ Μεγάλου, ἐχωρίσθησαν καὶ ἀπετέλεσαν τὰ ὁμώνυμα βασίλεια τῆς Ἰταλίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Γερμανίας. Ἀλλ' ἐκ τούτων μόνον τὸ τῆς Γαλλίας καὶ τὸ τῆς Γερμανίας διετηρήθησαν, τὸ δὲ τῆς Ἰταλίας ὑποδιηρέθη κατὰ μικρὸν μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ οἴκου τῶν Καρολιδῶν (875) εἰς πληθὺν μικρῶν καὶ ἀνεξαρτήτων ἡγεμονιῶν.

77. *Διάδοσις καὶ ἐμπέδωσις τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν τῇ Δύσει.*

Ὡς καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴπομεν, ὁ χριστιανισμὸς διεδόθη καὶ εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, ἤτοι τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἱσπανίαν, τὴν νότιον Γερμανίαν καὶ τὰς Βρεττανικὰς νήσους. Εἰς τοῦτο δὲ συνετέλεσε τὰ μέγιστα ἡ ἐν Ῥώμῃ Ἐκκλησία, ἥτις ἦτο ἡ ἐπιφανεστάτη τῶν ἐν τῇ Δύσει ἱδρυθεισῶν Ἐκκλησιῶν.

Ἀφοῦ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ πέμπτου αἰῶνος ἡ Δύσις κατελήφθη κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ βαρβάρων λαῶν, ἐκ τῶν ὁποίων τινὲς μὲν ἦσαν αἱρετικοὶ χριστιανοί ἤτοι Ἀρειανοί, ὡς οἱ Γότθοι, οἱ Βουργούνδιοι, οἱ Λογγοβάρδοι, οἱ δὲ ἄλλοι εἰδωλολάτραι, ὡς οἱ Φράγκοι καὶ οἱ Ἀγγλοσάξονες, ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία κατέβαλε μεγάλους ἀγῶνας ὅπως καὶ τοὺς Ἀρειανοὺς χριστιανοὺς προσαγάγῃ εἰς τὴν καθολικὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ παρὰ τοῖς εἰδωλολάτραις διαδώσῃ τὸν χριστιανισμόν. Καὶ τὸ κατώρθωσε.

Πάντες οἱ ἐκ Ῥώμης εἰς τὰ διάφορα μὴ χριστιανικὰ ἔθνη πεμπόμενοι ἱεραπόστολοι, διδάσκοντες τὴν χριστιανικὴν πίστιν εἰς τὰ ἔθνη ταῦτα, ἐδίδασκον συγχρόνως καὶ τὴν ὑπακοὴν καὶ τὸν σεβασμὸν εἰς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης ὡς ὑπέρτατον ἀρχηγὸν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης ὡς ἔδραν τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου, διότι κατ' αὐτοὺς ὁ Ἀπόστολος Πέτρος ἵδρυσε τὴν ἐν Ῥώμῃ Ἐκκλησίαν καὶ ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἐπίσκοπος αὐτῆς. Τοιουτοτρόπως οἱ διάφοροι λαοὶ τῆς Δύσεως καὶ ὁ καθολικὸς κλῆρος ἦσαν σφόδρα ἀφωσιωμένοι εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν καὶ ὑπήκουον εἰς τὸν ἐπίσκοπον αὐτῆς.

78. *Σταυροφορίαι.*

Σταυροφορίαι ὀνομάζονται αἱ ἐκστρατεῖαι, τὰς ὁποίας ἐπεχείρη-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σεν ἡ δυτικὴ Εὐρώπη πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ἁγίων τόπων ἀπὸ τῶν Μωαμεθανῶν κατακτητῶν. Τοιαῦται σταυροφορίαι ἔγιναν ὀκτὼ ἐν διαστήματι δύο περίπου αἰώνων.

Ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἡ μήτηρ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου πορευθεῖσα εἰς τὴν Παλαιστίνην ἀνεῦρε τὸν τάφον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἀνήγειρεν ἐπ' αὐτοῦ ναὸν τῆς Ἀναστάσεως, εἶχεν ἐπικρατήσει συνήθεια παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς ἐξ ἁπωτάτων χωρῶν ν' ἀποδημῶσι χάριν ψυχικῆς σωτηρίας εἰς τοὺς ἁγίους ἐκείνους τόπους, ὅπου ἐνεφανίσθη, ἐδίδαξε καὶ ἐσταυρώθη ὁ Λυτρωτὴς τοῦ κόσμου. Αἱ ἀποδημίαι αὗται ἐξηκολούθουν ἀκωλύτως καὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ τῶν Ἀράβων κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα Ἀλλ' ἀφ' ὅτου ἡ Συρία καὶ ἡ Παλαιστίνη ἐκυριεύθησαν ὑπὸ τῶν Σελδζουκιδῶν Τούρκων, περὶ τὰ τέλη τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος, οἱ Χριστιανοὶ προσκυνηταὶ ὑφίσταντο τὰ πάνδεινα ὑπὸ τῶν βαρβάρων κατακτητῶν, ληστευόμενοι, κακοποιούμενοι καὶ ἀναγκαζόμενοι νὰ πληρώνωσι κεφαλικὸν φόρον.

Κατὰ τὸ ἔτος 1093 προσκυνητής τις, ὁ ἐρημίτης Πέτρος ἐξ Ἀμβιανοῦ τῆς Γαλλίας, ἐπανελθὼν ἐκ τῆς Ἱερουσαλὴμ παρουσιάσθη εἰς τὸν τότε πάπαν Οὐρβανὸν Β΄ καὶ διηγήθη τὰ δεινοπαθήματα, τὰ ὁποῖα ὑφίσταντο οἱ Χριστιανοὶ ὑπὸ τῶν μουσουλμάνων κατακτητῶν.

Κατ' ἐντολὴν τοῦ πάπα ὁ Πέτρος περιῆλθε τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν, ἵνα προπαρασκευάσῃ τὰ πνεύματα διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ἁγίων τόπων ἀπὸ τῶν ἀπίστων. Ἡ ἀφελὴς διήγησις τοῦ ἐρημίτου Πέτρου περὶ τῶν δεινοπαθημάτων τῶν Χριστιανῶν εἰς τοὺς ἁγίους τόπους διήγειρε παντοχοῦ ζωηρὰν συγκίνησιν. Ὅτε δὲ κατόπιν ὁ πάπας Οὐρβανὸς Β΄ συνεκάλεσε σύνοδον ἐν Κλερμοντίῳ τῆς Γαλλίας, συνέρρευσαν εἰς αὐτὴν ἐπίσκοποι, μεγιστᾶνες καὶ ἄπειρον πλῆθος λαοῦ πάσης τάξεως. Ὁ πάπας διὰ λόγου ἐνθουσιαστικοῦ ἐκάλεσεν ἕκαστον ν' ἀπαρνηθῇ ἑαυτὸν καὶ νὰ ἄρῃ τὸν σταυρὸν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς ἁγίας χώρας. Πάντες ἑνὶ στόματι ἀνεβόησαν «Ὁ θεὸς τὸ θέλει», χιλιάδες δ' ἐγονάτισαν καὶ ὡρκίσθησαν ν' ἀπέλθωσιν εἰς τὸν ἱερὸν πόλεμον, προσέρραψαν δ' ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ βραχίονος ἐρυθρὸν σταυρὸν ἐξ ὀθόνης Ἐκ τούτου ἐκλήθησαν σταυροφόροι.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

§ 99. Πρώτη σταυροφορία (1095—1100).

Τὸ ἔαρ τοῦ 1096 στίφη ἀσύντακτα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐρημίτου Πέτρου καὶ τοῦ πτωχοῦ Γάλλου ἱππότου Βαλθέρου ἐκίνησαν διευθυνόμενα πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ καθ' ὁδὸν διέπραξαν τοσαῦτας ἀσεβεῖς καὶ μικρὰς πράξεις, ὥστ' ἐπιπεσόντες οἱ Οὔγγροι, διὰ τῆς χώρας τῶν ὁποίων δήχοντο, ἐφόνευσαν χιλιάδας ἐκ τῶν σταυροφόρων, τοὺς δὲ λοιποὺς διεσκόρπισαν.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐξεκίνησαν ἐκ τῆς Εὐρώπης τὰ κύρια σταυροφορικὰ στρατεύματα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν διαφόρων ἡγεμόνων, διὰ διαφόρων δὲ ὁδῶν διηυθύνθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς τόπον συνενώσεως. Ὁ τότε αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος Α΄ Κομνηνὸς παρέσχεν εἰς τοὺς σταυροφόρους πλοῖα, ἵνα διαπεραιωθῶσι διὰ τοῦ Βοσπόρου εἰς Ἀσίαν, ἀφοῦ προηγουμένως οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῶν ὑπεσχέθησαν ἐνόρκως ν' ἀναγνωρίσωσι τὸν Ἕλληνα αὐτοκράτορα ὑπέρτατον κυρίαρχον τῶν χωρῶν, ὅσας ἤθελον κυριεύσει.

Οἱ σταυροφόροι ἀνερχόμενοι εἰς πλείονας τῶν τριακοσίων χιλιάδων διέβησαν τὸν Βόσπορον καὶ ἐπολιόρκησαν τὴν Νίκαιαν, πρωτεύουσαν τοῦ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ σελδζουκικοῦ κράτους. Ὁ σουλτᾶνος Καλὶτζ Ἀρσλὰν στενοχωρηθεὶς παρέδωκε ταύτην οὐχὶ εἰς τοὺς σταυροφόρους ἀλλ' εἰς τὸν Ἀλέξιον, ὅστις παρηκολούθει μετὰ στρατοῦ τοὺς σταυροφόρους. Τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν σταυροφόρων δυσαρεστηθέντας ἐξευμένισε διὰ δώρων ὁ Ἀλέξιος. Μετὰ ταῦτα οἱ σταυροφόροι διασχίσαντες τὴν Μικρὰν Ἀσίαν εἰσῆλασαν εἰς τὴν βόρειον Συρίαν καὶ ἐπολιόρκησαν τὴν Ἀντιόχειαν, ἐκυρίευσαν δὲ αὐτὴν μετὰ ἐννεάμηνον πολιορκίαν.

Κατόπιν οἱ σταυροφόροι ἐβάδισαν κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ. Εὐθὺς ὡς εἶδον αὐτὴν μακρόθεν, ἐγονάτισαν, ἔχυσαν δάκρυα χαρᾶς καὶ ἔψαλον ὕμνους πρὸς τὸν θεόν. Ἔπειτα δὲ προσέβαλον τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐκυρίευσαν αὐτὴν μετὰ πολιορκίαν 30 ἡμερῶν. Τρομερὰ ὑπῆρξεν ἡ τύχη τῶν ἡττηθέντων. Χιλιάδες Μωαμεθανῶν ἐσφάγησαν εἰς τὰ τζαμία. Οἱ Ἰουδαῖοι ἐκάησαν εἰς τὰς συναγωγάς. Οἱ σταυροφόροι δὲν ἐφείσθησαν οὐδεμιᾶς ἡλικίας καὶ οὐδενὸς φύλου. Αἱ ὁδοὶ ἐπληρώθησαν νεκρῶν. Ἀφοῦ δὲ ἐκορέσθησαν ἐλδικούμενοι, ἐπῆλθε

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πάλιν εἰς αὐτοὺς ἔπειτα ἡ χριστιανικὴ ταπεινότης καὶ μετάνοια! Μὲ τὴν κεφαλὴν ἀποκεκαλυμμένην καὶ γυμνοὺς τοὺς πόδας ἐπορεύοντο εἰς τὸν ναὸν τοῦ Παναγίου Τάφου καὶ ἔψαλλον δοξολογίας εἰς τὸν θεόν, αὐτοί, οἵτινες πρότερον ἐμαίνοντο ὡς λυσσῶντα θηρία.

Μετὰ ταῦτα οἱ σταυροφόροι λησμονήσαντες τὰς ὑποσχέσεις, τὰς ὁποίας ἔδωκαν πρὸς τὸν Ἀλέξιον, ἀπεφάσισαν νὰ ἱδρύσωσιν ἴδιον βασίλειον ἐν τῇ Ἀνατολῇ μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἱερουσαλήμ. Ὅθεν προσέφεραν τὸ στέμμα εἰς τὸν Γοδοφρέδον, τὸν ἐπιφανέστερον καὶ εὐλαβέστερον ἐκ τῶν ἀρχηγῶν των. Ἀλλ' οὗτος ἠρνήθη νὰ φορέσῃ τὸ βασιλικὸν στέμμα εἰς τὸν τόπον, ὅπου ἄλλοτε ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου περιελήφθη στέφανον ἐξ ἀκανθῶν· ἠρκέσθη δὲ μόνον νὰ λέγηται «προστάτης τοῦ Παναγίου Τάφου». Ἀλλ' ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν ἀδελφός του Βαλδουῖνος ἔλαβε τὴν βασιλικὴν προσωνυμίαν.

Οἱ Χριστιανοὶ τῆς Δύσεως καὶ ἄλλας ἑπτὰ σταυροφορίας ἐπεχείρησαν. Ἀλλ' ὁ σκοπός, διὰ τὸν ὁποῖον ἔγιναν αὗται, δὲν ἐπραγματοποιήθη. Οἱ ἅγιοι τόποι καὶ πάλιν περιῆλθον εἰς χεῖρας τῶν Μωαμεθανῶν, ἀφοῦ ἐποτίσθησαν μὲ τὸ αἷμα τοσούτων ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων.

80. *Ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων (1204).*

Ἐν ἔτει 1195 ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Ἀλέξιος Γ΄, ἐκθρονισθέντος καὶ τυφλωθέντος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου. Ὀλίγα ἔτη μετὰ ταῦτα (1202) Γάλλοι καὶ Ἰταλοὶ καὶ Γερμανοὶ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Βονιφατίου, μαρκίωνος τοῦ Μομφερράτου, καὶ τοῦ Βαλδουΐνου, κόμητος τῆς Φλάνδρας, ἦσαν ἕτοιμοι νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν τετάρτην σταυροφορίαν. Ὁ δόγης τῆς Ἐνετίας Ἔρρικος Δάνδολος, γέρων ὑπερενενηκοντούτης, ἀλλὰ φιλόδοξος καὶ πανοῦργος, ἀνέλαβεν ἐπὶ πληρωμῇ νὰ διαπεραιώσῃ τοὺς σταυροφόρους δι' ἐνετικῶν πλοίων εἰς τὴν Ἀσίαν. Τότε παρουσιάσθη ἐνώπιον τῶν σταυροφόρων ὁ Ἀλέξιος, υἱὸς τοῦ ἐκθρονισθέντος Ἰσαακίου, καὶ παρεκάλεσεν αὐτοὺς νὰ πλεύσωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ βοηθήσωσι τὸν πατέρα του πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ θρόνου. Ἀντὶ δὲ τούτου αὐτὸς ἀνελάμβανε νὰ βοηθήσῃ τοὺς σταυροφόρους καὶ διὰ χρημάτων καὶ δι' ἀνδρῶν πρὸς ἀνακτησιν τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ νὰ ὑποταχθῇ τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὴν Δυτικήν.

Οἱ σταυροφόροι πεισθέντες εἰς τὰς μεγάλας ὑποσχέσεις τοῦ Ἀλεξίου ἔπλευσαν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ προσωρμίσθησαν τῷ 1203 εἰς τὴν Χαλκηδόνα ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀφοῦ δὲ μάτην προσεκάλεσαν τὸν σφετεριστὴν Ἀλέξιον Γ΄ ν' ἀποδώσῃ τὸν θρόνον εἰς τὸν νόμιμον αὐτοκράτορα Ἰσαάκιον, διαρρήξαντες τὴν σιδηρᾶν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἅλυσον, ἥτις ἔφραττε τὴν εἴσοδον τοῦ Καρατίου κόλπου, ἔγιναν κύριοι τοῦ λιμένος τοῦ Γαλατᾶ. Ἔπειτα δὲ προσέβαλον τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ ἀπέτυχε μὲν ἡ ἔφοδος· ἀλλ' ὁ δειλὸς Ἀλέξιος Γ', χωρὶς κἂν νὰ δοκιμάσῃ τὰς δυνάμεις του, ἐδραπέτευσε διὰ νυκτὸς ἐγκαταλιπὼν εἰς τὴν τύχην τὴν πόλιν καὶ τὴν οἰκογένειάν του.

Τότε ἀπεφυλακίσθη ὁ τυφλὸς Ἰσαάκιος καὶ ἐγκατεστάθη ἐπὶ τοῦ θρόνου μετὰ τοῦ υἱοῦ του Ἀλεξίου Δ'. Ἀλλ' ὅτε οἱ Φράγκοι ἢ Λατῖνοι, ὡς ὠνομάζοντο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων οἱ Χριστιανοὶ τῆς Δύσεως, ἀπῄτησαν τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποσχέσεων τοῦ Ἀλεξίου καὶ μάλιστα τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Δυτικήν, ἐπὶ τοσοῦτον ἐξωργίσθη ὁ λαός, ὥστε στασιάσας καθῄρεσε τὸν Ἰσαάκιον καὶ τὸν υἱόν του Ἀλέξιον Δ', ἀνεβίβασε δ' ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐπίσημόν τινα πολίτην, τὸν Νικόλαον Καναβόν. Ἀλλὰ τότε φαιδρός τις καὶ πανοῦργος συγγενὴς τοῦ Ἰσαακίου, ὁ Ἀλέξιος Ε', ὁ ἐπικαλούμενος Μούρτζουφλος, ἥρπασε τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν καὶ ἐφόνευσε τὸν Καναβὸν καὶ τὸν Ἀλέξιον Δ'. Μετ' ὀλίγον δὲ ἀπέθανε καὶ ὁ Ἰσάκιος ἐκ τῆς λύπης καὶ τοῦ φόβου.

Μετὰ τὰ συμβάντα ταῦτα οἱ Φράγκοι ἀπεφάσισαν νὰ κατακτήσωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ ἡ μὲν πρώτη ἔφοδος ἀπέτυχεν. Ἀλλὰ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐπαναλήφθη ἡ ἔφοδος. Ὁ Μούρτζουφλος δειλιάσας ἐδραπέτευσεν. Ὁ λαὸς κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἀνηγόρευσεν αὐτοκράτορα τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν γαμβρὸν ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ Ἀλεξίου Γ', ἀλλὰ καὶ οὗτος οὐδὲν κατώρθωσεν. Οἱ σταυροφόροι ἔγιναν κύριοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ διέπραξαν ἐν αὐτῇ ἀνηκούστους ὠμότητας· ἔσφαξαν, ἠχμαλώτισαν, ἠτίμασαν γυναῖκας, ἐβεβήλωσαν ἱερά, ἐνέπαιξαν τὴν θρησκείαν, καὶ μυρία ἄλλα ἀνοσιουργήματα διέπραξαν.

Μετὰ ταῦτα οἱ Φράγκοι διένειμαν τὰς χώρας τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους ὡς ἑξῆς, ἔχοντες σκοπὸν νὰ καταλάβωσιν αὐτὰς κατόπιν εἴτε εἰρηνικῶς εἴτε διὰ τῶν ὅπλων. Ὁ Βαλδουῖνος ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως, ἔλαβε δὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὰς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ χώρας ὡς βασιλικὴν κτῆσιν. Ὁ Βονιφατιος ἔλαβε τὸ βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης, τὸ ὁποῖον ἱδρύθη τότε χάριν αὐτοῦ καὶ περιελάμβανε τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ τὴν Κρήτην. Οἱ δὲ Ἐνετοὶ ἔλαβον τὴν μερίδα τοῦ λέοντος, τοῦτ' ἔστι τὰ παράλια τῆς Ἰλλυρίας, τῆς Ἠπείρου, τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας, τὰς νήσους τοῦ Ἰονίου πελάγους, τὰς Κυκλάδας καὶ τὴν Πελοπόννησον. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἠγόρασεν παρὰ τοῦ Βονιφατίου καὶ τὴν Κρήτην ἐπὶ εὐτελεῖ χρηματικῷ ποσῷ. Ἐνετὸς δὲ ὑπῆρξε καὶ ὁ ἐκλεχθεὶς Λατῖνος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Θωμᾶς Μοροζίνης.

ΤΕΛΟΣ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ ἐν Σελλασίᾳ μάχη	222	»
Ἵδρυσις τοῦ βασιλείου τοῦ Περγάμου	281	»
» » » τῆς Βακτριανῆς	256	»
» » Παρθικοῦ βασιλείου	256	»
Ἀνανέωσις τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας	281	π. Χ.

Κτίσις τῆς Ῥώμης	754	»
Κατάλυσις τῆς βασιλείας ἐν Ῥώμῃ	510	»
Ἵδρυσις τῆς δημαρχίας ἐν Ῥώμῃ	494	»
Ἅλωσις τῶν Οὐηΐων	395	»
Μάχη παρὰ τὸν Ἄλλιαν	388	»
Ἅλωσις καὶ πυρπόλησις τῆς Ῥώμης ὑπὸ τῶν Γαλατῶν	388	»
Πολιτικὴ ἰσότης πατρικίων καὶ πληβείων	360	»
Μάχη παρὰ τὴν Ἡράκλειαν	280	»
» « τὸ Ἄσκλον	279	»
» « τὸ Βενεβέντον	275	»
Ἡ παρὰ τὰς Κάννας μάχη	216	»
Ἅλωσις τῶν Συρακουσῶν	212	»
Ἅλωσις καὶ καταστροφὴ τῆς Καπύης	211	»
Ἡ ἐν Ζάμᾳ μάχη	202	»
Μάχη παρὰ τὰς Κυνὸς κεφαλάς	197	»
Ἧττα Ἀντιόχου Γ' παρὰ τὰς Θερμοπύλας	192	»
Θάνατος τοῦ Ἀννίβα	183	»
Κατάλυσις τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου	148	»
Καθυπόταξις τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους	146	»
Καταστροφὴ τῆς Καρχηδόνος	146	»
Ἅλωσις Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Σύλλα	86	»
Συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα	63	»
Ἡ μάχη τῶν Φαρσάλων	48	π. Χ.
Ἡ παρὰ τὴν Θάψον μάχη	46	»
Ἡ παρὰ τὴν Μοῦνδαν μάχη	45	»
Θάνατος τοῦ Καίσαρος	44	»
Ἡ ἐν Φιλίπποις μάχη	42	»
Ἡ παρὰ τὸ Ἄκτιον ναυμαχία	31	»
Κατάλυσις τοῦ βασιλείου τῆς Αἰγύπτου	30	»

Ἅλωσις τῆς Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ Τίτου	70	»
Ἡ στάσις τοῦ Νίκα	533	»

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ γέννησις τοῦ Μωάμεθ . . . . . 571 »
Πρώτη πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων . . . . . 672—679 »
Δευτέρα . . . . . 717—718 »
Ἅλωσις τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων . . 1204 »

ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Ἀβδοὺζ Ἀζὶζ σ.
Ἀβοῦ-Βεκὶρ σ. 86, 88.
Ἀγιᾶτις σ. 14.
Ἅγις Δ΄ σ. 13.
Ἄγκος Μάρκιος σ. 21.
Ἀγριππῖνα σ. 63.
Ἀδριανὸς σ. 67.
Αἰμίλιος Παῦλος σ. 37, 41, 45.
Αἰνείας σ. 18.
Ἀλάριχος σ. 77.
Ἀλῆς σ. 86.
Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας σ. 10.
Ἀλέξιος Α΄ σ. 103.
Ἀλεξιος Γ΄ σ. 111.
Ἀμίλκας Βάρκας σ. 36.
Ἀμούλιος σ. 1, 8, 14.
Ἀνδρίσκος σ. 41.
Ἀννίβας σ. 36, 39.
Ἀντίγονος ὁ Δώσων σ. 15.
Ἀντίοχος σ. 5, 40.
Ἀντωνῖνος σ. 67.
Ἀντώνιος σ 57, 61.
Ἄππιος Κλαύδιος σ. 28.
Ἄρατος σ. 13, 15.
Ἀρβογάστης σ. 76.
Ἄρειος σ. 72.
Ἀρκάδιος σ. 77.
Ἀρσὰκης σ. 6.
Ἀρχέλαος σ. 48.
Ἀρχιμήδης σ. 38.
Ἀσδρούβας σ. 36.
Ἀσκάνιος σ. 18.
Ἄτταλος Α΄ σ. 9.
» Β΄ σ. 9.
» Γ΄ σ. 9, 46.
Αὔγουστος σ. 61, 62.
Βαλδουῖνος σ. 111, 113.
Βάρδας Σκληρὸς σ. 97.
Βασίλειος Α΄ σ. 95, 96.
Βασίλειος Β΄ σ. 100, 101.
Βελισάριος σ. 79, 80.
Βεσπασιανὸς σ. 63, 64.
Βιργίλιος σ. 62.
Βλαδίμηρος σ. 97.
Βονιφάτιος 111.
Βόρις σ. 96.
Βρεττανικὸς σ. 63.
Βροῦτος Δέκιμος σ. 58.
» Ἰούνιος σ. 23, 58.
» Μᾶρκος σ. 57, 58, 59.
Γαλέριος σ. 68.
Γελίμερος σ. 80.
Γερμανικὸς σ. 62.
Γλαυρίων σ. 40.
Γοδυφρέδος σ. 111.
Γράκχος Γάϊος σ. 46, 47.
Γράκχος Τιβέριος 46.
Γρατιανὸς σ. 75, 76.
Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς 76.
Δάνδολος Ἐρρῖκος σ. 111.
Λίβιος σ. 43.
Διόδοτος σ. 6.
Διοκλητιανὸς σ. 68.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Δομιτιανὸς σ. 64.
Δουΐλιος σ. 35.
Εἰρήνη Ἀθηναία σ. 91.
Εὐδοκία σ. 78.
Εὐδοξία σ. 78.
Εὐμένης σ. 9,
Εὐφροσύνη σ. 93.
Ζιποίτης σ. 6.
Ἠγερία σ. 21.
Ἡράκλειος σ. 82—85.
Θεοδόσιος Α΄. σ. 75, 76.
Θεοδόσιος Β΄ σ. 78.
Θεοδώρα σ. 79, 86
Θεοφανὼ σ. 99.
Θεόφιλος σ. 93, 94.
Θευδέριχος 105.
Ἰγνάτιος σ. 94.
Ἱέρων Β΄ σ. 34, 36.
Ἰόβας σ. 56.
Ἰουλιανὸς σ. 73.
Ἰούλιος Καῖσαρ σ. 53—57.
Ἰουστινιανὸς σ. 79—81.
Ἰσαάκιος Ἄγγελος 111.
Ἰωάννης Β΄ὁ Καλοϊωάννης σ.
Ἰωάννης Τζιμισκῆς σ.
Ἰωάννης Χρυσόστομος σ. 78.
Καλιγόλας σ. 62.
Κάλιτζ-Ἀρσλὰν σ. 110.
Καλλικράτης σ. 37,
Καλλίνικος σ. 88.
Κάρολος ὁ Μέγας σ. 91.
Κασιανὴ σ. 93.
Κάσσιος Λογγῖνος σ. 58, 59.
Κατιλίνας σ. 52.
Κιγκινᾶτος σ. 27.
Κικέρων σ. 52, 57.
Κινέας σ. 32.
Κίννας σ. 48, 49.
Κλαύδιος σ. 62.
Κλεομένης σ. 13, 14.
Κλεοπάτρα σ. 60, 61.
Κοριολανὸς σ. 26.
Κορνηλία σ. 46.
Κορνήλιος Σκιπίων σ. 39.
Κούριος Δεντᾶτος σ. 32.
Κράσσος σ. 54.
Κριτόλαος σ. 42.
Κροῦμμος σ. 92.
Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας σ.70—73.
Κωνσταντῖνος Δ΄ σ. 88.
Κωνσταντῖνος Ε΄ σ. 90.
Κωνσταντῖνος Ϛ΄ σ. 91.
Κωνσταντῖνος Ζ΄ 197.
Λατῖνος σ. 18.
Λέπιδος σ. 59.
Λεύκιος Σέξτιος σ. 31.
Λέων Γ΄ σ. 89.
Λέων Ε΄ σ. 92, 93.
Λέων Ϛ΄ σ. 96, 97.
Λίβιος σ. 62.
Λικίνιος σ. 68, 71.
Λικίνιος Στόλων σ. 31.
Λούκουλλος σ. 51.
Λυκόρτας σ. 42.
Λυσίμαχος σ. 4, 5, 6.
Μαικήνας σ. 62.
Μάνλιος Καπιτωλῖνος σ. 30.
Μαλὲκ-Σὰχ σ. 102.
Μαμοὺν σ. 94.
Μανουὴλ Α΄. σ.
Μαξέντιος 68, 70, 71.
Μαξιμιανὸς σ. 68.
Μαξιμῖνος 68, 71.
Μάριος σ. 47—49.
Μάρκελλος σ. 38.
Μαρκιανὸς σ. 78.
Μᾶρκος Αὐρήλιος σ. 67.
Μασσανάσσης σ. 43.
Μαυρίκιος σ. 81.
Μενήνιος Ἀγρίππας σ. 25.
Μέτελλος σ. 41, 42.
Μιθραδάτης σ. 48, 51.
Μιχαὴλ Α΄ σ. 92.
Μιχαὴλ Β΄ σ. 92, 93.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μόμμιος σ. 43.
Μοτασσὲμ σ. 94.
Μ. ύκιος Σκιόλας σ. 23.
Μωάμεθ σ. 85—87.
Νιρσῆς σ. 79, 80.
Νέρβας σ. 66.
Νέρων σ. 63.
Νικηφόρος Α΄ σ. 91.
Νικηφόρος Β΄Φωκᾶς σ. 97.
Νικόλαος Α΄ Πάπας σ. 95.
Νουμᾶς Πομπίλιος σ. 20.
Νουμίτωρ σ. 18.
Νουρεδὶν σ.
Ξάνθιππος σ. 35.
Ὀβίδιος σ. 62.
Ὀδόακρος σ. 105.
Ὄθων Β΄ σ. 99.
Ὀκταβία σ. 33.
Ὀκταβιανὸς 57—61.
Ὀκτάβιος σ. 48.
Ὀνώ ιος σ. 76.
Ὁράτιος Κόκλης σ. 23.
Ὁράτιος σ. 62.
Οὐαλεντιανὸς σ. 74, 76.
Ο άλης σ. 74, 75,
Οὐΐτιγις σ. 80.
Οὐόλσων σ. 35.
Παῦλος (Ἀπόστολος) σ.65,66,70.
Περσεὺς σ. 41.
Πέτρος (Ἀπόστολος) σ. 70.
Πολύβιος σ. 42, 45.
Πολύευκτος σ. 99.
Πομ ηΐος σ. 5)—55.
Πορσήνας σ. 23.
Ποστούμιος σ. 24.
Πουλχερία σ. 78.
Πτολεμαῖος σ. 7,8,10.
Πύρρος σ. 32,33.
Ῥέα Σιλβία σ. 18.
Ῥέμος σ. 18, 19.
Ῥήγουλος σ. 35.
Ῥοβέρτος Γυισκάρδος σ. 103.
Ῥωμανὸς Λακαπηνὸς σ. 97.
Ῥωμανὸς Β΄ σ. 97.
Ῥωμύλος σ. 18, 19, 20.
Σαλαδῖνος σ.
Σαλλούστιος σ. 62.
Σβιατοσλαῦος σ. 99.
Σέλευκος σ. 4.
Σέρβιος Τύλλιος σ. 22.
Σιρόης σ. 85.
Σκιπίων Αἰμιλιανὸς σ. 44.
Στελίχων σ. 78.
Συλλας σ. 47—50.
Ταρκύνιος ὁ Πρεσβύτερος σ. 21.
Ταρκύνιος ὁ Ὑπερήφανος σ. 22.
Ταρπηΐα σ. 19.
Τερεντίλιος Ἄρσας σ. 27.
Τιβέριος σ. 62, 81.
Τιγράνης σ. 51.
Τίτος σ. 64.
Τίτος Τάτιος σ, 19.
Τραϊανὸς σ. 66.
Τριβωνιανὸς σ. 79, 80.
Τύλλος Ὀστίλιος σ. 21.
Φάβιος Μάξιμος σ. 37.
Φ ιρνάκης σ. 47, 52
Φιλέταιρος σ. 5.
Φίλιππος Ε΄ σ. 15,40.
Φιλοποίμην σ. 15.
Φλαμινῖνος 40, 45.
Φούριος Κάμιλλος σ. 29.
Φωκᾶς σ 82.
Φώτιος σ. 94, 95.
Χλωδοβῖκος σ.
Χοσρόης Α΄ σ. 80.
Χοσρόης Β΄ σ. 82—85.
Ὦμορ σ 88.
Ὠορύφας σ. 96.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΕ[illegible]

ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΦΡΑΓΚΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΑΥΤΗΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

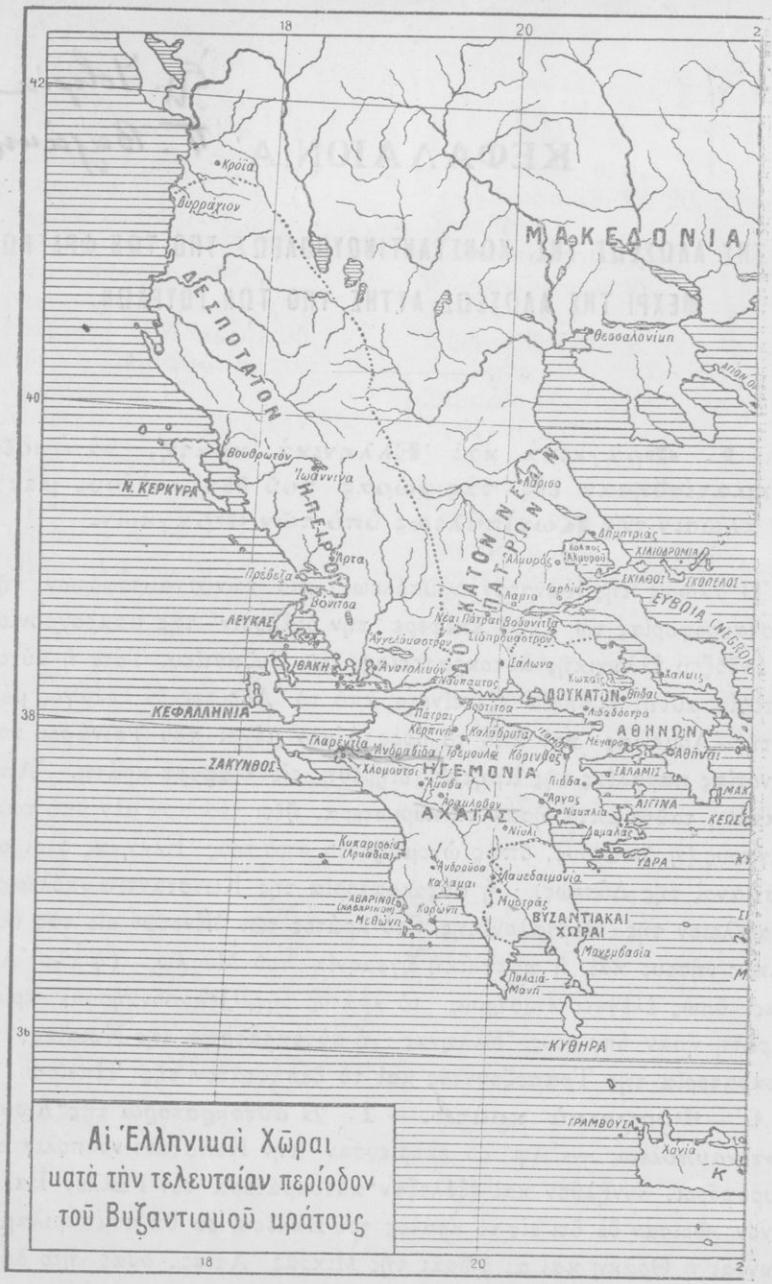
---

§ 1. Φραγκικὰ καὶ Ἑλληνικὰ κράτη, τὰ ὁποῖα ἐσχηματίσθησαν εἰς τὰς χώρας τοῦ Βυζαντίου, μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων.

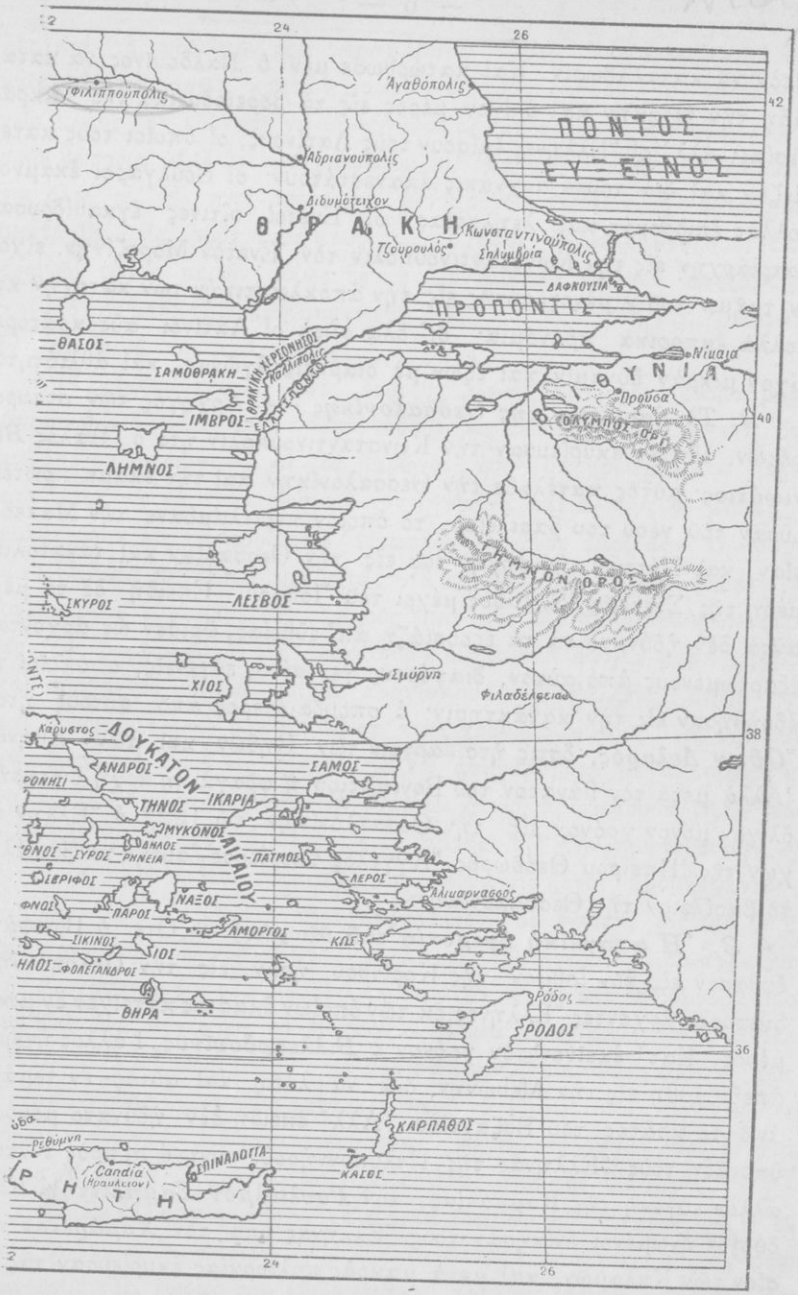
Ἡ ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν σταυροφόρων τῆς Δ΄ σταυροφορίας τῷ 1204 ἐπέφερε τὴν διάλυσιν τῆς μακροχρονίου καὶ ἐνδόξου ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου. Τότε ἡ αὐτοκρατορία αὕτη, ἡ ὁποία ἐξετείνετο ἀπὸ τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος μέχρι τῆς Ἀρμενίας καὶ ἀπὸ τὸ ὄρος Αἶμον μέχρι τοῦ Ταινάρου καὶ τῆς νοτίας παραλίας τῆς Κρήτης, διηρέθη εἰς διάφορα κράτη. Ἀπὸ τὰ κράτη ταῦτα ἑπτὰ ἦσαν τὰ κυριώτερα, ἤτοι τέσσαρα μὲν ὑπὸ τοὺς Φράγκους (ἢ Λατίνους, ὅπως ὠνομάζοντο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ὅλοι οἱ Χριστιανοὶ τῆς Δύσεως) : ἡ αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης, τὸ κράτος τῶν Ἐνετῶν εἰς τὰς ἑλληνικὰς νήσους καὶ ἡ φραγκικὴ ἡγεμονία τοῦ Μωρέως (ἢ τῆς Ἀχαΐας, ὅπως ἐλέγετο ἐπισήμως τὸ κράτος τῆς Πελοποννήσου)· τρία δὲ κράτη ἦσαν ὑπὸ τοὺς Ἕλληνας : ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας, ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος καὶ τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου.

Α΄—Φραγκικὰ κράτη.— *1. Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλεως.*—Ἀφ᾽ οὗ ἐκυρίευσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν οἱ σταυροφόροι, συνῆλθον καὶ ἐξέλεξαν αὐτοκράτορα τὸν Γάλλον Βαλδουῖνον· ὥρισαν δὲ ὅτι εἰς τὸ κράτος τοῦ Βαλδουίνου θὰ συμπεριλαμβάνωνται ἡ Θρᾴκη καὶ αἱ χῶραι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὅσας ἤτο δυ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νατὸν νὰ καταλάβωσιν. Καὶ κατώρθωσε μὲν ὁ Βαλδουῖνος νὰ καταλάβῃ τὴν Θρᾴκην καὶ ὀλίγον μέρος εἰς τὰ βορειοδυτικὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας· ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἐμίσουν τοὺς Λατίνους, οἱ ὁποῖοι τοὺς κατεπίεζον καὶ διὰ τοῦτο συχνάκις ἐπανεστάτουν· οἱ Βούλγαροι ἔκαμνον πολλὰς ἐπιδρομὰς καὶ λεηλασίας· οἱ Ἐνετοί, οἵτινες ἐγκαθίδρυσαν πατριάρχην εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν Ἐνετὸν Μοροζίνην, εἶχον ἓν τμῆμα τοῦ λιμένος αὐτῆς εἰς τὴν ἀποκλειστικήν των κατοχὴν καὶ πολλὰ ἐμπορικὰ προνόμια· δι' ὅλα αὐτὰ οἱ Λατῖνοι αὐτοκράτορες εἶχον μικρὰν δύναμιν καὶ ἔζων μὲ διαρκεῖς ἀγῶνας καὶ ἀθλιότητα.

2. Τὸ βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης.— Ἀρχηγὸς τῶν σταυροφόρων, οἵτινες ἐκυρίευσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν ἦτο ὁ Ἰταλὸς ***Βονιφάτιος***· αὐτὸς κατέλαβε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν ἔκαμε πρωτεύουσαν τοῦ νέου του βασιλείου, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε τὴν Μακεδονίαν, καὶ ἐξέτεινε τὴν ἀρχήν του εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τἀνατολικὰ μέρη τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τὰ μέρη αὐτὰ δὲν ἠδύνατο νὰ τὰ ἐξουσιάζῃ ἀπ' εὐθείας, ὥρισεν ὡς ἄρχοντας, ἐξαρτωμένους ἀπὸ αὐτόν, διαφόρους γενναίους εὐγενεῖς, οἱ ὁποῖοι τὸν ἐβοήθησαν εἰς τὴν κατάκτησιν· ὁ σπουδαιότερος ἀπὸ αὐτοὺς ἦτο ὁ ***Ὄθων Δελαρός***, ὅστις ἦτο ἄρχων τῶν Θηβῶν καὶ τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βονιφατίου ἡ φραγκικὴ ἀρχὴ διετηρήθη ὀλίγον μόνον χρόνον εἰς τὴν Θεσσαλονίκην· τῷ 1222 ὁ Ἕλλην ἄρχων τῆς Ἠπείρου Θεόδωρος Ἄγγελος ἐκυρίευσεν αὐτὴν καὶ κατέλυσε τὸ βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης.

3. Ἡ φραγκικὴ ἡγεμονία τοῦ Μωρέως.— Ὅτε ὁ Βονιφάτιος ἔφθασεν εἰς τὸν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου, ἦσαν εἰς τὴν Πελοπόννησον διάφοροι ἄρχοντες Ἕλληνες, ἐκ τῶν ὁποίων ἕκαστος κατεῖχεν ἓν μικρὸν μέρος. Κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ὁ ***Βιλλεαρδουῖνος***, Γάλλος ἡγεμών, ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Μεθώνην, διὰ νὰ λάβῃ καὶ αὐτὸς ἓν τεμάχιον ἀπὸ τὸ κράτος τοῦ Βυζαντίου. Ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο μόνος νὰ ὑποτάξῃ τοὺς Ἕλληνας τῆς Πελοποννήσου, συνηνώθη πρὸς τοῦτο μὲ ἄλλον εὐγενῆ τῆς Καμπανίας, τὸν ***Γουλιέλμον Σαμπλίττην***. Καὶ οἱ δύο δὲ ἡνωμένοι ἐνίκησαν τοὺς Ἕλληνας ὑπὸ τὸν ***Χαμάρετον*** πλησίον τῶν Καλαμῶν, καὶ μετὰ μακρὰς πολιορκίας ἐκυρίευσαν τὰς διαφόρους πόλεις καὶ φρούρια τῆς Πελοποννήσου, μεταξὺ τῶν ὁποίων

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἦτο καὶ τὸ φρούριον τοῦ *Ἀρακλόβου*· αὐτὸ ὑπερήσπιζεν ὁ γενναῖος *Δοξαπατρῆς*, κρατῶν μακρὰν σιδηρᾶν ῥάβδον, τὴν ὁποίαν κανεὶς ἄλλος δὲν ἠδύνατο νὰ ὑψώσῃ διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς καὶ φέρων σιδηροῦν θώρακα 150 λιτρῶν (περίπου 50 ὀκάδων), ὅπως ἦσαν ὡπλισμένοι ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἄρχοντες τῶν χρόνων ἐκείνων. Τοιουτοτρόπως ὑπετάχθη εἰς τοὺς Φράγκους ὅλη σχεδὸν ἡ Πελοπόννησος, ἐκτὸς ὀρεινῶν τινων μερῶν· ἰδίως δὲ ἡ Μονεμβασία ἔμεινεν ἀνεξάρτητος καὶ μόνον μετὰ 35 ἔτη ὑπετάχθη, ἀφ' οὗ ἐπὶ τρία ἔτη ὑπέμεινεν ὅλα τὰ δεινὰ τῆς πολιορκίας.

Ἡ Πελοπόννησος τότε διηρέθη εἰς 12 τμήματα, ὀνομαζόμενα *βαρωνίας*, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἐδόθη εἰς ἕνα ἀνώτερον εὐγενῆ, ὀνομαζόμενον *βαρῶνον*· οἱ δὲ βαρῶνοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι 4 μῆνας κατ' ἔτος νὰ ἐκστρατεύωσι μὲ τὸν ἡγεμόνα καὶ ἄλλους 4 μῆνας νὰ φυλάττωσιν εἰς τὰ φρούρια. Ἕκαστος βαρῶνος ἐμοίρασε τὴν βαρωνίαν του εἰς μικρότερα τμήματα, τὰ φέουδα, τὰ ὁποῖα ἔδωκεν εἰς κατωτέρους εὐγενεῖς, τοὺς ἁπλοῦς ἱππότας, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ὑποτελεῖς εἰς τοὺς βαρώνους. Τότε ἐκτίσθησαν εἰς πολλὰ ὑψηλὰ μέρη φρούρια καὶ πύργοι μὲ ἰσχυρὰ τείχη, πυργίσκους καὶ ἐπάλξεις, ὅπως ἦσαν καὶ οἱ φεουδαλικοὶ πύργοι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, καὶ εἰς πολλὰς πόλεις ἀνηγέρθησαν μεγαλοπρεπῆ μέγαρα. Ἡ *Ἀνδραβίδα* εἰς τὴν Ἦλιδα ἦτο ἡ πρωτεύουσα τῆς ἡγεμονίας καὶ ἡ *Γλαρέντζα* τὸ ἐπίνειον αὐτῆς· εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐγίνοντο λαμπροὶ ἀγῶνες ἱπποτῶν καὶ ἐπιφανεῖς ξένοι προσήρχοντο· τὸ ἐμπόριον ἤκμαζε· καὶ νομισματοκοπεῖον δὲ ἔγινεν, εἰς τὸ ὁποῖον ἔκοπτον ἰδιαίτερα νομίσματα. Ἀλλὰ οἱ Ἕλληνες, ἀφ' οὗ ἀνέκτησαν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔστειλαν στρατόν, ὅστις ἔκτισε διάφορα φρούρια καὶ ἀνεζωογόνησε τὸ ἐθνικὸν φρόνημα τῶν Ἑλλήνων τῆς Πελοποννήσου, οἱ ὁποῖοι μὲ τὸν καιρὸν ἐνίκησαν τοὺς Φράγκους. Οὕτως ἡ Πελοπόννησος ἔγινε δεσποτᾶτον, περὶ τὸ 1350, ὑπὸ ἄρχοντα στελλόμενον ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν, μὲ πρωτεύουσαν τὸν Μυστρᾶν ἐν τῇ Λακωνίᾳ, εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας ἀπὸ τῆς Σπάρτης.

4. Τὰ ἑλληνικὰ μέρη, τὰ ὁποῖα ἔλαβον οἱ Ἐνετοί.—Ἡ ἐνετικὴ δημοκρατία, ἐπειδὴ ἐγνώριζε καλύτερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους σταυροφόρους τὰς χώρας τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους, ἔλαβε κατὰ τὴν δια-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νομὴν αὐτοῦ τὰ ἐμπορικώτερα μέρη· ὁμοίως ἔλαβε καὶ τὰς νήσους, τὰς ὁποίας μὲ τὸν στόλον της ἠδύνατο νὰ καταλάβῃ· ἀλλὰ δὲν εἶχε στρατὸν νὰ ὑποτάξῃ τόσας χώρας. Διὰ τοῦτο ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον κατέλαβε μόνον τὴν Μεθώνην καὶ τὴν Κορώνην, ἀπὸ δὲ τὴν Εὔβοιαν μόνον τὴν Χαλκίδα. Εἰς δὲ τὰς Κυκλάδας ἐπέτρεψε νὰ ἐγκατασταθῇ ὁ Μᾶρκος Σανοῦδος, εὐγενὴς Ἐνετός, ὁ ὁποῖος ἔμενεν εἰς τὴν Νάξον, καὶ ἔδωκε τὰς λοιπὰς Κυκλάδας εἰς ἄλλους Ἐνετούς, ὡς ὑποτελεῖς του. Μόνον εἰς τὴν Κρήτην ἔστειλεν ἰδικόν της στρατὸν καὶ καθυπέταξεν αὐτήν· ἔπειτα ἔστειλεν ἀποίκους Ἐνετούς, τοὺς ὁποίους ἐτοποθέτησε μὲ τὰς οἰκογενείας των εἰς τὰ διάφορα φρούρια τῆς νήσου, τὰ ὁποῖα ἔκτισε, καὶ ἔδωκε καὶ γαίας εἰς αὐτοὺς μὲ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐκστρατεύωσιν ἐν καιρῷ πολέμου.

Β΄— Ἑλληνικὰ κράτη.— Ὡς βλέπομεν ἐκ τῶν ἀνωτέρω, οἱ Φράγκοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καταλάβωσιν ὅλας τὰς χώρας τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους· ἀρκεταὶ ἀπὸ αὐτὰς διετήρησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των ὑπὸ Ἕλληνας ἄρχοντας καὶ ἀπετέλεσαν ἰδιαίτερα κράτη.

1. Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος. — Ὁ Ἀλέξιος Α΄ Κομνηνός, ἔγγονος τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Ἀνδρονίκου Α΄ Κομνηνοῦ, ἵδρυσε τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Τραπεζοῦντος. Αὕτη διετηρήθη καὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τοῦ 1461, ὅτε ὁ σουλτᾶνος Μωάμεθ Β΄ ἐκυρίευσε τὴν Τραπεζοῦντα, κατέλυσε τὴν αὐτοκρατορίαν ταύτην καὶ ἐφόνευσε τὸν τελευταῖον αὐτῆς αὐτοκράτορα Δαυὶδ Κομνηνόν.

2. Τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου.— Ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος ἵδρυσε τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου, τὸ ὁποῖον ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ Δυρραχίου μέχρι τῆς Ναυπάκτου καὶ εἶχε πρωτεύουσαν τὴν Ἄρταν. Τὸν Μιχαὴλ διεδέχθη ὁ ἀδελφός του Θεόδωρος, ὅστις κατέλαβε τὴν Ἀλβανίαν, τὴν Θεσσαλίαν καὶ πλεῖστα μέρη τῆς Μακεδονίας καὶ κατέλυσε τὸ φραγκικὸν κράτος τῆς Θεσσαλονίκης κυριεύσας τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ. Ἐπολέμησε δὲ καὶ τοὺς Βουλγάρους, ὑπὸ τῶν ὁποίων ἐνικήθη καὶ ἠχμαλωτίσθη. Ἀλλὰ μετά τινα χρόνον ἔχασε τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν ὁποίαν ἐκυρίευσαν οἱ Ἕλληνες τῆς Νικαίας. Τοιουτοτρόπως τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου περιωρίσθη εἰς τὴν Ἤπειρον, Ἀκαρνανίαν, Κέρκυραν καὶ ὀλίγα μέρη τῆς δυτικῆς Μακεδονίας ὑπὸ τὸν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μιχαὴλ Β' Ἄγγελον, ἀνεψιὸν τοῦ Θεοδώρου. Τὸ δεσποτᾶτον τοῦτο, τὸ ὁποῖον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαὴλ διῃρέθη εἰς δύο μέρη, διετηρήθη ἐπὶ ἀρκετὰ ἔτη, ἕως οὗ ὑπετάχθη ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας αὐτοκράτορας τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῷ 1334 καὶ ἔπειτα ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς.

3. Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας.—Ὅτε ἐκυριεύθη ἡ Κωνσταντινούπολις ὑπὸ τῶν Λατίνων, οἱ καταγόμενοι ἀπὸ τὸ Τουρκεστὰν Σελτσουκῖδαι Τοῦρκοι κατεῖχον τὸ κέντρον καὶ τὰ νότια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἔχοντες πρωτεύουσαν τὸ Ἰκόνιον. Ὁ δὲ **Θεόδωρος Λάσκαρις**, ὅστις ἐξελέχθη αὐτοκράτωρ ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν τελευταίαν νύκτα πρὸ τῆς ἁλώσεως, ἀφ' οὗ δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὴν πόλιν, κατέφυγεν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἵδρυσε τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας, ἡ ὁποία περιέλαβε τὴν Βιθυνίαν καὶ τὰ ΒΔ. τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Εἰς τὴν Νίκαιαν συνῆλθον πλεῖστοι λόγιοι καὶ εὐγενεῖς Ἕλληνες, ἐγκατεστάθη τὸ ἑλληνικὸν πατριαρχεῖον καὶ ἔγινεν αὐλὴ βασιλική, ὅπως ἦτο πρότερον καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Φράγκοι ἐνόησαν, ὅτι ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας θὰ ἐπροσπάθει νὰ ἐπανακτήσῃ τὴν προτέραν πρωτεύουσαν, ἤρχισαν κατ' αὐτῆς σφοδροὺς ἀγῶνας. Ἐπὶ δέκα ὀκτὼ ἔτη ὁ ἀείμνηστος Λάσκαρις ἀδιακόπως μαχόμενος πρὸς τοὺς Φράγκους, τοὺς Τούρκους καὶ προσέτι πρὸς τοὺς Ἕλληνας τῆς Τραπεζοῦντος, κατώρθωσε νὰ παραδώσῃ ἰσχυρὸν τὸ κράτος του, ὅτε ἀπέθανε τῷ 1222, εἰς τὸν γαμβρόν του Ἰω. Βατάτζην.

Ὁ **Ἰω. Βατάτζης** ἦτο ἀνὴρ ἐμπειροπόλεμος καὶ συνετός· κατεσκεύασε στόλον, μὲ τὸν ὁποῖον περιώρισε τοὺς Λατίνους καὶ κατέλαβε τὰς νήσους, αἵτινες εἶναι πλησίον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας· ἔπειτα διεβιβάσθη εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ κατέλαβεν ἀρκετὸν μέρος τῆς Θράκης, τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ὅλην τὴν νότιον Μακεδονίαν. Μετὰ βασιλείαν δὲ 33 ἐτῶν ἀπέθανεν ὁ ἔνδοξος βασιλεύς, ὅστις ηὔξησεν ὄχι μόνον τὴν δύναμιν τοῦ κράτους του διὰ τῶν νικῶν του, ἀλλὰ καὶ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν εὐτυχίαν τῶν ὑπηκόων του μὲ τὴν συνετὴν διοίκησίν του καὶ τὰς ἐπιτυχεῖς του συνθήκας πρὸς ἄλλους ἡγεμόνας.

Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱός του **Θεόδωρος Β' Λάσκαρις**· οὗτος καὶ λόγιος ἦτο καὶ ἱκανὸς πολεμιστής· κατενίκησε δὲ τοὺς Βουλγάρους.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀλλ' ἦτο φιλύποπτος ἡγεμὼν καὶ συμπεριεφέρθη κακῶς πρὸς τοὺς στρατηγούς του καὶ ἰδίως πρὸς τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον, ἕνεκα τῆς νόσου του, ἥτις μετὰ τεσσάρων ἐτῶν βασιλείαν τὸν ἔφερεν εἰς τὸν τάφον. Τοῦτον δὲ διεδέχθη ὁ ὀκταετὴς υἱός του Ἰωάννης, τοῦ ὁποίου ἐπίτροπος ἀνεκηρύχθη ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον οὗτος παρηγκώνισε τὸν δυστυχῆ Ἰωάννην καὶ ἐστέφθη μόνος αὐτὸς βασιλεὺς ἐν Νικαίᾳ.

§ 2. Ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος πρῶτον μὲν ἐπολέμησε καὶ ἐνίκησε τὸν δεσπότην τῆς Ἠπείρου Μιχαὴλ Β΄ καὶ ἔπειτα ἐπεχείρησε νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, τῆς ὁποίας ὁ Λατῖνος αὐτοκράτωρ Βαλδουῖνος Β΄ εἶχε καταντήσει εἰς τόσην ἀδυναμίαν, ὥστε ὡς ἐπαίτης ἐζήτει ἀπὸ τὸν ἕνα καὶ τὸν ἄλλον ἄρχοντα τῆς δυτικῆς Εὐρώπης βοήθειαν, διὰ νὰ σώσῃ τὸ κράτος του. Κατέλαβε λοιπὸν ὁ Μιχαὴλ τὰ περίχωρα τῆς Κωνταντινουπόλεως. Ἔπειτα, προτοῦ ἐπιτεθῇ κατ' αὐτῆς τῆς πόλεως, ἔστειλεν ἀπὸ τὴν Νίκαιαν τὸν Ἀλέξιον Στρατηγόπουλλον εἰς τὴν Θράκην, διὰ νὰ περιορίσῃ περισσότερον τὸν δεσπότην τῆς Ἠπείρου· παρήγγειλε δὲ εἰς αὐτὸν νὰ διέλθῃ ἀπὸ τὰ προάστεια τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διὰ νὰ κατασκοπεύσῃ τὰ πέριξ αὐτῆς καὶ νὰ μάθῃ τὴν κατάστασιν τῆς πόλεως.

Ὁ Στρατηγόπουλλος πλησιάσας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπληροφορήθη ἀπὸ τοὺς ἐντοπίους Ἕλληνας, οἱ ὁποῖοι ἔμενον ἐκτὸς τῶν τειχῶν, ὅτι ὅλοι οἱ ἱππόται τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀφήσαντες ἐν αὐτῇ τὸν Βαλδουῖνον εἶχον πλεύσει ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἐνετοῦ στρατηγοῦ ἐπὶ τῶν πλοίων, ὅσα εἶχον, διὰ νὰ καταλάβωσι μικρὰν νησίδα, καλουμένην ***Δαφνουσίαν***, εἰς τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἀφ' οὗ δὲ ἐβεβαιώθη ὅτι ἡ πόλις ἦτο ἔρημος ὑπερασπιστῶν, καὶ ὅτι κάτωθεν τῶν τειχῶν αὐτῆς ὑπῆρχεν ὀπὴ ὑδραγωγείου, ἡ ὁποία ἔφερεν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς πόλεως, ἀπεφάσισε νὰ τὴν κυριεύσῃ. Τὴν νύκτα λοιπὸν τῆς 25 Ἰουλίου 1261 εἰσήγαγε διὰ τῆς ὀπῆς ταύτης τὸν ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον 50 ἄνδρας, οἱ ὁποῖοι κατέλαβον τὸ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἄνωθεν τοῦ ὑδραγωγείου μέρος τῶν τειχῶν, ἔπειτα ἤνοιξαν πύλην τινὰ αὐτῶν, εὑρισκομένην ἐκεῖ πλησίον, καὶ εἰσήγαγον τὸν στρατὸν τοῦ Στρατηγοπούλλου. Μόλις ἐξημέρωσεν, ὁ Βαλδουῖνος βλέπων ὅτι οἱ Ἕλληνες κατέλαβον τὴν πόλιν, ἔφυγε διὰ πλοίου ἀμέσως· οἱ δὲ Φράγκοι, οἱ ὁποῖοι εἶχον πλεύσει εἰς Δαφνουσίαν, μόλις ἔμαθον τὴν κατάληψιν, ἔσπευσαν μὲν νὰ ἐπανέλθωσι μετ' ὀλίγας ὥρας· ἀλλὰ τίποτε δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κατορθώσωσι καὶ ἀνεχώρησαν καὶ οὗτοι εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην.

Ὁ Παλαιολόγος, ἀφ' οὗ ἔμαθε τὸ χαρμόσυνον ἄγγελμα, εἰσῆλθε μετὰ μεγάλης πομπῆς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν· ἐστέφθη δὲ ἐκ δευτέρου αὐτοκράτωρ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας ὑπὸ τοῦ ὀρθοδόξου πατριάρχου, ὅστις ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἕδραν του ἀντὶ τοῦ Λατίνου, ὁ ὁποῖος ἦτο ἕως τώρα πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸ διάστημα τῆς φραγκοκρατίας· οὕτως ἀνιδρύθη τὸ πρὸ 57 ἐτῶν καταλυθὲν ὑπὸ τῶν Φράγκων κράτος τοῦ Βυζαντίου.

Ἀλλ' ὁ Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγος δὲν ἠδυνήθη ν' ἀνακτήσῃ ὅλας τὰς χώρας τῆς προτέρας Βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας, ἥτις τώρα περιωρίσθη εἰς τὴν Θρᾴκην, τὴν Μακεδονίαν, μέρος τῆς Θεσσαλίας, μερικὰς νήσους καὶ τὰς βορειοδυτικὰς χώρας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Καὶ ἦρχισε μὲν ὁ Παλαιολόγος τὴν ἀνάκτησιν τῆς Πελοποννήσου, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε νὰ ἐλευθερώσῃ αὐτὴν ὅλην· ἐπολέμησε δὲ καὶ πρὸς τοὺς δεσπότας τῆς Ἠπείρου καὶ πρὸς τοὺς Βουλγάρους μὲ πολλὴν ἱκανότητα καὶ μὲ πολλὰς ἐπιτυχίας. Διὰ νὰ ἐμποδίσῃ δὲ ἐκστρατείαν τῆς Δύσεως κατὰ τοῦ κράτους του, ἠθέλησε νὰ ὑποτάξῃ τὴν ὀρθόδοξον Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὴν Δυτικήν, ἀναγνωρίζων τὸν πάπαν ὡς ὑπερτάτην κεφαλὴν τῆς Ἐκκλησίας· ἀλλ' οἱ ἐπιφανέστεροι ἄνδρες τοῦ ἔθνους μας ἀντέστησαν· δι' αὐτὸ ὁ Παλαιολόγος προέβη εἰς πολ-

Μιχαὴλ Παλαιολόγος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λὰς καταπιέσεις καὶ τυραννίας κατ' αὐτῶν. Ἐν τούτοις ὅμως διὰ τῆς συνέσεώς του κατώρθωσε νὰ ἐμποδίσῃ τὸν κίνδυνον τῆς ἐπιθέσεως ἀπὸ τῆς Δύσεως καὶ νὰ καταβάλῃ τὰς δυνάμεις, τὰς ὁποίας ἰσχυροὶ ἄρχοντες ἔστειλαν ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν ἐναντίον του. Ἀπέθανε δὲ τῷ 1282 μετὰ βασιλείαν 23 ἐτῶν.

§ 3. Οἱ γείτονες τοῦ Βυζαντίου λαοί.

Ἡ ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων ἐπέφερε πολλὰς καταστροφὰς εἰς τὸ κράτος ἡμῶν· καὶ ἀφ' οὗ δὲ κατελύθη ἀπὸ τὸν Μ. Παλαιολόγον ἡ λατινικὴ αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ κράτος μας δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀποκτήσῃ πλέον τὴν παλαιάν του δύναμιν καὶ δόξαν. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι δὲν ἀνέκτησεν ὅλας τὰς προτέρας του χώρας, δὲν εἶχε πλέον οὔτε τὸν παλαιόν του πλοῦτον, οὔτε τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν του, ἀλλὰ κάθε ἡμέραν ἐγίνετο ἀσθενέστερον. Οἱ κατοικοῦντες δὲ πέριξ αὐτοῦ λαοὶ ἤρχισαν νὰ γίνωνται ἰσχυρότεροι.

1. **Οἱ Βούλγαροι.** — Οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Βλάχοι, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ὑποτεταγμένοι εἰς τὸ Βυζάντιον, ἐπανεστάτησαν ἐναντίον του ἀπὸ τοῦ 1186 καὶ ἤρχισαν τὰς ἐπιδρομάς των εἰς τὸ κράτος μας. Ἰδίως ηὔξησεν ἡ δύναμίς των ἐπὶ τοῦ βασιλέως των *Ἰωαννίση* (1197—1207), ὁ ὁποῖος καὶ τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Φράγκους ἐπολέμησε καὶ ἔκαμε πολλὰ κακὰ εἰς αὐτούς. Μετὰ τὸν θάνατόν του ἠλαττώθη μὲν ἡ δύναμις τῶν Βουλγάρων, ἀλλὰ οἱ ἄρχοντές των ἔμειναν ἀνεξάρτητοι.

2. **Οἱ Σέρβοι.** — Μὲ τὴν ἐξασθένησιν τοῦ κράτους μας καὶ οἱ Σέρβοι εἶχον γίνει ἀνεξάρτητοι. Ὁ σπουδαιότερος ἀπὸ τοὺς ἡγεμόνας των ἦτο ὁ *Στέφανος Δουσὰν* (1336—1355), ὁ ὁποῖος ὑπέταξε τὰ περισσότερα μέρη τῆς Μακεδονίας. Μετὰ τὸν θάνατον τούτου ὅμως τὸ κράτος του διηρέθη εἰς πολλὰς ἀνεξαρτήτους ἡγεμονίας.

3. **Οἱ Ἀλβανοί.** — Ἄλλη φυλὴ ἀναφαίνεται τώρα πρῶτον εἰς τὴν ἱστορίαν· εἶναι οἱ Ἀλβανοί· αὐτοὶ κατῴκουν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων εἰς τὴν ἰδίαν χώραν καὶ ἔζων εἰς αὐτὴν διηρημένοι εἰς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

φυλάς. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἤρχισαν νὰ ἐκτείνωνται ἀπὸ τῆς Ἠπείρου εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν καὶ πολλοὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ εἰς τινας νήσους καὶ μὲ τὸν καιρὸν ἐξελληνίσθησαν.

4. **Οἱ Ὀθωμανοί** — Ἐν ᾧ οἱ Σελτσουκῖδαι Τοῦρκοι κατεῖχον τὸ κέντρον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (ἴδε σ. 9), ἦλθον κατὰ τὸ 1200 μ. Χ. ἐκ τῆς ἀνατολικῆς Ἀσίας οἱ Μογγόλοι, οἵτινες κατέλαβον τὴν κεντρικὴν Ἀσίαν καὶ κατέκτησαν καὶ τὴν Ῥωσίαν· προσέβαλον δὲ καὶ τοὺς Σελτσουκίδας καὶ ἠνάγκασαν πολλὰς τουρκομανικὰς ἢ τουρκικὰς φυλάς, αἱ ὁποῖαι κατῴκουν πρότερον πρὸς ἀνατολὰς καὶ νότον τῆς Κασπίας θαλάσσης, νὰ μεταναστεύσωσι πρὸς δυσμάς. Εἷς ἐκ τῶν φυλάρχων αὐτῶν ἦτο καὶ ὁ ***Ἐρτογρούλ***, ὅστις ἦλθε μὲ 400 οἰκογενείας εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, καὶ ὡς ὑποτελὴς τοῦ Σελτσουκίδου σουλτάνου ἔλαβε μικρὰν χώραν περὶ τὸ ὄρος Τῆμνον, διὰ νὰ ὑπερασπίζῃ τὸ μέρος τοῦτο ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις τῶν Ἑλλήνων τῆς Νικαίας. Ἐκεῖ ἔζη ὁ Ἐρτογρούλ μετὰ τῶν ποιμνίων καὶ τῶν ἀνθρώπων του ὡς μέγας ποιμὴν (τσέλιγκας) ἐπὶ 50 ἔτη. Ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ ***Ὀσμὰν*** ἢ ***Ὀθωμὰν*** ἐπολέμησε πολλάκις πρὸς τοὺς Βυζαντηνοὺς καὶ ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του μέχρι τοῦ Ὀλύμπου. Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ τούτους (περὶ τὸ 1300 μ. Χ.) κατελύθη τὸ σελτσουκικὸν κράτος ἀπὸ τοὺς Μογγόλους. Διὰ τοῦτο ἀπέβησαν ἀνεξάρτητοι καὶ ὁ Ὀσμὰν ὡς καὶ περὶ τοὺς δέκα ἄλλοι δυνάσται Τοῦρκοι, οἱ ὁποῖοι κατέλαβον τὰς χώρας τοῦ σελτσουκικοῦ κράτους. Ἐν ᾧ δὲ τὸ μικρότερον ἀπὸ αὐτὰ τὰ κράτη ἦτο τὸ ἀνῆκον εἰς τὸν Ὀσμάν, ἐν τούτοις αὐτὸ ἔγινε κατὰ μικρὸν τὸ ἰσχυρότερον καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Ὁ Ὀσμὰν κατέλαβε καὶ τὴν Προῦσαν, τὴν ὁποίαν ἔκαμε πρωτεύουσαν τοῦ κράτους του· ἀπ' αὐτοῦ δὲ οἱ Τοῦρκοι ὠνομάσθησαν καὶ Ὀσμανίδαι ἢ Ὀθωμανοί.

Διάδοχος αὐτοῦ ἦτο ὁ υἱός του ***Οὐρχὰν*** (1323)· αὐτὸς ἤρχισε νὰ διοργανώνῃ τὸ κράτος του· ἔκοψε νομίσματα· ὥρισεν ἰδιαίτερον κάλυμμα τῆς κεφαλῆς, διὰ νὰ διακρίνωνται οἱ Ὀσμανίδαι. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Τουρκομᾶνοι ἦσαν ἀπειθεῖς στρατιῶται, διὰ τοῦτο ἐδέχθη τὴν πρότασιν τοῦ ἀστυνόμου τοῦ στρατοῦ, νὰ κάμῃ στρατὸν ἀπὸ χριστιανόπαιδας· ὠνομάσθησαν δὲ οἱ στρατιῶται οὗτοι γενίτσαροι, ἤτοι νέος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

στρατός. Οἱ παῖδες ἡρπάζοντο ἀπὸ τοὺς οἴκους των εἰς ἡλικίαν 7 ἐτῶν· ἐγίνοντο Μωαμεθανοί, ἀνετρέφοντο μὲ σκληραγωγίαν καὶ ἐγυμνάζοντο· δὲν ἐγνώριζον ἄλλον πατέρα ἀπὸ τὸν σουλτᾶνον· ἔμενον εἰς τοὺς στρατῶνας καὶ δὲν ἐνυμφεύοντο· ἀπέβησαν δὲ αὐτοί, οἱ πρώην χριστιανόπαιδες, οἱ φανατικώτεροι Μωαμεθανοὶ καὶ οἱ ὁρμητικώτεροι εἰς τὰς μάχας στρατιῶται. Καὶ δὲν ἀπετέλουν μὲν οὗτοι τακτικὸν στρατόν, ὅπως τὸν ἐννοοῦμεν σήμερον, διότι τότε δὲν ὑπῆρχε τοιοῦτος· ἐν τούτοις οἱ γενίτσαροι φέροντες μακρὸν καὶ πλατὺν χιτῶνα καὶ ἐπὶ τοῦ μετώπου τὸ πτερὸν τοῦ ἐρωδιοῦ, μὲ τὸ μακρόν των τουφέκιον καὶ τὴν κυρτὴν σπάθην των ἐπετίθεντο, ἰδίως κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους, κατὰ τῶν ἀντιπάλων των ἀκράτητοι καὶ πολλάκις ἐνίκων. Ἀλλ' οἱ Ὀσμανίδαι καὶ ἄλλους Χριστιανοὺς ἐξισλάμισαν. Ἄλλους μὲν διὰ τῆς βίας, ἄλλους δὲ μὲ τιμὰς καὶ ἀξιώματα κατώρθωσαν νὰ κάμωσιν ἀρνησιθρήσκους καὶ νὰ αὐξήσωσι τόσον πολὺ τοὺς Τούρκους, ὥστε ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν οὗτοι νὰ κατακτήσωσι τόσας ἑλληνικὰς χώρας καὶ νὰ γίνωσι τόσον ἐπίφοβοι.

§ 4. Οἱ μετὰ τὸν Μιχαὴλ Η' αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου.

1. **Ἀνδρόνικος Β' Παλαιολόγος (1282—1328).**—Οὗτος ἀπέρριψεν, ἅμα ἐβασίλευσε, τὴν ἰδέαν τῆς ἑνώσεως τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν Δυτικήν, ἀφ' οὗ μάλιστα παρῆλθεν ὁ κίνδυνος τῆς ἐπιθέσεως ἀπὸ τοὺς Φράγκους. Καὶ ἦτο μὲν λόγιος, ἀλλ' ὅπως καὶ οἱ περὶ αὐτὸν μορφωμένοι, ἦτο ἄπειρος εἰς τὸ νὰ κυβερνᾷ τὸ κράτος καὶ εἰς τὰ στρατιωτικά· ἐπειδὴ δὲ δὲν ἠδύνατο ν' ἀποκρούσῃ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Τουρκομάνων δυναστῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, οἱ ὁποῖοι ἐληηλάτουν δεινῶς τὰς ἑλληνικὰς ἐν αὐτῇ χώρας, ἐμίσθωσεν 6500 Ἱσπανοὺς τυχοδιώκτας, οἵτινες καὶ πρότερον ἐπολέμουν εἰς τὴν Δύσιν, τοὺς λεγομένους Καταλανούς, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ῥογήρου Δεφλόρ. Καὶ ἐπέφερον μὲν οὗτοι εἰς τρεῖς μάχας πανωλεθρίαν εἰς τοὺς Τούρκους· ἀλλὰ καὶ ἐληηλάτησαν ἀνηλεῶς τὰς ἑλληνικὰς χώρας τῆς Ἀσίας, ἔσφαζον τοὺς Χριστιανοὺς καὶ ἄλλα πολλὰ κακὰ ἐπροξένησαν. Διὰ τοῦτο ἐπανῆλθον κατὰ πρόσκλησιν τοῦ αὐτοκράτορος εἰς Καλλίπολιν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἕνεκα δὲ τῶν λεηλασιῶν, τὰς ὁποίας ἔκαμνον ὁ Μιχαήλ, ὁ υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος, ἐμίσει αὐτούς· ὅτε δὲ ὁ Ῥογῆρος ἠθέλησε νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν Μιχαὴλ εἰς Ἀδριανούπολιν, οὗτος διέταξε τὸν φόνον του καὶ τὴν σφαγὴν τῶν 300 ἱππέων καὶ 1000 πεζῶν, οἵτινες τὸν συνώδευον. Οἱ Καταλανοὶ τότε ἀποφασίσαντες νὰ γίνωσι φανεροὶ ἐχθροὶ τοῦ κράτους ἡμῶν ὠχύρωσαν τὴν Καλλίπολιν καὶ ἔκαμαν φοβερὰς σφαγὰς καὶ λεηλασίας εἰς ὅλην τὴν Θρᾴκην. Ἀφ' οὗ δὲ τὴν ἠρήμωσαν φρικωδῶς ἐπὶ δύο ἔτη, μὴ εὑρίσκοντες πλέον τίποτε νὰ λῃστεύωσιν, ἐτράπησαν εἰς τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς χώρας. Εἰσέβαλον εἰς τὴν Μακεδονίαν, τὴν ὁποίαν ἐπὶ ἓν ἔτος ἐλεηλάτησαν· ἔπειτα ἐπροχώρησαν εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Βοιωτίαν, ὅπου ἐνίκησαν πλησίον τῆς Κωπαΐδος (1311) τὸν Φράγκον δυνάστην τῶν Ἀθηνῶν. Οὕτως ὑπέταξαν τὰς Θήβας καὶ τὰς Ἀθήνας καὶ 70 ἔτη εἶχον αὐτὰς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των. Μετὰ ταῦτα ὁ πλουσιώτατος Νέριος Ἀτζαϊόλα, ὅστις κατήγετο ἀπὸ τὴν Φλωρεντίαν καὶ εἶχε καταλάβει τὴν Κόρινθον, κατώρθωσε νὰ κυριεύσῃ τὰς Ἀθήνας (1387) καὶ τὰς Θήβας, τὰς ὁποίας οἱ ἀπόγονοί του ἐκυβέρνησαν ἠπίως ἐπὶ 70 ἔτη, ἕως οὗ ἐπῆλθον οἱ Τοῦρκοι κατ' αὐτῶν.

2. Ἀνδρόνικος Γ' (1328—1341).—Οὗτος ἦτο υἱὸς τοῦ Μιχαήλ, τοῦ φονέως τοῦ Ῥογήρου· ἐπειδὴ δὲ ὁ πατήρ του ἀπέθανεν ἐνωρίς, ὡρίσθη αὐτὸς διάδοχος τοῦ θρόνου, τὸν ὁποῖον κατέλαβε τῷ 1328. Καὶ ἐπολέμησε μὲν ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος τοὺς Βουλγάρους καὶ τοὺς Σέρβους, καὶ ἤνωσε τὴν Ἤπειρον μὲ τὸ Βυζάντιον, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐμποδίσῃ τὴν πρόοδον τῶν Τούρκων ὑπὸ τὸν Οὐρχάν, οἱ ὁποῖοι κατέλαβον τὴν Νίκαιαν. Ἐν τούτοις ἠγαπᾶτο ἀπὸ τοὺς ὑπηκόους του ὡς ἀγαθὸς καὶ ἐπιεικὴς ἄρχων καὶ ὑπέρμαχος τῆς ἐθνικῆς ἰδέας κατὰ τῶν ἐχθρῶν· διὰ τοῦτο ἦτο γενικὴ ἡ θλῖψις, ὅτε ἀπέθανε, τῷ 1341.

3. Ἰωάννης Ε' Παλαιολόγος (1341—1391) **καὶ Ἰωάννης Στ' Καντακουζηνὸς** (1341—1354).—Ὁ Ἰωάννης ἦτο ἐννέα ἐτῶν, ὅτε ἀπέθανεν ὁ πατήρ του· διὰ τοῦτο ἐπίτροπός του ἔγινεν ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνός, ὁ ὁποῖος καὶ τοῦ πατρός του ἦτο σύμβουλος πιστός. Ἐν ᾧ δὲ ἐπροσπάθει νὰ διοργανώσῃ τὰς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δυνάμεις τοῦ κράτους ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν, Βουλγάρων, Τούρκων καὶ Σέρβων, περιῆλθεν εἰς ἔριδας πρὸς τὴν βασιλομήτορα καὶ ἐπανεστάτησεν. Ὁ ἐμφύλιος αὐτὸς πόλεμος διήρκεσε πέντε ἔτη, κατὰ τὰ ὁποῖα ὁ Καντακουζηνὸς ἐζήτησε καὶ ἔλαβε βοήθειαν ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους, τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Σέρβους, οἱ ὁποῖοι ἔκαμαν μεγάλας καταστροφὰς εἰς τὴν χώραν. Τέλος δὲ ὁ Καντακουζηνὸς κατώρθωσε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐστέφθη συμβασιλεὺς μετὰ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ε΄. Ἀλλ᾽ ὁ ἐμφύλιος αὐτὸς πόλεμος, ὅστις καὶ μετὰ ταῦτα ἐξηκολούθησεν, ὠφέλησε δυστυχῶς τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι κατ᾽ ἀρχὰς κατέλαβον ὅλας τὰς ἐν Ἀσίᾳ κτήσεις τοῦ Βυζαντίου, ἐκτὸς τῆς Φιλαδελφείας, ἔπειτα διῆλθον τὸν Ἑλλήσποντον καὶ κατέλαβον τὴν Καλλίπολιν καὶ μετὰ ταῦτα ὅλην τὴν Θρᾳκικὴν Χερσόνησον.

Καὶ μετὰ τὴν παραίτησιν δὲ τοῦ Καντακουζηνοῦ (1354), ὅτε ἔμεινε μόνος αὐτοκράτωρ ὁ Ἰωάννης Ε΄, οἱ Τοῦρκοι ἐξηκολούθησαν νὰ προχωροῦν εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Οὐρχὰν ***Μουρὰτ Α΄***, ἀνὴρ δραστήριος καὶ τολμηρός, ἐκυρίευσε τῷ 1360 τὸν Τζουρουλόν, ὀχυρὸν φρούριον μεταξὺ Ἀδριανουπόλεως καὶ Κωνσταντινουπόλεως, τὸ Διδυμότειχον, τὴν Ἀδριανούπολιν, τὴν ὁποίαν ἔκαμε πρωτεύουσαν τοῦ κράτους του, καὶ τὴν Φιλιππούπολιν. Ὁ Ἰωάννης Ε΄ ἦλθεν ὁ ἴδιος εἰς τὴν Δύσιν καὶ μὲ πολλὰς ταπεινώσεις ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῶν ἡγεμόνων αὐτῆς κατὰ τῶν Τούρκων· ἀλλὰ δὲν ἔλαβε καμμίαν ἐπικουρίαν. Διὰ τοῦτο ἠναγκάσθη νὰ συνάψῃ ἐξευτελιστικὴν συνθήκην μὲ τὸν Μουρὰτ γενόμενος ὑποτελής του.

Ὁ Μουρὰτ ἔπειτα ὑπέταξε τὸ περισσότερον μέρος τῆς Θρᾴκης καὶ τῆς Μακεδονίας, ἐνίκησε τοὺς Βουλγάρους καὶ ἔπειτα τοὺς Σέρβους. Ἐν ᾧ ὅμως ἐπολέμει ἐν Ἀσίᾳ πρὸς ἄλλους Τούρκους, ἡνώθησαν κατ᾽ αὐτοῦ οἱ Βόσνιοι, οἱ Βλάχοι, οἱ Ἀλβανοὶ καὶ ἄλλοι Χριστιανοὶ μὲ τὸν ἡγεμόνα τῆς Σερβίας ***Λάζαρον***, ὅστις εἶχε τὰς περισσοτέρας δυνάμεις· ἐναντίον αὐτῶν ἐπῆλθε μὲ ὅλον τὸν στρατόν του ὁ Μουράτ· τὰ ἀντίπαλα στρατεύματα συνηντήθησαν τῷ 1389 εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Κοσσυφοπεδίου, ἡ ὁποία εἶναι εἰς τὰ σύνορα Βοσνίας

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ Σερβίας· ἡ μάχη ὑπῆρξε φοβερὰ καὶ χιλιάδες πτωμάτων ἐστρώθησαν εἰς τὴν πεδιάδα. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μάχης εὐγενὴς Σέρβος προσποιηθεὶς ὅτι αὐτομολεῖ πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ ὅτι ἔχει νὰ εἴπῃ μυστικὸν εἰς τὸν σουλτᾶνον, ἐπλησίασεν αὐτὸν καὶ τὸν ἐπλήγωσε θανασίμως. Ὁ δὲ βασιλεὺς Λάζαρος αἰχμαλωτισθεὶς ἐφέρθη ἐνώπιον τοῦ σουλτάνου, ὅστις διέταξε νὰ τὸν φονεύσωσι καὶ ἔπειτα καὶ αὐτὸς ἐξέπνευσεν. Εἰς τὴν μάχην ταύτην οἱ Τοῦρκοι ἐνίκησαν καὶ ὑπέταξαν ἐντελῶς τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὴν Σερβίαν.

4. Μανουὴλ Β' (1391—1425). — Τὸν Ἰωάννην Ε' διεδέχθη ὁ υἱός του Μανουήλ· αὐτὸς ὅμως περιωρίσθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ὀλίγας τινὰς πόλεις πλησίον τῆς πρωτευούσης, διότι ὅλα τὰ ἄλλα μέρη εἶχον κυριεύσει οἱ Τοῦρκοι. Ὁ δὲ ***Βαγιαζήτ***, υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Μουράτ, ἀπέκλεισε μὲ τὰ στρατεύματά του ἀπὸ ξηρᾶς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη.

Ἡ μεγάλη αὕτη ἐπέκτασις τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους ἔπεισε τοὺς ἡγεμόνας τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, ὅτι ἔπρεπε νὰ τὸ καταπολεμήσωσιν. Ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας Σιγισμοῦνδος, μὲ τὸν ὁποῖον ἡνώθησαν Γερμανοὶ καὶ πλεῖστοι Γάλλοι ἱππόται, ἐπέρχεται κατὰ τῶν Τούρκων καὶ πολιορκεῖ τὴν Νικόπολιν τῆς Βουλγαρίας πλησίον τοῦ σημερινοῦ Τσερνόβου (1396). Ἔσπευσε δὲ ἐκεῖ καὶ ὁ Βαγιαζὴτ καὶ συνήφθη ἡ φοβερὰ ***μάχη τῆς Νικοπόλεως***· οἱ Γάλλοι ἱππόται ἐπιτεθέντες διέσπασαν τὴν πρώτην γραμμήν, φονεύσαντες 10 χιλιάδας γενιτσάρους, καὶ τὴν δευτέραν, φονεύσαντες 5 χιλιάδας σπαχῆδες, δηλαδὴ τακτικοὺς ἱππεῖς. Ἀλλ' ὅτε εἰσῆλθον εἰς τὴν μάχην 40 χιλιάδες ἔφιπποι τοῦ Βαγιαζήτ, οἱ Γάλλοι ἠναγκάσθησαν νὰ ὀπισθοχωρήσουν· ὅλος ὁ στρατὸς τοῦ Σιγισμούνδου ἐνικήθη καὶ οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς Χριστιανοὺς ἐφονεύθησαν, ἀφ' οὗ ἐθυσίασαν 60 χιλιάδας ἐχθρῶν.

Ὁ Μανουήλ, ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὸν Βαγιαζήτ, ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῆς Δύσεως· μετέβη εἰς τὴν Ἐνετίαν, Φλωρεντίαν, Παρισίους καὶ Λονδῖνον, ὅπου τὸν ὑπεδέχθησαν οἱ ἡγεμόνες μὲ μεγάλας τιμάς· ἐν ᾧ δὲ συνενοεῖτο διὰ τὴν βοήθειαν, ἔμαθε τὸν θάνατον τοῦ Βαγιαζὴτ καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, μετὰ ἀπουσίαν τριῶν καὶ ἡμίσεος ἐτῶν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἐν ᾧ δηλαδὴ ὁ Βαγιαζὴτ κατεπολέμει τοὺς ἄλλους Τουρκομάνους ἡγεμόνας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀνεφάνη νέος τρομερὸς κατακτητής, ὁ Ταμερλᾶνος· αὐτὸς εἶχε τὸ κράτος του πέραν τοῦ Ὄξου ποταμοῦ· ἀφ' οὗ ὑπέταξε τὴν Περσίαν, τὸ Ἀφγανιστάν, τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Νότιον Ρωσίαν καὶ τὴν Συρίαν, ἐπῆλθε κατὰ τοῦ Βαγιαζήτ. Φοβερὰ δὲ μάχη ἔγινεν εἰς τὴν Ἄγκυραν, τῷ 1402, μεταξὺ τοῦ Βαγιαζήτ, ἔχοντος 100 χιλιάδας στρατοῦ καὶ τοῦ Ταμερλάνου, ἔχοντος 800 χιλιάδας· ὁ Τεμερλᾶνος ἐνίκησε καὶ συνέλαβεν αἰχμάλωτον τὸν Βαγιαζήτ, ὁ ὁποῖος ἀπέθανε μετ' ὀλίγον. Τὰ στίφη τοῦ Ταμερλάνου διέτρεξαν καὶ ἐλεηλάτησαν ἐπὶ ἓν ἔτος ὅλην τὴν Μικρὰν Ἀσίαν· ἰδίως ἡ καταστροφὴ τῆς Σμύρνης ἀπὸ αὐτὰ ὑπῆρξε φοβερά.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βαγιαζὴτ οἱ Τοῦρκοι περιῆλθον εἰς ἐμφυλίους ἔριδας καὶ ἀδυναμίαν· διὰ τοῦτο ἀφῆκαν ἥσυχον τὸ Βυζάντιον ἐπὶ 20 ἔτη.

Ὅτε δὲ ἔγινε σουλτᾶνος ὁ **Μουρὰτ Β'**, ὥρμησε κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῷ 1422· ἐλεηλάτησε πρῶτον τὰ πέριξ, ἐν ᾧ συγχρόνως ἔσφαζε καὶ ᾐχμαλώτιζε τοὺς Χριστιανούς. Ἔπειτα μὲ ἄμετρον πλῆθος στρατοῦ ἐπῆλθε κατὰ τῶν τειχῶν αὐτῆς καὶ ἔκαμεν ἀλλεπαλλήλους ἐπιθέσεις. Ἰδίως εἰς τὴν τελευταίαν ἐπίθεσιν οἱ Τοῦρκοι ὥρμησαν λυσσώδεις καὶ ἤρχισαν νὰ ὑποσκάπτουν τὰ τείχη, ν' ἀνατινάσσωσι τοὺς πύργους μὲ ὑπονόμους καὶ ξιφήρεις ν' ἀναβαίνουν μὲ κλίμακας εἰς τὰ τείχη. Ἀλλ' οἱ Χριστιανοὶ ἔτρεξαν ὅλοι καὶ αἱ γυναῖκες ἀκόμη εἰς τὰ τείχη καὶ ὡς λέοντες ἐπολέμησαν. Μετὰ ἓξ ὥρας λυσσώδη πάλην οἱ Τοῦρκοι ὑπεχώρησαν καὶ ἔλυσαν τὴν πολιορκίαν.

5. **Ἰωάννης Η' Παλαιολόγος** (1425 — 1449). — Ὀλίγα ἔτη ἀφ' ὅτου ὁ Ἰωάννης Η', υἱὸς τοῦ Μανουήλ, ἔγινεν αὐτοκράτωρ, ὁ Μουρὰτ συνεπλήρωσε τὴν κατάκτησιν τῆς Μακεδονίας κυριεύσας τὴν Θεσσαλονίκην (1430), ἡ ὁποία ἐλαφυραγωγήθη ἀνηλεῶς, ὅλοι δὲ οἱ κάτοικοί της ᾐχμαλωτίσθησαν· ἔπειτα κατέλαβε τὴν Θεσσαλίαν μέχρι τῆς Λαμίας, μετὰ ταῦτα τὰ Ἰωάννινα καὶ ἐπροχώρησεν ἕως εἰς τὴν Ἀλβανίαν καὶ Οὐγγαρίαν.

Ὁ αὐτοκράτωρ βλέπων ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντισταθῇ κατὰ τῶν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τούρκων, διὰ νὰ λάβῃ βοήθειαν ἀπὸ τὴν Δύσιν, ἐπεζήτησε τὴν ἕνωσιν τῆς Ἀνατολικῆς μὲ τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν· πρὸς τοῦτο μετέβη μὲ τὸν πατριάρχην καὶ πλείστους μητροπολίτας καὶ λογίους Ἕλληνας εἰς τὴν σύνοδον ὅλων τῶν ἐπιφανῶν ἱερωμένων, ἡ ὁποία ἔγινεν εἰς τὴν Φλωρεντίαν. Ἐκεῖ μετὰ πολλὰς συζητήσεις ἀνεγνώρισε τὸν πάπαν ὡς κεφαλὴν τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὑπέγραψε τὴν ἕνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν· ἀλλὰ ὀλίγας μόνον βοηθείας ἔλαβεν, ὅτε μετὰ δύο ἐτῶν ἀπουσίαν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οἱ περισσότεροι ὅμως τῶν Ἑλλήνων δὲν ἐδέχθησαν τὴν ἕνωσιν ταύτην καὶ μεγάλη διχόνοια καὶ ἔριδες προῆλθον μεταξὺ τῶν λεγομένων ἑνωτικῶν καὶ ἀνθενωτικῶν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας καὶ Πολωνίας Λαδίσλαος Β΄ καὶ ὁ στρατηγός του Ἰωάννης Οὐνυάδης βοηθούμενοι ἀπὸ Σέρβους καὶ Βοσνίους ἤρχισαν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Τούρκων καὶ τοὺς ἐνίκησαν εἰς διαφόρους μάχας· ἀλλ' εἰς τὴν μεγάλην *μάχην τῆς Βάρνας* (1444) ἐνικήθησαν οἱ Χριστιανοὶ καὶ ἐφονεύθη καὶ ὁ Λαδίσλαος.

Ἄλλος φοβερὸς ἀντίπαλος τοῦ Μουρὰτ ἦτο ὁ Γεώργιος Καστριώτης ἢ Σκεντέρμπεης, ὁ ὁποῖος ἐξήγειρε τὴν πατρίδα του Ἀλβανίαν κατὰ τῶν Τούρκων καὶ ἔχων ὁρμητήριον τὴν ὀχυρὰν Κρόϊαν ἐνίκησε πολλάκις τοὺς Τούρκους καὶ τὸν ἴδιον τὸν Μουρὰτ δύο φοράς, χωρὶς ποτὲ αὐτὸς νὰ νικηθῇ, καὶ συνέλαβεν αἰχμαλώτους πολλοὺς πασάδες.

§ 3. Ἡ κοινωνικὴ καὶ πνευματικὴ κατάστασις τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους.

Ἡ Κωνσταντινούπολις —Ὅτε ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος εἰσῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, εὗρε πλεῖστα ἐρείπια ἀπὸ τὴν πυρκαϊὰν τῆς ἁλώσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων καὶ μεγάλην ἀθλιότητα· πολλὰ δὲ ἀπὸ τὰ καλλιτεχνήματα καὶ κοσμήματα αὐτῆς εἶχον διαρπαγῇ ἀπὸ τοὺς κατακτητάς. Καὶ ἐπεχείρησε μὲν τὴν διόρθωσιν, ἀλλ' ἡ πόλις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἀρχαίαν λαμπρότητα. Ἐν τούτοις ὅμως ἐντὸς 60 ἐτῶν ἐκτίσθησαν ὡραῖα κτίρια, διωρθώθησαν πολλὰ παλαιὰ καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο μία ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας καὶ ὡραιοτέρας πόλεις τῆς Εὐρώπης· τὰ ἀνάκτορα

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τῶν Βλαχερνῶν εἰς τὰ ΒΔ τῆς πόλεως, ὅπου κατῴκησαν οἱ Παλαιολόγοι, ἦσαν ὡραῖα, αἱ ἀγοραὶ εἶχον πλεῖστα ἀγάλματα, οἱ ναοὶ καὶ τὰ λουτρὰ ἦσαν μεγαλοπρεπῆ, αἱ δημόσιαι ἀποθῆκαι σίτου ἦσαν ἀρκεταί· τὰ νοσοκομεῖα, γηροκομεῖα καὶ πτωχοκομεῖα, προσηρτημένα εἰς τὰ μοναστήρια, ἦσαν πολλά· τὰ ναυπηγεῖα καὶ αἱ ἐμπορικαὶ ἀποβάθραι καὶ ὁ οἶκος τῶν λαμπτήρων, ὅπου ἐφωτίζοντο τὴν νύκτα μὲ ἄπλετον φῶς τὰ ἐμπορεύματα Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ἐδείκνυον τὴν ἐμπορικὴν κίνησιν. Ἀλλ' οἱ κάτοικοι αὐτῆς ὠλιγόστευον κατὰ μικρόν· ἐν ᾧ αὕτη πρότερον εἶχε 500 χιλιάδας κατοίκων, ἐπὶ τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος εἶχε 80 χιλιάδας μόνον· ἐν ᾧ ἄλλοτε (ἐπὶ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ) τὸ κράτος εἶχε κατ' ἔτος εἰσοδήματα ἀπὸ τὴν πόλιν μόνον 7 200 000 χρυσῶν νομισμάτων (τῶν ὁποίων ἡ ἀξία ἦτο τότε ἴση πρὸς ἓν δισεκατομμύριον σημερινῶν δραχμῶν) ἐπὶ τῶν τελευταίων ἡμερῶν (ἐπὶ Ἰωάννου Στ' Καντακουζηνοῦ) εἰσέπραττε μόνον 30 χιλιάδας χρυσῶν (ἰσοδυναμούντων μόλις πρὸς 5 ἑκατομμύρια σημερινῶν δραχμῶν).

Οἱ ἐντὸς τοῦ κράτους ξένοι. — Ἀλλὰ δυστυχῶς, ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ κατέλαβεν ἐκ νέου τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς τοὺς Γενουηνσίους, δηλαδὴ τοὺς ὑπηκόους τῆς Γενούης, ἥτις ἦτο πόλις τῆς Ἰταλίας ἔχουσα ἰσχυρὸν ναυτικὸν καὶ ἀντίπαλος τῆς Ἐνετίας, ἰδιαίτερον μέρος τῆς πόλεως μὲ πρατήρια, ἀποθήκας καὶ ἀποβάθρας καὶ ἰδικόν των ἄρχοντα, χωρὶς νὰ πληρώνουν οὔτε φόρους οὔτε τελωνειακὰ δικαιώματα· ὁμοίως δὲ παρεχώρησε καὶ ἄλλο προάστειον τῆς πόλεως εἰς τοὺς Ἐνετοὺς μὲ τὰ ἴδια δικαιώματα· ἔδωκε δὲ τὰ αὐτὰ προνόμια εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους. Αἱ δύο ὅμως πολιτεῖαι εὑρίσκοντο πολλάκις εἰς ἔριδας μεταξύ των· διὰ τοῦτο συνεπλέκοντο συχνάκις Ἐνετοὶ καὶ Γενουήνσιοι ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ναυμαχίας ἔκαμνον καὶ ἐνίοτε ἐβοήθουν καὶ τοὺς ἐχθροὺς τῶν Ἑλλήνων φροντίζοντες διὰ τὰ ἰδικά των μόνον συμφέροντα. Ἐν ᾧ δὲ αὐτοὶ ἐγίνοντο πλούσιοι ἀπὸ τὰ τελωνεῖά των, τὸ Βυζάντιον ἤρχισε νὰ στενοχωρῆται οἰκονομικῶς ἕνεκα τῶν πολέμων του κατὰ τῶν Τούρκων.

Ἡ κατάστασις εἰς τὰς ἐπαρχίας. — Εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν ἐπαρχιῶν ἡ κατάστασις τῶν ἐντοπίων ἦτο κακή. Οἱ μὲν Ἑλ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λληνες τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας ἔπασχον τὰ πάνδεινα ἀπὸ τὰς διαφόρους ἐπιδρομὰς τῶν Βουλγάρων, τῶν Σέρβων, τῶν Φράγκων καὶ τῶν Τούρκων. Τὰ παθήματα τῶν κατοίκων ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς αὐτὰς ηὔξανον οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι, κατὰ τοὺς ὁποίους πολλάκις προσεκαλοῦντο ἀπὸ τοὺς ἰδικούς μας καὶ ἐλάμβανον μέρος οἱ ἐχθροὶ αὐτοὶ τοῦ κράτους. Ἐκ τούτων ἐπήρχετο μεγάλη πτωχεία, τὴν ὁποίαν ἔκαμνον μεγαλυτέραν τὰ ἐμπορικὰ προνόμια τῶν ξένων. Τὴν κατάστασιν ἐχειροτέρευον αἱ διαμάχαι τῶν πλουσιωτέρων πρὸς τοὺς πτωχοτέρους, τῶν ἀριστοκρατικῶν πρὸς τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὸν λαόν, καὶ τέλος αἱ θρησκευτικαὶ ἔριδες μεταξὺ τῶν ἑνωτικῶν καὶ τῶν ἀνθενωτικῶν.

Οἱ δὲ Ἕλληνες τῆς κυρίως Ἑλλάδος καὶ τῶν νήσων ὑπέφερον πρῶτον μὲν ἀπὸ τοὺς ἐμφυλίους ἀγῶνας τῶν ἱπποτῶν, οἱ ὁποῖοι ἤθελον νὰ καταλάβουν τὰ μέρη αὐτά, δεύτερον δὲ ἀπὸ τοὺς πολυπληθεῖς πειρατὰς Φράγκους καὶ πρὸ πάντων ἀπὸ τοὺς Τούρκους πειρατάς, οἵτινες ἐξώρμων ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὰ ὁποῖα κατεῖχον Τουρκομᾶνοι δυνάσται, καὶ ἔκαμνον φρικτὰς ληλασίας καὶ ἠχμαλώτιζον χιλιάδας ἀνθρώπων. Ὥστε πολλαὶ Κυκλάδες ἔμειναν ἀκατοίκητοι, μόλις δὲ ὀχυροὶ πύργοι ἔσωζον τοὺς κατοίκους.

Ἐν τούτοις ὅμως ἕνεκα τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος, τὸ ὁποῖον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἤρχισε νὰ ἀναπτύσσεται, τὸ ἔθνος ἡμῶν παρουσίασεν εἰς πολλὰ μέρη ἀρκετὴν δύναμιν καὶ ζωήν. Ὁ ἡρωϊσμὸς τῆς νέας Ἑλλάδος ἀνεφάνη πρῶτον εἰς τὴν Κρήτην, τὴν ὁποίαν ἡ Ἐνετία ἠγωνίσθη μὲ ὅλας της τὰς δυνάμεις νὰ κρατήσῃ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν της. Οἱ Κρῆτες ὁδηγούμενοι ἀπὸ τὰ ἀρχοντικά των γένη, τὰ ὁποῖα κατήγοντο ἀπὸ εὐγενεῖς Βυζαντινούς, ἐπολέμησαν ἡρωϊκῶς κατὰ τῶν Ἐνετῶν ὑπὲρ τῆς ἑνώσεώς των μὲ τὸ Βυζάντιον ἐπὶ 150 ἔτη· κατὰ ταῦτα ἔκαμαν 8 μεγάλας ἐπαναστάσεις, τινὲς τῶν ὁποίων διήρκεσαν πλέον τῶν 15 ἐτῶν. Ὅτε δὲ ἤρχισε νὰ καταπίπτῃ ἡ δύναμις τοῦ Βυζαντίου, ἡ Ἐνετία κατώρθωσε νὰ ὑποτάξῃ ὁριστικῶς τὴν ἡρωϊκὴν νῆσον. Πρωτεύουσα τῆς Κρήτης ἦτο τὸ Ἡράκλειον μὲ ὡραῖα κτίρια καὶ ἰσχυρὸν φρούριον· φρούρια δὲ ἦσαν καὶ εἰς τὰς ἄλλας πόλεις τῆς νήσου. Μετὰ τὴν περίοδον τῶν ἐπαναστάσεων οἱ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἔνετοὶ εἰσήγαγον ἐπιεικεστέραν διοίκησιν· τότε ἀπὸ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν πολλοὶ Κρῆτες ἐπλούτησαν καὶ ἔζων καλύτερον βίον εἰς τὰς πόλεις. Εἰς πολλὰ μέρη ἔγιναν ὁδοὶ καὶ γέφυραι καὶ λιμένες καὶ μεγάλα μοναστήρια. Ἀλλ' εἰς τὰ χωρία ὑπέφερον οἱ ἀγρόται ἀπὸ τὴν φιλοχρηματίαν τῶν Ἐνετῶν ὑπαλλήλων καὶ τῶν εὐγενῶν.

Εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπου οἱ Φράγκοι ἵδρυσαν ἰσχυρὸν κράτος, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνεδείχθησαν πολλοὶ ἀνδρεῖοι ἱππόται, ἀνεπτύχθη, ἀπὸ τὰς σχέσεις μὲ τοὺς Φράγκους καὶ τὸ παράδειγμα αὐτῶν, καὶ εἰς τοὺς ἐντοπίους Ἕλληνας τῆς χώρας αὐτῆς ἡ πρὸς πόλεμον διάθεσις καὶ ἡ ἀνδρεία. Διὰ τοῦτο ὅτε ἐπανῆλθον εἰς αὐτὴν οἱ Βυζαντηνοί, ἔδωκαν εἰς τοὺς ἐντοπίους εὐγενεῖς πολλὰ κτήματα, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ εἶναι ὑπόχρεοι εἰς στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν· ἀλλὰ καὶ τοὺς μὴ εὐγενεῖς ἐχρησιμοποίησαν ὡς ψιλοὺς στρατιώτας καὶ ναύτας. Καὶ οἱ Ἐνετοὶ δέ, οἱ ὁποῖοι κατεῖχον εἰς τὴν Πελοπόννησον τὴν Κορώνην, Μεθώνην, Ναυαρῖνον, Ναύπλιον καὶ Ἄργος, μετεχειρίσθησαν μετὰ ταῦτα Ἕλληνας τῆς Πελοποννήσου ὡς ἐλαφροὺς ἱππεῖς ἐναντίον τῶν Τούρκων. Οὗτοι περίπου ἀπὸ τοῦ 1500 ἐπὶ ἕνα καὶ πλέον αἰῶνα ὡς μισθοφόροι εἰς τὴν Δύσιν ἀπέβησαν περίφημοι, ὀνομαζόμενοι **στρατιῶται**· ῥαψῳδοὶ εἰς τὰς τάξεις των ἔψαλλον τὰ κατορθώματα τῶν ἀτρομήτων αὐτῶν ἱππέων, οἱ ὁποῖοι, ὁσάκις ἀπετύγχανε τὸ μακρόν των δόρυ, ἐχειρίζοντο μὲ καταπληκτικὴν εὐστροφίαν τὴν κορύνην, ἥτις ἐκρέματο ἀπὸ τοῦ ἐφιππίου των. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐνεψυχώθησαν οἱ Ἕλληνες, ἰδίως τῆς Πελοποννήσου· καὶ ἐν ᾧ δὲν εἶχον ἀντιτάξει σπουδαίαν ἀντίστασιν κατὰ τῶν Φράγκων, ὕστερον ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀντεστάθησαν ἐναντίον τῶν Τούρκων.

Ἀφ' οὗ δὲ ἡ Πελοπόννησος ἐπανῆλθε κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Βυζαντίου, ἤρχισε νὰ ἀναλαμβάνῃ ἀπὸ τὰ παθήματά της καὶ νὰ προοδεύῃ. Συγγενεῖς τοῦ βασιλικοῦ οἴκου ἐγίνοντο δεσπόται τῆς Πελοποννήσου καὶ οἱ ἴδιοι οἱ αὐτοκράτορες ἐπισκεπτόμενοι αὐτὴν ἐφρόντιζον διὰ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν Φράγκων ἢ διὰ τὴν ἀσφάλειάν της. Ἡ πρωτεύουσα Μυστρᾶς, ἔστις ἦτο κτισμένος ἐπὶ ὡραίου λόφου καὶ διεκρίνετο εἰς κάτω πόλιν καὶ εἰς ἄνω πόλιν, τὴν ἀριστοκρατικήν, εἶχεν ὄχι μόνον μεγάλα καὶ ὡραῖα οἰκοδομήματα, ἀλλὰ καὶ πλοῦτον καὶ κίνησιν πολλήν. Καὶ ἄλλαι προσέτι πόλεις τότε

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἤκμαζον, ὡς αἱ Πάτραι, τὸ Αἴγιον, ἡ Γλαρέντζα, τὰ Καλάβρυτα καὶ αἱ Καλάμαι. Ὅτε δὲ ἀπὸ τοῦ 1400 περίπου ἤρχισαν οἱ Τοῦρκοι νὰ ἀπειλοῦν τὴν Πελοπόννησον καὶ νὰ κάμνουν καὶ ἐπανειλημμένας ἐπιδρομάς, οἱ αὐτοκράτορες καὶ οἱ δεσπόται ἔλαβον διάφορα μέτρα διὰ τὴν ἀσφάλειάν της· διὰ τοῦτο ἐκτίσθη τῷ 1415 καὶ ἰσχυρὸν τεῖχος εἰς τὸν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου μὲ τάφρον καὶ πύργους. Διεκρίθη δὲ ὡς δεσπότης τῆς Πελοποννήσου ὁ ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Η΄, Κωνσταντῖνος, ὁ ἔπειτα γενόμενος τελευταῖος αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως· οὗτος ἐνίσχυσε τὸ τεῖχος τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ ἐξέτεινε τὴν κυριαρχίαν του εἰς ἀρκετὸν μέρος τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος· ἀλλ' ὁ Μουρὰτ ἐξεστράτευσεν ἐναντίον αὐτοῦ, τὸν ἐνίκησε καὶ τὸν περιώρισεν εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Τὰ γράμματα εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας.—Τὰ γράμματα, τὰ ὁποῖα ἔπαθαν μεγάλην συμφορὰν ἀπὸ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Φράγκους, ἤρχισαν νὰ καλλιεργῶνται εἰς τὴν Νίκαιαν, ὅπου εἶχον καταφύγει οἱ ἐξέχοντες Βυζαντηνοί, μόλις ἐνισχύθη ἐκεῖ τὸ κράτος ἡμῶν. Ἀπὸ τοὺς λογιωτέρους ἄνδρας τῶν χρόνων ἐκείνων ἦτο ὁ ***Νικηφόρος Βλεμμύδης***, ὅστις ἦτο φιλόσοφος, θεολόγος, ἱστορικὸς καὶ ποιητής, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὁ ἱστορικὸς ***Γεώργιος Ἀκροπολίτης*** καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ***Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρις***, ὁ ὁποῖος εἶχε πολλὰς γνώσεις καὶ ἔγραψε θεολογικὰ συγγράμματα.

Ἀφ' οὗ δὲ ἀνεκτήθη ἡ Κωνσταντινούπολις, ἀνεδείχθησαν πολλοὶ λόγιοι εἰς αὐτήν· ὁ ***Νικηφόρος Γρηγορᾶς***, σπουδαῖος θεολόγος καὶ ἱστορικός, ὁ ***Μάξιμος Πλανούδης***, ἄξιος λόγου φιλόλογος, ὁ πρωθυπουργὸς ἐπὶ τοῦ Ἀνδρονίκου Β΄ ***Θεόδωρος Μετοχίτης***, ἐπιφανέστατος φιλόλογος, ὁ ***Μᾶρκος Εὐγενικός***, ὅστις ὑπερήσπισε τὴν ὀρθοδοξίαν τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν ἐναντίον τῶν Λατίνων, ὁ φίλος τῶν τελευταίων Παλαιολόγων ***Γ. Φραντζῆς***, ἱστορικός, ὁ νομικὸς ***Ἁρμενόπουλλος*** κ. ἄ. Πόσον δὲ πολὺ ἐτιμῶντο τὰ γράμματα δεικνύεται ἀπὸ τὸ ὅτι καὶ αὐτοκράτορες ἠσχολοῦντο μὲ ζῆλον καὶ ἐπιτυχίαν εἰς αὐτά· ὁ ***Ἰωάννης Στ΄ Κατακουζηνὸς*** ἔγραψε θεολογικὰ καὶ ἱστορικὰ συγγράμματα· ὁ ***Μανουὴλ Β΄ Παλαιολόγος***, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀπὸ τοὺς καλυτέρους συγγραφεῖς τῶν χρόνων ἐκείνων, ἔγραψε θεο-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λογικὰ συγγράμματα, ῥητορικοὺς λόγους καὶ ἐπιστολάς.

Ἀφ' οὗ ἠλευθερώθη ἀπὸ τοὺς Φράγκους ἡ Πελοπόννησος, ἤρχισε καὶ εἰς τὸν Μυστρᾶν νὰ προκόπτῃ ἡ ἑλληνικὴ παιδεία. Κέντρον τῶν λογίων ἦτο ἡ αὐλὴ τῶν δεσποτῶν καὶ ἡ μητρόπολις τοῦ Μυστρᾶ, ἥτις εἶχε ναὸν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ ἀξιόλογον βιβλιοθήκην· ὁ σπουδαιότερος ἀπὸ τοὺς λογίους τοῦ Μυστρᾶ ἦτο ὁ ***Γεώργιος Γεμιστός***, ἄξιος λόγου φιλόσοφος· ὁ περιφημότερος δὲ μαθητὴς αὐτοῦ ἔγινεν ὁ ἐκ Τραπεζοῦντος ***Βησσαρίων***.

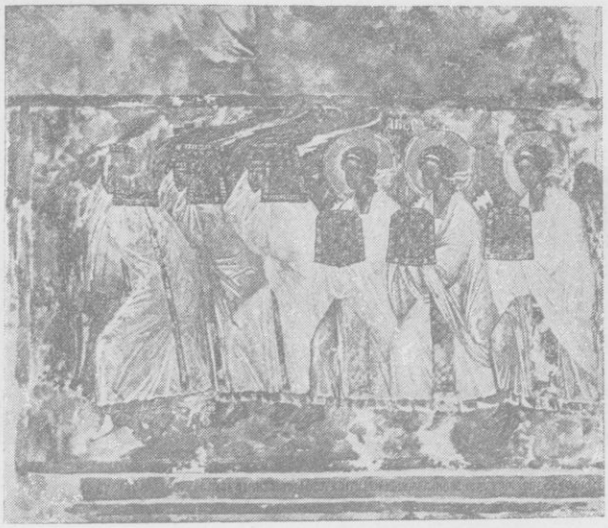
Εἰς τὰς νήσους ὅμως, ὅπου οἱ Ἕνετοὶ διετηρήθησαν μακρότερον χρόνον, τὰ ποιήματα καὶ ὁ βίος τῶν Φράγκων συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ γίνωσι κατ' ἀπομίμησιν αὐτῶν διάφορα ποιήματα. Ἀπὸ τὰ ἄλλα μέρη ἡ ἐπίδρασις αὕτη τῶν Φράγκων ἦτο μεγαλυτέρα εἰς τὴν Κρήτην· ὅτε οἱ Κρῆτες ἤρχισαν νὰ εὐποροῦν, ἐπεδόθησαν εἰς τὰ γράμματα καὶ πλεῖστοι ἐμόρφωνον τοὺς παῖδάς των εἰς τὰ ἀνώτερα σχολεῖα τῆς Ἰταλίας· ἐξ αὐτῶν πολλοὶ ἔγιναν περίφημοι συγγραφεῖς καὶ καθηγηταὶ σπουδαῖοι καὶ μερικοὶ ἐπανῆλθον εἰς τὴν Κρήτην, ὅπου ἐδίδασκον εἰς σχολεῖα· τοιαῦτα ὑπῆρχον τῆς κατωτέρας καὶ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως καὶ εἰς τὰς πόλεις καὶ εἰς τὰ μοναστήρια, τὰ ὁποῖα εἶχον καὶ βιβλιοθήκας πλουσίας· ἀπὸ τὰ σχολεῖα τῶν μοναστηρίων ἐμορφώθησαν πολλοὶ λόγιοι μοναχοί, ὡς οἱ πατριάρχαι ***Μελέτιος ὁ Πηγᾶς*** καὶ ***Κύριλλος ὁ Λούκαρις***. Ἀλλὰ καὶ ποιήματα ἔγιναν εἰς δημώδη γλῶσσαν ὡς ὁ ***Ἐρωτόκριτος***, ποίημα τοῦ Κρητὸς ***Βιτζέντζου Κορνάρου***, καὶ ἡ ***Ἐρωφίλη***, δρᾶμα τοῦ *Γεωργίου Χορτάτση* κ. ἄ.

Αἱ ὡραῖαι τέχναι εἰς τὴν Ἑλλάδα.—*1. Ἡ ἀρχιτεκτονική.*—Ἀφ' οὗ τὸ κράτος τῆς Νικαίας ηὐξήθη ἀπὸ τὸν Ἰωάννην Βατάτζην, ἔγιναν εἰς τὴν Νίκαιαν πολλαὶ οἰκοδομαὶ καὶ ἀνηγέρθησαν ὡραῖαι ἐκκλησίαι. Καὶ εἰς τὴν Τραπεζοῦντα δὲ ἐκτίσθησαν πολλὰ οἰκοδομήματα, ἐκ τῶν ὁποίων σπουδαιότερα ἦσαν ὁ ναὸς τῆς ***Ἁγίας Σοφίας***, τὸ ἔξοχον μοναστήριον τοῦ ***Ἁγίου Φιλίππου*** καὶ τὰ μεγαλοπρεπῆ καὶ ἐκ πλείστων διαμερισμάτων συγκείμενα κατάχρυσα ἀνάκτορα τῶν Κομνηνῶν.

Καὶ εἰς τὸν Μυστρᾶν πλεῖστα ὡραῖα οἰκοδομήματα εἶχον

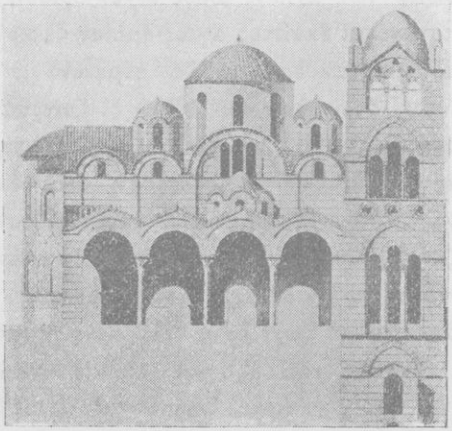
Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κτισθῆ· ἐκτὸς τῆς μητροπόλεως, ἀξιόλογος εἶναι καὶ ὁ σῳζόμενος

Μέρος τοιχογραφίας παριστανούσης θείαν λειτουργίαν.
ἐν τῷ ναῷ τῆς Περιβλέπτου.

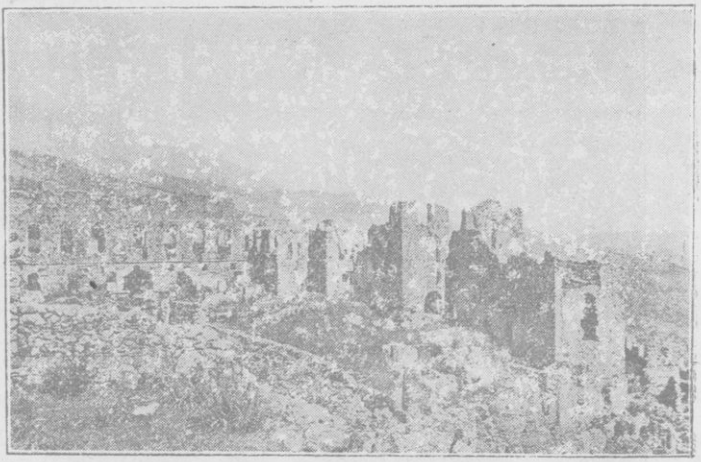
μέχρι σήμερον **ναὸς τῆς Περιβλέπτου** καὶ ὁ ναὸς **τῆς Παντανάσσης**· τὰ δὲ ἐρείπια καὶ ἄλλων ναῶν, τῶν μεγάρων, καὶ ἰδίως· τῶν ἀ-

Ἡ Παντάνασσα.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ναχτόρων τῶν δεσποτῶν τῆς Πελοποννήσου μᾶς δεικνύουν ὄχι μόνον

Τὰ παλάτια τῶν δεσποτῶν.

τὴν ἀκμὴν τῆς πόλεως ἀλλὰ καὶ τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν καλαισθησίαν τῶν ἀρχόντων αὐτῆς καὶ τῶν λοιπῶν κατοίκων.

2. Ἡ ζωγραφική. — Ἀπὸ τὰς ὡραίας τέχνας κυρίως ἡ ζωγραφικὴ ἀνεπτύχθη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Οἱ παλαιότεροι Βυζαντηνοὶ ζωγράφοι δὲν ἐζωγράφιζον μὲ φυσικότητα, ἀλλὰ παρίστανον τὰ πρόσωπα τῶν ἁγίων, ὅπως εἶχεν ὁρισθῆ εἰς παλαιοτέρους χρόνους νὰ παριστάνεται ἕκαστος ἅγιος· ὁμοίως δὲ καὶ τὰ μέλη τοῦ σώματος καὶ τὴν ἐνδυμασίαν ἐσχημάτιζον σύμφωνα μὲ τὴν παλαιὰν παράδοσιν. Ἀλλ' ἀφ' ὅτου ἀπὸ τοῦ 1260 οἱ ζωγράφοι τῆς Ἰταλίας, οἱ ὁποῖοι ἔμαθαν τὴν ζωγραφικὴν ἀπὸ τοὺς Βυζαντηνούς, ἤρχισαν νὰ παριστάνουν τὰς μορφὰς μὲ περισσοτέραν ζωὴν καὶ ἔκφρασιν, οἱ Ἕλληνες ζωγράφοι τῶν χρόνων αὐτῶν ἐπροσπάθουν μὲ κάποιαν φυσικότητα νὰ ζωγραφίζωσιν· ἀπὸ τὰς σπουδαιοτέρας ἐκ τῶν ζωγραφιῶν, αἱ ὁποῖαι σῴζονται ἀπὸ τοὺς χρόνους τούτους, εἶναι αἱ τοιχογραφίαι, δηλαδὴ αἱ ζωγραφίαι εἰς τοὺς ἐσωτερικοὺς τοίχους τοῦ ναοῦ τῆς ***Μονῆς τῆς Χώρας***, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. τῆς ἐκκλησίας δὲ αὐτῆς καὶ αἱ ψηφιδωταὶ ἐπὶ τῶν τοίχων εἰκόνες καὶ αἱ ἀνάγλυφοι εἰκόνες ἐπὶ λευκοῦ μαρμάρου εἶναι ἀξιόλογοι.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἐπίσης τοιχογραφίαι μὲ πολλὴν φυσικότητα καὶ χάριν εἶναι εἰς διαφόρους Μονὰς τοῦ Ἁγίου Ὄρους, τὴν ***Μονὴν Βατοπεδίου***, τὴν ***Μονὴν Λαύρας*** καὶ εἰς τὸ ***Πρωτᾶτον*** εἰς τὰς Καρυάς. Καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας δὲ τοῦ Μυστρᾶ αἱ εἰκόνες Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων καὶ ἄλλων μεγιστάνων εἶναι μὲ λαμπρὸν καὶ ζωηρὸν χρωματισμὸν καὶ μὲ πολλὴν ἀκρίβειαν. Εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους καὶ εἰς τὰς Ἰονίους νήσους καὶ εἰς τὴν Κρήτην ἀνεπτύχθη ἡ ζωγραφική, ἔχουσα πολλὴν σχέσιν μὲ τὴν ζωγραφικὴν τῶν Ἰταλῶν ζωγράφων.

6. Ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου Η΄ Παλαιολόγου ἔγινεν αὐτοκράτωρ τῷ 1449 ὁ ἀδελφός του Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, ἀφήσας τὸ δεσποτᾶτον τῆς Πελοποννήσου εἰς τοὺς ἀδελφούς του Θωμᾶν καὶ Δημήτριον.

Δύο δὲ ἔτη μετὰ ταῦτα ἀπέθανεν ὁ Μουρὰτ καὶ διεδέχθη αὐτὸν ὁ υἱός του Μωάμεθ Β΄· οὗτος ἀμέσως ἤρχισε νὰ ἑτοιμάζεται, διὰ νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Διὰ τοῦτο ὁ αὐτοκράτωρ ἐζήτησε βοήθειαν ἀπὸ ὅλας τὰς αὐλὰς τῆς Εὐρώπης· ἀλλὰ πολὺ ὀλίγας βοηθείας ἔλαβεν. Σπουδαιότερος ἀπὸ ὅλους τοὺς βοηθοὺς ἦτο ὁ ἐμπειροπόλεμος Γενουήνσιος Ἰουστινιανός, ὁ ὁποῖος ἐξ ἰδίας προαιρέσεως ἦλθε μὲ δύο πλοῖα καὶ 400 ἄνδρας.

Ἐν ᾧ ὁ Μωάμεθ εἶχεν ὑπὸ τὰς διαταγάς του 200 χιλιάδας στρατοῦ μὲ πολυαρίθμους ἄλλους συνοδοὺς καὶ πολλὰ κανόνια καὶ 145 πλοῖα, οἱ ὑπερασπισταὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦσαν μόνον 5 χιλιάδες Ἕλληνες καὶ 2 χιλιάδες ξένοι, μοιρασμένοι εἰς τὰ τείχη αὐτῆς. Τὰ τείχη ταῦτα, τὰ ὁποῖα γνωρίζομεν ὅτι εἶχον κατασκευασθῆ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀρκαδίου, εἶχον μῆκος 18 χιλιομέτρων. ἦσαν δὲ παρὰ τὴν θάλασσαν μονά, τριπλᾶ δὲ παρὰ τὴν ξηράν, ἔχοντα βαθεῖαν τάφρον καὶ κατὰ διαστήματα πύργους, ἰδίως ἄνωθεν τῶν διαφόρων πυλῶν.

Ἡ πολιορκία ἤρχισε τῇ 6 Ἀπριλίου 1453· οἱ κανονιοβολισμοί, αἱ ἔφοδοι τῶν πολιορκούντων καὶ αἱ ὑπόνομοί των δὲν ἔφερον κανὲν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

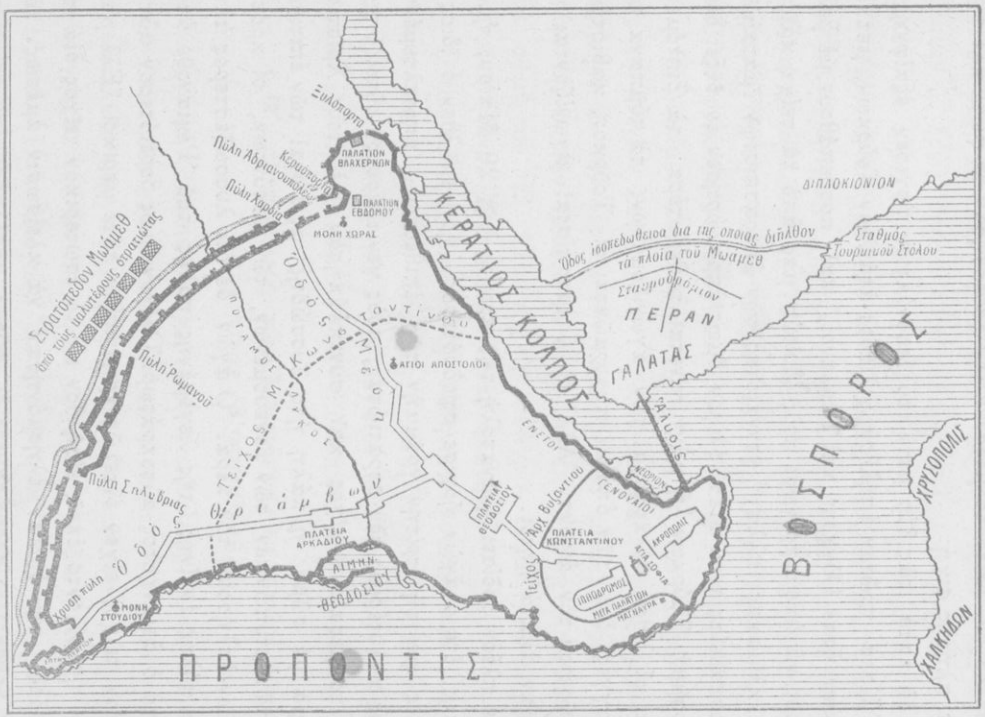
ἀποτέλεσμα· οἱ πολιορκούμενοι ἐνθαρρυνόμενοι ἀπὸ τὸν ἀείμνηστον Κωνσταντῖνον, ὁ ὁποῖος ἦτο πανταχοῦ παρών, ἐπολέμουν ὡς λέοντες, ἐμάχοντο ἀκατάβλητοι, ἠγρύπνουν τὰς νύκτας καὶ εἰργάζοντο νὰ ἐπισκευάζωσι τὰ τείχη καὶ νὰ ματαιώνωσι τὰς ἐπιβουλὰς τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος· ὅτε δὲ οἱ Τοῦρκοι ἐγέμισαν μὲ χῶμα τὴν τάφρον, οἱ Χριστιανοὶ ἔσκαψαν νέαν τάφρον ὄπισθεν τοῦ χαμηλοτέρου ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ τριπλοῦ τείχους, τὸν ὁποῖον τότε ἐγκατέλιπον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ λιμὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Κεράτιος κόλπος, ἦτο κλεισμένος μὲ ἅλυσιν σχηματιζομένην ἀπὸ χονδρὰ ξύλα συνδεδεμένα μὲ χονδροὺς κρίκους καὶ σιδηρᾶς ῥάβδους καὶ οἱ Χριστιανοὶ ἦσαν ἀσφαλεῖς ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ μέρος, ὁ σουλτᾶνος ἀπεφάσισε νὰ φέρῃ μέρος τοῦ στόλου του διὰ ξηρᾶς ἐντὸς τοῦ λιμένος· πρὸς τοῦτο κάτωθεν τῶν ὑψωμάτων τοῦ Γαλατᾶ ἰσοπεδώθη ὁδὸς μήκους ἑνὸς καὶ ἡμίσεος χιλιομέτρου καὶ ἐστρώθη μὲ σανίδας, αἱ ὁποῖαι ἠλείφθησαν μὲ λίπος· ἐπ' αὐτῶν δὲ ἀπὸ χιλιάδας στρατοῦ ἐσύρθησαν μὲ σχοινία 70 πλοῖα καὶ εἰσήχθησαν εἰς τὸν λιμένα. Ἀλλὰ οὐδὲ μὲ αὐτὰ οἱ Τοῦρκοι τίποτε δὲν κατώρθωσαν.

Ἀφ' οὗ δὲ τὸ πυροβολικὸν τῶν Τούρκων καὶ αἱ ἔφοδοι ἐπέφερον μεγάλας βλάβας εἰς τὰ τείχη, ὁ Μωάμεθ διέταξε νὰ προετοιμασθῇ ἡ γενικὴ ἔφοδος, ἡ ὁποία ὡρίσθη διὰ τὴν νύκτα τῆς 28 πρὸς τὴν 29 Μαΐου.

Τὴν παραμονὴν τῆς ἐφόδου ὁ Κωνσταντῖνος, ἀφ' οὗ ἐπεθεώρησε τὰ τείχη, συνεκάλεσε τὸν στρατὸν καὶ τοὺς προκρίτους καὶ ὑπενθύμισεν εἰς αὐτούς, ὅτι ὁ ἀγὼν εἶναι ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος, καὶ προέτρεψε νὰ ἀγωνισθῶσιν ἐπαξίως τῆς καταγωγῆς των ὡς ἀπόγονοι τῶν Ἑλλήνων καὶ ὑπὲρ τῆς πόλεως, ἡ ὁποία ἦτο ἡ σκέπη τῆς πατρίδος, καταφύγιον τῶν Χριστιανῶν, ἐλπὶς καὶ χαρὰ ὅλων τῶν Ἑλλήνων. Μετὰ ταῦτα μετέβη εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν· ἐκεῖ ἐν ᾧ οἱ θόλοι ἀντήχουν ἀπὸ τοὺς θρήνους τοῦ πλήθους, μετέλαβε τῶν ἀχράντων μυστηρίων, καὶ ἤκουσε τὴν τελευταίαν λειτουργίαν εἰς τὸν ναόν, ὁ ὁποῖος ἐπὶ 920 ἔτη ἦτο τὸ καύχημα καὶ ἡ μητρόπολις τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἐν ᾧ κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς 28 Μαΐου ὁ αὐτοκράτωρ ἀπεχαιρέτα τοὺς οἰκείους του, εἰς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον μεγάλη φω-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Η ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοχυσία ἐφώτιζεν ὅλα τὰ πέριξ· χιλιάδες δερβισῶν περιήρχοντο παντοχοῦ καὶ ἐξῆπτον τὸν φανατισμὸν τῶν Τούρκων, οἱ ὁποῖοι ἐχόρευον καὶ διεσκέδαζον. Κατὰ τὸ μεσονύκτιον ἐσβέσθησαν τὰ φῶτα καὶ ἐπεκράτησε πλήρης σιγή.

Ἀλλὰ κατὰ τὰς δύο μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἤρχισεν ἐξαίφνης ἡ ἔφοδος. Κατὰ πρῶτον ἐπῆλθον χιλιάδες ἀτάκτων Τούρκων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν Οὔγγροι καὶ Γερμανοί, καὶ προσεπάθουν μὲ βέλη καὶ λίθους νὰ ἀπομακρύνωσι τοὺς ἰδικούς μας ἀπὸ τὰ τείχη καὶ νὰ στήσωσι κλίμακας· ἀλλὰ ἡ γενναιότης τῶν ὑπερασπιστῶν ἐματαίωσε τὰς προσπαθείας των. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἐπροχώρησεν ἐν τάξει δευτέρα γραμμὴ Τούρκων· ἡ μάχη γίνεται φοβερωτέρα· τὰ ῥιπτόμενα βέλη καὶ οἱ λίθοι, αἱ κραυγαὶ τῶν ἀγωνιζομένων, τὰ τύμπανα καὶ αἱ σάλπιγγες, διὰ τῶν ὁποίων παροτρύνονται οἱ Τοῦρκοι, καθιστῶσι φρικαλεώτερον τὸν ἀγῶνα. Ἀλλ' οἱ ὑπερασπισταὶ ἀγωνίζονται μὲ ἀπελπισίαν ἀκατάβλητοι.

Εἶχε πλέον ῥοδίσει ἡ ἀνατολὴ τῆς πρωΐας τῆς 29 Μαΐου, ἡμέρας τρίτης, ὅτε ὁ ἀγὼν ἤρχισε σφοδρότερος· ἤδη ἐπῆλθεν ὁ ἴδιος ὁ σουλτᾶνος μὲ τὴν τρίτην γραμμὴν τῆς ἐπιθέσεως, ἀποτελουμένην ἀπὸ τοὺς καλυτέρους του στρατιώτας, τοὺς γενιτσάρους· οὗτοι ὑπερέβησαν τὸ μεσαῖον τεῖχος καὶ συνεπλάκησαν μὲ τοὺς Χριστιανοὺς σῶμα μὲ σῶμα· ἡ πάλη ἦτο λυσσώδης· αἱ φωναὶ τῶν ἐπιτιθεμένων, τῶν κτυπώντων, τῶν φονευομένων, τῶν ὠθούντων, οἱ ὁποῖοι τῶν ὅπλων ἐπλήρουν τὸν ἀέρα. Ὁ ἀγὼν δὲ ἦτο λυσσωδέστερος πλησίον τῆς πύλης ἐκείνης, τῆς λεγομένης πύλης τοῦ Ῥωμανοῦ, ὅπου ἠγωνίζετο ὁ ἀείμνηστος αὐτοκράτωρ. Ὀλίγον ὅμως βορειότερον αὐτῆς τὸ μεσαῖον τεῖχος εἶχεν ἐντελῶς κρημνισθῇ· τότε μερικοὶ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι ἠγωνίζοντο ἐκεῖ, εἰσῆλθον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τεῖχος διά τινος πυλίδος, τὴν ὁποίαν ἐλησμόνησαν νὰ κλείσωσιν ἀμέσως. Διὰ τοῦτο οἱ Τοῦρκοι εἰσορμήσαντες δι' αὐτῆς κατέλαβον τὰ τείχη εἰς ἐκεῖνο τὸ μέρος· οὗτοι διηυκόλυναν τὴν εἴσοδον καὶ ἄλλων, καὶ τότε πολυπληθεῖς οἱ ἐχθροὶ ὥρμησαν πρὸς τὴν πύλην τοῦ Ῥωμανοῦ. Εἰς τὴν τελευταίαν ἐκείνην στιγμὴν τῆς ἀπελπισίας καὶ ὀδύνης, ὅτε ἀντήχησεν ἡ φοβερὰ κραυγὴ «ἔχαλω ἡ πόλις», οἱ τελευταῖοι πρόμαχοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁρμῶσιν εἰς τὰς πυκνὰς τάξεις τῶν ἐχθρῶν,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

διὰ νὰ εὕρωσι τὸν θάνατον· αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ πλήρης αἵματος, τὸ ὁποῖον ἔρρεεν ἀπὸ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας του, ἐμάχετο ἐπὶ πέντε ὥρας, ὡς λέων, μὲ τὸ ξίφος εἰς τὴν δεξιάν· καὶ ἀφ' οὗ ἐπάλαισεν ὡς ἥρως, ἔπεσεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐχθρῶν βρέξας μὲ τὸ μαρτυρικόν του αἷμα τὸ ἔδαφος τῆς ὑποδουλουμένης πατρίδος μας.

Φοβεροὶ εἰσώρμησαν οἱ θηριώδεις Τοῦρκοι εἰς τὴν πόλιν· ἐφόνευον τοὺς ἄνδρας, ἡχμαλώτιζον τὰς γυναῖκας καὶ ἀφήρπαζον ὅ,τι ἠδύναντο νὰ λάβωσιν. Ἰδίως ἔκαμαν φοβερὰν λεηλασίαν καὶ καταστροφὴν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν καὶ τὰς ἄλλας ἐκκλησίας· τὰ ὄργια καὶ τὰ φρικώδη κακουργήματά των δὲν περιγράφονται.

Ὁ Μωάμεθ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν τὴν μεσημβρίαν καὶ μετέβη εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, τὴν ὁποίαν μετέβαλεν εἰς τζαμίον. Ἔπειτα ἐζήτησε νὰ τοῦ φέρωσι τὴν κεφαλὴν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου, τὴν ὁποίαν διέταξε νὰ στήσωσιν ἐπὶ στήλης πρὸς ἐπίδειξιν, τὸ δὲ σῶμά του νὰ θάψωσιν εἰς πενιχρὸν τάφον. Αἱ λεηλασίαι καὶ οἱ φόνοι μόνον μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἔπαυσαν.

Οὕτως ἐνδόξως ἔπεσεν ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία, ἡ ὁποία ἐπὶ χίλια καὶ πλέον ἔτη ἐπολέμησε κατὰ τόσων βαρβάρων, διετήρησε τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος κατὰ τὸν ἀρχαῖον πολιτισμόν, τὸν ὁποῖον μετέδωκεν εἰς τὴν τότε ἀπολίτιστον Εὐρώπην.

§ 7. Ὑποταγὴ τῶν λοιπῶν ἑλληνικῶν χωρῶν εἰς τοὺς Τούρκους.

Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ σουλτᾶνος ἐπεχείρησε βαθμηδὸν τὴν κατάκτησιν τῶν λοιπῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Ἀφ' οὗ κατέλαβε τὰς Ἀθήνας τῷ 1456, ὑπέταξε τῷ 1460 καὶ τὴν Πελοπόννησον, τῆς ὁποίας ἦσαν ἄρχοντες οἱ δύο ἀδελφοὶ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου. Ἔπειτα ἐπῆλθε κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος, τὴν ὁποίαν κατέλυσεν. Ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ αὐτῆς Δαυὶδ Κομνηνὸς μετεφέρθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ μὲ τοὺς ἑπτὰ υἱούς του ἐφονεύθη· τὰ πτώματά των ἐρρίφθησαν ἄταφα εἰς τοὺς ἀγρούς, ἵνα καταφαγωθῶσιν ἀπὸ τοὺς κύνας καὶ τὰ ὄρνεα· ἡ πρώην αὐτοκράτειρα Ἄννα ῥακένδυτος περιήρχετο τὴν νύκτα μὲ σκαπάνην τὸν τόπον τῆς σφαγῆς καὶ κατέχωνε τὰ σώματα

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τῶν φιλτάτων, ἐν ᾧ τὴν ἡμέραν ἀπεδίωκε τὰ σαρκοφάγα πτηνά, ἕως οὗ ἀπὸ τὴν θλῖψιν ἀπέθανεν.

Τῷ 1470 οἱ Τοῦρκοι ἐπῆλθον κατὰ τῆς Χαλκίδος, τὴν ὁποίαν κατεῖχον οἱ Ἐνετοί· ἡρωϊκῶς ὑπερήσπισαν τὸ φρούριον οἱ ὑπερασπισταὶ αὐτοῦ, Ἕλληνες κατὰ τὸ πλεῖστον· πέντε ἐφόδους ἔκαμαν οἱ Τοῦρκοι, καὶ μόνον ἀφ' οὗ ἔχασαν 50 χιλιάδας στρατοῦ κατώρθωσαν νὰ κυριεύσωσιν αὐτό· διὰ τοῦτο ἐκ τῶν Χριστιανῶν ἄλλους διεχώρισαν διὰ πρίονος εἰς δύο μέρη, ἄλλους διεπέρασαν εἰς σοῦβλαν καὶ ἄλλους ἀπεκεφάλισαν. Τὴν Λῆμνον δ' ἔσωσε τότε ὁ ἡρωϊσμὸς μιᾶς Ἑλληνίδος, ὀνομαζομένης Μαρούλας. Αὕτη ὅτε εἶδεν ὅτι ὁ πατήρ της ἔπεσεν ἀγωνιζόμενος κατὰ τῶν Τούρκων, ἔλαβε τὸ ξίφος του καὶ τὴν ἀσπίδα καὶ ἀφ' οὗ ἐνεψύχωσε τοὺς κατοίκους μὲ τὸ παράδειγμά της, ὥρμησε μὲ αὐτοὺς κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν.

Τὰς περισσοτέρας ἐκ τῶν ἑλληνικῶν νήσων ὡς καί τινας πόλεις ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι γνωρίζομεν ὅτι κατεῖχον οἱ Ἐνετοί. Πρὸς αὐτοὺς ἔκαμαν μακροὺς πολέμους οἱ Τοῦρκοι, διὰ νὰ καταλάβωσι τὰς νήσους ταύτας. Τελευταίας δὲ ἀπὸ αὐτὰς κατέλαβον τὴν Κύπρον καὶ τὴν Κρήτην. Καὶ τὴν μὲν Κύπρον κατέλαβον τῷ 1570, ἀφ' οὗ μὲ φοβερὸν στρατὸν καὶ στόλον ἐπολέμησαν ἐπὶ ἓν καὶ πλέον ἔτος. Τὴν Κρήτην δὲ προσέβαλον οἱ Τοῦρκοι τῷ 1645· ἀλλ' εὗρον γενναίαν ἀντίστασιν ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς Ἐνετούς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς Κρῆτας· ὁ πόλεμος ὑπῆρξε μακρὸς διαρκέσας 25 ἔτη, κατὰ τὰ ὁποῖα καὶ ἡ Τουρκία καὶ ἡ Ἐνετία ὑπέστησαν πολὺ μεγάλας ζημίας, ἡ δὲ Κρήτη περιῆλθεν εἰς ἐλεεινοτάτην θέσιν· τέλος οἱ Ἐνετοὶ καὶ οἱ ἐπιφανεῖς Κρῆτες διὰ συνθήκης ἀνεχώρησαν καὶ οἱ Τοῦρκοι ἔγιναν κύριοι τῆς νήσου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΕΝ ΤΗι ΔΥΤΙΚΗι ΕΥΡΩΠΗι

§ 8. Αἱ πρῶται ἀρχαὶ τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Δύσιν.

1. ***Ποία ἦτο ἡ κατάστασις εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην πρὸ τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ πολιτισμοῦ.*** — Τὴν κατάλυσιν τοῦ Δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐπέφερεν ἡ μεγάλη τῶν ἐθνῶν μετανάστασις, ἤτοι αἱ μεταναστάσεις τῶν βαρβαρικῶν φυλῶν, αἱ ὁποῖαι κατῴκουν εἰς τὴν Εὐρώπην πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ῥήνου καὶ τοῦ Δουνάβεως, καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν. Διὰ τῶν μεταναστάσεων ἐκείνων ἱδρύθησαν κατὰ μικρὸν νέα κράτη. Ἀλλ' εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην ἐπεκράτησεν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας βαρβαρότης· σχολεῖα δὲν ὑπῆρχον παρὰ μόνον εἰς τὰ μοναστήρια. Οἱ βασιλεῖς ἐμοίρασαν τὴν χώραν των εἰς τοὺς ἀνωτάτους ἄρχοντας τοῦ κράτους, τοὺς ἀνωτέρους εὐγενεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐλέγοντο κόμητες ἢ βαρῶνοι, καὶ αὐτοὶ πάλιν εἰς κατωτέρους εὐγενεῖς, τοὺς ἁπλοῦς ἱππότας. Οἱ εὐγενεῖς κατῴκουν ἐντὸς ὀχυρῶν πύργων. Ἕκαστος δὲ εὐγενὴς εἶχε καὶ τοὺς ὑποτελεῖς του, οἱ ὁποῖοι εἶχον τὰς κατοικίας των κάτωθεν τῶν πύργων, ἐκαλλιέργουν τὴν γῆν ἢ ἠσχολοῦντο εἰς διαφόρους τέχνας καὶ παρῆγον ὅσα ἐχρειάζοντο εἰς τὸν πυργοδεσπότην καὶ τοὺς ἰδικούς του. Ἂν δὲ ὁ βασιλεὺς ἤθελε νὰ ἐκστρατεύσῃ, ἔπρεπε νὰ καλέσῃ τοὺς ἀνωτέρους εὐγενεῖς καὶ ἕκαστος ἐξ αὐτῶν τοὺς κατωτέρους ἰδικούς του κ. ο. κ. Ὥστε ὁ βασιλεὺς δὲν εἶχε καμμίαν δύναμιν ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς, οἱ ὁποῖοι συνήθως δὲν τὸν ἤκουον· οὗτοι ἦσαν ἀγράμματοι, ἐπολέμουν πολλάκις μεταξύ των καὶ ἐλήστευον τοὺς διαβάτας· ἐμπόριον καὶ βιομηχανία εἶχον παύσει.

2. ***Ἀνάπτυξις τῶν πόλεων.***—Ἀλλ' οἱ χρόνοι αὐτοὶ τῆς βαρβαρότητος, οἱ ὁποῖοι ὀνομάζονται εἰς τὴν ἱστορίαν ***μεσαίων***, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαρκέσουν ἐπ' ἄπειρον. Ἐν ᾧ οἱ ἱππόται ἐπολέμουν καὶ ἐλήστευον, οἱ ὑπήκοοι εἰργάζοντο καὶ μὲ τὴν ἐργασίαν ἐγίνοντο ἐξυπνότεροι καὶ πλουσιώτεροι· οἱ ἱππόται ἤρχισαν νὰ ἔχουν μεγαλυτέραν ἀνάγκην τῶν ὑπηκόων των, οἱ ὁποῖοι ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπέκτων μεγαλυτέραν δύναμιν. Διὰ τοῦτο παρεχώρησαν ἐλευθερίας εἰς τοὺς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

συνοικισμοὺς τῶν ὑπηκόων, οἵτινες ἦσαν κάτωθεν τῶν πύργων των. Οἱ συνοικισμοὶ αὐτοὶ ηὐξήθησαν τότε περισσότερον καὶ ἐξ αὐτῶν ἐσχηματίσθησαν ἀπὸ τοῦ 1000 μ. Χ. αἱ περισσότεραι πόλεις εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν· αὗται ὑπεστηρίχθησαν καὶ ἀπὸ τοὺς βασιλεῖς, οἱ ὁποῖοι ἠθέλησαν νὰ χρησιμοποιήσουν τὴν δύναμιν αὐτῶν, διὰ νὰ περιορίσουν τοὺς ἱππότας. Μάλιστα δὲ οἱ διάφοροι ὁμότεχνοι ἑκάστης πόλεως ἐσχημάτισαν συντεχνίας, ὅπως καί τινες πόλεις συνωμολόγησαν διαφόρους συνενώσεις μεταξύ των, διὰ νὰ ἀλληλοβοηθῶνται.

Ἀπὸ ὅλας ὅμως τὰς πόλεις τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ἐνωρίτερον ἤρχισαν νὰ ἀναπτύσσωνται αἱ πόλεις τῆς Ἰταλίας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν καὶ παλαιότεραι. Ἡ Ἐνετία, ἥτις ἐκτίσθη ἐπὶ νήσων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μεταναστάσεως τῶν ἐθνῶν, καὶ ἡ Γένουα, ἥτις ἦτο εἰς τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Ἰταλίας, πρῶται ἀνέπτυξαν τὸ ἐμπόριόν των κατὰ θάλασσαν· ἔπειτα ἠλευθερώθησαν ἀπὸ τοὺς κυριάρχους των τὸ Μιλᾶνον, ἡ Παυία καὶ ἡ Βερώνη καὶ μὲ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν ἔγιναν πλούσιαι. Ἰδίως δὲ εἰς τὴν ὡραίαν Φλωρεντίαν προώδευσαν, ἐκτὸς τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου, τὰ γράμματα καὶ αἱ ὡραῖαι τέχναι.

Αἱ σταυροφορίαι, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ὠφέλησαν τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην· διότι ηὔξησαν τὸ ἐμπόριον, ἤνοιξαν νέας πηγὰς πλούτου, ἐπέφερον μεγαλυτέραν συγκοινωνίαν μὲ τὸ Βυζάντιον, τὸ ὁποῖον ἦτο πολὺ περισσότερον πολιτισμένον, καὶ ἀνέπτυξαν ἔτι μᾶλλον τὸν ἀρχόμενον πολιτισμὸν τῆς Δύσεως.

3. *Πανεπιστήμια.* — Ἐννοεῖται ὅτι ὁ πολιτισμὸς αὐτός, ὅστις ἤρχισε, καὶ ἡ γνῶσις τόσων νέων πραγμάτων θὰ ἐπροκάλουν τὴν ἐπιθυμίαν τῆς μορφώσεως τοῦ πνεύματος. Τὰ σχολεῖα τῶν μονῶν δὲν ἤρκουν πλέον· διὰ τοῦτο καὶ νέα σχολεῖα ἀπὸ λαϊκοὺς ἤρχισαν νὰ γίνωνται. Μόλις δὲ ἠνοίγοντο τοιαῦτα εἰς τὰς πόλεις, συνέρρεον χιλιάδες μαθητῶν· τοῦτο δὲ συνέβαινε καὶ δι' ἄλλον λόγον, διότι τότε τὰ βιβλία ἦσαν σπάνια, ἀφ' οὗ δὲν εἶχεν ἐφευρεθῆ ἀκόμη ἡ τυπογραφία. Ἐπειδὴ δὲ τότε ὑπῆρχε γενικὴ συνήθεια ὅλοι οἱ ὁμότεχνοι νὰ ἀπαρτίζωσι σωματεῖα, συνηνώθησαν διδάσκαλοι καὶ μαθηταὶ καὶ ἐσχημάτισαν ἑνώσεις, ὀνομασθείσας πανεπιστήμια, τὰ ὁποῖα ἔλαβον

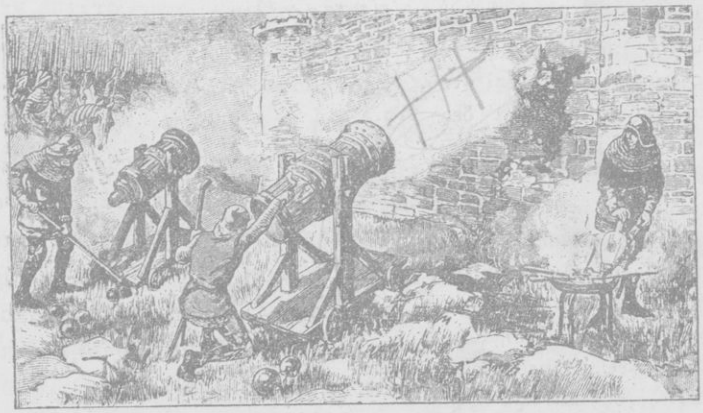
Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σημαντικὰ προνόμια. Τὸ περιφημότερον πανεπιστήμιον ἦτο τὸ τῶν Παρισίων· τοῦτο ἔγινε τῷ 1200 μ. Χ. καὶ εἶχε μετά τινα χρόνον 15-20 χιλιάδας σπουδαστῶν· ἄλλα παλαιὰ πανεπιστήμια ἦσαν τῆς Βονωνίας καὶ Παυίας εἰς τὴν Ἰταλίαν, τῆς Σαλαμάγκας εἰς τὴν Ἱσπανίαν, τῆς Ὀξφόρδης καὶ τῆς Καντερβυρίας εἰς τὴν Ἀγγλίαν· μετ' ὀλίγον δὲ ἔγιναν καὶ ἄλλα ἀρκετά.

§ 9. Ἐφευρέσεις.

Ἀλλ' ἡ πρόοδος τῶν ἀνθρώπων δὲν περιωρίσθη μόνον εἰς τὰ γράμματα· καὶ ἄλλαι ἐφευρέσεις συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ προοδεύσῃ ἡ κοινωνία καὶ καλυτερεύσῃ ὁ βίος· τοιαῦται ἦσαν αἱ ἐφευρέσεις τῆς πυρίτιδος, τῆς τυπογραφίας καὶ τῆς ναυτικῆς πυξίδος.

1. *Ἐφεύρεσις τῆς πυρίτιδος.* — Ἡ πυρῖτις ἦτο γνωστὴ πρὸ πολλῶν αἰώνων εἰς τοὺς Ἄραβας· Γερμανὸς δέ τις μοναχὸς εὗ-

Τὰ πρῶτα κανόνια.

Τὰ κανόνια ταῦτα ὀνομαζόμενα βομβάρδαι, ὡμοίαζον κάπως μὲ βαρέλια· εἶχον ὑποστηρίγματα στηριζόμενα ἐπὶ σανιδώματος φέροντος τροχούς· ἄνθρωπός τις θέτει πῦρ εἰς τὸ πρῶτον κανόνιον· ἄλλος μετακινεῖ τὸ δεύτερον· δεξιᾷ τις πυρακτώνει βέλη, τὰ ὁποῖα ἐρρίπτοντο ὁμοίως μὲ κανόνια. Τὰ κανόνια ἐτοποθετοῦντο πλησίον τῶν τειχῶν, διότι ἔρριπτον τὰς σφαίρας εἰς μικρὰν ἀπόστασιν.

ρεν, ὅτι δυνάμεθα νὰ χρησιμοποιήσωμεν αὐτὴν εἰς τὸν πόλεμον· περὶ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὸ 1300 δὲ κατεσκεύασαν τὰ πρῶτα κανόνια, τὰ ὁποῖα ἔρριπτον σφαίρας λιθίνας ἢ σιδηρᾶς.

Στρατιώτης φέρων ἀρκεβούζιον.

Ὁ φέρων τὸ ἀρκεβούζιον στρατιώτης προφυλάσσει τὸ στῆθος διὰ θώρακος· ἐπὶ τοῦ θώρακος φέρει τελαμῶνα δερμάτινον, ἐξ οὗ ἐξαρτῶνται σακκίδια δερμάτινα περιέχοντα πυρίτιδα· διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ δίκρανον. τὸ ὁποῖον πρὸ τοῦ πυροβολισμοῦ ἐκάρφωνεν εἰς τὴν γῆν· ἐπ' αὐτοῦ ἐστήριζε τὸ βαρὺ ἀρκεβούζιον, ἐσημάδευε καὶ ἐπυροβόλει. Ὁ στρατιώτης ἔφερε καὶ ξίφος καὶ κράνος μὲ πτερόν.

Μετὰ ἕνα περίπου αἰῶνα κατεσκεύασαν ὅπλα μακρά, τὰ ὁποῖα ἔλεγον **ἀρκεβούζια**· ἀργότερον κατεσκεύασαν αὐτὰ ἐλαφρότερα καὶ περισσότερον θανατηφόρα καὶ τὰ ὠνόμασαν **τουφέκια**.

Πρὸ τῆς ἐφευρέσεως αὐτῆς ἦτο δύσκολον νὰ κυριευθῇ πόλις ἢ πύργος, ὅτε εἶχον γύρω των ὑψηλὰ τείχη. Ἀλλὰ μετ' αὐτὴν αἱ σφαῖραι τῶν κανονίων ἔκαμναν εἰς τὰ τείχη μεγάλας ὀπάς, διὰ τῶν ὁποίων κατέρριπτον τὰ τείχη ἐν μέρει καὶ οἱ πολιορκηταὶ εἰσήρχοντο εἰς τὴν πόλιν.

Οἱ ἱππόται, οἱ ὁποῖοι ἕως τώρα ἦσαν ἀσφαλεῖς εἰς τοὺς πύργους των, ἔχασαν τὴν δύναμίν των. Ἦτο δύσκολον νὰ κατασκευάσουν κανόνια, τὰ ὁποῖα ἦσαν πολὺ ἀκριβά. Μόνον ὁ βασιλεὺς ἦτο ἀρκετὰ πλούσιος, ὥστε κατεσκεύαζε πολλά. κατέστρεφε πύργους καὶ οὕτως ηὔξησε τὴν δύναμίν του καὶ κατώρθωνε νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν τάξιν καὶ διοργανώνῃ τὴν πολιτείαν.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς μάχας τὰ σιδηρᾶ ἀμυντικὰ ὅπλα δὲν εἶχον πλέον μεγάλην χρησιμότητα· διότι αἱ σφαῖραι τὰ διετρύπων. Ἀντὶ λοιπὸν τῶν ἱππότων ἤρχισε νὰ σχηματίζεται πεζικὸς στρατός, τὸν ὁποῖον μόνον οἱ βασιλεῖς ἠδύναντο νὰ ἑτοιμάζουν.

2. ***Ἐφεύρεσις τῆς τυπογραφίας.*** — Πρὸ τῆς ἐφευρέσεως τῆς τυπογραφίας ὅλα τὰ βιβλία ἦσαν χειρόγραφα· ἀντεγράφοντο ἀπὸ ἀντιγραφεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐχρειάζοντο πολὺν καιρὸν διὰ τὴν ἀντιγρα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

φὴν ἑκάστου βιβλίου· δι' αὐτὸ ἦσαν αὐτὰ σπάνια καὶ πολὺ ἀκριβά.

Γερμανός τις, ὁ Ἰωάννης Γουτεμβέργιος, ἐσκέφθη, τῷ 1438, νὰ κατασκευάσῃ γράμματα μολύβδινα· ταῦτα ἐτοποθέτει τὸ ἓν πλησίον τοῦ ἄλλου ἐπί τινος μαρμάρου καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ἐσχημάτιζε λέξεις καὶ φράσεις· ἔπειτα ἐπήλειφεν αὐτὰ μὲ μελάνην· κατόπιν ἐξέτεινεν ἐπ' αὐτῶν φύλλον χάρτου, τὸ ὁποῖον ἐπίεζε δυνατὰ μέ τινα μηχανήν, ὀνομαζομένην *πιεστήριον*. Τότε τὰ γράμματα ἐτυπώνοντο ἐπὶ τοῦ φύλλου· ἀπέσυρον τὸ φύλλον τοῦτο, ἐτοποθέτουν ἄλλο καὶ οὕτω καθεξῆς· ὥστε ἐτύπωνον ταχέως πολλὰ ἀντίτυπα.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ ἐργασία ἐγίνετο ταχυτέρα ἀπὸ τὴν ἀντιγραφὴν καὶ χιλιάδες ἀντιτύπων ἐτελείωνον εἰς τόσον χρόνον, ὅσον ἐχρειάζετο ὁ ἀντιγραφεὺς διὰ νὰ τελειώσῃ μόλις ἓν ἀντίτυπον.

Ἀφ' οὗ ἐπολλαπλασιάσθησαν τὰ βιβλία καὶ ἔγιναν ἐφθηνά, ἡ παιδεία δὲν περιωρίζετο πλέον εἰς ὀλίγους ἀνθρώπους· ἡ μόρφωσις ἤρχισε νὰ ἐπεκτείνεται εἰς ὅλην τὴν κοινωνίαν, ἡ ὁποία ἔγινε περισσότερον πολιτισμένη.

3. *Ἐφεύρεσις τῆς ναυτικῆς πυξίδος.* — Διὰ νὰ ταξιδεύσῃ πλοῖόν τι εἰς τὴν ἀνοικτὴν θάλασσαν, χωρὶς νὰ χάσῃ τὸν δρόμον του, πρέπει νὰ γνωρίζῃ, ποῦ εἶναι τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος· ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἦτο πάντοτε εὔκολον εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους· διὰ τοῦτο τὰ πλοῖα ἐταξίδευον ὅσον τὸ δυνατὸν πλησιέστερον πρὸς τὴν ξηράν. Ἀλλ' ὁ Ἰταλὸς Φλάβιος Τζόγιας εὗρε τὴν ναυτικὴν πυξίδα τῷ 1310. Αὐτὴ φέρει τὴν μαγνητικὴν βελόνην στηριζομένην εἰς τὸ μέσον της μόνον· ἐπειδὴ δὲ αὕτη στρέφεται πάντοτε πρὸς βορρᾶν, οἱ ναυτικοί, ὅτε τὴν παρετήρουν, ἐμάνθανον ποῦ εἶναι ὁ βορρᾶς καὶ ἔπειτα εὐκόλως εὕρισκον καὶ τὰ λοιπὰ σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος· τοιουτοτρόπως τὴν νύκτα καὶ τὴν ἡμέραν, καὶ ὅταν ἀκόμη εἶναι κακοκαιρία, γνωρίζουν ποῦ διευθύνονται.

Διὰ τῆς ἐφευρέσεως αὐτῆς κατέστη δυνατὸν νὰ γίνωνται μὲ τὰ πλοῖα μεγάλα ταξίδια, μακρὰν ἀπὸ τὴν ξηρὰν καὶ νὰ ἀνακαλυφθῶσι νέαι χῶραι.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

§ 10. Ἀνακαλύψεις νέων χωρῶν.

1. ***Ἀνακάλυψις τῆς ὁδοῦ πρὸς τὰς Ἰνδίας.*** — Ἀφ' οὗ οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον τὰς δυτικὰς χώρας τῆς Ἀσίας, οἱ Εὐρωπαῖοι δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ φέρουν ἀπὸ τὰς Ἰνδίας τόσα πολύτιμα προϊόντα, μὲ τὸ ἐμπόριον τῶν ὁποίων ἐγίνοντο πλούσιαι ἕως τώρα ἡ Ἐνετία καὶ πολλαὶ ἄλλαι πόλεις. Διὰ τοῦτο μόνη ὁδὸς ἀπέμεινεν ἡ διὰ θαλάσσης· ἀλλὰ διὰ νὰ κατορθώσουν τοῦτο, ἔπρεπε νὰ περιπλεύσουν τὴν Ἀφρικήν. Ἐφοβοῦντο ὅμως νὰ τὸ κάμουν, διότι ἐπίστευον ὅτι εἰς τὴν θάλασσαν τοῦ Ἰσημερινοῦ ἦσαν φοβερὰ τέρατα.

Πρῶτοι οἱ Πορτογάλλοι μετὰ τὸ 1400 μ. Χ. ἐπεχείρησαν μὲ τὴν χρῆσιν τῆς ναυτικῆς πυξίδος νὰ εὕρωσι τὴν ὁδὸν αὐτήν· ἔπλευσαν ὅλην τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς Ἀφρικῆς· μετὰ ἀρκετὰ ταξίδια ἔφθασαν εἰς τὸ νοτιώτερον ἀκρωτήριον αὐτῆς, τὸ ὁποῖον ὠνόμασαν ***Ἀκρωτήριον τῆς Καλῆς Ἐλπίδος***. Ἀπὸ ἐκεῖ μετά τινα ἔτη ὁ Βάσκος Δεγάμας ἔπλευσε πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἔφθασεν εἰς τὰς Ἰνδίας.

2. ***Ἀνακάλυψις τῆς Ἀμερικῆς.*** — Ἐν ᾧ οἱ Πορτογάλλοι

Χριστόφορος Κολόμβος.

κατεγίνοντο νὰ εὕρωσι τὴν ὁδὸν διὰ θαλάσσης εἰς τὰς Ἰνδίας, ὁ ἐκ Γενούης Χριστόφορος Κολόμβος ἐζήτησεν ἀπὸ ἄλλο μέρος νὰ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πλεύσῃ εἰς τὸν ἴδιον τόπον. Ἐγνώριζεν ἀπὸ τὰς μελέτας του, ὅτι τὸ σχῆμα τῆς γῆς εἶναι σφαιροειδές· ἐνόμιζεν ὅτι αἱ Ἰνδίαι ἦσαν πολὺ ἐκτεταμέναι χῶραι καὶ ὅτι πρὸς ἀνατολάς των δὲν ἦτο ἄλλος τόπος· ἐσκέφθη λοιπόν, ὅτι, ἂν ἀπὸ τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς Εὐρώπης ἔπλεε κατ' εὐθεῖαν πρὸς δυσμάς, θὰ ἔφθανεν εἰς τὰς Ἰνδίας, χωρὶς νὰ κάμῃ τὸν κύκλον τῆς Ἀφρικῆς.

Ἡ βασίλισσα τῆς Ἱσπανίας Ἰσαβέλλα ἔδωκεν εἰς τὸν Κολόμβον τρία πλοῖα, διὰ νὰ ἀνακαλύψῃ τὰς Ἰνδίας. Μὲ αὐτὰ οὗτος ἔπλευσε πρὸς δυσμάς· ἐπὶ 30 ἡμέρας ἐταξίδευε χωρὶς νὰ βλέπῃ ἄλλο τι, εἰ μὴ οὐρανὸν καὶ θάλασσαν· οἱ ναῦται τοῦ Κολόμβου ἐφοβήθησαν, ὅτι θὰ χαθῶσιν ἢ θ' ἀποθάνωσιν ἐκ τῆς πείνης· ἤθελον νὰ ἐπαναστατήσουν κατ' αὐτοῦ καὶ νὰ τὸν ὑποχρεώσουν νὰ ἐπιστρέψῃ. Τέλος τῇ 28 Σεπτεμβρίου 1492 κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ἀντήχησαν εἰς τὰ καταστρώματα τῶν πλοίων αἱ κραυγαὶ «γῆ, γῆ»· οἱ ναῦται τῷ ὄντι εἶχον ἴδει ξηράν· ἦτο μία ἀπὸ τὰς Λουκαϊκὰς νήσους τῆς Ἀμερικῆς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀνεκαλύφθη νέον μέρος τοῦ κόσμου.

Ὁ Κολόμβος ἔκαμε 4 ταξίδια, εἰς τὰ ὁποῖα ἀνεκάλυψε τὴν Κούβαν, Ἀϊτὴν καὶ ἄλλας νήσους καὶ παράλιά τινα μέρη τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς. Οἱ δὲ Ἱσπανοί, οἱ ὁποῖοι ἔκαμαν τὰ ἔξοδα τῶν ταξιδίων τοῦ Κολόμβου, κατέλαβον τὰς Ἀντίλλας νήσους καὶ μετά τινα ἔτη τὸ Μεξικὸν καὶ τὸ Περοῦ· τοιουτοτρόπως ἀπέκτησαν εἰς τὴν Ἀμερικὴν μέγα καὶ πολὺ πλούσιον κράτος.

Ἀποτελέσματα τῶν ἀνακαλύψεων.—Ἀπὸ τοὺς τόπους τούτους, οἱ ὁποῖοι εἶναι μεγαλύτεροι καὶ πλουσιώτεροι ἀπὸ τὴν Εὐρώπην, μὲ τοὺς μεγάλους ποταμούς των καὶ τὰς εὐρείας πεδιάδας, ἤρχοντο προϊόντα ἄφθονα· ἀπὸ τὰς Ἰνδίας μέταξα, ὄρυζα, ἀρώματα, ἰνδικὰ ὑφάσματα, μαργαρῖται· ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴν ἐλεφαντόδοντες καὶ κόμμι· ἀπὸ τὰ μεταλλεῖα τῆς Ἀμερικῆς μεγάλαι ποσότητες χρυσοῦ καὶ ἀργύρου. Ἤρχισε λοιπὸν μεγάλη ἐμπορικὴ κίνησις. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ εὐγενεῖς δὲν ἠσχολοῦντο εἰς τὸ ἐμπόριον, ἐπλούτησαν οἱ ἐργάται καὶ οἱ πρότεροι ὑπήκοοι, οἱ ὁποῖοι ἠλευθερώθησαν. Εὐρωπαῖοι, πρὸ πάντων Ἱσπανοί, Πορτογάλλοι, Ἄγγλοι καὶ Γάλλοι μετέβησαν καὶ κατῴκησαν εἰς τὴν Ἀμερικήν. Οἱ ἀρχαῖοι

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

αὐτῆς κάτοικοι μὲ τὴν κακομεταχείρισιν τῶν Εὐρωπαίων σχεδὸν ἐξωλοθρεύθησαν. Ἀλλὰ οἱ Εὐρωπαῖοι ἔκαμαν ἀποικίας, τῶν ὁποίων αἱ περισσότεραι ἔγιναν σπουδαῖα κράτη. Αἱ ἀγγλικαὶ ἀποικίαι τῆς Ἀμερικῆς ἀπετέλεσαν τὰς ***Ἡνωμένας Πολιτείας***, αἱ ὁποῖαι εἶναι μία ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας Δυνάμεις τοῦ κόσμου.

§ 11. Μετανάστασις λογίων Ἑλλήνων εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην.

Τὴν πρόοδον αὐτὴν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ἔκαμαν πολὺ μεγαλυτέραν διάφορα γεγονότα, τὰ ὁποῖα συνέβησαν κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα μ. Χ. Καὶ πρῶτον μὲν ὀλίγον πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως πολλοὶ λόγιοι Ἕλληνες, ἀφ' οὗ τὸ Βυζάντιον εἶχε περιέλθει εἰς κακὴν κατάστασιν, ἤρχισαν νὰ μεταναστεύωσιν εἰς τὰς πλουσίας πόλεις τῆς Ἰταλίας, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἄρχοντας, ποῦ ἤθελον νὰ προστατεύωσι τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὸν πολιτισμόν. Ἐκ τῶν λογίων τούτων Ἑλλήνων ἦσαν ὁ ***Μανουὴλ*** καὶ ***Ἰωάννης Χρυσολωρᾶς***, οἱ ὁποῖοι μετέβησαν εἰς τὴν Φλωρεντίαν καὶ ἐδίδαξαν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν· ὁ ***Γαζῆς*** ἐδίδαξεν εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Φερράρας, τὸ ὁποῖον αὐτὸς διωργάνωσεν· ὁ ***Βησσαρίων*** μετέβη εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ἐτιμᾶτο ἀπὸ ὅλους τοὺς ἡγεμόνας, τοὺς ὁποίους παρεκίνει μὲ τὴν φλογερόν του εὐγλωττίαν νὰ ἐκστρατεύσωσι κατὰ τῶν Τούρκων· ἐπροστάτευε τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἐνίσχυσε τὴν σπουδὴν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων.

Πολὺ ὅμως περισσότεροι λόγιοι ἔφυγον εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην μετὰ τὴν ἅλωσιν· ὁ ***Ἰωάννης Ἀργυρόπουλλος*** ἐδίδαξεν εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἰταλίας τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν· ὁ ***Χαλκοκονδύλης*** ἐξήγει τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς εἰς τὴν Φλωρεντίαν καὶ ἔπειτα εἰς τὸ Μιλᾶνον· εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν ἐνώπιον πολυπληθῶν ἀκροατῶν ἐδίδασκε καὶ ὁ ***Κωνσταντῖνος Λάσκαρις***· ὁ δὲ ***Ἰωάννης Λάσκαρις*** ὄχι μόνον ἐδίδασκεν, ἀλλ' εἶχε καὶ διπλωματικὰς ἐργασίας· ὁ ***Μᾶρκος Μουσοῦρος***, Κρής, ἐδίδαξεν εἰς τὴν Πάδουαν.

Οὗτοι καὶ ἄλλοι πολλοὶ λόγιοι Ἕλληνες ἔκαμαν γνωστὰ εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Αἱ ὑψηλαὶ ἰδέαι, αἱ μεγάλαι ἀλήθειαι, ἡ ἐφευρετικότης,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἡ ζωηρὰ φαντασία καὶ ἡ ὡραία γλῶσσα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἐφώτισαν μὲ τὸ φῶς των τὸν κόσμον τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ ὡδήγησαν αὐτὸν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος καὶ τὴν πρόοδον τῶν ἐπιστημῶν. Διὰ τοῦτο τὸ ἔτος 1453, κατὰ τὸ ὁποῖον ἐκυριεύθη ἡ Κωνσταντινούπολις, θεωρεῖται ὡς τὸ τέλος τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων, ὅτε ἡ Δυτικὴ Εὐρώπη ἦτο ἀπολίτιστος, καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς νεωτέρας ἱστορίας τῆς Εὐρώπης, ἥτις περιλαμβάνει τοὺς χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους αὕτη φαίνεται περισσότερον πολιτισμένη.

§ 12. Ἡ ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων, τῶν ὡραίων τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν.

Ἡ διάδοσις λοιπὸν τῶν ἑλληνικῶν γνώσεων, ἀφ' οὗ συνέπεσε μὲ τὴν ἐφεύρεσιν τῆς τυπογραφίας, ἀκόμη περισσότερον ἐφώτισε τὴν ἀνθρωπότητα· διότι τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων ἐτυπώθησαν καὶ παρὰ πολλοὶ ἄνθρωποι ἠδυνήθησαν εὐκολώτερον νὰ τὰ ἀναγνώσωσιν. Ποιηταὶ μεγάλοι καὶ συγγραφεῖς ἤρχισαν νὰ παρουσιάζωνται εἰς τὰ διάφορα ἔθνη καὶ νὰ μορφώνωσι τὰς νεωτέρας γλώσσας, τὴν Ἰταλικήν, τὴν Γαλλικήν, τὴν Ἀγγλικὴν κτλ.

Μὲ τὴν μελέτην τῶν ἀρχαιοτέρων νόμων καὶ ἰδίως τῆς νομοθεσίας τοῦ Βυζαντίου, ἤρχισε νὰ μορφώνεται καὶ εἰς τὴν Δύσιν ἡ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου, ἡ **νομική**. Διὰ τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων ἰατρῶν Ἱπποκράτους καὶ Γαληνοῦ ἤρχισαν μεγάλα νεώτερα πνεύματα νὰ ἐξετάζουν ἀκριβέστερον τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ μορφώνωσι τὴν νεωτέραν **ἰατρικὴν** ἐπιστήμην. Ὁμοίως ἤρχισαν νὰ καλλιεργῶνται καὶ εἰς τὴν Δύσιν καὶ νὰ διακρίνωνται ἀκριβέστερον αἱ ἐπιστῆμαι τῶν **μαθηματικῶν**, τῶν **φυσικῶν** καὶ τῆς **ἀστρονομίας**, αἱ ὁποῖαι ἀρχετὰ εἶχον προαχθῆ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας, ἀλλὰ τώρα ἤρχισαν νὰ προοδεύουν περισσότερον μὲ τὰ διάφορα ἐπιστημονικὰ ὄργανα, τὰ ὁποῖα ἐν τῷ μεταξὺ ἐφευρίσκοντο.

Μὲ τὴν πρόοδον τῶν ἐπιστημῶν ἐπολλαπλασιάσθησαν τὰ πανεπιστήμια. Ἐκτὸς τούτων ἔγιναν καὶ βιβλιοθῆκαι ἄξιαι λόγου. Ὑπῆρχον καὶ πρὸ τῆς ἐφευρέσεως τῆς τυπογραφίας τοιαῦται εἰς τὴν Δύσιν· ἀλλ' ἦσαν πολὺ πτωχαί, μὲ ὀλίγας ἑκατοντάδας βιβλίων. Τώρα ἤρχισαν νὰ γίνωνται πλούσιαι βιβλιοθῆκαι, αἱ ὁποῖαι ἐβοήθησαν τὴν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀνάπτυξιν τῶν ἐπιστημῶν εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην καὶ ἰδίως τῆς *ἱστορικῆς ἐπιστήμης*, ἡ ὁποία εἶχε πολὺ προοδεύσει κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μεγαλυτέραν διάδοσιν τῶν γραμμάτων συνετέλεσαν αἱ βιβλιοθῆκαι.

Συγχρόνως τότε ἤρχισαν εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην νὰ θαυμάζωσι καὶ νὰ μελετῶσι τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ἀγάλματα καὶ νὰ κάμνωσιν ἀνδριάντας· περίφημος μαρμαρογλύπτης ἦτο ὁ Ἰταλὸς ***Μιχαὴλ Ἄγγελος***.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἤρχισε νὰ ἀναπτύσσεται εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἡ ζωγραφική· οἱ περιφημότεροι δὲ ζωγράφοι ἦσαν τρεῖς: ὁ ***Λεονάρδος da Vinci***, ὁ ὁποῖος ἐζωγράφησε τὸν περίφημον ***μυστικὸν δεῖπνον***· ὁ μαρμαρογλύπτης ***Μιχαὴλ Ἄγγελος***, ὁ ὁποῖος ἦτο καὶ ζωγράφος· ὁ ***Ραφαήλ***, ὁ περιφημότερος ἀπὸ ὅλους, τοῦ ὁποίου εἶναι ἀπαράμιλλοι αἱ διάφοροι εἰκόνες τῆς Παναγίας.

Ἀλλὰ καὶ ἡ τέχνη τῆς οἰκοδομῆς ἀνακτόρων, ἐκκλησιῶν καὶ ἄλλων κτιρίων ἔγινε τελειοτέρα καὶ ὡραιοτέρα· τότε ἐκτίσθη ὁ Ἅγιος Πέτρος τῆς Ῥώμης, ἡ μεγαλυτέρα ἐκκλησία τῆς Δύσεως· ἐκτίσθησαν δὲ καὶ παλάτια, ὡς τοῦ Λούβρου.

Οἱ εὐγενεῖς, οἱ ἐπίσκοποι, οἱ πλούσιοι πολῖται ἔκτισαν πανταχοῦ ὡραῖα μέγαρα, τὰ ὁποῖα ἦσαν διαφορετικὰ ἀπὸ τοὺς πύργους τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων.

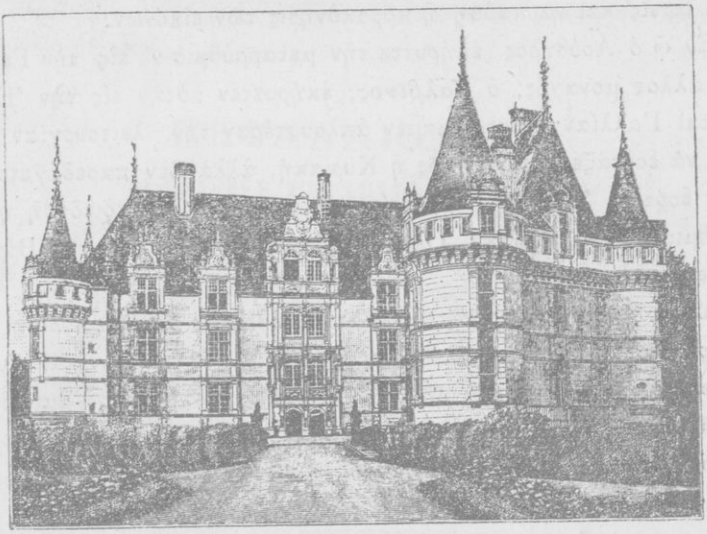
Ἀφ' ὅτου οἱ βασιλεῖς ἔγιναν πραγματικοὶ ἄρχοντες τῶν βασιλείων των, οἱ εὐγενεῖς δὲν ἐπολέμουν πλέον μεταξύ των· δὲν εἶχον πλέον ἀνάγκην νὰ κατοικῶσιν εἰς φρούρια καὶ πύργους.

Διὰ τοῦτο τὰ μέγαρα τῆς ἀναγεννήσεως ἦσαν κατεσκευασμένα, ὥστε νὰ εὐχαριστῶσι τοὺς ἀνθρώπους· εἶχον εἰς τὰ ἄκρα πύργους, οἱ ὁποῖοι ὅμως δὲν εἶχον παχεῖς τοίχους ὡς οἱ παλαιότεροι, ἔφερον δὲ ὡραῖα κοσμήματα εἰς τὰς κορυφάς· μεγάλα παράθυρα καθίστων τὰ μέγαρα περισσότερον εὐήλια καὶ φωτεινά· αἱ διάφοροι αἴθουσαι δὲν ἐπροκάλουν τὴν μελαγχολίαν, ὅπως ἄλλοτε· ἐστολίζοντο μὲ ὡραῖα ἔπιπλα, μὲ τάπητας, μὲ ζωγραφίας καὶ σκαλιστὰ κοσμήματα. Οἱ εὐγενεῖς διωργάνωνον κυνήγια καὶ ἔδιδον μεγάλας ἑορτάς.

Ἄρχοντες καὶ εὐγενεῖς κυρίαι ἠὐχαριστοῦντο νὰ ἀναγινώσκωσι

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὰ συγγράμματα ἱστορικῶν καὶ ποιητῶν. Ὑπεστήριζον τοὺς λογίους.

Μέγαρον τῶν χρόνων τῆς ἀναγεννήσεως.

Ἠγόραζον ἀξιολόγους ζωγραφίας καὶ ἀγάλματα. Ὅλοι ἠγάπων καὶ ἐβοήθουν τὴν ἀνάπτυξιν.

§ 13. Θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις.

Ὅτε κατὰ τὸν μεσαίωνα οἱ ἄνθρωποι ἦσαν ἀμόρφωτοι, οἱ ἱερεῖς τῆς Δύσεως ἀπέκτων μεγάλα πλούτη· τὰ μοναστήρια εἶχον μεγάλα κτήματα, πολλοὶ ἐπίσκοποι ἦσαν εὐγενεῖς καὶ ἐπολέμουν μεταξύ των· ὁ πάπας ἀνεμειγνύετο εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα τῆς Εὐρώπης· ἐπώλει δὲ καὶ συγχωροχάρτια. Ἐν γένει οἱ περισσότεροι κληρικοὶ ἐλησμόνουν τὰ καθήκοντά των καὶ ἔκαμνον πολλὰς καταχρήσεις.

Ἀφ' οὗ ὅμως μὲ τὰ γράμματα ἤρχισαν νὰ μορφώνωνται οἱ ἄνθρωποι, πολλοὶ ἐζήτησαν νὰ περιορισθοῦν αἱ καταχρήσεις τῆς ἐκκλησίας καὶ ἡ σκανδαλώδης πώλησις τῶν συγχωροχαρτίων. Ἰδίως ὁ Γερμανὸς μοναχὸς **Λούθηρος** ἐξηγέρθη τῷ 1517 κατὰ τῆς τοιαύτης διαγωγῆς τῶν μοναχῶν καὶ τοῦ πάπα· ἐζήτησε νὰ διαδοθῇ ἡ ἁγία γραφὴ εἰς γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν ὅλοι νὰ ἐννοοῦν· ἡ λειτουργία νὰ ἁπλοποιηθῇ καὶ νὰ γίνεται ὄχι εἰς τὴν λατινικήν, ἀλλ' εἰς τὴν γλῶσ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σαν ἑκάστου ἔθνους· νὰ καταργηθοῦν τὰ μοναστήρια, νὰ νυμφεύωνται οἱ ἱερεῖς καὶ νὰ παύσῃ ἡ προσκύνησις τῶν εἰκόνων.

Ἐν ᾧ ὁ Λούθηρος ἐκήρυττε τὴν μεταρρύθμισιν εἰς τὴν Γερμανίαν, ἄλλος μοναχός, ὁ ***Καλβῖνος***, ἐκήρυττεν αὐτὴν εἰς τὴν Ἑλβετίαν καὶ Γαλλίαν· αὐτὸς ἔκαμεν ἁπλουστέραν τὴν λειτουργίαν καὶ ὥρισε νὰ ἑορτάζεται αὐστηρῶς ἡ Κυριακή, ἀλλὰ δὲν παρεδέχετο τὰς ἄλλας ἑορτάς. Ἀπὸ τὴν Ἑλβετίαν καὶ τὴν Γαλλίαν διεδόθη ἡ μεταρρύθμισις αὐτοῦ εἰς τὴν Ὁλλανδίαν, τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Βόρειον Ἀμερικήν.

Ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας ἠθέλησε νὰ περιορίσῃ τοὺς μεταρρυθμιστὰς καὶ συνεκάλεσε συνέδριον τῶν ἡγεμόνων καὶ κληρικῶν· εἰς αὐτὴν ὅμως τὴν σύνοδον, ἡ ὁποία ἀπεφάσισε νὰ ἐμποδισθῇ ἡ διάδοσις τῆς μεταρρυθμίσεως, οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Λουθήρου διεμαρτυρήθησαν· ἐκ τούτου ὠνομάσθησαν ***διαμαρτυρόμενοι.***

Ἐπειδὴ δὲ μερικοὶ ἡγεμόνες τῆς Γερμανίας ὑπεστήριξαν τὸν Λούθηρον, ἤρχισαν φοβεροὶ θρησκευτικοὶ πόλεμοι. Οἱ πόλεμοι αὐτοὶ διεκόπτοντο ἐπί τινα ἔτη καὶ πάλιν ἤρχιζον. Καταστρεπτικώτατος δὲ ἰδίως ἦτο ὁ λεγόμενος ***τριακονταετὴς πόλεμος***, ὁ ὁποῖος διήρκεσε 30 ἔτη καὶ ἐπέφερε φρικώδεις καταστροφάς, λεηλασίας καὶ φόνους εἰς ὅλην τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Αὐστρίαν.

Καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν ὁ λαὸς διῃρέθη εἰς δύο μέρη, μισούμενα θανασίμως, εἰς καθολικοὺς καὶ διαμαρτυρομένους. Ἕκαστον μέρος εἶχε τοὺς ἀρχηγούς του· φοβεροὶ ἐμφύλιοι πόλεμοι κατέστρεφον τὴν χώραν· οἱ διαμαρτυρόμενοι, ὅπου ἠδύναντο, κατέστρεφον τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰς εἰκόνας, οἱ δὲ καθολικοὶ ἔσφαζον τοὺς διαμαρτυρομένους. Ἰδίως κατὰ τὸ 1572 εἰς μίαν νύκτα διετάχθη ἀπὸ τὸν βασιλέα γενικὴ σφαγὴ τῶν διαμαρτυρομένων, κατὰ τὴν ὁποίαν χιλιάδες ἐξ αὐτῶν ἐσφάγησαν εἰς τοὺς Παρισίους καὶ εἰς ἄλλας πόλεις. Οἱ πόλεμοι αὐτοὶ καὶ αἱ θρησκευτικαὶ διχόνοιαι διήρκεσαν εἰς τὴν Γαλλίαν ἐπὶ ἥμισυν αἰῶνα καὶ ἠρήμωσαν αὐτὴν ἀπὸ πολλοὺς κατοίκους καὶ οἰκονομικῶς ἐπέφεραν μεγάλας καταστροφάς.

Καθ' ὅλου δὲ διήρκεσαν οἱ θρησκευτικοὶ πόλεμοι εἰς τὴν Δύσιν περισσότερον ἀπὸ ἕνα αἰῶνα ὑπερίσχυσαν δὲ ἐπὶ τέλους εἰς τὰ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

βόρεια μέρη τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης οἱ διαμαρτυρόμενοι, εἰς τὰ νότια δὲ οἱ καθολικοί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΥΠΟ ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ

14. Ἐλεεινὴ κατάστασις τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Τούρκων, ἰδίως μέχρι τοῦ 1700.

Κατὰ τοὺς χρόνους κατὰ τοὺς ὁποίους εἰς τὴν Δύσιν ἀνεπτύσσοντο οἱ ἄνθρωποι, οἱ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι πρότερον ἔζων καλύτερον ἀπὸ ὅλους τοὺς Εὐρωπαίους, περιῆλθον εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν.

Μετὰ τὴν κατάκτησιν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ὁ σουλτᾶνος ἐκήρυξεν, ὅτι ὅλη ἡ γῆ ἀνήκει εἰς τοὺς κατακτητάς· ὅσα ἦσαν δημόσια κτήματα, ἀπετέλεσαν τὰ κτήματα τοῦ σουλτάνου, τὰ δὲ ἐπίλοιπα διεμοιράσθησαν· εἰς τοὺς ἐπισημοτέρους Τούρκους, *τοὺς βέηδες*, ἐδόθησαν μεγάλαι ἐκτάσεις γῆς, μικρότερα δὲ μερίδια εἰς δευτερεύοντας ἀρχηγούς, *τοὺς ἀγάδες*· ἀρκετὰ δὲ κτήματα ἐδόθησαν εἰς τὰ τζαμία· ταῦτα δὲ τὰ κτήματα ἐλέγοντο *βακούφια*. Οἱ Χριστιανοί, οἱ ὁποῖοι ἦσαν οἱ πρότεροι ἰδιοκτῆται τῶν κτημάτων, ἔγιναν δοῦλοι αὐτῶν καὶ ἔδιδον ἀρκετὸν μέρος τῶν εἰσοδημάτων εἰς τοὺς κυρίους των. Μόνον εἰς μερικὰ ὀρεινὰ χωρία οἱ Χριστιανοὶ ἔμενον ὁπωσδήποτε κύριοι τῶν κτημάτων των, καὶ ἐπλήρωνον τὸ ἓν πέμπτον τῶν εἰσοδημάτων· τὰ χωρία αὐτὰ ἐλέγοντο *κεφαλοχώρια*.

Ἀλλ' οἱ βέηδες καὶ οἱ ἀγάδες δὲν ἐλάμβανον μόνον, ὅσον μέρος τῶν εἰσοδημάτων ἦτο ὡρισμένον νὰ λαμβάνωσιν· ἐπειδὴ κανεὶς δὲν τοὺς ἐπετήρει, ἦσαν δὲ ἀπαίδευτοι, ἄγριοι καὶ σκληροί, ἥρπαζον ὅσα ἠδύναντο ἀπὸ τοὺς δυστυχεῖς Χριστιανούς. Ἐκτὸς τούτου οἱ Τοῦρκοι ὑπεχρέωσαν ὅλους τοὺς Χριστιανούς, ἀπὸ δέκα ἐτῶν καὶ ἄνω, νὰ πληρώνωσι κατ' ἔτος κεφαλικὸν φόρον, λεγόμενον *χαράτσι*, διὰ νὰ ἐξαγοράζωσι τὴν ζωήν των. Φοβερώτερα ὅμως ἦτο ἡ διὰ τῆς βίας συλλογὴ τῶν χριστιανοπαίδων, διὰ νὰ τοὺς κάμουν γενιτσάρους, τὸ λεγόμενον *παιδομάζωμα*· τοῦτο κατ' ἀρχὰς ἐγίνετο ἀραιότερον

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ ἐλαμβάνετο τὸ ἓν πέμπτον τῶν παίδων· ἔπειτα ἐγίνετο συχνότερον καὶ ἐλαμβάνοντο ὅλα τὰ ὑγιέστερα καὶ δυνατώτερα παιδία. Καθ' ἕκαστον λοιπὸν ἔτος εἰς κάθε τόπον προσήρχετο λοχαγὸς τῶν γενιτσάρων καὶ ἐπροσκάλει τοὺς πατέρας νὰ παρουσιάσωσι τὰ τέκνα των· μὲ θρήνους οἱ δυστυχεῖς γονεῖς τὰ παρουσίαζον· κατ' ἀρχὰς ἐλάμβανον οἱ Τοῦρκοι μόνον ἐξ ἐτῶν παιδία, ἔπειτα δὲ καὶ μεγαλύτερα. Ἦτο φοβερὰ ἡ θέσις τῶν Χριστιανῶν· νὰ γεννῶσι τὰ παιδία των καὶ νὰ φοβῶνται ὅτι, ἀντὶ νὰ γίνωσι στήριγμα τῶν γηρατείων των, θὰ γίνωσι γενίτσαροι, φοβεροὶ διῶκται τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος! Διὰ τοῦτο μερικαὶ μητέρες παρεκάλουν τὸν Θεὸν νὰ ἀφαιρέσῃ μᾶλλον τὴν ζωὴν ἀπὸ τὰ τέκνα των· ὅσοι δὲ κατῴκουν εἰς τὰ παράλια, ἔφευγον εἰς τὰς ἐνετικὰς χώρας. Ἀλλὰ οἱ περισσότεροι δὲν ἠδύναντο νὰ ἀποφύγουν τὸν φοβερὸν φόρον. Μέχρι τοῦ 1700, ὅτε περίπου ἔπαυσε τὸ παιδομάζωμα, ἡρπάγησαν καὶ ἐξισλαμίσθησαν πλέον τῶν 500 χιλιάδων χριστιανοπαίδων.

Ἀλλ' οἱ Χριστιανοὶ ὑπέφερον καὶ ἄλλας καταπιέσεις· οἱ γενίτσαροι ἥρπαζον ὄχι μόνον ὅσους παῖδας ἐχρειάζοντο διὰ τὸ γενιτσαρικὸν τάγμα, ἀλλὰ καὶ ἄλλους, τοὺς ὁποίους ἐπώλουν· οἱ Τοῦρκοι ὑπάλληλοι ἥρπαζον, ὅσα ἠδύναντο νὰ ἁρπάσουν ἀπὸ τοὺς ὑπηκόους, τοὺς ὁποίους ἔλεγον ραγιάδες· ὁ Χριστιανὸς δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ πλούτη, δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἔπιπλα οὐδὲ ζῷα, δὲν ἠδύνατο νὰ ζῇ ἡσύχως εἰς τὴν οἰκίαν του· τὰ πάντα τοῦ τὰ ἥρπαζον οἱ γενίτσαροι, οἱ ἀγάδες, οἱ τύραννοι. Καὶ αὐτὰς τὰς γυναῖκας καὶ τὰς κόρας των ἠναγκάζοντο οἱ δυστυχεῖς νὰ κρύπτωσιν ἀπὸ τὰ ὄμματα τῶν ἀγρίων τυράννων. Αἱ περισσότεραι ἐκκλησίαι μετεβλήθησαν εἰς τζαμία· ἐὰν δὲ πουθενὰ ἀφήνετο καμμία μικρὰ καὶ πτωχικὴ ἐκκλησία, δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἔχῃ κώδωνας· οἱ ἱερεῖς ἐξηυτελίζοντο. Οἱ Χριστιανοὶ διὰ τὴν μικροτέραν ὑποψίαν ἐδέροντο ἀνηλεῶς, ὑπεβάλλοντο εἰς φοβερὰ βασανιστήρια, ἐκρεμῶντο ἢ ἐτουφεκίζοντο. Δικασταὶ δὲν ἦσαν τακτικοί· μόνον οἱ ἱερωμένοι Τοῦρκοι, οἱ καδῆδες, ἀγράμματοι καὶ φανατικοί, ἐδίκαζον τὰς ποινικὰς ἰδίως δίκας κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἱεροῦ των βιβλίου, τοῦ κορανίου· μαρτυρίαι Χριστιανῶν δὲν ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὄψιν. Εἰς τοὺς Χριστιανοὺς δὲ ἐπεβάλλοντο καὶ ἀγγαρεῖαι.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὑπὸ τὸν βάρβαρον ζυγὸν αἱ εὐφορώτεραι γαῖαι ἔμενον ἀκαλλιέργητοι· τὸ ἐμπόριον κατεστράφη· αἱ διάφοροι τέχναι, ἡ μεταξουργία, ἡ χρυσοποικιλτική, ἐλησμονήθησαν· αἱ ὁδοὶ περιῆλθον εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν· πολλαὶ πόλεις, ἄλλοτε ἀξιόλογοι, ἠρημώθησαν· αἱ Ἀθῆναι, αἱ Θῆβαι, ἡ Κόρινθος ἔγιναν ἀνάξιαι λόγου. Διὰ τοῦτο πολλοὶ κάτοικοι ἐπροτίμων νὰ φεύγωσιν εἰς τὰ ὄρη καὶ νὰ ὑποφέρουν παντὸς εἴδους στερήσεις, ἀλλὰ νὰ εἶναι τοὐλάχιστον ἐλεύθεροι καὶ ἄνθρωποι.

15. Ὀργάνωσις τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ.

Οἱ Τοῦρκοι, ἐπειδὴ ἀπετέλουν κράτος, τὸ ὁποῖον δὲν ἐκυβερνᾶτο μὲ νόμους τακτικούς, ἀλλὰ κατὰ τὰς διατάξεις, τὰς ὁποίας ὥριζε τὸ κοράνιον, δὲν ἠδύναντο νὰ ὀργανώσωσι κράτος, τοῦ ὁποίου ὅλαι αἱ ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι νὰ εἶναι κανονισμέναι κατὰ τρόπον κατάλληλον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πολιτῶν, ὅπως γίνεται εἰς τὰ λοιπὰ Εὐρωπαϊκὰ κράτη· ἐξ ἄλλου ἠσχολοῦντο μόνον εἰς τὸν πόλεμον καὶ διὰ τοῦτο εἶχον ἀνάγκην νὰ ἔχωσιν ὑπηκόους, οἱ ὁποῖοι νὰ ἐργάζωνται καὶ δι' αὐτούς. Δι' αὐτὸ ἐν ᾧ ὑπέβαλλον τοὺς Ἕλληνας εἰς τόσους ἐξευτελισμοὺς καὶ καταπιέσεις, ἐν τούτοις ὄχι μόνον ἔδωκαν εἰς αὐτοὺς μερικὰ προνόμια, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀφῆκαν νὰ ὀργανωθῶσι καὶ νὰ ὑπάρχωσιν ὡς *ἔθνος ὑποτεταγμένον*, καὶ τοιουτοτρόπως κατέστησαν εἰς αὐτοὺς δυνατὸν νὰ διατηρήσωσι τὸν ἐθνισμὸν αὐτῶν καὶ τὴν θρησκείαν.

1. Πατριαρχεῖα. — Ὁ Μωάμεθ ἐπειδὴ ἤθελεν οἱ Ἕλληνες νὰ δουλεύωσι μὲν χάριν τῶν Τούρκων, νὰ μὴ λάβωσι δὲ καμμίαν βοήθειαν ἀπὸ τὴν Δύσιν, ἤθελε νὰ ἐξακολουθήσῃ καὶ ἡ διαίρεσις μεταξὺ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο ἀπεφάσισε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ ὀρθόδοξον οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως καὶ νὰ παραδώσῃ εἰς αὐτὸ τὴν διοίκησιν τοῦ κλήρου καὶ ὅλων τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων. Ἐζήτησε καὶ εὗρε τὸν Γεώργιον Σχολάριον, ὁ ὁποῖος πρὸ τῆς ἁλώσεως ἦτο ἀρχηγὸς τῆς μερίδος, ἥτις ἀνθίστατο εἰς τὴν ἕνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, τώρα δὲ ἦτο αἰχμάλωτος. Ἀφ' οὗ τὸν ἠλευθέρωσε καὶ ἐγνώρισε τὴν ἀξίαν του, διέταξε νὰ ἐκλεχθῇ πατριάρχης ἀπὸ τοὺς ἀπομείναντας κληρι-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κούς. Ἔπειτα δὲ μὲ μεγάλας τιμὰς τὸν ἀνεγνώρισεν ὡς θρησκευτικὸν ἀρχηγὸν τῶν Ἑλλήνων.

Οἱ διάδοχοι τοῦ Μωάμεθ σουλτᾶνοι ἔδιδον εἰς ἕκαστον νέον πατριάρχην δίπλωμα, τὸ ὁποῖον ἐλέγετο *βεράτιον*· διὰ τούτου ὡρίζοντο ἀκριβῶς τὰ προνόμιά του. Δι' αὐτοῦ ὁ πατριάρχης ἐλάμβανεν ἀπόλυτον ἐξουσίαν ἐπὶ ὅλων τῶν ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων· ἐξέλεγε καὶ ἔπαυε μητροπολίτας καὶ ἐπισκόπους· ἐδίκαζε τοὺς ἱερωμένους, ἐν ᾧ ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις δὲν ἠδύνατο χωρὶς τὴν συναίνεσιν τοῦ πατριαρχείου νὰ δικάζῃ αὐτούς. Εἶχε τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων. Ἐκτὸς ὅμως τούτων ὁ πατριάρχης ἔλαβε καὶ ἄλλα πολιτικὰ προνόμια· ἔδιδεν ἀδείας γάμων καὶ ἐδίκαζεν ὅλας τὰς δίκας περὶ αὐτῶν· ἐφρόντιζε διὰ τὰ ὀρφανά· ἠδύνατο νὰ ἐπιβάλλῃ μικρὰς φορολογίας εἰς τοὺς Χριστιανοὺς καὶ ἐδίκαζεν, ὅσας διαφορὰς οἱ Χριστιανοὶ ὑπέβαλλον εἰς αὐτόν, καὶ ἠδύνατο νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς αὐτοὺς διαφόρους ποινάς.

Μὲ αὐτὰ τὰ προνόμια ὁ πατριάρχης, ὁ ὁποῖος ἐβοηθεῖτο εἰς τὴν διοίκησιν καὶ ἀπὸ τὴν *ἱερὰν σύνοδον*, ἀποτελουμένην ἀπὸ δώδεκα μητροπολίτας, ἀπέβη ὄχι μόνον ὁ ἀνώτατος θρησκευτικός, ἀλλὰ καὶ ὁ πολιτικὸς τοῦ ἔθνους κυβερνήτης καὶ δι' αὐτὸ ἐλέγετο *ἐθνάρχης*.

Ἐννοεῖται ὅτι πολλάκις ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἐφέρετο αὐθαιρέτως πρὸς τὸν πατριάρχην. Ἀλλ' ὁ λαὸς ἐσέβετο τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως ὡς ἀνώτερον τῶν ἄλλων πατριαρχῶν, Ἀλεξανδρείας, Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας καὶ ἠγάπα αὐτὸν ὡς τὸν καθ' αὐτὸ κυβερνήτην του, ἀφ' οὗ ἡ κυβέρνησις ἦτο ἐχθρά του καὶ τὸν κατεπίεζεν.

Ὁ κλῆρός μας δὲ ἔπραξε πολλὰ ὑπὲρ τῆς πατρίδος μας. Οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ ἀρχιερεῖς ἦσαν οἱ παρηγοροῦντες τοὺς πάσχοντας Χριστιανούς, οἱ ἐνθαρρύνοντες αὐτοὺς εἰς τὰ δεινά, οἱ δίδοντες τὴν δύναμιν νὰ μένουν εἰς τὴν πίστιν τῶν πατέρων μας. Εἰς τὰ μοναστήρια κατέφευγον οἱ καταδιωκόμενοι, ἐκεῖ ἐμάνθανον ὀλίγα γράμματα, εἰς τὰς βιβλιοθήκας των ἐφύλαττον σπουδαῖα τῶν προγόνων μας συγγράμματα. Τοιουτοτρόπως ἡ Ἐκκλησία διετήρησε τὴν θρησκείαν, τὴν γλῶσσάν μας καὶ τὴν μεγάλην ἐθνικὴν ἰδέαν ἐπὶ τόσους αἰῶνας μαύρης δουλείας.

2. Οἱ Φαναριῶται.—Ἐπειδὴ οἱ Τοῦρκοι ἦσαν ἀμαθεῖς, ἔλα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δον Χριστιανοὺς ὑπαλλήλους, διὰ νὰ κάμνωσι τοὺς λογαριασμοὺς τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων τοῦ κράτους. Ἐκτὸς τούτων ἔλαβον ἐξ ἀνάγκης Χριστιανοὺς ὑπαλλήλους διὰ τὰς διαπραγματεύσεις μὲ ἄλλας Δυνάμεις, διὰ τὴν σύνταξιν διπλωματικῶν ἐγγράφων καὶ συνθηκῶν. Ἀλλ' οἱ ὑπάλληλοι αὐτοὶ δὲν ἦσαν σπουδαῖοι. Ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ Τοῦρκοι ἦσαν πολὺ ἰσχυροὶ καὶ κατεφρόνουν τοὺς Εὐρωπαίους, ἐξ ἄλλου δὲ οἱ Ἕλληνες δὲν ἤξευρον πολλὰ γράμματα.

Ἀλλὰ 200 περίπου ἔτη μετὰ τὴν ἅλωσιν τὰ πράγματα μετεβλήθησαν. Οἱ Εὐρωπαῖοι ἤρχισαν νὰ γίνωνται ἰσχυρότεροι καὶ περισσότερον μορφωμένοι· ἡ Τουρκία ἤρχετο εἰς συχνοτέρας σχέσεις πρὸς αὐτούς, δὲν ἦτο δὲ καὶ τόσον ἰσχυρά· εἶχε λοιπὸν ἀνάγκην ἱκανωτέρων ὑπαλλήλων, οἱ ὁποῖοι καὶ νὰ γνωρίζωσι ξένας γλώσσας. Πολλαὶ δὲ ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι ἐν τῷ μεταξὺ ἦλθον ἀπὸ ἄλλα μέρη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ κατῴκησαν εἰς τὴν συνοικίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἦτο τὸ πατριαρχεῖον καὶ ἤτις ἐλέγετο ***Φανάριον***· ἐκ τούτου οἱ ἀποτελοῦντες τὰς οἰκογενείας ταύτας ὠνομάσθησαν ***Φαναριῶται***. Οὗτοι ἐλάμβανον διαφόρους θέσεις εἰς τὰ πατριαρχεῖα καὶ ἤρχισαν νὰ μορφώνωνται ἐκεῖ. Ἀπὸ αὐτοὺς λοιπὸν ἤρχισαν νὰ λαμβάνουν οἱ Τοῦρκοι τοὺς διερμηνεῖς των. Μετ' ὀλίγον Ἕλληνες ἔλαβον τὸ ἀξίωμα τοῦ ***μεγάλου διερμηνέως***, καὶ διηύθυνον ὅλας τὰς διαπραγματεύσεις, τὰς ὁποίας ἔκαμνεν ἡ Τουρκία μὲ τὰ ἄλλα κράτη.

Ὅτε δὲ μετὰ ἑκατὸν ἔτη, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 1700 μ. Χ. περίπου, ἡ Τουρκία ἤρχισε νὰ διορίζῃ εἰς τὰς ἡγεμονίας τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαυίας ἡγεμόνας Ἕλληνας, τοὺς ἐξέλεγεν ἀπὸ τοὺς Φαναριώτας· αὐτοὶ ὅτε μετέβαινον εἰς τὰς ἡγεμονίας των, ἐλάμβανον μαζί των πλείστους ὑπαλλήλους ἀπὸ τοὺς φίλους καὶ συγγενεῖς των.

Οἱ Φαναριῶται καταλαμβάνοντες τόσας θέσεις ἐμορφώθησαν περισσότερον· πλεῖστοι ἀπὸ αὐτοὺς ἀπέκτησαν πολλὰ πλούτη καὶ ἀπετέλεσαν ἰδιαιτέραν, ἀνωτέραν τάξιν τοῦ ἔθνους μας κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους· τὰ μέγαρά των εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Βοσπόρου ἦσαν κέντρα ἀληθινὰ ἀριστοκρατίας μὲ τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν εὐγένειαν τῶν ἠθῶν των. Ἐπειδὴ δὲ εἶχον τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν Τούρκων, ἀρκετοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἐβοήθησαν τοὺς Ἕλληνας νὰ μὴ κακοποιῶνται, ὑπεστήριξαν τὰ δίκαιά των εἰς δυσκόλους περιστάσεις καὶ ἐβοήθησαν τὴν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐκπαίδευσιν τοῦ γένους μας. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ κολακεύωσι τοὺς τυράννους καὶ νὰ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὰς ἰδιοτροπίας των, ἔγιναν ἀλαζόνες καὶ φίλαρχοι. Ἀλλ' ἂν καὶ εἶχον τὰ ἐλαττώματα ταῦτα, ὠφέλησαν τοὺς Ἕλληνας μὲ τὰς ἐμπιστευτικὰς θέσεις, τὰς ὁποίας ἐλάμβανον.

3. Κοινότητες. — Ὅπως ὁ Μωάμεθ παρεχώρησε προνόμια εἰς τὰ πατριαρχεῖα, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἀφῆκε καὶ εἰς τὰ χωρία ἰδίως τὰ ὀρεινά, μικρὰν ἐλευθερίαν εἰς τὴν διοίκησίν των. Ἕκαστον κεφαλοχώριον ἐξέλεγε τοὺς ἄρχοντάς του, λεγομένους *δημογέροντας*· καὶ τινες δὲ πόλεις εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγωσι *προεστούς*. Οἱ δημογέροντες καὶ οἱ προεστοὶ ἐδίκαζον τὰς διαφορὰς μεταξὺ τῶν κατοίκων· εἰσέπραττον μερικοὺς φόρους διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν χωρίων· ἦσαν σύμβουλοι τοῦ Τούρκου διοικητοῦ τῆς ἐπαρχίας· ἐπροστάτευον, ὅσον ἠδύναντο, τοὺς καταπιεζομένους ἢ καταδιωκομένους κατοίκους.

Οὕτω λοιπὸν πολλὰ χωρία ἀπετέλουν ἰδιαιτέρας *κοινότητας*, εἶχον δηλαδὴ ἰδικήν των μικρὰν διοίκησιν· μερικαὶ δὲ ἀπὸ αὐτὰς τὰς κοινότητας ἀνεπτύχθησαν περισσότερον. Τοιαῦται ἦσαν αἱ κοινότητες τῶν χωρίων τῆς Χαλκιδικῆς εἰς τὴν Μακεδονίαν· οἱ κάτοικοι αὐτῶν εἰργάζοντο εἰς τὰ μεταλλεῖα των καὶ ἐπλήρωνον ὡρισμένον φόρον εἰς τὴν κυβέρνησιν. Ἄλλη κοινότης ἦτο τῶν Ἀμπελακίων εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἡ ὁποία εἶχε περίφημα βαμβακοκλωστήρια καὶ βαφεῖα· ὅλα δὲ τὰ καταστήματα τῶν Ἀμπελακίων ἀπετέλουν μίαν ἑταιρείαν· δυστυχῶς ὅμως ἡ κοινότης αὕτη ἐδιχονόησε καὶ ταχέως παρήκμασεν. Κοινότητας ἀπετέλουν καὶ τὰ 24 χωρία τοῦ Πηλίου, πλησίον τοῦ Βόλου, καὶ τὰ 40 χωρία τοῦ Ζαγορίου, πλησίον τῶν Ἰωαννίνων. Ἀπὸ τὰς πόλεις δέ, αἱ ὁποῖαι ἀπήρτιζον κοινότητας, ἰδίως τὰ Ἰωάννινα καὶ ἡ Χίος ἔλαβον ἀρκετὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐπλούτησαν μὲ τὸ ἐμπόριον.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν εἰρηνικῶν αὐτῶν κοινοτήτων ἦσαν καὶ ἄλλαι, αἱ ὁποῖαι ὑπῆρξαν καταφύγιον τῶν καταδιωκομένων Ἑλλήνων καὶ ἀνέπτυξαν τὰς πολεμικάς των δυνάμεις. Τοιαύτη ἦτο ἡ Μάνη, ἥτις διηρεῖτο εἰς τέσσαρα τμήματα, κάθε ἓν τῶν ὁποίων εἶχεν ἕνα καπετᾶνον· ὁ προϊστάμενος ὅλων τῶν καπετάνων ἐλέγετο *μπέης*. Αὐτὸς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐφρόντιζε νὰ στέλλῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν ὡρισμένον κατ' ἔτος φόρον τῆς Μάνης καὶ ἦτο ἀρχηγὸς τῶν ὁπλοφόρων, τοὺς ὁποίους εἶχε διὰ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ τόπου. Ἡ ὀρεινὴ αὕτη καὶ ἄγονος κοινότης ὑπῆρξεν ὁρμητήριον πολλῶν ἐπαναστάσεων.

Ἄλλη κοινότης πολεμικὴ ἦτο τὰ Σφακιὰ τῆς Κρήτης· αὐτὰ ἐδιοικοῦντο σχεδὸν ὡς ἀνεξάρτητα ἀπὸ ἰδικούς των ἄρχοντας· ἐπλήρωνον μικρὸν φόρον· ἐπειδὴ δὲ ἦσαν ὀρεινὰ καὶ ἐλεύθερα, κατέφευγον ἐκεῖ ὅλοι οἱ καταπιεζόμενοι Κρῆτες καὶ οἱ νέοι, τοὺς ὁποίους ἤθελον νὰ φονεύσωσιν οἱ Τοῦρκοι· ἀνέπτυξαν δὲ καὶ ἀρκετὸν ἐμπόριον καὶ ναυτικόν.

Τὸ Σοῦλι ἐκτίσθη ἀργότερον· ἀρκετοὶ Ἠπειρῶται περὶ τὸ 1650, διὰ ν' ἀποφύγουν τὰς τυραννίας τῶν Τούρκων, ἀνέβησαν εἰς τὰ βουνὰ τῆς Τσαμουριᾶς (τὰ ἀρχαῖα Κασσώπαια) καὶ εἰς τὰ ἀπόκρημνα μέρη αὐτῶν ἔκτισαν 4 χωρία τοῦ Σουλίου, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν ἠδύνατό τις νὰ προσέλθῃ παρὰ διὰ μιᾶς ὁδοῦ στενῆς καὶ ἀνηφορικῆς· αὐτὴ δὲ κατὰ διαστήματα ἐπροφυλάσσετο ἀπὸ πύργους. Ἀφ' οὗ ὅμως ἔγιναν πολλοὶ οἱ κάτοικοι, ἔκτισαν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ ἄλλα 7 χωρία. Ἀλλ' οἱ Σουλιῶται ἔλαβον εἰς τὴν ἐξουσίαν των καὶ 60 περίπου μικρὰ χωρία, εὑρισκόμενα εἰς τὴν κάτωθεν αὐτῶν πεδιάδα. Οἱ Σουλιῶται διηυθύνοντο ἀπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν γενῶν, τὰ ὁποῖα ἐλέγοντο **φᾶραι**. Ἐπλήρωνον εἰς τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν τὸ χαράτσι καὶ τὸ ἓν δέκατον τῶν προϊόντων ἀπὸ τὰ ποίμνιά των. Ἀλλὰ κυρίως ἠσχολοῦντο εἰς τὸν πόλεμον· ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας ἐγυμνάζοντο εἰς τὰ ὅπλα· εἴτε ἔβοσκον τὰ ποίμνιά των εἴτε ἀνεπαύοντο, ἔφερον πάντοτε τὸ τουφέκι εἰς τὸν ὦμον, τὴν σπάθην εἰς τὸ πλευρὸν καὶ τὴν μάχαιραν εἰς τὴν ζώνην· ὑπέφερον τοὺς κόπους καὶ τὰς στερήσεις εὐκόλως· καὶ αὐταὶ αἱ γυναῖκες ἐλάμβανον ἐν ἀνάγκῃ τὰ ὅπλα.

4. Κλέφται καὶ ἁρματωλοί. — α΄.) ***Οἱ κλέφται.*** — Ὅτε ἡ Ἑλλὰς ὑπετάχθη εἰς τοὺς Τούρκους, πολλοὶ Χριστιανοί, ἀνδρεῖοι καὶ ὑπερήφανοι, δὲν ἠθέλησαν νὰ ὑποταχθῶσιν· ἔλαβον λοιπὸν τὰ ὅπλα των καὶ ἀνέβησαν εἰς τὰ βουνὰ τοῦ Ὀλύμπου, Πηλίου, Πίνδου καὶ Ἀγράφων· καὶ μετὰ ταῦτα, ὅσοι νέοι δὲν ὑπέφερον τοὺς Τούρκους, ἐλάμβανον τὰ ὅπλα των καὶ ἠνώνοντο μὲ αὐτούς. Ἀπὸ τὰ βουνά των κατήρχοντο εἰς τὰς πεδιάδας, ἐλήστευον τοὺς Τούρκους

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ μὲ μικροὺς **κλέφτικους** πολέμους ὑπερήσπιζον τὴν ἐθνικὴν ἐλευθερίαν ἐναντίον τῆς τυραννίας τῶν Τούρκων. Διὰ τοῦτο ὠνομάσθησαν **κλέφται**· τὸ ὄνομα δὲ αὐτὸ ἐξηυγένισαν μὲ τὴν ἔξοχον διαγωγήν των καὶ τοὺς ἀγῶνάς των ὑπὲρ πατρίδος· κλέφτης μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἐσήμαινε τουρκομάχος, ἥρως τῶν ὀρέων.

Οἱ κλέφται ἔζων εἰς ἀπόκρημνα καταφύγια εἰς τὰ βουνά, ὅπου ἦσαν δένδρα καὶ πηγαί· αὐτὰ ἐλέγοντο **λημέρια**, τὰ ὁποῖα ἐφυλάσσοντο ἀπὸ ἀγρύπνους φύλακας, τὰ **καραούλια**. Ἐκεῖ ἐγυμνάζοντο εἰς τὸ σημάδι, νὰ διαπερῶσι τὴν σφαῖραν ἀπὸ δακτυλίδι· ὁμοίως εἰς τὸ πήδημα καὶ εἰς τὸ τρέξιμον. Ἀντεῖχον εἰς ὅλους τοὺς κόπους καὶ τὰς στερήσεις· ἐὰν συνελαμβάνοντο ἐνίοτε ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ὑπέφερον τὰ φρικωδέστερα βασανιστήρια, ἐξεδέροντο ζωντανοί, ἐσουβλίζοντο, ἐθραύοντο τὰ κόκκαλά των μὲ σφυρία, χωρὶς αὐτοὶ νὰ κλαύσωσι, χωρὶς νὰ φωνάξουν, παρὰ μόνον ἀτάραχοι ὕβριζον τοὺς δημίους των.

Διὰ τοῦτο ἐπροτίμων εἰς τὰς μάχας πρὸς τοὺς Τούρκους νὰ φονευθῶσι παρὰ νὰ συλληφθῶσιν. Ἔτρεφον ἀδιάλλακτον μῖσος πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ διὰ τοῦτο ἐπολέμουν αὐτοὺς ὅσον ἠδύναντο. Ἔζων μὲ τὸ ὅπλον πάντοτε εἰς τὰς χεῖρας καὶ ἐπροστάτευον τοὺς καταπιεζομένους Χριστιανούς, ὅτε ἦτο εὔκολον εἰς αὐτούς, καὶ περιώριζον πολλάκις τοὺς Τούρκους. Εἰς ὅλα τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα ἐλάμβανον προθύμως μέρος.

β'.) Οἱ **ἁρματωλοί**.— Ἐπειδὴ ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποτάξῃ τοὺς κλέφτας, δὲν ἦτο δὲ ἱκανὴ νὰ συστήσῃ χωροφυλακήν, ἐπέτρεψεν εἰς Ἕλληνας νὰ φέρωσιν ὅπλα καὶ κατήρτισεν ἐξ αὐτῶν σώματα, τὰ ὁποῖα ἐφύλαττον τὴν τάξιν εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ εἰς τὰς διόδους τῶν βουνῶν καὶ ἐπροφύλαττον τὸν τόπον ἀπὸ τὴν λῃστείαν. Οἱ ὁπλοφόροι αὐτοὶ ὠνομάζοντο **ἁρματωλοί**· κάθε σῶμα ἁρματωλῶν εἶχεν ἕνα ἀρχηγόν, ὀνομαζόμενον **καπετᾶνον**, ὅστις εἶχε βοηθὸν ὀνομαζόμενον **πρωτοπαλλήκαρον**, διότι οἱ στρατιῶται ἐλέγοντο **παλληκάρια**· τὸ διαμέρισμα δέ, εἰς τὸ ὁποῖον ἐφύλαττε κάθε σῶμα ἁρματωλῶν, ἐλέγετο **ἁρματωλῆκι**· τοιαῦτα ἁρματωλήκια ἦσαν εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, Ἤπειρον καὶ Μακεδονίαν. Περίφημοι ἁρματωλοὶ ἦσαν ὁ Μπουκουβάλας, ὁ Βλαγάβας, ὁ Νικολὸς Τζιο-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Φάρας, ὅστις ἦτο ὁ τρόμος τῶν Τούρκων εἰς τὴν Ἤπειρον, ὁ Κατσαντώνης καὶ ἄλλοι.

Ἐπειδὴ λοιπὸν οἱ ἀρματωλοὶ ἦσαν φύλακες τῆς τάξεως, ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀντίπαλοι τῶν κλεφτῶν· ἀλλ' ἦσαν καὶ οἱ δύο Ἕλληνες καὶ Χριστιανοί. Διὰ τοῦτο πολλάκις ἠνώνοντο ἐναντίον τῶν Τούρκων, τοὺς ὁποίους ἐξ ἴσου ἐμίσουν. Οἱ ἀρματωλοὶ ἐγίνοντο ἀπὸ τοὺς κλέφτας· πολλάκις δὲ ἐλάμβανον διὰ τῆς βίας τὰ ἀρματωλήκια ἀλλὰ δὲν ἤθελον νὰ ὑποτάσσωνται· διὰ τοῦτο πολλάκις, ἐν ᾧ ἦσαν ἀρματωλοί, ἐξηγείροντο κατὰ τῆς Τουρκίας· ἐξ ἄλλου οἱ Τοῦρκοι πολλάκις τοὺς ὑπωπτεύοντο καὶ τοὺς ἐδολοφόνουν. Ἕνεκα αὐτοῦ πολλοὶ ἀρματωλοὶ ἐγίνοντο κλέφται. Ἐξ ἄλλου ἐνίοτε κλέφται ἐγίνοντο ἀρματωλοί. Καὶ οἱ δύο ἔζων μὲ τὸν ἴδιον τρόπον, εἶχον τὰ ἴδια γενναῖα φρονήματα, ἦσαν πολεμικοὶ καὶ ὑπερασπισταὶ τῆς θρησκείας καὶ τῆς πατρίδος.

Πολλὰ καὶ μεγάλα εἶναι, ὅσα διέπραξαν οἱ κλέφται καὶ ἀρματωλοὶ ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς μας πατρίδος. Ἀφ' οὗ ἐπὶ 400 ἔτη ἠγωνίζοντο κατὰ τῶν Τούρκων καὶ διετήρησαν τὸ στρατιωτικὸν φρόνημα καὶ τὴν ἰδέαν τῆς ἐλευθερίας, ὑπῆρξαν ἔπειτα οἱ πρῶτοι ἀγωνισταὶ κατὰ τὸν μεγάλον ἀγῶνα τοῦ 1821, τὸν ὁποῖον ἐδόξασαν μὲ τόσον λαμπρὰ κατορθώματα.

γ΄.) Δημοτικὰ ᾄσματα. —Τὴν ζωὴν καὶ τὰ ἀνδραγαθήματα τῶν κλεφτῶν ἐξυμνοῦσι καὶ τὰ δημοτικὰ ᾄσματα, τὰ λεγόμενα ***κλέφτικα τραγούδια***. Εἶναι τὰ ὡραιότερα ποιήματα τῶν χρόνων τῆς δουλείας· ὡς δημοτικὰ δὲν γνωρίζομεν ποῖοι τὰ ἔκαμαν· ἐπλάσθησαν ἀπὸ τὸν λαόν· ῥαψῳδοὶ τυφλοὶ περιερχόμενοι τὰ χωρία, τὰ ἔψαλλον εἰς πανηγύρεις καὶ ἑορτάς. Εἰς γλῶσσαν ὡραίαν μᾶς παριστάνουν, πῶς ἐγίνοντο οἱ κλέφται, ποῖα ἦσαν τὰ αἰσθήματά των πρὸς τὰς μητέρας καὶ τὰς ἀδελφάς των, πῶς διεσκέδαζον, πῶς ἐπολέμουν, πῶς ἀπέθνησκον· μᾶς παριστάνουν μὲ τὰ ὡραιότερα χρώματα τὴν ὡραιότητα τῆς ἑλληνικῆς φύσεως· τὰς δροσερὰς πηγάς, τὰ ὑπερήφανα ἔλατα, τὰ ὑψηλὰ βουνὰ καὶ τοὺς πρασίνους κάμπους· ἀναπαριστάνουν τὸν ἐνθουσιασμὸν διὰ τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ἀφοσίωσιν εἰς τὴν πατρίδα. Αὐτὰ τὰ ᾄσματα ἐτραγῴδουν οἱ Ἕλληνες καὶ διετήρουν τὸ ἐθνικὸν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

των φρόνημα· μὲ αὐτὰ παρεκινοῦντο πολλοὶ νέοι ν' ἀφήσουν τὰς κατοικίας των καὶ νὰ γίνουν ἡρωϊκοὶ κλέφται.

5. Ναυτικὸν τῶν Ἑλλήνων. — Ἡ ὡραία πατρίς μας, ἡ Ἑλλάς, ἔχει πολλὰ παράλια· ἡ θάλασσα εἰσχωρεῖ βαθέως εἰς τὴν ξηρὰν καὶ σχηματίζει πολλοὺς ὡραίους κόλπους καὶ ἀσφαλεῖς λίμνας· διὰ τοῦτο οἱ κάτοικοι τῶν παραλίων μας εἶναι πάντοτε ναυτικοὶ ἄριστοι καὶ εἶχον ἀρκετὰ πλοῖα, μὲ τὰ ὁποῖα διέσχιζον τολμηρῶς ὅλας τὰς θαλάσσας χάριν ἐμπορίου. Κατὰ τοὺς πρώτους δὲ αἰῶνας τῆς δουλείας εἶχον μικρὰ πλοῖα οἱ Ἕλληνες· προσέτι ὡς ναῦται ὑπηρέτουν εἰς εὐρωπαϊκὰ πλοῖα, ὁσάκις οἱ Εὐρωπαῖοι ἐπολέμουν κατὰ τῶν Τούρκων. Ἀλλ' ἰδίως ἀφ' ὅτου ἡ Ῥωσία, τῷ 1779, ἔκαμε συνθήκην μὲ τὴν Τουρκίαν, διὰ τῆς ὁποίας ἐπετράπη εἰς τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα νὰ φέρωσι ῥωσικὴν σημαίαν, ἤρχισε τὸ ἐμπορικὸν ναυτικὸν τῆς Ἑλλάδος νὰ αὐξάνῃ. Οἱ Ἕλληνες, προστατευόμενοι ἀπὸ τὴν Ῥωσίαν, ἤρχισαν νὰ κάμνωσι μεγαλύτερα πλοῖα· μὲ αὐτὰ μετέφερον τὰ σιτηρὰ τῆς Ῥωσίας εἰς διαφόρους λιμένας τῆς Μεσογείου θαλάσσης, καὶ ἀπὸ αὐτὴν ἄλλα ἐμπορεύματα μετέφερον εἰς τὴν Ῥωσίαν. Τὰ ἑλληνικὰ προϊόντα, οἱ οἶνοι τῶν Κυκλάδων νήσων, τὰ ἔλαια τῆς Κρήτης, αἱ ὀπῶραι τῆς Πελοποννήσου καὶ Μικρᾶς Ἀσίας, τὰ νήματα καὶ ὑφάσματα τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου ἐφέροντο εἰς τὴν Ῥωσίαν καὶ εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην. Πλούσια ἑλληνικὰ ἐμπορικὰ καταστήματα ἔγιναν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, Σμύρνην, Θεσσαλονίκην, προσέτι δὲ καὶ εἰς Ὀδησσὸν καὶ Ταϊγάνιον, εἰς Ἀγγλίαν καὶ Γαλλίαν.

Ἀλλὰ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους πειραταὶ φοβεροί, οἱ Μωαμεθανοὶ τοῦ Ἀλγερίου, εἶχον πλοῖα ταχέα καὶ δυνατά, ὡπλισμένα, μὲ τὰ ὁποῖα διέπλεον τὴν Μεσόγειον, κατέφθανον τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα, τὰ συνελάμβανον, ἥρπαζον τὰ φορτία των καὶ ἐπώλουν ὡς δούλους τοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες ἦσαν εἰς αὐτά. Διὰ τοῦτο τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἤρχισαν νὰ γίνωνται μεγαλύτερα καὶ νὰ ὁπλίζωνται· μὲ αὐτὰ ἐπολέμουν οἱ Ἕλληνες κατὰ τῶν πειρατῶν μὲ τόλμην καὶ ἀνδρείαν. Οὕτως ἐγυμνάζοντο εἰς τοὺς ναυτικοὺς ἀγῶνας, μὲ τοὺς ὁποίους τόσον ἐδοξάσθησαν εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821.

Τὸ περισσότερον ναυτικὸν εἶχον αἱ τρεῖς νῆσοι, Ὕδρα, Σπέτσαι

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ Ψαρά· εἰς αὐτὰς Τοῦρκοι δὲν ὑπῆρχον. Οἱ Χριστιανοὶ ἔζων αὐτόνομοι καὶ διηυθύνοντο ἀπὸ δημογέροντας, τοὺς ὁποίους οἱ ἴδιοι ἐξέλεγον. Ἐπλήρωνον δὲ μόνον κατ' ἔτος φόρον εἰς τὸν ναύαρχον τοῦ τουρκικοῦ στόλου καὶ ἔστελλον ἀριθμόν τινα ναυτῶν διὰ τὸν τουρκικὸν στόλον. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πλοίαρχοι καὶ οἱ ναῦται δὲν ἐλάμβανον ὡρισμένον μισθόν, ἀλλὰ μερίδιον ἐκ τοῦ κέρδους τῶν πλοίων, οἱ ναῦται εἰργάζοντο μὲ ἐπιμέλειαν καὶ ἐπιμονὴν καὶ ἐκέρδιζον ἀρκετά.

Ἐκτὸς τῶν τριῶν τούτων νήσων καὶ ἄλλα μέρη, οἷον τὸ Γαλαξείδι εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον καὶ αἱ νῆσοι Κάσος καὶ Μύκονος, εἶχον ἄξιον λόγου ναυτικόν.

§ 16. Τὰ γράμματα ἐπὶ Τουρκοκρατίας.

Οἱ Τοῦρκοι, ὅτε ὑπέταξαν τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν, ἔκλει-

Τὸ μυστικὸν σχολεῖον.

σαν ὅλα τὰ σχολεῖα· οἱ πεπαιδευμένοι κατεδιώχθησαν καὶ πλεῖστοι

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἔφυγον· διὰ τοῦτο πολλοὶ Χριστιανοὶ ἦσαν ἀγράμματοι καὶ ἀμαθεῖς. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ δυστυχεῖς οὗτοι ἐγνώριζον τὴν ἀξίαν τῶν γραμμάτων, μὲ μυστικὸν τρόπον ἔστελλον πολλάκις τὰ παιδία των εἰς μερικοὺς ἐγγραμμάτους, ἰδίως ἱερεῖς, τὴν νύκτα, διὰ νὰ μάθουν ὀλίγα γράμματα. Καὶ εἰς τὰ μοναστήρια δὲ ἐδίδασκον στοιχειώδη γράμματα. Ἐπὶ 200 σχεδὸν ἔτη ἡ ἑλληνικὴ ἐκπαίδευσις κατεδιώκετο ἀπὸ τοὺς Τούρκους, διὰ νὰ λησμονήσουν οἱ πατέρες μας τὴν καταγωγήν των καὶ τὴν ἰδέαν τῆς ἐλευθερίας.

Μετὰ ταῦτα ὅμως ἤρχισαν οἱ Ἕλληνες νὰ λαμβάνωσι διὰ διαφόρων μέσων ἄδειαν νὰ συνιστοῦν σχολεῖα. Ἐκ τῶν πρώτων ἱδρύθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἡ Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή, εἰς τὴν ὁποίαν ἐδιδάχθησαν τόσοι σπουδαῖοι ἱεράρχαι καὶ ἄλλοι ἐπιφανεῖς Ἕλληνες· ἔπειτα καὶ εἰς ἄλλα μέρη διὰ τῆς συνδρομῆς πλουσίων Ἑλλήνων ἢ κοινοτήτων ἔγιναν ἀνώτερα σχολεῖα· ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων ἦτο ἡ σχολὴ τῶν Ἰωαννίνων, ἡ ὁποία ἱδρύθη διὰ τῆς συνδρομῆς πλουσίων Ἑλλήνων εὑρισκομένων εἰς τὴν Ἐνετίαν, καὶ συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς παιδείας εἰς τὴν Ἑλλάδα· ἀπὸ αὐτὴν προῆλθον οἱ διδάσκαλοι τῶν σχολῶν Μετσόβου, Λαρίσης, Τυρνάβου, Θεσσαλονίκης, Ἀδριανουπόλεως. Ἄλλαι σχολαὶ ἦσαν τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Πάτμου, τοῦ Ἁγίου Ὄρους, Σερρῶν, Κυδωνιῶν, Δημητσάνης, Βουκουρεστίου καὶ ἄλλων μερῶν. Εἰς τὰ σχολεῖα αὐτὰ σοφοὶ ἄνδρες, πράγματι διδάσκαλοι τοῦ Γένους, ἐδίδασκον ἀνώτερα μαθήματα, μὲ τὰ ὁποῖα ἐμόρφωνον τὸ πνεῦμα τῶν ἑλληνοπαίδων, καὶ συγχρόνως μὲ τὸν ἐνθουσιασμόν των μετέδιδον εἰς τοὺς νέους φρονήματα ἑλληνικὰ καὶ καθίστων αὐτοὺς ἐνθουσιώδεις ὑπὲρ τοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἐλευθερίας· τοιοῦτοι ἦσαν ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις, ὁ Νεόφυτος Καυσοκαλυβίτης, ὁ Παναγιώτης Παλαμᾶς, ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης, ὁ Κούμας, ὁ Φωτιάδης καὶ ἄλλοι πολλοί.

§ 17. Τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τῶν Ἑλλήνων μέχρι τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως.

Τοπικαὶ ἐπαναστάσεις.—Οἱ Ἕλληνες εἶχον τόσον ζωηρὰν ἰδέαν τῆς ἐλευθερίας, ὥστε ἀμέσως μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἤρχισαν νὰ συσκέπτωνται, πῶς θὰ ἀποτινάξουν τὸν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τουρκικὸν ζυγόν. Διὰ τοῦτο ἰδίως οἱ κλέφται καὶ οἱ ἁρματωλοὶ συνενοοῦντο μὲ τοὺς Ἐνετούς, Γάλλους καὶ Ἰσπανοὺς καὶ ἐξήγειρον εἰς ἐπανάστασιν καὶ τοὺς Ἕλληνας κατοίκους διαφόρων μερῶν. Ἀλλ' αἱ τοιαῦται τοπικαὶ ἐπαναστάσεις ἀπετύγχανον· μετὰ τὴν ἀποτυχίαν δὲ αὐτῶν, ἐπειδὴ οἱ Φράγκοι ἐφρόντιζον μόνον διὰ τὰ ἰδικά των συμφέροντα, ἐγκατέλειπον εἰς τὴν τύχην των τοὺς Ἕλληνας, οἱ ὁποῖοι κατόπιν ἐτυραννοῦντο καὶ ἐσφάζοντο ἀπὸ τοὺς Τούρκους κατὰ χιλιάδας εἰς διάφορα μέρη· ἀλλὰ τοῦτο δὲν τοὺς ἀπέτρεπεν ἀπὸ νέας ἐπαναστάσεις.

Προστασία τῆς Ῥωσίας.—Ἐν ᾧ οἱ Ἕλληνες ἤρχισαν νὰ δυσπιστοῦν πρὸς τοὺς Φράγκους διὰ τὴν τοιαύτην διαγωγήν των, ἔγινεν αὐτοκράτωρ τῶν Ῥώσων ὁ μέγας Πέτρος (1689—1725)· αὐτὸς διωργάνωσε τὸ κράτος του καὶ κατέστησε μεγάλην δύναμιν τὴν Ῥωσίαν· ἐπεκτείνας δὲ αὐτὴν πρὸς νότον, ἐπροσκάλεσε τοὺς Ἕλληνας νὰ ἀγωνισθῶσι μαζί του κατὰ τῶν Τούρκων. Οἱ Ἕλληνες ἐθεώρησαν τὴν μεγάλην Ῥωσίαν ὡς προστάτην των· συνδεδεμένοι μὲ τοὺς ὀρθοδόξους Ῥώσους διὰ τῆς αὐτῆς θρησκείας καὶ βλέποντες τὴν Ῥωσίαν νὰ ἐπιτίθεται κατὰ τῶν Τούρκων μὲ μεγάλας δυνάμεις καὶ νὰ τοὺς περιορίζῃ, ἔστρεψαν τὰ βλέμματά των εἰς αὐτὴν καὶ ἤλπιζον, ὅτι αὕτη θὰ τοὺς βοηθήσῃ νὰ ἐλευθερωθοῦν. Πολλοὶ Ἕλληνες μετέβησαν εἰς τὴν Ῥωσίαν καὶ κατετάχθησαν εἰς τὸν στρατὸν καὶ τὸ ναυτικὸν καὶ ἐπροβιβάσθησαν εἰς ἀνωτέρους βαθμούς· ἄλλοι δὲ ἔλαβον ἄλλας πολιτικὰς θέσεις. Αἱ ἑλληνικαὶ κοινότητες εἰς τὰς διαφόρους πόλεις τῆς Ῥωσίας ἦσαν τὰ μέρη, εἰς τὰ ὁποῖα ἐσχεδιάζοντο αἱ ἐπαναστάσεις, καὶ ὁ ῥωσικὸς κλῆρος εἶχε συνεννόησιν μὲ τοὺς ἱεράρχας ἡμῶν.

Ἐπανάστασις τοῦ 1770.—Ὁ Γεώργιος Παπάζωλης, Ἕλλην λοχαγὸς τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς ἐν Ῥωσίᾳ, ἐστάλη τῷ 1766 μὲ τὴν συγκατάθεσιν τῆς αὐτοκρατείρας τῆς Ῥωσίας Αἰκατερίνης Β΄ εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ ἐξεγείρῃ τοὺς Ἕλληνας. Οὗτος ἦλθεν εἰς τὴν Ἤπειρον, ὅπου ὅλοι ἐδέχθησαν μὲ ἐνθουσιασμὸν τὰς προτάσεις του· ἀπὸ ἐκεῖ κατέβη εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ συνενοήθη μὲ τοὺς προύχοντας καὶ ἁρματωλούς· μετὰ ταῦτα μετέβη εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἦλθεν εἰς συνεννοήσεις ἰδίως μὲ τοὺς Μανιάτας καὶ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὸν προεστῶτα τῶν Καλαμῶν Παναγιώτην Μπενάκην.

Μετά τινα χρόνον, τῷ 1769, ἠγκυροβόλησαν εἰς τὸ Οἴτυλον πέντε πλοῖα τοῦ ῥωσικοῦ στόλου ὑπὸ τὸν Θεόδωρον Ὀρλώφ· ἡ βοήθεια τὴν ὁποίαν ἔφερον ἦτο μικρά. Ἐν τούτοις ἐσχηματίσθησαν τρία μικρὰ ἐπαναστατικὰ σώματα ἀπὸ Μανιάτας καὶ ἄλλους Ἕλληνας· τὸ ἓν τούτων ὑπὸ τὸν Ψαρόν, Μυκόνιον, κατώρθωσε νὰ κυριεύσῃ τὸν Μυστρᾶν καὶ τὸ ἄλλο τὴν Κυπαρισσίαν. Μόλις ἠκούσθη ἡ ἐξέγερσις αὕτη, ἔλαβον τὰ ὅπλα πολλὰ μέρη τῆς Πελοποννήσου, τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τὰ Σφακιὰ τῆς Κρήτης. Ἐν τῷ μεταξὺ ἔφθασαν καὶ ἄλλα ἓξ ῥωσικὰ πλοῖα ὑπὸ τὸν Ἀλέξιον Ὀρλώφ.

Ἐν ᾧ οἱ ἐπαναστάται ἐπεχείρουν νὰ κυριεύσουν τὴν Τρίπολιν καὶ ἀπετύγχανον, ὁ σουλτᾶνος ἔστειλε 15 χιλιάδας Ἀλβανούς, διὰ νὰ καταβάλωσι τὴν ἐπανάστασιν. Αὐτοὶ ἐπρόσβαλαν τοὺς Ἕλληνας ὅπου ἀνθίσταντο, τοὺς ἐνίκησαν καὶ ἔπνιξαν εἰς τὸ αἷμα τὴν ἐπανάστασιν. Τότε τὰ ῥωσικὰ πλοῖα ἀφῆκαν τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν διάθεσιν τῶν Τούρκων καὶ ἀνεχώρησαν διὰ νὰ καταδιώξουν τὸν τουρκικὸν στόλον, τὸν ὁποῖον ἔκαυσαν ὁλόκληρον εἰς τὸν Τσεσμὲν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀπέναντι τῆς Χίου.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Ῥώσων εἰς ὀλίγα μέρη ἀντεστάθησαν ἀκόμη οἱ Ἕλληνες· εἰς τὴν Κρήτην ἐκράτησαν τὴν ἐπανάστασιν ἐπὶ τέσσαρας μῆνας· ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐνικήθησαν μετὰ σφοδρὰς μάχας καὶ τὰ Σφακιὰ κατεπατήθησαν. Αἱ σφαγαὶ δέ, τὰς ὁποίας ἔκαμαν οἱ Τοῦρκοι, ἀφ' οὗ κατέπνιξαν τὴν ἐπανάστασιν, ἦσαν φοβεραί· ἰδίως ἡ Πελοπόννησος ἔπαθε τὰ πάνδεινα ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς, οἱ ὁποῖοι συνέρρεον πολλοὶ ἀπὸ τὴν Ἀλβανίαν διὰ τὰ λάφυρα· ἐπὶ ἐννέα ἔτη ἔκαμαν οὗτοι τόσον μεγάλας καταστροφὰς εἰς αὐτήν, ὥστε ἀπὸ τὰς 200 χιλιάδας κατοίκων ποῦ εἶχε, δὲν ἔμειναν οἱ ἡμίσεις· καὶ αὐτοὶ δὲ κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη καὶ εἰς τὰς νήσους· εἴκοσι χιλιάδες ἐπωλήθησαν εἰς τὸ Ἀλγέριον ὡς δοῦλοι. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ Ἀλβανοὶ μετὰ ταῦτα δὲν ἤθελον νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον, ὁ ναύαρχος Χασὰν πασᾶς ἐπετέθη κατ' αὐτῶν καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τῶν κλεφτῶν τοὺς ἐνίκησε καὶ ἀπήλλαξεν ἀπὸ αὐτοὺς τὸν τόπον.

Ἀλλὰ οἱ Ἕλληνες δὲν κατεβλήθησαν μὲ τὰς καταπιέσεις τῶν Τούρκων· πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἐσχημάτισαν ἐπαναστατικοὺς στολί-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σχους, μὲ τοὺς ὁποίους ἐπετίθεντο ἐναντίον τῶν Τούρκων.

Ἀγῶνες Λάμπρου Κατσώνη.—Ἡ Ῥωσία, ὅτε κατὰ τὸ 1787 ἐκήρυξε πάλιν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, παρεκίνησε τοὺς Ἕλληνας εἰς ἐπανάστασιν. Εἰς τὴν περίστασιν δὲ αὐτὴν διεκρίθη ὡς ἥρως ἀκατάβλητος καὶ ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους ναυτικοὺς τῆς Ἑλλάδος ὁ Λάμπρος Κατσώνης. Αὐτὸς ἦτο λοχαγὸς ἐν Ῥωσίᾳ· ἀφ' οὗ ἦλθεν εἰς τὴν Τεργέστην, ἠγόρασε μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων τρία πλοῖα, μὲ τὰ ὁποῖα ἐπετέθη κατὰ τῶν Τούρκων, συνέλαβε 12 πλοῖά των, τὰ ὁποῖα προσέθηκεν εἰς τὸν στόλον του, ἐκυρίευσε τὸ Καστελλόριζον, ἐνίκησεν εἰς τρεῖς ναυμαχίας τοὺς Τούρκους, περιώρισε τὰ ἐμπορικὰ των πλοῖα καὶ ἔγινεν ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος αὐτῶν.

Ἰδίως φοβερὰ ἦτο ἡ ναυμαχία, τὴν ὁποίαν ἔκαμε μὲ ἐννέα πλοῖα καὶ τὸν ἁρματωλὸν Ἀνδροῦτσον, τὸν ὁποῖον εἶχε παραλάβει εἰς τὰ πλοῖά του μὲ 500 παλληκάρια, ἐναντίον τοῦ τουρκικοῦ καὶ ἀλγερινοῦ στόλου ἡνωμένων· ἡ ναυμαχία ἔγινε μεταξὺ Ἄνδρου καὶ Εὐβοίας τῷ 1790. Ἡρωϊκῶς μαχόμενος ὁ Κατσώνης ἔχασε μὲν 5 πλοῖα καὶ 650 ἄνδρας, ἀλλ' ἐφόνευσε 3000 ἐχθρῶν.

Ἀλλ' ὁ ἥρως δὲν κατεβλήθη· συνεκρότησε μετ' ὀλίγον νέον στόλον καὶ δὲν ὑπήκουσεν εἰς τὴν αὐτοκράτειραν Αἰκατερίνην, ἡ ὁποία, ἀφ' οὗ συνωμολόγησεν εἰρήνην τῷ 1792, τὸν διέταξε νὰ παύσῃ τὸν πόλεμον. Κατέλαβε δὲ μετὰ τοῦ Ἀνδρούτσου τὸ Ταίναρον· καὶ ὅτε μετ' ὀλίγον ἐπῆλθεν ὁ τουρκικὸς στόλος, ἀπέκρουσεν ἐπὶ πέντε ἡμέρας τὰς ἐπιθέσεις του καὶ ὅλον τὸν ἀποβιβασθέντα στρατὸν ἐφόνευσεν. Τέλος ὅμως βλέπων ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀβοήθητοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπαναστατήσουν, ἔφυγε διὰ πλοίου εἰς τὴν Ῥωσίαν, ὅπου μετά τινα ἔτη ἀπέθανεν. Ὁ δὲ Ἀνδροῦτσος πολεμῶν διέσχισε τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ Λακωνίας μέχρι Ῥίου μὲ τὰ παλληκάρια του καὶ μετέβη εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα.

Ἀγῶνες Σουλιωτῶν.—Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἦτο τύραννος εἰς τὴν Ἤπειρον ὁ Ἀλῆ πασᾶς· αὐτὸς ἦτο θηριώδης Ἀλβανὸς ἀπὸ τὸ Τεπελένι, χωρίον τῆς Βορείου Ἠπείρου. Μὲ δόλους, δολοφονίας καὶ λῃστείας κατώρθωσε νὰ ἀποκτήσῃ δύναμιν καὶ νὰ καταλάβῃ ἐπὶ τέλους καὶ τὰ Ἰωάννινα· μὲ τὰ χρήματά του κατώρ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

θωνε νὰ ἐξαγοράζῃ τοὺς πασάδες, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλουν τὴν κυβέρνησιν τῆς Τουρκίας καὶ νὰ κάμνῃ ὅσα κακουργήματα ἤθελεν· ἐφόνευε Τούρκους πασάδες καὶ ἐλάμβανε τὰς διοικήσεις των. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον κατέλαβεν, ἐκτὸς τῆς Ἠπείρου, τὴν Ἀκαρνανίαν, Θεσσαλίαν καὶ μέρος τῆς Μακεδονίας καὶ ἀπέκτησεν ἀξιόλογον ἄτακτον στρατὸν ἀπὸ Ἀλβανούς, τοὺς ὁποίους ἐπλήρωνεν ἀκριβά.

Ἐν ᾧ λοιπὸν ὁ Ἀλῆς ἦτο κύριος τόσων μερῶν, μόνοι οἱ Σουλιῶται ἔμενον ἀνεξάρτητοι εἰς τὰ ὑπερήφανά των ἄγρια βουνά. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὰς προηγουμένας ἑλληνικὰς ἐπαναστάσεις οὗτοι συνενοήθησαν μὲ τὴν Ῥωσίαν, ἔλαβεν αὐτὸ ὡς πρόφασιν ὁ Ἀλῆς, διὰ νὰ ζητήσῃ νὰ τοὺς ὑποτάξῃ. Ἀλλ' οἱ ἡρωϊκοὶ Σουλιῶται ἀντέστησαν ἐπὶ 11 ἔτη καὶ ἔκαμαν θαυμάσια ἀνδραγαθήματα εἰς τρεῖς κατ' αὐτοῦ πολέμους.

Πρῶτος πόλεμος.—Τὴν πρώτην ἐκστρατείαν ἔκαμεν ὁ Ἀλῆς κατὰ τῶν Σουλιωτῶν τῷ 1791 μὲ τρεῖς χιλιάδας Ἀλβανούς. Ἀλλ' οἱ Σουλιῶται ἐπετέθησαν κατ' αὐτῶν ἐξαίφνης, ἔσφαξαν ὅσους ἐπρόφθασαν καὶ τοὺς ἀπομείναντας, χιλίους μόνον, κατεδίωξαν ἕως εἰς τὰ Ἰωάννινα.

Δεύτερος πόλεμος.— Τὸ ἑπόμενον ἔτος ὁ Ἀλῆς ἐξεστράτευσε πάλιν κατὰ τοῦ Σουλίου· ἀλλὰ τώρα κατέφυγεν εἰς τὸν δόλον. Διέδωκε δηλαδὴ ὅτι ἐκστρατεύει κατὰ τοῦ Ἀργυροκάστρου, πόλεως τῆς Ἠπείρου, καὶ ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν τῶν Σουλιωτῶν. Ὁ ὁπλαρχηγὸς Λάμπρος Τζαβέλλας μὲ 70 Σουλιώτας μετέβη εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Ἀλῆ· ἀλλ' οὗτος καθ' ὁδὸν τοὺς συνέλαβε μὲ δόλον, τοὺς ἔδεσε καὶ τοὺς ἔστειλεν εἰς τὰ Ἰωάννινα· ἀλλ' εἷς Σουλιώτης κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ καὶ νὰ ἀναγγείλῃ τὴν προδοσίαν εἰς τοὺς Σουλιώτας· οὗτοι λοιπὸν προητοιμάσθησαν εἰς πόλεμον καὶ ἀπέκρουσαν τοὺς Ἀλβανούς.

Ἀφ' οὗ ὁ Ἀλῆς εἶδεν ὅτι δὲν ἐπέτυχε νὰ καταλάβῃ ἀπροετοιμάστους τοὺς Σουλιώτας, διέταξε νὰ φέρωσιν ἐνώπιόν του τὸν Τζαβέλλαν, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπεσχέθη μεγάλα πλούτη καὶ τιμάς, ἂν τοῦ παρέδιδε τὸ Σοῦλι. Ὁ Τζαβέλλας διὰ νὰ σωθῇ ἀπὸ τὸν τύραννον καὶ ὑπερασπίσῃ τὴν πατρίδα του, προσεποιήθη ὅτι θὰ τὸ κατορθώσῃ,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἂν τὸν ἀφήσῃ νὰ μεταβῇ εἰς τὸ Σοῦλι· ὁ Ἀλῆς τὸν ἀφῆκεν, ἀλλ' ἐκράτησεν ὡς ὅμηρον τὸν δωδεκαετῆ υἱόν του Φῶτον.

Μόλις ὁ Τζαβέλλας ἔφθασεν εἰς τὸ Σοῦλι, ἐξέθηκεν εἰς τοὺς ἄλλους ὁπλαρχηγοὺς τὰ σχέδια τοῦ Ἀλῆ καὶ τοὺς παρεκίνησε νὰ ἀντισταθῶσιν. Ἔπειτα ἔγραψεν εἰς τὸν τύραννον, ὅτι τὸν ἐγέλασε καὶ δὲν τὸν μέλει, ἐὰν ὁ υἱός του θυσιασθῇ διὰ τὴν πατρίδα. Καὶ ὁ Φῶτος δέ, ὅτε τὸν ἐφοβέρισαν ὅτι θὰ τὸν ψήσουν ζωντανόν, εἶπε: «Δὲν φοβοῦμαι· ὁ πατέρας μου θὰ μὲ ἐκδικηθῇ.»

Ὥρμησε λοιπὸν ὁ Ἀλῆς μὲ 8**0**000 Ἀλβανοὺς κατὰ τοῦ Σουλίου. Οἱ Σουλιῶται μάχονται ὡς λέοντες. Ἐπὶ δέκα ὥρας ἀνθίστανται κατὰ πολυαρίθμων ἐχθρῶν· ὅτε δὲ ἤρχισαν νὰ κουράζωνται, ὥρμησαν αἱ Σουλιώτισσαι, διευθυνόμεναι ἀπὸ τὴν σύζυγον τοῦ Τζαβέλλα Μόσχω, καὶ ἐπετέθησαν μὲ τόσην ὁρμήν, ὥστε οἱ Ἀλβανοὶ ἐτράπησαν εἰς φυγήν· διὰ νὰ σωθοῦν δὲ ἔρριπτον τὰ ὅπλα των καὶ διεσκορπίσθησαν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ.

Ὁ Ἀλῆς ἔκαμε τότε εἰρήνην μὲ τὸ Σοῦλι καὶ ἠλευθέρωσε τὸν Φῶτον καὶ τοὺς ἄλλους Σουλιώτας, τοὺς ὁποίους εἶχε συλλάβει μὲ δόλον.

Τρίτος πόλεμος. — Ἐπὶ ὀκτὼ ἔτη ὁ Ἀλῆς δὲν ἐτόλμησε νὰ προσβάλῃ τοὺς Σουλιώτας· ἀλλὰ τῷ 1800 ἐπῆλθεν αἰφνιδίως κατ' αὐτῶν. Οἱ Σουλιῶται ὅμως ἔχοντες ἀρχηγὸν τὸν Φῶτον Τζαβέλλαν ἀπέκρουσαν τοὺς Ἀλβανούς. Τότε ὁ Ἀλῆς ἐπολιόρκησε τὸ Σοῦλι· ἔκτισε πύργους καὶ τὸ ἀπέκλεισεν. Ἀλλ' οἱ Σουλιῶται ἀνθίσταντο γενναίως· ὄχι μόνον ἐπολέμουν καρτερικῶς, ἀλλὰ καὶ ὑπέφερον ἀκαταδάμαστοι τὰς στερήσεις· δὲν εἶχον οὔτε ὕδωρ οὔτε τροφὰς πλέον· ἔζων μὲ ῥίζας φυτῶν. Ἐκτεθειμένοι εἰς τὸ ψῦχος, τὴν χιόνα καὶ τὴν βροχήν, μὲ κοίλους τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ μαραμμένας τὰς ὄψεις ἐφαίνοντο ὡς νεκροί.

Ἐπὶ τρία ἔτη ἀνθίσταντο οἱ Σουλιῶται· ἀλλ' ὅ,τι δὲν κατώρθωσεν ὁ Ἀλῆς μὲ τὰ ὅπλα, ἐπέτυχε μὲ τὰ χρήματα. Εἰς τὸ Σοῦλι ἔζη περιφρονημένος ὁ Πήλιος Γούσης, διότι εἶχε φύγει εἴς τινα μάχην· αὐτὸς λοιπὸν ἠγοράσθη ἀπὸ τὸν Ἀλῆν καὶ ὡδήγησε διά τινος ἀτραποῦ 200 Ἀλβανοὺς εἰς τὸ Σοῦλι. Ὅτε δὲ τὴν ἑπομένην ἔκαμαν ἔφοδον οἱ Ἀλβανοὶ καὶ οἱ Σουλιῶται τοὺς ἀπέκρουον, τότε ἐπετέθη-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σαν ἐκ τῶν νώτων οἱ κρυμμένοι 200 Ἀλβανοὶ καὶ ἠνάγκασαν τοὺς Σουλιώτας νὰ καταφύγουν εἰς τινα ὑψηλὸν βράχον, ὅπου ὁ γενναῖος μοναχὸς Σαμουὴλ εἶχε κτίσει φρούριον ὡς τελευταῖον καταφύγιον.

Ἐκεῖ οἱ Σουλιῶται ἀντέστησαν ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας· ἀφ' οὗ δὲ ἦτο ἀδύνατον πλέον νὰ πολεμήσουν, ἐσυνθηκολόγησαν μὲ τὸν ἐχθρὸν νὰ ἀπέλθωσιν, ὅπου θέλουν, ἔνοπλοι. Μόνος ὁ Σαμουὴλ παρέμεινεν εἰς τὸ φρούριον μὲ πέντε πολεμιστάς· ἔβαλε πῦρ εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην καὶ ἀνετινάχθη μὲ τοὺς Τούρκους εἰς τὸν ἀέρα.

Ὁ Ἀλῆς τότε κατεδίωξε τοὺς φεύγοντας Σουλιώτας· οὗτοι εἶχον διαιρεθῆ εἰς τρία σώματα: Τὸ μὲν πρῶτον ὑπὸ τὸν Φῶτον μὲ ταχεῖαν πορείαν ἔφθασεν εἰς Πάργαν. Τὸ δεύτερον κατέφυγεν εἰς τὸ Ζάλογκον, ἀπόκρημνον βουνὸν ὑπεράνω τοῦ Ἀχέροντος· ἐκεῖ τὸ ἐπερικύκλωσαν οἱ Ἀλβανοί· ἐπὶ δύο ἡμέρας οἱ Σουλιῶται τοὺς ἐπολέμουν, ἕως οὗ ἐξηντλήθησαν αἱ τροφαὶ καὶ τὰ πολεμοφόδιά των. Τότε 60 γυναῖκες ἔλαβον τὰ τέκνα των εἰς τὰς ἀγκάλας των καὶ ἀνῆλθον εἰς ἀπόκρημνον βράχον, τόσον ὑψηλόν, ὥστε μόλις ἠκούετο ἐκεῖ ὁ ῥόχθος τοῦ ποταμοῦ, ὅστις κάτωθεν ἀφρίζων ἔρρεεν ὁρμητικός· ἀφ' οὗ ἠσπάσθησαν τὰ τέκνα των, τὰ ἐξεσφενδόνησαν εἰς τὴν ἄβυσσον· ἔπειτα ἐπιάσθησαν ἀπὸ τὰς χεῖρας καὶ ἤρχισαν νὰ χορεύουν· εἰς ἑκάστην στροφὴν τοῦ χοροῦ ἔπιπτεν ἡ πρώτη εἰς τὸ βάραθρον, ἕως οὗ ὅλαι ἐρρίφθησαν. Οἱ ἄνδρες ἐπεχείρησαν ξιφήρεις νὰ διέλθωσι διὰ μέσου τῶν ἐχθρῶν· ἀλλ' ἐκ τῶν 800 μόνον 150 διεσώθησαν εἰς τὴν Πάργαν. — Τὸ δὲ τρίτον σῶμα ἀπεσύρθη εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Σέλτσου, ἄνωθεν τοῦ Ἀχελώου· ἐκεῖ ἀντέστη ἐπὶ τέσσαρας μῆνας, ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατεβλήθη ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς. Ἐκ τῶν χιλίων Σουλιωτῶν μόνον 45 ἐσώθησαν εἰς τὴν Πάργαν.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Σουλίου ὁ Ἀλῆς ἔκαμε φοβεροὺς ἀγῶνας πρὸς τοὺς ἁρματωλοὺς τοῦ Ὀλύμπου, ἰδίως πρὸς τὸν Νικοτσάραν καὶ τὸν Βλαχάβαν, οἵ ὁποῖοι ἔκαμαν θαύματα ἀνδρείας.

§ 18. Γενικὴ ἐπισκόπησις τῆς καταστάσεως τοῦ ἔθνους μας ἐπὶ Τουρκοκρατίας.

Ὅτε ὑπετάχθη τὸ ἔθνος μας εἰς τοὺς Τούρκους, ὁ Ἑλληνισμὸς ἐξετείνετο εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου ὡμιλεῖτο ἡ ἑλληνικὴ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γλῶσσα καὶ ἐλατρεύετο ἡ ὀρθόδοξος θρησκεία· εἰς τὰ μεσόγεια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας οἱ Ἕλληνες ἔπαθαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους τὰ μεγαλύτερα δεινὰ καὶ πολλοὶ ἔχασαν τὴν γλῶσσάν των, ἀλλ' ὄχι καὶ τὸν ἐθνισμόν των. Εἰς τὸν Πόντον ὅμως καὶ εἰς τὰ παράλια διετηρήθησαν περισσότερον καὶ ἀνεπτύχθησαν. Εἰς δὲ τὴν Εὐρώπην οἱ Ἕλληνες κατῴκουν ὅλην τὴν πρὸς νότον τοῦ Αἵμου χώραν, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἤπειρον, τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ τὰς νήσους συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς Κύπρου.

Τοῦ ἔθνους δὲ ἡμῶν ἡ κατάστασις μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦτο ἐλεεινή. Οἱ ἐπιφανέστεροι Ἕλληνες ἐφονεύθησαν εἰς τοὺς ἀγῶνας· οἱ λόγιοι ἔφυγον εἰς τὴν Εὐρώπην· ἄλλοι ἔγιναν αἰχμάλωτοι καὶ ἐπωλήθησαν. Εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα ἔμεινεν ὁ λαός, ὁ ὁποῖος εἶχε πασάδες διοικητὰς καὶ ἐπιέζετο· τὰ κτήματά του ἁφηρέθησαν ἀπὸ αὐτὸν καὶ ἔζη ὡς δοῦλος τῶν Τούρκων, πληρώνων φόρους πολλοὺς καὶ ὑφιστάμενος τὸ παιδομάζωμα καὶ τὰς ἁρπαγὰς τῶν τυράννων. Τὰ ὀρεινότερα χωρία εἶχον δημογέροντας, οἱ ὁποῖοι ἐδίκαζον τοὺς Χριστιανούς. Οἱ κυριώτατοι προστάται αὐτῶν ἦσαν οἱ κληρικοὶ καὶ ἰδίως οἱ ἀρχιερεῖς· ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἐνίοτε ἐτυραννοῦντο. Ἀμάθεια δὲ μεγάλη ἐπεκράτει εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ὁ βίος λοιπὸν ἦτο ἄθλιος, πλήρης δακρύων καὶ μονότονος, σπανίως δὲ διεκόπτετο ἀπὸ συμβεβηκός τι νέον. Εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα τὰ μόνα νέα ἦσαν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν κλεφτῶν, αἱ ἀποστασίαι τῶν ἁρματωλῶν, αἱ ὠμότητες τῶν γενιτσάρων καὶ αἱ ἁρπαγαὶ τῶν πασάδων καὶ τῶν εἰσπραττόντων τοὺς φόρους· καὶ εἰς τὰς νήσους τὰ νέα ἦσαν αἱ κατ' ἔτος γινόμεναι ἐπισκέψεις τοῦ Τούρκου ναυάρχου, αἱ φορολογίαι καὶ αἱ αἰφνίδιοι τῶν πειρατῶν ἀποβάσεις καὶ λεηλασίαι. Τὸ μῖσος δὲ κατὰ τῶν τυράννων καὶ ἡ ἰδέα τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ αὐτοὺς πάντοτε ὑπῆρχον εἰς τὰς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων.

Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 1700 ἤρχισε νὰ καλυτερεύῃ ἡ κατάστασις τῶν Ἑλλήνων. Τὸ παιδομάζωμα ἔπαυσεν. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἤρχισε νὰ διακρίνεται ἡ τάξις τῶν Φαναριωτῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἐλαμβάνοντο ὑπάλληλοι. Τὰ γράμματα ἤρχισαν νὰ διδάσκωνται εἰς διάφορα σχολεῖα, αἱ δὲ ἑλληνικαὶ κοινότητες τῆς Εὐρώπης νὰ βοηθῶσι τοὺς Ἕλληνας καὶ τὰς κοινότητάς των ἐν Ἑλλάδι. Ἡ ἐμφά-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νισις δὲ τῆς Ῥωσίας ἔδωκε θάρρος εἰς τοὺς Ἕλληνας. Καὶ ἐπῆλθον μὲν φοβεραὶ καταστροφαὶ καὶ σφαγαὶ ἀπὸ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1770· ἰδίως δὲ ἡ Κρήτη ὑπέφερε πολὺ μέχρι τοῦ 1821 ἀπὸ τοὺς γενιτσάρους. Ἀλλ' εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, μὲ τὴν συνθήκην διὰ τῆς ὁποίας τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἔλαβον ῥωσικὴν σημαίαν, ἀνεπτύχθη τὸ ναυτικὸν τῶν νήσων καὶ ἐπλούτησαν πλεῖστοι Ἕλληνες· ἰδίως δὲ τὰ γράμματα μὲ τὴν γνῶσιν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς παιδείας ἐξύψωσαν τὸ φρόνημα τοῦ ἔθνους. Ὡς δὲ θὰ ἴδωμεν, καὶ ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἐξεγερθῇ τὸ ἔθνος μας εἰς ἐπανάστασιν γενικήν. Οἱ ἀγῶνες δὲ κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ ἐξεγείρωσι τὸ ἔθνος περισσότερον.

Ὥστε ὅτε ἤρχισεν ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821, οἱ προπάτορές μας δὲν ὑπέφερον ὅπως πρότερον. Δὲν ἔκαμαν τὴν φοβερὰν ἐκείνην ἐπανάστασιν, μόνον διὰ νὰ πλουτήσωσι καὶ ζήσωσιν ἡσυχον βίον, ἀφ' οὗ ἤδη εἶχον ἀρχίσει νὰ ζῶσι καλύτερον. Ἔκαμαν τὴν ἐπανάστασιν διὰ νὰ ἐλευθερώσουν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ὁλόκληρον, τὸ ὁποῖον ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μέχρι τῶν δυτικῶν παραλίων τῶν Ἰονίων νήσων καὶ ἀπὸ τὰ βόρεια τῆς Μακεδονίας, τῆς Θρᾴκης καὶ τῆς Ἠπείρου μέχρι τοῦ Λυδικοῦ πελάγους· ἔκαμαν τὴν ἐπανάστασιν, διὰ νὰ ἀνορθώσωσι τὸ καταλυθὲν Βυζαντιακὸν κράτος καὶ ἠθέλησαν νὰ θυσιάσωσιν ὅλα τὰ ἐπίγεια ἀγαθά, διὰ νὰ πραγματοποιήσωσι τὴν Μεγάλην Ἰδέαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΚΑΙ Ο ΝΑΠΟΛΕΩΚ

§ 19. Αἱ ἀπαιτήσεις τῶν μεταρρυθμίσεων.

Μετὰ τοὺς θρησκευτικοὺς πολέμους ἤρχισαν εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην οἱ πόλεμοι μεταξὺ τῶν κρατῶν, ἰδίως τῆς Γαλλίας πρὸς τὴν Αὐστρίαν. Εἰς τοὺς πολέμους τούτους ὑπερίσχυσεν ἡ Γαλλία, ἡ ὁποία ἀπέβη ἡ πρώτη δύναμις τῆς Εὐρώπης. Ἀλλὰ καὶ οἱ βασιλεῖς αὐτῆς ἀπέκτησαν τόσην παντοδυναμίαν εἰς τὸ κράτος, ὥστε ἔκαμνον ὅ,τι ἤθελον. Τοῦτο δυσηρέστει τοὺς Γάλλους· οἱ μεγάλοι

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δὲ συγγραφεῖς αὐτῶν, οἵτινες τότε ἔζων, ἐζήτουν διὰ τῶν δημοσιευμάτων των μεταρρυθμίσεις. Τοιαῦται ἦσαν αἱ ἑξῆς :

1 *Ἐλευθερία* —Καὶ πρῶτον μὲν οἱ Γάλλοι ἤθελον νὰ μὴ εἶναι ἐλεύθερος ὁ βασιλεὺς νὰ κάμνῃ ὅ,τι θέλῃ, ἀλλὰ τὸ ἔθνος νὰ ἔχῃ τὸ δικαίωμα νὰ ἐκδηλώνῃ τὴν θέλησίν του καὶ νὰ διευθύνῃ τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους· αὐτὸ δὲ ὀνομάζεται *πολιτικὴ ἐλευθερία*.

Ὁ βασιλεὺς εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ φυλακίζῃ ὅποιον ἤθελεν. Οἱ Γάλλοι ἐζήτουν κάνεις νὰ μὴ φυλακίζεται ἄνευ διαταγῆς τῶν δικαστῶν· αὐτὸ λέγεται *ἀτομικὴ ἐλευθερία*.

Οἱ συγγραφεῖς ἐκινδύνευον νὰ φυλακισθοῦν καὶ καταδικασθοῦν διὰ τὰς ἰδέας, τὰς ὁποίας ἔγραφον· διὰ τοῦτο ὅλοι ἐζήτουν νὰ ἐπιτρέπεται εἰς πάντα νὰ ἐκφράζῃ τὰς γνώμας του εἰς ἐφημερίδας ἢ βιβλία, δηλαδὴ ἐζήτουν *ἐλευθεροτυπίαν*.

Ὁμοίως ἐζήτουν *ἐλευθερίαν συνειδήσεως*, δηλαδὴ νὰ ἐπιτρέπεται εἰς ἕκαστον νὰ πιστεύῃ ὁποιανδήποτε θρησκείαν θέλῃ.

2 *Ἰσότης*.— Οἱ Γάλλοι δὲν ἦσαν ἴσοι μεταξύ των. Ὅστις εἶχε γονεῖς εὐγενεῖς, εἶχε προνόμια· π. χ. μόνος αὐτὸς ἠδύνατο νὰ λάβῃ τὰ ἀνώτατα στρατιωτικὰ ἀξιώματα· μόνον εὐγενὴς ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἐπίσκοπος· οἱ εὐγενεῖς δὲν ἐπλήρωνον φόρους διὰ τὰ κτήματά των. Ἐζήτουν λοιπόν, ὅπως ἕκαστος λαμβάνῃ τὰ ἀξιώματα, τὰ ὁποῖα ἦτο ἄξιος νὰ λάβῃ, καὶ ὅλοι νὰ πληρώνωσι φόρους ἀναλόγως τῶν περιουσιῶν των.

3. *Μεταρρυθμίσεις διὰ τοὺς ἐργάτας καὶ τοὺς χωρικούς*. — Οἱ ἐργάται δὲν εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἐργάζωνται ὅπου ἤθελον. Αἱ συντεχνίαι, αἱ ὁποῖαι ἦσαν εἰς πολλὰς πόλεις, εἶχον ὡρισμένον ἀριθμὸν ἐργοστασιαρχῶν, εἰς τὰ ἐργαστήρια τῶν ὁποίων εἰργάζοντο οἱ τεχνῖται καὶ οἱ μαθητευόμενοι. Ἐπειδὴ δὲ οἱ υἱοὶ τῶν ἐργοστασιαρχῶν διεδέχοντο τοὺς πατέρας των, ἦτο δύσκολον εἰς τινα τεχνίτην νὰ γίνῃ ἐργοστασιάρχης. Ἀλλ' οὐδὲ ὁ μαθητευόμενος ἦτο εὔκολον νὰ γίνῃ τεχνίτης, διότι ἦτο ὡρισμένος ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητευομένων. Ἐζήτουν λοιπὸν *ἐλευθερίαν ἐργασίας*.

Οἱ χωρικοὶ ἦσαν ἐπιβεβαρυμένοι μὲ φόρους, τοὺς ὁποίους ἐπλήρωνον εἰς τὸν βασιλέα, τοὺς εὐγενεῖς καὶ τὴν ἐκκλησίαν. Ὁ φόρος τῆς ἐκκλησίας ἦτο τὸ ἓν δέκατον τῶν συγκομιζομένων προϊόντων.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

4. ***Κατάργησις τῶν δικαιωμάτων τῶν εὐγενῶν.*** — Οἱ εὐγενεῖς ἐδίκαζον τοὺς χωρικοὺς τῶν χωρίων των· αἱ ἀποφάσεις των ἦσαν συνήθως ἄδικοι. Ὑπεχρέωνον τοὺς χωρικοὺς νὰ ἐργάζωνται δι' αὐτοὺς ὡρισμένας ἡμέρας χωρὶς νὰ τοὺς πληρώνουν. Οἱ χωρικοὶ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ἀλέθουν τὸν σῖτόν των εἰς τοὺς μύλους τοῦ κυρίου των καὶ νὰ ψήνουν τὸν ἄρτον των εἰς τὸν φοῦρνόν του· δι' αὐτὰ δὲ ἐπλήρωνον. Μόνον ὁ εὐγενὴς εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ κυνηγίου· αὐτὸ ἦτο ἡ κυρία του ἐνασχόλησις. Τὰ ζῷα, τὰ ὁποῖα ἄφηνε νὰ τρέφωνται διὰ κυνήγιον, κατέστρεφον τὰ σπαρτὰ τῶν χωρικῶν· ἐκυνήγει καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ θερισμοῦ καὶ κατεπάτει τοὺς ἀγρούς.

Ἐπειδὴ λοιπὸν οἱ χωρικοὶ ἔζων μὲ κόπον, οἱ συγγραφεῖς ἐζήτουν κατάργησιν τῆς δεκάτης καὶ τῶν δικαιωμάτων τῶν εὐγενῶν.

§ 20. Ἀφορμαὶ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως.

Εἰς τὴν γενικὴν αὐτὴν ἀπαίτησιν τῶν μεταρρυθμίσεων προσετέθησαν καὶ ἄλλα παράπονα, τὰ ὁποῖα ἔφεραν τὴν Γαλλίαν εἰς τὴν ἐπανάστασιν.

Ἡ βασιλεία, διὰ νὰ διεξαγάγῃ τοὺς μεγάλους πολέμους, τοὺς ὁποίους ἔκαμνεν, εἶχεν ἀνάγκην πολλῶν χρημάτων, ἐν ᾧ ὁ λαὸς ἐστενοχωρεῖτο· ἐξ ἄλλου ἐξωδεύοντο τόσον πολλὰ χρήματα διὰ μεγάλα ἀνάκτορα, διὰ βασιλικὰς ἑορτὰς καὶ ἄλλα περιττὰ ἔξοδα, ὥστε δὲν ἔφθανον δι' αὐτὰ τὰ εἰσοδήματα τοῦ κράτους διὰ τοῦτο ἔκαμναν δάνεια. Ἀλλ' ἔπρεπε νὰ πληρώνωνται πάλιν οἱ τόκοι αὐτῶν καὶ αὐτὸ ηὔξανε τὰ ἔξοδα, διὰ τὰ ὁποῖα ἐπεβάλλοντο βαρεῖς φόροι.

Ὅτε λοιπὸν ἔγινε βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ὁ Λουδοβίκος ΙΣΤ', τῷ 1774, ἡ κατάστασις εἰς τὴν Γαλλίαν ἦτο πολὺ κακή. Ὁ βασιλεὺς ἦτο ἀγαθός, ἀλλ' ἀσθενής. Τὴν σπατάλην δὲν ἠδύνατο νὰ περιορίσῃ, ἀλλ' οὐδὲ νὰ ἐπιβάλῃ πλέον φόρους.

Ἓν μέσον μόνον ὑπῆρχε· νὰ φορολογηθῶσιν οἱ εὐγενεῖς καὶ ὁ κλῆρος, ὁ ὁποῖος εἶχε μεγάλας γαίας καὶ πλοῦτον· ἀλλ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν μεταρρύθμισιν δὲν ἐτόλμα νὰ κάμῃ ὁ βασιλεύς.

Ὁ βασιλεύς, ἐπειδὴ εὑρίσκετο εἰς πολὺ δύσκολον θέσιν, συνεκάλεσεν εἰς Βερσαλλίας, προάστειον τῶν Παρισίων, ὅπου ἦσαν τὰ μεγαλοπρεπῆ ἀνάκτορά του, τὰς γενικὰς τάξεις, δηλαδὴ τοὺς ἀντιπροσώ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πους τῶν εὐγενῶν, τοῦ κλήρου καὶ τῆς τρίτης τάξεως, τὴν ὁποίαν ἀπετέλουν οἱ γεωργοί, βιομήχανοι καὶ τεχνῖται· σκοπὸς δὲ τῆς συγκλήσεως ἦτο νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὰς γενικὰς τάξεις ὁ βασιλεὺς χρήματα. Ἀλλ' ἡ Γαλλία ἤθελε νὰ συνέλθωσιν αἱ γενικαὶ τάξεις, διὰ νὰ περιορίσωσι τὰς καταχρήσεις.

Αὗται ὅμως ἦσαν τόσον πολλαί, τὰ κακὰ τόσον μεγάλα, ὥστε οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ ἔπρεπε τὰ πάντα νὰ μεταβάλουν. Ἀλλὰ τόσον κακαὶ συνήθειαι, αἱ ὁποῖαι ἐπὶ αἰῶνας εἶχον ριζωθῇ, δὲν μεταβάλλονται εὐκόλως. Ἐκ τούτου ἐπῆλθεν ἡ ἔκρηξις τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως.

§ 21. Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις.

1. **Ἔναρξις τῆς ἐπαναστάσεως.**—Οἱ ἀντιπρόσωποι ἦσαν 1200, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ ἡμίσεις ἦσαν ἐκ τῆς τρίτης τάξεως, 300 ἐκ τῶν εὐγενῶν καὶ ἄλλοι τόσοι ἐκ τοῦ κλήρου. Ἀλλ' ἀμέσως ἐξ ἀρχῆς ἠγέρθη μεγάλη διαφωνία περὶ τοῦ τρόπου τῆς ψηφοφορίας· οἱ εὐγενεῖς καὶ ὁ κλῆρος ἤθελον νὰ ψηφίζῃ ἑκάστη τάξις χωριστά, καὶ ἐκείνη ἡ γνώμη νὰ ὑπερισχύῃ, ὑπὲρ τῆς ὁποίας θὰ ἐψήφιζον αἱ δύο τάξεις κατὰ πλειονοψηφίαν. Ἀλλ' ἡ τρίτη τάξις ἤθελε νὰ ψηφίζουν ὅλοι οἱ ἀντιπρόσωποι μαζί, καὶ ἐκείνη ἡ γνώμη νὰ ὑπερισχύῃ, ὑπὲρ τῆς ὁποίας θὰ ἐψήφιζον οἱ περισσότεροι ἀντιπρόσωποι ἀνεξαρτήτως τάξεως. Τοῦτο δὲ ἤθελον οἱ τῆς τρίτης τάξεως, διότι πολλοὶ τῶν δύο ἄλλων τάξεων ἦσαν δίκαιοι καὶ θὰ ἐψήφιζον ὡς αὐτοί· ἐν ᾧ ἂν ἡ ψηφοφορία ἐγίνετο κατὰ τάξεις, οἱ εὐγενεῖς καὶ ὁ κλῆρος θὰ ὑπερίσχυον καὶ θὰ ἀπέκρουον τὰς μεταρρυθμίσεις.

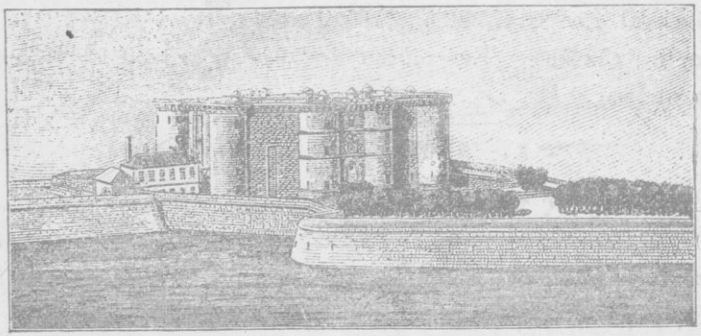
Ὁ βασιλεὺς προσετέθη μὲ τὴν γνώμην τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου· ἀλλ' οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς τρίτης τάξεως δὲν ὑπήκουσαν καὶ ἐκήρυξαν ἑαυτοὺς *ἐθνικὴν συνέλευσιν*, δηλαδὴ ὅτι πάντες οἱ ἀντιπρόσωποι, ἄνευ διακρίσεως τάξεων, ἀντεπροσώπευον τὸ γαλλικὸν ἔθνος καὶ ἦσαν ἴσοι μεταξύ των. Ἔπειτα δὲ ὡρκίσθησαν, ὅτι θὰ δώσωσι *σύνταγμα* εἰς τὴν Γαλλίαν.

Σύνταγμα δὲ εἶναι ὁ θεμελιώδης νόμος, ὁ ὁποῖος ὁρίζει τὸ πολίτευμα τοῦ κράτους. Ἀλλ' ἡ Γαλλία ἕως τώρα δὲν εἶχε σύνταγμα· ὁ βασιλεὺς ἐκυβέρνα ὅπως ἤθελεν. Μὲ τὸ σύνταγμα θὰ ἐπήρχετο ἐν-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τελὴς μεταβολὴ εἰς τὴν Γαλλίαν, ἐπανάστασις, διότι ὁ βασιλεὺς θὰ ὑπετάσσετο εἰς τὸ σύνταγμα.

Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς προητοιμάζετο νὰ ἀντισταθῇ μὲ μισθοφορικὰ στρατεύματα ἐναντίον τῶν ἀποφάσεων τῆς συνελεύσεως. Διὰ τοῦτο ὁ λαὸς τῶν Παρισίων ὡπλίσθη καὶ ἐπετέθη κατὰ τῆς Βαστίλλης, τὴν ὁποίαν ἐκυρίευσε (1 Ἰουλίου 1789).

Ἡ Βαστίλλη.

Ἡ Βαστίλλη ἦτο παλαιὸν φρούριον μὲ τείχη καὶ τάφρον γύρω του πλήρη ὕδατος, πλησίον τῶν Παρισίων· ἐκεῖ ἐφυλάκιζον τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι μὲ θάρρος ὑπερήσπιζον τὸν λαόν, χωρὶς νὰ τοὺς δικάζουν, δι' ἁπλῆς διαταγῆς τοῦ βασιλέως. Ἡ ἅλωσίς της λοιπὸν ἦτο νίκη τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἐλευθερίας· διὰ τοῦτο ἡ 1η Ἰουλίου ὡρίσθη ὡς ἡμέρα τῆς ἐθνικῆς ἑορτῆς τῶν Γάλλων.

Μετὰ ταῦτα, ἐν ᾧ εἰς ὅλην τὴν Γαλλίαν ὠργανοῦντο ἐθνοφρουραί, ἤτοι ἐθνικὸς στρατός, ἡ συνέλευσις κατήργησε τὰ προνόμια τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου, ἀνεκήρυξε τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, ἤτοι τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἰσότητα τῶν ἀτόμων, τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἔθνους καὶ ἐψήφισε τὸ σύνταγμα.

Κατ' αὐτό, τὸ ἔθνος θὰ ἐξέλεγε κάθε δύο ἔτη τοὺς ἀντιπροσώπους του, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλουν τὴν νομοθετικὴν συνέλευσιν, δηλαδὴ ἐκείνην, ἥτις ὥριζε τοὺς νόμους. Ὁ βασιλεὺς θὰ εἶχε τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, δηλαδὴ τὴν δύναμιν τοῦ νὰ ἐκτελῇ τοὺς νόμους· ὥστε ὤφειλε νὰ ὑποτάσσεται εἰς τοὺς νόμους τοὺς ὁριζομένους ἀπὸ τὴν συνέλευσιν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Αἱ ἀποφάσεις τῆς συνελεύσεως δυσηρέστουν τὸν βασιλέα· διὰ τοῦτο ἤθελε νὰ φύγῃ κρυφίως ἀπὸ τὴν Γαλλίαν· ἀλλὰ συνελήφθη, μετεφέρθη εἰς Παρισίους καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπικυρώσῃ τὰ ψηφίσματα τῆς συνελεύσεως καὶ νὰ ὁρκισθῇ πίστιν εἰς τὸ σύνταγμα. Ἀλλὰ πλεῖστοι εὐγενεῖς ἔφυγον εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ ἐπροσπάθουν νὰ ἐξεγείρουν τὰ ἄλλα κράτη εἰς πόλεμον κατὰ τῆς πατρίδος των.

2. Νομοθετικὴ συνέλευσις. — Ἀφ' οὗ ἡ συντακτικὴ συνέλευσις ἐτελείωσε τὸ ἔργον της, συνῆλθεν ἡ νομοθετική, τῷ 1791. Ἀλλ' ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Πρωσσία, παρακινούμεναι ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς μετανάστας, ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Γαλλίας, διὰ νὰ τὴν ἀναγκάσουν νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸν βασιλέα τὰ παλαιά του δικαιώματα. Τότε ἡ νομοθετικὴ συνέλευσις ἐκήρυξεν, ὅτι ***ἡ πατρὶς εἶναι ἐν κινδύνῳ***, καὶ ἐκάλεσε τοὺς πολίτας νὰ γίνουν στρατιῶται. Ἐν ᾧ δὲ οἱ Γάλλοι ἔσπευδον νὰ ἐκδιώξουν τοὺς ἐχθρούς, οἱ ὁποῖοι εἶχον εἰσέλθει εἰς τὴν Γαλλίαν, ἠθέλησαν ἐξ ἄλλου νὰ καταβάλουν καὶ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι μένοντες ἐντὸς τῆς Γαλλίας ἦσαν εὐνοϊκοὶ πρὸς τοὺς ἐχθρούς.

Ὁ λαὸς ἐξηγέρθη· ὁ βασιλεὺς ἐφυλακίσθη, διότι ὑπῆρχεν ὑποψία, ὅτι συνενοεῖτο μὲ τοὺς ἐχθρούς· χιλιάδες εὐγενῶν καὶ ἄλλων ὑπόπτων, φυλακισμένων καὶ μή, ἐσφάγησαν κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ ἔτους ἐκείνου. Οἱ Πρῶσσοι ἐξεδιώχθησαν ἀπὸ τὴν Γαλλίαν. Ἡ δὲ συνέλευσις ἐψήφισεν, ὅτι νέα ἀντιπροσωπεία θὰ ἐξελέγετο, διὰ νὰ δώσῃ νέον σύνταγμα εἰς τὴν Γαλλίαν.

3. Συμβατικὴ συνέλευσις. — Ἡ νέα αὕτη συνέλευσις, ἡ ὁποία ὠνομάσθη συμβατική, πρῶτον κατήργησε τὴν βασιλείαν καὶ ἀνεκήρυξε τὴν δημοκρατίαν. Ἔπειτα ἐδίκασε τὸν βασιλέα καὶ τὸν κατεδίκασεν εἰς θάνατον· τὴν ἑπομένην δὲ τῆς καταδίκης του ὁ Λουδοβίκος ΙΣΤ΄ ἐκαρατομήθη.

Ἡ εἴδησις τῆς καρατομήσεως τοῦ βασιλέως κατετάραξε τὴν Εὐρώπην. Ἡ Πρωσσία, Αὐστρία, Ἀγγλία, Ὁλλανδία, Ἱσπανία καὶ Βόρειος Ἰταλία ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Γαλλίας. Συγχρόνως ἡ Βανδέα, ἐπαρχία τῆς Γαλλίας φιλοβασιλική, καὶ ἄλλα πλησιόχωρα μέρη ἐπανεστάτησαν· ἐντὸς ὀλίγου οἱ ἐπαναστάται ἦσαν 100 χιλιάδες.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀλλ' ἡ συνέλευσις δὲν ἐφοβήθη· συνέστησεν ***ἐπιτροπὴν κοινῆς σωτηρίας***, διὰ νὰ κάμνῃ, ὅ,τι ἔκρινεν ὠφέλιμον διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς πατρίδος, καὶ ***ἐπαναστατικὸν δικαστήριον***, διὰ νὰ δικάζῃ τοὺς ἐχθροὺς τῆς δημοκρατίας.

Ἐκ τῶν δημοκρατικῶν ὑπερίσχυσαν, ὅσοι διὰ τοῦ τρόμου ἤθελον νὰ περιορίσωσι τοὺς ἀντιθέτους· οὗτοι ἐφόνευσαν καὶ αὐτοὺς τοὺς μετριοπαθεῖς δημοκρατικούς. Σκληροὶ καὶ τραχεῖς ἄνδρες, οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ἐπιτροπὴν τῆς κοινῆς σωτηρίας, τῶν ὁποίων κυριώτερος ἦτο ὁ Ῥοβεσπιέρρος, διηύθυνον τὴν πολιτείαν· τότε ἤρχισεν ἡ ἐποχὴ τῆς ***τρομοκρατίας***. Χιλιάδες ἀνθρώπων, ὑπόπτων ὡς βασιλικῶν, ἐκαρατομήθησαν. Ἡ ἐπανάστασις τῆς Βανδέας καὶ ἄλλων πόλεων κατεπνίγη εἰς τὸ αἷμα. Ἡ τρομοκρατία διήρκεσε 14 μῆνας. Τέλος ὅμως ἀπεκεφαλίσθη καὶ ὁ Ῥοβεσπιέρρος καὶ ὁ λαὸς ἀνέπνευσεν.

Ἐν ᾧ ἐγίνοντο ταῦτα, οἱ Γάλλοι ὥρμησαν κατὰ τῶν ξένων στρατῶν, οἱ ὁποῖοι πανταχόθεν τοὺς ἐπρόσβαλλον· ἤθελον ὄχι μόνον νὰ ἐλευθερώσουν τὴν πατρίδα των, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῶν παλαιῶν διατάξεων. Ἐσχημάτισαν ἓν ἑκατομμύριον καὶ διακοσίας χιλιάδας στρατοῦ, τὸν ὁποῖον διήρεσαν εἰς 12 στρατιάς· ἐπετέθησαν κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ἐπολέμησαν αὐτοὺς ἐπὶ δύο ἔτη, τοὺς ἐνίκησαν πολλάκις καὶ τοὺς ἐδίωξαν ἀπὸ τὴν Γαλλίαν.

Ἡ συμβατικὴ συνέλευσις ἐψήφισε τὸ νέον σύνταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἀνετίθετο ἡ μὲν ἐκτελεστικὴ ἐξουσία εἰς πέντε ἄνδρας, οἵτινες ἀπετέλουν τὸ λεγόμενον ***διευθυντήριον***, ἡ δὲ νομοθετικὴ εἰς δύο βουλάς, τὴν μὲν μίαν διὰ νὰ συντάσσῃ τοὺς νόμους, τὴν δὲ ἄλλην διὰ νὰ τοὺς ψηφίζῃ.

§ 22. Ναπολέων Βοναπάρτης.

Ἀφ' οὗ τὸ διευθυντήριον ἀνέλαβε τὴν ἀρχήν, ἔστειλεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν ὁποίαν κατεῖχον οἱ Αὐστριακοί, τὸν Ναπολέοντα Βοναπάρτην.

Οὗτος γεννηθεὶς εἰς τὴν Κορσικήν, ἐσπούδασεν εἰς τὴν στρατιωτικὴν σχολὴν καὶ ἔγινεν ἀξιωματικὸς τοῦ πυροβολικοῦ εἰς ἡλικίαν 16 ἐτῶν. Ἀφ' οὗ δὲ διεκρίθη εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ἄγγλων,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἔγινεν ἀρχιστράτηγος τοῦ στρατοῦ τῆς Ἰταλίας, τῷ 1796, εἰς ἡλικίαν 26 ἐτῶν.

Μὲ 50 μόνον χιλιάδας ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχον ἀρκετὰ ἐνδύματα καὶ ἐφόδια, ἀλλ' ἦσαν φιλοπάτριδες, ἔκαμε 12 μάχας, ἐνίκησε 200 χιλιάδας Αὐστριακῶν, ἠχμαλώτισε 45 χιλιάδας ἐχθρῶν καὶ ὑπεχρέωσε τὴν Αὐστρίαν νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν. Κατέλυσε δὲ τότε καὶ τὸ κράτος τῆς Ἐνετίας. Αἱ Ἰόνιοι νῆσοι κατελήφθησαν ἀπὸ τοὺς Γάλλους, καὶ οἱ Ἕλληνες ἤρχισαν νὰ ἐλπίζουν, ὅτι θὰ βοηθηθῶσιν ἀπὸ αὐτοὺς εἰς τὴν ἐπιδίωξιν τῆς ἐλευθερίας των.

Ὁ Ναπολέων, διὰ νὰ ἀποκόψῃ εἰς τοὺς Ἄγγλους τὴν ὁδὸν τῶν Ἰνδιῶν, τῆς κυριωτάτης κτήσεως τῆς Ἀγγλίας, ἀπεβιβάσθη μὲ στρατὸν εἰς τὴν Αἴγυπτον, τὴν ὁποίαν ἐκυρίευσεν. Ἀλλ' οἱ Ἄγγλοι κατέστρεψαν ἐν ναυμαχίᾳ τὸν γαλλικὸν στόλον καὶ κατέστησαν ὡς φυλακισμένον τὸν ἐν Αἰγύπτῳ γαλλικὸν στρατόν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ναπολέων ἐπιστρέφει εἰς Παρισίους. Ἐκεῖ εὗρε τοὺς Γάλλους κουρασμένους ἀπὸ τὰς διαρκεῖς ἀνησυχίας· καὶ ἤθελον μὲν οὗτοι τὴν ἰσότητα τῶν τάξεων καὶ δικαιωμάτων, ἀλλὰ δὲν τοὺς ἔμελε διὰ τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν· ὅθεν ἦσαν ἕτοιμοι νὰ ὑπακούωσιν εἰς ἕνα κύριον. Ὁ κύριος αὐτὸς ἦτο ὁ Ναπολέων, ὅστις ἠγαπᾶτο διὰ τὰς νίκας του καὶ τὴν δόξαν του.

Ὁ Ναπολέων κατήργησε τὸ διευθυντήριον· ἔκαμε νέον σύνταγμα. Ἡ κυβέρνησις ἀπετελέσθη ἀπὸ τρεῖς ὑπάτους· ἀπὸ αὐτοὺς εἷς, ὀνομαζόμενος *πρῶτος ὕπατος*, εἶχεν ὅλην σχεδὸν τὴν ἐξουσίαν· πρῶτος ὕπατος ἔγινεν ὁ Ναπολέων.

Ὁ Ναπολέων ὄχι μόνον ἐνίκησε τοὺς Αὐστριακούς λαμπρῶς, ἀλλὰ καὶ ἐπανέφερε τὴν τάξιν εἰς τὴν διοίκησιν, εἰς τὴν δικαιοσύνην, εἰς τὰ οἰκονομικὰ καὶ εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ. Ἔκαμε νέας ὁδοὺς καὶ λιμένας· τὸ ἐμπόριον ἤρχισε νὰ κινῆται. Διὰ τῶν πράξεων τούτων ηὔξησεν ἡ δημοτικότης τοῦ Ναπολέοντος· ταύτην δὲ οὗτος ἐπωφελήθη καὶ τῷ 1804 διὰ γενικῆς ψηφοφορίας τοῦ λαοῦ ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ.

Ἀλλ' εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἡ ὁποία ἐξηκολούθει κατ' αὐτοῦ τὸν πόλεμον, προσετέθησαν τώρα καὶ ἄλλαι Εὐρωπαϊκαὶ δυνάμεις· ὁ Ναπολέων ἐπολέμησεν ἐναντίον ὅλης σχεδὸν τῆς Εὐρώπης, ἐνίκησεν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

εἰς σφοδρὰς μάχας τοὺς Αὐστριακούς, τοὺς Ῥώσους καὶ τοὺς Πρώσσους, περιώρισε τὴν ἔκτασιν τῶν κρατῶν αὐτῶν καὶ τὴν ἐλευθερίαν των· ἔκαμε νέα βασίλεια καὶ ἀνηγόρευσε βασιλεῖς τοὺς ἀδελφοὺς καὶ ἄλλους συγγενεῖς του. Ὁ Ναπολέων ἤθελε νὰ κατακτήσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν περισσοτέρας χώρας· ἤθελε νὰ γίνῃ ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλέων. Ἐπειδὴ δὲ οὔτε οἱ λαοὶ οὔτε οἱ βασιλεῖς ἤθελον νὰ γίνουν ὑπήκοοί του, ἤρχισαν νὰ ἐχθρεύωνται αὐτόν.

Ὁ Ναπολέων, ἀφ' οὗ κατέβαλε τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην, ἠθέλησε νὰ ὑποτάξῃ καὶ τὴν Ῥωσίαν. Διὰ τοῦτο ἐπῆλθε κατ' αὐτῆς τῷ 1812 μὲ 500 χιλιάδας στρατοῦ· καὶ ἐνίκησε μὲν τοὺς Ῥώσους, ἀλλ' οὗτοι ὑποχωροῦντες ἔκαιον τὴν χώραν των. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Γάλλοι δὲν ὑπέφερον τὸν τρομερὸν χειμῶνα καὶ τὴν πεῖναν, ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν· οἱ περισσότεροι ὅμως ἐξ αὐτῶν ἀπέθανον κατὰ τὴν ὑποχώρησιν.

Ἡ Εὐρώπη τότε ἀνεθάρρησε καὶ ἔλαβε τὰ ὅπλα κατὰ τοῦ Ναπολέοντος· οὗτος ἐπολέμησεν ἀνδρείως εἰς πολλὰς μάχας, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐνικήθη ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους καὶ Πρώσσους εἰς τὴν μάχην τοῦ Βατερλῶ, τῷ 1815. Τότε ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ ἀπὸ τὸν θρόνον καὶ παρεδόθη εἰς τοὺς Ἄγγλους, οἱ ὁποῖοι τὸν ἔστειλαν εἰς τὴν βραχώδη νῆσον Ἁγίαν Ἑλένην, εἰς τὸ μέσον τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ, ὅπου ἀπέθανε τῷ 1821.

Ὁ Ναπολέων ἦτο ἀνὴρ μεγαλοφυὴς καὶ στρατηγὸς μέγας. Ἀλλ' ἦτο ἀπολυταρχικός· κατήργησε πᾶσαν πολιτικὴν ἐλευθερίαν· οἱ ὑπουργοὶ ἦσαν ὄργανα τῶν θελήσεών του καὶ ὄχι τοῦ ἔθνους. Διὰ τοῦτο κανεὶς δὲν ἠδυνήθη νὰ τὸν ἐμποδίσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ ἐξακολουθήσῃ τοὺς πολέμους χάριν τῆς ἀτομικῆς του φιλοδοξίας.

Ἀφ' οὗ ὁ Ναπολέων παρητήθη ἀπὸ τὸν θρόνον του, ἡ Γαλλία περιωρίσθη εἰς τὰ ὅρια τοῦ 1789. Ἐν τούτοις ὅμως αἱ ἰδέαι τῆς ἰσότητος, τῆς ἐλευθερίας τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ἐθνῶν, αἱ ὁποῖαι εἶχον διαδοθῇ εἰς τὴν Γαλλίαν διὰ τῆς ἐπαναστάσεως, διεδόθησαν διὰ τῶν ἀγώνων τοῦ Ναπολέοντος καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Δυτικὴν Εὐρώπην.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Η ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

Ι. ΑΙ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΝ ΕΝΕΡΓΕΙΑΙ

§ 23. Οἱ πρόδρομοι τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, Ῥήγας ὁ Φεραῖος καὶ Κοραῆς.

Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἐπὶ 400 ἔτη ἦτο δοῦλον, ἀλλὰ δὲν ἔπαυε νὰ ἀγωνίζεται διὰ τὴν ἐλευθερίαν του καὶ νὰ μισῇ τοὺς τυράννους του, ἐξηγέρθη περισσότερον μὲ τοὺς ἀγῶνας τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἠθέλησε νὰ ἐπωφεληθῇ ἀπὸ αὐτοὺς διὰ τὴν ἐλευθερίαν του. Τότε δὲ ἀνεφάνησαν καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα μεγάλοι ἄνδρες, οἱ ὁποῖοι ἐξύψωσαν περισσότερον τὸ φρόνημα τοῦ ἔθνους καὶ παρώρμησαν αὐτὸ εἰς μέγαν καὶ γενικὸν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνα. Οἱ ἐπιφανέστεροι ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι δύο, ὁ Ῥήγας καὶ ὁ Κοραῆς.

Ῥήγας.—Ὁ Ῥήγας ἐγεννήθη τῷ 1757 εἰς τὸ χωρίον Βελεστῖνον τῆς Θεσσαλίας, ὅπου ἦσαν αἱ ἀρχαῖαι Φεραί· ἐκ τούτου δὲ ὠνομάσθη Βελενστινλῆς ἢ Φεραῖος. Μόλις ἐτελείωσε τὰ μαθήματα τοῦ σχολείου τῆς Ζαγορᾶς, ἔγινε διδάσκαλος εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ὑπέφερε νὰ βλέπῃ τὰς τυραννίας τῶν Τούρκων, ἔφυγεν εἰς τὸ Βουκουρέστιον· ἐκεῖ ἔμαθε ξένας γλώσσας καὶ ἔγινε γραμματεὺς τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Μαυρογένους.

Ὁ Ῥήγας ἦτο ἀνὴρ ἐνθουσιώδης· ἐσχημάτισε τὴν ἰδέαν, ὅτι ἦτο τότε κατάλληλος καιρὸς νὰ ἐξεγερθῇ ἡ ἐπανάστασις. Συνενοήθη μὲ πολλοὺς πλουσίους Ἕλληνας καὶ μὲ ἀρματωλοὺς καὶ ἐπισκόπους. Ἔπειτα μετέβη εἰς τὴν Βιέννην τῷ 1796 καὶ ἤρχισεν ἐκεῖ, συνεννοούμενος μὲ ἐπιφανεῖς ὁμοεθνεῖς, νὰ προετοιμάζῃ τὰ πνεύματα τῶν Ἑλλήνων διὰ τὸν μέγαν ἀγῶνα. Καὶ πρῶτον μὲ διάφορα βιβλία καὶ χάρτας ἠθέλησε νὰ φωτίσῃ τοὺς Ἕλληνας, πόσον μεγάλη ἦτο ἄλλοτε ἡ πατρίς μας, καὶ τί ὀφείλομεν νὰ κάμωμεν· ἔστελλε δὲ τὰ βιβλία ταῦτα εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Ἰδίως ὅμως τὰ πατριωτικά του ᾄσματα, τὰ ὁποῖα διεδόθησαν εἰς τὰ πέρατα τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐψάλλοντο ἐπὶ 30 ἔτη ἀπὸ τοὺς νέους καὶ τὰς γυναῖκας, πανταχοῦ διήγειρον μεγάλον ἐνθουσιασμὸν καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπανα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

στάσεως· μὲ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐψάλλετο ὁ θούριος, δηλαδὴ πολεμικὸς ὕμνος:

Ὡς πότε παλληκάρια θὰ ζοῦμε 'ς τὰ στενὰ
μονάχοι 'σὰν λεοντάρια 'ς ταὶς ῥάχαις 'ς τὰ βουνά·
σπηλιαὶς νὰ κατοικοῦμε, νὰ βλέπωμε κλαδιά,
νὰ φεύγωμ' ἀπ' τὸν κόσμο γιὰ τὴ πικρὴ σκλαβιά.

Δεύτερον ἔκαμεν ὁ Ῥήγας μεγάλην πατριωτικὴν ἑταιρείαν ἀπὸ ἐπιφανεῖς Ἕλληνας, οἱ ὁποῖοι ἦσαν εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ συνενοοῦντο μὲ τὸν Ῥήγαν διὰ τὴν ἐπανάστασιν. Τρίτον ἦλθεν εἰς συνεννόησιν μὲ τὴν Γαλλίαν, διὰ νὰ βοηθήσῃ αὐτὴ τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων. Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἐθεώρησε κατάλληλον τὴν περίστασιν, ἐξέδωκεν ἐπαναστατικὴν προκήρυξιν εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ ἔπειτα κατῆλθεν ἀπὸ τῆς Βιέννης εἰς τὴν Τεργέστην. Εἶχε δὲ σκοπὸν νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ, ἀφ' οὗ ἐπανεστάτει αὐτήν, νὰ ἐξεγείρῃ τὴν Ἤπειρον, τὴν Στερεάν, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἀλβανίαν.

Ῥήγας ὁ Φεραῖος.

Ἀλλὰ μόλις ἔφθασεν εἰς τὴν Τεργέστην, συνελήφθη διὰ προδοσίας ἀπὸ τὴν ἀστυνομίαν καὶ ἐστάλη εἰς τὴν Βιέννην μὲ ἑπτὰ συντρόφους του. Ἡ αὐστριακὴ κυβέρνησις παρέδωκεν εἰς τὴν Τουρκίαν τοὺς ἐθνομάρτυρας τούτους· ἁλυσοδεμένοι ἀνὰ δύο μετεφέρθησαν εἰς τὸ Βελιγράδιον καὶ ἐκεῖ ἐπνίγησαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους εἰς τὴν φυλακὴν τῷ 1798. Ἀλλ' ὁ σπόρος, τὸν ὁποῖον ὁ Ῥήγας ἔσπειρεν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἔθνους, δηλαδὴ ἡ ἐθελοθυσία διὰ τὴν πατρίδα, ηὔξησε μὲ τὸν μαρτυρικόν του θάνατον. Οἱ Ἕλληνες ἐθεώρουν ὑποχρέωσιν νὰ ἐκδικηθῶσι τὸν πρω-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τομάρτυρα τῆς ἐλευθερίας καὶ μὲ μεγαλύτερον μῖσος καὶ ὁρμὴν ἤθελον νὰ ἐπέλθωσι κατὰ τῶν τυράννων.

Κοραῆς. — Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς ἔχων πατέρα Χῖον, ἐγεννήθη ἐν Σμύρνῃ. Ἐπειδὴ ἤθελε νὰ μάθῃ γράμματα καὶ ἦτο πολὺ εὐφυής, μετέβη εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ ἐσπούδασε τὴν ἰατρικήν. Τῷ 1782 μετέβη εἰς Παρισίους, ὅπου ἔμεινε μέχρι τοῦ θανάτου του. Ἐκεῖ ἕνεκα τῆς ἱκανότητος καὶ τῶν γνώσεών του, ἔγινε γνωστὸς εἰς ὅλους τοὺς λογίους καὶ μεγάλους ἄνδρας. Ἀφιέρωσε δὲ τὸν βίον του εἰς τὸ νὰ ἐκδίδῃ ἀρχαίους Ἕλληνας συγγραφεῖς καὶ νὰ συγγράφῃ σοφὰ συγγράμματα, μὲ τὰ ὁποῖα ἤθελε νὰ μορφώσῃ τὸ πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων συμφώνως μὲ τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα καὶ προσέτι νὰ γνωρίσῃ εἰς αὐτοὺς τὸν νεώτερον πολιτισμόν. Οἱ πλούσιοι Ἠπειρῶται Ζωσιμάδαι τοῦ ἔδωκαν ὅσα ἐχρειάζετο διὰ τὴν ἐκτύπωσιν τῶν συγγραμμάτων τούτων· αὐτὰ δὲ ἀπετέλεσαν πλείστους τόμους. Μὲ αὐτὰ τὰ συγγράμματα διήγειρε καὶ τὸν φιλελληνισμὸν πολλῶν Εὐρωπαίων, διότι οὗτοι ἐμάνθανον δι' αὐτῶν τὴν κατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκοντο οἱ ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Ἀλλὰ καὶ ἀπ' εὐθείας ἠθέλησε νὰ ἐξεγείρῃ τὰ πνεύματα τῶν Ἑλλήνων μὲ τὸ ***πολεμιστήριον σάλπισμα*** καὶ τὴν ***ἀδελφικὴν διδασκαλίαν***· εἰς αὐτὰ τὰ δύο του συγγράμματα μὲ σοφὰς συμβουλὰς καὶ μὲ φλογερὸν ἐνθουσιασμὸν παρεκίνει τοὺς Ἕλληνας νὰ ἀγωνισθοῦν. Καὶ τῆς γραφομένης δὲ νέας Ἑλληνικῆς αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ κυριώτατος διαμορφωτής. Ἀπέθανε δὲ 85 ἐτῶν ἐν Παρισίοις, τῷ 1833, ἀφ' οὗ εἶδε τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος του.

Ὁ Κοραῆς ὑπῆρξε μέγας εὐεργέτης τοῦ ἔθνους καὶ σοφὸς ὁδηγὸς τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῆς Ἑλλάδος.

§ 24. Ἡ Φιλικὴ ἑταιρεία.

Ὅτε ἤρχισαν νὰ ἐξεγείρωνται ζωηρῶς τὰ πνεύματα τῶν Ἑλλήνων, τρεῖς νέοι Ἕλληνες εἰς τὴν Ὀδησσόν, ὁ Νικόλαος Σκουφᾶς ἐξ Ἄρτης, ὁ Ἀθανάσιος Τσακάλωφ ἐξ Ἰωαννίνων καὶ ὁ Παναγιώτης Ἀναγνωστόπουλλος ἐξ Ἀνδριτσαίνης, ἐκαμαν τῷ 1814 μυστικὴν ἑταιρείαν, τὴν ὁποίαν ὠνόμασαν ***Φιλικὴν ἑταιρείαν***. Αὕτη εἶχε σκοπὸν νὰ συνενώσῃ ὅλους τοὺς Ἕλληνας μυστικῶς, ὅπως συγχρόνως

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐξεγερθῶσι κατὰ τῶν Τούρκων· προσέτι νὰ κανονίσῃ τὸν τρόπον τῆς ἐξεγέρσεως καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπαναστάσεως.

Διὰ νὰ μείνῃ μυστικὴ ἡ συνεννόησις καὶ μὴ προδοθοῦν αἱ ἐνέργειαι τῆς ἑταιρείας, ἡ ἀρχὴ ἡ διευθύνουσα τὴν ἑταιρείαν ἦτο μυστική. Διὰ νὰ γίνῃ δὲ κανεὶς μέλος, πρότερον μὲν ἐξητάζοντο αὐστηρῶς ὁ βίος καὶ αἱ σχέσεις του, ἔπειτα δὲ αὐτὸς ὑπεβάλλετο εἰς φριχτοὺς ὅρκους. Τὰ μέλη τῆς ἑταιρείας εἶχον συνθηματικὰ σημεῖα, διὰ νὰ ἀναγνωρίζωνται μεταξύ των, καὶ κρυπτὸν ἀλφάβητον διὰ νὰ συνεννοῶνται.

Τὰ μέλη τῆς ἑταιρείας παρήτησαν τὰς ἐργασίας των, περιήρχοντο τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰργάζοντο μὲ μεγάλην ἐπιτηδειότητα καὶ μυστικότητα· ἔτρεχον ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν καὶ κατήχουν τὸν λαὸν καὶ προητοίμαζον τὰ πάντα. Ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν μέλη τῆς ἑταιρείας ἦσαν ὅπου ὑπῆρχον Ἕλληνες, εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολὴν ἀπὸ τὴν Ῥουμανίαν ἕως εἰς τὴν Κρήτην καὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ ἀπὸ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν μέχρι τῶν Ἰονίων νήσων· ἦσαν μέλη ὁ πατριάρχης καὶ πολυάριθμοι ἱερεῖς, λόγιοι, προεστῶτες, ἁρματωλοί, κλέφται, ναυτικοὶ καὶ πολιτικοὶ ἄνδρες.

Οἱ Ἕλληνες ἐνθουσιάσθησαν· παντοῦ κατεσκεύαζον ὅπλα, συνήθροιζον πυρίτιδα· οἱ ἱερεῖς ἔκαμνον εὐχὰς εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ οἱ νέοι ἔψαλλον ἐνθουσιώδη ᾄσματα. Ὥστε ἐπεριμένετο ἀνυπομόνως πότε θὰ ἀρχίσῃ ἡ ἐπανάστασις.

Τότε οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Φιλικῆς ἑταιρείας ἔστειλαν ἕνα ἐκ τῶν διευθυνόντων αὐτήν, τὸν Ἐμμανουὴλ Ξάνθον εἰς τὴν Πετρούπολιν, διὰ νὰ προσφέρῃ τὴν ἀρχηγίαν εἰς τὸν Ἰωάννην Καποδίστριαν ἐκ Κερκύρας, περίφημον διπλωμάτην καὶ Ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ῥωσίας· ἀλλ' αὐτὸς ἠρνήθη νὰ δεχθῇ, διότι ἦτο πολιτικὸς καὶ ὄχι στρατιωτικός, ὅπως ἔπρεπε νὰ εἶναι τότε ὁ ἀρχηγός· διὰ τοῦτο ὁ Ξάνθος ἀπετάθη εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην. Αὐτὸς ἦτο υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Ὑψηλάντου, ἄλλοτε ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας· ἦτο δὲ στρατηγὸς καὶ ὑπασπιστὴς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσίας Ἀλεξάνδρου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐτιμᾶτο πολύ. Ὁ Ὑψηλάντης ἐδέχθη προθύμως τὴν ἀρχὴν τῆς Ἑταιρείας τὸν Ἰούνιον τοῦ 1820.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

§ 23. Ἡ ἐπανάστασις ἐν Βλαχίᾳ καὶ Μόλδαυίᾳ.

Ὁ Ὑψηλάντης διαβὰς τὸν Προῦθον μὲ ὀλίγους Ἕλληνας τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1821 ἀνύψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως. Οἱ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι ἐπερίμενον τὴν ἐμφάνισίν του, ἐνθουσιάσθησαν. Ἔμπειροι ἀρχηγοί, ὁ Γεωργάκης Ολύμπιος, ὁ Φαρμάκης, ὁ Ἀθανάσιος Καρπενησιώτης μὲ τὰ παλληκάρια των, καὶ ἄλλοι ἀνερχόμενοι εἰς ἀρκετὰς χιλιάδας τὸν ἠκολούθησαν. Ἡ ἑλληνικὴ νεολαία τῶν σχολείων τῶν ἡγεμονιῶν καὶ τῆς Ῥωσίας ἔτρεξεν εἰς τὸν ἀγῶνα. Πεντακόσιοι δὲ νέοι ἐκ τῶν καλυτέρων οἰκογενειῶν ἐσχημάτισαν τὸν *ἱερὸν λόχον*, μὲ ἀπόφασιν νὰ νικήσωσιν ἢ νὰ ἀποθάνωσιν.

Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης.

Ἀλλ' οἱ ἐντόπιοι δὲν ἐβοήθησαν τὸν Ὑψηλάντην· ἡ Ῥωσία, διὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ὑψηλάντης ἔβλεπεν ἐλπίδας, ὅτι θὰ τὸν ἐβοήθει εἰς τὸν ἀγῶνα, ἀπεκήρυξε τὸν Ὑψηλάντην. Τρεῖς πασάδες, τῆς Βραΐλας, τῆς Σιλιστρίας καὶ τοῦ Βιδινίου εἰσῆλθον μὲ τὰ στρατεύματά των εἰς τὰς ἡγεμονίας. Ὁ Καρπενησιώτης μὲ 600 ἄνδρας ἠγωνίσθη ἐν Γαλαζίῳ ἐναντίον 4 χιλιάδων Τούρκων ἐπὶ ὁλόκληρον ἡμέραν, καὶ τὴν νύκτα διῆλθε διὰ μέσου τῶν ἐχθρῶν. Μὲ 400 Ἕλληνας ὠχυρώθη εἰς τὸ χωρίον Σκουλένι πλησίον τοῦ Προύθου. Κατ' αὐτοῦ ἐπῆλθον 4 χιλιάδες Τοῦρκοι ἱππεῖς καὶ 2 χιλιάδες πεζοὶ μὲ 6 κανόνια. Οἱ Ἕλληνες ἐπολέμησαν ἀνδρειότατα καὶ ἐφόνευσαν 100 ἐχθρούς. Ἀλλ' ἐξ αὐτῶν οἱ περισσότεροι ἐφονεύθησαν πολεμοῦντες, ὀλίγοι δὲ ἐσώθησαν καὶ διεπέρασαν τὸν ποταμὸν κολυμβῶντες.

Ὁ Ὑψηλάντης μὲ τὸν στρατόν του συνεκρούσθη μὲ τοὺς Τούρκους εἰς *Δραγατσάνι* (8 Ἰουνίου)· οἱ ἱερολοχῖται ἀντεστάθησαν ἀνδρείως, ἀλλ' οἱ περισσότεροι ἐφονεύθησαν καὶ ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

διεσκορπίσθη. Τότε ὁ Ὑψηλάντης ἀπελπισθεὶς ἠθέλησε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Αὐστρίαν, διὰ νὰ κατέλθῃ ἀπὸ Τεργέστης εἰς τὴν Ἑλλάδα. Συνελήφθη ὅμως ἀπὸ τὴν αὐστριακὴν κυβέρνησιν, ἡ ὁποία ἐχθρεύετο τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα καὶ ἐρρίφθη εἰς ὑγρὰς φυλακάς· μόλις δὲ τῷ 1827 ἀπεφυλακίσθη διὰ μεσιτείας τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσίας· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν εἰς τὴν Βιέννην.

Ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς πολεμιστάς, ἀφ' οὗ ἐπολέμησαν ἀνδρείως, ἐσώθησαν εἰς τὴν Τρανσυλβανίαν. Μόνον ὁ Γεωργάκης Ὀλύμπιος καὶ ὁ Φαρμάκης ἀντέστησαν μακρότερον· ἀλλ' ἐπερικυκλώθησαν ἀπὸ 4 χιλιάδας Τούρκους εἰς τὴν μονὴν τοῦ Σέκκου, ἡ ὁποία εὑρίσκετο εἰς στενὴν καὶ βαθεῖαν χαράδραν. Ὁ Ὀλύμπιος κατεῖχε τὸ κωδωνοστάσιον μὲ 11 ἄνδρας· ἀλλὰ βλέπων ὅτι οἱ Τοῦρκοι εἰσώρμων πανταχόθεν, ἔβαλε πῦρ εἰς τὴν πυρίτιδα καὶ ἀνετινάχθη εἰς τὸν ἀέρα μὲ τοὺς Τούρκους. Ὁ Φαρμάκης ἀντέστη ἀκόμη ἐπὶ 11 ἡμέρας· ἀφ' οὗ ἐτελείωσαν τὰ πολεμεφόδιά του, ἐσυνθηκολόγησε μὲ τοὺς Τούρκους, διὰ τοὺς ὁποίους ἐγγυήθη ὁ Αὐστριακὸς πρόξενος. Ἀλλὰ οἱ παραδοθέντες ἐσφάγησαν ἀνηλεῶς. Τοιουτοτρόπως ἐτελείωσε τὸ κίνημα εἰς τὴν Μολδαυίαν καὶ Βλαχίαν.

§ 26. Σφαγαὶ τῶν Ἑλλήνων· ἀπαγχόνισις τοῦ πατριάρχου.

Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, ἡ ὁποία ἐλέγετο καὶ Ὑψηλὴ Πύλη, μόλις ἔμαθε τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὴν Βλαχίαν καὶ Μολδαυίαν, ἐξεμάνη ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Ἔφερε στρατεύματα ἀποτελούμενα ἀπὸ θηριώδεις ἀτάκτους ἐκ τῆς Ἀσίας, ἔστησεν εἰς διάφορα μέρη ἀγχόνας, ἔκαμε πλῆθος φυλακῶν, ἐξώπλισε τοὺς Τούρκους τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀπὸ τῶν μέσων Μαρτίου ἐξαπέλυσε κατὰ τῶν Ἑλλήνων τὰ στίφη ταῦτα, τὰ ὁποῖα ἔκαμαν φοβερὰς σφαγάς· αὐτὰ ἄλλους ἔσφαζον εἰς τὰς ὁδούς, ἄλλους ἐκρέμων εἰς τὰ παράθυρα, ἄλλους ἔσυρον εἰς τὰ βασανιστήρια· τὰς οἰκίας καὶ ἐκκλησίας ἐγύμνωνον, τὰς περιουσίας διήρπαζον, τὰς γυναῖκας ἐλάμβανον· πλεῖστοι ἐπιφανεῖς Ἕλληνες διὰ διαταγῆς τοῦ σουλτάνου ἀπεκεφαλίσθησαν.

Ἀλλ' ὅτε μετ' ὀλίγον ἔμαθεν ὁ σουλτᾶνος, ὅτι ἡ ἐπανάστασις ἤρχισε καὶ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, κατελήφθη ἀπὸ φοβερὸν θυμόν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

διέταξε νὰ ἀποκεφαλίσωσι τὸν μέγαν διερμηνέα καὶ ἄλλους ἐπισήμους Φαναριώτας.

Τὴν ἡμέραν δὲ τοῦ Πάσχα (10 Ἀπριλίου 1821) συνέλαβε τὸν πατριάρχην, τὸν ἀείμνηστον Γρηγόριον τὸν Ε', ὁ ὁποῖος ἦτο χρηστός, σεβασμιώτατος καὶ ἀληθῶς φιλόπατρις, τὸν ἐφυλάκισε καὶ τὴν μεσημβρίαν τῆς αὐτῆς ἡμέρας διέταξε καὶ τὸν ἐκρέμασαν ἀπὸ τὸ ἀνώφλιον τῆς μεσαίας πύλης τῶν πατριαρχείων.

Τρεῖς ἡμέρας ἔμεινε κρεμάμενον τὸ ἱερὸν λείψανον τοῦ πατριάρχου. Τὴν τετάρτην ἡμέραν παρεδόθη εἰς τοὺς Ἑβραίους, οἱ ὁποῖοι τὸ ἔδεσαν ἀπὸ τοὺς πόδας μὲ σχοινίον καὶ τὸ ἔσυρον βλασφημοῦντες διὰ τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως· ἔπειτα τὸ ἔρριψαν εἰς τὸν λιμένα, ἀφ' οὗ ἔδεσαν μίαν πέτραν εἰς τὸν λαιμόν του. Ἀλλὰ μετά τινας ἡμέρας τὸ λείψανον ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, ἡ ὁποία τὸ ἔφερε πλησίον τοῦ πλοίου Ἕλληνός τινος. Οὗτος τὴν νύκτα τὸ ἀνέσυρεν εἰς τὸ πλοῖόν του, τὸ ἐκαθάρισε καὶ τὸ μετέφερεν εἰς τὴν Ὀδησσόν. Ἐκεῖ ἐτάφη μεγαλοπρεπῶς κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσίας. Τῷ 1871 τὸ ἱερὸν λείψανον μετεκομίσθη εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἀπετέθη εἰς τὸν μητροπολιτικὸν ναόν.

Ἀλλ' ὁ πατριάρχης δὲν ἦτο τὸ μόνον θῦμα τῆς θηριωδίας τῶν Τούρκων. Ἐκτὸς τῶν ἀρχιερέων, οὗτοι ἔσφαξαν 10 χιλιάδας περίπου Χριστιανῶν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, περιύβρισαν τὰς ἐκκλησίας καὶ ἔπραξαν παντὸς εἴδους ἀνοσιουργήματα. Καὶ δὲν περιωρίσθησαν μόνον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν· κατέστρεψαν τὰς Κυδωνίας, ἔκαμαν σφαγὰς εἰς τήν Σμύρνην, εἰς τὴν Κύπρον, Κῶ καὶ εἰς ἄλλα μέρη ὅπου ἦσαν Ἕλληνες.

Ἀλλ' αἱ σφαγαὶ καὶ θηριωδίαι τῶν Τούρκων, καὶ πρὸ πάντων ἡ θυσία τοῦ πατριάρχου, ὄχι μόνον δὲν ἐφόβισαν τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ ἀνῆψαν εἰς τὴν καρδίαν των φλόγα ἐκδικήσεως. Ὅλη ἡ Ἑλλὰς ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ἐξηγέρθη μὲ ἀκατάσχετον ὁρμήν.

§ 27. Ἡ ἐπανάστασις ἐν Πελοποννήσῳ.

1. Ἔναρξις τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Πελοποννήσῳ. — Ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος ἡ Πελοπόννησος ἦτο καταλληλοτέρα διὰ νὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ ἐκεῖ ἡ ἐπανάστασις. Ἐπειδὴ εἶναι χερσόνησος καὶ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἔχει μόνον στενὸν ἰσθμὸν πρὸς βορρᾶν, διὰ τοῦτο παρέχει δυσκολίας εἰς τὸ νὰ εἰσέλθωσιν εἰς αὐτὴν διὰ ξηρᾶς πολλὰ στρατεύματα. Ἔπειτα ἔχει πολλὰ στενά, εἰς τὰ ὁποῖα ἠδύναντο οἱ Ἕλληνες νὰ ἐμποδίζουν τοὺς Τούρκους νὰ ἐπέρχωνται κατ' αὐτῶν. Πρὸς τούτοις οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τῆς Πελοποννήσου ἦσαν περισσότεροι ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Κατὰ τὸν χρόνον δὲ τοῦτον ἡ Πύλη δὲν ἠδύνατο νὰ στείλῃ πολλὰς δυνάμεις εἰς τὴν Πελοπόννησον, διότι ὁ Ἀλῆ πασσᾶς τῶν Ἰωαννίνων εἶχεν ἐπαναστατήσει κατὰ τοῦ σουλτάνου· οὗτος δὲ ἦτο ἠναγκασμένος νὰ στέλλῃ ἐναντίον του πολλὰ στρατεύματα.

Ἐν τούτοις οἱ Τοῦρκοι ἐν Πελοποννήσῳ εἶχον τὰ φρούρια, ὅπου εὕρισκον τροφάς, πολεμεφόδια καὶ ἀσφάλειαν· ἂν καὶ δὲν ἦτο τότε τακτικὸς στρατός, ἐν τούτοις ὅλοι οἱ Τοῦρκοι ἦσαν συνηθισμένοι ἀπὸ παίδων εἰς τὰ ὅπλα· εἶχον ἱππικόν, ἄτακτον βεβαίως, ἀλλὰ φοβερὸν τότε, ὅτε δὲν ἦσαν τὰ σημερινὰ ὅπλα· ἐπεριφρόνουν δὲ τοὺς Ἕλληνας. Ἐξ ἐναντίας οἱ Χριστιανοὶ δὲν εἶχον ὅπλα ἀρκετά· κατεῖχον μέρη εὐπρόσβλητα· ἦσαν ἀσυνήθιστοι εἰς τὰ ὅπλα· ἐφοβοῦντο τοὺς Τούρκους. Ἐν τούτοις δὲν ἀπηλπίσθησαν, ἀλλὰ μὲ τὸν καιρὸν ἐνθαρρυνόμενοι ἀπὸ τοὺς ἡρωϊκοὺς ἀρχηγούς των καὶ παρακινούμενοι ἀπὸ τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος, ἔγιναν φοβεροὶ μαχηταί.

Εἰς τὴν Πελοπόννησον δύο ἦσαν τὰ κυριώτερα κέντρα τῶν Ἑλλήνων· ἡ Μάνη, ἡ ὁποία ἦτο ἡ ἀσφαλεστέρα χώρα καὶ περισσότερον ἀνεξάρτητος καὶ οἱ κάτοικοί της ἐθεωροῦντο περισσότερον πολεμικοί· καὶ αἱ Πάτραι, ὅπου ἦσαν οἱ συνετώτεροι Ἕλληνες καὶ ἀξιοσεβαστότεροι πρόκριτοι, ὁ Λόντος, ὁ Ζαΐμης καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός.

Ὅτε οἱ Τοῦρκοι ἐνόησαν ὅτι οἱ Ἕλληνες προητοιμάζοντο εἰς ἐπανάστασιν, ἐζήτησαν νὰ ἔλθωσιν ὅλοι οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρόκριτοι τῆς Πελοποννήσου εἰς Τρίπολιν, διὰ νὰ τοὺς κρατοῦν ὡς ὁμήρους· ἀλλ' οἱ πρόκριτοι τῶν Πατρῶν δὲν μετέβησαν. Μετ' ὀλίγον, ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες προσέβαλον τοὺς Τούρκους εἰς διάφορα μέρη, ὁ ἐπίσκοπος Γερμανὸς μετὰ τοῦ Ζαΐμη, Λόντου καὶ ἄλλων προκρίτων ἐπὶ κεφαλῆς 10 χιλιάδων ὁπλοφόρων ἐπῆλθον ἐναντίον τοῦ φρουρίου τῶν Πατρῶν. Εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν Πάτραις

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

διέταξεν ὁ ἐπίσκοπος Γερμανὸς καὶ ὕψωσαν τὴν σημαίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ὅλοι ὡρκίσθησαν.

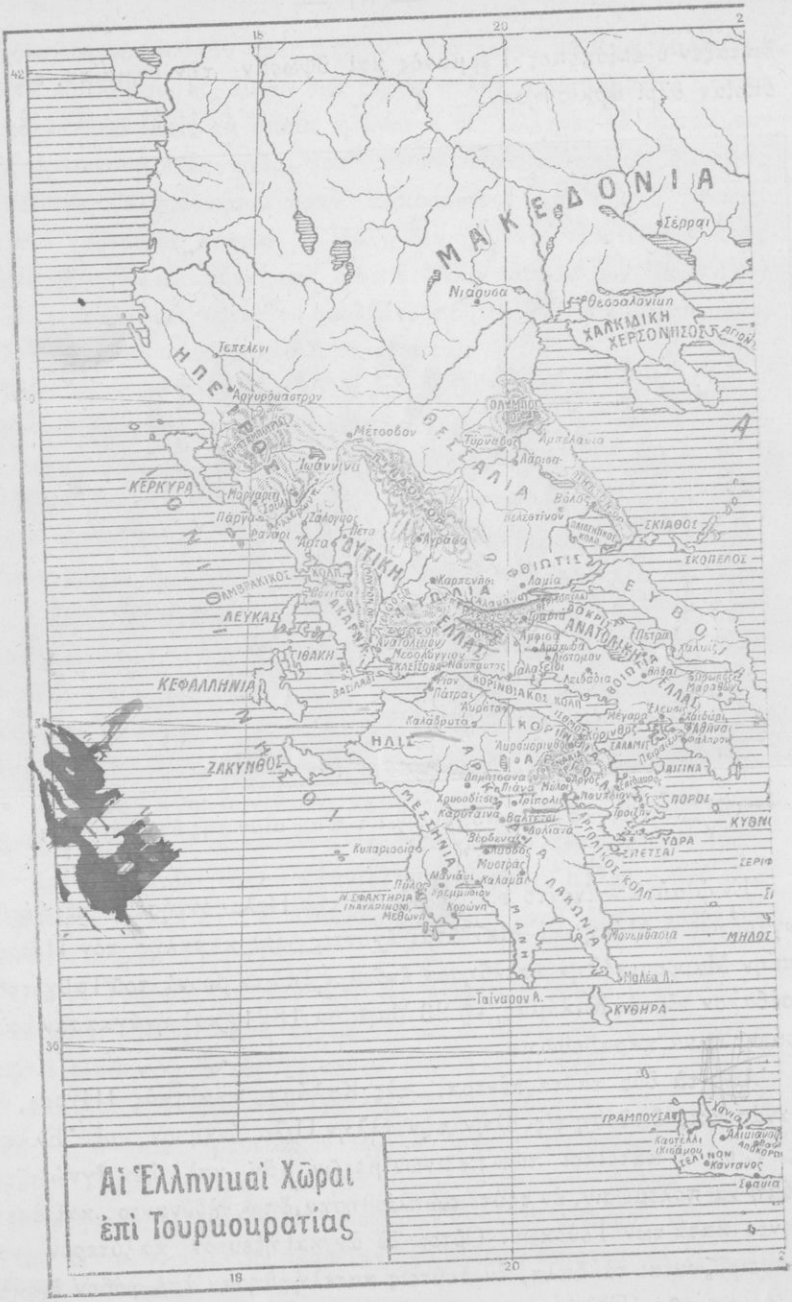
Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Γερμανὸς εὐλογεῖ τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἐν ᾧ αὐτὰ ἐγίνοντο εἰς τὰ βόρεια τῆς Πελοποννήσου, ἐξηγέρθη συγχρόνως ἡ Μάνη· οἱ Μανιᾶται ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Πετρόμπεην Μαυρομιχάλην κατέβησαν ἔνοπλοι ἀπὸ τὰ βουνὰ τοῦ Ταϋγέτου, εἰσέβαλον εἰς τὰς Καλάμας, τῇ 23 Μαρτίου 1821, καὶ ἠνάγκασαν τοὺς Τούρκους νὰ παραδοθῶσιν.

Ἀπὸ τὰ δύο ταῦτα κέντρα, τὰς Καλάμας καὶ τὰς Πάτρας, ἡ ἐπανάστασις διεδόθη εἰς ὅλην τὴν ἄλλην Πελοπόννησον· οἱ Ἕλληνες, ἰδίως οἱ κάτοικοι τῶν πεδινῶν μερῶν, ἂν καὶ δὲν ἐγνώριζον ἀκόμη νὰ πολεμῶσιν, ἐν τούτοις ὡπλίσθησαν ὅπως ἠδύναντο, καὶ ἐπετίθεντο κατὰ τῶν Τούρκων. Οὗτοι δὲ ἂν καὶ ἤξευρον καλύτερον νὰ μεταχειρίζωνται τὰ ὅπλα, ἐν τούτοις κατελήφθησαν ἀπὸ φόβον ἕνεκα τῆς ὁρμῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη κατέφευγον μὲ τὰς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γυναῖκας καὶ τὰ παιδία των εἰς τὴν Τρίπολιν, πρωτεύουσαν τῆς Πελοποννήσου.

2. Ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης καὶ ἡ ἔναρξις τῆς πολιορκίας τῆς Τριπόλεως. — Ὅτε οἱ Ἕλληνες ἤρχισαν νὰ ἐξεγείρωνται κατὰ τῶν Τούρκων, ἦλθεν εἰς τὴν Μάνην ἀπὸ τὰς Ἰονίους νήσους κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1821 ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ὁ ὁποῖος ἀπέβη ἀπὸ τοὺς πρώτους ἀρχηγοὺς τοῦ ἀγῶνος.

Αὐτὸς καταδιωκόμενος ἀπὸ τοὺς Τούρκους εἰς νεαρὰν ἡλικίαν εἶχεν ἀναγκασθῆ νὰ φύγῃ εἰς τὰς Ἰονίους νήσους, ὅπου κατετάχθη εἰς τὸν ἀγγλικὸν στρατὸν καὶ ἔφθασεν εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ταγματάρχου.

Θεόδωρος Κολοκοτρώνης.

Εἶχε σῶμα ῥωμαλέον, βλέμμα ἄτρομον, φωνὴν βροντώδη καὶ μακρὰν κόμην, ἐφόρει δὲ περικεφαλαίαν. Εἶχεν εὐγλωττίαν καὶ ἱκανότητα στρατηγικὴν ὑπὲρ πάντα ἄλλον.

Ἀφ' οὗ κατελήφθησαν αἱ Καλάμαι, ὁ Κολοκοτρώνης μὲ τοὺς ἄνδρας του καὶ ἄλλοι ὁπλαρχηγοὶ προσέβαλον τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ διάφορα μέρη ἔσπευδον εἰς τὴν Τρίπολιν, καὶ τοὺς ἀπέκλεισαν εἰς τὴν Καρύταιναν. Ὅτε ὅμως μετ' ὀλίγον ἦλθεν 2500 Τοῦρκοι ἐκ Τριπόλεως διὰ νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν, οἱ Ἕλληνες ἐτράπησαν εἰς φυγὴν καὶ διεσκορπίσθησαν.

Ἀφ' οὗ ἔφυγον οἱ στρατιῶται, οἱ ἄλλοι Ἕλληνες ἀρχηγοὶ ἀπεφάσισαν νὰ μεταβῶσιν εἰς Μεσσηνίαν· ἀλλὰ μόνος ὁ Κολοκοτρώνης δὲν ἠθέλησε νὰ φύγῃ· ἐσκέπτετο ὅτι, ἀφ' οὗ τόσοι Τοῦρκοι εἶχον εἰσέλθει εἰς τὴν Τρίπολιν καὶ δὲν εἶχον τροφάς, ἔπρεπεν οἱ Ἕλληνες νὰ καταλάβωσι τὰ περίχωρα διὰ νὰ τοὺς ἐμποδίσωσιν· ἂν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κατώρθωναν μὲ αὐτὸ νὰ κυριεύσωσι τὴν Τρίπολιν, θὰ ἐπετύγχανεν ἡ ἐπανάστασις· ἐν ᾧ ἂν ἐκυρίευον ἄλλα μικρότερα φρούρια, αὐτὸ δὲν θὰ εἶχε μεγάλην σημασίαν.

Δι' αὐτὸ ὁ Κολοκοτρώνης πάλιν συνήθροισεν ὁπλαφόρους καὶ ἔκαμε νέον στρατόπεδον τρεῖς ὥρας μακρὰν τῆς Τριπόλεως· ἀλλ' οἱ συναθροιζόμενοι μόλις ἤκουον Τούρκους, ἔφευγον· ὀλίγοι δὲ ἀνθίσταντο καὶ ἐπολέμουν. Οἱ ὁπλαρχηγοὶ ὅμως ἐπέμενον καὶ συνήθροιζον ἀπὸ διάφορα μέρη χωρικούς, μὲ τοὺς ὁποίους κατέλαβον γύρω τῆς Τριπόλεως ὀχυρὰς θέσεις· ἤτοι τὸ Βαλτέτσι, χωρίον ὀρεινὸν τρεῖς ὥρας μακρὰν τῆς Τριπόλεως, ὅπου ἔκαμαν 4 ἐν σχήματι ἡμισελήνου λιθίνους προμαχῶνας, ὑπὸ τὸν Κυριακούλην Μαυρομιχάλην· δεύτερον στρατόπεδον ἔκαμαν εἰς τὸ Χρυσοβίτσι ὑπὸ τὸν Κολοκοτρώνην, τρίτον εἰς τὴν Πιάναν καὶ τέταρτον εἰς τὰ Βέρβενα, ὑπὸ ἄλλους ἀρχηγούς.

3. Ἡ μάχη τοῦ Βαλτετσίου.— Ὁ Χουρσίτ, πασᾶς τῆς Πελοποννήσου, κατ' αὐτὸν τὸν χρόνον ἦτο ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ, ὁ ὁποῖος ἐπολιόρκει τὸν Ἀλῆν εἰς τὰ Ἰωάννινα· εὑρίσκετο λοιπὸν ἐκεῖ μὲ τὸν στρατόν του. Μόλις ἔμαθε τὴν ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου, ἔστειλε τὸν Μουσταφᾶ μπέην μὲ 3500 Ἀλβανούς, διὰ νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπόλεως, ὅπου εἶχε τὰς γυναῖκάς του καὶ τοὺς θησαυρούς του. Ὁ Μουσταφᾶ μπέης κατῆλθεν εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν, ἀπεβιβάσθη μὲ πλοῖα εἰς τὰς Πάτρας, ἐπροχώρησε διὰ τῆς βορείας παραλίας τῆς Πελοποννήσου, ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀκροκορίνθου καὶ ἔπειτα τοῦ Ναυπλίου καὶ μετὰ ταῦτα εἰσῆλθεν εἰς τὴν Τρίπολιν.

Τῇ 12 Μαΐου ὁ Μουσταφᾶς, διαιρέσας τὸν στρατόν του εἰς 5 μέρη, ἐπετέθη μὲ 6500 πεζούς, 1500 ἱππεῖς καὶ 2 κανόνια ἐναντίον τῶν ἐν Βαλτετσίῳ 850 Ἑλλήνων. Οἱ Ἕλληνες ἀπέκρουσαν καρτερικῶς τοὺς ἐφορμήσαντας Ἀλβανούς. Μετὰ 3 ὥρας κατέφθασεν ὁ Κολοκοτρώνης ἀπὸ τὸ Χρυσοβίτσι καὶ μετ' ὀλίγον ὁ Πλαπούτας ἀπὸ τὴν Πιάναν καὶ προσέβαλον ἐκ τῶν πλαγίων τοὺς ἐχθρούς. Ὥρμησε τότε ὁ Μουσταφᾶς μὲ ὅλον τὸν στρατόν του κατὰ τῶν Ἑλλήνων· ἀλλ' οὗτοι ἀντέστησαν ἀνδρείως μέχρι τῆς ἑσπέρας, πολεμήσαντες 16 ὥρας. Ἐπειδὴ δὲ τὴν νύκτα ἦλθον ἐκ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοὺς Ἕλληνας, οὗτοι τὸ πρωΐ ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Τούρκων καὶ τοὺς ἔτρεψαν εἰς φυγήν. Οἱ Ἀλβανοὶ καταδιωκόμενοι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, οἱ ὁποῖοι τοὺς προσέβαλλον ἐκ τῶν πλαγίων καὶ ἐκ τῶν ὄπισθεν, διὰ νὰ σωθῶσιν ἔρριπτον τὰ ἐπίχρυσα καὶ ἐπάργυρα ὅπλα των. Αἱ ἀποσκευαί, τὰ φορτηγὰ καὶ τὰ κανόνια κατελήφθησαν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας· 600 δὲ Τοῦρκοι ἐφονεύθησαν.

Ἡ ἐν Βαλτετσίῳ μάχη, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλληνες πρώτην φορὰν καὶ ἀντέστησαν καὶ ἐνίκησαν τοὺς Τούρκους, ἔδωκε μέγα θάρρος εἰς τοὺς Ἕλληνας. Διὰ τοῦτο ἐθεωρήθη ὡς σπουδαῖον κατόρθωμα, τὸ ὁποῖον συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Πελοποννήσῳ.

Οἱ Τοῦρκοι ἐπεχείρησαν καὶ πάλιν μετ' ὀλίγας ἡμέρας νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' οὗτοι εἶχον λάβει τόσον θάρρος, ὥστε ὄχι μόνον τοὺς ἀπέκρουσαν, ἀλλὰ καὶ ἐπλησίασαν περισσότερον εἰς τὴν Τρίπολιν καὶ ἔκαμαν προχώματα εἰς ἀπόστασιν 1500 μέτρων ἀπὸ τῆς πόλεως.

4. Ἅλωσις τῆς Τριπόλεως.—Ἀφ' οὗ οἱ Ἕλληνες ἐπλησίασαν τόσον πολύ, δὲν ἄφηνον τοὺς Τούρκους νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τοῦ λιθίνου τείχους, τὸ ὁποῖον ἔχον ἐπάλξεις καὶ κανόνια περιέβαλλε τὴν Τρίπολιν. Οἱ Τοῦρκοι ὑπέφερον πολὺ ἀπὸ τὴν πεῖναν καὶ τὰς ἀσθενείας, αἱ ὁποῖαι ἀνεπτύχθησαν ἐντὸς τῆς πόλεως. Διὰ τοῦτο ἤρχισαν νὰ διαπραγματεύωνται τὴν παράδοσίν των εἰς τοὺς Ἕλληνας· ἰδιαιτέρως δὲ οἱ Ἀλβανοὶ διεπραγματεύοντο μὲ τὸν Κολοκοτρώνην. Ἐν ᾧ δὲ ἐγίνοντο αἱ διαπραγματεύσεις αὗται καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐφύλαττον ἀμελέστερον τὰ τείχη, κατώρθωσαν οἱ Ἕλληνες, τῇ 23 Σεπτεμβρίου, ν' ἀναβῶσιν εἰς μέρος τι τῶν τειχῶν, ἤνοιξαν μίαν πύλην τοῦ φρουρίου καὶ ὥρμησαν ἐντὸς τῆς πόλεως ἀκατάσχετοι· ἡ μανία τῆς ἐκδικήσεως τόσων παθημάτων εἶχεν ἐξαγριώσει αὐτούς· οἱ Τοῦρκοι δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀντισταθῶσιν ἐπὶ πολύ· φοβερὰ ὑπῆρξεν ἡ λεηλασία, αἱ σφαγαί, πυρκαϊαὶ καὶ αἱ ἄλλαι καταστροφαί. Δέκα χιλιάδες Τοῦρκοι καὶ Ἑβραῖοι ἐφονεύθησαν καὶ 200 Ἕλληνες· οἱ δὲ λοιποὶ Τοῦρκοι ᾐχμαλωτίσθησαν, ἐκτὸς τῶν Ἀλβανῶν, οἵτινες ἀπεστάλησαν ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη ἀσφαλῶς εἰς Αἴγιον καὶ ἐκεῖθεν μετέβησαν εἰς τὴν Ἤπειρον.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ ἅλωσις τῆς Τριπόλεως ἐπέφερεν ὅ,τι ὁ Κολοκοτρώνης ἤλπιζεν· ἐξησφάλισε τὴν ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐδίδαξε τοὺς Χριστιανοὺς αὐτῆς νὰ πολεμῶσιν. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἐκυριεύθησαν ἡ Μονεμβασία καὶ τὸ Ναυαρῖνον καὶ μετ' ὀλίγον ὁ Ἀκροκόρινθος. Ὥστε ὀλίγαι μόνον παράλιαι ὀχυραὶ πόλεις ἔμειναν ἐνταῦθα εἰς τοὺς Τούρκους.

§ 28. Ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ τὰς λοιπὰς ἑλληνικὰς χώρας.

1. Ἔναρξις τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα.—Ἡ Στερεὰ Ἑλλὰς ἐπιέζετο φοβερὰ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀπὸ τὸν Ἀλῆ πασᾶν· ἀλλ' εὐτυχῶς τώρα οὗτος εἶχε πόλεμον πρὸς τὸν σουλτᾶνον καὶ ἦτο περιωρισμένος εἰς τὴν Ἤπειρον· ἕνεκα αὐτοῦ οὐδὲ ἡ Πύλη ἠδύνατο νὰ στείλῃ κατ' ἀρχὰς πολὺ μεγάλας δυνάμεις κατὰ τῶν Ἑλλήνων.

Ἐὰν δὲν ἦτο ἡ ἀποστασία τοῦ Ἀλῆ, θὰ ἠκολύνετο κάπως ἡ ἐκτέλεσις τοῦ σχεδίου τῶν Τούρκων. Τὸ σχέδιόν των ἦτο τὸ ἑξῆς: νὰ στείλωσι δυνάμεις ἀπὸ βορρᾶ, διὰ νὰ καταπνίξωσι πρῶτον τὴν ἐπανάστασιν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος· αὗται θὰ ἐπροχώρουν διὰ δύο μερῶν, ἀπὸ τῆς Ἠπείρου καὶ Ἀκαρνανίας εἰς τὰς Πάτρας καὶ ἀπὸ τῆς Φωκίδος καὶ Βοιωτίας εἰς τὸν Ἰσθμόν· ἀφ' οὗ δὲ ἡνώνοντο αἱ δύο δυνάμεις εἰς τὰ βόρεια τῆς Πελοποννήσου, βοηθούμεναι συγχρόνως ἀπὸ τὸν τουρκικὸν στόλον, θὰ ἐπροσπάθουν νὰ καταπνίξωσιν ἔπειτα τὴν ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου.

Ἀλλὰ καὶ οἱ Τοῦρκοι κατ' ἀρχὰς δὲν ἔστειλαν πολὺ μεγάλας δυνάμεις καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος ἀντέστησαν γενναίως· οὕτω δὲ ἔσωσαν τὴν ἐπανάστασιν. Οἱ Ἕλληνες δὲ τῆς Στερεᾶς εἶχον πολλοὺς ἁρματωλοὺς καὶ κλέφτας, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλεσαν ἐνταῦθα τὰ κύρια σώματα τῶν ἐπαναστατῶν· διὰ τοῦτο ἐπολέμουν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μὲ περισσοτέραν ἐπιμονὴν καὶ ἐμπειρίαν.

Πρῶτος ὁ Πανουργιᾶς ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Ἀμφισσαν, τῇ 24 Μαρτίου, καὶ ἐπολιόρκησε τὸ φρούριον αὐτῆς, τὸ ὁποῖον παρεδόθη τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα. Ἔπειτα ὁ Ἀθανάσιος Διάκος ἐπανεστάτησε τὴν ἐπαρχίαν Λεβαδείας, ἐπολιόρκησε τοὺς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τούρκους εἰς τὸ φρούριον αὐτῆς καὶ μετὰ πέντε ἡμερῶν μάχην τοὺς ἠνάγκασε νὰ παραδοθῶσιν.

Ὁ Ἀθανάσιος Διάκος ἐγεννήθη εἰς τὴν ἐπαρχίαν Δωρίδος· ἦτο ῥωμαλέος καὶ ὡραῖος νεανίας· ἀλλ' ἔμεινεν ὀρφανὸς πατρός, ἡ δὲ μήτηρ του τὸν ἔκλεισεν εἰς μοναστήριον, ὅπου ἐχειροτονήθη διάκος. Ἀλλὰ μὴ δυνάμενος νὰ βλέπῃ τοὺς Τούρκους, ἔγινε κλέφτης διακριθεὶς διὰ τὴν ἀνδρείαν του· ἔπειτα ἔγινεν ἁρματωλὸς εἰς τὴν Λεβάδειαν.

Ὁ Ἀθανάσιος Διάκος.

2. Μάχη τῆς Ἀλαμάνας καὶ θάνατος τοῦ Διάκου. — Ἀφ' οὗ ὁ Χουρσὶτ πασᾶς ἔμαθεν, ὅτι κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς Ἀμφίσσης καὶ Λεβαδείας ἐπανεστάτησεν ὅλη ἡ Ἀνατολικὴ Στερεὰ Ἑλλάς, ἔστειλε τὸν Ὀμὲρ Βρυώνην καὶ τὸν Κιοσὲ Μεχμὲτ πασᾶν μὲ 9000 στρατοῦ, διὰ νὰ καταβάλωσι τὴν ἐπανάστασιν. Οἱ Ἕλληνες ἔσπευσαν εἰς τὴν Φθιώτιδα διὰ ν' ἀποκρούσωσι τοὺς Τούρκους· καὶ ὁ μὲν Δυσβουνιώτης καὶ ὁ Πανουργιᾶς κατέλαβον τὰ πλάγια τῆς Οἴτης, ὁ δὲ Διάκος τὴν ἐπὶ τοῦ Σπερχειοῦ γέφυραν τῆς Ἀλαμάνας καὶ τὴν ὁδὸν τῶν Θερμοπυλῶν.

Οἱ Τοῦρκοι διαιρέσαντες καὶ αὐτοὶ τὰς δυνάμεις των εἰς τρία μέρη ἐπέπεσαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων τῇ 22 Ἀπριλίου. Καὶ τὰ μὲν σώματα τοῦ Πανουργιᾶ καὶ τοῦ Δυσβουνιώτου ἐτράπησαν εἰς φυγήν· μόνος δὲ ὁ Διάκος ἀπέμεινε πολεμῶν μὲ τοὺς συντρόφους του· ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἐπιτιθεμένων Τούρκων κατεπλάγησαν καὶ ἤρχισαν νὰ φεύγωσιν· ἐκ τῶν 500 μόλις 40 ἀπέμειναν. Μὲ αὐτοὺς ὁ Διάκος πολεμεῖ, ὅπως ἄλλοτε ὁ Λεωνίδας εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν·

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀρνεῖται δὲ νὰ φύγῃ, ὅτε οἱ σύντροφοί του τοῦ ἔφεραν ἵππον διὰ νὰ σωθῇ. Καὶ ἀφ' οὗ εἶδε τὸν ἀδελφόν του καὶ τοὺς περισσοτέρους στρατιώτας του νὰ πέσωσιν, ἀπεσύρθη μὲ 10 συντρόφους εἰς τι ὕψωμα καὶ ἐκεῖ πολεμεῖ ἐπὶ μίαν ἀκόμη ὥραν, ἕως οὗ ὅλοι οἱ ἄλλοι ἐφονεύθησαν, αὐτὸς δὲ ἐπληγώθη καὶ καταιματωμένος συνελήφθη ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Τὴν ἑσπέραν ὁ Διάκος ὡδηγήθη ἐνώπιον τῶν πασάδων, οἱ ὁποῖοι ἤθελον νὰ τὸν ἐρωτήσουν διὰ τὴν ἐπανάστασιν. Ἐκεῖνος ὅμως ἀπήντησεν εἰς αὐτοὺς ὑπερηφάνως, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἀπεφάσισεν ἢ νὰ χαθῇ ἢ νὰ ἐλευθερωθῇ· καὶ ὅτε τὸν ἠπείλησαν, ὅτι θὰ τὸν φονεύσουν, ἂν δὲν τοὺς βοηθήσῃ ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν, αὐτὸς ἀπήντησεν: «ἡ Ἑλλὰς ἔχει πολλοὺς Διάκους». Διὰ τοῦτο κατεδικάσθη εἰς τὸν διὰ σουβλισμοῦ θάνατον.

Τὴν ἐπομένην ἡμέραν, ἐν ᾧ ὡδηγεῖτο εἰς τὸν τόπον τῆς καταδίκης, ἔστρεψε τὸ βλέμμα πρὸς τὰ ἀνθισμένα δένδρα ἕνεκα τῆς ἀνοίξεως καὶ τὴν πρασίνην χλόην, καὶ εἶπε τὸ ὡραῖον δίστιχον:

Γιὰ δὲς καιρὸ ποὺ διάλεξε
ὁ Χάρος νὰ μὲ πάρῃ
τώρα 'π' ἀνθίζουν τὰ κλαδιὰ
καὶ βγαίν' ἡ γῆ χορτάρι.

Οἱ αἱμοβόροι ὅμως τύραννοι διεπέρασαν διὰ σούβλας τὸ σῶμά του καὶ τὸ ἀφῆκαν ὀλόρθον· ὁ ἥρως ἐπὶ πολλὰς ὥρας ὑπέμεινε τὸ φρικῶδες μαρτύριον, ἕως οὗ ἀπέθανεν.

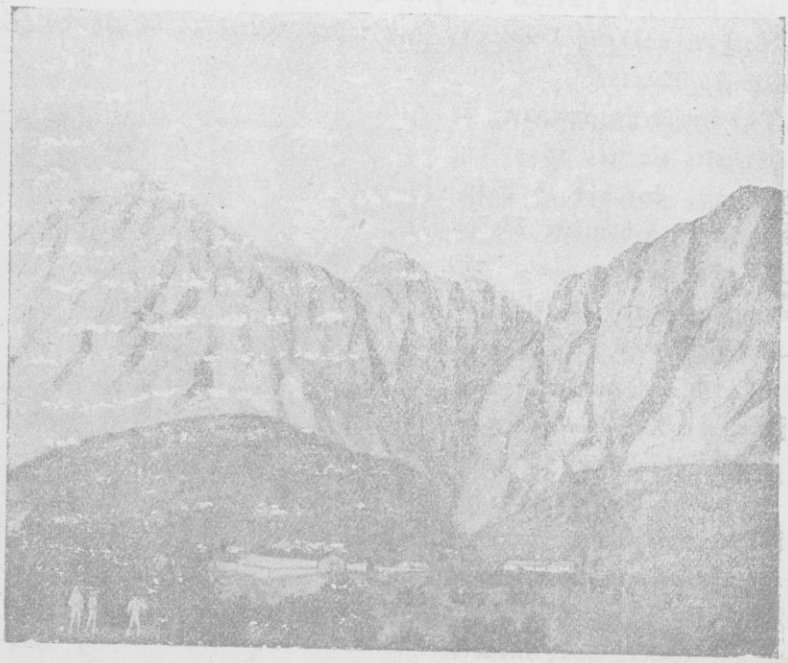
Ὀδυσσεὺς Ἀνδροῦτσος.

3. Τὸ χάνι τῆς Γραβιᾶς. — Τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ Διάκου ἐξεδίκησε μετ' ὀλίγον ὁ φίλος του Ὀδυσσεὺς Ἀνδροῦτσος.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Οὗτος ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀνδρούτσου, τοῦ συμπολεμιστοῦ τοῦ Κατσώνη· ἦτο 33 ἐτῶν, μέτριος τὸ ἀνάστημα, ὡραῖος, μὲ ξανθὴν κόμην, παχείας ὀφρῦς καὶ δασὺ στῆθος· ἦτο ρωμαλέος, πολὺ ταχὺς εἰς τοὺς πόδας, ἀποφασιστικὸς καὶ εἶχε μεγάλην στρατηγικὴν ἱκανότητα. Ὅτε ἤρχισεν ἡ ἐπανάστασις, εὑρίσκετο εἰς τὰς Ἰονίους νήσους· ἀναχωρήσας ἀπὸ ἐκεῖ ἔφθασεν εἰς Ἄμφισσαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Διάκου.

Ὁ Ὁμὲρ Βρυώνης, ἀφ' οὗ ἐπέρασε τὴν Οἴτην, ἀπεφάσισε νὰ καταλάβῃ τὴν Ἄμφισσαν· πρὸς τοῦτο ὅμως οἱ Τοῦρκοι ἔπρεπε νὰ περάσουν ἀπὸ μίαν ἀπότομον χαράδραν, εἰς τὴν βορείαν ἔξοδον τῆς ὁποίας ὑπῆρχε τὸ χάνι τῆς Γραβιᾶς, χαμηλὸν καὶ πλινθόκτιστον

Τὸ χάνι τῆς Γραβιᾶς.

οἰκίδιον μὲ περίβολον πέριξ. Ὅτε δὲ οἱ Τοῦρκοι, τῇ 8 Μαΐου, ἐπλησίαζον ἐκεῖ, οἱ ὁπλαρχηγοὶ Ἕλληνες ἀπεφάσισαν νὰ τοὺς ἐμποδίσουν νὰ περάσουν· καὶ οἱ μὲν ἄλλοι ὁπλαρχηγοὶ κατέλαβον μὲ τοὺς στρατιώτας των τὰς πλαγίας κατωφερείας τοῦ στενοῦ· ὁ δὲ Ὀδυσ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σεὺς Ἀνδροῦτσος ἐφώναξεν : «Αἴ παιδιά, ὅποιος θέλει νὰ μὲ ἀκολουθήσῃ, ἂς πιασθῇ ἀπ' τὸ χορό». Ἐν τῷ ἅμα 120 περίπου ἐπιάσθησαν εἰς τὸν χορὸν καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸ χάνι· ἀφ' οὗ ἐπέτρωσαν τὰς θύρας καὶ τὰ παράθυρα, ἤνοιξαν εἰς τὸν περίβολον πολεμίστρας καὶ ἐπερίμεναν τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι ἐπλησίασαν μετ' ὀλίγον.

Οἱ Τοῦρκοι, ἀφ' οὗ ἀπώθησαν τοὺς εὑρισκομένους εἰς τὰ πλάγια, ἐπετέθησαν καὶ κατὰ τῶν ἐντὸς τοῦ χανίου Ἑλλήνων. Ἀλλ' οἱ εὑρισκόμενοι μέσα εἰς αὐτό, τοὺς ἀφῆκαν νὰ πλησιάσουν, καὶ τότε πυροβολήσαντες ἐφόνευσαν πολλούς· οἱ Τοῦρκοι ὡς ἀφηνιασμένοι ὥρμησαν κατὰ τοῦ χαμηλοῦ ἐκείνου τοίχου· τὸν ὠθοῦν μὲ τοὺς ὤμους των, τὸν ἐτρύπων μὲ τὰς μαχαίρας των· ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἀπὸ μέσα ἐπυροβόλουν εἰς τὸ πλῆθος καὶ καμμία σφαῖρα δὲν ἐρρίπτετο ματαίως. Τέσσαρας ἐφόδους ἔκαμαν οἱ Τοῦρκοι· τὰ πτώματά των ἔγιναν σωρὸς πέριξ τοῦ χανίου. Ἀφ' οὗ δὲ ἐπῆλθεν ἡ νὺξ καὶ κατέπαυσεν ἡ μάχη, οἱ πασάδες ἔστειλαν νὰ φέρωσι κανόνια ἐκ Λαμίας. Ἀλλὰ μετὰ τὸ μεσονύκτιον οἱ Ἕλληνες ἐξῆλθον ἐκ τοῦ χανίου ἡσύχως καὶ διῆλθον διὰ μέσου τῶν Τούρκων ἀβλαβεῖς.

Οἱ Τοῦρκοι ἀφ' οὗ ἔμειναν 8 ἡμέρας εἰς Γραβιάν, δὲν ἐτόλμησαν νὰ προχωρήσουν εἰς τὴν Ἀμφισσαν, ἀλλ' ἐστράφησαν πρὸς ἀνατολὰς εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας κατώρθωσαν νὰ κυριεύσωσι τὴν Λεβάδειαν. Ἔπειτα ὁ Ὀμὲρ διηυθύνθη εἰς τὴν Εὔβοιαν, ἀλλ' ἐνικήθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.

Ἡ Πύλη τότε ἔστειλεν εἰς βοήθειαν τοῦ στρατοῦ της τούτου ἄλλας 7 χιλιάδας στρατοῦ. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες τοὺς ἐνίκησαν εἰς τὰ Βασιλικὰ τῆς Λοκρίδος, ἐφόνευσαν πλέον τῶν 1000 καὶ τοὺς λοιποὺς κατεδίωξαν μέχρι τοῦ Σπερχειοῦ.

Ὁ Βρυώνης τότε καὶ ὁ Κιοσὲ Μεχμέτ, ἀφ' οὗ κατεστράφη ὁ ἐρχόμενος εἰς βοήθειάν των στρατός, ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἐκυριεύθη καὶ ἡ Τρίπολις ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Ἤπειρον.

4. Ἐπανάστασις τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος.—Οἱ Ἕλληνες τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ἐπανεστάτησαν τῇ 8 Μαρτίου. Ἀφ' οὗ δὲ ἐδίωξαν τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι καὶ τὰ ἄλλα μέρη, τὰ ὁποῖα κατεῖχον, ἐνίκησαν εἰς τὰ στενὰ τοῦ Μακρυνόρους τοὺς στρατούς, τοὺς ὁποίους δύο φορὰς ἔστειλε κατὰ τὸ θέρος τοῦτο ὁ Χουρσὶτ πασᾶς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα ἐναντίον των, καὶ ἐπέφερον πολλὴν φθορὰν εἰς τοὺς Τούρκους.

5. Ἐπανάστασις Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας. — Εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἐπανεστάτησαν τὰ χωρία τοῦ Πηλίου καὶ ἐπολέμησαν γενναίως περὶ τὸν Βόλον, ἀλλὰ ἡ πεδινὴ Θεσσαλία κατείχετο μὲ μεγάλας δυνάμεις ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Ὁμοίως ἐπανεστάτησεν ἡ Χαλκιδικὴ χερσόνησος μαζὶ μὲ τὸ Ἅγιον Ὄρος· ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι ἐπέπεσαν κατ' αὐτῆς πολυπληθεῖς· καὶ ἐπολέμησαν μὲν οἱ Ἕλληνες καρτερικῶς, ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατεβλήθησαν.

Ἡ Νιάουσα τῆς Μακεδονίας ἔγινεν ἄλλο κέντρον ἐπαναστάσεως· ἀλλ' οἱ ἐπαναστάται δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀνθέξωσιν εἰς 15 χιλιάδας Τούρκων, αἱ ὁποῖαι ἐφώρμησαν κατ' αὐτῶν. Εἰσελθόντες εἰς τὴν Νιάουσαν οἱ ἐχθροὶ ἔσφαξαν ἀνηλεῶς περὶ τὰς 10 χιλιάδας Χριστιανῶν· τὰ βασανιστήρια καὶ αἱ καταστροφαὶ ἦσαν φοβεραί· 120 χωρία ἀπετεφρώθησαν.

Καὶ οἱ ἀρματωλοὶ τοῦ Ὀλύμπου δὲ μὴ δυνάμενοι νὰ ἀντισταθῶσιν εἰς τὸ πλῆθος τῶν Τούρκων, ἀφ' οὗ ἐπολέμησαν ἀνδρείως, μετέβησαν εἰς νοτιώτερα μέρη.

6. Ἡ ἐπανάστασις ἐν Κρήτῃ. — Ἡ Κρήτη ἐπανεστάτησε τελευταία ἀπὸ τὰς ἑλληνικὰς χώρας· ἐδῶ οἱ Χριστιανοὶ δὲν ἦσαν περισσότεροι ἀπὸ τοὺς Τούρκους· ἐξ ἄλλου ἐτυραννοῦντο περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλο μέρος τῆς Ἑλλάδος· οἱ γενίτσαροι ἔδερον, ἐφόνευον, ἥρπαζον, ἠτίμαζον, ἐβασάνιζον κατὰ τρόπον φρικώδη. Οἱ Χριστιανοὶ μόλις εἶχον 1200 ὅπλα, καὶ εἰς τὰ Σφακιὰ μόνον καί τινα ὀρεινὰ μέρη ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν ἀμφίβολόν τινα ἀσφάλειαν.

Ἐν τούτοις ὡς ἀνηγγέλθη ἡ ἐπανάστασις τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος καὶ οἱ Κρῆτες ἀπεφάσισαν νὰ ἐπαναστατήσωσιν. Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι ἐξαγριωθέντες προέβησαν εἰς τὰς πόλεις εἰς φοβερὰς σφαγὰς τῶν ἀρχιερέων καὶ ἄλλων Χριστιανῶν. Ἔπειτα ἐπῆλθον ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν καὶ συνῆψαν ἀρκετὰς μάχας πρὸς αὐτούς· οὗτοι ὅμως τοὺς ἀντέκρουσαν καὶ πολλὰς φορὰς τοὺς ἐνίκησαν. Διὰ τοῦτο συνενωθέντες ὅλοι οἱ Τοῦρκοι τῆς νήσου ἐπεχείρησαν γενικὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων· καὶ κατώρθωσαν μὲν νὰ εἰσέλθωσι μετὰ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μεγάλας θυσίας εἰς Σφακία, ἀλλ' ἐπέστρεψαν πρὸς τὰ ὀπίσω, χωρὶς νὰ καταβάλωσι τὴν ἐπανάστασιν.

§ 29. Οἱ κατὰ θάλασσαν ἀγῶνες.

Ὅτε ἡ ἔναρξις τῆς ἐπαναστάσεως ἠκούσθη εἰς τὰς ναυτικὰς νήσους Ὕδραν, Σπέτσας καὶ Ψαρά, ἐνθουσιασμὸς κατέλαβε τοὺς κατοίκους. Τὰ πλοῖά των ἦσαν μικρά· τὰ περισσότερα ἦσαν 300 περίπου τόννων, τὰ ὁποῖα ἦτο δύσκολον ν' ἀντιπαραταχθῶσι μὲ τοὺς τουρκικοὺς κολοσσούς. Ἐν τούτοις ἀνέλαβον τὸν ἀγῶνα καὶ τὰ κατὰ θάλασσαν κατορθώματα τῶν Ἑλλήνων ὑπερέβησαν τὰ κατὰ ξηράν.

Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ὑψώσαντα τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας ἐξεχύθησαν εἰς τὸ Αἰγαῖον· ἀπέκλεισαν ἀπὸ θαλάσσης τὰ πολιορκούμενα παράλια φρούρια, συνέλαβον ὅσα ἐμπορικὰ πλοῖα εὗρον, ἠμπόδισαν τὰς συγκοινωνίας καὶ τὴν ἀποστολὴν στρατοῦ διὰ θαλάσσης καὶ ἐπανεστάτησαν καὶ ἄλλας νήσους, ἰδίως δὲ τὴν Σάμον.

Ὅτε ἔμαθε ταῦτα ἡ Πύλη, ἔστειλε κατὰ τῶν Ἑλλήνων 8 μόνον πλοῖα, ἀλλὰ πολὺ μεγάλα καὶ ἰσχυρά, κατὰ τῶν ὁποίων ἐνόμιζεν ὅτι τίποτε δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ κατορθώσουν οἱ Ἕλληνες μὲ τὰ μικρά των πλοῖα καὶ ἐλαφρὰ κανόνια. Ἀλλ' οὗτοι ἐξέπλευσαν ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ συναντῶσιν αὐτὸν ἔξω τῆς Χίου καὶ ἀναγκάζουσιν ἓν μὲ 84 κανόνια δίκροτον (δηλαδὴ πλοῖον μὲ δύο σειρὰς κανονίων) νὰ καταπλεύσῃ εἰς τὸν πρὸς δυσμὰς τῆς Λέσβου λιμένα τῆς Ἐρεσσοῦ. Ἐκεῖ δὲ οἱ Ἕλληνες ἐξέπεμψαν κατ' αὐτοῦ δύο πυρπολικά.

Τὸ πυρπολικὸν ἦτο παλαιὸν πλοῖον, τὸ ὁποῖον ἐπληροῦτο μὲ διαφόρους εὐφλέκτους ὕλας· ἠλείφοντο τὰ σχοινία αὐτοῦ καὶ ἱστία μὲ πίσσαν καὶ μὲ ἔλαιον· οἱ ναῦται ἐτοποθετοῦντο εἰς τὸ ὄπισθεν μέρος τοῦ καταστρώματος, καὶ ἀφ' οὗ ὁ πυρπολητὴς ἐπλησίαζε τὸ πυρπολικὸν εἰς τὸ ἐχθρικὸν πλοῖον, ἔρριπτεν ἁρπάγας εἰς αὐτὸ καὶ προσεκόλλα τὰ δύο πλοῖα. Ἔπειτα ἔθετε πῦρ εἰς τὴν θρυαλλίδα, ἐπήδα εἰς τὴν ὄπισθεν τοῦ πλοίου δεδεμένην λέμβον, ὅπου εἶχον καταβῇ οἱ λοιποὶ ναῦται, καί, προτοῦ τὸ πῦρ μεταδοθῇ εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην τοῦ πυρπολικοῦ, ἀπεμακρύνετο· ἐν τῷ μεταξὺ τὸ πυρπολικὸν ἤναπτεν ὡς πυροτέχνημα καὶ κατέκαιε τὸ ἐχθρικὸν πλοῖον.

Τὸ πυρπολικὸν τοῦ Ψαριανοῦ Παπανικολῆ ἐκόλλησεν εἰς τὸ δί-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κρατον καὶ μετ' ὀλίγον τὸ ἀνετίναξεν εἰς τὸν ἀέρα καὶ μαζὶ μὲ αὐτὸ 400 Τούρκους. Ὁ τουρκικὸς στόλος κατετρόμαξεν ἀπὸ αὐτὸ καὶ ἔσπευσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸν Ἑλλήσποντον.

Ἀνδρέας Μιαούλης.

Ὁ ἀνὴρ δὲ ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἐθεωρήθη ἱκανώτερος ἀπὸ ὅλους τοὺς ναυτικούς, ν' ἀναλάβῃ τὴν ναυαρχίαν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, ἦτο ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης. Μετριόφρων καὶ τολμηρός, ἀφωσιωμένος εἰς τὸ καθῆκόν του, ἔχων ἔκτακτον ναυαρχικὴν ἱκανότητα, ἐσχεδίασε καὶ ἔκαμε μεγάλα ναυτικὰ κατορθώματα. Τὴν ἱκανότητα αὐτοῦ ἐνόησε πρῶτος ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης, ὅστις ἦτο ὁ πρῶτος τῶν νοικοκυραίων Ὑδραίων, οἱ ὁποῖοι μαζὶ μὲ τοὺς τῶν ἄλλων νήσων ἐθυσίασαν τὰ πλούτη των, διὰ νὰ προετοιμάζουν ἑκάστοτε τοὺς ἑλληνικοὺς στόλους πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος.

§ 30. Ἡ πρώτη ἐθνικὴ συνέλευσις.

Μόλις οἱ Ἕλληνες ἀπετίναξαν τὸ τουρκικὸν ζυγόν, ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ σχηματίσωσιν εἶδός τι διοικήσεως. Διὰ τοῦτο, ἀφ' οὗ ἐπολιόρκησαν τὴν Τρίπολιν, συνῆλθον οἱ πρόκριτοι τῆς Πελοποννήσου εἰς τὴν μονὴν τῶν Καλτετζῶν, μεταξὺ Μεσσηνίας καὶ Ἀρκαδίας, καὶ συνέστησαν τὴν Πελοποννησιακὴν Γερουσίαν, ἡ ὁποία ὡρίσθη ἐπταμελὴς καὶ θὰ εἶχεν εἰς χεῖράς της ὅλην τὴν διοίκησιν. Ἀλλὰ κατὰ Ἰούνιον ἦλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης, ὡς πληρεξούσιος τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀλεξάνδρου. Ἦτο μικρόσωμος καὶ ἰσχνός, ἀλλ' ἀνδρεῖος, καρτερικὸς καὶ τίμιος. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πρόκριτοι τῆς Πελοποννήσου δὲν ἤθελον νὰ τὸν ἀναγνωρίσωσιν ἀπόλυτον ἄρχοντα, ὁ Ὑψηλάντης ἐπροσκάλεσε γενικὴν συνέλευσιν τῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἐπαναστατησάσης Ἑλλάδος.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἔφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Ἀλέξανδρος Μαυρο-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κορδᾶτος, ὅστις ἦτο Φαναριώτης, ἐξ ἐπιφανοῦς οἰκογενείας, ὁ ἱκανώτερος πολιτικὸς ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως. Οὗτος διωργάνωσεν εἰς τὸ Μεσολόγγι τοπικὴν διοίκησιν μὲ Γερουσίαν, ἡ ὁποία διηύθυνε τὴν Δυτικὴν Στερεὰν Ἑλλάδα. Ὁ δὲ Νέγρης, ἄλλος Φαναριώτης, διωργάνωσεν εἰς τὴν Ἀμφισσαν διοίκησιν τῆς Ἀνατολικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος.

Δημήτριος Ὑψηλάντης.

Κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1821 συνῆλθον εἰς Ἄργος καὶ ἀπὸ ἐκεῖ εἰς μικρὸν χωρίον πλησίον τῆς παλαιᾶς Ἐπιδαύρου οἱ πληρεξούσιοι τῆς Πελοποννήσου, τῆς Στερεᾶς καὶ τῶν ναυτικῶν νήσων καὶ συνέταξαν τὸ πρῶτον πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τὸ σύνταγμα τοῦτο ὡρίσθη ὅτι θὰ εἶναι δύο σώματα· πρῶτον τὸ ***βουλευτικόν***, τὸ ὁποῖον θὰ ὥριζε τοὺς νόμους· τοῦτο ἀπετελεῖτο ἀπὸ 70 μέλη καὶ εἶχε πρόεδρον τὸν Ὑψηλάντην· δεύτερον τὸ ***νομοτελεστικόν***, τὸ ὁποῖον εἶχε πέντε μέλη μὲ πρόεδρον τὸν Μαυροκορδᾶτον· τοῦτο διώριζε τοὺς ὑπουργοὺς καὶ εἶχε τὴν κυβέρνησιν τοῦ τόπου. Ὑπὸ τὰς διαταγὰς δὲ τῆς κυβερνήσεως θὰ ἦσαν καὶ ἡ Γερουσία τῆς Πελοποννήσου, ἡ Γερουσία τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ Διοίκησις τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐγεννήθη διχόνοια μεταξὺ τῶν προκρίτων καὶ τῶν προεστώτων τοῦ τόπου, οἱ ὁποῖοι εἶχον τὴν διοίκησιν καὶ ἤθελον νὰ διευθύνωσιν αὐτοὶ μόνοι, καὶ τῶν στρατιωτικῶν, οἱ ὁποῖοι ὡς προτάσσοντες τὰ στήθη των κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἤθελον αὐτοὶ νὰ ἄρχωσιν. Ἐν τούτοις κατ' ἀρχὰς ὑπερίσχυσαν οἱ πρόκριτοι.

ΙΙΙ. ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ (1822)

§ 31. Γενικὴ κατάστασις.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ δευτέρου ἔτους τῆς ἐπαναστάσεως οἱ Ἕλληνες εὑρίσκοντο εἰς καλυτέραν κατάστασιν παρὰ κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας αὐτῆς. Ἡ Πελοπόννησος καὶ ἡ Στερεὰ Ἑλλὰς εἶχον ἐλευθερωθῆ ἐκ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὸς μικρῶν φρουρίων, τὰ ὁποῖα δὲν εἶχον κυριευθῆ ἀκόμη. Εἶχε συγκροτηθῆ συνέλευσις, ἥτις ἐσχημάτισε κυβέρνησιν, ἡ ὁποία ὠφέλει τὰ μέγιστα, ἂν καὶ δὲν εἶχεν ἀκόμη μεγάλην δύναμιν. Εἶχον λοιπὸν ἐλπίδας οἱ Ἕλληνες, ἂν καὶ δὲν εἶχον χρήματα, τὰ ὁποῖα εἶναι τὰ νεῦρα τοῦ πολέμου.

Ἀλλὰ καὶ ἡ Τουρκία ἦτο εἰς πολὺ καλυτέραν θέσιν παρὰ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος. Ὁ Ἀλῆ πασᾶς εἶχε παραδοθῆ καὶ φονευθῆ. Τὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα εἶχον σταλῆ κατ' αὐτοῦ, ἦσαν ἤδη ἐλεύθερα νὰ ἐπέλθουν κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Οἱ Ἀλβανοί, οἵτινες διὰ τὸν μισθὸν ἐγίνοντο στρατιῶται, συνηθροίζοντο ἄπειροι ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν· ὁμοίως δὲ καὶ ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν ἠδύνατο νὰ συναχθῆ στρατός. Εἰς τοὺς ναυστάθμους προητοιμάζετο μέγας στόλος. Τοιουτοτρόπως ἡτοιμάζοντο οἱ Τοῦρκοι νὰ ἐφαρμόσουν τὸ σχέδιόν των, ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους, διὰ νὰ καταπνίξωσι τὴν ἐπανάστασιν.

Διὰ τοῦτο ἡ κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος ἐσκέφθη πῶς νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς Τούρκους νὰ κατέλθωσιν ἀπὸ βορρᾶ, ἤτοι ἀπὸ τῆς Δυτικῆς καὶ Ἀνατολικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. Μεγαλύτερος ἦτο ὁ κίνδυνος ἀπὸ δυσμῶν, ὁπόθεν ὅλοι οἱ Ἀλβανοὶ προητοιμάζοντο νὰ ἐπιτεθοῦν. Πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ κινδύνου αὐτοῦ ἔπρεπε νὰ βοηθήσῃ τὸ Σοῦλι.

§ 32. Ἐκστρατεία πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ Σουλίου.

Οἱ Σουλιῶται, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀναγκασθῆ τῷ 1803 ἀπὸ τὸν Ἀλῆν ν' ἀφήσωσι τὴν πατρίδα των, ὅτε ὁ Ἀλῆς ἐπανεστάτησε κατὰ τοῦ σουλτάνου, ἐπανῆλθον εἰς τὰ βουνά των τῷ 1821 καὶ ἐπολέμουν ἀνδρείως τοὺς Τούρκους· καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν δὲ τοῦ Ἀλῆ ἐξηκολούθουν, ὡς προμαχὼν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, νὰ κρατῶσι μόνοι ἐκεῖ ἐπάνω τὴν ἰδέαν τῆς ἐλευθερίας. Οἱ Τοῦρκοι δὲν ἠδύναντο νὰ ὁρμήσωσι πρὸς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, ἐν ὄσῳ ἀνθίστατο τὸ Σοῦλι, τὸ ὁποῖον ἐπολιόρκουν στενῶς μὲ 14 χιλιάδας ἀνδρῶν. Διὰ νὰ συνηθῆ ὅμως τοῦτο νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν ἀντίστασιν, ἔπρεπε νὰ τὸ βοηθήσουν οἱ Ἕλληνες.

Ὁ Μαυροκορδᾶτος ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ, ὁ ὁποῖος ἔμελλε νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τοῦ Σουλίου. Μετ' αὐτοῦ συνεξεστρά-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τευσαν ἐκτὸς τῶν Ἑλλήνων καὶ φιλέλληνες· οὗτοι ἀπετέλουν ἓν τάγμα ὑπὸ τὸν Ἰταλὸν Δάνιαν, τὸν Πολωνὸν Μιζεύσκην καὶ τὸν Ἑλβετὸν Σεβαλιέ· προσέτι ἓν τάγμα τακτικῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὸν Ἰταλὸν Ταρέλλαν καὶ ἓν Ἰόνιον σῶμα ὑπὸ τὸν Πανᾶν· ὅλοι αὐτοὶ εἶχον ἀρχηγὸν τῶν ἐπιτελῶν τὸν Γερμανὸν στρατηγὸν Νόρμαν.

Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος.

Ὁ Μαυροκορδᾶτος ἔστειλε πρότερον διὰ θαλάσσης τὸν ἀνδρεῖον Κυριακούλην Μαυρομιχάλην μὲ 500 Μανιάτας, διὰ νὰ προκαταλάβῃ τὸ Φανάριον, λιμένα ἀπέχοντα 5 ὥρας τῆς Κιάφας· ἀλλ' οὗτος προσεβλήθη ἐκεῖ ὑπὸ μεγάλων τουρκικῶν δυνάμεων καὶ ἔπεσεν ἡρωϊκῶς μαχόμενος.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς συγκείμενος ἐκ 3 χιλιάδων ἀνδρῶν, ἔφθασε διὰ ξηρᾶς εἰς τὸ χωρίον ***Πέτα***, τὸ ὁποῖον ἦτο πρὸς βορρᾶν τῆς Ἄρτης εἰς ἀπόστασιν 4 σχεδὸν χιλιομέτρων ἀπ' αὐτῆς· καὶ τὰς μὲν ὑπωρείας τοῦ παρὰ τὸ χωρίον βουνοῦ κατέλαβον οἱ φιλέλληνες, τὰς δὲ ὄπισθεν αὐτῶν κλιτὺς οἱ ἄτακτοι Ἕλληνες. Τὴν νύκτα τῆς 4 Ἰουλίου ἐξώρμησεν ἀπὸ τὴν Ἄρταν ὁ Ῥεσὴτ πασᾶς Κιουταχῆς μὲ 6 χιλιάδας Ἀλβανοὺς καὶ προσέβαλε τοὺς Ἕλληνας· οἱ φιλέλληνες καὶ οἱ τακτικοὶ ἀντέστησαν γενναίως· ἀλλὰ μέρος τῶν Ἀλβανῶν ἀνέβη ἐκ τοῦ ὄπισθεν μέρους τοῦ βουνοῦ, ἐξεδίωξε τοὺς ἀτάκτους Ἕλληνας καὶ ἐπετέθη ἐκ τῶν νώτων ἐναντίον τῶν πολεμούντων τακτικῶν Ἑλλήνων καὶ φιλελλήνων, οἱ ὁποῖοι συμπυκνώσαντες τὰς τάξεις ἐπολέμησαν γενναιότατα, ἕως ὅτου οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν ἐφο-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νεύθησαν. Τὸ αἷμα ὅμως τόσων εὐγενῶν φιλελλήνων ηὔξησεν εἰς τὴν Εὐρώπην τὴν συμπάθειαν ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος.

Ἡ ἐκστρατεία ἀπέτυχεν. Οἱ Σουλιῶται μὴ ἔχοντες τροφὰς καὶ πολεμεφόδια καὶ μὴ ἐλπίζοντες ἀπὸ κανὲν μέρος βοήθειαν, ἐσυνθηκολόγησαν μὲ τοὺς Τούρκους κατὰ Σεπτέμβριον καὶ ἀπῆλθον εἰς Κεφαλληνίαν· ἀπ' ἐκεῖ δὲ πολλοὶ ἐπανῆλθον εἰς τὴν ἀγωνιζομένην Ἑλλάδα καὶ ἐπολέμουν κατὰ τῶν ἐχθρῶν.

§ 333. Πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου.

Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Σουλίου ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης καὶ ὁ Κιουταχῆς κατῆλθον εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν μὲ 11 χιλιάδας στρατοῦ καὶ κατὰ Ὀκτώβριον ἔφθασαν πρὸ τοῦ Μεσολογγίου ἐν ᾧ τουρκικὰ πλοῖα ἀπέκλεισαν τὴν πόλιν ταύτην ἀπὸ θαλάσσης.

Τὸ Μεσολόγγι κεῖται ἐπὶ χαμηλῆς γλώσσης γῆς ἐκτεινομένης πρὸς τὴν θάλασσαν· ἡ πέριξ αὐτοῦ θάλασσα εἶναι ἀβαθὴς λιμνοθάλασσα, πλήρης φύκων, χωριζομένη ἀπὸ τῆς ἀνοικτῆς θαλάσσης διὰ σειρᾶς νησίδων· μικρὰ δὲ μόνον πλοῖα διὰ στενῆς αὐλακος δύνανται νὰ προχωρήσωσι πρὸς τὴν πόλιν· πλησίον τῆς αὐλακος εἶναι ἡ νησὶς Βασιλάδι. Ἀπὸ ξηρᾶς δὲ περιέβαλλε τὴν πόλιν χαμηλὸν τεῖχος μὲ ὀλίγα κανόνια, ἔξωθεν τοῦ ὁποίου ἦτο τάφρος.

Ἐδῶ ἀπεφάσισαν ὁ Μαυροκορδᾶτος καὶ ὁ Μᾶρκος Μπότσαρης νὰ ἀντισταθῶσι μὲ 360 μόνον ἄνδρας· ἀπέκρουον δὲ τοὺς ἐχθροὺς μὲ εὐφυῆ τεχνάσματα καὶ ἐξηπάτων αὐτοὺς μὲ ἀπατηλὰς διαπραγματεύσεις μέχρι τοῦ Νοεμβρίου, ὅτε ἦλθε μοῖρα τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, ἡ ὁποία ἔλυσε τὴν ἀπὸ θαλάσσης πολιορκίαν, εἰσήγαγε τροφὰς καὶ πολεμεφόδια καὶ μετέφερεν ἐκεῖ ἐπικουρίαν 1700 Ἑλλήνων· τότε οὗτοι ἐμήνυσαν εἰς τὸν Ὀμὲρ Βρυώνην, ὅτι, ἂν θέλῃ τὸ Μεσολόγγι, νὰ ἔλθῃ νὰ τὸ πάρῃ.

Οἱ Τοῦρκοι ἀπεφάσισαν νὰ κάμωσιν ἔφοδον κατὰ τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων, ὅτε οἱ Χριστιανοὶ θὰ ἦσαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν· ἀλλὰ Χριστιανός τις, ὑπηρέτης τοῦ Βρυώνη, εἰδοποίησε τοὺς Ἕλληνας· οὗτοι κατέλαβον τὸ τεῖχος καὶ ἀνέμενον· μίαν ὥραν πρὸ τῆς αὐγῆς ὥρμησαν οἱ Τοῦρκοι καὶ μὲ κλίμακας ἐπροσπάθησαν νὰ ἀναβῶσιν εἰς τὸ τεῖχος. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἐπολέμησαν κατ' αὐτῶν γενναίως ἐπὶ 3

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὥρας· ἐφόνευσαν περὶ τοὺς 500 καὶ τοὺς λοιποὺς ἔτρεψαν εἰς φυγήν.

Μετὰ ταῦτα οἱ Ἕλληνες προσέβαλον τὸ στρατόπεδον τῶν Τούρκων καὶ ἐφόνευσαν πολλούς, τοὺς δὲ λοιποὺς ἠνάγκασαν νὰ ὀπισθοχωρήσωσι καὶ νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν χώραν των εἰς κακὴν κατάστασιν, ἀφ' οὗ πολλὰ ἔπαθον κοθ' ὁδὸν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας καὶ ἀπὸ τὸν χειμῶνα.

§ 34. Ἐκστρατεία καὶ καταστροφὴ τοῦ Δράμαλη.

Ὁ Χουρσὶτ πασᾶς, ἀφ' οὗ ἐνίκησε καὶ ἐφόνευσε τὸν Ἀλῆν μετέβη εἰς τὴν Λάρισαν· ἐκεῖ ἤρχισε νὰ ἑτοιμάζῃ μέγαν στρατὸν κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ στρατὸς οὗτος ἦτο ὁ μεγαλύτερος ἀπὸ ὅσους προητοιμάσθησαν κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως· 30 χιλιάδες ἀνδρῶν, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ περισσότεροι ἱππεῖς, μὲ πολλοὺς πασάδες ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Δράμαλη κατῆλθον εἰς τὴν Φθιώτιδα περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου, ἔκαυσαν τὰς Θήβας καὶ ἠρήμωσαν τὴν Βοιωτίαν καὶ Μεγαρίδα. Ἐνέσπειρον δὲ πανταχοῦ τὸν τρόμον μὲ τὸ πλῆθός των· διὰ τοῦτο χωρὶς νὰ ἀπαντήσωσι πουθενὰ ἀντίστασιν, ἐπέρασαν τὸν Ἰσθμόν, κατέλαβον τὴν Κόρινθον καὶ ἀπὸ ἐκεῖ κατῆλθον εἰς τὸ Ἄργος, τῇ 10 Ἰουλίου.

Ἐν ᾧ δὲ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις κατέφυγεν εἰς τὰ πλοῖα, διὰ νὰ σωθῇ, μόνος ὁ πρόεδρος τοῦ βουλευτικοῦ Δ. Ὑψηλάντης δὲν ἐδειλίασε· συνεννοηθεὶς μὲ ἄλλους ὁπλαρχηγοὺς κατέλαβε μετὰ 700 ἀνδρῶν τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Ἄργους, ὅπου εἶχε κλεισθῇ πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ὁ Μανιάτης Καρίγιαννης μὲ ὀλίγους ἄνδρας. Τοῦτο δὲ ἔπραξε, διὰ νὰ ἀναγκάσῃ τοὺς Τούρκους νὰ τὸν προσβάλωσι καὶ νὰ χρονοτριβήσωσι πολεμοῦντες ἐναντίον του, χωρὶς νὰ προχωρήσωσιν ἀπὸ τὴν Ἀργολίδα εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, ἕως οὗ συναχθῶσιν ἀρκετοὶ Ἕλληνες καὶ ἀποκλείσωσι τοὺς ἐχθροὺς καταλαμβάνοντες τὰ πέριξ τοῦ Ἄργους βουνά.

Ἐν ᾧ λοιπὸν οἱ Τοῦρκοι ἀπησχολοῦντο εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἄργους, ὁ Κολοκοτρώνης ἀνέλαβε νὰ συνάξῃ τοὺς Ἕλληνας· μὲ φλογεροὺς λόγους, μὲ δραστηριότητα καὶ αὐστηρὰς διαταγὰς κατώρθωσε νὰ συναθροίσῃ πλῆθος ὁπλοφόρων εἰς Τρίπολιν. Ἐνέπνευσεν ἐνθουσιασμὸν καὶ θάρρος εἰς αὐτοὺς καὶ μὲ 10 χιλιάδας

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἔφθασεν εἰς τοὺς Μύλους, πλησίον τοῦ Ἄργους. Πρῶτόν του δ' ἔργον ἦτο νὰ διευκολύνῃ τὴν ἀναχώρησιν τῶν ἐν τῇ ἀκροπόλει τοῦ Ἄργους Ἑλλήνων.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Τοῦρκοι περιῆλθον εἰς δύσκολον θέσιν. Πολλὰς τροφὰς δὲν εὗρον εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Ἄργους, διότι οἱ Ἕλληνες τὰς εἶχον καύσει· ὅσας εἶχον καὶ ὅσας εὗρον τὰς ἐξώδευσαν εἰς ὀλίγας ἡμέρας. Τὸ θέρος ἦτο θερμότατον καὶ τὸ ἱππικὸν δὲν εὕρισκε βοσκὴν καὶ ὕδωρ. Ὁ στόλος των δὲν ἦλθε νὰ τοὺς τροφοδοτήσῃ καὶ νόσοι ἤρχισαν νὰ τοὺς θερίζωσιν. Διὰ τοῦτο ὁ Δράμαλης ἐσκέφθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Κόρινθον. Ἀλλ' ὁ Κολοκοτρώνης εἶχε προΐδει τοῦτο καὶ προκατέλαβε τὰ στενὰ τῶν Δερβενακίων, διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ὀπισθοχώρησιν τῶν Τούρκων.

Τῇ 26 Ἰουλίου ἐξεκίνησεν ὁ Δράμαλης πρὸς τὰ Δερβενάκια· ἀπ' ἐκεῖ δύο μονοπάτια ἔφερον εἰς Κόρινθον· τὸ δυτικώτερον διήρχετο ἀπὸ τὸ βάθος χαράδρας καὶ τὸ κατεῖχον ἰσχυρῶς οἱ Ἕλληνες· ὅτε δὲ οἱ Τοῦρκοι ἱππεῖς εἰσῆλθον εἰς αὐτό, οἱ Ἕλληνες τοὺς προσέβαλον μὲ ἰσχυρὸν πῦρ καὶ τοὺς ἠνάγκασαν νὰ τραπῶσιν εἰς τὸ πρὸς ἀνατολὰς αὐτοῦ μονοπάτι. Αὐτὸ ἔφερε διὰ τῶν πλαγίων τοῦ βουνοῦ εἰς τὴν ἐπὶ τῶν κορυφῶν του ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Σώστη· πολεμοῦντες οἱ Τοῦρκοι τοὺς Ἕλληνας, οἱ ὁποῖοι εἶχον καταλάβει τὰς κλιτῦς ἐκείνας, κατώρθωσαν μὲ πολὺν ἀγῶνα νὰ φθάσουν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βουνοῦ. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ὑψηλάντης, Νικήτας καὶ Παπαφλέσας κατέλαβον πέραν τοῦ Ἁγίου Σώστη μίαν κορυφήν, κάτωθεν τῆς ὁποίας, μέσα ἀπὸ μίαν χαράδραν, διήρχετο τὸ μονοπάτι· ὅτε δὲ ἔφθασαν ἐκεῖ οἱ Τοῦρκοι, οἱ Ἕλληνες τοὺς προσέβαλον μὲ τόσην ὁρμήν, ὥστε ἔκαμαν σωρὸν τὰ πτώματά των. Ὁ Κολοκοτρώνης ἔφθασε τότε καὶ προσβάλλει τοὺς Τούρκους ἐκ τῶν ὄπισθεν· ἐκεῖ συνεσωρεύθησαν πτώματα τριῶν χιλιάδων ἐχθρῶν, ἀπείρων ἵππων καὶ καμήλων καὶ προσέτι πλῆθος ἀποσκευῶν. Ἐν τούτοις μέρος τῶν Τούρκων κατώρθωσε νὰ διέλθῃ εἰς κακὴν κατάστασιν καὶ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Κόρινθον.

Ἀλλ' ὁ Δράμαλης μὲ τὸ περισσότερον μέρος τοῦ στρατοῦ του ἔμεινεν ὀπίσω εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Ἄργους. Ἀπὸ ἐκεῖ ἐξεκίνησε μετὰ δύο ἡμέρας καὶ διηυθύνθη πρὸς ἀνατολάς, διὰ νὰ διέλθῃ διὰ τῆς ὁδοῦ τοῦ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀγινόρους. Καὶ ἀντέκρουσαν μὲν αὐτὸν ἐκ τῶν ἔμπροσθεν ὁ Ὑψηλάντης, ὁ Νικήτας καὶ ὁ Παπαφλέσας· ἀλλ' ἀφ' οὗ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες δὲν τὸν προσέβαλον ἐκ τῶν ὄπισθεν, ἐπειδὴ ἐτράπησαν εἰς τὴν διαρπαγὴν τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου, ὁ Δράμαλης μὲ ἀπώλειαν μόνον χιλίων ἀνδρῶν κατώρθωσεν ἐν κακῇ καταστάσει νὰ φθάσῃ εἰς Κόρινθον.

Ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ ὁποῖος ἀνηγορεύθη ἀρχιστράτηγος τῆς Πελοποννήσου, κατέλαβε τότε τὰ πέριξ βουνὰ καὶ ἀπέκλεισεν εἰς τὴν Κόρινθον τὸν Δράμαλην, ὅπως εἶχε κάμει καὶ εἰς τὸ Ἄργος. Ἐκεῖ ἔμεινεν ὁ Δράμαλης μέχρι τοῦ θανάτου του κατὰ μῆνα Νοέμβριον. Τότε οἱ ἐπιζήσαντες Τοῦρκοι, ἐπειδὴ ὑπέφερον ἀπὸ ἀσθενείας καὶ ἔλλειψιν τροφίμων, ἀπεφάσισαν νὰ διευθυνθῶσιν εἰς Πάτρας. Ἀλλὰ πλησίον τῆς Ἀκράτας ἐπερικυκλώθησαν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας καὶ κατεστράφησαν οἱ περισσότεροι. Τοὺς ἐναπομείναντας μετεκόμισαν πλοῖα τουρκικὰ εἰς Πάτρας. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ τὸ Ναύπλιον μὲ τὸ Παλαμῆδι, τὸ ὁποῖον κατεῖχον οἱ Τοῦρκοι, παρεδόθη εἰς τοὺς Ἕλληνας.

§ 35. Καταστροφὴ τῆς Χίου.

Ἀλλ' ἐν ᾧ οἱ Ἕλληνες ἔκαμνον τοιαῦτα κατορθώματα κατὰ ξηράν, ἡ πατρίς μας ὑπέστη κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 1822 μεγάλην συμφοράν, τὴν καταστροφὴν τῆς Χίου.

Ἡ Χίος, ἡ ὡραία αὕτη καὶ κατάφυτος νῆσος, ἐκατοικεῖτο ἀπὸ λαὸν φιλήσυχον καὶ ἐμπορικόν· οἱ κάτοικοι ἦσαν εὔποροι καὶ ἐντελῶς ἀπόλεμοι· διὰ τοῦτο δὲν ἐξηγέρθησαν μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας εἰς ἐπανάστασιν. Ἀλλὰ τῇ 10 Μαρτίου 1822 ὁ διοικητὴς τῆς Σάμου Λογοθέτης ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Χίον μὲ 2500 ἄνδρας· μὲ αὐτοὺς συνηνώθησαν πλεῖστοι χωρικοί. Τότε οἱ ἐπαναστάται κατέλαβον τὴν πόλιν καὶ περιώρισαν τοὺς Τούρκους εἰς τὸ φρούριον.

Ὁ σουλτᾶνος μόλις ἔμαθε τὰ ἐν Χίῳ, μὲ μεγάλον θυμὸν διέταξε τὸν στόλον του νὰ ἐκπλεύσῃ ἀμέσως, νὰ μεταφέρῃ ἀπὸ τὴν Ἀσίαν στρατεύματα καὶ νὰ καταπνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Χίου. Τὴν 30 Ἀπριλίου ἐφάνη πρὸ τῆς νήσου ὁ ναύαρχος Καρᾶ Ἀλῆς μὲ 46 πλοῖα καὶ 7 χιλιάδας ὁπλοφόρους. Οὗτοι ἀποβιβασθέντες ἔτρεψαν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

εἰς φυγὴν τοὺς ἐπαναστάτας καὶ ἠνάγκασαν τοὺς Σαμίους νὰ φύγωσιν εἰς τὴν νῆσόν των· ἔπειτα ἐξεχύθησαν εἰς ὅλην τὴν Χίον, κατέκαυσαν τὰ χωρία καὶ κατέσφαξαν τοὺς κατοίκους· κατεδίωκον δὲ αὐτοὺς καὶ εἰς τὰς φάραγγας καὶ εἰς τὴν θάλασσαν ἀκόμη, ἡ ὁποία εἰς πολλὰ μέρη ἐβάφετο ἐρυθρὰ ἀπὸ τὸ αἷμα τῶν σφαζομένων. Ἀπὸ τὰς 113 χιλιάδας Χριστιανῶν, ποῦ ἦσαν εἰς τὴν Χίον, 23 χιλιάδες ἐφονεύθησαν, 47 χιλιάδες ἐπωλήθησαν καὶ μόνον 1800 ἔμειναν εἰς τὴν νῆσον, ἡ ὁποία ἠρημώθη· οἱ λοιποὶ ἐσώθησαν εἰς ἄλλας νήσους ἐλεεινοί.

§ 36. Ἀνδραγαθήματα τοῦ Κανάρη.

Ὁ ἑλληνικὸς στόλος εἶχε βραδύνει νὰ ἐκπλεύσῃ πρὸς σωτηρίαν τῆς νήσου δι' ἔλλειψιν πόρων· μόλις δὲ τὰ πλοῖα τῶν διαφόρων νήσων ἠνώθησαν εἰς τὰ Ψαρὰ τῇ 27 Ἀπριλίου. Τότε οἱ Ἕλληνες ἀπεφάσισαν ν' ἀποστείλωσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν δύο πυρπολικά, τὸ μὲν ἓν ὑπὸ τὸν Ὑδραῖον Ἀνδρέαν Πιπῖνον, τὸ δὲ ἄλλο ὑπὸ τὸν Ψαριανὸν Κωνσταντῖνον Κανάρην.

Ὁ Κανάρης ἦτο ἕως τότε ἄγνωστος· μικρόσωμος καὶ ἀδέξιος τοὺς τρόπους, ὅσον καὶ μετριόφρων, ἦτο ἀποφασιστικός, ψύχραιμος καὶ γενναῖος· ἔκαμε τόσα κατορθώματα, ὥστε ἐπροκάλεσε τὸν θαυμασμὸν ὅλου τοῦ κόσμου.

Οἱ πυρπολητα͵, ἀφ' οὗ μετέλαβον τῶν ἀχράντων μυστηρίων, ἐπεβιβάσθησαν ἐπὶ τῶν πλοίων των καὶ διέπλευσαν μὲ πολλοὺς κινδύνους τὸ στενὸν μεταξὺ Χίου καὶ Ἀσίας. Ἦτο ἡ τελευταία νὺξ τοῦ Ῥαμαζανίου, ὅστις εἶναι ὁ ἱερὸς μὴν τῶν Μωαμεθανῶν, κατὰ τὸν ὁποῖον οὗτοι νηστεύουν ὅλην τὴν ἡμέραν· μετ' αὐτὸν δὲ ἤρχιζε τὸ Βαϊράμ, ἡ μεγαλυτέρα των ἑορτή. Ὅλα τὰ πλοῖά των ἦσαν κατάφωτα καὶ οἱ σφαγεῖς τῆς Χίου εὐωχοῦντο ἐν μέσῳ τῶν θυμάτων των· ἰδίως ἡ ναυαρχὶς ἦτο περισσότερον φωταγωγημένη, ὅπου διεσκέδαζεν ὁ ναύαρχος μὲ τοὺς ἀνωτέρους ἀξιωματικούς. Οἱ δύο γενναῖοι πυρπολητα͵ διῆλθον διὰ μέσου τῶν ἐχθρικῶν πλοίων. Καὶ ἐκόλλησε μὲν ὁ Πιπῖνος τὸ πυρπολικόν του εἰς τὴν ὑποναυαρχίδα· ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι ἔκοψαν τὸ σχοινίον τῆς ἁρπάγης καὶ ἐσώθησαν. Ὁ Κανάρης δὲ ἐκόλλησε τὸ πυρπολικόν του εἰς τὴν πρῷραν τῆς ναυαρχίδος. Τὸ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πῦρ ὠθούμενον ὑπὸ τοῦ ἀνέμου ἀνέφλεξεν ἀμέσως τὸν τουρκικὸν κολοσσόν· τὰ κανόνι του ἐξεπυρσοκρότουν καὶ δὲν ἄφηνον τὰς λέμβους τοῦ στόλου νὰ πλησιάσουν· αἱ φλόγες κατέπινον τοὺς ἐδῶ καὶ ἐκεῖ τρέχοντας καὶ φωνάζοντας Τούρκους. Ὁ ναύαρχος ἠθέλησε νὰ σωθῇ διὰ λέμβου· ἀλλὰ μία κεραία καιομένη ἔπεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του καὶ τὸν ἐφόνευσεν. Μετὰ μίαν ὥραν τὸ πῦρ μετεδόθη εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην καὶ τὸ πλοῖον ἀνετινάχθη εἰς τὸν ἀέρα· τρεῖς χιλιάδες Τούρκων ἐξωλοθρεύθησαν.

Κωνσταντῖνος Κανάρης.

Μετὰ πολλοὺς κινδύνους ἐπανῆλθον οἱ πυρποληταὶ εἰς τὰ Ψαρά, ὅπου ὁ λαὸς ἔξαλλος τοὺς ὑπεδέχθη· ἐκεῖνοι ὅμως μὲ μετριοφροσύνην διηυθύνθησαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν· ἀφ' οὗ δὲ ἐξέβαλον τὰ ὑποδήματά των, εἰσῆλθον εἰς τὸν ναὸν καὶ ηὐχαρίστησαν τὸν Θεόν.

Ἔντρομος ὁ στόλος τῶν Τούρκων ἀπὸ τὴν καταστροφὴν αὐτὴν ἐπανῆλθεν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον.

Μετά τινα χρόνον ὁ τουρκικὸς στόλος ἐξῆλθεν ἀπὸ τὸ καταφύγιόν του εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ ἐπροσπάθησε νὰ τροφοδοτήσῃ τὸ Ναύπλιον· ὁ Μιαούλης ὅμως ἀντιπαρετάχθη κατ' αὐτοῦ, ἐναυμά-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

χησε καὶ τὸν ἠμπόδισε νὰ ἐκτελέσῃ τὸν σκοπόν του. Μετὰ ταῦτα ὁ ἐχθρικὸς στόλος διηυθύνθη εἰς τὴν Τένεδον. Ἐκεῖ ὅμως ὁ Κανάρης, τῇ 27 Ὀκτωβρίου, ὁρμᾷ κατ' αὐτοῦ καὶ ἀνατινάσσει εἰς τὸν ἀέρα μὲ τὸ πυρπολικόν του τὴν ὑποναυαρχίδα καὶ 1600 Τούρκους. Ἔντρομοι ἐπανέρχονται οἱ Τοῦρκοι εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ἐν ᾧ οἱ ναυτικοί μας διέπλεον τὸ Αἰγαῖον καὶ τὰ πλοῖα τῶν Κασίων συνελάμβανον πρὸ τῆς Αἰγύπτου τὰ φέροντα τὰ τρόφιμα τοῦ τουρκικοῦ στόλου πλοῖα.

§ 37. Ἡ ἐπανάστασις ἐν Κρήτῃ τῷ 1822.

Οἱ ἐπαναστάται ἐν Κρήτῃ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ 1822 εἶχον ἀποκτήσει τόσην δύναμιν, ὥστε ἐπολιόρκουν ἀπὸ ξηρᾶς τὰ Χανία καὶ τὸ Ῥέθυμνον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ σουλτᾶνος δὲν ἠδύνατο νὰ στείλῃ στρατεύματα διὰ νὰ καταβάλῃ τοὺς Κρῆτας, ἐζήτησε πρὸς τοῦτο τὴν βοήθειαν τοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ, ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου, ὁ ὁποῖος ἦτο πολὺ ἰσχυρός, εἶχε στρατὸν εὐρωπαϊκῶς διωργανωμένον καὶ ἀξιόλογον στόλον. Ὁ Μεχμὲτ Ἀλῆς μόνον φόρον ὑποτελείας ἐπλήρωνεν εἰς τὸν σουλτᾶνον, κατὰ δὲ τὰ ἄλλα ἦτο ἀνεξάρτητος.

Κατὰ Μάϊον τοῦ 1822 κατέπλευσαν εἰς Σούδαν 100 πλοῖα φέροντα 6 χιλιάδας αἰγυπτιακοῦ πεζικοῦ καὶ ἱππικοῦ καὶ πολλὰ κανόνια καὶ πολεμεφόδια ὑπὸ τὸν Χασὰν πασᾶν. Οἱ Ἕλληνες ἐπολέμησαν κατ' αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν ἀποβίβασιν καὶ μετὰ ταῦτα· ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐμποδίσωσι τὴν πορείαν του. Ὁ Χασὰν ἔκαυσε τοὺς Λάκκους, χωρίον ὀχυρόν, κατέστρεψε τὸν Ἀποκόρωνα καὶ πολεμῶν καὶ πολεμούμενος ἐπροχώρησεν εἰς τὸ Ἡράκλειον καὶ ἀπὸ ἐκεῖ προσέβαλε τὰς Ἀνατολικὰς ἐπαρχίας. Ἐν τούτοις ὅμως οἱ Χριστιανοί, ἂν καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ καταβάλωσιν ὁριστικῶς τὸν ἐχθρόν, ἀνθίσταντο, συνῆπτον μάχας καὶ πολλάκις ἔκαμνον ἀρκετὴν φθορὰν εἰς αὐτόν· ἀλλ' οὗτος ἐλάμβανε συχνὰ ἐπικουρίας ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον. Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ Χασὰν μὲ ὠμότητας ἐπροσπάθει νὰ καταπνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν, ἔπεσεν ἀπὸ τὸν ἵππον καὶ ἐφονεύθη.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

IV. ΤΡΙΤΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ (1823)

§ 38. Ἐκστρατεῖαι τῶν Τούρκων. Θάνατος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη. — Τὰ ἐν Κρήτῃ.

1. Ἐκστρατεία εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα.— Ἡ Τουρκία κατὰ τὸ τρίτον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως εἶχεν ἐξασθενήσει ἀπὸ τὰς προηγουμένας ἑλληνικὰς νίκας καὶ δὲν ἠδυνήθη οὐδὲ τὰς δυνάμεις τοῦ παρελθόντος ἔτους ν' ἀποστείλῃ κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν, πᾶσαι δὲ αἱ ἐπιχειρήσεις της ἀπέτυχον.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο οἱ Τοῦρκοι, ὅπως καὶ προηγουμένως ἔκαμνον, εἰσέβαλον μὲ δύο στρατοὺς συγχρόνως εἰς τὴν Ἀνατολικὴν καὶ τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα. Ὁ στρατὸς τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὸν Περκὸφτς Ἀλῆ, ἀποτελούμενος ἀπὸ 10 χιλιάδας Τούρκων, κατέπνιξε τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Πηλίου, κατῆλθεν εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ διέβη εἰς τὴν Εὔβοιαν, ὅπου ἔμεινε πολεμῶν μέχρι τοῦ Αὐγούστου· ἀλλ' ἕνεκα ἀσθενειῶν ἀνεχώρησε πρὸς τὰ ὀπίσω, κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ χειμῶνος.

2. Ἐκστρατεία εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα. Θάνατος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη.—Σπουδαιοτέρα ἦτο ἡ ἐκστρατεία κατὰ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος· ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης μὲ 4 χιλιάδας Ἀλβανῶν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν, ἐν ᾧ ὁ Μουσταῆ πασᾶς τῆς Σκόδρας μὲ 8 χιλιάδας Ἀλβανῶν ἐπροχώρησε διὰ τῶν Ἀγράφων εἰς τὴν Αἰτωλίαν. Ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ αὐτοῦ ἀποτελουμένη ἀπὸ 4 χιλιάδας ὑπὸ τὸν Τζελαλεδῖν ἐστρατοπέδευσε πρὸ τοῦ Καρπενησίου.—Οἱ Ἕλληνες κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐδιχονόουν μεταξύ των διὰ πρωτεῖα. Τότε ὁ Μᾶρκος Μπότσαρης, ὁ ὁποῖος ἔβλεπε μόνον τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος, ἔσχισε τὸ δίπλωμά του ὡς γενικοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ἐνώπιον τῶν ἄλλων ἀρχηγῶν καὶ εἶπεν: «ὅποιος εἶναι ἄξιος, λαμβάνει δίπλωμα μεθαύριον ἐνώπιον τοῦ ἐχθροῦ». Ἀπεφάσισε δὲ νὰ ἐπιπέσῃ ἐν καιρῷ νυκτὸς κατὰ τῶν ἐχθρῶν μὲ 350 Σουλιώτας.

Κατὰ τὸ μεσονύκτιον τῆς 9 Αὐγούστου ὥρμησεν ὁ Μᾶρκος μὲ τοὺς ἀνδρείους συντρόφους του ἐντὸς τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου, τὸ ὁποῖον ἦτο πρὸ τοῦ Καρπενησίου, καὶ ἤρχισε νὰ σφάζῃ τοὺς ἐχθρούς. Ἐν ᾧ δὲ ἐπροχώρει ὁρμητικὸς καὶ ἐξωλόθρευε πολλοὺς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τούρκους, φθάνει εἰς μάνδραν περιτοιχισμένην, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἦτο ἡ σκηνὴ τοῦ Τζελαλεδίν· ὡς ὅμως ὕψωσε τὴν κεφαλήν, διὰ νὰ ἴδῃ ἐντός, οἱ Ἀλβανοὶ τὸν ἐπυροβόλησαν ἔσωθεν καὶ μία σφαῖρα τὸν ἐκτύπησεν εἰς τὸ μέτωπον καὶ τὸν ἀφῆκεν ἄπνουν. Οἱ Σουλιῶται ἐξηκολούθησαν τὴν σφαγὴν ὡς τὰ ἐξημερώματα, ἔπειτα δὲ παρέλαβον τὸ σῶμα τοῦ ἀρχηγοῦ των καὶ ἀνεχώρησαν. Οἱ Τοῦρκοι ἔπαθον μεγάλην φθοράν· ἀλλ' ὁ θάνατος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, τοῦ ἡρωϊκοῦ καὶ μετριόφρονος ἀρχηγοῦ, ἦτο ἐθνικὸν δυστύχημα.

Μᾶρκος Μπότσαρης.

Ὁ Μουσταῆ πασᾶς καὶ ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης, ἀφ' οὗ συνηνώθησαν μετ' ὀλίγον, ἐπετέθησαν ἐναντίον τοῦ Αἰτωλικοῦ. Ἡ πόλις αὕτη εἶναι ἐπὶ νησίδος χαμηλῆς, πλησίον τῆς ξηρᾶς, εἰς τὸ βάθος τοῦ κόλπου τοῦ Μεσολογγίου. Ἐπὶ δύο μῆνας ἐπολιόρκουν αὐτὴν ματαίως οἱ ἐχθροί· ὅτε δὲ ἤρχισεν ὁ χειμών, ἔλυσαν τὴν πολιορκίαν καὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὸν τόπον των, ἀφ' οὗ ἔχασαν 2000 ἄνδρας.

3. Τὰ ἐν Κρήτῃ.— Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐστάλη ἁρμοστὴς εἰς τὴν Κρήτην ὁ Μανώλης Τομπάζης. Μὲ τὴν βοήθειαν αὐτοῦ οἱ Χριστιανοὶ ἐκυρίευσαν τὸ Καστέλλι τῆς Κισάμου καὶ τὴν Κάντανον τοῦ Σελίνου. Ἀλλὰ κατὰ τὸ θέρος τοῦ ἔτους αὐτοῦ, ἀντὶ τοῦ Χασὰν πασᾶ ἦλθε νέος στρατηγὸς ἐξ Αἰγύπτου, ὁ Χουσεΐν μπέης, μὲ 43 πολεμικὰ συνοδεύοντα 50 φορτηγά, φέροντα 3 χιλιάδας νέου στρατοῦ, ἀπείρους τροφὰς καὶ πολεμεφόδια. Ἐνίκησε τοὺς Χριστιανοὺς εἰς τὰς ὑπωρείας τῆς Ἴδης, διῆλθε τὰς ἐπαρχίας τῆς Ῥεθύμνης καὶ μὲ τὴν ταχύτητα καὶ τόλμην τῶν κινήσεών του ἔφερε κατάπληξιν εἰς τοὺς ἐπαναστάτας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ε'. ΤΕΤΑΡΤΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ (1824)

§39. Φιλελληνισμός. — Βύρων

Τὰ κατορθώματα τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι ἐπολέμουν διὰ τὴν ἐλευθερίαν των, καὶ τὰ κακουργήματα τῶν Τούρκων κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, ἐξ ἀρχῆς διήγειραν ὑπὲρ αὐτοῦ τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν μορφωμένων ἀνθρώπων εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην.

Φιλέλληνες ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς ἐπαναστάσεως ἦλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔχυσαν τὸ αἷμά των ὑπὲρ αὐτῆς (ἴδε σελ. 97). Ὅσον δὲ παρήρχετο ὁ καιρὸς καὶ οἱ Ἕλληνες ἀνθίσταντο, ηὔξανε καὶ ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν φιλελλήνων ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Ἤρχισαν δὲ νὰ γίνωνται καὶ σύλλογοι εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην, πρὸς περίθαλψιν τῶν θυμάτων τῶν Τούρκων. Ἰδίως ἡ γενομένη εἰς τὸ Λονδῖνον φιλελληνικὴ ἑταιρεία, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβον μέρος ἐπιφανεῖς ἄνδρες, ἔπραξε πολλὰ ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος.

Ἡ ἀνάγκη πρὸ πάντων τῆς χρηματικῆς βοηθείας ἦτο μεγάλη διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ στόλος κυρίως, διὰ νὰ κινηθῇ, ἐχρειάζετο πολλὰ χρήματα διὰ τὴν ἀγορὰν πυρομαχικῶν καὶ ὅπλων, διὰ τὴν ἐξάρτυσιν τῶν πλοίων, διὰ τὰς τροφάς, ὅσαι ἐχρειάζοντο, διὰ τοὺς ναύτας, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐπεβιβάζοντο. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα ἔτη τῆς ἐπαναστάσεως οἱ πλούσιοι νησιῶται συνεισέφερον ἐξ ἰδίων ἑκατομμύρια· ἀλλ' οὗτοι ἕως τώρα εἶχον τόσον πολλὰ συνεισφέρει, ὥστε εἶχον καταντήσει πλέον σχεδὸν πτωχοί. Εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν δ' Ἑλλάδα κατ' αὐτὸν τὸν χρόνον αἱ διχογνωμίαι μεταξὺ βουλευτικοῦ καὶ νομοτελεστικοῦ ἢ μᾶλλον μεταξὺ τῶν δημογερόντων καὶ προκρίτων καὶ τῶν στρατιωτικῶν εἶχον προχωρήσει τόσον, ὥστε κατέληξαν εἰς ἐμφυλίους σπαραγμούς· εἰς αὐτοὺς δὲ ἐξωδεύοντο τὰ ὀλίγα χρήματα, ὅσα εἰσέπραττεν ἡ κυβέρνησις. Πρὸς βοήθειαν λοιπὸν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος διεπραγματεύετο ἡ κυβέρνησις δάνειον εἰς τὴν Εὐρώπην.

Ὁ σπουδαιότερος τῶν φιλελλήνων ἦτο ὁ λόρδος Βύρων· αὐτὸς ἦτο πλούσιος καὶ ποιητὴς γνωστότατος. Οὗτος περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλον συνετέλεσεν, ὅπως αἱ εὐμενεῖς διαθέσεις τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης αὐξήσουν τόσον, ὥστε οὗτοι νὰ παρακινήσωσι τὰς κυβερνήσεις των νὰ λάβωσι μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον διὰ τὸν ἀγῶνα τῶν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἑλλήνων. Ὁ Βύρων ἀπεφάσισε νὰ θυσιάσῃ τὴν ἡσυχίαν του, τὰ πλούτη του καὶ αὐτὴν τὴν ζωήν του διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἅμα ὡς ἔμαθε τοῦτο ἡ φιλελληνικὴ ἑταιρεία τοῦ Λονδίνου, τὸν ἔκαμεν ἀντιπρόσωπόν της· κατῆλθε δὲ εἰς τὴν Κεφαλληνίαν, ἔμαθεν ἀκριβῶς τὰ ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μὲ ἄλλους ἐπιφανεῖς φιλέλληνας ἦλθε τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων τοῦ 1823 εἰς τὸ Μεσολόγγι. Ἐκεῖ ἠθέλησε νὰ τακτοποιήσῃ τὴν κατάστασιν. Ἐβοήθησε τὴν σύστασιν τακτικῶν σωμάτων, ἠθέλησε νὰ εἰσαγάγῃ τὴν πειθαρχίαν εἰς τὸν στρατὸν καὶ νὰ προετοιμάσῃ τὴν ἅλωσιν τῆς Ναυπάκτου καὶ ἔπειτα ἄλλων ὀχυρῶν θέσεων, τὰς ὁποίας κατεῖχον οἱ Τοῦρκοι. Ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ τῶν φροντίδων του καὶ τῶν κόπων ἠσθένησεν ἐκ κρυολογήματος καὶ καταβληθεὶς ὑπὸ σφοδροῦ πυρετοῦ ἀπέθανε τὴν ἑπομένην τοῦ Πάσχα, 7 Ἀπριλίου, εἰς ἡλικίαν 37 ἐτῶν. Τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐθρήνησαν πικρῶς ὅλοι οἱ Ἕλληνες.

Ὁ λόρδος Βύρων.

§ 40. Μεγαλυτέρα ἀνάμειξις τῆς Αἰγύπτου εἰς τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα.

Ὅτε ὁ σουλτᾶνος ἀνέθηκε τὴν καθυπόταξιν τῆς Κρήτης εἰς τὸν Μεχμὲτ Ἀλῆν (ἴδε σελ. 104), ἤλπιζεν ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ νικήσῃ τοὺς ἐπαναστάτας τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ τώρα εἶδεν ὅτι μόνος του δὲν ἠδύνατο νὰ καταβάλῃ τὴν ἐπανάστασιν οὐδὲ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος· διὰ νὰ τὴν καταβάλῃ, ἔπρεπε νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον, τὴν ὁποίαν νὰ καθυποτάξῃ ἐντελῶς. Ἀλλ' ὅσας ἐκ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

στρατείας καὶ ἂν ἔκαμε διὰ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος δὲν ἐπετύγχανε, διότι τὰ τουρκικὰ στρατεύματα ἦσαν ἄτακτα καὶ δὲν εἶχον ὅλα τὰ ἐφόδια διὰ μακρὰν ἐκστρατείαν· ἔπρεπε νὰ διέλθουν τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, ὅπου ἐπολεμοῦντο, ἕως οὗ τοὺς κατελάμβανεν ὁ χειμὼν καὶ ἠναγκάζοντο νὰ ἐπιστρέψωσιν· ὁ τουρκικὸς στόλος, φοβούμενος τὰ πυρπολικά, δὲν ἠδύνατο ἐγκαίρως νὰ τροφοδοτήσῃ τοὺς τουρκικοὺς αὐτοὺς στρατούς. Πολὺ δὲ ἀνικανώτερος ἦτο ὁ τουρκικὸς στόλος ν' ἀποβιβάσῃ στρατεύματα εἰς τὴν Πελοπόννησον. Διὰ τοῦτο μέγα μέρος τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἐπαναστάσεως ὀφείλεται εἰς τὸν ἑλληνικὸν στόλον. Οὗτος ἂν καὶ εἶχε μικρὰ καὶ ὀλίγα πλοῖα, διέκοπτε τὰς συγκοινωνίας τῶν Τούρκων, δὲν τοὺς ἄφηνε νὰ μεταφέρωσι διὰ θαλάσσης στρατεύματα, καὶ παρέλυεν ὅλας των τὰς κινήσεις.

Ταῦτα βλέπων ὁ σουλτᾶνος ἀπεφάσισε νὰ ταπεινωθῇ ἐνώπιον τοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ καὶ τοῦ ἐπρότεινε νὰ τοῦ δώσῃ τὴν διοίκησιν τῆς Πελοποννήσου, διὰ νὰ τὸν βοηθήσῃ νὰ νικήσῃ τὴν ἐπανάστασιν. Ὁ Μεχμὲτ Ἀλῆς εἶχεν εἰσοδήματα μεγάλα, διότι εἰσέπραττε πολλοὺς φόρους ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον, ἡ ὁποία εἶναι ἀπὸ τὰς εὐφορωτέρας χώρας τοῦ κόσμου. Τοῦ στρατοῦ του, ὅστις ἦτο εὐρωπαϊκῶς διωργανωμένος, μὲ πολλοὺς Εὐρωπαίους ἀξιωματικούς (ἴδε σ. 104), ἀρχηγὸν διώρισε τὸν υἱόν του Ἰμβραήμ· αὐτὸς εἶχε μεγάλα στρατηγικὰ προτερήματα καὶ ἐπιμονήν, γενναιότητα, ἐγκράτειαν, ἀλλὰ καὶ φοβερὰν σκληρότητα.

Ἐσυμφωνήθη δὲ μεταξὺ σουλτάνου καὶ Μεχμὲτ Ἀλῆ, ὁ μὲν Μεχμὲτ Ἀλῆς νὰ ὑποτάξῃ μετὰ τὴν Κρήτην τὴν Κάσον, ὁ δὲ σουλτᾶνος τὰ Ψαρὰ καὶ τὴν Σάμον, καὶ ἔπειτα ὁ μὲν Αἰγύπτιος νὰ ὑποτάξῃ τὴν Πελοπόννησον, ὁ δὲ σουλτᾶνος τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα.

Ὁ κίνδυνος λοιπὸν τῆς Ἑλλάδος ἀπέναντι τόσον μεγάλων καὶ συντεταγμένων ἐχθρικῶν δυνάμεων ἦτο μέγας.

Καθυπόταξις τῆς Κρήτης καὶ τῆς Κάσου.—Ὁ Χουσεΐν κατὰ τὸ 1824 ἐπῆλθε μετὰ τῆς μεγαλυτέρας ὁρμῆς κατὰ τῶν Χριστιανῶν τῆς Κρήτης. Ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν ἐπροχώρησε πρὸς δυσμὰς καίων καὶ σφάζων· ἀπὸ ἐκεῖ εἰσέβαλεν εἰς τὰ Σφακιὰ καὶ τὰς ἄλλας δυτικὰς ἐπαρχίας κατ' Ἀπρίλιον. Οἱ Χριστιανοὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ἀντισταθῶσιν, ἔκαυσαν τὰ πολεμεφόδιά των καὶ ὅσοι ἐξ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

αὐτῶν ἠδυνήθησαν, περὶ τὰς 10 χιλιάδας, ἔφυγον διὰ πλοίων εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἐξ ὅσων ἔμειναν, ἄλλοι μὲν ἐσφάγησαν, ἄλλοι δὲ ὑπέφερον τὰ πάνδεινα. Μὲ τοιαύτας θηριωδίας κατεπνίγη προσωρινῶς ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Κρήτην.

Μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Κρήτης ὁ Χουσεὶν ἔπλευσε κατὰ τῆς Κάσου. Ἀφ' οὗ ἐπὶ δύο ἡμερονύκτια ἐκανονιοβόλησε τὴν νῆσον, ἀπεβίβασεν εἰς δύσβατα μέρη στρατόν, ἐκυρίευσε τὰ τέσσαρα χωρία τῆς νήσου καὶ ἐκ τῶν Χριστιανῶν ἄλλους μὲν ᾐχμαλώτισεν, ἄλλους δὲ ἐφόνευσεν.

§ 41. Καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν.

Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον περίπου ἐξέπλευσε καὶ ὁ τουρκικὸς στόλος ἀπὸ τὸν Ἑλλήσποντον ὑπὸ τὸν Χοσρὲφ πασᾶν καὶ τῇ 18 Ἰουνίου ἐνεφανίσθη πρὸ τῶν Ψαρῶν συμποσούμενος εἰς 176 πλοῖα, φέροντα πλέον τῶν 12 χιλιάδων στρατοῦ. Ἡ πόλις τῶν Ψαρῶν κεῖται ΝΑ. τῆς νήσου· ἄνωθεν τῆς πόλεως ἦτο παλαιὸν φρούριον, τὸ Παλαιόκαστρον. Οἱ κάτοικοι τῆς νήσου ἦσαν 7500· ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ 25 χιλιάδες πρόσφυγες. Ὑπερασπισταὶ δὲ αὐτῆς ἦσαν ἐκτὸς τῶν Ψαριανῶν ὁπλοφόρων καὶ χίλιοι Θεσσαλοὶ καὶ Μακεδόνες, τοὺς ὁποίους εἶχον φέρει οἱ Ψαριανοί, διὰ νὰ τοὺς βοηθήσουν.

Ἀντὶ ὅμως νὰ ἐκπλεύσουν καὶ νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ θάλασσαν ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, ἀπεφάσισαν ν' ἀποβιβασθῶσιν ὅλοι εἰς τὴν ξηρὰν καὶ νὰ ἀποκρούσωσι τὴν ἀπόβασιν τῶν Τούρκων· ἀφήρεσαν μάλιστα καὶ τὰ πηδάλια τῶν πλοίων των, διὰ νὰ μὴ φύγῃ κανείς. Καὶ ἐπὶ 24 μὲν ὥρας ἀπέκρουσαν μὲ σφοδρὸν κανονιοβολισμὸν τοὺς Τούρκους. Ἀλλὰ τὴν ἑπομένην πρωΐαν οἱ ἐχθροὶ κατώρθωσαν ν' ἀποβιβασθῶσιν εἰς ἀπότομον μέρος τῆς νήσου, καὶ ἀφ' οὗ ἐνίκησαν τοὺς Ἕλληνας, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐκεῖ, ὥρμησαν κατὰ τῆς πόλεως. Ὅσοι ἦσαν ἐντὸς αὐτῆς, ἔτρεξαν εἰς τὰ πλοῖα· ἀλλ' ὀλίγοι ἠδυνήθησαν νὰ διαφύγωσιν· οἱ περισσότεροι ἐσφάγησαν ἢ ᾐχμαλωτίσθησαν ἢ ἐκάησαν ἐντὸς τῶν ἄνευ πηδαλίων πλοίων. Αἱ γυναῖκες ἔπιπτον μὲ τὰ παιδία των εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἐπνίγοντο· ἄλλαι δ' ἐσφάζοντο ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ὥστε τὸ ὕδωρ τοῦ λιμένος ἔγινεν ἐρυθρὸν ἀπὸ τὸ αἷμα.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μόνον τὸ Παλαιόκαστρον ἀνθίστατο· ἐκεῖ εἶχον ἀποσυρθῆ ὀλίγαι ἑκατοντάδες Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι ἀντεστάθησαν ἐπὶ δύο ἡμερονύκτια ἐναντίον 6 χιλιάδων Τούρκων· οἱ Ψαριανοὶ πυροβοληταὶ ἐπληγώθησαν, τὸ ὕδωρ ἔλειψεν. Βλέποντες δὲ ὅτι δὲν εἶχον καμμίαν ἐλπίδα, μετέλαβον τῶν ἀχράντων μυστηρίων καὶ τὴν στιγμὴν ποῦ οἱ Τοῦρκοι ὥρμησαν εἰς τὸ ὀχύρωμα, ὁ Βρατσᾶνος ἔτρεξεν εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην, τὴν ὁποίαν εὗρε περικυκλουμένην ἀπὸ γυναικόπαιδα φωνάζοντα «προτιμῶμεν νὰ καῶμεν, παρὰ νὰ πέσωμεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων» καὶ ἔβαλε πῦρ εἰς τὴν πυρίτιδα· φοβερὰ ἐκπυρσοκρότησις συνεκλόνησε τὴν γῆν καὶ τὴν γύρω θάλασσαν. Οἱ ὑπερασπισταὶ τοῦ Παλαιοκάστρου καὶ δύο χιλιάδες ἐχθρῶν ἐτάφησαν ὑπὸ τὰ ἐρείπια. Οἱ Τοῦρκοι κατέστρεψαν ἐντελῶς τὰ Ψαρά· ἐκ τῶν Ψαριανῶν ἐθανατώθησαν ἢ ἠχμαλωτίσθησαν περὶ τὰς 4 χιλιάδας, ἐκ δὲ τῶν προσφύγων περὶ τὰς 17 χιλιάδας.

Ἡ καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν ὑπῆρξε σπουδαία ἀπώλεια διὰ τοὺς Ἕλληνας. Οἱ Ψαριανοὶ ἀπετέλουν σπουδαῖον μέρος τοῦ ναυτικοῦ τῆς ἐπαναστάσεως. Εἶχον τρομοκρατήσει ὅλους τοὺς Τούρκους τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας· εἶχον ἀποκλείσει αὐτοὺς ἀπὸ τὴν θάλασσαν καὶ τοὺς ἠμπόδιζον νὰ καταρτίζωσι στρατεύς κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Καὶ ὅπως ἐξήγειραν τὸν θαυμασμὸν τοῦ κόσμου μὲ τὰς νίκας των, οὕτω καὶ τώρα τὴν ἡρωϊκήν των καταστροφὴν ἡ δόξα περιέβαλεν. Διὰ τοῦτο δικαίως λέγει περὶ αὐτῶν ὁ Σολωμός:

Ἐστῶν Ψαρῶν τὴν ὁλόμαυρη ῥάχι
περπατῶντας ἡ Δόξα μονάχη
μελετᾷ τὰ λαμπρὰ παλληκάρια
καὶ ’ς τὴ κόμη στεφάνι φορεῖ
γενομέν’ ἀπ’ ὀλίγα χορτάρια
ποὖχαν μείνει ’ς τὴν ἔρημη γῆ

§ 42. Ἡ διάσωσις τῆς Σάμου ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Ψαρῶν ὁ τουρκικὸς στόλος διηυθύνθη κατὰ τῆς Σάμου. Ἀλλ’ ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἔλαβεν ἤδη ἀπὸ τὸ πρῶτον ἀγγλικὸν δάνειον, ποῦ εἶχε κάμει ἡ κυβέρνησις, ὀλίγα χρήματα

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ μὲ αὐτὰ συνεπλήρωσε τὰ ἐφόδιά του· ἀμέσως λοιπὸν ἔπλευσε πρὸς τὴν Σάμον καὶ κατέλαβε τὸν μεταξὺ τῆς νήσου ταύτης καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας πορθμόν, διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς Τούρκους νὰ διαβιβάσωσι στρατεύματα ἀπὸ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Σάμον. Ἐκεῖ ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἀπὸ τῆς 31 Ἰουλίου μέχρι τῆς 5 Αὐγούστου συνῆψε τέσσαρας ναυμαχίας πρὸς τὸν Χοσρὲφ καὶ εἰς ὅλας ἐνίκησεν· εἰς τὴν τελευταίαν δὲ ἐξ αὐτῶν, οἱ Ἕλληνες ἀνετίναξαν καὶ τρία τουρκικὰ πλοῖα εἰς τὸν ἀέρα. Τότε ὁ τουρκικὸς στόλος περίτρομος κατέφυγεν εἰς Κῶν περιμένων τοὺς Αἰγυπτίους· τὰ δὲ τουρκικὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα εἶχον συσσωρευθῆ εἰς τὴν Ἀσίαν, διεσκορπίσθησαν.

Ὁ αἰγυπτιακὸς στόλος εἶχεν ἀναχωρήσει τῇ 7 Ἰουλίου ἐξ Ἀλεξανδρείας ὑπὸ τὸν Ἰμβραὴμ καὶ μετ' ὀλίγον συνηνώθη μὲ τὸν τουρκικὸν πλησίον τῆς Ἁλικαρνασσοῦ, ἀντικρὺ τῆς Κῶ· οὕτω δὲ ἀπετελέσθη φοβερὰ δύναμις ἀπὸ 100 καὶ πλέον πολεμικὰ καὶ 300 φορτηγά, φέροντα 50 χιλιάδας ναύτας καὶ στρατιώτας καὶ 2500 κανόνια. Ἀπέναντι αὐτοῦ εἰς Πάτμον συνεκεντρώθη τῇ 22 Αὐγούστου ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἀποτελούμενος ἀπὸ 70 πλοῖα μὲ 850 μικρὰ κανόνια καὶ 5 χιλιάδας ναύτας ὑπὸ τὸν Μιαούλην. Μετὰ δύο ἡμέρας ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἐπῆλθε κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ εὑρισκομένου εἰς τὸν πορθμὸν μεταξὺ Κῶ καὶ Ἁλικαρνάσσου. Ἡ ναυμαχία αὕτη δὲν εἶχε κανὲν ἀποτέλεσμα.

Ἀλλὰ τῇ 28 συνεκροτήθη ἡ μεγάλη ναυμαχία τοῦ Γέροντος, ὅστις εἶναι κόλπος πρὸς βορρᾶν τῆς Ἁλικαρνασσοῦ. Τὴν νύκτα εἶχον ἐκκινήσει καὶ οἱ δύο στόλοι· τὸ πρωί, ἐν ᾧ 22 ἑλληνικὰ πλοῖα ὑπὸ τὸν Μιαούλην εὑρέθησαν πρὸς τὸ βάθος τοῦ κόλπου τοῦ Γέροντος, ὁ λοιπὸς ἑλληνικὸς στόλος εὑρίσκετο μακράν, εἰς μέρος ὅπου δὲν ἔπνεεν ἄνεμος καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ κινήσῃ τὰ πλοῖά του. Ἐν ᾧ δὲ ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἔμενεν ἀκίνητος καὶ ἦτο διῃρημένος, ὁ ἐχθρικὸς ἦτο ἡνωμένος καὶ εἶχε βοηθητικὸν ἄνεμον. Ὁ ἐχθρικὸς στόλος ἐπεχείρησε νὰ συγκρατήσῃ τὸν ἑλληνικὸν στόλον καὶ μὲ τὰ καλύτερά του πλοῖα νὰ καταστρέψῃ τὴν εἰς τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου μοῖραν. Ἀλλὰ τότε ἀνεδείχθη ὁ Μιαούλης. Ἀφ' οὗ μὲ κωπηλασίαν καὶ μὲ καταλλήλους κινήσεις ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τὸν κόλπον, ἡνώθη μὲ τὸν λοιπὸν ἑλληνικὸν στόλον καὶ ἐπετέθη κατὰ τοῦ ἐχθροῦ· τὰ δὲ ἑλλη-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νικὰ πυρπολικὰ ὁρμήσαντα καίουσι δύο τουρκικὰ πλοῖα καὶ ἀναγκάζουσι τοὺς ἐχθροὺς νὰ φύγωσιν. Κατὰ δὲ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου οἱ ἐχθροὶ ἐπανῆλθον εἰς τὴν Ἁλικαρνασσόν, οἱ δὲ Ἕλληνες μαῦροι ἐκ τοῦ καπνοῦ καὶ ἄσιτοι, ἀλλὰ φαιδροί. διότι δὲν ἔχασαν κανὲν πλοῖον, ἔφαγον τὸ λιτόν των δεῖπνον ἐξ ἄρτου καὶ ἐλαιῶν καὶ ἐτράπησαν εἰς τὴν ἐπιδιόρθωσιν τῶν ἱστῶν καὶ ἱστίων, τὰ ὁποῖα ἦσαν ὅλα κατεστραμμένα.

Μετὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην οἱ ἐχθροὶ ἐπεχείρησαν καὶ πάλιν νὰ ἐπέλθωσι κατὰ τῆς Σάμου· ἀπὸ τῆς 1 μέχρι τῆς 10 Σεπτεμβρίου ἠγωνίζοντο πρὸς τοῦτο μὲ 200 πολεμικὰ καὶ φορτηγὰ πλοῖα· ἀλλ' ἀπήντων ἑκάστοτε τοὺς Ἕλληνας, οἱ ὁποῖοι τοὺς ἀπέκλειον τὸν δρόμον. Διὰ τοῦτο διηυθύνθησαν πρὸς τὴν Μυτιλήνην οἱ ἐχθροί· ἀπ' ἐκεῖ δὲ ἐχωρίσθησαν. Καὶ ὁ μὲν τουρκικὸς στόλος ἐπανῆλθεν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ὁ δὲ Ἰμβραὴμ ἐπανερχόμενος ἀπὸ τὴν Μυτιλήνην, προσεβλήθη ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, ἔχασε δύο πολεμικὰ καέντα ἀπὸ πυρπολικά, ἔφθασεν εἰς Κῶν καὶ ἐκεῖ ἔλαβε νέας ἐπικουρίας ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον.

Ἀπ' ἐκεῖ ὁ Ἰμβραὴμ ἐπέμεινε νὰ περάσῃ εἰς τὴν Κρήτην. Ὅτε δὲ κατὰ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου ἐξέπλευσεν ἀπὸ τὴν Ἁλικαρνασσόν, ὁ Μιαούλης ὥρμησε κατ' αὐτοῦ, τὸν κατέφθασε πλησίον τοῦ Ἡρακλείου τῆς Κρήτης, διεσκόρπισε τὸν στόλον του καὶ συνέλαβεν ἀρκετὰ φορτηγὰ πλοῖα, τὰ δὲ λοιπὰ ἠνάγκασε νὰ καταφύγωσιν εἰς Ῥόδον, Κάρπαθον καὶ Ἀλεξάνδρειαν. Ἀλλὰ τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἐπὶ τρεῖς μῆνας ναυμαχοῦντα εἶχον βλαβῆ· τὰ πληρώματα εἶχον πολλὰς στερήσεις. Ἐξ ἄλλου δὲν ἐπίστευον ὅτι ὁ Ἰμβραὴμ θὰ ἐξηκολούθει τὰς ἐπιχειρήσεις του κατὰ τὸν χειμῶνα. Ἀλλὰ δὲν ἤξευρον τὴν ἐπιμονήν του· οὗτος δὲ ἀφ' οὗ οἱ Ἕλληνες ἀπῆλθον, συνήθροισε τὰ πλοῖά του εἰς Ῥόδον καὶ κατὰ τὰ τέλη Νοεμβρίου ἔπλευσεν εἰς Σούδαν τῆς Κρήτης.

VI. ΠΕΜΠΤΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ (1825).

§ 43. Ὁ Ἰμβραὴμ ἐν Πελοποννήσῳ καὶ οἱ ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων κατ' αὐτοῦ.

1. Ἀπόβασις τοῦ Ἰμβραὴμ εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἦττα τῶν Ἑλλήνων. — Ἐν ᾧ οἱ Ἕλληνες κατετρίβοντο

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

εἰς ἐμφυλίους πολέμους καὶ ἡ κυβέρνησις ἀποτελουμένη ἀπὸ μερίδα τινὰ τῶν προκρίτων εἶχε φυλακίσει τὸν Κολοκοτρώνην καὶ εἶχε φέρει στρατεύματα ἀπὸ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, μὲ τὰ ὁποῖα ἐπολέμει τοὺς Πελοποννησίους ἀντιπάλους της, χωρὶς νὰ ἐννοήσῃ ποῖος φοβερὸς κίνδυνος ἐπεκρέματο ἀπὸ τὴν ἀνάμειξιν τῶν Αἰγυπτίων εἰς τὸν ἀγῶνα, ὁ Ἰμβραὴμ συνεπλήρωσε τὰς προετοιμασίας του μὲ νέας ἐπικουρίας· ἔπειτα ἀπέπλευσεν ἀπὸ τὴν Σούδαν καὶ κατὰ τὴν 11 Φεβρουαρίου ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Μεθώνην μὲ 10 χιλιάδας πεζικοῦ τακτικοῦ στρατοῦ καὶ 1000 ἱππεῖς καὶ διεσκόρπισε τοὺς πολιορκοῦντας τὴν Κορώνην Ἕλληνας.

Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἔσπευσε νὰ συναθροίσῃ ὑπὲρ τὰς 3 χιλιάδας Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι κατέλαβον τὸ ***Κρεμμύδι***, δύο ὥρας μακρὰν τῆς Μεθώνης. Ἀλλ' ἐπῆλθε κατ' αὐτῶν ὁ αἰγυπτιακὸς στρατὸς καὶ συνῆψε φονικὴν μάχην· οἱ Ἕλληνες ἐνικήθησαν καὶ 500 ἐξ αὐτῶν ἐφονεύθησαν, τὸ δὲ στρατόπεδόν των διελύθη.

2. Κατάληψις τοῦ Ναυαρίνου καὶ τῆς Σφακτηρίας ὑπὸ τοῦ Ἰμβραήμ. Κατόρθωμα τοῦ πλοίου Ἄρεως.— Μετὰ ταῦτα ὁ Ἰμβραὴμ ἐπεχείρησε νὰ καταλάβῃ τὸ Ναυαρῖνον καὶ τὴν Πύλον, διὰ νὰ ἔχῃ ἀσφαλὲς ὁρμητήριον διὰ τὰς μετὰ ταῦτα στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις του. Ἦτο δὲ τὸ Ναυαρῖνον φρούριον παλαιὸν εὑρισκόμενον εἰς τὸ ἄκρον μεγάλου λιμένος, ὁ ὁποῖος σχηματίζεται ἀπὸ τὴν Σφακτηρίαν, νησίδα στενόμακρον καὶ βραχώδη. Εἰς τὸ φρούριον τοῦτο συνήχθησαν 1600 Ἕλληνες. Ἦσαν δὲ καὶ εἰς τὴν Σφακτηρίαν 800 περίπου Ἕλληνες καὶ ἐντὸς τοῦ λιμένος πέντε πλοῖα ὑπὸ τὸν Ἀναστάσιον Τσαμαδόν. Ὁ Ἰμβραὴμ ἐπετέθη πρῶτον ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων τῆς Σφακτηρίας· ὑπὸ σφοδρὸν κανονιοβολισμὸν τοῦ στόλου ἀπεβίβασε τοὺς Ἄραβας στρατιώτας· οὗτοι μὲ τὴν λόγχην ἐφ' ὅπλου κατεδίωξαν τοὺς Ἕλληνας τῆς Σφακτηρίας, ἐφόνευσαν 350 ἐξ αὐτῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸν πλοίαρχον Τσαμαδόν, τὸν Ἀναγνωσταρᾶν καὶ τὸν φιλέλληνα Σάντα-Ρόζαν, καὶ συνέλαβον 200 αἰχμαλώτους. Μετὰ δυσκολίας δὲ οἱ λοιποί, μαζὶ μὲ τὸν Σαχτούρην καὶ Μαυροκορδᾶτον, ἐσώθησαν διὰ λέμβων.

Ἀπὸ τὰ πέντε ἑλληνικὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἦσαν εἰς τὸν λιμένα, τὰ τέσσαρα ἐξέπλευσαν διὰ μέσου τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, προτοῦ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κλεισθῇ ἀπὸ αὐτὸν τὸ στόμιον τοῦ λιμένος. Ἀλλὰ τὸ πλοῖον *Ἄρης* ἐβράδυνε, διότι ἐπερίμενε τὸν πλοίαρχόν του Τσαμαδόν, ὁ ὁποῖος εἶχε φονευθῇ. Ἀφ' οὗ οἱ ναῦται ἐβεβαιώθησαν περὶ τούτου, ἔκοψαν τὰς ἀγκύρας καὶ ἤνοιξαν τὰ πανιά, ἔπειτα ἀνεβίβασαν τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας εἰς τὸ κατάστρωμα, ἠσπάσθησαν ἀλλήλους τὸν τελευταῖον ἀσπασμὸν καὶ ὥρμησαν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Βώκου διὰ μέσου τοῦ αἰγυπτιακοῦ στόλου. Τρεῖς ὥρας ἐπάλαιεν ὁ Ἄρης κατὰ σμήνους ἐχθρικῶν πλοίων· ἐγέμισε τὸ κατάστρωμά του ἀπὸ διαπύρους σφαίρας τοῦ ἐχθροῦ καὶ μόλις τὴν νύκτα κατώρθωσε νὰ σωθῇ μετὰ λαμπρὸν καὶ ἀπελπιστικὸν ἀγῶνα.

Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Σφακτηρίας οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ τοῦ Ναυαρίνου Ἕλληνες, ἐπειδὴ δὲν ἠδύναντο νὰ ἀντισταθῶσιν εἰς τὰς ἐφόδους τῶν ἐχθρῶν οὐδὲ νὰ διασπάσωσι τὴν πολιορκίαν, ἀνεχώρησαν συνθηκολογήσαντες. Ἔπειτα ὁ Ἰμβραὴμ προσέβαλεν ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης τοὺς Ἕλληνας, οἱ ὁποῖοι ἦσαν εἰς τὴν Πύλον· ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας οὗτοι ἐπολέμησαν· ἀλλὰ μὴ δυνάμενοι νὰ ἀντισταθῶσι περισσότερον, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸ φρούριον. (19)

3. Κατορθώματα τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου.—Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Μιαούλης διέπραξε περίλαμπρον κατόρθωμα· εἰσέπλευσε τολμηρῶς εἰς τὸν λιμένα τῆς Μεθώνης καὶ ἐξέπεμψε κατὰ τοῦ ἐκεῖ ἐλλιμενισμένου ἐχθρικοῦ στόλου ἓξ πυρπολικά, μὲ τὰ ὁποῖα ἀνετίναξεν εἰς τὸν ἀέρα ἑπτὰ αἰγυπτιακὰ πλοῖα.

Ὁ δὲ Σαχτούρης διευθύνων ἄλλην μοῖραν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ἐπῆλθεν ἐναντίον τοῦ τουρκικοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐκπλεύσει ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ τοῦ Μεσολογγίου. Τῇ 20 Μαΐου συνήντησεν αὐτὸν πλησίον τοῦ Καφηρέως καὶ συνῆψε σφοδρὰν ναυμαχίαν μὲ αὐτόν. Οἱ Ἕλληνες ἀφ' οὗ διέσπασαν τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα τῶν ἐχθρῶν, ἔκαυσαν τὴν ναυαρχίδα, ἔπειτα διέσπασαν καὶ τὴν ἀριστερὰν καὶ ἔκαυσαν ἄλλο τουρκικὸν πλοῖον. Ὁ ἐχθρικὸς τότε στόλος διεσκορπίσθη· πλοῖά τινα αὐτοῦ ἐξώκειλαν καὶ συνελήφθησαν 30, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ πέντε αὐστριακὰ φορτηγά.

4. Μάχη εἰς τὸ Μανιάκι.—Ὁ ἀτρόμητος Παπαφλέσας, ὁ ὁποῖος ἦτο τότε ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν, ἀπεφάσισε νὰ προσπαθήσῃ ὁ ἴδιος νὰ σταματήσῃ τὸν Ἰμβραήμ· συναθροίσας δὲ στρατὸν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κατέλαβε τὴν θέσιν ***Μανιάκι*** πρὸς ἀνατολὰς τῆς Πύλου ἐπὶ τῶν πλαγίων τοῦ ὄρους Μάλια. Οἱ Ἕλληνες ἦσαν 600 μόνον, ὅτε τῇ 19 Μαΐου ὁλόκληρος ἡ πεδιὰς ἐκαλύφθη ἀπὸ αἰγυπτιακὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα προσέβαλον τοὺς προμαχῶνας τῶν Ἑλλήνων· συνεκροτήθη δὲ ἐκεῖ μία ἀπὸ τὰς πεισματωδεστέρας καὶ αἱματηροτέρας μάχας ὅλου τοῦ πολέμου. Οἱ Αἰγύπτιοι ὥρμησαν εἰς τὰ ἀσθενῆ ἑλληνικὰ ὀχυρώματα· ἀλλ' ἐντὸς αὐτῶν συνήφθη πάλη ἀπελπιστικὴ μὲ τὴν λόγχην καὶ τὸ ξίφος. Οἱ Ἕλληνες ἐφόνευσαν 600 ἐχθροὺς καὶ ἔπεσαν καὶ αὐτοὶ ὅλοι· μεταξὺ δὲ τῶν πτωμάτων εὑρέθη καὶ ὁ νεκρὸς τοῦ Παπαφλέσα. Ὅτε δὲ ἔφερον ἐνώπιον τοῦ Ἰμβραὴμ τὴν κεφαλήν του, οὗτος παρετήρησεν αὐτὴν ἐπὶ πολὺ σιωπηλός· ἔπειτα εἶπεν: «ἁμαρτία νὰ χαθῇ τοιοῦτος πολέμαρχος».

Παπαφλέσας.

5. Ἀντίστασις τοῦ Κολοκοτρώνη. — Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις βλέπουσα τὴν πρόοδον τοῦ Ἰμβραὴμ ἀπεφυλάκισε τὸν Κολοκοτρώνην. Δυστυχῶς ἡ ἀπελευθέρωσις ἔγινεν ἀργά. Ἐν τούτοις ὅμως ὅτε ἀντήχησεν ἡ φωνὴ αὐτοῦ, καλοῦντος τοὺς Ἕλληνας εἰς ἀγῶνας, ὅλοι ἔλαβον θάρρος καὶ ἐλπίδας. Τότε αὐτὸς ἠθέλησε νὰ ἐρημώσῃ ὅλην τὴν χώραν, διὰ νὰ μὴ ἀφήσῃ τίποτε εἰς τὸν Ἰμβραήμ· ἀλλ' ἡ κυβέρνησις τὸν ἠμπόδισεν.

Ὁ Αἰγύπτιος ὅμως ἦτο ταχὺς εἰς τὰς κινήσεις του· ἀφ' οὗ ἔκαυσε τὰς Καλάμας καὶ ἐλεηλάτησε τὴν Μεσσηνίαν, ἐκίνησε κατὰ τῆς Ἀρκαδίας. Ὁ Κολοκοτρώνης ἐπὶ δύο ἡμέρας ἐπολέμησεν αὐτὸν εἰς τὸ ***Ἄκοβον***, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ τὸν σταματήσῃ. Ὁ Ἰμβραὴμ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κατέλαβε τὴν Τρίπολιν καὶ ἔπειτα ὥρμησε πρὸς τὸ Ναύπλιον· ἀλλ' ὁ Ὑψηλάντης μὲ 300 Ἕλληνας κατέλαβε τοὺς Μύλους καὶ ἀπέκρουσε τοὺς ἐχθρούς, οἱ ὁποῖοι ἐπανῆλθον εἰς τὴν Τρίπολιν.

Ὁ Κολοκοτρώνης ἀκούραστος ἠθέλησε νὰ πολιορκήσῃ τὸν Ἰμβραὴμ εἰς Τρίπολιν καὶ συνήθροισεν εἰς τὰς πέριξ αὐτῆς θέσεις πλείστους Ἕλληνας. Ἀλλ' ὁ Αἰγύπτιος ἀπέκρουσεν αὐτοὺς καὶ ἐξηκολούθησε καὶ κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1825 τὰς καταστρεπτικάς του ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, Λακωνίαν καὶ Ἦλιδα.

6. Ἀνανέωσις τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Κρήτῃ. — Ἐν τῷ μεταξύ, ἤτοι κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1825, οἱ Κρῆτες ἐκυρίευσαν τὴν Γραμβοῦσαν, φρούριον κείμενον εἰς τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Κρήτης, καὶ ἐσχημάτισαν ἐπαναστατικὰ σώματα, τὰ ὁποῖα διέτρεχον τὴν Κρήτην καὶ ἐπολέμουν τοὺς Τούρκους.

§ 44. Δευτέρα πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου· (περίοδος πρώτη).

Ἀφ' οὗ ἡ Πύλη παρέδωκεν εἰς τὸν Ἰμβραὴμ τὴν Πελοπόννησον, διηύθυνεν ὅλας της τὰς δυνάμεις πρὸς καθυπόταξιν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, τῆς ὁποίας κύριον προπύργιον ἦτο τὸ Μεσολόγγι. Διώρισεν ἀρχηγὸν τὸν Κιουταχῆν, ὅστις ἦτο γνωστὸς ἀπὸ τὰς προηγουμένας ἐκστρατείας, καὶ παρήγγειλεν εἰς αὐτόν: «ἢ τὸ Μεσολόγγι ἢ τὴν κεφαλήν σου». Οὗτος δὲ συναθροίσας πλέον τῶν 20 χιλιάδων στρατοῦ ἐφάνη πρὸ τοῦ Μεσολογγίου τῇ 23 Ἀπριλίου.

Τὸ Μεσολόγγι εἶχεν ἑτοιμασθῆ ἐν τῷ μεταξύ· ἡ τάφρος ἔγινε βαθυτέρα, τὸ ταπεινόν του τεῖχος ὠχυρώθη μὲ πύργους καὶ προτειχίσματα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐτέθησαν 52 κανόνια· ἀλλὰ τὸ ἀκαταδάμαστον τεῖχος ἦσαν τὰ στήθη τῶν 4000 Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι ὑπερήσπιζον τὴν πόλιν.

Ὁ Κιουταχῆς ἔχων Εὐρωπαίους, οἱ ὁποῖοι διηύθυνον τὰς πολιορκητικὰς ἐργασίας, καὶ 3 χιλιάδας ἐργάτας, ἤρχισε νὰ κάμνῃ διάφορα ὀχυρώματα πέριξ τοῦ Μεσολογγίου, εἰς τὰ ὁποῖα ἔθετε κανόνια καὶ περιέσφιγγε κάθε ἡμέραν στενώτερον τὴν πόλιν. Μετὰ δύο μῆνας ὁ τουρκικὸς στόλος κατέπλευσε πρὸ τοῦ Μεσολογγίου, ἀπεβίβασε τροφὰς καὶ πολεμεφόδια καὶ ἀπέκλεισεν ἀπὸ θαλάσσης τὴν πόλιν,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἔστειλε δὲ καὶ εἰς τὴν λίμνην ἔνοπλα πλοιάρια. Τότε ὁ Κιουταχῆς ἔλαβε περισσότερον θάρρος. Ἔκαμε τρεῖς φοβερὰς ἐφόδους κατὰ τῆς πόλεως· ἀλλ' ἀπεκρούσθη ὁλοτελῶς.

Μετ' ὀλίγον καταφθάνει καὶ ὁ ἑλληνικὸς στόλος· ἐφορμᾷ κατὰ τοῦ τουρκικοῦ, ναυμαχεῖ καὶ τὸν ἀναγκάζει νὰ φύγῃ εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Ἔπειτα τροφοδοτεῖ τὸ Μεσολόγγι, τὸ ὁποῖον δὲν εἶχε πλέον τροφὰς καὶ πολεμεφόδια. Ἐνδυναμωθέντες τότε οἱ Ἕλληνες ἐπεχείρησαν καὶ ἐξόδους, διὰ τῶν ὁποίων ἀπεδεκάτισαν τὸν τουρκικὸν στρατόν. Ἀλλ' ὁ Κιουταχῆς ἐπέμεινεν ἀκόμη· τὰ πολιορκητικά του ὅμως ἔργα κατεστρέφοντο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας μὲ ὑπονόμους καὶ ἐπιθέσεις καὶ αἱ νέαι του ἔφοδοι ἀπεκρούσθησαν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἕλληνες ἐπετίθεντο ἔξωθεν ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκην καὶ ὁ χειμὼν ἤρχιζεν, ὁ Κιουταχῆς περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ὀκτωβρίου ἀπεμακρύνθη εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Ζυγοῦ, 4 ὥρας μακρὰν τοῦ Μεσολογγίου, μὲ 3500 ἄνδρας, τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ του.

VII. ΕΚΤΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ (1826)

§ 43. Δευτέρα πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου (περίοδος δευτέρα).

Ἡ δευτέρα περίοδος τῆς πολιορκίας ἀρχίζει ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1825 διὰ τῆς ἀναμείξεως εἰς αὐτὴν τοῦ Ἰμβραὴμ πασᾶ.

Ὁ σουλτᾶνος βλέπων τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Κιουταχῆ, ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειαν τῶν Αἰγυπτίων κατὰ τοῦ Μεσολογγίου. Ὁ Μεχμὲτ Ἀλῆς ἐδέχθη τὴν πρότασιν τοῦ σουλτάνου· ἔστειλε δὲ εἰς τὸν υἱόν του νέαν ἐπικουρίαν ἀπὸ 10 χιλιάδας στρατοῦ μὲ 70 πλοῖα φορτηγά, συνοδευόμενα ἀπὸ 80 τουρκικὰ καὶ αἰγυπτιακὰ πολεμικὰ καὶ τὸν διέταξε νὰ ἐπιτεθῇ καὶ αὐτὸς κατὰ τοῦ Μεσολογγίου.

Ὁ Ἰμβραὴμ λοιπὸν ἀπέκλεισε μὲ τὰ πλοῖά του τὴν ἡρωϊκὴν πόλιν, αὐτὸς δὲ ἀπεβιβάσθη μὲ τὸν στρατόν του πλησίον αὐτῆς περὶ τὰ τέλη Δεκεμβρίου. Τρεῖς ἑβδομάδας εἰργάζετο ὁ Ἰμβραὴμ εἰς κατασκευὴν μεγάλων ὀχυρωμάτων καὶ κανονιοστασίων· ἐν ᾧ ὁ Κιουταχῆς κατεδίωκεν εἰς τὰ ὄρη τοὺς ἔξωθεν Ἕλληνας, οἱ Αἰγύπτιοι εἰς 20 χιλιάδας ἀνερχόμενοι, ἐπλησίαζον περισσότερον εἰς τὰ τείχη. Ἀφ' οὗ δὲ ἐτελείωσαν τὰ ὀχυρώματά των οἱ Αἰγύπτιοι, ἤρχισαν φο-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δερὸν βομβαρδισμὸν ἐναντίον τῆς πόλεως, ὁ ὁποῖος διήρκεσεν ἐπὶ τρία ἡμερονύκτια· ἔπειτα ἐπεχείρησαν ἀλλεπαλλήλους φοβερὰς ἐφόδους. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ὄχι μόνον τοὺς ἀπέκρουσαν, ἀλλὰ καὶ ὥρμησαν ξιφήρεις, τοὺς ἀπεμάκρυναν, ἐγέμισαν μὲ πτώματα τοὺς ἐχθρικοὺς προμαχῶνας καὶ ἔλαβον ἄπειρα λάφυρα.

Ἀφ' οὗ εἶδον οἱ ἐχθροί, ὅτι δι' ἐφόδου δὲν ἐκυριεύετο τὸ Μεσολόγγι, διότι τοὺς ἀνδρείους του μαχητὰς κανεὶς δὲν ἠδύνατο μὲ τὰ ὅπλα νὰ νικήσῃ, ἀπεφάσισαν νὰ τὸ καταβάλωσι διὰ τῆς πείνης. Πρὸς τοῦτο ἐζήτησαν νὰ κυριεύσωσι τὰ νησίδια τῆς λίμνης τοῦ Μεσολογγίου, διὰ νὰ καταστήσωσιν ἀδύνατον πᾶσαν ἀπὸ θαλάσσης βοήθειαν. Δι' αὐτὸ κατεσκεύασαν πολυάριθμα πλοιάρια καὶ ἐπετέθησαν κατὰ τῶν νησιδίων Βασιλαδίου καὶ Ντολμᾶ, τὰ ὁποῖα μετὰ ὁλονημέρους μάχας κατέλαβον. Ἔπειτα ἐπετέθησαν κατὰ τῆς νησίδος Κλεισόβας, τὴν ὁποίαν ὑπερήσπιζον 130 Ἕλληνες. Καὶ πρῶτος μὲν ὁ Κιουταχῆς ἐπετέθη μὲ τοὺς Ἀλβανούς· ἀλλ' ἀπεκρούσθη καὶ ἐπληγώθη εἰς τὸν μηρόν. Ἔπειτα ὁ Ἰμβραὴμ ἀνέλαβε τὴν ἄλωσιν αὐτῆς καὶ ἔστειλε 3 χιλιάδας Ἄραβας ὑπὸ τὸν Χουσεΐν, αὐτὸν ὅστις εἶχε καταστρέψει τὴν Κρήτην καὶ τὴν Κάσον· ἀλλὰ τρεῖς ἔφοδοι τῶν Ἀράβων ἀπεκρούσθησαν, ὁ Χουσεΐν ἐφονεύθη καὶ 1000 πτώματα ἐχθρικὰ ἐφέροντο ἐπὶ τῶν κυμάτων.

Ἀλλ' ὅσον παρήρχετο ὁ καιρός, ἡ πεῖνα κατέβαλλε περισσότερον τοὺς πολιορκουμένους. Τὸ κρέας τῶν ποντικῶν εἶχε γίνει σπάνιον· καρκῖνοι καὶ ἰχθύες ἠλιεύοντο μὲ κίνδυνον ζωῆς· τὰ φύκη, τὰ δέρματα, οἱ σκώληκες, τὰ ὁποῖα ἔτρωγον ἐπέφερον ἀσθενείας καὶ θάνατον. Οἱ πολιορκούμενοι φοροῦντες ῥάκη, μὲ κείλους τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ χλωμοὶ ὡμοίαζον πρὸς φάσματα· πολλοὶ ἔπιπτον εἰς τὰς ὁδοὺς καταλαμβανόμενοι ἀπὸ σπασμούς· πτώματα ἔκειντο δυσώδη ἐδῶ καὶ ἐκεῖ. Ὅλαι αἱ οἰκίαι εἶχον καταρρεύσει ἀπὸ τοὺς κανονιοβολισμούς. Ἀλλὰ κανείς, οὔτε ἀνὴρ οὔτε γυνή, δὲν ἤθελε νὰ παραδοθῇ εἰς τοὺς ἐχθρούς.

Ἀφ' οὗ οἱ πολιορκούμενοι ἀπώλεσαν πᾶσαν ἐλπίδα βοηθείας, ἀπεφάσισαν νὰ ἐξέλθωσιν ὅλοι ἀπὸ τὴν πόλιν διὰ μέσου τῶν ἐχθρῶν ἔνοπλοι. Ἡ ἔξοδος αὕτη ὡρίσθη διὰ τὴν νύκτα τῆς 10 Ἀπριλίου. Δυστυχῶς ὁ Ἰμβραὴμ ἔμαθεν ἀπὸ Βούλγαρον αὐτόμολον, ὅτι ἐμε-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λετᾶτο ἡ ἔξοδος. Διὰ νὰ τὴν ματαιώσῃ, ἐτοποθέτησε τὸν στρατόν του πλησίον τῆς πόλεως, ἔστησεν ἐνέδραν ἀπὸ τοὺς ἱππεῖς ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν αὐτῆς καὶ ἔστειλε 3 χιλιάδας Ἀλβανοὺς εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ζυγοῦ.

Τὴν νύκτα τῆς 10 Ἀπριλίου οἱ Μεσολογγῖται διῃρέθησαν εἰς τρία μέρη, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τὸ μὲν τοῦ Νότη Μπότσαρη, τὸ ἄλλο τοῦ Κίτσου Τζαβέλλα καὶ τὸ τρίτον τοῦ Μακρῆ. Ἦσαν δὲ ἓν μέρος τῆς φρουρᾶς ἔμπροσθεν, εἰς τὸ μέσον τὰ ἀδύνατα μέλη καὶ ὄπισθεν οἱ ἐπίλοιποι ὁπλοφόροι. Ὅτε ἔφθασε τὸ μεσονύκτιον, οἱ εὑρισκόμενοι ἐμπρὸς πολεμισταὶ ὥρμησαν κατὰ τῶν ἐχθρῶν· φοβερὰ ὑπῆρξεν ἡ ὁρμή των· ἐν ᾧ δὲ οὗτοι ἐπροχώρουν ἀκατάβλητοι ὑπὸ τὸ φοβερὸν πῦρ τῶν ἀντιπάλων, ὄπισθέν των ἤρχοντο αἱ γυναῖκες ἐνδεδυμέναι ἀνδρικά, τὰ παιδία καὶ οἱ ἀδύνατοι γέροντες· ἀλλ' ἐν ᾧ οἱ δυστυχεῖς οὗτοι συνωθοῦντο δεκατιζόμενοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἠκούσθη ἡ κραυγὴ *ὀπίσω*· τότε τὸ πλῆθος αὐτὸ ἐστράφη ὀπίσω πρὸς τὴν πόλιν· ἀλλὰ μετ' αὐτοῦ εἰσώρμησαν καὶ οἱ πολιορκηταὶ πυρπολοῦντες καὶ σφάζοντες. Ὁ κρότος τῶν τηλεβόλων, αἱ φωναὶ τῶν ἀποθνησκόντων, οἱ ἀλαλαγμοὶ τῶν Μουσουλμάνων, ἡ λάμψις τῶν πυρκαϊῶν ἐφανέρωνον τὰς ἀπαισίας σκηνάς, αἱ ὁποῖαι διεδραματίζοντο. Οἱ Μεσολογγῖται ἐπώλησαν ἀκριβὰ τὴν ζωήν των. Γέρων τις τραυματίας ἀνετίναξε προμαχῶνα τοῦ τείχους, τὸν λεγόμενον προμαχῶνα τοῦ Μπότσαρη, εἰς τὸν ἀέρα μὲ τοὺς ἐπ' αὐτοῦ ἐχθρούς, ἀφ' οὗ ἔθηκε πῦρ εἰς τὴν πυρῖτιδα· ἄλλος γέρων, ὁ Καψάλης, ἀφ' οὗ ἀφῆκε τοὺς Τούρκους νὰ πλημμυρήσουν τὸ φυσεκοποιεῖον, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον τοὺς ἔθαψεν ὑπὸ τὰ ἐρείπια, μετὰ τοῦ πλήθους τῶν γυναικῶν, ποῦ ἦσαν ἐκεῖ. Ὅτε ἐξημέρωσε, χιλιάδες πτωμάτων ἐκάλυπτον τὰς ὁδοὺς τῆς καιομένης πόλεως.

Οἱ ἐξελθόντες ὁπλοφόροι διέσπασαν τὰς τάξεις τῶν ἐχθρῶν μὲ ἀκατάβλητον ὁρμήν· ἀλλ' ἐνέπεσαν εἰς τὴν ἐνέδραν τοῦ ἱππικοῦ, τὸ ὁποῖον τοὺς ἐδεκάτισεν· οἱ ἐναπομείναντες ἔφθασαν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ζυγοῦ, ὅπου τοὺς ἐπετέθησαν οἱ Ἀλβανοί. Μετὰ δυσκολίας δὲ ἠδυνήθη μέρος τι μόνον αὐτῶν νὰ σωθῇ εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Ζυγοῦ. Ἐκεῖθεν εἰς κακὴν κατάστασιν μετέβησαν εἰς Ἄμφισσαν,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὅπου διεσώθησαν 1300 μόνον ἄνδρες, 7 γυναῖκες καὶ 4 παιδία, ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐν Μεσολογγίῳ.

Τοιοῦτο τέλος ἔλαβεν ἡ ἡρωϊκὴ καὶ ἄνισος αὕτη πάλη. Ὀλίγοι ἄνδρες ἀντέστησαν ἐπὶ ἓν ἔτος ἐναντίον τοῦ Κιουταχῆ καὶ τοῦ Ἰμβραήμ, τοῦ ὁποίου ὁ στρατὸς περιωρίσθη τέλος εἰς 3500 ἄνδρας. Τοὺς ἡρωϊκοὺς ἀγῶνας τῆς μακρᾶς πολιορκίας, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλληνες ὑπέστησαν μὲν τὰ πάνδεινα, ἀλλ' ἀπήντων εἰς τὰς περὶ παραδόσεως προτάσεις τῶν ἐχθρῶν «ἀποθνήσκομεν, ἀλλὰ δὲν παραδίδομεν τὰ αἱματωμένα ὅπλα», ἐπέστεψεν ὑπεράνθρωπος ἔξοδος. Τοιαύτην ἡρωϊκὴν ἀντίστασιν πόλεως οὐδεμίαν ἄλλην ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ πτῶσις αὐτῆς διήγειρεν εἰς ὅλον τὸν πολιτισμένον κόσμον συγκίνησιν καὶ θαυμασμόν.

§ 46. Ἐρήμωσις τῆς Πελοποννήσου.

Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου ὁ Ἰμβραὴμ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον· διῆλθε δὲ πρῶτον τὴν Ἀχαΐαν, ἔπειτα τὴν Ἀρκαδίαν καὶ μετὰ ταῦτα ὅλην τὴν λοιπὴν Πελοπόννησον, ἐκτὸς τῆς Ἀργολίδος καὶ Κορινθίας· ὅπου καὶ ἂν διήρχετο, ἔσφαζε τοὺς ἀδυνάτους καὶ ἠχμαλώτιζε τὰ γυναικόπαιδα, τῶν ὁποίων πολλὰ ἐχάνοντο εἰς τὰς φάραγγας καὶ τὰ ὄρη ἀπὸ τὴν χιόνα καὶ τὴν πεῖναν· προσέτι ὁ ἐχθρὸς ἔκαιε τὰ σπαρτὰ καὶ τὰς ζωοτροφίας, ὁλόκληρα χωρία μετέβαλλεν εἰς σωροὺς ἐρειπίων καὶ ἠρήμωνεν ἐντελῶς τὸν τόπον. Ἀλλὰ οἱ Ἕλληνες δὲν ἐπροσκύνουν. Οἱ περισσότεροι ἄφηνον τὰς οἰκίας των, μόλις ἐπλησίαζεν ὁ ἐχθρός, καὶ συνετάσσοντο μὲ τὸν Κολοκοτρώνην, ὁ ὁποῖος παρακολουθῶν τοὺς Αἰγυπτίους τοὺς προσέβαλλεν ὅπου εὕρισκεν εὐκαιρίαν.

Δύο φορὰς ὁ Ἰμβραὴμ ἐπροσπάθησε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Μάνην κατὰ Ἰούλιον· ἀλλ' ὑπέστη φοβερὰς ἥττας ἀπὸ τοὺς Μανιάτας καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ.

§ 47. Ἐκστρατεία τοῦ Κιουταχῆ κατὰ τῶν Ἀθηνῶν.—Καραϊσκάκης.

Μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Μεσολογγίου ὁ Κιουταχῆς ὑπέταξε τὴν Ἀκαρνανίαν, κατέλαβε τὴν Φωκίδα καὶ Βοιωτίαν καὶ ἐπροχώρησε κατὰ Ἰούνιον ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν, τὰς ὁποίας ἐπολιόρκησεν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἐβομβάρδισεν ἐπὶ δύο ἡμέρας τὸ ἀσθενὲς τεῖχος τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἔπειτα ἔκαμε γενικὴν ἔφοδον· τότε οἱ ὀλίγοι ὑπερασπισταὶ αὐτῆς Ἕλληνες, ἐπειδὴ δὲν ἠδύναντο ν' ἀντισταθοῦν περισσότερον, ἀνῆλθον εἰς τὴν ἀκρόπολιν, τῆς ὁποίας φρούραρχος ἦτο ὁ Γκούρας, τὴν δὲ πόλιν κατέλαβον οἱ Τοῦρκοι.

Ἐν τῷ μεταξὺ μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Μεσολογγίου εἶχε συνέλθει εἰς τὴν Ἐπίδαυρον ἡ τρίτη ἐθνικὴ συνέλευσις τῶν Ἑλλήνων, ἡ ὁποία ἐξέλεξε νέαν κυβέρνησιν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἀνδρέα Ζαΐμη, τοῦ πρώτου ἀπὸ τοὺς προεστῶτας τῆς Πελοποννήσου. Ἡ κυβέρνησις αὕτη, συμφώνως μὲ τὴν ἐπιθυμίαν ὅλων τῶν Ἑλλήνων, διώρισεν ἀρχηγὸν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, τὸν Γεώργιον Καραϊσκάκην.

Γεώργιος Καραϊσκάκης.

Ὁ Καραϊσκάκης ἐγεννήθη εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἄρτης· ἦτο γενναῖος, ἀλλ' ἀσθενικός, κοντός, ζωηρός, μὲ εὐκινήτους ὀφθαλμούς· κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ ἀγῶνος δὲν ἀνεδείχθη· ὅτε δὲ ἔπεσε τὸ Μεσολόγγι, αὐτὸς ἦτο ἀσθενὴς καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ βοηθήσῃ τὴν ἔξοδον. Ἀλλ' ὅτε ἀνέλαβε τὴν ἀρχιστρατηγίαν, ἔδειξε μέγα στρατηγικὸν πνεῦμα καὶ ὀξυδέρκειαν.

Ὁ Καραϊσκάκης ἀμέσως μετέβη εἰς Ἐλευσῖνα, ὅπου πρὸ καιροῦ ἦτο ἑλληνικὸν στράτευμα· ἐκεῖ προσῆλθε καὶ ὁ Φαβιέρος, Γάλλος συνταγματάρχης, ὁ ὁποῖος εἶχε διοργανώσει σῶμα χιλίων τακτικῶν Ἑλλήνων καὶ ἐπολέμει ἀπὸ χρόνων εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀφ' οὗ δὲ ἠξιώθησαν οἱ Ἕλληνες, ἐπροχώρησαν ἀπὸ Ἐλευσῖνος εἰς Χαϊδάρι· ἐκεῖ ἀπέκρου-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σαν κατ' ἀρχὰς τὸν Κιουταχῆν, ἀλλ' ἔπειτα προσεβλήθησαν ἐκ δευτέρου ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ὀπισθοχωρήσωσιν εἰς Ἐλευσῖνα.

Ἀφ' οὗ ὁ Κιουταχῆς περιέζωσε στενώτερον τὴν ἀκρόπολιν καὶ ἐφονεύθη πολεμῶν καὶ ὁ φρούραρχος Γκούρας, ἀπεφασίσθη νὰ ἐνισχυθῶσιν οἱ πολιορκούμενοι· πρὸς τοῦτο ὁ Κριεζώτης μὲ 300 ἐκλεκτοὺς διεβιβάσθη διὰ πλοίου ἐν καιρῷ νυκτὸς εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἰλισσοῦ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ διὰ τολμηρᾶς πορείας εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἀκρόπολιν.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ πυρῖτις τῶν πολιορκουμένων εἶχεν ἐξοδευθῆ, ὁ Φαβιέρος ἀνέλαβε νὰ ἐφοδιάσῃ τὴν ἀκρόπολιν. Διεβιβάσθη μὲ 500 ἄνδρας εἰς τὸ Παλαιὸν Φάληρον· ἐφόρτωσε τοὺς 400 μὲ πυρῖτιδα, ἔβαλε πέριξ τῶν 100 ὁπλοφόρους καὶ τὴν νύκτα τῆς 15 Δεκεμβρίου μὲ ὁρμητικὴν ἔφοδον ἐπέρασε τὰς τάξεις τῶν Τούρκων καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν ἀκρόπολιν ὑπὸ χάλαζαν σφαιρῶν.

§ 48. Ἐκστρατεία τοῦ Καραϊσκάκη εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα.

Ἀφ' οὗ τοιουτοτρόπως ἐνισχύθη ἡ ἀκρόπολις, ὁ Καραϊσκάκης βλέπων ὅτι μὲ τοὺς Ἕλληνας, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀπῆρτιζον τακτικὸν στρατόν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κάμῃ κατ' εὐθεῖαν ἐπιθέσεις καὶ νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς ἀκροπόλεως, ἔβαλε κατὰ νοῦν ἄλλο μέγα σχέδιον: νὰ καταλάβῃ καὶ ἐπαναστατήσῃ ὅλην τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, ν' ἀποκόψῃ πᾶσαν συγκοινωνίαν τοῦ Κιουταχῆ ἀπὸ Θερμοπυλῶν μέχρι Ἀττικῆς, ὥστε νὰ μὴ δύναται πλέον οὗτος νὰ λάβῃ τροφὰς ἀπὸ Θεσσαλίας, Ἠπείρου καὶ Εὐβοίας· τότε ὁ Κιουταχῆς θὰ ἠναγκάζετο νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς ἀκροπόλεως.

Ὁ Καραϊσκάκης ἀφήσας εἰς φύλαξιν τῆς Ἐλευσῖνος καὶ Σαλαμῖνος τὸν Βᾶσον, ἐξεστράτευσε κατὰ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου καὶ προσέβαλε τοὺς Τούρκους εἰς Δόμβραιναν. Ἔπειτα μαθὼν ὅτι ὁ Μουστάμπεης, τὸν ὁποῖον εἶχε στείλει κατ' αὐτοῦ ὁ Κιουταχῆς ἐβάδιζε μὲ 2500 Τούρκους πρὸς τὴν Ἄμφισσαν, ἔστειλε μέρος τοῦ στρατοῦ του καὶ προκατέλαβε τὸ χωρίον Ἀράχωβαν· ὅτε δὲ ἔφθασεν ἐκεῖ ὁ Μουστάμπεης, ὁ Καραϊσκάκης ἐπῆλθε μετ' ὀλίγον καὶ κατέλαβε τὰς ἐξό-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δους τῶν τριῶν κοιλάδων, εἰς τὴν συμβολὴν τῶν ὁποίων ἦτο ἡ Ἀράχωβα. Οἱ Τοῦρκοι περικυκλωθέντες ἐπὶ λόφου, προσεβλήθησαν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας πανταχόθεν· ὑπέφερον δὲ καὶ ἀπὸ τὸν βαρὺν χειμῶνα, ὁ ὁποῖος ἐπῆλθεν ἐξαίφνης, καὶ ἀπὸ τὰς χιόνας. Διὰ τοῦτο ἐπεχείρησαν τὴν νύκτα τῆς 22 Νοεμβρίου, νὰ φύγωσι διὰ μέσου τῶν ἀποκρήμνων χαραδρῶν. Οἱ Ἕλληνες ἐπετέθησαν κατὰ τῶν φευγόντων μὲ τὰ ξίφη, διότι ὁ χειμὼν εἶχε καταστήσει ἄχρηστα τὰ πυροβόλα· ὅσοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους δὲν ἐφονεύοντο, οὗτοι ἢ ἠχμαλωτίζοντο ἢ ἔπιπτον εἰς τὰ πλήρη χιόνων βάραθρα· διὰ τοῦτο μόλις 300 ἐξ αὐτῶν ἐσώθησαν.

Ὁ Καραϊσκάκης ἐξακολουθῶν τὴν νικηφόρον πορείαν του, κατέστρεψεν ἐφοδιοπομπὰς τοῦ Κιουταχῆ, ἐμπόδισε τὰς ἐρχομένας ἐπικουρίας εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὸ Δίστομον ἠνάγκασε τὸν στρατόν, τὸν ὁποῖον ἔστειλε κατ' αὐτοῦ ὁ Κιουταχῆς ὑπὸ τὸν Ὀμὲρ πασᾶν τῆς Εὐβοίας, νὰ ὑποχωρήσῃ μετὰ πολυημέρους ἀγῶνας. Οὕτω κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1827 ὁ Καραϊσκάκης εἶχεν ἀποδώσει εἰς τοὺς Ἕλληνας ὅλην τὴν Στερεάν, ἐκτὸς τοῦ Μεσολογγίου, Ἀνατολικοῦ, Ναυπάκτου καὶ Βονίτσης.

VIII. ΕΒΔΟΜΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ (1827)

§ 49. Ἐκλογὴ τοῦ Τζώρτζ, Κόχραν καὶ Καποδιστρίου.

Ἐν τῷ μεταξὺ συνῆλθεν εἰς τὴν Τροιζῆνα ἡ τετάρτη ἐθνικὴ συνέλευσις τῶν Ἑλλήνων. Αὕτη ἐψήφισεν ἀρχηγὸν τῶν κατὰ ξηρὰν δυνάμεων τὸν Ἄγγλον Τζώρτζ, καὶ ναύαρχον ὅλων τῶν κατὰ θάλασσαν δυνάμεων τὸν λόρδον Κόχραν, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐπερίμεναν οἱ Ἕλληνες μεγάλα πράγματα, διότι εἶχεν εὐδοκιμήσει εἰς ἄλλους πολέμους· ὁ δὲ Μιαούλης εὐχαρίστως ἔγινεν ἁπλοῦς πλοίαρχος χάριν τῆς πατρίδος.

Συγχρόνως κατέπλευσε τὸ πρῶτον τροχοφόρον πολεμικὸν ἀτμόπλοιον «ἡ Καρτερία», τῆς ὁποίας πλοίαρχος ἦτο ὁ Ἄγγλος Ἀστιγξ, καὶ ἡ φρεγάτα «Ἑλλὰς» 64 κανονίων, τῆς ὁποίας πλοίαρχος διωρίσθη ὁ Μιαούλης· τὰ πλοῖα ταῦτα εἶχον γίνει διὰ δανείου τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μετὰ ταῦτα ἡ συνέλευσις ἐξέλεξε κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος τὸν Ἰω. Καποδίστριαν καὶ ἐψήφισε καὶ νέον σύνταγμα. Ἀλλ' ὁ Καποδίστριας, ὁ ὁποῖος τότε εἶχε παραιτηθῇ ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ῥωσίας καὶ ἔμενεν εἰς τὴν Ἑλβετίαν, δὲν ἦλθεν ἀμέσως εἰς τὴν Ἑλλάδα. Διὰ τοῦτο διωρίσθη, ὅπως κυβερνᾷ μέχρι τῆς ἀφίξεώς του, τριμελὴς κυβερνητικὴ ἐπιτροπή.

§ 30. Θάνατος τοῦ Καραϊσκάκη.

Ἡ καταστροφὴ τῶν Ἑλλήνων ἐν Φαλήρῳ.

Ἐπειδὴ οἱ ἐν τῇ ἀκροπόλει ἐζήτουν ἐπιμόνως βοήθειαν, ὁ Καραϊσκάκης κατὰ πρόσκλησιν τῆς κυβερνήσεως ἦλθεν εἰς Ἐλευσῖνα, ἵνα ἐπισπεύσῃ τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας. Συναθροίσας δὲ ἀρκετὸν στράτευμα κατέλαβε τὸ Κερατσίνι.

Ὁ Καραϊσκάκης εἶχε τὴν γνώμην νὰ καταλάβωσιν οἱ Ἕλληνες τὸν Ὠρωπὸν καὶ τὸν Μαραθῶνα καὶ ἀποκλείσωσι στενώτερον τὸν Κιουταχῆν· ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν γνώμην τοῦ Κόχραν, ὁ ὁποῖος ἤθελε νὰ γίνῃ ἀμέσως ἔφοδος πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς ἀκροπόλεως. Πρὸς τοῦτο κατέλαβον οἱ Ἕλληνες τὸν Πειραιᾶ καὶ προσέβαλον τοὺς εὑρισκομένους εἰς τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος 300 Ἀλβανούς, τοὺς ὁποίους μετὰ σφοδρὸν ἀγῶνα ἠνάγκασαν νὰ παραδοθῶσιν.

Μετὰ ταῦτα ἀπεφασίσθη, κατὰ τὴν ἐπίμονον θέλησιν τοῦ Κόχραν, νὰ γίνῃ ἡ ἔφοδος κατὰ τῶν Τούρκων τὴν νύκτα τῆς 22 Ἀπριλίου· καὶ ἐν ᾧ τὸ ἀπελευθερωτικὸν σῶμα ἀποβιβαζόμενον εἰς τὸ Παλαιὸν Φάληρον θὰ ἐπροχώρει πρὸς τὴν ἀκρόπολιν, οἱ λοιποὶ Ἕλληνες ἐπερχόμενοι κατὰ τῶν Τούρκων ἀπὸ τῆς πεδιάδος θὰ ἀπησχόλουν αὐτούς. Πρὸς τοῦτο οἱ Ἕλληνες κατέλαβον μέρος τῆς πεδιάδος παρὰ τὸ Φάληρον καὶ διετάχθησαν νὰ ἡσυχάζωσιν ὅλην τὴν ἡμέραν· ἀλλὰ Κρῆτές τινες περιελθόντες εἰς εὐθυμίαν, προσέβαλον τοὺς Τούρκους. Ἐντεῦθεν ἤρχισε σπουδαία συμπλοκή. Ὁ Καραϊσκάκης, ὁ ὁποῖος ἦτο κλινήρης ἀπὸ τὴν στενοχωρίαν του διὰ τὴν ἀποφασισθεῖσαν ἐπίθεσιν, ἀκούει ἐν μέσῳ τοῦ πυρετοῦ του τοὺς πυροβολισμούς, πηδᾷ εἰς τὸν ἵππον του, ἁρπάζει τὴν σπάθην Ἕλληνός τινος καὶ ὁρμᾷ κατὰ τῶν ἐχθρῶν, προσπαθῶν συγχρόνως νὰ πείσῃ τοὺς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἕλληνας νὰ ὑποχωρήσουν. Ἀλλὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην Τοῦρκος ἱππεὺς τὸν πυροβολεῖ εἰς τὴν κοιλίαν· μὲ μεγάλας προσπαθείας συγκρατεῖται εἰς τὸν ἵππον του. Μετεφέρθη δὲ ἀπὸ τοὺς συναγωνιστάς του εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ τὴν νύκτα ἐξέπνευσεν.

Πόσον μεγάλον δυστύχημα ἦτο ὁ θάνατος τοῦ μεγαλοφυεστέρου στρατηγοῦ τῆς ἐπαναστάσεως, ἔδειξεν ἡ ἔφοδος τῆς ἀκροπόλεως. Αὕτη ἀνεβλήθη μίαν ἡμέραν διὰ νὰ θάψωσιν οἱ Ἕλληνες τὸν ἀρχηγόν των. Τὴν νύκτα λοιπὸν τῆς 23 Ἀπριλίου ἐπεβιβάσθησαν ἐπὶ πλοίων 3 χιλιάδες Ἑλλήνων· ἀλλ' ἀπεβιβάσθησαν ἀτάκτως εἰς τὸ Φάληρον περὶ τὸ μεσονύκτιον καὶ ἐπροχώρησαν μὲ τόσην ἀταξίαν, ὥστε τὸ πρωί, ἐν ᾧ μέρος τῶν Ἑλλήνων ἦτο πλησίον τῆς ἀκροπόλεως, ἄλλοι ἦσαν εἰς τὰς ὄπισθεν θέσεις καὶ ἄλλοι ἀκόμη πλησίον τῆς παραλίας. Ὁ Κιουταχῆς, ἀφ' οὗ τοὺς εἶδεν, ἐπερίμενεν ὀλίγον, διὰ νὰ ἴδῃ τί θὰ ἔκαμνον οἱ ἐν Πειραιεῖ καὶ Κερατσινίῳ Ἕλληνες. Ἀφ' οὗ ὅμως αὐτοὶ δὲν ἐκινοῦντο, ἐπετέθη μὲ ὅλας του τὰς δυνάμεις κατὰ τῶν ἀποβιβασθέντων Ἑλλήνων καὶ ἐπέφερε πανωλεθρίαν εἰς αὐτούς· οἱ Τοῦρκοι δὲ ἱππεῖς κατεδίωκον τοὺς Ἕλληνας μέχρι Φαλήρου καὶ ἡ πεδιὰς ἐστρώθη ἀπὸ πτώματα· 1500 Ἕλληνες ἐφονεύθησαν καὶ 200 ᾐχμαλωτίσθησαν. Ἡ ἧττα αὕτη ὑπῆρξεν ἡ αἱματηροτάτη, ἀπὸ ὅσας ὑπέστησαν οἱ Ἕλληνες κατὰ τὴν ἐπανάστασιν.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην διελύθη καὶ τὸ παρὰ τὸν Πειραιᾶ στρατόπεδον· οἱ Ἕλληνες τῆς ἀκροπόλεως ἐσυνθηκολόγησαν πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ μετεφέρθησαν εἰς Σαλαμῖνα. Ἡ πτῶσις δὲ τῆς ἀκροπόλεως ἐπέφερε τὴν πτῶσιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς ὅλα τὰ μέρη, τὰ ὁποῖα διὰ τοῦ Καραϊσκάκη εἶχον ἐκ νέου ἀναλάβει τὸν ἀγῶνα.

§ 31. Ἐπέμβασις τῆς Ῥωσίας, Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας εἰς τὸν ἀγῶνα.

Ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις δυσηρέστησε κατ' ἀρχὰς τὰς εὐρωπαϊκὰς κυβερνήσεις, αἱ ὁποῖαι πρὸ ὀλίγου εἶχον νικήσει τὸν Ναπολέοντα καὶ ἀπεστρέφοντο τὰς ἐπαναστάσεις, διότι ἐθεώρουν ὅτι αὗται θὰ περιώριζον τὰ δικαιώματα τῶν βασιλέων. Ἀλλ' ὁ φόνος τοῦ πατριάρχου καὶ αἱ ὠμότητες τῶν Τούρκων διήγειρον τοιαύτην ἀγανάκτησιν εἰς τὴν Ῥωσίαν, ἡ ὁποία ἐπροστάτευε τοὺς Χριστιανοὺς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τῆς Ἀνατολῆς, ὥστε ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος μετεχειρίσθη ὅλα τὰ διπλωματικὰ μέσα, διὰ νὰ περιορίσῃ τοὺς Τούρκους. Ἀλλ' ἡ Αὐστρία, ἐχθρὰ πάσης ἐλευθερίας, περιώριζεν ὅσον ἠδύνατο τὴν Ῥωσίαν καὶ ἐπροσπάθει μὲ διαφόρους δολοπλοκίας νὰ δώσῃ καιρὸν εἰς τοὺς Τούρκους νὰ καταπνίξουν τὴν ἐπανάστασιν. Ἡ καταστροφὴ ὅμως τῆς Χίου ἠνάγκασε τὴν συμπάθειαν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Εὐρώπην.

Μετ' ὀλίγον ἔγινε πρωθυπουργὸς εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὁ φιλελεύθερος Γ. Κάνιγκ· οὗτος συνενοήθη μὲ τὴν Ῥωσίαν, ὅπως πείσωσι τὴν Πύλην νὰ δεχθῇ συγκαταβατικὴ πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ δεχθῇ τὴν εὐρωπαϊκὴν μεσολάβησιν, διὰ νὰ κανονισθοῦν τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ἡ Πύλη ἤθελε νὰ καταστρέψῃ τοὺς Ἕλληνας, καὶ διὰ τοῦτο αἱ διαπραγματεύσεις της μὲ τὰς δύο Δυνάμεις δὲν ἔφερον κανὲν ἀποτέλεσμα. Τοὐναντίον ἡ Πύλη ἐπροσκάλεσε τοὺς Αἰγυπτίους, οἱ ὁποῖοι ἔκαμαν τόσας καταστροφὰς εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Διὰ τοῦτο ὁ Κάνιγκ συνενοήθη μὲ τὸν νέον αὐτοκράτορα τῆς Ῥωσίας Νικόλαον καὶ ὑπέγραψαν ἡ Ῥωσία καὶ Ἀγγλία πρωτόκολλον εἰς τὴν Πετρούπολιν κατὰ Μάρτιον τοῦ 1826, διὰ νὰ ἐπέμβωσι καὶ εἰρηνεύσουν τὴν Ἑλλάδα. Τὸ πρωτόκολλον τοῦτο παρεδέχθη καὶ ἡ Γαλλία καὶ ἔγινε συνθήκη μεταξὺ τῶν τριῶν Δυνάμεων κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1827. Διὰ ταύτης ὡρίζετο, ὅτι αἱ τρεῖς σύμμαχοι Δυνάμεις θὰ ἀπῄτουν ἀνακωχὴν καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη. Καὶ οἱ μὲν Ἕλληνες ἐδέχθησαν αὐτήν. Ἡ δὲ Πύλη ἀγερώχως τὴν ἀπέρριψεν.

Ἡ ἐν Ναυαρίνῳ ναυμαχία.—Μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς συνθήκης, αἱ σύμμαχοι κυβερνήσεις ἔστειλαν τοὺς στόλους των εἰς τὸ Αἰγαῖον· τοῦ ῥωσικοῦ στόλαρχος ἦτο ὁ Ἔϋδεν, τοῦ γαλλικοῦ ὁ Δεριγνῦ καὶ τοῦ ἀγγλικοῦ ὁ Κορδιγκτών, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀνώτερος τῶν δύο ἄλλων. Ἐν τῷ μεταξύ, κατ' Αὔγουστον τοῦ 1827, ἦλθεν ἐξ Αἰγύπτου εἰς Πύλον ἰσχυρὸς στόλος ἐξ 92 πλοίων, ἐκ τῶν ὁποίων 51 πολεμικά, καὶ ἀπεβίβασε παντὸς εἴδους ἐφόδια καὶ 4 χιλιάδας τακτικοῦ στρατοῦ. Ὁ Ἰμβραήμ, ἀφ' οὗ ἔλαβε τὰς ἐπικουρίας ταύτας, ἠρνήθη νὰ δεχθῇ τὴν ἀνακωχὴν καὶ ἤθελε διὰ θαλάσσης νὰ προσβάλῃ τὴν Ὕδραν καὶ προσέτι νὰ προσβάλῃ τοὺς Ἕλληνας εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον· μὲ τὸν στρατόν του δὲ παρέδωκεν εἰς πλήρη καταστροφὴν καὶ φλόγας ὅ,τι ἀπέμεινεν εἰς Μεσσηνίαν, Ἀρκαδίαν καὶ Λακωνίαν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Οἱ ναύαρχοι βλέποντες τὴν καταστροφὴν αὐτὴν καὶ σκεπτόμενοι ὅτι κατὰ τὸν ἐπικείμενον χειμῶνα δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ ἀποκλείσωσι τὸν αἰγυπτιακὸν στόλον περιπλέοντες ἔξωθεν τῆς Πύλου, εἰσέπλευσαν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ναυαρίνου τῇ 8 Ὀκτωβρίου. Ὁ τουρκο-αιγυπτιακὸς στόλος ἀποτελούμενος ἀπὸ 82 πολεμικὰ πλοῖα ἦτο παρατεταγμένος ἐντὸς τοῦ λιμένος εἰς τρεῖς ἀλλεπαλλήλους σειράς· ὅτε δὲ εἰσέπλευσαν τὰ 27 συμμαχικὰ πλοῖα, οἱ Τοῦρκοι ἐπυροβόλησαν κατ' αὐτῶν. Ἐκ τούτου ἤρχισεν ἡ φοβερὰ ἐκείνη ναυμαχία, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐντὸς τεσσάρων ὡρῶν τὰ καλύτερον διοικούμενα καὶ ἰσχυρὰ πλοῖα τῶν συμμάχων κατέστρεψαν ὅλον τὸν ἐχθρικὸν στόλον. (10)

ΙΧ. ΟΓΔΟΟΝ ΚΑΙ ΕΝΑΤΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ (1828 καὶ 1829)

§ 32. Τελευταῖοι ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐνέργειαι τῶν Δυνάμεων, διὰ τῶν ὁποίων ἔγινεν ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος.

1. Ἔκδίωξις τοῦ Ἰμβραὴμ ἐκ τῆς Πελοποννήσου. — Ἀλλ' ἡ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου ἠὔξησε τὸν φανατισμὸν τῶν Τούρκων, οἱ ὁποῖοι κατ' οὐδένα τρόπον ἤθελον νὰ ἀλλάξουν πολιτικήν. Διὰ τοῦτο ἡ Ῥωσία ἐκήρυξε κατ' αὐτῶν τὸν πόλεμον κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1828. Ἐν ᾧ δὲ οἱ Ῥῶσοι εἰσέβαλλον ἀπὸ βορρᾶ καὶ ἐνίκων τοὺς Τούρκους, ἡ Ἀγγλία ἔπεισε τὸν Μεχμὲτ Ἀλῆν ν' ἀνακαλέσῃ τὸν Ἰμβραὴμ ἐκ τῆς Πελοποννήσου. Ἐπειδὴ ὅμως οὗτος ἤθελε νὰ ἀφήσῃ φρουρὰς εἰς τὰς ὀχυρὰς θέσεις, διὰ τοῦτο ἦλθον 13 χιλιάδες γαλλικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸν στρατάρχην Μαιζῶνα εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὁ ὁποῖος ἐξεδίωξεν ἀπὸ αὐτὴν τοὺς Αἰγυπτίους.

2. Τελευταῖοι ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα. — Ὁ κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος Ἰω. Καποδίστριας, ὁ ὁποῖος ἦλθεν εἰς τὸ Ναύπλιον κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1828, ἔστειλε στρατὸν ὑπὸ τὸν Τζῶρτζ εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα καὶ κατέλαβε τὸ Μεσολόγγι καὶ ὅλα τὰ ἄλλα αὐτῆς μέρη. Ἄλλον δὲ στρατὸν ἔθηκεν ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου, ὁ ὁποῖος ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα καὶ ἐνίκησε τοὺς Τούρκους τῇ 12 Σεπτεμβρίου 1829 εἰς τὴν ἔνδοξον μάχην τῆς *Πέτρας* τῆς Βοιωτίας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὴν τελευταίαν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως· τοὺς ἠνάγκασε δὲ νὰ ἐγκαταλείψουν ὅλην τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ἐκτὸς τῆς Εὐβοίας, τῆς Λαμίας καὶ τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν.

4. Ἡ ἀνεξαρτησία καὶ τὰ ὅρια τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.—Ἀλλ' ὁ σουλτᾶνος, ὁ ὁποῖος δὲν ἤθελε νὰ δεχθῇ τὴν μεσολάβησιν, ποῦ τοῦ ἐπρότειναν αἱ προστάτιδες τῆς Ἑλλάδος Δυνάμεις, ἀφ' οὗ ἐνικήθη ἀπὸ τοὺς Ῥώσους, ἠναγκάσθη διὰ τῆς συνθήκης τῆς Ἀδριανουπόλεως τῇ 2 Σεπτεμβρίου 1829 ν' ἀναγνωρίσῃ τὰς ἀποφάσεις τῶν Δυνάμεων.

Εἰς τὴν νέαν δὲ συνδιάσκεψιν τῶν τριῶν Δυνάμεων, ἡ ὁποία ἔγινεν εἰς τὸ Λονδῖνον, ἀπεφασίσθη κατὰ πρότασιν τῆς Ἀγγλίας νὰ κηρυχθῇ ἡ Ἑλλὰς ἀνεξάρτητον κράτος ὑπὸ ἡγεμόνα Εὐρωπαῖον, τὸν πρίγκιπα Λεοπόλδον (τὸν μετὰ ταῦτα βασιλέα τοῦ Βελγίου). Ἀλλὰ τὰ ὅρια τοῦ κράτους ἦσαν πολὺ μικρά, ἀφ' οὗ κατὰ τὴν ἀπόφασιν τῶν Δυνάμεων μέρος μόνον τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος ἠλευθερώνετο, ἡ δὲ Κρήτη καὶ ἡ Σάμος, αἱ ὁποῖαι τόσον λαμπρῶς εἶχον ἀγωνισθῇ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἔμενον ὑπὸ τοὺς Τούρκους. Διὰ ταῦτα διεμαρτυρήθη ἡ τότε συνελθοῦσα πέμπτη ἐθνικὴ συνέλευσις τῶν Ἑλλήνων καὶ ὁ Λεοπόλδος παρῃτήθη τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου.

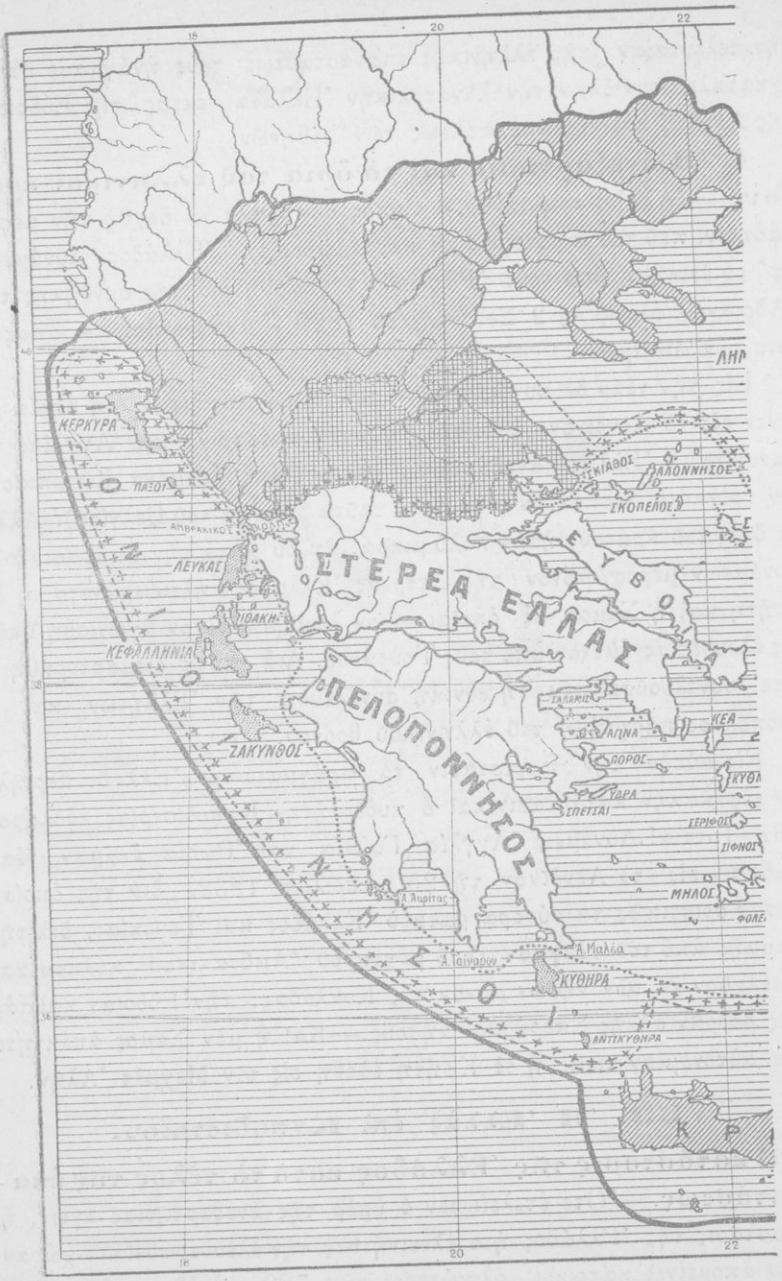
Εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν τὰ πράγματα ἐν Ἑλλάδι περιῆλθον εἰς κακὴν κατάστασιν καὶ ὁ κυβερνήτης Καποδίστριας ἐδολοφονήθη. Τότε αἱ Δυνάμεις Ἀγγλία Γαλλία καὶ Ῥωσία ἔκαμαν νέαν σύμβασιν εἰς τὸ Λονδῖνον τῇ 25 Ἀπριλίου 1832, διὰ τῆς ὁποίας ὥρισαν ὁριστικῶς τὰ σύνορα μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας, διὰ τῆς γραμμῆς ἀπὸ τοῦ Παγασητικοῦ μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ περιέλαβον ἐκ τῶν νήσων μόνον τὰς Κυκλάδας, τὴν Εὔβοιαν καὶ τὰς πρὸς βορρᾶν αὐτῆς Σποράδας νήσους.—Καὶ ἡ μὲν Σάμος ἀπέκτησε τότε αὐτονομίαν τινά, ἡ δὲ Κρήτη ἐδόθη εἰς τὸν Μεχμὲτ Ἀλῆν.

§ 33. Ἡ Ἑλλὰς ἐπὶ Καποδιστρίου.

Ἡ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ τέλος τῆς ἐπαναστάσεως.—Ὅτε ἐτελείωσεν ὁ ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγών, ἡ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος ἦτο ἐλεεινή. Εἰς τὴν ἐλευθερωθεῖσαν χώραν εἶχον ἀπομείνει κάτοικοι ὀλιγώτεροι τῶν 700 χιλιάδων. Αἱ πόλεις

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΑΙ ΔΙΑΔΟΧΙΚΑΙ ΕΠΑΥΞΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 1913

..... Διὰ τοιούτων στιγμῶν σημειοῦνται τὰ ὅρια τῆς Ἑλλάδος τῷ 1832. (Τότε αὕτη εἶχεν ἔκτασιν 49 500 σχεδὸν τετρ. χιλιόμ.).

†††††† Διὰ σταυρῶν σημειοῦνται τὰ ὅρια τῆς Ἑλλάδος τῷ 1864. (Τότε προσετέθησαν αἱ Ἰόνιοι νῆσοι, διακρινόμεναι διὰ στιγμῶν, καὶ ἡ Ἑλλὰς ἔλαβεν ἔκτασιν σχεδὸν 51 000 τετρ. χιλιόμ.).

- - - - Ὅρια τῆς Ἑλλάδος τῷ 1881. (Τότε προσετέθησαν ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ περὶ τὴν Ἄρταν χώρα, διακρινόμεναι διὰ καθέτως διασταυρουμένων γραμμῶν, καὶ ἡ Ἑλλὰς ἔλαβεν ἔκτασιν 65119 τετραγ. χιλιομ.).

—— Διὰ παχείας γραμμῆς σημειοῦνται τὰ ὅρια τῆς Ἑλλάδος τῷ 1913. (Τότε προσετέθησαν μέρος τῆς Μακεδονίας, ἡ Ἤπειρος, ἡ Κρήτη καὶ ἄλλαι νῆσοι· τὰ μέρη ταῦτα διακρίνονται δι' ἐγκαρσίων γραμμῶν· ἡ Ἑλλὰς ἔλαβεν ἔκτασιν περίπου 120 000 τετρ. χιλιομ.).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ τὰ χωρία ἦσαν σχεδὸν ἐρείπια. Καὶ αὐτὸ τὸ Ναύπλιον, τὸ ὁποῖον ἦτο κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδος, εἶχεν οἰκίας ξυλίνας καὶ σαθράς. Καὶ εἰς τὰ ἄλλα δὲ μέρη ἦσαν ὀλίγαι πτωχικαὶ οἰκίαι, ἐν ᾧ ὁ περισσότερος λαὸς ἔζη εἰς καλύβας. Τὰ ἔπιπλα ἦσαν πολὺ σπάνια, καὶ αὐτὰ δὲ εὐτελῆ καὶ ξύλινα.

Ἡ χώρα ἦτο ἐντελῶς ἐρημωμένη· οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Αἰγύπτιοι καὶ τὰς φυτείας εἶχον καταστρέψει καὶ δένδρα παραπολὺ ὀλίγα εἶχον ἀφήσει. Αἱ ὁδοὶ ἦσαν ἐντελῶς κατεστραμμέναι καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀδιάβατοι. Ἐνδύματα δὲν ὑπῆρχον· οἱ κάτοικοι, καὶ αὐτοὶ οἱ πολεμισταί, ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ρακένδυτοι. Γυναῖκες καὶ παιδία ἀπέθνησκον συχνὰ ἀπὸ πεῖναν, καὶ οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι ἔζων μὲ βραστὰ χόρτα. Οἱ πολεμισταί, ποῦ ἦσαν 30 χιλιάδες καὶ οἱ ναῦται 20 περίπου χιλιάδες, πτωχοὶ ἐντελῶς καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ εὕρουν τὰ μέσα νὰ ἐργασθοῦν, συνηθισμένοι δὲ νὰ πολεμοῦν τόσα ἔτη, εὑρίσκοντο εἰς μεγάλην ἀπορίαν πῶς νὰ ζήσουν. Διὰ τοῦτο οἱ μὲν πολεμισταὶ ἐζήτουν ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς των, νὰ τοὺς βοηθήσῃ ἡ κυβέρνησις, καὶ ἠκολούθουν αὐτοὺς εἰς τοὺς διαφόρους τῶν ἐμφυλίους ἀγῶνας, οἱ δὲ ναῦται ἐτράπησαν εἰς τὴν πειρατείαν, συλλαμβάνοντες καὶ ληστεύοντες ὅλα τὰ πλοῖα, καὶ τὰ εὐρωπαϊκά, τὰ ὁποῖα διέπλεον τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας.

Ἐκπαίδευσις διόλου σχεδὸν δὲν ὑπῆρχεν. Ἡ ἐπανάστασις εἶχε παραλύσει τὰ σχολεῖα τῆς Δημητσάνης, τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Ἠπείρου, Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας, ἐν ᾧ τὰ τῶν Κυδωνιῶν, Χίου καὶ Βουκουρεστίου ἐντελῶς κατεστράφησαν. Οἱ λόγιοι μετέβησαν εἰς τὰ στρατόπεδα τῶν μαχητῶν ἢ εἰς τὰς συνελεύσεις, ὅπου ἀρκετοὶ ἀπέθανον ἀπὸ τὴν πεῖναν καὶ τὰς κακουχίας. Ὀλίγα δὲ στοιχειώδη γράμματα ἐδιδάσκοντο εἰς τὰς νήσους καὶ εἰς τὸ Ναύπλιον.

Ἀλλὰ καὶ ὁ κλῆρός μας δὲν εὑρίσκετο εἰς καλυτέραν θέσιν· πλεῖστοι ἱερωμένοι, καὶ ἀρχιερεῖς ἀκόμη, εἶχον πρωτοστατήσει εἰς τοὺς ἀγῶνας, εἰς τὰς συνελεύσεις καὶ εἰς τὰς νομοθετικὰς ἐπιτροπάς, καὶ εἶχον μαρτυρήσει κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ πατριάρχου. Ἡ τοιαύτη ὅμως πολύτιμος ὑπηρεσία ὑπὲρ τῆς πατρίδος εἶχεν ἀποδεκατίσει τὸν κλῆρον καὶ εἶχε παραλύσει καὶ τὴν πειθαρχίαν αὐτοῦ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἐννοεῖται ὅτι μὲ τοιαύτην κατάστασιν οὔτε διοίκησις οὔτε δικαιοσύνη οὔτε εἰσοδήματα τοῦ δημοσίου ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρχουν. Κυβέρνησις καμμία ἕως τότε δὲν εἶχε γίνει μὲ δύναμιν, τὴν ὁποίαν νὰ σέβωνται ὅλοι καὶ νὰ ὑπακούουν εἰς αὐτήν· εἰς κάθε τόπον ὑπῆρχεν ἓν σημαῖνον πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἔκαμνεν ὅ,τι ἤθελεν. Ἀλλὰ πολλάκις τὰ σημαίνοντα αὐτὰ πρόσωπα ἤρχοντο εἰς σύγκρουσιν καὶ ηὔξανον τὴν δυστυχίαν τοῦ λαοῦ. Αἱ διχόνοιαι δὲ τῶν ἀρχηγῶν καὶ οἱ ἀλλεπάλληλοι ἐμφύλιοι πόλεμοι κατέστησαν ἀκόμη χειροτέραν τὴν θέσιν τῶν δυστυχῶν κατοίκων. Δικαστήρια δὲν ὑπῆρχον, ἐκτὸς τοῦ δικαστηρίου **τῶν λειῶν** ἐν Αἰγίνῃ καὶ τοῦ ἐμποροδικείου ἐν Σύρῳ. Χρήματα τὸ δημόσιον δὲν εἰσέπραττε κανονικῶς, εἰ μὴ μόνον τὴν δεκάτην ἀπὸ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου.

Ἡ κυβέρνησις τοῦ Καποδιστρίου. — Ὅτε ἦλθεν ὁ Καποδίστριας εἰς τὸ μέσον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ τοῦ γυμνητεύοντος καὶ ὑποφέροντος, ἐν ᾧ τὰ περισσότερα μέρη τῆς Ἑλλάδος κατεῖχοντο ἀκόμη ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς, ἔγινε δεκτὸς ὡς πατήρ. Συνέστησε κυβέρνησιν, τὴν ὁποίαν ὅλοι ἐσέβοντο. Διὰ νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς πρώτας ἀνάγκας, ἔλαβε δάνειον ἀπὸ τὰς Δυνάμεις καὶ ἔδωκε καὶ ὅλην τὴν ἰδικήν του περιουσίαν. Περιώρισε τὴν πειρατείαν καὶ ἐφρόντισε καὶ διὰ τὴν δημοσίαν ἀσφάλειαν. Ἐνοικίασε κανονικώτερον τὸν φόρον τῆς δεκάτης εἰς τὰ ἐλευθερωθέντα μέρη καὶ ἤρχισε νὰ εἰσπράττῃ τακτικώτερον τὰ ἔσοδα τοῦ κράτους.

Τὰ στρατιωτικὰ διώρθωσεν ὅσον ἠδύνατο· διῄρεσε τὸν στρατὸν εἰς χιλιαρχίας, τοὺς δὲ ἀξιωματικοὺς διώριζεν ἡ κυβέρνησις καὶ ὄχι οἱ στρατιωτικοὶ ἀρχηγοί, ὡς πρότερον· ἐπίσης τοὺς μισθοὺς ἐπλήρωνεν εἰς τοὺς στρατιώτας ἡ κυβέρνησις, ἐν ᾧ ἕως τώρα τοὺς ἐμοίραζεν ὁ ἀρχηγός των· οὕτω δὲ κατέστησε τὰ στρατεύματα ἐθνικά. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ στρατὸς ἦτο ἀκόμη ἄτακτος καὶ ὁ κυβερνήτης πολλάκις δὲν ἠδύνατο νὰ πληρώνῃ τοὺς μισθούς· ἀλλ' ἤρχισε νὰ φροντίζῃ καὶ περὶ συστάσεως τακτικοῦ στρατοῦ.

Διὰ τὴν διοίκησιν τοῦ τόπου διῄρεσε τὴν Ἑλλάδα εἰς 13 τμήματα (νομούς), καθὲν τῶν ὁποίων διηύθυνεν εἷς ἔκτακτος ἐπίτροπος· διωρίσθησαν δὲ καὶ δημογεροντίαι εἰς τὰς ἐπαρχίας καὶ χωρία.

Ὁ Καποδίστριας ἔδειξε ζωηρὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοῦ λαοῦ. Ἔκαμεν εἰς τὴν Αἴγιναν ὀρφανοτροφεῖον καὶ διδασκαλεῖον, εἰς τὸ Ναύπλιον στρατιωτικὴν σχολὴν καὶ εἰς τὸν Πόρον ἐκκλησιαστικήν. Παρεκίνησε τὰς κοινότητας νὰ ἱδρύσουν διάφορα σχολεῖα καί, ὅπου οἱ πόροι των δὲν ἐπήρκουν, ἐβοήθει ὁ κυβερνήτης. Τόσον πολὺ ἐξήφθη ἡ φιλομάθεια τοῦ ἔθνους μας, ὥστε ἐντὸς ὀλίγου χρόνου ὄχι μόνον ἔγιναν πολλὰ δημοτικὰ σχολεῖα, ἀλλὰ καὶ μερικὰ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως· καὶ τῷ μὲν 1828 ἦσαν 6 χιλιάδες μαθητῶν, κατὰ δὲ τὸ ἑπόμενον ἔτος ὑπερδιπλάσιοι. Προσέτι ὁ Καποδίστριας ἔκαμε γεωργικὴν σχολὴν εἰς τὴν Τύρινθα καὶ ἐπροστάτευσε τοὺς γεωργούς. Τότε ἤρχισε νὰ ἀνοικοδομῆται ἡ Τρίπολις καὶ ἄλλα τινὰ μέρη καὶ μικρὰ ἐμπορικὴ κίνησις ἤρχισε νὰ γίνεται.

Ἰωάννης Καποδίστριας.

Ἀλλὰ τὰ μέτρα τὰ ὁποῖα οὗτος ἐλάμβανε διὰ ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν, καὶ πρὸ πάντων ἡ ἀπότομος συμπεριφορὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Βιάρου, τὸν ὁποῖον κατὰ τὰς περιοδείας του εἰς τὰς ἐπαρχίας ἄφηνεν ἀντιπρόσωπόν του, ἐπροκάλουν πολλὰς δυσαρεσκείας. Ἐκ τούτου ἐγεννήθη ἀντιπολίτευσις κατὰ τοῦ Καποδιστρίου, ἡ ὁποία τὸν κατηγόρει ὡς βίαιον καὶ τύραννον· καὶ στάσεις δὲ ἀκόμη ὑπεκίνησαν κατ' αὐτοῦ. Τέλος ὁ Κωνσταντῖνος καὶ Γεώργιος Μαυρομιχάλαι ἐδολοφόνησαν αὐτὸν ἐν Ναυπλίῳ, τῇ 27 Σεπτεμβρίου 1831, ὅτε

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

εἰσήρχετο εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος, διὰ νὰ ἀκούσῃ τὴν θείαν λειτουργίαν.

Ἐκλογὴ τοῦ Ὄθωνος.—Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀειμνήστου κυβερνήτου, αἱ προστάτιδες Δυνάμεις, ὅτε ὥρισαν ὁριστικῶς τὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδος, ἐξέλεξαν βασιλέα αὐτῆς τὸν Ὄθωνα, δευτερότοκον υἱὸν τοῦ φιλέλληνος βασιλέως τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου.

Τέλος τῆς ἐπαναστάσεως.— Ἡ πρᾶξις αὕτη τῶν Δυνάμεων ἐκανόνισε τελειωτικῶς τὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα προέκυψαν ἀπὸ τὴν μεγάλην ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. Αὕτη ἤρχισε διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ὁλοκλήρου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, διετηρήθη διὰ τῶν ἀγώνων τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ ἐννέα ἔτη ἐναντίον μιᾶς μεγάλης αὐτοκρατορίας, ἐνίκησεν ὄχι μόνον μεγάλους κατὰ ξηρὰν στρατούς, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνο ποῦ ὑπῆρξε πρωτοφανές, πολὺ μεγάλας κατὰ θάλασσαν δυνάμεις. Οἱ Ἕλληνες ἂν καὶ κατεστράφησαν, ἐξηκολούθουν νὰ πολεμοῦν καὶ συνεκίνησαν ὅλον τὸν κόσμον. Τότε αἱ τρεῖς προστάτιδες Δυνάμεις συνέτριψαν τὸν Τοῦρκον καὶ τὸν ἠνάγκασαν ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐλευθερίαν ἑνὸς μέρους τῆς ἑλληνικῆς χώρας καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ὡς ἀρχὴν τῆς ἐλευθερώσεως ὅλου τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ

§ 54. Ἡ βασιλεία τοῦ Ὄθωνος.

Μετὰ τὸν φόνον τοῦ Καποδιστρίου ἤρχισεν ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν καὶ φοβερὰ ἀναρχία, ἡ ὁποία διήρκεσεν ἐπὶ ἓν καὶ πλέον ἔτος καὶ ἐπέφερε μεγάλα κακά. Ὁ λαὸς ἤλπιζεν ὅτι ὁ Ὄθων ὄχι μόνον θὰ τὸν σώσῃ ἀπὸ τὰ δεινὰ αὐτά, ἀλλὰ καὶ θὰ θεραπεύσῃ τὰς πληγὰς αὐτοῦ καὶ τὴν ἔνδειαν ἀπὸ τὴν μακρὰν ἐπανάστασιν. Ὅτε λοιπὸν ἦλθεν ὁ νέος βασιλεὺς εἰς τὸ Ναύπλιον κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1833, οἱ Ἕλληνες τὸν ὑπεδέχθησαν μὲ μέγαλον ἐνθουσιασμόν. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο ἀνήλικος ὁ Ὄθων, διηύθυνεν ἐν ὀνόματί του ἀντιβασιλεία ἀποτελουμένη ἀπὸ τρεῖς Βαυαρούς.

Ἡ ἀντιβασιλεία ἤθελε νὰ κάμῃ τακτικὸν στρατόν, διευθυνόμενον

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀπὸ Βαυαροὺς ἰδίως ἀξιωματικούς, καὶ διέλυσε τὰ ἄτακτα σώματα. Ἵδρυσε δικαστήρια· διερρύθμισε τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ ἔκαμε καὶ ἀνώτερα σχολεῖα. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἀντιβασιλεῖς δὲν ἐγνώριζον καλῶς τὴν χώραν, ὑπέπεσαν εἰς πολλὰ σφάλματα. Κατὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ 1834 ἡ πρωτεύουσα τοῦ βασιλείου μετετέθη ἐκ Ναυπλίου εἰς Ἀθήνας, αἱ ὁποῖαι ἐπροτιμήθησαν διὰ τὸ ἔνδοξόν των παρελθόν. Ἦσαν δὲ αἱ Ἀθῆναι τότε κατὰ τὸ πλεῖστον σωρὸς ἐρειπίων· ὀλίγαι μόνον ἦσαν αἱ οἰκοδομαὶ καὶ αὐταὶ ἁπλούσταται. Εἰς τὸν Πειραιᾶ ἦσαν τρεῖς μόνον ξύλιναι καλύβαι. Ὁ Ὄθων δὲ ἐνηλικιώθη τῷ 1835, ὅτε κατηργήθη ἡ ἀντιβασιλεία.

Ὁ Ὄθων, ἀφ' οὗ ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησιν, ἤθελε νὰ διορθώσῃ ὅσα εἶχον κακῶς· ἀλλὰ δυστυχῶς ἦτο διστακτικός, ἐν ᾧ ἡ βασίλισσα Ἀμαλία ἦτο τολμηρὰ καὶ ἀποφασιστική. Ἵδρυσε δὲ τὸ Πανεπιστήμιον, τὸ ὁποῖον ἐγκατέστησε κατ' ἀρχὰς εἰς ἁπλῆν οἰκίαν· προσέτι ἔκαμε πολλοὺς νόμους καλούς. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἐπεκράτει πολλὴ ἀναρχία· οἱ Ἕλληνες δὲν ἦσαν ἀκόμη συνηθισμένοι νὰ ὑπακούωσιν εἰς τοὺς νόμους. Οἱ Βαυαροὶ ὑπάλληλοι, οἱ ὁποῖοι ἦσαν εἰς τοὺς διαφόρους κλάδους, δὲν ἐγνώριζον τὸν τόπον, πολλοὶ δὲ δὲν ἦσαν ἄξιοι τῆς θέσεώς των· ἡ λῃστεία ἤρχισε νὰ ἐπιφέρῃ μεγάλα κακὰ εἰς τοὺς κατοίκους. Ἐκεῖνο δὲ τὸ ὁποῖον ἐπροκάλεσε τὰς μεγαλυτέρας δυσαρεσκείας κατὰ τοῦ Ὄθωνος εἶναι ὅτι ἤθελε νὰ κυβερνᾷ αὐταρχικῶς, ἔχων ἰδιαιτέρους Βαυαροὺς συμβούλους. Διὰ τοῦτο τὴν νύκτα τῆς 2 πρὸς τὴν 3 Σεπτεμβρίου 1843 ὁ λαὸς ἐπολιόρκησε τὰ ἀνάκτορα καὶ ἐπέβαλεν εἰς τὸν Ὄθωνα νὰ συγκαλέσῃ ἐθνικὴν συνέλευσιν, διὰ νὰ ψηφίσῃ τὸ σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἤρχισε καὶ ὁ λαὸς νὰ κάμνῃ μερικὰς προόδους· ηὐξήθησαν αἱ καλλιεργούμεναι γαῖαι, ἡ καλλιέργεια τῆς σταφίδος καὶ ἡ παραγωγὴ τῆς μετάξης· ἱδρύθη ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα. Ἀπὸ τὰ λατομεῖα τοῦ Πεντελικοῦ ἤρχισαν νὰ ἐξορύσσωνται μάρμαρα διὰ τὰ ἀνάκτορα. Αἱ Ἀθῆναι ἀπέκτησαν ἤδη 35 χιλιάδας κατοίκων, ὁ δὲ Πειραιεύς, αἱ Πάτραι καὶ ἡ Σῦρος ἔγιναν ἐμπορικαὶ πόλεις.

Δυστυχῶς ὅμως διὰ τοῦ συντάγματος, τὸ ὁποῖον ἐψηφίσθη τῷ 1843, δὲν ἐκαλυτέρευσεν ἡ κατάστασις εἰς τὴν Ἑλλάδα. Πολλοὶ μὴ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἔχοντες πῶς νὰ ζήσουν, ἀφ' οὗ ἡ γεωργία καὶ ἡ βιομηχανία δὲν εἶχον ἀναπτυχθῆ ἀρκετά, ἤθελον νὰ λάβωσι θέσεις· πλεῖστοι δὲν ἤθελον νὰ ἐργάζωνται, ἀλλὰ νὰ λαμβάνουν χρήματα ἀπὸ τὸ δημόσιον· ἄλλοι εἶχον ὑπερβολικὰς ἀπαιτήσεις διὰ τὰς θυσίας των κατὰ τὴν ἐπανάστασιν. Ἡ Ἑλλὰς εὑρισκομένη εἰς πτωχείαν καὶ ἔχουσα τόσας δυστυχίας νὰ θεραπεύσῃ, δὲν ἠδύνατο οὔτε διοίκησιν νὰ ἀποκτήσῃ ἰσχυράν, οὔτε στρατὸν νὰ ἑτοιμάσῃ διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Διὰ τοῦτο ὑπῆρχε γενικὴ δυσαρέσκεια κατὰ τοῦ Ὄθωνος, ὁ ὁποῖος δὲν ἤθελε νὰ περιορίζεται ἀπὸ τὸ σύνταγμα, ἀλλ' εἶχεν ὑπουργεῖα αὐλικά, τὰ ὁποῖα αὐτὸς διηύθυνεν. Ἐκ τούτου ἐξηγέρθησαν ἀλλεπάλληλοι ἐπαναστάσεις εἰς διαφόρους πόλεις. Τέλος δὲ ἐν ᾧ ὁ Ὄθων ἦτο μετὰ τῆς βασιλίσσης εἰς περιοδείαν, ἐξερράγη ἐπανάστασις ἐν Ἀθήναις κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1862. Οἱ βασιλεῖς μαθόντες τοῦτο ἔσπευσαν νὰ διακόψωσι τὴν περιοδείαν των καὶ ἐπαναπλεύσωσιν εἰς τὸν Πειραιᾶ· ἀλλ' ἀφ' οὗ εἶδον ὅτι εἶχεν ἐπικρατήσει ἡ ἐπανάστασις, ἀπῆλθον δι' ἀγγλικοῦ πλοίου εἰς Ἑνετίαν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ εἰς Βαυαρίαν.

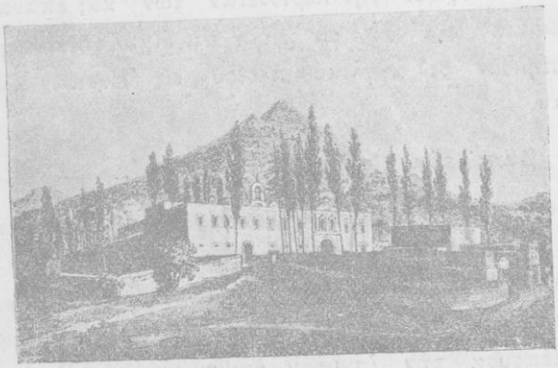
§ 33. Ἡ βασιλεία Γεωργίου τοῦ Α΄.

Μετὰ τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Ὄθωνος συνῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας νέα ἐθνικὴ συνέλευσις, ἡ ὁποία ἐψήφισε νέον σύνταγμα καὶ ἐξέλεξε βασιλέα τὸν Γεώργιον Α΄, δευτερότοκον υἱὸν τοῦ μετὰ ταῦτα βασιλέως τῆς Δανίας Χριστιανοῦ Θ΄. Ὅτε οὗτος ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, τῷ 1863, ἡ Ἀγγλία, βλέπουσα τὴν ἰσχυρὰν ἐπιθυμίαν τῶν Ἰονίων ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως, παρεχώρησε τὴν Ἑπτάνησον εἰς τὴν Ἑλλάδα τῷ 1864. Κατὰ τὰ πρῶτα δὲ ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Γεωργίου δὲν ἠδύνατο νὰ κατορθωθῇ κανονικὴ διοίκησις, διότι τὰ ὑπουργεῖα ἤλλασσον συχνά τὰ δὲ δημόσια οἰκονομικὰ ἦσαν εἰς κακὴν κατάστασιν. Τότε ἐξερράγη καὶ νέα ἐν Κρήτῃ ἐπανάστασις.

Ἡ Κρήτη εἶχε καὶ προηγουμένως ἐπαναστατήσει. Πρῶτον τῷ 1841, ὅτε αἱ Δυνάμεις ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιστραφῇ ἡ Κρήτη ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Αἰγύπτου εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου· ἀλλ' ἡ ἐπανάστασις ἐκείνη μετά τινας μάχας κατεβλήθη. Ἔπειτα ἐπανεστάτησεν ἐκ νέου τῷ 1858. Καὶ πάλιν δὲ ἐπανεστάτησεν τώρα, τῷ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

1866, διὰ τὴν κακὴν διοίκησιν καὶ ἐκήρυξε τὴν ἕνωσίν της μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Τουρκία ἔστειλε μεγάλας δυνάμεις κατὰ τῆς Κρήτης καὶ περιέκλεισε μὲ τὸν στόλον της τὴν νῆσον. Ἀλλ' ἡ Κρήτη ἐλάμβανε βοηθείας εἰς χρήματα, ἐφόδια καὶ ἐθελοντὰς ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Ἡ φοβερὰ γιγαντομαχία τῆς Κρήτης ἐναντίον μιᾶς ὁλοκλήρου αὐτοκρατορίας διήρκεσε τρία ἔτη. Εἰς ταύτην οἱ Κρῆτες ἐπολέμησαν ἀνδρείως εἰς πλείστας μάχας, ἐν ᾧ ὑπέφερον τὰ πάνδεινα καὶ ἓν μέρος τῶν γυναικοπαίδων μετὰ δυσκολίας ἐσώζετο γυμνὸν καὶ ἐλεεινὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ δὲ θυσία τῆς μονῆς τοῦ Ἀρκαδίου, ὅπου οἱ Χριστιανοί, ἀφ' οὗ ἐπολέμησαν ἀνδρείως, ἀνετινάχθησαν εἰς τὸν ἀέρα μὲ ἀρκετοὺς Τούρκους, συνεκίνησε τὸν κόσμον. Ἀλλ' ἡ Κρήτη ἔμεινε καὶ πάλιν ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγόν.

Ἡ μονὴ τοῦ Ἀρκαδίου.

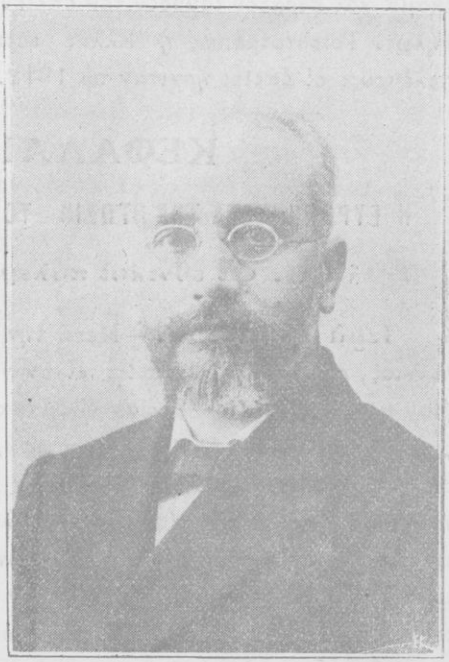
Μετὰ τὸν πόλεμον, τὸν ὁποῖον τῷ 1877 ἡ Ῥωσία ἔκαμε κατὰ τῆς Τουρκίας, ἐξερράγη πάλιν ἐν Κρήτῃ ἐπανάστασις· συγχρόνως ἤρχισεν ἐπανάστασις εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ εἰς τὴν Ἤπειρον. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τῆς Ἀγγλίας, ἡ ὁποία ὑπεσχέθη ὅτι θὰ ὑπερασπίσῃ τὰ δίκαια τῆς Ἑλλάδος, κατέπαυσαν αἱ ἐπαναστάσεις αὗται. Καὶ εἰς μὲν τὴν Κρήτην παρεχωρήθη αὐτονομία ὑπὸ Χριστιανὸν διοικητήν, εἰς δὲ τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα ἐδόθη τῷ 1881 ὅλη ἡ Θεσσαλία πλὴν τῆς Ἐλασσῶνος καὶ πρὸς δυσμὰς ἡ Ἄρτα μετὰ μικροῦ μέρους τῆς Ἠπείρου μέχρι τοῦ Ἀράχθου.

Μετὰ τὴν ἐπέκτασιν ταύτην τῶν ὁρίων της ἡ Ἑλλὰς ἐπεχείρησε νὰ βάλῃ τάξιν τινὰ εἰς τὰ οἰκονομικά της καὶ νὰ αὐξήσῃ τοὺς πόρους της διὰ τῆς κατασκευῆς ὁδῶν, σιδηροδρόμων καὶ λιμένων. Εἰς τὴν διόρθωσιν αὐτῶν ἠσχολεῖτο ὁ πρωθυπουργὸς Τρικούπης, ὅτε

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐξερράγη ἐν Κρήτῃ νέα ἐπανάστασις τῷ 1889. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Κρῆτες δὲν ἠδύναντο νὰ ἀντιταχθῶσιν εἰς τὸν τουρκικὸν στρατόν, οὗτος κατέλαβε τὰ περισσότερα μέρη τῆς νήσου καὶ ἐκήρυξε τὸν στρατιωτικὸν νόμον. Αἱ καταστροφαί, βίαι καὶ καταπιέσεις ἠνάγκασαν πλείστους Κρῆτας νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ διοργανώσωσι νέαν ἀντίστασιν κατὰ τῶν Τούρκων. Οὗτοι δὲ μὴ δυνάμενοι νὰ καταπνίξωσι τὴν ἀντίστασιν τῶν Κρητῶν προέβησαν εἰς σφαγὰς ἐν Χανίοις, τῷ 1897. Ἡ Ἑλλὰς τότε ἔστειλε στρατὸν καὶ κατέλαβε τὴν Κρήτην.

Ἐκ τούτου προέκυψε πόλεμος μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ Ἑλλὰς δὲν ἦτο παρεσκευασμένη, ἐνικήθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὴν Τουρκίαν μερικὰ ὀχυρὰ μέρη πλησίον τῶν συνόρων της καὶ προσέτι νὰ πληρώσῃ ἀποζημίωσιν 100 ἑκατομμυρίων δραχμῶν. Ἡ Κρήτη ὅμως ἐκηρύχθη πραγματικῶς αὐτόνομος ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας, Ῥωσίας καὶ Ἰταλίας. Διετηρήθη δὲ ἡ αὐτονομία αὕτη τῆς Κρήτης μέχρι τοῦ 1908. Ἀλλὰ τότε, ἀφ' οὗ ἡ Βουλγαρία ἀνεκηρύχθη εἰς βασίλειον, ἡ Κρήτη ἀνεκήρυξε τὴν ἕνωσίν της μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ διωρίσθη ἀπὸ τοὺς Κρῆτας Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπή, διὰ νὰ κυβερνᾷ τὴν νῆσον, ἕως οὗ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις δεχθῇ τὴν ἕνωσιν.

Ἐλευθέριος Βενιζέλος.

Ἀλλ' ἡ Ἑλλὰς ἦτο ἀπροετοίμαστος διὰ νὰ κάμῃ πόλεμον πρὸς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὴν Τουρκίαν· ὁ στρατὸς ἦτο ἀδιοργάνωτος, ἡ δὲ διοίκησις δὲν ἐπέβαλλε τὸν νόμον καὶ διὰ τοῦτο ἡ Τουρκία ἐφέρετο ἀγερώχως πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ Ἕλληνες ὅμως ἀξιωματικοί, μὴ ἀνεχόμενοι τὴν κατάστασιν αὐτήν, διὰ τὴν ὁποίαν ὁ λαὸς ἐδυσφόρει, συναθροισθέντες μετὰ τοῦ στρατοῦ, ἐζήτησαν νὰ διορθωθοῦν τὰ κακῶς ἔχοντα καὶ νὰ ἀναθεωρηθῇ τὸ σύνταγμα. Τότε προσεκλήθη καὶ ἀνέλαβε τὴν πρωθυπουργίαν κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1910 ὁ Ἐλ. Βενιζέλος, ὁ ὁποῖος ἦτο μέχρι τοῦδε πρόεδρος τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς ἐν Κρήτῃ. Ἐπὶ τῆς πρωθυπουργίας αὐτοῦ ἐγένετο ἡ ἀναθεώρησις τοῦ συντάγματος καὶ ἐψηφίσθησαν διάφοροι νόμοι, διὰ τῶν ὁποίων διωρθώθησαν πολλὰ ἄτοπα εἰς τὴν διοίκησιν. Ἐπεζήτησε δὲ ἡ κυβέρνησις Βενιζέλου νὰ ἐπιβάλῃ τὴν αὐστηρὰν ἐφαρμογὴν τῶν νόμων, τὴν πλήρη ἀσφάλειαν εἰς τὴν χώραν καὶ ἀμερόληπτον διοίκησιν. Προσέτι ἔκαμε καὶ στρατὸν ἰσχυρόν, τὸν ὁποῖον ἐφρόντισε νὰ γυμνάσῃ καταλλήλως. Τοιουτοτρόπως ἡ Ἑλλὰς εὑρέθη ἕτοιμος διὰ τοὺς μεγάλους πολέμους, οἱ ὁποῖοι ἤρχισαν τῷ 1912.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄

Η ΕΥΡΩΠΗ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΠΤΩΣΙΝ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ

§ 36. Οἱ ἐθνικοὶ πόλεμοι ἀπὸ τοῦ 1815.

Ἱερὰ Συμμαχία.—Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος, οἱ βασιλεῖς οἱ ὁποῖοι εἶχον νικήσει αὐτόν, ἔκαμαν συμμαχίαν μεταξύ των, τὴν ὁποίαν ὠνόμασαν ἱεράν, διὰ νὰ ὑποστηρίζουν τὰ δίκαιά των, τὰ ὁποῖα ἔλεγον ἱερά, ὡς ὄντα προερχόμενα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἐναντίον τῶν ἀξιώσεων τῶν λαῶν. Καὶ οἱ μὲν λαοὶ ἤθελον νὰ ἔχῃ κάθε ἔθνος δικαίωμα νὰ ζῇ ἐλεύθερον καὶ νὰ ἀποτελῇ ἰδιαίτερον κράτος· ἀλλ' οἱ βασιλεῖς ἤθελον ὅπως κάθε κράτος ἀποτελῆται ἀπὸ τὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι ἀνῆκον εἰς τὸν αὐτὸν βασιλέα, κατὰ τὸν τρόπον ὅπου εἶχον σχηματισθῇ ἕως τότε τὰ κράτη, περιλαμβάνοντα διαφόρους λαούς, οἵτινες δὲν εἶχον τὰς αὐτὰς συνηθείας, οὐδὲ τὴν ἰδίαν γλῶσσαν καὶ οἱ ὁποῖοι πολλάκις μισοῦνται μεταξύ των (ὅπως ἦσαν οἱ Αὐστριακοὶ καὶ οἱ Οὔγγροι). Διὰ τοῦτο οἱ Εὐρωπαῖοι βασιλεῖς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐπολέμησαν κατ' ἀρχὰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν· ἀλλ'ἡ ἐπιτυχία αὐτῆς τοὺς ἠνάγκασε ν' ἀναγνωρίσωσι τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθερίας τῶν ἐθνικοτήτων.

Ἀνεξαρτησία τοῦ Βελγίου.— Τῷ 1814 οἱ Βέλγοι χωρὶς τὴν θέλησίν των εἶχον δοθῆ εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ὁλλανδίας. Ἀλλὰ τῷ 1830 ἐπανεστάτησαν, ἐσχημάτισαν ὁδοφράγματα εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ ἐδίωξαν τοὺς Ὁλλανδούς. Οὕτως ἐσχηματίσθη τὸ βασίλειον τοῦ Βελγίου.

Ἐπανάστασις τῶν Ἱσπανικῶν ἀποικιῶν.—Ἡ Ἱσπανία εἶχεν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν της ὅλην τὴν κεντρικὴν καὶ τὸ περισσότερον μέρος τῆς νοτίου Ἀμερικῆς. Ἀλλ' ἐπειδὴ κατεπίεζε καὶ τοὺς ἐντοπίους καὶ τοὺς ἀποίκους, ἐπανεστάτησαν αἱ ἀποικίαι αὐτῆς ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Μετὰ σφοδροὺς δὲ ἀγῶνας ἐνίκησαν καὶ τότε ἐσχηματίσθησαν τὰ ἀνεξάρτητα κράτη τῆς κεντρικῆς καὶ τῆς νοτίου Ἀμερικῆς.

Σχηματισμὸς τοῦ βασιλείου τῆς Ἰταλίας. — Ἀπὸ τοῦ 1815 ἡ Ἰταλία ἦτο διῃρημένη εἰς πολλὰ κράτη, ἐκ τῶν ὁποίων κυριώτερα ἦσαν τὸ Πεδεμόντιον, ἡ Τοσκάνη, ἡ Παπικὴ ἐπικράτεια καὶ τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως, ἐν ᾧ ἡ Λομβαρδία καὶ Ἐνετία κατείχοντο ἀπὸ τὴν Αὐστρίαν. Ἀπὸ τὰ διάφορα αὐτὰ κράτη καλύτερον ἐκυβερνᾶτο τὸ Πεδεμόντιον. Ὁ πρωθυπουργὸς αὐτοῦ (ἀπὸ τοῦ 1852) Καβοὺρ ἠθέλησε νὰ ἑνώσῃ ὅλην τὴν Ἰταλίαν ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ βασιλέως τοῦ Πεδεμοντίου.

Οἱ φιλελεύθεροι ὅλης τῆς Ἰταλίας ἐσχημάτισαν ἐθνικὸν σύνδεσμον, διὰ νὰ βοηθήσωσι τὸ ἔργον τοῦ Καβούρ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ Πεδεμόντιον δὲν ἦτο ἀρκετὰ ἰσχυρὸν διὰ νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Αὐστριακούς, οἱ Γάλλοι ἐβοήθησαν τοὺς Πεδεμοντίους καὶ μαζὶ μὲ αὐτοὺς ἐνίκησαν τοὺς Αὐστριακοὺς πρῶτον εἰς Μαγέντα καὶ ἔπειτα εἰς Σολφερῖνον (1859). Ἡ Αὐστρία τότε παρεχώρησε τὴν Λομβαρδίαν εἰς τὸ Πεδεμόντιον.

Οἱ Ἰταλοὶ τῆς κεντρικῆς Ἰταλίας, ἤτοι τῆς Τοσκάνης, Πάρμας κλ. ἠνάγκασαν τοὺς ἄρχοντάς των νὰ παραιτήσωσι τὴν ἀρχὴν καὶ ἠνώθησαν μὲ τὸ Πεδεμόντιον (1860).

Ἔπειτα ὁ Γαριβάλδης ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Σικελίαν μὲ 1000

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἰταλοὺς καὶ ἐπανεστάτησε τὴν χώραν αὐτὴν κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Πεδεμόντιοι εἰσῆλθον εἰς τὴν παπικὴν ἐπικράτειαν καὶ ἔπειτα εἰς τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως. Τότε ὁ βασιλεὺς τοῦ Πεδεμοντίου Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ ἀνεγνωρίσθη ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἰταλοὺς τῷ 1861 βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας.

Μόναι ἡ Ἐνετία καὶ ἡ Ῥώμη δὲν ἀπετέλουν ἀκόμη μέρος τοῦ βασιλείου τῆς Ἰταλίας· ἐκείνη μὲν ἀνῆκεν εἰς τὴν Αὐστρίαν, αὕτη δὲ εἰς τὸν πάπαν. Ὅτε δὲ τῷ 1866 οἱ Αὐστριακοὶ ἐπολέμησαν ἐναντίον τῶν Πρώσσων, ἡ Ἰταλία ἡνώθη μὲ τοὺς τελευταίους ἐναντίον τῶν Αὐστριακῶν· καὶ ἐνικήθη μὲν εἰς τὴν Κουστόζαν, ἀλλ' ἡ Πρωσσία ἠνάγκασε τὴν Αὐστρίαν νὰ παραδώσῃ τὴν Ἐνετίαν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Τέλος τῷ 1870 κατέλαβον οἱ Ἰταλοὶ καὶ τὴν Ῥώμην καὶ οὕτως ἀπηρτίσθη ἡ σημερινὴ Ἰταλία.

§ 37. Αἱ πολιτικαὶ μεταβολαὶ ἀπὸ τοῦ 1815.

Κοινοβουλευτικὰ πολιτεύματα.—Ἐκτὸς τῆς ἀρχῆς τῶν ἐθνικοτήτων, διὰ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἐπεζητήθη, ὅπως οἱ πολῖται ἑκάστου κράτους εἶναι ἐλεύθεροι, ἤτοι ὅπως κυβερνῶνται μόνοι των. Ὅπου ἔγινε δεκτὸν τοῦτο, ὡρίσθη ὅτι οἱ πολῖται ἐκλέγουσιν ἀντιπροσώπους, οἱ ὁποῖοι ὁρίζουσι τοὺς νόμους· ὁ δὲ βασιλεὺς εἶναι μὲν κεφαλὴ τοῦ κράτους, ἀλλ' ὑποτάσσεται εἰς τοὺς νόμους. Τὸ τοιοῦτο πολίτευμα, κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ κυβέρνησις καὶ οἱ νόμοι προέρχονται ἀπὸ τὴν βουλὴν ἢ τὸ κοινοβούλιον, λέγεται *κοινοβουλευτικόν*.

Ἐννοεῖται ὅτι οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ ὀπαδοί των, οἱ ἀπολυταρχικοί, δὲν ἤθελον ἐξ ἀρχῆς ν' ἀποδεχθῶσι προθύμως τὸ σύστημα τοῦτο. Εἰς αὐτὴν τὴν Γαλλίαν ἔγινεν ἐπανάστασις τῷ 1848 καὶ ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς δὲν ἤθελε νὰ συμμορφωθῇ, ἐξεδιώχθη, ἀνεκηρύχθη ἡ δημοκρατία καὶ πρόεδρος τῆς δημοκρατίας ἔγινεν ὁ Λουδοβῖκος Ναπολέων. Ἀλλ' οὗτος μετὰ δύο ἔτη κατώρθωσε νὰ καταργήσῃ τὴν δημοκρατίαν καὶ νὰ γίνῃ αὐτοκράτωρ ὀνομασθεὶς Ναπολέων Γ'.

Ταραχαὶ ἐν Αὐστρίᾳ.— Τὸ παράδειγμα τῆς Γαλλίας ἠκολούθησαν καὶ ἄλλα ἔθνη, τὰ ὁποῖα ἐξηγέρθησαν διὰ τὴν ἐλευθερίαν των. Εἰς τὴν Βιέννην ἐξηγέρθη ὁ λαὸς καὶ κατώρθωσε τὴν ἀπομά-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κρυνσιν τοῦ Μέττερνιχ, ὅστις ἀπὸ τοῦ 1809 διηύθυνε τὴν πολιτικὴν τῆς Αὐστρίας καὶ ὑπῆρξεν ὁ πολυμηχανώτερος ἐχθρὸς τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Καὶ οἱ Οὔγγροι δὲ ἐπανεστάτησαν (1849), ζητοῦντὸν χωρισμόν των ἀπὸ τῆς Αὐστρίας· ἀλλ' ἡ Ῥωσία ἔστειλε ῥωσικὸν στρατόν, ὁ ὁποῖος μετὰ σφοδρὰς μάχας ἐνίκησε τοὺς Οὔγγρους.

Ἡ ἑνότης τῆς Γερμανίας. — Ἡ Γερμανία τῷ 1815 ἦτο διῃρημένη εἰς 35 κράτη, τὰ ὁποῖα ἀπετέλουν τὴν γερμανικὴν ὁμοσπονδίαν. Πολλοὶ Γερμανοὶ ἤθελον νὰ ἑνωθῇ ἡ Γερμανία εἰς ἓν κράτος. Ἀλλ' ἡ Πρωσσία καὶ ἡ Αὐστρία, αἱ ὁποῖαι ἦσαν τὰ κυριώτερα γερμανικὰ κράτη, διηγωνίζοντο ποῖον θὰ διηύθυνε τὴν λοιπὴν Γερμανίαν καὶ διὰ τοῦτο οἱ Γερμανοὶ εὑρίσκοντο εἰς διάστασιν μεταξύ των.

Ἡ Πρωσσία, διὰ νὰ ὑπερισχύσῃ, προητοιμάσθη μυστικῶς. Τῷ 1866 ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Αὐστρίας, μὲ τὴν ὁποίαν ἦσαν ἡνωμένα τὰ περισσότερα τῶν γερμανικῶν κρατῶν. Οἱ Πρῶσσοι στρατιῶται εἶχον βελονωτὰ τουφέκια, τὰ ὁποῖα πρὸ ὀλίγου εἶχον ἐφευρεθῇ καὶ ἐγέμιζον ταχύτερον ἀπὸ τὰ παλαιὰ ἐμπροσθογεμῆ ὅπλα. Εἰσέβαλον εἰς τὴν Βοημίαν καὶ ἐνίκησαν τοὺς Αὐστριακοὺς εἰς τὴν ***Σαδόβαν*** (1866). Ἡ Αὐστρία δὲν εἶχεν ἄλλον στρατόν, διὰ νὰ σταματήσῃ τοὺς Πρώσσους· διὰ τοῦτο ὑπέγραψε τὴν συνθήκην τῆς Πράγας, διὰ τῆς ὁποίας ἔπαυσε νὰ ἀποτελῇ μέρος τῆς γερμανικῆς ὁμοσπονδίας.

Ἐκ τῶν λοιπῶν γερμανικῶν κρατῶν τὰ μὲν πρὸς βορρᾶν ἀπετέλεσαν ὁμοσπονδίαν, ἡ ὁποία ὑπήκουεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας· τὰ δὲ πρὸς νότον ἀπετέλεσαν ἄλλην ὁμοσπονδίαν, ἥτις ἦτο ὑποχρεωμένη ἐν περιπτώσει πολέμου, νὰ θέτῃ τὰ στρατεύματά της εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσσίας. Ὅλα ὤφειλον νὰ ἀποστέλλουν ἀντιπροσώπους εἰς τὸ Ῥαϊστάχ, ἤτοι τὴν γενικὴν συνέλευσιν ἐν Βερολίνῳ. Ἀλλὰ τῷ 1871 ὅλα ταῦτα τὰ κράτη τῶν δύο ὁμοσπονδιῶν ἀπετέλεσαν μίαν ὁμοσπονδίαν ὑπὸ τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας, ὅστις τότε ἀνεκηρύχθη καὶ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας.

§ 38. Ὁ Γαλλογερμανικὸς πόλεμος τοῦ 1870.

Ὁ Ναπολέων Γ', ὁ ὁποῖος ἀφ' ὅτου ἔγινεν αὐτοκράτωρ, κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν διὰ νὰ δοξασθῇ, μὴ γνωρίζων πόσον ἡ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Γερμανία ἦτο προητοιμασμένη, ἐκήρυξε κατ' αὐτῆς τὸν πόλεμον τῷ 1870. Οἱ Γερμανοὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Γαλλίαν, ἐνίκησαν τοὺς Γάλλους, οἱ ὁποῖοι ἐπολέμησαν μὲν ἀνδρείως, ἀλλ' ἦσαν ἀπροετοίμαστοι, συνέλαβον αἰχμάλωτον τὸν αὐτοκράτορα Ναπολέοντα εἰς τὸ Σεδὰν καὶ ἐπολιόρκησαν τοὺς Παρισίους. Οἱ Γάλλοι ἐπανέφερον τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα καὶ συνῆψαν συνθήκην, διὰ τῆς ὁποίας ἠναγκάσθησαν νὰ παραδώσουν εἰς τοὺς Γερμανοὺς τὴν Ἀλσατίαν καὶ Λωραίνην, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι διὰ τῆς βίας ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τὴν Γαλλίαν.

§ 39. Τὰ Βαλκανικὰ κράτη.

Τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον, ἡ ὁποία ὠνομάσθη τοιουτοτρόπως ἀπὸ τὸ κυριώτερον αὐτῆς ὄρος, τὰ Βαλκάνια ἢ Αἷμον, οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον ὁλόκληρον, ὅτε κατέβαλον καὶ τὴν αὐτοκρατορίαν τοῦ Βυζαντίου. Ἐκ τῶν λαῶν τῆς χερσονήσου ταύτης οἱ Ἀλβανοὶ καὶ οἱ Βούλγαροι δὲν ἐξηγέρθησαν κατὰ τῶν Τούρκων οὐδὲ ἀπέκτησαν καμμίαν πολιτικὴν ὀργάνωσιν μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων. Ὥστε ἐκτὸς τῶν Ἑλλήνων μόνον οἱ Ῥουμᾶνοι καὶ οἱ Σέρβοι καὶ οἱ συγγενεῖς αὐτῶν Μαυροβούνιοι διεκρίθησαν ἐνωρίτερον ἀπὸ τὰ ἄλλα ἔθνη τῆς Βαλκανικῆς.

1. Οἱ Ῥουμᾶνοι.—Ἀπὸ τὰ Βαλκανικὰ ἔθνη ἔλαβε μικρὰν αὐτοδιοίκησιν πρῶτον τὸ Ῥουμανικὸν ἔθνος, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως καὶ κατεῖχε κυρίως δύο χώρας, τὴν Βλαχίαν καὶ τὴν Μολδαυίαν. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1700 ἐστάλη (ἴδε σ. 49) ἡγεμὼν Φαναριώτης εἰς τὴν Βλαχίαν, ἡ ὁποία εἶχε πρωτεύουσαν τὸ Βουκουρέστιον καὶ ἄλλος εἰς τὴν Μολδαυίαν, ἡ ὁποία εἶχε πρωτεύουσαν τὸ Ἰάσιον. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ὑψηλάντου, οἱ Τοῦρκοι κατέλυσαν τὴν διοίκησιν τῶν ἡγεμόνων καὶ μόνον ἀφ' οὗ ἐξηναγκάσθησαν ἀπὸ τὴν Ῥωσίαν, διώρισαν ἐντοπίους ἡγεμόνας. Ἀλλ' οἱ Ῥουμᾶνοι κατώρθωσαν νὰ ἑνωθοῦν τῷ 1859· πρῶτος δὲ ἡγεμὼν τῆς Ῥουμανίας ὑπετελὴς εἰς τὸν σουλτᾶνον, ἔγινεν ὁ Κούζας.

2. Οἱ Σέρβοι.—Οἱ Σέρβοι ἐπολέμησαν (ἴδε σ. 16—17) ἀνδρειότατα κατὰ τῶν Τούρκων καὶ μόνον εἰς τὴν ὑπερβολικήν των

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δύναμιν ὑπετάχθησαν. Ἀλλὰ ἀπὸ τὰς φοβερὰς καταπιέσεις τῶν γενιτσάρων ἐξηγέρθησαν τῷ 1804. Τούτους ὡδήγουν εἰς τὰς μάχας οἱ Σέρβοι *κλέφται*, οἱ λεγόμενοι *χαϊδοῦκοι*, οἱ ὁποῖοι κατήγοντο ἰδίως ἀπὸ τὰ ὀρεινὰ διαμερίσματα. Ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν δὲ τοῦ Καραγεώργη, ὁ ὁποῖος ἐθεωρεῖτο ὁ ἥρως τῆς Σερβίας, ἐνίκησαν τοὺς Τούρκους πασάδες τῷ 1806. Τέλος μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας καὶ καταστροφάς, διὰ τῆς μεσιτείας τῆς Ῥωσίας ἔκαμαν εἰρήνην μὲ τὴν Τουρκίαν, τῷ 1817· διὰ ταύτης ἀνεγνωρίσθη εἰς ἡγεμὼν τῆς Σερβίας, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν διοίκησιν τῆς χώρας, καὶ μόνον εἰς τὰ φρούρια ἔμεινε τουρκικὸς στρατός. Μόλις δὲ τῷ 1862 οἱ Τοῦρκοι κάτοικοι μετὰ τοῦ στρατοῦ τῶν φρουρίων ἐγκατέλιπον τὴν χώραν, ἀφ' οὗ ἀπεζημιώθησαν διὰ τὰ κτήματά των.

Τὸ Μαυροβούνιον.—Οἱ ὀρεινοὶ κάτοικοι τῶν *μαύρων βουνῶν*, οἱ Μαυροβούνιοι, εἶναι Σλαῦοι, δηλαδὴ ἔχουν τὴν ἰδίαν καταγωγὴν καὶ ἐθνικότητα μὲ τοὺς Σέρβους· αὐτοί, ζῶντες εἰς τὰς κορυφὰς καὶ τὰ σπήλαια τῶν ἀποτόμων ὀρέων των, ποτὲ δὲν ὑπετάχθησαν ἐντελῶς εἰς τοὺς Τούρκους. Κατ' ἀρχὰς εἶχον προστάτας τοὺς Ἐνετούς. Μετὰ δὲ τὴν κατάλυσιν τοῦ ἐνετικοῦ κράτους ἐπροστατεύοντο ἀπὸ τὴν Ῥωσίαν. Ὁ πασᾶς τῆς Σκόδρας ἐπολέμησε μὲ ἐπιμονὴν κατὰ τοῦ Μαυροβουνίου, πρὸ τοῦ 1800, ἀλλ' ἐνικήθη. Ἔκτοτε οἱ Μαυροβούνιοι διετήρησαν τὴν ἐλευθερίαν των εἰς τὰ ὄρη.

§ 60. Ἡ Ῥωσία καὶ οἱ πόλεμοι αὐτῆς κατὰ τῆς Τουρκίας.

1. Πολιτικὴ κατάστασις.—Ἡ Ῥωσία ἦτο τὸ μόνον κράτος, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἐπέδρασαν αἱ ἰδέαι τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ τσάρος ἐκυβέρνα ὅπως ἤθελεν. Ὅσοι δὲν ὑπήκουον, ἐξωρίζοντο εἰς τὴν Σιβηρίαν, ὅπου εἰργάζοντο εἰς καταναγκαστικὰ ἔργα καὶ ἐδέροντο μὲ τὸ κνοῦτον, τὸ ὁποῖον εἶναι μαστίγιον φέρον ἱμάντας μεταλλικούς.

Καὶ οἱ χωρικοὶ δὲ δὲν εἶχον ἀτομικὴν ἐλευθερίαν· ἦσαν δοῦλοι· ἀνῆκον εἰς κύριον, ὁ ὁποῖος τοὺς ἐπέβαλλε νὰ ἐργάζωνται, τοὺς ἔδερε καὶ ἠδύνατο νὰ τοὺς πωλήσῃ. Ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος Β', ἄνθρωπος ἤπιος καὶ φιλάνθρωπος, ἐκήρυξε τῷ 1863, ὅτι οἱ Ῥῶσοι

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

χωρικοί ἦσαν ἐλεύθεροι καὶ ἠδύναντο νὰ γίνωσι καὶ ἰδιοκτῆται. Ἔκτοτε ὅλοι οἱ Ῥῶσοι εἶναι ἐλεύθεροι. Ἀλλὰ πολιτικὰς ἐλευθερίας δὲν εἶχον. Ἡ κυβέρνησις διωρίζετο ἀπὸ μόνον τὸν τσάρον, ὁ ὁποῖος ἐξέδιδε καὶ τοὺς νόμους. Ὀλίγα μόνον ἔτη πρὸ τοῦ τελευταίου πολέμου εἶχεν ἐπιτραπῆ νὰ ἐκλέγωνται ἀντιπρόσωποι ὑπὸ τοῦ λαοῦ, οἱ ὁποῖοι ἀπήρτιζον τὴν Δούμαν, εἶδος βουλῆς μὲ πολὺ περιωρισμένα δικαιώματα.

2. Πόλεμοι κατὰ τῆς Τουρκίας.— Ἡ Ῥωσία, ἀπέραντον κράτος, ἔγινεν εὐρωπαϊκὴ Δύναμις ἀπὸ τὸν Πέτρον τὸν Μέγαν (ἴδ.σ.57). Αὐτὸς ἔκτισε τὴν Πετρούπολιν καὶ εἰσήγαγε τὰ πρῶτα στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ῥωσίαν.

9-1925

Ἀπὸ δὲ τῶν χρόνων τούτων ἡ Ῥωσία ἤρχισε νὰ πολεμῇ τὴν Τουρκίαν καὶ νὰ προστατεύῃ τοὺς Χριστιανούς.

Κριμαϊκὸς πόλεμος.—Ὁ τσάρος Νικόλαος ἐζήτησεν ἀπὸ τὴν Πύλην νὰ ἔχῃ ἐπισήμως μόνη ἡ Ῥωσία τὴν προστασίαν ὅλων τῶν ὀρθοδόξων Χριστιανῶν τῆς Τουρκίας. Ἀλλ' αὐτὴ δὲν ἐδέχθη τοῦτο, ἡ δὲ Γαλλία καὶ Ἀγγλία συνεμάχησαν μὲ τὴν Τουρκίαν, διὰ νὰ μὴ λάβῃ ὑπερβολικὴν δύναμιν ἡ Ῥωσία. Τοιουτοτρόπως ἤρχισεν ὁ πόλεμος, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη Κριμαϊκός, διότι οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἄγγλοι ἐπεβίβασαν τὸν στρατόν των εἰς 500 πλοῖα καὶ ἀπέστειλαν αὐτὸν εἰς τὴν Κριμαίαν· ἐκεῖ δὲ ἐπολιόρκησαν τὸν ναύσταθμον τῶν Ῥώσων, τὴν Σεβαστούπολιν. Ἡ πολιορκία διήρκεσεν ἓν ἔτος, κατὰ τὸ ὁποῖον ἔγιναν καὶ πολλαὶ μάχαι. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐκυριεύθη ἡ Σεβαστούπολις, ἡ δὲ Ῥωσία ἐνικήθη καὶ συνωμολόγησε τὴν συνθήκην τῶν Παρισίων (1856). Τότε ἡ Τουρκία ὑπεσχέθη ὅτι θὰ δώσῃ εἰς τοὺς Χριστιανοὺς ἴσα δικαιώματα μὲ ἐκεῖνα ὅπου εἶχον οἱ Τοῦρκοι.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου τούτου ἡ Ἑλλὰς ἐτάχθη μὲ τὸ μέρος τῆς Ῥωσίας, ἐπαναστατικὰ δὲ σώματα ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν εἰσῆλθον εἰς τὴν Ἤπειρον, Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν καὶ ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως. Μετὰ τὰ γεγονότα ταῦτα οἱ Ἄγγλοι καὶ οἱ Γάλλοι ἀπεβίβασαν στρατόν, ὁ ὁποῖος κατέλαβε τὸν Πειραιᾶ μέχρι τῆς συνομολογήσεως τῆς εἰρήνης.

Ὁ Ῥωσο-τουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1877.—Ἕνεκα τῆς κακῆς διοικήσεως τῶν Τούρκων ἐπανεστάτησαν τῷ 1875 οἱ Χριστιανοὶ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τῆς Βοσνίας καὶ Ἐρζεγοβίνης. Ἡ ἀντίστασις αὐτῶν ἐξήγειρε τοὺς Χριστιανοὺς τοῦ Μαυροβουνίου καὶ Σερβίας, τὰ ὁποῖα κράτη ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας. Τότε πρώτην φορὰν καὶ οἱ Βούλγαροι ἠθέλησαν νὰ προετοιμάσωσι κίνημά τι κατὰ τῶν Τούρκων· ἀλλ' ἦσαν ἀνίκανοι νὰ κάμωσι σπουδαῖόν τι, οἱ δὲ Τοῦρκοι ἔκαμαν σφαγὰς Βουλγάρων εἰς τινα χωρία. Ἐπειδὴ δὲ ὁ σουλτᾶνος δὲν ἤθελε νὰ ἀποδεχθῇ τὰς προτάσεις τῶν Εὐρωπαίων καὶ νὰ καλυτερεύσῃ τὴν θέσιν τῶν Χριστιανῶν, ἡ Ῥωσία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας (1877).

Ἡ Ῥωσία ἔστειλε πολὺν στρατόν, ὁ ὁποῖος ἡνώθη μὲ τὸν ρουμανικὸν καὶ διέβη τὸν Δούναβιν. Ἐπολιόρκησε τὴν Πλεύναν, τὴν ὁποίαν κατέλαβε μετὰ 6 μηνῶν πολιορκίαν, διέβη τὸν Αἷμον, κατέλαβε τὴν Ἀδριανούπολιν καί, ἀφ' οὗ ἐξεμηδένισε τὸν τουρκικὸν στρατόν, ἔφθασε πλησίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τότε ἡ Τουρκία ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ εἰρήνην. Πρὸς ὁριστικὴν δὲ συνομολόγησιν αὐτῆς ὅλαι αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις συνῆλθον εἰς Βερολῖνον καὶ ἔκαμαν τὴν λεγομένην *συνθήκην τοῦ Βερολίνου*, διὰ τῆς ὁποίας ἡ Ῥουμανία, Σερβία καὶ Μαυροβούνιον ἀνεκηρύχθησαν ἀνεξάρτητα βασίλεια· ἡ Βουλγαρία, περιλαμβάνουσα τὴν μεταξὺ Αἵμου καὶ Δουνάβεως χώραν, ἔγινεν ἡγεμονία· ἡ Ἀνατολικὴ Ῥωμυλία, δηλαδὴ τὸ βόρειον ἥμισυ τῆς Θράκης, αὐτόνομος ἐπαρχία. Ἡ Βοσνία καὶ Ἐρζεγοβίνη ἐδόθησαν εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ ἡ Κύπρος εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἡ Ῥωσία ἔλαβε χώρας τινὰς πλησίον τοῦ Καυκάσου. Ἡ δὲ Ἑλλὰς ἔλαβε τὴν Θεσσαλίαν (ἴδε σελ. 138).

Βιαιοπραγίαι τῶν Βουλγάρων.—Μετά τινα ὅμως ἔτη (1886) ἡ Βουλγαρία ἡνώθη μὲ τὴν Ἀνατολικὴν Ῥωμυλίαν καὶ ἔπειτα (1908) ἀνεκηρύχθη ἀνεξάρτητον βασίλειον. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Βούλγαροι εἶναι προαιώνιοι ἐχθροὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ θέλουν νὰ καταλάβουν τὰ μέρη, εἰς τὰ ὁποῖα εἶναι ἀνέκαθεν Ἕλληνες, κατέστρεψαν τοὺς Ἕλληνας τῆς Ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας καὶ ἔπειτα ἔστειλαν πολυπληθεῖς συμμορίας εἰς τὴν Μακεδονίαν, διὰ νὰ φονεύουν τοὺς Ἕλληνας καὶ νὰ ἐκβάζουν τοὺς ἀσθενεστέρους ἀπὸ τοὺς κατοίκους διὰ νὰ γίνωνται Βούλγαροι. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἀντέστησαν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κατ' αὐτῶν γενναίως καὶ πολλοὶ ἀπὸ τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα καὶ ἀπὸ τὴν Κρήτην ἔδαψαν μὲ τὸ αἷμά των τὴν Μακεδονικὴν γῆν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄

ΟΙ ΚΑΤΑ ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΕΤΗ ΠΟΛΕΜΟΙ

Ι. Ο ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ 1912

§ 61. Αἴτια τοῦ πολέμου.

Ἡ κακοδιοίκησις τῶν Τούρκων εἶχε πείσει τὰς Μεγάλας Δυνάμεις νὰ ζητήσωσιν ἐπανειλημμένως ἀπὸ τοὺς Τούρκους νὰ εἰσαγάγωσι μεταρρυθμίσεις εἰς τὴν διοίκησίν των. Διὰ νὰ ἀποφύγῃ δὲ εὐρωπαϊκὴν ἐπέμβασιν μία μερὶς τῶν Τούρκων, ἡ ὁποία ὠνομάζετο μερὶς τῶν Νεοτούρκων καὶ ἀντεπολιτεύετο τὸν σουλτᾶνον, ἐπανεστάτησε κατ' αὐτοῦ. Ἀφ' οὗ ἐπέτυχεν, εἰσήγαγε δῆθεν σύνταγμα, κατὰ τὸ ὁποῖον θὰ ἦσαν ἴσοι μεταξύ των Χριστιανοὶ καὶ Τοῦρκοι. Μὲ αὐτὸ ὅμως ἤθελε νὰ καταργήσῃ τὰ προνόμια τῶν Χριστιανῶν καὶ ἔπειτα μὲ πιέσεις καὶ μὲ τὴν στρατολογίαν νὰ τοὺς κάμῃ ὅλους μὲ ὀθωμανικὴν συνείδησιν.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ θέσις τῶν Χριστιανῶν ἀπέβη πολὺ κακή, ἀφ' οὗ καὶ σφαγὰς ἔκαμαν οἱ Τοῦρκοι, ἡ Ἑλλάς, Βουλγαρία, Σερβία καὶ Μαυροβούνιον συνεμάχησαν καὶ ἐζήτησαν ἀπὸ τὴν Τουρκίαν νὰ εἰσαγάγῃ πραγματικὰς μεταρρυθμίσεις, αἱ ὁποῖαι νὰ ἐξασφαλίζουν τὴν καλὴν διοίκησιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν Χριστιανῶν, οἵτινες ἔζων εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν. Ἡ Τουρκία ἀπέρριψε τὴν αἴτησιν αὐτὴν τῶν συμμάχων Βαλκανικῶν κρατῶν, καὶ τότε ταῦτα ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας (Ὀκτωβρ. 1912).

§ 62. Ἐκστρατεία τῶν Ἑλλήνων εἰς Μακεδονίαν.

1. Εἰσβολὴ τῶν Ἑλλήνων. Μάχη Σαραντα-πόρου.— Ἐν ᾧ οἱ Βούλγαροι ἐπροχώρουν εἰς τὴν Θρᾴκην καὶ οἱ Σέρβοι εἰς τὴν βόρειον Μακεδονίαν, ὁ ἑλληνικὸς στρατός, ὁ ὁποῖος ἦτο ἐν Θεσσαλίᾳ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ τότε διαδόχου Κωνσταντίνου ἔχοντος ἐπιτελάρχην τὸν Π. Δαγκλῆν, ἀποτελῶν ἑπτὰ μεραρχίας διέβη τὰ παλαιὰ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σύνορα. Οἱ Τοῦρκοι ἐκεῖ δὲν ἀντεστάθησαν, ἀλλ' ὑπεχώρησαν εἰς Ἐλασσῶνα, ὅπου ἐνικήθησαν. Μετὰ ταῦτα συνεκεντρώθησαν εἰς **Σαραντάπορον**· τοῦτο εἶναι στενὴ φάραγξ, σχηματιζομένη μεταξὺ Ὀλύμπου καὶ Καμβουνίων· αὕτη ἔχει τὰς πλευρὰς ἀποτόμους καὶ εἰς τὸ μέσον τῆς εἰσόδου λόφον ὑψηλόν· ἀπὸ τὸ ἓν μέρος δὲ καὶ τὸ ἄλλο τῆς στενῆς εἰσόδου εἶναι καὶ ἄλλοι ἀρκετοὶ λόφοι. Εἶναι λοιπὸν θέσις πολὺ ὀχυρὰ καὶ οἱ Τοῦρκοι τὴν εἶχον καταστήσει ὀχυρωτέραν μὲ χαρακώματα καὶ κανόνια. Οἱ Ἕλληνες ἐπετέθησαν τῇ 9 Ὀκτωβρίου κατὰ τῶν ἐκεῖ Τούρκων ἀνερχομένων εἰς 25 περίπου χιλιάδας. Ἐν ᾧ δὲ οἱ Ἕλληνες ἐπολέμουν ἀνδρείως εἰς αὐτὴν τὴν θέσιν, ἡ τετάρτη μεραρχία τοῦ στρατοῦ μας ἐπροχώρησε δυτικῶς διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς Δεσκάτης, ἐπορεύθη ὅλην τὴν νύκτα ὑπὸ βροχὴν διὰ δυσβάτων ὀρέων καὶ ἀτραπῶν καὶ τὰ ἐξημερώματα τῆς ἐπομένης ἡμέρας ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς βορείας ἐξόδου τοῦ Σαρανταπόρου, ἡ ὁποία λέγεται *Πόρτες*. Οἱ Τοῦρκοι, ἀφ' οὗ παρετήρησαν τὴν κυκλωτικὴν κίνησιν τῶν Ἑλλήνων, ἐπροσπάθησαν ν' ἀντισταθῶσιν. Ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐμποδίσουν τοὺς Ἕλληνας νὰ προχωρήσουν· διὰ τοῦτο ἐτράπησαν εἰς φυγὴν ἀπὸ τὴν βορείαν ἔξοδον καὶ ἔπειτα ἀπὸ ὅλον τὸ στενὸν τοῦ Σαρανταπόρου, ἀφήσαντες κανόνια, ὅπλα, σκηνὰς καὶ ἐνδύματα εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων καὶ 600 αἰχμαλώτους. Ἐφονεύθησαν δὲ ἐκ μὲν τῶν Ἑλλήνων 170 καὶ ἐπληγώθησαν ὑπὲρ τοὺς 700· ἐκ δὲ τῶν Τούρκων ἐφονεύθησαν καὶ ἐπληγώθησαν περὶ τὰς 3 χιλιάδας.

Μετὰ τὴν περιφανῆ ταύτην νίκην, ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς μὲ ἀφάνταστον ταχύτητα ὥρμησε πρὸς τὰ Σέρβια, τὰ ὁποῖα κατέλαβε· τὴν δὲ ἐπομένην εἰσῆλθεν εἰς τὴν Κοζάνην καὶ ἔπειτα ἐπροχώρησε πρὸς τὴν Βέρροιαν, τὴν ὁποίαν εἶχε ἐγκαταλείψει ὁ τουρκικὸς στρατὸς καὶ ὑποχωρήσει εἰς Γιαννιτσά.

2. Μάχη τῶν Γιαννιτσῶν. — Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἀφῆκεν ἐναντίον τοῦ τουρκικοῦ, ὅστις ἦτο εἰς τὸ Σόροβιτς καὶ τὰ πλησίον αὐτοῦ μέρη, τὴν πέμπτην μεραρχίαν, ἡ ὁποία ἀφ' οὗ κατέλαβε τὸ Καϊλὰρ καὶ ἔπειτα τὸ Ἀλμπάκιοϊ μετὰ σφοδρὰν μάχην ἐπροχώρησε πρὸς βορρᾶν. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἄλλη ἑλληνικὴ μεραρχία, ἡ ἑβδόμη, προχωρήσασα ἀνατολικῶς τοῦ Σαρανταπόρου εἰς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὰ στενὰ τῆς **Πέτρας**, ἔχοντα μῆκος ὃ ὡρῶν πορείας, συνῆψε σφοδρὰν μάχην πρὸς τοὺς Τούρκους (τῇ 15 Ὀκτωβρίου), τοὺς ὁποίους ἐνίκησε καὶ ἔφθασεν εἰς Αἰκατερίνην· ἀφ' οὗ κατέλαβεν αὐτήν, ἐπροχώρησε καταδιώκουσα τὸν ἐχθρόν, μέχρι τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ τοῦ Γιδᾶ. Συγχρόνως τὸ κύριον μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἔσπευδε κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης. Ἀλλ' ὅλος σχεδὸν ὁ τουρκικὸς στρατὸς αὐτῆς καὶ τῶν πέριξ μερῶν, ἀνερχόμενος εἰς 30 χιλιάδας, εἶχε καταλάβει τὰ Γιαννιτσὰ καὶ κατασκευάσει τρεῖς σειρὰς προχωμάτων. Τὰ Γιαννιτσὰ δὲ εὑρίσκονται εἰς τοὺς πρόποδας βουνοῦ, κάτωθεν τοῦ ὁποίου ἐκτείνεται ἡ πεδιάς, ἥτις ἀπὸ τὰ Βοδενὰ φέρει εἰς τὴν Θεσσαλονίκην.

Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς διηυθύνθη πρὸς τὰ Γιαννιτσά, ἐν ᾧ κατέπιπτε σφοδρὰ βροχή, καὶ ἐπετέθη κατὰ τῶν Τούρκων τῇ 19 Ὀκτωβρίου. Οἱ Τοῦρκοι ἐπολέμησαν ὅλην τὴν ἡμέραν μὲ ἀπελπισίαν ἐντὸς τῶν ὀχυρωμάτων των· ἀλλ' οἱ Ἕλληνες πολεμοῦντες ἀνδρείως τοὺς ἀπεδεκάτισαν· κατὰ δὲ τὴν ἑσπέραν ὥρμησαν εἰς ἐπανειλημμένας ἐφόδους καὶ ἐδίωξαν τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὰ πρῶτά των ὀχυρώματα.

Τὴν ἑπομένην ἐπανελήφθη ἡ μάχη. Ἐπὶ τέσσαρας ὥρας οἱ Τοῦρκοι, οἱ ὁποῖοι ἔλαβον ἐνισχύσεις ἐκ Θεσσαλονίκης, ἐμάχοντο γενναίως· ἀλλὰ προσβληθέντες ἀπὸ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἤρχισαν νὰ τοὺς κυκλώνουν, ἐτράπησαν εἰς ἄτακτον φυγὴν πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην.

3. Κατάληψις τῆς Θεσσαλονίκης. — Ὁ τουρκικὸς στρατὸς φεύγων ἀπὸ τὰ Γιαννιτσὰ ἐγέμισε τὸν δρόμον μὲ κανόνια, πολεμεφόδια καὶ ἄλλα ὑλικὰ καὶ προσέτι κατέστρεψε τὰς γεφύρας τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ. Οἱ Ἕλληνες ἔκαμαν δύο γεφύρας ἐπ' αὐτοῦ, διῆλθον τῇ 24 Ὀκτωβρίου τὸν ποταμὸν καὶ τὴν ἑπομένην παρετάχθησαν ἔμπροσθεν τῆς Θεσσαλονίκης. Ὅτε δὲ τὴν μεθεπομένην ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἐκινήθη κατ' αὐτῆς, ὁ Τοῦρκος ἀρχηγὸς ἔστειλεν ἀπεσταλμένους εἰς τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον, διὰ τῶν ὁποίων ἐδήλωσεν ὅτι παραδίδει εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὰ φρούρια αὐτῆς μὲ ὅλον τὸ ὑλικὸν πολέμου, τὸ ὁποῖον ἦτο ἐντὸς αὐτῶν· καὶ ὁ ἴδιος δὲ καὶ ὁ στρατός του παρεδόθησαν αἰχμάλωτοι.

Τῇ 27 Ὀκτωβρίου εἰσῆλθεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ὁ ἑλληνικὸς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

στρατός. Ἀλλ' οἱ Βούλγαροι, οἱ ὁποῖοι ἤθελον καὶ αὐτοὶ νὰ καταλάβουν τὴν Θεσσαλονίκην, εἶχον στείλει βουλγαρικὸν στρατόν· οὗτος διῆλθεν ἄνευ ἀντιστάσεως τὴν ἀνατολικὴν Μακεδονίαν καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὅτε πλέον ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἦτο κύριος αὐτῆς. Ἰδὼν λοιπὸν ὁ Βούλγαρος στρατηγὸς ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχον εἰσέλθει πρῶτοι, ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ τὴν ἄδειαν, νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν δύο τάγματα βουλγαρικοῦ στρατοῦ καὶ ἀναπαυθῶσιν. Ἀλλ' ἀντὶ δύο ταγμάτων εἰσῆλθον 35 χιλιάδες βουλγαρικοῦ στρατοῦ, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν κακὴν διαγωγήν του πολὺ ἐδυσκόλευσε τὴν ἑλληνικὴν διοίκησιν.

Μετ' ὀλίγον, τῇ 30 Ὀκτωβρίου, εἰσῆλθε καὶ ὁ βασιλεὺς Γεώργιος εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου ἔγινε δεκτὸς μὲ μεγάλον ἐνθουσιασμόν.

4. Τὰ συμβάντα εἰς τὴν πέμπτην μεραρχίαν.— Ἡ πέμπτη μεραρχία, ἡ ὁποία εἶχε προχωρήσει πρὸς βορρᾶν μετὰ τὴν μάχην τοῦ Ἀλμπάκιοϊ, ἔφθασεν εἰς τὴν Μπάνιτσαν πλησίον τῆς πεδιάδος τοῦ Μοναστηρίου. Ἐκεῖ ὅμως εὑρέθη ἀπέναντι πολὺ ἀνωτέρων τουρκικῶν δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ἤρχοντο ἀπὸ τὸ Μοναστήριον. Ἡ πέμπτη μεραρχία συνεκρούσθη πρὸς τὰς δυνάμεις ταύτας τῇ 21 Ὀκτωβρίου· ἐπολέμησεν ἐπὶ δύο ἡμερονύκτια, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο πλέον ν' ἀντισταθῇ καὶ ὑπεχώρησεν εἰς τὸ Σόροβιτς καὶ ἀπ' ἐκεῖ εἰς τὴν Κοζάνην.

5. Προχώρησις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ πρὸς τὸ Μοναστήριον.— Ὅτε ἔγινε γνωστὸν τὸ δυστύχημα τῆς πέμπτης μεραρχίας, ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ἑλληνικὸς στρατὸς ἐξεκίνησε τῇ 2 Νοεμβρίου, ἐνίκησε τοὺς Τούρκους εἰς τὸ Σόροβιτς καὶ εἰς τὸ Ὄστροβον, ἐν ᾧ ἡ πέμπτη μεραρχία, ἀφ' οὗ ἀνεπλήρωσεν ὅσας βλάβας εἶχεν ὑποστῇ, ἐνίκησε τοὺς Τούρκους εἰς τὸ Κόμανο. Μετὰ ταῦτα ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς εἰσῆλθεν εἰς τὴν Φλώριναν τῇ 7 Νοεμβρίου, ἐν ᾧ ὁ σερβικὸς εἰσήρχετο εἰς τὸ Μοναστήριον. Οἱ Τοῦρκοι ἔφυγον ταχέως πρὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ τοὺς ἀφῆκαν 2500 αἰχμαλώτους, 20 κανόνια καὶ πλεῖστον ἄλλο ὑλικὸν πολέμου. Εἴκοσι χιλιάδες ὅμως ἐξ αὐτῶν κατώρθωσαν νὰ καταφύγουν εἰς τὰ Ἰωάννινα, ὁ δὲ ἑλληνικὸς στρατὸς κατέλαβε τὴν Καστορίαν καὶ τὴν Κορυτσάν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

§ 63. Ἡ ἐκστρατεία τῆς Ἠπείρου.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου ἡ Ἑλλὰς δὲν διέθεσε πολὺν στρατὸν διὰ τὴν Ἤπειρον· μόλις συνεπεσοῦτο ὁ στρατὸς οὗτος εἰς μίαν μεραρχίαν ὑπὸ τὸν ἀντιστράτηγον Σαπουντζάκην. Εἰς τὴν Ἤπειρον δὲ ἦσαν καὶ ἐθελοντικὰ σώματα Κρητῶν καὶ Γαριβαλδινοί.

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ὀκτωβρίου ὁ μικρὸς οὗτος στρατὸς κατέλαβε τὸ Γρίμποβον· ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι ἐπῆλθον ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα πολυπληθεῖς ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, διὰ νὰ σταματήσωσι τὴν πρόοδόν των. Οἱ Ἕλληνες ἀντεστάθησαν γενναίως, ἐπολέμησαν ἐπὶ δύο ἡμερονύκτια καὶ ἐνίκησαν περιφανῶς τοὺς Τούρκους· ἔπειτα κατέλαβον τὴν Φιλιππιάδα καὶ τὴν Στρεβίναν.

Ἀλλὰ προτοῦ προχωρήσῃ ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς πρὸς τὰ Ἰωάννινα, ἔπρεπε νὰ μὴ ἀφήσῃ ὄπισθέν του ἐχθρόν. Πρὸς τοῦτο σῶμα ἑλληνικοῦ στρατοῦ μετ' ἐθελοντῶν Κρητῶν καὶ Σουλιωτῶν διηυθύνθη κατὰ τῆς Νικοπόλεως τῇ 20 Ὀκτωβρίου. Ἐκεῖ ἐπολέμησαν οἱ Ἕλληνες ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ μόνον μὲ τὴν μεγάλην των ἀνδρείαν ἐξέβαλον τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὰς ὀχυρὰς θέσεις των· τὴν δ' ἑπομένην παρεδόθη ἡ ***Πρέβεζα***.

Μετὰ ταῦτα οἱ Ἕλληνες προχωροῦντες πρὸς τὰ Ἰωάννινα ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Τούρκων, οἱ ὁποῖοι κατεῖχον τὰ ὀχυρὰ στενὰ τῶν Πέντε Πηγαδίων. Ἀφ' οὗ ἐπολέμησαν ἐκεῖ τρεῖς ἡμέρας, κατέλαβον τὰ Πέντε Πηγάδια, ἔπειτα τὰ Πεστὰ καὶ τὴν Ἀετορράχην καὶ ἠνάγκασαν τοὺς Τούρκους νὰ περιορισθῶσιν εἰς τὰ ὀχυρώματα τῶν Ἰωαννίνων.

Τὰ Ἰωάννινα ἦσαν ὠχυρωμένα γύρωθεν μὲ πολλὰ φρούρια καὶ κανονιοστάσια· ἀπὸ ὅλα δὲ τὰ φρούρια τὸ σπουδαιότερον ἦτο τὸ ***Μπιζάνι***, τὸ ὁποῖον εἶναι βουνὸν βραχῶδες πρὸς νότον τῶν Ἰωαννίνων· τοῦτο εἶχε πολλὰ κανονιοστάσια καὶ ἄλλα ὀχυρώματα. Ἦσαν δὲ εἰς τὰ Ἰωάννινα πλέον τῶν 30 χιλιάδων τουρκικοῦ στρατοῦ, ἀφ' οὗ εἶχεν ἔλθει ἐκεῖ καὶ ὁ στρατός, ὁ ὁποῖος εἶχε φύγει ἀπὸ τὸ Μοναστήριον.

Οἱ Ἕλληνες, ἀφ' οὗ ἔλαβον ἐπικουρίας, ἐπετέθησαν πρῶτον κατὰ τοῦ Μπιζανίου περὶ τὰς ἀρχὰς Δεκεμβρίου. Ἀλλὰ τὰ Ἰωάν-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νινα, τόσον καλῶς ὠχυρωμένα, δὲν ἦτο εὔκολον νὰ κυριευθῶσιν. Ἐκτὸς τούτου ἐπῆλθε βαρὺς χειμὼν καὶ χιὼν πολλή. Ὁ ἑλληνικὸς δὲ στρατὸς πολεμῶν ἐναντίον τόσον μεγάλων δυνάμεων ἡμέραν καὶ νύκτα, ὑπέφερεν πολύ· ἀλλ' ἔδειξεν ἀνδρείαν καὶ ἐπιμονὴν ἀκατάβλητον εἰς τὰς πολλὰς μάχας, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν πέριξ τῶν Ἰωαννίνων· ἡ σπουδαιοτέρα δὲ ἀπὸ αὐτὰς ἦτο ἡ ἐπίθεσις κατὰ τοῦ Μπιζανίου καὶ τῶν πέριξ φρουρίων τῇ 7 καὶ 8 Ἰανουαρίου.

Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἤθελε πάσῃ θυσίᾳ νὰ καταλάβῃ τὰ Ἰωάννινα· διὰ τοῦτο ἔστειλεν εἰς τὴν Ἤπειρον πολλὰς μεραρχίας ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν· κατὰ δὲ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1913 ἦλθε καὶ ὁ διάδοχος, ὁ ὁποῖος ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ἀφ' οὗ δὲ προητοιμάσθη καταλλήλως ὁ στρατός μας, διετάχθη ἡ γενικὴ ἐπίθεσις τῇ 20 Φεβρουαρίου· καὶ ἐν ᾧ τὸ ἑλληνικὸν πυροβολικὸν ἀπησχόλει τὸ Μπιζάνι, τρεῖς φάλαγγες ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐπροχώρησαν πρὸς δυσμὰς τῶν Ἰωαννίνων, κατέλαβον μετὰ σφοδρὰς μάχας τὰ ἐκεῖ ὑπάρχοντα πυροβολεῖα καὶ φρούρια, καὶ ὥρμησαν εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Ἰωαννίνων, εἰς τὴν ὁποίαν εἰσῆλθον· τὴν νύκτα. Τότε παρεδόθησαν τὰ Ἰωάννινα μὲ 32 χιλιάδας στρατοῦ καὶ ἑκατοντάδας τηλεβόλων καὶ ἄλλα ἐφόδια πολέμου. Μετὰ τὸ σπουδαιότατον τοῦτο κατόρθωμα ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς συνεπλήρωσε τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ τῆς λοιπῆς Ἠπείρου.

Ἀλλ' ἐν' ᾧ ἡ Ἑλλὰς ἐπανηγύριζε τὴν λαμπρὰν αὐτὴν νίκην, ἐλεεινός τις Ἕλλην, πιθανώτατα παρακινηθεὶς ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους, ἐδολοφόνησε τῇ 5 Μαρτίου 1913, τὸν λαοφιλῆ βασιλέα τῶν Ἑλλήνων Γεώργιον Α', ὁ ὁποῖος ἔμενεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἀπὸ τῆς ἁλώσεως αὐτῆς.

§ 64. Οἱ κατὰ θάλασσαν ἀγῶνες.

Ἐξ ὅλων τῶν συμμάχων οἱ ὁποῖοι ἐπολέμουν κατὰ τῆς Τουρκίας, μόνη ἡ Ἑλλὰς εἶχε στόλον. Οὗτος προσέφερε μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τοὺς συμμάχους, διότι ἀπέκλεισε τὰς θαλάσσας καὶ ἐμπόδισε τοὺς Τούρκους νὰ μεταφέρωσι στρατὸν καὶ προμηθείας ἀπὸ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην διὰ τοῦ Αἰγαίου πελάγους.

Ὁ ἑλληνικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Παῦλον Κουντουριώτην ἀμέσως

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀπ' ἀρχῆς τοῦ πολέμου ἀπέκλεισε τὸν Ἑλλήσποντον, κατέλαβε τὰς νήσους Λῆμνον, Ἴμβρον, Θάσον, Σαμοθράκην, Τένεδον, Ψαρά, Ἰκαρίαν, Σάμον καὶ ἄλλας μικροτέρας. Ἀλλ' ἡ κατάληψις τῶν δύο μεγαλυτέρων νήσων Λέσβου καὶ Χίου ἔγινε μετὰ σφοδρὰς μάχας καὶ περιφανῆ κατορθώματα κατὰ τοῦ ἐκεῖ τουρκικοῦ στρατοῦ· κατέλαβε δὲ ὁ ἑλληνικὸς στόλος καὶ τὸ Ἅγιον Ὄρος. Κατὰ δὲ τὴν νύκτα τῆς 18ης Ὀκτωβρίου ὁ Βότσης ἐπὶ μικροῦ τορπιλλοβόλου εἰσῆλθεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἀνετίναξε μὲ τορπίλλην ἓν τουρκικὸν πολεμικόν, τὸ ὁποῖον ἦτο ἐκεῖ ἀραγμένον, καὶ ἐξῆλθε χωρὶς νὰ πάθῃ τίποτε οὔτε ἀπὸ τὸ φρούριον τοῦ Καραμπουρνοῦ, οὔτε ἀπὸ τὰς τορπίλλας τῶν Τούρκων.

Ἐν ᾧ δὲ ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἐφύλαττε τὴν εἴσοδον τοῦ Ἑλλησπόντου, κρατῶν ἀποκεκλεισμένον τὸν τουρκικόν, ἐδοκίμασεν οὗτος νὰ ἐξέλθῃ, τῇ 3 Δεκεμβρίου· μόλις ἐξῆλθεν ἐκ τῶν στενῶν τοῦ Ἑλλησπόντου, προσεβλήθη ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν στόλον καὶ ἠναγκάσθη ἂν καὶ ἐπροστατεύετο ἀπὸ τὰ κανόνια τῶν φρουρίων τοῦ Ἑλλησπόντου, νὰ ἐπανέλθῃ ἀτάκτως ἐντὸς τῶν στενῶν, ἀφ' οὗ ἔπαθε πλείστας βλάβας, ἰδίως ἀπὸ τὴν ναυαρχίδα «Ἀβέρωφ».

Ἀφ' οὗ ὁ τουρκικὸς στόλος δύο φορὰς ἐδοκίμασε νὰ ἐξέλθῃ μετὰ ταῦτα ἀπὸ τὰ στενά, τέλος τῇ 6 Ἰανουαρίου ἐξῆλθεν ἀπὸ τὸν Ἑλλήσποντον καὶ διηυθύνθη πρὸς τὴν Λῆμνον· ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἀντεπεξῆλθε κατ' αὐτοῦ καὶ συνῆψε σφοδρὰν ναυμαχίαν· κατὰ ταύτην ὁ τουρκικὸς στόλος ἠναγκάσθη ἀπὸ τὸν εὔστοχον καὶ δυνατὸν κανονιοβολισμὸν τοῦ ἑλληνικοῦ νὰ ἐπανέλθῃ ἐντὸς τῶν στενῶν εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν.

§ 63. Ἡ εἰρήνη μεταξὺ τῆς Τουρκίας καὶ τῶν συμμάχων.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Βούλγαροι εἶχον ἀπωθήσει τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὰς Σαράντα Ἐκκλησίας καὶ νικήσει αὐτοὺς εἰς Λουλὲ Μπουργκάς· ἀλλὰ προχωρήσαντες εὗρον μεγάλην ἀντίστασιν εἰς τὴν γραμμὴν τῆς Τσατάλτζας, ἡ ὁποία ὑπερήσπιζε τὴν Κωνσταντινούπολιν· τὴν γραμμὴν ταύτην οἱ Βούλγαροι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κυριεύσωσιν. Μετὰ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μακρὰν δὲ πολιορκίαν κατώρθωσαν μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Σέρβων νὰ κυριεύσωσι τὴν Ἀδριανούπολιν.

Καὶ οἱ Σέρβοι δὲ κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ἐνίκησαν τοὺς Τούρκους εἰς τὸ Κουμάνοβον καὶ τὸν Περλεπὲν καὶ κατέλαβον τὸ Μοναστήριον καὶ ὅλην τὴν βόρειον Μακεδονίαν. Ὁμοίως τὸ Μαυροβούνιον ἐνίκησε τὰ τουρκικὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα ἦσαν πλησίον τῆς χώρας του καὶ μετὰ μακρὰν πολιορκίαν ἐκυρίευσε τὴν Σκόδραν.

Ἡ Τουρκία, ἀφ' οὗ ἐνικήθη ἀπὸ τοὺς συμμάχους, ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ εἰρήνην. Διὰ τῆς μεσολαβήσεως δὲ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων συνωμολογήθη ἐν Λονδίνῳ τῇ 17 Μαΐου 1913 προκαταρκτικὴ εἰρήνη, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Τουρκία παρεχώρει εἰς τοὺς συμμάχους τὸ περισσότερον μέρος τῆς Θρᾴκης, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἤπειρον καὶ τὴν Κρήτην, ἀφῆκε δὲ εἰς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις τὸ δικαίωμα νὰ κανονίσωσι τὸ ζήτημα τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, τὰς ὁποίας εἶχε καταλάβει ἡ Ἑλλάς. Συγχρόνως κατ' ἀπαίτησιν τῆς Ἰταλίας καὶ Αὐστρίας ὡρίσθη ὅτι θὰ γίνῃ καὶ ἀνεξάρτητος Ἀλβανικὴ ἡγεμονία, εἰς τὴν ὁποίαν περιελήφθη καὶ ἡ Σκόδρα.

Π. Ο ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ 1913

§ 66. Αἴτια τοῦ πολέμου.

Μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ μεταξὺ τῶν συμμάχων ἡ διανομὴ τῶν χωρῶν, τὰς ὁποίας ἀφῆκεν εἰς αὐτοὺς ἡ Τουρκία. Ἀλλὰ ἀπὸ πολλοῦ χρόνου εἶχε γίνει φανερὰ ἡ πλεονεξία τῆς Βουλγαρίας, ἡ ὁποία ἤθελε νὰ οἰκειοποιηθῇ τὰς περισσοτέρας χώρας. Ὄχι μόνον ἐζήτει νὰ καταλάβῃ δολίως τὴν Θεσσαλονίκην, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Μακεδονίας, ὅπου ἦτο ἑλληνικὸς στρατός, ἔστελλε καὶ ἰδικά της στρατεύματα· οὕτω δὲ ἐπροκάλεσε διαφόρους αἱματηρὰς συμπλοκὰς μὲ τοὺς Ἕλληνας. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν Σερβίαν οἱ Βούλγαροι ἐζήτουν τὸ περισσότερον μέρος τῆς Μακεδονίας. Τότε ἡ Ἑλλάς, Σερβία καὶ Μαυροβούνιον συνεμάχησαν καὶ ἐπρότειναν εἰς τὴν Βουλγαρίαν ν' ἀναθέσωσιν εἰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις νὰ λύσωσι τὴν διαφοράν των. Ἀλλ' ἡ Βουλγαρία δὲν ἐδέχθη καὶ διέταξε τὰ στρατεύματά της νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Σέρβων τῇ 17 Ἰουνίου 1913.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

§ 67. Μάχαι Κιλκὶς καὶ Λαχανᾶ.

Εὐθὺς ὡς ἤρχισεν ὁ πόλεμος, ἐπειδὴ ὁ βουλγαρικὸς στρατός, ὁ ὁποῖος ἦτο εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, δὲν ἤθελε νὰ φύγῃ, προσεβλήθη ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν καὶ ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ. Ἔπειτα ὁ ἑλληνικὸς στρατός, ὅστις εἶχε παραταχθῇ εἰς σχῆμα ἡμικυκλίου ἀπὸ τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ μέχρι τοῦ Παγγαίου ὄρους, ἐπροχώρησε κατὰ τῶν Βουλγάρων. Κέντρον τῆς βουλγαρικῆς παρατάξεως ἦτο τὸ Κιλκίς, τοῦ ὁποίου τὰ ὑψώματα εἶχον ὀχυρωθῇ μὲ ἀλλεπάλληλα χαρακώματα καὶ πυροβολεῖα καὶ ἀπετέλει ἰσχυρότατον ὠχυρωμένον στρατόπεδον ὑπερασπιζόμενον ἀπὸ 40 χιλιάδας Βουλγάρων. Κατ' αὐτοῦ ἐπετέθησαν οἱ Ἕλληνες καὶ μετὰ τριῶν ἡμερῶν σφοδρὸν ἀγῶνα καὶ λυσσώδεις ἐφόδους κατώρθωσαν νὰ νικήσωσι τὴν περιφανεστάτην νίκην τοῦ πολέμου καὶ νὰ τρέψωσι τοὺς Βουλγάρους εἰς φυγήν. Αἱ ἀπώλειαι τῶν Ἑλλήνων ἀνῆλθον εἰς 6 χιλιάδας περίπου νεκροὺς καὶ τραυματίας· τῶν δὲ Βουλγάρων αἱ ἀπώλειαι ἦσαν πολὺ μεγαλύτεραι.

Ἐν ᾧ ἐγίνετο ἡ γιγαντομαχία τοῦ Κιλκίς, ἐπροχώρησε πρὸς ἀνατολὰς αὐτοῦ ἄλλος ἑλληνικὸς στρατὸς κατὰ τῶν Βουλγάρων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ὠχυρωμένοι εἰς τοὺς ἀποτόμους λόφους τοῦ Λαχανᾶ, οἵτινες δεσπόζουν τῆς ὁδοῦ Θεσσαλονίκης-Σερρῶν. Φοβερὰ ἦτο ἡ συμπλοκή· οἱ Βούλγαροι ἀπὸ τὰς ὀχυράς των θέσεις ἐπολέμησαν ἐπὶ δύο ἡμέρας· ἀλλ' ἐπὶ τέλους μὴ δυνάμενοι νὰ ἀντισταθῶσιν εἰς τὴν ἀφάνταστον ὁρμήν, μὲ τὴν ὁποίαν ἐπετέθησαν οἱ Κρῆτες στρατιῶται ἀφ ἑνὸς καὶ οἱ εὔζωνοι ἐξ ἄλλου, ἐτράπησαν εἰς φυγήν, ἀφήσαντες τηλεβόλα καὶ ἄλλα λάφυρα εἰς τοὺς ἰδικούς μας. Ἡ νίκη αὕτη τοῦ Λαχανᾶ μᾶς ἐστοίχισε 2500 ἄνδρας, ἐν ᾧ οἱ Βούλγαροι ἔχασαν ἄλλους τόσους· ἀλλὰ οἱ Ἕλληνες συνέλαβον καὶ αἰχμαλώτους 5 χιλιάδας Βουλγάρων.

§ 68. Προέλασις τῶν Ἑλλήνων μέχρι τῆς παλαιᾶς Βουλγαρίας.

Μετὰ τὰς μάχας ταύτας ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἐπροχώρησε πρὸς δύο διευθύνσεις· καὶ τὸ μὲν ἓν μέρος αὐτοῦ ἐπροχώρησεν ἀπὸ τὸ δυτικὸν μέρος τῆς παρατάξεως αὐτοῦ πρὸς βορρᾶν καὶ ἐνίκησε τοὺς Βουλγάρους εἰς τὴν Δοϊράνην, ἔπειτα εἰς τὸ ὄρος Μπέλες καὶ κατέλαβε

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὴν Στρώμνιτσαν· τὸ δὲ ἄλλο μέρος αὐτοῦ ἐπετέθη κατὰ τῶν Βουλγάρων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ὠχυρωμένοι εἰς τὴν κλεισοῦραν τοῦ Δεμίρ-Ἰσάρ, ἡ ὁποία ἔχει πλάτος 500 μέτρων· δι' αὐτῆς δὲ ὁ Στρυμὼν ποταμὸς εἰσέρχεται εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Σερρῶν. Εἰς τὰ πλάγια τῆς κλεισούρας ἐπὶ μετώπου 10 χιλιομέτρων εἶχον ὀχυρωθῆ οἱ Βούλγαροι μὲ ἑπτὰ σειρὰς χαρακωμάτων. Ἡ μάχη τοῦ Δεμίρ-Ἰσὰρ ἤρχισε τῇ 27 Ἰουνίου καὶ διήρκεσε δύο ἡμέρας. Οἱ Ἕλληνες νικήσαντες κατέλαβον τὴν πόλιν καὶ ἀπείρους ποσότητας ζῳοτροφιῶν.

Μετὰ τὰς μάχας ταύτας οἱ Βούλγαροι καταδιωκόμενοι ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψωσιν ὅλην τὴν ἀνατολικὴν Μακεδονίαν· ἀλλὰ προτοῦ φύγωσι, προέβησαν εἰς παντὸς εἴδους καταστροφάς, εἰς ἀτιμώσεις, λεηλασίας, πυρκαϊὰς καὶ ἀνηλεεῖς σφαγὰς γερόντων, γυναικῶν καὶ βρεφῶν ἀκόμη· αἱ καταστροφαὶ ἰδίως τῶν Σερρῶν, Νιγρίτης καὶ Δοξάτου διήγειραν τὴν φρίκην ὅλου τοῦ κόσμου.

Ἐν ᾧ ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς ὑπεχώρει ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴν Μακεδονίαν πρὸς βορρᾶν, ὅπου εὗρισκε κατάλληλον μέρος εἰς τὰ ὄρη ὠχυρώνετο καὶ ἐπολέμει πρὸς τοὺς Ἕλληνας, διὰ νὰ ἐμποδίσῃ αὐτοὺς νὰ προχωροῦν ταχέως πρὸς τὴν Βουλγαρίαν. Δι' αὐτὸ καθ' ἡμέραν ἐγίνοντο συμπλοκαί. Σπουδαιοτέρα ἀπὸ αὐτὰς ἦτο ἡ μάχη τοῦ Πετσόβου, εἰς τὴν ὁποίαν ἐνικήθησαν καὶ πάλιν οἱ Βούλγαροι καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς τὰ στενὰ τῆς Κρέσνας.

Ταῦτα εἶναι στενωπὸς πολὺ δύσβατος καὶ μὲ πολλὰς καμπάς, ἔχουσα μῆκος 20 χιλιομέτρων, τὴν ὁποίαν διαρρέει ὁ ποταμὸς Στρυμών. Δι' αὐτῆς δὲ ἔπρεπε νὰ διέλθῃ ὁ ἑλληνικὸς στρατός, διὰ νὰ εἰσέλθῃ ἀπὸ τὴν βορειοανατολικὴν Μακεδονίαν εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Οἱ Βούλγαροι ἐφύλαττον τὰ πολὺ ὀχυρὰ αὐτὰ στενὰ καὶ τὰς πέριξ αὐτῶν ὑψηλὰς κορυφὰς τῶν βουνῶν μὲ μεγάλας δυνάμεις. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἐπετέθησαν κατ' αὐτῶν τῇ 8 Ἰουλίου καὶ κατὰ μέτωπον καὶ διὰ δύο ἄλλων φαλάγγων ἀπὸ τὸ δεξιὸν καὶ ἀπὸ τὸ ἀριστερὸν μέρος· μετὰ σφοδροὺς δὲ ἀγῶνας, οἱ ὁποῖοι διήρκεσαν τέσσαρας ἡμέρας, κατώρθωσαν νὰ ἐκβιάσωσι τὰ στενά.

Οἱ Βούλγαροι βλέποντες ἤδη, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐπλησίαζον εἰς τὴν παλαιὰν Βουλγαρίαν, συνήθροισαν νέας δυνάμεις δι' ἀπελπιστι-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κὴν ἀντίστασιν. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἐνίκησαν αὐτοὺς εἰς τὴν διήμερον μάχην τοῦ Σιμετλῆ καὶ μετὰ ταῦτα εἰς Τζουμαγιὰν τῇ 17 Ἰουλίου, εἰς τὰ σύνορα τῆς Βουλγαρίας.

Ἐν ᾧ ἐγίνετο ἡ ἡρωϊκὴ αὐτὴ πορεία τοῦ στρατοῦ μας, ὁ στόλος ἡμῶν κατέλαβε τὴν Καβάλλαν καὶ τὸ Δεδεαγάτς, ἐν ᾧ ἄλλος ἑλληνικὸς στρατὸς κατέλαβε τὴν νοτιοδυτικὴν Θράκην.

§ 69. Τὸ τέλος τοῦ πολέμου.

Ἐν τῷ μεταξὺ καὶ οἱ Σέρβοι μαζὶ μὲ τοὺς ὁποίους ἐπολέμουν καὶ οἱ Μαυροβούνιοι, ἐνίκησαν τοὺς Βουλγάρους καὶ ἐξεδίωξαν αὐτοὺς ἀπὸ τὴν ἐπίλοιπον Μακεδονίαν. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ῥουμανία εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ ἐπροχώρησε πρὸς τὴν Σόφιαν, ζητοῦσα μέρος τοῦ βουλγαρικοῦ ἐδάφους. Καὶ ἡ Τουρκία δὲ ἐπωφεληθεῖσα ἀπὸ τὴν ἀδυναμίαν τῶν Βουλγάρων, ἔστειλε στρατὸν καὶ κατέλαβεν ἄνευ ἀντιστάσεως τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ τὰς Σαράντα Ἐκκλησίας.

Ἡ Βουλγαρία νικηθεῖσα εἰς τὸν πόλεμον αὐτόν, ὁ ὁποῖος διήρκεσεν ἀκριβῶς ἕνα μῆνα, ἐζήτησεν εἰρήνην. Πρὸς συνομολόγησιν αὐτῆς συνῆλθον οἱ πρωθυπουργοὶ τῶν Βαλκανικῶν κρατῶν εἰς Βουκουρέστιον, ὅπου ὑπεγράφη ἡ εἰρήνη τοῦ Βουκουρεστίου.

Διὰ τῆς συνθήκης ταύτης ἡ Ἑλλάς, ἡ ὁποία εἶχε ν' ἀπελευθερώσῃ περισσότερα μέρη, κατώρθωσε ν' ἀποκτήσῃ μεγαλύτερα κέρδη ἀπὸ τοὺς ἄλλους συμμάχους· κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν μέχρι τοῦ ὄρους Μπέλες καὶ μέρος τῆς Θράκης πλησίον τῆς Ξάνθης. Προσέτι ὡρίσθη ὅτι ἡ Κρήτη ἀνήκει πλέον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὴν ἑλληνικὴν δ' ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, αἱ ὁποῖαι ἠλευθερώθησαν ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος, ἀνεγνώρισαν μετὰ ταῦτα καὶ αἱ εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις.

ΙΙ. Ο ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ 1914—1918

§ 70. Τὰ δύο πρῶτα ἔτη τοῦ πολέμου.

Ἔναρξις τοῦ πολέμου. Ἡ μάχη τοῦ Μάρνη.—Ἡ Γερμανία ἐπὶ 40 ἔτη προητοιμάζετο μυστικῶς, διὰ νὰ ἐπιτεθῇ ἐναντίον τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων καὶ γίνῃ κυρίαρχος τοῦ κό-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σμου. Πρὸς τοῦτο εἶχε κάμει συμμαχίαν μὲ τὴν Αὐστρίαν καὶ μυστικὰς συμφωνίας μὲ τὴν Βουλγαρίαν καὶ Τουρκίαν.

Κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1914 ἡ Γερμανία καὶ ἡ Αὐστρία ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ῥωσίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας καὶ κατὰ τῶν μικρῶν Δυνάμεων Σερβίας καὶ Βελγίου. Κατ' ἀρχὰς οἱ Γερμανοὶ κατέλαβον τὸ Βέλγιον, τὸ ὁποῖον ἀντέστη ἡρωϊκῶς, ἀλλ' ἔπαθε μεγάλας καταστροφάς· ἔπειτα δὲ ἐπροχώρησαν εἰς τὴν βόρειον Γαλλίαν. Εἶχον πλέον πλησιάσει εἰς τοὺς Παρισίους, ὅτε ὁ Γάλλος στρατάρχης Ζόφρ, κατὰ τὰ τέλη Αὐγούστου, συνῆψε σφοδρὰν μάχην πρὸς αὐτοὺς εἰς τὴν γραμμὴν τοῦ ποταμοῦ Μάρνη· ἡ μάχη διήρκεσε 10 ἡμέρας· ἐνικήθησαν δὲ οἱ Γερμανοὶ καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ὀπισθοσχωρήσουν ὀλίγον.

Εἰσβολὴ τῶν Γερμανῶν εἰς Ῥωσίαν καὶ Σερβίαν. —Οἱ Γερμανοί, ἀφ' οὗ ἔκαμαν εἰς τὴν βόρειον Γαλλίαν ἰσχυρότατα χαρακώματα, διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν πρόοδον τῶν Γάλλων, ἐπετέθησαν μὲ ἰσχυρὰς δυνάμεις ἐναντίον τῶν Ῥώσων, οἱ ὁποῖοι εἶχον εἰσβάλει εἰς τὴν ἀνατολικὴν Πρωσσίαν καὶ τὴν Αὐστρίαν. Οἱ Γερμανοὶ καὶ Αὐστριακοὶ ἐνίκησαν τοὺς Ῥώσους, τοὺς ἠνάγκασαν νὰ ὀπισθοχωρήσουν καὶ κατέλαβον πολλοὺς τόπους εἰς τὴν δυτικὴν Ῥωσίαν.

Μετὰ ταῦτα οἱ Γερμανοί, κατὰ φθινόπωρον τοῦ 1916, ἐπετέθησαν ἐναντίον τῶν Σέρβων, οἱ ὁποῖοι προσεβλήθησαν ἐκ τῶν ὄπισθεν ἐξαίφνης καὶ ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους· καὶ ἐπολέμησαν μὲν ἀνδρείως οἱ Σέρβοι, ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατεβλήθησαν καὶ ἔπαθον μεγάλας καταστροφάς.

Τότε οἱ Γερμανοὶ ἤνωσαν τὰς δυνάμεις των μὲ τοὺς Τούρκους· ἀλλ' οὗτοι ἂν καὶ εἶχον τόσην ὑποστήριξιν, ἐν τούτοις οὔτε εἰς τὴν Αἴγυπτον κατώρθωσαν νὰ εἰσέλθουν, οὔτε τοὺς Ῥώσους νὰ ἀποκρούσουν, οἱ ὁποῖοι ἐκυρίευσαν τὴν Ἐρζεροὺμ καὶ κατέλαβον τὴν Ἀρμενίαν, οὔτε τοὺς Ἄγγλους νὰ νικήσουν ὁλοτελῶς, οἱ ὁποῖοι ἐπροχώρουν ἀπὸ τὸν Περσικὸν κόλπον πρὸς τὸ Βαγδάτιον.

§ 71. Ἐπέκτασις τοῦ πολέμου.

Ὑποβρυχιακὸς πόλεμος.—Οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ σύμμαχοί

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

των, ἂν καὶ κατεῖχον ὅλην τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ἀσιατικὴν Τουρκίαν, ἐν τούτοις μετὰ δύο ἔτη πολέμου εὑρίσκοντο εἰς δύσκολον θέσιν. Διότι ὄχι μόνον ἐπροσβάλλοντο ἀπὸ δυσμῶν ἀπὸ τοὺς Γάλλους, τοὺς Ἄγγλους καὶ τοὺς Ἰταλοὺς καὶ ἀπὸ ἀνατολῶν ἀπὸ τοὺς Ῥώσους καὶ τοὺς Ῥουμάνους, ἀλλὰ καὶ εἶχον ἀποκλεισθῇ κατὰ θάλασσαν ἐντελῶς. Διὰ τοῦτο ὑπέφεραν ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν τροφίμων καὶ ἄλλων πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἀπαραίτητα καὶ διὰ τὸν πόλεμον καὶ διὰ τὴν ζωὴν τῶν κατοίκων· προσέτι δὲ δὲν εἶχον πλέον ἐμπόριον.

Ἔβαλαν λοιπὸν εἰς ἐνέργειαν ἀπάνθρωπον μέτρον· μὲ τὰ ὑποβρύχιά των ἤρχισαν νὰ βυθίζωσι τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα ὄχι μόνον τῶν ἐχθρῶν των, ἀλλὰ καὶ τῶν κρατῶν, τὰ ὁποῖα δὲν εἶχον λάβει μέρος εἰς τὸν πόλεμον. Ἔπνιγον ἐπιβάτας ἀθῴους, ἐτορπίλλιζον πλοῖα χρησιμεύοντα ὡς νοσοκομεῖα, κατέστρεφον τρόφιμα καὶ ἐμπορεύματα παντὸς εἴδους.

Ἀνάμειξις τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν. — Ἀλλὰ τότε αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι τῆς βορείου Ἀμερικῆς ἐξηγέρθησαν διὰ τὰς ἀπανθρωπίας αὐτὰς καὶ ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Γερμανίας· ἔθεσαν δὲ εἰς τὴν διάθεσιν τῶν συμμάχων τὸν μεγάλον αὐτῶν πλοῦτον, τὰ εἰσοδήματα, τὸν στόλον καὶ στρατὸν πολύν.

Τὸ παράδειγμα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν ἠκολούθησαν καὶ ἄλλα κράτη τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς Ἀσίας· 19 ἐν ὅλῳ μικρὰ καὶ μεγάλα κράτη ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Γερμανίας καὶ τῶν συμμάχων της.

Μπολσεβικισμὸς εἰς τὴν Ῥωσίαν — Ἐπειδὴ ἡ αὐτοκρατορικὴ οἰκογένεια τῆς Ῥωσίας ἔβλεπεν ὅτι, ἂν νικήσουν αἱ δυτικαὶ Δυνάμεις ποῦ ὑπερήσπιζον τὴν ἐλευθερίαν, θὰ παύσῃ καὶ ἡ τυραννία ἐπὶ τοῦ λαοῦ τῶν διαφόρων αὐτοκρατόρων καὶ κυριάρχων, διὰ τοῦτο ἐπροσπάθησε νὰ παύσῃ ὁ πόλεμος μεταξὺ Ῥώσων καὶ Γερμανῶν. Ἀλλὰ οἱ Ῥῶσοι πολῖται, οἱ ὁποῖοι πολλὰ ὑπέφερον καὶ ἀπὸ τὴν διοίκησίν των, ἐξηγέρθησαν τότε καὶ ἐξεθρόνισαν τὸν αὐτοκράτορα. Μετ' ὀλίγον ὅμως οἱ ἀδιάλλακτοι σοσιαλισταὶ (μπολσεβικοὶ) κατώρθωσαν νὰ καταλάβουν τὴν ἀρχήν· οὗτοι ἔπαυσαν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Γερμανίας καὶ ἔκαμαν εἰρήνην μὲ αὐτήν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

§ 72. Ἡ τροπὴ καὶ τὸ τέλος τοῦ πολέμου.

Αἱ κρίσιμοι μάχαι τοῦ πολέμου.—Ἀφ' οὗ οἱ Γερμανοὶ ἀπηλλάχθησαν ἀπὸ τοὺς Ῥώσους, ἐπετέθησαν μὲ ὅλας των τὰς δυνάμεις, κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου τοῦ 1918, κατὰ τῆς Γαλλίας καὶ ἐνίκησαν εἰς τὰς πρώτας μάχας τοὺς Ἄγγλους καὶ Γάλλους. Ἀλλ' ὁ στρατὸς τῶν συμμάχων, ὁ ὁποῖος εἶχε συγκεντρωθῆ ἐκεῖ, ἐπολέμησε γενναίως ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀρχιστρατήγου Φὲς καὶ ἀπὸ τῆς 1 Ἰουλίου, ἀφ' οὗ ἐσταμάτησε τοὺς Γερμανούς, ἤρχισε τὴν φοβερὰν του ἀντεπίθεσιν· αὐτὴ δὲν ἔπαυσεν, ἀλλὰ ἐγίνετο ἄλλοτε εἰς τὸ ἓν μέρος καὶ ἄλλοτε εἰς τὸ ἄλλο τῆς μακρᾶς παρατάξεως, ποῦ κατεῖχον οἱ ἀντίπαλοι στρατοί, ἀπὸ τῆς Ἀλσατίας μέχρι τῶν παραλίων τῶν Βελγίου· διήρκεσε δὲ ἡ θαυμασία αὕτη ἐπίθεσις τῶν συμμάχων ἐπὶ 3 σχεδὸν μῆνας· κατὰ ταύτην κατασυνετρίβησαν ἐντελῶς οἱ Γερμανοί.

Ἡ σύμπραξις τῆς Ἑλλάδος.—Εἰς τὸν παγκόσμιον αὐτὸν ἀγῶνα ἡ Ἑλλὰς κατ' ἀρχὰς καθυστέρησε, διότι οἱ κυβερνῆταί της εἶχον παρασυρθῆ ἀπὸ τὰς δολοπλοκίας τῶν Γερμανῶν. Ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1916 ἐγκαθιδρύθη κυβέρνησις εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Βενιζέλου, ἡ ὁποία προητοίμασεν 60 χιλιάδας στρατοῦ. Αὐτὸς μὲ τὰ ἀποβιβασθέντα ἐκεῖ γαλλικὰ καὶ ἀγγλικὰ στρατεύματα ὑπερήσπισε τὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν ἐναντίον τῶν Βουλγάρων. Ἀφ' οὗ δέ, κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1917, ἐγκαθιδρύθη ἡ κυβέρνησις Βενιζέλου εἰς Ἀθήνας καὶ ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος ὁ Ἀλέξανδρος, ὁλόκληρος ἡ Ἑλλὰς ἐτάχθη μὲ τὰς δυτικὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις εἰς τὸν μεγάλον αὐτὸν ἀγῶνα. Ὁ δὲ ἑλληνικὸς στρατὸς ἐπετέθη μὲ ἀφάνταστον ὁρμὴν κατὰ τῶν Βουλγάρων, ὅτε εἰς τὴν Μακεδονίαν διετάχθη ἡ ἐπίθεσις μαζὶ μὲ τοὺς συμμάχους ἐναντίον αὐτῶν, κατὰ τὸν Αὔγουστον τοῦ 1918. Ἡ ὁρμὴ τῶν συμμάχων πολεμιστῶν ἦτο τόσον μεγάλη, ὥστε ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν αἱ βουλγαρικαὶ δυνάμεις ἐντελῶς διεσκορπίσθησαν. Τότε οἱ Βούλγαροι ἐζήτησαν ἀνακωχὴν καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ Τοῦρκοι, οἱ ὁποῖοι εἶχον νικηθῆ ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους εἰς τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Συρίαν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κατάπαυσις τοῦ πολέμου. — Ἡ κατάθεσις τῶν ὅπλων ἀπὸ τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὴν Τουρκίαν ἠνάγκασε καὶ τὰς δύο ἄλλας Δυνάμεις, τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Αὐστρίαν, νὰ ζητήσουν εἰρήνην, ἀφ' οὗ μάλιστα οἱ μὲν Γερμανοὶ εἶχον νικηθῇ εἰς τὴν Γαλλίαν, οἱ δὲ Αὐστριακοὶ πολεμοῦντες μὲ ὅλας των τὰς δυνάμεις, δὲν εἶχον κατορθώσει νὰ ἀπωθήσουν τοὺς Ἰταλοὺς ἀπὸ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Πιάβε. Τότε ὑπεγράφη ἀνακωχὴ καὶ κατέπαυσεν ὁ φοβερὸς αὐτὸς παγκόσμιος ἀγών, ὁ ὁποῖος διήρκεσε 4 ἔτη καὶ 52 ἡμέρας καὶ ἐπέφερε καταστροφὰς πλέον τῶν τριῶν καὶ ἡμίσεος τρισεκατομμυρίων δραχμῶν καὶ τὸν βίαιον θάνατον πλέον τῶν δέκα ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων.

Τοιουτοτρόπως κατεβλήθησαν αἱ Δυνάμεις ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι ἤθελον νὰ καταπνίξουν τὴν ἐλευθερίαν τῶν λαῶν καὶ νὰ καταστήσουν ὅλον τὸν κόσμον δοῦλόν των(1).

---

(1)Διὰ τῶν συνθηκῶν τῆς εἰρήνης, αἱ ὁποῖαι συνωμολογήθησαν μὲ τὰ διάφορα νικηθέντα κράτη, ὡρίσθησαν κυρίως τὰ ἑξῆς:

Πρῶτον οἱ Γερμανοὶ ἀπέδωκαν εἰς τοὺς Γάλλους τὴν Ἀλσατίαν καὶ τὴν Λωρραίνην, τὰς ὁποίας εἶχον λάβει διὰ τοῦ πολέμου τοῦ 1870.

Δεύτερον ἡ Αὐστροουγγρικὴ μοναρχία, ἥτις εἶχε διάφορα ἔθνη ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν της, διελύθη. Καὶ οἱ μὲν εἰς τὰ νότια αὐτῆς μέρη κατοικοῦντες Σλαῦοι ἡνώθησαν μὲ τοὺς Σέρβους καὶ ἀπετέλεσαν τὸ κράτος της Νοτιοσλαυίας. Αἱ δὲ πλησίον τῆς Ἰταλίας χῶραι ἡνώθησαν μὲ τὴν Ἰταλίαν καὶ οἱ εἰς τὴν Τρανσυλβανίαν κατοικοῦντες Ῥουμᾶνοι προσηρτήθησαν εἰς τὴν Ῥουμανίαν. Ἱδρύθη τὸ κράτος τῆς Τσεχοσλοβακίας καὶ οἱ ἡρωϊκοὶ Πολωνοί, οἱ ὁποῖοι τῷ 1795 εἶχον μοιρασθῇ μεταξὺ Ῥωσίας, Αὐστρίας καὶ Γερμανίας, ἀπετέλεσαν ἴδιον κράτος. Οὕτως ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Οὐγγαρία ἀπέμειναν δύο μικραὶ δημοκρατίαι.

Τρίτον ἀπὸ τὴν Τουρκίαν ἀπεσπάσθησαν ἡ Γεωργία, Ἀρμενία καὶ Ἀραβία καὶ ἀπετέλεσαν ἰδιαίτερα κράτη· ἡ Παλαιστίνη, ἡ Συρία καὶ ἡ Μεσοποταμία ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας. Οἱ Τοῦρκοι, τὸ τελευταῖον κῦμα τῆς μεγάλης τῶν βαρβαρικῶν ἐθνῶν μεταναστάσεως, ἐξεδιώχθησαν ἀπὸ τὴν Εὐρώπην καὶ περιωρίσθησαν εἰς τὸ κέντρον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ἐκ τοῦ πολέμου τούτου περισσότερον ἀπὸ ὅλα τὰ κράτη ὠφελήθη ἡ Ἑλλάς· ἡ Δωδεκάνησος καὶ ἡ Θρᾴκη, ἀπ' αἰώνων ἑλληνικαί, ἠλευθερώθησαν, καὶ ἡ Σμύρνη καὶ αἱ Κυδωνίαι μὲ ἀρκετὴν χώραν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ΄

ΑΙ ΣΗΜΕΡΙΝΑΙ ΠΡΟΟΔΟΙ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

§ 73. Αἱ ἐπιστῆμαι, ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους εἰς ὅλον τὸν κόσμον.

1. Καλυτέρευσις τοῦ βίου διὰ τῆς προαγωγῆς τῶν ἐπιστημῶν.— Ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν ἔχουσι γίνει μεγάλαι πρόοδοι εἰς τὸν κόσμον, ὥστε ὁ βίος τῶν ἀνθρώπων ἤλλαξεν ἀπὸ τότε. Πολλαὶ ἐπιστῆμαι, ὡς ἡ φυσική, ἡ χημεία, ἡ γεωλογία, ἡ φυσικὴ ἱστορία καὶ ἡ ἰατρική, προώδευσαν πολύ.

Ἄνθρωποι δὲ σοφοὶ χρησιμοποιοῦσι τὰς ἐφευρέσεις τῶν διαφόρων ἐπιστημῶν, διὰ νὰ παράγωσιν ἀντικείμενα ὠφέλιμα, μηχανάς, χρώματα, λιπάσματα. Δηλαδὴ ἐφαρμόζουσι τὰς ἐπιστήμας εἰς τὴν ***βιομηχανίαν***.

Οὕτως, ἐν ᾧ ἐφευρίσκοντο αἱ ***κλωστικαὶ*** καὶ ***ὑφαντικαὶ μηχαναί***, ὁ Ἄγγλος Watt ἐφεῦρε τὴν ***ἀτμομηχανὴν*** τῷ 1776, μὲ τὴν ὁποίαν κινοῦνται ὅλων τῶν μηχανουργείων τὰ ἐργαλεῖα καὶ γίνονται τελειότερα καὶ ἐφθηνότερα πράγματα. Γάλλος μηχανικὸς ἐφεῦρε τὴν μεταβίβασιν εἰς μακρὰν ἀπόστασιν τῆς δυνάμεως τῆς πτώσεως τοῦ ὕδατος· οὕτως ἡ δύναμις τοῦ Νιαγάρα κινεῖ μηχανὰς εἰς ἀπόστασιν ἕως 40 χιλιομέτρων.

Ἀφ' οὗ ἐφευρέθησαν αἱ ἀτμομηχαναί, ἐσκέφθησαν νὰ χρησιμοποιήσουν αὐτὰς εἰς τὴν κίνησιν τῶν πλοίων καὶ ἁμαξῶν. Ἀμερικανός, ὁ Φούλτων, κατεσκεύασε τῷ 1807 τὸ πρῶτον ἀτμόπλοιον μὲ τροχοὺς εἰς τὰ πλάγια. Ἄγγλοι ἐσκέφθησαν νὰ τοποθετήσωσιν ἀτμομη-

---

τῆς Μικρᾶς Ἀσίας προσηρτήθησαν εἰς τὸ κράτος μας. Οὕτως ἡ Ἑλλὰς ἐξέτεινε τὰ ὅριά της εἰς ἀπόστασιν 45 χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατέστησε τὸ Αἰγαῖον θάλασσαν ἑλληνικὴν καὶ ἐξετάθη εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου ὁσάκις ἐστερεώθη ὁ Ἑλληνισμός, ἐμεγαλούργησε καὶ ἐδοξάσθη, ὅπως ἐπὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

χανὴν ἐπὶ σιδηρῶν ῥάβδων· κατεσκεύασαν ἀτμαμάξας καὶ οὕτως ἔκαμαν τὸν πρῶτον ***σιδηρόδρομον*** τῷ 1828.

Ἔπειτα ἐχρησιμοποίησαν ἄλλοι σοφοὶ τὸν ἠλεκτρισμὸν διὰ τὴν κίνησιν· κατεσκεύασαν ***ἠλεκτρικοὺς τροχιοδρόμους*** καὶ ***σιδηροδρόμους***. Εὗρον ***αὐτοκίνητα*** καὶ ἐτοποθέτησαν μηχανὰς αὐτῶν εἰς λέμβους, αἵτινες οὕτω κινοῦνται ταχύτατα. Κατεσκεύασαν δὲ καὶ ***ἀεροπλάνα***, τὰ ὁποῖα εἶναι βαρύτερα τοῦ ἀέρος καὶ δύνανται νὰ διατρέξωσι περὶ τὰ 200 χιλιόμετρα εἰς μίαν ὥραν, καὶ ***ἀερόπλοια***, τὰ ὁποῖα εἶναι ἐλαφρότερα τοῦ ἀέρος· αὐτὰ δὲ τελειοποιοῦνται καθ' ἡμέραν καὶ θὰ ὠφελήσωσι πολὺ τὴν ἀνθρωπότητα.

Ὁ ἠλεκτρισμὸς ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν κατασκευὴν ***τηλεγράφων***, μὲ τοὺς ὁποίους στέλλονται τηλεγραφήματα ἐντὸς δευτερολέπτου ἀπὸ τὴν μίαν ἄκραν τοῦ κόσμου εἰς τὴν ἄλλην. Ἀφ' οὗ δὲ κατώρθωσαν νὰ ῥίπτωσι καλῴδια, τὰ ὁποῖα μένουν ἀβλαβῆ ἐντὸς τῆς θαλάσσης, συνέδεσαν ὅλας τὰς πόλεις τοῦ κόσμου. Μὲ τὸ ***τηλέφωνον*** δὲ ὁμιλοῦν τώρα οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ πολὺ μακρυνὰς ἀποστάσεις, καὶ μὲ τὸν ***ἀσύρματον τηλέγραφον*** τὰ πλοῖα, ποῦ εὑρίσκονται εἰς τὰ πελάγη, συνεννοοῦνται μεταξύ των καὶ μὲ διαφόρους πόλεις.

Ἀλλ' ἐν ᾧ ἄλλοτε αἱ πόλεις δὲν ἐφωτίζοντο τὴν νύκτα ἢ ἐφωτίζοντο μὲ λυχνίας ἀπὸ ἔλαιον, τώρα μὲ τὴν εὕρεσιν πρῶτον τοῦ πετρελαίου εἰς τὴν Ῥωσίαν καὶ τὴν Ἀμερικήν, ἔπειτα τοῦ φωταερίου ὑπὸ Γάλλου τινὸς τῷ 1785 καὶ μετὰ ταῦτα τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός, ὄχι μόνον αἱ πόλεις φωτίζονται καλύτερον, ἀλλὰ καὶ ἑορταὶ γίνονται θεαματικώτεραι καὶ τὸ σπουδαιότερον ἡ ἐργασία καὶ ἡ κίνησις κατὰ τὴν νύκτα ηὐκολύνθησαν πολύ, ἰδίως εἰς τὰς μεγάλας πόλεις.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλαι ἐφευρέσεις διηυκόλυναν τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων· ἡ ***φωτογραφία***, ἡ ***γαλβανοπλαστική***, μὲ τὴν ὁποίαν γίνεται ἡ ἐπιχρύσωσις καὶ ἐπαργύρωσις, ἡ ***δυναμῖτις***, μὲ τὴν ὁποίαν ἐκτινάσσονται μεγάλαι πέτραι, ἡ ***ἐξαγωγὴ χρωμάτων*** ἀπὸ τοὺς γαιάνθρακας, ἡ κατασκευὴ ***χημικῶν λιπασμάτων***, μὲ τὰ ὁποῖα λιπαίνονται αἱ γαῖαι. Ἐτελειοποιήθησαν τὰ μέσα τῆς κατασκευῆς οἰνοπνευμάτων, χάρτου, ὑφασμάτων. Εἰσήχθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην τὰ γεώμηλα καὶ ἄλλα φυτά. Πρὸς προαγωγὴν δὲ τῆς βιομηχανίας καὶ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοῦ ἐμπορίου εἰσήχθησαν αἱ διάφοροι **ἐκθέσεις**, τοπικαὶ ἢ καὶ παγκόσμιοι.

Ἀνεκαλύφθησαν νέα φάρμακα· προσέτι ἀνεκαλύφθησαν τὰ μέσα νὰ κοιμίζωνται οἱ ἀσθενεῖς κατὰ τὰς ἐγχειρίσεις· εὑρέθη πῶς δι' ἐμβολιασμοῦ ἀποφεύγονται ἢ ἰατρεύονται διάφοροι ἀσθένειαι, ὡς ἡ εὐφλογία, ἡ λύσσα, ἡ χολέρα. Ἐδείχθη πῶς ἡ ἀκαθαρσία εἶναι αἰτία πλείστων ἀσθενειῶν καὶ ἐκανονίσθησαν τὰ μέσα τῆς ἀποφυγῆς νόσων μολυσματικῶν (μεταδιδομένων διὰ τῆς ἐπαφῆς) καὶ μιασματικῶν (μεταδιδομένων καὶ διὰ τοῦ ἀέρος).

2. Πολιτικὴ οἰκονομία.— Οὕτως ὀνομάζεται ἡ ἐπιστήμη, ἡ ὁποία ἐξετάζει, κατὰ ποῖον τρόπον γίνεται πλούσιος τόπος τις. Ἄλλοτε ἐπίστευον ὅτι κράτος τι γίνεται πλουσιώτερον, ὅταν ἔχῃ περισσότερα χρήματα. Ἀλλὰ παρετήρησαν ὅτι, μόνον ὅταν παράγῃ πολλὰ **γεωργικὰ** προϊόντα, σῖτον, οἶνον, πρόβατα κλπ. καὶ **βιομηχανικά**, οἷον μηχανήματα, κατειργασμένα δέρματα, ὑφάσματα, τότε καὶ παραπολλὰ χρήματα συνάγει καὶ τὰ χρήματα μένουν εἰς τὸν τόπον.

3. Βιομηχανικὴ ἐλευθερία.— Συμφώνως πρὸς τὰς ὑποδείξεις τῶν **οἰκονομολόγων** κατηργήθησαν οἱ περιορισμοί, τοὺς ὁποίους ἄλλοτε εἶχον θέσει εἰς τὴν βιομηχανίαν. Ἡ κυβέρνησις ἄλλοτε ὥριζε, πῶς ἔπρεπε νὰ ἐργάζωνται οἱ ἐργάται, ποῖα ὑλικὰ νὰ μεταχειρίζωνται, πῶς νὰ κάμνουν τὰ προϊόντα των· μετεχειρίζετο τοὺς βιομηχάνους ὡς παιδία. Ἀλλ' ἀφ' ὅτου ὡρίσθη ἡ **βιομηχανικὴ ἐλευθερία**, προώδευσεν ἡ βιομηχανία. Ὡρίσθησαν μόνον οἱ λεγόμενοι *ἐργατικοὶ* νόμοι, κατὰ τοὺς ὁποίους γίνονται τὰ σωματεῖα τῶν ἐργατῶν, κανονίζονται αἱ ὧραι τῆς ἐργασίας, λαμβάνουν βοηθήματα οἱ παθόντες εἰς τὴν ἐργασίαν ἢ γηράσαντες κτλ.

4. Ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου.—Συγχρόνως ἐθεσπίσθη καὶ ἡ ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου· ἄλλοτε ἐθεωρεῖτο ὅτι ἕκαστος τόπος ἔχει συμφέρον νὰ μὴ ἐπιτρέπῃ νὰ ἐξάγωνται τὰ προϊόντα του εἰς ξένους τόπους, μηδὲ νὰ ἐπιτρέπῃ νὰ εἰσάγωνται ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπορεύματα. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 18ου αἰῶνος οἱ σοφοὶ ἔδειξαν, ὅτι ἡ ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου συντελεῖ πολὺ εἰς τὴν πρόοδον τῶν λαῶν. Μόνον εἰς τὰ εἰσαγόμενα ἐμπορεύματα ἐπεβλήθησαν *τελωνειακοὶ δασμοί*.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

5. Τράπεζαι.— Ἀπὸ τοῦ 18ου αἰῶνος ὑπῆρχε μεγάλη τράπεζα εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ὁ Ναπολέων Α΄ ἵδρυσε τὴν γαλλικὴν Τράπεζαν. Ὁ Γεώργιος Σταῦρος ἵδρυσε τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν τῆς Ἑλλάδος. Αἱ Τράπεζαι ἐκδίδουσι χαρτονομίσματα, τὰ ὁποῖα ἀναπληροῦσι τὰ χρήματα· δίδουσι δὲ τὰ χαρτονομίσματα αὐτὰ λαμβάνουν χρήματα, τὰ ὁποῖα δανείζουν εἰς τοὺς ἐμπόρους καὶ τοὺς βιομηχάνους. Οἱ βιομήχανοι οὕτω καὶ οἱ ἔμποροι δύνανται νὰ δανεισθῶσι χρήματα, προτοῦ πωλήσωσι τὰ ἐμπορεύματά των καὶ ἀγοράζουσιν ἄλλα ἐμπορεύματα.

6. Μετοχαί.— Διὰ τὰς μεγάλας ἐπιχειρήσεις, π. χ. σιδηροδρόμους, μεταλλεῖα, ἀτμοπλοϊκὰς ἑταιρείας, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εὑρεθῇ εἷς μόνος ἄνθρωπος νὰ τὰς ἀναλάβῃ, διότι χρειάζονται ἑκατομμύρια. Τὸ ποσὸν αὐτό, τὸ ὁποῖον χρειάζονται, τὸ μοιράζουν εἰς ἴσα μέρη καὶ ἐκδίδουν *μετοχάς*, δηλαδὴ ἐπίσημα γραμμάτια· π. χ. ἐὰν σιδηρόδρομός τις κοστίζῃ 10 ἑκατομμύρια, κάμνουν 10 χιλιάδας μετοχάς, ἑκάστη τῶν ὁποίων κοστίζει χιλίας δραχμάς. Ἕκαστος ὅστις ἀγοράζει μίαν μετοχὴν δίδει χιλίας δραχμὰς καὶ ἔπειτα κάθε ἑξαμηνίαν λαμβάνει τὸ ἓν δεκάκις χιλιοστὸν ἀπὸ τὸ κέρδος. Αἱ μετοχαὶ πωλοῦνται καὶ ἀγοράζονται εἰς τὰ χρηματιστήρια.

7. Μέσα τῆς συγκοινωνίας.— Αἱ κυβερνήσεις εἶδον ὅτι τὸ ἐμπόριον, ἡ βιομηχανία καὶ ἡ γεωργία διὰ νὰ προοδεύσωσι, πρέπει νὰ εἶναι εὔκολα τὰ μέσα τῆς ἀποστολῆς τῶν προϊόντων ἀπὸ τὸ ἓν μέρος εἰς τὸ ἄλλο. Πρὸς τοῦτο προήγαγον τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας· καὶ πρῶτον ἐτελειοποίησαν τὰς *ἁμαξιτοὺς ὁδούς*, κατασκευάσασαι αὐτὰς οὕτως, ὥστε νὰ διέρχωνται εὐκόλως. Ἀντιθέτως διευθυνόμεναι ἅμαξαι· δεύτερον διώρθωσαν *λιμένας* καταλλήλους διὰ τὰ σημερινὰ μεγάλα ἀτμόπλοια, μὲ προκυμαίας ἐχούσας καὶ τὰ κατάλληλα μέσα διὰ τὴν φόρτωσιν καὶ τὴν ἐκφόρτωσιν· τρίτον ἐπολλαπλασίασαν τοὺς *σιδηροδρόμους* καὶ τέταρτον ἔκαμαν καὶ *διώρυγας*.

Πρὸς εὐκολίαν δὲ τῆς συνεννοήσεως τῶν ἀνθρώπων ἔκαμαν τὰ *ταχυδρομεῖα*, τὰ ὁποῖα ηὐκολύνθησαν πολὺ ἀπὸ τῆς ἐφευρέσεως τῶν *γραμματοσήμων* (1849)· ἔγινε δὲ καὶ παγκόσμιος ταχυδρομικὴ ἕνωσις ἐδρεύουσα εἰς τὴν Ἑλβετίαν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

§ 54. Ἡ σημερινὴ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος.

Ἀπὸ τοῦ χρόνου κατὰ τὸν ὁποῖον ἐτελείωσεν ἡ μεγάλη ἐπανάστασις μέχρι σήμερον, ἡ Ἑλλὰς ὄχι μόνον ηὐξήθη κατ' ἔκτασιν, ἀλλὰ καὶ ἔκαμε μεγάλας προόδους.

Ἐν ᾧ ἡ ἔκτασίς της τότε μόλις ἔφθανε τὰς 50 000 τετραγωνικὰ χιλιόμετρα, διὰ τῆς ἀποκτήσεως τῆς Θεσσαλίας καὶ τῶν Ἰονίων νήσων ἔγινε 65 000, διὰ δὲ τῶν βαλκανικῶν πολέμων ἀνῆλθεν εἰς 120 000 τετρ. χιλ. καὶ τῷ 1920 εἰς 174 000 τετρ. χιλιόμετρα.

Ὁ πληθυσμός της εἰς μὲν τὰς ἀπ' ἀρχῆς ἐλευθερωθείσας χώρας ἐτριπλασιάσθη, εἰς ὅλον δὲ τὸ κράτος ἀνῆλθεν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1913 εἰς 5 ἑκατομμύρια καὶ τελευταῖον εἰς 7 156 000.

Αἱ καταστραφεῖσαι κατὰ τὴν ἐπανάστασιν πόλεις ἀνηγέρθησαν μεγαλύτεραι καὶ ὡραιότεραι καὶ νέαι ἐκτίσθησαν· αἱ Ἀθῆναι ἔγιναν ἀπὸ τὰς ὡραιοτέρας πόλεις τῆς Ἀνατολῆς.

Πλεῖστοι ἀγροὶ ἐκαλλιεργήθησαν καὶ ἑκατομμύρια δένδρων ἐφυτεύθησαν· ἀλλὰ τὸ καλλιεργούμενον ἔδαφος μόλις εἶναι τὸ ἓν τρίτον τῆς ὅλης ἐπιφανείας. Εἰς τὸν τόπον μας ἰδίως πολλοὶ εἶναι οἱ ἀμπελῶνες, ἡ δὲ σταφὶς εἶναι τὸ κυριώτερον προϊὸν πολλῶν μερῶν τῆς Πελοποννήσου· εἰς τὴν Μεσσηνίαν γίνονται πολλὰ σῦκα· εἰς τὴν Κρήτην, Λέσβον καὶ Κέρκυραν τὸ κυριώτερον προϊὸν εἶναι τὸ ἔλαιον καὶ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν ὁ καπνός. Ἐλπίζεται ὅτι ἡ καλλιέργεια ἰδίως τῶν δημητριακῶν καὶ ἡ κτηνοτροφία θὰ αὐξήσουν ἀκόμη καὶ τοιουτοτρόπως θὰ καταστῇ εἰς αὐτὰ αὐτάρκης ἡ χώρα μας.

Ἀλλὰ καὶ ἡ βιομηχανία ἤρχισε νὰ προοδεύῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀρκετὰ βιομηχανικὰ ἐργοστάσια νὰ γίνωνται. Δὲν ἔφθασε δὲ ἀκόμη ἡ βιομηχανία μας εἰς τὸ σημεῖον ποῦ εὑρίσκεται εἰς ἄλλα κράτη τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, διότι κυρίως δὲν ἔχομεν καλοὺς γαιάνθρακας εἰς τὸν τόπον μας· ἀφ' οὗ ὅμως εἰς ὅλα προοδεύομεν, θὰ γίνωμεν καὶ εἰς τὴν βιομηχανίαν καλύτεροι.

Τὸ ἐμπόριον εἶναι ἐκεῖνο εἰς τὸ ὁποῖον ἰδίως προκόπτουν οἱ Ἕλληνες· ὁ Πειραιεὺς καὶ ἡ Θεσσαλονίκη εἶναι ἀπὸ τοὺς ἐμπορικωτέρους λιμένας τῆς Μεσογείου, ὁ δὲ Βόλος, αἱ Πάτραι καὶ ἄλλαι πόλεις ἔχουσιν ἀξίαν λόγου ἐμπορικὴν κίνησιν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ συγκοινωνία πολυειδῶς ηὐκολύνθη· ὁδοὶ ἀμαξιτοὶ ἔγιναν πλεῖσται καὶ σιδηρόδρομοι καὶ λιμένες τεχνητοὶ κατεσκευάσθησαν καὶ οἱ ὑπάρχοντες φυσικοὶ ἤρχισαν νὰ διορθώνωνται μὲ ἀποβάθρας καὶ ἡ διῶρυξ τῆς Κορίνθου ἐκόπη. Πολυάριθμα ἀτμόπλοια διευκολύνουσι τὴν μεταξὺ τῶν παραλίων πόλεων συγκοινωνίαν. Ἵνα δὲ μηδὲ μέρη ὀλιγοπληθῆ καὶ ἰδίως μικραὶ νῆσοι στερῶνται τῶν ἀγαθῶν τῆς συγκοινωνίας, ἡ κυβέρνησις πληρώνει εἰς ἀτμοπλοϊκὰς ἑταιρείας ἀνάλογον ἀποζημίωσιν, διὰ νὰ προσεγγίζωσιν ἀνελλιπῶς τὰ ἀτμόπλοιά των εἰς αὐτὰ τὰ μέρη. Ἐντὸς τῶν διαφόρων πόλεων τὴν συγκοινωνίαν εὐκολύνουν ἠλεκτρικοὶ σιδηρόδρομοι. Τηλέφωνα δέ, τηλέγραφοι καὶ ταχυδρομεῖα διευκολύνουσι τὴν συνεννόησιν.

Τὸ κράτος ἐφρόντισε καὶ διὰ τὴν παιδείαν. Ἐπειδὴ κατὰ τὸ πολίτευμά μας ὁ λαὸς εἶναι κυρίαρχος, διότι αὐτὸς διὰ τῶν βουλευτῶν ποῦ ἐκλέγει, κάμνει τοὺς νόμους μὲ τοὺς ὁποίους κυβερνᾶται, διὰ τοῦτο τὸ κράτος πρέπει νὰ μορφώσῃ τὸν λαόν, διὰ νὰ καταλαμβάνῃ οὗτος καλῶς, ποῖα εἶναι τὰ καθήκοντα τοῦ καλοῦ πολίτου καὶ ἰδίως τοῦ Ἕλληνος καὶ ποῖον εἶναι τὸ ἀληθινὸν συμφέρον τῆς πατρίδος. Ὡς ἐκ τούτου τὸ κράτος θέλει νὰ μὴ εἶναι κανεὶς πολίτης ἀγράμματος· ὥρισεν ὅτι ἡ δημοτικὴ παιδεία εἶναι ὑποχρεωτικὴ καὶ παρέχεται δωρεάν. Ἵδρυσε μέγαν ἀριθμὸν δημοτικῶν σχολείων ἀρρένων καὶ θηλέων, εἰς τὰ ὁποῖα φοιτῶσιν ἑκατοντάδες χιλιάδων μαθητῶν καὶ ἐξοδεύει διὰ τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν κατ' ἔτος πολλὰ ἑκατομμύρια. Εἰς πολλὰ δὲ μέρη ἐκτίσθησαν καὶ κατάλληλα οἰκήματα διὰ σχολεῖα.

Ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν μέσην ἐκπαίδευσιν ἐφρόντισε τὸ κράτος· ἵδρυσε πλεῖστα ἑλληνικὰ σχολεῖα καὶ γυμνάσια. Ἐκτὸς αὐτῶν ἐσύστησε καὶ ἱερατικάς, ἐμπορικάς, γεωργικὰς καὶ δασονομικὰς σχολὰς καὶ ἀνὰ μίαν μελισσοκομικήν, ναυτικὴν καὶ στρατιωτικὴν σχολήν. Εἰς μερικὰ μέρη ἔγιναν νυκτεριναὶ σχολαὶ ὄχι μόνον διὰ τοὺς μικροὺς ἀπόρους παῖδας, ἀλλὰ καὶ ἀνώτεραι δι' ἐμποροϋπαλλήλους, μικροβιομηχάνους, μηχανουργοὺς καὶ ἄλλους. Καὶ τὰς ἀνωτέρας σπουδὰς διηυκόλυνε τὸ κράτος μας διὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις Πολυτεχνείου καὶ τῶν Πανεπιστημίων· καὶ ἐπιστημονικὰ δὲ ἐργαστήρια ἤρχισαν νὰ γίνωνται (ἰδίως χημεῖα), τὰ ὁποῖα πολὺ θὰ εὐκολύνουν τὴν βιομηχανίαν καὶ τὰς ἐπι-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

στημονικὰς ἀνακαλύψεις. Ἀρκετοὶ δὲ λόγιοι καὶ ἄξιοι λόγου ἐπιστήμονες ἀνεφάνησαν μέχρι τοῦδε εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα.

Ὁ ἐθνικὸς στρατός.—Ὅτε ἠλευθερώθη ἓν μέρος τῆς πατρίδος μας, ἡ Ἑλλὰς ἐνόησεν ὅτι ἔπρεπε νὰ συγκροτήσῃ στρατόν, διὰ νὰ ἐλευθερώσῃ καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ. Δυστυχῶς αἱ πολλαὶ καὶ μεγάλαι οἰκονομικαὶ ἀνάγκαι τοῦ τόπου δὲν ἐπέτρεψαν ἐξ ἀρχῆς εἰς τὸ κράτος μας νὰ συγκροτήσῃ στρατὸν τοιοῦτον, ὁ ὁποῖος νὰ δύναται νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τοῦ πολυπληθεστέρου τουρκικοῦ. Ἐν τούτοις μετὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1897, ἀναδιωργάνωσε τὸν στρατὸν καὶ τὸν ἔκαμεν ἱκανὸν νὰ νικήσῃ τοὺς ἐχθροὺς τῆς πατρίδος.

Τὸ καθῆκόν μας πρὸς τὴν πατρίδα.— Ἀφ' οὗ λοιπὸν μὲ τόσους ἀγῶνας διετηρήθημεν ὡς ἔθνος καὶ ἀπηλευθερώθημεν, πρέπει νὰ ἀγωνισθῶμεν μὲ ὅλας μας τὰς δυνάμεις νὰ διατηρήσωμεν ὅσα ἔχομεν καὶ νὰ τὰ καταστήσωμεν εὐτυχέστερα, καὶ προσέτι ἱκανοὶ νὰ ὑπερασπίζωμεν τοὺς ἐκτὸς τοῦ κράτους μας μένοντας ὁμοεθνεῖς.

Πρὸς τοῦτο πρῶτον πρέπει νὰ προσπαθήσωμεν νὰ μορφωθῶμεν καὶ νὰ γίνωμεν ἱκανοὶ καὶ διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων μας καὶ διὰ τὸν πολύπλοκον ἀγῶνα τῆς σημερινῆς ζωῆς. Ἔπειτα πρέπει νὰ καταβάλλωμεν προθύμως τοὺς φόρους, οἵτινες παρέχουν τὰ ἀπαραίτητα μέσα, διὰ τῶν ὁποίων ἡ πατρὶς θὰ κάμῃ ὅσα ἐπιβάλλονται ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ καλοῦ. Προσέτι πρέπει νὰ ἀπαρτίζωμεν προθύμως τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν, καταταττόμενοι εἰς τὸν στρατόν, ὁσάκις καλούμεθα, διὰ νὰ κατορθώσωμεν ἐν εἰρήνῃ τὴν διατήρησιν τῆς τάξεως, ἥτις εἶναι ἀπαραίτητος, διὰ νὰ εἴμεθα κράτος ἰσχυρόν, καὶ διὰ νὰ ὑπερασπίζωμεν τὴν πατρίδα ἐν πολέμῳ ἀπὸ ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν.

Ὑπερασπίζοντες τὴν πατρίδα μας ἐκπληροῦμεν τὰ καθήκοντά μας πρὸς τοὺς προγόνους καὶ πατέρας μας, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ τόσους αἰῶνας ἠγωνίσθησαν διὰ νὰ ἐλευθερώσουν καὶ ὑπερασπίσουν τὴν πατρίδα μας. Ὑπερασπίζοντες τὴν Ἑλλάδα ἀγωνιζόμεθα ὑπὲρ ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος, διότι ἡ Ἑλλὰς ἐπολιτίσθη πρώτη καὶ ἀπὸ τὸν πολιτισμόν της ὅλη ἡ ἀνθρωπότης ἐδιδάχθη.

Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ὑπῆρξε τὸ ἐνδοξότερον ἔθνος τοῦ κόσμου. Ἡ ἱστορία τῶν ἀγώνων, τῶν παθημάτων καὶ κατορθωμάτων του εἶναι ἡ συγκινητικωτέρα καὶ ὡραιοτέρα ἱστορία τοῦ κόσμου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΙΝΑΞ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΑΤΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

	1204	Ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων.
	1261	Ἀνάκτησις Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Ἑλλήνων.
	1300	Κατασκευὴ κανονίων.
	1389	Ἡ ἐν Κοσσυφοπεδίῳ μάχη.
16 Σεπτεμβρ.	1396	Μάχη Νικοπόλεως.
20 Ἰουλίου	1402	Μάχη Ἀγκύρας.
	1422	Πολιορκία Κων)πόλεως ὑπὸ Μουρὰτ τοῦ Β΄.
	1430	Ἅλωσις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Τούρκων.
	1436	Ἐφεύρεσις τῆς τυπογραφίας.
	1444	Μάχη τῆς Βάρνας.
29 Μαΐου	1453	Ἅλωσις τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.
	1461	Κατάλυσις τῆς αὐτοκρατορίας Τραπεζοῦντος.
	1492	Ἀνακάλυψις τῆς Ἀμερικῆς.
	1517	Ἐξέγερσις τοῦ Λουθήρου.
	1570	Κατάκτησις τῆς Κύπρου ὑπὸ τῶν Τούρκων.
1 Ἰουλίου	1789	Ἅλωσις τῆς Βαστίλλης.
	1790	Ναυμαχία Λάμπρ Κατσώνη παρὰ τὴν Εὔβοιαν.
	1791	Α΄ ἐκστρατεία Ἀλῆ Πασᾶ κατὰ τοῦ Σουλίου.
	1792	Β΄ ἐκστρατεία Ἀλῆ Πασᾶ κατὰ τοῦ Σουλίου.
	1796	Ἐκστρατεία Ναπολέοντος εἰς Ἰταλίαν.
	1798	Θάνατος τοῦ Ῥήγα.
	1800	Γ΄ ἐκστρατεία Ἀλῆ Πασᾶ κατὰ τοῦ Σουλίου.
	1804	Ἀνακήρυξις τοῦ Ναπολέοντος ὡς αὐτοκράτορος.
	1814	Ἵδρυσις τῆς Φιλικῆς ἑταιρείας.
	1815	Μάχη τοῦ Βαρτελῶ.
Φεβρουαρ.	1821	Ἀνύψωσις τῆς σημαίας τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Ἰασίῳ.
23 Μαρτίου	1821	Κατάληψις τῶν Καλαμῶν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.
10 Ἀπριλίου	1821	Ἀπαγχόνισις τοῦ πατριάρχου Γρηγορίουτοῦ Ε΄
23 Ἀπριλίου	1821	Θάνατος Ἀθανασίου Διάκου.
8 Μαΐου	1821	Μάχη τῆς Γραβιᾶς.
12 Μαΐου	1821	Μάχη Βαλτετσίου.
9 Ἰουνίου	1821	Μάχη Δραγατσανίου
23 Σεπτεμβρίου	1821	Ἅλωσις τῆς Τριπόλεως.
Μάϊος	1822	Ἀπόβασις τῶν Αἰγυπτίων εἰς Κρήτην.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

6 Ἰουνίου	1822	Ἀνατίναξις τῆς τουρκικῆς ναυαρχίδος ἐν Χίῳ.
4 Ἰουλίου	1822	Ἡ ἐν Πέτᾳ μάχη.
26 Ἰουλίου	1822	Ἡ ἐν Δερβενακίοις καταστροφὴ τοῦ Δράμαλη.
9 Αὐγούστου	1823	Θάνατος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη.
7 Ἀπριλίου	1824	Θάνατος τοῦ λόρδου Βύρωνος.
20 Ἰουνίου	1824	Καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν.
28 Αὐγούστου	1824	Ναυμαχία τοῦ Γέροντος.
20 Μαΐου	1825	Ἡ παρὰ τὸ Μανιάκι μάχη.
10 Ἀπριλίου	1826	Πτῶσις τοῦ Μεσολογγίου.
22 Νοεμβρίου	1826	Καταστροφὴ τῶν Τούρκων ἐν Ἀραχώβῃ.
23 Ἀπριλίου	1827	Θάνατος τοῦ Γ. Καραϊσκάκη.
Ἰούνιος	1827	Ἡ ἐν Λονδίνῳ συνθήκη μεταξὺ Ῥωσίας, Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας.
8 Ὀκτωβρ.	1827	Ἡ ἐν Ναυαρίνῳ ναυμαχία.
Ἰανουάριος	1828	Ἄφιξις Καποδιστρίου.
2 Σεπτεμβρ.	1829	Συνθήκη τῆς Ἀδριανουπόλεως.
12 Σεπτεμβρ.	1829	Τελευταία μάχη Ἑλλήνων ἐν Πέτρᾳ Βοιωτίας.
	1830	Ἀνεξαρτησία τοῦ Βελγίου.
27 Σεπτεμβρ.	1831	Θάνατος Καποδιστρίου.
Ἰανουάριος	1833	Ἄφιξις Ὄθωνος.
3 Σεπτεμβρ.	1843	Ἀνακήρυξις τοῦ Συντάγματος.
	1854	Κριμαϊκὸς πόλεμος.
	1862	Ἀπαλλαγὴ Σερβίας ἀπὸ τῶν Τούρκων.
Ὀκτώβριος	1862	Ἔξωσις τοῦ Ὄθωνος.
	1864	Ἕνωσις τῶν Ἰονίων νήσων.
	1866	Μάχη Σαδόβας.
	1870	Γαλλογερμανικὸς πόλεμος.
	1878	Συνθήκη τοῦ Βερολίνου.
	1881	Ἀπελευθέρωσις τῆς Θεσσαλίας.
9 Ὀκτωβρίου	1912	Μάχη Σαρανταπόρου.
26 Ὀκτωβρ.	1912	Κατάληψις Θεσσαλονίκης.
Ἰανουάριος	1913	Ναυμαχία παρὰ τὴν Λῆμνον.
21 Φεβρουαρ.	1913	Ἅλωσις τῶν Ἰωαννίνων.
5 Μαρτίου	1913	Δολοφονία τοῦ βασιλέως Γεωργίου Α΄.
21 Ἰουνίου	1913	Μάχη τοῦ Κιλκίς.
28 Ἰουλίου	1913	Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου.
Αὔγουστος	1914	Μάχη τοῦ Μάρνη.
7 Μαρτίου	1918	Ἔναρξις τῶν κρισίμων μαχῶν τοῦ παγκοσμίου πολέμου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Κεφ. Α΄ — Ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων μέχρι τῆς ἁλώσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων . . 3

§ 1. Φραγκικὰ καὶ ἑλληνικὰ κράτη, τὰ ὁποῖα ἐσχηματίσθησαν εἰς τὰς χώρας τοῦ Βυζαντίου μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων 3

§ 2. Ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. 10

§ 3. Οἱ γείτονες τοῦ Βυζαντίου λαοί 12

§ 4. Οἱ μετὰ τὸν Μιχαὴλ Η΄ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου 14

§ 5. Ἡ κοινωνικὴ καὶ πνευματικὴ κατάστασις τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους 19

§ 6. Ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων 27

§ 7. Ὑποταγὴ τῶν λοιπῶν ἑλληνικῶν χωρῶν εἰς τοὺς Τούρκους 31

Κεφ. Β΄ — Ἡ ἀναγέννησις ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ 33

§ 8. Αἱ πρῶται ἀρχαὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῇ Δύσει 33

§ 9. Ἐφευρέσεις. 35

§ 10. Ἀνακαλύψεις. 38

§ 11. Μετανάστασις λογίων Ἑλλήνων εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην 40

§ 12. Ἡ ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων, ὡραίων τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν· 41

§ 13. Θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις 43

Κεφ Γ΄ — Οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τοὺς Τούρκους. 45

§ 14. Ἐλεεινὴ κατάστασις τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Τούρκων ἰδίως μέχρι τοῦ 1700. 45

§ 15. Ὀργάνωσις τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ 47

§ 16. Τὰ γράμματα ἐπὶ Τουρκοκρατίας. 55

§ 17. Τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τῶν Ἑλλήνων μέχρι τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως. 56

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

§ 18. Γενικὴ ἐπισκόπησις τῆς καταστάσεως τοῦ ἔθνους μας ἐπὶ Τουρκοκρατίας 62

Κεφ. Δ΄ — Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις καὶ ὁ Ναπολέων 64

§ 19. Αἱ ἀπαιτήσεις τῶν μεταρρυθμίσεων 64

§ 20. Ἀφορμαὶ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως 66

§ 21. Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις. 67

§ 22. Ναπολέων Βοναπάρτης. 70

Κεφ. Ε΄ — Ἡ μεγάλη ἑλληνικὴ ἐπανάστασις 73

I. Αἱ διὰ τὴν ἐπανάστασιν ἐνέργειαι 73

§ 23. Οἱ πρόδρομοι τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, Ῥήγας ὁ Φεραῖος καὶ Κοραῆς 73

§ 24. Ἡ Φιλικὴ ἑταιρεία. 75

II. Πρῶτον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως (1821) . . . 77

§ 25. Ἡ ἐπανάστασις ἐν Βλαχίᾳ καὶ Μολδαυίᾳ 77

§ 26. Σφαγαὶ τῶν Ἑλλήνων· ἀπαγχόνισις τοῦ πατριάρχου 78

§ 27. Ἡ ἐπανάστασις ἐν Πελοποννήσῳ 79

§ 28. Ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ τὰς λοιπὰς ἑλληνικὰς χώρας 87

§ 29. Οἱ κατὰ θάλασσαν ἀγῶνες 93

§ 30. Ἡ πρώτη ἐθνικὴ συνέλευσις 94

III. Δεύτερον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως (1822) . . 95

§ 31. Γενικὴ κατάστασις 95

§ 32. Ἐκστρατεία πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ Σουλίου 96

§ 33. Πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου 98

§ 34. Ἐκστρατεία καὶ καταστροφὴ τοῦ Δράμαλη 99

§ 35. Καταστροφὴ τῆς Χίου 101

§ 36. Ἀνδραγαθήματα τοῦ Κανάρη 102

§ 37 Ἡ ἐπανάστασις ἐν Κρήτῃ τῷ 1822 104

IV. Τρίτον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως (1823) 105

§ 38. Ἐκστρατεῖαι τῶν Τούρκων. Θάνατος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη. Τὰ ἐν Κρήτῃ 105

V. Τέταρτον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως (1824) . . . 107

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

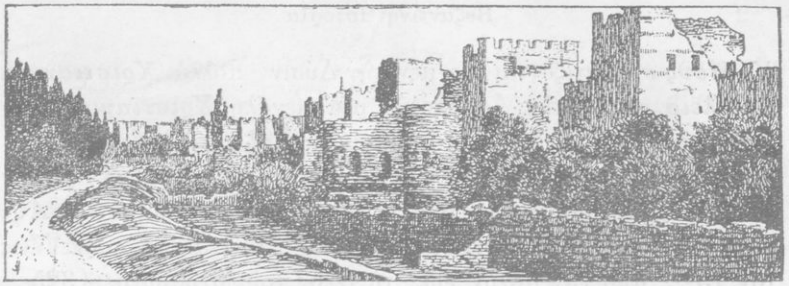
§ 39. Φιλελληνισμός. Βύρων. 107
§ 40. Μεγαλυτέρα ἀνάμειξις τῆς Αἰγύπτου εἰς τὸν ἀγῶνα . 108
§ 41. Καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν 110
§ 42. Ἡ διάσωσις τῆς Σάμου ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου. 111
VI. Πέμπτον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως (1825) . . 113
§ 43. Ὁ Ἰμβραὴμ ἐν Πελοποννήσῳ καὶ οἱ ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων κατ' αὐτοῦ 113
§ 44. Δευτέρα πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου (περίοδος πρώτη) 117
VII. Ἕκτον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως (1826) . . 118
§ 45. Δευτέρα πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου (περίοδος δευτέρα) 118
§ 46. Ἐρήμωσις τῆς Πελοποννήσου 121
§ 47. Ἐκστρατεία τοῦ Κιουταχῆ εἰς Ἀθήνας. Καραϊσκάκης 121
§ 48. Ἐκστρατεία τοῦ Καραϊσκάκη εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα 123
VIII. Ἕβδομον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως (1827) . 124
§ 49. Ἡ ἐκλογὴ τοῦ Τζώρτζ, Κόχραν καὶ Καποδιστρίου . 124
§ 50. Θάνατος τοῦ Καραϊσκάκη. Ἡ καταστροφὴ τῶν Ἑλλήνων ἐν Φαλήρῳ 125
§ 51. Ἐπέμβασις τῆς Ῥωσίας, Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας εἰς τὸν ἀγῶνα 126
IX. Ὄγδοον καὶ ἔνατον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως (1828 καὶ 1829) 128
§ 52. Τελευταῖοι ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐνέργειαι τῶν Δυνάμεων, διὰ τῶν ὁποίων ἔγινεν ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος 128
§ 53. Ἡ Ἑλλὰς ἐπὶ Καποδιστρίου 129
Κεφ. Στ'— Τὸ ἑλληνικὸν βασίλειον 135
§ 54. Ἡ βασιλεία τοῦ Ὄθωνος 135
§ 55. Ἡ βασιλεία Γεωργίου τοῦ Α' 137
Κεφ. Ζ'— Ἡ Εὐρώπη μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος 140
§ 56. Οἱ ἐθνικοὶ πόλεμοι ἀπὸ τοῦ 1815 140
§ 57. Αἱ πολιτικαὶ μεταβολαὶ ἀπὸ τοῦ 1815 142

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

§ 58. Ὁ Γαλλογερμανικὸς πόλεμος τοῦ 1870 143
§ 59. Τὰ Βαλκανικὰ κράτη 144
§ 60. Ἡ Ῥωσία καὶ οἱ κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμοι αὐτῆς 145
Κεφ. Η΄ — Οἱ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη πόλεμοι 148
I. Ὁ Βαλκανικὸς πόλεμος τοῦ 1912 148
§ 61. Αἴτια τοῦ πολέμου 148
§ 62. Ἐκστρατεία τῶν Ἑλλήνων εἰς Μακεδονίαν 148
§ 63. Ἐκστρατεία τῆς Ἠπείρου 153
§ 64. Οἱ κατὰ θάλασσαν ἀγῶνες 154
§ 65. Ἡ εἰρήνη μεταξὺ τῆς Τουρκίας καὶ τῶν συμμάχων 155
II. Ὁ Βαλκανικὸς πόλεμος τοῦ 1913 156
§ 66. Αἴτια τοῦ πολέμου 156
§ 67. Μάχαι Κιλκὶς καὶ Λαχανᾶ 157
§ 68. Προέλασις τῶν Ἑλλήνων μέχρι τῆς Παλαιᾶς Βουλγαρίας 157
§ 69. Τὸ τέλος τοῦ πολέμου 159
III. Ὁ παγκόσμιος πόλεμος τοῦ 1914—1918 . 159
§ 70. Τὰ δύο πρῶτα ἔτη τοῦ πολέμου 159
§ 71. Ἐπέκτασις τοῦ πολέμου 160
§ 72. Ἡ τροπὴ καὶ τὸ τέλος τοῦ πολέμου 162
Κεφ. Θ΄ — Αἱ σημεριναὶ πρόοδοι τῆς κοινωνίας 164
§ 73. Αἱ ἐπιστῆμαι, ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους εἰς ὅλον τὸν κόσμον 164
§ 74. Ἡ σημερινὴ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος 168
Πίναξ χρονολογικὸς τῶν κυριωτάτων γεγονότων 171

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

1931 - 1932

Ε90

Τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὴν ξηράν.
(Θεοδοσιανὸν τεῖχος)

Γρηγόριος Παπᾶς

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ Ἑλληνικὴ Ἀνατολή. — Ἡ Ἑλλὰς καὶ ἡ Ῥώμη. Ὁ χριστιανικὸς Ἑλληνισμός. — Ἡ πτῶσις τῆς Ῥώμης.

Οἱ μεσαιωνικοὶ χρόνοι. — Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 4ου αἰῶνος μ. Χ. συμβαίνουν μεγάλα ἱστορικὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα κλείουν τὴν ***ἀρχαίαν*** περίοδον τῆς ἱστορίας καὶ ἀνοίγουν τὴν ***Μεσαιωνικήν***. Ἀπὸ τὸ ἓν μέρος ἡ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ θριαμβεύει, ἀπὸ τὸ ἄλλο ἡ παγκόσμιος Ῥωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία ἀρχίζει νὰ διαμελίζεται, ἡ ὁριστικὴ δὲ κατίσχυσις τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ὁ διαμελισμὸς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Κράτους θέτουν τέρμα εἰς τὸν ἀρχαῖον κόσμον καὶ ἐγκαινιάζουν μίαν νέαν μεγάλην περίοδον τῆς ἱστορίας. Ἡ ἐποχὴ αὕτη λέγεται ***Μεσαίων*** καὶ εἶναι ἡ μετάβασις ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν εἰς τὴν νεωτέραν ἱστορίαν (***Μέσοι αἰῶνες***).

Ἡ περίοδος αὕτη τῆς παγκοσμίου ἱστορίας ἔχει ἐξαιρετικὴν σπουδαιότητα, διότι κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτῆς γεννῶνται οἱ λαοὶ καὶ τὰ ἔθνη τῆς νεωτέρας Εὐρώπης. Ἀντὶ τοῦ ἑνὸς ***Ῥωμαϊκοῦ***

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κράτους σχηματίζονται εἰς μὲν τὴν Δύσιν πολλὰ ***Χριστιανικὰ βασίλεια***, εἰς δὲ τὴν Ἀνατολὴν μία μεγάλη ***Χριστιανικὴ Αὐτοκρατορία***. Εἶναι δὲ αὕτη ἡ λεγομένη ***Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία*** ἀπὸ τὴν πρωτεύουσάν της Κωνσταντινούπολιν, τὸ ἀρχαῖον Βυζάντιον. Πραγματικῶς εἶναι ἡ ***Μεσαιωνικὴ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία***, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τὸν 4ον αἰῶνα καὶ διαρκεῖ ἕως τὸν 15ον, ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἕως τὸ τέλος τοῦ Μεσαίωνος (325—1453).

Τὸ σπουδαιότατον τοῦτο μέρος τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας τὸ μανθάνομεν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς τοῦ Μεσαίωνος, καὶ ἰδίως ἀπὸ τοὺς ***Βυζαντινοὺς ἱστορικοὺς*** ἢ ***χρονογράφους***. Ἡ γνῶσις τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας ἔχει πολὺ μεγάλην σημασίαν καὶ διὰ τὸ ἔθνος ἡμῶν καὶ διὰ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν. Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχὴν συνηνώθη ὁλόκληρον εἰς μίαν μεγάλην Αὐτοκρατορίαν, ἡ ὁποία ἐδημιούργησε τὰ πολυτιμότερα ἰδανικὰ τῆς φυλῆς ἡμῶν [1], εἰς δὲ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία κατέχει ὑπέροχον θέσιν. Διότι ἐπὶ ἕνδεκα αἰῶνας μὲ τὴν σύνεσιν τῶν κυβερνητῶν της καὶ μὲ τὴν δύναμιν τῶν ὅπλων της ἔσωσε τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὸν πολιτισμὸν ἀπὸ τοὺς βαρβάρους λαούς. Μὲ τοὺς λογίους της καὶ μὲ τὰ βιβλία, τὰ ὁποῖα οὗτοι ἔγραψαν, διετήρησε καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ Μεσαίωνος τὴν σοφίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Συγχρόνως διέδιδεν αὐτὸν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὴν Δύσιν, καὶ οὕτως συνετέλεσεν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν σημερινῶν πολιτισμένων κοινωνιῶν καὶ παρεσκεύασε τὸν

---

1. **Ὁ Μεσαιωνικὸς Ἑλληνισμός**. — «Οἱ Ἕλληνες πολὺ δικαίως ἔχουν λατρείαν πρὸς τὸν Μεσαίωνά των. Διότι εἶναι ἡ ἑνωτικὴ περίοδος, διὰ τῆς ὁποίας ἡ νέα Ἑλλὰς συνδέεται μὲ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα. Ὁ δεσμὸς ὁ ὁποῖος ἑνώνει τὸ παρὸν πρὸς τὸ παρελθόν, εἶναι πολὺ **περισσότερον αἰσθητὸς εἰς τοὺς Ἕλληνας παρὰ εἰς κανὲν ἄλλο Εὐρωπαϊκὸν ἔθνος**. Οὐδεὶς ἄλλος λαός, ἐπὶ σειρὰν τόσον μακρὰν τριάκοντα αἰώνων, ἔμεινε τόσον πολὺ ὅμοιος πρὸς ἑαυτὸν ὅσον ὁ Ἑλληνικὸς λαός. Πόσας μεταμορφώσεις δὲν ὑπέστημεν ἡμεῖς οἱ Γάλλοι εἰς περίοδον κατὰ τὸ ἥμισυ βραχυτέραν; ἐναλλὰξ ἐγίναμεν Γαλάται, Ῥωμαῖοι, καὶ Γάλλοι μόνον ἀπὸ τὸν 11ον αἰῶνα. Πόσας ἀλλαγὰς δὲν ὑπέστη ἡ γλῶσσα μας; ἀλλὰ τὰ Ἑλληνικὰ ἑνὸς ἐργάτου τῶν Ἀθηνῶν εἶναι πάντοτε Ἑλληνικά» (**Ἀλφρέδος Ῥαμπώ**, ἐπιφανὴς Γάλλος ἱστορικός).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νεώτερον πολιτισμόν. «Δι' ὅλον τὸν κόσμον τὸ Βυζάντιον ἦτο ὁ μέγας δημιουργός. Δι' αὐτοῦ ἡ βάρβαρος Δύσις ἔλαβεν ἰδέαν βίου λεπτοῦ καὶ πολιτισμένου, δι' αὐτοῦ ὁλόκληρος ἡ Ἀνατολικὴ Εὐρώπη ἀνεγεννήθη εἰς τὸν ἱστορικὸν βίον. Οἱ στρατοὶ τοῦ Κράτους παλαίουν χωρὶς ἀνάπαυσιν ἐναντίον τῶν ἐπιδρομέων τοῦ Βορρᾶ καὶ τοῦ Νότου, προφυλάττουν τὴν Εὐρώπην καὶ σώζουν τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τοὺς βαρβάρους κατακτητάς. Οἱ σοφοὶ τοῦ Βυζαντίου διατηροῦν χάριν τῆς ἀνθρωπότητος τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαιότητος. Ἡ Κωνσταντινούπολις εἶναι ἡ μόνη πολιτισμένη πρωτεύουσα, καθ' ὃν χρόνον ἡ Εὐρώπη ἦτο βάρβαρος ἀκόμη. Ἡ μεγάλη χριστιανικὴ πρωτεύουσα ἐκπέμπει τὸν φωτοβόλον Βυζαντινὸν πολιτισμὸν εἰς τὸν κόσμον, ἀπὸ τὰ βάθη τῆς Ἀνατολῆς ἕως τὰ ἄκρα τῆς Λύσεως» (κατὰ τοὺς βυζαντινολόγους ***Ντίλ, Ραμπὼ κλπ.***).

α' — Ἡ Ἑλληνικὴ Ἀνατολή. — Ἕλλας καὶ Ῥώμη.

Ἡ Ἑλληνιστικὴ ἐποχή. — Αἱ συνέπειαι τῆς κατακτήσεως τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἦσαν βαρυσήμαντοι διὰ τὸν Ἑλληνισμόν. Αἱ Ἀθῆναι ἔπαυσαν νὰ εἶναι τὸ κέντρον αὐτοῦ, πνευματικαὶ δὲ διάδοχοι τῶν Ἀθηνῶν ἔγιναν ἡ ***Ἀλεξάνδρεια*** τῶν Πτολεμαίων εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἡ ***Ἀντιόχεια*** τῶν Σελευκιδῶν εἰς τὴν Συρίαν καὶ ἄλλαι μεγάλαι Ἑλληνικαὶ πόλεις τῆς Ἀνατολῆς. Ὀνομάζομεν ***Ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν*** τὴν περίοδον, ἡ ὁποία ἄρχεται μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου ἕως περίπου τοὺς χρόνους τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ (ἀπὸ τὸ 323 π. Χ.).

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐξέρχεται ἀπὸ τὰ στενὰ ὅρια τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς διαχύνεται εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἀνοίγεται εἰς νέους εὐρυτάτους ὁρίζοντας καὶ γίνεται, οὕτως εἰπεῖν, παγκόσμιος. Ἡ Ἀνατολὴ παύει νὰ εἶναι Ἀσιατικὴ καὶ μεταβάλλεται ἐπὶ αἰῶνας εἰς ***Ἑλληνικὴν Ἀνατολήν,*** εἰς ταύτην δὲ πρέπει νὰ ζητήσωμεν τὰς κοινωνικὰς καὶ ἐκπολιτιστικὰς δυνάμεις τοῦ ἔθνους, αἱ ὁποῖαι ἐδημιούργησαν τὴν Μεσαιωνικὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν καὶ τὸν ***Βυζαντινὸν πολιτισμόν.***

Ἡ Ῥωμαϊκὴ κατάκτησις. — Ὅτε περὶ τοὺς χρόνους

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τῆς γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος, ἡ Ῥωμαϊκὴ κατάκτησις ἐξηπλώθη εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολήν, ἐξηκολούθησεν εἰς αὐτὴν ὁ Ἑλληνικὸς βίος καὶ πολιτισμός, διότι ἡ Ῥωμαϊκὴ αὕτη κατάκτησις δὲν συνίστατο παρὰ μόνον εἰς τὴν διοίκησιν τῶν χωρῶν. Ἡ γλῶσσα, ὁ χαρακτήρ, τὰ ἤθη τῶν κατακτηθέντων λαῶν ἔμειναν ***Ἑλληνικὰ*** ἢ ***Ἑλληνίζοντα*** καὶ ἡ Ἀνατολὴ ἐξηκολούθησε νὰ εἶναι πάντοτε Ἑλληνικὴ Ἀνατολή.

Τὸ ἐναντίον μάλιστα συνέβη. Οἱ κατακτηταί, ἐλθόντες εἰς συνάφειαν μὲ ἀνώτερον πολιτισμόν, ὑπέστησαν καὶ αὐτοὶ τὴν ἐπίδρασίν του, καὶ ἡ Ῥωμαϊκὴ κατάκτησις συνετέλεσεν εἰς ἀκόμη μεγαλυτέραν ἐξάπλωσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ Ἀνατολικὸς Ἑλληνισμὸς παρήγαγεν, ἀπὸ τὸν 2ον π. Χ. ἕως τὸν 3ον μ. Χ. αἰῶνα, ἔργα τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τέχνης, τὰ ὁποῖα θὰ ἐδόξαζον πᾶν ἔθνος, ἂν μὴ εἶχε προηγηθῆ ἡ λάμψις τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Τότε ἤκμασεν ὁ γεωγράφος ***Στράβων,*** ὁ ἱστορικὸς ***Πολύβιος,*** ὁ βιογράφος ***Πλούταρχος,*** ὁ φιλόσοφος ***Ἐπίκτητος,*** ὁ εὐφυέστατος ***Λουκιανὸς*** κλπ. Ἔλαμψε δὲ καὶ ἡ τέχνη μὲ θαυμάσια ἔργα, ὅπως ὁ ***Λαοκόων,*** ὁ ***Κολοσσὸς τῆς Ρόδου,*** ὁ ***Βωμὸς τῆς Περγάμου*** κλπ.

Ὁ Ἑλληνισμὸς εἰς τὴν Ῥώμην. — Τόσην λάμψιν ἔλαβεν ὁ Ἑλληνισμός, ὥστε ἠκτινοβόλησε τότε καὶ πρὸς τὴν Δύσιν, καὶ δικαίως εἶπεν εἷς Ῥωμαῖος ποιητὴς (ὁ Ὁράτιος): «*Ἡ νικηθεῖσα Ἑλλὰς κατέκτησε τὸν ἄγριον νικητήν*». Μυριάδες Ἑλλήνων ἐπήγαιναν εἰς τὴν Ῥώμην νὰ ζητήσουν τύχην, ὡς διδάσκαλοι, ῥήτορες, καλλιτέχναι. Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἦτο συνηθισμένη εἰς τὰς ἀνωτέρας κοινωνικὰς τάξεις σχεδὸν ὅσον καὶ ἡ Λατινική, εὐγενεῖς δὲ Ῥωμαῖοι ἐπροτίμων νὰ γράφουν βιβλία Ἑλληνιστί. Λατῖνος ποιητής, ὁ ὁποῖος μετέφρασεν ἓν Ἑλληνικὸν ποίημα, διεκήρυττεν εἰς τὸ θέατρον: «*Μένανδρος ἔγραψε τὸ ποίημα τοῦτο Ἑλληνιστί. Πλαῦτος δὲ μετέφρασεν αὐτὸ εἰς* ***τὴν βάρβαρον Λατινικήν***». Διὰ νὰ φαίνωνται δὲ οἱ Ῥωμαῖοι, ὅτι ἐνόουν τὴν τέχνην, μετεκόμιζον εἰςτὴν Ἰταλίαν ἀθρόα τὰ καλλιτεχνήματα τῆς Ἑλλάδος. Μὲ τὴν καθημερινὴν δὲ ἀναστροφήν, μὲ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα καὶ μὲ τὰ Ἑλληνικὰ ἔργα τέχνης ὁ βίος ἔγινε καὶ εἰς τὴν Ῥώμην σχεδὸν Ἑλληνικός.

Οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ἡ Ἑλλάς.—Πρὸς τὴν ἔνδοξον ἰδίως

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, τὴν κοιτίδα τῆς σοφίας καὶ τῆς τέχνης, οἱ Ῥωμαῖοι κατακτηταὶ ἔδειξαν πάντοτε ἰδιάζουσαν εὔνοιαν, ἡ ὁποία μάλιστα ἐξεδηλώθη λαμπρότατα κατὰ τὴν εὐτυχεστέραν περίοδον τῆς Αὐτοκρατορίας, ἐπὶ τῶν **Ἀντωνίνων** (τὸν 2ον μ. Χ. αἰῶνα). Ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Ἀντωνίνων «*ἅπασαι αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις εἰς νέαν προήχθησαν ἀκμήν, ἄλλαι μὲν ἱδρύθησαν παρ' αὐτῶν, ἄλλαι δὲ ηὐξήθησαν, φροντίζουν δὲ περὶ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ὡς νὰ εἶναι οἱ ἰδικοί των τροφεῖς*» (λέγει εἷς ἀρχαῖος ῥήτωρ). Εἰς Ῥωμαῖον ἄρχοντα, ὁ ὁποῖος ἀποστέλλεται εἰς Ἑλλάδα (ἐπὶ τοῦ Τραϊανοῦ) δίδονται τοιαῦται ὁδηγίαι: «*Εἰς τὴν **μακαρίαν ἐκείνην γῆν**, ἡ ὁποία εἶναι ἡ πατρὶς τῆς κομψότητος καὶ τῶν γραμμάτων, σοὶ ἀναθέτει ὁ Αὐτοκράτωρ πόλεις ἐλευθέρας. Τίμησον **τὸ ἀρχαῖον κλέος** τοῦ ἔθνους τούτου τῶν ποιητῶν καὶ πολεμιστῶν, σεβάσθητι τὸ ἱερὸν γῆρας τῶν πόλεων*».

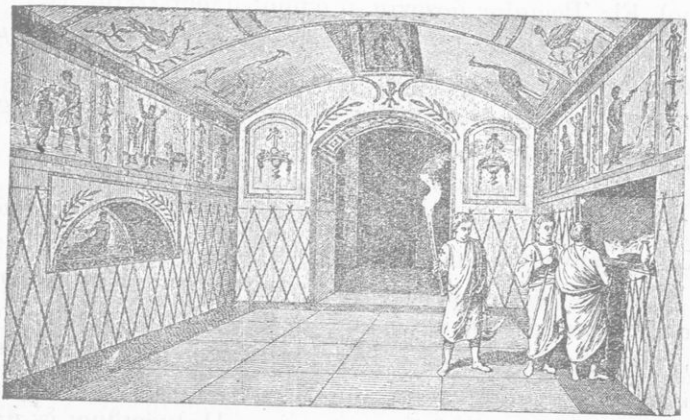
Ὁ Ἑλληνισμὸς τὸν 4ον αἰῶνα.—Κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα μ. Χ. ὁ Ἑλληνισμὸς εὑρίσκεται εἰς μεγίστην ἀκμὴν καὶ ἄνθησιν. Αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις εἶναι ἀκόμη γεμᾶται ἀπὸ τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ ὁμοιάζουν μὲ ἀληθινὰ μουσεῖα. Ἰδίως ὅμως εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἡ **Ἀντιόχεια** καὶ ἡ **Ἀλεξάνδρεια,** ἦσαν αἱ μεγάλαι μητροπόλεις τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου. Ἦσαν πόλεις πολυάνθρωποι, ἀληθεῖς κοσμοπόλεις. Πολυάριθμοι δὲ ἄλλαι Ἑλληνικαὶ πόλεις διετήρουν εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολὴν τὴν ζωτικότητα καὶ τὴν δύναμιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Εἰς τὴν **Ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν** εὑρίσκεται τὸ περισσότερον πολυάνθρωπον καὶ πολιτισμένον μέρος ὁλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος. Ἤδη ἔρχεται μία ἄλλη μεγάλη ἠθικὴ δύναμις, ὁ **Χριστιανισμός,** ὁ ὁποῖος δίδει νέαν ζωὴν καὶ νέας δυνάμεις εἰς τὸν Ἑλληνισμόν.

β.—Ὁ Χριστιανισμός.

Ἐν μέσῳ τῆς ἐξόχως πολιτισμένης ἐκείνης κοινωνίας ἐγεννήθη ἡ νέα θρησκεία τοῦ Χριστοῦ. Ἀκόμη καὶ εἰς τὴν Παλαιστίνην, ὅπου ἐκηρύχθη κατὰ πρῶτον ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, ἤνθιζεν ὁ **Ἑλληνικὸς πολιτισμός.** Ἐπὶ τῆς βασιλείας δὲ τοῦ Ἡρώδου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐγεννήθη ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ὁ Ἑλληνισμὸς τῶν χωρῶν ἐκείνων ἦτο εἰς τὴν μεγαλυτέραν του ἀκμήν. Εἰς τὴν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νέαν θρησκείαν, ἡ ὁποία ἦτο θρησκεία φιλανθρωπίας, προσέτρεχον οἱ δοῦλοι, οἱ δυστυχεῖς ἄνθρωποι. Αἱ δὲ ἀνώτεραι τάξεις τῆς κοινωνίας ἦσαν ἤδη παρεσκευασμέναι διὰ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἡ ὁποία εἶχεν ἀσχοληθῆ μὲ τὰ ἠθικὰ ζητήματα. Ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Πλάτων ἐγνώριζον τὴν διαφορὰν μεταξὺ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, εἶχον τὴν ἰδέαν, ὅτι ὑπῆρχεν ἀνώτερον ὄν. Ὅτε δ' ἐπεκράτησαν εἰς τὴν Ῥώμην τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, οἱ πεπαιδευμένοι ἐκ τῶν Ῥωμαίων ἐθέλχθησαν μὲ τὰς εὐγενεῖς ἐκεί-

Ἐσωτερικὴ ἄποψις νεκρικοῦ θαλάμου εἰς τὰς κατακόμβας.

νας θεωρίας, τὰς ὁποίας ἰδίως ἐδίδασκον οἱ φιλόσοφοι οἱ λεγόμενοι ***Στωϊκοί.***

Πτωχοὶ ἄνθρωποι, οἱ ***Ἀπόστολοι*** διασπαρέντες εἰς τὸν κόσμον, ἐκήρυξαν τὸ ***Εὐαγγέλιον*** (τὴν καλὴν ἀγγελίαν). Τὰ πλήθη εὗρον εἰς τοὺς λόγους ἐκείνους παρηγορίαν διὰ τὰς δυστυχίας των, ὀλίγον κατ' ὀλίγον αἱ ψυχαὶ τῶν ἀνθρώπων ἀνεμορφώνοντο καὶ ὁ ἀρχαῖος κόσμος ἤρχισε νὰ ἀλλάσσῃ. Παρὰ τοὺς μεγάλους ***διωγμούς***, τοὺς ὁποίους ἔκαμαν οἱ Αὐτοκράτορες ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν, ἡ νέα θρησκεία ὀλίγον κατ' ὀλίγον διεδίδετο κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας καὶ τέλος ἐθριάμβευσε κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα. Οἱ ***μάρτυρες*** συνετέλεσαν εἰς τὸν θρίαμβον αὐτῆς καὶ ἡ Ἐκκλησία διετήρησε μ' εὐλάβειαν τὴν μνήμην των εἰς τὰς διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι ὀνομάζονται ***Βίοι Ἁγίων*** ἢ ***Συναξάρια***. *«Τὸ αἷμα τῶν μαρτύρων ἐθεμελίωσε τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ»*.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Αἱ Ἐκκλησίαι.—Οἱ Χριστιανοὶ μιᾶς πόλεως ἀπετέλουν κοινότητα καὶ συνήρχοντο διὰ νὰ τελέσουν τὰ τῆς θρησκείας αὐτῶν. Αἱ συναθροίσεις αὗται, ὅπως καὶ αἱ κοινότητες, ὠνομάσθησαν ***Ἐκκλησίαι*** (κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἔννοιαν, ***ἐκκλησία τοῦ δήμου***)· ἔλεγον π.χ. «*ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀντιοχείας, τῆς Κορίνθου, τῆς Ἀλεξανδρείας*». Ὅλαι αἱ Ἐκκλησίαι ἀπετέλουν μίαν, καθολικὴν ***Ἐκκλησίαν***, τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, ἀπὸ δὲ τὸν 3ον μ. Χ. αἰῶνα ἡ Ἐκκλησία εἶχεν ἀποκτήσει λαμπρὰν διοργάνωσιν.

Εἰς ἑκάστην χριστιανικὴν κοινότητα ἐπὶ κεφαλῆς ἦτο ὁ ***ἐπίσκοπος***, ἀνώτερος δὲ ἦτο ὁ ***μητροπολίτης***, ὁ ὁποῖος ἤδρευεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς ἐπαρχίας. Ὑπεράνω ἦσαν οἱ ***πατριάρχαι***, ἐπίσκοποι ἐκκλησιῶν, τὰς ὁποίας ἵδρυσαν οἱ Ἀπόστολοι. Τὰ ***Πατριαρχεῖα*** εἶναι πέντε: Ἱερουσαλήμ, Ἀντιοχείας, Ἀλεξανδρείας, Ῥώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως. Ὅταν συνέρχεται συμβούλιον τῶν ἐπισκόπων, σχηματίζεται ἡ ***τοπικὴ σύνοδος***, τὸ συνέδριον δὲ ὅλων τῶν ἐπισκόπων διὰ τὰ μεγάλα ζητήματα λέγεται ***Οἰκουμενικὴ σύνοδος***.

Πολλοὶ δὲ χριστιανοὶ ἀπεσύροντο εἰς τὴν ἔρημον, διὰ νὰ λατρεύσουν ἐν ἠρεμίᾳ τὸν Θεόν, ὠνομάζοντο δὲ οὗτοι ***ἀναχωρηταὶ*** ἢ ***μοναχοί***. Τὸ ὑπόδειγμα τῶν μοναχῶν ὑπῆρξεν ὁ ***Ἅγιος Ἀντώνιος*** (κατὰ τὸ 300 μ. Χ.). Τὸ σῶμα ἐμποδίζει τὴν ψυχὴν νὰ ὑψωθῇ εἰς τὸν οὐρανόν, διὰ τοῦτο ὁ μοναχὸς ἐβασάνιζε τὸ σῶμα του, τὸ τοιοῦτον δ' ἐλέγετο ***ἄσκησις*** καὶ οἱ μοναχοὶ οὗτοι ***ἀσκηταί***. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον οἱ μοναχοὶ ἤρχισαν νὰ ζοῦν πλησίον ἀλλήλων, διὰ νὰ διάγουν μαζὶ τὸν αὐστηρὸν βίον. Ὠνομάσθησαν ***κοινοβῖται***, ἔκτισαν ἰδιαίτερα κτίρια εἰς ἀπομονωμένους τόπους, τὰ ***μοναστήρια***, καὶ ἐξέλεξαν ἕνα ἀρχηγόν, ὁ ὁποῖος ἐλέγετο ***ἀββᾶς***[1], ἔπειτα ***ἡγούμενος***.

Ὁ χριστιανικὸς Ἑλληνισμός.—Ὁ θεόπνευστος ἀπόστολος Παῦλος, ὁ *διδάσκαλος τῶν ἐθνῶν*, ἐκήρυξε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ εἰς Ἑλληνικὰς πόλεις. Αἱ πρῶται Ἐκκλησίαι ἦσαν αἱ Ἑλληνικαὶ ἐκκλησίαι τῆς Ἀντιοχείας,

1. Εἰς τὴν Συριακὴν γλῶσσαν **ἀββᾶς** σημαίνει πατήρ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς Κορίνθου. Κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ ἡ γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας ἦτο ἡ Ἑλληνικὴ καὶ ἐν γένει ἡ Ἐκκλησία ὠφελήθη μεγάλως ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ ἐστηρίχθη ἐπ' αὐτοῦ, ὁ δὲ Ἑλληνισμὸς ἀνεζωογονήθη διὰ τῆς Ἐκκλησίας. Αἱ ἔρημοι τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας ἐγέμισαν ἀπὸ μοναχοὺς καὶ ἀσκητάς. Ἐκεῖ ἱδρύονται ἀπέραντα μοναστήρια, τὰ ὁποῖα γίνονται μεγάλα κέντρα τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς τέχνης.

Αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὰ μοναστηριακὰ κέντρα εἶναι περίλαμπροι ἑστίαι Ἑλληνισμοῦ. Εὑρίσκονται εἰς στενωτάτας σχέσεις μεταξὺ αὐτῶν, ἔχουν διάφορα μέσα συγκοινωνίας, ἱδρύουν φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα, σχολεῖα. Ὁ Ἑλληνισμὸς λαμβάνει διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ νέαν δύναμιν καὶ ζωήν. Καὶ οὕτω τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος ὅλον τὸ Ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους εἶναι Ἑλληνικόν. Ἡ Ῥώμη ἦτο ἁπλῶς ἡ πολιτικὴ πρωτεύουσα. Ἂν ἡ πρωτεύουσα μετετίθετο εἰς τὴν Ἀνατολήν, θὰ ἐδημιουργεῖτο ἓν ἰδιαίτερον καὶ νέον κράτος, τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο Χριστιανικὸν Ἑλληνικὸν κράτος.

γ'. — Τὸ ἔργον τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου.

Ἡ Ῥωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία.—Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου αἰῶνος ὅλαι αἱ χῶραι, τὰς ὁποίας βρέχει ἡ Μεσόγειος θάλασσα, ἡ Νοτία Εὐρώπη, ἡ Βορεία Ἀφρικὴ καὶ ἡ Ἀσία ἕως τὸν Εὐφράτην ποταμόν, ἀπετέλουν τὴν ***Ῥωμαϊκὴν Αὐτοκρατορίαν.*** Ὁ Αὐτοκράτωρ εἶχε τὴν παγκόσμιον κυριαρχίαν, ἡ Ῥώμη ἦτο ἡ κοσμοκράτειρα πόλις. Τὸ μέγα ὅμως ἐκεῖνο Κράτος ἀργίζει μὲ τὸν καιρὸν νὰ καταπίπτῃ. Τὰ παλαιὰ ἐνάρετα ἤθη ἔχουν ἐξαφανισθῇ, ὁ παλαιὸς Ῥωμαϊκὸς στρατός, ὁ ὁποῖος εἶχε καθυποτάξει τὸν κόσμον, ἔχει ἐξασθενήσει. Κατὰ τὸν 3ον—4ον αἰῶνα μ.Χ., τὸ ἀπέραντον Ῥωμαϊκὸν Κράτος προσβάλλεται εἰς ὅλα τὰ σύνορά του ἀπὸ φοβεροὺς ἐχθρούς. Οἱ Γερμανικοὶ λαοὶ κατέρχονται κατὰ μεγάλας ὁμάδας πρὸς Νότον καὶ εἰσδύουν εἰς τὰς χώρας τῆς Αὐτοκρατορίας. Οἱ σπουδαιότεροι ἐξ αὐτῶν ἦσαν οἱ ***Γότθοι,*** οἱ ὁποῖοι εἶχον ἱδρύσει ἀπέραντον κράτος εἰς τὰς ἀχανεῖς πεδιάδας πρὸς Β. τοῦ Δουνάβεως. Φοβεροὶ ἐπίσης ἐχθροὶ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

εἶναι εἰς τὰ Ἀνατολικὰ σύνορα οἱ ***Πέρσαι***. Τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου καταλυθὲν ἀρχαῖον Περσικὸν κράτος ἀντικαθίσταται ἀπὸ νέον Περσικὸν κράτος (κατὰ τὸ 250 μ. Χ.), τοῦ ὁποίου οἱ βασιλεῖς αὐτοῦ, οἱ Σασσανίδαι, εἶχον τὴν ἀξίωσιν νὰ γίνουν καὶ αὐτοὶ κύριοι τῆς Ἀσίας ὅπως ἄλλοτε οἱ πρόγονοι αὐτῶν Ἀχαιμενίδαι.

Ἡ τεραστία ἔκτασις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Κράτους καθιστάνει δύσκολον τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ ὑπὸ ἑνὸς μόνον ἄρχοντος. Ὁ αὐτοκράτωρ ***Διοκλητιανὸς*** (κατὰ τὸ 292 μ. Χ.) προσλαμβάνει καὶ ἄλλους συνάρχοντας, ἐκλέγει δὲ ὡς ἰδικήν του πρωτεύουσαν τὴν Ἑλληνικὴν πόλιν ***Νικομήδειαν*** τῆς Βιθυνίας εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ὥστε ἀρχίζουν οἱ Αὐτοκράτορες νὰ σκέπτωνται, ὅτι ἔπρεπε τὸ Κράτος νὰ ἔχῃ πρωτεύουσαν εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος.—Οἱ συνάρχοντες τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ οἱ διάδοχοί των ἦλθον εἰς πολλοὺς ἐμφυλίους πολέμους. Ἡ ἀναστάτωσις τελειώνει μὲ τὴν νίκην τοῦ ***Κωνσταντίνου***, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ τέλος μένει ***μονοκράτωρ*** (325 μ.Χ.).

Τὸ περίφημον Λάβαρον, ἡ Χριστιανικὴ σημαία τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου.

Ἡ μήτηρ τοῦ Κωνσταντίνου ἦτο χριστιανή, ἡ ὀνομαστὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας ***Ἑλένη***. Ἀπὸ ἐνωρὶς λοιπὸν ὁ υἱός της ἐγνωρίσθη μὲ τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν. Εἰς μίαν κρίσιμον μάχην ἐναντίον τῶν ἀντιπάλων του ὁ Κωνσταντῖνος εἶδεν ὅραμα, φωτεινὸν σημεῖον τοῦ Σταυροῦ εἰς τὸν οὐρανὸν μὲ τὴν ἐπιγραφήν: «*Ἐν τούτῳ νίκα*». Μετὰ τὴν νίκην ἐκδίδει τὸ ***Διάταγμα τῶν Μεδιολάνων***, διὰ τοῦ ὁποίου ἀναγνωρίζεται εἰς ὅλον τὸ Κράτος ἡ θρησκευτικὴ ἐλευθερία (313 μ.Χ.).

Ὅτε ὁ Κωνσταντῖνος ἔγινε ***μονοκράτωρ*** (325), ἐπραγματοποίησε τρεῖς μεγάλας ἀποφάσεις, αἱ ὁποῖαι ἤλλαξαν τὴν ὄψιν τοῦ Κράτους καὶ ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου :

1ον Ἐξησφάλισε τὸν θρίαμβον τοῦ ***Χριστιανισμοῦ***.

2ον ***Ἵδρυσε νέαν πρωτεύουσαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολήν, τὴν Κωνσταντινούπολιν***.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

3ον **Ἀναδιωργάνωσε τὸ Κράτος.**

Ἡ μετάθεσις τῆς πρωτευούσης. — Ἡ ἀφοσίωσις πρὸς τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ ἡ ἀνάγκη νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ ἄμυνα τοῦ κράτους φέρουν τὸν Κωνσταντῖνον εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ μεταβιβάσῃ τὴν πρωτεύουσαν εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Ἡ Ῥώμη ἦτο ἀκόμη τόσον στενῶς συνδεδεμένη μὲ τὸν ἀρχαῖον βίον, ὥστε ὅλα εἰς αὐτὴν ἐνθυμίζουν τὴν θρησκείαν τῶν εἰδώλων. Ὁ Κωνσταντῖνος ζητεῖ νέαν πόλιν, ἡ ὁποία νὰ μὴ ἔχῃ παλαιὰς ἀναμνήσεις, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἡ νέα θρησκεία νὰ θριαμβεύσῃ εὐκολώτερον. Ἡ κυβέρνησις δὲ τοῦ Κράτους καὶ ἡ ἄμυνα κατὰ τῶν βαρβάρων ἀπῄτουν τὴν μετατόπισιν τῆς πρωτευούσης πρὸς Ἀνατολάς.

Λόγοι λοιπὸν πολιτικοὶ καὶ θρησκευτικοὶ ἔπεισαν τὸν Κωνσταντῖνον νὰ κτίσῃ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν νέαν μόνιμον πρωτεύουσαν τοῦ Κράτους. Πρὸς τοῦτο ἐξέλεξε θαυμασίαν τοποθεσίαν, τὴν παλαιὰν Ἑλληνικὴν πόλιν **Βυζάντιον**, εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Βοσπόρου, μεταξὺ τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας. Ἡ νέα πρωτεύουσα, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν παλαιάν, ὠνομάσθη **Νέα Ῥώμη**, ἀπὸ τὸ ὄνομα δὲ τοῦ ἱδρυτοῦ **Κωνσταντινούπολις**. Μὲ ὑπερηφάνειαν καὶ μεγαλοπρέπειαν ἐτέλεσεν «ὁ πρῶτος Χριστιανὸς Αὐτοκράτωρ» τὰ ἐγκαίνια αὐτῆς (330 μ. Χ.).

Ἡ ἀναδιοργάνωσις τοῦ Κράτους. — Τὸ ἔργον του συνεπλήρωσεν ὁ Κωνσταντῖνος μὲ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς Αὐτοκρατορικῆς δυνάμεως εἰς τὴν ὅλην ἀναδιοργάνωσιν τοῦ Κράτους. Ὁ Αὐτοκράτωρ εἶναι ὁ κύριος, τὸν περιβάλλει ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν Ἀσιανῶν δεσποτῶν. Ἔχει περὶ ἑαυτὸν πλῆθος προσώπων, διὰ νὰ τὸν ὑπηρετοῦν, ἔχει ἰσχυρὰν κυβέρνησιν μὲ ἀνωτάτους ὑπαλλήλους, οἱ ὁποῖοι εἶναι κατατεταγμένοι εἰς διαφόρους τάξεις εὐγενείας. Τὸ Κράτος, τὸ ὁποῖον ἵδρυσεν ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο στερεῶς διωργανωμένον, εἶχεν ἰσχυρὰν διοίκησιν καὶ κεντρικὴν κυβέρνησιν, ἡ ὁποία ἥδρευεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἡ ἱστορία ἀποβλέπουσα εἰς τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἔργου τοῦ Κωνσταντίνου ἀπέδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐπωνυμίαν **Μέγας**. Ἡ Ἐκκλησία τὸν ἐτίμησεν ὡς **Ἅγιον** καὶ τὸν ἐθεώρησεν **ἰσαπόστολον**, ὡς συνεχίσαντα τὸ ἔργον τῶν Ἀποστόλων. Εἶναι δὲ ὁ Μέ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γας Κωνσταντῖνος «ὁ πρῶτος Χριστιανὸς βασιλεὺς» τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

δ.'—Οἱ Αὐτοκράτορες τοῦ 4ου αἰῶνος.—Ἡ πτῶσις τῆς Ῥώμης.

Κατὰ τοὺς χρόνους μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον συνέβησαν τρία μεγάλα γεγονότα: ***ἀπόπειρα πρὸς ἐπανίδρυσιν τῆς εἰδωλολατρείας,—ὁ θρίαμβος τῆς Ὀρθοδοξίας,—ἡ πτῶσις τῆς Ῥώμης.***

Ὁ Ἰουλιανός.—Ἡ ἀπόπειρα πρὸς ἐπαναφορὰν τῆς θρησκείας τῶν εἰδώλων ἦτο τοῦ ***Ἰουλιανοῦ***, ἀνεψιοῦ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου (360—363). Ὁ Ἰουλιανὸς ἐσπούδασεν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἶχε συμμαθητὰς δύο ἐπιφανεῖς Χριστιανούς, οἱ ὁποῖοι ἔγιναν κατόπιν μεγάλοι ἱεράρχαι, τὸν Βασίλειον καὶ τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν. Ἡ διαμονή του ἐν μέσῳ τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν ἀριστουργημάτων τῆς τέχνης τὸν ἔφερεν εἰς τὴν περίεργον ἰδέαν, ὅτι ὁ κόσμος θὰ ἠδύνατο ν' ἀνακαινισθῇ διὰ τῆς θρησκείας τῶν θεῶν καὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ ἀρχαῖον κάλλος, καὶ διὰ τοῦτο ἠθέλησε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν εἰδωλολατρείαν. Οἱ Χριστιανοὶ τὸν ὠνόμασαν ***Παραβάτην,*** διότι κατὰ τὴν νεαρὰν ἡλικίαν του ἦτο Χριστιανός, πολλὰς δὲ ὕβρεις ἐπεσώρευσαν ἐναντίον του. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς ὑπέπεσε μὲν εἰς τὴν πλάνην, ἀλλὰ δὲν προέβη εἰς καταδιώξεις Χριστιανῶν, διότι ἡ μεγάλη Ἑλληνικὴ παιδεία εἶχεν ἐμπνεύσει εἰς αὐτὸν ὑψηλὰ ἠθικὰ χαρίσματα.

Ὁ Θεοδόσιος Α'.—Μετὰ τὸν πρόωρον θάνατον τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὁ ὁποῖος ἐφονεύθη πολεμῶν ἐναντίον τῶν Περσῶν, ἀνέβησαν εἰς τὸν θρόνον διάφοροι ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ. Τέλος ἔλαβε τὸ σκῆπτρον ὁ ***Θεοδόσιος Α'*** (379), ὁ ἐπονομασθεὶς ***Μέγας.***

Μὲ γενναιότητα πολεμεῖ ὁ Θεοδόσιος ἐναντίον τῶν βαρβάρων. Οἱ Δυτικοὶ Γότθοι, οἱ ***Βησιγότθοι,*** εἶχον διαβῆ τὸν Δούναβιν καὶ εἶχον εἰσχωρήσει εἰς τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἵμου. Ὁ Θεοδόσιος τοὺς ἐνίκησε καὶ τοὺς ἐδέχθη εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ὡς συμμάχους. Ἡ ἀληθινὴ δόξα τοῦ Θεοδοσίου εἶναι,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὅτι καὶ αὐτός, ὅπως καὶ ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἐπροστάτευσε τὸν Χριστιανισμόν, κατεδίωξε τὴν ἐθνικὴν λατρείαν καὶ διὰ νόμων καθώρισε τὴν νέαν θρησκείαν ὡς τὴν ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ Κράτους. Ὁ ***θρίαμβος τῆς ἐκκλησίας,*** καὶ μάλιστα τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, εἶναι πλήρης.

Ἡ διαίρεσις τοῦ Κράτους.—Ὁ Θεοδόσιος εἶναι ὁ τελευταῖος Αὐτοκράτωρ, ὁ ὁποῖος ἥνωσε τὸ Κράτος ὑπὸ τὸ σκῆπτρον του. Ἐνόησεν ὅμως ὅτι ἦτο ἀδύνατον πλέον εἰς ἕνα μόνον ἄνθρωπον νὰ κυβερνᾷ ὁλόκληρον τὸν κόσμον. Διὰ τοῦτο κατὰ τὸν θάνατόν του τὸ διεμοίρασε πάλιν μεταξὺ τῶν δύο υἱῶν του, ἔδωκε τὴν Ἀνατολὴν εἰς τὸν ***Ἀρκάδιον,*** καὶ τὴν Δύσιν εἰς τὸν ***Ὀνώριον*** (395). Ἡ διαίρεσις αὕτη εἶναι πλέον ὁριστική. Τὸ ἓν Κράτος ἔχει πρωτεύουσαν εἰς τὴν Δύσιν, τὸ ἄλλο εἰς τὴν Ἀνατολήν· ἰδιαίτερος Αὐτοκράτωρ ἑδρεύει εἰς ἑκατέραν πρωτεύουσαν καὶ κυβερνᾷ μόνος τὴν ἀνήκουσαν εἰς αὐτὸν χώραν. Διὰ τοῦτο ἡ ἐποχὴ αὕτη, τὸ ***395,*** θεωρεῖται τὸ τέλος τῆς ἀρχαίας ἱστορίας, καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ Μεσαίωνος.

Τὸ Κράτος τῆς Ἀνατολῆς, τὸ ὁποῖον ἔγινεν ἡ ***Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία,*** μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διήρκεσε καὶ ἐμεγαλούργησεν ἐπὶ 1000 καὶ περισσότερα ἔτη (325-1453). Ἀλλὰ τὸ παλαιὸν Ῥωμαϊκὸν Κράτος κατέρρευσε πολὺ ταχέως. Τὸ οἰκοδόμημα εἶχε κλονισθῆ ἐσωτερικῶς ἀπὸ τὴν νέαν θρησκείαν, μεγάλη ἐξωτερικὴ δύναμις ἔρχεται νὰ τὸ κρημνίσῃ εἰς ἐρείπια.

Οἱ Βάρβαροι.—Πέραν τῶν Βορείων συνόρων, πέραν τοῦ Ρήνου καὶ τοῦ Δουνάβεως, κατῴκουν κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον λαοὶ βάρβαροι, τοὺς ὁποίους οἱ Ῥωμαῖοι ἐκάλουν ***Γερμανούς.*** Ὅταν ἐξησθένησαν οἱ Ῥωμαϊκοὶ στρατοὶ καὶ δὲν ἦσαν ἱκανοὶ νὰ ὑπερασπισθοῦν τὰ σύνορα, οἱ Βάρβαροι ἤρχισαν νὰ εἰσορμοῦν εἰς τὰς χώρας τῆς Αὐτοκαατορίας, δὲν εἰσώρμησαν ὅλοι μαζί, ἀλλὰ κατὰ πολεμικὰ στίφη καὶ εἰς διαφόρους ἐποχάς. Ἡ εἴσοδος αὕτη τῶν βαρβάρων Γερμανῶν εἰς τὸ Κράτος λέγεται ***Ἐπιδρομὴ τῶν Βαρβάρων*** (ἢ Μετανάστευσις τῶν λαῶν).

Οἱ Οὖννοι. — Εἰς τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Βαρβάρων ἔδωκεν ὤθησιν ἡ κίνησις λαῶν περισσότερον βαρβάρων, οἱ ὁποῖοι ἤρχοντο ἀπὸ τὰ βάθη τῆς Ἀσίας. Οἱ Ταταρικοὶ καὶ Μογγολικοὶ ἐκεῖνοι λαοὶ ἐλέγοντο μὲ ἓν ὄνομα ***Οὖννοι,*** ἦσαν εἰδεχθεῖς καὶ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μικρόσωμοι, καὶ μὲ τὴν ἀγριότητά των ἐσκόρπιζον εἰς ὅλον τὸν κόσμον τὸν τρόμον καὶ τὴν φρίκην. Ἀφοῦ διῆλθον τὰς ἀχανεῖς Ῥωσικὰς στέππας, ἔπεσαν ἐναντίων τῶν **Γότθων**, τοὺς ὁποίους εὗρον ἐγκατεστημένους εἰς τὰ Α. τῆς Εὐρώπης. Μὲ τὴν εἰσόρμησιν τῶν Οὔννων εἰς τὴν Εὐρώπην ἀρχίζει ἡ ***Ἐπιδρομὴ τῶν Βαρβάρων*** (*375*). Διότι ἡ θύελλα τῶν Οὔννων ἀνατρέπει τὸ πᾶν. Ὠθοῦν τοὺς Γερμανικοὺς λαοὺς τὸν ἕνα ἐπάνω εἰς τὸν ἄλλον καὶ τοὺς συμπαρασύρουν μὲ τὴν ὁρμήν των.

Ὁ Ἀττίλας.— Ἀφοῦ ἀνεστάτωσαν οἱ Οὔννοι τὸ σύμπαν, ἐσταμάτησαν ἥμισυν αἰῶνα εἰς τὸ μέσον τῆς Εὐρώπης (400—450). Ὁ βασιλεύς των ***Ἀττίλας*** συνήνωσεν ὅλους τοὺς Οὐννικοὺς λαοὺς καὶ ἵδρυσεν ἓν ἰσχυρὸν βαρβαρικὸν κράτος ἀπὸ τὸν Βόλγαν ἕως τὸν Ῥῆνον. Ἀπὸ τὴν πρωτεύουσάν του, ἡ ὁποία εἶναι εἰς τὸ κέντρον τῆς Εὐρώπης, ἐπισείει τὸν τρόμον καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὴν Δύσιν.

Κατ' ἀρχὰς ὁ Ἀττίλας ἐπιπίπτει ἐναντίον τοῦ Κράτους τῆς Ἀνατολῆς, ἔπειτα ἐπαναλαμβάνει τὴν πορείαν του πρὸς Δυσμάς. Οἱ λαοὶ φοβισμένοι περιμένουν τὸν φοβερὸν κατακτητήν, ὁ ὁποῖος ὀνομάζει ἑαυτὸν «*μάστιγα τοῦ Θεοῦ*». Ὁ Ἀττίλας διέρχεται τὴν Γερμανίαν, διαβαίνει τὸν Ῥῆνον καὶ εἰσέρχεται εἰς τὴν Γαλατίαν. Τρέχει ὁ Ῥωμαῖος στρατηγὸς ***Ἀέτιος***, βάρβαρος καὶ αὐτός, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ Ῥωμαϊκὰ καὶ Γερμανικὰ στρατεύματα. Εἰς τὰ *Καταλαυνικὰ πεδία* συνάπτεται τρομακτικὴ μάχη, ἡ ὁποία ἔμεινε πολὺν καιρὸν εἰς τὴν μνήμην τῶν λαῶν. Ὁ Ἀττίλας ἐνικήθη καὶ ὑπεχώρησεν (451), μετ' ὀλίγον δὲ ἀπέθανεν αἰφνιδίως εἰς τὴν πρωτεύουσάν του (453), καὶ ἀμέσως τὸ ἀπέραντον Οὐννικὸν κράτος διαλύεται. Δὲν ἔμεινε τίποτε ἄλλο ἀπὸ τοὺς Οὔννους, παρὰ μόνον ἡ ἀνάμνησις τοῦ τρόμου καὶ τῶν καταστροφῶν.

Ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Βησιγότθων.— Οἱ Οὔννοι πρώτους καθυπέταξαν τοὺς Ἀνατολικοὺς Γότθους, τοὺς ***Ὀστρογότθους***. Οἱ ἄλλοι, οἱ ***Βησιγότθοι***, διὰ νὰ σωθοῦν, ἐζήτησαν ἄσυλον εἰς τὸ Κράτος (*376*). Διῆλθον τὸν Δούναβιν, κατέστρεψαν τὸν Ῥωμαϊκὸν στρατὸν καὶ ἠρήμωσαν τὴν χώραν, τὸ Κράτος ἐσώθη τότε, ὡς εἴδομεν, ἀπὸ τὸν Θεοδόσιον. Ἀργότερα ἔκαμαν ἀρχηγὸν τὸν ***Ἀλάριχον***, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπὸ βασιλι-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κὸν αἷμα. Αὐτοκράτορες ἦσαν τότε εἰς μὲν τὸ Κράτος τῆς Ἀνατολῆς ὁ ***Ἀρκάδιος***, εἰς δὲ τὸ κράτος τῆς Δύσεως ὁ ***Ὀνώριος***, οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοδοσίου. Ὁ Ἀλάριχος εἰσορμᾷ κατ' ἀρχὰς εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας καὶ τὰς λεηλατεῖ ἀπὸ τὸν Δούναβιν ἕως τὸ Ταίναρον. Εἰς βοήθειαν τοῦ Κράτους τῆς Ἀνατολῆς τρέχει ἐκ τῆς Δύσεως ὁ ***Στηλίχων***, ὁ ὁποῖος ἦτο βάρβαρος καὶ αὐτὸς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ῥώμης. Σταματᾷ τὸν Ἀλάριχον πλησίον τῆς Ὀλυμπίας καὶ τὸν ἀναγκάζει νὰ τραπῇ πρὸς Βορρᾶν. Μετ' ὀλίγα ἔτη ὁ Ἀλάριχος βαδίζει ἐναντίον τῆς Ῥώμης καὶ κυριεύει αὐτὴν (410). Ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐπιφέρουν οἱ Βάρβαροι ἀνηλεῆ λεηλασίαν καὶ καταστροφὴν εἰς τὴν κοσμοκράτειραν πόλιν.

Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἀλαρίχου ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Γαλατίαν καὶ εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ἑκατέρωθεν τῶν Πυρηναίων. Ἐκεῖ ἵδρυσαν τὸ βαρβαρικὸν ***Βασίλειον τῶν Βησιγότθων***.

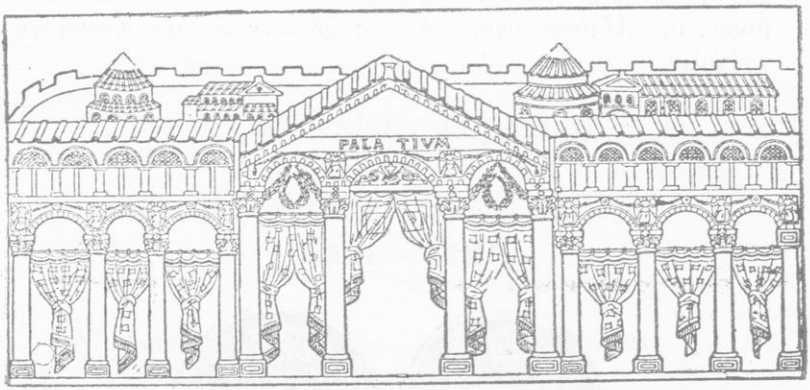
Ἡ μεγάλη ἐπιδρομή.— Ἄλλοι Γερμανικοὶ λαοί, τοὺς ὁποίους εἶχον βάλει εἰς κίνησιν οἱ Οὖννοι ἀναγκάζονται νὰ προχωροῦν καὶ αὐτοί. Συνενώνονται κατὰ μεγάλα πολεμικὰ στίφη καὶ εἰσορμοῦν διὰ τοῦ Ἄνω Δουνάβεως εἰς τὸ Κράτος τῆς Δύσεως. Ὁ Ῥωμαῖος στρατηγὸς Στηλίχων σταματᾷ τοὺς Γερμανοὺς καὶ τοὺς διασκορπίζει. Πολυάριθμα στίφη βαρβάρων διέρχονται τὸν Ῥῆνον καὶ εἰσορμοῦν εἰς τὴν Γαλατίαν, καταλαμβάνουν αὐτὴν ὁλόκληρον (406) καὶ ἐγκαθίστανται ὡς κύριοι εἰς τὴν χώραν.

Οἱ Βανδῆλοι.—Κατὰ τὴν μεγάλην ἐκείνην ἐπιδρομὴν εἷς ἀπὸ τοὺς Γερμανικοὺς λαούς, οἱ ***Βανδῆλοι*** ὑπερέβησαν τὰ Πυρηναῖα, ἐπέρασαν τὴν Ἱσπανίαν καὶ διῆλθον εἰς τὴν Ἀφρικήν. Μὲ τὸν βασιλέα των ***Γιζέριχον*** καταλαμβάνουν τὴν Βόρειον Ἀφρικὴν καὶ ἱδρύουν ἰσχυρὸν ***Βανδηλικὸν Κράτος*** μὲ πρωτεύουσαν τὴν Καρχηδόνα (439). Ἀπὸ τὴν Καρχηδόνα ὁ Γιζέριχος γίνεται ὁ τρόμος καὶ τῶν δύο Κρατῶν. Κατασκευάζει στόλον καὶ ἐπιχειρεῖ ἀνηλεεῖς πειρατικὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως. Εἶναι ὁ κύριος τῆς Μεσογείου, καίει καὶ διασκορπίζει τοὺς στόλους, τοὺς ὁποίους στέλλουν ἐναντίον του οἱ Αὐτοκράτορες. Ὁ Γιζέριχος ἀποβιβάζεται αἰφνιδίως εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τιβέρεως, εἰσέρχεται εἰς τὴν Ῥώμην καὶ οἱ Βανδῆλοι προβαίνουν εἰς μεθοδικὴν λεηλασίαν, ἡ ὁποία διήρκεσε δεκατέσ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σαρας ἡμέρας[1]. Τὰ πλούτη τοῦ κόσμου ὅλου, τὰ ὁποῖα εἶχον συσσωρευθῆ ἀπὸ αἰῶνας εἰς τὴν Ῥώμην, μετεκομίσθησαν εἰς τὴν Καρχηδόνα (455).

Ἡ πτῶσις τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους.—Ἀτελείωτος ἀναρχία καὶ σύγχυσις βασιλεύουν εἰς τὴν Ῥώμην καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ 5ου αἰῶνος. Κύριοι εἶναι οἱ Βάρβαροι, αὐτοὶ ἀναβιβάζουν καὶ καταβιβάζουν τοὺς Αὐτοκράτορας. Ἐπὶ τέλους εἷς ἀρχηγὸς τῶν βαρβάρων μισθοφόρων, ὁ ***Ὀδόακρος,*** ἐκθρονίζει τὸν Ῥωμύλον Αὐγουστύλον ***(476),*** καὶ ἀπὸ τότε δὲν

Παλάτιον τοῦ **Θεοδωρίχου** (ψηφιδωτὸν Ῥαβέννης, τοῦ 6ου αἰῶνος). Δίδει ἰδέαν τῶν Βυζαντινῶν παλατίων.

ὑπάρχει πλέον Αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Δύσιν. Εἰς τὴν θέσιν ***ἑνὸς Κράτους*** ἱδρύθησαν πολλὰ ***βαρβαρικὰ βασίλεια*** εἰς τὴν Δύσιν, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ σπουδαιότερον ὑπῆρξε:

Τὸ Ὀστρογοτθικὸν βασίλειον.—Οἱ Ὀστρογόθοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν Παννονίαν (τὴν σημερινὴν Οὐγγαρίαν), εἶχον δὲ ὑποστῆ τὴν ἐκπολιτιστικὴν ἐπίδρασιν τοῦ Κράτους. Ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸν ἀλφάβητον ὁ ἐπίσκοπος αὐτῶν Οὐλφίλας ἔπλασε τὸ Γοτθικόν, ἐδανείσθη λέξεις ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν

1. Λέγομεν **βανδαλισμὸν** πᾶσαν καταστροφὴν καλλιτεχνημάτων καὶ ἐν γένει πᾶσαν βάρβαρον πρᾶξιν.—Οἱ Βανδῆλοι ἢ Βάνδαλοι ἀφῆκαν τὴν ἀνάμνησίν των εἰς τὴν ὡραίαν χώραν τῆς Ἱσπανίας **Ἀνδαλουσίαν** *(Vandalusia).*

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γλῶσσαν καὶ μετέφρασε χάριν τῶν Γότθων τὴν Βίβλον καὶ τὰ Εὐαγγέλια εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτῶν.

Εἷς ἀρχηγὸς τῶν Ὀστρογότθων, ὁ **Θεοδώριχος,** ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀνατραφῆ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐζήτησε καὶ ἔλαβεν ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Ἀνατολῆς τὴν ἄδειαν νὰ κατακτήσῃ τὴν Ἰταλίαν ἐν ὀνόματι αὐτοῦ, καὶ τότε ἵδρυσε λαμπρὸν βασίλειον εἰς τὴν Ἰταλίαν (493), τὸ ὁποῖον εἶχε πρωτεύουσαν τὴν Ῥαβέννα. Ὁ Θεοδώριχος ἐπροστάτευσε τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας, ἐστόλισε τὴν Ῥαβέννα μὲ ὡραῖα μνημεῖα. Ὡς κυρίαρχον ὅμως τῆς χώρας ἀνεγνώριζεν, ὅπως καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι Βάρβαροι, τὸν Αὐτοκράτορα, ὁ ὁποῖος ἤδρευεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Νόμισμα Βασίλειος Α΄ ὁ Μακεδών.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Διακόσμησις ἀπὸ βυζαντινὸν χειρόγραφον (τοῦ 12ου αἰῶνος.). Ἐντὸς τοῦ περιελισσομένου φυλλώματος εἰκονίζονται πτηνὰ καὶ ἄλλα ζῷα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΤΟ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ (325 - 518)

Αἱ δυνάμεις τοῦ νέου Ἀνατολικοῦ Κράτους.— Οἱ πρῶτοι Αὐτοκράτορες.— Ὁ ἐξελληνισμὸς τοῦ Κράτους.

Τὸ ἔργον τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἤνοιξε θαυμασίας ἱστορικὰς τύχας εἰς τὸν Ἑλληνισμόν. Διὰ τοῦ ἔργου τούτου ἐτέθησαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν στερεὰ τὰ θεμέλια ἑνὸς μεγάλου Ἑλληνικοῦ Κράτους, διότι ἀπὸ τὴν ἡμέραν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἵδρυσε τὴν «*Νέαν Ῥώμην*» (*325*), ἤρχισεν ἡ Χριστιανικὴ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία, ἡ ἐπονομαζομένη συνήθως ***Βυζαντινή***. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος εἶναι ὁ πρῶτος εἰς τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν Χριστιανῶν Αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἱ Βυζαντινοὶ χρονογράφοι ἀπὸ αὐτὸν ἀρχίζουν, καὶ λέγουν : «***Ἀρχὴ σὺν Θεῷ τῆς τῶν Χριστιανῶν βασιλείας***».

α΄. — Αἱ δυνάμεις τοῦ Ἀνατολικοῦ Κράτους.

Ἡ διάρκεια τοῦ Κράτους.— Ἡ Ἐπιδρομὴ τῶν Βαρβάρων κατέρριψεν ἐντὸς ἑνὸς αἰῶνος (395—476) εἰς ἐρείπια τὸ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κράτος τῆς Δύσεως. Αἱ ἐπιδρομαὶ ὅμως ἐξηκολούθησαν καθ' ὅλον τὸν Μεσαίωνα, καὶ ἀπὸ τὰ βάθη τῆς Ἀσίας ἐκυλίοντο ἀκατάπαυστα κύματα βαρβάρων λαῶν πρὸς τὴν Εὐρώπην. Ὅλοι οἱ ἐπιδρομεῖς ἔτρεχον νὰ κυριεύσουν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωνον. Ἐπὶ ἕνδεκα αἰῶνας (325-1453) ἡ ***Χριστιανικὴ Αὐτοκρατορία τῆς Ἀνατολῆς παλαίει γενναίως καὶ γίνεται ὁ ἀκλόνητος προμαχὼν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ πολιτισμοῦ***. Τὸ Ἀνατολικὸν Κράτος, ἤτοι ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία, ἐπέζησε χίλια ἔτη μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Δυτικοῦ, διότι εἶχεν ἐν ἑαυτῷ μεγάλας ἠθικὰς δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι τοῦ ἔδιδον στοιχεῖα ζωῆς καὶ ἀκμῆς.

Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος καὶ οἱ Ἕλληνες.— Τὴν

Ἡ νίκη τοῦ Κωνσταντίνου κατὰ τοῦ Μαξεντίου καὶ ὁ θρίαμβος τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Μιλβίαν γέφυραν παρὰ τὴν Ῥώμην (ἀπὸ Βυζαντινὸν χειρόγραφον).

ἀκμαιοτέραν δύναμιν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους ἀπετέλουν οἱ πολυπληθέστατοι Χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς, διὰ τοῦτο ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ὀνομάζει ἁπλῶς ***Ἀνατολικοὺς*** τοὺς Χριστιανούς. Ἡ πρὸς τὴν Χριστιανικὴν δὲ Ἀνατολὴν ἰδιαιτέρα στοργὴ αὐτοῦ ἀναμφιβόλως συνετέλεσεν εἰς τὴν κτίσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Μὲ τὴν μητέρα του τὴν Ἁγίαν Ἑλένην ἐπεχείρησε ὁ Κωνσταντῖνος προσκύνημα εἰς τοὺς Ἁγίους Τόπους, ὅπου ἡ Ἁγία Ἑλένη,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἔκαμεν ἀνασκαφὰς καὶ εὗρε τὸν Τίμιον σταυρόν. Ὁ Αὐτοκράτωρ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἵδρυσαν μεγαλοπρεπεῖς ἐκκλησίας εἰς τοὺς Ἁγίους Τόπους καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας πόλεις τῆς Ἀνατολῆς. Πλήθη προσκυνητῶν συνέρρεον καὶ ἐγίνοντο μεγάλαι πανηγύρεις κατὰ τὴν ἐγκαινίασιν αὐτῶν. Οὕτω μὲ τὴν μεγαλόδωρον προστασίαν τοῦ Αὐτοκράτορος ὑψώθη ἡ Ἐκκλησία, μὲ τὴν κτίσιν δὲ καὶ τὴν διακόσμησιν τῶν Ἐκκλησιῶν ἤρχισεν ἡ Βυζαντινὴ τέχνη, καὶ μὲ τὴν ἵδρυσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνέθαλε μὲ νέαν ζωὴν ὁ Ἑλληνικὸς βίος καὶ πολιτισμός.

Κολοσσιαῖον ἄγαλμα
τοῦ Μ. Κωνσταντίνου (ἐν Ρώμῃ)

Ἡ ἐν Νικαίᾳ Σύνοδος (325).—Ἡ Ἐκκλησία ἐταράσσετο ἀπὸ μεγάλας ἐσωτερικὰς ἔριδας, τὰς ὁποίας ἐπροκάλει κυρίως μία ψευδὴς διδασκαλία, ***αἵρεσις,*** ἀντίθετος πρὸς ὅσα παρεδέχετο συμφώνως μὲ τὰς ἱερὰς παραδόσεις ἡ Ἐκκλησία. Ἡ αἵρεσις αὕτη ὠνομάσθη ***Ἀρειανισμός,*** ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ διδάσκοντος αὐτήν, ὁ ὁποῖος ἐλέγετο ***Ἄρειος*** καὶ ἦτο πρεσβύτερος τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἐκκλησίας.

Ὁ Ἄρειος ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ Θεὸς Χριστὸς ***ἐποιήθη*** ἀπὸ τὸν Θεὸν Πατέρα, ἐπομένως δὲν εἶχεν ὑπάρξει ἀπὸ αἰώνων, ἦτο λοιπὸν κατώτερος αὐτοῦ. Ὁλόκληρος ἡ Ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ ἐταράχθη ἀπὸ τὰς συζητήσεις ταύτας περὶ τῆς φύσεως τοῦ Χριστοῦ. Διὰ νὰ φέρῃ τὴν εἰρήνην ὁ Αὐτοκράτωρ καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὸ Κράτος, συνεκάλεσεν εἰς τὴν Νίκαιαν τῆς Βιθυνίας

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σύνοδον τῶν ἐπισκόπων ὅλης τῆς ***οἰκουμένης,*** διὰ τοῦτο ἡ σύνοδος ὠνομάσθη ***Οἰκουμενική.***

Ἡ πρώτη αὕτη ***ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος*** κατεδίκασε τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἀρείου καὶ ***ἀφώρισεν*** αὐτόν, δηλαδὴ τὸν ἀπέκλεισεν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν. Αὕτη συνέταξε τὸ ***Σύμβολον*** τῆς ***πίστεως***, τὸ ὁποῖον συνεπληρώθη κατόπιν ὑπὸ τῆς ***Δευτέρας Οἰκουμενικῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου***, τὴν ὁποίαν συνεκάλεσεν ὁ Θεοδόσιος ὁ Α΄ (381).

Τὸ ***Σύμβολον τῆς πίστεως*** διδάσκει τὴν ὀρθὴν διδασκαλίαν, τὴν ὁποίαν παραδέχεται ἡ Ἐκκλησία καὶ ὀφείλει ν' ἀκολουθῇ πᾶς ἀληθὴς Χριστιανός. Ὁ Χριστὸς δὲν ἐποιήθη, ἀλλ' «*ἐγεννήθη ἐκ τοῦ Πατρὸς πρὸ πάντων τῶν αἰώνων*», εἶναι δηλαδὴ Θεός, ἔχων τὴν ἰδίαν οὐσίαν πρὸς τὸν Πατέρα, «***ὁμοούσιος τῷ Πατρί***». Τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως εἶναι ***ὁ θεόπνευστος νόμος τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν ὀρθὴν πίστιν*** αὐτῆς.

Οἱ Ἕλληνες πατέρες καὶ οἱ μεγάλοι ἱεράρχαι.— Μεταξὺ τῶν 318 ἐπισκόπων, οἱ ὁποῖοι συνῆλθον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν πόλιν Νίκαιαν μόλις τρεῖς ἦσαν ἐκ τῆς Δύσεως. Ἡ ἐν Νικαίᾳ λοιπὸν Σύνοδος ὑπῆρξε καθ' ὁλοκληρίαν Ἑλληνικὴ Σύνοδος. «***Οἱ θεοφόροι πατέρες***», ὅπως ὠνομάσθησαν οἱ ἱεράρχαι τῆς Ἐκκλησίας, προσῆλθον ἀπὸ τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, ἡ Σύνοδος διεξήχθη συμφώνως μὲ τὰς Ἑλληνικὰς συνηθείας, ἡ συζήτησις ἔγινεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, εἰς ταύτην συνετάχθησαν τὰ πρακτικὰ καὶ τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως. Μαζὶ λοιπὸν μὲ τὴν Ὀρθοδοξίαν ἐθριάμβευε καὶ ὁ Ἑλληνισμός.

Μέγας ὑπέρμαχος τῆς ὀρθῆς πίστεως ἐνεφανίσθη τότε ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας ***Ἀθανάσιος,*** ὁ ὁποῖος ἀνεδείχθη ὁ ἀκλόνητος μαχητὴς τῆς Ὀρθοδοξίας. Ὁ ἱεράρχης ἐκεῖνος ἐδημιούργησε τὸ ἀκράδαντον θεμέλιον τῆς πίστεως ἡμῶν, καὶ ὑπῆρξεν εἷς ἀπὸ τοὺς μεγάλους ἱδρυτὰς τῆς Ὀρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀθανασίου ἐμφανίζονται, εἰς τὰς Ἑλληνιστικὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς, ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον, τρεῖς ἄλλοι μεγάλοι ἱεράρχαι, ὁ ***Μέγας Βασίλειος***, ***ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός***, ***ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος,*** ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δύο τελευταῖοι ἐκόσμησαν τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ μεγάλοι οὗτοι ἱεράρχαι ἐλάμπρυναν ὄχι μόνον τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λὰ καὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, ἔγιναν οἱ μεγάλοι ***πατέρες τῆς Ἐκκλησίας***. Μὲ ὕψος διανοίας, μὲ κάλλος καὶ μὲ δύναμιν γλώσσης ὑπερησπίσθησαν οἱ μεγάλοι ἱεράρχαι καὶ συγγραφεῖς εἰς λαμπρὰς ὁμιλίας καὶ εἰς σπουδαῖα συγγράμματα τὰς θεοπνεύστους διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τόσον ὑψηλὸν σημεῖον ῥητορικῆς τέχνης καὶ συγγραφικῆς δυνάμεως ἔφθασαν, ὥστε καὶ οἱ μνημονευθέντες καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀνεβίβασαν τὸν 4ον καὶ 5ον αἰῶνα μ. Χ. εἰς ***Χριστιανικὸν χρυσοῦν αἰῶνα τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων***. Ἕως σήμερον διατηρεῖται ζωντανὴ εἰς τὸν λαὸν ἡμῶν ἡ ἁγία μνήμη τῶν μεγάλων διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους.

Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ Ὀρθοδοξία. – Μὲ τοὺς μεγάλους ἐκείνους ἀγῶνας ἐνισχύθη εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ ***Ἑλληνισμὸς*** καὶ ἐθεμελιώθη ἡ ***Ὀρθοδοξία***. Αὗται ἔγιναν αἱ δύο μεγάλαι ἠθικαὶ δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ἔδωκαν εἰς τὴν Χριστιανικὴν Αὐτοκρατορίαν τῆς Ἀνατολῆς τὴν συνοχὴν καὶ τὴν ζωτικότητα αὐτῆς.

Ἡ νέα κοινωνία, ἡ ὁποία ἀντικατέστησε τὴν ἀρχαίαν ἦτο Ἑλληνικὴ κοινωνία, ἤντλει τὴν δύναμιν καὶ τὴν ζωὴν αὐτῆς ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμόν. Κοινωνία καὶ Ἐκκλησία προήχθησαν καὶ ἐμεγάλωσαν συνηνωμέναι καὶ στηριζόμεναι ἡ μία ἐπάνω εἰς τὴν ἄλλην. Ὁ Ἑλληνισμὸς συνεκράτησε πραγματικὴν ἑνότητα γλώσσης, φρονημάτων καὶ ἠθίμων, ὄχι μόνον εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις τῆς κοινωνίας, ἀλλ' ἕως τὰ κατώτερα στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ. Τοιουτοτρόπως τὸ Κράτος τῆς Ἀνατολῆς ἀμέσως κατεκτήθη ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμόν. Διετήρησε κατ' ἐπίφασιν τοὺς Ῥωμαϊκοὺς τύπους, οἱ κάτοικοι ἐλέγοντο ***Ῥωμαῖοι*** καὶ οἱ βασιλεῖς του ὠνόμαζον ἑαυτοὺς ***Αὐτοκράτορας Ῥωμαίων***[1], ἀλλὰ τὸ ὄνομα Ῥωμαῖος κατήντησε νὰ σημαίνῃ Ἕλλην. Ἀπὸ τὴν παλαιὰν Ῥώμην δὲν ἔμεινεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν παρὰ μόνον ἓν ὄνομα καὶ μία ἱστορικὴ ἀνάμνησις, καὶ τὸ Ἀνατολικὸν κράτος ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἱδρύσεώς του ἦτο κράτος Ἑλληνικόν[2].

---

1. Οἱ Βυζαντινοὶ ἀπέφευγον τὸ ὄνομα **Ἕλλην**, διότι ἐσήμαινε τὸ ὄνομα τοῦτο τὸν **ἐθνικόν**, τὸν **εἰδωλολάτρην**.

2. Οἱ ξένοι ἱστορικοὶ τοῦ Μεσαίωνος λέγουν πάντοτε: «Ἑλληνικὸν Κράτος—ἡ χώρα, ὁ Αὐτοκράτωρ τῶν Ἑλλήνων».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀδιάρρηκτος δ' ἑνωτικὸς δεσμὸς ἦτο «*ἡ Ὀρθοδοξία, ἡ ὁποία συνέδεε στενώτατα καὶ στερεώτατα ὅλους τοὺς ὑπηκόους τοῦ Κράτους. Ὅ,τι εἶναι διὰ τοὺς σημερινοὺς λαοὺς ἡ ἰδέα τῆς ἐθνικότητος, ἦτο διὰ τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἡ Ὀρθοδοξία*» (*Ῥαμπώ, Γκέλτσερ,* διάσημοι σύγχρονοι Βυζαντιολόγοι).

Τὸ μεγαλεῖον τοῦ Κράτους.— Καὶ ἄλλα ὅμως αἴτια συνετέλεσαν εἰς τὴν μακροτάτην διάρκειαν τοῦ Κράτους. Μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Ῥώμης οἱ Βάρβαροι, οἱ ὁποῖοι τὴν κατέστρεψαν, ἐθεώρουν ὅτι ὑπῆρχε πάντοτε ἓν μέγα πολιτισμένον Κράτος καὶ ὅτι ἡ πρωτεύουσα αὐτοῦ ἦτο εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Βοσπόρου. Ὅλοι οἱ Βάρβαροι βασιλεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς χώρας τοῦ Δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ Κράτους καὶ ἔγιναν Χριστιανοί, ἤθελον νὰ κυβερνοῦν τὰς χώρας, τὰς ὁποίας κατέκτησαν, μὲ τὴν ἄδειαν καὶ ἐν ὀνόματι τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑδρεύοντος Αὐτοκράτορος. Οὗτος εἶναι ὁ ***κοσμοκράτωρ***, ὁ μόνος κύριος τῆς ***οἰκουμένης***[1]. Ὁ Βυζαντινὸς Αὐτοκράτωρ ἐθεωρεῖτο ὡς διάδοχος τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ συνάμα ὡς διάδοχος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία λοιπὸν συγκεντρώνει τὴν διπλῆν δόξαν τῆς Ῥώμης καὶ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ.

Ὅλαι αἱ πνευματικαὶ καὶ ἠθικαὶ δυνάμεις τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ πόλις αὕτη δὲν ἦτο ἁπλῶς ἡ πρωτεύουσα, ἦτο ἡ καρδία τοῦ Κράτους, ἡ ὁποία τοῦ ἔδιδε τὴν ζωήν. Ἦτο ἡ ***βασιλεύουσα πόλις***, ἡ ὁποία ἔγινεν ὀνομαστὴ εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ἡ περίφημος Πόλις τῶν Ἑλληνικῶν παραδόσεων. Διὰ τοῦτο τὸ Ἑλληνικὸν ἐκεῖνο Κράτος ὀνομάζεται μὲν ***Ἀνατολικὸν*** ἐκ τῆς θέσεώς του, ἀλλ' εἶναι γνωστότερον εἰς τὴν ἱστορίαν ὡς ***Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία*** ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς πρωτευούσης του.

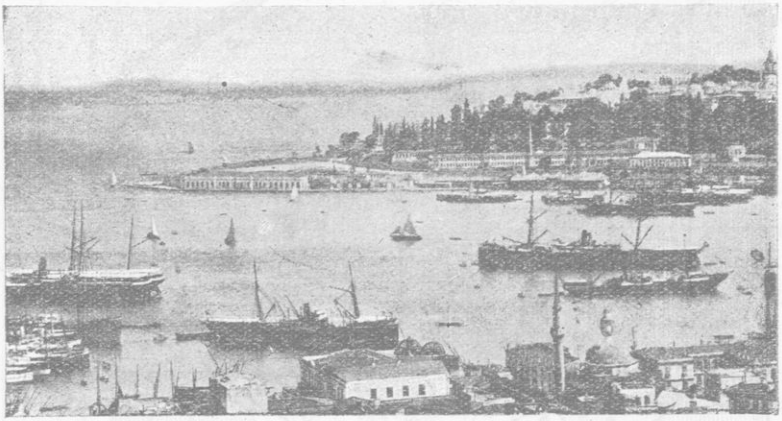
Ἡ Κωνσταντινούπολις.— Ἡ μεγάλη πόλις ἐσχημάτιζεν ἓν τρίγωνον, τοῦ ὁποίου ἡ κορυφὴ ἐπροχώρει πρὸς τὴν Ἀσιατικὴν ἀκτήν, καὶ πρὸς Β. μὲν βρέχεται ἀπὸ τὸν ***Βόσπορον***, πρὸς

---

1. Ἡ οἰκουμένη ἦτο τὸ μέρος τῆς γῆς, τὸ κατοικούμενον ἀπὸ τὸν πολιτισμένον κόσμον, δηλαδὴ ἀπὸ τοὺς Βυζαντινούς (ἐντεῦθεν : Οἰκουμενικὴ σύνοδος, Οἰκουμενικὸς πατριάρχης).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ν. ἀπὸ τὴν ***Προποντίδα*** (τὴν θάλασσαν τοῦ Μαρμαρᾶ). Εἰς τὸ Βόρειον μέρος εἰσχωρεῖ ἡ θάλασσα βαθύτατα εἰς τὴν ξηρὰν καὶ σχηματίζει τὸν ἀσφαλέστερον λιμένα τοῦ κόσμου, τὸ ***Χρυσοῦν κέρας*** ἢ ***Κεράτιον κόλπον***. Ἀπὸ τὸν μυχὸν τοῦ Κερατίου κόλπου ἕως τὴν θάλασσαν τοῦ Μαρμαρᾶ ἰσχυρότατον τεῖχος ἔκλειε τὴν πόλιν ἀπὸ τὸ μέρος τῆς ξηρᾶς, ἄλλα δὲ τείχη τὴν ἐπροφύλαττον ἀπὸ τὸ μέρος τῆς θαλάσσης. Πολὺ γρήγορα ἡ πό-

Ἡ Κωνσταντινούπολις, ὡς ἔχει σήμερον (ἀπὸ τὸ Πέραν).

λις ἐξηπλώθη καὶ ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη. Εἰς τὴν ἀπέναντι πρὸς τὸν Κεράτιον κόλπον Εὐρωπαϊκὴν ἀκτὴν εἶναι ὁ ***Γαλατᾶς,*** εἰς τὴν ἀπέναντι δὲ Ἀσιατικὴν ἀκτὴν ἡ ***Χρυσόπολις*** (Σκούταρι). Ἔξω δὲ ἀπὸ τὰ τείχη, εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν ξηράν, ἦσαν θαυμάσια ἄλση, κῆποι, ἐπαύλεις.

Εἰς τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως συνετέλει καὶ ἡ μαγευτικὴ θέσις καὶ τὰ ὡραῖα μνημεῖα. Εἰς τὸν περίβολον τῶν τειχῶν αὐτῆς περιέκλειεν ἡ μεγάλη πόλις θαυμάσια θεάματα. Τὸ ***Μέγα Παλάτιον*** συνέκειτο ἀπὸ πολλὰ ἀνάκτορα, ἐκκλησίας, κήπους, πλατείας, ἦτο μία ὁλόκληρος συνοικία. Πολυάριθμα δὲ ἄλλα παλάτια καὶ δημόσια κτίρια ἐστόλιζον τὴν πόλιν. Ὡραιότατος στολισμὸς αὐτῆς ἦσαν αἱ μεγάλαι ἀγοραὶ καὶ πλατεῖαι τῆς πόλεως, αἱ ὁποῖαι ἐλέγοντο ***φόροι*** (forum). Εἶχε δὲ ἡ Κωνσταντινούπολις ὑπέροχον τοποθεσίαν διὰ νὰ γίνῃ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Η Μεσαιωνική Κωνσταντινούπολις με τα σπουδαιότερα μνημεία.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἡ πρωτεύουσα ἑνὸς μεγάλου Κράτους, ἦτο ἱδρυμένη εἰς τὸ μεταξὺ δύο ἠπείρων, τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας, εἰς τὸ μέσον δύο θαλασσῶν, τοῦ Αἰγαίου καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Ἀπὸ παντοῦ ἤντλει πλοῦτον καὶ δυνάμεις,διότι εὑρίσκεται εἰς τὸ μέσον σχεδὸν τῶν χωρῶν, τὰς ὁποίας κυβερνᾷ. Εὐκόλως ἐπέβλεπεν ὅλον τὸ Κράτος, εὐκόλως ἐπροφυλάσσετο ἀπὸ τοὺς βαρβάρους ἐπιδρομεῖς [1].

Αἱ χῶραι τῆς Αὐτοκρατορίας.— Τὸ Κράτος διῃρεῖτο εἰς δύο μεγάλας διοικητικὰς περιφερείας: εἰς τὸ ***Ἰλλυρικὸν*** (τῆς Εὐρώπης), καὶ εἰς τὴν ***Ἀνατολήν***.

Εἰς τὴν Εὐρώπην ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία κατεῖχεν ὁλόκληρον τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον (Χερσόνησον τοῦ Αἵμου). Βόρειον σύνορον εἶχε τὸν ποταμὸν Δούναβιν, ἀπὸ δὲ τὴν Δύσιν τὴν ἐχώριζε τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος. Κατεῖχε δηλαδὴ τὰς χώρας τοῦ Δουνάβεως (ὅπου εἶναι ἡ σημερινὴ Ῥουμανία, Βουλγαρία καὶ Σερβία) καὶ τὰς Ἑλληνικὰς χώρας (τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἤπειρον καὶ τὴν παλαιὰν Ἑλλάδα). Ἕδρα τοῦ ἀνωτάτου διοικητοῦ ἦτο ἡ Θεσσαλονίκη.

Τὸ ἄλλο ἥμισυ τῆς Αὐτοκρατορίας, τὸ ὁποῖον ἐκυβερνᾶτο ἀπὸ τὴν βασιλεύουσαν, ἦτο ἡ ***Ἀνατολή***. Εἰς τὴν διοίκησιν ταύτην ἀνῆκον ἡ Θρᾴκη, αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, ἡ Μικρὰ Ἀσία, αἱ χῶραι τοῦ Πόντου, ἡ Συρία καὶ Παλαιστίνη, ἡ Αἴγυπτος. Τὸν καιρὸν λοιπὸν τῆς ἀκμῆς ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία περιελάμβανεν ὅλας τὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι ἔκειντο ἀπὸ τὸν Δούναβιν ἕως τὰς ἐρήμους τῆς Αἰγύπτου, ἀπὸ τὴν Σικελίαν ἕως τὸν Τίγρητα καὶ τὸν Εὐφράτην ποταμόν. Αἱ ἀπέραντοι αὗται χῶ-

---

1. **Ἡ Κωνσταντινούπολις.**— «Εἰς τὸν περίβολον τῶν τειχῶν αὐτῆς ἡ Κωνσταντινούπολις διετήρησεν εὐλαβῶς ἐπὶ ἕνδεκα αἰῶνας τὸν πυρσὸν τοῦ πολιτισμοῦ. Εἰς τὴν ἀγοράν της συνηθροίζοντο τὰ ἐμπορεύματα ὅλου τοῦ κόσμου, ἐκεῖ κατεσκευάζοντο τὰ τελειότερα κομψοτεχνήματα τοῦ κόσμου. Αἱ ὁδοὶ καὶ αἱ πλατεῖαι της ἦσαν γεμᾶται ἀπὸ τὰ καλλιτεχνήματα τῆς ἀρχαίας τέχνης. Καθ' ὃν χρόνον αἱ μεγάλαι σημερινὰι πρωτεύουσαι τῆς Εὐρώπης ἦσαν πτωχὰ χωρία, ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο ἡ βασίλισσα τῆς κομψότητος, «οἱ Παρίσιοι τοῦ Μεσαιῶνος» (**Ντὶλ** καὶ **Ραμπὼ** καὶ ἄλλοι βυζαντινολόγοι).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ραι ἐκυβερνῶντο ἀπὸ τὴν ἰσχυρὰν κεντρικὴν διοίκησιν τῆς πρωτευούσης.

Ἡ διοργάνωσις τοῦ Κράτους.— Οἱ αὐτοκράτορες τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρέλαβον τὰς συνηθείας τῶν Ἑλλήνων βασιλέων τῆς Ἀνατολῆς, τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, διὰ τοῦτο εἶχον πολλὰ ἔθιμα τῶν Ἀσιανῶν δεσποτῶν. Ἐφόρουν μεγαλοπρεπῆ ἐνδύματα, μεταξωτὰ καὶ χρυσοΰφαντα, ἔφερον ὡς σύμβολον τῆς ἀρχῆς χρυσοῦν ***διάδημα*** (τὸ στέμμα). Πλῆθος προσώπων περιεστοίχιζε τοὺς αὐτοκράτορας δι' ὑπηρεσίαν καὶ φύλαξίν των. Ὅλοι δὲ οἱ πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ οὗτοι ἄρχοντες ἀπετέλουν τὴν ***αὐλήν***, τὸ ***Ἱερὸν Παλάτιον***. Οἱ ἄρχοντες οὗτοι ἦσαν διῃρημένοι κατ' αὐστηροτάτην βαθμολογίαν τάξεων, εἶχε δηλαδὴ ἡ πολιτεία τὴν ἱεραρχίαν αὐτῆς ὅπως καὶ ἡ Ἐκκλησία. Διετηρεῖτο ἡ παλαιὰ ***Σύγκλητος***, ἀλλὰ τώρα δὲν ἦτο αὕτη ἡ ἰσχυρὰ Σύγκλητος τῆς Ῥώμης, ἦτο ἓν ἁπλοῦν συμβούλιον τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀνώτατοι δὲ ἄρχοντες, ὡς ὑπουργοί, διηύθυνον τὰς μεγάλας ὑπηρεσίας τοῦ Κράτους.

Ἡ πολιτικὴ καὶ αὐλικὴ αὕτη διοργάνωσις ὑπῆρξεν ἡ μόνη εἰς τὸν κόσμον κατὰ τὸν Μεσαίωνα, ὡμοίαζε δὲ τὴν διοργάνωσιν τῶν σημερινῶν κρατῶν, διότι, ὅπως καὶ σήμερον, ἀπὸ μίαν κεντρικὴν κυβέρνησιν ἐξηρτῶντο αἱ διοικήσεις τῶν ἐπαρχιῶν. Ἡ ἰσχυρὰ συνεκτικότης, ἡ ἐπιβολή, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἡ Βυζαντινὴ κυβέρνησις συνετέλεσε σπουδαίως καὶ αὐτὴ εἰς τὸ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν μακρὰν ὕπαρξιν καὶ τὴν δύναμιν τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας.

β΄.—Οἱ Αὐτοκράτορες. — Οἱ ἐχθροὶ τοῦ Κράτους.

Ὁ Ἀρκάδιος (395-408).—Οἱ δύο πρῶτοι Αὐτοκράτορες, μετὰ τὸν ὁριστικὸν χωρισμὸν τοῦ 395, οἱ διάδοχοι τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Α΄, ὑπῆρξαν ἄσημοι βασιλεῖς.

Αἱ χῶραι τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος ὑπέστησαν ἐπὶ τοῦ Ἀρκαδίου τρομακτικὴν καταστροφήν. Ὁ βασιλεὺς τῶν Γότθων Ἀλάριχος εἰσώρμησεν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας μὲ μεγάλην δύναμιν πολεμιστῶν. Οἱ Γότθοι κατέστρεψαν τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν, εἰσῆλθον εἰς τὰς Ἀθήνας, ἔπειτα διῆλθον τὸν Ἰσθμὸν καὶ ἔφθα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σαν ἕως τὸ Ταίναρον (395). Οἱ βάρβαροι ἐλεηλάτησαν, ἐπυρπόλησαν, ἔσφαξαν, ἔσυραν μαζί των πλουσίαν λείαν καὶ αἰχμαλώτους. Τότε ἔπαθον ἀνεπανόρθωτον καταστροφὴν τὰ ἀπαράμιλλα ἱερὰ τῆς ἀρχαίας θρησκείας (ἡ Ἐλευσίς, ἡ Ὀλυμπία). Ὁ ὡραῖος ἀρχαῖος κόσμος τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀριστουργημάτων τῆς τέχνης ἀπὸ τότε ὁριστικῶς πλέον ἐξηφανίσθη.

Θεοδόσιος Β΄ (408-450).—Μικρὸς καὶ ἄσημος ἦτο ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Ἀρκαδίου, κατ᾽ ἀντίθεσιν πρὸς τὸν μέγαν πάππον του. Τὸ κράτος ἐκυβερνᾶτο ἀπὸ τὴν ἀδελφήν του καὶ κηδεμόνα Πουλχερίαν, ὁ δὲ Θεοδόσιος ἀντέγραφε τόσον καλὰ ἀρχαῖα χειρόγραφα, ὥστε ἐπωνομάσθη ***Καλλιγράφος.*** Ἡ Πουλχερία τοῦ εὗρε καὶ σύζυγον ἀκόμη, «λογίαν καὶ ὡραίαν», τὴν κόρην τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου ***Ἀθηναΐδα.***

Κατὰ τὴν μακρὰν βασιλείαν τοῦ Θεοδοσίου Β΄ (ἐβασίλευσε 42 ἔτη) οἱ παλαιοὶ ἐχθροί, οἱ ***Πέρσαι,*** εἰσώρμησαν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Εἰσώρμησαν προσέτι καὶ οἱ Οὖννοι, ὁ ἰσχυρὸς βασιλεύς των Ἀττίλας ἐπὶ ἐννέα ἔτη ἐλεηλάτει καὶ κατέστρεφεν ἀνηλεῶς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας.

Μαρκιανὸς (450-457).—Διὰ νὰ περιέλθῃ τὸ Κράτος εἰς ἰσχυρὰς χεῖρας ἡ συνετὴ Πουλχερία, ἔλαβε, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ της Θεοδοσίου, σύζυγον τὸν γέροντα ἀξιωματικὸν Μαρκιανόν, ὁ ὁποῖος ἔγινεν ὁ σωτὴρ τοῦ Κράτους. Ὁ Μαρκιανὸς μετεχειρίσθη πρὸς τὸν Ἀττίλαν αὐστηρὰν γλῶσσαν. Ὅταν οὗτος ἔστειλε νὰ λάβῃ δῶρα: «*Ἔχω,* τοῦ ἐμήνυσεν ὁ Αὐτοκράτωρ, *χρυσὸν διὰ τοὺς φίλους, ἀλλὰ διὰ τοὺς ἐχθροὺς φυλάττω τὸν σίδηρον*», ἐννοῶν τὸ ξίφος. Κατ᾽ ἀρχὰς ὁ Ἀττίλας ἐξεμάνη, ἀλλὰ δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ ἐπιμείνῃ, ἡ γενναία στάσις τοῦ Μαρκιανοῦ καὶ αἱ πολεμικαὶ ἑτοιμασίαι του ἠνάγκασαν τὸν Ἀττίλαν νὰ στραφῇ εἰς τὴν Δύσιν.

Οἱ διάδοχοι (457-518).—Ἐν μέσῳ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Βαρβάρων καὶ τῶν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν οἱ αὐτοκράτορες ἀνεβιβάζοντο καὶ κατεβιβάζοντο ἀπὸ τοὺς ἰσχυρούς. Οἱ ἰσχυροὶ ἦσαν οἱ στρατηγοὶ Γότθοι, πολλοὶ ἐξ αὐτῶν εἶχον ἀνέλθει εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα.

Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Μαρκιανόν, ***Λέων*** ὁ ***Θρᾷξ*** (457—474), ὀφείλει τὸν θρόνον εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Γότθου ἀρχιστρα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τήγου Ἄσπαρ. Ἀλλ' ὁ Λέων δὲν ἐννοεῖ νὰ εἶναι σκιὰ Αὐτοκράτορος, διατάσσει νὰ φονεύσουν τὸν Ἄσπαρ καὶ οὕτω τὸ Κράτος ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὴν κηδεμονίαν τῶν ξένων.

Κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ ***Ζήνωνος,*** ὁ ὁποῖος διεδέχθη τὸν Λέοντα (474–491), συνετελέσθησαν μεγάλα γεγονότα εἰς τὴν Δύσιν. Κατεβιβάσθη ἀπὸ τὸν θρόνον τῆς Ῥώμης (476) ὁ τελευταῖος Ῥωμαῖος Αὐτοκράτωρ, ὁ Ῥωμύλος Αὐγουστύλος. Ἄλλο σπουδαῖον γεγονὸς εἶναι ἡ ἵδρυσις τοῦ Ὀστρογοτθικοῦ βασιλείου. Ἀπὸ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἀρχίζουν νὰ ἱδρύωνται εἰς τὴν Δύσιν, εἰς τὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι ἀνῆκον ἄλλοτε εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν Κράτος, πολλὰ Βαρβαρικὰ χριστιανικὰ βασίλεια.

Ὁ διάδοχος τοῦ Ζήνωνος ***Ἀναστάσιος*** (491 - 518), ἦτο βασιλεὺς ἀγαθὸς καὶ γενναῖος. Ἐκυβέρνησε μὲ σύνεσιν, ἠλάφρωσε τοὺς ὑπηκόους του ἀπὸ βαρεῖς φόρους καὶ ἀπεταμίευσε πολλὰ χρήματα εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον. Εἶχε δὲ τὴν καλὴν τύχην ὅτι ἡ βασιλεία του ἔμεινεν ἥσυχος ἀπὸ σπουδαίους ἐξωτερικοὺς πολέμους καὶ ὁ λαὸς εὐημέρει.

Οἱ Βανδῆλοι. — Ὁ ἀπὸ Βορρᾶ κίνδυνος τῶν Βαρβάρων εἶχεν ἀποσοβηθῆ διὰ τῆς συνέσεως τῆς Βυζαντινῆς διπλωματίας. Ὁ Ἀλάριχος μὲ τοὺς Γότθους, ὁ Ἀττίλας μὲ τοὺς Οὕννους, ὁ Θεοδώριχος μὲ τοὺς Ὀστρογότθους, ὅλοι οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Βαρβάρων, ἐστράφησαν πρὸς τὴν Δύσιν.

Πολὺ ἐπίφοβοι Γερμανοὶ ἐπιδρομεῖς ἔγιναν κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον οἱ ***Βανδῆλοι***, οἱ ὁποῖοι ἦσαν φιλοπόλεμος καὶ σκληρὸς Γερμανικὸς λαός. Καθ' ὅλον σχεδὸν τὸν 5ον αἰῶνα δὲν ἔπαυσαν, ἐξορμῶντες μὲ τοὺς πειρατικοὺς στόλους των ἀπὸ τὴν Καρχηδόνα, νὰ λεηλατοῦν καὶ νὰ ἐρημώνουν τὰς Ἑλληνικὰς νήσους καὶ τὰ παράλια. Ὅλαι αἱ προσπάθειαι τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων νὰ τοὺς ἐπιβάλουν ἡσυχίαν εἶχον ἀποτύχει.

Οἱ Πέρσαι. — Ἐπίσης καὶ οἱ παλαιοὶ ἐχθροί, οἱ Πέρσαι, ἐπὶ πολὺν καιρὸν ἐνοχλοῦν τὴν Αὐτοκρατορίαν. Μακρότατοι πόλεμοι ἀρχίζουν μεταξὺ τῶν νέων μεγάλων βασιλέων καὶ τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων. Οἱ Πέρσαι ἐλάτρευον, ὅπως καὶ οἱ πρόγονοί των, τὸ πῦρ, ἦσαν ***πυρολάτραι.*** Ὑπὸ τοὺς μεγάλους βασιλεῖς των Σασσανίδας ἔφθασαν εἰς μεγάλην δύναμιν, καὶ ἤθελον νὰ ἐπιβάλουν εἰς τοὺς λαοὺς τὴν ἐξουσίαν των καὶ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὴν θρησκείαν τοῦ πυρός. Καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη διεξήχθησαν πολλοὶ πόλεμοι μὲ θρησκευτικὸν φανατισμὸν καὶ μὲ τὴν ὑπερηφάνειαν τοῦ ἀπὸ αἰώνων μεγαλείου καὶ τῶν δύο μεγάλων χωρῶν, τῆς Περσίας καὶ τοῦ Βυζαντίου.

Ἡ Ἀρμενία. — Ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β΄ οἱ Πέρσαι ἐπεχείρησαν διωγμοὺς ἐναντίων τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀσίας, πρὸς ὑπεράσπισιν δὲ αὐτῶν ἐκίνησε πόλεμον τὸ Κράτος, ὁ ὁποῖος ἐτελείωσε μὲ ἐπωφελῆ εἰρήνην. Οἱ Πέρσαι ἠναγκάσθησαν νὰ παραχωρήσουν εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν μέγα μέρος τῆς Ἀρμενίας. Ἀπὸ τότε οἱ Ἀρμένιοι ἤρχισαν νὰ μεταφράζουν Ἑλληνικὰ βιβλία, ν' ἀναπτύσσουν τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν λογοτεχνίαν των, καὶ οὕτως ἡ Ἀρμενία ἀπεσπάσθη ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν βαρβαρότητα καὶ συνεδέθη διὰ παντὸς μὲ τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμόν.

Οἱ νέοι ἐχθροί. — Ἀπὸ τὰ Βόρεια σύνορα ἐπῆλθον κατὰ τὸ *500* μ. Χ. νέοι ἄγριοι καὶ ἀνήμεροι ἐχθροί. Πρώτην φορὰν ἔκαμαν τὴν ἐμφάνισίν των εἰς τὴν ἱστορίαν, καὶ κατέστησαν οἱ διαρκεῖς ἕως τὸ τέλος τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἐχθροὶ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

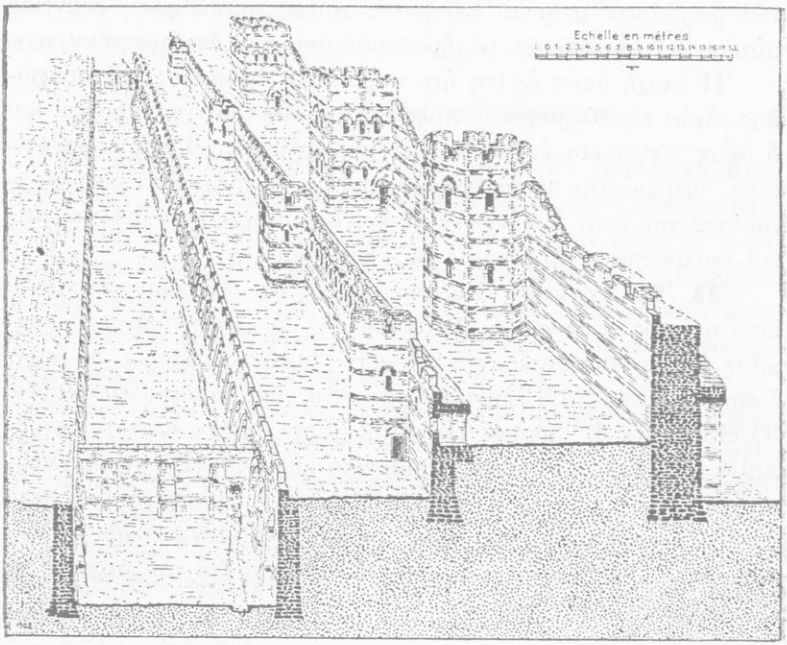
Οἱ βάρβαροι οὗτοι ἤρχοντο ἀπὸ δύο προελεύσεις. Ἄλλοι ἤρχοντο ἀπὸ τὰ βάθη τῆς Ἀσίας, ἠκολούθουν τὸν δρόμον τὸν ὁποῖον ἤνοιξαν πρῶτοι οἱ Οὖννοι, καὶ ἀνῆκον εἰς τὴν ἰδίαν ὁμοφυλίαν μὲ αὐτούς. Οἱ σπουδαιότεροι ἦσαν οἱ ***Ἄβαροι*** καὶ ἰδίως οἱ ***Βούλγαροι***. Καὶ οἱ δύο οὗτοι λαοὶ ἐστάθησαν ἐπί τινα χρόνον εἰς τὸν ποταμὸν Βόλγαν, ἔπειτα ἐγκατεστάθησαν πρὸς Β. τοῦ Δουνάβεως. Ἀπὸ ἐκεῖ ἤρχισαν τὰς φοβερὰς ἐπιδρομάς των εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας[1].

Κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους ἐνεφανίσθησαν καὶ ἄλλοι λαοί, διαφορετικῆς καταγωγῆς, συγγενεῖς μὲ τοὺς Εὐρωπαϊκούς, οἱ ***Σλάβοι***. Αὐτοὶ ἤρχοντο ἀπὸ τὸν Βορρᾶν, ἀπὸ τὰς ἀχανεῖς χώρας τῆς Α. Εὐρώπης, τῆς σημερινῆς Ῥωσίας, τὰς χώρας, τὰς ὁποίας ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι ***Σκυθίαν***. Ἐγκαθίστανται καὶ οἱ ***Σλά-***

1. Εἶναι συγγενεῖς τῶν Μογγόλων, Τατάρων καὶ Τούρκων. Οἱ Βούλγαροι ἔλαβον τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸν ποταμὸν Βόλγαν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἔζησαν πολλοὶ ἐπιστήμονες καὶ φιλόσοφοι, οἱ ὁποῖοι διεκρίθησαν εἰς Ἑλληνικὴν σοφίαν. Ἡ λάμψις, τὴν ὁποίαν ἔριψαν τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα τὸν 4ον καὶ τὸν 5ον αἰῶνα μὲ τοὺς μεγάλους πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, ἐδόξασε καὶ ἔδωκε μεγίστην δύναμιν εἰς τὸν Ἑλληνισμόν. Ἀκόμη καὶ εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς διοικήσεως ἤρχισε ν' ἀντικαθίσταται ἡ Λατινικὴ ἀπὸ τὴν

Ἀναπαράστασις τοῦ Θεοδοσιανοῦ τείχους.

Ἑλληνικήν. Ἡ Ἑλληνικὴ ἦτο πάντοτε ἡ γλῶσσα τοῦ πολιτισμένου κόσμου, ἦτο ἡ παγκόσμιος γλῶσσα.

Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος. — Ἡ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἦτο καθ' ὁλοκληρίαν Ἑλληνική, ἔγινεν ὁ ἀληθὴς ὁδηγὸς τῆς κοινωνίας. Ἀτρόμητος ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Ἅγιος ***Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος***, ἀναλαμβάνει σφοδρὸν ἀγῶνα πρὸς βελτίωσιν τῶν ἠθῶν, ἡ δύναμις τοῦ λόγου, ἡ ὑπέροχος ἀρετή του καὶ ἡ λατρεία τοῦ λαοῦ τοῦ δίδουν ἀκαταγώνιστον ἰσχύν. Μὲ δριμύτητα καταφέρεται ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐναντίον τῆς χλιδῆς τῶν πλουσίων καὶ τῆς διαφθορᾶς τῶν ἀρχόντων, δὲν φοβεῖται δὲ νὰ ἐλέγξῃ μάλιστα πικρότατα καὶ αὐτὴν τὴν ἰδίαν αὐτοκράτειραν Εὐδοξίαν, τὴν σύζυγον τοῦ Ἀρκαδίου. Οἱ ἐχθροὶ κατώρθωσαν τὴν ἐξορίαν του εἰς τὰς ἐσχατιὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὅπου ὁ λαμπρότατος ἐκεῖνος ῥήτωρ καὶ μέγας διδάσκαλος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς κοινωνίας ἀπέθανεν ἀπὸ τὰς κακουχίας (407).

Αἱ αἱρέσεις. Ἡ Ὀρθοδοξία.— Ἡ ὀρθὴ πίστις, ἡ ***Ὀρθοδοξία***, ἔγινε τὸ θεμέλιον τοῦ ***Χριστιανικοῦ Κράτους***. Ἡ Ὀρθοδοξία εἶναι τὸ δόγμα τῆς ***Ἁγίας Τριάδος***, τὸ ὁποῖον καθιέρωσαν ἡ ἐν Νικαίᾳ καὶ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδοι (τὸ 325, 381). Αἱ ***αἱρέσεις*** ὅμως δὲν ἔπαυσαν νὰ ταράττουν τὴν Ἐκκλησίαν. Ὅλοι μὲ πάθος ἐλάμβανον μέρος εἰς τὰς συζητήσεις καὶ ὁ ἁπλοῦς λαὸς καὶ οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ αὐτοκράτορες, ἐκ τούτου μεγάλαι ταραχαὶ προήρχοντο εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ εἰς τὴν πολιτείαν. Ἐπὶ τέλους ἡ Ὀρθοδοξία ὑπερίσχυσεν. Ὁ ἀγαθὸς αὐτοκράτωρ Μαρκιανὸς μὲ τὴν εὐσεβῆ Πουλχερίαν συνεκάλεσαν τὴν ἐν Χαλκηδόνι Δ΄ Οἰκουμενικὴν σύνοδον (451), ἡ ὁποία κατεδίκασε τὰς αἱρέσεις. Ἡ ἐν Χαλκηδόνι Σύνοδος ἐκήρυξε τὸ ὀρθὸν δόγμα, ὅτι καὶ αἱ δύο φύσεις τοῦ Σωτῆρος «***θεία καὶ ἀνθρωπίνη ἀσυγχύτως*** εἶναι συνηνωμέναι ἐν τῷ ***θεανθρώπῳ Χριστῷ***».

Ὁ ἐθνικὸς δεσμός. — Ἀπὸ τότε, καθ' ὅλην τὴν ὕπαρξιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν ὑπῆρξε κατ' ἐξοχὴν ***ἐθνικὴ Ἐκκλησία***. Ἐνεψύχωσε καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας τὸ Ἔθνος εἰς τοὺς ἀγῶνας ἐναντίων τῶν βαρβάρων, ἐνίσχυσεν αὐτὸ κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν ἀτυχημάτων του. Προσέτι αἱ ἀνώταται τάξεις τῆς κοινωνίας εἰργάζοντο δραστηρίως πρὸς ἐπικράτησιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ Πουλχερία ἤθελε νὰ εἶναι ὅλοι εἰς τὸ Παλάτιον φιλόθρησκοι, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ στηριχθῇ ἡ βασιλεία εἰς τὴν δύναμιν τῆς θρησκείας, ἔδωκε δὲ Ἀθηναίαν κόρην, τὴν Ἀθηναΐδα, εἰς τὸν ἀδελφόν της, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ στηρίξῃ τὸν Ἑλληνισμόν. Ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα ἐνισχύθη ἡ Χριστιανικὴ λογοτεχνία, ἀπὸ τὴν ἀστείρευτον πηγὴν αὐτῆς ἤντλουν ὑψηλὰ νοήματα οἱ μεγάλοι ἱεράρχαι καὶ ἐν γένει ἐζωογονήθη ὁλόκληρος ὁ Μεσαιωνικὸς Ἑλληνικὸς βίος.

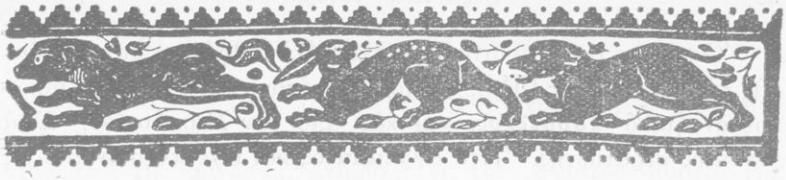

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Συμπέρασμα. — Ἡ πρώτη αὕτη περίοδος (395—518) ἔχει μεγίστην σπουδαιότητα διὰ τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην οἱ βάρβαροι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς χώρας τοῦ Δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, καὶ ἔκτοτε ἐχωρίσθη ἡ Ῥωμαϊκὴ Δύσις ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν καὶ ἠκολούθησαν ἑκάστη ἰδιαίτερον ἱστορικὸν βίον.

Ἐνῶ δὲ ἡ Ῥωμαϊκὴ Δύσις κατέπεσεν ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων καὶ κατεστράφη ὁ Ῥωμαϊκὸς κόσμος, ἡ Ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ διὰ τῆς ἀνδρείας τῶν κατοίκων, ἀλλὰ πρὸ παντὸς διὰ τῆς συνέσεως τῶν κυβερνώντων, ἐσώθη ἀπὸ τὸν ἐσωτερικὸν καὶ τὸν ἐξωτερικὸν κίνδυνον, τὸν ὁποῖον ἐπροκάλουν οἱ βάρβαροι Γερμανοί. Τὸ Κράτος ἐγίνετο ὁλοὲν γνησιώτερον Ἑλληνικόν. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διωργανώθη ἰσχυρὰ Κυβέρνησις, ἡ ὁποία εἰργάζετο μὲ σύνεσιν καὶ μέθοδον. Ἡ μεγάλη πρωτεύουσα εἰς τὴν ὁποίαν συνέρρεον Ἕλληνες καὶ βάρβαροι, διέπλασσε καὶ ἀφωμοίωνεν ὅλα τὰ πολυποίκιλα καὶ ἀνόμοια ἐκεῖνα στοιχεῖα. Εἰς τὸ μέγα ἐκεῖνο κέντρον τοῦ Κράτους ἐδημιουργήθη ἡ ***ἑνότης*** αὐτοῦ. «Ἡ ἑνότης ὑπῆρχεν εἰς τὴν διοίκησιν, εἰς τὴν θρησκείαν, εἰς τὴν δημιουργίαν γνησίας Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας. Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἦτο συγχρόνως γλῶσσα τῆς διοικήσεως, γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας, τῆς λογοτεχνίας, ἦτο ὡς μία ἐθνικὴ γλῶσσα. Τὸ κέντρον τοῦ Κράτους ἦτο ἡ Κωνσταντινούπολις. Ὡς πρωτεύουσα κατέχει θέσιν μοναδικήν. Δὲν ἦτο πόλις συνήθης, ἦτο ἀπέραντος πρωτεύουσα, ἀνωτέρα κατὰ τὸν πληθυσμὸν ἀπὸ τὴν παλαιὰν Ῥώμην, τεραστίας ἀφομοιωτικῆς δυνάμεως. Εἰς τὸν κόλπον της προστρέχουν οἱ βάρβαροι ἀπὸ τὴν Ἀσίαν, ἀπὸ τὴν Εὐρώπην. Εἰς ὀλίγον καιρὸν ὅλους τοὺς βαρβάρους τοὺς κάμνει Ἕλληνας» ***(Ῥαμπώ).*** Ἐξ ἄλλου οἱ κάτοικοι ἠγωνίζοντο γενναίως πρὸς συντήρησιν τοῦ Κράτους, τὸ ὁποῖον ἦτο ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς θρησκείας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν, ὁ δὲ Χριστιανικὸς Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἦτο ὁ μόνος ὁ ὁποῖος ὑπῆρχεν εἰς τὸν κόσμον. Ἀπὸ τὸν 5ον λοιπὸν αἰῶνα τὸ Ἀνατολικὸν Κράτος δὲν ἔχει Ῥωμαϊκὸν παρὰ μόνον τὸ ὄνομα. ***Εἰς τοὺς ἀειμνήστους Αὐτοκράτορας τοῦ 5ου αἰῶνος ὀφείλομεν τὴν δημιουργίαν ἑνὸς μεγάλου Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους.***

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κόσμημα εἰς Βυζαντινὸν ὕφασμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ο ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ—Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΟΝ 6ον ΑΙΩΝΑ (518-610)

Αἱ κατακτήσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ οἱ ἀμυντικοὶ πόλεμοι.—Τὰ μεγάλα ἐκπολιτιστικὰ ἔργα.—Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ἡ μακροτάτη βασιλεία τοῦ ***Ἰουστινιανοῦ*** (διήρκεσε 38 ἔτη, 527–565), ἤνοιξε μεγάλους ὁρίζοντας εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν καὶ ἐνδιαφέρει ὄχι μόνον τὴν Βυζαντινήν, ἀλλὰ καὶ τὴν παγκόσμιον ἀκόμη ἱστορίαν. Ὁ Ἰουστινιανὸς διεξήγαγεν ἀδιακόπους πολέμους εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ ἔκαμε μεγάλας κατακτήσεις. Ἐπετέλεσε δὲ καὶ μεγάλα ἔργα πολιτισμοῦ, τὰ ὁποῖα ἀνέδειξαν ἀθάνατον τὸ ὄνομά του εἰς τοὺς μεταγενεστέρους. Ἡ δόξα τῶν πολέμων καὶ ἡ λάμψις τῶν ἐκπολιτιστικῶν ἔργων δίδουν εἰς τὴν βασιλείαν του ἀσυνήθιστον μεγαλεῖον καὶ ἀναδεικνύουν αὐτὴν μίαν ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας ἐποχὰς τῆς παγκοσμίου ἱστορίας[1].

1. «Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος εἶναι οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Ἀνατολικοῦ Κράτους, εἰς τοὺς ὁποίους ὄχι μόνον αἱ μεταγενέστεραι γενεαὶ ἀπέδωκαν τὴν ἐπωνυμίαν «Μέγας», ἀλλὰ καὶ ἡ φαντασία τῶν λαῶν περιέβαλεν αὐτοὺς μὲ ἀκτινοβόλον φωτοστέφα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ οἶκος τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔλαβε τὸν θρόνον ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου αἰῶνος (518). Ὁ πρῶτος αὐτοκράτωρ ἀπὸ τὸν οἶκον τοῦτον ἦτο ὁ ***Ἰουστῖνος***, χωρικὸς ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν, ἀλλὰ γενναῖος στρατιώτης. Ἦτο ἀγράμματος καὶ εἶχε πλησίον του ὡς σύμβουλον τὸν ἀνεψιόν του ***Ἰουστινιανόν,*** ἕως ὅτου ἀνέβη καὶ ὁ ἴδιος Ἰουστινιανὸς εἰς τὸν θρόνον (***527***).

α΄. — Ἐπιθετικοὶ καὶ ἀμυντικοὶ πόλεμοι. — Ὀστρογόθθοι καὶ Βανδῆλοι. — Πέρσαι, Οὖννοι καὶ Σλάβοι.

Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ Θεοδώρα. — Ἡ δραστηριότης καὶ ἡ θέλησις τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶχον καταπλήξει τοὺς συγχρόνους. «*Ἦτο ἀναστήματος μᾶλλον μετρίου, εἶχε κανονικὰ χαρακτηριστικά, στῆθος εὐρύ, πρόσωπον ἀνθηρόν, τὸ ἦθος γαλήνιον καὶ εὐπροσήγορον*». Εἰς σῶμα ῥωμαλέον κατῴκει ψυχὴ διαρκῶς ἀνήσυχος. Εἶχεν ἐξαιρετικὴν ἀντοχὴν εἰς τοὺς κόπους[1]. Ἐγνώριζε κάθε ἐπιστήμην καὶ τέχνην, ἦτο νομικὸς καὶ θεολόγος, ἀκόμη ποιητὴς καὶ ἀρχιτέκτων. Θαυμασία ἰδίως ἦτο ἡ ἱκανότης του εἰς τὸ νὰ εὑρίσκῃ τοὺς μᾶλλον καταλλήλους ἀνθρώπους διὰ πᾶν ἔργον. Μεγάλοι στρατηγοί, ἐπιφανεῖς νομομαθεῖς, σοφοὶ ἀρχιτέκτονες ἐλάμπρυναν τὴν βασιλείαν του.

Ὁ Αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανός.
(Ψηφιδωτὸν τοῦ 6ου αἰῶνος)

νον. Τὰς ἐμφανίσεις αὐτῶν δυνάμεθα νὰ παραβάλωμεν πρὸς ἀστραπήν, ἡ ὁποία διασχίζει τὸν ὁρίζοντα. Τόσον ὑψηλὴ ἐμφανίζεται ἡ μορφὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὴν φαντασίαν τῶν λαῶν καὶ ποιητῶν» (**Δίτεριχ**).

1 «Καὶ ἦτο ἄϋπνος καὶ ἄσιτος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, οὐδέποτε μὲν ἐχόρτασε φαγητὸν ἢ ποτόν, ἀλλὰ μόλις τὰ ἤγγιζε τὰ ἄφινεν ἀ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰουστινιανοῦ συνδέεται ἀναποσπάστως τὸ ὄνομα τῆς συζύγου του ***Θεοδώρας***, ἡ ὁποία ἀπὸ χαμηλὰ στρώματα τῆς κοινωνίας ἀνῆλθεν εἰς τὸν ὕψιστον θρόνον τῆς οἰκουμένης, ἐδείχθη ὅμως ἀληθὴς βασίλισσα μεγάλου βασιλέως καὶ μεγάλου Κράτους. Μὲ τὰ θέλγητρά της συνήνωνεν ἐξαιρετικὴν κρίσιν, θέλησιν καὶ μεγαλοπρέπειαν, σπουδαίως δὲ συνετέλεσε καὶ αὐτὴ εἰς τὸ μεγαλεῖον τοῦ Κράτους.

Ἡ στάσις τοῦ Νίκα.— Εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ (τὸ 532) ἐξερράγη φοβερὰ στάσις τοῦ λαοῦ, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔσωσε τὸν θρόνον ἡ τόλμη τῆς Θεοδώρας. Εἶναι γνωστὴ εἰς τὴν ἱστορίαν μὲ τὸ ὄνομα ***Στάσις τοῦ Νίκα***, τὸ ὁποῖον ἦτο τὸ σύνθημα τῶν ἐπαναστατῶν.

Ἡ Αὐτοκράτειρα Θεοδώρα.
(Ψηφιδωτὸν τοῦ 6ου αἰῶνος)

Πολὺ ἀγαπητοὶ ἦσαν εἰς τὸ Βυζάντιον, ὅπως καὶ εἰς τὴν παλαιὰν Ῥώμην, οἱ ἀγῶνες οἱ ὁποῖοι ἐγίνοντο εἰς τὸν μεγαλοπρεπέστατον ***Ἱππόδρομον***. Ἐκεῖ ἐτελοῦντο ***ἁρματοδρομίαι***, ἀπὸ διωργανωμένα σωματεῖα τῶν ὁποίων ἕκαστον εἶχε ἰδιαίτερον χρῶμα. Ὁ λαὸς ἐλάμβανε τὸ μέρος τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου ἁρματηλάτου καὶ ἠκο-

μέσως. Διότι τοῦ ἐφαίνοντο ὅλα ὡς πάρεργόν τι καὶ ὡς μία ἀγγαρεία, τὴν ὁποίαν ἐπιβάλλει ἡ φύσις, ἀφοῦ καὶ χωρὶς νὰ πίῃ πολλάκις ἔμενε δύο ἡμέρας καὶ νύκτας, καὶ ἔζη μὲ ὀλίγον ὕδωρ καὶ μὲ ὀλίγα χόρτα, καὶ ἐκοιμᾶτο μίαν μόνον ὥραν». (**Προκόπιος**).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λούθει τὰς ἁρματοδρομίας μὲ μεγάλον φανατισμόν. Τὰ δύο μεγάλα κόμματα ἦσαν οἱ ***Πράσινοι*** καὶ οἱ ***Βένετοι***.

Αἱ ἀντιζηλίαι τῶν φατριῶν τοῦ Ἱπποδρόμου εἶχον κορυφωθῆ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Οἱ ***Πράσινοι*** καὶ οἱ ***Βένετοι*** συνεκρούοντο συχνὰ καὶ μεγάλαι ταραχαὶ ἐγίνοντο εἰς τὸν Ἱππόδρομον. Ὅτε δὲ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Ἰουστινιανός, ἔγινε κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀγώνων μεγάλη ἐξέγερσις τοῦ λαοῦ εἰς τὸν Ἱππόδρομον, τὴν ὁποίαν δὲν κατώρθωσε νὰ καθησυχάσῃ ὁ Αὐτοκράτωρ. Οἱ στασιασταὶ διασκορπίζονται εἰς τὴν πόλιν, λεηλατοῦν, φονεύουν, πυρπολοῦν, καὶ ἐπὶ μίαν ἑβδομάδα ἐκαίετο ἡ Κωνσταντινούπολις. Ὁ Ἰουστινιανὸς συγκαλεῖ συμβούλιον εἰς τὸ παλάτιον, εἰς τὸ συμβούλιον δέ, ὅπως πάντοτε, παρίστατο καὶ ἡ Θεοδώρα. Στρατηγοὶ ἀτρόμητοι εἰς τοὺς πολέμους, συμβουλεύουν τὸν Αὐτοκράτορα νὰ φύγῃ. Ὅλοι ὡμίλησαν, σιγὴ βαθεῖα ἐπηκολούθησεν. Αἴφνης ἐγείρεται ἡ ὑπερήφανος Θεοδώρα καὶ λέγει λόγους, οἱ ὁποῖοι ἔμειναν ἀθάνατοι εἰς τὴν ἱστορίαν:

«Νομίζω ἐγὼ ὅτι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἔχει βασιλεύσει, δὲν πρέπει νὰ γίνῃ φυγάς. Νὰ μὴ ζήσω ποτὲ τὴν ἡμέραν, ποὺ θὰ παύσουν νὰ μὲ ὀνομάζουν βασίλισσαν. Ἂν θέλῃς νὰ φύγῃς, βασιλεῦ, εὔκολον εἶναι. Καὶ χρήματα πολλὰ ἔχομεν καὶ ἡ θάλασσα ἐκεῖ εἶναι, ἐδῶ εἶναι καὶ τὰ πλοῖα. Πρόσεξε ὅμως, μήπως, ὅταν διασωθῇς, προτιμήσῃς μὲ μεγαλυτέραν εὐχαρίστησιν τὸν θάνατον. Εἰς ἐμὲ τοὐλάχιστον καὶ εἰς παλαιὸς λόγος ἀρέσκει, ὅτι καλὸν σάβανον εἶναι ἡ βασιλεία». (***Προκόπιος***).

Οἱ ἀγέρωχοι ἐκεῖνοι λόγοι ἔδωκαν εἰς ὅλους θάρρος. Τὰ στρατεύματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰσώρμησαν εἰς τὸν Ἱππόδρομον, διεσκόρπισαν τὸν λαὸν καὶ ἐπέφεραν φοβερὰν σφαγήν. Ἡ βασιλεία, ἴσως καὶ τὸ Κράτος, εἶχε σωθῆ.

Πόλεμοι κατακτήσεων.— Ὁ Ἰουστινιανός, ὅτε ἡσύχασεν ἀπὸ τὰς ταραχάς, ἔβαλεν ἀμέσως εἰς ἐνέργειαν μεγαλεπήβολον σχέδιον. Ἐζήτησε ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τοὺς βαρβάρους Γερμανοὺς τὰς χώρας, εἰς τὰς ὁποίας οὗτοι εἶχον διὰ βίας ἐγκατασταθῆ πρὸ ἑνὸς αἰῶνος, καὶ εἶχον ἱδρύσει βαρβαρικὰ βασίλεια. Αἱ χῶραι αὗται ἀνῆκον εἰς τὸ Κράτος του, τὸ ὁποῖον ἦτο ὁ κληρονόμος τῆς Ῥώμης.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

1ον) **Πόλεμοι εἰς τὴν Ἀφρικήν.**— Οἱ ***Βανδῆλοι*** εἶχον ἱδρύσει, ὡς γνωρίζομεν, ἰσχυρὸν Κράτος εἰς τὴν ***Ἀφρικήν*** (431) μὲ πρωτεύουσαν τὴν Καρχηδόνα. Οἱ στόλοι των ἦσαν κύριοι τῆς Μεσογείου καὶ ἔκαμνον μεγάλας ἐπιδρομάς. Ὁ Αὐτοκράτωρ ἀναθέτει εἰς τὸν μέγαν στρατηγὸν Βελισσάριον (533) τὴν ἀρχιστρατηγίαν τῆς ἐκστρατείας.

Τρεῖς μῆνες ἤρκεσαν εἰς τὸν Βελισσάριον νὰ κατακτήσῃ μετὰ πεισματώδεις μάχας τὴν Ἀφρικήν. Ὁ βασιλεὺς τῶν Βανδήλων Γελίμερος πλανᾶται εἰς τὰ ὄρη φυγὰς καὶ καρτερικῶς ὑφίσταται φρικτὰς κακουχίας. Ζητεῖ νὰ τοῦ στείλουν ἄρτον, σπόγγον καὶ κιθάραν: ἄρτον διὰ νὰ φάγῃ, σπόγγον διὰ νὰ σπογγίσῃ τὰ δάκρυα, κιθάραν διὰ νὰ κλαύσῃ τὴν δυστυχίαν του. Ἀποφασίζει τέλος νὰ παραδοθῇ, καὶ ὁ Βελισάριος τὸν φέρει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου μεγαλοπρεπὴς θρίαμβος πανηγυρίζεται εἰς τὸν Ἱππόδρομον.

«*Ἐπιδεικνύων καὶ τὰ λάφυρα καὶ τοὺς αἰχμαλώτους τοῦ πολέμου ἔκαμε πομπὴν* (ὁ Βελισάριος) *διὰ μέσου τῆς πόλεως, τοῦτο δ' ἐκάλουν οἱ Ρωμαῖοι* ***θρίαμβον***. *Ἦσαν δὲ τὰ λάφυρα θρόνοι χρυσοῖ καὶ ἅμαξαι καὶ πολύτιμοι λίθοι. Αἰχμάλωτοι δὲ τοῦ πολέμου ἦσαν αὐτὸς ὁ ἰδιος ὁ Γελίμερος καὶ ὅλη ἡ οἰκογένειά του καὶ οἱ μεγαλόσωμοι Βανδῆλοι. Ὅτε δὲ ὁ Γελίμερος ἔφθασεν εἰς τὸν Ἱππόδρομον καὶ εἶδε τὸν βασιλέα νὰ κάθεται εἰς ὑψηλὸν θρόνον καὶ ἑκατέρωθεν αὐτοῦ τὸν λαόν, καὶ εἶδε τὸν ἑαυτόν του εἰς ποίαν δυστυχίαν κατήντησεν, οὔτε ἔκλαυσεν, οὔτε ἐστέναξεν, δὲν ἔπαυσε δὲ νὰ λέγῃ κατὰ τὴν Γραφὴν* ***Ματαιότης ματαιοτήτων τὰ πάντα ματαιότης***» (*Προκόπιος*).

Τὸ βασίλειον τῶν Βανδήλων, τόσον ἐπίφοβον ἄλλοτε εἰς τὴν Δύσιν καὶ τὴν Ἀνατολήν, μετὰ ἑνὸς αἰῶνος βίον δὲν ὑπῆρχε πλέον.

2ον) **Πόλεμοι εἰς τὴν Ἰταλίαν.** — Ὁ ἀγὼν ὑπῆρξε δύσκολος καὶ μακρὸς μὲ τοὺς ***Ὀστρογόθους*** εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Βελισάριος ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Σικελίαν, καὶ εἰσῆλθε νικητὴς εἰς τὴν Ρώμην. Ο γενναῖος βασιλεὺς τῶν Γότθων Οὐϊτίγις παλαίει ἐπὶ ἔτη, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὑποκύπτει. Εἰς τὸν νέον θρίαμβον τοῦ Βελισαρίου σύρεται καὶ αὐτὸς αἰχμάλωτος μὲ τοὺς ἄλλους εὐγενεῖς Γότθους (540). Πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὁ Ἰουστινιανὸς στέλλει εἰς τὴν Ἰταλίαν τὸν στρατηγὸν Ναρσῆν, ὁ ὁποῖος εἶχεν εἰς σῶμα μικρὸν γενναίαν ψυχήν. Μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας ὁ Ναρσῆς θριαμβεύει ἐπὶ τέλους, καὶ τὸ Ὀστρογοτθικὸν βασίλειον καταλύεται καὶ αὐτὸ μετὰ βίον ἑνὸς καὶ ἡμίσεως αἰῶνος (490—544).

Τὰ ἐπίφοβα ὀνόματα τῶν ***Βανδήλων*** καὶ τῶν ***Ὀστρογότθων*** ἐξαφανίζονται πλέον ἀπὸ τὴν ἱστορίαν. Δύο περίφημα βασίλεια ὑπετάχθησαν εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν καὶ δύο ἀγέρωχοι βασιλεῖς ἐσύρθησαν δέσμιοι εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἡ Ἀφρικὴ καὶ ἡ Ἰταλία ἔγιναν μεγάλαι διοικήσεις τῆς Αὐτοκρατορίας, καὶ ὠνομάσθησαν ***Ἐξαρχᾶτα***. Οἱ ***Ἔξαρχοι***[1] εἶναι οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Αὐτοκράτορος, εἶδος ἀντιβασιλέων, ἔχουν τὰς πρωτευούσας των εἰς τὴν ***Καρχηδόνα*** καὶ τὴν ***Ῥαβένναν***. Τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος τῆς Ἀνατολῆς ἐκτείνεται τώρα ἀπὸ τὴν Κασπίαν θάλασσαν πρὸς Α. ἕως τὰς Ἡρακλείους στήλας πρὸς Δ. Ὅλαι δὲ σχεδὸν αἱ νῆσοι καὶ αἱ χῶραι, αἱ ὁποῖαι περικυκλώνουν τὴν Μεσόγειον θάλασσαν, ἀποτελοῦν μέρος τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας. ***Ἡ Μεσόγειος εἶναι πάλιν Ἑλληνικὴ θάλασσα.***

Πόλεμοι ἀμυντικοί. Οἱ Πέρσαι.— Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὁ μέγας βασιλεὺς τῶν Περσῶν ***Χοσρόης*** ὁ Α΄ εἶχεν ὑψώσει τὴν Περσίαν εἰς μεγάλην δύναμιν καὶ λάμψιν, ἀχανεῖς δὲ ἦσαν αἱ χῶραι, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλουν τὸ βασίλειόν του. Πρωτεύουσαν εἶχε τὴν ***Κτησιφῶντα***, πρὸς τὸ μέρος τῆς ἀρχαίας Βαβυλῶνος. Ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐφημίζετο διὰ τὴν σοφίαν καὶ τὴν γενναιότητά του, ἦτο ἀντάξιος ἀντίπαλος τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ὁ Χοσρόης εἰσβάλλει αἰφνιδίως εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας τῆς Ἀσίας, λεηλατεῖ τὴν Συρίαν, καταλαμβάνει καὶ πυρπολεῖ τὴν Ἀντιόχειαν (540). Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνακαλεῖ τὸν Βελισάριον ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὸν στέλλει ἐναντίον τῶν Περσῶν. Ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησε ἐπὶ μακρὰ ἔτη. Οἱ Βυζαντινοὶ στρατοὶ ἐξετέλεσαν

1 Τὸ ὄνομα Ἔξαρχος διετηρήθη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ σημαίνει τὸν κυβερνῶντα μεγάλην ἐκκλησιαστικὴν περιφέρειαν, συνήθως δὲ καὶ τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ πατριάρχου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μεγάλας πράξεις ἀνδρείας καὶ ἡρωισμοῦ, μὲ δυσκολίαν κατόρθωσε τέλος ὁ Ἰουστινιανὸς νὰ κλείσῃ τιμητικὴν εἰρήνην (562).

Οὖννοι, Βούλγαροι, Σλάβοι. — Καθ' ὃν χρόνον οἱ στρατοὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐθριάμβευον εἰς τὴν Ἀφρικήν, τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἀσίαν, οἱ νέοι ἐχθροὶ τῆς Αὐτοκρατορίας, οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Σλάβοι, ἡνωμένοι μὲ τὰ λείψανα τῶν Οὔννων, κάμνουν φοβερὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Χερσόνησον. Κατ' ἔτος σχεδὸν περνοῦν τὸν Δούναβιν, λεηλατοῦν, πυρπολοῦν, ἐρημώνουν ὁλόκληρον τὴν χώραν ἀπὸ τὸ Ἰόνιον πέλαγος ἕως τὴν πρωτεύουσαν καὶ τὴν μεταβάλλουν εἰς «*Σκυθικὴν ἐρημίαν*». Ἐπιτίθενται μάλιστα (558) καὶ ἐναντίον τῆς πρωτευούσης. Τότε ἐμφανίζεται σωτὴρ τῆς πόλεως ὁ ἔνδοξος Βελισάριος, γέρων πλέον καὶ ἀπόμαχος. Εἰς τὴν φωνὴν τοῦ ἥρωος προστρέχουν ὅσοι ἠμποροῦν νὰ κρατοῦν ὅπλα. Τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος ἐμποιεῖ τρόμον εἰς τοὺς βαρβάρους καὶ ἡ πόλις σώζεται ἀπὸ τὴν ἀγρίαν πολιορκίαν.

Τὰ ὀχυρώματα. — Ἡ ἀδιάκοπος ἀπὸ Βορρᾶ πλημμύρα τῶν βαρβάρων ἠνάγκασε τὸν Ἰουστινιανὸν νὰ κατασκευάσῃ μεγάλα ἀμυντικὰ ἔργα καὶ ν' ἀνεγείρῃ πολυάριθμα ὀχυρώματα εἰς ὅλας τὰς χώρας τοῦ Κράτους. Ὁλόκληρον δίκτυον ἀπὸ κάστρα καὶ πύργους ἐπροστάτευεν τὰ ἀπέραντα σύνορα. Δὲν ἠρκέσθη δὲ μόνον εἰς τὰ μεγάλα ταῦτα ὀχυρωματικὰ ἔργα ὁ Αὐτοκράτωρ. Διὰ νὰ μεταφέρεται ταχέως ὁ στρατὸς εἰς τὰ σύνορα κατεσκεύασεν ὁδοὺς καὶ γεφύρας, διὰ νὰ ἔχῃ πρόχειρα τὰ ἐπιτήδεια ἤνοιξε φρέατα καὶ δεξαμενάς, ἀποθήκας, πᾶν ὅ,τι ἐχρειάζετο πρὸς ταχεῖαν καὶ ἀποτελεσματικὴν ἄμυναν τοῦ Κράτους.

Ὁ ἱστορικὸς Προκόπιος. — Τοὺς πολέμους τοῦ μεγάλου Αὐτοκράτορος καὶ εἰς τὰς τρεῖς ἠπείρους τοῦ κόσμου, ὡς καὶ ὅλα τὰ μεγάλα ἔργα αὐτοῦ μανθάνομεν ἀπὸ ἕνα ἱστορικὸν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος ἔλαβε μέρος εἰς πολλὰ γεγονότα. Εἶναι δὲ οὗτος ὁ ***Προκόπιος***, γραμματεὺς τοῦ Βελισαρίου εἰς τὰς ἐκστρατείας του. Εἰς ἰδιαίτερα βιβλία διηγεῖται ὁ ἱστοριογράφος τοῦ Ἰουστινιανοῦ μὲ ἀκρίβειαν καὶ μὲ ζωηρὰς λεπτομερείας τὰς μεγάλας ἐκστρατείας καὶ τὰς ἡρωικὰς πράξεις τῶν Βυζαντινῶν στρατῶν[1].

1. Ἰδοὺ τί λέγει ὁ ἴδιος: «Ὁ Προκόπιος ὁ Καισαρεὺς συνέγραψε

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

β΄. — Τὰ μεγάλα ἐκπολιτιστικὰ ἔργα.

Καθ' ὃν χρόνον οἱ Βυζαντινοὶ στρατοὶ ἐμάχοντο καὶ ἐθριάμβευον μακρὰν εἰς τὰς τρεῖς ἠπείρους τοῦ κόσμου, ὁ Ἰουστινιανός, ἔχων βοηθὸν καὶ τὴν Θεοδώραν, ἐδημιούργει εἰς τὸ ἐσωτερικὸν μεγαλοπρεπῆ ἔργα εἰρήνης καὶ πολιτισμοῦ, τὰ ὁποῖα κατέστησαν ἀθάνατον εἰς τοὺς αἰῶνας τὸ ὄνομά του.

Νομοθεσία. — «Ὁ χρόνος μετέβαλεν εἰς κόνιν τὰ τρόπαια τῶν νικῶν καὶ τὰς κατακτήσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀλλὰ τὸ ὄνομά του εἶναι αἰωνίως χαραγμένον εἰς ἓν μνημεῖον εὐγενέστερον, τὴν νομοθεσίαν του (***Γίββων***, διάσημος Ἄγγλος ἱστορικός).

Τὸ δίκαιον ἕως τότε συνίστατο ἀπὸ ἄπειρον πλῆθος Αὐτοκρατορικῶν διαταγμάτων καὶ νόμων, οἱ ὁποῖοι εὑρίσκοντο εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Ῥωμαίων νομικῶν. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἠθέλησε νὰ καθορίσῃ χωρὶς ἀμφισβητήσεις τί ὤφειλον οἱ σπουδασταὶ νὰ μανθάνουν καὶ τὶ ὤφειλον οἱ δικασταὶ νὰ ἐφαρμόζουν. Εὐθὺς ἀπὸ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς βασιλείας του κατήρτισεν ἐπιτροπὰς ἀπὸ νομομαθεῖς, εἰς τὰς ὁποίας ἀνέθηκεν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου. Ὁ ἐπιφανέστατος νομομαθὴς καὶ πρόεδρος τῶν ἐπιτροπῶν ἦτο ὁ ***Τριβωνιανός***, ἀνὴρ ἀπεράντου σοφίας, ὁ ὁποῖος διηύθυνεν ὁλόκληρον τὴν ἐργασίαν.

Κατ' ἀρχὰς συνετάχθη συστηματικὴ συλλογὴ καὶ κατάταξις τῶν Αὐτοκρατορικῶν διαταγμάτων, ἡ ὁποία ὠνομάσθη ***Ἰουστινιάνειος κῶδιξ***. Κατόπιν ἔγινε συλλογὴ ἀπὸ τὸ νομικὸν ὑλικόν, τὸ ὁποῖον εὑρίσκετο εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Ῥωμαίων νομομαθῶν, τὸ ἀπέραντον δὲ τοῦτο ἔργον ὠνομάσθη ***Πανδέκτης*** (πᾶν-δέχομαι). Ἔπειτα συνετάχθη χάριν τῶν σπουδαστῶν ἐγχειρίδιον τῶν ἀρχῶν τοῦ δικαίου, ***αἱ Εἰσηγήσεις*** (Institutiones). Ταῦτα δὲ πάντα ἔγιναν εἰς διάστημα μόλις ἓξ ἐτῶν (528—534).

Κατόπιν ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξέδωκε καὶ ἄλλους νόμους, οἱ ὁποῖοι, ἐπειδὴ εἶναι νεώτεροι ἀπὸ τοὺς μνημονευθέντας, ὀνομά-

τοὺς πολέμους, τοὺς ὁποίους ὁ Ἰουστινιανός, ὁ βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων, διεξήγαγεν ἐναντίον τῶν βαρβάρων καὶ τῶν ἐν τῇ Δύσει καὶ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, διὰ νὰ μὴ ῥίψῃ εἰς λήθην ὁ μέγας χρόνος ἔργα ὑπερμεγέθη».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ζονται **Νεαραὶ** (δηλ. διατάξεις, Novellae). Τὰ τέσσαρα ταῦτα νομικὰ συγγράμματα, ὁ **Κῶδιξ**, ὁ **Πανδέκτης**, αἱ **Εἰσηγήσεις** καὶ αἱ **Νεαραὶ** ἀποτελοῦν τὴν «**Ἰουστιάνειον Νομοθεσίαν**», ἡ ὁποία ἐκλήθη Corpus juris civilis.

Εἰς τὸ μέγα τοῦτο ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ στηρίζεται τὸ Εὐρωπαϊκὸν δίκαιον τοῦ Μεσαίωνος καὶ ἔπειτα τῶν νεωτέρων χρόνων. Ἕνεκα τούτου ἕως σήμερον ἀκόμη εἶναι ἡ βάσις τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου καὶ σπουδάζεται εἰς ὅλα τὰ Πανεπιστήμια (λέγεται **Ῥωμαϊκὸν Δίκαιον**). Ἡ Ἰουστιάνειος νομοθεσία διέδωκεν εἰς τὸν κόσμον φιλανθρώπους ἀρχὰς καὶ ἐξήσκησε πολὺ ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν εἰς τὰ Κράτη καὶ τὰς κοινωνίας καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος.

Διάδοσις τοῦ χριστιανισμοῦ. — Διὰ τὸν Ἰουστινιανὸν ἡ ἐνίσχυσις τῆς Ὀρθοδοξίας εἶναι καθῆκον τοῦ Κράτους, καὶ ἐπομένως, ὡς προστάτης αὐτῆς κατεδίωξε τοὺς ἐθνικοὺς καὶ ἔκλεισε τὰς φιλοσοφικὰς Σχολὰς τῶν Ἀθηνῶν. Τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ἡ ἀρχαία σοφία ἐδιδάσκοντο πάντοτε μὲ ζῆλον, ἀλλὰ μόνον εἰς τὰ χριστιανικὰ Πανεπιστήμια, ἰδίως τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ Χριστιανὸς Αὐτοκράτωρ ὀφείλει προσέτι νὰ διαδίδῃ εἰς τὸν κόσμον τὴν ἀληθινὴν πίστιν. Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ Θεοδώρα διέδωκαν τὴν χριστιανικὴν πίστιν εἰς τὰ εἰδωλολατρικὰ ἔθνη ἕως τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης. Ἔστειλαν ἱεραποστόλους, οἱ ὁποῖοι μὲ ἀξιοθαύμαστον τόλμην καὶ αὐτοθυσίαν ἐπῆγαν εἰς τοὺς βαρβάρους λαοὺς τῆς Κασπίας θαλάσσης, ἄλλοι ἔφθασαν εἰς τὰ βάθη τῆς Ἀσίας εἰς τὰς Ἰνδίας, ἀκόμη καὶ ἕως τὴν Κίναν. Μὲ πολὺν δὲ ζῆλον εἰργάσθησαν οἱ μακάριοι ἐκεῖνοι αὐτοκράτορες πρὸς ἐκχριστιανισμὸν τῆς Ἀβυσσηνίας, αἱ δὲ ἔρημοι τῆς Αἰγύπτου γίνονται χριστιανικαὶ καὶ Ἑλληνικαί. Μὲ τὸν Χριστιανισμὸν διεδόθη καὶ ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς εἰς τὰ βάθη τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς.

Τὰ ἀγαθοεργὰ ἱδρύματα. — Πολὺ μεγάλην ἐπίσης διάδοσιν ἔλαβε καὶ ἡ δημοσία ἀγαθοεργία, ἡ ὁποία ἀνεπτύχθη εἰς βαθμὸν ἄξιον θαυμασμοῦ. Εἰς ὅλον τὸ Κράτος ἔκτισαν ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ Θεοδώρα, **ξενῶνας, νοσοκομεῖα, γηροκομεῖα, πτωχοκομεῖα** καὶ παντὸς εἴδους φιλανθρωπικὰ ἱδρύμα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τα. Λαμπρὰ προσέτι ἐκδήλωσις τῆς εὐλαβείας των ἦσαν αἱ μεγαλοπρεπεῖς ἐκκλησίαι καὶ τὰ πολυάριθμα μοναστήρια, τὰ ὁποῖα ἔκτισαν ὄχι μόνον εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἀλλὰ καὶ εἰς πλείστας ἄλλας πόλεις τῆς Αὐτοκρατορίας.

Ὁ Ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας. — Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπεφάσισε ν' ἀνεγείρῃ ναὸν τόσον μεγαλοπρεπῆ, ὁποῖον νὰ μὴ ἔχῃ ἴδει ὅμοιον ἕως τότε ὁ κόσμος. Ἔκαμε μεγάλας προετοιμασίας καὶ ἀνέθηκε τὸ ἔργον εἰς δύο μεγαλοφυεῖς Ἕλληνας μηχανικοὺς ἐκ Μ. Ἀσίας, τὸν Ἀνθέμιον καὶ τὸν Ἰσίδωρον. Τὰ πολυτιμότερα ὑλικά, χρήματα μὲ ἀτελείωτον ἀφθονίαν παρέσχεν ὁ Αὐτοκράτωρ εἰς τοὺς ἀρχιτέκτονας, δέκα δὲ χιλιάδες ἐργάται εἰργάζοντο. Αἱ ἐργασίαι ἐπισπεύδονται μὲ τόσην δραστηριότητα, ὥστε ἡ μεγάλη ἐκκλησία μετὰ πέντε ἔτη ἦτο ἑτοίμη καὶ ἀφιερώθη εἰς τὴν ***Ἁγίαν τοῦ Θεοῦ Σοφίαν***. Κατὰ τὴν πανηγυρικὴν ἡμέραν τῶν ἐγκαινίων (537), ὁ Αὐτοκράτωρ ἔτρεξεν ἔως τὸν ἄμβωνα, ὕψωσε τὰς χεῖρας αὐτοῦ καὶ ἀνέκραξε: «***νενίκηκά σε Σολομών!***».

Ἡ Ἁγία Σοφία εἶναι, ὅπως λέγουν μὲ θαυμασμὸν οἱ ἀρχαιολόγοι καὶ οἱ ἀρχιτέκτονες, «τὸ ἰσχυρότερον δημιούργημα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς». Τὸ ἐσωτερικὸν καταλάμπει ἀπὸ τὴν πολυτέλειαν τῆς διακοσμήσεως. Πρὸς στολισμὸν τῆς ἐκκλησίας του ὁ Ἰουστινιανὸς ἐσπατάλησε μὲ ἀφθονίαν τὸν χρυσόν, τὸν ἄργυρον, τὸ ἐλεφαντοστοῦν, τοὺς πολυτίμους λίθους. Οἱ τοῖχοι ἦσαν σκεπασμένοι, ὡς εἷς πολύχρωμος τάπης, μὲ χρωματιστὰ μάρμαρα καὶ μὲ λαμπρότατα ψηφιδωτά. Οἱ ἄνθρωποι τῆς παλαιᾶς ἐποχῆς καὶ οἱ μεταγενέστεροι δὲν ἔπαυσαν νὰ τὴν θαυμάζουν. Ὁ ἱστορικὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ Προκόπιος λέγει: «*Εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐκείνην ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαίνει εἰς τὸν οὐρανόν, περιπατεῖ εἰς τὸν ἀέρα. Εἰς τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο νομίζεις ὅτι ὁ Θεὸς ἐνοικεῖ. Οὐδεὶς ποτὲ ἐχόρτασε νὰ βλέπῃ τὸ θέαμα τοῦτο*».

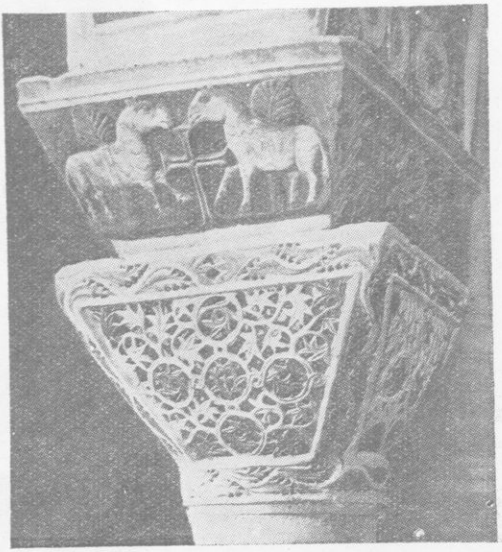
Ἡ Ἁγία Σοφία εἶναι τὸ αἰώνιον μνημεῖον τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης καὶ μεγαλοφυΐας, συγχρόνως εἶναι καὶ «***ἡ μήτηρ τοῦ Κράτους, ἡ μεγάλη ἐκκλησία***». Εἰς τὴν μεγάλην ἐκείνην ἐκκλησίαν ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ βλέπει ἀπὸ αἰῶνας ὄχι μόνον τὸ μέγα ἱερὸν τῆς Ὀρθοδοξίας, ἀλλὰ καὶ τὸ ἱερὸν τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος καὶ τοῦ ἐθνικοῦ μεγαλείου. Ἡ Ἁγία Σοφία, ὡς λέγει εἷς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Βυζαντινὸς ἱστορικός, εἶναι «***κοινὸν ἄγαλμα τῆς κυριαρχίας τῶν Ἑλλήνων***[1]».

Ἡ Βυζαντινὴ τέχνη. — Ὅπως ὁ αἰὼν τοῦ Περικλέους, ὁμοίως καὶ ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι μεγάλη εἰς τὴν τέχνην.

Αἱ παλαιαὶ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι, ἐκεῖναι τὰς ὁποίας ἔκτισεν ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος καὶ οἱ μετ' αὐτόν, ὀνομάζονται ***βασιλικαὶ*** (δηλ. βασιλικαὶ οἰκίαι), ἕνεκα τοῦ σχεδίου αὐτῶν. Ἡ βασιλικὴ εἶναι μεγάλη αἴθουσα, ἡ ὁποία χωρίζεται κατὰ μῆκος εἰς τρία διαμερίσματα ἀπὸ σειρὰς κιόνων. Ἔμπροσθεν ἔχει ἕνα πρόδομον, ὁ ὁποῖος λέγεται ***νάρθηξ***. Ἀπὸ τὸν νάρθηκα εἰσερχόμεθα εἰς τὸν κυρίως ναὸν μὲ τὰς μακρὰς στοάς, ὅπου ἐκκλησιάζονται οἱ πιστοί. Εἰς δὲ τὸ βάθος πρὸς Α. βλέπομεν τὸ ***Ἅγιον βῆμα***, τὸ ἱερόν, ὅπου ὁ ἱερεὺς τελεῖ τὴν θείαν λειτουργίαν.

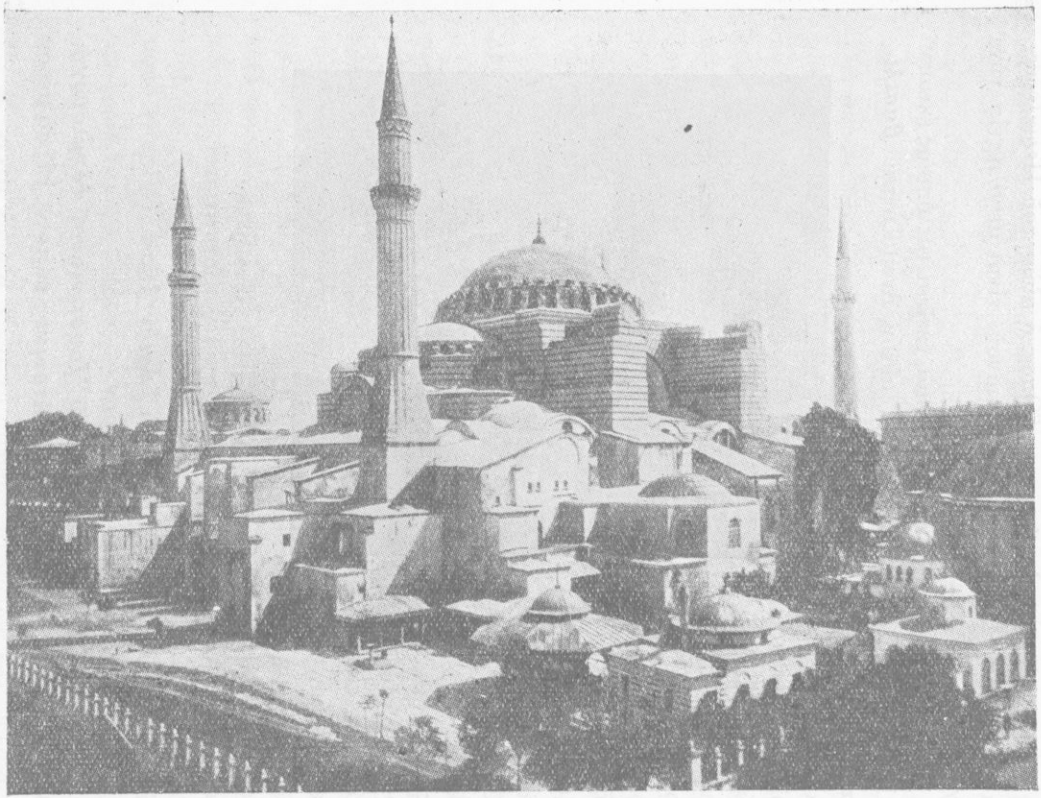

Βυζαντινὸν κιονόκρανον τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Διὰ τῆς Ἁγίας Σοφίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐδημιουργήθη εἰς τὴν τέχνην νέος ἀρχιτεκτονικὸς τύπος. Εἰς τὸ μέσον

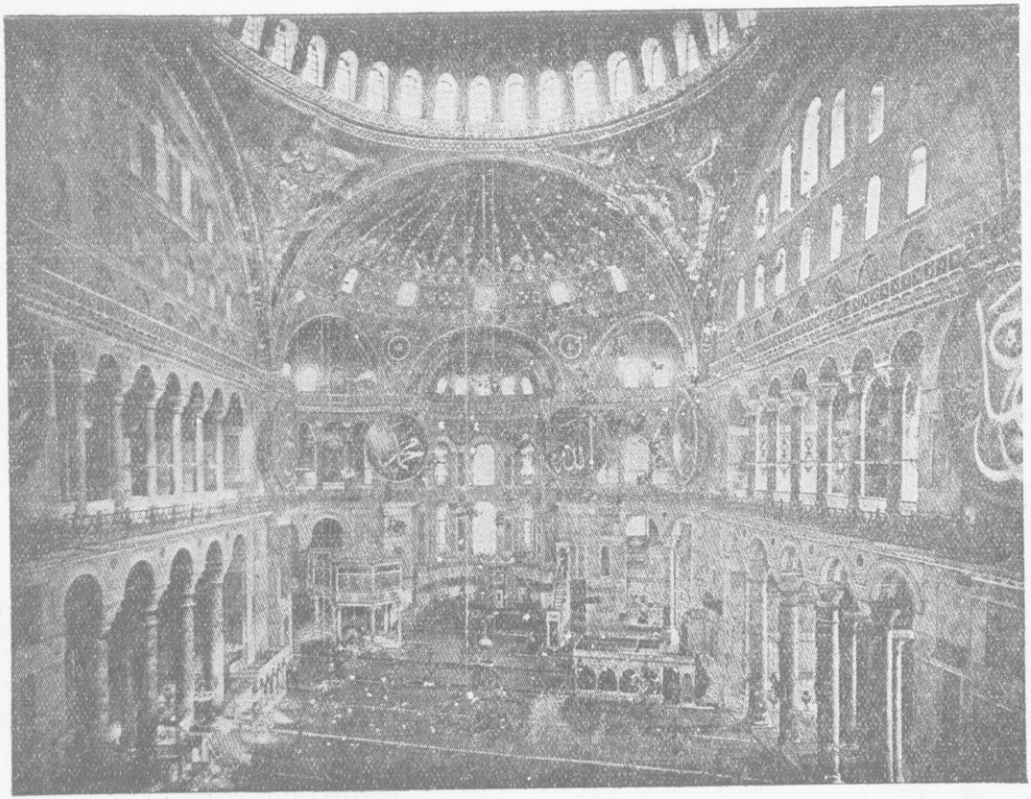
1. Οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ δὲν παύουν νὰ ἐξυμνοῦν τὸ κάλλος καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἁγίας Σοφίας. Καὶ εἰς τὸ τέλος λέγουν: «ὅταν τὴν εἶδε κανεὶς δὲν ἔχει πλέον νὰ ἴδῃ, δὲν ἔχει πλέον νὰ ὁμιλήσῃ διὰ τίποτε ἄλλο».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τὸ ἐξωτερικὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

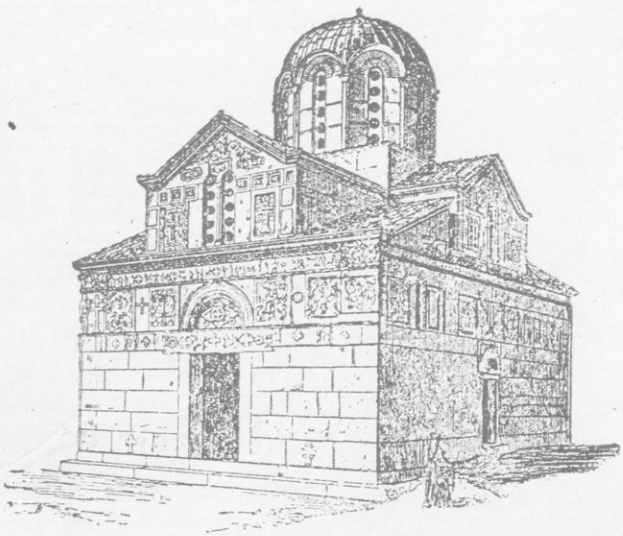

Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τετράγωνος χῶρος σκεπάζεται ἀπὸ ἓν ἡμισφαίριον, τὸ ὁποῖον λέγεται **τροῦλλος**, ἔγινε δὲ ὁ τροῦλλος τὸ κύριον γνώρισμα τοῦ Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ. Ἀπὸ τότε ἕως σήμερον κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον κτίζονται εἰς ὅλας τὰς Ὀρθοδόξους χώρας αἱ Βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αἱ Βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι κοσμοῦνται μὲ **ψηφιδωτὰ** ἢ **μωσαϊκά**, δηλαδὴ μὲ ζωγραφίας, αἱ ὁποῖαι γίνονται ἀπὸ λιθάρια (ψηφῖδας, μουσεῖα) διαφόρων χρωμάτων. Αἱ

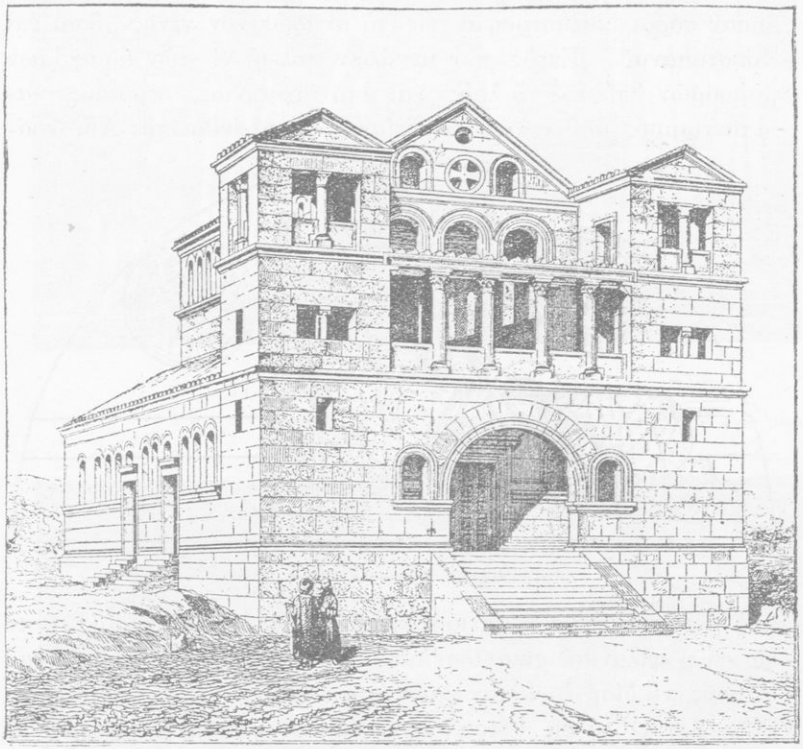
Ἡ Βυζαντινὴ ἐκκλησία μὲ τροῦλλον (ἡ μικρὰ Μητρόπολις ἐν Ἀθήναις). Εἰς τὸ μέσον ὑψώνεται ὁ τροῦλλος. Ὀλίγον χαμηλότερα φαίνονται αἱ τέσσαρες καμάραι, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὸ σταυροειδὲς σχῆμα.

ζωγραφίαι αὗται παριστάνουν τὸν Παντοκράτορα, τὴν Θεοτόκον, τοὺς Μάρτυρας καὶ τὰς σπουδαίας σκηνὰς τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης (τὴν Γέννησιν, τὴν Βάπτισιν, τὴν Σταύρωσιν τὴν Ἀνάστασιν κ.λ.π.).

Πολυάριθμοι εἶναι αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὰ μοναστήρια, τὰ ὁποῖα ἀνηγέρθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Αἱ ὡραιότεραι σώζονται εἰς τὴν **Θεσσαλονίκην** καὶ εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Βυζαντινῆς Ἰταλίας **Ῥαβένναν**. Εἶναι μεγαλοπρεπεῖς ἐκκλησίαι, στολισμέναι μὲ ὡραιότατα ψηφιδωτά. Μεγάλην δὲ ἀνάπτυ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ξιν εἶχε λάβει κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ ἡ τέχνη τῆς κατασκευῆς μικρῶν κομψοτεχνημάτων διαφόρων εἰδῶν, ἰδίως τῆς χρυσοχοϊκῆς, ἦσαν δὲ ταῦτα πολύτιμος στολισμὸς τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν παλατίων. Ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν διεδίδοντο εἰς

Παλαιὰ ἐκκλησία εἰς τὴν Συρίαν.

ὅλον τὸν κόσμον. Εἰς ὅλα τὰ ἔργα ταῦτα τέχνης, εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικήν, εἰς τὰ ψηφιδωτὰ καὶ εἰς τὰ κομψοτεχνήματα, βλέπομεν μεγάλην συμμετρίαν καὶ ἁρμονίαν, ἡ ὁποία μᾶς ἐνθυμίζει τὴν εὐγένειαν τῆς ἀρχαίας τέχνης.

Τὰ δημόσια κτίρια. — Ἄπειρα εἶναι καὶ παντοειδῆ τὰ οἰκοδομήματα, τὰ ὁποῖα ἀνήγειρεν ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς ὅλην τὴν Αὐτοκρατορίαν. Ἐκτὸς τῶν ἐκκλησιαστικῶν, τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν φιλανθρωπικῶν κτιρίων, ἔκτισε παντὸς εἴδους ἱδρύματα,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὡς παλάτια, λουτρά, ὑδραγωγεῖα κ.λ.π. Καὶ νέας ἀκόμη πόλεις ἵδρυσεν, ἄλλας ἀνεκαίνισε καὶ τὰς ἐστόλισε μὲ παντοειδῆ μνημεῖα καὶ κτίσματα.

Ἡ κτίσις τῶν ἀπείρων τούτων οἰκοδομῶν εἶχεν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων σκοπῶν, καὶ λόγον φιλανθρωπικόν. Διότι σπανίως συνέβησαν τόσαι καταστροφαὶ εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος, ὅσαι ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ. Ἐκτὸς τῶν μεγάλων πολέμων, τῶν ἀδιακόπων ἐπιδρομῶν ὑπέφερεν ὁ λαὸς καὶ ἀπὸ θεομηνίας, σεισμούς, καταποντισμούς, ἀσθενείαν, σιτοδείαν. Ὁ φιλάνθρωπος Αὐτοκρά-

Ψηφιδωτὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας.

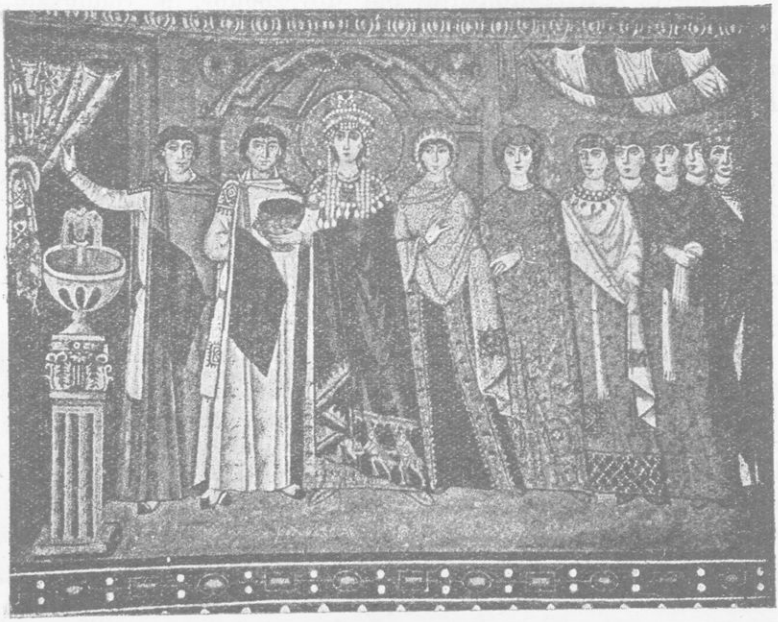
τωρ μετεχειρίζετο τὸν ἄπειρον πλοῦτον τῆς Αὐτοκρατορίας εἰς τὸ νὰ κτίζῃ φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα, νὰ πληρώνῃ διδασκάλους καὶ ἰατρούς, νὰ δίδῃ ἐργασίαν καὶ ν' ἀνακουφίζῃ τὸν πάσχοντα λαόν. Ἐλάμβανεν ὅλα τὰ μέρα πρὸς ***κοινωνικὴν περίθαλψιν***, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζουν καὶ τοὺς μᾶλλον πολιτισμένους λαούς.

Τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία. — Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία διεξῆγε τὸ ἐμπόριον ὅλου τοῦ κόσμου, καὶ ἄπειρος ἦτο ὁ πλοῦτος, ὁ ὁποῖος συνηθροίζετο εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν. Τὸ ἐμπόριον ὅμως τῆς μετάξης, τὸ σπουδαιότερον ἀπὸ ὅλα, ἦτο εἰς χεῖρας τῶν Περσῶν, ἡ πρώτη δὲ ὕλη, ὡς λέγομεν σήμερον, ἐλαμβάνετο ἀπὸ τὴν Κίναν. Ὁ Ἰουστινιανὸς κατώρθωσε νὰ μεταφέρῃ τὴν πολύτιμον βιομηχανίαν εἰς τὸ Κράτος του, καὶ ἀπὸ τότε ἔμαθον οἱ Βυζαντινοὶ νὰ κατασκευάζουν τὴν μέταξαν. Ἀνυπολόγιστος εἶναι ὁ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ αὐλὴ αὐτοῦ.
Ψηφιδωτὸν Ραβέννης τοῦ 6ου αἰῶνος.

Ἡ Θεοδώρα καὶ ἡ ἀκολουθία αὐτῆς.
Ψηφιδωτὸν Ραβέννης τοῦ 6ου αἰῶνος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πλοῦτος, ὁ ὁποῖος εἰσέρρεεν εἰς τὰ ταμεῖα τοῦ Κράτους ἀπὸ τὸ ἐμπόριον τοῦτο, καὶ ἕως τὸ τέλος σχεδὸν τοῦ Μεσαίωνος ἡ Αὐτοκρατορία εἶχε τὸ μονοπώλιον τῆς ἐπεξεργασίας καὶ τῆς καταναλώσεως τῆς μετάξης.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐνεψύχωσεν ἐν γένει μὲ κάθε τρόπον τὴν βιομηχανίαν, τὴν κατασκευὴν διαφόρων ἀντικειμένων καὶ μικροτεχνημάτων χρησίμων διὰ τὸν βίον. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἔγινεν ἡ μεγάλη ἀποθήκη, εἰς τὴν ὁποίαν συνέρρεον ἐμπορεύματα ἀπὸ τὴν Ἀσίαν, τὴν Ἀφρικήν, τὴν Ῥωσίαν, καὶ οὕτως ἡ μεγάλη ἐκείνη Ἑλληνικὴ πρωτεύουσα ἔγινεν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας τὸ κέντρον τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου.

Ἡ ὑστεροφημία τοῦ Ἰουστινιανοῦ. — Ἡ ἐπιβάλλουσα μορφὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ διαλάμπει πολὺ ζωηρὰ εἰς τὴν ἱστορίαν, διότι ὑπῆρξεν εἰς ὅλα μέγας. Καὶ τὸ ὄνειρόν του ὑπῆρξεν μέγα: νὰ ἱδρύσῃ ἓν παγκόσμιον χριστιανικὸν Κράτος, τὸ ὁποῖον νὰ ἔχῃ μίαν διοίκησιν, ἕνα νόμον καὶ μίαν θρησκείαν μὲ τὸ ὀρθὸν δόγμα. Ἂν τὸ κατώρθωνεν, ἴσως θὰ ἦτο σήμερον ἄλλη ἡ ὄψις τοῦ κόσμου. Ἀπὸ τὴν μεγάλην του ὅμως προσπάθειαν ἔμεινε κάτι τι ἀθάνατον διὰ τὸν κόσμον, ἡ νομοθεσία. Προσέτι ἔμεινε κάτι τι μέγα διὰ τὸν Ἑλληνισμόν: ***Ἡ κατίσχυσις τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ ἡ ὁριστικὴ συγκρότησις τοῦ Κράτους.***

Διὰ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν ὁ Ἰουστινιανὸς ἔχει τὴν τιμὴν ὅτι ἐνεψύχωσεν ὅλα τὰ ἔργα τοῦ πολιτισμοῦ. Διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν δύναται ν' ἀξιώσῃ τὴν δόξαν, ὅτι μὲ τὸ ἔργον αὐτοῦ κατώρθωσε νὰ συγκρατηθῇ καὶ νὰ μεγαλουργήσῃ ἐπὶ ἐννέα αἰῶνας ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία. [1]

---

1. «Τὸ δαιμόνιον πνεῦμα τοῦ Αὐτοκράτορος ἐκείνου, ὁ ὁποῖος διενοήθη νὰ καταστρέψῃ τὸν Γερμανικὸν κόσμον, ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοὺς Ὀστρογότθους τὴν Ἰταλίαν, ἀπὸ τοὺς Βανδήλους τὴν Ἀφρικήν, ἀπὸ τοὺς Βησιγότθους τὴν Ἱσπανίαν, νὰ καθυποτάξῃ τοὺς Φράγκους τῆς Γαλατίας καὶ τοὺς Σάξονας τῆς Ἀγγλίας, ἔπειτα δὲ νὰ δεσπόσῃ τῆς οἰκουμένης, εἶναι ἡ τελευταία ἀναγέννησις τῆς ἰδέας τῆς Ῥωμαϊκῆς παγκοσμίου κυριαρχίας. Εἰς τὴν θέλησιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὑπάρχει μία μεγαλεπήβολος ὁρμή, ἀπὸ τὴν ὁποίαν προέκυψεν εἰς τὸ Κράτος φρόνημα διατηρηθὲν ἐπὶ αἰῶνας. Ἡ Κωνσταντινούπολις ὡς πόλις ἀπέβη

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Η ΕΥΡΩΠΗ

ΚΑΤΑ ΤΟ 565 μ.Χ.

----- *Κράτος Ἰουστινιανοῦ*

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γ΄. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ὁ μέγας σκοπὸς τῶν κατακτήσεων τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ καὶ τὸ πολεμικόν του ἔργον δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιζήσῃ, διότι τὰ φυσικὰ ὅρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἦσαν εἰς τὴν Ἀνατολήν. Αἱ κατακτήσεις λοιπὸν τῆς Δύσεως δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διατηρηθοῦν ἐπὶ πολὺν χρόνον, τοῦτο τὸ ἐνόησαν οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔκαμαν πλέον μακρινὰς ἐκστρατείας διὰ νὰ διατηρήσουν τὰς κατακτήσεις τῆς Ἰταλίας καὶ Ἀφρικῆς, ἀλλ' ἐπροτίμησαν νὰ ὑπερασπισθοῦν τὸ Κράτος ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν, οἵτινες ἐπρόσβαλλον τὰ σύνορα καὶ ἠπείλουν αὐτὴν τὴν ὕπαρξίν του.

Οἱ Αὐτοκράτορες.— Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς διαδόχους τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἦσαν ἀγαθοὶ καὶ γενναῖοι βασιλεῖς. Μεγάλα κατορθώματα δὲν διέπραξαν, ἀλλ' ὑπερησπίσθησαν μὲ γενναιότητα τὸ Κράτος καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐναντίον τῶν Περσῶν καὶ εἰς τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἵμου ἐναντίον τῶν βαρβάρων τοῦ Βορρᾶ. Ἀπὸ τὸν Ἰουστινιανὸν ἕως τὸν Ἡράκλειον ἀνῆλθον εἰς τὸν θρόνον τέσσαρες Αὐτοκράτορες. Τοῦ Ἰουστινιανοῦ πρῶτοι διάδοχοι ἦσαν ὁ ἀνεψιός του ***Ἰουστῖνος*** ὁ Β΄, ὁ ***Τιβέριος*** καὶ ὁ ***Μαυρίκιος*** καὶ ὁ ***Φωκᾶς*** (565 - 610). Οἱ τρεῖς πρῶτοι ἐπολέμησαν γενναίως ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τοῦ Κράτους, ἰδίως ὁ Μαυρίκιος ἐκέρδισε σειρὰν νικῶν εἰς τὴν Περσίαν. Συγχρόνως ἐπροσπάθουν νὰ σταματήσουν τὸν ἀπὸ Βορρᾶ κατερχόμενον χείμαρρον τῶν Σλάβων.

Νέος Περσικὸς πόλεμος. — Ἡ εἰρήνη, τὴν ὁποίαν ὁ Ἰουστινιανὸς εἶχε συνομολογήσει μὲ τὸν Χοσρόην τὸν Α΄, ὀλίγα ἔτη διήρκεσεν, διότι ὁ διωγμὸς τῶν ἐν Περσίᾳ Χριστιανῶν ἐπανελήφθη, καὶ πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῶν ἡ Χριστιανικὴ Αὐτοκρατορία ἀνέλαβε πάλιν πόλεμον. ὁ ὁποῖος μὲ μικρὰ διαλείμμα-

---

ἡ ἀπαράμιλλος βασίλισσα τοῦ κόσμου. **Ἠλαττώθη μὲν ὁ κοσμοπολιτικὸς χαρακτήρ, ἀλλ' ἐνισχύθη ἡ ἐθνικὴ αὐτῆς βάσις, ἡ ὁποία ἦτο κυρίως Ἑλληνική.** Ὁ Ἰουστινιανὸς ἔκτισε τὴν καθεδρικὴν ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς ρυθμὸν Ἑλληνικὸν καὶ ἀφιέρωσε τὸ θαυμάσιον ἐκεῖνο κτίσμα ὑπὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα καὶ Ἑλληνικὴν ἔννοιαν εἰς τὴν **Ἁγίαν τοῦ Θεοῦ σοφίαν** (Γρηγορόβιος).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τα διήρκεσεν εἴκοσιν ἔτη (573—593). Καὶ κατ' ἀρχὰς ὁ νέος οὗτος πόλεμος ὑπῆρξεν ἀτυχής, ἐπὶ τέλους ἀπέβη νικηφόρος διὰ τὰ Ἑλληνικὰ ὅπλα, οἱ στρατοὶ τοῦ αὐτοκράτορος Τιβερίου, ἔπειτα τοῦ Μαυρικίου, κατετρόπωσαν τοὺς Πέρσας. Ὁ ἀλαζὼν μονάρχης αὐτῶν Χοσρόης ὁ Α΄ ἀναγκάζεται νὰ διαβῇ μόνος ἐπὶ ἐλέφαντος τὸν Εὐφράτην.

Τὰ μεγάλα ὅμως ἱστορικὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα συμβαίνουν κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν, εἶναι: 1ον) Ἡ ἐγκατάστασις τῶν ***Λομβαρδῶν*** εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ 2ον) Ἡ ἐξάπλωσις τῶν Σλάβων εἰς τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἵμου.

Ἐγκατάστασις τῶν Λομβαρδῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν. — Οἱ εἰκοσαετεῖς πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐναντίον τῶν Γότθων εἶχον ἐρημώσει ὁλόκληρον τὴν Ἰταλίαν, ἐπακόλουθον δὲ τῆς ἐρημώσεως ὑπῆρξεν ἡ εὔκολος ἐγκατάστασις εἰς τὴν Ἰταλίαν ἑνὸς ἄλλου πάλιν Γερμανικοῦ λαοῦ. Οὗτοι ἦσαν οἱ ***Λογγοβάρδοι*** ἢ ***Λομβαρδοί***.[1] Οὕτως ἱδρύθη εἰς τὴν Ἰταλίαν τὸ ***Βασίλειον τῶν Λομβαρδῶν***, τὸ τελευταῖον βαρβαρικὸν βασίλειον εἰς τὰς χώρας τῆς παλαιᾶς Ῥωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας (572).

Οἱ Λομβαρδοὶ ἦσαν κίνδυνος διὰ τὰς Ἑλληνικὰς κτήσεις τῆς Ἰταλίας. Δὲν κατώρθωσαν ὅμως νὰ κυριεύσουν οὔτε τὴν Ῥώμην, οὔτε τὴν Ραβένναν, ἡ τελευταία αὕτη πόλις ἔμενε πάντοτε ἡ ἕδρα τοῦ Ἐξάρχου δηλαδὴ τοῦ Ἕλληνος ἀντιβασιλέως. Ἀπὸ τότε ἀρχίζει διαρκὴς ἀγὼν μεταξὺ Λομβαρδῶν καὶ Βυζαντινῶν, ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀγωνίζονται εἰς τὴν Ἰταλικὴν Χερσόνησον οἱ δύο λαοὶ πρὸς ἐπικράτησιν. Ἡ Κάτω Ἰταλία καὶ ἡ Σικελία ἀποτελοῦν πάντοτε μέρος τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ εἶναι ζωτικώτατον κέντρον τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀβάρων καὶ τῶν Σλάβων. — Κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους ἐνεφανίσθη εἰς τὰ βόρεια σύνορα τοῦ Κράτους εἷς νέος βαρβαρικὸς λαός, οἱ ***Ἄβαροι***, τῆς ἰδίας φυλῆς μὲ τοὺς Οὕννους, ἐρχόμενοι ἀπὸ τὰς ἐρήμους τῆς Κασπίας θαλάσσης. Προσέρχονται αἰφνιδίως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἄνδρες μὲ παράδοξον ἐνδυμασίαν, παρουσιάζονται ἐνώπιον τοῦ

1. **Λογγοβάρδοι** εἶναι οἱ μακρυγένειοι, ἐκ τοῦ longa barba. Ἀπὸ τότε ἡ χώρα του Πάδου ὠνομάσθη **Λομβαρδία**.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἰουστίνου τοῦ Β΄ καὶ λέγουν: «*Ἦλθε τό μέγιστον καὶ ἀνδρειότατον τῶν ἐθνῶν, τό ἀκαταμάχητον φῦλον τῶν Ἀβάρων, καὶ ζητοῦν δῶρα πολύτιμα, χρήματα καὶ εὔφορον γῆν*». Ὁ Ἰουστῖνος Β΄ ἀπαντᾷ ἀγερώχως ὅτι μόνον ὡς δούλους ἠμπορεῖ νὰ τοὺς πληρώνῃ.

Ἐπωφελούμενοι ἀπὸ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Περσῶν, οἱ Σλάβοι καὶ οἱ Ἄβαροι κάμνουν ἐπανειλημμένας ἐπιδρομὰς εἰς τὸ Κράτος. Ἐπέρχονται κατὰ μεγάλα στίφη καὶ φέρουν φοβερὰς καταστροφάς, προχωροῦν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, ἀκόμη καὶ ἕως τὴν Πελοπόννησον (τὰ τέλη τοῦ 6ου αἰῶνος).

Τὸ Σλαβικὸν ζήτημα. — Ἀπὸ τότε ἀρχίζουν οἱ Σλάβοι νὰ εἰσδύουν εἰς τὴν χερσόνησον τοῦ Αἵμου καὶ νὰ ἐγκαθίστανται μονίμως εἰς μερικὰς χώρας. Ἕνεκα τῶν εἰσβολῶν τῶν Σλάβων ἐγεννήθη πολυθρύλητον ἱστορικὸν ζήτημα, κατὰ πόσον οἱ Σλάβοι, οἱ ὁποῖοι ἐγκατεστάθησαν εἰς Ἑλληνικὰς χώρας ἐπὶ αἰῶνας, ἐξησθένησαν τὸν Ἑλληνισμόν. Διότι εὑρέθη εἷς παραδοξολόγος ἱστορικὸς νὰ εἴπῃ ὅτι οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες εἶναι ἀπόγονοι τῶν παλαιῶν ἐκείνων Σλάβων. Ἄλλοι πάλιν σπουδαῖοι ἱστορικοὶ κατεπολέμησαν τὴν φαντασιώδη αὐτὴν θεωρίαν καὶ σήμερον κανεὶς δὲν πιστεύει τοιοῦτον μῦθον. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἀπὸ τότε ἔμειναν εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὴν Στερεάν, ἰδίως εἰς τὴν Πελοπόνησον, ἀρκετοὶ Σλάβοι, οἱ Βυζαντινοὶ ὅμως αὐτοκράτορες εἰργάσθησαν μὲ ἐπιμονὴν ἐπὶ αἰῶνας νὰ τοὺς καθυποτάξουν καὶ νὰ τοὺς ἐξελληνίσουν. [1]

---

1. Ὁ Γερμανὸς Φαλμεράγερ εἶπεν ὅτι ἐξεσλαβίσθη ἡ Ἑλλάς. Ἀντέκρουσαν ὅμως αὐτὸν σφοδρότατα καὶ πειστικότατα ὁ Γερμανὸς Τσιγκάϊζεν, ὁ ἰδικός μας Παταρρηγόπουλος καὶ πολλοὶ ἄλλοι. «Οὐδέποτε ἠρνήθημεν», λέγει ὁ Παπαρρηγόπουλος, ὅτι Σλαβικαὶ ἐποικήσεις ἔγιναν πολλαὶ εἰς πολλὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Ἀξιοῦμεν ὅμως ὅτι οἱ Σλάβοι οὗτοι δὲν κατέστρεψαν τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν φυλήν, ἀλλ' ἐξεναντίας αὐτοὶ ἐντὸς αὐτῆς συνεχωνεύθησαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οὐδὲν ἕτερον κατέλιπον τῆς ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν ὑπάρξεως αὐτῶν ἴχνος ἢ ὀνόματά τινα ὀρέων, ποταμῶν καὶ χωρίων».—«Ἀπὸ πολὺν καιρὸν ἔχει ἀναγνωρισθῇ, ὅτι ἡ ἀλλόκοτος καὶ τυχοδιωκτικὴ ὑπόθεσις περὶ φρικτοῦ ἐξολοθρευμοῦ ὁλοκλήρου τοῦ ἀτυχοῦς Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τοῦ τελείου ἐκσλαβισμοῦ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μαυρικίου, πρέπει νὰ ἀποδιωχθῇ εἰς τὴν χώραν τῶν μύθων» (Γκέλτσερ).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μετὰ τρεῖς αἰῶνας, ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐγκαταστάσεώς των, τὸν Ι΄ αἰῶνα πολὺ ὀλίγοι Σλάβοι ὑπῆρχον εἰς τὰ νότια τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου. Καὶ τὸ γεγονὸς τοῦτο τῆς τελείας συγχωνεύσεως τόσων Σλάβων ἐπιδρομέων δεικνύει πόσον μεγάλη ἦτο ἡ δύναμις τῆς ζωτικότητος τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

Ὁ Μαυρίκιος καὶ ὁ Φωκᾶς.— Διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὰ λαμπρὰ κατορθώματά των οἱ Αὐτοκράτορες ἐκυβέρνων μὲ μεγάλην αὐστηρότητα. Ὁ ***Μαυρίκιος*** ἦτο γενναῖος, ἀλλὰ τραχὺς στρατιώτης, καὶ ἔλαβε μέτρα πολὺ αὐστηρὰ διὰ νὰ ἐπιφέρῃ τὴν πειθαρχίαν εἰς τὸν στρατόν. Τὰ μέτρα αὐτὰ ἐπροκάλεσαν μεγάλας δυσαρεσκείας καὶ ἔγιναν ἀφορμὴ νὰ ἐπαναστατήσῃ ἡ πρωτεύουσα. Ὁ στρατὸς ἀνεκήρυξε βασιλέα ἕνα ἀγροῖκον ἀξιωματικόν, τὸν ***Φωκᾶν***. Ὁ καλὸς Μαυρίκιος ἀποκεφαλίζεται τραγικώτατα μὲ τοὺς υἱούς του εἰς τὸν Ἱππόδρομον. Ἀλλὰ καὶ ὁ νέος βασιλεὺς προκαλεῖ μεγάλην ἐξέγερσιν, διότι διοικεῖ ὡς τύραννος καὶ ἀφίνει τὸ Κράτος νὰ παραλύσῃ. Τότε γίνεται ἐπανάστασις ἐναντίον τοῦ μισητοῦ τυράννου, ὁ Ἔξαρχος τῆς Ἀφρικῆς στέλλει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μὲ στόλον τὸν νεαρὸν υἱόν του ***Ἡράκλειον***. Ὁ Φωκᾶς θανατώνεται καὶ ὁ ***Ἡράκλειος*** ἀνακηρύσσεται Αὐτοκράτωρ (610).

Χρυσοῦν μετάλλιον.—Εἰς τὴν μίαν ὄψιν ὁ Ἰουστινιανὸς ἐν προτομῇ. Εἰς τὴν ἄλλην ἔφιππος θριαμβεύων.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιδωτὸν κόσμημα Δαφνίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Ο ΗΡΑΚΛΕΙΟΣ ΚΑΙ Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΑΥΤΟΥ (610 - 717)

Αἱ ἐκστρατεῖαι τοῦ Ἡρακλείου εἰς τὴν Περσίαν.— Ὁ ἀγὼν ἐναντίον τοῦ Ἰσλάμ. Τέλειος ἐξελληνισμὸς τοῦ Κράτους.

Κατὰ τὴν ἄνοδον τοῦ Ἡρακλείου εἰς τὸν θρόνον ἡ θέσις τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας ἦτο ἀπελπιστική. Οἱ Πέρσαι ἐξακολουθοῦν τὰς κατακτήσεις των, τὸ δημόσιον ταμεῖον εἶναι κενόν, ὁ στρατὸς εὑρίσκετσι εἰς ἐξάρθρωσιν, αἱ ἐπαρχίαι ἔχουν καταστραφῆ, αἱ Ἀνατολικαὶ ἀπὸ τοὺς πολέμους ἐναντίον τῶν Περσῶν, αἱ Εὐρωπαϊκαὶ ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ἀβαροσλάβων. Ἐνόμιζες, ὅτι τὸ Κράτος ἦτο εἰς τὰς παραμονὰς τῆς καταστροφῆς του. Εἷς ἥρως ἐμφανίζεται αἰφνιδίως, ὁ βασιλεὺς Ἡράκλειος, ὁ ὁποῖος εἰς ὀλίγα ἔτη ἐλευθερώνει τὰς Ἑλληνικὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς.

α΄.—Αἱ ἐκστρατεῖαι τοῦ Ἡρακλείου.

Ὁ βασιλεὺς Ἡράκλειος.—Εἰς τόσην μεγάλην παραλυσίαν εὗρεν ὁ Ἡράκλειος τὸ Κράτος, ὥστε πολλὰ ἔτη ἐχρειάσθη ἕως ὅτου ἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν. Ἦτο ἀνὴρ ἰσχυρᾶς θελήσεως καὶ εἶχε βαθὺ θρησκευτικὸν αἴσθημα, εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἦτο μεσῆλιξ, ξανθὸς καὶ λευκός, εὐρύστερνος καὶ ῥω-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μαλέος. Μὲ μεγάλην ἐπιμονὴν κατέγινεν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ Κράτους, πρὸ παντὸς τοῦ στρατοῦ.

Οἱ Πέρσαι ἐξακολουθοῦν τὰς κατακτήσεις των. Προχωροῦν ἕως τὴν Συρίαν καὶ τὴν Παλαιστίνην, καταλαμβάνουν τὴν μεγάλην Ἀντιόχειαν, ἄλλας πόλεις καὶ τέλος εἰσέρχονται εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ (615). Ὁ τίμιος Σταυρός, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀπέθανεν ὁ Σωτὴρ καὶ τὸν ὁποῖον εἶχεν εὕρει ἡ μήτηρ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ἡ Ἁγία Ἑλένη, ἦτο εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν. Τὰ ἑπόμενα ἔτη καταλαμβάνουν τὴν Αἴγυπτον, φθάνουν ἀπέναντι τῆς βασιλευούσης. Ὁ Αὐτοκράτωρ στέλλει πρέσβεις νὰ ζητήσουν εἰρήνην, ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Χοσρόης ὁ Β΄ ἀπαντᾷ ὅτι τότε μόνον θὰ παύσῃ τὸν πόλεμον, ἂν ἀπαρνηθοῦν οἱ Ἕλληνες τὸν Ἐσταυρωμένον καὶ λατρεύσουν τὸν Ἥλιον. Ἔρχεται στιγμὴ φοβερά, ὁ Ἡράκλειος καταλαμβάνεται ἀπὸ ἀπελπισίαν καὶ σκέπτεται νὰ φύγῃ εἰς τὴν Ἀφρικήν, νὰ κάμῃ πρωτεύουσαν τοῦ Κράτους τὴν Καρχηδόνα. Ὁ λαός, οἱ ἄρχοντες, τὸν ἱκετεύουν νὰ μείνῃ, ἰδίως ὁ πατριάρχης ***Σέργιος***, ἀνὴρ ἰσχυρᾶς θελήσεως, ἐμψυχώνει τὸν Αὐτοκράτορα καὶ βάλλει εἰς τὴν διάθεσίν του τοὺς θησαυροὺς τῶν Ἐκκλησιῶν. Καὶ τότε, «ὅμοιος μὲ λέοντα, ὃ ὁποῖος ἐκοιμᾶτο καὶ ἐξύπνησεν», ἐξηγέρθη ὁ Χριστιανὸς βασιλεὺς καὶ ἔγινεν ὁ ***ὑπέρμαχος τοῦ Χριστοῦ***.

Αἱ πρῶται ἐκστρατεῖαι. — Ἀφοῦ ἑώρτασεν ὁ Ἡράκλειος τὸ Πάσχα τοῦ 622, προσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας. Δὲν ἐφόρει τὰ αὐτοκρατορικὰ ἐρυθρὰ πέδιλα βασιλέως, ἀλλὰ μελανὰ ὑποδήματα μαχητοῦ. Πίπτει πρηνὴς εἰς τὸ ἱερὸν καὶ ἀνακράζει: «*Δέσποτα Θεὲ καὶ Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, μὴ παραδώσῃς ἡμᾶς ὄνειδος εἰς τοὺς ἐχθρούς σου διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, ἀλλ' ἐπιβλέψας ἐλέησον καὶ τὴν κατὰ τῶν ἐχθρῶν σου νίκην δῶσε εἰς ἡμᾶς*». Κατόπιν πορεύεται εἰς τὴν παραλίαν καὶ ἐπιβιβάζεται ἐπὶ τοῦ στόλου αὐτοῦ, ἀναρίθμητος δὲ λαὸς ἐπευφημεῖ καὶ εὐλογεῖ τὸν βασιλέα, καὶ ἀπὸ μυριάδας στομάτων ἀκούεται ἡ εὐχὴ νὰ βάψῃ ἐρυθρὰ ἀπὸ αἷμα Περσῶν τὰ μελανὰ πέδιλά του.

Ὁ Ἡράκλειος ἀποβιβάζεται εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, νικᾷ τοὺς Πέρσας καὶ ἐπανέρχεται θριαμβευτὴς εἰς τὴν πρωτεύουσάν του. Τὸ ἐρχόμενον ἔτος (623), ἀφοῦ κατὰ τὴν πρώτην ἐκστρατείαν ἠλευθέρωσε τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἀποφασίζει νὰ μεταφέρῃ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὸν πόλεμον εἰς αὐτὸ τὸ Περσικὸν Κράτος. Ἐπὶ τρία ἔτη μὲ τὸν νικηφόρον στρατόν του διατρέχει τὴν Ἀρμενίαν, τὰς χώρας τοῦ Εὐφράτου, τὴν Συρίαν. Παντοῦ κερδίζει ὁ Αὐτοκράτωρ θριαμβευτικὰς νίκας, ἀπελευθερώνει χριστιανοὺς αἰχμαλώτους καὶ χριστιανικὰς χώρας. Πολλὰς πόλεις καὶ χωρία ἐκυρίευσεν, λέγουν αἱ παλαιοὶ ἱστορικοί. Οἱ ναοὶ τοῦ Ἡλίου ἀνατρέπονται, τὸ πῦρ τῶν μάγων σβύνεται, τὰ ἀγάλματα τοῦ μεγάλου βασιλέως κατασυντρίβονται. Οἱ σατράπαι τῆς Περσίας, οἱ εὐπατρίδαι «*πᾶν τὸ Περσικὸν ἄνθος*», φονεύονται ἢ αἰχμαλωτίζονται.

Ἡ πολιορκία τῆς Πόλεως.—Ἀλλὰ καὶ οἱ Πέρσαι δὲν ἀφίνουν τὸν ἀγῶνα χωρὶς ἀντίστασιν, ὁ Χοσρόης στέλλει ἕνα ἀπὸ τοὺς στρατούς του νὰ πολιορκήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οἱ Πέρσαι ἔχουν σύμμαχον ἰσχυρόν, τὸν χαγᾶνον (ἀρχηγὸν) τῶν Ἀβάρων, ὁ ὁποῖος σύρει μαζί του καὶ ἄλλα βάρβαρα φῦλα. Ὁ χαγᾶνος ζητεῖ αὐθαδῶς νὰ τοῦ παραδοθῇ ἡ πόλις, παραγγέλλει εἰς τοὺς κατοίκους ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ σωθοῦν «*παρὰ μόνον ἂν γίνουν ἰχθύες διὰ νὰ φύγουν διὰ τῆς θαλάσσης ἢ πτερωτοὶ διὰ ν' ἀνέλθουν εἰς τὸν οὐρανόν*». Οἱ κάτοικοι μὲ περιφρόνησιν ἀποκρούουν τὰς προτάσεις του, ἐμψυχώνονται ἀπο τὸν σθεναρὸν πατριάρχην Σέργιον καὶ ἀμύνονται γενναίως κατὰ τῶν βαρβάρων. Οἱ Πέρσαι καὶ οἱ Ἄβαροι ἀποκρούονται, καὶ σώζεται ἀπὸ τοὺς φοβεροὺς ἐχθροὺς ἡ «*θεοφύλακτος*» πόλις (626).

Ἡ νίκη τοῦ Σταυροῦ.—Μόλις ἔμαθεν ὁ Ἡράκλειος, ὅτι ἐλυτρώθη ἡ Πόλις, ἐκκινεῖ ἀπὸ τὰς ὄχθας τοῦ Ἀράξου καὶ φθάνει εἰς τὸν Τίγρητα παντοῦ νικηφόρος. Κατέρχεται τὸν ροῦν τοῦ μεγάλου ποταμοῦ καὶ πλησίον τῆς ἀρχαίας Νινευὶ κατατροπώνει τὸν στρατὸν τῶν Περσῶν (627). Εἰς τοὺς ἰδίους ἐκείνους τόπους ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, χίλια ἔτη πρότερον, εἶχε τρέψει εἰς φυγὴν ἕνα ἀπὸ τοὺς προγόνους τοῦ Χοσρόη!

Εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Τίγρητος εἶναι κτισμένα τὰ πολυτελῆ παλάτια τῶν Σασσανιδῶν βασιλέων. «Ἄπειρα εἶναι τὰ πλούτη καὶ τὰ λάφυρα, τὰ ὁποῖα εὗρον εἰς αὐτὰ οἱ Βυζαντινοί. Εὗρον σπανιώτατα ἀρώματα, πλῆθος μεταξωτὰ ὑφάσματα, ἄφθονον «***ἀσημικόν, ἐνδύματα ὁλοσηρικὰ*** (ὁλομέταξα), ***θαυμαστοὺς τάπητας καὶ ἀναρίθμητα ἄλλα πολύτιμα πράγματα.*** Πρὸ παντὸς ηὐφραναν τὴν καρδίαν τοῦ Ἡρακλείου τριακόσιαι σημαῖαι χρι-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

στιανικαί, τὰς ὁποίας οἱ Πέρσαι εἶχον κυριεύσει κατὰ διαφόρους καιρούς». Ὁ Ἡράκλειος πλησιάζει νὰ φθάσῃ εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ μεγάλου βασιλέως, εἰς τὴν Κτησιφῶντα. Οἱ Πέρσαι ἀναγκάζονται τότε ταπεινωμένοι νὰ ζητοῦν εἰρήνην. Αἱ Ἑλληνικαὶ χῶραι, τὰς ὁποίας εἶχον κατακτήσει, ἐπιστρέφονται εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἐπιστρέφεται καὶ ὁ τίμιος Σταυρὸς (628).

Ἀπὸ τὴν Ἀσίαν ὁ Ἡράκλειος ἀναγγέλλει εἰς τὴν βασιλεύουσαν τὴν χαρμόσυνον εἴδησιν. Ἡ ἐπιστολή του ἀναγινώσκεται ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐν μέσῳ τῶν εὐχῶν, τῶν εὐλογιῶν καὶ τῶν ἐπευφημιῶν ἀναριθμήτου λαοῦ· «*Ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ πᾶσα ἡ γῆ, δουλεύσατε τῷ κυρίῳ ἐν εὐφροσύνῃ. Ἔπεσε γὰρ ὁ ὑπερήφανος καὶ θεομίσητος Χοσρόης*».

Ὁ θρίαμβος τοῦ Ἡρακλείου.—Ὁ νικηφόρος βασιλεὺς κινεῖ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πρωτεύουσάν του. Θριαμβευτικὴ ἦτο ἡ πορεία του διὰ μέσου τῶν χωρῶν, τὰς ὁποίας ἀπηλευθέρωσεν. Εἰς προϋπάντησίν του ἐξῆλθον ὁ λαός, οἱ μεγιστᾶνες, ὁ πατριάρχης Σέργιος «*βαστάζοντες κλάδους ἐλαιῶν καὶ λαμπάδας καὶ εὐφημοῦντες αὐτόν μετὰ χαρᾶς καὶ δακρύων. Καὶ ἀφοῦ ἐνηγκαλίσθησαν πατὴρ καὶ υἱός, ἔβρεξαν καὶ οἱ δύο τὴν γῆν μὲ τὰ δάκρυά των. Ἀφοῦ εἶδε τοῦτο ὁ λαός, ὅλοι μαζὶ ἀνέπεμψαν εὐχαριστηρίους ὕμνους εἰς τὸν Θεόν* (1). Ἐν θριάμβῳ εἰσέρχεται ὁ Ἡράκλειος εἰς τὴν Πόλιν ἐπὶ ἅρματος μεγαλοπρεποῦς, τὸ ὁποῖον σύρουν τέσσαρες ἐλέφαντες, προπορευόμενοι δὲ ἄνδρες κρατοῦν ὑψηλὰ τὸν τίμιον Σταυρόν.

Τὸ ἑπόμενον ἔτος (629) ὁ Αὐτοκράτωρ φέρει εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα τὸν Σταυρὸν καὶ τὸν ὑψώνει μεγαλοπρεπῶς ἐκεῖ ὅπου ἄλλοτε τὴν ἰδίαν ἡμέραν τὸν εἶχον στήσει ὁ Ἅγιος Κωνσταντῖνος καὶ ἡ Ἁγία Ἑλένη. Καὶ ἐπῆγεν ὁ Βασιλεὺς εἰς τὸν Κρανίου τόπον βαστάζων τὸν Σταυρόν, καθ' ὃν χρόνον οἱ ἱερεῖς ἔψαλλον: «*Σῶσον, Κύριε τὸν λαόν σου καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου, νίκας τοῖς Βασιλεῦσι κατὰ βαρβάρων δωρούμενος*», καὶ ἀναρίθμητος λαὸς ἐπαναλαμβάνει τοὺς ὕμνους. Τὴν 14ην Σεπτεμ-

(1) Τὴν περιγραφὴν ἔχουν τὸ Πασχάλιον χρονικὸν καὶ ὁ Θεοφάνης. —Βλ. τὸν Ἄγγλον ἱστορικὸν Γίββωνα καὶ τὸν ἡμέτερον Παπαρηγόπουλον.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

βρίου ἑκάστου ἔτους ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν πανηγυρίζει τὴν ἱερὰν μνήμην τῆς διπλῆς Ὑψώσεως τοῦ τιμίου Σταυροῦ.

Τὰ τρόπαια τοῦ Ἡρακλείου λαμπρύνουν τὸν Μεσαιωνικὸν Ἑλληνισμόν, καὶ εἰς τοὺς συγχρόνους παρήγαγον κατάπληξιν. Ἀπὸ τὰ βάθη τῆς Ἀνατολῆς ἔρχοντσι πρέσβεις τῶν Ἰνδῶν βασιλέων, ἀπὸ τὴν μακρινὴν Δύσιν πρέσβεις τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας διὰ νὰ τὸν συγχαροῦν. «Ἡ ἔκβασις τοῦ ἀγῶνος, λέγει ὁ Γίββων, διεκήρυξεν εἰς ὅλον τὸν κόσμον ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ νικηθοῦν οἱ Πέρσαι. Ἀπὸ τὰς ἡμέρας τοῦ Σκιπίωνος καὶ τοῦ Ἀννίβα δὲν εἶχεν ἐκτελεσθῆ τόσον τολμηρὸν ἔργον, ὅσον ἦτο ἡ ἐπιχείρησις τὴν ὁποίαν ἀνέλαβεν ὁ Ἡράκλειος πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ Κράτους».

Ἡράκλειος.

Ὁ νέος ἐχθρός. Οἱ Ἄραβες.—Αἰφνιδίως ὅμως ἄλλος ἐχθρὸς τῆς πίστεως ἐπιπίπτει ὡς κεραυνός. Ποῖος ἦτο δυνατὸν νὰ φαντασθῆ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅτι εἷς ἄγνωστος λαὸς τῆς ἐρήμου ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν θὰ ἔφερεν εἰς κίνδυνον τὴν Αὐτοκρατορίαν καὶ τὸν Χριστιανισμόν; Εὑρίσκετο ἀκόμη εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ ὁ Ἡράκλειος, ὅτε ἔμαθεν αἰφνιδίως τὰς πρώτας κατακτήσεις τῶν ***Ἀράβων***. Ὡς φοβερὸν μετέωρον ἐνσκήπτουν οἱ Ἄραβες ἀπὸ Νότου, ἀνέρχονται πρὸς Βορρᾶν καὶ κατακλύζουν τὰς ἐπαρχίας συγχρόνως καὶ τοῦ Περσικοῦ καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ Κρά-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τους. Καὶ τὸ μὲν Περσικὸν Κράτος καταλύεται ἀμέσως. Ἡ πάλη ὅμως μεταξὺ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῶν Ἀράβων ἐξηκολούθησεν ἀδιαλείπτως σχεδὸν 400 ἀκόμη ἔτη, καὶ ἐξακολουθεῖ ἀκόμη ἕως σήμερον μὲ τοὺς διαδόχους αὐτῶν τοὺς Τούρκους!

Αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις τῆς Συρίας ἀρχίζουν νὰ πίπτουν, ἡ μία ὕστερον ἀπὸ τὴν ἄλλην, εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἀράβων. Ὁ Ἡράκλειος τρέχει ὁ ἴδιος μὲ τὸν στρατόν του, ἀλλ' ἡ ὁρμὴ τῶν Ἀράβων εἶναι ἀκάθεκτος, ὁ ἀήττητος ἕως τώρα Αὐτοκράτωρ δὲν κατορθώνει τίποτε σπουδαῖον, καὶ παλαίει ματαίως ν' ἀναχαιτίσῃ τὸν ὁρμητικὸν χείμαρρον. Ἡ Ἱερουσαλὴμ παραδίδεται εἰς τοὺς Ἄραβας (637) διὰ συνθηκῶν, τὰς ὁποίας ὑπέγραψεν ὁ Χαλίφης, ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῶν Ἀράβων, μὲ τὸν πατριάρχην τῆς ἱερᾶς πόλεως. Διὰ τῶν συνθηκῶν τούτων ἐξασφαλίζονται εἰς ὅλους τοὺς Χριστιανοὺς κατοίκους ἡ ζωὴ καὶ ἡ διατήρησις τῆς πίστεως αὐτῶν, καὶ οὕτω διὰ πρώτην φορὰν ἀναγνωρίζονται ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ προνόμια εἰς τὸν Ὀρθόδοξον Χριστιανισμόν. Ἀμέσως μετὰ τὴν Ἱερουσαλὴμ πίπτει ἡ ***Ἀντιόχεια***· ἔπειτα ὁλόκληρος ἡ Συρία καὶ ἡ Μεσοποταμία. Μὲ τὴν ἰδίαν ταχύτητα κατακτοῦν οἱ Ἄραβες καὶ τὴν ***Αἴγυπτον***, πίπτει καὶ ἡ μεγάλη Ἀλεξάνδρεια. Αἱ δύο λαμπρότεραι πόλεις τῆς Αὐτοκρατορίας μετὰ τὴν βασιλεύουσαν ἔχουν πέσει εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν, καὶ αἱ δύο μεγάλαι χῶραι, εἰς τὰς ὁποίας ἐπὶ αἰῶνας ἐζωογονήθη καὶ ἤνθησε λαμπρότατος ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμός, ἔχουν ἀπολεσθῆ διὰ παντός.

Εἰς τοὺς διαδόχους τοῦ Ἡρακλείου ἐπεφυλάσσετο ἡ τιμὴ νὰ σταματήσουν τὸν χείμαρρον τῶν Ἀράβων, νὰ σώσουν τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὸν πολιτισμὸν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀλλὰ πρὶν προχωρήσωμεν, πρέπει νὰ γνωρίσωμεν καλύτερα τὸν μέγαν ἐκεῖνον λαόν, ὁ ὁποῖος εἶχε πολὺ μεγάλην δρᾶσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος.

β'.—Οἱ Ἄραβες καὶ ἡ θρησκεία τοῦ Ἰσλάμ.

Ἡ Ἀραβία καὶ οἱ Ἄραβες. - Ἡ Ἀραβικὴ χερσόνησος εἶναι ἄγονος καὶ πολὺ ὀλίγοι κάτοικοι δύνανται νὰ ζήσουν εἰς αὐτήν. Εἰς τὰς ἀκτὰς πρὸς τὴν Ἀφρικὴν τὸ ἔδαφος εἶναι

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

εὔφορον, ἐκεῖ ἦτο ἡ ***εὐδαίμων Ἀραβία*** τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ ἐκεῖ εἶχε συγκεντρωθῆ ὁ πληθυσμὸς καὶ ἦσαν πόλεις, ἡ ***Μέκκα,*** ἡ ***Μεδίνα***. Ὁ πληθυσμὸς ὅλης τῆς Ἀραβίας σήμερον θὰ εἶναι περὶ τὰ 4 ἑκατομμύρια, δὲν θὰ ἦτο περισσότερος τὸν 7ον αἰῶνα, τὴν ἐποχὴν τῆς ἐμφανίσεως εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀράβων.

Οἱ κάτοικοι ὠνομάζοντο ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα "***Αραβες***[1]. Ὁ Ἄραψ ἔχει κανονικὸν πρόσωπον καὶ σῶμα ῥωμαλέον, τὸ ἔνδυμά του ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓν ὑποκάμισον καὶ ἕνα πλατὺν μανδύαν. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἦσαν ἐνδεδυμένοι οἱ παλαιοὶ Ἄραβες. Μὲ πάθος ἠγάπων τὸν πόλεμον, ὅπως οἱ σημερινοὶ ***Βεδουῖνοι*** (ἄνθρωποι τῆς ἐρήμου), καὶ ἦσαν ὡπλισμένοι μὲ μίαν ἐλαφρὰν λόγχην, μὲ τόξον, μὲ μικρὰν στρογγυλὴν ἀσπίδα.

Ὁ Μωάμεθ.—Οἱ Ἄραβες ἦσαν χωρισμένοι εἰς πολλὰς φυλάς. Μεταξύ των ὑπῆρχεν εἷς δεσμός, ἓν κοινὸν ἱερόν, ἡ ἱερὰ πόλις Μέκκα, ὅπου ἦτο ὁ ναὸς ***Καάβα***, καὶ ὅπου μετέβαινον ἀπὸ πολὺ μακρὰν εἰς προσκύνημα, ὅπως καὶ σήμερον. Ἡ θρησκεία των ἦτο ὁ πολυθεϊσμός, λατρεία τῶν εἰδώλων, πολλοὶ ἦσαν Χριστιανοὶ καὶ ἐγνώριζον τὸν ἕνα Θεόν[2].

Εἷς πτωχὸς ποιμὴν Ἄραψ, ὁ ***Μωάμεθ***, μίαν ἡμέραν εἶδεν ἐν ὅραμα: ἓν ὂν ὑπερφυσικὸν παρουσιάσθη ἐνώπιόν του καὶ τοῦ εἶπε: ***κήρυξε***! Ἦτο ὁ ἄγγελος Γαβριήλ. Ἀπὸ τότε ὁ Μωάμεθ ἐθεώρησεν ἑαυτὸν ὡς προφήτην ὑποχρεωμένον ν' ἀποκαλύψῃ τὴν ἀληθινὴν πίστιν. Κατ' ἀρχὰς εὗρε μεγάλην ἀντίστασιν μεταξὺ τῶν ὁμοεθνῶν αὐτοῦ, ἠναγκάσθη μάλιστα διὰ νὰ σώσῃ τὴν ζωήν του, νὰ φύγῃ εἰς τὴν πόλιν ***Μεδίναν***, ἡ ὁποία ἔγινεν ἡ πόλις τοῦ προφήτου[3]. Μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας κατώρθωσεν ὁ Μωάμεθ νὰ διαδώσῃ τὴν διδασκαλίαν του εἰς ὅλην τὴν Ἀραβίαν. ***Διὰ τῆς θρησκείας εἶχεν ἐπιτύχει τὴν ἑνότητα τοῦ Ἀραβικοῦ λαοῦ.***

---

1. Εἶναι **σημῖται,** φυλὴ συγγενὴς μὲ τοὺς ἀρχαίους Φοίνικας καὶ μὲ τοὺς Ἑβραίους.

2. Ὁ Χριστιανισμὸς εἶχε διαδοθῆ ἀπὸ τὴν Ἀβυσσηνίαν, ὅπου τὸν εἶχον κηρύξει Βυζαντινοὶ ἱεραπόστολοι.

3. Τὸ ἔτος τῆς φυγῆς τοῦ Μωάμεθ εἶναι τὸ ἔτος, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἀρχίζει ἡ χρονολογία τῶν Μωαμεθανικῶν λαῶν (λέγεται **Ἐγίρα**, τὸ 622).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τὸ Κοράνιον.— Ὁσάκις ὁ Μωάμεθ ἐδίδασκεν, οἱ πιστοὶ ἔγραφον τὰ λόγια του εἰς φύλλα φοίνικος καὶ τεμάχια δέρματος. Ἀπὸ τὰ λόγια αὐτὰ συνετάχθη ἀργότερα τὸ ***Κοράνιον*** (ἀνάγνωσις), τὸ ἱερὸν βιβλίον, τὸ ὁποῖον περιέχει τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ. Ὁ Μωάμεθ ὀνομάζει τὴν θρησκείαν του ***Ἰσλάμ***, ὑποταγὴν (εἰς τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ): «*Δὲν ὑπάρχει παρὰ εἷς μόνος Θεός, ὁ* ***Ἀλλάχ***, *καὶ ὁ Μωάμεθ εἶναι ὁ προφήτης τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ*».

Τὸ ***Μουσουλμανικὸν*** δόγμα, ὅπως ὀνομάζεται τὸ δόγμα τῶν ***πιστῶν***, εἶναι πολὺ ἁπλοῦν. Ὁ Θεὸς ἐπικοινωνεῖ μὲ τοὺς ἀνθρώπους διὰ τῶν προφητῶν του, ὁ Ἀβραάμ, ὁ Μωϋσῆς, ὁ Χριστὸς εἶναι προφῆται, ὁ μεγαλύτερος προφήτης εἶναι ὁ Μωάμεθ. Τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως θ' ἀναστηθοῦν οἱ ἄνθρωποι καὶ θὰ κριθοῦν, οἱ ἀσεβεῖς, οἱ κακοὶ θὰ ῥιφθοῦν εἰς τὴν γέενναν, εἰς τὸν Ἅδην, οἱ δὲ πιστοὶ θὰ εἰσέλθουν εἰς τὸν παράδεισον, ὅπου τρέχουν ῥύακες καθαροῦ ὕδατος, γάλακτος καὶ οἴνου καὶ ὅπου θὰ ὑπηρετοῦνται ἀπὸ ὡραίας παρθένους, «*οὐρί*». Ἄξιοι τοῦ παραδείσου εἶναι ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι πιστεύουν εἰς τὸν Θεόν, κάμνουν τακτικὰ τὰς προσευχάς, τὰς νηστείας των καὶ ἐλεημοσύνας, πρῶτοι δὲ ἀπὸ ὅλους πηγαίνουν εἰς τὸν παράδεισον ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι πίπτουν εἰς τὸν πόλεμον διὰ τὴν διάδοσιν τῆς θρησκείας τοῦ ***Ἀλλάχ***.

Αἱ κατακτήσεις.—Ὁ Μωάμεθ εἶχεν εἴπει: *Κάμετε τὸν πόλεμον ἐναντίον ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι δὲν πιστεύουν εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὸν προφήτην του*». Ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ (632) οἱ Ἄραβες ἤρχισαν τὸν ***ἱερὸν πόλεμον***. Ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν εἶχεν ἀμύθητα πλούτη, ὁ αὐτοκράτωρ τῶν Ἑλλήνων εἶχε πλουσίαν χώραν, καὶ οἱ Ἄραβες, συνηθισμένοι εἰς πολὺ πτωχὸν βίον, ἐρρίφθησαν ἀκράτητοι εἰς τὰς εὐφόρους χώρας, ὅπου θὰ εὕρισκον πλούσια λάφυρα καὶ εἶχον ἐμπρός των τὸν παράδεισον. Εἰς κάθε μάχην καθυποτάσσουν καὶ ἀπὸ μίαν μεγάλην χώραν.

Πρώτη καθυποτάσσεται ἡ Ἑλληνικὴ Συρία (638) εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, καὶ κατόπιν ἓν μέρος τῶν Ἀράβων βαδίζει πρὸς κατάκτησιν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν, καὶ γίνονται ἐπὶ αἰῶνας, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἀκούραστοι ἐχθροὶ τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Ἀλλ' ἂς ἀκολουθήσωμεν ἤδη αὐτοὺς εἰς τὴν ὅλην ἐξάπλωσίν των εἰς τὸν κόσμον. Ἄλλος στρατὸς ἐβάδισε πρὸς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Α. καὶ καθυπέταξε τὴν Περσίαν καὶ κατέστρεψε τὸ ἀγέρωχον γένος τῶν Σασσανιδῶν (640). Τρίτος στρατὸς διευθύνεται πρὸς Δ. καὶ καταλαμβάνει τὴν Αἴγυπτον, ἔπειτα τὴν Βυζαντινὴν Ἀφρικήν. Κατόπιν οἱ Ἄραβες διέρχονται τὸν πορθμὸν τοῦ Γιβραλτάρ, εἰσορμοῦν εἰς τὴν Ἱσπανίαν καὶ καταστρέφουν τὸ βασίλειον τῶν Βησιγότθων (711). Ἡ κυριαρχία των εἰς τὴν Ἱσπανίαν διήρκεσε σχεδὸν ὀκτὼ αἰῶνας. Μετ' ὀλίγον διέρχονται τὰ Πυρηναῖα καὶ εἰσορμοῦν εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀλλὰ τότε ὁ ἀνδρεῖος ***δούξ*** (ἀρχηγὸς) τῶν Φράγκων ***Κάρολος Μάρτελος*** κατώρθωσε καὶ συνέτριψε τοὺς ἐπιδρομεῖς εἰς τὴν μάχην τοῦ ***Πικταβίου*** (Ποατιέ, 732).

Αἱ κατακτήσεις τῶν Ἀράβων ὑπῆρξαν κεραυνοβόλοι. Μόλις 50 ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ εἶχον προχωρήσει σχεδὸν ἕως τὸν Ἀτλαντικὸν Ὠκεανόν, μετὰ 100 δὲ ἔτη τὸ Ἀραβικὸν Κράτος ἦτο ἀπέραντον, ἐξετείνετο ἀπὸ τὸν Ἰνδὸν ποταμὸν ἕως τὰ Πυρηναῖα. Τὰ μέσα τοῦ Η' αἰῶνος (κατὰ τὸ 750) εἶχε λάβει πέρας ἡ κατάκτησις.

Τὸ Ἀραβικὸν Κράτος.—Οἱ πρῶτοι διάδοχοι τοῦ Μωάμεθ εἶχον τὸν τίτλον ***Χαλίφαι*** (τοποτηρηταὶ τοῦ προφήτου). Τὸ ἀπέραντον ὅμως κράτος ταχέως διεμελίσθη, καὶ μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας εἰς τὸ τέλος προέκυψαν τρία μεγάλα ***Μουσουλμανικὰ Κράτη***, τρία ***Χαλιφᾶτα*** : ἓν εἰς τὴν Ἀσίαν μὲ πρωτεύουσαν τὴν ***Βαγδάτην***, ἄλλο εἰς τὴν Ἀφρικὴν μὲ πρωτεύουσαν τὸ ***Κάϊρον*** καὶ τρίτον εἰς τὴν Ἱσπανίαν μὲ πρωτεύουσαν τὴν ***Κορδούην***.

Τὰ τρία Χαλιφᾶτα διετηρήθησαν πολὺν χρόνον εἰς ἔξοχον ἀκμήν. Ἀλλ' οἱ Ἄραβες περιέπεσαν ἀπὸ τὸν Ι' αἰῶνα εἰς μεγάλας ἔριδας, πολιτικὰς καὶ θρησκευτικάς, πολλοὶ στρατηγοί, ***ἐμίραι (ἀμιρᾶδες,*** ὅπως τοὺς ἔλεγον οἱ Βυζαντινοί), ἀνεκήρυξαν ἑαυτοὺς ἀνεξαρτήτους. Εἰς τὰς χώρας τοῦ ***ἑνὸς μεγάλου Ἀραβικοῦ Κράτους*** ἱδρύθησαν μὲ τὸν καιρὸν ὅπως εἶχε συμβῆ καὶ εἰς τὸ Ῥωμαϊκόν, πολλὰ ***Μουσουλμανικὰ Κράτη***[1]. Ἐν ἀπὸ αὐτὰ ὑπῆρξε μετὰ αἰῶνας καὶ τὸ Κράτος τῶν Τούρκων, τὸ

1. Εἰς τὴν Περσίαν, τὴν Συρίαν, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Ἀλγερίαν, τὸ Μαρόκον κλπ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὁποῖον ἐπέπρωτο, ἀφοῦ δὲν κατώρθωσαν οἱ Ἄραβες, νὰ καταστρέψῃ αὐτὸ τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν.

Ἡ κυβέρνησις τῶν Χαλιφῶν. — Ὁ Χαλίφης ἦτο ἀρχηγὸς τῆς θρησκείας καὶ τοῦ Κράτους, τὴν δὲ κυβέρνησιν ἀπετέλουν οἱ ***βεζίραι***, εἶδος ὑπουργῶν. Εἰς τὰς ἐπαρχίας ὑπῆρχον ἰδιαίτεροι διοικηταί, ὁ δὲ ***καδῆς*** (ὁ δικαστὴς) ἀπένεμε τὴν δικαιοσύνην, συμφώνως πρὸς τὸ Κοράνιον. Ὅλαι αἱ ὑπηρεσίαι ὑπήγοντο εἰς διάφορα ***ντιβάνια***, γραφεῖα, διεξήγοντο δὲ κυρίως ἀπὸ Ἕλληνας καὶ Πέρσας ὑπαλλήλους. Τὸ σπουδαιότερόν των ἔργον ἦτο νὰ εἰσπράττουν τοὺς φόρους ***(χαράτζι)***, ἐπλήρωνον δὲ τοὺς φόρους οἱ ὑπόδουλοι λαοί, οἱ Χριστιανοὶ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, οἱ ὁποῖοι εἶχον κρατήσει τὴν θρησκείαν των, οἱ ***ραγιάδες***. Τὴν διοργάνωσιν αὐτὴν παρέλαβον καὶ οἱ Τοῦρκοι, ὑπὸ τοιοῦτον δὲ σύστημα ἔζησαν οἱ Ἕλληνες τέσσαρας αἰῶνας κατὰ τὸν χρόνον τῆς δουλείας.

Ὁ Ἀραβικὸς πολιτισμός. — Ἐφ' ὅσον οἱ Ἄραβες ἦσαν κλεισμένοι εἰς τὴν Ἀραβίαν, εἶχον μείνει βάρβαροι. Ὅτε ἦλθον εἰς συνάφειαν μὲ τοὺς λαούς, τοὺς ὁποίους κατέκτησαν, ἀνέπτυξαν λαμπρότατον πολιτισμόν. Τὰ κέντρα εἶναι αἱ πρωτεύουσαι τῶν Χαλιφάτων. Κάθε φαντασίαν ὑπερβαίνουν αἱ διηγήσεις τῶν παλαιῶν περιηγητῶν, οἱ ὁποῖοι εἶδον οἱ ἴδιοι τὴν ἀπίστευτον πολυτέλειαν, τὰ ἀστείρευτα πλούτη τῶν παλατίων τῆς Βαγδάτης, τοῦ Καΐρου καὶ τῆς Κορδούης. Πολλοὶ Χαλίφαι ὑπῆρξαν ὀνομαστοί, ὁ πλέον φημισμένος εἶναι ὁ ***Ἁρὼν ἀλ Ῥασὶδ*** (κατὰ τὸ 800).

Εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον οἱ Μουσουλμάνοι ἔμαθον τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, τὸν τρόπον νὰ διανέμουν τὸ ὕδωρ καὶ τὴν τέχνην νὰ ποτίζουν [1]. Εἰς τὰς χώρας ἐπίσης τῆς Ἀνατολῆς οἱ Ἄραβες εὗρον ἀνθηρὰς βιομηχανίας, τὰς ὁποίας ἐτελειοποίησαν, διέπρεψαν δ' αὐτοὶ ἰδίως εἰς τὴν κατασκευὴν ὑφασμάτων μεταξωτῶν καὶ λεπτοϋφάντων, βελούδων καὶ ταπήτων. Μὲ μεγάλην δεξιότητα κατειργάζοντο τὰ δέρματα (τὸ μαροκῖνον εἰς τὸ

1. Διὰ τῶν Ἀράβων εἰσήχθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην πολλὰ νέα δένδρα καὶ φυτὰ ἄγνωστα ἕως τότε (τὸ ζαχαροκάλαμον, τὸ ῥύζι, ἡ μορέα, τὸ βαμβάκι καὶ πολλὰ ἄλλα).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μαρόκον), τὰ ὅπλα καὶ μάλιστα τὰ χαλύβδινα ἐλάσματα τῶν ξιφῶν (***δαμασκηνά***, εἰς τὴν Δαμασκόν). Ἐξαίσια ἰδίως εἶναι τὰ κομψοτεχνήματα μὲ ἐγκολλήσεις ἀπὸ ἐλεφαντοστοῦν καὶ μάργαρον (σιντέφι). Ἡ πλουσία αὕτη βιομηχανία τῶν Ἀράβων ἔδωκε γέννησιν εἰς πολὺ ζωηρὸν ἐμπόριον, τὰ καραβάνια ἐπήγαινον μακρὰν μὲ τὰ ἐμπορεύματα, ἔφθανον καὶ ἕως τὴν Κίναν[1].

Αἱ Ἐπιστῆμαι καὶ αἱ Τέχναι.—Εἰς τὰς ἐπιστήμας οἱ Ἄραβες ἔκαμαν μεγάλας προόδους, ἰδίως δὲ τὰ μαθηματικά, ἡ ἄλγεβρα, ἡ ἀστρονομία, ἡ γεωγραφία ὀφείλουν πολλὰ εἰς τοὺς Ἄραβας. Μεγάλην δὲ φήμην ἀπέκτησαν καὶ εἰς τὴν ἰατρικήν, οἱ Ἄραβες ***ἀλχημισταὶ*** εἶναι οἱ πρόδρομοι τῶν νεωτέρων χημικῶν. Εἰς ὅλους ὅμως τοὺς κλάδους τῆς μαθήσεως οἱ Ἄραβες ὑπῆρξαν μαθηταὶ τῶν Ἑλλήνων, καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἦτο ὁ ἀγαπητός των φιλόσοφος.

Μὲ πάθος προσέτι ἠσχολοῦντο εἰς τὴν ποίησιν. Ἡ Βαγδάτη καὶ ἡ Κορδούη ἀνεδείχθησαν λαμπρόταται ἑστίαι γραμμάτων. Πολυάριθμα σχολεῖα, πανεπιστήμια, βιβλιοθῆκαι, ἀκόμη καὶ φιλολογικοὶ σύλλογοι ἐστόλιζον τὰς μεγάλας Ἀραβικὰς πόλεις. Εἰς ὅλα ταῦτα οἱ Ἄραβες ἐμιμήθησαν τὰς περιφήμους ***Ἑλληνικὰς σχολὰς τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως***. «Ὅτε ὁ Χαλίφης Ἀλ-Μαμοὺν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἔστειλε πρέσβεις εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔστειλε πράκτορας εἰς τὴν Ἀρμενίαν, τὴν Συρίαν, τὴν Αἴγυπτον διὰ νὰ συναθροίσουν τὰ συγγράμματα τῆς Ἑλλάδος. Διέταξε νὰ μεταφρασθοῦν εἰς τὴν Ἀραβικὴν γλῶσσαν ἀπὸ καλοὺς μεταφραστὰς καὶ παρεκίνει τοὺς ὑπηκόους του νὰ τὰ διαβάζουν μ' ἐπιμέλειαν καὶ ἐπιμονήν» (κατὰ τοὺς παλαιοὺς Ἄραβας ἱστορικοὺς καὶ τὸν Γίββωνα).

Ἡ δὲ ***Ἀραβικὴ τέχνη*** ἐδημιουργήθη ἀπὸ τὴν Βυζαντινὴν καὶ τὴν Περσικήν. Τὰ Ἀραβικὰ μνημεῖα εἶναι πρὸ παντὸς τὰ

---

1. Αἱ σχέσεις τῶν Ἀράβων μὲ τὴν Κίναν ἔχουν μεγίστην σημασίαν διὰ τὸν πολιτισμόν. Ἀπὸ ἐκεῖ οἱ Ἄραβες παρέλαβον καὶ διέδωκαν εἰς τὴν Εὐρώπην τρεῖς μεγάλας ἐφευρέσεις, τὴν **πυξίδα**, τὴν **πυρίτιδα** καὶ τὸ **χάρτην**.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἱερά των τεμένη ***(τζαμία)*** διὰ τὴν προσευχήν, καὶ τὰ παλάτια διὰ τὴν κατοικίαν τῶν Χαλιφῶν. Τὸ τέμενος περιλαμβάνει **μίαν** μόνον αἴθουσαν, ὅπου εἶναι ὁ ἄμβων καὶ τὸ ἱερόν, εἰς δὲ **τὴν** γωνίαν ὑψώνεται ὁ ***μιναρές***, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὁ ***μουεζίνης*** καλεῖ εἰς προσευχὴν τοὺς πιστούς. Τὰ Ἀραβικὰ ὅμως δὲν ἔχουν οὔτε τὴν ἁπλότητα καὶ τὴν χάριν τῶν Ἑλληνικῶν, οὔτε τὴν ἐπιβλητικὴν στερεότητα τῶν Ῥωμαϊκῶν. Ἔχουν ὅμως θαυμασίαν ἐλαφρότητα καὶ κομψότητα[1]. Εἶναι γεμᾶτα ἀπὸ ἔξοχα κοσμήματα μὲ χιλίων εἰδῶν περιπλεκόμενα γεωμετρικὰ σχήματα καὶ σχέδια φυτῶν, ἀνθέων, φυλλωμάτων, αἱ διακοσμήσεις δ' αὗται εἶναι ἐκεῖναι τὰς ὁποίας ὀνομάζομεν ***ἀραβουργήματα***.

Πύλη Ἀραβικοῦ τεμένους μὲ ποικίλα ἀραβουργήματα.

Ἡ ἐπίδρασις τῶν Ἀράβων. — Ὁ λεγόμενος ***Ἀραβικὸς πολιτισμὸς*** δὲν εἶναι δημιούργημα τῶν ἓξ αἵματος Ἀράβων, κυρίως προέρχεται ἀπὸ τὸν Περσικόν, μάλιστα δὲ ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμόν. Καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ οἱ Ρωμαῖοι εἶχον μεταβληθῇ, ὅταν κατέκτησαν τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἱστορικὴ σπουδαιότης τῶν Ἀράβων συνίσταται μόνον εἰς τοῦτο, ὅτι ἔφεραν εἰς συνάφειαν διαφόρους λαούς, συνεχώνευσαν διαφόρους πολιτισμοὺς καὶ ὑπῆρξαν ὁ ἑνωτικὸς δεσμὸς μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Εὐρώπης.

1. Ὀνομαστὰ Ἀραβικὰ μνημεῖα εἶναι τὸ περίφημον τζαμὶ τῆς Κορδούης τοῦ Η' αἰ., ἰδίως τὸ **Ἀλκαζὰρ** τῆς Σεβίλλης καὶ ἡ **Ἀλάμβρα** τῆς Γρενάδης, θαυμάσια παλάτια τοῦ ΙΓ' καὶ ΙΔ' αἰ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Βυζαντινοὶ καὶ Ἄραβες[1]. — Αἱ χῶραι, τὰς ὁποίας οἱ Ἄραβες κατέκτησαν εἰς τὴν προέλασίν των, ἦσαν χῶραι Ἑλληνικαὶ μὲ ἀνθηρότατον Ἑλληνικὸν πολιτισμόν, ἡ ***Συρία*** καὶ ἡ ***Αἴγυπτος***. Ὁ πρῶτος πολιτισμός, τὸν ὁποῖον ἐγνώρισαν, ἦτο ὁ Ἑλληνικός. Εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς ὀφείλουν οἱ Ἄραβες τὴν ἐπίδοσίν των εἰς τὰ γράμματα, τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τέχνης καὶ ὁλόκληρον σχεδὸν τὸν πολιτισμόν των. Τὰ πολυτελῆ παλάτια τῶν Χαλιφῶν ἦσαν στολισμένα κατὰ μίμησιν τῶν Βυζαντινῶν παλατίων. Τὴν Ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν βλέπομεν ἰδίως εἰς τὰ τεμένη των, εἰς τὰ ὁποῖα τὸ σχέδιον, μὲ τὸ ὁποῖον εἶναι κτισμένα, ὁ τροῦλλος, ὁ ὁποῖος τὰ σκεπάζει, εἶναι δανεισμένα ἀπὸ τὴν Βυζαντινὴν ἀρχιτεκτονικήν.

Ἐπὶ αἰῶνας διήρκεσαν, ὡς θὰ ἴδωμεν, οἱ πόλεμοι μεταξὺ τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Βυζαντινῶν, ἀλλ' ὑπῆρξαν καὶ ἐποχαὶ εἰρηνικῶν σχέσεων. Οἱ Χαλίφαι ἐπροσπάθουν νὰ προσελκύουν εἰς τὰς αὐλάς των τοὺς Βυζαντινοὺς σοφοὺς καὶ καλλιτέχνας, ἀλλὰ καὶ οἱ Βυζαντινοὶ ἐτίμων τοὺς Ἄραβας ὅπως ἄλλοτε καὶ τοὺς Πέρσας, καὶ οἱ Ἄραβες ἐθαύμαζον τὴν σοφίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν τῶν Ἑλλήνων.

4.γ'.—Ὁ ἀγὼν κατὰ τοῦ Ἰσλάμ.

Ἡ δυναστεία τοῦ Ἡρακλείου.—Τοὺς μεγάλους ἀγῶνας ἐναντίον τοῦ Ἰσλὰμ διεξήγαγον οἱ αὐτοκράτορες, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλουν τὴν ***δυναστείαν τοῦ Ἡρακλείου***. Οἱ δύο πρῶτοι, ὁ ***Κώνστας*** καὶ ὁ ***Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνᾶτος,*** κατώρθωσαν μὲ ὑπεράνθρωπους ἀγῶνας νὰ σταματήσουν τοὺς Ἄραβας (641—685).

Μετὰ τοὺς δύο ἀναξίους υἱοὺς τοῦ Ἡρακλείου ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ ἔγγονός του ***Κώνστας*** (641—668), ὁ ὁποῖος ἦτο βασιλεὺς γενναῖος καὶ ἀφωσιωμένος εἰς τὸ καθῆκόν του. Οἱ Ἄραβες οἱ υἱοὶ τῆς ἐρήμου, ἔμαθον καὶ τὴν ὁδὸν τῆς θαλάσσης καὶ κατεσκεύασαν πολυάριθμον στόλον, καὶ οὕτως ἠδύναντο νὰ προσβάλλουν καὶ τὰς νήσους. Ὥρμησαν μὲ τὸν στόλον των καὶ

1. Οἱ Βυζαντινοὶ ὀνομάζουν τοὺς Ἄραβας **Σαρακηνοὺς** (ἀπὸ τὸ ὄνομα μιᾶς ἀρχαίας Ἀραβικῆς φυλῆς), ἢ **Ἀγαρηνοὺς** (υἱοὺς τῆς Ἄγαρ).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐκυρίευσαν τὴν Κύπρον, τὴν Ῥόδον, ἐλεηλάτησαν τὰ Ἑλληνικὰ παράλια. Ὁ Χαλίφης τῆς Συρίας Μωαβίας ἀρχίζει μεγάλας ἑτοιμασίας διὰ νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ Κώνστας κατώρθωσε νὰ σταματήσῃ τὸν Μωαβίαν, τὸν ἠνάγκασε μάλιστα εἰς πληρωμὴν φόρου. Κατόπιν ὁ Αὐτοκράτωρ οὗτος ἔλαβε τὴν περίεργον ἀπόφασιν νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἰταλίαν, διὰ νὰ σώσῃ τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Βυζαντινὴν Ἀφρικὴν ἀπὸ τοὺς Ἄραβας. Εἰς τὴν Ἰταλίαν διῆλθε τὰ τελευταῖα του ἔτη, χωρὶς νὰ κατορθώσῃ τὰ μεγάλα σχέδιά του.

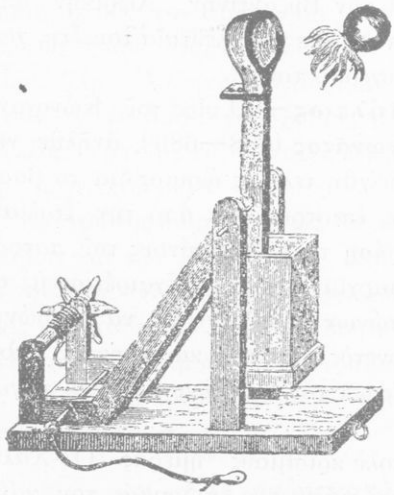
Ἡ πολιορκία τῆς Πόλεως.—Ὁ υἱὸς τοῦ Κώνσταντος, ***Κωνσταντῖνος Δ΄*** ὁ ***Πωγωνᾶτος*** (668—686), ἀνῆλθε νεώτατος εἰς τὸν θρόνον, ἀλλ' ἐδείχθη τελείως ὥριμος διὰ τὸ βαρὺ ἔργον. Ὁ λαός, μόλις τὸν εἶδε, ἐπιστρέφοντα ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν, ὅπου εἶχε μεταβῆ διὰ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς δολοφόνους τοῦ πατρός του καὶ νὰ στερεώσῃ τὴν κυριαρχίαν του, τὸν ἐχαιρέτισε μὲ τὸ ὄνομα ***Πωγωνᾶτος***, διότι ὁ πώγων αὐτοῦ ἤρχιζε νὰ φυτρώνῃ. Ὁ νεαρὸς Αὐτοκράτωρ ἦτο συνετὸς πολιτικὸς καὶ γενναῖος πολεμιστής, διὰ τῆς ἀνδρείας του ἔσωσε τὸν Ἑλληνισμὸν ἀπὸ μεγάλους κινδύνους.

Τὸ Κράτος διέτρεχε τότε πολὺ κρισίμους ἡμέρας. Ὁ Χαλίφης Μωαβίας εἶχεν ἀρχίσει καὶ πάλιν τὰς ἐπιδρομάς του κάθε ἔτος εἰς τὰς Ἑλληνικὰς θαλάσσας μὲ τὸν στόλον καὶ μὲ τὸν στρατόν του εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, αἱ περισσότεραι Ἀσιατικαὶ ἐπαρχίαι ἀνῆκον εἰς αὐτόν, ἦτο κύριος τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Ἀφοῦ ὁ Μωαβίας συνεπλήρωσε τὰς ἑτοιμασίας του, ἔβαλεν εἰς ἐνέργειαν τὸ μέγα σχέδιον, νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Προφήτης Μωάμεθ εἶχεν εἴπει: «Ἡ πόλις ἡ μεγάλη, ἡ περιβαλλομένη ἐκ δύο μερῶν ὑπὸ θαλάσσης καὶ ἐξ ἑνὸς μέρους ὑπὸ γῆς, θέλει πέσει ποτὲ εἰς χεῖρας τῶν μαχητῶν τοῦ Ἰσλάμ. Εὐτυχὴς ὁ στρατὸς ὁ μέλλων νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν, καὶ μακάριος ὁ στρατηγὸς ὁ ἡγούμενος τοῦ στρατοῦ τούτου». Οἱ Ἄραβες ὁρμοῦν μὲ ἰσχυρὸν στρατὸν καὶ στόλον ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καταπλημμυροῦν ὁλόκληρον τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ φθάνουν ἕως τὴν Χαλκηδόνα, διὰ πρώτην φορὰν πολιορκοῦν τὴν μεγάλην Χριστιανικὴν πρωτεύουσαν. Ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη (περὶ τὸ 675) μὲ ἀκατάβλητον ἐπιμονὴν ἐξακολουθεῖ ὁ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μωαβίας τὴν πολιορκίαν καὶ διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης, μὲ ἀκλόνητον ὅμως γενναιότητα ὑπερασπίζονται οἱ πολιορκούμενοι τὴν πρωτεύουσάν των.

Τὸ ὑγρὸν πῦρ.—Εἰς τὴν ἄμυναν τῆς πόλεως συνετέλεσε καὶ μία σπουδαιοτάτη πολεμικὴ ἐφεύρεσις τοῦ Ἕλληνος μηχανικοῦ Καλλινίκου ἐκ Συρίας. Ἦτο δὲ αὕτη τὸ ὀνομασθὲν ***ὑγρὸν*** ἢ ***Ἑλληνικὸν πῦρ***, τὸ ὁποῖον ἔκαιε καὶ εἰς τὸ ὕδωρ ἀκόμη, κατέστρεφε δὲ τὰ πάντα, καὶ τοὺς λίθους καὶ τὸν σίδηρον. Μὲ τὸ ὑγρὸν πῦρ ἐγέμιζον πυροπολικά, τὰ ὁποῖα ἐξαπέστελλον φλεγόμενα εἰς τὸ μέσον τοῦ Ἀραβικοῦ στόλου. Διὰ διαφόρων δὲ σιδηρῶν σωλήνων ἐξηκόντιζον αὐτὸ ἐναντίον τῶν ἐχθρικῶν στόλων καὶ στρατῶν, μετεχειρίζοντο δὲ καὶ ἓν εἶδος χειροβομβίδων ἀπὸ ὑγρὸν πῦρ. Ἡ φοβερὰ διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐφεύρεσις αὕτη μὲ μεγάλην φιλοπατρίαν διετηρήθη μυστικὴ ἕως τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ Κράτους.

Μία ἀπὸ τὰς μηχανάς, αἱ ὁποῖαι ἐξηκόντιζον τὸ ὑγρὸν πῦρ.

«***Τὸ ὑγρὸν πῦρ***, *ἐξακοντιζόμενον κατὰ διαφόρους τρόπους, διήρχετο τὸ κενὸν μὲ φοβερὰς ἐκπυρσοκροτήσεις καὶ μὲ θαμβωτικὰς ἀστραπάς. Αἱ ἐκτοξευόμεναι φλόγες ἔτρεχον ὡς ἀστραπὴ καὶ ἐβρόντων ὡς κεραυνὸς καὶ ἐγέμιζον τὸν ἀέρα μὲ πυκνὰ σύννεφα καπνοῦ. Περιεκύκλωνον εἰς μίαν στιγμὴν πλοῖα, κτίρια, ἀκόμη καὶ ὁλοκλήρους στρατούς. Αἱ τρομεραὶ καταστροφαί του ἔδιδον εἰς τοὺς ἀγῶνας μεταξὺ Βυζαντινῶν καὶ τῶν Ἀραβικῶν στόλων εἰκόνα τρόμου* (κατὰ τὸν Σλουμβερζέ).

Ἡ διάσωσις τῆς Πόλεως.—Ἐπὶ τέλους οἱ Ἄραβες δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀνθέξουν περισσότερον. Μετὰ ἑπτὰ ἐτῶν φοβεροὺς ἀγῶνας ἔχουν ἐξαντληθῆ, εἰς τὸ τέλος ὁ ἰσχυρὸς στόλος των καταστρέφεται ὁλόκληρος, ἡ πεζικὴ δύναμίς των ἐξολοθρεύε-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ται. Ἡ ἀνδρεία τῶν πολιορκουμένων καὶ τὸ ὑγρὸν πῦρ ἔχουν ἐξαφανίσει τοὺς λαμπροὺς στρατοὺς καὶ στόλους των. Ὁ ἀγέρωχος Μωαβίας ἀναγκάζεται νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν καὶ νὰ ὁμολογήσῃ πανηγυρικῶς τὴν ἧτταν αὐτοῦ, ἀναλαμβάνει δὲ καὶ τὴν πληρωμὴν μεγάλου φόρου εἰς τὸν μονάρχην τοῦ Χριστιανικοῦ Κράτους. Ἡ νίκη τῶν Ἑλλήνων ἦτο καὶ νίκη τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ [1].

Οἱ Ἕλληνες αὐτοκράτορες εἶχον σώσει τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τὴν κατάκτησιν τοῦ Ἰσλὰμ. Ὁ σύγχρονος τότε κόσμος ἀνεγνώρισε τὴν σημασίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ μεγαλουργήματος, καὶ πολυάριθμοι πρεσβεῖαι ἀπὸ τὸν Χαγᾶνον τῶν Ἀράβων, ἀπὸ τὰ ἔθνη καὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς Δύσεως, ἔρχονται καὶ τώρα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπως καὶ ἐπὶ Ἡρακλείου, διὰ νὰ συγχαροῦν τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Πωγωνᾶτον διὰ τὸν θρίαμβόν του. Ἡ γοητεία τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας ἔγινε τόσον μεγάλη, ὥστε ὅλοι οἱ ἐχθροί της ἔκυπτον τὴν κεφαλήν, «*μεγάλη ἡσυχία*», *λέγει ὁ Βυζαντινὸς χρονογράφος Θεοφάνης «ἐβασίλευεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὴν Δύσιν»*. [2]

Ἡ Θεσσαλονίκη καὶ οἱ Σλάβοι.—Κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους (675—681) σώζεται ὁ Ἑλληνισμὸς ἀπὸ ἄλλους βαρβάρους, οἱ ὁποῖοι προσβάλλουν τὰς Εὐρωπαϊκὰς χώρας. Κάθε σχεδὸν ἔτος ἡ μεγάλη πόλις τῆς ***Θεσσαλονίκης*** ἐπολιορκεῖτο μὲ μανίαν ἀπὸ τοὺς Σλάβους, οἱ ὁποῖοι εἶχον κατασκηνώσει εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἄπειρος ἦτο ὁ ἀριθμὸς τῶν βαρβάρων, ὁ ὁποῖος τὴν ἐπολιόρκει ἐνίοτε ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης, πολλὰς φορὰς καὶ κατὰ σειρὰν ἐπὶ πολλὰ ἔτη. Οἱ Σλάβοι ἔσυρον μαζί των

1. «Πολὺ συχνὰ τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος ἔσωσε τὴν νεαρὰν Εὐρώπην. Τὴν ἀκαταμάχητον προέλασιν τοῦ νέου πολεμοχαροῦς Ἰσλὰμ δὲν ἀνεχαίτισεν ὁ Κάρολος Μάρτελος εἰς τὸ Ποατιέ. Ὄχι, ἂν δὲν ἐσταμάτα τὴν ἔφοδον τῶν Βεδουΐνων ἡ ἡρωϊκὴ δυναστεία τοῦ Ἡρακλείου, οἱ σιδηροῖ ἐκεῖνοι ἄνδρες, ὁ Κώνστας καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνᾶτος, θὰ εἶχον ὑπερβῆ οἱ Ἄραβες τὸν Βόσπορον. Ὁ γενναῖος Φράγκος δοὺξ ἀπέκρουσε τὴν τελευταίαν παραφυάδα τῶν κατακτητῶν τοῦ κόσμου. Ἀσυγκρίτως μεγαλύτερον εἶναι τὸ ἔργον τοῦ Βυζαντίου. Ἐκράτησε τοῦτο τὴν ὁρμὴν τῆς κυρίας δυνάμεως τῶν Ἀράβων ἐπὶ ἕνα ὁλόκληρον αἰῶνα μὲ ἀκατάβλητον ἀνδρείαν, καὶ ἐπὶ τέλους ὁριστικῶς συνέτριψεν αὐτήν» (κατὰ τὸν **Γκέλτσερ** καὶ τὸν **Παπαρρηγόπουλον**).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀναρίθμητα ἄλλα «*βαρβαρικὰ καὶ ἀνήμερα φῦλα*», ἀλλ' ἡ γενναιότης τῶν κατοίκων τῆς πόλεως καὶ τῆς Βυζαντινῆς φρουρᾶς ἔσωζε τὴν πόλιν. Ὅπως ἡ Κωνσταντινούπολις, ὁμοίως καὶ ἡ Θεσσαλονίκη ἔσωσαν τότε τὸν Χριστιανικὸν πολιτισμόν, ὅπως οἱ κάτοικοι τῆς Πόλεως εἶχον «*ὑπέρμαχον στρατηγὸν*» τὴν Παναγίαν, ὁμοίως καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Θεσσαλονίκης εἶχον προστάτην καὶ σωτῆρα τὸν Ἅγιον Δημήτριον.

Ἀπὸ τότε ἡ Θεσσαλονίκη ἤρχισε νὰ γίνεται μεγάλη, καὶ ἐν μέσῳ τῆς βαρβαρότητος τῶν Σλάβων νὰ εἶναι ὁ φάρος τοῦ Χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, καὶ ἀνεδείχθη τὸ προπύργιον τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Διὰ νὰ δείξουν δὲ τὴν εὐγνωμοσύνην των οἱ κάτοικοι ἀνήγειραν τότε τὸν μεγαλοπρεπῆ ναὸν τοῦ Μεγαλομάρτυρος καὶ τὸν ἐστόλισαν μὲ ὡραιότατα ψηφιδωτά.

Τὸ τέλος τῆς δυναστείας (685—717).—Ὅτε ἀπέθανεν ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνᾶτος, τὸ Κράτος ἐφαίνετο ὅτι εἶχε σωθῆ. Ἀλλὰ τὸν ἥρωα ἐκεῖνον διεδέχθησαν ἀνάξιοι βασιλεῖς, καὶ τὰ 30 ἔτη, τὰ ὁποῖα ἐπηκολούθησαν, εἶναι ἔτη γεμᾶτα ἀπὸ ἀναρχίαν καὶ ἀναστάτωσιν.

Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Πωγωνάτου ***Ἰουστινιανὸς*** ὁ ***Β΄*** μὲ τὰς ἀσυνεσίας του φέρει τὸ Κράτος εἰς παραλυσίαν. Ὁ πόλεμος ἤρχισεν ἐναντίον τῶν Σλάβων, τῶν Βουλγάρων, τῶν Ἀράβων, καὶ τὸ Κράτος εἶναι εἰς κίνδυνον, ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς παρεκτρέπεται εἰς παραφορὰς καὶ προκαλεῖ στάσιν, ὁ λαὸς τὸν συλλαμβάνει, τοῦ κόπτει τὴν ῥῖνα (διὰ τοῦτο λέγεται ***Ρινότμητος***) καὶ τὸν ἐξορίζει εἰς τὴν Χερσῶνα τῆς Κριμαίας. Τὰ ἑπόμενα εἴκοσιν ἔτη (695—717) βασιλεύει ἀδιάλειπτος ἀναρχία. Ἐξ Αὐτοκράτορες ἀναβιβάζονται καὶ καταβιβάζονται ἀπὸ τὸν θρόνον ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ. Ἐπὶ τέλους ὁ οἶκος τοῦ Ἡρακλείου, ὁ ὁποῖος εἶχε σώσει τὸ Κράτος ἀπὸ τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς Ἄραβας, ἐξαφανίζεται μετὰ διάρκειαν ἑνὸς αἰῶνος.

Ἡ ἀπώλεια τῆς Βυζαντινῆς Ἀφρικῆς. — Οἱ Ἄραβες, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, κατέκτησαν μέγα μέρος τοῦ κόσμου ἀπὸ τὰς ἀρχὰς δὲ τῆς ἐμφανίσεώς των ὥρμησαν κατὰ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν. Κατὰ τὰ τέλη τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου, καθ' ὃν χρόνον οἱ Ἑλληνικοὶ στρατοὶ μάχονται γενναίως ἐναντίον τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, οἱ Ἀραβι-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κοὶ στρατοί, λαμβάνοντες καιρὸν ἀπὸ τὰς τότε ἐγερθείσας ταραχὰς εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν, προελαύνουν διὰ τῆς Ἀφρικῆς πρὸς τὴν Δύσιν. Καὶ εἰς τὸν δρόμον των κυριεύουν τὴν Βορείαν Ἀφρικήν, τὴν ὁποίαν εἶχε προσαρτήσει εἰς τὸ Κράτος ὁ Ἰουστινιανὸς καταστρέψας τὸ βασίλειον τῶν Βανδήλων. Μὲ ἀνδρείαν οἱ Ἕλληνικοὶ στρατοὶ ὑπερασπίζονται τὴν πρωτεύουσαν τῆς Βυζαντινῆς Ἀφρικῆς ***Καρχηδόνα.*** Οἱ Ἄραβες γίνονται κύριοι τῆς πόλεως, καταρρίπτουν τὰ τείχη, κατεδαφίζουν τὰς οἰκίας, καί, ὅπως ἄλλοτε οἱ Ῥωμαῖοι, ἐξαφανίζουν ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς τὴν παλαιὰν μεγαλόπολιν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καταστρέφεται καὶ ὁ ἀκμαιότατος Χριστιανικὸς Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς τῆς Ἀφρικῆς, ὅπως εἶχε καταστραφῆ τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου.

Πολεμικαὶ παρασκευαὶ τῶν Ἀράβων. — Οἰκτρὰ εἶναι ἡ κατάστασις τοῦ Κράτους, ἡ παραλυσία ἔχει ἐξαρθρώσει τὴν διοίκησιν, αἱ ἐπαρχίαι ἐλεηλατοῦντο ἀπὸ τοὺς πολεμίους, ἀπὸ τοὺς Ἄραβας εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἀπὸ τοὺς Σλάβους εἰς τὴν Εὐρώπην. Καὶ τὸ φοβερώτερον, οἱ Ἄραβες ἐβιάζοντο νὰ ἐπωφεληθοῦν ἀπὸ τὰς ἀδιαλείπτους τρικυμίας, εἰς τὰς ὁποίας ἐκλυδωνίζετο τὸ Κράτος. Ἀρχίζουν νὰ κάμνουν νέας καὶ κολοσσιαίας πολεμικὰς ἑτοιμασίας. Μὲ τρόμον μανθάνουν οἱ κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὰς πολυαρίθμους δυνάμεις, πεζικὰς καὶ ναυτικάς, τὰς ὁποίας συναθροίζουν οἱ Χαλίφαι, διὰ νὰ στήσουν τὴν σημαίαν τοῦ Μωάμεθ ἐπάνω εἰς τὰ τείχη τῆς Χριστιανικῆς πρωτευούσης. Ἑτοιμάζονται ὅμως νὰ ἀγωνισθοῦν διὰ τὴν ἀγαπητήν των Πόλιν, ἔχουν διαταχθῆ νὰ προμηθευθοῦν ἕκαστος τροφὰς διὰ τρία ἔτη, εἰς δὲ τὰς βασιλικὰς ἀποθήκας ἔχουν μαζευθῆ εἰς μεγάλας ποσότητας γεννήματα. Συγχρόνως τὰ χερσαῖα καὶ τὰ θαλάσσια τείχη τῆς πόλεως ἀνακαινίζονται, μηχαναὶ πετροβόλοι στήνονται ἐπάνω εἰς τὰ τείχη, πλοῖα πολεμικὰ κατασκευάζονται. Ὁ Ἑλληνισμὸς εἶχε

Λέων ὁ Ἴσαυρος
(ἀπὸ νόμισμα).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μεγάλας ἠθικὰς δυνάμεις, καὶ δὲν τοῦ ἐχρειάζετο παρὰ ὁ ἄνθρωπος νὰ δώσῃ ζωὴν εἰς τὰς δυνάμεις του. Ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ἐμφανίζεται, εἶναι ὁ στρατηγὸς ***Λέων,*** ὁ ὁποῖος ἀναβαίνει εἰς τὸν θρόνον ὡς αὐτοκράτωρ ***Λέων Γ' ὁ Ἴσαυρος*** ἀποφασισμένος μὲ σιδηρᾶν χεῖρα ν' ἀνορθώσῃ καὶ νὰ διασώσῃ τὸ Χριστιανικὸν Κράτος.

Ἡ δευτέρα πολιορκία. (717).—Οἱ Ἄραβες ἀποκλείουν μὲ στρατὸν καὶ στόλον τὴν πρωτεύουσαν, οἱ στρατοὶ σκεπάζουν τοὺς λόφους, ὁ στόλος των σκεπάζει τὴν θάλασσαν, «*ὅπως ἄλλοτε ὁ στόλος τοῦ Ξέρξου*». Μὲ τὰ ***πυρφόρα πλοῖα,*** δηλαδὴ μὲ τὰ πυρπολικά, κατακαίει ὁ βασιλεὺς τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα, καὶ τὸ πρῶτον τοῦτο κατόρθωμα δίδει θάρρος, οἱ κάτοικοι ἑτοιμάζονται εἰς γενναίαν ἄμυναν. Ἐπὶ ἓν ἔτος ἐξακολουθοῦν τὰς λυσσαλέας ἐπιθέσεις των οἱ Ἄραβες ἐναντίον τῆς πόλεως καὶ ἀπὸ τὴν ξηρὰν καὶ ἀπὸ τὴν θάλασσαν, ἀλλὰ μὲ ἀκαταδάμαστον θάρρος ὑπερασπίζονται οἱ κάτοικοι τὴν πόλιν. Ἐπὶ τέλους κατατροπώνουν καὶ τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον, ἡ στέρησις τῶν τροφίμων καὶ ὁ βαρύτατος χειμὼν ἀποδεκατίζουν τοὺς Ἄραβας, οἱ ὁποῖοι ἀναγκάζονται νὰ λύσουν τὴν πολιορκίαν καὶ νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰ ἴδια μὲ τὰ ἐλεεινὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ καὶ στόλου των. Ἡ πανωλεθρία των ὑπῆρξε φοβερά, διότι ἀπώλεσαν 2,500 πλοῖα καὶ 500,000 ἄνδρας.

Οἱ κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Ἑλληνικὸς στρατός, ὁ Αὐτοκράτωρ εἶχον καὶ πάλιν σώσει τὸν Ἑλληνισμόν, τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὸν Εὐρωπαϊκὸν πολιτισμόν. Οἱ γενναῖοι καὶ εὐσεβεῖς κάτοικοι ἔτρεξαν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας διὰ ν' ἀναμέλψουν τὰ εὐχαριστήρια. Ἦτο αὕτη ἡ τρίτη πολιορκία καὶ λύτρωσις τῆς Πόλεως. Ἀκόμη καὶ σήμερον τιμῶμεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μας τὴν μνήμην τῶν τριῶν ἡρώων Χριστιανῶν βασιλέων, τοῦ ***Ἡρακλείου,*** τοῦ ***Κωνσταντίνου*** τοῦ ***Πωγωνάτου*** καὶ τοῦ ***Λέοντος*** τοῦ ***Ἰσαύρου,*** οἱ ὁποῖοι ἀπέκρουσαν τοὺς Ἀβάρους, τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς Ἄραβας. Καὶ τῶν τριῶν ἐκείνων θριάμβων διατηρεῖ τὴν μνήμην ὁ ***Ἀκάθιστος ὕμνος,*** καὶ διὰ τὴν τριπλῆν σωτηρίαν τῆς Πόλεως ἀναμέλπομεν μὲ κατάνυξιν ἕως σήμερον «*τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια*».

Τὰ ἐπινίκια καὶ αἱ ἐπευφημίαι τοῦ λαοῦ τῆς Χριστιανικῆς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πρωτευούσης ἀντήχησαν εἰς ὅλην τὴν Δύσιν, ἡ ὁποία ἦτο τότε καταφοβισμένη, διότι εἶχον καταλάβει οἱ Ἄραβες τὴν Ἱσπανίαν. Ἀναγνωρίζει ἡ Εὐρώπη ὅτι ὤφειλε τὴν σωτηρίαν της εἰς τοὺς ἀκαταπονήτους κόπους καὶ ἀγῶνας τῶν Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων. Ὁ Πάπας τῆς Ρώμης, διὰ νὰ δείξῃ τὴν εὐγνωμοσύνην του, ἔστειλε τὰς εἰκόνας τοῦ Λέοντος εἰς τοὺς Χριστιανοὺς ἡγεμόνας τῶν Εὐρωπαϊκῶν χωρῶν καὶ διεφήμισεν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην τὸ ὄνομα τοῦ ἡρωϊκοῦ Ἕλληνος βασιλέως.

§ δ΄.—Τέλειος ἐξελληνισμὸς τοῦ Κράτους.

Αἱ ἀπώλειαι τοῦ Κράτους.—Ἀπὸ τὸν φοβερὸν ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ Ἰσλὰμ ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία ἐξῆλθε πολὺ περιωρισμένη. Ἔχει ἀπολέσει ἀπὸ τοὺς Ἄραβας τὴν Συρίαν, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Ἀφρικήν, κατὰ τὸν ἴδιον χρόνον ἔχασε καὶ ἀπὸ τοὺς Λομβαρδοὺς τὸ ἥμισυ τῆς Ἰταλίας.

Εἰς δὲ τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἵμου ἔχουν εἰσχωρήσει ἀπὸ τὸν 6ον αἰῶνα διάφοροι Σλαβικαὶ φυλαί. Εἰς τὰ ΒΔ. τῆς Χερσονήσου ἐγκατεστάθησαν οἱ ***Σέρβοι καὶ οἱ Κροάται***, εἰς τὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι εἶναι αἱ σημεριναὶ των οἰκήσεις. Ἀργότερα διέβησαν τὸν Δούναβιν οἱ Βούλγαροι καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰ ΒΑ. τῆς Χερσονήσου, μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ καὶ τοῦ ὄρους Αἵμου τὸ ὁποῖον λέγεται σήμερον Βαλκάνια.

Τὰ νέα σύνορα τοῦ Κράτους.—Τὸ Κράτος ἔχει ἀπολέσει μεγάλας καὶ πλουσιωτάτας χώρας εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἐπίσης ἔχει ἀπολέσει ὅλας τὰς κατακτήσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὴν Δύσιν. Αἱ δὲ ἐπιδρομαὶ καὶ ἐγκαταστάσεις τῶν Σλάβων εἰς τὰ Β. τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου ἀνησυχοῦν πολὺ τοὺς Αὐτοκράτορας τοῦ 7ου καὶ ἔπειτα τοῦ 8ου αἰῶνος.

Ἐξ ἄλλου ὅμως αἱ χῶραι, τὰς ὁποίας διατηρεῖ τὸ Κράτος εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ἀνατολήν, εἶναι χῶραι γνησίως Ἑλληνικαί. Ἐντὸς τῶν χωρῶν τούτων, εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, εἰς τὰς νήσους, εἰς τὴν ἐντεῦθεν τοῦ Αἵμου Χερσόνησον, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν Νότιον Ἰταλίαν, κατοικοῦν ἀμιγεῖς Ἕλληνες, τὸ Κράτος χάνει εἰς ἔκτασιν, ἀλλὰ περιορισθὲν κερδίζει εἰς συνοχήν. Τὰ νέα λοιπὸν σύνορα, ἐντὸς τῶν ὁποίων περιορίζεται, εἶναι τὰ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

φυσικὰ σύνορα, τὰ ὁποῖα ἁρμόζουν εἰς Κράτος Ἑλληνικόν.

Οἱ Ἕλληνες αὐτοκράτορες.—Τοιαύτη ὑπῆρξε καὶ ἡ ἀντίληψις τῶν συγχρόνων. Διότι ἀπὸ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Ἀνατολικοῦ Κράτους ὀνομάζονται ***Ἕλληνες*** ὑπὸ τῶν παλαιῶν ξένων ἱστορικῶν, οἱ ὁποῖοι λέγουν: ***οἱ Ἕλληνες*** (οἱ ***Γραικοὶ***) ***βασιλεῖς,—τὸ Βασίλειον, ἡ χώρα τῶν Ἑλλήνων***[1].

Τὸ Κράτος ἔχει ν' ἀντιμετωπίσῃ μεγάλους κινδύνους, τοὺς Ἄραβας εἰς τὴν Ἀνατολήν, τοὺς βαρβάρους τοῦ Βορρᾶ εἰς τὴν Εὐρώπην. Οἱ Ἕλληνες αὐτοκράτορες ἀντλοῦν δυνάμεις ἀπὸ τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα καὶ ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμόν, καὶ διοργανώνουν Κράτος καθ' ὁλοκληρίαν Ἑλληνικόν. Ὡς Χριστιανοὶ καὶ Ἕλληνες βασιλεῖς ἀποκρούουν τοὺς ἐχθροὺς τῆς πίστεως καὶ τοῦ ἔθνους, τοὺς Πέρσας καὶ ἔπειτα τοὺς Ἄραβας εἰς τὴν Ἀνατολήν, τοὺς Ἀβάρους καὶ τοὺς Σλάβους εἰς τὴν Εὐρώπην.

Ἡ γλῶσσα.—Τὸ πλάσμα, ὅτι ἡ Ἀνατολικὴ Αὐτοκρατορία ἦτο ἐξακολούθησις τῆς παλαιᾶς Ῥωμαϊκῆς, περιωρίζετο μόνον εἰς τὴν ἐπίσημον γλῶσσαν καὶ εἰς τὴν διοίκησιν, ἀλλ' ἤδη παύει καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς δύο ἐκδηλώσεις. Αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Ἰουστινιανός, ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀντιπρόσωπος τῆς παλαιᾶς Ῥωμαϊκῆς ἰδέας, ἀναγκάζεται νὰ δημοσιεύσῃ νόμους καὶ «*εἰς ταύτην τὴν κοινὴν καὶ Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ὥστε ὅλοι νὰ ἐννοοῦν αὐτοὺς καὶ νὰ ἔχουν πρόχειρον τὴν ἑρμηνείαν*». Ἀπὸ δὲ τὸν Μαυρίκιον (600) ὅλοι οἱ νόμοι καὶ ὅλα τὰ δημόσια ἔγγραφα γράφονται μόνον εἰς τὴν Ἑλληνικήν.

Ἡ διοίκησις.—Ὁ ἐξελληνισμὸς ἐμφανίζεται καὶ εἰς τὴν νέαν διοίκησιν τοῦ Κράτους. Ἕως τώρα ἐπεκράτει ἡ διοικητικὴ διαίρεσις καὶ πολιτικὴ διοργάνωσις τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου. Ἀπὸ τὸν 7ον αἰῶνα, ὅτε οἱ βάρβαροι ἀπὸ ὅλα τὰ σύνορα ἐπιτίθενται, ἡ ἀνάγκη τῆς εὐκολωτέρας ἀμύνης τῶν ἐπαρχιῶν προκαλεῖ νέαν διοικητικὴν διαίρεσιν.

Ἡ Αὐτοκρατορία διαιρεῖται εἰς πολλὰς περιφερείας, ὡς νὰ

---

1. **Γραικοὺς** (Graeci), ὅπως μᾶς ὀνομάζουν ἀπὸ τότε οἱ ξένοι, ἔλεγον καὶ τότε οἱ Ἕλληνες, ἐνθυμηθέντες πάλιν τὸ πανάρχαιον ἐθνικὸν τοῦτο ὄνομα.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

εἴπωμεν μεγάλους νομούς, εἰς τὰς ὁποίας ἑδρεύει καὶ ἀπὸ ἓν στρατιωτικὸν σῶμα. Αἱ διοικητικαὶ καὶ στρατιωτικαὶ αὗται περιφέρειαι ὀνομάζονται ***θέματα***, ἕκαστον δὲ ***θέμα*** διοικεῖται ἀπὸ τὸν διοικητὴν τοῦ ἑδρεύοντος ἐκεῖ στρατοῦ, ὁ ὁποῖος ὀνομάζεται ***στρατηγός***. Ὁμοίως οἱ κατώτεροι ἀξιωματικοὶ δὲν ἔχουν πλέον τὰ παλαιὰ Ρωμαϊκὰ ἀλλὰ Ἑλληνικὰ ὀνόματα: λέγονται ***χιλίαρχοι, ἑκατόνταρχοι***. Τὸ ἴδιον μάλιστα συμβαίνει καὶ εἰς τὴν κεντρικὴν διοίκησιν, οἱ ἀνώτεροι λειτουργοὶ λέγονται ***λογοθέται,*** αὐτὸς δὲ ὁ μονάρχης δὲν ὀνομάζεται πλέον μὲ τὸν Ρωμαϊκὸν τίτλον Imperator, ἀλλὰ καὶ ***Αὐτοκράτωρ*** καὶ μὲ τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα ***Βασιλεύς***.

Ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Ὀρθοδοξία.—Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐπίσης ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐκκλησία γίνεται τὸ ἀνώτατον πνευματικὸν κέντρον καὶ ἡ ὑπερτάτη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ ὅλης τῆς Ἀνατολῆς, ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως λαμβάνει μεγάλην δύναμιν, καὶ χάριν τιμῆς τὸν τίτλον ***Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης***.

Τώρα δὲ πρὸ παντός, ὅτε «παντοῖοι κίνδυνοι» περιεκύκλωνον τὸ Κράτος, ἐστερεώθη περισσότερον ἡ θρησκευτικὴ ἑνότης, οἱ ὀρθόδοξοι κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ οἱ ὀρθόδοξοι στρατοὶ ἔσωζον τὴν Χριστιανικὴν Αὐτοκρατορίαν. Μεγάλην δὲ τιμὴν ἀπέκτησεν ὁ ***Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνᾶτος,*** διότι ἀπέδωκε τὴν εἰρήνην εἰς τὴν Ἐκκλησίαν διὰ τῆς 6ης ***Οἰκουμενικῆς Συνόδου*** (681), ἡ ὁποία ἐνίσχυσε τὴν δύναμιν τῆς Ὀρθοδοξίας.

Ἡ Βασιλεία.—Ὁ αὐτοκράτωρ ἔχει ἤδη προσλάβει τὸν θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, ὁ ὁποῖος εἶναι ἓν ἀπὸ τὰ σπουδαιότατα γνωρίσματα τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ. Ἡ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου στέψις εἶναι ἀπαράβατος ἀρχὴ πρὸς νομιμοποίησιν τῆς ὑπὸ τῶν ἀρχόντων καὶ τοῦ λαοῦ ἐκλογῆς, πρέπει νὰ ἐπικυρώσῃ ἡ Ἐκκλησία διὰ τῶν εὐχῶν της τὴν ἐκλογήν. Ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Ἡρακλείου ὁ αὐτοκράτωρ τῶν Ἑλλήνων τιτλοφορεῖται «***πιστὸς ἐν Θεῷ βασιλεύς***». Ἡ Μεσαιωνικὴ ἡμῶν βασιλεία θεωρεῖται ὡς καθηγιασμένη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἀπὸ Θεοῦ ἀπορρέουσα. Εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ μονάρχου ἀντιπροσωπεύεται ὁ ***Χριστός***, εἶναι δηλαδὴ ὁ αὐτοκράτωρ, ὁ ***ἐκλεκτὸς*** τοῦ Κυρίου προστάτης καὶ ὑπέρμαχος τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὁ Χριστιανικὸν ἄθλημα. — *Ὁ Ἡράκλειος εἶναι ὁ πρῶτος Χριστιανὸς βασιλεύς, ὁ ὁποῖος μάχεται ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως μὲ τὸν Σταυρὸν εἰς τὰς χεῖρας.*

Ὁ Ἡράκλειος εἶναι διάδοχος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ συγχρόνως ὁ διάδοχος τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου. Αἱ ἐκστρατεῖαι του εἰς τὴν Ἀσίαν συνεχίζουν τὰς ἐκστρατείας τοῦ Μακεδόνος κατακτητοῦ, εἶναι συνάμα καὶ αἱ πρῶται ***Σταυροφορίαι***, τὰς ὁποίας ἐπιχειρεῖ ὡς σταυροφόρος καὶ ὑπέρμαχος τοῦ Χριστοῦ. Ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν μεγάλην Χριστιανικὴν πρωτεύουσαν καὶ τελειώνουν εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, τὴν ἱερὰν κοιτίδα τοῦ Χριστιανισμοῦ, μὲ τὴν ὕψωσιν τοῦ τιμίου Σταυροῦ. «*Ὁ Χριστός, λέγει ὁ Ἡράκλειος εἰς τοὺς στρατιώτας του, εἶναι ὁ νικητὴς βασιλεὺς πάντων καὶ δεσπότης καὶ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ. Μὲ τὴν βοήθειάν του εἶναι ἀσφαλὴς καὶ εὐσεβὴς ἡ νίκη.*" *Ἂς λάβωμεν* ***τοὺς στεφάνους τῶν μαρτύρων. Σταυρὸς ἐνίκησε, Σταυρὸς νικᾷ***», ἀνακράζει ὁ Χριστιανὸς βασιλεύς, καὶ ρίπτεται ἀπτόητος εἰς τὰς μάχας.

Ἡ δύναμις τῆς θρησκείας γίνεται ἰσχυρότατον ἐθνικὸν ἐλατήριον, ἡ ἄμυνα ὑπὲρ τοῦ Κράτους εἶναι ἄμυνα ὑπὲρ πατρίου θρησκεύματος. Τοιοῦτον χαρακτῆρα ἔδωκαν εἰς τοὺς πολέμους των οἱ Χριστιανοὶ ἡμῶν βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου, τοιοῦτος ὑπῆρξε καὶ ὁ χαρακτὴρ τοῦ ***Ἱεροῦ Ἀγῶνος*** τοῦ 1821 πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ τῶν Τούρκων.

Οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι.—Ὁ χαρακτὴρ οὗτος τοῦ ἀγῶνος «κατὰ βαρβάρων», εἶναι χαρακτὴρ θρησκευτικὸς ἅμα καὶ ἐθνικός, ἐκδηλώνεται δὲ λαμπρότατα εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους, οἱ ὁποῖοι ἐποιήθησαν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Οἱ κατανυκτικοὶ ἐκεῖνοι ὕμνοι, εἰς τοὺς ὁποίους πάλλονται ζωντανὰ τὰ αἰσθήματα τῆς συγχρόνου ζωῆς, ἐκδηλώνουν τὴν χαρὰν τοῦ θριάμβου καὶ εὔχονται «***νίκας τοῖς Βασιλεῦσι κατὰ βαρβάρων***».

Τότε ἐποιήθη ὁ ***Ἀκάθιστος ὕμνος***, νικητήριος παιὰν εὐγνωμοσύνης, εἰς τὸν ὁποῖον λάμπει θρησκευτικὴ καὶ ἐθνικὴ ἅμα χαρά:

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

«Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια
Ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν εὐχαριστήρια
Ἀναγράφω σοι ἡ πόλις σου, Θεοτόκε [1].

Ἡ ἀκολουθία τοῦ ***Ἀκαθίστου*** ὕμνου καὶ τῆς ***Ὑψώσεως τοῦ τιμίου Σταυροῦ*** εἶναι δύο μεγάλαι θρησκευτικαὶ καὶ ἐθνικαὶ συγχρόνως ἑορταί. Ἀπὸ τότε ἐπὶ 1300 ἔτη ἕως σήμερον μὲ βαθυτάτην κατάνυξιν ἀκούει πᾶς Ἕλλην εἰς τὴν ἐκκλησίαν πάσης χώρας, ὅπου ὑπάρχει Ἑλληνισμός, τοὺς ὕμνους ἐκείνους τῆς ἀφοσιώσεως, οἱ ὁποῖοι συνδέουν ἀδιαρρήκτως τὰς μεταγενεστέρας γενεὰς μὲ τοὺς Βυζαντινοὺς προπάτορας:

«Χαῖρε, δι' ἧς ἐγείρονται τρόπαια·
Χαῖρε, δι' ἧς ἐχθροὶ καταπίπτουσιν».

Παναγία ἡ Πλατυτέρα. Ζωγραφίζεται ἀκόμη ἕως σήμερον εἰς τὴν κόγχην τοῦ ἱεροῦ.

---

1. Οἱ Ἀκάθιστοι ὕμνοι (ὠνομάσθησαν Ἀκάθιστοι, διότι καθ' ὃν χρόνον ψάλλονται, παραμένουν ὅλοι ἀκάθιστοι εἰς τὸν ναὸν) εἶναι οἱ λεγόμενοι σήμερον **Χαιρετισμοὶ τῆς Θεοτόκου.** Οἱ Χαιρετισμοὶ ψάλλονται ἕως σήμερον τμηματικῶς τὸς Παρασκευὰς τῶν τεσσάρων πρώτων ἑβδομάδων τῆς μεγάλης Σαρακοστῆς, ἐν τῷ συνόλῳ δὲ τὴν Παρασκευὴν τῆς πέμπτης ἑβδομάδος.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΙΣ

ΕΠΟΧΗ Α΄—Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΡΩΜΑΪΚΗ
(325—717)

Ἀπὸ τὴν ἵδρυσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἕως τοὺς χρόνους, τοὺς ὁποίους ἡ μεγάλη Χριστιανικὴ πρωτεύουσα ἐσώθη ὁριστικῶς ἀπὸ τοὺς Ἄραβας, διαρκεῖ ἡ πρώτη μεγάλη περίοδος τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας. Θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀπὸ τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ αὐτῆς **Βυζαντινορωμαϊκήν.** Ἡ Ἀνατολικὴ Αὐτοκρατορία εἶναι κατ' οὐσίαν ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς, ἀπὸ τὸν 4ον αἰῶνα, Κράτος Ἑλληνικόν. Διατηρεῖ ὅμως, ἕνεκα τοῦ τρόπου τῆς δημιουργίας αὐτῆς, ἐπὶ πολὺν καιρὸν καὶ Ῥωμαϊκὰ γνωρίσματα. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 7ου αἰῶνος ἐξαφανίζονται ὅλα, καὶ ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 8ου τὸ Κράτος καθίσταται γνήσιον Ἑλληνικὸν ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν.

Εἰσαγωγή.—**Ἡ Ἑλληνικὴ Ἀνατολή.**—Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 4ου αἰῶνος συμβαίνουν μεγάλα ἱστορικὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα κλείουν τὴν ἀρχαίαν περίοδον τῆς ἱστορίας καὶ ἀνοίγουν τὴν Μεσαιωνικήν. Τὰ μεγάλα αὐτὰ γεγονότα εἶναι ἀφ' ἑνὸς ἡ Ἐπιδρομὴ τῶν Βαρβάρων καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς Ῥωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας. Ἀφ' ἑτέρου ἡ ὁριστικὴ ἐπικράτησις τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἡ ἵδρυσις μιᾶς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας εἰς τὴν Ἀνατολήν, τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Τὸ Ῥωμαϊκὸν Κράτος τῆς Δύσεως καταστρέφεται ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων, δηλαδὴ τῶν Γερμανῶν, καὶ εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ ἱδρύονται πολλὰ χριστιανικὰ Βαρβαρικὰ βασίλεια.

Ἀπὸ τοὺς χρόνους τῶν κατακτήσεων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ὁλόκληρος ἡ Ἀνατολὴ εἶχε γίνει καθ' ὁλοκληρίαν Ἑλληνική. Κατόπιν δέ, ὅτε οἱ Ῥωμαῖοι κατέκτησαν αὐτήν, ὁ Ἑλληνισμὸς ἐστερεώθη περισσότερον, ἐπεξετάθη δὲ καὶ εἰς τὴν Δύσιν,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἔγινε δηλαδὴ παγκόσμιος. Ἐγκολπωθεὶς δὲ τὸν Χριστιανισμόν, ὁ Ἑλληνισμὸς ἔλαβε μεγάλην δύναμιν, ὥστε ἡ Ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ ἔγινε τὸ μόνον πολυάνθρωπον καὶ πολιτισμένον μέρος τῆς ἀνθρωπότητος. Εἰς τὰς Ἑλληνικὰς ἐκείνας χώρας ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἵδρυσε νέαν πρωτεύουσαν, τὴν Κωνσταντινούπολιν. Μὲ τὴν ἵδρυσιν δὲ μιᾶς πρωτευούσης ἔγινε καὶ ἓν Κράτος εἰς τὴν Ἀνατολήν, καὶ ἐπειδὴ ἡ Ἀνατολὴ ἦτο Ἑλληνική, τὸ Κράτος ἔγινεν Ἑλληνικόν.

Ὁ αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος Α' ἦτο ὁ τελευταῖος μέγας Ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ. Ἀποθνήσκων ἐμοίρασε τὸ ἀπέραντον Κράτος εἰς τοὺς υἱούς του. Ὁ Ὀνώριος ἔλαβε τὴν Δύσιν, ὁ Ἀρκάδιος τὴν Ἀνατολήν. Τὸ Κράτος τῆς Δύσεως ἐκρημνίσθη ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων (τῶν Γερμανῶν), ἀλλὰ τὸ κράτος τῆς Ἀνατολῆς ἔζησε καὶ ἐμεγαλούργησε περισσότερον ἀπὸ 1000 ἀκόμη ἔτη (395—1453).

Α'. ΤΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ (395—518). Οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ ἀρχίζουν ἀπὸ τὸν Μέγαν Κωνσταντῖνον τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας (325), διότι ὁ μέγας οὗτος Αὐτοκράτωρ ἐνίσχυσε τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ τὴν Ὀρθοδοξίαν. Ὄχι μόνον διὰ τῆς κτίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου (325) ἔβαλε τὰ θεμέλια ἑνὸς μεγάλου Ἑλληνικοῦ Κράτους, καὶ αἱ ἀσάλευτοι ἠθικαὶ δυνάμεις τοῦ Κράτους αὐτοῦ εἶναι ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ Ὀρθοδοξία.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλα αἴτια συνετέλεσαν εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ Ἀνατολικοῦ Κράτους. Εἶναι δὲ ταῦτα τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ, διότι ὁ αὐτοκράτωρ ἐθεωρεῖτο ὑπὸ ὅλων τῶν λαῶν κοσμοκράτωρ. Ἦτο ὁ διάδοχος τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ συγχρόνως ὁ διάδοχος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία συνεκέντρωνε τὴν διπλῆν δόξαν τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Ῥώμης. Ἦτο σεβαστὴ εἰς ὅλους τοὺς Βαρβάρους, εἰς ὅλους δηλαδὴ τοὺς λαοὺς τοῦ κόσμου.

Εἰς τὴν δύναμιν τοῦ Ἀνατολικοῦ Κράτους συνετέλεσε προσέτι καὶ ἡ ὑπέροχος τοποθεσία τῆς πρωτευούσης αὐτοῦ. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἔκειτο εἰς τὸ μέσον τῶν χωρῶν, αἱ ὁποῖαι ἐκυβερνῶντο ἀπὸ αὐτήν, καὶ αἱ ὁποῖαι ἦσαν γνήσιαι Ἑλληνικαὶ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

χῶραι. Ἡ δὲ ἰσχυρὰ πολιτικὴ διοργάνωσις τῆς Αὐτοκρατορίας ἦτο ἡ μόνη κρατικὴ δύναμις εἰς ὅλον τὸν κόσμον κατὰ τὸν Μεσαίωνα.

Ὁ πρῶτος ἰδιαίτερος αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς μετὰ τὴν ὁριστικὴν διαίρεσιν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, εἶναι ὁ Ἀρκάδιος (395). Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ οἴκου τοῦ Θεοδοσίου δὲν ἦσαν μεγάλοι, κατὰ τὴν περίοδον ὅμως αὐτήν, τὸν 5ον αἰῶνα, τὸ Ἀνατολικὸν Χριστιανικὸν Κράτος ἐπάλαιε γενναίως ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν. Οἱ Γότθοι ἔκαμναν μεγάλας καταστροφάς, ἀλλὰ τέλος διευθύνθησαν εἰς τὴν Δύσιν. Ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β' ἀπεκρούσθησαν οἱ Πέρσαι. Ὁ Μαρκιανὸς ἔσωσε τὸ Κράτος ἀπὸ τὸν φοβερὸν Ἀττίλαν. Ἐπίσης καὶ οἱ διάδοχοί του ἠγωνίσθησαν ἀποτελεσματικῶς ἐναντίον τῶν βαρβάρων. Τὸ Κράτος τῆς Ἀνατολῆς σώζεται ἀπὸ τοὺς βαρβάρους, καὶ ἰδίως τοὺς Γερμανούς, οἱ ὁποῖοι κατέστρεψαν τὴν Ῥώμην καὶ τὸ Κράτος τῆς Δύσεως.

Συγχρόνως ἀγωνίζεται τὸ Κράτος ἐσωτερικῶς διὰ νὰ στερεωθῇ. Ὁ Ἑλληνισμὸς εἶναι ἀκμαῖος εἰς τὰς χώρας αὐτοῦ. Οἱ αὐτοκράτορες, οἱ μεγάλοι ἱεράρχαι ἐνισχύουν τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν Ὀρθοδοξίαν. Οὕτω ἡ ἐκκλησία γίνεται ἐθνικὸς δεσμός. Εἰς τοὺς ἀειμνήστους αὐτοκράτορας τοῦ 5ου αἰῶνος ὀφείλομεν τὴν δημιουργίαν ἑνὸς μεγάλου Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους.

Β'. Ο ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ ΚΑΙ Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ (518-610).

Ὁ πρῶτος μέγας αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου εἶναι ὁ Ἰουστινιανός. Ἡ μακροτάτη βασιλεία αὐτοῦ εἶναι μεγάλη ὄχι μόνον διὰ τὴν Βυζαντινὴν ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν (ἀκμάζει κατὰ τὸ 550).

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἔχει τὸ μέγα σχέδιον νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς ἐπιδρομεῖς Γερμανοὺς ἀπὸ τὰς χώρας τῆς Δύσεως καὶ νὰ ἀναστηλώσῃ τὴν παλαιὰν κοσμοκρατορίαν. Καταστρέφει δύο βαρβαρικὰ βασίλεια, τὸ βασίλειον τῶν Ὀστρογότθων εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ τὸ βασίλειον τῶν Βανδήλων εἰς τὴν Ἀφρικήν, οὕτως αἱ δύο μεγάλαι αὐταὶ χῶραι, ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Β. Ἀφρική, γίνονται μέρος τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐπίσης εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀποκρούει τοὺς Πέρσας, καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην τοὺς βαρβάρους τοῦ Βορρᾶ, οἱ ὁποῖοι ἔκαμναν φοβερὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὸ Κράτος. Οἱ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

βάρβαροι οὗτοι ἦσαν οἱ παλαιοὶ Οὖννοι, καὶ νέοι πολὺ φοβεροὶ βάρβαροι, οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Σλάβοι, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τότε ἐμφανίζονται εἰς τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἵμου.

Συγχρόνως ὁ Ἰουστινιανὸς ἐκτελεῖ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν μεγάλα ἔργα πολιτισμοῦ, τὰ ὁποῖα ἔκαμαν ἀθάνατον τὸ ὄνομά του εἰς τὴν ἱστορίαν. Βάλλει τάξιν εἰς τὴν ἀπέραντον παλαιὰν νομοθεσίαν καὶ ἐκδίδει σπουδαιοτάτας Συλλογὰς νόμων. Καὶ σήμερον ἀκόμη ἡ Ἰουστινιάνειος νομοθεσία εἶναι ἡ βάσις τοῦ δικαίου. Διαδίδει μὲ τὴν αὐτοκράτειραν Θεοδώραν τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τοὺς βαρβάρους λαούς, καὶ ἱδρύει πολλὰ φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα. Κτίζει τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν τῆς Ὀρθοδοξίας, καὶ τότε ἡ Βυζαντινὴ τέχνη ἔλαβε τὸν θεμελιώδη χαρακτῆρα αὐτῆς καὶ ἔφθασεν εἰς μεγίστην ἀκμήν. Ἐκτελεῖ δὲ πλεῖστα δημόσια ἔργα καὶ ἀνεγείρει παντοειδῆ κτίσματα. Συγχρόνως ἐμψυχώνει τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον. Ἡ Κωνσταντινούπολις γίνεται τὸ κέντρον τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου καὶ ἄφθονος πλοῦτος συναθροίζεται εἰς αὐτήν.

Μὲ τὸ μέγα ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπιτυγχάνεται ἡ κατίσχυσις τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ ἡ ὁριστικὴ συγκρότησις τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους. Δὲν ἐπέτυχεν ὁ Ἰουστινιανὸς τὸ ὄνειρόν του, νὰ ἱδρύσῃ παγκόσμιον Κράτος, ἀλλὰ κατώρθωσε νὰ στερεωθῇ καὶ νὰ μεγαλουργήσῃ ἐπὶ ἐννέα αἰῶνας ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία.

Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ πολεμοῦν καὶ αὐτοὶ γενναίως ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν. Οἱ πλέον ἐπικίνδυνοι εἶναι οἱ Πέρσαι, ἀλλὰ μετὰ μακροὺς ἀγῶνας κατατροπώνουν αὐτούς. Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν (περὶ τὸ 600) συμβαίνουν μεγάλα ἱστορικὰ γεγονότα :

1ον Οἱ Λομβαρδοὶ (οἱ τελευταῖοι Γερμανοὶ ἐπιδρομεῖς) ἐγκαθίστανται εἰς τὴν Ἰταλίαν. 2ον) Οἱ νέοι ἐχθροί, οἱ Σλάβοι, ἐξαπλώνονται εἰς τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἵμου. Ἀπὸ τότε οἱ Σλάβοι ἀποτελοῦν μέγαν κίνδυνον διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν, ἀλλὰ μὲ τὸν καιρὸν ἡ δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατώρθωσε νὰ συγχωνεύσῃ αὐτούς. Μετὰ τρεῖς αἰῶνας (τὸν 10ον αἰῶνα) πολὺ ὀλίγοι Σλάβοι ὑπῆρχον εἰς τὰ Νότια τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου.

Γ'. Ο ΗΡΑΚΛΕΙΟΣ ΚΑΙ Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ (610—717). Μετὰ τὸν οἶκον τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀνέρχεται εἰς τὸν θρόνον εἷς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἥρως Αὐτοκράτωρ, ὁ Ἡράκλειος. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ Αὐτοκρατορία κινδυνεύει εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς ἐχθροὺς αὐτῆς τοὺς Πέρσας.

Ὁ Ἡράκλειος ἐπιχειρεῖ πολλὰς ἐνδόξους ἐκστρατείας εἰς τὴν Περσίαν. Συγχρόνως ἡ Κωνσταντινούπολις σώζεται ἀπὸ τὴν πολιορκίαν τῶν Περσῶν (626). Μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας ὁ Ἡράκλειος κατατροπώνει τοὺς Πέρσας καὶ οὗτοι ταπεινωμένοι ἀναγκάζονται νὰ ζητήσουν εἰρήνην, ὁ δὲ Ἡράκλειος ἐπιστρέφει θριαμβεύων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἔπειτα φέρει εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα τὸν τίμιον Σταυρόν, τὸν ὁποῖον εἶχον ἁρπάσει οἱ Πέρσαι (629).

Αἰφνιδίως ὅμως ἐνσκήπτει ἀπὸ τὸν Νότον εἰς νέος ἐχθρός, οἱ Ἄραβες. Τὴν δύναμίν των ὀφείλουν οἱ Ἄραβες εἰς τὴν ἑνότητα πίστεως. Ὁ Μωάμεθ ἐκήρυξεν εἰς αὐτοὺς τὴν θρησκείαν τοῦ Ἰσλάμ, ἡ ὁποία περιέχεται εἰς τὸ Κοράνιον. Οἱ ἀκολουθοῦντες αὐτὴν λέγονται Μουσουλμάνοι (πιστοί).

Ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ προφήτου ἀρχίζουν οἱ Ἄραβες τὸν ἱερὸν πόλεμον (632). Ἐπιπίπτουν ὡς κεραυνός, καταστρέφουν τὸ Περσικὸν Κράτος καὶ κυριεύουν τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον. Δύο μεγάλαι καὶ ἑλληνικώταται χῶραι χάνονται διὰ τὴν χριστιανικὴν Αὐτοκρατορίαν. Ἔπειτα κατακτοῦν τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Ἱσπανίαν. Μόλις 100 ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ τὸ Ἀραβικὸν Κράτος ἐκτείνεται ὑπὸ τὸν Ἰνδὸν ποταμὸν ἕως τὰ Πυρηναῖα.

Τὸ ἀπέραντον Ἀραβικὸν κράτος διαμελίζεται ταχέως εἰς τρία μεγάλα Μουσουλμανικὰ Κράτη: Τῆς Ἀσίας μὲ πρωτεύουσαν τὴν Βαγδάτην, τῆς Ἀφρικῆς μὲ πρωτεύουσαν τὸ Κάϊρον καὶ τῆς Ἱσπανίας μὲ πρωτεύουσαν τὴν Κορδούην. Τὰ τρία αὐτὰ Ἀραβικὰ Κράτη ὀνομάζονται Χαλιφᾶτα καὶ οἱ ἡγεμόνες αὐτῶν Χαλίφαι (τοποτηρηταὶ τοῦ Μωάμεθ).

Οἱ Χαλίφαι κατήρτισαν ἰσχυρὰν διοργάνωσιν, οἱ ὑπάλληλοι ἦσαν Ἕλληνες καὶ Πέρσαι. Ἀφ' ὅτου δὲ οἱ Ἄραβες κατέκτησαν τὰς μεγάλας Ἑλληνικὰς καὶ Περσικὰς χώρας ἀνέπτυξαν σπουδαῖον πολιτισμόν, αἱ ἐπιστῆμαι καὶ αἱ τέχναι προώδευσαν εἰς ἔξοχον βαθμόν. Εἰς ὅλα ὅμως ἐμιμήθησαν τὰς περιφήμους σχολὰς τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ Κωνσταντινουπόλεως.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἐναντίον τῶν Ἀράβων ἀρχίζει ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία πολὺ σκληρὸν ἀγῶνα, τὸν ὁποῖον διεξάγει γενναίως ἡ δυναστεία τοῦ Ἡρακλείου. Ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος Δ΄ ὁ Πωγωνᾶτος σώζει τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ φοβερὰν πολιορκίαν τῶν Ἀράβων (περὶ τὸ 675). Κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους ἡ Θεσσαλονίκη ἀποκρούει τοὺς Σλάβους καὶ γίνεται μεγάλη. Ἀργότερα οἱ Ἄραβες ἐπανέρχονται ἰσχυρότατοι καὶ πολιορκοῦν διὰ δευτέραν φορὰν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τὸ Κράτος εὑρίσκεται εἰς δεινὴν θέσιν. Ἀλλὰ τότε λαμβάνει τὸν θρόνον εἷς γενναῖος στρατηγός, ὁ Λέων Γ΄ ὁ Ἴσαυρος, ὁ ὁποῖος ἀποκρούει τὴν ἐπιδρομὴν (717). Οἱ ἡρωικοὶ Ἕλληνες αὐτοκράτορες σώζουν τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ μετ' αὐτοῦ τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὸν πολιτισμόν, ἀναγνωρίζει δὲ τότε καὶ αὐτὴ ἡ Εὐρώπη, ὅτι ὀφείλει εἰς αὐτοὺς τὴν σωτηρίαν της.

Κατὰ τὴν περίοδον τῶν σκληρῶν αὐτῶν ἀγώνων τελειώνει ἡ συγκρότησις τοῦ Κράτους εἰς γνησίαν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ γλῶσσα, ἡ διοίκησις, ἡ Ἐκκλησία, ὅλα εἶναι Ἑλληνικά. Τότε ἐποιήθησαν οἱ κατανυκτικοὶ ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι, ὡς εὐχαριστήρια διὰ τὰς νίκας ἐναντίον τῶν βαρβάρων. Ἡ ἀκολουθία τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου καὶ τῆς ὑψώσεως τοῦ τιμίου Σταυροῦ, εἶναι μεγάλαι θρησκευτικαί, ἀλλὰ καὶ ἐθνικαὶ συγχρόνως ἑορταί, αἱ ὁποῖαι συνδέουν ἀδιαρρήκτως ἡμᾶς μὲ τοὺς Βυζαντινοὺς προγόνους.

Θεόδωρος Β΄ Βατάτσης Αὐτοκράτωρ Νικαίας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Δος ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΠΙΔΡΟΜΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ (395--717).

395 **Α΄. Γότθοι.**—Ἐπιδρομὴ τοῦ ***Ἀλαρίχου***.

493 Οἱ ***Ὀστρογότθοι*** εἰς τὴν Ἰταλίαν (Θεοδώριχος).

534 Ὁ Ἰουστινιανὸς καταστρέφει τὸ βασίλειον τῶν Βανδήλων.

552 Καθυποτάσσει τὸ βασίλειον τῶν Ὀστρογότθων.

555 Μεγίστη ἔκτασις τῆς Αὐτοκρατορίας.

450 **Β΄. Οὖννοι καὶ Σλάβοι.**—Ἐπιδρομαὶ τοῦ ***Ἀττίλα***.

500 Εἰσβολὴ εἰς τὴν Χερσόνησον τῶν Ἀβάρων, Βουλγάρων καὶ Σλάβων.

600 Ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀβάρων καὶ ***Σλάβων***.

680 Οἱ Σλάβοι καὶ Ἄβαροι πολιορκοῦν τὴν Θεσσαλονίκην.

700 Ἐγκατάστασις τῶν Κροατῶν, Σέρβων, Βουλγάρων.

550 **Γ΄. Πέρσαι.**—Πόλεμοι Ἰουστινιανοῦ (540-562).

620 Κατακτήσεις τῶν Περσῶν (608—622).

625 Ἐκστρατεῖαι Ἡρακλείου εἰς Περσίαν (622—627).

626 Πολιορκία τῆς ΚΠ. ὑπὸ τῶν Ἀβάρων καὶ Περσῶν.

629 Ὕψωσις τοῦ τιμίου Σταυροῦ

650 **Δ΄. Ἄραβες.**—Κατακτήσεις Ἑλληνικῶν χωρῶν (534-642).

673 Πολιορκία τῆς ΚΠ. ὑπὸ τοῦ Μωαβία (673—678).

697 Κατάκτησις τῆς Βυζαντινῆς Ἀφρικῆς.

717 Δευτέρα πολιορκία τῆς ΚΠ. Ὁριστικὴ διάσωσις.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Γεῖσον μὲ κηρωτὸν κάμπον εἰς Δαφνί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΔΙΑ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ - Η ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΙΑ (717-867)

Οἱ ἀγῶνες κατὰ τῶν βαρβάρων.—Ἡ Εἰκονομαχία.—Οἱ Φράγκοι.—Ἡ ἐποχὴ τοῦ Φωτίου.

ολυσήμαντος εἶναι ἡ ἐποχή, τὴν ὁποίαν ἀνοίγει ***Λέων Γ' ὁ Ἴσαυρος***. Οἱ αὐτοκράτορες τῆς μακρᾶς ταύτης περιόδου (ἑνὸς καὶ ἡμίσεος αἰῶνος, *717—867*) πολεμοῦν γενναίως ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τοῦ Κράτους, ἐσωτερικῶς δὲ κυβερνοῦν μὲ στιβαρὰν χεῖρα. Ἔγιναν ὀνομαστοὶ εἰς τὴν ἱστορίαν, διότι ἐπεχείρησαν μεγάλας μεταρρυθμίσεις εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὴν διοίκησιν καὶ τὴν κοινωνίαν, ἡ ἀναμόρφωσις δ' αὕτη τῆς πολιτείας καὶ τῆς κοινωνίας φέρει μεγαλυτέραν συνοχὴν εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ λαμπρὰν ἀναγέννησιν εἰς τὸ Κράτος.

α΄.—Οἱ ἀγῶνες κατὰ τῶν βαρβάρων.

Αἱ δυνάμεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ.—Τὰς ἀρχὰς τοῦ 8ου αἰῶνος τὸ Κράτος ἐφαίνετο ὅτι ἦτο εἰς τὰς παραμονὰς τῆς καταστροφῆς του. Ἐν τούτοις ἡ πρωτεύουσα ἔχει σωθῆ ἀπὸ τοὺς Ἄραβας. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ Κράτος ἔχει χάσει μεγάλας χώρας, ἀλλ' ἡ Αὐτοκρατορία εἶναι ἀκόμη ἀρκετὰ μεγάλη, καὶ εἰς τὰ περιωρισμένα σύνορα αὐτῆς περιλαμβάνει χώρας πλουσίας, αἱ ὁποῖαι πρὸ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

παντὸς ἔχουν ἑνότητα Ἑλληνισμοῦ καὶ Ὀρθοδοξίας. Ἔπειτα καὶ ἄλλαι πόλεις εὐημεροῦν. Πρώτη ἡ μεγάλη Θεσσαλονίκη, ἡ ὁποία μετὰ τοὺς θριάμβους της ἐναντίον τῶν Σλάβων, μεγαλώνει ταχέως καὶ γίνεται ὡς μία δευτέρα πρωτεύουσα, καὶ εἰς αὐτὰς δὲ τὰς χώρας τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος ἀκμάζει τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία. Αἱ ἐπαρχίαι καὶ αἱ νῆσοι δίδουν πολλὰ χρήματα εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, παρέχουν ἀξιολόγους δυνάμεις πεζικὰς καὶ ναυτικάς. Τὴν μεγαλυτέραν δὲ ζωὴν εἰς τὸ Κράτος δίδει ἡ Μικρὰ Ἀσία, ἡ ὁποία ἔχει πυκνὸν καὶ μαχιμώτατον πληθυσμόν. Ἐκεῖ ἀκμάζουν πόλεις ἀνθηραὶ καὶ φρούρια ἰσχυρά, τὰ ὁποῖα ἀναχαιτίζουν τὸν Ἀραβικὸν χείμαρρον, ἀπὸ ἐκεῖ κατάγονται γενναῖοι στρατηγοὶ καὶ αὐτοκράτορες, ὅπως καὶ ἡ ἔνδοξος ***δυναστεία τῶν Ἰσαύρων.***

Οἱ δύο πρῶτοι Ἴσαυροι.—(717-775).—Οἱ σπουδαιότεροι ἀπὸ τοὺς Εἰκονομάχους βασιλεῖς ὑπῆρξαν ὁ ἀρχηγέτης τῆς δυναστείας ***Λέων ὁ Γ΄*** καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ***Κωνσταντῖνος ὁ Ε΄.*** Αὐτοὶ κατετρόπωσαν τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Κράτους καὶ μὲ σιδηρᾶν χεῖρα ἐπεχείρησαν τὴν ἀναμόρφωσιν αὐτοῦ. Ἦσαν καὶ οἱ δύο εὐφυεῖς καὶ δραστήριοι, γενναῖοι πολεμισταί, μεγάλοι πολιτικοὶ καὶ ἀναμορφωταὶ τῆς κοινωνίας. Οἱ δύο πρῶτοι Ἴσαυροι ὑπῆρξαν μεγάλοι αὐτοκράτορες, τῶν ὁποίων ἡ ἔνδοξος μνήμη παρέμεινεν ἀγαπητὴ εἰς τὸν στρατὸν καὶ τὸν λαὸν τοῦ Βυζαντίου.

Οἱ πόλεμοι ἐναντίον τῶν Ἀράβων.—Εἰς τὴν κρισιμωτέραν στιγμήν, ὅπως εἴδομεν, ***ὁ Λέων ὁ Γ΄*** εἶχε σώσει τὴν Κωνσταντινούπολιν. Παρὰ τὴν καταστροφὴν των ἐν τούτοις τοῦ 718 οἱ Ἄραβες δὲν ἔπαυσαν νὰ εἶναι ἐπίφοβοι, καὶ ἀφοῦ ἐσταμάτησαν ὀλίγα ἔτη, ἤρχισαν καὶ πάλιν τὰς ἐπιθέσεις των, καθ' ἕκαστον δὲ σχεδὸν ἔτος ἡ Μικρὰ Ἀσία ὑποφέρει—ἀπὸ τὰς ἐπιδρομάς των. Ἐπὶ τέλους ὁ Λέων ἐξωλόθρευσε τὸν στρατόν των εἰς τὸ Ἀκρόϊνον τῆς Φρυγίας (740).

Ἐπωφελούμενος ἀπὸ τὴν μεγάλην ταύτην νίκην ὁ ***Κωνσταντῖνος ὁ Ε΄***, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του, ἀναλαμβάνει αὐτὸς τὴν ἐπίθεσιν. Ἀνακτᾷ τὴν Κύπρον καὶ φέρει νικηφόρα τὰ Ἑλληνικὰ ὅπλα ἕως τὴν Συρίαν, ἕως τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὸν Εὐφράτην ποταμὸν (751). Ἐνδόξως ἀπέκρουσε τοὺς Ἄραβας καὶ ὁ υἱός του Λέων Δ΄. Ὁ ἀπὸ τῶν Ἀράβων κίνδυνος, ὁ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὁποῖος ἦτο τόσον φοβερὸς κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα, ἔπαυσε πλέον νὰ εἶναι ἀπειλητικὸς διὰ τὸ Κράτος.

Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία.—Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος Δ΄, τοῦ ὁποίου ἡ βασιλεία ὑπῆρξε βραχεῖα (775—780), ἐκυβέρνησε τὸ Κράτος ἡ χήρα αὐτοῦ ***Εἰρήνη*** ἡ ***Ἀθηναία***, ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ της Κωνσταντίνου τοῦ 6ου.

Ἡ Εἰρήνη ἦτο εὐφυὴς καὶ τολμηρά, εἶχεν ὅμως ἰσχυρὸν πάθος φιλοδοξίας, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὰ φιλόδοξα σχέδιά της κατεγίνετο εἰς ῥαδιουργίας καὶ παρημέλησε τὸν πόλεμον. Οἱ Ἄραβες δὲν ἔπαυσαν τὰς ἐπιδρομάς των εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἀλλὰ τὰ αὐτοκρατορικὰ στρατεύματα φυλάττουν γενναίως τὴν χώραν. Κατ' ἀρχὰς κατατροπώνουν τοὺς ἐχθρούς, οἱ Ἄραβες ὅμως εὑρίσκονται κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἰς ἀκμήν. Πρωτεύουσά των εἶναι ἡ μεγάλη καὶ λαμπρὰ ***Βαγδάτη***, Χαλίφης δὲ αὐτῶν ὁ φημισμένος ***Ἁροὺν ἀλ-Ῥασίδ***. Οἱ Βυζαντινοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσουν καὶ νὰ πληρώσουν φόρον εἰς τοὺς Ἄραβας (798).

Τὸ ἀχαλίνωτον πάθος τῆς φιλοδοξίας εἶχε στειρεύσει εἰς τὴν Εἰρήνην κάθε αἴσθημα καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ὑϊκὴν φιλοστοργίαν. Τὸ τυφλὸν πάθος τὴν ὦθησε εἰς ἀπαίσιον ἔγκλημα· διὰ νὰ καταστῇ ὁ υἱός της ἀνίκανος νὰ βασιλεύῃ, διατάσσει νὰ τὸν συλλάβουν καὶ νὰ τὸν τυφλώσουν. Ἀπὸ τότε (797—802) ἐβασίλευεν ἡ Εἰρήνη ὡς πραγματικὴ Αὐτοκράτειρα, καὶ εἶναι ἡ πρώτη γυνή, ἡ ὁποία ἐκυβέρνησε μὲ τὸ ὄνομά της ὡς «βασιλεὺς» τὴν Αὐτοκρατορίαν. Ἡ μυσαρὰ ὅμως αὕτη κακουργία τῆς Εἰρήνης ἐγέννησε τὴν ἀποστροφὴν πρὸς αὐτήν, καὶ οἱ μεγιστᾶνες τὴν κατεβίβασαν ἀπὸ τὸν θρόνον καὶ ἀνεβίβασαν εἰς αὐτὸν τὸν Νικηφόρον τὸν Α΄ (802).

Ἡ βασιλεία τῆς ***Εἰρήνης τῆς Ἀθηναίας*** συμπίπτει μὲ τὴν αὔξησιν δύο μεγάλων λαῶν (περὶ τὸ *800*). Εἰς τὴν Ἀνατολὴν οἱ ***Ἄραβες*** ἔχουν φθάσει εἰς ὑψηλὸν σημεῖον πολιτισμοῦ μὲ τὸν Χαλίφην ***Ἁροὺν-ἀλ-Ῥασίδ***. Εἰς τὴν Δύσιν ἔχει ἱδρύσει ὁ ***Κάρολος ὁ Μέγας*** μίαν μεγάλην Χριστιανικὴν Αὐτοκρατορίαν, τὴν ***Φραγκικήν***. Λέγεται μάλιστα, ὅτι ὁ Κάρολος ἐζήτησε τὴν χεῖρα τῆς Εἰρήνης διὰ νὰ συνενώσῃ τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν εἰς ἓν μέγα Χριστιανικὸν Κράτος.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Πόλεμοι ἐναντίον τῶν Σλάβων τῆς Ἑλλάδος.— Εἰς κρίσιμον θέσιν εὗρε τὸ Κράτος ὁ διάδοχος τῆς Εἰρήνης ***Νικηφόρος ὁ Α΄*** (802—811). Μόλις ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἠθέλησεν ἀμέσως νὰ δείξῃ ὅτι ἐννοεῖ νὰ σώσῃ τὴν τιμὴν τοῦ Κράτους. Ἐναντίον τῶν Ἀράβων διεξάγει γενναίους ἀγῶνας, σωτήριοι ὅμως πρὸ παντὸς εἶναι αἱ λαμπραὶ νῖκαι ἐναντίον τῶν Σλάβων τῆς Ἑλλάδος. Ἰδίως οἱ Σλάβοι τῆς Πελοποννήσου εἶχον γίνει πολὺ ἐπικίνδυνοι, ἐτόλμησαν δὲ νὰ ἐπιτεθοῦν καὶ ἐναντίον τῆς πόλεως τῶν Πατρῶν. Ἀλλ' οἱ ἡρωϊκοὶ κάτοικοι ἐπεξῆλθον γενναίως ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν, τοὺς τρέπουν εἰς φυγὴν καὶ σώζουν τὴν πόλιν (807). Ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ των οἱ κάτοικοι ἀπέδωκαν τὴν νίκην εἰς τὸν πολιοῦχον τῆς πόλεώς των τὸν ***Ἅγιον Ἀνδρέαν*** ὅπως οἱ Θεσσαλονικεῖς εἰς τὸν Ἅγιον Δημήτριον.

Ἡ διείσδυσις αὕτη τῶν Σλάβων εἰς τὰς χώρας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἡ ὁποία εἶχεν ἐπιταθῇ κατὰ τὰ μέσα τοῦ 8ου αἰῶνος, ἀνησύχησε πολὺ τοὺς βασιλεῖς. Ἐπὶ ἕνα αἰῶνα ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβέρνησις ἐξετέλεσε σοβαρὰν ἐργασίαν διὰ ν' ἀποτρέψῃ τὸν κίνδυνον τοῦ ἐκσλαβισμοῦ τῆς χώρας. Οἱ Σλάβοι εἶχον κατασκηνώσει εἰς τὰ βουνὰ καὶ εἰς τοὺς κάμπους, ἦσαν γεωργοὶ καὶ ποιμένες, εἰς τὰς πόλεις ὅμως καὶ τὰ κάστρα ἤκμαζεν ὁ Ἑλληνισμός. Ἡ ἀνικανότης των πρὸς ἐκπολιτισμόν, ἡ ζωτικότης τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τοὺς ἐκράτησε πάντοτε εἰς θέσιν δούλων καὶ τοὺς ἠμπόδισε νὰ συνενωθοῦν καὶ νὰ ἱδρύσουν Κράτος. Μετὰ πολλὰς τέλος ἐκστρατείας ἐναντίον των, κατώρθωσαν οἱ αὐτοκράτορες νὰ τοὺς καθυποτάξουν. Μετὰ ἕνα αἰῶνα, κατὰ τὸ *850*, εἶχον σχεδὸν ἀπορροφηθῆ ἀπὸ τὴν ζωτικότητα τῶν ἐγχωρίων καὶ ἔγινε τελεία ἡ ἐπικράτησις τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ὁ ἀπὸ τῶν Βουλγάρων κίνδυνος.—Ἀλλ' οἱ αὐτοκράτορες εἶχον νὰ παλαίσουν καὶ πρὸς ἄλλον πολὺ ἱκανώτερον ἐχθρόν, ἦσαν δ' οὗτοι οἱ Βούλγαροι, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐγκατασταθῆ, ὡς γνωρίζομεν, εἰς τὴν χώραν μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Αἵμου. Ἡ Οὐννικὴ αὕτη φυλή, ἡ ὁποία εἶχεν ἔλθει ἀπὸ τὸν Βόλγαν, ἐπέδειξε μεγάλην πολιτικὴν ἱκανότητα, καὶ καθυπέταξε τὰς Σλαβικὰς φυλὰς τῶν χωρῶν τοῦ Δουνάβεως, οἱ κατακτηταὶ ἀνεμίχθησαν μὲ τοὺς κατακτηθέντας, καὶ ἐπειδὴ ἦσαν ἐντελῶς βάρβαροι, ἐδέχθησαν τὴν γλῶσσαν αὐτῶν καὶ ἐξεσλαβίσθη-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σαν. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ Βούλγαροι θεωροῦνται σήμερον Σλάβοι. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον κατώρθωσαν νὰ ἱδρύσουν Κράτος, τὸ ὁποῖον, μὲ τὴν παλαιὰν Οὐννικὴν ὁρμητικότητά του ἔλαβε τρομερὰν θέσιν εἰς τὰς τύχας τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ἐν γένει τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους[1].

Ὁ ἡρωϊκὸς αὐτοκράτωρ ***Κωνσταντῖνος ὁ Ε΄,*** μόλις διέβησαν οἱ Βούλγαροι τὸν Αἷμον, διεῖδε τὸν κίνδυνον. ***Ἐννέα*** διαδοχικὰς ***ἐκστρατείας*** ἐπεχείρησεν ἐναντίον των καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν (ἀπὸ τὸ 755), φοβισμένοι οἱ Βούλγαροι ἐπροσπάθησαν ν' ἀντισταθοῦν, οἱ Ἑλληνικοὶ ὅμως στρατοὶ πάντοτε ἐθριάμβευσαν. Ἀλλ' οἱ Βούλγαροι ἀνακύπτουν πάλιν ἀπὸ τὴν ταπείνωσιν, καὶ ὁ φρικτὸς χαγᾶνος (βασιλεὺς) αὐτῶν ***Κροῦμμος*** ἔκαμε πρωτεύουσαν τοῦ Κράτους του τὴν Σόφιαν καὶ ἀπ' ἐκεῖ ἠπείλει διαρκῶς τὴν Αὐτοκρατορίαν. Ὁ ***Νικηφόρος Α΄*** ἀντεπεξέρχεται, εἰσβάλλει εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Βουλγαρίας, καταλαμβάνει τὴν Σόφιαν, ἀλλ' ἐνῷ ἐπέστρεφεν, οἱ Βούλγαροι τὸν περικυκλώνουν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε εἶναι ἀδύνατος ἡ ὑποχώρησις. Ὁ Νικηφόρος εἶπε τότε πρὸς τοὺς ἀξιωματικούς του: «*Καὶ ἂν γίνωμεν πτερωτοί, κανεὶς νὰ μὴ νομίσῃ ὅτι θὰ διαφύγῃ τὸν ὄλεθρον*». Ὁ αὐτοκράτωρ καὶ τὸ ἄνθος τῶν εὐπατριδῶν πίπτουν ἡρωϊκῶς μαχόμενοι περὶ τὴν σημαίαν τοῦ Σταυροῦ (811), ὁ δὲ Κροῦμμος ἐγύμνωσε τὸ κρανίον τοῦ κυριάρχου τῆς Ἀνατολῆς, κατεσκεύασε ποτήριον καὶ ἔπινεν ἐξ αὐτοῦ ἀγερώχως οἶνον εἰς τὰ βάρβαρα συμπόσιά του.

Μετ' ὀλίγον χρόνον ὁ Κροῦμμος ἐμφανίζεται πρὸ τῶν τειχῶν τῆς πρωτευούσης (813), βασιλεὺς ἦτο ὁ γενναῖος στρατηγὸς ***Λέων***

1. «Πρέπει ν' ἀνέλθωμεν εἰς τὸν 4ον αἰῶνα, τὴν ἐποχὴν τῆς ἐμφανίσεως τῶν πρώτων Οὔννων, διὰ νὰ ἐπανεύρωμεν εἰς τὴν ἱστορίαν ἐντύπωσιν τρόμου καὶ φρίκης, ὁμοίαν μ' ἐκείνην, τὴν ὁποίαν ἐπροξένησαν οἱ Βούλγαροι. Ἦσαν τόσον κτηνώδεις, ὅσον καὶ τὰ ἄγρια θηρία τῶν δασῶν. Ἡ ῥυπαρότης, τὰ ἄγρια ἔνστικτά των ὑπερβαίνουν πᾶν ὅ,τι εἶχε γνωρίσει ἕως τότε ὁ κόσμος. Ὁ Βούλγαρος κατέστρεφε διὰ νὰ καταστρέψῃ, ἐφόνευε διὰ νὰ φονεύσῃ, ἐζήτει ν' ἀφανίσῃ πᾶν ἔργον ἀνθρώπων διὰ νὰ μὴ ἀφήσῃ ὄπισθέν του παρὰ μόνον εἰκόνα ἐρημίας. Διὰ τοῦτο ἀπὸ ὅλους τοὺς βαρβάρους, οἱ ὁποῖοι ἠρήμωσαν τὸ Κράτος, οἱ Βούλγαροι ἀφῆκαν τὴν πλέον φρικιαστικὴν μνήμην εἰς τοὺς συγχρόνους, καὶ τὸ πλέον ἐστιγματισμένον ὄνομα εἰς τὴν ἱστορίαν (**Ἀμεδαῖος Τιερρύ**, Διηγήσεις ἐκ τῆς Ρωμαϊκῆς ἱστορίας τοῦ 5ου αἰῶνος).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὁ Ε' ὁ Ἀρμένιος (κατήγετο ἀπὸ Ἀρμενίους προγόνους). Κατὰ τὴν συνήθειαν τοῦ ἀγρίου λαοῦ του, ὁ Κροῦμμος κάμνει θυσίαν ἀνθρώπων καὶ ζώων, ἔπειτα ἐρημώνει ἀνηλεῶς τὴν χώραν, τὰ ἰσχυρὰ ὅμως τείχη τὸν ἀναγκάζουν νὰ φύγῃ. Τότε ὁ Λέων ἐκστρατεύει καὶ ἐπιφέρει τρομακτικὴν σφαγὴν εἰς τοὺς Βουλγάρους (περὶ τὴν Μεσημβρίαν, 817). Ἀπὸ τότε ἐπὶ πολὺν καιρὸν δὲν ἐτόλμησαν οἱ Βούλγαροι νὰ σηκώσουν ὅπλα ἐναντίον τοῦ Αὐτοκράτορος τῶν Χριστιανῶν.

Οἱ Ἄραβες πειρατί.—Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους καὶ ἄλλη φοβερὰ πληγὴ ἐμφανίζεται διὰ τὴν Αὐτοκρατορίαν. Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἔχουν χάσει πλέον τὴν ὁρμήν των, ἀλλ' ἡ ἐπιδρομὴ εἶχε μετατοπισθῆ εἰς τὴν θάλασσαν, εἶχε λάβει τὴν μορφὴν πειρατείας (ἀπὸ τὸν 9ον αἰῶνα).

Οἱ Ἄραβες πειραταὶ ἔχουν ὁρμητήριον τὰς Β. ἀκτὰς τῆς Ἀφρικῆς καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Κιλικίας. Εἶναι γνωστοὶ μὲ τὰ ὀνόματα ***Σαρακηνοὶ*** ἢ ***Ἀγαρηνοί.*** Οἱ ἄφοβοι ἐκεῖνοι ***κορσάροι*** [1] ἐπεχείρησαν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἀληθινὰς ἐκστρατείας μὲ τοὺς στόλους των καὶ κατέστησαν ὁ τρόμος τῶν Ἑλληνικῶν θαλασσῶν. Φέρουν εἰς μίαν στιγμὴν τὴν ἐρήμωσιν καὶ τὴν καταστροφήν, μὲ φρίκην διηγοῦνται οἱ Ἕλληνες χρονογράφοι τοῦ Μεσαιῶνος τὰς καταστροφάς, τὰς ὁποίας ἔκαμαν «***οἱ ἄθεοι Ἀγαρηνοί***». Ἄλλοι δὲ Μουσουλμάνοι πειραταὶ ἀπὸ τὴν Ἱσπανίαν κατέλαβον τὴν Κρήτην καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Μεγαλόνησον, ἀφοῦ τὴν ἠρήμωσαν (τὸ 825, ἐπὶ Μιχαὴλ Β'). Πρωτεύουσα τοῦ πειρατικοῦ βασιλείου ἔγινεν ὁ ***Χάνδαξ*** [2].

Ἡ Χερσών.—Κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ ***Θεοφίλου*** (829—842) ἀνέλαβε δυνάμεις τὸ Κράτος. Ἐκτὸς τῆς καλῆς διοικήσεως κατώρθωσεν ἡ κυβέρνησις ν' ἀποκτήσῃ μίαν κτῆσιν μακρινήν, ἀλλὰ πλουσιωτάτην. Εἶναι δὲ αὕτη ἡ Κριμαία, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ πόλις ***Χερσὼν*** (ἐκεῖ ὅπου σήμερον εἶναι ἡ Σεβαστούπολις) ἔγινεν ἀπὸ τὰς μεγάλας πόλεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τὸ θέμα τῆς Χερσῶνος παρεῖχε μεγάλα πλούτη ἀπὸ τὸ ἐμπόριον μὲ τοὺς

1. Ἀπὸ τὴν νεολατινικὴν λέξιν corso (ἐπιδρομή). Καὶ σήμερον λέγομεν **κοῦρσα**).

2. Ἀπὸ τὸν Χάνδακα προέρχεται τὸ ὄνομα Gandia, μὲ τὸ ὁποῖον οἱ Εὐρωπαῖοι ὀνομάζουν τὴν Κρήτην.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

βαρβάρους λαοὺς πρὸς Β. τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἀπὸ ἐκεῖ προσέτι διέδιδεν ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία πολὺ μακρὰν τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὸν πολιτισμὸν αὐτῆς.

β'—Ἡ Εἰκονομαχία.

Ἡ μεταρρύθμισις.—Οἱ αὐτοκράτορες, τῶν ὁποίων διηγήθημεν τοὺς πολέμους, ἐπεχείρησαν μεγάλην θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν καὶ ἀναμόρφωσιν τῆς κοινωνίας. Ὠνομάσθη δὲ αὕτη ***Εἰκονομαχία***, ὄχι διότι κατεδιώκοντο μόνον αἱ εἰκόνες, ἀλλ' ἐπειδὴ αὗται ἦσαν τὸ σύμβολον τῶν παλαιῶν ἰδεῶν. Διὰ τοῦτο οἱ μεταρρυθμισταὶ αὐτοκράτορες ἀπεκλήθησαν ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους ***Εἰκονοκλάσται*** καὶ ***Εἰκονομάχοι.***

Ὁ ἀγὼν ὑπῆρξε πολὺ πεισματώδης καὶ πολὺ μακρός, διήρκεσε περισσότερον ἀπὸ ἕνα αἰῶνα 726—842). Ὁλόκληρος ἡ κοινωνία ἔλαβε μέρος εἰς τὴν μεγάλην ἐκείνην πάλην, ἀπὸ τὸ ἓν μέρος ἦσαν αἱ ἀνεπτυγμέναι τάξεις, αἱ ὁποῖαι ἐζήτουν τὴν μεταρρύθμισιν, ἀπὸ τὸ ἄλλο ἦσαν οἱ μοναχοὶ καὶ οἱ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ, οἱ ὁποῖοι ἐπροτίμων τὰς παλαιὰς συνηθείας καὶ ὠνομάζοντο ***εἰκονολάτραι*** καὶ ***εἰδωλολάτραι.*** Ὁ ἀγὼν διεξήχθη μὲ πεῖσμα καὶ μὲ φανατισμόν, πολλάκις δὲ παρεξέκλινε καὶ εἰς σκληροὺς διωγμοὺς κατὰ τῶν ἀντιφρονούντων.

Οἱ ἐξωτερικοὶ τύποι τῆς λατρείας.—Ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἤρχισαν οἱ Χριστιανοὶ νὰ διακοσμοῦν τὰς ἐκκλησίας μὲ ζωγραφίας εἰς τοὺς τοίχους, νὰ κάμνουν εἰκόνας ἀπὸ ξύλον, εἰς τὰς ὁποίας ἐζωγράφιζον τὸν Σωτῆρα, τὴν Παναγίαν, τὰ θαύματα τῶν Ἁγίων. Συγχρόνως ἐκανονίσθησαν ὡρισμέναι ἡμέραι αἱ ***ἑορταί***, κατὰ τὰς ὁποίας τιμᾶται ἡ ἱερὰ μνήμη αὐτῶν, μ' εὐλάβειαν δὲ ἐφυλάσσοντο τὰ ἅγια λείψανά των· καὶ κατὰ τὰς ἑορτὰς ἐγίνοντο μὲ κατάνυξιν καὶ μεγαλοπρέπειαν πανυγήρεις καὶ λιτανεῖαι πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς εὐλαβείας. Ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν καὶ σήμερον τοὺς λεγομένους ***ἐξωτερικοὺς τύπους*** τῆς λατρείας.

Ἡ μεγάλη ὅμως χρῆσις τῶν ἐξωτερικῶν τύπων ἔφερεν εἰς πολλὰς παρεξηγήσεις καὶ καταχρήσεις. Ἡ εὐλάβεια πρὸς τὰς εἰκόνας καὶ τὰ ἅγια λείψανα εἶναι αἴσθημα σεβαστόν, ἀλλ'

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐθεωρήθησαν ταῦτα, ὅπως καὶ αἱ ἅγιαι εἰκόνες, ὅτι ἔχουν θαυματουργὸν δύναμιν. Οἱ ἄνθρωποι τὰς ἠσπάζοντο, τὰς ἐπέθετον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς των, τὰς ἐστόλιζον μὲ χρυσὸν ἢ ἄργυρον, ἐξ ἄλλου αἱ ἑορταὶ ἔγιναν τόσον πολλαί, ὥστε τὸ ἥμισυ σχεδὸν τοῦ ἔτους διήρχετο εἰς ἀργίαν. Αἱ πλούσιαι μοναὶ εἶχον ἀπέραντα κτήματα, τὰ ὁποῖα ἐπλήρωνον φόρους, εἶχον στρατιὰς μοναχῶν, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐπήγαινον εἰς τὸν στρατόν, πολλοὶ δὲ κατέφευγον εἰς τὰ μοναστήρια ἀπὸ κλίσιν εἰς τὴν ἀργίαν διὰ νὰ ἀποφύγουν τὰς ὑποχρεώσεις των εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ εἰς τὸ Κράτος.

Ἡ ἀνάγκη μεταρρυθμίσεως.—Ἀπὸ καιρὸν μερικοὶ ἀνεπτυγμένοι ἄνθρωποι εἶχον σκεφθῆ, ὅτι ἔπρεπε νὰ πολεμηθοῦν αἱ δεισιδαιμονίαι αὗται καὶ τὰ κακὰ ἀποτελέσματά των. Ἡ ἐκκλησία ἔπρεπε νὰ ***μεταρρυθμισθῇ***, δηλαδὴ νὰ ***ἐπανέλθῃ*** εἰς τὴν παλαιὰν ἁπλότητα μὲ τὰ σωτήρια διδάγματά της, ἡ ***Μεταρρύθμισις*** δὲ αὐτῆς θὰ ἔφερε καὶ τὴν ἐξυγίανσιν τῆς κοινωνίας.

Αἱ τοιαῦται τάσεις πρὸς ἁπλοποίησιν τῆς θρησκείας, ἀναφαίνονται ἐνωρίς, ἀπὸ τὸν 5ον αἰῶνα εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, εἰς τὴν χώραν, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκοντο τὰ μᾶλλον ἀνεπτυγμένα πνεύματα. Ἐκεῖ ἐπίσης ἀνεφάνησαν τὸν 7ον αἰῶνα οἱ ***Παυλικιανοί***, οἱ ὁποῖοι ὠνομάσθησαν οὕτω ἀπὸ τὴν μεγάλην των εὐλάβειαν πρὸς τὸν ἅγιον Παῦλον, ἐζήτουν δ' οὗτοι τὴν κατάργησιν ὅλων τῶν ἐξωτερικῶν τύπων καὶ τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν ἀπέριττον λατρείαν τῶν πρώτων αἰώνων τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Αἱ περίοδοι τῆς μεταρρυθμίσεως.—Ἡ ***Εἰκονομαχία*** διαιρεῖται εἰς δύο περιόδους. Κατὰ τὴν πρώτην περίοδον, ἐπὶ τοῦ ***Λέοντος Γ΄. Κωνσταντίνου Ε΄*** καὶ ***Λέοντος Δ΄*** (726—780), ὑπερίσχυσαν οἱ Εἰκονομάχοι καὶ ἔβαλον εἰς ἐνέργειαν τὰ σχέδιά των. Ἀλλ' οἱ ὀπαδοὶ τῶν εἰκόνων, οἱ *εἰκονολάτραι* ὡς ἐλέγοντο, ἐκέρδισαν κατόπιν ἔδαφος μὲ τὴν ***Εἰρήνην*** τὴν ***Ἀθηναίαν*** (780—813). Ἔπειτα, κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον, ἀνέλαβον πάλιν τὴν δύναμιν οἱ Εἰκονομάχοι (813—842), τέλος αἱ εἰκόνες ἀνεστηλώθησαν ὑπὸ τῆς χήρας τοῦ Θεοφίλου, τῆς ***Θεοδώρας***.

Ἡ καταδίωξις τῶν εἰκόνων.—Ὁ πρῶτος Εἰκονομάχος Λέων ὁ Γ΄ ἐδίστασε πολὺ πρὶν ἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα, ἀλλ'

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὅταν ἀπεφάσισε, τὸν ἀνέλαβε μὲ στιβαρὰν χεῖρα. Μὲ μεγάλην ἀποφασιστικότητα ἐξέδωκε τὸ πρῶτον διάταγμα (726), τὸ ὁποῖον ἔλεγεν ὅτι, ἐπειδὴ ἡ λατρεία τῶν ἁγίων εἰκόνων εἶχε καταντήσει ἀληθινὴ εἰδωλολατρεία, ἔπρεπε νὰ καταργηθῇ, ἐπίσης δὲ ἀπηγορεύθη καὶ ἡ λατρεία τῶν ἁγίων λειψάνων.

Τὸ διάταγμα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον προσέβαλε προαιωνίας συνηθείας, διήγειρεν ἀμέσως θύελλαν. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος, οἱ ***Ἑλλαδικοί***[1], ἐξηγέρθησαν, ἀνηγόρευσαν ἰδικόν των αὐτοκράτορα καὶ ἐπῆλθον μὲ στόλον ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Λέων ἀντεπεξῆλθε καὶ τοὺς κατετρόπωσεν (727). Εἰς δὲ τὴν Δύσιν ὁ πάπας ἐξήγειρε τὴν Ἰταλίαν ἐναντίον τοῦ Αὐτοκράτορος. Εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ εἰς ἄλλας πόλεις ὁ λαὸς ἐστασίαζεν, ὑποκινούμενος ἀπὸ τοὺς μοναχούς, ἰσχυρὸς δὲ ἀντίπαλος τοῦ Λέοντος καὶ ἔνθους ὑπερασπιστὴς τῶν εἰκόνων, ***εἰκονόφιλος*** ἀνεδείχθη κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους εἰς τὴν Συρίαν ὁ ἐπιφανὴς θεολόγος Ἅγιος ***Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός***.

Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Λέοντος ***Κωνσταντῖνος ὁ Ε΄***, ἐξηκολούθησε μὲ μεγαλυτέραν ἐπιμονὴν τὸ ἔργον τοῦ πατρός. Αἱ εἰκόνες κατεστράφησαν, πολλὰ μοναστήρια ἐκλείσθησαν καὶ μετεβλήθησαν εἰς στρατῶνας καὶ εἰς ἄλλα δημόσια ἱδρύματα, οἱ μοναχοὶ κατεδιώχθησαν, ἐφυλακίσθησαν, ἐξωρίσθησαν. Τότε ὁ ἀγὼν ἔφθασεν εἰς τὸ μέγιστον σημεῖον τοῦ φανατισμοῦ.

Ἡ κοινωνικὴ μεταρρύθμισις. Τὸ ἔργον τῶν δύο μεγάλων ἐκείνων αὐτοκρατόρων ὑπῆρξε πολὺ εὐρύ, διότι διὰ τῆς καταργήσεως τῶν στενῶν θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων, ἐζήτουν ἀναμόρφωσιν τῆς πολιτείας καὶ τῆς κοινωνίας.

Σπουδαίαν προσπάθειαν κατέβαλεν ὁ Λέων ὁ Γ΄ εἰς τὸ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ***κεντρικὴν ἐξουσίαν***, ἔπειτα προέβη εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ καὶ ἐτελειοποίησε τὸ σύστημα τῆς διοικήσεως κατὰ ***θέματα***. Οὕτω κατηρτίσθη ἰσχυρὰ πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ διοργάνωσις, ἡ ὁποία κατέστησεν εὐκολωτέραν τὴν κυβέρνησιν καὶ τὴν ἄμυναν τοῦ Κράτους.

Συγχρόνως οἱ δύο Ἴσαυροι προέβησαν εἰς σπουδαίας οἰκο-

1. Δὲν ἐλέγοντο **Ἕλληνες**, διότι τὸ ὄνομα τοῦτο ἐσήμαινε, ὡς γνωρίζομεν, τοὺς ἐθνικούς.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νομικὰς καὶ κοινωνικὰς μεταρρυθμίσεις. Δι' εἰδικῶν νομοθεσιῶν ἐπροστάτευσαν τοὺς μικροὺς ἰδιοκτήτας ἐναντίον τῶν μεγάλων, καὶ ἐν γένει τὰς μικρὰς τάξεις τῆς κοινωνίας, ἐνεψύχωσαν τὴν ἐμπορικὴν ναυτιλίαν καὶ ἐβελτίωσαν τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης. Ἐν γένει ἐπεχείρησαν νὰ ἐπιφέρουν εἰς τὴν νομοθεσίαν γνήσιον χριστιανικὸν πνεῦμα φιλανθρωπίας καὶ ἰσότητος.

Ἡ ἀντίδρασις.—Ἡ μικρὰ πάλη διεκόπη ἀπὸ τὴν Εἰρήνην τὴν Ἀθηναίαν, ἡ ὁποία ἐπροσπάθησε ν' ἀναστείλῃ τὸ ἔργον τῶν μεγάλων μεταρρυθμιστῶν. Ἡ φίλαρχος ἐκείνη γυνὴ ἐζήτησε νὰ λάβῃ δύναμιν προστατεύουσα τοὺς ὀπαδοὺς τῆς λατρείας τῶν εἰκόνων, ἀλλ' αἱ ἰδέαι τοῦ Λέοντος καὶ τοῦ Κωνσταντίνου εἶχον ἰσχυροὺς ὀπαδοὺς καὶ ἐδυσκολεύθη πολὺ ἡ Εἰρήνη νὰ ἐπιτύχῃ. Ἐπὶ τέλους κατώρθωσε νὰ συγκληθῇ ἡ ἐν Νικαίᾳ Σύνοδος, ἡ Β' Οἰκουμενική, (τὸ 787), ἡ ὁποία ἐπέτρεψε τὴν ἀνάρτησιν εἰς τὰς ἐκκλησίας τῶν εἰκόνων καὶ τὴν τιμήν, ἀπηγόρευσεν ὅμως τὴν λατρείαν αὐτῶν.

Ὁ τελευταῖος Εἰκονομάχος βασιλεὺς εἶναι ὁ ***Θεόφιλος***. Μὲ μετριοπάθειαν κατ' ἀρχὰς ἀπηγόρευσεν ἁπλῶς τὴν λατρείαν τῶν εἰκόνων διὰ προσκυνήσεως καὶ ἀσπασμῶν, συγχρόνως ὅμως, διὰ νὰ δείξῃ ὅτι τοῦτο δὲν ἀπέκλειε τὴν ἀληθινὴν εὐλάβειαν, ἐπήγαινεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν διὰ τῆς ἀγορᾶς, καὶ μάλιστα ἔψαλλεν ἱεροὺς ὕμνους, τοὺς ὁποίους ὁ ἴδιος συνέθετε καὶ ἐμελοποίει[1].

1. Σχετικῶς μὲ τὸν Θεόφιλον διηγοῦνται οἱ Βυζαντινοὶ χρονογράφοι ἓν πολυθρύλητον ἐπεισόδιον. Διὰ νὰ εὑρεθῇ ἀνταξία σύζυγος τοῦ Αὐτοκράτορος ἐκλήθησαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας αἱ ὡραιότεραι κόραι, μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καὶ μία εὐειδεστάτη κόρη ὀνομαζομένη Εἰκασία. Αἱ παρθένοι ἀνέμενον εἰς μίαν αἴθουσαν τοῦ παλατίου, ὁ Αὐτοκράτωρ παρήρχετο ἔμπροσθεν αὐτῶν κρατῶν μῆλον, διὰ νὰ τὸ δώσῃ εἰς τὴν ὡραιοτέραν. Ἡ καλλονὴ τῆς Εἰκασίας τὸν προσείλκυσε, καὶ πλησιάσας εἶπε πρὸς αὐτήν : «Ἐκ γυναικὸς ἐρρύη τὰ φαῦλα» (ἐννοῶν τὴν Εὔαν). Χωρὶς νὰ ταραχθῇ ἡ Εἰκασία ἀπήντησεν : «Ἀλλὰ καὶ διὰ γυναικὸς πηγάζει τὰ κρείττω» (ἐννοοῦσα τὴν Παναγίαν). Ὁ Θεόφιλος δὲν ἔμεινεν εὐχαριστημένος ἀπὸ τόσον μεγάλην ἑτοιμότητα πνεύματος, καὶ προχωρήσας ἔδωκε τὸ μῆλον εἰς τὴν Θεοδώραν. Ἡ Εἰκασία τότε ἔκτισε μονήν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐμόνασεν, καὶ ἠσχολεῖτο εἰς συγγραφάς, εἰς αὐτὴν δὲ ἀποδίδεται τὸ **τροπάριον**, τὸ λεγόμενον τῆς **Κασιανῆς**, τὸ ὁποῖον ψάλλεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὴν Μεγάλην Τρίτην.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων.—Ἀλλ' εἶχον ὅλοι πλέον ἀποκάμει ἀπὸ τὰς ἔριδας, διότι ὁ ἀγὼν καὶ ἡ ἀναστάτωσις τῆς κοινωνίας διήρκει περισσότερον ἀπὸ ἕνα αἰῶνα (120 ἔτη). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοφίλου ἡ εὐσεβὴς σύζυγος αὐτοῦ ***Θεοδώρα***, ἐν συνεννοήσει μὲ τοὺς ἄρχοντας τοῦ Κράτους, ἐκάλεσε Σύνοδον, ἡ ὁποία ἐπανέφερε τὴν τιμὴν καὶ τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων καὶ ἐτέλεσε μεγάλην ἐκκλησιαστικὴν πανήγυριν (843). Ἀπὸ τότε ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν ἑορτάζει πανηγυρικῶς κατὰ τὴν πρώτην Κυριακὴν τῆς μεγάλης Σαρακοστῆς τὴν ***ἀναστήλωσιν τῶν ἁγίων εἰκόνων***. Εἶναι δὲ ἡ πανήγυρις αὕτη ὄχι μόνον θρίαμβος τῶν εἰκόνων, ἀλλὰ καὶ θρίαμβος ἐναντίον πάσης αἱρέσεως καὶ κακοδοξίας, διὰ τοῦτο ὠνομάσθη ***Ἑορτὴ τῆς Ὀρθοδοξίας*** καὶ ἡ ὡρισμένη ἡμέρα ***Κυριακὴ τῆς Ὀρθοδοξίας***.

Τοιουτοτρόπως ἡ σπουδαία ἀπόπειρα πρὸς κατάλυσιν τῶν εἰκόνων ἀπέτυχεν. Τὸ ἔργον ὅμως πρὸς μεταρρύθμισιν καὶ κοινωνικὴν ἀναμόρφωσιν τῶν μεγάλων μεταρρυθμιστῶν αὐτοκρατόρων ἔμεινε κατὰ μέγα μέρος. Ἡ κοινωνία ἀνεκαινίσθη εἰς τὴν μακρὰν ἐκείνην πάλην, καὶ ἔλαβε νέαν ζωήν, ἡ ὁποία ἔδιδε δυνάμεις διὰ τὸ μέλλον καὶ παρεσκεύαζε ἀληθινὴν ἀναγέννησιν τοῦ Κράτους. Ἀλλὰ πρὶν προχωρήσωμεν, πρέπει νὰ ἔλθωμεν εἰς τὴν Δύσιν, ὅπου συμβαίνουν κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν μεγάλα γεγονότα σχετιζόμενα μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου.

γ'.—Οἱ Φράγκοι.

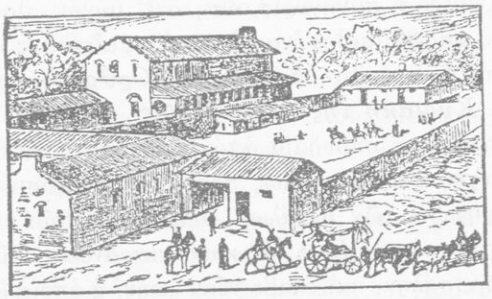
Τὰ βαρβαρικὰ ἐν τῇ Δύσει βασίλεια.—Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Κράτους εἶχον σχηματισθῆ ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Βαρβάρων, ὡς γνωρίζομεν, πολλὰ Χριστιανικὰ βαρβαρικὰ βασίλεια. Τὰ ἱδρυθέντα ὅμως κράτη ταῦτα δὲν διετηρήθησαν ἐπὶ πολὺν καιρὸν ἀμετάβλητα, διότι εὑρίσκοντο εἰς διαρκῆ πόλεμον μεταξύ των, ἄλλα ἐξαφανίζονται καὶ ἄλλα ὑπερισχύουν.

Τὰ σπουδαιότερα ἦσαν τῶν ***Βησιγότθων*** εἰς τὴν Ἱσπανίαν, τὸ βασίλειον τῶν ***Ὀστρογότθων*** εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ τῶν ***Βανδήλων*** εἰς τὴν Βόρειον Ἀφρικήν, τὰ ὁποῖα κατέστρεψεν, ὡς εἴδομεν, ὁ Ἰουστινιανός. Εἰς τὴν Γαλατίαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὑπερτέρησαν οἱ ***Φράγκοι*** καὶ κατὰ τὰ μέσα τοῦ 6ου αἰῶνος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κατέκτησαν ὁλόκληρον τὴν χώραν, ἡ ὁποία ἀπὸ τότε ἔλαβε τὸ ὄνομα αὐτῆς, ***χώρα τῶν Φράγκων, Φραγκία***, λέγουν οἱ Βυζαντινοί, France [1].

Ἡ νέα κοινωνία τῆς Δύσεως.—Ὡς πρὸς δὲ τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν τῆς Εὐρώπης, οἱ ἀρχαῖοι ὑπήκοοι τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων εἶχον χάσει μέρος τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν, τοὐναντίον δὲ οἱ Βάρβαροι, οἱ Γερμανοί, ὅταν ἦλθον εἰς ἐπαφὴν μὲ αὐτούς, ἐξεπολιτίσθησαν ὀλίγον. Οἱ ἐκρωμαϊσθέντες κάτοικοὶ ἔζων εἰς τὰς πόλεις, οἱ δὲ κατακτηταὶ ἐπροτίμων τὴν διαμονὴν εἰς τὴν ὕπαιθρον χώραν, ὅπου κατῴκουν εἰς μεγάλας ἐξοχικὰς ἐπαύλεις.

Ἡ ἔπαυλις (villa) περιελάμβανε τὴν κατοικίαν τοῦ αὐθέντου καὶ πέριξ αὐτῆς τὰς καλύβας τῶν γεωργῶν καὶ τῶν δούλων.

Οἱ Βάρβαροι εἶχον διανεμηθῆ μεταξύ των τὰς κατακτηθείσας χώρας. Οἱ σύντροφοι καὶ συμπολεμισταὶ τοῦ βασιλέως ἐκράτουν τὸ μερίδιον, τὸ ὁποῖον τοὺς ἔλαχεν, ὡς ἰδιοκτησίαν, ἀντὶ τῆς ὁποίας ὤφειλον νὰ περέχουν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, ἀπὸ τούτους δὲ προῆλθεν ἡ τάξις τῶν εὐγενῶν. Οἱ ἄλλοι κτηματίαι ἀπετέλουν ἁπλῶς τὴν τάξιν τῶν ἐλευθέρων ἀνθρώπων, μέρος δὲ τῆς γῆς εἶχε μείνει εἰς τοὺς παλαιοὺς κατοίκους. Ἐκ τῆς τοιαύτης καταστάσεως καὶ ἐκ τῆς ἀναμείξεως κατακτητῶν καὶ κατακτηθέντων, προῆλθεν ἡ νέα διαρρύθμισις τῆς κοινωνίας εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ τὸν Μεσαίωνα.

---

1. Ἡμεῖς τὴν ὀνομάζομεν **Γαλλίαν** ἀπὸ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τῶν Γαλατῶν ἢ **Γάλλων**.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Νέους θεσμοὺς δὲν ἔφερον οἱ Βάρβαροι ἀπὸ τὰς χώρας των, ἀλλ' ἐζήτουν νὰ μιμηθοῦν εἰς ὅλα τὴν ρωμαϊκὴν διοίκησιν καὶ βίον. Αἱ ἐπαρχίαι ἐκυβερνῶντο ἀπὸ διοικητάς, οἱ ὁποῖοι ὠνομάζοντο, ὅπως καὶ ἐπὶ Ῥωμαίων, *δοῦκες* ἢ *κόμιτες*. Ἂν θέλωμεν δὲ νὰ λάβωμεν μίαν ἰδέαν, ὁποῖοι ἦσαν οἱ βάρβαροι βασιλεῖς, πρέπει νὰ φαντασθῶμεν ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ὁμιλοῦν καὶ γράφουν τὴν Λατινικήν, ἐνδύονται ὡς Ρωμαῖοι, ζητοῦν δὲ νὰ λαμβάνουν τὰ βασιλικὰ σύμβολα, ὡς τὸ στέμμα, τὸ σκῆπτρον, ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς ἀρχαίας ἑδρεύει εἰς τὴν νέαν Ρώμην, τὴν ***Κωνσταντινούπολιν.***

Ἡ Ἐκκλησία.—Ἡ ἐποχὴ ἐκείνη ὑπῆρξεν ἐποχὴ μεγάλης βαρβαρότητος, καὶ μόνη ἡ Ἐκκλησία κατώρθωσε νὰ σώσῃ τὴν κοινωνίαν. Ὅλοι οἱ Βάρβαροι σχεδόν, κατὰ τὸν χρόνον κατὰ τὸν ὁποῖον εἰσῆλθον εἰς τὰς χώρας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Κράτους, ἦσαν ἐκχριστιανισμένοι, ἀλλ' εἶχον παραδεχθῆ τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἀρείου, ἦσαν Ἀρειανοί, ἐνῷ οἱ Ῥωμαῖοι ὑπήκοοί των εἶχον μείνει Ὀρθόδοξοι.

Οἱ ἐπίσκοποι ἐπροστάτευσαν τοὺς κατοίκους ἀπὸ τὰ κακὰ τῆς βαρβαρικῆς ἐπιδρομῆς, πολλάκις δὲ μὲ ἀξιοθαύμαστον τόλμην ἀντεστάθησαν εἰς τὰς παρεκτροπὰς καὶ αὐτῶν τῶν βαρβάρων βασιλέων. Ἀργότερα ἱδρύθησαν τὰ μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Βενεδίκτου (543), τὰ ὁποῖα ὑπῆρξαν τὸ ἄσυλον τοῦ πολιτισμοῦ, ἔστελλον ἱεραποστόλους εἰς τὰς βορείους χώρας τῆς Εὐρώπης, αἱ ὁποῖαι εἶχον μείνει εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν καὶ ἦσαν ὁ μόνος τόπος ὅπου ἐγίνετο μία μικρὰ καλλιέργεια τῶν γραμμάτων. Ἡ Λατινικὴ γλῶσσα, ἡ ὁποία εἶναι ἡ γλῶσσα τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ παλαιοῦ Ῥωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

3. **Οἱ Φράγκοι.**—Μεταξὺ τῶν Βαρβάρων, οἱ ὁποῖοι εἶχον καταλάβει τὴν Γαλατίαν, οἱ Φράγκοι ἦσαν οἱ ὀλιγώτεροι, καὶ ὅμως μόνοι αὐτοὶ ἐδημιούργησαν ἔργον σπουδαῖον καὶ μόνιμον. Διότι ἀπὸ τοὺς Φράγκους προῆλθε κατὰ μέγα μέρος ἡ σημερινὴ Γαλλία καὶ Γερμανία.

Οἱ Φράγκοι ἦσαν διῃρημένοι εἰς μικροὺς λαούς, ἕκαστος ἐκ τῶν ὁποίων εἶχε τὸν βασιλέα του. Ὁ σπουδαιότερος ὑπῆρξεν ὁ ***Κλῶβις*** (ἢ Χλωδεβῖκος, περὶ τὸ 500), ὁ ὁποῖος ἐβαπτίσθη εἰς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὴν Ὀρθόδοξον καθολικὴν θρησκείαν. Ἡ βάπτισις δὲ αὕτη τοῦ λαοῦ τῶν Φράγκων εἰς τὴν ὀρθὴν πίστιν ἔγινεν ἡ ἀφορμὴ τοῦ μεγαλείου αὐτῶν, διότι ὅλοι οἱ καθολικοί, ἤτοι ὀρθόδοξοι ἐπίσκοποι ἤθελον νὰ ἔχουν βασιλέα τὸν Κλῶβιν. Μὲ τὴν δύναμιν δέ, τὴν ὁποίαν ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ἡ Ἐκκλησία, ὁ Κλῶβις καθυπέταξε τοὺς ἄλλους βαρβάρους καὶ ἐβασίλευσεν εἰς ὅλην τὴν Γαλατίαν, καὶ ὅτε ἐτελείωσε τὰς κατακτήσεις αὐτοῦ ἔλαβεν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου τὸν τίτλον ***πατρίκιος***. Μετὰ τὸν θάνατόν του ἀνεφάνησαν πολλοὶ ἄρχοντες, καὶ ἀπὸ τοὺς δοῦκας ἐκείνους ὡς ὠνομάζοντο, ὁ ***Κάρολος ὁ Μάρτελος***, ἔχει τὴν δόξαν, ὅτι ἐνίκησε τοὺς Ἄραβας εἰς τὸ Ποατιὲ (τὸ Πικτάβιον) τῆς Γαλλίας (τὸ 732).

Κάρολος ὁ Μέγας.—Ἡ δυτικὴ Αὐτοκρατορία.—Ὁ μεγαλύτερος βασιλεὺς τῶν Φράγκων ὑπῆρξεν ὁ Κάρολος, ὁ ὁποῖος ἐπωνομάσθη εἰς τὴν ἱστορίαν ***Μέγας*** (Carlomagnus, διὰ τοῦτο λέγομεν αὐτὸν καὶ Καρλομάγνον). Ὁ Κάρολος ὑπῆρξε λαμπρὸς κυβερνήτης καὶ μέγας κατακτητής, ἐδημιούργησε δὲ ἀπέραντον Κράτος εἰς τὴν Δύσιν. Καθ' ὅλην τὴν μακρὰν περίοδον, ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Κλώβιος ἕως σήμερον (500—800 μ. Χ.), τὸ Κράτος διαρκῶς ηὔξανε, τώρα ἔφθασεν εἰς μεγίστην ἔκτασιν καὶ δύναμιν. Κατὰ τὰ 46 ἔτη τῆς βασιλείας του ἔκαμε 55 ἐκστρατείας, ἐδημιούργησεν ἕνα ἀπέραντον Κράτος, περιλαμβάνον ὅλας τὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι σήμερον εἶναι ἡ Ἱσπανία, Γαλλία, Γερμανία, Αὐστρία, Ἰταλία, δηλαδὴ ὁλόκληρον τὴν Δυτικὴν καὶ τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην. Ὁ Κάρολος εἶχε διοργανώσει λαμπρὰ τὸ βασίλειόν του. Ἔκαμνε νόμους, οἱ ὁποῖοι ἐλέγοντο Capitularia, διότι συνίσταντο ἀπὸ μικρὰ κεφάλαια (capita). Ὅλαι δ' αἱ χῶραι, αἱ ὁποῖαι ὑπήκουον εἰς αὐτὸν ἐλέγοντο ***κομιτεῖαι*** καὶ ἐκυβερνῶντο ἀπὸ τοὺς ***κόμιτας*** (κόμις, comes= σύντροφος).

Μεγάλην προσέτι φροντίδα ἐλάμβανε διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ. Κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον τὰ μοναστήρια ἦσαν ὁ μόνος τόπος, ὅπου ἠδύνατό τις νὰ εὕρῃ ὀλίγην παιδείαν καὶ πολιτισμόν.

Ἡ δύναμις τῆς Παπωσύνης. Κατὰ τοὺς ἰδίους ἐκείνους χρόνους, τὸν 8ον αἰῶνα, σχηματίζεται εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ μία ἄλλη πολὺ μεγάλη δύναμις, ἡ ***παπωσύνη***. Εἶναι δὲ αὕτη ἡ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

διοίκησις τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη ***Πάπας*** καὶ ἐθεωρήθη ὁ πρῶτος ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐπισκόπους. Ὁ πάπας ἔγινεν ὁ ὑπέρτατος ἀρχηγὸς τῆς ἐκκλησίας εἰς ὅλην τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην.

Κατ' ἀρχὰς οἱ πάπαι κατώρθωσαν νὰ κάμουν τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας ἀνεξάρτητον ἀπὸ βασιλεῖς. Ἔπειτα ἐζήτησαν νὰ μεταβάλουν τὴν ἐκκλησιαστικὴν δύναμιν εἰς κοσμικήν, ἐζήτησαν δηλαδὴ νὰ εἶναι βασιλεῖς, κατὰ μικρὸν μάλιστα καὶ ἀνώτεροι ἀπὸ τοὺς βασιλεῖς. Ἕνεκα τῆς ἀξιώσεως αὐτῆς προῆλθον μεγάλαι συγκρούσεις καὶ πόλεμοι εἰς τὴν Δύσιν μεταξὺ τῶν παπῶν καὶ βασιλέων.

Οἱ πάπαι καὶ οἱ Ἕλληνες αὐτοκράτορες.—Ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἦτο πάντοτε γεμάτη δύναμιν καὶ ζωήν, εἶχεν ἱεράρχας διαλάμποντας διὰ τὴν παιδείαν αὐτῶν, καθ' ὃν χρόνον οἱ πάπαι καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Δύσεως ἦσαν βυθισμένοι εἰς τὴν ἀπαιδευσίαν καὶ ἀμάθειαν. Οὐδέποτε λοιπὸν παρεδέχθη τὴν περὶ τῶν πρωτείων ἀξίωσιν τοῦ πάπα. Μόνον ἀπέδιδεν ἀνέκαθεν εἰς τὸν πάπαν τὰ ***πρεσβεῖα***, δηλαδὴ ἁπλῆν τιμητικὴν διάκρισιν.

Ὁ πάπας ἦτο εἰς τὴν Εὐρώπην ὁ ὑπέρτατος ἄρχων τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' εἰς τὴν Ἰταλίαν ἦτο ἁπλοῦς ὑπήκοος τοῦ Αὐτοκράτορος. Ὁ πρῶτος πάπας, ὁ ὁποῖος ἀπέκτησε μεγάλην δύναμιν ὑπῆρξεν ὁ ***Γρηγόριος ὁ Μέγας*** (κατὰ τὸ 600). Καὶ αὐτὸς ὅμως ἐδίδασκεν εἰς ὅλον τὸν κόσμον τὴν ὑποταγὴν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν, ἡ ὁποία εἶναι, ὡς λέγει, «***μία παγκόσμιος δημοκρατία***».

Κατὰ τὰ μέσα τοῦ ϑου αἰῶνος οἱ Λομβαρδοὶ καθυπέταξαν τὸ Βυζαντινὸν Ἐξαρχᾶτον τῆς Ῥαβέννης. Τότε ὁ πάπας ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῶν Φράγκων ἡγεμόνων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν οἱ μόνοι ὀρθόδοξοι βασιλεῖς εἰς τὴν Δύσιν. Ἡ συμμαχία αὕτη τῆς παπωσύνης μὲ τοὺς Φράγκους εἶναι μέγα γεγονὸς εἰς τὴν ἱστορίαν. Διότι οἱ Φράγκοι κατέκτησαν ἀπὸ τοὺς Λομβαρδοὺς τὰς χώρας, τὰς ὁποίας οὗτοι εἶχον ἁρπάσει ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, καὶ τὰς ἔδωσαν εἰς τὸν πάπαν (756). Ἀπὸ τότε οἱ πάπαι ἔγιναν ***κοσμηκοὶ κυρίαρχοι***, ἀληθεῖς βασιλεῖς εἰς τὰ Κράτη των, τὰ ὁποῖα ὠνομάσθησαν ***Κράτη τῆς Ἐκκλησίας***, ἢ ***ἁγία Ἕδρα***. Ἐξ ἄλλου οἱ Φράγ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κοι ἐστηρίχθησαν εἰς τὸν πάπαν καὶ οὕτω αἱ δύο δυνάμεις συνηνξήθησαν.

Ὁ Κάρολος αὐτοκράτωρ.—Τὰ Χριστούγενναι τοῦ 800 μ. Χ. ὁ πάπας ἔστεψε τὸν Κάρολον εἰς τὴν Ῥώμην αὐτοκράτορα. Ὁ λαὸς τὸν ἐπευφήμησεν ἀνακράζων: «*Εἰς τὸν Αὐτοκράτορα τῶν Ῥωμαίων ζωὴ καὶ νίκη!*» Οὕτω ἀναδημιουργεῖται εἰς τὴν Δύσιν Ῥωμαϊκὸν Κράτος, τὸ ὁποῖον ὅμως εἰς τὴν πραγματικότητα δὲν ὁμοιάζει καθόλου μὲ τὸ παλαιόν, ἀλλ' ἡ Δύσις, τὴν ὁποίαν εἶχον διαμελίσει οἱ Βάρβαροι, εὑρίσκεται καὶ πάλιν συνηνωμένη ὑπὸ ἕνα αὐτοκράτορα. Ὁ ἀληθὴς ὅμως κληρονόμος τῆς Ῥωμαϊκῆς εἶναι ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία τῆς Ἀνατολῆς.

Διαμελισμὸς τοῦ Φραγκικοῦ Κράτους.—Ὀλίγα ἔτη παρῆλθον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καρόλου, καὶ τὸ μέγα ἔργον αὐτοῦ εἶχε καταστραφῆ. Ἐπηκολούθησαν πολλοὶ πόλεμοι καὶ διανομαὶ μεταξὺ τῶν διαδόχων του (ἡ σπουδαιοτέρα εἶναι τοῦ 843). Μὲ τὸν καιρὸν ἐσχηματίσθησαν τρία μεγάλα τμήματα, ἔχοντα ἑνότητα ἐθνότητος καὶ γλώσσης. Ἐκ τούτων ἐδημιουργήθησαν κατόπιν ἡ σημερινὴ ***Ἰταλία, Γαλλία καὶ Γερμανία.***

Αἱ τελευταῖαι ἐπιδρομαί.—Καθ' ὃν χρόνον τὸ Φραγκικὸν Κράτος μόνον του ἔβαινεν εἰς ἀποσύνθεσιν, προσβολαὶ βαρβάρων ἐρχόμεναι ἀπ' ἔξω, συνετέλεσα εἰς τὸν ταχύτερυν κατακερματισμόν. Οἱ ***Σαρακηνοὶ*** πειραταί, τοὺς ὁποίους γνωρίζομεν ἀπὸ τὰς ἐπιδρομάς των εἰς τὰ Ἑλληνικὰ παράλια, ὁρμώμενοι ἐκ τῆς Ἀφρικῆς, ἐπέφερον μεγάλας καταστροφὰς καὶ εἰς τὰ παράλια τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Ἀπὸ δὲ τὰ βάθη τῆς Ἀσίας ἔρχονται κοτὰ τὸ 900 μ. Χ. ἄλλοι νέοι βάρβαροι, οἱ ὁποῖοι ἔκτοτε ἐγκαθίστανται ὁριστικῶς εἰς τὴν Εὐρώπην, οἱ ***Μαγυάροι*** ἢ ***Οὔγγροι***, Τουρκικῆς φυλῆς. Οἱ Οὔγγροι κατεσκήνωσαν εἰς τὰς ἰδίας χώρας, εἰς τὰς ὁποίας εἶχον ἐγκατασταθῆ οἱ συγγενεῖς των λαοί, οἱ Οὖννοι καὶ ἔπειτα οἱ Ἄβαροι. Πολὺν χρόνον καὶ οὗτοι ἐξηκολούθησαν νὰ ζοῦν ὑπὸ τὰς σκηνὰς καὶ διαρκῶς ἐπὶ τοῦ ἵππου, ὡς ἄλλοτε οἱ Οὖννοι, τὰ ἄγρια πολεμικά των στίφη ἔγιναν ὁ τρόμος τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης. Συχνὰ δὲ ἔκαμον ἐπιδρομὰς καὶ εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, ἀλλ' οἱ Βυζαντινοὶ στρατηγοὶ τοὺς ἀπέκρουον γενναίως καὶ τοὺς ἐξηνάγκαζον εἰς ὑποταγὴν καὶ εἰς σεβασμόν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Οἱ Νορμανδοί.—Οἱ σπουδαιότεροι ὅμως ἐπιδρομεῖς, τόσον σπουδαῖοι, ὥστε ἡ ἐπιδρομὴ αὐτῶν συνετέλεσεν εἰς τὴν νέαν διαμόρφωσιν τῆς Εὐρώπης, ὑπῆρξαν οἱ Νορμανδοί, οἱ ***ἄνθρωποι τοῦ Βορρᾶ***. Οἱ Νορμανδοὶ ἤρχοντο ἀπὸ τὴν Σκανδιναυϊκὴν χερσόνησον τὸν 7ον αἰῶνα μὲ μεγάλας λέμβους, αἱ ὁποῖαι ἔτρεχον μὲ τὸ ἱστίον ἢ μὲ τὴν κώπην, καὶ ὑπήκουον εἰς ἀρχηγούς, τοὺς ὁποίους ὀνομάζουν ***Βασιλεῖς τῆς θαλάσσης***. Ἦσαν ἀτρόμητοι ναυτικοί. Μὲ μικρὰ πλοιάρια ἀντιμετώπιζον μεγάλας θαλάσσας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ξηρὰν ἦσαν γενναῖοι στρατιῶται. Τὴν νύκτα ἐπιπίπτουν αἰφνιδίως ἐναντίον τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων, λεηλατοῦν, καίουν, ἔπειτα ἐξαφανίζονται ὡς ἀστραπὴ μὲ τὰ πλοιάριά των, καὶ πηγαίνουν ἀλλοῦ διὰ νὰ ἐξακολουθήσουν νέας λαφυραγωγίας. Ἐπὶ ἕνα περίπου αἰῶνα διέτρεχον καὶ ἐλεηλάτουν τὴν Εὐρώπην.

Ἕν μέρος ἀπὸ τοὺς Νορμανδοὺς κατέκτησε τὴν χώραν τῶν βορείων Σλάβων. Οὗτοι εἶναι οἱ ***Βαριάγγοι,*** οἱ ὁποῖοι ἔβαλαν τὰ θεμέλια τοῦ Ῥωσικοῦ κράτους, γνωστοί, ὡς θὰ ἴδωμεν, εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν. Ἄλλοι Νορμανδοὶ ἐπέρασαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν, καὶ ἄλλοι τέλος ἐρρίφθησαν εἰς τὰ παράλια τῆς εὐφόρου Γαλλίας. Οὗτοι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Γαλλικὴν χώραν, ἡ ὁποία ἀπὸ τότε ὠνομάσθη ***Νορμανδία,*** ὁ ἀρχηγός των ἔλαβε τὸν τίτλον ***δοὺξ*** καὶ προσῆλθε μὲ τοὺς συμπολεμιστάς του εἰς τὸν Χριστιανισμόν, ἔγινε δὲ ὁ ἰσχυρότερος αὐθέντης τῆς Γαλλίας. Οἱ Νορμανδοὶ οὗτοι ὥρμησαν εἰς κατάκτησιν τῆς Ἀγγλίας, ἔπειτα ἥρπασαν τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Ν. Ἰταλίαν, ὅπου ἵδρυσαν ἰσχυρὸν Νορμανδικὸν βασίλειον, ἐσχεδίασαν δὲ νὰ κατακτήσουν καὶ αὐτὴν τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν.

Ἡ Γερμανικὴ Αὐτοκρατορία.—Καθ' ὃν χρόνον αἱ ἄλλαι χῶραι τῆς Εὐρώπης εὑρίσκοντο εἰς μεγάλας ταραχάς, τὸ βασίλειον τῆς Γερμανίας ἔγινεν πολὺ ἰσχυρόν. Εἷς ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς ἡγεμόνας, ὁ ***Ὄθων ὁ Α΄,*** ἀπέκρουσε τὴν Οὐγγρικὴν ἐπιδρομὴν καὶ ἐπανίδρυσε τὴν Δυτικὴν Αὐτοκρατορίαν. Ὁ ***Ὄθων ὁ Α΄*** ἐθεώρει ἑαυτὸν διάδοχον τοῦ Μεγάλου Καρόλου. Ἀφοῦ ἐπέτυχε τὴν ἑνότητα τῆς Γερμανίας, ἥνωσεν εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ καὶ τὸ βασίλειον τῆς Ἰταλίας, ἔπειτα κατῆλθε εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ἐστέφθη καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ Πάπα «*Αὐτοκράτωρ*

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοῦ *Ρωμαϊκοῦ Κράτους*» (962). Μεγάλαι ὑπῆρξαν εἰς τὴν ἱστορίαν αἱ συνέπειαι τῆς στέψεως ἐκείνης. Διότι ἡ ἐπανίδρυσις αὕτη τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος ἔδωκε γέννησιν εἰς νέον πολιτικὸν ὀργανισμόν, «***τὸ ἅγιον Ῥωμαϊκὸν Γερμανικὸν Κράτος***», τὸ ὁποῖον διετηρήθη ἐπὶ δέκα σχεδὸν αἰῶνας (ἕως τὸ 1806).

Τὰ κοσμοϊστορικὰ ταῦτα γεγονότα ἐξήσκησαν μεγάλας ἐπιδράσεις καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ ἵδρυσις ***Φραγκικοῦ Κράτους*** καὶ ἡ ἀνασύστασις αὐτοῦ ὡς ***Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας,*** ἔφερον χάσμα μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Φραγκογερμανικῆς Δύσεως. Ὁ Ἕλλην Αὐτοκράτωρ, ὁ ὁποῖος ἤδρευεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐθεώρει τοὺς αὐτοκράτορας τῆς Δύσεως ὡς σφετεριστὰς τοῦ ἀξιώματος, τὸ ὁποῖον μόνος αὐτὸς ἐδικαιοῦτο νὰ ἔχῃ. Ἀργότερα ἐφάνησαν αἱ βαρεῖαι συνέπειαι. Ἡ κατάκτησις τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας ἔγινεν ὁ σκοπὸς τῶν κυριάρχων τῆς Δύσεως, ἀλλ' ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν τῶν κοσμοϊστορικῶν ἐκείνων γεγονότων (τὸν 10ον αἰῶνα) ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία ἔφθασεν εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς δυνάμεως αὐτῆς καὶ ἐπεριφρόνει τὸν κίνδυνον, ὁ ὁποῖος ἐπήρχετο ἀπὸ τὴν Δύσιν.

δ΄.—Ἡ ἐποχὴ τοῦ Φωτίου.

Ἡ ἀναγέννησις (842—867).—Ἤδη ἀπὸ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοφίλου, τὸ Κράτος ἤρχισε ν' ἀνεγείρεται, ἰδίως ὅμως κατὰ τὰ ἐπακολουθήσαντα τὴν Εἰκονομαχίαν ἔτη ἤρχισαν ν' ἀναφαίνωνται οἱ καρποὶ τῆς Μεταρρυθμίσεως. Ἡ πνευματικὴ ζωή, ἡ ὁποία εἶχε σταματήσει κατὰ τὸν περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ Ἰσλάμ, ἀνεζωογονήθη καὶ πάλιν, ἡ κοινωνία ἀνεκαινίσθη κατὰ τὴν Εἰκονομαχικὴν πάλην, ἡ Ἐκκλησία ἐνισχύθη καὶ εἰργάσθη δραστηρίως πρὸς ἐκχριστιανισμὸν τῶν βαρβάρων, καὶ ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς διεδόθη μακρὰν μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Οὕτως ἡ Κωνσταντινούπολις, τὰ μέσα τοῦ 9ου αἰῶνος (κατὰ τὸ *850*), καθίσταται ἰσχυρὰ καὶ ἀκμάζει εἰς πολιτισμόν.

Ὁ Μιχαὴλ Γ΄ καὶ ὁ Βάρδας.—Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοφίλου τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν εἶχεν ὁ φιλόδοξος ἀδελ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

φὸς τῆς Θεοδώρας ***Βάρδας***. Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Θεοφίλου, ὁ Μιχαήλ, κατέτριβε τὸν καιρόν του εἰς διασκεδάσεις, κατ' ὄνομα ἦτο αὐτοκράτωρ ὁ Μιχαήλ, ἀλλὰ δὲν ἠκούετο παρὰ μόνον ὁ ***Καῖσαρ*** (μέγας ἄρχων) ***Βάρδας***.

Εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ Ἄραβες καὶ οἱ Φράγκοι κατελάμβανον Βυζαντινὰς κτήσεις. Ἐν τούτοις τὰ Ἑλληνικὰ στρατεύματα δὲν ἔπαυσαν νὰ παλαίουν γενναίως ἐναντίον τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Βάρδα καθυπετάχθησαν τελείως οἱ Σλάβοι τῆς Πελοποννήσου (850).

Ὁ νέος ἐχθρός, οἱ Ρώς.—Σημαντικὸν γεγονὸς εἶναι ἡ ἐμφάνισις ἑνὸς νέου ἐχθροῦ, ὁ ὁποῖος μέλλει νὰ ἔλθῃ εἰς μεγάλας καὶ ποικιλωτάτας σχέσεις μὲ τὸν Ἑλληνισμόν. Ὁ λαὸς οὗτος εἶναι λαὸς τοῦ Βορρᾶ, οἱ ***Ῥὼς*** τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν, οἱ ***Ῥῶσσοι***, ὅπως ἀπεκλήθησαν κατόπιν. Οἱ τολμηροὶ ἐπιδρομεῖς ἐνεφανίσθησαν αἰφνιδίως ἐνώπιον τῆς πρωτευούσης μὲ 200 μονόξυλα. Τρομακτικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἐντύπωσις καὶ ἡ ταραχὴ ἀπὸ τὸν *κεραυνὸν ἐκεῖνον τοῦ Βορρᾶ*, ὅπως ἔλεγον οἱ Βυζαντινοί. Ἡ γενναία ἄμυνα τῶν κατοίκων καὶ τὸ ὑγρὸν πῦρ ἔσωσαν τὴν πρωτεύουσαν (860). Εἰς τὴν βοήθειαν τῆς Παναγίας, ἡ ὁποία εἶχε σώσει τὴν πόλιν ἀπὸ τὸν Χοσρόην καὶ τὸν Μωαβίαν, ἀπέδωκαν οἱ κάτοικοι τὴν νίκην τῶν Χριστιανῶν, καὶ ἔτρεξαν μὲ τὸν πατριάρχην τὸν Φώτιον εἰς τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου τῶν Βλαχερνῶν διὰ νὰ ἀναπέμψουν εὐχαριστήρια, διότι ἐλύτρωσεν αὐτοὺς ἀπὸ «*τὸ ἔθνος τῶν ἀθέων Ῥώς*».

Ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῶν Σλάβων.—Οἱ Σλάβοι τοῦ ἄνω Δουνάβεως ἔστειλαν πρέσβεις εἰς τὸν Μιχαὴλ τὸν Γ' (862), οἱ ὁποῖοι εἶπον εἰς τὸν Αὐτοκράτορα: «*Ἡμεῖς οἱ Σλάβοι εἴμεθα εἷς ἁπλοῦς λαὸς καὶ δὲν ἔχομεν κανένα νὰ μᾶς διδάξῃ ποῦ εἶναι ἡ ἀλήθεια. Δεῖξε μας λοιπόν, μεγαλόψυχε μονάρχα, ἕνα ἄνθρωπον ἄξιον νὰ μᾶς ὁμιλήσῃ φρόνιμα, διότι ἀπὸ σᾶς ἐξέρχεται ὁ καλὸς ὁ νόμος διὰ νὰ διαδοθῇ εἰς ὁλόκληρον τὸν κόσμον*». Ὁ Αὐτοκράτωρ τῶν Χριστιανῶν ἐδέχθη τὴν παράκλησίν των, καὶ διέταξε τὸν Μεθόδιον καὶ Κύριλλον, δύο μοναχοὺς ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην, νὰ ὑπάγουν καὶ νὰ κηρύξουν μεταξὺ τῶν Σλάβων τὸ Εὐαγγέλιον.

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Μεθοδίου καὶ Κυρίλλου εἰς τοὺς Σλάβους

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὑπῆρξε τεραστία. Εἶναι οἱ ***Σλάβοι ἀπόστολοι***, ὅπως τοὺς ὀνομάζουν, ἡ μνήμη των διατηρεῖται ἀθάνατος εἰς ὅλον τὸν Σλαβικὸν κόσμον. Οἱ ἅγιοι ἐκεῖνοι ἄνδρες ἀνοίγουν τὴν ἐποχὴν τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τοὺς ἀπολιτίστους καὶ ἀναλφαβήτους λαοὺς τῶν Σλάβων, εἰς τὸν Μεθόδιον καὶ Κύριλλον ὀφείλουν ὄχι μόνον τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀλφάβητον τὸ ὁποῖον ἐδημιούργησαν ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸν ὅπως ὁ Οὐλφίλας τὸ Γοτθικόν, εἰς ἐκείνους ὀφείλουν καὶ τὴν λογοτεχνίαν αὐτῶν. Διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐσώθη ἡ Σλαβικὴ φυλὴ ἀπὸ τὴν δουλείαν καὶ ἀπὸ τὴν καταστροφήν.

Κατὰ τὸν ἴδιον χρόνον ἔλαβε τὸ βάπτισμα καὶ ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Βόρις. Διὰ τοῦ βαπτίσματός του ὁ Βόρις δὲν ἐπεδίωκε τὴν ψυχικήν του σωτηρίαν, παρὰ μόνον πολιτικοὺς σκοπούς, διὰ τοῦτο ἐκολάκευε καὶ τὸν πάπαν, παρέχων τὴν ὑποταγήν του εἰς ἐκεῖνον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἔχει νὰ κερδίσῃ περισσότερα. Ἐν τούτοις ἡ Ἑλληνικὴ ἐπίδρασις ἤρχισε νὰ εἰσδύῃ ἀπὸ τότε βαθύτατα εἰς τὴν Βουλγαρίαν.

Ὁ Πατριάρχης Φώτιος. Τὸ σχίσμα.—Ἀπὸ αἰῶνας οἱ πάπαι εἶχον τὴν ἀξίωσιν νὰ ἐπιβάλουν τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ἀνεγνώριζε ***πρεσβεῖα τιμῆς*** εἰς τὸν πάπαν, ἐπειδὴ ἦτο ἐπίσκοπος τῆς παλαιᾶς πρωτευούσης. Μὲ ἀκούραστον ὅμως ἐπιμονὴν δὲν ἔπαυσαν ποτὲ οἱ πάπαι νὰ ζητοῦν τὰ *πρωτεῖα* καὶ νὰ προβάλλουν κυριαρχικὰς ἀξιώσεις, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως μὲ σθένος ὑπερησπίζετο πάντοτε τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς.

Πολλὰ ζητήματα διαφωνιῶν εἶχον παρουσιασθῆ ἀνέκαθεν, τὸ σπουδαιότερον ὑπῆρξεν ἡ Εἰκονομαχία, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ πάπαι ἔλαβον μέρος ὑπὲρ τῶν εἰκόνων. Ἔπειτα ἔρχεται τὸ ζήτημα τοῦ προσηλυτισμοῦ τῶν Βουλγάρων. Ἀφοῦ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ἐξεχριστιάνισεν αὐτούς, τώρα οἱ πάπαι ἐζήτουν νὰ τοὺς ἀποσπάσουν ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν καὶ νὰ τοὺς προσλάβουν εἰς τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν των.

Εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνεβίβασεν ὁ Βάρδας τὸν Φώτιον ἀντὶ τοῦ Ἰγνατίου. Ὁ Φώτιος εἶναι ἀπὸ τοὺς σπουδαιοτέρους ἄνδρας, τοὺς ὁποίους παρήγαγε

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὸ ἔθνος ἡμῶν. Ὅλα τὰ ἐπιθυμητὰ χαρίσματα ἐστόλιζον αὐτόν, μεγάλη διάνοια, δραστηριότης καὶ ἰδίως ἀπέραντος παιδεία [1]. Ὁ πάπας ἔλαβε τὸ μέρος τοῦ Ἰγνατίου, δὲν παρεδέχθη τὴν ἐκλογήν, προέβη μάλιστα μέχρι σημείου νὰ καθαιρέσῃ τὸν Φώτιον. Ἐναντίον τῶν παπικῶν τούτων ἀξιώσεων ὁλόκληρον τὸ Ἔθνος ἐξηγέρθη ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Φωτίου διὰ νὰ ὑπερασπισθῇ τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν του.

Ὁ Φώτιος συνεκάλεσε σύνοδον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἡ ὁποία καθῄρεσε καὶ αὐτὴ τὸν πάπαν Νικόλαον καὶ ἀπέκρουσε πᾶσαν ἐπέμβασιν τῆς Δυτικῆς εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ περίφημος ***Ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ*** τοῦ Φωτίου, διὰ τῆς ὁποίας ἐκάλει τοὺς ἀρχιερεῖς τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὴν σύνοδον, ὑπῆρξε τὸ σύνθημα τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας. «*Ὁ Φώτιος ἠγέρθη μὲ σθένος ὑπέρμαχος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ἐλευθερίας ἀπέναντι τῶν ἀξιώσεων τῆς Ῥώμης. Αὕτη εἶναι ἡ* **κοσμοϊστορικὴ σημασία** *τῆς ἐγκυκλίου ἐπιστολῆς τοῦ ἔτους 867. Πρὸ πολλοῦ τὸ ἔθνος εἶχεν ἀπελευθερωθῇ πολιτικῶς ἀπὸ τὴν Ῥώμην, ἤδη ἀπελευθερώνεται καὶ ἐκκλησιαστικῶς. Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ ἀλησμόνητος ὑπηρεσία τοῦ μεγάλου Φωτίου*».

(Γκέλτσερ).

Ἡ ἀνάπτυξις τῶν γραμμάτων καὶ τῆς τέχνης.— Ἡ παιδεία, τὴν ὁποίαν εἶχε λάβει ὁ Θεόφιλος, ἀνέδειξεν αὐτὸν ἡγεμόνα λόγιον καὶ φιλόκαλον. Μὲ θερμότητα ἐπροστάτευσε τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μέγας ἦτο ὁ ζῆλος διὰ τὴν παιδείαν, καὶ εἰς πολλὰ διδακτήρια ἐθεραπεύοντο τὰ γράμματα καὶ ἡ ἐπιστήμη. Ἐπὶ τοῦ Θεοφίλου ἤκμασαν δια-

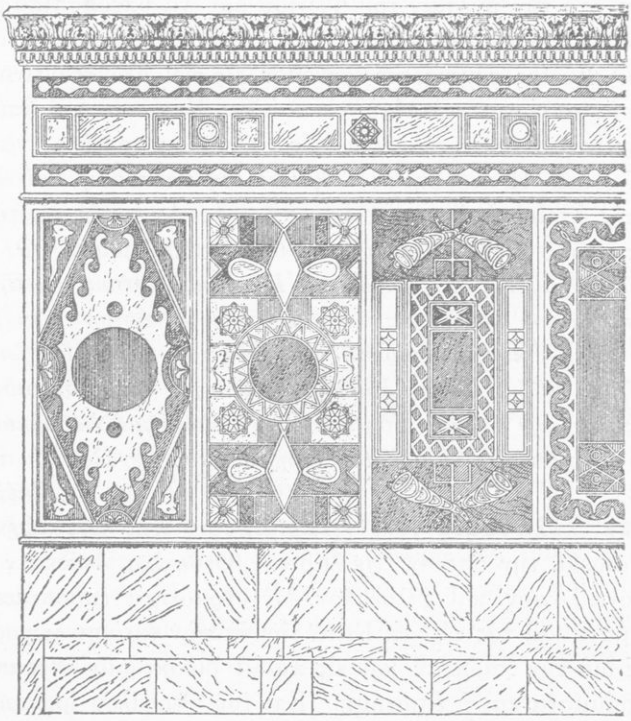
---

1. «Ὡς ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας ὁ Φώτιος, ὡς λόγιος καὶ ὡς θεολόγος. κατέχει εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου θέσιν, τὴν ὁποίαν οὐδεὶς ἄλλος Βυζαντινὸς ἔλαβε, καὶ ἡ ὁποία τοῦ προσδίδει παγκόσμιον μεγαλεῖον». (**Κρουμβάχερ**). — «Ὁ Φώτιος ὑπῆρξεν ἔξοχος ἄνθρωπος. Μεταξὺ τοῦ πρώτου Κωνσταντίνου, ὁ ὁποῖος ἐκπροσωπεῖ τὴν ἀρχήν, καὶ τοῦ τελευταίου, ὁ ὁποῖος ἐκπροσωπεῖ τὸ τέλος τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἰς διάστημα χιλίων ἐτῶν οὐδὲν ἄλλο ὄνομα διέλαμψε λαμπρότερον ἢ τὸ ὄνομα τοῦ Φωτίου. Ὑπὲρ πάντα ἄλλον συνετέλεσεν οὗτος εἰς τὴν διάπλασιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ τούτου».

(**Παπαρρηγόπουλος**).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κεκριμένοι λόγιοι καὶ φιλόσοφοι καὶ μαθηματικοί. Πολὺ δὲ ζωηρὸν ἦτο τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ Αὐτοκρατορία συνήθροιζε μέγαν πλοῦτον. Ἰδίως ἀνεζωογονήθη ἡ τέχνη καὶ παρήγαγε λαμπρὰ ἔργα ἀρχιτεκτονικῆς, ζωγραφικῆς καὶ μηχανικῆς. Ὁ Θεόφιλος ἐμεγάλωσε τὸ Παλάτιον καὶ τὸ ἐστόλισε μὲ πολυτελεστάτας αἰ-

Πολυτελὴς ἐπένδυσις διὰ πολυχρώμων μαρμάρων τῶν τοίχων (ἐκ Βυζαντινῆς ἐκκλησίας).

θούσας καὶ θαυμάσια κομψοτεχνήματα. Πολυάριθμα δὲ ἦσαν καὶ τὰ ἄλλα κτίρια καὶ ἔργα τέχνης, μὲ τὰ ὁποῖα ἐκόσμησε τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τότε κατεσκευάσθησαν καὶ δύο πολυτελέστατα μουσικὰ ὄργανα. Ἦσαν χρυσὰ ἐστολίζοντο μὲ πολυτίμους λίθους καὶ ὠνομάζοντο ***ὄργανα*** [1].

1. Τὰ σήμερον ἐν χρήσει εἰς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν ὄργανα προέρχονται ἀπὸ τὰ Βυζαντινά.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὀλίγον ἀργότερα, ἀφοῦ ἡσύχασεν ἡ μακρὰ πάλη περὶ τῶν εἰκόνων, ἀκόμη περισσότερον ἀνεπτύχθη ἡ καλλιέργεια τῶν γραμμάτων. Ἤδη ἐμφανίζονται οἱ καρποὶ τῆς Εἰκονομαχίας καὶ ἀναθάλλει ζωηροτάτη ἡ πνευματικὴ ζωὴ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐκτὸς τοῦ ***Φωτίου***, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε σπουδαιότατος συγγραφεύς, καὶ ὁ ὁποῖος ἔλαμπεν ὑπεράνω ὅλων, καὶ ἄλλοι λόγιοι διέπρεψαν. Ὁ καῖσαρ Βάρδας ἀναδιωργάνωσε τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ κατέστησεν αὐτὸ λαμπρότατον κέντρον πνευματικῆς κινήσεως, εἰς τὸ ὁποῖον σοφοὶ καθηγηταὶ ἐδίδασκον τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας.

Τὸ μέγα ἔργον τῆς μεταρρυθμίσεως.—Ὁ φανερὸς σκοπὸς τῶν Εἰκονομάχων βασιλέων, ἡ κατάργησις τῆς λατρείας τῶν εἰκόνων, ἀπέτυχεν. Ἀλλ' ἡ καταδίωξις τῶν εἰκόνων ἦτο ἓν μέρος μόνον τῆς εὐρείας κοινωνικῆς ἀναμορφώσεως, τὴν ὁποίαν ἐπεχείρησαν οἱ μεγάλοι ἐκεῖνοι βασιλεῖς, καὶ τὸ ἔργον των δὲν ἐξηφανίσθη ἐντελῶς. Αἱ πολιτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ αὐτῶν μεταρρυθμίσεις δὲν κατηργήθησαν ὅλαι. Ἔπειτα ἡ πεισματώδης ἐκείνη πάλη ἑνὸς καὶ ἡμίσεος αἰῶνος ἀνεκαίνισε τὴν βυζαντινὴν κοινωνίαν καὶ ἐνίσχυσε τὸ ἐθνικὸν φρόνημα.

Τὸ πνεῦμα τῆς ἀναμορφώσεως ἦτο πολὺ ἀνώτερον ἀπὸ τὴν ἐποχήν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπεχείρησαν τὴν Μεταρρύθμισιν οἱ μεγάλοι εἰκονομάχοι βασιλεῖς. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀναμορφωτικῶν ἔργων εἰργάσθησαν οἱ ἀοίδιμοι ἐκεῖνοι αὐτοκράτορες καὶ διὰ τὴν διάδοσιν τῆς παιδείας εἰς τὸν λαόν. Ἡ Βυζαντινὴ μεταρρύθμισις τοῦ 8ου αἰῶνος ἔχει τὴν τιμήν, ὅτι διέδωκεν εἰς τὸν κόσμον ἀρχὰς ἐλευθερίας τῆς σκέψεως καὶ τῆς συνειδήσεως, αἱ ὁποῖαι, μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας, μόλις τοὺς τελευταίους αἰῶνας, ἐπεκράτησαν εἰς τοὺς πολιτισμένους λαοὺς τῆς Εὐρώπης [1].

---

1. «Ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὁ Ἑλληνισμὸς ἔθετο τὰς βάσεις ὅλων τῶν φιλελευθέρων θεσμῶν, ὑφ' ὧν σήμερον διέπονται αἱ μᾶλλον εὐνομούμεναι πολιτεῖαι. Βραδύτερον ὁ Ἑλληνισμὸς ἔθετο πάλιν τὰς βάσεις τῶν θρησκευτικῶν θεσμῶν τῶν εἰσέτι διεπόντων ἅπαντα τὰ πολιτισμένα ἔθνη. Ἀλλ' ἡ Μεταρρύθμισις τῆς 8ης ἑκατονταετηρίδος μαρτυρεῖ παρεκτὸς τούτων, ὅτι παρ' ἡμῖν ὡσαύτως ἀνεκηρύχθησαν ὅλαι αἱ κοινωνικαί, αἱ ἀστικαὶ καὶ αἱ οἰκονομικαὶ ἀρχαί, τῶν ὁποίων τοὺς ὡριμάσαντας καρποὺς ἔμελλον νὰ δρέψωσιν αἱ εὐτυχέστεραι τῶν καθ'

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ μέγας ἐκεῖνος ἀγὼν τῶν Εἰκονομάχων ἔφερε μεγάλας ἀνατροπάς. Διότι ὁ ἀγὼν οὗτος ἐπροκάλεσε τὸν χωρισμὸν τῆς Δύσεως ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου, τὸν ὁποῖον συνεπλήρωσε τὸ σχίσμα, ἔδωκεν ὅμως νέαν ζωὴν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν, ἐξήγειρε τὸ ἐθνικὸν φρόνημα καὶ ἐπέφερε τὴν ἀναγέννησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου. Ἡ ἀναγέννησις αὕτη ἐμφανίζεται κατὰ τὴν ἀκολουθοῦσαν ἐποχὴν τοῦ 10ου αἰῶνος, καὶ ὑψώνει τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν εἰς τὴν μεγαλυτέραν ἀκμὴν τῆς δυνάμεως, τῆς λαμπρότητος καὶ τῆς δόξης αὐτῆς.

Μολυβδόβουλλον, ἤτοι μολυβδίνη σφραγίς. Ἡ ἐπιγραφὴ λέγει: «Κ(ύρι)ε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Ἀνδρονίκῳ» κ.λ.

ἡμᾶς χρόνων γενεαὶ τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς» **(Παπαρρηγόπουλος).**—«Οἱ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι ἔσωζον πάντοτε τὴν ἐξαίρετον εὐφυΐαν τῶν πατέρων αὐτῶν καὶ ἠδύναντο ν' ἀναγινώσκωσι τὰ ὑψηλότερα ἔργα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, καὶ ὡμίλουν πάντοτε τὴν τελειοτέραν ἀπὸ τὰς ἀνθρωπίνους γλώσσας, ἔφερον μαζὶ μὲ τὰ ἐμπορεύματά των εἰς τὴν Δύσιν τολμηρὰς θεωρίας, αἱ ὁποῖαι διεδόθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην» **(Μακώλαιϋ).**

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κόσμημα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Δαφνίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Η ΥΨΙΣΤΗ ΑΚΜΗ—Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ

(867-1081)

Οἱ μεγάλοι κατακτηταί.—Ἡ Αὐτοκρατορία τὸν 10ον αἰῶνα.

Ἡ ἄνοδος εἰς τὸν θρόνον μιᾶς νέας δυναστείας, τῆς ***Μακεδονικῆς***, ἀνοίγει εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν μακρὰν περίοδον μεγαλείου καὶ λαμπρότητος, καὶ τὸ μέγα Ἑλληνικὸν Κράτος διέρχεται σχεδὸν δύο αἰῶνας ὑψίστης ἀκμῆς καὶ δυνάμεως. Ἔχει τὴν εὐτυχίαν, ὅτι κυβερνᾶται ἐπὶ 150 ἔτη, ἐν ἀδιαλείπτῳ σχεδὸν διαδοχῇ, ὑπὸ βασιλέων, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν ὑπέροχοι ἄνδρες ἐν πολέμῳ καὶ ἐν εἰρήνῃ. Ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία εἶναι κατὰ τὸν 10ον—11ον αἰῶνα ἓν ἀπὸ τὰ ἰσχυρότερα κράτη, τὰ ὁποῖα εἶδεν ὁ κόσμος, ἡ δὲ μεγάλη Χριστιανικὴ πρωτεύουσα, ἡ Κωνσταντινούπολις εἶναι ἡ μεγίστη πόλις τοῦ κόσμου καὶ τὸ λαμπρότατον κέντρον τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

α΄.—Οἱ βασιλεῖς τοῦ Μακεδονικοῦ οἴκου.

Ἡ νέα δυναστεία.—Ἱδρυτὴς τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας εἶναι ὁ ***Βασίλειος ὁ Μακεδών.*** Καταλαβὼν τὸν θρόνον διὰ τῆς βίας[1], ἔθηκε τέρμα εἰς τὴν σειρὰν τῶν βασιλέων τῆς

1. Ἐδολοφόνησε τὸν Βάρδαν καὶ ἔπειτα τὸν Μιχαὴλ Γ΄.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἰκονομαχικῆς περιόδου καὶ ἤνοιξε νέαν δυναστείαν, τὴν ***Μακεδονικήν,*** ἡ ὁποία διήρκεσεν 190 ἔτη (857—1057).

Ἡ ἀρχὴ τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου, ὅπως καὶ εἰς τὴν παλαιὰν Ῥώμην, δὲν ἴσχυεν εἰς τὸ Βυζάντιον. Οἱ αὐτοκράτορες ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τοῦ Κράτους. Τώρα ἔχομεν διαδοχὴν βασιλέων, οἱ ὁποῖοι ἀνήκουν ἢ συνδέονται μὲ ἕνα οἶκον. Καταλαμβάνουν τὸν θρόνον καὶ ξένοι πρὸς τὸν Μακεδονικὸν οἶκον, ἀλλ' οὗτοι συνδυάζονται διὰ κηδεστίας μετ' αὐτοῦ, δὲν ἀπομακρύνουν τοὺς νομίμους διαδόχους, κυβερνοῦν ἐν ὀνόματι ἐκείνων, ὡς ***συμβασιλεῖς.*** Ὁ λαὸς λοιπὸν ἔχει τὴν ἀντίληψιν, ὅτι ὁ θρόνος συνδέεται μὲ μίαν δυναστείαν, σέβεται καὶ στηρίζει αὐτήν, ἡ στερέωσις τοῦ θρόνου εἰς ἕνα οἶκον δίδει δύναμιν εἰς τὴν βασιλείαν καὶ συντελεῖ καὶ αὕτη εἰς τὴν ἀκμὴν τοῦ Κράτους. Ἀπὸ τότε τὰ τέκνα τῶν βασιλέων λέγονται ***πορφυρογέννητοι,*** καὶ ἡ ὀνομασία αὕτη γίνεται ἔξακουστὴ εἰς τὴν οἰκουμένην [1].

Οἱ αὐτοκράτορες. — Ὁ ***Βασίλειος ὁ Α΄*** ἐδοξάσθη διὰ τὰς νίκας, ὁ υἱός του ***Λέων ὁ Σ΄ ὁ Σοφὸς*** ἐφημίσθη διὰ τοὺς νόμους του (867—886). Ὁ υἱὸς τοῦ Λέοντος ***Κωνσταντῖνος Ζ΄ ὁ Πορφυρογέννητος*** (912—959) ὑπῆρξε βασιλεὺς μόνον κατ' ὄνομα. Κατὰ τὴν μακρὰν περίοδον τῆς βασιλείας του ἐκυβέρνα ὁ συμβασιλεὺς ***Ῥωμανὸς ὁ Λεκαπηνός.*** Ἔπειτα ἀνέβησαν ἀλληλοδιαδόχως εἰς τὸν θρόνον τρεῖς ἥρωες, οἱ ὁποῖοι ἐδόξασαν καὶ ἐμεγάλωσαν τὸ Κράτος (963—1025), ὁ ***Νικηφόρος Φωκᾶς,*** ὁ ***Ἰωάννης Τσιμισκῆς*** καὶ ὁ ***Βασίλειος ὁ Β΄.*** Διάδοχοι αὐτῶν ἦσαν αἱ ***πορφυρογέννητοι Ζωὴ καὶ Θεοδώρα*** (1025—1057), καὶ ἔπειτα ἄλλοι βασιλεῖς (ἕως τὸ 1081), ἐπὶ τῶν ὁποίων τὸ Κράτος ἀρχίζει νὰ πίπτῃ.

Οἱ μεγάλοι βασιλεῖς. — Ὅλοι σχεδὸν οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Μακεδονικοῦ οἴκου εἰργάσθησαν ἀόκνως διὰ νὰ μεγαλώσουν καὶ λαμπρύνουν τὸ Κράτος. Μερικοὶ ὑπῆρξαν ἥρωες καὶ μεγάλοι βασιλεῖς. Ὁ ***Βασίλειος ὁ Α΄,*** ὁ ***Λεκαπηνός,*** ὁ ***Φωκᾶς,*** ὁ ***Τσιμισκῆς καὶ*** ὁ ***Βασίλειος ὁ Β΄*** δὲν ἦσαν ἀπὸ τοὺς συνήθεις βασιλεῖς [2]. Ἦσαν ἄνθρωποι μὲ σιδηροῦν σῶμα καὶ ἀλύγιστον

1. Διότι ἐγεννῶντο τοῦ πατρὸς ὄντος **ἐν τῇ πορφύρᾳ,** δηλαδὴ βασιλεύοντος, καὶ εἰς κοιτῶνα πορφυροῦν.

2. Ὁ **Λεκαπηνός,** ὁ **Φωκᾶς** καὶ ὁ **Τσιμισκῆς** δὲν ἀνήκουν εἰς τὸν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ψυχήν, ἀπαράμιλλοι ἀρχηγοὶ στρατῶν. Δὲν ἠγάπων τὴν πολυτέλειαν, ἀλλὰ τὸν σκληρὸν βίον τοῦ στρατοπέδου, ἔζων ὡς ἁπλοῖ στρατιῶται ἐν καιρῷ πολέμου, καὶ εἶχον φίλους τοὺς στρατιώτας των, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἡ ἰσχὺς τῆς Αὐτοκρατορίας. Τὸ ἀξιοθαύμαστον δὲ εἶναι, ὅτι καὶ εἰς τὰ ἔργα τῆς εἰρήνης ἀναδεικνύονται μεγάλοι. Εἰς τὰ βραχέα διαλείμματα τῶν πολέμων ἐκυβέρνων μὲ στιβαρὰν χεῖρα, μὲ ἄκαμπτον θέλησιν, ἐλάμπρυναν δὲ τὴν βασιλείαν των μὲ μεγάλα νομοθετικὰ ἔργα καὶ ἔδωκαν εἰς τὸ Κράτος ἰσχυρὰν κεντρικὴν διοίκησιν. Διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ὅπλων καὶ τῆς διοικήσεως αὐτῶν, ἀνέδειξαν τὴν Αὐτοκρατορίαν παγκόσμιον δύναμιν καὶ ἰσχυρὰν πρόμαχον τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας.

Οἱ μεγάλοι στρατηγοὶ καὶ πολιτικοί.— Οἱ ἥρωες ἐκεῖνοι βασιλεῖς εἶχον εὐτυχήσει νὰ εὕρουν καὶ σπουδαίους συνεργάτας εἰς τὸ ἔργον των. Μεγάλοι στρατηγοί, ὁ ***Κουρκούας*** οἱ ***Φωκᾶδες, οἱ Σκληροί,*** ἤγειραν περιφανῆ τρόπαια εἰς ὅλα τὰ σύνορα τοῦ Κράτους. Ἡ δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικὴ κυβέρνησις εἶχε πάντοτε ἐξαιρετικοὺς ἄνδρας ὡς πολιτικοὺς ἄρχοντας, ὑπουργοὺς ἂς εἴπωμεν. Ἰσχυρὰ ἰδίως προσωπικότης ἀνεδείχθη ὁ ***παρακοιμώμενος Βασίλειος,*** υἱὸς τοῦ Ρωμανοῦ Λεκαπηνοῦ, ὁ ὁποῖος ἐπὶ πεντήκοντα σχεδὸν ἔτη καὶ ἐπὶ πέντε βασιλείας, ἀπὸ τὸν Ῥωμανὸν τὸν Λεκαπηνόν, (944) ὑπῆρξεν ὡς πρωθυπουργὸς ἡ ψυχὴ τῆς κυβερνήσεως.

Βασίλειος Α΄ ὁ Μακεδὼν (867-888).—Ὁ ἱδρυτὴς τῆς ἐνδόξου δυναστείας, μόλις ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, κατενόησεν ὅτι τὸ πρῶτον του ἔργον ἦτο νὰ φέρῃ τὴν ἐσωτερικὴν τάξιν, ἡ ὁποία εἶχε τόσον δεινῶς σαλευθῆ ἐπὶ τῆς Εἰκονομαχίας. Αφοῦ ἐκανόνισε τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα, καθορίσας πλέον ὁριστικῶς τὴν λατρείαν τῶν εἰκόνων, ἐτακτοποίησε τὰ οἰκονομικὰ καὶ ἐνίσχυσε τὴν διοίκησιν. Τέλος ἀναδιωργάνωσε τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον, καὶ οὕτω παρεσκεύασε τὴν στρατιωτικὴν

νόμιμον οἶκον, ἦσαν στρατηγοί, οἱ ὁποῖοι κατέλαβον τὸν θρόνον διὰ πραξικοπήματος. Συνεδυάσθησαν ὅμως μὲ τὸν νόμιμον οἶκον διὰ κηδεστίας. Περίφημος ἔγινεν ἡ βασίλισσα **Θεοφανώ**, ἡ ὁποία προσείλκυσε μὲ τὸ κάλλος της τὸν Φωκᾶν, ἔπειτα τὸν Τσιμισκῆν καὶ τοὺς ἐβοήθησε ν' ἀνέλθουν εἰς τὸν θρόνον.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐκείνην δύναμιν, ἡ ὁποία ἔμελλε νὰ σώσῃ καὶ νὰ δοξάσῃ τὸ Κράτος.

Ἀφοῦ διερρύθμισε τὰ πάντα ὁ Βασίλειος, ἐστράφη κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Ἐναντίον ὅλων τῶν Ἀράβων, τῆς Ἀσίας, τῆς Σικελίας, τῆς Ἀφρικῆς, ἐθριάμβευσαν οἱ στρατοί του. «Ὡς καταστρεπτικὸν κεραυνόν» ἐκπέμπει κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἰταλίας τὸν ἀνδρεῖον ναύαρχον ***Ὠρύφαν***. Τὰ Ἑλληνικὰ στρατεύματα ἐξεδίωξαν τοὺς Ἄραβας ἀπὸ τὴν Ν. Ἰταλίαν, καὶ τότε γίνεται αὖτη καὶ πάλιν Ἑλληνικὴ διοίκησις ***(θέμα)***. Φοβερὰ δὲ πληγὴ ἦσαν τότε εἰς τὴν Μεσόγειον οἱ Ἄραβες πειραταί, οἱ Σαρακηνοί. Τὰ παράλια τῆς Συρίας, τῆς Κρήτης, τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Σικελίας, ἦσαν ὁρμητήρια τῶν ***ἀθέων Ἀγαρηνῶν,*** οἱ ὁποῖοι εἶχον γίνει ὁ τρόμος ὅλης τῆς Μεσογείου. Θριαμβευτικαὶ εἶναι αἱ ἐναντίον των νῖκαι τῶν Βυζαντινῶν ὅπλων. Οἱ λαοὶ τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης, οἱ Δαλματοί, καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν οἱ Κροᾶται καὶ οἱ Σέρβοι, ἐζήτησαν τὴν προστασίαν τοῦ Βασιλείου τοῦ Α΄, καὶ οἱ Βυζαντινοὶ στόλοι ἐκαθάρισαν τὰς θαλάσσας καὶ ἀνεκούφισαν τὰς χώρας ἐκείνας.

Οἱ διάδοχοι τοῦ Βασιλείου τοῦ Α΄.—Ὅλως ἀντίθετος πρὸς τὸν ἡρωϊκὸν πατέρα ἦτο ὁ υἱὸς ***Λέων ΣΤ΄ ὁ Σοφὸς*** (886—912). Ὁ Βασίλειος ἦτο ῥωμαλέος, ἄνθρωπος τῆς δράσεως, ἀλλ' ὁ υἱός του Λέων ἦτο ἀσθενὴς κατὰ τὸ σῶμα καὶ σχολαστικὸς λόγιος. Τὸ ὄνομά του ἔμεινε συνδεδεμένον μὲ μίαν μεγάλην Συλλογὴν νόμων εἰς 60 βιβλία, ἡ ὁποία λέγεται ***Βασιλικά,*** διότι εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τὴν βασιλείαν τοῦ πατρός του.

Ἐπίσης ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Λέοντος ***Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος,*** ὑπῆρξε καὶ αὐτὸς ἀπόλεμος βασιλεύς. Ὁ Πορφυρογέννητος ἐκάθισεν εἰς τὸν θρόνον σχεδὸν ὅλον τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 10ου αἰῶνος (912—959), τὸ ὄνομά του ὅμως δὲν ἀκούεται οὔτε εἰς τοὺς πολέμους οὔτε εἰς τὴν διοίκησιν. Ὁ Πορφυρογέννητος παρέσχε μεγάλας ὑπηρεσίας ὡς λόγιος, ἔζησε ἀπομεμακρυσμένος εἰς τὸ Παλάτιον μὲ λογίους συγγραφεῖς, ἀσχολούμενος εἰς τὸ νὰ γράφῃ καὶ νὰ κάμνῃ ἐπιτομὰς καὶ Συλλογὰς ἀπὸ ἀρχαίους συγγραφεῖς, καὶ εἰς τὸ νὰ προάγῃ τὴν μόρφωσιν τῆς κοινωνίας.

Ἅλωσις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν.—Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας τῶν ἀπολέμων τούτων

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

βασιλέων (886—959) συνέβησαν ἐξωτερικὰ ἀτυχήματα εἰς τὸ Κράτος. Κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ἐπῆλθον εἰς τὸ Κράτος καὶ ἄλλα ἀτυχήματα, τραγικὴ δὲ συμφορὰ εἰς τὴν δευτέραν πρωτεύουσαν τοῦ Κράτους, τὴν μεγάλην Θεσσαλονίκην. Οἱ θηριώδεις Σαρακηνοὶ εἶχον καταστήσει τὸ πειρατικόν των βασίλειον τῆς Κρήτης ὁρμητήριον καταστροφῆς. Μὲ τὰς λεηλασίας καὶ τὸ ἐμπόριον δούλων εἶχον συναθροίσει ἀμυθήτους θησαυροὺς καὶ εἶχον γίνει ὁ τρόμος τῶν Ἑλληνικῶν παραλίων. Εἰς τόσον θράσος ἔφθασαν, ὥστε ἐπέπεσαν αἰφνιδίως ἐναντίον τῆς μεγάλης Θεσσαλονίκης καὶ ἠρήμωσαν αὐτὴν ***(904).*** «*Καμμία ἀπὸ τὰς φοβερὰς διηγήσεις φόνου, λεηλασίας καὶ αἰχμαλωσίας δὲν εἶναι περισσότερον τραγική. Οἱ νικηταὶ ἔσφαξαν ὅλους τοὺς κατοίκους, ὅσοι δὲν ἦσαν νέοι. Ἐκτὸς τῶν ἀμετρήτων λαφύρων σύρουν μαζί των 22.000 νέους καὶ παρθένους. Τὸ ἀνθρώπινον τοῦτο ἐμπόρευμα ἐπωλήθη εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ Χάνδακος, οἱ νέοι καὶ αἱ νέαι τῆς Θεσσαλονίκης ἐσκορπίσθησαν ὡς δοῦλοι εἰς ὅλον τὸν Μουσουλμανικὸν κόσμον*» ***(Σλουμβερζέ).***

Ὁ Βουλγαρικὸς πόλεμος. Ὁ Συμεών.—Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Λέοντος ὁ ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας ***Συμεὼν*** κατέστησε πολὺ ἰσχυρὰν τὴν χώραν του καὶ ἐσχεδίασε τὴν κατάκτησιν τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας. Ὁ Συμεὼν εἶχεν ἀνατραφῆ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μὲ Ἑλληνικὴν παιδείαν, καὶ ἔτρεφε φιλόδοξα ὄνειρα. Ὁ ἀκατανόητος ἐκεῖνος πολεμιστὴς ἐκίνησε πόλεμον ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, ὁ ὁποῖος διήρκεσε σχεδὸν ὅλον τὸν βίον του (893—927).

Κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην ἐποχὴν καταλαμβάνει τὸν θρόνον εἷς φιλόδοξος καὶ ἰσχυρὸς ἀνήρ, ὁ στρατηγὸς ***Ῥωμανὸς ὁ Α΄ ὁ Λεκαπηνὸς*** (920—944). Ἀνακηρύσσει ἑαυτὸν συμβασιλέα, παραμερίζει τὸν Πορφυρογέννητον καὶ ἀναλαμβάνει αὐτὸς τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν.

Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν τὸ Βουλγαρικὸν Κράτος, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ γενναίου Συμεὼν ἐμεγάλωσε καὶ ἔφθασεν ἕως τὴν Νότιον Μακεδονίαν, ἕως τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν. «*Ὁ Συμεὼν πανστρατιᾷ ἐκστρατεύει κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, λεηλατεῖ, καίει, καταστρέφει τὰ πάντα ἕως τὰς Βλαχέρνας. Ἐπειδὴ εἶχεν ἀκούσει πολλὰ περὶ τῆς φρονήσεως τοῦ Ῥωμανοῦ, ἐζήτησε*

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νὰ τὸν ἴδῃ. Ὁ Συμεὼν εἶχε παρατάξει πλῆθος σωματοφυλάκων χρυσασπίδων καὶ χρυσοδοράτων. Ἀπὸ τὰ τείχη οἱ ἄρχοντες βλέπουν τὰ γινόμενα. Ὁ Ῥωμανὸς προχωρεῖ μόνος χωρὶς νὰ φοβηθῇ. Ἐσεβάσθη ὁ Συμεὼν τοὺς λόγους τοῦ Ῥωμανοῦ καὶ ἐδέχθη νὰ κάμῃ εἰρήνην» **(924).** (***Ἀμαρτωλοῦ*** Χρονικόν). Ὁ Συμεὼν ἐφοβήθη τὰ ἰσχυρὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, συγχρόνως δὲ ὑπέστη τὴν γοητείαν τοῦ μεγαλείου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Κράτους κατὰ τὴν συνάντησίν του μὲ τὸν Αὐτοκράτορα.

Θρίαμβοι κατὰ τῶν Ῥώσων καὶ τῶν Ἀράβων.— Καὶ ἄλλην φοβερὰν πολιορκίαν ὑπέστη τότε ἡ Κωνσταντινούπολις. Οἱ Ῥῶσοι μὲ χίλια μονόξυλα πολιορκοῦν καὶ πάλιν τὴν πόλιν ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης. Ἔπαθον ὅμως πανωλεθρίαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ συνάψουν εἰρήνην «*πρὸς τοὺς μεγάλους αὐτοκράτορας τῆς Ἑλλάδος*[1]».

Περιφανῆ δὲ τρόπαια ἔστησαν τότε οἱ Βυζαντινοὶ στρατοὶ ἐναντίον τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπου ἀνεδείχθη λαμπρὸς ἥρως ὁ ***Ἰωάννης Κουρκούας***, ἐπονομασθεὶς ἄλλος Βελισάριος. Ἐπὶ 22 ἔτη ὁ γενναῖος οὗτος στρατηγὸς ἐμάχετο χωρὶς διακοπὴν (920—942), ἀνέκτησε χιλίας πόλεις καὶ ἔφερε τὰ σύνορα τοῦ Κράτους ἕως τὸν Τίγρητα καὶ Εὐφράτην ποταμόν.

Ἡ βασιλεία τοῦ Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ ἀναβιβάζει τὴν Χριστιανικὴν Αὐτοκρατορίαν εἰς δύναμιν, ἡ ὁποία ἐνέπνεε τὸν σεβασμόν. Ἐνόμισεν ὅμως, ὅτι θὰ ἠδύνατο ν' ἀντικαταστήσῃ τὸν νόμιμον οἶκον διὰ τοῦ ἰδικοῦ του, διὰ τοῦτο ἔγιναν ταραχαί, οἱ Λεκαπηνοὶ ἐξεθρονίσθησαν καὶ εὗρε τὴν εὐκαιρίαν νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον ὁ γενναιότερος ἀπὸ τοὺς στρατηγούς, ***Νικηφόρος Φωκᾶς***, ὁ ὁποῖος ἤνοιξε τὴν ἔνδοξον σειρὰν τῶν ἡρώων βασιλέων τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

β'.—Οἱ μεγάλοι κατακτηταί.

Φωκᾶς, Τσιμισκῆς, Βασίλειος Β'.—Οἱ τρεῖς ἥρωες βασιλεῖς, οἱ ὁποῖοι ἔστησαν ὑπέρλαμπρα τρόπαια κατὰ

1. «Αὐτοκράτορες», διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν πέντε βασιλεῖς κάθηνται ἐπὶ τοῦ θρόνου· ὁ νόμιμος, ὁ **Πορφυρογέννητος**, ὁ πραγματικὸς ὁ **Λεκαπηνός**, καὶ οἱ τρεῖς υἱοί του, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀναβιβάσει εἰς τὸν θρόνον.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

βαρβάρων καὶ ἐλάμπρυναν τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν, διεδέχθησαν ἀλλήλους χωρὶς διακοπὴν ***(963 — 1025).***

Μὲ θαυμασμὸν ἀναγράφουν οἱ παλαιοὶ ἱστορικοὶ τὰ κατορθώματά των. Ἀκούραστοι τρέχουν ἀπὸ τὴν Εὐρώπην εἰς τὴν Ἀσίαν, παντοῦ ὅπου κινδυνεύουν τὰ σύνορα τοῦ Κράτους. Ἡ ἀκαταδάμαστος ἀνδρεία καὶ ἡ ἀκράτητος ὁρμή των ἐμβάλλουν τὸν τρόμον εἰς τοὺς ἐχθρούς, μάχονται πρῶτοι ἐμπρὸς εἰς τὰς φάλαγγας καὶ προκαλοῦν τὴν κατάπληξιν τῶν ἐχθρῶν, τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν στρατιωτῶν τοῦ Σταυροῦ. Μὲ τοὺς ἡρωϊκοὺς ἄθλους των ἐπέβαλον τὸν σεβασμὸν εἰς ὅλους τοὺς λαούς, ἐκίνησαν τὸν θαυμασμὸν τοῦ κόσμου, ἀφῆκαν ἀθάνατον μνήμην εἰς τὰς μεταγενεστέρας γενεάς.

Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς.—Ἀφ' ὅτου κατέκτησαν τὴν Κρήτην οἱ Σαρακηνοὶ (τὸ 825 μ. Χ.), οἱ αὐτοκράτορες εἶχον ἐπιχειρήσει πολλὰς ἐκστρατείας διὰ νὰ λυτρώσουν τὴν χώραν ταύτην, ἀλλ' ὅλαι εἶχον ἀποτύχει. Μὲ λαμπρὰν στρατιωτικὴν παρασκευὴν καὶ στόλον ἀποπλέει ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τοὺς ἀπίστους, καὶ ὡς ἀστραπὴ ἔφθασε καὶ ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Κρήτην. Μετὰ πολλοὺς αἱματηροὺς ἀγῶνας ἐκυρίευσε τὴν πρωτεύουσαν τῶν πειρατῶν, τὸν Χάνδακα ***(961).*** Οἱ Μουσουλμάνοι ἐξεδιώχθησαν, καὶ ἀφοῦ ὁ Νικηφόρος «*ἐξημέρωσεν ὁλόκληρον τὴν νῆσον*», ἐπέστρεψεν εἰς τὸ Βυζάντιον [1]. Μεγαλοπρεπεστάτη ἦτο ἡ ὑποδοχή, ἡ ὁποία ἔγινεν εἰς αὐτόν, ἀμύθητα πλούτη καὶ λάφυρα καὶ πολυπληθεῖς αἰχμάλωτοι ἠκολούθουν τὸν θρίαμβον, τὸν ὁποῖον ἐτέλεσεν εἰς τὸν Ἱππόδρομον διὰ τὸ μέγα κατόρθωμα.

Ἀμέσως ἔπειτα ὁ Φωκᾶς μεταβαίνει εἰς τὴν Ἀσίαν. «*Καὶ ἐκεῖνος ἐπροχώρει εἰς τὴν χώραν τῶν Ἀγαρηνῶν, καὶ ὡς κεραυνὸς κατέστρεφε τὸν τόπον καὶ ἐκυρίευσε περισσότερα ἀπὸ ἑξήκοντα φρούρια καὶ ἐκέρδισε μεγάλας νίκας, ὁποίας οὐδεὶς ἄλλος, καὶ συνέλεξεν ἀμύθητον πλοῦτον*» ***(Λέων ὁ Διάκονος).*** Μὲ θρίαμβον εἰσῆλθε πάλιν εἰς τὴν Πόλιν. Ὁ στρατὸς καὶ ὁ λαὸς

1. Πρὸς ἐξημέρωσιν τῆς νήσου εἰργάσθη ὁ **Ὅσιος Νίκων ὁ Μετανοεῖτε**. Ὁ ἴδιος ἀργότερα ἐκήρυξε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τοὺς Σλάβους τοῦ Ταϋγέτου. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὴν Κρήτην καὶ εἰς τὴν Λακεδαίμονα τιμᾶται ἕως σήμερον ὡς προστάτης Ἅγιος.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὸν ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα. Δοξασμένος ὁ Φωκᾶς μὲ δύο θριάμβους ἀνέρχεται εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου.

Ὁ Φωκᾶς αὐτοκράτωρ (963–969).—«Τότε, λέγει εἷς παλαιὸς χρονογράφος, *ἐφάνη ὁ Φωκᾶς ὡς ἀστραπή, καὶ ἔδραμεν εἰς τοὺς ἐχθροὺς τῶν Ῥωμαίων, καὶ κατέκοπτε καὶ ἐξωλόθρευε καὶ κατέλυε μυριάδας τῶν ἀλλοφύλων καὶ ἐπλάτυνε τὴν ἐξουσίαν τῶν Ῥωμαίων. Ἐτρόμαξαν οἱ Ἄραβες, ἔφριξαν οἱ Ἀρμένοι, ἐδειλίασαν οἱ Σαρακηνοί, καὶ πάλιν ἔπαιρναν οἱ Ῥωμαῖοι τοὺς τόπους αὐτῶν καὶ τὰς χώρας, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Φωκᾶ ἦτο φοβερὸν εἰς ὅλους*».

Μεγάλαι εἶναι αἱ χῶραι καὶ πολυάριθμοι αἱ πόλεις, τὰς ὁποίας ἀνέκτησεν ἢ ἐκυρίευσεν ὁ Αὐτοκράτωρ. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀνεκτήθη καὶ ἡ Κύπρος, ὅπου ἐνισχύθη ὁ Χριστιανισμός, ὅπως καὶ εἰς τὴν Κρήτην. Τέλος ἡ ὡραία αὕτη σειρὰ τῶν νικῶν ἐστεφανώθη μὲ τὴν ἅλωσιν τῆς μεγάλης Ἀντιοχείας.

Ἐν μέσῳ τῶν θριάμβων ἐκείνων ἔρχονται εἰς τὴν πρωτεύουσαν πρέσβεις τῶν Βουλγάρων διὰ νὰ ζητήσουν φόρους. Ὀργὴ καταλαμβάνει τὸν Αὐτοκράτορα. «*Πηγαίνετε, λέγει εἰς αὐτούς, καὶ ἀναγγείλατε εἰς τὸν ἄρχοντά σας, ὁ ὁποῖος ἐνδύεται μὲ δέρματα ζώων, ὅτι ὁ ἰσχυρότατος καὶ μέγιστος βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων θὰ ἔλθῃ ἀμέσως εἰς τὴν ἰδικήν σας χώραν νὰ σᾶς πληρώσῃ τοὺς φόρους. Διὰ νὰ μάθετε σεῖς, οἱ ὁποῖοι εἴσθε τρεῖς φορὰς δοῦλοι ἀπὸ τοὺς προγόνους σας, ὅτι ὀφείλετε νὰ ὀνομάζετε κυρίους σας τοὺς Βασιλεῖς τῶν Ῥωμαίων*». Δὲν ἐπρόφθασεν ὅμως νὰ πραγματοποιήσῃ τὰς ἀπειλάς του, διότι ἔπεσε θῦμα συνωμοσίας, ἡ ὁποία ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν ***Τσιμισκῆν***.

Ἰωάννης Τσιμισκῆς (969–976).—Μὲ θαυμασμὸν ὁμιλοῦν οἱ παλαιοὶ χρονογράφοι διὰ τὸν Τσιμισκῆν, τὸν ***κὺρ Ἰωάννην***, ὅπως τὸν λέγουν. Ἦτο ὡραῖος, λευκὸς καὶ ξανθός, εἶχεν ἀνάστημα μέτριον, ἀλλὰ ῥώμην γίγαντος. Εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν ἀνεδεικνύετο ἥρως, εἰς τὰς σχέσεις του ἦτο γλυκὺς καὶ μεγαλόκαρδος. «*Ἦτο δὲ καὶ οὗτος*, λέγει ὁ χρονογράφος, *καρτεροκάρδιος—ἐστράτευε κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ κατὰ παντὸς ἐχθροῦ τῶν Ῥωμαίων. Καὶ ἐφοβήθησαν τὰ ἔθνη ἀπὸ τὴν ὁρμὴν τοῦ Τσιμισκῆ φόβον μέγαν, καὶ ἐπλάτυνε τὴν γῆν τῶν Ῥωμαίων, καὶ ἔφυγαν οἱ Σαρακηνοί, καὶ ἐγεμίσθη ἡ γῆ τὰ φοσσᾶτα τῶν*

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ῥωμαίων, καὶ τὸ σπαθὶ τῶν Χριστιανῶν ἔπλευσεν ὡς δρέπανον».

Ρῶσοι καὶ Βυζαντινοί.—Πρὸ ὀλίγου χρόνου εἶχον καταλάβει οἱ Ῥῶσοι τὴν Βουλγαρίαν. Ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν Σβιατοσλάβος εἶχε κάμει πρωτεύουσάν του τὴν Πρεσθλάβαν καὶ ἐζήτει νὰ συνενώσῃ ὅλας τὰς Σλαβικὰς φυλὰς ἀπὸ τὴν Βαλτικὴν ἕως τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Ὁ κίνδυνος ἦτο τρομερός, διαβλέπει αὐτὸν ὁ Τσιμισκῆς καὶ ἑτοιμάζεται δι' ἐκστρατείαν. Κρατῶν εἰς τὰς χεῖρας «*τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ*», ἐπορεύθη εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸν στρατὸν καὶ τὸν κλῆρον. Ἔπειτα ὁ στόλος ἐκπλέει διὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου εἰς τὸν ποταμὸν Δούναβιν, αὐτὸς δὲ αὐθημερὸν ἐκκινεῖ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ του.

Εἰς ὀλίγας ἡμέρας, ἀφοῦ διῆλθε τὰς **κλεισούρας,** δηλαδὴ τὰ στενὰ τοῦ Αἵμου, εὑρίσκεται αἰφνιδίως ἐντὸς τῆς Βουλγαρίας. Φθάνει εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Βουλγαρίας Πρεσθλάβαν καὶ συντρίβει τοὺς Ῥώσους καὶ Βουλγάρους, οἱ ὁποῖοι τὴν ὑπερησπίζοντο. Ὁ φοβερὸς Σβιατοσλάβος ἔχει ὀχυρωθῆ εἰς τὸ Δορύστολον παρὰ τὸν Δούναβιν, ἀκάθεκτος ἐπέρχεται ἐναντίον του ὁ Τσιμισκῆς. Οἱ Ῥῶσοι μάχονται μὲ ἀγρίαν ῥώμην, οἱ Ἕλληνες μὲ ἀκατάσχετον ὁρμήν. Ἐπὶ τρεῖς μῆνας πολιορκεῖ ὁ Τσιμισκῆς τὸν Σβιατοσλάβον εἰς τὸ Δορύστολον, καὶ ἀληθεῖς γιγαντομαχίαι συγκροτοῦνται παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Δουνάβεως. Φοβερὰ ὑπῆρξεν ἡ σφαγὴ τῶν Ῥώσων, ὁ Σβιατοσλάβος ζητεῖ νὰ συναντηθῇ μὲ τὸν Αὐτοκράτορα. Εἰς τὴν ὄχθην τοῦ Δουνάβεως ἔρχεται ἔφιππος ὁ βασιλεύς, «*ὡπλισμένος μὲ κατάχρυσον πανοπλίαν, ἐν μέσῳ χρυσοστολίστων ἱππέων. Ὁ ἀγέρωχος Ῥῶσος ἡγεμὼν ἔρχεται ἐπὶ ἑνὸς ἀκατίου κωπηλατῶν καὶ αὐτός, ὅπως οἱ ἄλλοι, καὶ ἐνδεδυμένος ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι*». Μετὰ τὴν εἰρήνευσιν ὁ Σβιατοσλάβος διεπέρασε τὸν Δούναβιν. Οἱ ἄγριοι Τουρκικοὶ λαοὶ τῶν χωρῶν ἐκείνων κατέκοψαν καὶ αὐτὸν καὶ τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ [1].

---

1. Τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος ἐτρόμαξεν ἀπὸ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν **Ῥώς.** Οἱ γιγάντιοι πολεμισταὶ τῆς ἐρήμου ἀντέτασσον θηριώδη ἀντίστασιν εἰς τὸ βαρὺ ἱππικὸν τῶν Βυζαντινῶν. Ἐχειρίζοντο μὲ ἀκαταμάχητον ὁρμὴν τὸν πέλεκυν καὶ τὴν λόγχην. Παρὰ νὰ παραδοθοῦν ἐπροτίμων νὰ αὐτοκτονήσουν σχίζοντες μόνοι τὴν κοιλίαν των. Σκληρὰ ὑπῆρξεν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μεγαλοπρεπέστατος ἦτο ὁ θρίαμβος τοῦ ἥρωος, ὅταν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ βασιλεὺς μὲ τὸν λαὸν καὶ τὸν στρατόν του πορεύεται θριαμβεύων εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, καὶ ἀναπέμπει τὰ εὐχαριστήρια διὰ τὴν διάσωσιν τῆς Αὐτοκρατορίας.

Κατακτήσεις εἰς τὴν Ἀσίαν.—Ἀφοῦ ἐξεδίωξε τοὺς Ῥώσους καὶ κατέκτησε τὴν Βουλγαρίαν, ἀμέσως ἔπειτα ἐπιπίπτει ὁ Τσιμισκῆς ὡς κεραυνὸς εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ συνεχίζει τὴν ἔνδοξον ἐκστρατείαν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ (974—975). Τριακοσίας πόλεις καὶ κάστρα κατέστρεψε καὶ ἔφθασεν ἕως τὴν Βαγδάτην, τὴν μεγάλην πρωτεύουσαν τῶν Χαλιφῶν. Ἔπειτα βαδίζει πρὸς τὴν Συρίαν καὶ κυριεύει πολλὰς πόλεις τῆς Παλαιστίνης. «*Αἱ κατακτήσεις ἡμῶν*, λέγει ὁ ἴδιος ὁ Τσιμισκῆς εἰς μίαν ἐπιστολήν του, *ἐξετάθησαν ἕως τὴν μεγάλην Βαβυλῶνα καὶ ὑπηγορεύσαμεν νόμους εἰς τοὺς λαούς, καὶ τοὺς ἐκάμαμεν δούλους ἡμῶν. Τώρα ὁλόκληρος ἡ Φοινίκη, ἡ Παλαιστίνη καὶ ἡ Συρία ἀπηλευθερώθησαν ἀπὸ τὴν τυραννίαν τῶν Μουσουλμάνων καὶ ὑπακούουν εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Ἐκυβερνήσαμεν τὴν Συρίαν μὲ φιλανθρωπίαν καὶ εὐμένειαν. Ὁ Θεὸς ἔδωκεν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς ἐπιτυχίας, ὅσας ποτὲ κανεὶς δὲν κατώρθωσεν*». Ἀφοῦ δὲ ἐστερέωσε τὰς κατακτήσεις του, ἐκίνησε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Σκοπεύει νὰ ἐπιχειρήσῃ νέας ἐκστρατείας, διὰ νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸ Κράτος τὰ παλαιὰ σύνορα αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα εἶχε πρὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Ἀράβων, καθ' ὁδὸν ὅμως ἀποθνήσκει αἰφνιδίως, ἴσως δηλητηριασθείς, ὁ ἀκατανίκητος ἥρως.

Βασίλειος Β' (976–1025).—Εἰς τὸν θρόνον ἀνέρχεται ὁ Βασίλειος ὁ Β', εἰκοσαετής, ὁ νόμιμος διάδοχος. Ἀσυνήθιστος διὰ τὴν ἡλικίαν του σοβαρότης καὶ σπάνιον συναίσθημα τοῦ καθήκοντος ἔκαμαν τὸν νεαρὸν βασιλέα ν' ἀφήσῃ πᾶσαν

ἡ πολιορκία εἰς τὸ Δορύστολον. Τὴν ἡμέραν τὰ στρατεύματα συνεκρούοντο μὲ τοὺς στρατιώτας τῆς Σκυθίας. Τὴν νύκτα ἠκούοντο οἱ Ῥῶσοι νὰ κλαίουν τοὺς νεκρούς των. Λυσσώδεις μάχαι συνεκροτήθησαν. Καὶ ἓξ ἡμέρας κατὰ σειρὰν ἐπολέμησαν σῶμα μὲ σῶμα. Τὴν ἕκτην ἡμέραν οἱ Βυζαντινοί, καὶ πάλιν νικηταί, συνέλεξαν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης εἴκοσι χιλιάδας ἀσπίδας καὶ τεράστιον σωρὸν ἄλλων ὅπλων» (**Σλουμβερζέ**).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἡδονὴν τοῦ βίου. Εἶναι σκυθρωπὸς καὶ ἄκαμπτος, εἶναι ὁ ἥρως τῶν πεδίων τῆς μάχης, ὁ ὁποῖος ὀλίγον φροντίζει διὰ τὰ γράμματα καὶ τὰς κοινωνικὰς λεπτότητας. «*Τὴν ἀνάπαυσιν*, λέγει ὁ χρονογράφος, *παντελῶς ἐμίσησεν ἀπὸ καρδίας. Ἠγάπησε δὲ τὴν δυσπάθειαν καὶ τοὺς κόπους καὶ τὰ ἅρματα καὶ τὰς στρατείας καὶ τοὺς πολέμους. Εἰς αὐτὰ ἦτο ἡ χαρὰ αὐτοῦ καὶ ὁ γλυκασμός.*»

Ἡ ἰσχυρὰ θέλησις τοῦ νεαροῦ βασιλέως διήγειρε μεγάλας δυσαρεσκείας. Οἱ δύο ἐπιφανέστεροι στρατηγοὶ τῆς Ἀνατολῆς, ὁ Βάρδας Φωκᾶς καὶ ὁ Βάρδας σκληρός, ἀνηγόρευσαν ἑαυτοὺς αὐτοκράτορας. Οἱ ἐπαναστάται στρατηγοὶ εἶχον ἰσχυρὰς δυνάμεις καὶ ἠγωνίζοντο γενναίως, μὲ πολὺν δὲ κόπον κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους ὁ Βασίλειος νὰ καταστείλῃ τὰς ἀνταρσίας.

Οἱ πόλεμοι τοῦ Βασιλείου τοῦ Β΄.—Ἡ καταπληκτικὴ δραστηριότης τοῦ στρατιώτου βασιλέως στρέφεται πρὸς ὅλα τὰ σύνορα τοῦ Κράτους, πρὸς ὅλους τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Ἀκούραστος περνᾷ διὰ μίαν στιγμὴν ἀπὸ τὴν Εὐρώπην εἰς τὴν Ἀσίαν, πολεμεῖ χωρὶς ἀνάπαυσιν ἐναντίον τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Ἀσίαν, κρατεῖ εἰς σεβασμὸν τὸν Χαλίφην τῆς Βαγδάτης, νικᾷ τὸν Σουλτᾶνον τῆς Αἰγύπτου, κατατροπώνει τοὺς ἐμίρας τῆς Συρίας. Τρέχει ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅπου διεξάγεται μὲ μανίαν φοβερὸς ἐναντίον τῶν Βουλγάρων πόλεμος, ὁρμᾷ πάλιν εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατὰ τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἀρμενίας, πολεμεῖ πρὸς τοὺς ἀγρίους λαοὺς τοῦ Καυκάσου. Συγχρόνως ὑπερασπίζεται τὰς Ἑλληνικὰς κτήσεις εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐναντίον τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Γερμανῶν, παλαίει ἐναντίον τῶν Ῥώσων εἰς τὸν Εὔξεινον πόντον. «*Ἐξέδραμε κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ διέβη μέχρι τοῦ Καυκάσου καὶ ἕως Φοινίκης. Ἔφριξαν γοῦν οἱ βασιλεῖς καὶ τοπάρχαι καὶ σατράπαι. Καὶ ὥσπερ ἀστραπὴ σύντομος διέβη τὴν Ἀνατολὴν ὅλην, καὶ ἐμεθύσθη ἡ ῥομφαία αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν αἱμάτων, καὶ οὐκ ἔδωκεν ἀνάπαυσιν τοῦ κορμίου αὐτοῦ, οὔτε ὕπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, ἕως οὗ ἐδίωξε τὰ βάρβαρα ἔθνη καὶ ἐποίησεν αὐτοὺς νὰ τρέμωσι τὴν σπάθην τῶν Ῥωμαίων*».

Ὁ μέγας Βουλγαρικὸς πόλεμος.—Ἀκοίμητος ἐχθρὸς ἀγρυπνοῦν οἱ Βούλγαροι, καὶ ὁ πόλεμος ὅμως ἐναντίον τῶν Βουλγάρων ὑπῆρξε τὸ μέγα ἔργον τοῦ Βασιλείου τοῦ Β΄.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἶναι ἀγὼν σκληρὸς καὶ διεξάγεται ἑκατέρωθεν μὲ ἄγριον πεῖσμα, εἶναι εἷς ἀπὸ τοὺς μᾶλλον αἱματηροὺς πολέμους, τοὺς ὁποίους ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Πρόκειται διὰ τὴν ἡγεμονίαν εἰς τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἵμου, καὶ ὁ ἀγὼν ἦτο περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς φυλῆς ἡμῶν.

Ὁ πόλεμος ἤρχισεν ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας, ὅτε ἦτο ὁ Βασίλειος εἴκοσι ἐτῶν, καὶ διήρκεσε μὲ διαλείμματα 42 ὁλόκληρα ἔτη (976—1018). Ἔχει πολλὰς φάσεις καὶ πολλοὺς ἰδιαιτέρους πολέμους. Μεγάλως βοηθοῦν τοὺς βουλγάρους τὰ δυστυχήματα τοῦ Κράτους. Αἱ δειναὶ περιπλοκαὶ τοῦ Βασιλείου μὲ τὰς ἀνταρσίας τῶν στρατηγῶν, μὲ τοὺς ἀγῶνας του εἰς ὅλα τὰ σύνορα. Τοὺς ἐχθροὺς δὲ ὁδηγεῖ βασιλεὺς γενναῖος καὶ καρτερικός, ὁ ***Σαμουήλ,*** εἷς ἀπὸ τοὺς μεγάλους πολεμιστὰς τοῦ Μεσαίωνος, ὁ ὁποῖος διεξάγει τὸν πόλεμον μὲ ἄγριον πάθος, ἀλλ' εὑρίσκει σιδηροῦν ἀντίπαλον, εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος.

Ὁ ἀγὼν ἕως τὸ 1000.—Εἰς ὀλίγον χρόνον ὁ Σαμουὴλ γίνεται κύριος ὅλων σχεδὸν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν ἀπὸ τὸν Δούναβιν ἕως τὴν Μακεδονίαν. Ἔπειτα οἱ στρατοί του ἐπιχειροῦν ἀκαταπαύστους ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Μακεδονίαν, μία πρὸς μίαν πίπτουν αἱ πόλεις καὶ τὰ κάστρα αὐτῆς εἰς τὴν ἐξουσίαν του. Θέλει ὁ Σαμουὴλ νὰ καθυποτάξῃ ὁλόκληρον τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον ἕως τὰ νοτιώτατα σύνορα, κατέρχεται πρὸς νότον, καταλαμβάνει τὴν Θεσσαλίαν, ἔπειτα τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, φθάνει εἰς τὸν Ἰσθμὸν καὶ εἰσέρχεται εἰς τὴν Πελοπόννησον. Μὲ λεηλασίας καὶ πυρπολήσεις προχωροῦν οἱ Βούλγαροι, τρόμος καὶ ἀπελπισία ἔχει καταλάβει τοὺς κατοίκους. Ἐφαίνετο, ὅτι ἐπανήρχοντο αἱ παλαιαὶ ἄγριαι ἐπιδρομαὶ τῶν Οὔνων καὶ Γότθων.

Ὁ ἀγὼν λαμβάνει μεγάλας διαστάσεις καὶ διεξάγεται συγχρόνως εἰς ὅλας τὰς χώρας ἀπὸ τὸν Δούναβιν ἕως τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν, ἕως τὰς Θερμοπύλας. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Χερσονήσου ἀνήκει εἰς τὸν Σαμουήλ. Ἐπὶ τέλους, τὸ 20ὸν ἔτος τοῦ πολέμου, ὁ στρατηγὸς ***Νικηφόρος Οὐρανός,*** καταφθάνει τὸν Σαμουὴλ εἰς τὸν ποταμὸν Σπερχειόν, καθ' ὃν χρόνον ἐπέστρεφεν ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον. Εἰς μεγάλην μάχην ***(996)*** ἐπιφέρει φοβερὰν πανωλεθρίαν εἰς τοὺς Βουλγάρους, καὶ αὐτὸς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὁ Σαμουὴλ μόλις κατώρθωσε νὰ σωθῇ φεύγων τὴν νύκτα διὰ τῶν ὀρέων.

Ἡ ἐπίθεσις τοῦ Βασιλείου.—Ἀπὸ τότε ὁ πόλεμος

Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος (ἀπὸ χειρόγραφον).

ἀρχίζει νὰ κλίνῃ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Αἱ χῶραι τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος ἀνέπνευσαν ἀπὸ τὴν φοβερὰν πίεσιν τοῦ Σαμουήλ, καὶ ὁ ἀγὼν ἤδη διεξάγεται εἰς τὰς βορείους χώρας. Ὁ Βασίλειος εἰσβάλλει καὶ πάλιν εἰς τὴν Βουλγαρίαν, διαμένει δὲ δύο φοράς, ἐν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὅλῳ ὀκτὼ ἔτη, εἰς τὴν χώραν τοῦ Σαμουήλ, συγκροτῶν σκληρὰς μάχας γεμάτας ἀπὸ ἡρωϊκοὺς ἄθλους. Ἐπὶ δέκα ὀκτὼ ἔτη (ἀπὸ τὸ **1000**) ἀφιερώνει ὅλην τὴν δύναμίν του εἰς τὸν ἀγῶνα. Καταλαμβάνει τὰς πόλεις, ἐκπορθεῖ τὰ φρούρια, κατακτᾷ τὴν παραδουνάβιον Βουλγαρίαν καὶ περισφίγγει τὸν Σαμουὴλ μὲ σιδηροῦν κλοιόν, ὁ ὁποῖος γίνεται κάθε ἡμέραν στενώτερος. Ἡ ἐκπνέουσα μοναρχία τοῦ Σαμουὴλ ἔχει περιορισθῆ εἰς τὰ ὀρεινὰ μέρη τῆς Ἄνω Μακεδονίας.

Βλέπων ὁ Σαμουὴλ τὸ κράτος του νὰ καταρρέῃ ἀναλαμβάνει σθένος καὶ ἀποφασίζει νὰ ἐμποδίσῃ τὴν τακτικὴν κατ' ἔτος εἰσβολὴν τοῦ Βασιλείου διὰ τῆς κλεισούρας, ἡ ὁποία ἐκαλεῖτο ***Κλειδίον*** (Δεμὶρ-Ἰσάρ), εἰς τὴν ὁδὸν ἀπὸ τὰς Σέρρας πρὸς τὸ Μελένικον. Εἰς τὰ στενὰ ἐκεῖνα τῆς Κρέσνας, τὰ ὁποῖα ἔμελλε νὰ δοξάσῃ πάλιν ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς μετὰ ἐννέα αἰῶνας (1913), περιμένει ὁ Σαμουὴλ τὸν αὐτοκράτορα. Οἱ Βούλγαροι κυκλώνονται, κατακόπτονται, συλλαμβάνονται αἰχμάλωτοι, μόλις διαφεύγει καὶ αὐτὸς ὁ Σαμουὴλ ***(1014)***. Ὁ βασιλεὺς ἠθέλησε νὰ ἐμπνεύσῃ τὸν τρόμον, διότι ἡ πάλη μεταξὺ τῶν δύο λαῶν ἦτο πάλη θανάτου ἢ ζωῆς, λέγεται δὲ ὅτι ἐτύφλωσε 15000 αἰχμαλώτους καὶ ἀφῆκεν εἰς 100 ἄνδρας ἀνὰ ἕνα μονόφθαλμον διὰ νὰ τοὺς ὁδηγῇ. Ὅτε τὸ πλῆθος τῶν δυστυχῶν ἐκείνων ἀνθρώπων ἔφθασεν ἐνώπιον τοῦ Σαμουήλ, ὁ γέρων πολεμιστὴς ἔπεσεν ἀπόπληκτος καὶ μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν.

Ἡ κατάκτησις τῆς Βουλγαρίας.—Εἰς τὰ ὀρεινὰ καὶ ἄγρια μέρη τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας ἐξακολουθεῖ ὁ ἀγών, καὶ οἱ βοεβόδαι (μεγιστᾶνες) ἀπὸ τὰ κάστρα των εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων ἀποκρούουν μὲ ἀνδρείαν τὰ αὐτοκρατορικὰ στρατεύματα. Ὁ Αὐτοκράτωρ διατρέχει ὡς κεραυνὸς τὴν ἀγρίαν χώραν καὶ δαμάζει τὴν καρτερικὴν ἀντίστασιν, τόσος δὲ εἶναι ὁ τρόμος, τὸν ὁποῖον ἐμπνέει ὥστε, ὅταν τὸν βλέπουν ἀπὸ μακρὰν οἱ Βούλγαροι φωνάζουν: «*Φύγετε! ἔρχεται ὁ Αὐτοκράτωρ!*» Ἐπὶ τέλους τὸ 1018 ὁλόκληρος ἡ Βουλγαρία ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ἔχει δαμασθῆ. Ἡ προέλασις τοῦ αὐτοκράτορος εἶναι θριαμβευτική. Εἰς τὰ κάστρα, ὅπου σταθμεύει, προσέρχονται καὶ παραδίδονται οἱ Βούλγαροι στρατηγοὶ καὶ βοεβόδαι. Φθάνει τέλος εἰς τὴν ὀρεινὴν πρωτεύουσαν τοῦ Σαμουήλ, τὴν ***Ἀχρίδα,*** ὅπου ἦσαν τὰ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

βασίλεια τῶν Βουλγάρων τσάρων μὲ ἀμυθήτους θησαυρούς. Ὁ Αὐτοκράτωρ ἐγκαθιδρύει τὴν δύναμίν του εἰς τὰς μακρυνάς, τὰς ἀπροσίτους ἐκείνας χώρας, ὅπου δὲν κατώρθωσε πρὸ αὐτοῦ, οὔτε μετ' αὐτὸν ἄλλος δυνάστης νὰ στερεώσῃ τὴν κυριαρχίαν του. 4

Οἱ δύο θρίαμβοι τοῦ κατακτητοῦ.—Νέος ἤρχισε τὸν σκληρὸν πόλεμον ὁ ἀδάμαστος στρατιώτης βασιλεύς, γέρων τὸν ἐτελείωσεν. Ἀλλ' ἡ ἐπίφοβος Βουλγαρία δὲν ὑπάρχει πλέον, μετεβλήθη εἰς Ἑλληνικὰς ἐπαρχίας, αἱ ὁποῖαι κυβερνῶνται ὡς θέματα ἀπὸ Ἕλληνας στρατηγοὺς καὶ διοικητάς. Ἀνηλεῶς διεξήγαγε τὸν πόλεμον ὁ Βασίλειος, ἀλλὰ μὲ ἐπιείκειαν καὶ μὲ σύνεσιν μετεχειρίσθη τὸν ὑποταχθέντα λαόν, τὰ δὲ μέλη τοῦ βασιλικοῦ οἴκου καὶ οἱ μεγιστᾶνες τῆς Βουλγαρίας μετηνέχθησαν εἰς τὴν βασιλεύουσαν καὶ συνεχωνεύθησαν μὲ τὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ Κράτους. Καὶ οὕτω τὸ ἰσχυρὸν Βουλγαρικὸν Κράτος, τὸ ὁποῖον εἶχεν ὑψωθῆ εἰς μεγάλην ἀντίζηλον δύναμιν τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας εἶναι ἤδη συντετριμμένον.

Ἐν τῇ συναισθήσει τοῦ μεγάλου ἔργου ὁ Βασίλειος ὁ Β΄ ἐπιχειρεῖ θριαμβευτικὴν περιοδείαν εἰς τὴν Χερσόνησον. Πηγαίνει εἰς τὰς Ἀθήνας ν' ἀναπέμψῃ τὰ εὐχαριστήρια ἐντὸς τοῦ Παρθενῶνος, ὁ ὁποῖος εἶναι χριστιανικὴ ἐκκλησία, ἀφιερωμένη εἰς τὴν Παναγίαν τὴν ***Ἀθηνιώτισσαν***. Ἀπὸ τὰς Ἀθήνας ἐπιστρέφει ὁ νικητὴς Αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ οὕτω τελεῖ δύο θριάμβους εἰς τὰς δύο μεγάλας πρωτευούσας τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου [1]. Εἰς τὸν θρίαμβον τῆς Κωνσταντινουπόλεως

1. «Ὅτι δίδει τὸν φυλετικὸν χαρακτῆρα εἰς τὸν πόλεμον ἐκεῖνον 50 ἐτῶν, εἶναι ἡ περιοδεία τοῦ νικητοῦ, ἡ ὁποία καταλήγει εἰς προσκύνημα εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Παρθενών, τὸ ἔργον δεκαπέντε αἰώνων τοῦ Ἰκτίνου καὶ τοῦ Καλλικράτους, ἀπαστράπτει ἀκόμη ἀπὸ τὴν λαμπρότητα τῶν μαρμάρων καὶ τὰ ἄθικτα γλυπτὰ αὐτοῦ. Ἡ μόνη ἀλλαγὴ εἶναι ἡ μεταβολὴ τοῦ ναοῦ εἰς χριστιανικὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τὸν 5ον αἰῶνα. Ἡ λατρεία τῆς Παρθένου Μαρίας ἔχει διαδεχθῆ τὴν λατρείαν τῆς παρθένου Ἀθηνᾶς. Ἡ διπλῆ ἱερότης τοῦ χώρου ἑλκύει εἰς προσκύνημα τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς βαρβάρους τῆς Δύσεως. Εἰς τὸ αἰώνιον ἐκεῖνο ἱερὸν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ἔκλινε γόνυ ὁ νικητὴς Αὐτοκράτωρ. Εἰς Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἀντήχησαν οἱ ὕμνοι τῆς ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι ἀνέπεμπον τὰ εὐχαριστήρια διὰ τὰς νίκας τῶν νέων Ὀλυμπίων θεῶν» (**Ραμπώ**).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀκολουθοῦν τὸν Βασίλειον Β΄ ἅμαξαι φορτωμέναι μὲ τοὺς θησαυροὺς τῶν βασιλέων τῶν Βουλγάρων τσάρων, βαδίζουν πεζοὶ πλησίον τοῦ ἅρματός του οἱ υἱοὶ καὶ αἱ κόραι των, αἱ τσαρῖναι καὶ οἱ μεγιστᾶνες αὐτῶν. Ἀπὸ τὸν θριαμβεύοντα λαόν του ἐπευφημεῖται ὁ Βασίλειος Β΄ ***Βουλγαροκτόνος,*** καὶ ἡ ἱστορία καθιέρωσε τὸ ἐπώνυμον τοῦτο εἰς τὸν γενναῖον ὑπέρμαχον τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

Ὁ ἀκούραστος αὐτοκράτωρ, ὀλίγην ἀνάπαυσιν εὗρεν εἰς τὴν πρωτεύουσάν του. Τρέχει πάλιν εἰς τὰς χώρας τοῦ Καυκάσου, καὶ μόλις ἐπέστρεψε νέα μεγάλα σχέδια ἑτοιμάζει, θέλει ν' ἀνακτήσῃ τὴν Σικελίαν ἀπὸ τοὺς Ἄραβας. Ἀλλ' ἦτο πλέον γέρων, 70 ἐτῶν, καὶ ἀπέθανεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν προετοιμασιῶν του διὰ τὴν ἐκστρατείαν (1025).

Τὸ τέλος τῆς δυναστείας (1025-1057).—Ἀπὸ τὸ ὕψος ἐκεῖνο ἀρχίζει ἡ Μακεδονικὴ δυναστεία, καὶ μετ' αὐτῆς τὸ Κράτος νὰ κλίνῃ εἰς παρακμήν. Τὸν θρόνον κατέχουν οἱ νόμιμοι διάδοχοι, αἱ ***πορφυρογέννητοι Ζωὴ καὶ Θεοδώρα***, αἱ ὁποῖαι εἶναι δημοφιλεῖς εἰς τὸ Βυζάντιον, εἶναι αἱ ***μάνναι αἱ πορφυρογέννητοι,*** ὅπως τὰς ὀνομάζει ὁ λαός, αἱ τελευταῖαι ἀπόγονοι δυναστείας ἡρώων. Ἀναβαίνουν αὐτοκράτορες εἰς τὸν θρόνον, ἀλλ' ὅλοι πρέπει νὰ εἶναι συνδεδεμένοι μὲ τὰς ***πορφυρογεννήτους*** [1].

Οἱ ἀγῶνες ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν.—Μετὰ τοὺς ἐνδόξους θριάμβους ἀρχίζουν δύσκολοι καιροί. Ἐν τούτοις ὑπάρχουν πάντοτε οἱ ἱκανοὶ πολιτικοὶ καὶ γενναῖοι ἀξιωματικοί. Μεγάλοι ἰδίως ἀγῶνες διεξάγονται εἰς τὴν Νότιον Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν ἐναντίον πολλῶν ἐχθρῶν. Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους δια-

---

1. Μετὰ βραχεῖαν βασιλείαν τοῦ **Κωνσταντίνου τοῦ Η΄**, ἀδελφοῦ τοῦ Βασιλείου, ἀναβαίνουν εἰς τὸν θρόνον τέσσαρες αὐτοκράτορες (ἐκ τῶν ὁποίων οἱ τρεῖς εἶναι σύζυγοι τῆς πορφυρογεννήτου Ζωῆς), ὁ **Ῥωμανὸς Γ΄** ὁ **Ἀργυρός, Μιχαὴλ Δ΄** ὁ **Παφλαγών, Μιχαὴλ Ε΄** ὁ **Καλαφάτης καὶ Κωνσταντῖνος Θ΄** ὁ **Μονομάχος** (1028—1054). Μετὰ τὸν θάνατον τῆς Ζωῆς βασιλεύει ἡ Θεοδώρα μόνη (1054—1056), ἡ ὁποία ἀποθνήσκουσα ὑπέδειξε τὸν **Μιχαὴλ τὸν Στρατιωτικόν.**— Ὅλοι οἱ αὐτοκράτορες οὗτοι διαδέχονται ἀλλήλους **νομίμως,** διότι συνδέονται κατὰ διαφόρους τρόπους μὲ τὴν Μακεδονικὴν δυναστείαν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ Αὐτοκρατορία κατὰ τὴν μεγίστην ἀκμὴν (κατὰ τὸ 1025).

λάμπει εἷς ἥρως, ὁ στρατηγὸς ***Γεώργιος Μανιάκης***, ὁ ὁποῖος ἀφοῦ ἐταπείνωσε πρῶτον τοὺς Ἄραβας τῆς Ἀσίας, διεξήγαγε θαυμαστοὺς ἄθλους εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐναντίον τῶν Ἀράβων, τῶν Λομβαρδῶν καὶ τέλος ἐναντίον ἑνὸς νέου ἐχθροῦ ἐπερχομένου ἀπὸ Βορρᾶ, τῶν Νορμανδῶν (κατὰ τὸ 1040).

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς δυναστείας, ἐπὶ ***Κωνσταντίνου Θ΄ τοῦ Μονομάχου***, ἡ Κωνσταντινούπολις ἐλαμπρύνθη μὲ τὴν λάμψιν τῶν γραμμάτων καὶ τῶν πανηγύρεων. Ἀλλ' οἱ καιροὶ δὲν ἦσαν κατάλληλοι διὰ τοιαύτας λαμπρότητας, διότι οἱ ἐχθροὶ παραμονεύουν καὶ περισφίγγουν ἀπὸ παντοῦ τὸ Κράτος. Οἱ ἐπιφανεῖς στρατιωτικοὶ μὲ λύπην βλέπουν νὰ σπαταλῶνται τὰ χρήματα, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε μόνον εἰς τὸν στρατὸν νὰ δαπανῶνται, διὰ τοῦτο, μετὰ τὸν θάνατον τῆς τελευταίας πορφυρογεννήτου, τῆς Θεοδώρας, οἱ μεγάλοι στρατιωτικοὶ οἶκοι τῆς Ἀσίας ἐξεγείρονται κατὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβερνήσεως καὶ ἀνακηρύσσουν αὐτοκράτορα τὸν ***Ἰσαάκιον τὸν Κομνηνόν***, μετὰ τὸν ὁποῖον ἔρχονται οἱ μεγάλοι Κομνηνοί, οἱ ὁποῖοι μέλλουν νὰ δώσουν εἰς τὸ Κράτος καὶ ἄλλον αἰῶνα μεγαλείου καὶ δόξης.

γ΄.—Ἡ Αὐτοκρατορία τὸν 10ον—11ον αἰῶνα.

Ἡ δύναμις τοῦ Βυζαντίου (περὶ τὸ 1000).— Οἱ Μακεδόνες βασιλεῖς ἔδωκαν μὲ τὰς νίκας των εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν ἔκτασιν, ὅσην οὐδέποτε ἄλλοτε εἶχεν ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἡ χώρα, ἡ ὁποία ἀνήκει εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν, ἐκτείνεται ἀπὸ τὸν Δούναβιν ἕως τὴν Συρίαν, ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν ἕως τὴν Κασπίαν θάλασσαν, ἕως τοὺς ποταμοὺς Τίγρητα καὶ Εὐφράτην.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν διὰ τῆς στιβαρᾶς διοικήσεως τῶν Αὐτοκρατόρων ἀποκτᾷ τὸ Κράτος στερεὰν συνοχὴν καὶ ἑνότητα. Εἰς τὰς ἀνακτωμένας χώρας διαδίδεται δραστηρίως ἡ Ὀρθοδοξία, συστηματικῶς δὲ ἐπιδιώκεται ἡ ἀφομοίωσις τῶν κατοίκων. Εἰς δὲ τὸ ἐξωτερικὸν συμπληρώνουν τὸ πολεμικὸν αὐτῶν ἔργον διὰ συντόνου διπλωματικῆς ἐργασίας. Ὅλοι σχεδὸν οἱ παραμεθόριοι λαοὶ εἶναι ὑποτελεῖς εἰς τὸ ***Ὀρθόδοξον Κράτος***, καὶ ἡ πολιτικὴ ἐπιρροὴ τοῦ Βυζαντίου περιλαμβάνει εἰς τὴν σφαῖραν αὐτῆς ὅλους

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σχεδὸν τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως. Ὁ δὲ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς ἐξαπλώνεται εἰς ὁλόκληρον τὸν Ἀνατολικὸν κόσμον καὶ εἰσχωρεῖ μακρὰν εἰς τὴν Δύσιν.

Οἱ Ἄραβες.—Ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἕως τὰ τέλη τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἐπὶ δύο αἰῶνας, ἀκατάπαυστος εἶναι ὁ πόλεμος πρὸς τοὺς Ἄραβας τῆς Ἀσίας, ἀλλ' εἰς τὰ σπάνια διαλείμματα τοῦ ἀγῶνος οἱ δύο μεγάλοι λαοὶ διατηροῦν σχέσεις ἀμοιβαίας ἐκτιμήσεως. Ἡ πρωτεύουσα τῶν Ἀράβων ***Βαγδάτη*** εἶναι κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους «*ὁ μαργαρίτης τῆς Ἀνατολῆς*», μεγάλη καὶ λαμπρὰ εἰς πολιτισμὸν πόλις, ἡ δὲ Κωνσταντινούπολις εἶναι ἡ πόλις τῆς τέχνης καὶ τῆς σοφίας, ἡ ὁποία προσελκύει τὰ βλέμματα τῶν Χαλιφῶν καὶ τῶν ὑπηκόων αὐτῶν.

Αἱ νῖκαι ἐναντίον τῶν Ἀράβων τῆς Ἀσίας ἐκχριστιανίζουν χώρας Ἑλληνικάς, τὴν Συρίαν, τὴν Κρήτην, τὴν Κύπρον, φέρουν δὲ τὸν Χριστιανισμὸν εἰς ὅλους τοὺς περὶ τὸν Καύκασον λαούς. Ἀπὸ ἐκεῖ φθάνουν ἀκτῖνες πολιτισμοῦ καὶ εἰς τοὺς πρὸς Β. τοῦ Εὐξείνου Πόντου κατεσκηνωμένους βαρβάρους. Ἡ δὲ κατατρόπωσις τῶν «*ἀθέων Ἀγαρηνῶν*» ὑπὸ Βασιλείου τοῦ Α΄ καὶ ἔπειτα ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ, ἐλευθερώνει τὰς θαλάσσας καὶ καθαρίζει αὐτὰς ἀπὸ τὴν βαρβαρότητα τῶν ἀνθρώπων τοῦ Κορανίου.

Οἱ Βούλγαροι. — Εἰς τὴν Εὐρώπην ἀνήμερος ἐχθρὸς ἦσαν οἱ Βούλγαροι. Ἀπὸ τοὺς χρόνους τῶν ἀγρίων ἡγεμόνων αὐτῶν (ἀπὸ τὸν 7ον αἰῶνα) ἕως τοὺς χρόνους τοῦ Σαμουὴλ δὲν εἶχον παύσει τὰς φρικτὰς ἐπιδρομάς των. Μὲ τὸν καιρὸν ἀποκτοῦν μεγάλας φιλοδοξίας, ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν Συμεὼν εἶχεν ἀνατραφῆ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μὲ Ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ τρέφει μεγάλα σχέδια. Δὲν ἀρκεῖται εἰς τὸν τίτλον ***κνιὰζ*** (ἡγεμών), καυχᾶται ὅτι εἶναι «*τσάρος τῶν Βουλγάρων καὶ αὐτοκράτωρ τῶν Ἑλλήνων*», καὶ «*ὀνειροπολεῖ τὴν τῶν Ῥωμαίων ἀρχήν*». Ἡ ἀποτυχία τοῦ Συμεών, καὶ μετὰ ἕνα αἰῶνα τοῦ Σαμουήλ, δεικνύει, ὅτι οἱ Βούλγαροι δὲν ἦσαν προωρισμένοι νὰ λάβουν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Χερσονήσου [1].

1. «Οἱ Βούλγαροι ἐνικήθησαν, διότι ἦσαν ἡμιβάρβαροι». Ἂν παραβάλωμεν τὰ δύο Κράτη, θὰ εὕρωμεν παντοῦ τὴν ὑπεροχὴν εἰς τὸ παλαιότερον. Ἡ διοίκησις εἰς τὸ Βυζάντιον ἐξησφάλιζε τὴν τάξιν. Ἡ Ἐκκλησία ἦτο ἄλλο θεμέλιον τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας. Πρὸ παντὸς ὅμως εἰς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἰς τὰς ὀρεινὰς χώρας τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας ἔχουν οἱ Βούλγαροι ἡγεμόνες τὴν πρωτεύουσάν των, τὴν πόλιν ***Ἀχρίδα***, ὅπου εἶναι ἡ ***ἄουλα*** (αὐλή), ὅπως ὀνομάζουν τὰ βασίλειά των. Ἐκεῖ προσπαθοῦν μὲ βάρβαρον χλιδὴν νὰ μιμοῦνται τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς Ἑλληνικῆς αὐλῆς, οἱ υἱοὶ τῶν μεγάλων τῆς Βουλγαρίας ἐκπαιδεύονται εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ καὶ ὅταν ἔγινεν ἡ χώρα αὕτη Ἑλληνική, οἱ Βούλγαροι ἔμειναν κατὰ βάθος ἀπολίτιστοι, οἱ Ἕλληνες εὐπατρίδαι, οἱ ὁποῖοι πηγαίνουν ὡς ἀρχιεπίσκοποι καὶ ἀνώτατοι λειτουργοὶ εἰς τὴν Βουλγαρίαν, θεωροῦν δυστυχίαν τὴν ἐκεῖ διαμονήν των καὶ μὲ πόθον ἐνθυμοῦνται τὸν ἐξηυγενισμένον βίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως: «*Ἀκόμη δὲν εἶχον φθάσει εἰς τὴν Ἀχρίδα, λέγει εἷς ἐξ αὐτῶν, καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ δυστυχὴς ἐπόθησα. Εἶμαι ἄξιος κατακρίσεως, διότι συναναστρέφομαι μὲ τοιαῦτα τέρατα. Εὑρισκόμενος τόσον καιρὸν μακρὰν ἀπὸ τὰς χώρας τῆς σοφίας εἰς τὴν κοιλάδα αὐτὴν τοῦ κλαυθμῶνος, ἐμέθυσα καὶ ἐγὼ ἀπὸ ἀμουσίαν καὶ σύντονον ἔχω τώρα τὴν ἀγροικίαν*».

Οἱ Τουρκικοὶ λαοί.—Ἀπὸ τὰς ὄχθας τοῦ Βόλγα, ὡς καὶ οἱ Βούλγαροι, ἦλθον μετ' αὐτοὺς καὶ δύο ἄλλοι Τουρκικοὶ λαοί, οἱ ***Πετσενέγοι*** καὶ οἱ ***Χάζαροι***. Οἱ πρῶτοι ἐγκατεστάθησαν πρὸς Β. τοῦ Κάτω Δουνάβεως. Εἶναι φρικώδεις βάρβαροι, πολὺ συχνὰ ἐπιπίπτουν καὶ ἐρημώνουν τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες στρατηγοὶ τοὺς κρατοῦν εἰς ὑποταγήν. Ἀνατολικώτερον, πρὸς βορρᾶν τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἐγκατεστάθησαν οἱ ***Χάζαροι***, κάπως πολιτισμένοι, ἐξημερωθέντες μὲ τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν τοῦ Βυζαντίου. Ἀπὸ τὸν 12ον ὅμως αἰῶνα δὲν ἀναφέρονται οὔτε ὁ ληστρικὸς λαὸς τῶν Πετσενέγων, οὔτε ὁ ἐξημερωμένος τῶν Χαζάρων. Τὸ ἐναντίον, ἡ ἱστορία, ἰδίως ἡ Εὐρωπαϊκή, ὁμιλεῖ ἕως σήμερον δι' ἕνα ἄλλον Τουρκικὸν λαόν, τοὺς ***Οὔγγρους***, οἱ ὁποῖοι ἦλθον ἀπὸ τὴν Ἀσίαν τελευταῖοι (900) καὶ εἶναι ὁ μόνος ἐκχριστιανισθεὶς Τουρκικὸς λαός. Ἀφοῦ

τὰ στρατιωτικὰ ἡ ὑπεροχὴ ἦτο καταφανεστάτη. Οἱ Βούλγαροι δὲν εἶχον πραγματικὸν στρατόν. Οἱ Βυζαντινοὶ εἶχον δημιουργήσει γενναίους στρατούς, ἐγνώριζον τὴν στρατηγικὴν καὶ πολιορκητικὴν τέχνην. Οὐδέποτε κατώρθωσεν ὁ Σαμουὴλ νὰ νικήσῃ ἐκ παρατάξεως τὸν Βυζαντινὸν στρατόν». **(Ραμπώ).**

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἔγινεν ὁ τρόμος τῆς Εὐρώπης, ἐνεφανίσθησαν καὶ εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, οἱ αὐτοκράτορες ἐφοβήθησαν τὴν ἀγρίαν ὁρμήν των. Ἡ Βυζαντινὴ διπλωματία ἐπροσπάθησε νὰ τοὺς καθυποτάξῃ διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ὑπέστη δὲ καὶ ἡ χώρα αὐτῶν πολὺ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Βυζαντίου.

Οἱ Ρῶσοι.—Ἀπὸ ὅλους τοὺς λαούς, οἱ ὁποῖοι ἐπροσπάθησαν νὰ κατακτήσουν τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν, εἰς μεγαλυτέρας σχέσεις μὲ αὐτὴν ἦλθον ***οἱ Ρώς,*** οἱ Ρῶσοι, ὅπως ἀπεκλήθησαν κατόπιν. Ἀπὸ τὸν 9ον ἕως τὸν 11ον αἰῶνα οἱ Ρὼς ἢ ***Βαριάγγοι*** ἐπεχείρησαν πέντε φοβερὰς ἐκστρατείας, διὰ νὰ καταλάβουν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ μεγάλη πρωτεύουσα τῶν Ἑλλήνων, ἡ ***πόλις τῶν αὐτοκρατόρων, ἡ Τσαργράδ,*** ὅπως τὴν ὀνομάζουν, διαρκῶς τοὺς προσελκύει καὶ εἶναι ὀνομαστὴ εἰς τὰ δημώδη ἄσματά των. Συχνὰ ἔστελλον πρεσβείας εἰς τὴν πόλιν, κατὰ τὰ μέσα τοῦ 10ου αἰῶνος ἦλθεν εἰς τὴν Τσαργρὰδ ἡ ἀρχόντισσά των ***Ὄλγα***, διὰ νὰ λάβῃ τὸ βάπτισμα.

Ὁ ἔγγονος τῆς Ὄλγας ***Βλαδίμιρος*** ἐβάπτισε τὸ 1000 τὸν λαόν του εἰς τὸ Κίεβον [1]. Ὁ υἱὸς τοῦ Βλαδιμίρου ***Γιαρόσλαβος*** ὁ ***Μέγας*** (1850) ἐξηκολούθησε τὰς σχέσεις του μὲ τὸ Βυζάντιον, πλῆθος δ' Ἑλλήνων μοναχῶν καὶ λογίων ἐπήγαινον τότε εἰς τὸ Κίεβον. Ἕλληνες τεχνῖται ἔκτιζον καὶ ἐζωγράφιζον τὰς ἐκκλησίας τοῦ Κιέβου, Ἕλληνες ἱερεῖς ἐλειτούργουν εἰς αὐτάς. Τὸ Κίεβον εἶχε καὶ αὐτὸ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. «Ἡ Ρωσσία ἔγινεν ἓν εἶδος ἀποικίας τοῦ Βυζαντίου, ὁ πρῶτος πνευματικὸς αὐτοῦ δοῦλος. Οἱ Ῥῶσοι μητροπολῖται ἦσαν Ἕλληνες. Οἱ ἡγεμόνες ηὐχαριστοῦντο νὰ νυμφεύωνται Ἑλληνίδας. Τὰ σχολεῖα ἱδρύθησαν ἀπὸ Ἕλληνας κατὰ τὸ Βυζαντινὸν ὑπόδειγμα. Ἐπὶ δύο αἰῶνας ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ ἡ Ῥωσία διετήρησαν στενὰς σχέσεις ἐμπορίου, θρησκείας, τεχνῶν. Τὸ Βυζάντιον ἀπετύπωσεν εἰς τὰ ἤθιμα, τὸν χαρακτῆρα, τὰς κλίσεις τῶν Ῥώσων, σφρα-

1. «Ὁ Βλαδίμιρος ἠρώτησε τοὺς βογιάρους του 'μεγιστᾶνας' καὶ οἱ βογιάροι τοῦ εἶπον «νὰ δεχθῇ τὴν θρησκείαν τῶν Ἑλλήνων». Διότι οἱ πρέσβεις, οἱ ὁποῖοι ἐπῆγαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διηγήθησαν, ὅτι οἱ Ἕλληνες τοὺς ὡδήγησαν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν καὶ ὅτι πουθενὰ εἰς τὸν κόσμον δὲν εἶδον παρομοίαν ὡραιότητα. Ἐκεῖ ὁ Θεός, ἔλεγον, κατοικεῖ μὲ τοὺς ἀνθρώπους» (παλαιὰ Ῥωσικὴ διήγησις).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γῖδα, τὴν ὁποίαν ἀκόμη καὶ σήμερον δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν» *(Μπωλιέ.-Ῥαμπώ)*.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ῥωσίας ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, τὸ ὁποῖον διώριζε τὸν μητροπολίτην Κιέβου καὶ τὸν ἀπέστελλεν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Μὲ τὴν Ὀρθοδοξίαν ἡ τέχνη, ἡ λογοτεχνία, ὅλος ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς εἰσεχώρησε βαθύτατα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Ρωσικοῦ λαοῦ καὶ ἔδωκε νέαν ψυχὴν εἰς αὐτόν. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ ἡ Ρωσία ηὐξήθη καὶ ἔγινε μεγάλη.

Οἱ ὑποτελεῖς λαοί.—Πολλοὶ λαοὶ ἀνεγνώριζον ὡς κυρίαρχον τὸν Ἕλληνα Βασιλέα, ηὐχαριστοῦντο νὰ εἶναι ὑποτελεῖς καὶ νὰ λέγωνται ***δοῦλοι*** αὐτοῦ, ἄλλοι ἐπλήρωνον φόρον, ἄλλοι παρεῖχον στρατὸν ἢ πλοῖα. Ὁ αὐτοκράτωρ ἀνελάμβανε τὴν ἠθικὴν εἴτε τὴν πραγματικὴν αὐτῶν προστασίαν διὰ τῶν στρατῶν καὶ τῶν στόλων του. Τὰ ὑποτελῆ κράτη ταῦτα ἦσαν σχεδὸν ὅλα παραμεθόρια. Ἡ σοφωτάτη ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῶν αὐτοκρατόρων εἶχε διοργανώσει αὐτὰ ὡς μίαν ἀμυντικὴν ζώνην, ἡ ὁποία περιεζώννυε τὸ Κράτος, καὶ ἐχρησιμοποίει αὐτὰ ἀφ' ἑνὸς ὡς προπύργιον ἐναντίον τῆς βαρβαρότητος, ἀφ' ἑτέρου ὡς κέντρα πρὸς ἀκτινοβόλησιν πέραν αὐτῶν τῆς πολιτικῆς καὶ ἐκπολιτιστικῆς ἐπιρροῆς τοῦ Βυζαντίου.

Οἱ Καυκάσιοι καὶ οἱ Ἀρμένιοι.—Εἰς τὴν Ἀσίαν εἶχεν πολυαρίθμους λαοὺς ὑποτελεῖς ἡ Αὐτοκρατορία. Πρὸς Νότον διαφόρους Ἄραβας ***ἐμίρας*** (ἀνεξαρτήτους ἀρχηγοὺς ἀραβικῶν κρατιδίων), πρὸς Βορρᾶν τοὺς ἡγεμόνας τῶν ἀναριθμήτων λαῶν τοῦ Καυκάσου (Ἴβηρας, Ἀλβανοὺς κλπ.) Ὁ σπουδαιότερος ὑποτελὴς λαὸς ἦσαν οἱ ***Ἀρμένιοι***. Ἡ χώρα αὕτη ὑπῆρξε πάντοτε δυστυχής, διότι ἦτο ἐσφηνωμένη μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τοῦ Περσικοῦ, ἔπειτα τοῦ Ἀραβικοῦ Κράτους, καὶ πότε ἔπιπτεν εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἑνός, πότε εἰς τοῦ ἄλλου. Μετὰ τὰς νίκας τοῦ Βασιλείου Β΄ ἡ Ἀρμενία ἔγινεν ἐξάρτημα τῆς Αὐτοκρατορίας, μέχρι δὲ τόσου βαθμοῦ ἐξελληνίσθησαν, ὥστε πολλάκις κατέλαβον ὑψίστας θέσεις εἰς τὸ Κράτος. Ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς εἰσχωρεῖ βαθύτατα εἰς τὴν Ἀρμενίαν, καὶ ὁ βίος αὐτῆς, πολιτικὸς καὶ ἰδιωτικός, συνδέεται στενώτατα μὲ τὸν Ἑλληνικόν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ Χερσών.—Εἰς τὰς βορείας ἀκτὰς τοῦ Εὐξείνου πόντου, εἰς τὴν Κριμαίαν, ἤκμαζε κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα ἡ ***Χερσὼν*** (ἡ σημερινὴ Σεβαστούπολις). Μὲ τὴν περιοχὴν αὐτῆς ἡ Χερσὼν ἀπετέλει τὸν 10ον αἰῶνα θέμα, δηλαδὴ διοίκησιν τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ πλουσία ἐκείνη πόλις ἔχει ἔνδοξον ἱστορίαν, ὑπῆρξε τότε τὸ κέντρον μεγάλου ἐμπορίου διὰ τῆς Χαζαρίας μὲ τοὺς πολυαρίθμους βαρβάρους τῶν Σκυθικῶν χωρῶν, καὶ προσέτι τὸ κέντρον λαμπροτάτου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, τὸ ὁποῖον ἔρριπτεν ἀκτῖνας ἐξημερώσεως εἰς τὸν πέριξ αὐτοῦ ὠκεανὸν τῆς βαρβαρότητος.

Οἱ Νότιοι Σλάβοι.—Προχωροῦντες πρὸς Δυσμὰς διερχόμεθα τοὺς ἀγρίους Πετσενέγους, ἀφίνομεν πρὸς Βορρᾶν τοὺς Οὔγγρους, καὶ φθάνομεν εἰς τοὺς ***Σέρβους*** καὶ ***Κροάτας*** ἐκχριστιανισμένους καὶ ἐξημερωμένους διὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ [1]. Μὲ τὴν προσάρτησιν τῆς Βουλγαρίας ὑπὸ τοῦ Βασιλείου τοῦ Β΄ προσαρτῶνται εἰς τὸ Κράτος ἡ Σερβία καὶ ἡ Κροατία. Τὰ σύνορα τῆς Αὐτοκρατορίας φθάνουν ἕως τὸν Ἄνω Δούναβιν καὶ οἱ Ἕλληνες στρατηγοὶ κυβερνοῦν ἕως τὰ ὅρια τῆς Οὐγγαρίας.

Ἡ Ἐνετία.—Ἐπὶ πολὺν χρόνον αἱ τύχαι τῆς Ἐνετικῆς Δημοκρατίας μένουν συνδεδεμέναι μὲ τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν, οἱ Ἐνετοὶ διακηρύττουν, ὅτι θέλουν νὰ εἶναι «***δοῦλοι*** τοῦ βασιλέως τῶν Ῥωμαίων».

Ἡ Ἐνετία κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα, καὶ πολὺ ὑστερώτερα ἀκόμη, εἶναι πόλις σχεδὸν Ἑλληνική. Οἱ ***δόγαι*** (δοῦκες) καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτῆς ἐνδύονται κατὰ τὸν Βυζαντινὸν τρόπον, εἰς τὴν αὐλήν των μιμοῦνται πιστῶς τὸ Παλάτιον τῶν Ἑλλήνων βασιλέων, οἱ εὐγενεῖς τῆς Ἐνετίας σπουδάζουν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Αἱ Βυζαντιναὶ ἡγεμονίδες, τὰς ὁποίας ἐπιζητοῦν οἱ δόγαι ὡς συζύγους, εἰσήγαγον εἰς τὴν πόλιν τῶν τεναγῶν λεπτότητας τοῦ βίου, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἄγνωστοι ἀκόμη εἰς τὴν Δύσιν. Ὁ πολιτισμός, ἡ τέχνη, τὰ ἔθιμα τὰ Ἑλληνικὰ ἐπικρατοῦν τελείως εἰς τὴν Ἐνετίαν, γίνεται καὶ αὕτη, ὅπως καὶ τὸ ***Κίεβον*** τῶν Ῥώσων, μία

1. Οἱ **Σέρβοι**, Κροάται καὶ ἄλλοι μικρότεροι λαοί, εἶναι οἱ σήμερον λεγόμενοι **Γιουγκοσλάβοι** (Νότιοι **Σλάβοι**).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μικρὰ Κωνσταντινούπολις. Ἀκόμη καὶ σήμερον στολίζουν τὴν Ἑνετίαν μεγαλοπρεπῆ Βυζαντινὰ μνημεῖα, τὸ ὡραιότερον εἶναι ἡ ἐκκλησία τοῦ ***Ἁγίου Μάρκου***, τοῦ προστάτου τῆς Δημοκρατίας[1].

Οἱ κατακτηταὶ τῆς Ἰταλίας.—Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ Ἰταλία εἶναι διαμοιρασμένη μεταξὺ πολλῶν λαῶν. Οἱ παλαιοὶ κατακτηταί, οἱ Λομβαρδοί, ἔχουν σχηματίσει πολλὰ κρατίδια. Ἔχουν δὲ σχηματισθῆ καὶ ἐμπορικαὶ Δημοκρατίαι, τῆς Νεαπόλεως, τῆς Ἀμάλφης, τῆς Γαέτης, ὅμοιαι πρὸς τὴν Ἑνετικήν, ἀλλ' ἀσθενέστεραι. Αἱ Ἰταλικαὶ αὗται δημοκρατίαι, ὅπως καὶ διάφοροι Λομβαρδοὶ ἡγεμόνες, εἰσέρχονται εἰς τὴν σφαῖραν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιρροῆς.

Γενικῶς ὅμως οἱ Λομβαρδοὶ εἶναι ἀντίπαλοι, ὡς καὶ τὸ ἀνεξάρτητον παπικὸν κράτος. Ἀλλ' ἰσχυροὶ ἀντίπαλοι εἶναι ἰδίως οἱ ***Ἄραβες*** (τὸν 9ον αἰῶνα), ἔπειτα δὲ μετ' αὐτοὺς ἔρχονται οἱ ***Νορμανδοὶ*** καὶ τέλος οἱ ***Γερμανοί***.

Ἡ Βυζαντινὴ κυριαρχία εἰς τὴν Ἰταλίαν.—Οἱ Λομβαρδοὶ καὶ ὁ πάπας ἔχουν περιορίσει τὴν Ἑλληνικὴν κυριαρχίαν εἰς τὰ Ν. τῆς Χερσονήσου. Τὸ Βυζαντινὸν θέμα τῆς Ἰταλίας ἔχει πρωτεύουσαν τὴν ***Βᾶρι***ν καὶ διοικεῖται ἀπὸ ἕνα στρατιωτικὸν διοικητήν, ὁ ὁποῖος λέγεται ***κατεπάνω***.

Καθ' ὃν χρόνον οἱ Μακεδόνες Βασιλεῖς ἐμάχοντο εἰς τὸν Εὐφράτην καὶ εἰς τὸν Δούναβιν, δὲν ἔπαυον ν' ἀγωνίζωνται συγχρόνως εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐναντίον ὅλων τῶν κατακτητῶν αὐτῆς, Λομβαρδῶν, Ἀράβων, Νορμανδῶν, Γερμανῶν. Ἓν ἀπὸ τὰ λαμπρότερα ἔργα τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας εἶναι ἡ ἀναστήλωσις τῆς Ἑλληνικῆς κυριαρχίας εἰς τὴν Ἰταλικὴν χερσόνησον. Οἱ μεγάλοι ἐκεῖνοι βασιλεῖς κατώρθωσαν ν' ἀνακτήσουν καὶ νὰ διατηρήσουν ἐπὶ δύο σχεδὸν αἰῶνας τὸ ἥμισυ τῆς Ἰταλίας καὶ νὰ ἐκτείνουν τὴν κυριαρχίαν των ἕως τὰς πύλας τῆς Ῥώμης. «*Κα-*

1. «Ἐκ τῆς σχέσεως μὲ τὸ Βυζάντιον ἡ Ἑνετία εἶχε γίνει πόλις καθ' ὁλοκληρίαν Ἑλληνική. Οἱ Ἑνετοὶ ἐνεδύοντο κατὰ τὴν μόδαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Αἱ Βυζαντιναὶ ἡγεμονίδες, αἱ ὁποῖαι ἐνυμφεύοντο ἄρχοντας τῆς Δημοκρατίας, ἐξέπληττον τοὺς συγχρόνους των τοῦ 11ου αἰῶνος μὲ τὰ ἀρώματα, τὰ ὁποῖα μετεχειρίζοντο, μὲ τὰ χειρόκτια, τὰ ὁποῖα ἐφόρουν εἰς τὰς χεῖρας, μὲ τὰ χρυσᾶ πειρούνια τὰ ὁποῖα εἶχον διὰ νὰ τρώγουν» (Ντίλ).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΧΑΡΤΗΣ
ΔΙΑ ΤΗΝ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗΝ ΘΕΣΙΝ ΤΗΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τέκτησαν τὴν Ἰταλίαν διὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διὰ τῆς γλώσσης, τῶν ἐθίμων, τῆς θρησκείας, τόσον τελείως, ὅσον εἶχε κατορθώσει τοῦτο πρὸ δεκαπέντε αἰώνων ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνισμός. Τόσον βαθέως ἐπέδρασαν εἰς τὴν Ἰταλικὴν ἐκείνην Ἑλλάδα, ὥστε ἕως τὸ τέλος τοῦ Μεσαιῶνος διετήρησε μ' εὐλάβειαν ὁ τόπος ἐκεῖνος τὴν ἀνάμνησιν καὶ τὰ λείψανα τοῦ ὑψηλοτέρου βίου, τὸν ὁποῖον τοῦ εἶχε φέρει τὸ Βυζάντιον» ***(Ντίλ).***

Καὶ πρωτύτερα, ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς Εἰκονομαχίας, εἶχεν ἀρχίσει ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς Ἰταλίας[1] ἡ δὲ Νοτία Ἰταλία (ἡ Ἀπουλία καὶ ἡ Καλαβρία) μένουν ἐπὶ πολὺν χρόνον «*καθ' ὁλοκληρίαν Ἑλληνικαὶ καὶ κατὰ τὴν καρδίαν καὶ κατὰ τὴν γλῶσσαν καὶ κατὰ τὰ ἔθιμα*» ***(Λενορμάν).*** Τὰ πολυάριθμα Ἑλληνικὰ μοναστήρια (περὶ τὰ 200) εἶναι καθ' ὅλον τὸν Μεσαίωνα λαμπρὰ κέντρα Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τέχνης. Καὶ σήμερον εἰς κάθε βῆμα, εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν, συναντῶμεν ζωηρότατα τὰ ἴχνη τῆς ἐπιδράσεως αὐτῆς, ἡ ὁποία ἀπετυπώθη ἰδίως εἰς τὰ ὡραῖα Βυζαντινὰ μνημεῖα, εἰς μερικὰς δὲ γωνίας τῆς Νοτίας Ἰταλίας διατηρεῖται ἀκόμη ἕως σήμερον ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα.

Ἡ ἐπίδρασις εἰς τοὺς κατακτητάς.—Ὅλοι οἱ βάρβαροι κατακτηταὶ τῆς Ἰταλίας προσλαμβάνουν τὸν Βυζαντινὸν πολιτισμόν. Οἱ ***Λομβαρδοὶ*** ἡγεμόνες ἔζων ὡς Βυζαντινοὶ μεμεγιστᾶνες, ἀκόμη καὶ οἱ ***Ἄραβες*** κατακτηταὶ τῆς Σικελίας ἐδέχθησαν τὰς ἐπιδράσεις τοῦ ἀνωτέρου ἐκείνου πολιτισμοῦ. Πολὺ μεγάλην ἐπίδρασιν ἐξήσκησε τὸ Βυζάντιον εἰς τοὺς Νορμανδοὺς κατακτητάς. Τὸ ὑπ' αὐτῶν ἱδρυθὲν ***Νορμανδικὸν βασίλειον***, τὸ ὁποῖον ἀργότερα ἔγινε φοβερὸς ἐχθρὸς τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας,

1. «Τὰ ἱερὰ καὶ τὰ ἐγκύκλια μαθήματα ἀναθάλλουσιν ἐν Ἰταλίᾳ, ὁ ἐγχώριος κλῆρος φιλογραμματεῖ, αἱ ἐκκλησίαι ἠχολογοῦσιν Ἑλληνικὰς ψαλμῳδίας, τὰ σχολεῖα γέμουσι μαθητῶν. Τὰς ἀρχιεπισκοπὰς καὶ τὰς ἡγουμενικὰς ἕδρας τῆς Ἰταλίας, ἐφ' ὧν ἐκάθισαν πρότερον ἄνδρες ἀγράμματοι, σεμνύνουσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος σοφοὶ ἢ Ἕλληνες τὸ γένος ἢ ἑλληνίζοντες... Τὰ σπέρματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ πίπτουσιν αὖθις εἰς εὔγονον γῆν, καρποφοροῦσι. Δευτέραν φοράν, μετὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Πολυβίου καὶ τοῦ Πλουτάρχου, ἡ Ἑλληνικὴ φιλομάθεια καθωραΐζει τὴν Ῥώμην, προκαλεῖ τῆς διανοίας τὴν ἀναπτέρωσιν» **(Ζαμπέλιος).**

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

διωργανώνεται κατὰ τὸ Βυζαντινὸν ὑπόδειγμα. Οἱ Νορμανδοὶ βασιλεῖς διετήρουν εἰς τὸ ***Παλέρμον,*** τὴν ἀρχαίαν Πάνορμον τῆς Σικελίας, λαμπροτάτην αὐλήν, ἡ ὁποία ἐνθυμίζει τὴν αὐλὴν τοῦ Βυζαντίου, ἐξεπαιδεύοντο μὲ τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν, ὡμίλουν καὶ ἔγραφον τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

Τὸ Βυζάντιον καὶ ἡ Δύσις.—Ἡ ἐξάπλωσις τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Βυζαντίου δὲν περιωρίσθη μόνον εἰς τὴν Ἰταλίαν πρὸς τὸ μέρος τῆς Δύσεως, ἔφθασε πολὺ μακρύτερα καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν, τὴν Γερμανίαν, ἀκόμη καὶ τὴν Ἀγγλίαν. Ἀνθίστατο ὅμως ἡ Δύσις εἰς τὴν πολιτικὴν ἐπιρροήν. Τὸν 10ον αἰῶνα ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία προσκρούει ἐναντίον δύο μεγάλων ὠργανωμένων δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι εἶναι ὁ ***Πάπας*** καὶ τὸ ***Γερμανικὸν Κράτος***. Αἱ δύο αὗται δυνάμεις κυβερνοῦν ὁλόκληρον τὸν κόσμον τῆς Δύσεως.

Οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν Δύσιν.—Εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς Δυτικὰς χώρας τῆς Μεσογείου εὑρίσκομεν ἀπὸ τὸν 6ον αἰῶνα διεσπαρμένους Ἕλληνας ἐμπόρους καὶ ἀποίκους, τὰ ἴχνη δὲ αὐτῶν δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν ὄχι μόνον εἰς τὰς παραλίους χώρας τῆς Ἱσπανίας καὶ τῆς Γαλλίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικόν, καὶ εἰς τὰς παραρρηνείους ἀκόμη χώρας. Αἱ Ἑλληνικαὶ αὗται ἐμπορικαὶ ἀποικίαι ἔδωκαν ἀκμὴν εἰς τὰς Λατινικὰς πόλεις τῆς Εὐρώπης, ἰδίως εἰς τὴν Μασσαλίαν, τὸ Βορδώ, τὴν Λυών, καὶ διέδωκαν εἰς τὴν Δύσιν τὴν τέχνην, τὰς ἰδέας, τὸν πολιτισμὸν τοῦ Βυζαντίου. «*Οἱ Ἕλληνες*, λέγει ὁ μέγας Ἄγγλος ἱστορικὸς Μακώλαιϋ, *συνεπήγοντο εἰς τὰς ἀγορὰς τοῦ Ναρβῶνος καὶ τῆς Τολώσης μετὰ τῶν ἀρωμάτων, τῶν μεταξωτῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐμπορευμάτων τῆς Ἀνατολῆς, θεωρίας τολμηρὰς καὶ ἀγχίνοας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ὅλως ἄγνωστοι εἰς τοὺς ἀμαθεῖς Ἑσπερίους*».

Ὁ Πάπας. Τὸ ὁριστικὸν σχίσμα.—Οἱ Ἕλληνες κυβερνῆται ἐδείχθησαν πάντοτε διαλλακτικοὶ πρὸς τὴν Παπικὴν Ῥώμην, ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ μεγάλου Φωτίου οἱ αὐτοκράτορες ἔκαμαν πολλὰς ἀποπείρας νὰ συνδιαλλαγοῦν μὲ τὴν Ῥώμην. Οἱ πάπαι ὅμως δὲν ἔχουν ἄλλο εἰς τὸν νοῦν παρὰ πῶς νὰ ἐπιβάλουν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν κυριαρχικὰ δικαιώματα.

Κατὰ τὰ τέλη τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας (ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου), ἀνῆλθεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ὁ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μιχαὴλ Κηρουλάριος, ἀνὴρ σπανίας ἀρετῆς, ἀλλὰ πολὺ ἰσχυρογνώμων. Οἱ πάπαι ἐξηκολούθουν νὰ φέρωνται ἐχθρικῶς πρὸς τὴν Αὐτοκρατορίαν, συνεργοῦντες εἰς τὸν διηνεκῆ πόλεμον, τὸν ὁποῖον ὑφίσταται εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀπὸ τοὺς Λομβαρδούς, τοὺς Νορμανδούς, τοὺς Γερμανούς, καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς Βυζαντινῆς κυριαρχίας ἐξεδίωξαν τὸν Ἑλληνικὸν κλῆρον καὶ τὸν ἀντικατέστησαν δι' ἰδικοῦ των. Συγχρόνως ἐζήτουν πάντοτε νὰ ἐπεμβαίνουν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ ζητήματα τῆς ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Αἱ σχέσεις λοιπὸν κατ' ἀνάγκην διεκόπησαν, ἡ ρῆξις ἔγινεν ὁριστικὴ (1054). Ἡ ρῆξις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν φέρει μεγάλα ἱστορικὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα κλονίζουν τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν. Δύο κόσμοι ἐντελῶς διαφορετικοὶ ἐγείρονται ἀντιμέτωποι, ἡ ***Ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ*** καὶ ἡ ***Φραγκικὴ Δύσις***, οἱ ὁποῖοι δὲν θ' ἀργήσουν νὰ ἔλθουν εἰς σύγκρουσιν[1].

Τὸ Γερμανικὸν Κράτος.—Ὁ ἄλλος ὠργανωμένος ἐχθρὸς εἶναι οἱ αὐτοκράτορες τῆς Δύσεως, οἱ Γερμανοί. Ὁ ἱδρυτὴς τῆς νέας Αὐτοκρατορίας Ὄθων ὁ Α΄ ζητεῖ κατ' ἀρχὰς νὰ συνάψῃ φιλικὰς σχέσεις μὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ κατορθώνει νὰ λάβῃ διὰ τὸν υἱόν του σύζυγον Βυζαντινὴν ἡγεμονίδα. Καὶ οὕτω μία Ἑλληνίς, ἡ Θεοφανώ, ἐκάθησεν εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον τῆς Γερμανίας ὡς σύζυγος τοῦ Ὄθωνος τοῦ Β΄. Τὸ συνοικέσιον ὅμως δὲν ἐπέφερε συμφιλίωσιν, οἱ Γερμανοὶ αὐτοκράτορες σκέπτονται πάντοτε πῶς θὰ ἁρπάσουν τὰς Ἑλληνικὰς κτήσεις τῆς Ἰταλίας.

Ἀλλ' ὅπως καὶ αἱ ἄλλαι Βυζαντιναὶ ἡγεμονίδες, αἱ ὁποῖαι ἐπῆγαν εἰς αὐλὰς βαρβάρων ἡγεμόνων, ἔφερε καὶ ἡ Θεοφανὼ εἰς τὴν βάρβαρον αὐλὴν τῆς Γερμανίας τὴν ἐξημέρωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Τὴν συνώδευσαν κληρικοὶ καὶ λόγιοι Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι εἰργάσθησαν νὰ διαδώσουν τὰ Ἑλληνικὰ ἔθιμα, τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τέχνας τοῦ Βυζαντίου.

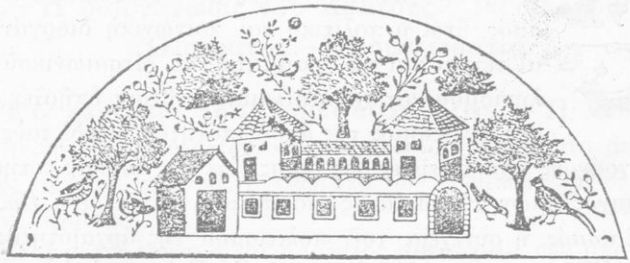
Τὰ πολιτικὰ σύνορα τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας, ἂν καὶ πολὺ εὐρέα, εἶναι ὅμως πολὺ στενώτερα ἀπὸ τὴν ἐπέκτασιν τῆς

---

1. **Ἀνατολικοὶ** εἶναι οἱ Ὀρθόδοξοι, **Δυτικοὶ** οἱ παπικοί, οἱ ὁποῖοι ὀνομάζονται καὶ **Καθολικοί**. Πρὸ τοῦ σχίσματος ἡ Ἐκκλησία ἦτο **Ὀρθόδοξος καθολική**, κατόπιν περιωρίσθησαν αἱ ἔννοιαι.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐπιδράσεως αὐτῆς, ἄλλοι λαοὶ εὑρίσκονται εἰς πολιτικὴν εἴτε ἠθικὴν ἐξάρτησιν, ἄλλοι ὑπὸ τὴν πολιτικὴν αὐτῆς ἐπιρροήν. Οὐδεὶς δ' ἐξέφυγε τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῆς, καὶ ἡ ἠθικὴ κατάκτησις ὑπῆρξε μεγαλυτέρα καὶ διαρκεστέρα ἀπὸ τὰς νίκας τῶν ὅπλων. Τὸ σπουδαιότατον ἔργον τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλλάδος εἶναι ἡ δημιουργία καὶ ἐξάπλωσις τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῆς. Πρέπει λοιπὸν νὰ ὁμιλήσωμεν ἐκτενέστερον περὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐκείνου, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπέβλεπον ὅλοι οἱ λαοὶ κατὰ τὸν Μεσαίωνα, καὶ ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε τὸ θεμέλιον τοῦ πολιτισμένου βίου τῶν νεωτέρων λαῶν.

Ἔπαυλις Βυζαντινὴ τοῦ 6ου — 7ου αἰῶνος.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κόσμημα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Δαφνίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Ἡ διοργάνωσις τοῦ Κράτους.—Ἡ κοινωνία. Ἡ Βυζαντινὴ τέχνη.—Τὰ γράμματα.

Εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν ὁ *Βυζαντινὸς πολιτισμός*, ἤτοι ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ διοργάνωσις, αἱ τέχναι καὶ τὰ γράμματα τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, κατέχει περίλαμπρον θέσιν, ὑπῆρξεν ὁ μόνος πολιτισμὸς τῆς ἀνθρωπότητος, διὰ δὲ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστηρίχθη ὁ σημερινὸς ἡμῶν Εὐρωπαϊκὸς πολιτισμός. Εἶναι δὲ ὁ *Βυζαντινὸς πολιτισμός*, ἡ συνέχεια τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀρχαιότητος, τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία, ὡς διάδοχος τῆς Ῥωμαϊκῆς, διετήρησεν εἰς τὴν πολιτείαν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον τοὺς τύπους τῆς ἀρχαίας Ῥώμης, ὡς Ἑλληνικὸν δὲ Κράτος τῆς Ἀνατολῆς παρέλαβεν ἀπὸ τὰ Ἑλληνιστικὰ βασίλεια, καὶ ἰδίως ἀπὸ τὴν λαμπρὰν αὐλὴν τῶν Πτολεμαίων, τὴν πομπώδη αὐλικὴν πολυτέλειαν καὶ ἄλλα ἐκπολιτιστικὰ στοιχεῖα. Ὡς προγόνους τιμῶσιν οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες τὸν Μέγαν Κωνσταντῖνον. Στερεὸν θεμέλιον αὐτοῦ εἶναι τὸ ἰδεῶδες τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τὸ ἰδεῶδες τῆς Ὀρθοδοξίας. Ὀνομάζεται *Βυζαντινὸς πολιτισμός*, διότι διεμορφώθη ἰδίως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸ ἀρχαῖον *Βυζάντιον*, ὅπως καθ' ὅμοιον τρόπον ὁ Ἑλληνιστικὸς πολιτισμὸς ὀνομάζεται καὶ *Ἀλεξανδρινός*, διότι ἡ λαμπρο-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τέρα ἐκδήλωσίς του ἔγινεν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Αἱ τρεῖς μεγάλαι Ἑλληνικαὶ πόλεις, αἱ *Ἀθῆναι*, ἡ *Ἀλεξάνδρεια*, ἡ *Κωνσταντινούπολις*, διαδέχονται ἀλλήλας χωρὶς διακοπὴν εἰς τὴν πνευματικὴν ἡγεμονίαν τοῦ παγκοσμίου πολιτισμοῦ ἀπὸ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἕως τὸ τέλος τοῦ Μεσαιῶνος.

Εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμὴν ἔφθασεν ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς κατὰ τὰ 200 ἔτη, τὰ ὁποῖα διέρρευσαν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 9ου ἕως τὰ μέσα τοῦ 11ου αἰῶνος (850—1050). Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐκείνην ἐποχὴν ἡ Αὐτοκρατορία διεξήγαγε ταυτοχρόνως σκληροὺς ἀγῶνας εἰς τὸν Αἷμον, ἐπολέμει ἀδιαλείπτως σχεδὸν εἰς τὴν Ἀσίαν, εἰς τὴν Ἰταλίαν, παντοῦ ἤγειρεν ὑπέρλαμπρα τρόπαια, καὶ ἔρριπτεν εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τὸ φῶς τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῆς. Ἂν κατώρθωσε τόσον μεγάλα ἔργα ὀφείλει τοῦτο εἰς τὴν ἰσχυρὰν πολιτικὴν διοργάνωσιν καὶ τὴν ὑψηλὴν κοινωνικὴν ἀνάπτυξιν, τὴν ὁποίαν εἶχε δημιουργήσει.

α΄.—Ἡ διοργάνωσις τοῦ Κράτους.—Τὰ οἰκονομικά—Ὁ στρατός.—Ἡ διπλωματία.

Τὸ κέντρον τοῦ δημοσίου βίου.—Ἡ Μεσαιωνικὴ Ἑλληνική, εἴτε *Βυζαντινὴ* Αὐτοκρατορία, ὀνομάζεται ἀπὸ τοὺς ἰδίους τοὺς Βυζαντινοὺς *ἡ Βασιλεία τῶν Ρωμαίων* ἢ τὸ *Ὀρθόδοξον Κράτος*.

Τὸ Κράτος τοῦτο εἶναι ἀπόλυτος μοναρχία, τὴν ὁποίαν κυβερνᾷ ὁ «Ὀρθόδοξος βασιλεύς». Ἡ πολιτικὴ δὲ αὐτοῦ διοργάνωσις, ὡς διεπλάσθη σὺν τῷ χρόνῳ, ἀποτελεῖ συγκεντρωτικὸν πολίτευμα, τὸ ὁποῖον ἔγινε τὸ ὑπόδειγμα διὰ τὴν πολιτειακὴν συγκρότησιν τῶν σημερινῶν Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Τὸ σπουδαιότερον μέρος τοῦ δημοσίου βίου τῶν Βυζαντινῶν ἔχει συγκεντρωθῆ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ διεξάγεται εἰς τὸ πρὸς τὴν ἄκραν τοῦ Βοσπόρου μεγαλοπρεπέστατον τμῆμα τῆς πόλεως. Ἐκεῖ εἶναι τὸ *Μέγα Παλάτιον*, ὁλόκληρος συνοικία, τὴν ὁποίαν ἀποτελοῦν τὰ παλάτια, τὰ δημόσια ἱδρύματα, τὰ μεγάλα μνημεῖα τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐκεῖ εὑρίσκονται : τὸ *Ἱερὸν Παλάτιον*, κατοικία τοῦ αὐτοκράτορος, ἡ *Ἁγία Σοφία*, ἕδρα τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὁ *Ἱππόδρομος* τὸ κέντρον τοῦ λαοῦ, δηλαδὴ οἱ τρεῖς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πόλοι, περὶ τοὺς ὁποίους περιστρέφεται ὁ πολιτικός, ὁ θρησκευτικὸς καὶ ὁ κοινωνικὸς βίος τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Τὸ Ἱερὸν Παλάτιον.—Ἀφάνταστος ἦτο ἡ πολυτέλεια τοῦ ἱεροῦ Παλατίου. Οἱ τοῖχοι καὶ αἱ ὀροφαὶ λάμπουν ἀπὸ τὰ ψηφιδωτά, τὰ ὁποῖα παριστάνουν τὰς νίκας τῶν βασιλέων, τὸ ἔδαφος εἶναι στρωμένον μὲ πολύχρωμα μάρμαρα, αἱ πύλαι εἶναι τεχνουργημέναι ἀπὸ μέταλλον. Βαρύτιμοι τάπητες καὶ παραπετάσματα στολίζουν τὰ δωμάτια, αἱ αἴθουσαι περιέχουν *«εἰς πλῆθος ἄργυρον, χρυσόν, πολυτίμους λίθους καὶ μαργαρίτας»*.

Αὐτοκράτωρ (ἐπὶ μεταλλίνου πλακιδίου, τὸ ὁποῖον εἶναι σμαλτωμένον).—Εἰς τὰς χεῖρας κρατεῖ ὡς σκῆπτρον τὸ λάβαρον, τὸ ὁποῖον λήγει εἰς τετράγωνον, ὅπου ἄλλοτε ἐγράφετο τὸ ΧΡ(τὸ μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ). Ἡ ἐπιγραφή: «Μιχαὴλ ἐν Χριστῷ πιστὸς **βασιλεὺς Ῥωμαίων** ὁ Δούκας» (1075).

Εἰς τὸ ***Ἱερὸν Παλάτιον*** ἔχει ὁ αὐτοκράτωρ τὴν ***αὐλὴν*** αὐτοῦ, πολιτικὴν καὶ στρατιωτικήν. Ἀπὸ ἐκεῖ κυβερνᾶται ἡ Χριστιανικὴ Αὐτοκρατορία, ἐκεῖ ἔχουν ἐστραμμένα τὰ βλέμματα οἱ ὑπήκοοι τοῦ βασιλέως καὶ ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς οἰκουμένης.

Ὁ αὐτοκράτωρ.—Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ «***Ὀρθοδόξου Κράτους***» ἔχει ἐπισήμως τὰ ὀνόματα ***βασιλεὺς*** καὶ ***αὐτοκράτωρ***. Εἶναι ὁ «***Ὀρθόδοξος βασιλεύς***», ἀντιπρόσωπος τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, εἶναι ***ἰσαπόστολος***, ἔχων καθῆκον νὰ φυλάττῃ τὴν πίστιν καὶ νὰ διαδίδῃ αὐτήν, ὅπως καὶ οἱ Ἀπόστολοι. Εἰς τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα τιτλοφορεῖται «***πιστὸς ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ Βασιλεὺς καὶ Αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων***». Ὅλα ὅσα ἀνήκουν εἰς αὐτὸν εἶναι ἱερά. Τὸ ***Παλάτιόν*** του εἶναι ***ἱερόν,*** ἡ ἐνδυμασία του ὁμοιάζει πολὺ μὲ τὴν ἱερατικήν, ἡ ἐξωτερικὴ ***χλαμὺς*** αὐτοῦ ἐνθυμίζει τὸν ἀρχιερατικὸν σάκκον. Τὸ ἐσωτερικὸν ἔνδυμά του εἶναι στενὸς ποδήρης χιτὼν (ὡς τὸ στιχάριον). Περιβάλλονται δὲ σὶ ὦμοι αὐτοῦ μὲ πλατεῖαν ταινίαν, ἡ ὁποία ὁμοιάζει μὲ τὸ ὠμοφόριον καὶ λέγεται ***λῶρος*** (λωρίον), τὸ δὲ ***στέμμα*** εἶναι ὅμοιον μὲ τὴν ἀρχιερατικὴν μίτραν. Φορεῖ ἐρυθρὰ ὑποδήματα, ἐπὶ τῶν ὁποίων εἶναι κεντημένοι ἀετοί. Ὡς σύμβολα τῆς ἐξουσίας του κρατεῖ εἰς τὴν μίαν χεῖρα σφαῖραν, εἰς τὴν ἄλλην σταυ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ροφόρον σκῆπτρον. Τὰ ἐνδύματά του εἶναι χρυσοΰφαντα καὶ χρυσοκέντητα, ἀστράπτουν ἀπὸ τὴν λάμψιν τῶν χρωματισμῶν τῆς μετάξης καὶ τῶν πολυτίμων λίθων.

Αἱ πράξεις τοῦ βασιλέως, ἡ ὅλη ἐξωτερικὴ παράστασις, πρέπει νὰ ἔχῃ χαρακτῆρα μεγαλείου, ὁ ὁποῖος νὰ κάμνῃ ἐντύπωσιν καὶ εἰς τὸν ἰδικόν του λαὸν καὶ εἰς τοὺς βαρβάρους. Ἐκ τούτου προέρχεται τὸ ***τυπικόν,*** δηλαδὴ ἡ αὐλικὴ ἐθιμοτυπία, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ τρόπος τοῦ βίου εἰς τὸ ***Ἱερὸν Παλάτιον*** εἶναι κανονισμένος καὶ μὲ τὰς μικροτέρας λεπτομερείας. Γνωρίζομεν δὲ καλῶς τὴν ἐθιμοτυπίαν ταύτην ἀπὸ μίαν πολύτιμον συγγραφὴν τοῦ αὐτοκράτορος ***Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου,*** ἡ ὁποία ἐπιγράφεται : ***Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως***», δηλαδὴ τυπικὸν καὶ τελεταὶ τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς.

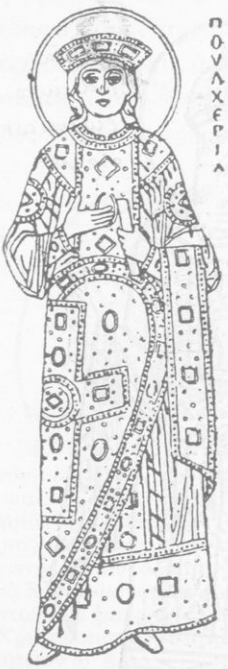

Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος Α΄ Παλαιολόγος (μὲ ἐπίσημον αὐτοκρατορικὴν στολήν).

Αἱ τελεταὶ τοῦ παλατίου. — Εἰς τὸ περιεργότατον αὐτὸ βιβλίον περιγράφεται λεπτομερέστατα ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ περνᾷ τὴν ἡμέραν ὁ αὐτοκράτωρ. Πῶς πρέπει νὰ ὑποδεχθῇ τοὺς ἄρχοντάς του ἢ τοὺς ξένους πρέσβεις, ποῖα ἐνδύματα θὰ φορέσῃ εἰς κάθε περίστασιν, καὶ ποῦ θὰ ὑπάγῃ κάθε ἡμέραν, ὅλα εἶναι κανονισμένα λεπτομερέστατα. Αἱ τελεταὶ εἶναι πολυαριθμότατα καὶ γίνονται εἰς πᾶσαν σπουδαίαν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

περίστασιν τοῦ δημοσίου ἢ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου : εἰς τὴν στέψιν, τὸ *στεφάνωμα* (τὸν γάμον), εἰς τὸν θρίαμβον κατὰ τῶν ἐχθρῶν, τὴν ὑποδοχὴν ξένων πρέσβεων, τὰς μεγάλας θρησκευτικὰς ἑορτάς. Τὰ Χριστούγεννα καὶ τὸ Πάσχα πανηγυρίζονται εἰς τὸ Ἱερὸν Παλάτιον, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ κέντρον τοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου, μὲ ἀφάνταστον μεγαλοπρέπειαν καὶ πολυτέλειαν.

Βυζαντινὴ αὐτοκράτειρα ἐν ἐπισήμῳ περιβολῇ (ἡ Πουλχερία.— Τοιχογραφία τῆς Ἁγ. Σοφίας τοῦ Κιέβου).

Εἰς ὡρισμένας ἡμέρας, πολὺ συχνά, ὁ αὐτοκράτωρ ἐξέρχεται διὰ νὰ ὑπάγῃ νὰ προσκυνήσῃ εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς πρωτευούσης, κατὰ δὲ τὴν προτεραίαν οἱ κήρυκες ἀγγέλλουν εἰς τὴν πόλιν τὴν *προέλευσιν*, ὡς ἐλέγετο τὸ προσκύνημα αὐτό. Οἱ δρόμοι καθαρίζονται, στρώνονται μὲ μυρσίνας, αἱ οἰκίαι στολίζονται. Ἐν τῷ μέσῳ λαμπροτάτης ἀκολουθίας καὶ ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ, ὁ βασιλεὺς πορεύεται διὰ τῶν ὁδῶν καὶ τῶν πλατειῶν τῆς πόλεως. Ὅλοι μαζὶ ἐπευφημοῦν αὐτὸν μὲ ρυθμὸν καὶ μὲ συνοδείαν τῶν ὀργάνων : «***Πολλοὶ ὑμῖν χρόνοι, αὐτοκράτορες Ῥωμαίων. Σῶσον, Κύριε, τὸ Χριστιανικὸν Βασίλειον. Ἀνάτειλον τὸ Ὀρθόδοξον Κράτος***».

Ἡ Αὐλή. — Λαμπρὸν καὶ χρυσοστόλιστον πλῆθος αὐλικῶν περικυκλώνει τὸν Αὐτοκράτορα. Ἔχει δὲ ὁ καθεὶς τὸ ***ἀξίωμα*** αὐτοῦ, καὶ κατατάσσεται εἰς τὴν τάξιν τοῦ ἀξιώματος, ἤτοι τῆς αὐλικῆς ἱεραρχίας, ἡ ὁποία εἶναι πλουσία καὶ πολύπλοκος. Τὸ ἀνώτατον ἀξίωμα κατέχει ὁ ***παρακοιμώμενος*** «*φύλαξ τῆς βασιλικῆς κλίνης*». Πλησίον του ἔχει ὁ βασιλεὺς ἓν ἰδιαίτερον συμβούλιον (ὅμοιον πρὸς τὸ σημερινὸν ὑπουργικὸν συμβούλιον). Οἱ ἄρχοντες δὲ καὶ μεγιστᾶνες ἀποτελοῦν τὴν ***Σύγκλητον,*** ἡ ὁποία διετηρήθη ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν Ρώμην καὶ σκέπτεται περὶ τῶν μεγάλων ζητημάτων.

Ἡ προσηγορία τοῦ βασιλέως δὲν εἶναι *μεγαλειότατος*, ὅπως

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σήμερον, ἀλλὰ «ἡ ἁγία, ἡ ἔνθεος βασιλεία σου». Ἡ αὐτοκράτειρα λέγεται **Αὐγοῦστα** (σεβαστή), οἱ βασιλόπαιδες **πορφυρογέννητοι.** Τὰ ἀνώτατα δὲ τιμητικὰ ἀξιώματα ἔχουν οἱ ἀδελφοὶ καὶ υἱοὶ τῶν βασιλέων, οἱ ὁποῖοι ὀνομάζονται **καίσαρες,** ἀργότερα **δεσπόται.**

Μετὰ τὸν αὐτοκρατορικὸν οἶκον, ἡ εὐρυτέρα τάξις εὐγενῶν εἶναι οἱ **πατρίκιοι.** Αἱ μεγάλαι κυρίαι τῆς τιμῆς λέγονται **ζωσταί,** ἀπὸ τὴν ζώνην, τὴν ὁποίαν ἐφόρουν, πρώτη δὲ ἡ **πατρικία ζωστή,** ὅπως καὶ εἰς τὴν παλαιὰν Ῥώμην. Κατόπιν, ὑποκάτω τῶν μεγάλων αὐτῶν εὐγενῶν, ἔρχονται πολυπληθῆ **ἀξιώματα** καὶ τίτλοι εὐγενείας. Ἡ ἱεραρχικὴ τάξις ἐτηρεῖτο μὲ αὐστηρότητα, ἀλλ' ἡ ἀνύψωσις εἰς τὴν εὐγένειαν **δὲν ἦτο κληρονομική,** ἑπομένως οὔτε οἱ τίτλοι εὐγενείας. Ἐδίδοντο ἀναλόγως πρὸς τὸ λειτούργημα, δηλαδὴ πρὸς τὴν δημοσίαν θέσιν, τὴν ὁποίαν κατεῖχε τις εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ Κράτους καὶ προσέτι ἀναλόγως πρὸς τὴν ἀτομικὴν ἀξίαν ἑκάστου. Τὸ σύστημα δὲ τοῦτο προήρχετο ἀπὸ τὴν μεγάλην πρόοδον τῆς Βυζαντινῆς κοινωνίας, ἀντιθέτως πρὸς τὴν Δυτικὴν τοῦ Μεσαίωνος, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ εὐγένεια ἦτο κληρονομική. Ἡ προσδοκία λοιπὸν τῆς ἀνυψώσεως εἰς ἀνώτερον ἀξίωμα καὶ συγχρόνως εἰς ὑψηλότερον τίτλον εὐγενείας, διήγειρε τὴν δραστηριότητα καὶ ἀνεδείκνυε πάντα λειτουργὸν τῆς πολιτείας.

Ἡ κεντρικὴ διοίκησις.—Εἰς τὸ Παλάτιον ἐπίσης, πέριξ τοῦ αὐτοκράτορος, συγκεντρώνεται ἡ κυβέρνησις, καὶ ταύτης δὲ οἱ λειτουργοὶ ἀποτελοῦν αὐστηροτάτην ἱεραρχίαν. Εἰς τὴν κεφαλὴν ἦτο ὁ μέγας **Λογοθέτης,** ὁ πρωθυπουργός, ἂς εἴπωμεν, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν του καὶ ἄλλους **λογοθέτας** (ὑπουργούς), διευθύνοντας τοὺς μεγάλους κλάδους τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας (τῶν Στρατιωτικῶν, τῶν Ναυτικῶν, τῆς Συγκοινωνίας κλπ.).

Ἓν ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα κατορθώματα τῆς Μεσαιωνικῆς ἡμῶν Αὐτοκρατορίας, ὑπῆρξεν ἡ δημιουργία ἰσχυρᾶς κεντρικῆς κυβερνήσεως. Οἱ αὐτοκράτορες ἤλλασσον, ἀλλ' ὑπῆρχε κυβέρνησις, ἡ ὁποία διετήρει μόνιμον πολιτικήν, τῆς ὁποίας ἡ ἐπίμονος κατεύθυνσις ἦτο ἡ ἐνίσχυσις τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Διὰ τῶν δύο τούτων μεγάλων δυνάμεων ἐπετυγχάνετο ἡ ἑνότης τοῦ Κράτους καὶ ἡ ἐπιβολὴ ἐπὶ τῶν λαῶν. Πολλάκις δέ, ὅπως συμβαίνει καὶ σήμερον, πολιτικοὶ ἄρχοντες μεγάλης προσωπικῆς δυνά-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μεως, ἐγίνοντο πανίσχυροι. Οἱ ἄρχοντες οὗτοι, λαμβάνοντες ὑψηλὰ πολιτικὰ ἀξιώματα, προΐσταντο τῆς διοικήσεως καὶ ἦσαν οἱ πραγματικοὶ κυβερνῆται τοῦ Κράτους.

Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία.—Ἡ συγκεντρωτικὴ τάσις τῆς Βυζαντινῆς πολιτείας ἐμφαίνεται καὶ εἰς τὰς σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, διότι καὶ αὗται ἐνθυμίζουν τὴν σημερινὴν ἀντίληψιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ἐκκλησία ὑπόκειται εἰς τὸ Κράτος. Ἡ Βυζαντινὴ μάλιστα Ἐκκλησία θέτει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Πολιτείας τὰς δυνάμεις αὐτῆς, βοηθεῖ τὸ ἔργον τοῦ Κράτους διὰ τοῦ κηρύγματος τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἔργου καὶ ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν ἡ μεγάλη ἐθνικὴ καὶ ἐκπολιτιστικὴ δύναμις. Διὰ τοῦτο, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Δύσιν, εἶναι *Ἑλληνική* εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν *ἐθνικὴ Ἐκκλησία*, ἡ ἀσάλευτος κρηπὶς τοῦ Ἔθνους, ἐμεγάλωσε καὶ ἔσωσεν αὐτό, τὸ ἐστήριξεν εἰς τὰς ἡμέρας τῆς δυστυχίας του.

Ὁ πατριάρχης.—Ὁ ὑπέρτατος ἀρχηγὸς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀνώτατος ὅλων τῶν Ὀρθοδόξων ἀρχιερέων, εἶναι ὁ ***Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως καὶ Νέας Ῥώμης.*** Τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἐκλέϊσαν ἄνδρες μὲ ὑπέροχον ἠθικὴν ἐπιβολήν. Πρῶτοι διέλαμψαν ὁ *Χρυσόστομος*, ὁ *Φώτιος*, καὶ μετ' αὐτοὺς ἔρχονται πολλοὶ ἄλλοι. Πολλοὶ πατριάρχαι δὲν ἐφοβήθησαν νὰ ἐλέγξουν τὰ ἀτοπήματα πανισχύρων βασιλέων, ὤφειλον νὰ εἶναι οἱ ῥυθμισταὶ τοῦ ἠθικοῦ καὶ ἐθνικοῦ βίου. Διὰ τοῦτο, ὅτε ἔλειψεν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ αὐτοκράτωρ, τὴν θέσιν αὐτοῦ, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας, ἔλαβεν ὁ πατριάρχης, ὡς ἀρχηγὸς τοῦ ἔθνους.

Ἡ Ἁγία Σοφία.—Τὸ θρησκευτικὸν κέντρον τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ, «*ἡ μεγάλη ἐκκλησία*» αὐτοῦ, εἶναι ἡ ***Ἁγία Σοφία***[1]. Εἰς τὴν μεγάλην ταύτην ἐκκλησίαν τῆς Ὀρθοδοξίας, ἐτελοῦντο αἱ πομπώδεις θρησκευτικαὶ τελεταὶ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

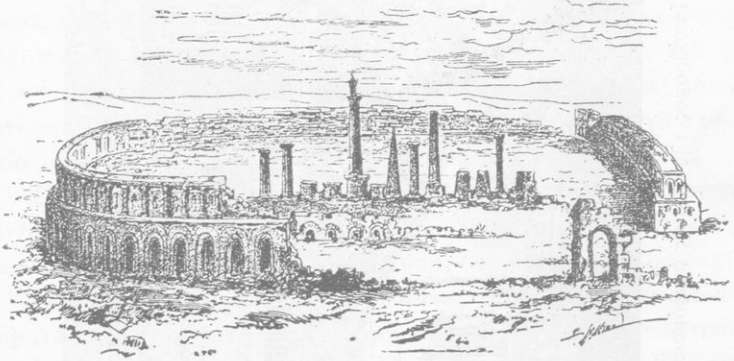
Εἶναι προσέτι ἡ Ἁγία Σοφία τὸ ἐθνικὸν κέντρον, τὸ σύμβολον τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος καὶ μεγαλείου. Ἐκεῖ ὁ πατριάρχης στέ-

1. Κατ' ἐπέκτασιν **Μεγάλη Ἐκκλησία** ὠνομάζετο καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

φει «*τὸν Ὀρθόδοξον βασιλέα*», τὸν ἐνδύει μὲ τὰ αὐτοκρατορικὰ ἐνδύματα καὶ τοῦ δίδει τὰ σύμβολα τῆς ἀρχῆς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ αὐτοκράτωρ λαμβάνει ἱερὸν χαρακτῆρα, καὶ εἶναι ὁ *Χριστὸς Κυρίου*, ὁ ἐκλεκτὸς τοῦ Θεοῦ. Εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν πανηγυρίζονται τὰ μεγάλα γεγονότα τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῆς Αὐτοκρατορίας, εἰς αὐτὴν ἱκετεύει καὶ εὐχαριστεῖ ὁ Ὀρθόδοξος λαὸς διὰ τὰς «*νίκας κατὰ βαρβάρων*».

Ὁ Ἱππόδρομος.—Ὁ αὐτοκράτωρ καὶ οἱ ἄρχοντες ἔχουν

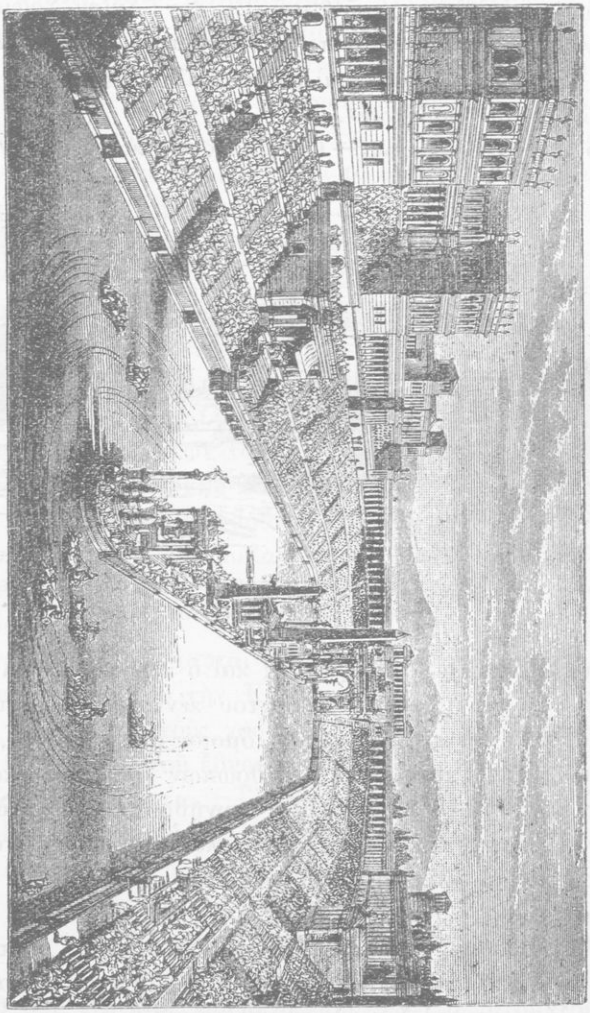
Ὁ Ἱππόδρομος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὅπως ἐσώζετο κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα.

ἕδραν τὸ Παλάτιον, ὁ πατριάρχης καὶ ὁ κλῆρος τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, ἔχει δὲ καὶ ὁ λαὸς τὸ ἰδικόν του κέντρον, τὸν Ἱππόδρομον. Τὸ κολοσσιαῖον ἐκεῖνο μνημεῖον, ὅμοιον πρὸς στάδιον, ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ περὶ τοὺς 100000 ἀνθρώπων· ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα ἕως τὸν τελευταῖον ὑπήκοον, ὅλοι συνηθροίζοντο εἰς τὸν Ἱππόδρομον. Τὸ ἀμέτρητον πλῆθος παρηκολούθει μὲ πάθος τὰς ἁρματηλασίας καὶ τὰ ἄλλα θεάματα, τὰ ὁποῖα ἡ διοίκησις παρεῖχεν εἰς αὐτό.

Ὁ Ἱππόδρομος ὅμως ἔχει καὶ σπουδαίαν θέσιν εἰς τὸν δημόσιον βίον. Ἐκεῖ ὁ λαὸς εὑρίσκει τὴν δύναμίν του, ἀνακηρύσσει τὸν βασιλέα του, καὶ ἔχει τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐκφράσῃ γνώμην περὶ τῶν δημοσίων πραγμάτων. Αἱ φατρίαι τοῦ Ἱπποδρομίου, οἱ ***Πράσινοι*** καὶ οἱ ***Βένετοι,*** εἶναι διωργανωμέναι ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς πολιτείας εἰς σπουδαῖα πολιτικὰ σωματεῖα, ὀνομάζονται ***δῆ-***

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μοι, ἐκλέγουν τὸν ***δήμαρχον*** αὐτῶν, ἐκλέγουν μάλιστα καὶ ἀντιπροσωπείας, αἱ ὁποῖαι ἀντιπροσωπεύουν τὸν λαὸν εἰς τὰς τελετὰς τοῦ Παλατίου.

Ὁ Μέγιστος Ἱππόδρομος τῆς Κωνσταντινουπόλεως (σωζομένου τμήματος τῆς σοροῦ).

Εἰς τὸν Ἱππόδρομον διεξάγονται προσέτι μεγάλα πολιτικὰ γεγονότα καὶ διέρχονται ἐπίσημοι στιγμαὶ τοῦ ἐθνικοῦ βίου. Ἐκεῖ ὁ λαὸς αἰσθάνεται τὴν ὑπεροφάνειαν, ὅτι ἀνήκει εἰς τὸ ***Ορ-***

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Θόδοξον Κράτος, ἐκεῖ καταλήγουν οἱ θρίαμβοι τῶν νικητῶν αὐτοκρατόρων καὶ στρατηγῶν. Βλέπει ὁ λαὸς νὰ παρελαύνουν, μὲ τὰ πλούσια λάφυρα καὶ τὰ πλήθη τῶν αἰχμαλώτων, ταπεινωμένοι βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνες τῶν νικημένων λαῶν. Καὶ οἱ δῆμοι ἀναφωνοῦν μὲ ρυθμὸν καὶ μὲ τὴν συνοδείαν τῶν ἀργυρῶν ὀργάνων: «***Ὀρθοδόξων βασιλέων πολλὰ τὰ ἔτη. Αὔξει ἡ πίστις τῶν Χριστιανῶν. Αὔξει ἡ βασιλεία τῶν Ῥωμαίων, αὔξει ἡ ἀνδρεία τοῦ λαοῦ τοῦ Κυρίου***[1]».

Ἡ διοίκησις τῶν ἐπαρχιῶν.—Εἰς τὰς μεγάλας ἐπαρχιακὰς πόλεις, ὡς τὴν Ἀντιόχειαν, τὴν Θεσσαλονίκην, καὶ ὁ δημόσιος καὶ ὁ ἰδιωτικὸς βίος παρεῖχον μίαν μικρὰν εἰκόνα τοῦ ἐν τῇ πρωτευούσῃ. Αἱ πόλεις αὗται ἔχουν τὸ ***παλάτιόν των*** (διοικητήριον), τὸν ***ἱππόδρομον***, τὰς μεγάλας ἐκκλησίας καὶ τὰ σπουδαῖα μνημεῖα των.

Ἡ Αὐτοκρατορία ἦτο διηρημένη εἰς θέματα, περὶ τὰ τριάκοντα, εἰς θέματα τῆς Ἀνατολῆς, καὶ εἰς θέματα τῆς Δύσεως, ἤτοι τῆς Εὐρώπης. Ἦσαν ταῦτα τόποι σταθμεύσεως στρατοῦ.

Ὁ ἀνώτατος διοικητὴς τοῦ θέματος καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ σώματος ἦτο ὁ ***στρατηγός.*** Ἀκόμη περισσότερον στρατιωτικὸν χαρακτῆρα εἶχον αἱ διοικήσεις εἰς μακρινὰς ἐπαρχίας. Εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ διοικητὴς ἐλέγετο ***κατεπάνω***, εἰς ἄλλας παραμεθορίους χώρας ***δοὺξ*** (dux, ἀρχηγός).

Εἰς ἐπαρχίας τινὰς ἤρχισαν ν' ἀναπτύσσωνται καὶ τοπικαὶ διοικήσεις. Ἐνωρὶς ἐμφανίζονται οἱ γνωστότατοι εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ***προεστοὶ*** καὶ ***ἄρχοντες***, οἱ ὁποῖοι διηύθυνον ***κοινότητας***, καὶ ἀπὸ τότε συγκροτοῦνται αἱ περίφημοι κοινότητες, αἱ ὁποῖαι τόσον εὐεργετικαὶ ἐφάνησαν εἰς τὸ ἔθνος κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας. Ἐξ ἄλλου ἤρχισε ν' ἀναπτύσ-

1. «Λαμβάνει ὁ λογοθέτης τὸν πρῶτον ἐμίρην καὶ θέτει αὐτὸν ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ βασιλέως καὶ πατεῖ αὐτὸν ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν κεφαλὴν μὲ τὸν δεξιὸν πόδα. Καὶ ἀμέσως πίπτουν ὅλοι οἱ αἰχμάλωτοι κατὰ γῆς, καὶ τὰ δόρατα καὶ τὰς σημαίας τούτων ἀναστρέφουσιν εἰς τὸ ἔδαφος οἱ στρατιῶται. Καὶ εὐθὺς οἱ ψάλται καὶ ὁ λαὸς κράζουν ρυθμικῶς μὲ τὴν συνοδείαν τῶν ὀργάνων: **«ὑποτάξαι ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν πάντα ἐχθρὸν καὶ πολέμιον» (Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος.** —Βλ. ἀνωτέρω τὴν εἰκόνα τοῦ Βασιλείου Β' τοῦ Βουλγαροκτόνου).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σεται καὶ πνεῦμα ἀνεξαρτησίας ἀπὸ τὴν κεντρικὴν διοίκησιν, πολλοὶ δὲ μεγάλοι γαιοκτήμονες τῶν ἐπαρχιῶν εἶχον καταστῆ ἀληθινοὶ ***τοπάρχαι, χωροδεσπόται***.

Ἡ ἐξουσία τοῦ βασιλέως.—Ἐν γένει ἡ πολιτεία τῶν Βυζαντινῶν, ὡς δεικνύουν τὰ λεχθέντα, δὲν διέφερε πολὺ ἀπὸ τὴν διοίκησιν τῶν σημερινῶν Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν.

Ἀλλ' ἂν δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὸ Βυζάντιον κοινοβούλιον, ὅμως ἡ ἐξουσία τοῦ αὐτοκράτορος ἔχει ἀρκετοὺς περιορισμούς. Πέριξ αὐτοῦ ἐλειτούργουν τὸ Συμβούλιόν του καὶ ἡ Σύγκλητος, πολλάκις ἡ Ἐκκλησία ἀνθίσταται εἰς ἐκτρόπους πράξεις αὐτοῦ. Ἔπειτα ἔχει ν' ἀναλογισθῇ καὶ τὴν γνώμην, ἡ ὁποία ἐκδηλοῦται ἰδίως εἰς τὸν Ἱππόδρομον μὲ τὴν φωνὴν τοῦ λαοῦ [1].

Ὁ βασιλεὺς δὲν πρέπει νὰ ἐπαρθῇ εἰς τὸ ὕψος τῆς βασιλείας, πρέπει νὰ ἐνθυμῆται τί ἦτο, τί ἔγινε, καὶ νὰ μὴ λησμονῇ ὅτι εἶναι θνητός. Τὴν ἡμέραν τῆς στέψεως δίδει εἰς τὸν Πατριάρχην ἰδιοχείρως γραμμένην τὴν ***ὁμολογίαν τῆς πίστεως***. Εἰς τὸ ἔγγραφον τοῦτο ὁ βασιλεὺς γράφει πρῶτον τὸ «*Πιστεύω*» κλ. Ἔπειτα προσθέτει:

«*Στέργω καὶ ὁμολογῶ τὰς Ἀποστολικὰς καὶ θείας παραδόσεις καὶ τὰς διατάξεις τῶν Ἑπτὰ Ἁγίων Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Ὡσαύτως ὑπισχνοῦμαι ἐμμένειν καὶ διηνεκῶς εὑρίσκεσθαι πιστὸς καὶ γνήσιος δοῦλος καὶ υἱὸς τῆς Ἁγίας Ἐκκλησίας. Πρὸς τούτοις εἶμαι καὶ ὑπερασπιστὴς καὶ ἐκδικητὴς αὐτῆς καὶ εἰς τὸ ὑπήκοον **εὐμενὴς** καὶ φιλάνθρωπος, καταβλέπειν τε εἰς πᾶσαν ἀλήθειαν καὶ δικαιοσύνην*».

Ἡ δικαιοσύνη καὶ οἱ νόμοι.—Ὁ βασιλεὺς εἶναι «κοινὸν ἀγαθὸν» δι' ὅλους τοὺς ὑπηκόους, «ἀγαθοποιός, φυλάττει τὸ δίκαιον δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους», εἶναι λοιπὸν ὁ ὑπέρτατος δικαστὴς καὶ ἀπονέμει τὸ δίκαιον ἐν ἀνωτάτῳ δικαστηρίῳ, τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται ***Βασιλικὸν δικαστήριον***. Ἡ δικαιοσύνη ἦτο

1. «Ἡ ἐπιροὴ τῆς Συγκλήτου, ἡ δύναμις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν Συνόδων αὐτῆς, τὸ κῦρος τοῦ λαοῦ, ταῦτα πάντα δεικνύουσι τὴν μεταβολήν, τὴν ὁποίαν ὑπέστη εἰς τὸ Βυζάντιον ἡ παλαιὰ στρατιωτικὴ κυβέρνησις τῆς Ῥώμης. Τὸ κέντρον τῆς δυνάμεως ἐν τῷ κράτει μετεβιβάσθη ἀπὸ τοῦ στρατοῦ εἰς τοὺς νόμους. Μέγα βῆμα διὰ τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ»! (**Φίνλαϋ**).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

εὐρύτατα διωργανωμένη εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν. Πολυπληθῆ ἦσαν τὰ δικαστήρια, ἀνώτερα καὶ κατώτερα, εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ὁ ἀνώτατος δικαστής, μετὰ τὸν βασιλέα εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἦτο ὁ ***Ἔπαρχος τῆς πόλεως***, ὁ ὁποῖος εἶχεν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν του δώδεκα ***δικαστάς***. Ἕκαστος ἐκ τούτων εἶχε τοὺς βοηθούς του καὶ σῶμα δικηγόρων ἐγγεγραμμένων εἰς τὸ δικαστήριόν του. Εἰς δὲ τὰς ἐπαρχίας ἡ πρώτη δικαστικὴ ἀρχὴ ἦτο ὁ ***κριτὴς τοῦ θέματος***. Πάσης κρίσεως δύναται νὰ γίνῃ ἔφεσις εἰς τὸν ἀμέσως ἀνώτερον δικαστὴν καὶ τέλος εἰς αὐτὸν τὸν βασιλέα, τὸ δικαίωμα τῆς ἐφέσεως εἶναι δικαίωμα ἱερὸν τοῦ Βυζαντινοῦ λαοῦ.

Αἱ ἐπιβαλλόμεναι ποιναὶ φαίνονται σκληραί, διότι μετεχειρίζοντο τότε τοὺς ἀκρωτηριασμούς, καὶ συχνὰ ἀναφέρονται ῥινοτομίαι καὶ τυφλώσεις. Ἀλλ' οἱ ἀκρωτηριασμοὶ οὗτοι ἦσαν φιλανθρωπότεραι ποιναί, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἀντικαταστήσει τὴν θανατικήν, ἀργότερα ἐμετριάσθησαν, ἐνίοτε δὲ ἐγίνοντο κατ' ἐπίφασιν. Οἱ βασιλεῖς τῆς Μεταρρυθμίσεως ἰδίως ἠλάφρωσαν πολὺ τὰς ποινάς, ἐπρονόησαν δὲ περὶ τῆς ταχείας ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης. Πόσον ἐφρόντιζε τὸ Κράτος περὶ τῆς δικαιοσύνης, δεικνύουν αἱ διηνεκεῖς προσπάθειαι πρὸς μόρφωσιν καλῶν δικαστῶν καὶ δικηγόρων εἰς τὰς μεγάλας νομικὰς σχολάς.

Ἀκατάπαυστος δὲ ἦτο ἡ μέριμνα τῶν βασιλέων πρὸς παρασκευὴν καὶ βελτίωσιν τῆς νομοθεσίας. Τὸ μέγα νομοθετικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀκολουθεῖται καὶ ἀπὸ ἄλλας μεγάλας νομοθεσίας. Οἱ πρῶτοι καὶ μεγάλοι Μεταρρυθμισταὶ βασιλεῖς (ὁ Λέων ὁ Γ΄ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Ε΄) ἐξέδωκαν, Ἑλληνιστὶ πλέον, νέον ἀστικὸν κώδικα, ὁ ὁποῖος ὀνομάζεται «***Ἐκλογὴ*** τῶν νόμων καὶ ἐπιδιόρθωσις ***εἰς τὸ φιλανθρωπότερον***», ἐπίσης ἐξέδωκαν τὸν ***Γεωργικὸν νόμον***. Οἱ πρῶτοι πάλιν βασιλεῖς τοῦ Μακεδονικοῦ οἴκου (ὁ Βασίλειος ὁ Α΄ καὶ ὁ Λέων ὁ Σοφὸς) ἔκαμαν μεγάλας συλλογὰς νόμων, εἰς τὰς ὁποίας συνηρμολόγησαν ὅλην τὴν μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν νομοθεσίαν, ὁ σπουδαιότερος κῶδιξ εἶναι τὰ ***Βασιλικά***, ἀπέραντος συλλογὴ νόμων ἀπὸ 60 βιβλία. Ἡ μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν νομοθετικὴ ἐργασία εἶναι προϊὸν Ἑλληνικῆς ἐργασίας καὶ πνεύματος.

Προστατευτικὰ μέτρα. — Διὰ νομοθετικῆς μερίμνης

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐπροσπάθησαν πάντοτε οἱ Χριστιανοὶ βασιλεῖς νὰ προστατεύσουν τὰς μικρὰς καὶ ἐργαζομένας τάξεις τῆς κοινωνίας καὶ εἰς τὰς πόλεις καὶ εἰς τοὺς ἀγρούς. Αἱ μικραὶ τάξεις, οἱ τεχνῖται, οἱ ἔμποροι, οἱ βιομήχανοι, ἦσαν διωργανωμένοι εἰς ***συντεχνίας***, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ Κράτους, καὶ ἡ ἐκλογὴ τῶν μελῶν καὶ τὰ ἡμερομίσθια καὶ ἡ πώλησις ἀκόμη τῶν προϊόντων ἦσαν αὐστηρότατα κανονισμένα. Διὰ νὰ μὴ πίπτῃ δὲ ὁ λαὸς εἰς χεῖρας κερδοσκόπων, εἶχον ἱδρυθῆ μεγάλαι δημόσιαι ἀποθῆκαι, αἱ ὁποῖαι ἦσαν γεμᾶται ἀπὸ παντὸς εἴδους γεννήματα. Ἐν γένει σοβαρὰ φροντὶς ἐλαμβάνετο διὰ νὰ μὴ πίπτῃ ὁ λαὸς εἰς χεῖρας τῶν κερδοσκόπων καὶ ἡ αἰσχροκέρδεια ἐτιμωρεῖτο ἀμειλίκτως.

Μέγα δὲ κοινωνικὸν ζήτημα ἦτο τὸ ἀγροτικόν. Δὲν ἔπαυσαν οἱ Ἕλληνες βασιλεῖς τοῦ Μεσαιῶνος, ἰδίως ἀπὸ τὴν Μεταρρύθμισιν καὶ ἔπειτα, νὰ λαμβάνουν νομοθετικὴν πρόνοιαν, ὅπως προστατεύσουν τοὺς μικροὺς κτηματίας, ἐναντίον τῶν ἁρπακτικῶν ὀρέξεων τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων. Ὅλοι σχεδὸν οἱ Εἰκονομάχοι βασιλεῖς ἠσχολήθησαν εἰς τὸ νὰ ἐκδώσουν νόμους, οἱ ὁποῖοι ἐκανόνιζον ἐπὶ τὸ φιλανθρωπότερον τὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν μικρῶν καὶ τῶν μεγάλων κτηματιῶν. Ἐπίσης ἐπροσπάθησαν νὰ ἐλαφρώσουν τὴν κοινωνίαν ἀπὸ δύο μεγάλα κακά, τὰ ὁποῖα εἶχον μείνει ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἡ δουλεία καὶ ἡ δουλοπαροικία. Οἱ δοῦλοι προήρχοντο ἀπὸ τὸ ἐμπόριον τῶν αἰχμαλώτων, οἱ δουλοπάροικοι ἦσαν γεωργοὶ προσκεκολλημένοι εἰς τὸ κτῆμα, τὸ ὁποῖον ἐκαλλιέργουν καὶ ἐπωλεῖτο μετ' αὐτῶν. Οἱ βασιλεῖς εἰργάσθησαν μ' ἐπιμονὴν νὰ ἐπιφέρουν ἐξίσωσιν τῶν κοινωνικῶν τάξεων. *Πρὸ χιλίων διακοσίων ἐτῶν εἶχον καθιερωθῆ εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν ὀρχαὶ δικαιοσύνης καὶ φιλανθρωπίας, αἱ ὁποῖαι μὲ πολὺν κόπον καὶ μόλις πρὸ ὀλίγων αἰώνων κατίσχυσαν εἰς τὴν Εὐρώπην.*

Ἡ δημοσία ἀγαθοεργία.—Μεγάλα ἦσαν τὰ κακά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὑπέφερεν ἡ κοινωνία τοῦ Μεσαιῶνος. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐγίνοντο συχνὰ θεομηνίαι, σιτοδεῖαι, ἀσθένειαι, τὸ χρόνιον δὲ κακὸν ἦσαν οἱ πόλεμοι καὶ αἱ καταστροφαὶ τῶν βαρβάρων. Ἡ πολιτεία εἰς τὸ Βυζάντιον διαρκῶς ἐπροσπάθει ν' ἀνακουφίζῃ τὴν πάσχουσαν κοινωνίαν. Ἀπὸ τὰς δημοσίας ἀποθήκας ἐγίνετο διανομὴ σίτου εἰς τὸν λαὸν κατὰ τὰς σιτοδείας, ἕκαστον τμῆμα τῆς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πόλεως εἶχεν ἰατρόν, ὁ ὁποῖος ἐθεράπευε δωρεὰν τοὺς πτωχούς. Οἱ βασιλεῖς, ἄρχοντες κατὰ τοὺς χρόνους τῶν δυστυχιῶν συχνάκις ἔκαμνον «πολλὰς ἐλεημοσύνας».

Θαυμασίως δὲ ἦτο διωργανωμένη ἰδίως ἡ ὑπηρεσία τῆς δημοσίας ἀγαθοεργίας, ἤτοι τῆς κοινωνικῆς προνοίας καὶ περιθάλψεως, ὡς λέγομεν σήμερον. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ εἰς ἄλλας μεγάλας πόλεις, ὑπῆρχον πολυάριθμα καὶ πολυειδῆ φιλανθρωπικὰ καταστήματα. Τὰ ἱδρύματα ταῦτα κοινωνικῆς ἀντιλήψεως, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τιμὴν διὰ τὰς πολιτισμένας ἡμῶν κοινωνίας, ἦσαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν περισσότερα ἀπὸ ὅσα ὑπάρχουν σήμερον εἰς τὰς μεγάλας Εὐρωπαϊκὰς πρωτευούσας. Πολὺ συνήθη ἦσαν τὰ ***πτωχοτροφεῖα***, οἱ ***ξενῶνες***, τὰ ***ξενοδοχεῖα***, ἱδρύματα εἰς τὰ ὁποῖα ἐπήγαινον οἱ πτωχοὶ τῆς πόλεως ἢ ταξιδιῶται καὶ εὕρισκον δωρεὰν τροφὴν καὶ κλίνην, τὰ ***γηροκομεῖα***, ***ὀρφανοτροφεῖα***, ***βρεφοκομεῖα*** καὶ ποικίλα ἄλλα νοσοκομεῖα διὰ πᾶσαν ἀσθένειαν. Αὐτοκράτορες, ἄρχοντες, πλούσιοι ἀνήγειρον φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα καὶ τὰ ἐπροικοδότουν πλουσιώτατα διὰ νὰ δύνανται νὰ λειτουργοῦν μὲ ἄνεσιν. Οἱ ***εὐαγεῖς*** οὗτοι ***οἶκοι*** ἦσαν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ Κράτους καὶ ἀπετέλουν ὁλόκληρον ὀργάνωσιν, τὴν ὁποίαν ἐκανόνιζεν ἡ πολιτεία, ὁ προϊστάμενος ὅλων τῶν ἱδρυμάτων τούτων ἐλέγετο ***Μέγας Ὀρφανοτρόφος*** καὶ ἦτο εἷς ἀπὸ τοὺς ἀνωτάτους ἄρχοντας τοῦ Κράτους.

Τὰ οἰκονομικά.—Πολὺ σοφῶς ἦτο διωργανωμένον τὸ οἰκονομικὸν σύστημα. Ἡ βάσις ἦτο ὁ ***ἔγγειος φόρος***, ὁ ἐπὶ τῆς γῆς, ὁ ὁποῖος ἐπληρώνετο κατ' ἀναλογίαν τοῦ εἰσοδήματος τοῦ κτήματος. Ἐκ τοῦ φόρου τούτου προήρχετο ὁ μεγαλύτερος πόρος τοῦ δημοσίου ταμείου. Καὶ ἄλλοι ἄμεσοι φόροι ὑπῆρχον, πολλὰ δὲ παρεῖχον καὶ οἱ ἔμμεσοι φόροι ὡς τὰ ***λιμενικὰ*** δικαιώματα, οἱ ***τελωνιακοὶ*** δασμοί. Συνηθίζοντο δὲ καὶ αἱ ἔκτακτοι εἰσφοραὶ καὶ ἐπιτάξεις, ὡς ἡ παροχὴ τοῦ καταλύματος, τροφῆς καὶ ἵππων διὰ τὸν στρατόν, ἀγγαρεία διὰ τὴν συντήρησιν τῶν ὁδῶν καὶ τῶν γεφυρῶν.

Ἡ Αὐτοκρατορία εἶχεν ἐφαρμόσει καὶ τέλειον σύστημα ***τῶν μονοπωλίων***, τὸ σπουδαιότερον ἦτο τὸ μονοπώλιον τῆς μετάξης. Καὶ ἄλλας δὲ βιομηχανίας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἐθνικῆς, ἢ κοινω-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νικῆς ἀνάγκης, εἶχεν ἐθνικοποιήσει τὸ Κράτος. Ἡ ῥαφὴ ἐνδυμάτων διὰ τὸν στρατόν, ἡ τεχνουργία ὅπλων καὶ μηχανημάτων, τῶν πολυτελῶν μεταξωτῶν ἐνδυμάτων τῆς αὐλῆς καὶ τῶν λειτουργῶν τοῦ Κράτους, ὡς καὶ ἄλλαι βιομηχανίαι, προήρχοντο ἀπὸ μεγάλα Κυβερνητικὰ ἐργοστάσια. Τὸ Κράτος ἔκαμνε καὶ ἐξαγωγὴν τῶν βιομηχανικῶν τούτων προϊόντων. Ἰδίως δὲ τὸ μονοπωλιακὸν ἐμπόριον τῶν περιφήμων μεταξωτῶν, τὰ ὁποῖα ἐδίδοντο εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ἀπέφερεν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον κολοσσιαῖα κέρδη. Ἐφήρμοζε δὲ ἀπὸ τότε ἡ Αὐτοκρατορία τὸ λεγόμενον ***προστατευτικὸν σύστημα***, πρὸς προστασίαν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας αὐτῆς, τὸ ὁποῖον μόλις πρὸ ὀλίγων αἰώνων ἐπενόησαν τὰ Εὐρωπαϊκὰ κράτη.

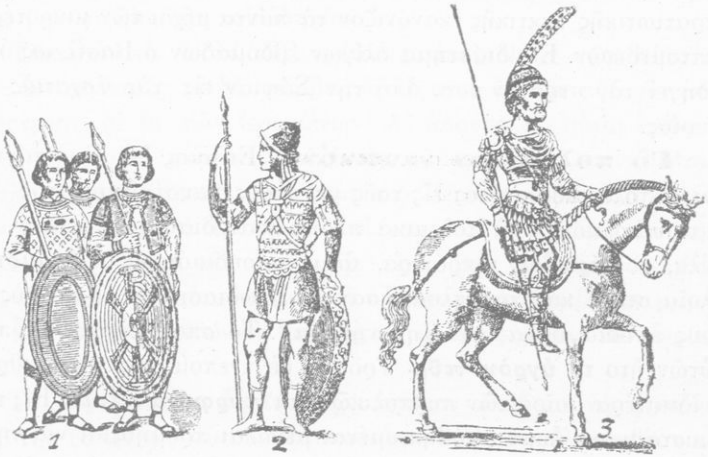
Ὁ στρατὸς καὶ τὸ ναυτικόν.—Τὰ ταμεῖα τοῦ Κράτους ἔπρεπε νὰ εἶναι πλήρη διὰ νὰ ἐπαρκοῦν εἰς τὸ κυριώτατον ἔργον αὐτοῦ τὴν ἄμυναν κατὰ τῶν βαρβάρων καὶ τὰς κατακτήσεις πρὸς διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τὸ Κράτος ἐθεώρησεν ὡς πρῶτον καθῆκον τὴν μέριμναν περὶ τοῦ στρατοῦ, ὁ ὁποῖος ἦτο «ἡ ***κεφαλὴ καὶ αἱ χεῖρες***» τῆς πολιτείας. Ὁ Αὐτοκράτωρ χαιρετίζει τοὺς στρατιώτας του: «*ἀγωνίσασθε, **τοῦ Χριστοῦ στρατιῶται** καὶ παιδία ἐμά, ἵνα ἐπιδείξησθε τὴν ἀνδρείαν ὑμῶν, τὴν πρὸς τὸν Θεὸν **πίστιν ὀρθὴν** καὶ τὴν πρὸς τὴν Βασιλείαν ἀγάπην*».

Ὁ στρατός, ὅπως καὶ σήμερον, ἦτο ὁ μόνιμος καὶ ὁ ἐν καιρῷ πολέμου συγκροτούμενος, ὁ ***Βασιλικὸς*** καὶ τὰ ***Θέματα.*** Ὁ μόνιμος στρατός, ὁ Βασιλικός, ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὰ ***Βασιλικὰ πλόϊμα***, δηλαδὴ τὸ Ναυτικόν. Ὁ στρατὸς οὗτος συνέκειτο ἰδίως ἐκ μισθοφόρων καὶ ἐκ τῆς σωματοφυλακῆς τοῦ βασιλέως, ἡ ὁποία ἀπετελεῖτο ἀπὸ ξένους ἀνδρείους πολεμιστάς. Ἰδίως περίφημοι ἦσαν οἱ μεγαλόσωμοι πολεμισταὶ τοῦ Βορρᾶ, οἱ ὁποῖοι ἐκράτουν βαρὺν ἀμφίστομον πέλεκυν καὶ ἐλέγοντο *Βαριάγγοι*.

Ἐν καιρῷ δὲ πολέμου συνεκροτοῦντο τὰ ***θεματικὰ τάγματα***, πεζικὰ καὶ ἱππικά, τὰ ὁποῖα κατηρτίζοντο εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ἡ γενικὴ στρατολογία, ὅπως τὴν ἐννοοῦμεν σήμερον, δὲν ὑπῆρχε τότε, στρατεύσιμοι κυρίως ἦσαν ἐκεῖνοι, εἰς τοὺς ὁποίους τὸ Κράτος εἶχε χαρίσει γαίας, μὲ τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ στρατεύεσθαι. Οἱ κατέχοντες τοιαῦτα ***στρατιωτόπια*** ἐγί-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νοντο ***στρατιῶται*** ἢ ***καβαλλάριοι***. Τὰ δὲ ***θεματικὰ πλοῖμα*** ἐστρατολογοῦντο ἀπὸ τὰ ναυτικὰ θέματα, ἀπὸ τὰς νήσους καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ ὁπλισμὸς ὡμοίαζε μὲ τὸν παλαιὸν Ῥωμαϊκόν. Ὁ σπουδαιότερος ἦτο ὁ ἁλυσιδωτὸς θώραξ, (λωρίκιον), ἡ περικεφαλαία, (κασίς), καὶ αἱ ***περικνημῖδες***. Τὸ κύριον ἀμυντικὸν ὅπλον ἦτο ἡ ἀσπίς, ***σκυτάριον*** (scutum, ἀσπίς), μεγάλη εἰς τὸ πεζικόν, μικροτέρα εἰς τὸ ἱππικόν. Ὁ πολεμιστὴς φέρει ***σπαθίον*** βραχύ, καὶ πολὺ μακρὰν λόγχην, ***κοντάριον***. Τὸ

Βυζαντινὸς στρατός: 1. Σωματοφύλακες τοῦ βασιλέως. 2. Πολεμιστής. 3. Ἀξιωματικός.

στράτευμα περιέχει τοὺς βαρέως ὡπλισμένους, ***σκουτάτους***, καὶ τοὺς ἐλαφρούς, ***τοξότας***, ὡπλισμένους μὲ τὸ ***τοξάριον***. Εἰς τὴν φαρέτραν ἔφερον οὗτοι τὰς ***σαγγίτας*** (βέλη). Τὸ ἱππικὸν περιέχει πάλιν τοὺς λογχοφόρους ἱππεῖς καὶ τοὺς τοξότας, οἱ ***κατάφρακτοι*** ἀπετέλουν τὴν ἰσχυροτέραν ὕλην τοῦ ἱππικοῦ, οὗτοι δὲ ὑπῆρξαν ὑπόδειγμα καὶ διὰ τοὺς ***ἱππότας*** τῆς Δύσεως. Οἱ Βυζαντινοὶ μὲ ἐπιμονὴν ἐτελειοποίησαν τὴν στρατιωτικὴν τέχνην, ὅσον οὐδεὶς λαός, ἕως τὴν ἐποχήν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἤλλαξεν αὕτη ἐκ τῆς ἐφευρέσεως τῆς πυρίτιδος (περὶ τὸ 1500).

Ἄγρυπνος ἦτο ἡ προσοχὴ τοῦ Κράτους πρὸς τὰ σύνορά του, τὰ ***ἄκρα***, τὰ ὁποῖα ἐφρούρουν οἱ ***ἀκρῖται***. Σειρὰ κάστρων ἐπρο-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

φύλασσον τὰ σύνορα, ὄπισθεν δ' αὐτῶν εὑρίσκοντο διωργανωμένα στρατόπεδα, τέλειον δὲ δίκτυον μεγάλων στρατιωτικῶν ὁδῶν ἔθετεν εἰς συγκοινωνίαν τὰ στρατόπεδα ταῦτα μὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων ἦσαν κτισμέναι ***βίγλαι*** (vigillæ, σκοπιαί), ἐν καιρῷ δὲ κινδύνου ἤναπτον οἱ φρουροὶ πυράς, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλουν ἓν εἶδος ὀπτικοῦ τηλεγράφου. Μόλις οἱ Σαρακηνοὶ ἐπεχείρουν ἐπιδρομήν, τὸ ἐμάνθανεν ἀμέσως ἡ πρωτεύουσα καὶ ὁ βασιλεὺς ἐξήρχετο ἐναντίον τῶν ἀπίστων. Ἡ ἐπιμελητεία ἦτο λαμπρῶς διωργανωμένη. Πλεῖστα συγγράμματα στρατιωτικῆς τακτικῆς ἐκανόνιζον τὰ πάντα μέχρι τῶν μικροτέρων λεπτομερειῶν. Εἰς διάστημα ὀλίγων ἑβδομάδων ὁ Βασίλειος ὁ Β΄ ὡδήγει τὸν στρατόν του ἀπὸ τὴν Σόφιαν εἰς τὰς ἐσχατιὰς τῆς Συρίας.

Τὸ πολεμικὸν ναυτικόν.—Ἕτοιμος δὲ ἦτο πάντοτε καὶ ὁ πολεμικὸς στόλος εἰς τοὺς μεγάλους ναυστάθμους τοῦ Κερατίου κόλπου. Τὰ πολεμικὰ πλοῖα ἦσαν διαφόρων εἰδῶν, μεγάλα, οἱ ***κάραβοι,*** μικρότερα, ἀλλὰ σπουδαιότερα οἱ ***δρόμονες,*** πλοῖα στενὰ καὶ ταχύπλοα, ἦσαν δ' ἐφωδιασμένα μὲ παντὸς εἴδους ἐφόδια, ὅπλα καὶ μηχανήματα [1]. Τὸ σπουδαιότατον ὅπλον αὐτῶν ἦτο τὸ ***ὑγρὸν πῦρ.*** Τρόμον δὲ ἐνεποίει εἰς τοὺς ἐχθροὺς ἡ ἰδιαιτέρα μοῖρα τῶν πυροπλικῶν, τὰ ***πυρφόρα πλοῖα.*** Εἰς τοὺς ναυστάθμους ἦσαν ἀποθηκευμέναι μεγάλαι προμήθειαι ναυπηγησίμου ξυλείας, σχοινίων, ἱστίων, παντὸς ἄλλου χρησίμου ὑλικοῦ, παντὸς εἴδους ὅπλων καὶ πολεμικῶν μηχανημάτων. Ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν ἠδύναντο οἱ βασιλεῖς νὰ ἑτοιμάσουν μεγάλους στόλους καὶ ἰσχυροὺς στρατούς, ἑτοίμους πρὸς ἀπόπλουν [2].

---

1. Τοιαῦτα ἦσαν **πετροβόλα** ὄργανα, κλίμακες, ὄργανα τειχομαχικά, **ξύλινοι πύργοι** κλπ. Ὑπῆρχον νῆες **ἱππαγωγοί**, **ἄλλαι κλιμακοφόροι**, **ἄλλαι φορταγωγοὶ** (διὰ τὰ ἐδώδιμα) κλπ.

2. «Πρέπει ν' ἀναγνώσωμεν μὲ προσοχὴν τὰς ἀκριβολόγους λεπτομερείας τοῦ γιγαντιαίου ἐξοπλισμοῦ, τὰς ὁποίας δίδει ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τί ἠδύνατο νὰ κάμῃ τὸν 10ον αἰῶνα τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ναυτικῶν ἑνὸς Βυζαντινοῦ βασιλέως, καὶ εἰς πόσην καταπληκτικὴν ἀνάπτυξιν, τὴν ὁποίαν πολλοὶ ὀλίγοι φαντάζονται, εἶχε φθάσει τότε ἡ πολεμικὴ τέχνη. Ὁ μέγας ναύσταθμος, τὰ **Μάγγανα,** ἦτο ἡ κολοσσιαία ἀποθήκη τοῦ ἀπεράντου ἐκείνου πολεμικοῦ ὀργάνου». **(Σλουμβερζέ).**

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ διπλωματία· Ἐξωτερικαὶ σχέσεις.—Οἱ Βυζαντινοὶ ἐγνώριζον κατὸ βάθος τὴν ἱστορίαν καὶ τὰς ἀνάγκας ὅλων τῶν ξένων κρατῶν καὶ τῶν βαρβάρων λαῶν, διὰ νὰ ἐφαρμόζουν τὴν πολιτικήν, ἡ ὁποία ἥρμοζεν εἰς ἕκαστον. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὑπῆρχεν διωργανωμένη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τελειοτάτη ὑπηρεσία τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων, μὲ πολὺ σοφὴν διπλωματίαν καὶ μὲ πολυαρίθμους διερμηνεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐλέγοντο *ἑρμηνευταί*. Βιβλία ἐπίσημα ἐκρατοῦντο περιέχοντα πᾶσαν χρήσιμον συμβουλὴν καὶ ὁδηγίαν.

Τακτικώτατα δὲ οἱ αὐτοκράτορες ἀπέστελλον πρεσβείας εἰς τοὺς ξένους λαούς, οἱ δὲ πρέσβεις ἐξελέγοντο ἐκ τῶν αὐλικῶν συνηθέστερον δὲ ἐκ τῶν ἱερωμένων. Αἱ ἀποστολαὶ αὗται ἐγίνοντο πρὸς ποικίλους σκοπούς, καὶ ἐκτὸς τοῦ πολιτικοῦ, συνηθέστατα ἐστέλλοντο πρεσβεῖαι δι' ἐμπορικούς, δι' ἱεραποστολικοὺς σκοπούς. Τὸν θαυμασμὸν δὲ προκαλοῦν αἱ μακριναὶ πρεσβεῖαι τῶν ἱεραποστόλων. Ἄξιοι αἰωνίας τιμῆς εἶναι οἱ ἱεραπόστολοι ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι μὲ αὐτοθυσίαν καὶ ἡρωϊσμὸν ἀνελάμβανον μακρινὰς καὶ πλήρεις κινδύνων πορείας εἰς ἀξένους χώρας καὶ ἀγρίους λαούς [1].

Τὸ *Ὀρθόδοξον Κράτος* ἔχει πρῶτον καθῆκον νὰ φροντίζῃ περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ. Ἔπειτα ὀφείλει ν' ἀπαλλάσσῃ τὸν κόσμον ἀπὸ τὴν βαρβαρότητα. Οἱ πόλεμοι, τοὺς ὁποίους ἐπιχειροῦν οἱ Ἕλληνες Βασιλεῖς, εἶναι πόλεμοι ***δίκαιοι***, οἱ ὁποῖοι γίνονται πρὸς ***σωτηρίαν καὶ ἐλευθερίαν καὶ εὐεργεσίαν*** τῶν λαῶν» [2]. Σκοπὸς αὐτῶν εἶναι νὰ διαδίδουν τὸν Χριστιανισμὸν καὶ νὰ σκορ-

---

1. **Οἱ Βυζαντινοὶ ἱεραπόστολοι.**—«Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκκλησιῶν αἱ ὁποῖαι εὑρίσκοντο (τὸν 6ον αἰῶνα) εἰς τοὺς βαρβάρους ἀπὸ τὸν Περσικὸν κόλπον ἕως τὴν Κασπίαν θάλασσαν ἦτο σχεδὸν ἀτελείωτος. Οἱ Χριστιανοὶ ἐπληθύνοντο ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν εἰς τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους τῶν Ἰνδιῶν. Ἀργότερα οἱ Βυζαντινοὶ ἱεραπόστολοι ἐπροχώρησαν χωρὶς φόβον εἰς τοὺς Τατάρους καὶ ἐξημέρωσαν τοὺς αἱμοχαρεῖς ἐκείνους πολεμιστάς. Εἰσῆλθον μάλιστα εἰς τὰς Ἰνδίας, εἰς τὴν Κίναν, καὶ ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία ἐξηπλώθη ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλὴμ ἕως τὴν Κίναν». **(Γίββων—Ῥαμπώ).**

2. Οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ἐξαίρουν τὴν μαλακότητα καὶ ἐπιείκειαν τῶν Βυζαντινῶν στρατηγῶν καὶ βασιλέων πρὸς τοὺς ἡττημένους καὶ τοὺς ὑποτεταγμένους λαούς.

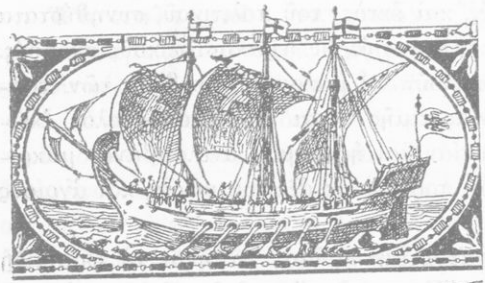

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πίζουν εἰς τοὺς λαοὺς τὰς εὐεργεσίας τοῦ πολιτισμοῦ. Τὸν ἴδιον σκοπὸν μὲ τοὺς ἱεραποστόλους ἐπιδιώκει καὶ ὁ στρατὸς τοῦ Κράτους, τὸν ὁποῖον ἀποτελοῦν οἱ «*στρατιῶται τοῦ Χριστοῦ*». Ἡ σημαία τῶν ταγμάτων φέρει τὸν σταυρόν,[1] εἶναι ἱερὸν ἀντικείμενον, καὶ ὅστις τὴν ἐγκαταλείψῃ «διὰ θανάτου τιμωρεῖται». Εἶναι τὸ σύμβολον τῆς στρατιωτικῆς τιμῆς, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως τῆς Ὀρθοδοξίας.

β΄.—Ἡ Βυζαντινὴ κοινωνία (ὁ ἰδιωτικὸς βίος).

Αἱ κοινωνικαὶ τάξεις.—Ἡ Ἑλληνικὴ κοινωνία τοῦ Μεσαίωνος, ἦτο δημοκρατικῶς διωργανωμένη κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ῥωμαϊκὴν καὶ τὴν σύγχρονον αὐτῆς Εὐρωπαϊκήν. Ἡ ἐκ γενετῆς ἀριστοκρατία, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὁ χωρισμὸς τῶν τάξεων, ὁ ὁποῖος ἐβασάνισε τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως, δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὸ Βυζάντιον. Αἱ κοινωνικαὶ τάξεις ἐκανονίζοντο ὅπως καὶ σήμερον, ἀναλόγως τοῦ πλούτου ἰδίως δὲ ἀναλόγως τοῦ ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀξιώματος, οὐδεὶς δὲ ἀπεκλείετο ἀπὸ τὴν ἄνοδον εἰς τὰ ὑψηλότερα ἀξιώματα καὶ ἑπομένως εἰς τὴν ὑψηλοτέραν κοινωνικὴν βαθμίδα. Ἤρκει μόνον νὰ εἶχεν ὁ ἴδιος προσωπικὴν ἀξίαν. Εἶναι δὲ αὕτη μεγίστη πρόοδος διὰ τὸν πολιτισμόν, εἰς τὴν ὁποίαν μόλις ἐσχάτως ἔφθασαν αἱ Εὐρωπαϊκαὶ κοινωνίαι.

Βυζαντινὸν πλοῖον.

Ἐν γένει αἱ σχέσεις τῶν κοινωνικῶν τάξεων, αἱ ἰδέαι καὶ ἀντιλήψεις, τὸ ἰδεῶδες τέλος τῆς Βυζαντινῆς κοινωνίας, προήρχετο μὲν ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως ἐπλησίαζε πρὸς τὰ σημερινὰ κοινωνικὰ ἰδεώδη. Αἱ μεγάλαι ἀρχαὶ τῆς κοινωνικῆς

1. Τὸ **βάνδον**, ἀργότερα **φλάμμουλον** (ἐκ τῶν bandum=σημεῖον, flamma=φλόξ, διότι ἡ σημαία ἦτο φλογοειδής). Τὸ φλάμμουλον ἔγινε **φλάμμουρον**, ἔπειτα **φλάμπουρον**.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἰσότητος, διὰ τὰς ὁποίας ἐχύθησαν ἐπὶ αἰῶνας ποταμοὶ αἱμάτων εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Δύσιν, ἴσχυον ἤδη ἀπὸ τὴν Μεσαιωνικὴν ἐποχὴν εἰς τὴν Βυζαντινὴν Ἑλλάδα.

Αἱ συνήθειαι τοῦ βίου.—Εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον διετηρήθησαν πολὺν χρόνον αἱ ἀρχαῖαι συνήθειαι. Αἱ οἰκίαι ἔχουν γενικῶς ἀρχαῖον σχέδιον, εἰς τὰ συμπόσια οἱ συνδαιτυμόνες κάθηνται περὶ τὰς τραπέζας ἀνακεκλιμένοι εἰς κλίνας. Καὶ αἱ ἐνδυμασίαι κατ' ἀρχὰς ἦσαν πολὺ ὅμοιαι μὲ τὰς ἀρχαίας, μόλις ἀργότερα ἐκ τῆς σχέσεως μὲ τοὺς ξένους λαούς, ἐπῆλθον τροποποιήσεις τινές. Οἱ ἄνδρες ἐφόρουν χειριδωτὸν χιτῶνα, τὸν ὁποῖον ἔζωνον εἰς τὴν μέσην, ἄνωθεν δὲ αὐτοῦ ἔρριπτον χλαμύδα, ἡ ὁποία συνεκρατεῖτο διὰ πόρπης εἰς τὸν δεξιὸν ὦμον. Αἱ δὲ γυναῖκες εἶχον μακρὸν χιτῶνα ὁ ὁποῖος ἐζώνετο πολὺ ὑψηλὰ εἰς τὸ στῆθος, περιεβάλλοντο δὲ μὲ εὐρὺ ἐπανωφόριον. Σὺν τῷ χρόνῳ τὰ ἐνδύματα ἐστένευσαν καὶ δὲν διέφερον πολὺ ἀπὸ τὰ σημερινά. Ἡ κόμη τῶν ἀνδρῶν ἐκόπτετο ὀλίγον, τὸ δὲ γένειον συνήθως ἀπέληγεν εἰς ὀξύ. Στολισμὸς μὲ κοσμήματα ἦτο πολὺ διαδεδομένος, ἰδίως αἱ γυναῖκες ἦσαν καταστόλιστοι καὶ ἐξωραϊσμέναι.

Μεγάλη κυρία τῆς αὐλῆς. Φέρει διάδημα μὲ πολυτίμους λίθους καὶ κρατεῖ θυμιατήριον (παλαιὸν ψηφιδωτόν).

Ἡ ἀριστοκρατία.—Ἡ ἀνωτάτη αὐλικὴ καὶ ὑπαλληλικὴ ἱεραρχία ἀπετέλει τὴν Βυζαντινὴν ἀριστοκρατίαν, ἂς εἴπωμεν. Ἡ ἀριστοκρατία αὕτη διέρχεται τὸν βίον ἐν χλιδῇ, φορεῖ πολυτελεῖς ἐνδυμασίας, ἀγαπᾷ τοὺς ὡραίους ἵππους, τὰς διασκεδάσεις, τὸ κυνήγιον, τέρπεται εἰς τὰς τελετὰς τοῦ Παλατίου, εἰς τὰς ἱεροτελεστίας τῆς Ἐκκλησίας. Ἐργάζονται ὅμως δραστηρίως οἱ μεγάλοι τοῦ Κράτους. Ἔχουν ζωηρὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας, διὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα, πολλάκις ἀσχολοῦνται μὲ τὰ γράμματα καὶ παντοιοτρόπως ὑποστηρίζουν αὐτά. Αἱ εὐγενεῖς κυρίαι καὶ βασίλισσαι, πρωτοστατοῦσιν εἰς τὴν μέριμναν ὄχι μόνον διὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ φι-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λανθρωπικὰ ἱδρύματα, ἀλλ' ἀκόμη καὶ διὰ τὰς ὑποθέσεις τοῦ Κράτους.

Εἰς δὲ τὰς ἐπαρχίας εἶχε σχηματισθῆ σπουδαιοτάτη ἀριστοκρατία ἀπὸ τοὺς μεγάλους γαιοκτήμονας, οἱ ὁποῖοι εἶχον εἰς τὴν ἐξουσίαν των μεγάλας γαίας, καὶ ἔζων βίον πολυδάπανον, ὡς μικροὶ ἡγεμόνες. Οὕτως ἐσχηματίσθη δυνατὴ ἐπαρχιακὴ ἀριστοκρατία, ἰδίως εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἡ ὁποία ἐξήσκησεν ἰσχυρὰν ἐπιβολὴν εἰς τὸ Κράτος. Ἔδωκεν εἰς αὐτὸ γενναίους στρατηγοὺς καὶ αὐτοκράτορας (τοὺς Φωκᾶδες, τοὺς Κομνηνοὺς κ. λ. π.).

Αἱ ἀστικαὶ τάξεις καὶ ὁ λαός.—Αἱ μεσαῖαι, αἱ ἀστικαὶ

Ἀνὴρ τοῦ λαοῦ. Φέρει βραχὺν χιτῶνα μὲ ζώνην καὶ σηκώνει κρεββάτιον (ψηφιδωτόν).

Γυνὴ τοῦ λαοῦ. Εἶναι ἐνδεδυμένη μὲ πρόδήρη στενὸν χιτῶνα χωρὶς ζώνην. Ἀντλεῖ ὕδωρ ἀπὸ φρέαρ, τὸ ὁποῖον εἶναι ὅμοιον μὲ τὰ σημερινὰ τῶν κήπων (ψηφιδ.).

λεγόμεναι τάξεις, καὶ ὁ λαὸς ἐργάζονται διὰ νὰ ζήσουν, συντελοῦν δὲ μεγάλως εἰς τὴν προαγωγὴν τῶν κοινῶν. Ἡ μεσαία τάξις δίδει εἰς τὸ Κράτος τοὺς ὑπαλλήλους καὶ ἀσχολεῖται ἰδίως μὲ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν, οἱ μικροὶ ἰδιοκτῆται καὶ ὁ λαὸς ἔδιδον τοὺς στρατιώτας. Εἰς τὰς μεγάλας πόλεις τοῦ Κράτους, ἰδίως εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ζῇ πολυπληθὴς λαός. Οἱ περισσότεροι ἐκτελοῦν τὰ συνήθη χειρωνακτικὰ ἔργα, πολλοὶ εἶναι ἄεργοι καὶ συχνὰ παρεκτρέπονται εἰς ταραχάς. Διότι ὅλος ὁ λαὸς μὲ ἀληθινὸν πάθος ἀναμιγνύονται εἰς τὰ πολιτικά, ἰδίως εἰς τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Αἱ ἀσχολίαι καὶ αἱ ψυχαγωγίαι.—Ὁ βίος τῶν εὐγενῶν περιστρέφεται κυρίως περὶ τὸν αὐτοκράτορα καὶ διέρχεται μὲ τὴν ἐνασχόλησιν εἰς τὰ δημόσια πράγματα. Ὅλαι δὲ αἱ τάξεις τῆς κοινωνίας, καὶ οἱ ἰδιῶται πλούσιοι, αἱ μεσαῖαι τάξεις καὶ ὁ λαὸς συναντῶνται μὲ τοὺς μεγιστᾶνας καὶ τὸν αὐτοκράτορα εἰς τὸν **Ἱππόδρομον**. Ἐκεῖ διασκεδάζουν ἐλευθέρως ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς πρωτευούσης. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλα δημόσια θεάματα διὰ τοὺς ἀστοὺς καὶ τὸν λαόν, ὅπως αἱ δημόσιαι τελεταί, αἱ μεγάλαι ἐκκλησιαστικαὶ πανηγύρεις. Διὰ τὸν ὄχλον εἶναι τὸ θέατρον, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει πλέον σχέσιν μὲ τὴν λαμπρότητα τοῦ ἀρχαίου θεάτρου, τὰ θεάματα τοῦ θεάτρου ἦσαν πρόστυχα παίγνια γελωτοποιῶν καὶ ὀρχηστρῶν.

Ἡ ἀστικὴ τάξις.—Ὁ οἰκογενειακὸς βίος εἰς τὰς ἀστικὰς τάξεις ἦτο πολὺ ἀνεπτυγμένος καὶ ἐκοσμεῖτο μὲ πολλὰς ἀρετάς. Ὁ υἱὸς ἐστέλλετο εἰς τὸ σχολεῖον, ἔπειτα εὕρισκεν ἐργασίαν διὰ

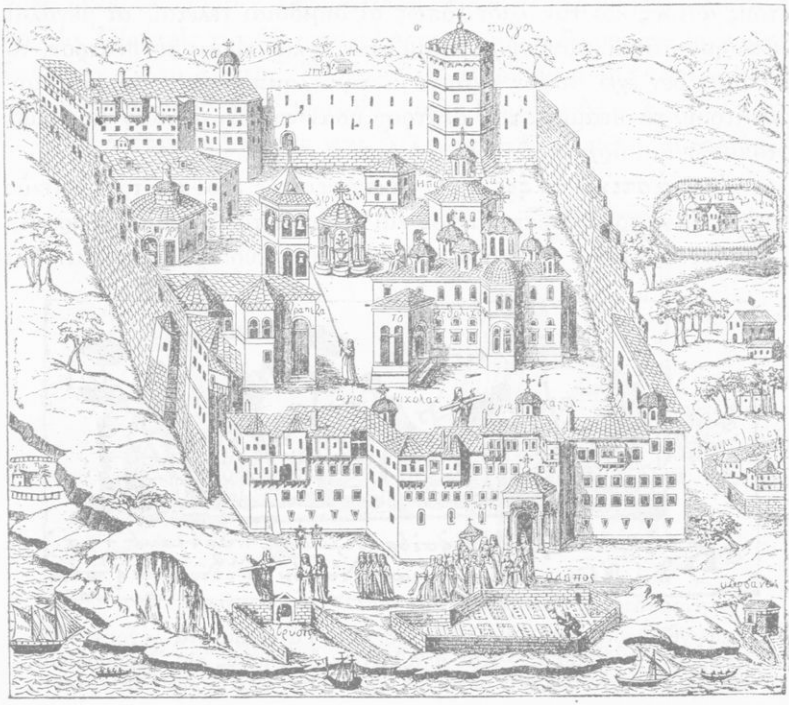

Γεωργοὶ θερίζοντες, κλαδεύοντες κλπ. Τὰ γράμματα λέγουν: «Οἱ γεωργοί, ἡ ἄμπελος.—Καὶ ἀναβαίνων ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα παρέλαβε τοὺς δώδεκα μαθητὰς κατ' ἰδίαν ἐν τῇ ὁδῷ· καὶ εἶπεν».

νὰ ζήσῃ, ἂν δὲ ἐξηκολούθει τὴν μόρφωσίν του, εἰσήρχετο εἰς τὸ ὑπαλληλικὸν στάδιον. Ἡ κόρη ἐμάνθανε ὀλίγα γράμματα κατ' οἶκον, ἀλλὰ τὸν περισσότερον καιρὸν ἠσχολεῖτο μὲ τὴν μητέρα εἰς τὰ οἰκιακὰ ἔργα, ἐμάνθανε νὰ νήθῃ, νὰ κεντᾷ καὶ νὰ ὑφαίνῃ. Ἡ κυριωτέρα διασκέδασίς των ἦτο ἡ ἐκκλησία καὶ αἱ ἐπισκέψεις εἰς τὰ μοναστήρια. Οἱ ἄνδρες εἰργάζοντο τὴν ἡμέραν ἔξω τοῦ οἴκου, ἠυχαριστοῦντο εἰς τὰς οἰκογενειακὰς τέρψεις, μὲ προθυμίαν ἐφιλοξένουν τοὺς φίλους. Καὶ παιγνίδια τυχηρά, τὰ ὁποῖα γνω-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρίζομεν καὶ σήμερον, ὡς τὸ ζατρίκιον, τὸ τάβλι, διεσκέδαζον τοὺς Βυζαντινοὺς τὰς ὥρας τῆς σχολῆς αὐτῶν.

Ὁ βίος εἰς τὰς ἐπαρχίας εἶναι, ἐννοεῖται, περισσότερον περιωρισμένος, σκληρὸς εἰς τοὺς ἀγρούς, ὅπου οἱ γεωργοὶ εἰργάζοντο εἰς τὰ κτήματα, ἔσπειρον, ἐθέριζον, ἐκαλλιέργουν τοὺς κήπους, καθ' ὃν τρόπον καὶ σήμερον οἱ γεωργοί μας. Ἐν γένει, ἂν ἐξε-

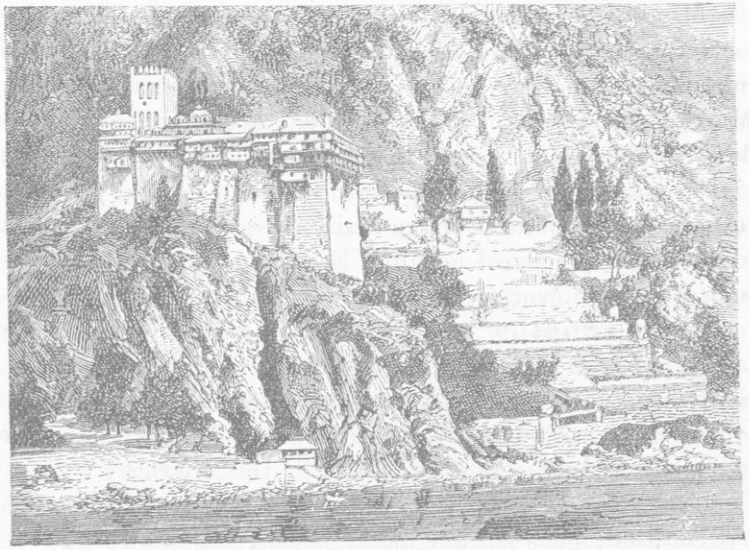
Μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Εἰς τὸ μέσον ἦτο ἡ κυρία ἐκκλησία, τὸ καθολικόν, παραπλεύρως παρεκκλήσια καὶ πέριξ τῶν πλευρῶν τοῦ περιβόλου τὰ κελλία τῶν μοναχῶν.

τάσῃ τις προσεκτικῶς, θὰ ἴδῃ ὅτι ὁ οἰκογενειακὸς βίος δὲν διέφερε πολὺ ἀπὸ τὸν σημερινὸν καὶ μάλιστα τὸν ἰδικόν μας Ἑλληνικόν. Τὸ βλέπομεν τοῦτο ἀπὸ τὰς διαφόρους ζωγραφίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ ἐν γένει ἀπὸ παραστάσεις εἰς ἔργα τέχνης. Τὰ ψηφιδωτά, αἱ τοιχογραφίαι, καὶ ἰδίως αἱ *μικρογραφίαι* τῶν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

χειρογράφων διετήρησαν ἕως ἡμᾶς πολὺ χαρακτηριστικὰς σκηνὰς τοῦ οἰκιακοῦ καὶ ἀγροτικοῦ βίου.

Ἡ ἐκκλησία ἐν τῇ κοινωνίᾳ.—Ἡ καθημερινὴ ἀπασχόλησις καὶ ψυχαγωγία μάλιστα τῆς κοινωνίας ἐκείνης ἦτο ἡ Ἐκκλησία. Εἰς τὰς ἐκκλησίας συνέρρεον ἄνδρες καὶ γυναῖκες ὅλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων διὰ νὰ ἀναπέμψουν τὰς δεήσεις των εἰς τὸν Ὕψιστον καὶ τὴν Παναγίαν, συγχρόνως δ' ἐπήγαι-

Μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Ὄρους πλησίον τῆς θαλάσσης.

νον ἐκεῖ διὰ νὰ ἴδουν ἀλλήλους. Ἡ Ἐκκλησία ἦτο τὸ θέλγητρον ὅλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων, καὶ διὰ τὰς θρησκευτικὰς πανηγύρεις, καὶ διὰ τὰ ἐπίσημα θεάματα, τὰ ὁποῖα συνδέονται μετ' αὐτῆς. Οὕτως ἡ ἐπίδρασις τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Βυζαντινὴν κοινωνίαν ὑπῆρξε κολοσσιαία, καὶ ἡ δύναμις δὲ αὕτη ἀντιπροσωπεύετο ἰδίως διὰ τῶν μοναστηρίων.

Τὰ μοναστήρια δὲν ἦσαν τότε ξένα πρὸς τὴν κοινωνίαν ὅσον εἶναι σήμερον, ἡ ὑπερβολικὴ μάλιστα εἰς αὐτὰ ἀφοσίωσις τοῦ κόσμου κατήντησε κίνδυνος διὰ τὸ **Κράτος.** Αὐτοκράτορες, βασίλισσαι, νικηφόροι στρατηλάται πολὺ συχνὰ ἐλάμβανον τὸ «μο-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ναχικὸν σχῆμα». Διὰ πᾶσαν περιπέτειαν τοῦ βίου τὸ μοναστήριον ἐθεωρεῖτο τόπος καταφυγῆς. Μέγιστος ἦτο ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς ὅλον τὸ Κράτος. Εἰς μερικὰ δὲ μέρη εἶχον γίνει μεγάλα καὶ ὀναμαστὰ κέντρα μοναχικοῦ βίου. Τὸ περιφημότερον ὑπῆρξε τὸ ***Ἅγιον Ὄρος***, εἰς τὸ ὁποῖον ἤρχισαν νὰ κτίζωνται μοναὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἀπὸ τὸν 10ον αἰῶνα, ἀκόμη καὶ σήμερον τὸ Ἅγιον Ὄρος εἶναι μία πολὺ σπουδαία μοναχικὴ δημοκρατία.

Μεγάλην δ' εὐεργεσίαν παρέσχον τὰ μοναστήρια εἰς τὴν κοινωνίαν τοῦ καιροῦ ἐκείνου. Ἐφρόντιζον πρὸς ἀνακούφισιν τῆς πασχούσης κοινωνίας, πρὸς ἐκπαίδευσιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ λαοῦ. Μοναχοὶ ἰδίως ἦσαν οἱ τολμηροὶ ἱεραπόστολοι, οἱ ὁποῖοι διέδιδον τὸ Εὐαγγέλιον μεταξὺ τῶν βαρβάρων λαῶν εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης. Ἐπίσης τὰ μοναστήρια ἦσαν κέντρα τῶν γραμμάτων καὶ λαμπροτάτου πνευματικοῦ βίου· εἰς τὰς βιβλιοθήκας αὐτῶν διετηρήθησαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες συγγραφεῖς καὶ οὕτω παρέσχον ἀλησμόνητον εὐεργεσίαν εἰς ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα.

Τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία.—Ἕως τὸ τέλος σχεδὸν τοῦ Μεσαίωνος τὸ ἐμπόριον τοῦ κόσμου ἦτο συγκεντρωμένον ὁλόκληρον εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν. Αὕτη διενήργει ὄχι μόνον νὸ ἰδικόν της, ἀλλὰ καὶ τὸ ***διαμετακομιστικὸν*** καὶ τὸ ***ἀνταλλακτικὸν*** ἐμπόριον. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐκομίζοντο ἐμπορεύματα, ἐπίσης καὶ τὰ βιομηχανικὰ προϊόντα τῆς Αὐτοκρατορίας, καὶ τῶν ἄλλων χωρῶν, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ διεσπείροντο εἰς ὅλον τὸν κόσμον.

Καὶ εἰς τὰς ἄλλας μεγάλας πόλεις, πρωτίστως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κατεσκευάζοντο ἀπείρων εἰδῶν προϊόντα ἐγχωρίου βιομηχανίας, παμποίκιλα εἴδη πολυτελείας καὶ βιοτικῆς ἐν γένει χρήσεως : χρυσᾶ, ἀργυρᾶ, χάλκινα, πήλινα σκύη καὶ διάφορα καλλιτεχνικὰ ἔπιπλα. Προσέτι ἐφιλοτεχνοῦντο ὑάλινα μικροτεχνήματα μὲ χρυσᾶς διακοσμήσεις, ἄλλα ἐξ ἀλαβάστρου, ἐκ κρυστάλλου. Οἱ Βυζαντινοὶ χρυσοχόοι κατεσκεύαζον θαυμάσια κοσμήματα, τὰ ὁποῖα ἐθάμβωνον μὲ τοὺς μαργαρίτας, μὲ τὰς συρματίνας των διακοσμήσεις, μὲ τὴν λάμψιν τοῦ σμάλτου.

Ἡ σπουδαιοτέρα ἐγχώριος βιομηχανία ἦτο ἡ κατασκευὴ τῶν μεταξωτῶν ὑφασμάτων, ταπήτων καὶ παραπετασμάτων. Ἡ μέ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ταξα ἐκομίζετο εἰς τὰ αὐτοκρατορικὰ ἐργοστάσια, ἐκεῖ δὲ δοῦλοι ὕφαινον, ἐχρωμάτιζον αὐτήν, γυναῖκες δὲ τεχνίτριαι ἐφιλοτέχνουν τὰ ἐξαίσια πορφυρᾶ καὶ μεταξωτὰ ὑφάσματα. Ὅλα τὰ θαυμαστὰ ταῦτα ἔργα πολυτελείας ἔκαμνον ὀνομαστοὺς τοὺς Βυζαντινοὺς τεχνίτας, διεσκορπίζοντο εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ ἔφερον κολοσσιαῖα κέρδη εἰς τὸ Κράτος.

Τὸ παγκόσμιον ἐμπορικὸν κέντρον.— Εἰς τὰς μεγάλας ἀγορὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως συνωστίζετο πλῆθος ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι συνηλλάσσοντο μετ' ἀλλήλων. Ἀπειράριθμα ἦσαν τὰ ἐμπορικὰ καὶ ἄλλα καταστήματα τῆς χρυσοχοϊκῆς καὶ τῶν λοιπῶν εἰδῶν πολυτελείας, ἐπίσης ***τραπεζῖται,*** οἱ ὁποῖοι εἶχον τὴν ***τράπεζαν*** αὐτῶν γεμάτην ἀπὸ σωροὺς χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων. Τὰ καταστήματα ταῦτα εὑρίσκοντο πέριξ τῶν πλατειῶν τῆς πόλεως, ὅπου ἦτο ἡ μεγαλυτέρα κίνησις. Συνέρρεον δὲ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἔμποροι ἀπὸ ὅλην τὴν οἰκουμένην. Τὰ καραβάνια ἐκόμιζον ἀπὸ τὴν ἐνδοτέραν Ἀνατολὴν τὰ σπάνια ἀρώματα καὶ τοὺς πολυτίμους λίθους. Ἀπὸ τὸν Βορρᾶν οἱ Ρῶσσοι ἔφερον γουναρικά, μέλι, κηρόν. Ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν ξένα καὶ ἐγχώρια ἐμπορεύματα ἐσκορπίζοντο εἰς ὅλην τὴν Δύσιν, ἔφθανον ἕως τὴν Ἀγγλίαν, ἕως τὴν Σκανδιναυΐαν. Οἱ ἐμπορικοὶ στόλοι τῶν Βυζαντινῶν διέτρεχον τὰς θαλάσσας καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις, κομίζοντες εἰς τοὺς λαοὺς τὰ ἐμπορεύματα τῶν ἄλλων χωρῶν καὶ τῆς ἰδικῆς των.

Ἡ εὐημερία εἰς τὰς ἐπαρχίας.— Δὲν περιωρίζετο δὲ μόνον εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἡ ἐμπορικὴ αὕτη κίνησις. Ἐπίσης ζωηρὰ ἦτο εἰς τὰς μεγάλας πόλεις τῆς Ἀνατολῆς κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας, εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Κατόπιν μεγίστην ἐμπορικὴν κίνησιν εἶχον ἡ ***Θεσσαλονίκη,*** ἡ ***Χερσών,*** ἡ ***Τραπεζοῦς,*** πόλεις πλούσιαι, αἱ ὁποῖαι ἦσαν σπουδαιότατοι σταθμοὶ τοῦ ἐμπορίου. Ἀπὸ αὐτὰς μεγάλαι ἐμπορικαὶ ὁδοὶ πηγαίνουν εἰς τὰς ἐνδοτέρας χώρας. Εἰς τὰς ἀγορὰς των δὲ συνηθροίζοντο οἱ ἔμποροι ὅλων τῶν πλησιοχώρων βαρβαρικῶν λαῶν.

Διὰ νὰ εὐκολύνωνται δὲ τὰ μέσα τῆς ἀνταλλαγῆς ἐμπορευμάτων καὶ τῆς συναλλαγῆς ἐν γένει, ἐγίνοντο εἰς πολλὰ μέρη ***πανηγύρεις.*** Αἱ ἐμπορικαὶ αὗται συγκεντρώσεις ἦσαν συνηθι-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σμέναι τοὺς καιροὺς ἐκείνους διὰ τὴν ἔλλειψιν τῆς συγκοινωνίας, μένουν δὲ ὀλίγαι καὶ σήμερον εἰς μερικὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος. Ὡς σπουδαιοτέρα ἀπὸ ὅλας ἐφημίζετο ἡ πανήγυρις τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Ἐπὶ δέκα ἡμέρας ἡ μεγάλη πόλις ἦτο γεμάτη ἀπὸ κίνησιν καὶ ἀπὸ ἐμπόρους ὅλου τοῦ κόσμου, ἰδίως ἀπὸ Σλάβους καὶ βαρβάρους τοῦ Δουνάβεως. «*Ὁ τόπος τῆς πανηγύρεως*, λέγουν οἱ παλαιοὶ συγγραφεῖς *ἦτο μία ὁλόκληρος πόλις*». Τὰ μεγάλα ταῦτα ἐμπορικὰ κέντρα τῆς αὐτοκρατορίας ἐχρησίμευον καὶ ὡς μεγάλα κέντρα τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου.

Αἱ χῶραι τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος.— Καθ' ὃν χρόνον τόσον μεγάλη ζωὴ ἐπεκράτει εἰς τὰς Βορείας καὶ τὰς Ἀνατολικὰς χώρας τοῦ Κράτους, τί ἐγίνοντο αἱ ἔνδοξοι χῶραι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἀπὸ τὰς ὁποίας εἶχε πηγάσει ὁ πολιτισμὸς αὐτοῦ; Καὶ ἐκεῖ γνωρίζομεν ὅτι πολλαὶ πόλεις ἤνθουν, ὡς ἡ Κόρινθος, αἱ Θῆβαι, αἱ Πάτραι. Εἰς τὰς Θήβας καὶ τὰς Πάτρας ὑπῆρχον μεγάλα βιομηχανικὰ ἐργοστάσια, περίφημος δὲ ἦτο ἡ βιομηχανία τῶν πορφυρῶν καὶ μεταξωτῶν ὑφασμάτων.

Ἡ δὲ πόλις τῆς ἀρχαίας σοφίας, αἱ Ἀθῆναι, δὲν ἦσαν τόσον ἄσημος πόλις κατὰ τὸν Μεσαιῶνα. Βασίλισσαι κατήγοντο ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, δύο αὐτοκράτορες ἦλθον καὶ τὰς ἐπεσκέφθησαν, ὡραιόταται ἐκκλησίαι τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς σώζονται ἀκόμη καὶ σήμερον.[1] Ἡ ἔνδοξος πόλις ἐξηκολούθει καὶ κατὰ τὸν Μεσσαίωνα ἀκόμη νὰ προσελκύῃ ὄχι μόνον θαυμαστὰς τῶν ἀθανάτων μνημείων, ἀλλὰ καὶ τῶν σχολείων αὐτῆς. Ξένοι περιηγηταὶ τοῦ Μεσαιῶνος, Φράγκοι καὶ Ἄραβες, τὴν ὀνομάζουν «*μητέρα, τροφὸν τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν ῥητόρων*».

Ὁ πλοῦτος τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας.— Μέγας ἦτο ὁ πλοῦτος, ὁ ὁποῖος συνηθροίζετο εἰς τὰ ταμεῖα τοῦ Κράτους ἀπὸ τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον. Οἱ ξένοι παλαιοὶ περιηγηταὶ ἀναβιβάζουν τὰ εἰσοδήματα τῆς βασιλευούσης εἰς 600 περίπου ἑκατομμύρια χρυσῶν δραχμῶν. Ὅλου τοῦ Κράτους τὰ ἔσοδα θὰ ἠδυνάμεθα νὰ τὰ λογαριάσωμεν, συμφώνως μὲ τὴν

(1) **Βασίλισσαι**: ἡ Ἀθηναΐς καὶ Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία.— **Αὐτοκράτορες**: ὁ Κώνστας καὶ ὁ Βασίλειος Β'. — **Ἐκκλησίαι**: ὁ Ἅγιος Ἐλευθέριος, οἱ Ἅγιοι Θεόδωροι, ἡ Καπνικαρέα κλπ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀξίαν τοῦ χρυσοῦ νομίσματος, περὶ τὰ τρία δισεκατομμύρια. Τὸ ποσὸν τοῦτο εἶναι ὑπέρογκον, διότι πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἡμῶν ἡ κοινὴ εὐπορία ἔχει γίνει πολὺ μεγαλυτέρα. Παρ' ὅλας τὰς τεραστίας δαπάνας τῶν πολέμων πολλοὶ αὐτοκράτορες ἀπεταμίευσαν μεγάλους θησαυρούς. Ἀπόδειξις δὲ τῆς εὐμαρείας ταύτης καὶ τῆς διαδόσεως τοῦ ἐμπορίου εἶναι τὸ σημαντικώτατον γεγονός, ὅτι τὸ Βυζαντινὸν ***νόμισμα*** ἦτο νόμισμα διεθνές. Ὄχι μόνον εἰς τὸν πολιτισμένον κόσμον, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλον τὸν βαρβαρικόν, ἀκόμη καὶ εἰς τὰς Ἰνδίας, τὸ Βυζαντινὸν νόμισμα ἦτο τὸ μόνον ἐν χρήσει εἰς τὰς διεθνεῖς συναλλαγάς [1].

Ὁ θαυμασμὸς τῶν ξένων περιηγητῶν, οἱ ὁποῖοι εἶδον τὴν κίνησιν καὶ τὸν πλοῦτον ἐκεῖνον, εἶναι ἀνεξάντλητος. Ἰδοὺ τί λέγει εἷς παλαιὸς περιηγητὴς καὶ ἔμπορος, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἴδει ὅλον τὸν κόσμον καὶ ἔπειτα εἶδε τὴν Κωνσταντινούπολιν :

*«Οἱ ἔμποροι πηγαίνουν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου. Εἰς τὸ Παλάτιον ἀποστέλλονται κατ' ἔτος οἱ φόροι ἀπὸ ὅλην τὴν **Ἑλλάδα**. Οἱ πύργοι εἶναι γεμᾶτοι ἀπὸ μεταξωτά, ἀπὸ πορφύραν καὶ χρυσόν. Οἱ **Ἕλληνες**, οἱ κάτοικοι τῆς χώρας, εἶναι πολὺ πλούσιοι εἰς χρυσὸν καὶ πολυτίμους λίθους. Περιπατοῦν ἐνδεδυμένοι μὲ μεταξωτὰ ἐνδύματα, στολισμένοι μὲ χρυσοῦς κροσσοὺς καὶ μὲ κεντήματα. Ὅταν τοὺς βλέπῃ κανεὶς στολισμένους κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπάνω εἰς τὰ ἄλογά των, λέγει πῶς εἶναι τέκνα βασιλέων. Ἡ δὲ χώρα των εἶναι πολὺ μεγάλη, καὶ ἔχει ἄφθονον σῖτον, κρέας καὶ παντὸς εἴδους ἐδώδιμα. Πουθενὰ εἰς ὅλον τὸν κόσμον δὲν ὑπάρχουν τόσα μεγάλα πλούτη».*

Εἷς δὲ ἀπὸ τοὺς μεγάλους ἱστορικοὺς τῆς ἐποχῆς μας λέγει :

«Οἱ αὐτοκράτορες ἠδύναντο νὰ λέγουν, ὅτι οὐδεὶς μονάρχης τῆς Χριστιανωσύνης εἶχε τόσον μεγάλην πρωτεύουσαν, τόσον σημαντικὸν εἰσόδημα καὶ Κράτος τόσον ἀνθηρὸν καὶ τόσον πυκνῶς

---

1. Ἡ νομισματικὴ μονὰς ἦτο χρυσοῦν νόμισμα, τὸ ὁποῖον ἐλέγετο ὑ π έ ρ π υ ρ ο ν, ἢ ἁ π λ ῶ ς ν ό μ ι σ μ α, εἶχε δὲ ἀξίαν περὶ τὰ 15 χρυσᾶ φράγκα.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κατῳκημένον. Αἱ πόλεις τῆς Δύσεως εἶχον ἐρημωθῆ ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων· τὰ ἐρείπια τῆς Ῥώμης, τὰ ἐκ πηλοῦ τείχη, αἱ ξύλιναι οἰκίαι καὶ τὸ στενὸν περιτείχισμα τῶν Παρισίων καὶ τοῦ Λονδίνου δὲν ἔδιδον καμμίαν ἰδέαν τοῦ μεγέθους τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς μεγαλοπρεπείας τῶν παλατίων, τῶν ἐκκλησιῶν, τῶν τεχνῶν καὶ τοῦ πλούτου τῶν ἀπειραρίθμων κατοίκων αὐτῆς ***(Γίββων).***

Βυζαντινὸν στέμμα, τὸ λεγόμενον τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Ἐστάλη δῶρον ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, ὅπου φυλάσσεται εἰς τὴν Βουδαπέστην.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μικρογραφία ἀπὸ Βυζαντινὸν χειρόγραφον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

Ο ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΑΙ ΠΟΛΕΙΣ—ΑΙ ΤΕΧΝΑΙ ΚΑΙ ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν πολιτικὴν δύναμιν, πρὸς τὸ ἐμπόριον καὶ τὸν πλοῦτον ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία ὑπῆρξε τὸ κέντρον τοῦ κόσμου, πολιτισμένου καὶ βαρβαρικοῦ. Ἀλλ' ἡ λάμψις, τὴν ὁποίαν ἐσκόρπισεν εἰς τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα, ἀναδεικνύουσιν αὐτὴν ὡς τὸ μόνον πολιτισμένον μέρος τοῦ κόσμου κατὰ τὸν Μεσαιῶνα, τὸ ὁποῖον παρέσχεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ὅλην, ἀθάγατον εὐεργεσίαν.

α΄.—Ἡ Βυζαντινὴ τέχνη.

Τὰ μνημεῖα τῆς τέχνης.—Ἡ λαμπρότης καὶ ὁ πλοῦτος τῆς Αὐτοκρατορίας ἦτο ἐμφανὴς ἰδίως εἰς τὰ δημόσια οἰκοδομήματα, τὰ παλάτια, τὰς ἐκκλησίας, τὰ μοναστήρια τῆς πρωτευούσης καὶ τῶν ἄλλων πόλεων. Μὲ τὰ ἐξαίσια γλυπτὰ μάρμαρα, τὰ ἀπαστράπτοντα ψηφιδωτά, μὲ τὰ παμποίκιλα ἄλλα καλλιτεχνήματα, μὲ τὰ ὁποῖα ἦσαν στολισμένα, ἐκίνουν τὸν θαυμασμὸν τοῦ θεατοῦ.

Τὰ ***μνημεῖα*** ἐκεῖνα, ὅπως τὰ ὀνομάζομεν ἐφ' ὅσον διεσώ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

θησαν, —σώζονται δὲ ἀρκετά,—εἶναι ἡ πλέον φανερὰ ἐκδήλωσις τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ Βυζαντινὴ τέχνη ἐδημιούργησεν ἐξαίσια καλλιτεχνήματα καὶ ἐκυριάρχησε κατὰ τὸν Μεσαιῶνα, ὅπως ἡ τέχνη τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

Αἱ Βυζαντιναὶ πόλεις.—Αἱ πόλεις κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἦσαν περικλεισμέναι μὲ περίβολον τειχῶν. Αἱ μεγάλαι Βυζαντιναὶ πόλεις, ἡ Κωνσταντινούπολις, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Θεσσαλονίκη, ἐνέπνεον τρόμον εἰς τοὺς ἐπιδρομεῖς μὲ τὰ ὑψηλὰ καὶ ἰσχυρὰ τείχη αὐτῶν. Ὁ περίβολος εἶχε σχῆμα περίπου κυκλοτερές, μία μεγάλη ὁδὸς διέσχιζε τὴν πόλιν εἰς τὸ μέσον καὶ ὠνομάζετο ***Μέση,*** ἑκατέρωθεν δ' αὐτῆς ἦσαν τὰ ἐμπορικὰ καταστήματα καὶ ἄλλα ἐργοστάσια. Εἰς τὰς ἀγορὰς συνηθροίζετο ὁ κόσμος καὶ ἰδίως οἱ ἔμποροι διὰ τὰς συναλλαγὰς αὐτῶν.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς πόλεως ἦσαν κτισμέναι αἱ οἰκίαι, αἱ πλεῖσται ἁπλαῖ, κατὰ τὸ ἀρχαῖον σχέδιον. Πέριξ μιᾶς αὐλῆς ὑπῆρχον ἀπὸ τὸ ἓν μέρος τὰ δωμάτια, τὰ ὁποῖα εἶναι προσιτὰ εἰς ὅλους, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τὰ προωρισμένα διὰ τὰς γυναῖκας, ὁ γυναικωνίτης. Συνήθιζον δὲ νὰ διακοσμοῦν τὸν πρῶτον ὄροφον μὲ σκεπαστὸν ἐξώστην, χαγιάτι, ὁ ὁποῖος προεξεῖχεν εἰς τὸν δρόμον. Τοιαῦται ἦσαν αἱ οἰκίαι τῆς μέσης τάξεως. Τὰ δὲ δημόσια οἰκοδομήματα ἦσαν μαρμάρινα καὶ μεγαλοπρεπῆ, πρῶτα δ' ἐξ ὅλων εἰς πᾶσαν μεγάλην πόλιν ὁ ***Ἱππόδρομος*** καὶ τὸ ***Παλάτιον,*** ἤτοι τὸ διοικητήριον, ὅπου ἔμενεν ὁ ἄρχων τῆς πόλεως. Τὸ στόλισμα τῶν πόλεων ἦσαν τὰ πολυάριθμα μοναστήρια καὶ αἱ ἐκκλησίαι, αἱ ὁποῖαι ἐκτίζοντο μὲ τόσην ἐπιμέλειαν, ὥστε ἦσαν ἔργα τέχνης. Ὑπερηφανεύοντο δὲ αἱ πόλεις διὰ τὰ φιλανθρωπικὰ των ἱδρύματα, καὶ πολλὰ ἔργα δημοσίας ἀνάγκης ηὐκόλυνον τὸν βίον τῶν κατοίκων, ὡς ***ὑδραγωγεῖα, λουτρῶνες, δεξαμεναί.*** Κατὰ καιροὺς οἱ αὐτοκράτορες ἐφρόντιζον ν' ἀνακαινίζουν τὰ παλαιὰ κτίρια ἢ νὰ κτίζουν νέα πρὸς στολισμὸν τῶν πόλεων αὐτῶν.

Ἡ Κωνσταντινούπολις.—Ἡ πρωτεύουσα ἦτο ἡ ***βασιλὶς τῶν πόλεων,*** ἡ ***βασιλεύουσα Πόλις,*** ἐξακουστὴ εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Ἀνατολὴ καὶ Δύσις, εἶχον ἐστραμμένα πρὸς αὐτὴν τὰ βλέμματα. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο «ὁ ὀφθαλμὸς τῆς οἰκουμένης», καὶ οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ λέγουν «εἶναι ***κοινὴ ἑστία***

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὅλης τῆς οἰκουμένης καὶ κοινὸν πρυτανεῖον. Τὸ κοινὸν ἁπάντων ἐντρύφημα καὶ *ἐξακουστὸν περιλάλημα*» [1].

Ἡ Κωνσταντινούπολις, ἦτο ἡ μεγαλυτέρα πόλις τοῦ κόσμου. Ὅταν οἱ ξένοι ἔφθανον εἰς αὐτήν, ἔμενον μὲ ἀνοικτὸν τὸ στόμα ἀπὸ θαυμασμόν, δὲν ἐπίστευον εἰς τὰ μάτια των. Μὲ κατάπληξιν ἔβλεπον τοὺς πολλοὺς καὶ γεμάτους πάντοτε ἀπὸ πλοῖα λιμένας, τὰς εὐρείας προκυμαίας, τὰς μεγάλας πλατείας καὶ τὰς μακρὰς στοάς, τὰ πολυάριθμα παλάτια καὶ τὰς ἐκκλησίας, αἱ ὁποῖαι ἔλαμπον ἀπὸ τὰ ψηφιδωτά, ἀπὸ τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον. Αἱ πλατεῖαι ἢ ἀγοραὶ ***(φόροι)*** ἦσαν στολισμέναι μὲ ὀβελίσκους, μὲ ὑψηλὰς στήλας, μὲ ἀγάλματα, συνεδέοντο δὲ πρὸς ἀλλήλας διὰ πλακοστρώτων λεωφόρων, κατὰ μῆκος τῶν ὁποίων ὑπῆρχον στοαὶ ***(ἔμβολοι).*** Ἐπάνω ἀπὸ τὰς στοὰς ἦτο ἀνοικτὸς ἐξώστης, ὁ ὁποῖος ἐλέγετο καὶ ἦτο *περίπατος*. Κάτω ἀπὸ τὰς στοὰς ἦσαν τὰ ἐμπορικὰ καταστήματα. Τὰ πολυτελέστερα δ' ἐμπορεύματα ἦσαν ἐκτεθειμένα εἰς ἓν κολοσσιαῖον οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον ἐλέγετο ***λαμπτήρ,*** διότι ἦτο φωταγωγημένον τὴν νύκτα. Πέριξ δὲ τῆς πόλεως, ὅπως καὶ εἰς τὰς σημερινὰς πρωτευούσας ἡμῶν, ἠγείροντο πολλὰ προάστεια γεμᾶτα ἀπὸ πολυτελεῖς ἐξοχικὰς οἰκίας καὶ ἄλση καὶ παλάτια τῶν μεγιστάνων καὶ τῶν βασιλέων. Ὅλοι ὅσοι ἔβλεπον τὴν Κωνσταντινούπολιν, μορφωμένοι ἢ ἁπλοϊκοὶ ἄνθρωποι, ἔμενον «μὲ ἀνοικτὸν τὸ στόμα ἐμπρὸς εἰς τὰ θαυμάσια ἐκεῖνα θεάματα» [2].

Ἀλλὰ καὶ ἄλλος θαυμασιώτερος στολισμὸς ἐξωράϊζε τὴν Κωνσταντινούπολιν. Αἱ πλατεῖαι καὶ τὰ παλάτια, αἱ στοαὶ καὶ ὁ Ἱππόδρομος ἐστολίζοντο μὲ ἀνδριάντας πεζοὺς καὶ ἐφίππους, μὲ ἐξαίσια ἀγάλματα τῶν ἀρχαίων θεῶν, τεχνουργημένα ἀπὸ μάρμαρον ἢ ὀρείχαλκον. Πολλοὶ δ' ἔφιπποι ἰδίως ἀνδριάντες εἶναι

---

1. Ἐπίσης: «Ἡ κοινὴ ἑστία ὅλης τῆς οἰκουμένης καὶ κοινὸν πρυτανεῖον»,—«τοῦ κόσμου κάλλος, ὁ τῆς γῆς ὀφθαλμός».

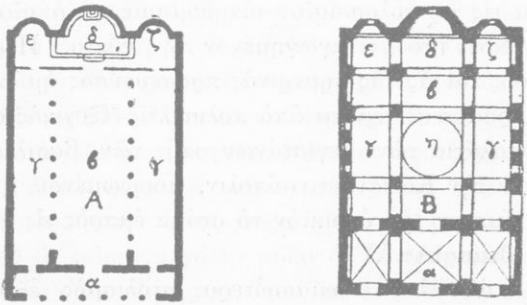
2. Ἡ σύντομος αὕτη περιγραφὴ προέρχεται ἀπὸ τὰς διηγήσεις ξένων περιηγητῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, Φράγκων καὶ Ἀράβων, ὡς καὶ ἀπὸ παλαιὰς εἰκόνας. Ἡ Πόλις ἦτο πυκνότατα κατῳκημένη, ἦσαν «συνεχεῖς αἱ οἰκοδομαί». Θὰ εἶχε περίπου 1 ἑκατομμ. κατοίκους. Ὁ περίβολος αὐτῆς ἦτο ὀλίγον μικρότερος ἀπὸ τὸν περίβολον τῶν σημερινῶν Παρισίων.— Βλ. τὸ διάγραμμα, εἰς εἰκόνα ἀρ. 6 (σελὶς 27).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κολοσσιαῖοι, τοποθετημένοι ἐπὶ ὑψηλῶν βάθρων ἢ στηλῶν (τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, τοῦ Ἰουστινιανοῦ). Ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος εἶχον συναθροίσει οἱ αὐτοκράτορες ἀπαράμιλλα ἔργα τῆς ἀρχαίας τέχνης διὰ νὰ στολίσουν τὴν πρωτεύουσάν των. Ἡ βασιλεύουσα ἦτο ἓν ἀπέραντον Μουσεῖον τέχνης.

Αἱ ἐποχαὶ τῆς Βυζαντινῆς τέχνης.—Ἐν μέσῳ τῶν ἀριστουργημάτων ἐκείνων ἡ πρὸς τὸ καλὸν ἀγάπη τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἶχε διατηρηθῆ. Ἡ Μεσαιωνικὴ τέχνη ἤκμαζε καθ' ὅλον τὸ διάστημα ἕνδεκα αἰώνων, κατὰ τὸ ὁποῖον διήρκεσεν ἡ Αὐτοκρατορία. Κατὰ τρεῖς ὅμως μεγάλας ἐποχὰς διὰ τὴν Μεσαιωνικὴν Ἑλλάδα ἔφθασεν εἰς τὴν ὑψίστην αὐτῆς ἄνθησιν :

1η ἐποχή : Κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὸν 6ον αἰῶνα, μὲ τὸ μεγαλοπρεπὲς οἰκοδόμημα τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐτέθησαν τὰ λαμπρὰ θεμέλια τῆς Βυζαντινῆς τέχνης.

Σχέδιον ἐκκλησίας Α. Βασιλικῆς.—Β. Τρουλλωτῆς.

Α. Βασιλική: α' Νάρθηξ.— β' Μεσσαῖον κλίτος —γ, γ πλάγια κλίτη. δ ε. ζ. Ἱερόν.

Β. Τρουλλωτή: α' νάρθηξ.— β' Μεσσαῖον κλίτος.— γ' γ. Πλάγια κλίτη. δ, ε, ζ Ἱερόν.

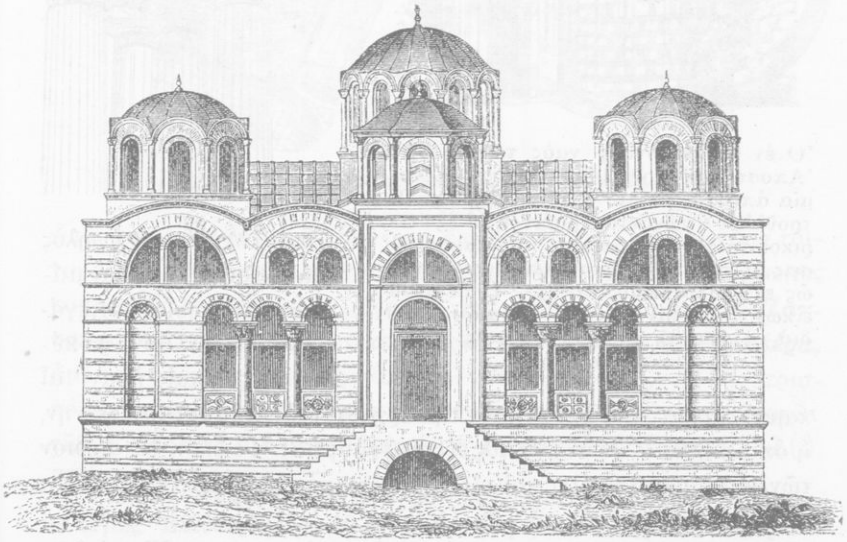
2α ἐποχή: Κατὰ τὸν 10ον—11ον αἰῶνα, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, μαζὺ μὲ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν δύναμιν, συνήνωσεν ἡ Αὐτοκρατορία καὶ τὴν λάμψιν τῆς τέχνης.

3η ἐποχή: Τέλος κατ' αὐτὰς τὰς παραμονὰς τῆς καταστροφῆς, τὸν 14ον—15ον αἰῶνα, καὶ πάλιν ἀνέλαμψε ζωηρῶς ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τὰ παρὰ τὸν Βόσπορον παλάτια, τὰ ὁποῖα ἔκτιζον καὶ ἀνεκαίνιζον οἱ βασιλεῖς, περιεῖχον θαύματα τέχνης, ἐπίσης καὶ τὰ παλάτια, τὰ ὁποῖα ἐκτίσθησαν κατόπιν παρὰ τὸν μυχὸν τοῦ Κερατίου κόλπου, εἰς τὰς Βλαχέρνας. Ἐν γένει ὅμως οἱ Βυζαντινοὶ ἔστρεψαν τὴν προσοχήν των εἰς τὴν ἀνέγερσιν καὶ τὸν στολισμὸν ἐκκλησιῶν. Τὰ Παλάτια καὶ αἱ ἀρχοντικαὶ οἰκίαι ἔχουν καταστραφῆ, τὰς ἐκκλησίας τὰς γνωρίζομεν καλύτερα, διὰ τοῦτο ἡ Βυζαντινὴ τέχνη θεωρεῖται κυρίως ***ὡς ἐκκλησιαστικὴ τέχνη***.

Ἡ ἀρχιτεκτονική.—Καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας ἐκτίζοντο ἀπειροπληθεῖς ἐκκλησίαι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς ὅλον τὸ Κράτος, οὐδεμία ὅμως ἔφθασεν εἰς τὸ κάλλος καὶ τὴν τελειότητα τὴν «μεγάλην ἐκκλησίαν», τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. Κατ' ἀρχὰς ἐπεκράτει, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ὁ ρυθμὸς τῆς λεγομένης ***βασιλικῆς,*** ἡ δὲ Ἁγία Σοφία καθώρισε τὸν κυρίως λεγόμενον βυζαντινὸν ρυθμόν, ἤτοι τὴν τρουλλωτὴν ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία ἔχει ὡς κύριον

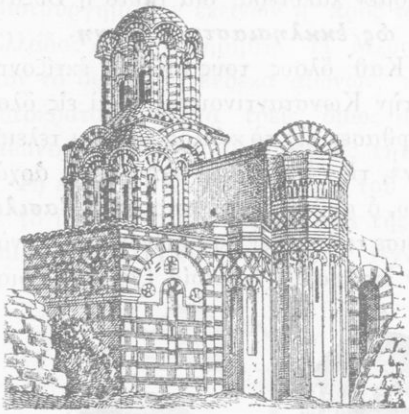

Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ναὸς τῆς Θεοτόκου (τοῦ 12ου αἰ.)-Ἡ πρόσοψις.

χαρακτηριστικὸν τὸν ***τροῦλλον,*** ὡς κεντρικὴν στέγασιν. Ἀλλὰ μετὰ τέσσαρας αἰῶνας, ἀπὸ τὸν 10ον αἰῶνα, ἐπεκράτησαν μερικαὶ τροποποιήσεις εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικήν, αἱ ὁποῖαι συνετέλεσαν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

εἰς τὴν δημιουργίαν ὡραίων πάλιν ἐκκλησιῶν. Ἔγιναν αὗται μικρότεραι κατὰ τὸ μέγεθος, ἐκτίζοντο ὅμως μὲ πολλὴν χάριν καὶ ἡ οἰκοδομία των παρουσίαζε μεγάλην ποικιλίαν. Ἐξωτερικῶς οἱ τοῖχοι ἐκτίζοντο μὲ λαξευμένους λίθους καὶ εἶχον πολλὰς σειρὰς πλίνθων, ὥστε ἐγίνετο ἐναλλαγὴ χρωμάτων, λευκοῦ καὶ ἐρυθρωποῦ, ἡ ὁποία παρῆγεν εὐάρεστον αἴσθημα εἰς τὸν ὀφθαλμόν. Ὁ τροῦλλος ἔγινεν ὑψηλὸς καὶ ῥαδινός, μερικαὶ μάλιστα ἐκκλησίαι ἐστεγάζοντο μὲ πολλούς. Αἱ κύριαι γραμμαὶ ἦσαν αἱ καμπύλαι κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀρχαίαν, τὴν ***κλασσικὴν*** τέχνην, ἡ ὁποία ἠγάπα πανταχοῦ τὰς εὐθείας γραμμάς. Τὸ ὅλον δὲ σχέδιον τῶν ἐκκλησιῶν ἀπετέλει, καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἓν μέγα σχῆμα σταυροῦ. Ἡ Ὀρθόδοξος ἐκκλησία πρέπει νὰ ἐπιδεικνύεται μὲ τὸ ***σταυρικόν,*** τὸ ***σταυροειδὲς σχῆμα***. Εἰς τὰ διασωθέντα ἕως σήμερον Βυζαντινὰ μνημεῖα εἰς Ἑλληνικὰς χώρας καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας, εἰς τὴν Ἰταλίαν, εἰς τὰς Σλαβικὰς χώρας κλ. θαυμάζομεν τὴν ὡραιότητα τῶν παλαιῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν [1].

Ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων (τοῦ 14ου αἰῶνος). Εἶναι μία ἀπὸ τὰς ὡραιοτέρας ἐκκλησίας. Οἱ τροῦλλοι ὑψώνονται ῥαδινοί, οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι, γεμᾶτοι ἀπὸ διακοσμήσεις μὲ πλίνθους, περικαλύπτουν αὐτὴν ὡς εἷς πολύχρωμος τάπης.—Ἡ δευτέρα εἰκὼν παριστάνει μέρος ἀρχαίου ναοῦ διὰ νὰ δειχθῇ ἡ **εὐθύγραμμος** ἀρχιτεκτονική.

(1) Βλ. τὰς εἰκόνας ὅλων τῶν ἐκκλησιῶν, ἀπὸ τὴν **Ἁγίαν Σοφίαν**

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ ζωγραφική.—Καὶ κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα, ὅπως καὶ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, ἡ ἐσωτερικὴ διακόσμησις τῶν ἐκκλησιῶν ἦτο πολυτελεστάτη. Τὸν σπουδαιότερον στολισμὸν ἀπετέλουν τὰ ***ψηφιδωτά.*** Ἀργότερα χάριν οἰκονομίας, ἤρχισαν, (ἀπὸ τὸν 12ον αἰῶνα), νὰ ζωγραφίζουν τοὺς τοίχους διὰ χρωστῆρος, λέγονται δὲ αἱ ζωγραφίαι αὗται ***τοιχογραφίαι.*** Αἱ μεταγενέστεραι τοιχογραφημέναι ἐκκλησίαι εἶναι ἀκόμη μικρότεραι, ἀλλ' εἶναι στολισμέναι

Βυζαντινὸν ψηφιδωτόν.—Τοιχογραφία.

ἀπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ τρούλλου ἕως τὸ ἔδαφος μὲ λαμπρὰς τοιχογραφίας, αἱ ὁποῖαι σκεπάζουν τοὺς τοίχους ὡς εἷς πολύχρωμος τάπης. Εἰς τὸν τροῦλλον ζωγραφίζεται ἀκόμη καὶ σήμερον ὁ ***Παντοκράτωρ***, εἰς τὴν κόγχην τοῦ Ἱεροῦ ἡ ***Θεοτόκος ἡ πλατυτέρα,*** ἀμέσως ὑποκάτω τοῦ τρούλλου οἱ ***Εὐαγγελισταί,*** εἰς τὰ περισσότερον καταφανῆ μέρη τῶν τοίχων αἱ σκηναὶ τῶν μεγάλων ἑορτῶν τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ***Εὐαγγελισμός,*** ἡ ***Γέννησις,*** ἡ ***Βάπτισις*** κλ.(1).

καὶ ἔπειτα.—Ἐκκλησίαι τοῦ 9ου—14ου αἰῶνος, σώζονται καὶ ἐν Ἀθήναις, ὁ **Ἅγιος Ἐλευθέριος**, οἱ **Ἅγιοι Θεόδωροι**, ἡ **Καπνικαρέα** κλπ. Ὡραῖαι ἐκκλησίαι, μὲ θαυμάσια ψηφιδωτά, εἶναι ἡ **Μονὴ τοῦ Δαφνίου** πλησίον τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἡ **Μονὴ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ** πλησίον τῆς Λεβαδείας.

1. Αἱ σπουδαιότεραι παραστάσεις αὗται εἶναι δώδεκα καὶ ἀπεικονίζουν τὰς μεγάλας ἐκκλησιαστικὰς ἑορτάς, διὰ τοῦτο λέγονται **δωδεκάορτα,** ἀπεικονίζονται δὲ ἕως σήμερον εἰς τὰς εἰκόνας τοῦ τέμπλου, κάτωθεν τοῦ μεγάλου σταυροῦ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Παρομοίας ζωγραφίας μὲ χρώματα ἔκαμνον οἱ Βυζαντινοὶ καὶ εἰς τὰς γνωστὰς ἐπὶ ξύλου κινητὰς **εἰκόνας**, τὰς ὁποίας ἔχομεν καὶ σήμερον εἰς τὰς οἰκίας μας. Ὡραιόταται ἐπίσης πολὺ μικραὶ ζωγραφίαι ἐγίνοντο καὶ εἰς τὰ περιθώρια τῶν χειρογράφων

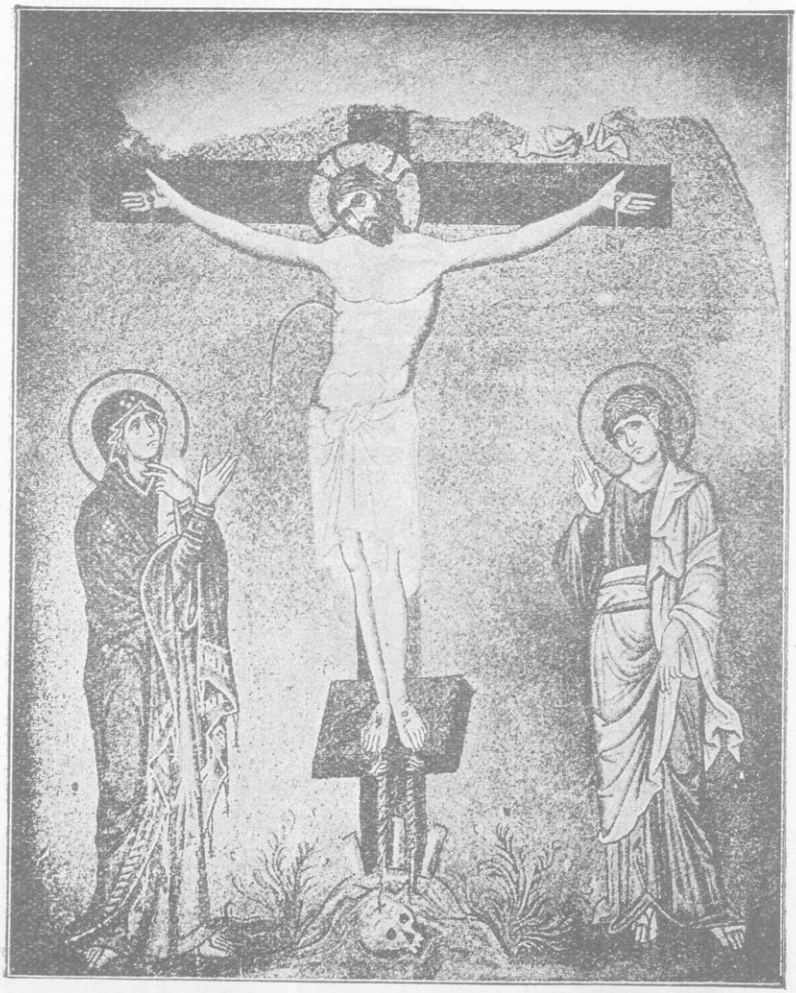

Λαμπρὰ μικρογραφία πολυτελοῦς χειρογράφου (τοῦ 10ου αἰῶνος). Παριστάνει τὴν προσευχὴν τοῦ προφήτου Ἡσαΐα. Ἡ παραπλεύρως μορφὴ παριστάνει τὴν νύκτα.

βιβλίων, αἱ ὁποῖαι ὀνομάζονται **μικρογραφίαι**[1]. Ὅλαι μαζὶ αἱ παραστάσεις αὗται ἀποτελοῦν τὴν πλουσιωτάτην καὶ ἐντελῶς πρωτότυπον **Βυζαντινὴν εἰκονογραφίαν**, τὴν ὁποίαν ἀκό-

1. Εἰς δὲ τὰς ἀρχὰς κεφαλαίων ἐζωγράφιζον ὡραιότατα **ἀρχικὰ γράμματα**. Βλέπε τὰς **μικρογραφίας** καὶ τὰ **ἀρχικά**, τὰ ὁποῖα κοσμοῦν τὸ παρὸν βιβλίον.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μη καὶ σήμερον ἀκολουθοῦν οἱ **ἁγιογράφοι** ἢ **εἰκονογράφοι** τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν, τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ψηφιδωτὸν τῆς Μονῆς Δαφνίου, παρὰ τὰς Ἀθήνας (τοῦ 11ου αἰῶνος). Παριστάνει τὴν Σταύρωσιν.

Ἡ γλυπτική.— Ἡ τέχνη ὅμως τοῦ μαρμάρου, ἡ ὁποία ἐδόξασε τοὺς προγόνους, δὲν ἐκαλλιεργήθη πολὺ ὑπὸ τῶν Βυζαν-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τινῶν. Ἡ παράστασις τῶν ἁγίων δι' ἀγαλμάτων δὲν συνηθίζετο ἀνέκαθεν εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, διότι τὰ ἀγάλματα

Βυζαντινὴ σαρκοφάγος ἢ λάρναξ (ἡ στενὴ πλευρά).

συνεδέοντο πάρα πολὺ στενῶς μὲ τὴν λατρείαν τῶν εἰδώλων, καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐμπνέουν εὐλάβειαν. Ἀλλ' ἡ Βυζαντινὴ

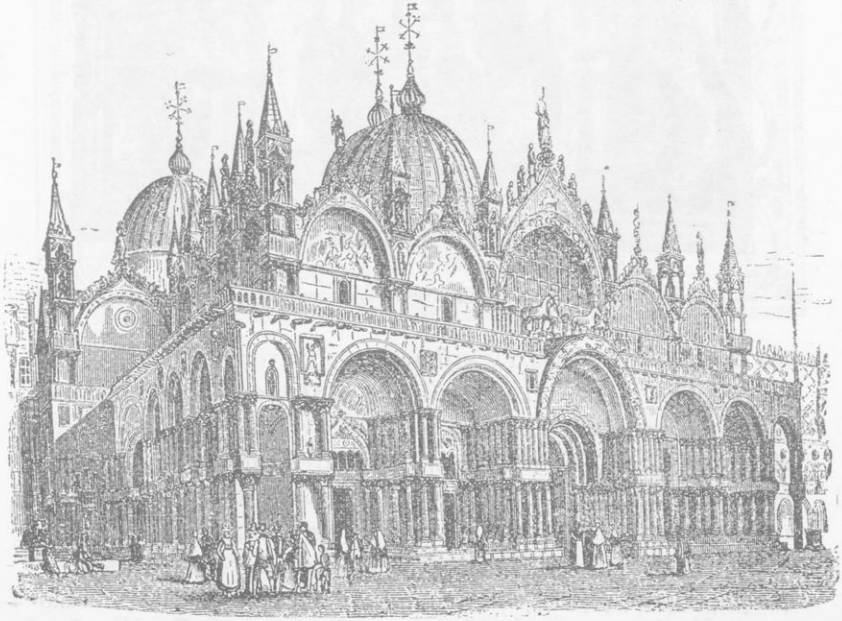
Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γλυπτικὴ διέπρεψεν εἰς τὴν διακόσμησιν καὶ ἐχρησίμευσε πρὸς στολισμὸν τῶν ἐκκλησιῶν. Ὡς τοιαύτη διακοσμητικὴ τέχνη κατώρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς μεγάλην τελειότητα καὶ νὰ παραγάγῃ ἀπαράμιλλα ἔργα διακοσμητικῆς τέχνης.

Βυζαντινὸν κιονόκρανον

Τὰ γλυπτὰ μάρμαρα χρησιμεύουν εἰς τοὺς ναοὺς ὡς κιονόκρανα, ὡς πλάκες διαφόρων προορισμῶν, ἤτοι πρὸς στολισμὸν τοῦ ἄμβωνος, τοῦ τέμπλου, ὡς διαζώματα καὶ γεῖσα. Ἔφθασαν δὲ αἱ Βυζαντιναὶ γλυπταὶ διακοσμήσεις εἰς μεγάλην ποικιλίαν καὶ λεπτότητα. Αἱ διακοσμήσεις τῶν γλυπτῶν παριστάνουν διάφορα

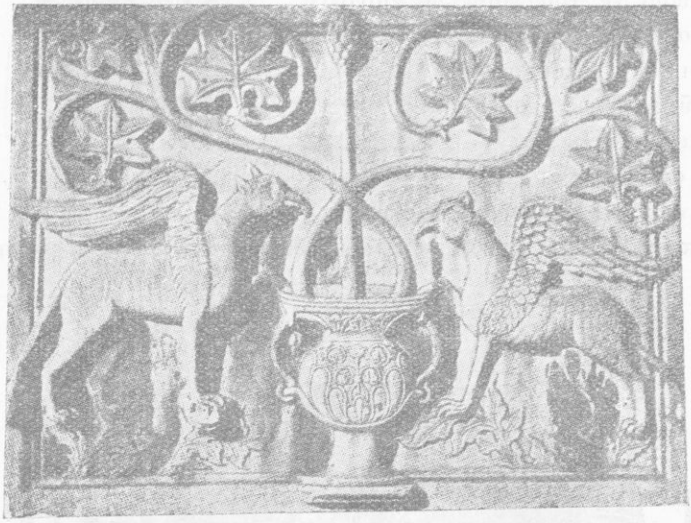

Ὁ Ἅγιος Μᾶρκος τῆς Ἐνετίας (τοῦ 12ου αἰῶνος). Θαυμασία Βυζαντινὴ ἐκκλησία σωζομένη τελείως.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γεωμετρικὰ σχήματα, σχέδια ἀπὸ τὸν φυτικὸν κόσμον, ἄνθη, πτηνά φανταστικὰ θηρία. Ἐνίοτε περιπλέκονται μὲ τόσην λεπτότητα ὥστε νομίζεις, ὅτι εἶναι κέντημα δαντέλλας.

Τὰ κομψοτεχνήματα.— Μὲ μεγάλην τέχνην ἐκαλλιεργεῖτο ἡ ***μικροτεχνία*** ἐπὶ ἐλεφαντοστοῦ, ἐπὶ μετάλλου καὶ ἐπὶ ξύλου. Θαυμάσια ἦσαν καὶ παμποίκιλα τὰ μικρὰ ταῦτα ἔργα τέχνης, μὲ καταπληκτικὰς διὰ τὴν λεπτότητά των μικρογλυφικὰς παραστάσεις καὶ διακοσμήσεις. ***Δίπτυχα*** ἢ ***τρίπτυχα*** (ἀπὸ

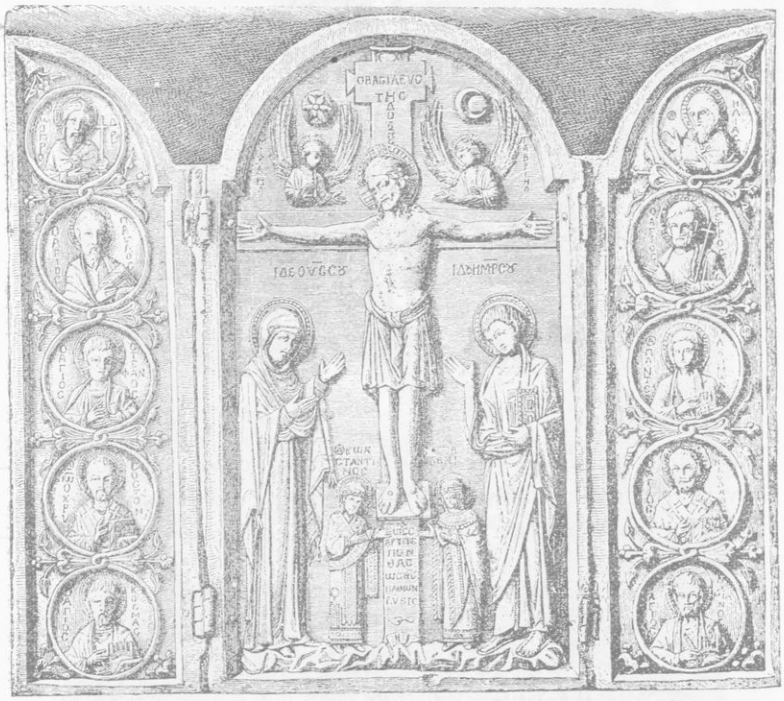
Βυζαντινὸν γλυπτὸν ἐξόχου συμμετρίας.

δύο ἢ τρία μικρὰ φύλλα), ***κιβώτια*** (πρὸς ἐναπόθεσιν τῶν ἁγίων λειψάνων ἢ τῶν κοσμημάτων), ***πολυκάνδυλα, σταυροί, ἐγκόλπια*** (φυλακτὰ) καὶ ἀπείρων ἄλλων εἰδῶν κειμήλια ἐστόλιζον τὰ παλάτια καὶ τὰς ἐκκλησίας. Καὶ τὰ παντοειδῆ δὲ ἄλλα ἔργα τῆς καλλιτεχνικῆς βιοτεχνίας, τὰ ὁποῖα. ὡς γνωρίζομεν, ἔκαμνον ὀνομαστοὺς τοὺς Βυζαντινοὺς τεχνίτας, ἦσαν καὶ αὐτὰ πολλάκις ἔργα τέχνης. Τὸ δὲ ***ἱερὰ ἄμφια*** καὶ τὰ μεταξωτὰ ὑφάσματα ἦσαν γεμᾶτα ἀπὸ κεντήματα καὶ ποικιλωτάτας διακοσμήσεις.

Εἰς τὰς παλαιὰς μονάς, ἰδίως εἰς τὸ ***Ἅγιον Ὄρος*** σώ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ζονται μέχρι σήμερον, εἰς τὰ ***σκευοφυλάκια των*** διάφορα τοιαῦτα καλλιτεχνικὰ ἔργα. Ἡ διαφορὰ εἶναι, ὅτι ἀπὸ τὸν 14ον αἰῶνα ἕνεκα πτωχείας δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ μεταχειρίζωνται πολύτιμον ὕλην (ἐλεφαντοστοῦν, χρυσόν), καὶ κατεσκεύαζον αὐτὰ ἐξ ἀργυροῦ, χαλκοῦ ἢ ξύλου. Ἐξαίσια μικροσκοπικὰ ἔργα ξυλο-

Θαυμάσιον Βυζαντινὸν τρίπτυχον ἐξ ἐλεφαντοστοῦ. Εἰς τὸ μέσον παριστάνει τὴν Σταύρωσιν.

γλυφίας, (ἰδίως σταυροί), ὅπως καὶ μεγαλύτερα (τέμπλα), σώζονται ἀκόμη ἕως σήμερον εἰς τὰ παλαιὰ μοναστήρια ἢ ἐκκλησίας τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν.

Ἡ ἐπίδρασις τῆς Βυζαντινῆς τέχνης.— Ἡ τέχνη εἶναι ἡ ἐμφανεστέρα ἐκδήλωσις τοῦ βίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἑνὸς λαοῦ. Ἡ ***Βυζαντινὴ τέχνη,*** δηλαδὴ ἡ μεσαιωνικὴ Χριστιανικὴ Ἑλληνικὴ τέχνη, εἶναι ἀπόγονος τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς τέ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

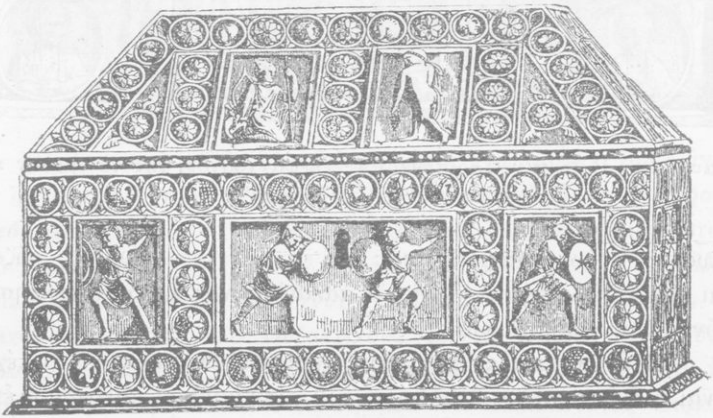
νης. Ἔχει ἀρχὴν εἰς τὰ μεγάλα Ἑλληνικὰ βασίλεια τῆς Ἀνατολῆς, διεμορφώθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ ἀρχαῖον Βυζάν-

Λειψανοθήκη εἰς σχῆμα ἐκκλησίας.

τιον ἰδίως εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Συρίαν καὶ καθ' ὅλον σχεδὸν τὸν μεσαίωνα ὑπῆρξεν ἡ μόνη τέχνη εἰς τὸν κόσμον.

Ἡ τέχνη αὕτη τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλλάδος ἠκτινοβόλησε πο-

Πυξίς, ἤτοι κιβωτίδιον ἐξ ἐλεφαντοστοῦ πλῆρες παραστάσεων καὶ διακοσμήσεων.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Πολυτελεστάτη ζωγραφία μὲ σμάλτον, παριστάνουσα Βυζαντινὴν Αὐτοκράτειραν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λὺ μακράν. Ἡ τέχνη τῆς Ρωσσίας καὶ ὅλων τῶν Σλαβικῶν λαῶν τοῦ Αἵμου εἶναι ἐντελῶς Βυζαντινή. Ὁμοίως ἡ τέχνη τῆς Ἀρμενίας καὶ τῶν λαῶν τοῦ Καυκάσου. Φθάνει δὲ ἡ ἐπίδρασις καὶ εἰς τὴν Ἰνδίαν. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ τῶν Χριστιανῶν, οἱ Ἄραβες, ὡς πρὸς τὴν τέχνην, καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐπιστήμην, εἶναι ὑπόδου-

Ἱερὸν ποτήριον μὲ σμάλτα.

λοι εἰς τὸ Βυζάντιον. Οἱ Χαλίφαι τῆς Δαμασκοῦ, τῆς Βαγδάτης καὶ τῆς Κορδούης ἐδανείζοντο τεχνίτας ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Εἰς δὲ τὴν Εὐρώπην ἡ ἐπίδρασις τῆς Βυζαντινῆς τέχνης ἔφθασεν ἕως τὴν Ἰταλίαν. τὴν Γαλλίαν, τὴν Ἱσπανίαν τὴν Γερμανίαν, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Σκανδιναυΐαν. Ἡ ἀνατολὴ καὶ ἡ Δύσις ἦσαν ὑποτελεῖς εἰς τὴν τέχνην καὶ τὸν πολιτισμὸν τοῦ Βυζαντίου.

β΄—Ἡ παιδεία καὶ ἡ λογοτεχνία.

Ἡ ἐκπαίδευσις καὶ τὰ σχολεῖα.—Ἡ ἐκπαίδευσις τοῦ λαοῦ ἦτο ἀντικείμενον μεγάλης φροντίδος ἐκ μέρους τῆς πολιτείας καὶ τῆς Ἐκκλησίας. «*Ὀφείλεις νὰ διδάξῃς*, ἔλεγον οἱ Αὐτοκράτορες, *τὸν ἀγράμματον λαόν.*» Εἰς τὴν ἐκπαιδευτικὴν κίνησιν σπουδαιοτάτην δρᾶσιν εἶχον τὰ μοναστήρια. Τὰ σχολεῖα των ἦσαν, ὡς θὰ ἐλέγομεν, σχολεῖα τοῦ Κράτους. Ἑκάστη μεγάλη μονή, εἶχε τὸ σχολεῖον αὐτῆς. Εἰς τὰ κατώτερα, τὰ δημοτικὰ σχολεῖα, ἐμάνθανεν ὁ παῖς, ἐκτὸς τῆς ἀναγνώσεως καὶ τῆς γραφῆς,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὀλίγην ἀριθμητικήν, τὴν ἱερὰν ἱστορίαν καὶ ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους. Εἰς δὲ τὰ ἀνώτερα σχολεῖα, τῆς Μέσης Ἐκαιδεύσεως, ἃς εἴπωμεν, ἐδιδάσκοντο τελείως τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικά. Εἷς καλὸς μαθητὴς ἔπρεπε νὰ γνωρίζῃ ἐκ στήθους καὶ νὰ ἑρμηνεύῃ τὸν Ὅμηρον. Ἡ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων ἦτο πολὺ διαδεδομένη καὶ ἐγίνετο μὲ μεγάλην ἐμβρίθειαν.

Πάντοτε δὲ κατεβάλλετο προσπάθεια εἰς τὴν διδασκαλίαν νὰ συνδιάζεται ἡ Χριστιανικὴ σοφία μὲ τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικήν. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ παίδευσις συνεβάδιζε μὲ τὴν **κοσμικήν**. Τὰ βιβλία τῶν μαθητῶν ἦσαν ἀφ' ἑνὸς ἐκκλησιαστικά, ἀφ' ἑτέρου περιλήψεις ἀπὸ τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων φιλοσόφων (ἰδίως τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους), καὶ χρηστομάθειαι ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ποιητὰς καὶ πεζογράφους.

Τὸ Πανεπιστήμιον.—Μεγάλας δὲ προσπαθείας κατέβαλεν ἀνέκαθεν ἡ πολιτεία διὰ τὴν ἀνωτέραν ἐκπαίδευσιν. Καὶ πρὶν καταπέσουν αἱ περίφημοι ἀρχαῖαι Σχολαὶ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας (τὸν 6ον αἰῶνα), εἶχεν ἤδη ὁ Θεοδόσιος Β΄ ἱδρύσει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν Πανεπιστήμιον (425). Πάντοτε δ' ἐλειτούργουν εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ τὰς μεγάλας πόλεις ἀνώτερα ***παιδευτήρια***.

Ἡ μεγάλη μεταρρύθμησις ἔφερε σπουδαιοτάτους καρποὺς εἰς τὴν παιδείαν. Εἰς τὸ Μέγα Παλάτιον, εἰς ἕν ἰδιαίτερον μέγαρον, τὸ ὁποῖον ἐλέγετο Μαγναύρα, ἐλειτούργει ἀνέκαθεν ἀνωτέρα Σχολή. Ὁ ἀδελφὸς τῆς αὐτοκρατείρας Θεοδώρας, ὁ καῖσαρ ***Βάρδας*** (περὶ τὸ 850), ἀναδιωργάνωσε τὴν Σχολὴν ταύτην καὶ ἔκαμε τὸ ***Πανεπιστήμιον τῆς Μαγναύρας***. Κατόπιν, μετὰ ἕνα αἰῶνα, ἐπὶ ***Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου*** (950), ἔπειτα, πάλιν μετὰ ἕνα αἰῶνα, ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου (1050), εὑρίσκομεν εἰς μεγάλην ἀκμὴν τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ φήμη δ' αὐτοῦ διετηρήθη καὶ εἰς τοὺς κατόπιν αἰῶνας.

Εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ἐδιδάσκοντο ὅλαι αἱ μαθήσεις περίπου, αἱ ὁποῖαι διδάσκονται καὶ σήμερον. Ἐδιδάσκετο ἡ Φιλοσοφία, ἡ Θεολογία, τὸ Δίκαιον, τὰ Μαθηματικά, ἀκόμη καὶ αἱ Φυσικαὶ ἐπιστῆμαι. Μὲ ἰδιαιτέραν δὲ φροντίδα ἐδιδάσκετο ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ φιλολογία, ἡρμηνεύοντο μὲ ἐπιμέλειαν οἱ ἀρ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

χαῖοι συγγραφεῖς καὶ ποιηταί. Ἡ διδασκαλία σπουδαίων καθηγητῶν προσείλκυεν ἀκροατὰς ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν.

Μὲ πάντα δὲ τρόπον ἡ πολιτεία ὑπεστήριζε τὰ γράμματα. Οἱ φοιτηταὶ ἦσαν δωρεὰν δεκτοὶ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ὅσοι δ' εἰργάζοντο ἦσαν βέβαιοι, ὅτι θὰ ἐπισύρουν τὴν εὔνοιαν καὶ τὴν προστασίαν τοῦ αὐτοκράτορος. Οἱ δὲ καθηγηταὶ εἶχον μεγάλας τιμὰς καὶ ἐθεωροῦντο ὑψηλὰ πρόσωπα τοῦ Κράτους, τὰ δὲ ἀνώτερα ***παιδευτήρια*** εἰργάζοντο δραστηρίως πρὸς διάσωσιν τῶν γραμμάτων.

Ἡ παιδεία.—Εἰς οὐδεμίαν χώραν κατ' οὐδένα ἄλλον χρόνον ἡ παιδεία εἶχε τόσην μεγάλην διάδοσιν. Ἰδοὺ τί λέγει εἷς ἐπιφανὴς Ἄγγλος ἱστορικός, ὁ ***Γίββων*** :

«Τὸ πνεῦμα τοῦ Ὁμήρου, τοῦ Δημοσθένους, τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Πλάτωνος ἐφώτιζε τὴν Κωνσταντινούπολιν. Αἱ πολυάριθμοι ἑρμηνεῖαι καὶ τὰ σχόλια τῶν Βυζαντινῶν εἰς τοὺς κλασσικοὺς συγγραφεῖς, δεικνύουν μὲ πόσιν ἐπιμέλειαν ἀνεγινώσκοντο. Οἱ Ἕλληνες τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπεκάθηραν τὴν κοινὴν γλῶσσαν καὶ ἀνέκτησαν τὴν εὔκολον χρῆσιν τῆς γλώσσης τῶν προγόνων αὐτῶν, ***ἡ ὁποία εἶναι τὸ ἀριστούργημα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.*** Ἡ γνῶσις ***τῶν ὑπερόχων διδασκάλων***, οἱ ὁποῖοι εἶχον μαγεύσει καὶ διδάξει τὸ μεγαλύτερον ἀπὸ τὰ ἔθνη (τοὺς Ῥωμαίους) εἶχε καταστῆ πολὺ κοινή. ***Ἡ Κωνσταντινούπολις περιέκλειεν εἰς τὸν περίβολον αὐτῆς τόσην ἐπιστήμην καὶ τόσα βιβλία, ὅσα δὲν ὑπῆρχον εἰς ὅλας μαζὶ τὰς μεγάλας πόλεις τῆς Δύσεως***».

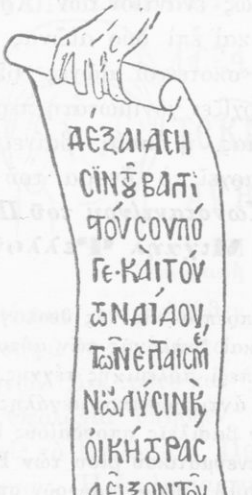
Τὰ βιβλία καὶ αἱ βιβλιοθῆκαι.—Κατὰ τὸν Μεσαίωνα, ὅπως καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα, ἔγραφον ἐπὶ ***περγαμηνῆς***, ἡ ὁποία ἦτο δέρμα ζώου κατειργασμένον πολὺ λεῖον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Ἡ ὕλη, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐγράφοντο τὰ βιβλία, ἐστοίχιζε πάρα πολύ, ἐξ ἄλλου ἔπρεπε νὰ ἀντιγράφωνται ταῦτα διὰ τῆς χειρός, διὰ τοῦτο λέγονται ***χειρόγραφα***. Μεγάλη λοιπὸν ἦτο ἡ δυσκολία καὶ ὁ κόπος ἀποκτήσεως βιβλίων, μέγισται δὲ δαπάναι, ἀπείρως μεγαλύτεραι ἀπὸ σήμερον, ἀπητοῦντο διὰ νὰ καταρτισθοῦν βιβλιοθῆκαι.

Τὰ ἀρχαῖα χειρόγραφα ἔπρεπε νὰ εὑρεθοῦν καὶ νὰ συναθροισθοῦν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οἱ πλούσιοι λόγιοι, οἱ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

προστάται τῶν γραμμάτων ἄρχοντες τοῦ Κράτους, ἔστελλον πράκτορας εἰς ὅλα τὰ μέρη, ὅπου ἦτο δυνατὸν νὰ εὑρεθοῦν χειρόγραφα. Μεγάλαι βιβλιοθῆκαι εἶχον καταρτισθῆ, αἱ πολυτιμότεραι ἦσαν αἱ τοῦ Παλατίου καὶ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Μαγναύρας. Εἰς τὰ μοναστήρια ἀντιγράφονται διαρκῶς χειρόγραφα καὶ πλουτίζονται αἱ βιβλιοθῆκαι αὐτῶν. Ὄχι μόνον διὰ τῶν πολέμων οἱ Ἕλληνες τοῦ Μεσαίωνος ἠμπόδισαν τοὺς βαρβάρους νὰ καταστρέψουν τὸν πολιτισμόν, ἀλλὰ καὶ μὲ μεγάλους κόπους διετήρησαν τὴν κληρονομίαν τῆς ἀρχαίας σοφίας.

Ἡ λογοτεχνία.— Εἰς τὴν ἐξόχως μορφωμένην ἐκείνην κοινωνίαν ὁ πνευματικὸς βίος ἦτο πολὺ ζωηρός, ἡ δὲ συγγραφικὴ

«Δέξαι δέησιν τοῦ Βαπτιστού σου, Λόγε καὶ τούτων δίδου τῶν ἐπταισμένων λύσιν καὶ οἰκήτορας δεῖξον τοῦ παραδείσου».

παραγωγὴ ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὰς ὅλως ἐξαιρετικὰς δραστηριότητας αὐτῆς. Τὸ παράδειγμα δίδουν οἱ αὐτοκράτορες. Εἰς οὐδεμίαν ἄλλην περίοδον τῆς παγκοσμίου ἱστορίας ἀναφέρονται βασιλεῖς, καὶ βασίλισσαι ἀκόμη, οἱ ὁποῖοι ἠσχολήθησαν περὶ τὰ γράμματα καὶ ἐξέδωκαν συγγραφάς, ὅσον κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ (1). Εἰς ἐποχήν, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Φράγ-

1) Αὐτὸς ὁ Ἰουστινιανὸς ἦτο συγγραφεύς. Καὶ οὗτος καὶ ὁ Ἡ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κοι βασιλεῖς δὲν ἤξευρον νὰ βάλουν τὴν ὑπογραφήν των, οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες ἦσαν σοφοί. Ὅλοι ἔγιναν προστάται τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων. Δὲν ἦσαν δὲ αὐτοί, οἱ ὁποῖοι ἔδιδον τὴν ὥθησιν, ἠκολούθουν μᾶλλον τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς.

Μεγίστης σπουδαιότητος διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν γραμμάτων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐν γένει ὑπῆρξεν ἡ βυζαντινὴ λογοτεχνία, ἥτις δὲν περιορίζεται εἰς τὰ σύνορα τῆς Αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ παρέχει γενικώτερον, παγκόσμιον χαρακτῆρα [1]). Ἡ πρώτη ἐποχὴ αὐτῆς ἕως τὴν δυναστείαν τοῦ Ἡρακλείου, ἔχει ὡς κύριον χαρακτηριστικὸν τὴν προσήλωσιν εἰς τὴν ἀρχαιότητα, εἶναι πλήρης ἀπὸ τὰς ἀναμνήσεις καὶ τὴν παράδοσιν τῆς ἀρχαίας σοφίας. Κατόπιν ἡ σκληρὰ πάλη περὶ ὑπάρξεως ἐναντίον τῶν Ἀράβων, δὲν ἀφίνει καιρὸν πρὸς τοιαῦτα ἔργα, καὶ ἐπὶ δύο αἰῶνας στειρεύει ἡ πνευματικὴ παραγωγὴ (εἶναι οἱ «σκοτεινοὶ αἰῶνες» 650—850). Ἀπὸ τὰ τέλη τῆς Εἰκονομαχίας ἀρχίζει γονιμωτάτη περίοδος τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, ἡ ὁποία βαίνει διαρκῶς ἀνυψουμένη. Τὸν 9ον αἰῶνα κυριαρχεῖ τὸ ὄνομα τοῦ ***Φωτίου*** (περὶ τὸ 850), τὸν ἑπόμενον τοῦ ***Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου*** (950, τὸν 11ον τοῦ **Μιχαὴλ Ψελλοῦ** (1850).

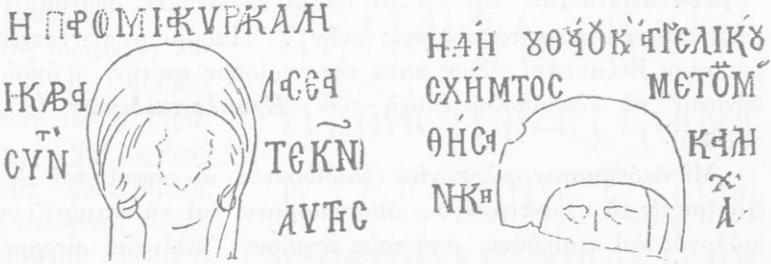
ράκλειος καὶ ἄλλοι αὐτοκράτορες διέπρεπον εἰς τὰς θεολογικὰς συζητήσεις. Γνωρίζομεν τὰ νομικὰ ἔργα καὶ Συλλογὰς τῶν αὐτοκρατόρων. Πολλοὶ δὲ ἔγραψαν **Τακτικά**, δηλαδὴ περὶ πολεμικῆς τέχνης. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος εἶναι ἀντιπρόσωπος μεγάλης πνευματικῆς κινήσεως. Ἀργότερον θὰ ἴδωμεν βασιλεῖς σπουδαίους ἱστορικούς.

1) «**Ἡ ἰδιάζουσα σημασία τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν** δὲν δύναται ἀρκετὰ ἐντόνως νὰ ἐξαρθῇ. Τὸ κυριαρχοῦν στοιχεῖον εἰς τὴν Βυζαντινὴν λογοτεχνίαν εἶναι τὸ Ἑλληνικόν. Εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος τὴν διεύθυνσιν ἔχουν τὰ πλήθη, τῶν ὁποίων ἡ γλῶσσα ἦτο ἡ Ἑλληνική. Αἱ πνευματικαὶ ἐκδηλώσεις εἰς τὸν δημόσιον βίον, εἰς τὴν ἐκκλησίαν, εἰς τὴν ἀνωτέραν καὶ κατωτέραν κοινωνίαν, εἰς τὴν λογοτεχνίαν καὶ τὴν τέχνην ἦσαν Ἑλληνικαί. Ἐνταῦθα λαμπρῶς ἐκδηλοῦται ἡ παλαιὰ παρατήρησις, ὅτι αἱ δυνάμεις ἑνὸς ἔθνους κεῖνται εἰς τὸν πνευματικὸν βίον. Σπουδαιότατον δὲ γεγονὸς εἶναι ἡ ποικιλία τῆς κοινωνικῆς θέσεως τῶν συγγραφέων. Πολλὰ ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα πνεύματα ἔχουν ὑψηλὰ ἀξιώματα εἰς τὴν Πολιτείαν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν. Ἄλλοι πάλιν συγγραφεῖς ἀνήκουν εἰς τὸν λαόν. Καὶ οὕτω λαμβάνει ἡ λογοτεχνία ζωντανόν, ποικίλον καὶ πολυμερῆ χαρακτῆρα» (**Κρουμβάχερ**).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἰς λαμπροτάτην δὲ ἀκμὴν ἀνυψοῦνται τὰ μεσαιωνικὰ Ἑλληνικὰ γράμματα τὸν 12ον αἰῶνα, ἀλλὰ καὶ ἕως τὴν πτῶσιν τοῦ Κράτους δὲν διακόπτεται ἡ ἄνθησις αὐτῶν (ἕως τὸ 1453).

Αἱ ἐπιστῆμαι.— Πολλοὶ συγγραφεῖς ἤκμασαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, φιλόσοφοι, φιλόλογοι, καὶ ἄλλοι ἐπιστήμονες. Ἡ φιλοσοφία κατὰ τὸν Μεσαίωνα περιωρίζετο εἰς τὴν μελέτην καὶ τὴν ἑρμηνείαν τῆς διδασκαλίας τῶν δύο μεγάλων φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος, τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους. Εἷς ἀπὸ τοὺς σοφωτέρους Βυζαντινοὺς ὑπῆρξεν ὁ ἐκ Δαμασκοῦ ***Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός***, ὁ ὁποῖος ἤκμασε κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Εἰκονομαχίας, ἀπέκτησε δὲ μεγάλην φήμην καὶ ὡς θεολόγος.

Ἐπιγραφὴ εἰς τοιχογραφίαν.

Μετὰ σθένους ἀντεπεξῆλθεν ἐναντίον ***τῶν Εἰκονομάχων*** καὶ ἔγραψε σοφὰ συγγράμματα διὰ νὰ ὑπερασπισθῇ τὴν λατρείαν τῶν εἰκόνων. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ Ἐκκλησία τὸν ἐτίμησεν ὡς Ἅγιον.

Ἡ Θεολογία ὑπῆρξεν ὁ σπουδαιότερος κλάδος τῆς ἐπιστήμης εἰς τὸ Βυζάντιον. Πρωτότυπα ὅμως συγγράμματα δὲν παρήχθησαν. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ῥητορική, τὴν ὁποίαν ἐλάμπρυναν τὸν 4ον καὶ 5ον αἰῶνα οἱ Γρηγόριοι, οἱ Βασίλειοι καὶ οἱ Χρυσόστομοι, παρήκμασεν. Διότι ἐπεκράτει ἡ μίμησις, ὁ κύριος δὲ χαρακτὴρ αὐτῆς ἦτο ὁ ἐγκωμιαστικός, διὰ τοῦτο τὰ συνηθέστερα προϊόντα εἶναι οἱ λόγοι εἰς ἑορτάς, πανηγυρισμοὶ μαρτύρων, ἐκκλησιῶν, ἐπιτάφιοι, ἑρμηνεῖαι περικοπῶν τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἂν καὶ ἦσαν πολυμαθέστατοι οἱ Βυζαντινοί, ὅμως δὲν κατώρθωσαν νὰ κάμουν καμμίαν σημαντικὴν ἀνακάλυψιν εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, οὔτε εἰς τὴν γεωγραφίαν καὶ τὴν ἀστρονομίαν. Διότι ἐδεσμεύοντο ἀπὸ τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις των. Εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, τὸ θεόπνευστον βιβλίον, περιλαμβάνε-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ται ἡ ἀλήθεια περὶ ὅλων τῶν σπουδαίων ζητημάτων. Τὸ δὲ ἀστείρευτον ποσὸν γνώσεων, τὰς ὁποίας εἶχον παραλάβει ἀπὸ τοὺς προγόνους των, ἦτο ἀρκετὸν διὰ τὴν φυσικὴν ἐπιστημονικὴν αὐτῶν περιέργειαν ὡς Ἑλλήνων [1].

Οἱ ἐγκυκλοπαιδικοί.— Τόσον μέγας ἦτο ὁ ὄγκος τῶν ἀρχαίων βιβλίων, ὥστε ὡς ἔλεγον οἱ ἴδιοι οἱ Βυζαντινοί, «ἐφοβεῖτο κανεὶς καὶ ν' ἀκούῃ μόνον νὰ γίνεται λόγος περὶ αὐτῶν». Μὲ χαρὰν λοιπὸν ἐπεδόθησαν εἰς τὴν διάσωσιν τῆς ἀρχαίας σοφίας. Ἡ κυρία ἀσχολία των στρέφεται εἰς τὸ νὰ κάμνουν συλλογὰς ἢ περιλήψεις ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ἑρμηνείας αὐτῶν. Σήμερον ἔχομεν μεγάλα λεξικά, τὰ ὁποῖα ὀνομάζονται ***Ἐγκυκλοπαιδεῖαι***, καὶ εἰς τὰ ὁποῖα εὑρίσκομεν συστηματικῶς κατατεταγμένας τὰς γνώσεις ἡμῶν [2]. Παρόμοιόν τι ἐπεχείρησαν οἱ Βυζαντινοί, ἰδίως κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἡ ὁποία δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἐποχὴ τῶν ***Ἐγκυκλοπαιδικῶν*** (850—1050).

Μὲ ἀκούραστον φιλοπονίαν ἐπιδίδονται οἱ σοφοὶ τοῦ Βυζαντίου εἰς τὸ ν' ἀντιγράφουν ἀποσπάσματα καὶ νὰ καταρτίζουν συλλογὰς καὶ περιλήψεις ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας συγγραφεῖς, αἱ ὁποῖαι λέγονται ***ἐπιτομαί, ἀνθολογίαι***. Ὁ λαμπρότερος ἐγκυκλοπαιδικὸς εἶναι ὁ ***Φώτιος*** (κατὰ τὸ 850), ὁ ὁποῖος περιέλαβεν ἐν ἑαυτῷ ὁλόκληρον τὴν ἀρχαίαν σοφίαν. Εἰς ἓν ἀπὸ τὰ συγγράμματά του, τὸ ὁποῖον ἐπιγράφεται ***Βιβλιοθήκη*** ἢ ***Μυριόβιβλος***, ἀνθολογεῖ καὶ κρίνει 280 ἀρχαῖα συγγράμματα.

Κατόπιν ὁ αὐτοκράτωρ ***Κωνσταντῖνος*** ὁ ***Πορφυρογέννητος*** (κατὰ τὸ 950) μὲ τὴν βοήθειαν πολλῶν λογίων καταρτίζει μεγάλας ἐπιτομὰς καὶ συλλογὰς ἀπὸ ἔργα διαφόρων ὑποθέσεων, ἱστορικά, νομικά, ἰατρικά, γεοπωνικὰ καὶ ἄλλα. Σπουδαιότατα εἶναι αἱ ***Ἱστορικαὶ συλλογαί***. Ἐπίσης καὶ οἱ ***Βίοι***

1) Ἡ ἐφεύρεσις τοῦ ὑγροῦ πυρός, καὶ ἄλλαι μηχανικαὶ ἐφευρέσεις, δεικνύουν, ὅτι δὲν ἦτο εὐκαταφρόνητος ἡ ἐπίδοσις τῶν Βυζαντινῶν καὶ εἰς τὰς ἐπιστήμας.

2) **Ἐγκύκλιον παιδείαν** ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες τὸ ποσόν, τὸν **κύκλον** ἐκεῖνον τῶν γενικῶν γνώσεων, τὰς ὁποίας πᾶς ἐλεύθερος ἔφηβος ὤφειλε νὰ γνωρίζῃ πρὶν ἐπιδοθῇ εἰς εἰδικήν τινα σπουδήν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἁγίων, πρωτότυποι ἢ μεταφρασμένοι ἀπὸ διαφόρους γλώσσας τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, διὰ τοῦτο ὁ ἐπιφανὴς ἀνήρ, ὁ ὁποῖος ἐπεστάτησεν εἰς τὴν συλλογήν, ὀνομάζεται ***Συμεὼν ὁ Μεταφράστης*** [1]. Τὸν ἑπόμενον πάλιν αἰῶνα ἐμφανίζεται ὁ πολυμαθέστατος σοφὸς ὁ ***Μιχαὴλ ὁ Ψελλὸς*** (κατὰ τὸ 1050), ὁ ὁποῖος κατεῖχε πᾶσαν ἐπιστήμην καὶ σοφίαν, ἔγινεν ὁ ἀναδιοργανωτὴς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ πρύτανις αὐτοῦ, ὀνομαζόμενος ***ὕπατος τῶν φιλοσόφων***. Ἐκτὸς διαφόρων λόγων καὶ ποιημάτων ἀκόμη, ἔγραψεν ὁ Ψελλὸς παντὸς εἴδους βιβλία, θεολογικά, φιλοσοφικά, νομικά, ἱστορικά, μαθηματικά.

Ἐπιγραφὴ εἰς πύλην κάστρου.

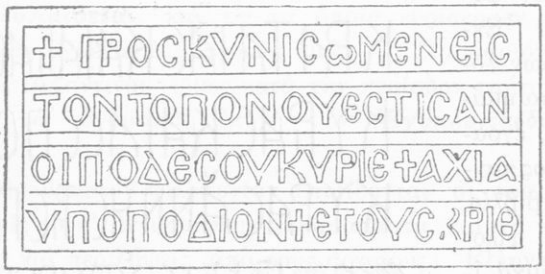
Αἱ ἐργασίαι δὲ τῶν Βυζαντινῶν λογίων δὲν περιορίζονται εἰς τὴν μοναξιὰν τοῦ σπουδαστηρίου των. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, ὅπως ὁ Φώτιος, ὁ Πορφυρογέννητος, καταρτίζουν κύκλους λογίων, οἱ ὁποῖοι ἐργάζονται πρὸς διάδοσιν καὶ προαγωγὴν τῆς ἐπιστήμης, καὶ ὁμοιάζουν πρὸς τοὺς ἰδικούς μας φιλολογικοὺς συλλόγους. Συχνάκις ἐγίνοντο διαλέξεις εἰς δημόσια μέρη ἰδίως κατὰ τὰς συζητή-

1. Λέγονται συνήθως καὶ **Συναξάρια** ἀπὸ τὸ **Σύναξις**, τὸ ὁποῖον σημαίνει συνάθροισις πρὸς πανηγυρισμὸν Ἁγίων. Τὸ κοινὸν δὲ βιβλίον, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει ἐν περιλήψει ὅλους τοὺς βίους τῶν Ἁγίων, λέγεται **Μέγας Συναξαριστής**.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σεις ταύτας καὶ εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Βυζαντινῶν λογίων εἰς τὰς στοάς, συχνότατα δ' ἐγίνοντο εἰς συναθροίσεις λογίων σπουδαῖαι θεολογικαὶ καὶ φιλοσοφικαὶ συζητήσεις μὲ πνεῦμα ἀνεξαρτησίας σκέψεως καὶ πνευματικῆς ἐλευθερίας.

Ἡ ἱστοριογραφία.— Πρωτότυπον δ' ἐργασίαν ἔκαμαν ἰδίως οἱ Βυζαντινοὶ εἰς τὸ εἶδος ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον πάντοτε διέπρεψαν, εἰς τὴν ἱστορίαν. Ὅλοι οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοί, ἀπὸ τὸν διασημότερον, τὸν ἱστοριογράφον τοῦ Ἰουστινιανοῦ ***Προκόπιον***, ἕως τὸν τελευταῖον, μιμοῦνται τοὺς ἀρχαίους μεγάλους ἱστορικούς, ὡς τὸν Ἡρόδοτον, τὸν Θουκυδίδην, τὸν Πολύβιον.

Μεταγενεστέρα ἐπιγραφή

Κατὰ τὴν Μακεδονικὴν δὲ περίοδον ὁ σπουδαιότερος ἱστορικὸς εἶναι ***Δέων ὁ Διάκονος*** ὁ ὁποῖος διηγεῖται τοὺς ἀγῶνας τοῦ Φωκᾶ καὶ τοῦ Τσιμισκῆ, καὶ ἐξεικονίζει πολὺ ζωηρῶς τὴν λαμπροτάτην ἐκείνην ἐποχὴν τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας.

Οἱ χρονογράφοι.—Ἐκτὸς τῶν ἱστοριῶν τούτων, εἰς τὰς ὁποίας ἐξιστοροῦνται γεγονότα τῶν χρόνων, κατὰ τοὺς ὁποίους ἔζησαν οἱ συγγραφεῖς, καὶ ἄλλο ἱστορικὸν εἶδος συνηθίζετο κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον περισσότερον, αἱ λεγόμεναι ***Χρονογραφίαι.*** Ὁ παλαιότερος καὶ σπουδαιότερος χρονογράφος ὑπῆρξεν ὁ ***Ἰωάννης Μαλάλας,*** ὁ ὁποῖος ἤκμασε κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Οἱ χρονογράφοι ἀρχίζουν ἀπὸ Ἀδὰμ (***ἀπὸ κτίσεως κόσμου),*** ἤτοι ἀπὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, καὶ γράφουν τὴν ἱστορίαν ὅλων τῶν λαῶν, πρωτίστως ἐννοεῖται τὴν Ἑλληνικήν, ἕως τὴν ἐποχήν των. Τὸ ἔργον των, (τὸ ὁποῖον λέγεται ***Χρονογραφία*** ἢ ***Χρονικὸν*** ἢ ***Σύνοψις ἱστοριῶν),*** ὁμοιάζει μὲ ἐγχειρίδιον Γενικῆς ἱστορίας, εἶναι παγκόσμιος ἱστορία γραμμένη

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

διὰ τὸν λαόν. Ἦσαν δὲ τὰ βιβλία ταῦτα πολὺ ἀγαπητὰ εἰς τὸν λαόν, ὅπως καὶ τὰ **Συναξάρια**, διότι εἶναι γραμμένα μὲ ἁπλοϊκὸν δημῶδες ὕφος, καὶ διὰ τοῦτο εἶχον καὶ μεγάλην διάδοσιν ὄχι μόνον εἰς τοὺς Βυζαντινούς, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς Σλαβικοὺς καὶ εἰς τοὺς ἄλλους Χριστιανικοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς. Μία δὲ χρονογραφία ἐξ αὐτῶν, ἡ ὁποία ἔγινε πολὺ κοινὴ καὶ προσφιλής, ὀνομάζεται ἁπλῶς **Χρονογράφος** ἢ **Μέγας Χρονογράφος**.

Οἱ ὑμνογράφοι.—Τὰ πνευματικὰ ταῦτα ἔργα, ἔχουν μεγάλην σπουδαιότητα, ἀφίνουν ὅμως ὀλίγον ψυχρὸν τὸ αἴσθημα, διότι συνδέονται πάρα πολὺ μὲ τὰς ἀρχαίας ἀναμνήσεις. Οἱ συγγραφεῖς αὐτῶν ἀντλοῦν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν μορφὴν καὶ τὰ διανοήματά των ἀπὸ τὴν ἀστείρευτον πηγὴν τῶν ἀρχαίων, δὲν ἐμπνέονται ἀπὸ τὴν ζωήν, ἡ ὁποία τοὺς περιτριγυρίζει, καὶ ἡ ἀδυναμία των προέρχεται ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν σχέσεως μὲ τὴν σύγχρονον πραγματικότητα.

Ἀπὸ τὴν ζωντανὴν αὐτὴν πηγὴν ἐμπνεύσεως ἐκπηγάζει ἡ **Ἐκκλησιαστικὴ ποίησις** τῶν Βυζαντινῶν. Τὸ λογοτεχνικὸν τοῦτο εἶδος εἶναι **αὐθόρμητον** πνευματικὸν δημιούργημα, καὶ οἱ θρησκευτικοὶ ὕμνοι τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν ἐκφράζουν πιστῶς καὶ εἰλικρινῶς τὰ ἀληθινά, τὰ ζωντανὰ αἰσθήματα τῆς συγχρόνου ζωῆς. Οἱ Βυζαντινοὶ ὑμνογράφοι ἐλέγοντο καὶ **μελῳδοί**, διότι οἱ ἴδιοι συνέθετον καὶ τὸ ποίημα καὶ τὸ μέλος αὐτοῦ. Συνδεόμενοι οἱ ὕμνοι οὗτοι μὲ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν μουσικήν, τὴν ὁποίαν ἀπὸ παιδία ἀκούομεν εἰς τὰς ἐκκλησίας, κατανύσσουν βαθέως τὴν ψυχὴν ἡμῶν καὶ διατηροῦν ἕως σήμερον ἀκόμη μετὰ τόσους αἰῶνας ζωντανὸν τὸ αἴσθημα, τὸ ὁποῖον τοὺς ἐνέπνευσεν.

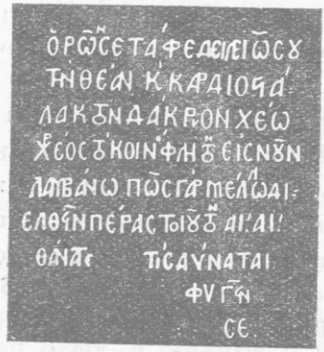
Ὁ μεγαλύτερος ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς ὑμνογράφους καὶ ἀπὸ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ποιητὰς ὅλων τῶν αἰώνων εἶναι ὁ **Ῥωμανὸς ὁ Μελῳδός**. Ἔζησε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἢ τοῦ Ἡρακλείου, καὶ ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν τὸν ἐτίμησεν ὡς Ἅγιον. Περίφημος εἶναι ὁ ὕμνος τῶν Χριστουγέννων:

«Ἡ παρθένος σήμερον
Τὸν ὑπερούσιον τίκτει,
Καὶ ἡ γῆ τὸ σπήλαιον
Τῷ ἀπροσίτῳ προσάγει».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Γνωρίζομεν δὲ ποῖαι ἔνδοξοι περιστάσεις ἐνέπνευσαν τὸν ***Ἀκάθιστον ὕμνον*** καὶ τὴν ἀκολουθίαν τῆς ***Ὑψώσεως τοῦ τιμίου Σταυροῦ***. Εἰς τὸν ὑπέροχον τοῦτον ἐκκλησιαστικὸν ὕμνον βαθὺ θρησκευτικὸν αἴσθημα συνεδυάσθη μὲ τὴν ἐθνικὴν χαρὰν διὰ τὰς «νίκας κατὰ βαρβάρων».

Ἡ ἡρωϊκὴ ποίησις. Ὁ Ἀκρίτας. — Ἡ ἡρωϊκὴ ἐποχὴ τῶν μεγάλων πολέμων ἐναντίον τῶν βαρβάρων ἀφῆκε μεγάλην ἐντύπωσιν εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ. Ἰδίως οἱ ἀδιάλειπτοι ἀγῶνες, τοὺς ὁποίους διεξῆγε τὸ Κράτος εἰς τὰ Ἀνατολικὰ σύνορα αὐτοῦ ἐναντίον τῶν Ἀράβων, ἀπὸ τὰς ἀκτὰς τῆς Κασπίας θαλάσσης ἕως τὰς ἐρήμους τῆς Συρίας, δὲν ἐλησμονήθησαν ἐπὶ αἰῶνας. Μικρὸν κατὰ μικρόν, ἀπὸ τὸν 10ον αἰῶνα ἤρχισεν ὁ λαὸς νὰ δημιουργῇ ἡρωϊκὰ τραγούδια, τὰ ὁποῖα ἀπεδόθησαν εἰς ***ἕνα ἥρωα***, ὡς ἀντιπρόσωπον ὅλων τῶν ἀγνώστων ἡρώων, οἵτινες ἐμάχοντο χωρὶς ἀνάπαυσιν ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως. Ὁ ἥρως οὗτος ὀνομάζεται ***Διγενῆς Ἀκρίτας***, διότι ἐφύλασσε «τὰ ἄκρα» δηλαδὴ τὰ σύνορα τοῦ Κράτους. Ἀπὸ τὰ ἡρωϊκὰ ταῦτα ᾄσματα τοῦ λαοῦ, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἀναλογίαν μὲ τὰ κατόπιν ***κλέφτικα τραγούδια***, συνετέθη ἀργότερα, κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα, ἓν συνεχὲς ***ἡρωϊκὸν ἔπος***. Καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἀπὸ τὰ δημώδη ᾄσματα, τὰ ὁποῖα ἔψαλλον ἐπεισόδια τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, προῆλθον τὰ ἀθάνατα ἡρωϊκὰ ἔπη τοῦ Ὁμήρου, ἡ ***Ἰλιὰς*** καὶ ἡ ***Ὀδύσσεια***.

Ἐπιγραφὴ τοιχογραφίας

Τὰ ἡρωϊκὰ Ἀκριτικὰ τραγούδια διετηρήθησαν ἕως σήμερον ἐπὶ 1000 σχεδὸν ἔτη εἰς τὸ στόμα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ εἰς πᾶσαν χώραν ὅπου ὑπῆρξεν Ἑλληνισμός. Ὁ Ἀκρίτας ἡμέραν καὶ νύκτα πολεμεῖ ἀκούραστος εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Εὐφράτου, πολεμεῖ διὰ νὰ ὑπερασπισθῇ τὴν ***Ρωμανίαν***, δηλαδὴ τὸ ***Ὀρθόδοξον Κράτος***. Διὰ τοῦτο ὁ ***Ἀκρίτας*** εἶναι ὁ ἐθνικὸς ἥρως τοῦ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ Δαυΐδ καὶ ἡ Μελῳδία. Θαυμασία μικρογραφία ἑνὸς πολυτελεστάτου χειρογράφου Ψαλτηρίου, τὸ ὁποῖον φυλάσσεται εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην τῶν Παρισίων. Εἶναι τοῦ 10ου αἰῶνος καὶ περιέχει δεκατέσσαρας μεγάλας μικρογραφίας, αἱ ὁποῖαι προκαλοῦν τὸν θαυμασμὸν διὰ τὴν ὡραιότητα, τὴν λαμπρότητα τῶν χρωματισμῶν, καὶ τὴν ἀρχαϊκὴν ἔμπνευσιν (βλ. καὶ εἰκόνα σελίδος 180). Εἰς τὴν ἀνωτέρω μικρογραφίαν ὁ νεαρὸς ποιμὴν κάθηται εἰς τὸ μέσον τοπείου εἰδυλλιακοῦ. Παραπλεύρως κάθηται ἡ Μελῳδία, καὶ μακρύτερα εἶναι ἡ νύμφη Ἠχώ. Κάτωθεν τὰ διάφορα θηρία, τὰ ὁποῖα μαγεύονται μὲ τὴν ἁρμονίαν τῆς λύρας, συμβολίζουσαν τὴν Ἐκκλησίαν, ἥτις εἰρηνεύει τὰ πάθη. Τὸ **ἱστορημένον**, ἤτοι εἰκονογραφημένον τοῦτο χειρόγραφον εἶναι τόσον πολυτελές, ὥστε θ' ἀνῆκεν εἰς τὴν Αὐτοκρατορικὴν βιβλιοθήκην.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὁ ὁποῖος συμβολίζει τοὺς ἀγῶνας τοῦ Ἔθνους ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος.

Ἡ ἐπίδρασις τῆς Βυζαντινῆς λογοτεχνίας.— Τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, ὅπως καὶ ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη, ἐξήσκησαν κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἰσχυροτάτην ἐπίδρασιν εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὴν Δύσιν. Ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸν ἀλφάβητον, ὡς γνωρίζομεν, ὁ Οὐλφίλας ἔπλασε τὸ Γοτθικόν, καὶ ἀργότερα ὁ Κύριλλος τὸ Σλαβικόν. Ὅλαι δὲ αἱ Σλαβικαὶ φιλολογίαι ἔχουν ἀρχὴν τὴν μετάφρασιν Βυζαντινῶν βιβλίων, κατὰ πρῶτον τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων καὶ τῶν ἱστορικῶν, ἰδίως τῶν χρονογραφιῶν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ Ἑλληνικὴ σοφία διεδόθη διὰ τῶν Βυζαντινῶν εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολήν, ἰδίως εἰς τὴν Ἀρμενίαν καὶ εἰς τὴν Περσίαν. Οἱ μεγαλύτεροι ἐχθροὶ τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας, οἱ Πέρσαι καὶ οἱ Ἄραβες, οἱ ἐξόχως πολιτισμένοι λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς, ἔχουν ἐστραμμένα τὰ βλέμματα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὡς πρὸς τὴν πόλιν τῆς σοφίας.

Ἐπίσης καὶ εἰς τὴν βάρβαρον Δύσιν, ἡ ὁποία ἦτο βυθισμένη εἰς τὸ σκότος τῆς ἀμαθείας, τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα φέρουν φωτισμὸν παιδείας. Κατὰ διαφόρους ἐποχὰς οἱ Βυζαντινοὶ λόγιοι καὶ τὰ Ἑλληνικὰ βιβλία ἐξύπνησαν τοὺς ἀνθρώπους τῆς Δύσεως ἀπὸ τὸν πνευματικὸν λήθαργον, ὁ ὁποῖος εἶχε κοιμίσει τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως. Καὶ τέλος, ἀκόμη καὶ ὅτε κατεστράφη ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία, πάλιν οἱ Ἕλληνες σοφοὶ ἐφώτισαν τὴν Εὐρώπην καὶ ἐπροκάλεσαν τὴν μεγάλην ***Ἀναγέννησιν*** αὐτῆς.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

ΤΟ ΙΔΕΩΔΕΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμός, ἔχει δύο μεγάλους χαρακτῆρας. Εἶναι πολιτισμὸς ***παγκόσμιος,*** ἐπέβαλε τὴν ἐπίδρασίν του εἰς ὅλους τοὺς λαούς, ἀφοῦ ἦτο ὁ μόνος πολιτισμὸς τοῦ κόσμου κατὰ τὸν Μεσαίωνα. Τὸ Βυζάντιον ὑπῆρξεν ὁ ἱεροφύλαξ τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, τὸν ὁποῖον μετέδωκεν εἰς τὸν νεώτερον κόσμον. Ἀλλὰ συγχρόνως ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς ἔχει καὶ ἰσχυρὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα, ἀφοῦ εἶναι πολιτισμὸς ***Ἑλληνικὸς*** καὶ ***Ὀρθόδοξος.***

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἦτο πολιτισμὸς ***παγκόσμιος,*** διότι καὶ τὸ Κράτος ἦτο παγκόσμιον. Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ μόνη νόμιμος αὐτοκρατορία, κληρονόμος τῆς ἀρχαίας Ῥωμαϊκῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀρχαιότητος. Μόνος ὁ κυρίαρχος, ὁ ὁποῖος ἑδρεύει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ λέγεται ***Αὐτοκράτωρ***.[1]. Οὗτος εἶναι ὁ ***κύριος*** τῆς οἰκουμένης, εἶναι ***κοσμοκράτωρ***[2], καὶ ἡ ἐπικράτεια αὐτοῦ εἶναι τὸ «***Παγκόσμιον Κράτος***» (Imperium universale). Ἔξω αὐτοῦ «δὲν ὑπάρχει διὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος σωτηρία»[3].

Τὸ πρῶτον λοιπὸν καθῆκον τοῦ ***Ὀρθοδόξου Κράτους*** εἶναι νὰ φροντίζῃ περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ. Ἔπειτα ὀφείλει ν' ἀπαλλάσσῃ τὸν κόσμον ἀπὸ τὴν βαρβαρότητα. Οἱ πόλεμοι, τοὺς ὁποίους ἐπιχειροῦν οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες, εἶναι πόλεμοι ***δίκαιοι***, οἱ ὁποῖοι γίνονται πρὸς «***σωτηρίαν καὶ ἐλευθερίαν καὶ εὐεργεσίαν τῶν λαῶν***». Σκοπὸς αὐτῶν εἶναι νὰ διαδίδουν τὸν Χριστιανισμὸν καὶ νὰ διανέμουν εἰς τοὺς λαοὺς τὰς εὐεργεσίας τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ οὕτως ὁ στρατὸς τοῦ Κράτους ἐπιδιώκει τὸν ἴδιον σκοπὸν μὲ τοὺς ἱεραποστόλους, καὶ διὰ τοῦτο οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὸν εἶναι «***οἱ στρατιῶται τοῦ Χριστοῦ***».

Ἀλλ' ἔχει ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς καὶ χαρακτῆρα ***ἐθνικόν***. Ἡ ἐθνικὴ ζωὴ ἀρχίζει ἰδίως νὰ πάλλῃ ἀπὸ τοὺς χρόνους τῶν μεγάλων πολέμων ἐναντίον τῶν βαρβάρων. Εὑρίσκομεν δὲ αὐτὴν καὶ εἰς τὰς δύο μεγάλας τάξεις, καὶ εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐγγραμμάτων τῶν πόλεων καὶ εἰς τὸν ἁπλοῦν λαὸν τῶν ὀρέων καὶ τῶν πεδιάδων. Ἡ μία κοινωνία, ἡ ἐξηυγενισμένη, ἀφ' ἑνὸς ἐργάζεται εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ Κράτους, ἀφ' ἑτέρου προσπαθεῖ νὰ διασώσῃ καὶ νὰ περισυλλέξῃ τὸν πνευματικὸν θησαυρὸν τῆς

---

1. Τὰ ἄλλα βασίλεια εἶναι ῥηγᾶτα, καὶ ὁ βασιλεὺς αὐτῶν εἶναι ῥὴξ (rex). Διὰ τοῦτο ἡ Βυζαντινὴ διπλωματία ἠρνήθη ἐπιμόνως ν' ἀναγνωρίσῃ ὡς αὐτοκράτορας τὸν Κάρολον τὸν Μέγαν καὶ ἔπειτα τὸν Ὄθωνα Α'.

2. Ὁ Αὐτοκράτωρ κρατεῖ εἰς τὴν χεῖρα τὴν σφαῖραν τοῦ κόσμου (βλέπε τὰς εἰκόνας νομισμάτων).

3. Καὶ τοῦτο ἀπεδείχθη ἀληθές. Ὅσοι βάρβαροι ἔμειναν εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν ἐξηφανίσθησαν (οἱ Οὖννοι, Ἄβαροι, Πετσενέγοι καὶ ἄλλοι).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀρχαιότητος. Ὁ ἀγὼν τοῦ Φωτίου διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ὁ ἀγὼν τοῦ Βασιλείου τοῦ Β΄ πρὸς ἐξόντωσιν τῶν Βουλγάρων, εἶναι ἀγῶνες ***ἐθνικοί,*** εἶναι ἀγῶνες πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς φυλῆς. Εἰς δὲ τὰ σύνορα ὁ στρατὸς ὑπερασπίζεται τὸ Κράτος μὲ τὴν ***ὀρθὴν πίστιν***, καὶ εἰς τὴν ἄλλην ὕπαιθρον χώραν ψάλλει ὁ λαὸς τὰ κατορθώματα τῶν ἡρώων αὐτοῦ. Καὶ ἡ ἐξηυγενισμένη κοινωνία τῶν πόλεων καὶ ἡ ἀμόρφωτος, ἀλλ' εὔρωστος τῶν ἀγροτῶν, ἐπιδιώκουν ἓν καὶ ὑψηλὸν ἰδεῶδες τὴν συντήρησιν τοῦ ***Ὀρθοδόξου Κράτους***. Καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ ***ἐθνικὸν ἰδεῶδες*** τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλλάδος. Δύναμις λοιπὸν ἀκατάβλητος τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας ὑπῆρξε τὸ κοινὸν αὐτῆς ἰδεῶδες, πολιτικόν, κοινωνικὸν καὶ ἐθνικόν.

Τοῦ πολιτικοῦ ἰδεώδους ἐνσάρκωσις εἶναι ὁ αὐτοκράτωρ, ἀντιπρόσωπος τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, κυβερνῶν συμφώνως πρὸς ***τὸν νόμον***. Εἶναι ὁ ἀρχηγὸς μονίμου στρατοῦ, ὁ ὁποῖος ὑπερασπίζεται τὸ Κράτος, ἀρχηγὸς ἱεραρχίας ὑπαλλήλων, διὰ τῶν ὁποίων μεταβιβάζει τὴν θέλησιν αὐτοῦ εἰς τὰ πέρατα τῆς ἐπικρατείας του. Τὸ πολιτικὸν τοῦτο ἰδεῶδες μετέδωκεν ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία εἰς ὅσους βαρβάρους ἦσαν ἱκανοὶ νὰ τὸ δεχθοῦν. Τοῦτο δὲ ἔδωκε τὸν τύπον τοῦ Κράτους, ὡς τὸ ἀντιλαμβανόμεθα σήμερον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐστηρίχθη ἡ συγκεντρωτικὴ πολιτικὴ ὀργάνωσις τῶν σημερινῶν κρατῶν τῆς Εὐρώπης.

Ἡ ἐκ τῆς πολιτικῆς ὀργανώσεως προερχομένη συνεκτικότης, ἐνισχύεται ἀπὸ τοὺς κοινοὺς δεσμοὺς τῆς θρησκείας καὶ τῆς γλώσσης. Τὸ κοινωνικὸν ἰδεῶδες εἶναι τὸ βαθὺ θρησκευτικὸν αἴσθημα, τὸ ὁποῖον ἐν τῇ ὑψηλῇ αὐτοῦ μορφῇ τῆς Ὀρθοδοξίας ἐμφανίζεται καὶ ὡς ἐθνικὸν αἴσθημα. Ἐνισχύεται δὲ πάλιν τοῦτο διὰ τῆς γλώσσης καὶ τῆς λογοτεχνίας, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀκραιφνῶς ἐθνικαί, ἤτοι Ἑλληνικαί. Διὰ τῆς τέχνης καὶ τῶν γραμμάτων βασιλεύει τὸ Βυζάντιον ἐπὶ ὅλων τῶν λαῶν. Ἡ Κωνσταντινούπολις «*εἶναι ἡ κληρονόμος τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἡ μόνη πολιτισμένη πόλις τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας, εἶναι διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ παγκοσμίου πολιτισμοῦ, ὅτι ὑπῆρξαν διὰ τὴν ἀρχαιότητα αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Ρώμη*».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΙΣ

ΕΠΟΧΗ Β΄. - Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ

(717—1204)

Ἡ ἱστορικὴ περίοδος, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ***Εἰκονομαχίαν*** ἕως τὸ τέλος τῆς *Μακεδονικῆς Δυναστείας*, ἀποτελεῖ **τὴν** δευτέραν μεγάλην ἐποχὴν τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας. Τοὺς αἰῶνας αὐτοὺς δυνάμεθα νὰ τοὺς χαρακτηρίσωμεν ὡς τοὺς κατ' ἐξοχὴν ***Βυζαντινοὺς*** χρόνους. Διότι κατ' αὐτοὺς ἔχομεν εἰς τὴν πολιτικὴν διοργάνωσιν, ὅπως καὶ τὴν κοινωνίαν, τὰ γνωρίσματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα συνηθίζομεν ν' ἀποδίδωμεν εἰς τὸν Βυζαντινὸν Ἑλληνισμόν.

Δ΄. **Οἱ Ἴσαυροι.— Ἡ Εἰκονομαχία** (717—867).— Οἱ δύο πρῶτοι Ἴσαυροι, ὁ ***Λέων Γ΄*** καὶ ὁ υἱός του ***Κωνσταντῖνος Ε΄***, εἶναι μεγάλοι αὐτοκράτορες. Μὲ τὰς νίκας των κατώρθωσαν ν' ἀποτρέψουν ὁριστικῶς τὸν Ἀραβικὸν κίνδυνον, καὶ ἀπὸ τὸ 750 οἱ Ἄραβες δὲν εἶναι πλέον ἐπίφοβοι διὰ τὸ Κράτος. Πολὺ ἐπικίνδυνοι διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν εἶχον γίνει οἱ ***Βούλγαροι***, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐγκατασταθῆ μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Αἵμου, τέλος μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας οἱ Ἴσαυροι κατώρθωσαν νὰ τοὺς ἀποκρούσουν ὁριστικῶς (817). Τότε ἐπίσης ἐξελληνίσθησαν καὶ οἱ ***Σλάβοι***, οἱ ὁποῖοι εἶχον εἰσχωρήσει εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδίως εἰς τὴν Πελοπόννησον (850).

Πολὺ γνωστὴ αὐτοκράτειρα ἀπὸ τὴν δυναστείαν τῶν Ἰσαύρων ἔγεινεν ἡ ***Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία***, διότι ἡ βασιλεία αὐτῆς συμπίπτει μὲ τὴν αὔξησιν δύο μεγάλων λαῶν. Κατὰ τὸ 800 εἰς τὴν Ἀνατολὴν οἱ ***Ἄραβες*** φθάνουν εἰς ὑψηλὸν σημεῖον πολιτισμοῦ μὲ τὸν Χαλίφην των ***Ἁρὼν-ἀλ-Ρασίτ***. Εἰς δὲ τὴν Δύσιν ὁ ***Κάρολος ὁ Μέγας*** ἵδρυσε κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν μίαν μεγάλην Χριστιανικὴν Αὐτοκρατορίαν, τὸ ***Φραγκικὸν Κράτος***.

Ἐκτὸς τῶν πολέμων ὅμως οἱ Ἴσαυροι βασιλεῖς ἔγιναν περί-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

φημοι εἰς τὴν ἱστορίαν, διότι ἐπεχείρησαν νὰ κάμουν μίαν μεγάλην θρησκευτικὴν καὶ κοινωνικὴν μεταρρύθμισιν. Ἐπειδὴ δὲ ἤρχισαν ἀπὸ τὴν καταδίωξιν τῶν εἰκόνων, διὰ τοῦτο ἡ μεταρρύθμισις αὕτη ὠνομάσθη εἰς τὴν ἱστορίαν ***Εἰκονομαχία***. Οἱ πρῶτοι Ἴσαυροι ἔκαμαν πολλὰς διώξεις ἀντιφρονούντων. Ἐπῆλθε λοιπὸν ἐκ τῆς Εἰκονομαχίας μεγάλη ἀναστάτωσις εἰς τὴν κοινωνίαν, ἡ ὁποία διήρκεσε περισσότερον ἀπὸ ἕνα αἰῶνα (120 ἔτη). Ἐπὶ τέλους ἡ εὐσεβὴς αὐτοκράτειρα ***Θεοδώρα*** ἐπανέφερε (τὸ 842) τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων (***ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων***,— ***ἑορτὴ τῆς Ὀρθοδοξίας***).

Οἱ Βάρβαροι, οἱ Γερμανοί, εἶχον ἱδρύσει πολλὰ Χριστιανικὰ βασίλεια εἰς τὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλουν ἄλλοτε τὴν Ρωμαϊκὴν Αὐτοκρατορίαν. Ὁ μεγαλύτερος λαὸς ἀπὸ τοὺς βαρβάρους ἔγιναν οἱ ***Φράγκοι*** καὶ ὁ μεγαλύτερος βασιλεύς των εἶναι ὁ ***Κάρολος ὁ Μέγας***. Κατὰ τοὺς ἰδίους δὲ χρόνους ηὐξήθη εἰς τὴν Δύσιν καὶ μία ἄλλη δύναμις, ἡ δύναμις τοῦ ***Πάπα***. Εἰς τὴν Εὐρώπην ὁ Πάπας ἦτο ὁ ὑπέρτατος ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἶχεν ἕδραν τὴν Ρώμην, ἡ ὁποία ἀνῆκεν εἰς αὐτὸν μὲ ἄλλας χώρας (Παπικὸν κράτος— ***Ἁγία Ἕδρα***). Ὁ πάπας, ἐκτὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς, ἐπροσπάθει νὰ λάβῃ καὶ κοσμικὴν δύναμιν.

Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία ἔφθασε κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν εἰς ἀκμήν. Ἡ μεταρρύθμισις τῶν Ἰσαύρων δὲν ἔγινε μόνον διὰ τὰς εἰκόνας, ἀλλ' εἶχεν εὐρύτερον σκοπόν, νὰ ἀναμορφώσῃ ὅλην τὴν κοινωνίαν. Ἀργότερα λοιπὸν ἐπέρχονται οἱ καλοὶ καρποί. Ἡ τέχνη καὶ τὰ γράμματα ἀνεζωογονήθησαν. Τότε ἤκμασεν ὁ σοφὸς πατριάρχης Φώτιος (κατὰ τὸ 850), ὁ ὁποῖος ὑπερησπίσθη τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ ἔθνους ἐναντίον τῶν ἀξιώσεων τοῦ πάπα, ἔχοντος τὴν ἀξίωσιν ν' ἀναγνωρίσῃ ἡ Ἀνατολικὴ ἐκκλησία ***τὰ πρωτεῖα*** αὐτοῦ.

Ε'. **Ἡ Μακεδονικὴ δυναστεία (867—1057).**— Κατὰ τὴν μακρὰν ἐποχὴν τῶν Μακεδόνων βασιλέων ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία ἔφθασεν εἰς τὴν μεγαλυτέραν ἰσχὺν αὐτῆς καὶ συγχρόνως εἰς τὴν λαμπροτέραν ἀκμήν. Ὁ 10ος—11ος αἰὼν εἶναι ὁ σπουδαιότατος αἰὼν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

Ὁ ἱδρυτὴς τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας εἶναι ὁ ***Βασίλειος Α' ὁ Μακεδὼν*** (867—886). Οἱ στρατοί του ἐθριάμβευσαν παν-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοῦ ἐναντίον τῶν Ἀράβων, ἐκαθάριζε δὲ τὴν θάλασσαν ἀπὸ τοὺς φοβεροὺς Σαρακήνους πειρατάς. Ὁ υἱὸς τοῦ Βασιλείου τοῦ Α΄. ὁ **Λέων ΣΤ΄ ὁ Σοφός**, εἶναι γνωστός, διότι ἐξέδωκε μίαν μεγάλην Συλλογὴν νόμων. Ἐπίσης καὶ ὁ ἔγγονός του **Κωνσταντῖνος Ζ΄ ὁ Πορφυρογέννητος** διεκρίθη ὡς συγγραφεὺς καὶ προστάτης τῶν γραμμάτων.

Ἀπὸ τότε ἔγινεν ἰσχυρὸς καὶ ὁ ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας Συμεών, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε μέγας πολεμιστής. Ὁ Συμεὼν ἤρχισε φοβερὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, ὁ ὁποῖος διήρκεσεν ὅλον τὸν βίον του (34 ἔτη). Κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμὴν ἔγινε **συμβασιλεὺς** μὲ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον εἷς ἥρως, ὁ **Ῥωμανὸς ὁ Λεκαπηνός**. Ὁ Συμεὼν προχωρεῖ καὶ πολιορκεῖ, ἀλλὰ χωρὶς ἐπιτυχίαν, τὴν Κωνσταντινούπολιν (924).

Ὅτε δὲ ἀνέβησαν ἀλληλοδιαδόχως εἰς τὸν θρόνον οἱ τρεῖς σιδηροῖ ἥρωες, ὁ **Φωκᾶς**, ὁ **Τσιμισκῆς** καὶ ὁ **Βασίλειος Β΄**, τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἐσώθη ὁριστικῶς ἀπὸ τοὺς μεγάλους ἐχθρούς τοὺς Ἄραβας, τοὺς Ῥώσσους, τοὺς Βουλγάρους. Ὡς στρατηγὸς ἀκόμη ὁ **Νικηφόρος Φωκᾶς** ἔσωσε τὴν Χριστιανικὴν Αὐτοκρατορίαν ἀπὸ τοὺς «ἀθέους Ἀγαρηνούς», ἢ Σαρακηνούς, τοὺς φοβεροὺς Ἄραβας πειρατάς, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἱδρύσει εἰς τὴν Κρήτην ἓν ἐπίφοβον πειρατικὸν κράτος. Μετὰ πολλοὺς αἱματηροὺς ἀγῶνας κατέστρεψε τὴν φωλεὰν ἐκείνην τῶν πειρατῶν, ἀπηλευθέρωσε καὶ ἐξημέρωσε τὴν Κρήτην (961). Ὡς αὐτοκράτωρ ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς κατατροπώνει τοὺς Ἄραβας τῆς Ἀσίας.

Ὁ δὲ **Ἰωάννης Τσιμισκῆς** ἔσωσε τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος ἀπὸ τὸν τρομερὸν κίνδυνον τῶν Ῥώσων, οἱ ὁποῖοι καὶ πρωτύτερα εἶχον πολιορκήσει τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τώρα ὁ φοβερὸς ἡγεμὼν αὐτῶν **Σβιατοσλάβος** εἶχε κυριεύσει τὴν Βουλγαρίαν καὶ κατήρχετο νὰ κατακτήσῃ ὅλας τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Ὁ Τσιμισκῆς ἐπέρχεται ἐναντίον αὐτῶν, καὶ πλησίον εἰς τὸν Δούναβιν, συνάπτονται ἀληθεῖς γιγαντομαχίαι. Οἱ Ῥῶσοι κατασυντρίβονται (971) καὶ ἀπαλλάσσεται ὁριστικῶς ὁ Μεσαιωνικὸς Ἑλληνισμὸς ἀπὸ τὸν φόβον αὐτῶν. Κατόπιν ὁ Τσιμισκῆς συνεχίζει εἰς τὴν Ἀσίαν τὴν ἔνδοξον ἐκστρατείαν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ (975).

Ἡ δὲ μακροτάτη βασιλεία τοῦ **Βασιλείου Β΄**, ὁ ὁποῖος ἐβασίλευσε 49 ἔτη (796—1025) διῆλθεν ὁλόκληρος εἰς σκληροὺς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πολέμους. Ὁ σιδηροῦς ἐκεῖνος αὐτοκράτωρ στρέφεται πρὸς ὅλα τὰ σύνορα τοῦ Κράτους καὶ πολεμεῖ ἐναντίον ὅλων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Πολεμεῖ ἐναντίον τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἐναντίον τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἀρμενίας καὶ τῶν λαῶν τοῦ Καυκάσου. Ὑπερασπίζεται τὰς Ἑλληνικὰς κτήσεις ἐναντίον τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Γερμανῶν εἰς τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν. Ἀλλὰ τὸ μέγα ἔργον αὐτοῦ εἶναι ὁ φοβερὸς πόλεμος ἐναντίον τῶν Βουλγάρων, ὁ ὁποῖος διήρκεσε 40 ἔτη. Κατὰ τὰ πρῶτα εἴκοσι ἔτη τοῦ πολέμου οἱ Βούλγαροι εἶναι νικηταί, καὶ καταλαμβάνουν ὅλας τὰς Ἑλληνικὰς χώρας ἀπὸ τὸν Δούναβιν ἕως τὴν Μακεδονίαν. Ἐπὶ τέλους ὁ στρατηγὸς ***Νικηφόρος Οὐρανὸς*** καταστρέφει τὸ στρατὸν τοῦ Σαμουὴλ εἰς τὸν Σπερχειὸν ποταμὸν (996). Ἀπὸ τότε, ἰδίως ἀπὸ τὰ 1000, ὁ ἀγὼν ἀρχίζει νὰ κλίνῃ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Εἰς τὴν κλεισοῦραν, ἡ ὁποία ἐλέγετο ***Κλειδίον***, ὁ Βασίλειος Β΄ ἐπιφέρει φοβερὰν καταστροφὴν εἰς τὸν Σαμουὴλ (1014), ἕνεκα τῆς ὁποίας ὁ Βούλγαρος ἡγεμὼν ἀπέθανεν, ἀλλ' ὁ ἀγὼν ἐξηκολούθησεν ἀκόμη εἰς τὰ ὀρεινὰ μέρη μὲ τοὺς βοεβόδας. Τέλος τὸ 1018 δαμάζεται ὁλόκληρος ἡ Βουλγαρία καὶ γίνεται Ἑλληνικὴ ἐπαρχία. Ὁ Βασίλειος Β΄ κάμνει δύο θριάμβους εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἀπὸ τὸν θριαμβεύοντα λαόν του ἐπωνομάσθη ***Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος***, διότι ἔγινεν ὁ ὑπέρμαχος τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς. Μετὰ τὸν Βασίλειον Β΄ (1025) βασιλεύουν αἱ νόμιμοι διάδοχοι ***Ζωὴ*** καὶ ***Θεοδώρα***. Μὲ τὸν θάνατον δὲ αὐτῶν τελειώνει ἡ ἔνδοξος Μακεδονικὴ δυναστεία (1057).

Μὲ τὰς νίκας των οἱ Μακεδόνες βασιλεῖς ἔδωκαν τὸν 10ον αἰῶνα ἰσχὺν καὶ λάμψιν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος, ὅσην εἶχε καὶ τὸν 6ον αἰῶνα ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ. Αἱ Ἑλληνικαὶ χῶραι τῆς Ἀνατολῆς, ἐπίσης καὶ ἡ Μεσόγειος θάλασσα, ἀπαλλάσσονται ἀπὸ τοὺς Ἄραβας καὶ ἐκχριστιανίζονται, ὁ Χριστιανισμὸς διαδίδεται εἰς τοὺς λαοὺς τοῦ Καυκάσου καὶ εἰς τοὺς βαρβάρους τοῦ Βορρᾶ. Ἡ ἰσχὺς δὲ τῶν ***Βουλγάρων***, οἱ ὁποῖοι ὠνειρεύοντο νὰ λάβουν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου καταστρέφεται, καὶ ἡ χώρα των προσαρτᾶται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν. Εἰς πολὺ δὲ μεγάλας σχέσεις ἦλθον μὲ τὸ Βυζάντιον οἱ Ρῶσοι. Κατὰ τὸ 1000 ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν ***Βλαδίμιρος*** ἐβάπτισε τὸν λαόν του

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

εἰς τὸ ***Κίεβον***, τότε ἡ Ῥωσία ἔγινεν ἓν εἶδος ἀποικίας τοῦ Βυζαντίου καὶ ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς ἀνέπλασε τὴν Ρωσικὴν ψυχήν.

Ὅλοι οἱ πέριξ τῆς Αὐτοκρατορίας λαοὶ ὄχι μόνον ὑφίστανται τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλ' εἶναι ὑποτελεῖς εἰς τὸ Βυζάντιον, οἱ ***λαοὶ τοῦ Καυκάσου***, οἱ ***Ἀρμένιοι***, οἱ ***Σέρβοι*** καὶ ***Κροάται***. Οἱ δὲ ***Ἐνετοὶ*** θέλουν νὰ εἶναι «δοῦλοι τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων», ἡ Ἐνετία ἀπὸ τὸν 10ον αἰῶνα γίνεται σχεδὸν Ἑλληνικὴ πόλις. Ἐπὶ πολλοὺς δὲ αἰῶνας διήρκεσεν ἡ Ἑλληνικὴ ἐπίδρασις εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν. Οἱ ἀγῶνες τῶν Μακεδόνων βασιλέων ἔκαμαν πάλιν μίαν ἀληθινὴν Ἑλλάδα εἰς τὰς χώρας ἐκείνας, εἰς τὰς ὁποίας πρὸ 15 αἰώνων εἶχε γίνει ἡ ***Μεγάλη Ἑλλάς***. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Βυζαντίου φθάνει καὶ μακρύτερα εἰς τὴν Δύσιν, εἰς τὴν Γαλλίαν, τὴν Γερμανίαν, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ὅμως ἐκείνην ἐπέρχεται τὸ ὁριστικὸν σχίσμα μεταξὺ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ πάπα (1054). Ἡ ***Ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ*** καὶ ἡ ***Φραγκικὴ Δύσις*** χωρίζονται μὲ βαθὺ ῥῆγμα εἰς δύο ἐχθρικοὺς κόσμους.

Ϛ'. **Ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμός.**—Μέγα δημιούργημα τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶναι ὁ πολιτισμὸς αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος προῆλθε μὲν ἀπὸ τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνορωμαϊκόν, διεμόρφωσε δὲ τὸν νεώτερον Εὐρωπαϊκὸν πολιτισμόν.

Ὁ δημόσιος βίος τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας συγκεντρώνεται εἰς τρία μεγάλα κέντρα, τὸ ***Παλάτιον***, τὴν ***Ἁγίαν Σοφίαν*** καὶ τὸν ***Ἱππόδρομον***. Ὁ ***αὐτοκράτωρ***, εἴτε ***βασιλεύς***, ἔχει τὴν αὐλὴν αὐτοῦ, πολιτικὴν καὶ στρατιωτικήν, εἰς τὸ Παλάτιον. Ἀπὸ ἐκεῖ κυβερνᾶται τὸ ***Ὀρθόδοξον Κράτος***. Ἡ αὐλικὴ ἐθιμοτυπία εἶχε ὁρισθῆ μὲ κάθε λεπτολόγον ἀκρίβειαν, σμῆνος αὐλικῶν κατατεταγμένων εἰς αὐστηροτάτην ἱεραρχίαν περιτριγυρίζει τὸν βασιλέα. Αἱ δὲ μεγάλαι ὑπηρεσίαι διηυθύνοντο ἀπὸ τοὺς ὑπουργούς, ***λογοθέτας***. Ἡ ἰσχυρὰ αὐτὴ κεντρικὴ διοίκησις εἶχεν ἐπίμονον κατεύθυνσιν, τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ***Ὀρθοδοξίας*** καὶ τοῦ ***Ἑλληνισμοῦ***.

Ὁ ὑπέρτατος δὲ ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ ***Πατριάρχης***, ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ ὁ ῥυθμιστὴς τοῦ ἐθνικοῦ βίου. Τοιοῦτοι μεγάλοι πατριάρχαι ὑπῆρξαν ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ ὁ Φώτιος. Τὸ θρησκευτικὸν κέντρον τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶναι ἡ ***μεγάλη ἐκκλησία, ἡ Ἁγία Σοφία***. Ὁ δὲ λαὸς ἔχει καὶ αὐτὸς τὸ κέντρον του εἰς τὸν ***Ἱππόδρομον***. Οἱ δῆμοι ἀντιπροσωπεύουν τὸν λαὸν εἰς τὰς μεγάλας τελετάς. Εἰς τὸν ***Ἱππόδρομον*** ὁ λαὸς εὑρίσκει τὰς ἐλευθερίας αὐτοῦ.

Εἰς δὲ τὰς ἐπαρχίας διοικοῦνται τὰ ***θέματα*** ἀπὸ τοὺς ***στρατηγούς***. Ἀρχίζουν ὅμως ν' ἀναφαίνωνται οἱ τοπικοὶ ***ἄρχοντες*** καὶ οἱ ***προεστοί***.

Ἡ Χριστιανικὴ Αὐτοκρατορία εἶναι ἀπόλυτος μοναρχία. Ἡ δύναμις ὅμως τοῦ βασιλέως, περιορίζεται ἀπὸ τὴν Σύγκλητον, τὴν Ἐκκλησίαν, τὸν λαόν. Ὁ ***Ὀρθόδοξος βασιλεὺς*** ὀφείλει νὰ εἶναι ταπεινὸς καὶ δίκαιος, καὶ ἐν γένει τὸ Κράτος φροντίζει συνεχῶς διὰ τὴν δικαιοσύνην. Διὰ νομοθετικῆς δὲ μερίμνης προστατεύονται αἱ μικραὶ καὶ ἐργαζόμεναι τάξεις τῆς κοινωνίας. Θαυμασίως δὲ ἦτο ὠργανωμένη καὶ ἡ δημοσία ἀγαθοεργία, ἤτοι ἡ κοινωνικὴ πρόνοια.

Τὸ πρώτιστον καθῆκον τοῦ Ὀρθοδόξου Κράτους ἦτο νὰ φροντίζῃ διὰ τὸν ***στρατὸν*** καὶ τὸν ***στόλον***. Εἰς ὀλίγον χρόνον ὁ Αὐτοκράτωρ ἠδύνατο νὰ ὁδηγήσῃ τὸν στρατόν του ἕτοιμον ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν εἰς τὰ σύνορα πολὺ μακρὰν καὶ νὰ ἑτοιμάσῃ ἰσχυροὺς στόλους πρὸς ἀπόπλουν. Ἐπίσης διὰ τῆς τελείως ὠργανωμένης διπλωματίας των οἱ Βυζαντινοὶ Βασιλεῖς εἶχον τὸ ὄμμα ἄγρυπνον ἐπὶ πάντων τῶν λαῶν. Ἔργον δὲ αὐτῶν ἦτο ἡ διάδοσις τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐπὶ πάντας τοὺς λαοὺς «***πρὸς σωτηρίαν καὶ εὐεργεσίαν αὐτῶν***».

Ὁ δὲ *ἰδιωτικὸς βίος* τῶν Ἑλλήνων τοῦ Μεσαίωνος δὲν διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὸν ἀρχαῖον. Τὸ ἔνδυμα εἶναι σχεδὸν τὸ ἴδιον, εἰς δὲ τὸν οἰκογενειακὸν βίον αἱ ἴδιαι συνήθειαι ἐπικρατοῦν. Τὸ κύριον ἰδεῶδες τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς ἐκείνης κοινωνίας εἶναι τὸ ***ὀρθόδοξον ἰδεῶδες***.

Ὅλαι δὲ αἱ τάξεις τῆς κοινωνίας εἰργάζοντο πρὸς κατίσχυσιν τοῦ ἰδεώδους τούτου, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ τὸ ἐθνικὸν ἰδεῶδες. Ἡ κοινωνικὴ εὐμάρεια, κατ' ἀκολουθίαν ἡ πολιτικὴ δύναμις καὶ ἐπιβολή, προήγετο διὰ τῆς κοινῆς ἐργασίας. Αἱ ἀστικαὶ τάξεις εἰργάζοντο εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον. Μέγας δὲ πλοῦτος εἰσήρχετο εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν ἀπὸ τὸ ἐμπόριον,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὑπῆρχε δὲ καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας ἀρκετὴ εὐημερία. Οἱ ξένοι περιηγηταί, ὅσοι διήρχοντο ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔμενον μὲ ἀνοικτὸν τὸ στόμα ἐμπρὸς εἰς τὸν πλοῦτον, τὴν πολυτέλειαν καὶ τὰ ἄλλα θαυμάσια θεάματα αὐτῆς.

Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο ἡ ***βασιλὶς τῶν πόλεων***, ἐξακουστὴ εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Ἦτο γεμάτη ἀπὸ παλάτια καὶ ἀρχαῖα μνημεῖα. Ἡ δὲ Βυζαντινὴ τέχνη ὑπῆρξεν ἡ μόνη τέχνη κατὰ τὸν Μεσαίωνα. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ λαμβάνει τὸν ὁριστικόν της τύπον μὲ τὴν ***Ἁγίαν Σοφίαν***, τὸ μέγα κτίσμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ (τὸν 6ον αἰῶνα). Κατόπιν συνεχῶς κτίζονται ἐκκλησίαι εἰς ὅλον τὸ Κράτος καὶ λαμβάνουν τὸ ***σταυρικὸν σχῆμα***. Κοσμοῦνται δὲ μὲ ***ψηφιδωτά***, ἀργότερα μὲ ***τοιχογραφίας***. Θαυμασία εἶναι καὶ ἡ ποικιλία τῆς γλυπτικῆς διακοσμήσεως. Παμποίκιλα δὲ τὰ ἔργα τῆς μικροτεχνίας, καὶ φημισμένα εἰς ὅλον τὸν κόσμον τὰ Βυζαντινὰ κομψοτεχνήματα.

Μεγάλην δὲ μέριμναν ἔδειξε τὸ Κράτος καὶ ἰδίως ἡ Ἐκκλησία διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐλειτούργει πάντοτε Πανεπιστήμιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐδιδάσκοντο ὅλαι αἱ ἐπιστῆμαι, περίπου ὅπως σήμερον. Ἦτο δὲ ἀπέραντος ἡ σοφία τῶν Βυζαντινῶν. «*Ἡ Κωνσταντινούπολις περιέκλειεν εἰς τὸν περίβολον αὐτῆς τόσην ἐπιστήμην καὶ τόσα βιβλία ὅσα δὲν ὑπῆρχον εἰς ὅλας μαζὶ τὰς χώρας τῆς Δύσεως*» (Γίββων). Πλουσίαν ἀνάπτυξιν ἔλαβε καὶ ἡ λογοτεχνία. Κατὰ τὴν παλαιοτέραν ἐποχὴν κυριαρχεῖ ἡ προσήλωσις εἰς τὴν ἀρχαιότητα. Ἔπειτα ἀπὸ τὸν Θ΄ αἰῶνα ἀρχίζει ἡ ζωηροτάτη πνευματικὴ κίνησις, ἡ ὁποία διαρκῶς ἀναβαίνει. Τὸν 9ον αἰῶνα διαλάμπει ὁ πατριάρχης ***Φώτιος, τὸν*** 10ον ὁ αὐτοκράτωρ ***Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος,*** τὸν 11ον ὁ ***Μιχαὴλ Ψελλός***. Ἡ Βυζαντινὴ λογοτεχνία εἶναι ἰδίως πλουσιωτάτη εἰς τὴν ἱστοριογραφίαν, πολὺ δὲ ἀγαπηταὶ εἰς τὸν λαὸν ἔγιναν αἱ ***Χρονογραφίαι.*** Ζωντανὰ δὲ δημιουργήματα τῆς κοινωνίας ἐκείνης εἶναι οἱ ***Ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι*** καὶ τὰ δημώδη ἡρωϊκὰ ποιήματα, τὰ ὁποῖα περιστρέφονται περὶ τὸν ***Ἀκρίταν***, τὸν συμβολικὸν ἥρωα τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ὁ χαρακτὴρ τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ εἶναι συγχρόνως ***παγκόσμιος καὶ ἐθνικός.*** Εἶναι παγκόσμιος, διότι καὶ ἡ Αὐτο-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κρατορία εἶναι παγκόσμιος. Εἶναι ἐθνικός, διότι τὰ δημιουργήματά του ἐμπνέονται καὶ ἐνισχύουν τὸ ἰδεῶδες τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας. Ἡ Κωνσταντινούπολις εἶναι «*ἡ κληρονόμος τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ παγκοσμίου πολιτισμοῦ ὅ,τι ὑπῆρξαν διὰ τὴν ἀρχαιότητα αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Ῥώμη*».

Μολυβδόβουλλον, ἤτοι μολυβδίνη σφραγίς.-Ἀριστερὰ ἡ Θεοτόκος δεξιὰ ἐπιγραφὴ πατριάρχου Ἀντιοχείας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

717 **α΄. Ἄραβες Ἀσίας.** Πολιορκία τῆς ΚΠ. ***Λέων Ἴσαυρος.***

800 Ἁρουν—ἀλ—Ρασὶδ.—Ἀτυχεῖς πόλεμοι τῶν Βυζαντινῶν.

930 Θρίαμβοι Ἰω. Κουρκούα (920—942).

970 Μεγάλαι κατακτήσεις ***(Φωκᾶ*** 961—8 ***Τσιμισκῆ*** 972—6).

1000 Κατακτήσεις ***Βασιλείου Β΄.***(995 - 1000. 1018).

825 **β΄. Ἄραβες Πειρατί.**—Ἀνδαλουσιανοὶ κατακτοῦν Κρήτην.

827 Ἀφρικανοὶ Ἄραβες εἰς Σικελίαν.

880 ***Βασίλειος Α΄.*** καθαρίζει τὰς θαλάσσας ἀπὸ τοὺς Σαρα-

904 Ἅλωσις καὶ καταστροφὴ τῆς Θεσσαλονίκης. [κηνούς.

931 Καταστροφὴ πειρατικοῦ βασιλείου Κρήτης ὑπὸ Φωκᾶ.

750 **γ΄. Σλάβοι καὶ Ῥῶσοι.**—Διείσδυσις Σλάβων εἰς τὴν Ἑλλάδα.

850 Καθυπόταξις καὶ ἀφομοίωσις αὐτῶν.

860 Α΄ ἐκστρατεία τῶν Ῥώσων κατὰ τῆς ΚΠ.

971 ***Σβιατοσλάβος.*** Καταστροφὴ τῶν Ρώσων ὑπὸ ***Τσι-***

1000 Βάπτισις τῶν Ρώσων ὑπὸ τοῦ Βλαδιμίρου. ***[μισκῆ***

750 **δ΄. Βούλγαροι.**—***Κωνσταντίνου Ε΄*** νικηφόροι πόλεμοι.

811 Τὸ Α΄ Βουλγαρικὸν κράτος. Κροῦμμος. Νικηφόρος Α΄.

924 Τὸ Β΄ Βουλγαρικὸν κράτος. ***Ὁ Συμεὼν*** πρὸ τῆς Κ.Π.

1000 ***Βασιλείου Β΄ καὶ Σαμουὴλ*** μέγας πόλεμος (976—1018).

1014 Καταστροφὴ τοῦ Σαμουὴλ εἰς τὸ Κλειδίον.

751 **ε΄. Φράγκοι.**—Ἅλωσις τῆς Ραβέννας ὑπὸ Λομβαρδῶν.

800 ***Κάρολος ὁ Μέγας.*** Ἡ Φραγκικὴ Αὐτοκρατορία.

900 Συνεχεῖς πόλεμοι εἰς Σικελίαν καὶ Ἰταλίαν.

1000 Ἀναστήλωσις τῆς Βυζαντινῆς κυριαρχίας.

1000 Θρίαμβοι τοῦ Μανιάκη ἐναντίον ὅλων τῶν ἐχθρῶν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Γλυπτὴ διακόσμησις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ

ΠΡΟΣΚΑΙΡΟΣ ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ (1057—1081)

Οἱ νέοι ἐχθροί.—Τοῦρκοι καὶ Φράγκοι.—Οἱ αὐτοκράτορες Δουκάδες.—Γενναῖοι ἀγῶνες κατὰ τῶν Τούρκων.

Αἱ νῖκαι τοῦ Φωκᾶ, τοῦ Τσιμισκῆ καὶ τοῦ Βασιλείου Β΄ ἀνεστήλωσαν τὴν ἰσχὺν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Ὁλόκληρος σχεδὸν ἡ Συρία, αἱ μεγαλόνησοι Κρήτη καὶ Κύπρος, τὸ ἥμισυ τῆς Ἰταλίας ἔχουσιν ἀνακτηθῆ, τὸ ἐπίφοβον βασίλειον τῆς Βουλγαρίας ἔχει καταστραφῆ. Τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος ἐκτείνεται «***ἀπὸ τὰς πηγὰς τοῦ Τίγρητος ποταμοῦ ἕως τὰ περίχωρα τῆς Ρώμης***» (Γίββων).

Ἀλλὰ ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 11ου αἰῶνος, περὶ τὸ 1050, ἀλλάσσει ἡ ἱστορικὴ σκηνή, καὶ ἀπὸ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἡ ἱστορία τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀνατολῆς λαμβάνει νέαν τροπήν, ἡ ὁποία φέρει τὴν προϊοῦσαν παρακμὴν καὶ τέλος τὴν πτῶσιν τῆς Αὐτοκρατορίας. Νέοι ἰσχυροὶ λαοὶ καὶ νέοι μεγάλοι ἐχθροὶ ἐμφανίζονται, ἡ δὲ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία χάνει τὴν δύναμιν αὐτῆς.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Αἰτία δὲ τῆς παρακμῆς δὲν εἶναι ἡ ἔλλειψις πατριωτισμοῦ εἰς τὸ Βυζάντιον, οὔτε ἡ ἔλλειψις καλῶν βασιλέων, ἀλλ' εἶναι ἡ νέα ἐξωτερικὴ κατάστασις, ἡ ὁποία δημιουργεῖται περὶ τὸ Κράτος.

Ἐν τούτοις, παρ' ὅλους τοὺς φοβεροὺς κινδύνους, οἱ ὁποῖοι πέρχονται καὶ ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἀπὸ τὴν Δύσιν, ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία εἶδε καὶ πάλιν ἕνα αἰῶνα ἀκμῆς, τὸν ***αἰῶνα τῶν Κομνηνῶν***, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ 12ος αἰών. Τὸ Κράτος ἐν μέσῳ παγκοσμίων γεγονότων ἀποκτᾷ πάλιν ἰσχὺν καὶ ἐπιβολήν.

α΄. — Οἱ Δουκάδες. — Ἡρωϊκοὶ ἀγῶνες κατὰ τῶν Τούρκων.

Οἱ νέοι ἐχθροί. — Ἀπὸ τὰς δύο ἀντιθέτους διευθύνσεις, ἀπὸ Ἀνατολὰς καὶ ἀπὸ Δυσμάς, ἐμφανίζονται νέοι φοβεροὶ ἐχθροί, ὄχι πλέον παροδικοί, ἀλλ' ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι παρεσκεύασαν τὴν κατάλυσιν τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἀπὸ τὴν Ἀσίαν ἔρχονται οἱ ***Τοῦρκοι***, οἱ ὁριστικοὶ καταστροφεῖς, ἀπὸ τὴν Δύσιν οἱ ἀδυσώπητοι ἐχθροὶ ***Νορμανδοί***. Οἱ νέοι οὗτοι ἐχθροὶ σείουν τὰ θεμέλια τοῦ Κράτους, καὶ ἔρχονται ὡς σκοτεινὰ σύννεφα, τὰ ὁποῖα προμηνύουν φοβερὰς θυέλλας.

Οἱ Τοῦρκοι Σελτζοῦκοι. — Παρὰ τὰς ὄχθας τῆς Κασπίας θαλάσσης οἱ ***Τοῦρκοι*** ἢ ***Τουρκομάνοι*** εἶχον ἱδρύσει, κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα, ἰσχυρότατον Κράτος. Τὸ παλαιὸν ἐκεῖνο Τουρκικὸν Κράτος, κατέπεσε καὶ τὰ λείψανα αὐτοῦ ἀπετέλεσαν διαφόρους ἰσχυροὺς λαούς, οἱ ὁποῖοι ἦσαν σκορπισμένοι εἰς τὴν ἔρημον μεταξὺ τῆς Κίνας καὶ τοῦ Ὄξου ποταμοῦ. Ἀπὸ τοὺς Τουρκικοὺς ἐκείνους λαοὺς εἶχον ἀποσπασθῆ κατὰ καιροὺς οἱ βάρβαροι, οἱ ὁποῖοι, ἐπέφερον τόσα κακὰ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν μὲ τὰς ἐπιδρομάς των [1].

Κατὰ τὰ μέσα τοῦ 11ου αἰῶνος, περὶ τὸ 1050, πολεμικὰ στίφη τῶν μονάδων ἐκείνων κατῆρχοντο πρὸς τὸν Νότον, καὶ ἐπέπεσαν συγχρόνως καὶ κατὰ τοῦ Ἀραβικοῦ καὶ κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους. Τὸ Κράτος τῶν Ἀράβων καταλύεται ἀμέσως, ἀλλ' ὄχι καὶ

1. Μετὰ τοὺς Οὖνους, οἱ ὁποῖοι ἤνοιξαν τὴν ἐπιδρομήν, ἔρχονται κατὰ σειρὰν οἱ **Ἄβαροι**, οἱ **Βούλγαροι**, οἱ **Πετσενέγοι**, οἱ **Οὔγγροι** κλπ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἡ θρησκεία των, διότι οἱ Τοῦρκοι ἐδέχθησαν τὸν Ἰσλάμ, καὶ οὕτω, ὁ Μωαμεθανισμὸς ἀνεζωογονήθη διὰ τοῦ νέου τούτου πολεμοχαροῦς λαοῦ. Μία ἀπὸ τὰς Τουρκικὰς φυλάς, αἱ ὁποῖαι προσῆλθον εἰς τὸν Μωαμεθανισμόν, ἦσαν οἱ ***Σελτζοῦκοι,*** ὅτε δὲ οὗτοι ἐπροχώρησαν εἰς τὴν Ἀρμενίαν, ἡ ὁποία διετέλει ὑπὸ τὴν Βυζαντινὴν κυριαρχίαν, ἦλθον διὰ πρώτην φορὰν εἰς σύγκρουσιν μὲ τοὺς Ἕλληνας.

Οἱ αὐτοκράτορες.—Ἡ ἐποχή, ἡ ὁποία παρακολουθεῖ ἀμέσως τὴν Μακεδονικὴν δυναστείαν, εἶναι ἐποχὴ παρακμῆς. Ἡ δυναστεία τῶν Κομνηνῶν, ἡ ὁποία ἔμελλε νὰ δώσῃ εἰς τὸ Κράτος νέαν λάμψιν, δὲν ἐστηρίχθη ἀμέσως. Παρεμπίπτουν 24 ἔτη (1057—1081), κατὰ τὰ ὁποῖα πέντε αὐτοκράτορες διεδέχοντο ἀλλήλους [1]. Ὁ ***Ἰσαάκιος ὁ Κομνηνὸς*** ἔδειξε σθένος καὶ δραστηριότητα, ἀλλ' οἱ διάδοχοι αὐτοῦ, αἱ ***Δουκάδες,*** ἦσαν βασιλεῖς, οἱ ὁποῖοι, ἀντὶ νὰ φροντίζουν διὰ τὸν στρατόν, ὑπεστήριζον τὰ γράμματα καὶ τοὺς λογίους. Εἰς τὸ μεταξὺ οἱ Σελτζοῦκοι εὗρον καιρὸν καὶ ὁλοὲν ἐπροχώρουν. Ἡ ἀνάγκη ἐπιβάλλει τότε ὡς αὐτοκράτορα πάλιν ἕνα γενναῖον στρατιώτην, τὸν ***Ῥωμανὸν τὸν Διογένην,*** ὁ ὁποῖος ἐδόξασεν, ἀλλὰ προσκαίρως τὰ Ἑλληνικὰ ὅπλα.

Ῥωμανὸς ὁ Διογένης.—Οἱ Ἑλληνικοὶ στρατοὶ πολεμοῦν γενναιότατα, διὰ ν' ἀναχαιτίσουν τὴν ὁρμητικὴν προέλασιν τῶν Σελτζούκων, ἡ ἀνδρεία των, λέγουν οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοί, ἐνθυμίζει τὴν δόξαν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἀλλ' ὁ ἡγεμὼν τῶν πολεμοχαρῶν ἐκείνων στιφῶν ***Ἄλπ — Ἀρσλὰν*** (Γενναῖος Λέων) διαρκῶς προχωρεῖ. Εὑρίσκει ὅμως ἰσάξιον ἀντίπαλον τὸν αὐτοκράτορα Ῥωμανόν, τοῦ ὁποίου ἡ ἀνδρεία ἔδιδε τὴν ἐλπίδα, ὅτι εἷς νέος ***Λέων Ἴσαυρος*** θὰ ἐγίνετο ὁ σωτὴρ τοῦ Κράτους. Ἡ ἀπεγνωσμένη πάλη τοῦ γενναίου ἐκείνου αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος ἠκολούθησε τὰς ἐνδόξους παραδόσεις τοῦ Μακεδονικοῦ οἴκου, δίδει μίαν λαμπρὰν εἰκόνα ἡρωϊκοῦ καὶ τραγικοῦ συγχρόνως μεγαλείου.

---

1. **Ἰσαάκιος Α΄ ὁ Κομνηνὸς** (1057—1059), **Κωνσταντῖνος ὁ Δούκας** (1059—1067), **Διογένης ὁ Ῥωμανὸς** (1068—1071), **Μιχαὴλ ὁ Δούκας** (1071—1078), **Νικηφόρος ὁ Βοτανειάτης** (1078—1081).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡρωϊκοὶ ἀγῶνες (1068—1071).—Ὁ στρατός, μὲ τὸν ὁποῖον ἦτο ὑποχρεωμένος ὁ Ῥωμανὸς ν' ἀντιμετωπίσῃ τὸν φοβερὸν ἀντίπαλον εὑρίσκετο εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν, τὸ ἀκαταδάμαστον ὅμως θάρρος τοῦ βασιλέως ἔδωκε δύναμιν εἰς τοὺς στρατιώτας, ἐλπίδας εἰς τοὺς ὑπηκόους του. Οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἤδη εἰσχωρήσει εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες τρέπουν εἰς φυγὴν τοὺς στρατοὺς αὐτῶν. Ὁ ἀκούραστος βασιλεὺς πανταχοῦ εὑρίσκεται καί, ἐνῷ τὸν ἐνόμιζον πλησίον τῆς Ἀντιοχείας, αὐτὸς ἐπιτίθεται ἐναντίον τῶν Σελτζούκων εἰς τὴν Τραπεζοῦντα. Πάντοτε ὁ ἴδιος μάχεται εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν μὲ ἀκατάβλητον ἡρωϊσμόν, ἡ φήμη του διαδίδεται καὶ τὸ ὄνομά του ἐμποιεῖ τρόμον εἰς τοὺς Τούρκους. Μὲ μικρὰς δυνάμεις, μὲ σιδηρᾶν ὅμως καρτερίαν, διεξήγαγεν ὁ Ρωμανὸς ὁ Διογένης τρεῖς ἐπιπονωτάτας ἐκστρατείας, γεμάτας ἀπὸ ἡρωϊκοὺς ἄθλους, καὶ κατώρθωσε τέλος ν' ἀπωθήσῃ τοὺς Τούρκους ἕως τὸν Εὐφράτην ποταμόν, ὁ ὁποῖος ἦτο τὸ παλαιὸν σύνορον τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας.

Εἰς τετάρτην ἐκστρατείαν ὁ Ρωμανὸς ἀνέπτυξε καταπληκτικὴν ἔντασιν δυνάμεων, μὲ στρατὸν 100.000 ἐπεχείρησε ν' ἀπελευθερώσῃ ἀπὸ τοὺς Τούρκους τὴν Ἀρμενίαν. Ὁ Ἄλπ—Ἀρσλάν, μόλις ἔμαθε τὴν εἰσβολήν, τρέχει εἰς συνάντησιν τοῦ Ῥωμανοῦ, καὶ οἱ δύο στρατοὶ ἔρχονται εἰς ἰσχυρὰν σύγκρουσιν. Ὁλόκληρον τὴν ἡμέραν ἐπολέμησαν μὲ πεῖσμα καὶ μὲ δύναμιν ἡρώων Ἕλληνες καὶ Τοῦρκοι. Τὴν ἑπομένην συμπλέκονται πάλιν, ὁ αὐτοκράτωρ μάχεται ὡς λέων. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους κάμπτονται τὰ Ἑλληνικὰ τάγματα, ὁ Ῥωμανὸς περικυκλώνεται, πληγώνεται καὶ συλλαμβάνεται αἰχμάλωτος ***(1071).***

Ἡ ἡμέρα ἐκείνη τοῦ 1071 εἶναι ἡμέρα κρίσιμος διὰ τὸ Κράτος. Ἡ Μικρὰ Ἀσία, ἡ ὁποία εἶχε δώσει εἰς τὸν Μεσαιωνικὸν Ἑλληνισμὸν ἡρωϊκοὺς αὐτοκράτορας καὶ στρατηγούς, χάνεται πλέον, διότι εἰς τὰς ἐνδόξους ἐκείνας χώρας τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ στήνει τώρα τὰς σκηνάς του ὁ νομαδικὸς λαὸς τῶν Τούρκων. Ἐντύπωσιν ἔκαμεν εἰς τὰς μεταγενεστέρας γενεὰς ἡ μεγαλοφροσύνη τοῦ Ἄλπ—Ἀρσλάν, ὁ ὁποῖος ἐτίμησε τὸν Ῥωμανὸν καὶ τέλος ἀπέλυσεν αὐτὸν μὲ συνθήκας. Ἀλλ' εἰς τὴν πρωτεύουσαν εἶχεν ἤδη ἀνακηρυχθῆ ἄλλος αὐτο-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κράτωρ, ὁ δὲ τόσον συμπαθὴς ἥρως Ῥωμανὸς συνελήφθη ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτας καὶ εὗρε τραγικώτατον τέλος [1].

Οἱ λόγιοι καὶ οἱ στρατιωτικοί.—Ἡ προσφιλὴς ἀσχολία τοῦ ***Μιχαὴλ Ζ΄*** τοῦ ***Δούκα,*** ὁ ὁποῖος διεδέχθη τὸν ἥρωα Ῥωμανὸν Διογένην, ἦτο νὰ γράφῃ στίχους καὶ νὰ συναναστρέφεται λογίους καὶ σχολαστικούς, οἱ ὁποῖοι ἐκυβέρνων τὸ Κράτος. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Τοῦρκοι εἰσορμοῦν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ κατακτοῦν ἀλληλοδιαδόχως τὰ θέματα αὐτῆς, εἰς δὲ τὴν Εὐρώπην ἐπαναστατοῦν οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Βούλγαροι. Ἡ ἀναστάτωσις ἐκείνη φέρει τὴν ἐξέγερσιν ἐπιφανῶν στρατηγῶν, διότι οἱ μεγάλοι στρατιωτικοὶ οἶκοι δὲν ἀνέχονται πλέον νὰ κυβερνῶνται ὑπὸ ἀνθρώπων, «*οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχον ἴδει ποτὲ πολέμιον κατὰ πρόσωπον, ἐνῷ αὐτοὶ ἀγρυπνοῦν, διὰ νὰ κοιμῶνται ἐκεῖνοι ἥσυχοι*». Αἱ ἐπαναστάσεις διαδέχονται ἀλλήλας. Τέλος ἐπιφαίνεται ὁ σωτήρ, εἷς νεαρώτατος στρατηγός, ὁ ***Ἀλέξιος Κομνηνός,*** ὁ ὁποῖος κατισχύει καὶ στέφεται αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν (1081). Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἀνοίγει ἐποχὴν ἡρώων βασιλέων, οἱ ὁποῖοι ἔδωκαν εἰς τὸ Κράτος τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἰσχυρὰν ἀναλαμπήν. Ἡ βασιλεία του συνδέεται μὲ μεγάλα κοσμοϊστορικὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν Εὐρώπην καὶ φέρουν μεγάλας ἀνατροπὰς εἰς τὴν Ἀνατολήν.

β΄.—Ἡ Φεουδαλικὴ Εὐρώπη καὶ αἱ Σταυροφορίαι.

Τὰ Εὐρωπαϊκὰ Κράτη.—Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς λαμπρότητος τοῦ Βυζαντίου, περὶ τὸ 1000 μ. Χ., ἡ Εὐρώπη ἦτο βυθισμένη εἰς τὴν ἀμάθειαν καὶ τὴν βαρβαρότητα, ἀλλ' ἀπὸ

1. «Μόλις εἶδεν ὁ Ἄλπ—Ἀρσλὰν τὸν Ῥωμανὸν ἔσπευσε νὰ τὸν περιπτυχθῇ καὶ τοῦ εἶπε· «μὴ φοβοῦ, βασιλεῦ. Θὰ σὲ τιμήσω ἐπαξίως τῆς ὑπεροχῆς τοῦ Κράτους σου». Διέταξε δὲ νὰ δώσουν εἰς αὐτὸν τὴν ἁρμόζουσαν βασιλικὴν περιποίησιν, τὸν προσεκάλει νὰ συντρώγουν, καὶ νὰ συνομιλοῦν καὶ τὸν εἶχεν ὁμότιμον. Ὅτε δὲ τὸν ἠρώτησε «τί θὰ μὲ ἔκαμνες, ἂν μὲ εἶχες συλλάβει αἰχμάλωτον;»—«Γνώριζε, ἀπήντησεν ὁ βασιλεύς, ὅτι θὰ διέτασσον νὰ μαστιγωθῇς.»—«Ἀλλ' ἐγώ, λέγει ὁ Σουλτᾶνος, δὲν θὰ μιμηθῶ τὴν σκληρότητά σου. Ἀκούω ὅμως, ὅτι ὁ ἰδικός σας Χριστὸς νομοθετεῖ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν συγχώρησιν» (Βυζαντινοὶ καὶ Ἄραβες χρονογράφοι.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοὺς σκοτεινοὺς ἐκείνους χρόνους ἤρχισαν νὰ δημιουργοῦνται οἱ λαοὶ καὶ τὰ κράτη αὐτῆς. Ἐκ τοῦ διαμελισμοῦ τοῦ μεγάλου Φραγκικοῦ κράτους τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου, ὁ ὁποῖος προῆλθεν ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Νορμανδῶν, παρήχθησαν τὰ τέσσαρα μεγάλα Κράτη τῆς Γαλλίας, τῆς Γερμανίας, τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ἰταλίας. Τότε ἤρχισαν νὰ συγκροτοῦνται καὶ τὰ μικρότερα κράτη (Σκανδιναυΐας, Πολωνίας κλπ.) καὶ ἐν γένει ἀπὸ τότε ἤρχισε νὰ δημιουργῆται ἡ ἐπικρατήσασα πολιτικὴ διαμόρφωσις τῆς Εὐρώπης.

Οἱ λαοὶ καὶ τὰ κράτη τῆς Εὐρώπης ἐχωρίζοντο διὰ τῆς γλώσσης, τῶν ἐθίμων καὶ τῶν ἀντιζηλιῶν. Εἶχον ἐν τούτοις ἕνα ἰσχυρὸν δεσμὸν πρὸς ἀλλήλους, τὴν θρησκείαν. Ὅλοι οἱ λαοὶ οὗτοι, ὅπως καὶ ὁ Ὀρθόδοξος Βυζαντινὸς λαός, ἐσχημάτιζον τὸν ***Χριστιανικὸν κόσμον*** τῆς Δύσεως, ὁ ὁποῖος ἵστατο ἀντιμέτωπος πρὸς τὸν ἐπίσης ἐκτεταμένον ***Μουσουλμανικὸν κόσμον***. Οἱ δύο οὗτοι κόσμοι ἔχουν ἤδη ἔλθει εἰς σύγκρουσιν, ὄχι μόνον εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Δύσιν, διότι ἡ μακρὰ πάλη, ἡ ὁποία διεξήχθη εἰς τὴν Πυρηναϊκὴν Χερσόνησον μεταξὺ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ Μωαμεθανισμοῦ, ἐλάμπρυνε τὴν Μεσαιωνικὴν Ἱσπανίαν. Ἀλλ' ἔρχεται ὁ καιρός, κατὰ τὸν ὁποῖον γίνεται γενικὴ ἡ σύγκρουσις καὶ μετατίθεται εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Ἡ Φεουδαλικὴ Εὐρώπη.—Τὰ Εὐρωπαϊκὰ βασίλεια δὲν ὡμοίαζον οὔτε κατὰ τὴν κοινωνικήν, οὔτε κατὰ τὴν πολιτικὴν διοργάνωσιν μὲ τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν. Εἰς τὴν Εὐρώπην, μετὰ τὸν διαμελισμὸν τοῦ Φραγκικοῦ κράτους, ἡ δύναμις τοῦ βασιλέως διαρκῶς ἠλαττώνετο, ηὔξανε δὲ ἀντιθέτως ἡ δύναμις τῶν κατὰ τόπους ἀρχόντων. Οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν οἱ ὁποῖοι ἐλέγοντο ***δοῦκες*** καὶ ***κόμιτες***, ἔγιναν ἀνεξάρτητοι. Τὰ βασίλεια λοιπὸν εὑρέθησαν κατακερματισμένα εἰς πλῆθος μικρῶν κρατιδίων. Ἕκαστον κρατίδιον ἐλέγετο ***φέουδον*** (feod), τὰ μεγάλα φέουδα ἦσαν τὰ ***δουκᾶτα***, τὰ μικρότερα αἱ ***κομιτεῖαι***. Τοιουτοτρόπως προῆλθε μία νέα διοργάνωσις τῆς κοινωνίας, ἡ ὁποία εἶναι γνωστὴ εἰς τὴν ἱστορίαν μὲ τὸ ὄνομα ***Φεουδαλισμός, ὁ ὁποῖος ἦτο τὸ πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν σύστημα ὁλοκλήρου τῆς Εὐρώπης*** καθ' ὅλον τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ Μεσαίωνος. Ὁ δίδων τὸ φέουδον εἶναι ὁ ***κυρίαρχος*** (suzérain), ὁ λαμβάνων αὐτὸ ***ὑπο-***

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τελὴς (vassal), ὁ εἷς αὐθέντης, ὁ ἄλλος δοῦλος. Εἰς πανηγυρικὴν τελετὴν ὁ ὑποτελὴς ἔκλινε γόνυ, ἔβαλλε τὰς χεῖρας του εἰς τὰς χεῖρας τοῦ αὐθέντου, καὶ ἔδιδεν εἰς αὐτὸν τὸν ***ὅρκον ὑποτελείας***, ὅτι θὰ εἶναι πάντοτε ὑποτελής, ὑποτεταγμένος εἰς αὐτόν, ***ἄνθρωπός του*** (homme lige).

Μονομαχία δικαστική.—Εἰς πεδίον φραγμένον καὶ ἐνώπιον τοῦ ἐπικυριάρχου, ἐν μέσῳ τῶν ὑποτελῶν του, οἱ διάδικοι ἔρχονται εἰς ἀγῶνα.

Τὸ ὠργανωμένον Βυζαντινὸν Κράτος.—Ἐπακολούθημα τῆς τοιαύτης τάξεως ἦτο ἡ ἀναρχία, διότι ἕκαστος φεουδάρχης ἦτο καὶ εἷς μικρὸς βασιλεύς, ἠδύνατο νὰ κάμνῃ πόλεμον μὲ τὸν ἄλλον, δὲν ἐστενοχωρεῖτο νὰ λάβῃ τὰ ὅπλα καὶ ἐναντίον τοῦ βασιλέως. Ἐντεῦθεν προέκυψαν εἰς τὴν Εὐρώπην κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν διαρκεῖς πόλεμοι καὶ ταραχαί. Ἡ ***Φεουδαλικὴ Εὐρώπη*** εὑρίσκετο εἰς χάος ἀναρχίας, καθ' ὃν χρόνον ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία ἦτο ***Κράτος,*** ὅπως τὸ ἐννοοῦμεν σήμερον. Ἐκεῖ, εἰς τὴν Δύσιν, ὁ βασιλεὺς περιεστοιχίζετο ἀπὸ φεουδάρχας καὶ πολεμιστὰς ἀνεξαρτήτους ἀπὸ αὐτὸν καὶ ἀπὸ ἀλλήλους, εἰς τὸ Βυζάντιον ὁ Αὐτοκράτωρ εἶναι ἀρχηγὸς μονίμου στρατοῦ, ὁ ὁποῖος φυλάσσει τὰ σύνορα τοῦ Κράτους του. Εἰς τὴν Εὐρώπην ὁ βασιλεὺς ἢ ὁ φεουδάρχης ἀποθνήσκων μοιράζει τὸ φέουδον ὡς ἰδιοκτησίαν εἰς τοὺς υἱούς του, ὁ δὲ Βυζαντινὸς Αὐτοκράτωρ διευθύνει κοινὴν κληρονομίαν καὶ διὰ τοῦτο μεταβιβάζει τὸ Κράτος ἀκέραιον εἰς τὸν διάδοχόν του, στερεῶς ὠργανωμένον μὲ τὴν ὑπαλληλικὴν ἱεραρχίαν καὶ μὲ τὴν συγκεντρωτικὴν διοίκησίν του.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Οἱ ἱππόται.—Εἰς τὴν Φεουδαλικὴν Εὐρώπην ὁ πόλεμος ἦτο ἡ μόνη ἐνασχόλησις, ἡ ὁποία ἤρμοζεν εἰς ἐλεύθερον ἄνθρωπον, καὶ οἱ μόνοι ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι εἶχον σημασίαν εἰς τὴν κοινωνίαν ἐκείνην, ἦσαν οἱ πολεμισταί. Τὸ ἴδιον συνέβαινεν καὶ εἰς τὴν παναρχαίαν Ἑλλάδα κατὰ τὴν λεγομένην Ὁμηρικὴν ἐποχήν. Οἱ πολεμισταὶ τῆς Μεσαιωνικῆς Δύσεως ἔχουν πολλὰ κοινὰ μὲ τοὺς ἥρωας τοῦ Ὁμήρου, καὶ ἐν γένει ἡ Φεουδαλικὴ Εὐρώπη ἐνθυμίζει τὴν ἐποχήν, τὴν ὁποίαν περιγράφουν τὰ Ὁμηρικὰ ἔπη, τὴν ἐποχὴν περὶ τὸ 1000 π.Χ. Οἱ αὐθένται ἐπολέμουν ἔφιπποι, βαρύτατα ὡπλισμένοι καὶ ἐλέγοντο ***ἱππόται*** (chevaliers), ὄνομα τιμητικόν, μὲ τὸ ὁποῖον διεκρίνοντο ἄλλοτε καὶ οἱ περίβλεπτοι Ὁμηρικοὶ ἥρωες.

Στρατιωτικὸς ἐπίσκοπος πολεμῶν μὲ ῥόπαλον. Εἶνε ὁ Eudes ἐπίσκοπος Bayeux, μαχόμενος εἰς τὴν μάχην τοῦ Hasting (1066 εἰς τὴν Ἀγγλίαν).—Οἱ στρατ. ἐπίσκοποι ἐμάχοντο πολλάκις ὄχι μὲ ξίφος, ἀλλὰ μὲ κορύνην, φαντάζόμενοι ὅτι οὕτω δὲν παρεβίαζον τοὺς ἐκκλησ. κανόνας, οἱ ὁποῖοι ἀπαγορεύουν τὴν χύσιν αἵματος (ἀπὸ τὴν περίφημον Tapisserie de Bayeux, τὴν ὁποίαν ἐκέντησεν ἡ Ματθίλδη, ἡ σύζυγος τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Κατακτητοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπεικόνισε τὰ ἐπεισόδια τῆς κατακτήσεως τῆς Ἀγγλίας κατὰ τὸ 1066).

Οἱ ἱππόται ἀπετέλουν κληρονομικὴν τάξιν εὐγενείας. Ὁ βίος αὐτῶν διήρχετο εἰς τὸν πόλεμον, τὰς μονομαχίας καὶ εἰς τὸ κυνήγιον. Συνήθης δὲ διασκέδασις αὐτῶν ἦσαν αἱ ψευδομάχαι (tournois), αἱ ὁποῖαι ἐτελοῦντο ὡς πανήγυρις μεταξὺ ὁμάδων. Ἦσαν καὶ περιστάσεις κατὰ τὰς ὁποίας αἱ μονομαχίαι, ἐχρησίμευον ὡς τρόπος διαδικασίας εἰς τὰς κοινωνίας ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι δὲν ἦσαν πολιτισμέναι, καὶ αἱ ὁποῖαι ἐνόμιζον ὅτι διὰ θαύματος ὁ Θεὸς ἐξέφερε τὴν κρίσιν αὐτοῦ (διὰ τοῦτο ἐλέγοντο ***θεοκρισίαι***). Ἔζων δὲ οἱ ἱππόται εἰς κάστρα ἐρημικὰ καὶ ἰσχυρά, ἠρέσκοντο δὲ πολὺ ν' ἀκούουν εἰς τὰ μακρὰ συμπόσιά των τοὺς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τροβαδούρους, οἱ ὁποῖοι ἔψαλλον τὰ κατορθώματα τῶν προγόνων των. Ὁμοίως καὶ οἱ ἥρωες τοῦ Ὁμήρου ἐτέρποντο εἰς τὰ ἀνάκτορά των ν' ἀκούουν τοὺς ἀοιδοὺς ᾄδοντας τὰ ***κλέα ἀνδρῶν ἡρώων.***

Ἡ κοινωνία.—Καθ' ὃν χρόνον διασκέδαζον οἱ εὐγενεῖς εἰς τὸν πόλεμον ἢ εἰς τὰ κάστρα των, ὁ βίος ἦτο πολὺ σκληρὸς διὰ τὰς ἄλλας κοινωνικὰς τάξεις καὶ ἰδίως διὰ τοὺς χωρικούς. Ἡ φεουδαλικὴ κοινωνία τῆς Εὐρώπης ἦτο πολὺ δυστυχής.

Οἱ ἱππόται δὲν ἦσαν ἀνώτεροι ἀπὸ τοὺς ἀγροδιαίτους κατὰ τὴν συμπεριφοράν, ὀλίγον δὲ διέφερον κατὰ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν, ὅλη δὲ ἡ κοινωνία ἦτο βυθισμένη εἰς παχυλὴν ἀμάθειαν καὶ ἠθικὴν παραλυσίαν. Μόνον τὸ αἴσθημα τῆς ἀλαζονείας, τὸ ὁποῖον προήρχετο ἀπὸ τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν πολεμικὴν ἀρετήν, ἦτο ἀνεπτυγμένον εἰς τοὺς ἱππότας, θὰ ἐστερεῖτο τῆς τιμῆς αὐτοῦ ὁ ἱππότης, ὁ ὁποῖος θὰ ἠνείχετο ὕβριν χωρὶς νὰ ἐκδικηθῇ. Ἐκ τούτου προῆλθεν ὁ ***ἱπποτισμός*** (chevalerie), καὶ τὸ αἴσθημα σεβασμοῦ πρὸς τοὺς ἄλλους ἰδίως πρὸς τὴν γυναῖκα, ὁ ὁποῖος μὲ τὰ ὑψηλόφρονα αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα ἐνέπνεεν ἔφερε κάποιαν ἐξημέρωσιν εἰς τὰ ἀγροῖκα ἤθη τῆς φεουδαλικῆς κοινωνίας.

Ἡ ἐκκλησία καὶ ὁ πάπας.—Ἡ Ἐκκλησία ἐπροσπάθησε νὰ φέρῃ βελτίωσίν τινα εἰς τὰ βάρβαρα ἐκεῖνα ἤθη καὶ ἀνακούφισιν εἰς τὴν πάσχουσαν ἐκείνην κοινωνίαν. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐκκλησία δὲν εὑρίσκετο εἰς καλυτέραν κατάστασιν, καὶ εἰς αὐτὴν ἐπεκράτει ἡ ἰδία ἀμάθεια καὶ ἡ ἰδία διαφθορά. Οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ ἀββᾶδες (ἡγούμενοι) ἀπετέλουν καὶ οὗτοι τάξιν εὐγενῶν, εἶχον τοὺς ἵππους, τὸν ὁπλισμόν των, ἐπήγαινον εἰς τὸ κυνήγιον, εἰς τὸν πόλεμον, πολλοὶ ἦσαν νυμφευμένοι καὶ ἔζων μὲ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα εἰς τὴν ἐπισκοπὴν ἢ τὰ μοναστήριά των.

Ἐν μέσῳ τῆς κοινωνικῆς ἐκείνης συγχύσεως ἐθεμελιώθη καὶ ἐμεγάλωσεν ἡ δύναμις τοῦ πάπα, ὁ ὁποῖος ἔγινε μὲ τὸν καιρὸν τὸ πρῶτον πρόσωπον, ὁ πρωταγωνιστὴς εἰς τὴν Μεσαιωνικὴν Εὐρώπην. Ἡ Ῥώμη ἦτο ἡ πρωτεύουσα τοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου τῆς Δύσεως, ἡ «*αἰωνία πόλις*», ὁ ἐπίσκοπος αὐτῆς ἦτο ὁ τοποτηρητὴς (vicarius) τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Τὴν ἰσχυρὰν ταύτην δύναμιν μετεχειρίσθησαν οἱ πάπαι πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν πολιτι-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

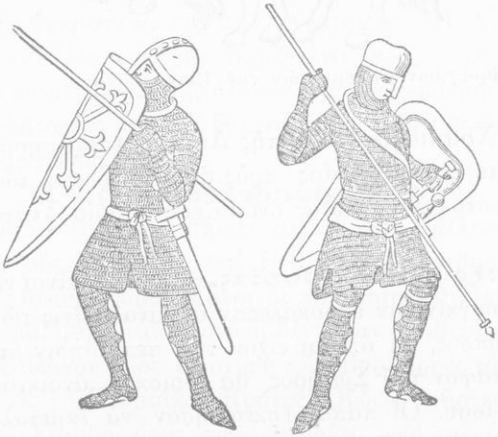
κῶν αὐτῶν σκοπῶν, καὶ κατώρθωσαν ν' ἀποκτήσουν, ὡς γνωρίζομεν, ἐκτὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς, καὶ κοσμικὴν ἐξουσίαν. Ἀπαύστως δὲ οἱ πάπαι ἠγωνίζοντο διὰ νὰ καθυποτάξουν καὶ τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, εὗρε δὲ κατάλληλον εὐκαιρίαν τὴν ἀγάπην τῶν λαῶν τῆς Δύσεως πρὸς τοὺς ***Ἁγίους Τόπους,*** τοὺς ὁποίους καθηγίασαν οἱ πόδες τοῦ Κυρίου. Πολλοὶ δὲ ἄλλοι ἰσχυροὶ λαοί, οἱ Νορμανδοί, Γερμανοί, Ἐνετοί, ἔρριπτον ἁρπακτικὰ βλέμματα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολήν. Ὁ πάπας λοιπὸν μετεχειρίσθη τὸ ξῖφος τῶν Σταυροφόρων πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ παλαιοῦ μεγάλου σχεδίου αὐτοῦ.

Ἔνδυμα τοῦ 13ου αἰῶνος.

Ἔνδυμα πτωχοῦ Ἰουδαίου.

Πολεμισταὶ τοῦ 12ου αἰῶνος.

Αἱ σταυροφορίαι. Ὁ ***Πανάγιος τάφος*** τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ ὑπῆρξε διηνεκῶς ἀπὸ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ σεβασμιώτατος τόπος προσκυνήματος, εἰς τὸν ὁποῖον συνέρρεον ὅλα τὰ μέρη τοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου, ἀθρόοι οἱ προσκυνηταί. Οἱ Ἄραβες Μουσουλμάνοι, διὰ τοὺς ὁ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ποίους ἡ Ἱερουσαλὴμ εἶναι Ἁγία πόλις, ἐσέβοντο τὸν τάφον τοῦ Σωτῆρος καὶ τὴν μεγαλοπρεπῆ βασιλικήν, τὴν ὁποίαν εἶχον κτίσει ἐπ᾽ αὐτοῦ οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες, καὶ οὕτως οἱ προσκυνηταὶ ἔκαμνον ἐλευθέρως τὸ ταξίδιον καὶ τὸ προσκύνημά των. Ἀλλ᾽ οἱ Τοῦρκοι Σελτζοῦκοι, οἱ ὁποῖοι ἐκυρίευσαν τὸν 11ον αἰῶνα (1074) τὴν Ἱερουσαλήμ, δὲν ἦσαν ἀνεκτικοὶ ὅσον οἱ Ἄραβες, κατεδίωκον τοὺς προσκυνητὰς καὶ ἐπέβαλλον εἰς αὐτοὺς πολ-

Μάχη μεταξὺ Φράγκων πολεμιστῶν τοῦ 13ου αἰῶνος.

λὰς ταλαιπωρίας. Οἱ Χριστιανικοὶ λαοὶ τῆς Δύσεως ἐπεχείρησαν μεγάλας καὶ περιφήμους ἐκστρατείας πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἁγίων τόπων. Τὰς ἐκστρατείας ταύτας ὀνομάζει ἡ ἱστορία ***Σταυροφορίας***.

Τὸ κήρυγμα τῆς Σταυροφορίας.—Εὔκολον εἶναι νὰ φαντασθῶμεν πόσην συγκίνησιν ἐπροκάλεσαν αἱ καταδιώξεις τῶν Σελτζούκων εἰς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι εἶχον τὴν πεποίθησιν ὅτι ἂν ἐπεσκέπτοντο τὸν τάφον τοῦ Σωτῆρος θὰ εὕρισκον ἀνοικτὰς τὰς πύλας τοῦ παραδείσου. Οἱ πάπαι ἐσκέφθησαν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὸ αἴσθημα ἐκεῖνο. Ὁ πάπας ***Οὐρβανὸς ὁ Β΄*** ἐκήρυξε τὴν Σταυροφορίαν καὶ παρεκίνησε τοὺς ἱππότας νὰ ὑπηρετήσουν τὸν Χριστὸν ἐναντίον τῶν ἀπίστων, μεγάλην δὲ βοήθειαν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

εὗρεν ἀπὸ ἕνα ἐνθουσιώδη μοναχὸν τὸν ***Πέτρον τὸν Ἐρημίτην***. Ἦτο μικρὸς καὶ ἰσχνὸς καὶ ἐνδεδυμένος μὲ μικρὸν ῥάσον, τὸ ὁποῖον εἶχε κουκούλαν καὶ διὰ τοῦτο ὠνομάζετο ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς ἱστορικοὺς ***Κουκούπετρος***. Τὸ κήρυγμά του διήγειρε παντοῦ ἐνθουσιασμόν. Ὅσοι ἀνελάμβανον τὴν ἐπίπονον ἐκείνην ἐκστρατείαν ἔβαλλον ἕνα σταυρὸν ἀπὸ ὕφασμα εἰς τὸν ὦμον καὶ ἐγίνοντο ***Σταυροφόροι.***

Κατὰ τὰς μακρυνὰς ἐκείνας ἐκστρατείας ἐκυλίσθησαν ὡς κύματα ἀπὸ τὴν Εὐρώπην εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἑκατομμύρια ἀνθρώπων. Ἡ πίστις δὲν ἦτο τὸ μόνον ἐλατήριον. Πολλοὶ ἱππόται ἐπήγαινον ὡς τυχοδιῶκται εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς, αἱ ὁποῖαι ἐθεωροῦντο δικαίως ὡς αἱ χῶραι τοῦ πλούτου καὶ τῶν ἀγαθῶν. Εἰς τὴν κολοσσιαίαν ταύτην κίνησιν τῆς Δύσεως ὑποκρύπτεται καὶ μέγας ἐμπορικὸς καὶ πολιτικὸς σκοπός, ἦτο δὲ οὗτος ἡ κατάκτησις τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ὁ σφετερισμὸς τοῦ ἐμπορίου αὐτῆς.

Πολλαὶ εἶναι αἱ ἐκστρατεῖαι τῶν σταυροφόρων. Συνήθεια ἐπεκράτησε ν' ἀριθμοῦνται ὀκτὼ εἰς τὴν ἱστορίαν. Τὴν ***πρώτην*** καὶ ***τετάρτην***, αἱ ὁποῖαι εἶναι αἱ σημαντικώτεραι, ὡδήγουν μεγάλοι αὐθέντται, τὰς ἄλλας βασιλεῖς. Ἡ Α΄ Σταυροφορία κατέληξεν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἁγίων τόπων καὶ τὴν ἵδρυσιν ***Φραγκικῶν ἡγεμονιῶν*** εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἡ Δ΄ ἀντὶ νὰ διευθυνθῇ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, παρεξέκλινε πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ κατέληξεν εἰς τὴς ἅλωσιν τῆς πρωτευούσης τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Φράγκων εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας.

Ἡ πρώτη σταυροφορία (1096).— Τέσσαρα σώματα στρατοῦ ἐσχηματίσθησαν κυρίως ἀπὸ Γάλλους, ἔπειτα ἀπὸ Νορμανδούς, Γερμανοὺς καὶ Ἰταλούς, καὶ συνηθροίσθησαν ἀπειροπληθεῖς σταυροφόροι. Μόνοι οἱ πολεμισταὶ θὰ ἔφθανον ἕως 600.000. Τὰ πολεμικὰ ταῦτα στίφη δὲν ἦσαν ἀληθινὸς στρατός, ἦσαν κάτι τι ἀνάλογον πρὸς τὰ στίφη τῶν Βαρβάρων, τὰ ὁποῖα εἶχον εἰσβάλει εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν Κράτος. Οὐδεὶς ὑπῆρχεν ἀρχηγός, ἀλλ' ἕκαστος Σταυροφόρος συνεκεντροῦτο περὶ τοὺς σπουδαιοτέρους αὐθέντας, ὁ ἐπιφανέστερος ὅλων τῶν ἀρχηγῶν ἦτο ὁ γενναῖος καὶ συνετὸς Γάλλος πολεμιστὴς ***Γοδεφρεῖδος Δὲ Βουγιών***.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν ἁγίων τόπων.—Οἱ Σταυροφόροι ἔφθασαν διὰ ξηρᾶς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Ἕλλην αὐτοκράτωρ ἔδωκεν εἰς τοὺς Σταυροφόρους τροφὰς καὶ κάθε ἄλλην βοήθειαν, ἀλλ' οὗτοι ἐπροξένησαν φοβερὰ δεινὰ εἰς τὴν χώραν. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀλέξιος Α΄, ὁ ὁποῖος ἦτο βασιλεύς, ἔσπευσε τότε νὰ τοὺς διαπεραιώσῃ εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἡ πρώτη πόλις, τὴν ὁποίαν συνήντησαν ἦτο ἡ Νίκαια, τὴν πολιορκοῦν καὶ κυριεύουν αὐτήν. Ἀλλ' ἡ θερμότης τοῦ κλίματος, καὶ ἡ ἔλλειψις τροφῶν ἐθέρισαν τοὺς Σταυροφόρους. Ἐξ ἄλλου τὰ βέλη τῶν ἐλαφρῶν ἱππέων τῶν Τούρκων ἐδεκάτιζον τοὺς βαρεῖς πολεμιστὰς τῆς Δύσεως, φορτωμένους μὲ τοὺς φολιδωτοὺς αὐτῶν θώρακας. Ἐπὶ τέλους κατόπιν ἀνηκούστων κόπων ἔφθασαν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ μετὰ πολιορκίαν ἑνὸς ἔτους ἐκυρίευσαν τὴν μεγάλην Ἑλληνικὴν πόλιν.

Ἱππότης τῆς Α΄ Σταυροφορίας.

Μόλις τρία ἔτη μετὰ τὴν ἀναχώρησίν των οἱ Σταυροφόροι εἶδον τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἔπεσαν γονυκλινεῖς καὶ ἔκλαυσαν ἀπὸ χαρὰν καὶ ηὐχαρίστησαν τὸν Θεόν, ὅτι τοὺς ἠξίωσε νὰ ἴδουν τὴν Ἁγίαν πόλιν. Δὲν ἦσαν ὅμως πλέον παρὰ μόνον 25,000 πολεμισταί, ἀπὸ τὴν Νίκαιαν ἕως τὴν Ἱερουσαλὴμ εἶχον ἀφήσει 600.000 πτώματα εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς ἐρήμους τῆς Ἀσίας. Ἀλλ' ἡ Ἱερουσαλὴμ ἦτο καλῶς ὠχυρωμένη, καὶ μόνον μὲ πολλοὺς ἀγῶνας εἰσέρχονται εἰς τὴν πόλιν (1099). Φοβερὰ ἦτο ἡ σφαγή, τὴν ὁποίαν ἔκαμαν εἰς τοὺς Σελτζούκους.

Αἱ Φραγκικαὶ ἡγεμονίαι τῆς Ἀνατολῆς.—Ἀφοῦ ἀπηλευθέρωσαν οἱ ἱππόται τοὺς Ἁγίους Τόπους, ἤρχισαν νὰ ἱδρύουν ἰδικά των Φραγκικὰ Κράτη. Οἱ μεγάλοι αὐθέντται, οἱ ὁποῖοι κατέκτησαν τὸν τόπον ἔγιναν ***βασιλεῖς, πρίγκιπες, κόμιτες,*** οἱ ἁπλοῖ ἱππόται ἔγιναν ***βαρῶνοι.*** Τὸ φεουδαλικὸν σύστημα τῆς Εὐρώπης μετεφυτεύθη εἰς τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην.

Τὸ σπουδαιότερον Κράτος, τὸ ἱδρυθὲν εἰς τὴν Συρίαν ἀπὸ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοὺς Σταυροφόρους, ἦτο τὸ ***Βασίλειον τῆς Ἱερουσαλήμ,*** τοῦ ὁποίου βασιλεὺς ἔγινεν ὁ Γοδεφρεῖδος δὲ Βουγιών. Μὲ τὸ βασίλειον τοῦτο συνεδέθησαν τὸ ***Πριγκιπᾶτον τῆς Ἀντιοχείας*** καὶ ἄλλαι μικρότεραι ἡγεμονίαι. Οἱ δὲ αὐθένται ἐγκατεστάθησαν εἰς ἰσχυρὰ ***κάστρα***, τῶν ὁποίων σώζονται καὶ σήμερον ἐπιβλητικὰ ἐρείπια. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔγιναν κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον Φραγκικὰ Κράτη καὶ ὁ φεουδουλικὸς βίος ἤκμασεν εἰς τὴν Ἀνατολήν. Οἱ αὐθένται διήρχοντο τὸν καιρόν των, ὅπως καὶ εἰς τὴν Δύσιν, εἰς τὰ κάστρα των, εἰς μονομαχίας καὶ εἰς διαρκεῖς πολέμους μὲ τοὺς Μουσουλμάνους, ἐνίοτε ἀναμεταξύ των καὶ μὲ τοὺς Βυζαντινούς. Ὁ βίος τῶν ἰθαγενῶν Ἑλλήνων ἔγινε κατὰ τὴν κατάκτησιν τῶν Σταυροφόρων σκληρότερος παρὰ ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῶν Μουσουλμάνων.

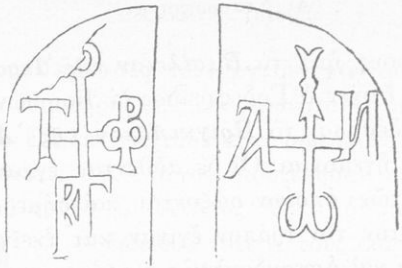
Ἡ Δύσις ἠναγκάσθη νὰ κάμῃ κατόπιν καὶ ἄλλας πολλὰς Σταυροφορίας. Ἀλλ' ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς ἀντικατεστάθη ἀπὸ ἄλλα ὑλικώτερα αἰσθήματα, καὶ οἱ ἱππόται δὲν ἐσκέπτοντο παρὰ μόνον πῶς νὰ ἁρπάσουν γαίας καὶ νὰ γίνουν καὶ αὐτοὶ αὐθένται. Ἡ ἐλπὶς δὲ τοῦ κέρδους προσείλκυσεν ἀργότερα καὶ ἐμπόρους ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν, καὶ ἰσχυραὶ ἐμπορικαὶ πόλεις τῆς Ἰταλίας, ἡ ***Ενετία*** καὶ ἡ ***Γένουα***, ἐβοήθουν μὲ τὰ πλοῖα των τοὺς Σταυροφόρους καὶ ὡς ἀντάλλαγμα ἐλάμβανον πολλὰ ἐμπορικὰ προνόμια εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν Σταυροφοριῶν ὑπῆρξαν πολὺ μεγάλα. Διότι συνετέλεσαν, ὥστε νὰ γνωρίσῃ ἡ βάρβαρος Εὐρώπη τὴν πολιτισμένην Ἀνατολήν. Οἱ Σταυροφόροι ἦλθον εἰς σχέσεις μὲ τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Μωαμεθανούς, τοὺς κληρονόμους τῶν δύο μεγάλων πολιτισμῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Ἀραβικοῦ. Ἐκ τῆς γνωριμίας δὲ ταύτης μετεδόθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην πολλαὶ χρήσιμοι συνήθειαι τοῦ βίου. Ἔσχον ὅμως καὶ πολὺ θλιβερὰ ἀποτελέσματα. Διότι ἐξησθένισαν τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ προπαρεσκεύασαν τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, ἡ ὁποία ὑπῆρξε ***«συμφορὰ δι' ὁλόκληρον τὸν Εὐρωπαϊκὸν πολιτισμόν***[1]».

1. «Ἡ ἀπώλεια τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους διὰ τὸν Χριστιανισμὸν (1453), **συμφορὰ δι' ὁλόκληρον τὸν Εὐρωπαϊκὸν πολιτισμόν,** ὑπῆρξε τὸ τελικὸν ἀποτέλεσμα τῶν Σταυροφοριῶν» (**Σολομὼν Ρενάκ,** Γάλλος ἱστορικός).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Βυζαντινὸν μονόγραμμα τοῦ Μυστρᾶ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

ΟΙ ΚΟΜΝΗΝΟΙ.-ΟΙ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΟΙ

(1081—1185)

Οἱ μεγάλοι Κομνηνοί: Ἀλέξιος—Ἰωάννης—Μανουὴλ Κομνηνός.

Κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 11ου αἰῶνος καὶ πάλιν, ὅπως κατὰ τὴν ἄνοδον εἰς τὸν θρόνον τοῦ Λέοντος Γ΄ τοῦ Ἰσαύρου, τὸ Κράτος εὑρίσκετο εἰς τὸ μέσον ἐρειπίων. Ἡ Ἑλληνικὴ κυριαρχία εἶχε καταλυθῆ εἰς τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν, εἰς τὰ Βόρεια σύνορα παρεμόνευον οἱ Βούλγαροι καὶ ἄλλοι ἐχθροί, ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἀπὸ τὴν Δύσιν ἔρχονται οἱ φοβερώτεροι ἐπιδρομεῖς, οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Φράγκοι.

Ἡ καταστροφὴ ὅμως ἦτο ἀκόμη μακράν. Εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνῆκον συμπαγεῖς αἱ χῶραι ἀπὸ τὸν Δούναβιν ἕως τὸ Ταίναρον, ἀπὸ τὸ Δυρράχιον ἕως τὴν Τραπεζοῦντα καὶ ἕως τὴν Κιλικίαν. Ἐπίσης ὅλαι αἱ μεγάλαι ἐπαρχίαι τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας, τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος, ὅλαι αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου Πελάγους καὶ τοῦ Ἰονίου, αἱ παραλίαι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἀνῆκον ἀκόμη εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος. Τὰ δὲ λείψανα ταῦτα ὑπερτεροῦν κατ' ἔκτασιν καὶ τὸ μεγαλύτερον ἀκόμη βασίλειον τῆς Εὐρώπης, πολὺ δὲ περισσότερον κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν συνεκτικότητα.

Ἐχρειάζετο μόνον ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἱκανὸς νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ τὰς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δυνάμεις ταύτας. Τοιοῦτοι ἰσχυροὶ κυβερνῆται ἀνῆλθον εἰς τὸν θρόνον οἱ Κομνηνοί. Ἐκτὸς τοῦ τελευταίου, τοῦ Ἀνδρονίκου, οἱ τρεῖς πρῶτοι Κομνηνοί, ***ὁ Ἀλέξιος, ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Μανουήλ***, ἀπετέλεσαν δυναστείαν μεγάλων πολιτικῶν καὶ ἡρώων, ἡ ὁποία ἐπὶ ἕνα αἰῶνα χωρὶς διακοπὴν (*1081—1180*) ἔδωκε νέαν λάμψιν καὶ δύναμιν εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν.

α΄.—Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς καὶ ἡ πρώτη Σταυροφορία (1081—1118).

Εἰς ἡλικίαν εἴκοσι τεσσάρων ἐτῶν ὁ Ἀλέξιος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον προικισμένος μὲ ἀνδρείαν καὶ εὐφυΐαν καὶ σύνεσιν. Εἰς τὸ ὑπεράνθρωπον ἔργον τῆς ἀναστηλώσεως τοῦ Κράτους ἀφιέρωσεν ὁ μέγας οὗτος αὐτοκράτωρ βίον μακρὸν γεμᾶτον ἀπὸ ἐργασίαν καὶ αὐταπάρνησιν, συγχρόνως δὲ ἀπὸ βαθὺ αἴσθημα καθήκοντος καὶ ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα. Ἂν ἦτο ἐλεύθερος ὁ Ἀλέξιος, θὰ ἔστρεφε τὰς προσπαθείας του εἰς τὴν Ἀνατολήν, καὶ βεβαίως θὰ ἔσωζε τὸ Κράτος ἀπὸ τὸν κίνδυνον τῶν Τούρκων. Ἀλλ᾽ ἀκριβῶς, κατὰ τοὺς χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἐφάνησαν οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἐπέρχονται φοβεροὶ πολέμιοι ἀπὸ τὴν Δύσιν, «***οἱ ἑσπέριοι λαοί***». Ὡς πρόδρομοι τῶν ἐπερχομένων χειμάρρων τῶν λαῶν τῆς Δύσεως ἐμφανίζονται πρῶτοι οἱ Νορμανδοί, τῶν ὁποίων ὁ γενναῖος ἀρχηγός, ὁ ***Ῥοβέρτος Γυσκάρδος***, κύριος ἤδη τῆς Νοτίας Ἰταλίας, ἔτρεφε μεγάλα σχέδια καὶ ὠνειρεύετο τὴν κατάκτησιν τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας.

Ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Νορμανδῶν.— Ἀφοῦ ἔκαμε μεγάλας προπαρασκευάς, ὁ Ῥοβέρτος ἐπολιόρκησε τὸ Δυρράχιον ἐπὶ τῆς Ἀδριατικῆς (1081), διότι ἡ πόλις αὕτη ἦτο ἡ κλείς, ἡ ὁποία ἤνοιγε τὸν δρόμον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κράτους. Ὁ Ἀλέξιος, βλέπων τὸν κίνδυνον, ἔκαμε μεγάλας θυσίας. Χάριν τῆς σωτηρίας τοῦ Κράτους, ὅπως ἄλλοτε ὁ Ἡράκλειος, ἔλαβεν ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας ὅλα τὰ ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ κειμήλια. «Θὰ δαπανηθοῦν, λέγει, ***ὑπὲρ τῆς τιμῆς*** ἡμῶν». Ὁ αὐτοκρατορικὸς οἶκος, ὅλοι οἱ μεγιστᾶνες ἔδωκαν τὴν περιουσίαν καὶ τὰ κοσμήματά των. Οἱ Νορμανδοὶ εἰσχωροῦν εἰς τὴν Ἤπειρον, τὴν Μακεδο-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νίαν, τὴν Θεσσαλίαν, νικοῦν τοὺς στρατοὺς τοῦ Ἀλεξίου καὶ κυριεύουν πολλὰς πόλεις. ἀλλ' οἱ Ὀρθόδοξοι Σλαβικοὶ πληθυσμοὶ τῶν χωρῶν τούτων βδελύττονται τοὺς Νορμανδοὺς ἐπιδρομεῖς ὡς αἱρετικούς. Οἱ ἀγῶνες τοῦ μεγάλου Φωτίου θριαμβεύουν, διότι μὲ τὴν Ὀρθοδοξίαν σώζεται καὶ τὸ Κράτος. Ἡ ἡρωϊκὴ καρτερία τοῦ Ἀλεξίου θριαμβεύει ἐπὶ τέλους, οἱ Νορμανδοὶ κατατροπώνονται καὶ ἀναγκάζονται ν' ἀναζεύξουν ὀπίσω πρὸς τὴν Ἰταλίαν (1084).

Καὶ τότε δέ, ἂν ἔμενε καὶ πάλιν ἥσυχος ὁ Ἀλέξιος, θὰ ἠδύνατο ν' ἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Τούρκων. Μετὰ τὴ ἡρωϊκὴν ἦτταν τοῦ Ῥωμανοῦ τοῦ Διογένους, οἱ Τοῦρκοι δὲν εἶχον παύσει νὰ ἐπεκτείνουν τὰς κατακτήσεις των. Μετ' ὀλίγα ἔτη καταλαμβάνουν καὶ αὐτὴν τὴν Νίκαιαν (1081), τὴν ὁποίαν κάμνουν πρωτεύουσαν τοῦ Κράτους αὐτῶν. Καὶ οὕτω, ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία προσβάλλεται ἀπὸ ἀνεξαντλήτους ἐχθρούς. Ἐν μέσῳ τῶν κινδύνων τούτων ὁ Ἀλέξιος ἀναγκάζεται ν' ἀντιμετωπίσῃ τὸν νέον φοβερὸν κίνδυνον τῶν Σταυροφόρων, ὁ ὁποῖος ἔρχεται ἀπὸ τὴν Δύσιν.

Ἡ πρώτη Σταυροφορία.—Ἀκατάσχετα ἀρχίζουν νὰ κυλίωνται ἀπὸ τὴν Δύσιν εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὰ κύματα τῶν Σταυροφόρων. Τὸ ὄνειρον τῶν παπῶν νὰ ἐπιβάλουν τὴν κυριαρχίαν των εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν εὑρίσκει τώρα ὑποστήριξιν εἰς τὰς λόγχας τῶν πολεμιστῶν τῆς Δύσεως. Τὰ σταυροφορικὰ στίφη, ἐκ διαφόρων χωρῶν τῆς Εὐρώπης προερχόμενα, ἔχουν τόπον συγκεντρώσεως τὴν Κωνσταντινούπολιν, διότι οἱ «Σταυροφόροι ἔχουν ἀνάγκην νὰ λάβουν τροφὰς καὶ βοήθειαν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα τῶν Ἑλλήνων».

Πρῶτος καταφθάνει διὰ ξηρᾶς ἐνώπιον τῆς Ἑλληνικῆς πρωτευούσης ὁ ἄτακτος καὶ ἀχαλίνωτος ὄχλος τῶν πτωχῶν Σταυροφόρων. «*Μόλις ἔφθασαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἤρχισαν νὰ ἐκτρέπωνται εἰς δεινὴν λεηλασίαν τῆς χώρας. Ἐλεηλάτησαν τὰς ἐπαύλεις καὶ τὰ παλάτια τῶν προαστείων, ἥρπαζον καὶ ἐπώλουν τὸν μόλυβδον ἀπὸ τὰς στέγας τῶν ἐκκλησιῶν. Αἱ ληστεῖαι αὗται ἐπροξένησαν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ αὐτοκράτορος πικρίαν καὶ δυσπιστίαν, ἡ ὁποία ποτὲ δὲν τὸν ἀφῆκε καὶ μετεβιβάσθη καὶ εἰς τοὺς διαδόχους του. Κατήντησε νὰ φοβῆται ὀλιγώτερον τοὺς Τούρκους*

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀπὸ τοὺς ἰσοὺτους ἐλευθερωτὰς καὶ συμμάχους» (***Λεβώ, Γκέλτσερ***).

Ὁ Αὐτοκράτωρ ἐπροσπάθησε νὰ διαπεραιώσῃ ἐσπευσμένως τοὺς πρώτους ἀφιχθέντας, τοὺς πτωχοὺς Σταυροφόρους, εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου ὅλοι ἐσφαγιάσθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων. Συγχρόνως καταφθάνουν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον οἱ στρατοὶ τῶν ἱπποτῶν. Ἦσαν «*στρατὸς ἀναρίθμητος ὅσοι εἶναι οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ ἢ ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, ὅσα εἶναι τὰ φύλλα καὶ τὰ ἄνθη, τὰ ὁποῖα παράγει ἡ γῆ. Διότι ὁλόκληρος ἡ Δύσις καὶ ὅσον γένος βαρβάρων κατῴκουν τὴν γῆν πέραν τοῦ Ἀδρίου μέχρι τῶν Ἡρακλείων στηλῶν, ὁλόκληρον ἀθρόον μετηνάστευεν εἰς τὴν Ἀσίαν. Πρόφασις ἦτο ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀληθῶς ὅμως εἶχον ἔρωτα ν' ἁρπάσουν τὴν βασιλείαν τῶν Ἑλλήνων*». (***Ἄννα Κομνηνή***, κόρη τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου, ἡ ὁποία συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ πατρὸς αὐτῆς καὶ τῆς πρώτης Σταυροφορίας).

Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς (ἀπὸ μικρογραφίαν χειρογράφου).

Οἱ Φράγκοι ἱππόται καὶ οἱ Βυζαντινοί.—Ἡ ἄφιξις τῶν Σταυροφόρων ἐνώπιον τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων (1096), ἔφερε μεγάλην σύγχυσιν εἰς τοὺς Ἕλληνας. Οἱ ἱππόται τῆς Δύσεως δὲν εἶχον γνωρίσει εἰς τὸν τόπον των παρὰ ἐλεεινὰ χωρία καὶ ξυλίνας οἰκίας. Ἔμειναν καταθαμβωμένοι, ὅταν εἶδον τὴν μεγάλην ἐκείνην πόλιν μὲ τὰ μαρμάρινα παλάτια, μὲ τοὺς χρυσωμένους τρούλλους, μὲ τοὺς μεγάλους δρόμους γεμάτους ἀπὸ κίνησιν καὶ ζωήν. Ὅλαι ἐκεῖναι αἱ πολυτέλειαι, ὅλος ὁ πλοῦτος ἐκεῖνος διήγειρεν τὴν ἔκπληξιν καὶ τὸν θαυμασμὸν ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὴν ζηλοτυπίαν των. Οἱ Φράγκοι ἔλεγον τοὺς Ἕλληνας «σχισματικούς», διότι ἔλεγον ὅτι αὐτοὶ ἀπεσχίσθησαν ἀπὸ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν. Οἱ Ἕλληνες πάλιν ἐθεώρουν καὶ αὐτοὶ τοὺς ἐπιδρομεῖς ὡς αἱρετικούς, ὡς μὴ ἀνήκοντας εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν, καὶ εὕρισκον τοὺς πολεμιστὰς τῆς Δύσεως ἀγροίκους καὶ αὐθάδεις. Οἱ δύο ἀντιμέτωποι κόσμοι, χωρισμένοι καὶ κατὰ τὸν χαρακτῆρα καὶ κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν, ἦτο ἀδύνατον νὰ συνεννοηθοῦν [1].

Οἱ ἱππόται γίνονται ὑποτελεῖς εἰς τὸν Αὐτοκράτορα.—Χωρὶς τὴν συνδρομὴν τοῦ Ἕλληνος αὐτοκράτορος οἱ Σταυροφόροι δὲν ἠδύναντο νὰ προχωρήσουν, διότι διήρχοντο διὰ τῆς χώρας αὐτοῦ, θὰ ἐτρέφοντο ὑπ' αὐτοῦ καὶ μόνον μὲ τὸν στόλον του ἠδύναντο νὰ διαπεραιωθοῦν εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἑλληνικὰ στρατεύματα ἦτο ἀνάγκη νὰ τοὺς συνοδεύσουν καὶ ὡς ὁδηγοὶ εἰς χώρας ἀγνώστους, καὶ ὡς σύμμαχοι ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, τὸν ὁποῖον οἱ Ἕλληνες ἀπὸ καιρὸν ἐγνώριζον. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀλέξιος ἀπῄτησεν ἀπὸ τοὺς ἱππότας νὰ δώσουν εἰς αὐτὸν ὅρκον ὑποτελείας καὶ νὰ συνάψουν συνθήκην ὅτι θὰ ἦσαν «***δοῦλοι τῆς βασιλείας του***».

Ἡ τελετή, ἡ ὁποία ἔγινεν εἰς τὸ Παλάτιον, γεμίζει ἀπὸ ὑπερηφάνειαν τὴν Ἑλληνικὴν ψυχήν. Ἡγεμόνες ἰσχυρότατοι τῆς Εὐρώπης ἔμελλον νὰ προσέλθουν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων νὰ ὁμώσουν εἰς αὐτὸν πίστιν καὶ ὑποταγήν. Τὸ πλῆθος ἐθαύμαζε τὰς πολυτελεῖς στολὰς καὶ τὴν ἀρειμάνειον ὄψιν τῶν πολεμιστῶν ἐκείνων, ἐκ τῶν ὁποίων πολλοὶ ἦσαν περιβόητοι

---

(1) «Καθ' ὃν χρόνον οἱ ἀγροῖκοι ἱππόται τῆς Δύσεως δὲν εἶχον σχεδὸν ἄλλην σκέψιν καὶ ἄλλην διασκέδασιν παρὰ μόνον τὸ κυνήγιον καὶ τὸν πόλεμον, ὁ Βυζαντινὸς βίος ἦτο γεμᾶτος ἀπὸ λεπτότητα καὶ πολυτέλειαν. Ὁ καλὸς τρόπος συμπεριφορᾶς, αἱ ἐξηυγενισμέναι κοινωνικαὶ διασκεδάσεις, ἡ κλίσις πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας ἦσαν γενικῶς διαδεδομέναι. Εἰς τὴν κομψὴν ἐκείνην κοινωνίαν οἱ Σταυροφόροι τῆς Δύσεως ἔκαμαν τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἦσαν ἀγροῖκοι καὶ κακοαναθρεμμένοι χωρικοί, ἐνοχλητικοὶ καὶ δυσάρεστοι παρείσακτοι. Ἦσαν ἀνίκανοι νὰ ἐννοήσουν τὰς λεπτότητας τῆς εὐγενείας, ἐξηρεθίζοντο ἀπὸ τὰ πλούτη, τὰ ὁποῖα ἔβλεπον, καὶ συμπεριεφέρθησαν, ὡς λέγει εἰς ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς των, αὐτὸς ὁ Πέτρος ὁ Ἐρημίτης, «ὡς κλέπται καὶ ὡς λῃσταί» **(Ντίλ)**.—«Ἐν γένει οἱ Σταυροφόροι, ἂν καὶ ἦτο ἁγία ἡ ἐπιχείρησίς των, ἐφέρθησαν ὡς λῃσταὶ τῶν ὁδῶν» **(Βολταῖρος, Ρενάκ)**.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

διὰ τὰ κατορθώματά των. Οἱ ἀγέρωχοι ἱππόται «*ἡγεμόνες, ῥῆγες, δοῦκες, κόμιτες*», ἐπλησίασαν τὸν Ἀλέξιον, ἔκλιναν τὸ γόνυ καὶ ἐπροσκύνησαν. Ἠσπάσθησαν πρῶτον τὸν πόδα, ἔπειτα τὰ γόνατα καὶ τὸ στόμα τοῦ βασιλέως. Τότε ἔβαλαν τὰς χεῖρας των εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἀλεξίου καὶ ὤμοσαν εἰς αὐτὸν πίστιν ὡς ὑποτελεῖς καὶ ὑπήκοοι. Ἐξ ἄλλου ὁ Ἕλλην αὐτοκράτωρ ὑπεσχέθη νὰ συνδράμῃ μὲ κάθε δύναμιν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐκστρατείας. Οἱ ἡγεμόνες τῶν Σταυροφόρων ὑπεχρεώθησαν νὰ παραδώσουν εἰς τὸν βασιλέα ὅλας τὰς παλαιὰς κτήσεις τοῦ Κράτους, ὅσας ἤθελον ἀπελευθερώσει [1].

Αἱ παρασπονδίαι τῶν Σταυροφόρων.—Ἀλλὰ πολὺ γρήγορα κατεπατήθησαν ἀπὸ τοὺς Φράγκους οἱ ὅρκοι καὶ αἱ συνθῆκαι, τὴν πρώτην δὲ παρασπονδίαν ἔκαμεν ὁ υἱὸς τοῦ Γυσκάρδου Βοημοῦνδος. Μόλις οἱ Σταυροφόροι ἐκυρίευσαν τὴν Ἀντιόχειαν, ὁ δόλιος οὗτος Νορμανδὸς τὴν ἐκράτησε διὰ τὸν ἑαυτόν του. Ἔπειτα καὶ οἱ ἄλλοι Σταυροφόροι ἐκήρυξαν ἀναφανδὸν τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν τῆς Συρίας, τοὺς ὁποίους εἶχον ἐλθει, ὡς ἔλεγον, νὰ ἐλευθερώσουν. Καὶ πρὸς καταπολέμησιν αὐτῶν ἐζήτησαν ἐνίσχυσιν ἀπὸ τὸν πάπαν Οὐρβανόν: «ἐνικήσαμεν, ἔγραψαν οἱ ἱππόται εἰς τὸν πάπαν, τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς εἰδωλολάτρας, βοήθησέ μας τώρα νὰ νικήσωμεν καὶ τοὺς αἱρετικοὺς Ἕλληνας, Ἀρμενίους, Σύρους».

Αἱ καταπιέσεις τῶν Ὀρθοδόξων.—Αἱ χῶραι, τὰς ὁποίας κατέκτησαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν οἱ Φράγκοι, κατῳκοῦντο κυρίως ἀπὸ Χριστιανούς, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἀπόγονοι τῶν παλαιῶν

1. «Ὅτε δὲ ὁ ὅρκος εἶχε τελειώσει, ἐτόλμησεν εἷς ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς νὰ καθίσῃ πλησίον τοῦ Αὐτοκράτορος. Ἀλλ' ὁ κόμις Βαλδουῖνος εἶπε πρὸς ἐκεῖνον: «δὲν σοὶ ἐπιτρέπεται νὰ κάμνῃς τοῦτο, διότι δὲν εἶναι ἔθιμον νὰ παρακάθηνται οἱ βασιλεῖς τῶν Ἑλλήνων μὲ τοὺς κατωτέρους, ὡρκίσθης δὲ νὰ εἶσαι δοῦλος τῆς βασιλείας του». Ἐκεῖνος δὲ ἀπεκρίθη: «Εἶμαι Φράγκος ἐκ καθαρᾶς εὐγενείας. Εἰς τὸ σταυροδρόμιον τῆς πατρίδος μου ὑπάρχει μιὰ παλαιὰ ἐκκλησία καὶ ἐκεῖ πηγαίνει πᾶς ὅστις θέλει νὰ μονομαχήσῃ καὶ ζητεῖ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖ καὶ ἐγὼ πολὺν καιρὸν ἐπερίμενα, ἀλλ' οὐδεὶς ἐτόλμησεν οὐδαμοῦ νὰ φανῇ». Ὅτε ὁ Ἀλέξιος ἔμαθε τί εἶπεν ὁ Φράγκος, ἀπήντησεν: «ἂν δὲν ἤρες τότε ἐχθρόν, ἔχε ὑπομονήν, ἦλθεν ὁ καιρὸς νὰ εὕρῃς τώρα πολλοὺς πολέμους». (**Ἄννα Κομνηνή**).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἑλλήνων κατοίκων. Οἱ Μουσουλμάνοι κατακτηταί, ὡς συνήθιζον, εἶχον ἀφήσει εἰς αὐτοὺς ἐλευθέραν τὴν θρησκείαν καὶ τοὺς νόμους των ἐπὶ τῷ ὅρῳ μόνον νὰ πληρώνουν τοὺς φόρους. Οἱ Φράγκοι ὅμως κατακτηταὶ τοὺς ἐθεώρησαν ὡς δορυαλώτους. Κατὰ συνέπειαν οἱ καθολικοί, οἱ ὁποῖοι ἦλθον ἀπὸ τὴν Δύσιν, ἐσχημάτισαν τὰς ἀνωτέρας τάξεις, οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ ἐγχώριοι τὰς κατωτέρας, τοὺς χωρικοὺς καὶ τοὺς ἐργατικούς. Τὸ χειρότερον δὲ εἶνδι ὅτι ἡ Λατινικὴ Ἐκκλησία ἐπέβαλε χεῖρα ἀσυστόλως εἰς τὰ δικαιώματα τῆς Ἑλληνικῆς. Σμῆνος καθολικῶν ἱερέων ἐνέσκυψε μὲ ἁπληστίαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ κατεπίεζον σκληρῶς τοὺς Ὀρθοδόξους, τῶν ὁποίων ἦσαν ἀνεκδιήγητα τὰ μαρτύρια.

Οἱ Ἕλληνες ἐπίσκοποι καὶ ἱερεῖς εὑρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν χώραν, αἱ ἐκκλησίαι καὶ αἱ περιουσίαι των ἡρπάζοντο. Τὰ πατριαρχεῖα τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων δὲν εἶχον παύσει νὰ ὑφίστανται οὔτε εἰς τοὺς χειροτέρους χρόνους τῆς Μωαμεθανικῆς κυριαρχίας, ἀλλ' οἱ χριστιανοὶ τῆς Δύσεως Λατῖνοι ἐδίωξαν τὸν Ὀρθόδοξον κλῆρον, ἐσφετερίσθησαν τὰ δικαιώματά του, διήρπασαν τὴν περιουσίαν του. Ἡ τυρανία, ἡ ὁποία ἐπεβλήθη εἰς τοὺς Ἕλληνας Ὀρθοδόξους, ἦτο πολὺ σκληρὰ καὶ πολὺ ἐπαίσχυντος, εἰς τὴν θέσιν τῶν πεπαιδευμένων Ἑλλήνων ἱεραρχῶν ἔβαλαν οἱ πάπαι Ἰταλοὺς καὶ Γάλλους ἀγραμμάτους ὡς πατριάρχας καὶ ἐπισκόπους.

Ὁ Ἀλέξιος καὶ ὁ Βοημοῦνδος.—Εἰς φανερὰς ἐχθρικὰς πράξεις ἠναγκάσθη νὰ ἔλθῃ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος μὲ τὸν πρίγκιπα τῆς Ἀντιοχείας Βοημοῦνδον, ὁ ὁποῖος δὲν ἠρκέσθη νὰ μὴ ἐκπληρώσῃ τὰς συνθήκας ἀλλὰ καὶ δὲν ἔπαυε νὰ κυριεύῃ Ἑλληνικὰς πόλεις.

Ὁ αὐτοκράτωρ ἐπέρχεται ἐναντίον του καὶ τὸν κατατροπώνει κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν. Τότε ὁ Βοημοῦνδος ἐπέρχεται εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ὑποκινεῖ μεγάλην σταυροφορίαν ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Μὲ ἰσχυρὸν στρατὸν ἀποβιβάζεται, ὅπως καὶ ὁ πατήρ του, εἰς τὴν Ἤπειρον, τόσον πολὺ ὅμως ἐπιέσθη ἀπὸ τὸν στρατὸν τοῦ Ἀλεξίου, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ εἰρήνην. Ἔρχεται ταπεινωμένος ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὑπόσχεται μὲ ὅρκους φοβεροὺς νὰ εἶναι ***ἄνθρωπός του***, δηλαδὴ ὑποτελὴς εἰς αὐτόν, «ἄνθρωπος πιστὸς τῆς σῆς βασιλείας», λέγει πρὸς τὸν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀλέξιον. Μόλις ἔφθασεν εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ δόλιος Νορμανδὸς παρασκευάζει πάλιν νέαν ἐκστρατείαν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ὁ αἰφνίδιος θάνατος ἀπήλλαξεν ἐπὶ τέλους τὸν αὐτοκράτορα ἀπὸ τὸν ἐπίβουλον ἐκεῖνον ἐχθρόν.

Τὸ ἔργον τοῦ Ἀλεξίου.—Τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου διῆλθον μὲ ὀλιγωτέρας δραματικὰς περιπετείας. Ἐκστρατεύσας ἐναντίον τῶν Σελτζούκων ἐνίκησεν αὐτοὺς ἐπανειλημμένως, καὶ ὁ Σουλτᾶνος ἠναγκάσθη νὰ προσέλθῃ νὰ φιλήσῃ τὸ γόνυ τοῦ Αὐτοκράτορος ἐφίππου καὶ νὰ συνομολογήσῃ εὐνοϊκὴν εἰρήνην.

Ἐν τῷ μέσῳ ἀτελειώτων περιπλοκῶν ὁ Ἀλέξιος ἐπολιτεύθη μὲ σύνεσιν καὶ μὲ γενναιότητα. Ἐπολέμησεν ἀνδρείως καὶ χωρὶς διακοπὴν εἰς τὴν Ἤπειρον ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν εἰς τὸν Δούναβιν ἐναντίον τῶν Πετσενέγων καὶ ἄλλων ἀγρίων λαῶν, εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐναντίον τῶν Σελτζούκων Τούρκων. Τὸ μέγα δὲ κατόρθωμά του εἶναι ὅτι ἀπεμάκρυνε τὴν θύελλαν τῆς πρώτης Σταυροφορίας, ἡ ὁποία ἠπείλει τὸ Κράτος αὐτοῦ. Ἡ βασιλεία τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ κατέστη περίφημος εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, διότι συνέπεσε μὲ τὰς μεγάλας Σταυροφορικὰς ἐκστρατείας τῆς Δύσεως. Συγχρόνως δὲ ὑπῆρξεν εὐεργετικὴ διὰ τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος, διότι ἔσωσεν αὐτὸ ἐκ παντοίων κινδύνων. Εἰς τὸ τέλος μακροῦ βίου, κατὰ τὸν ὁποῖον μὲ βαθεῖαν σύνεσιν καὶ ἀκούραστον γενναιότητα ἐπάλαισεν ἐναντίον ποικίλων ἐχθρῶν, ἀφίνει ἰσχυρὸν καὶ σεβαστὸν τὸ Κράτος του.

Ὅτε ἀπέθανεν ὁ πρῶτος Κομνηνὸς τὰ ὅρια τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας ἐξετείνοντο ἀπὸ τὸ Ἰόνιον πέλαγος ἕως τὴν Τραπεζοῦντα. Ἐπίσης δὲ ὁ υἱὸς καὶ διάδοχός του Ἰωάννης Κομνηνὸς ἀφιέρωσε καὶ αὐτὸς τὸν βίον του εἰς τὸ νὰ ἀνακτήσῃ ὅλας τὰς παλαιὰς κτήσεις καὶ τὴν Ἀσίαν, ἔχων διακαῆ πόθον νὰ φέρῃ τὰ σύνορα τοῦ Κράτους ἕως τὴν Ἀντιόχειαν καὶ τὸν Εὐφράτην

β΄.—Ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Μανουὴλ Κομνηνὸς (1118—1180).

Ὀλίγους ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς Αὐτοκράτορας ἐκόσμησαν μὲ τόσα ἐγκώμια οἱ παλαιοὶ ἱστορικοί, ὅσον τὸν υἱὸν τοῦ Ἀλε-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ξίου Ἰωάννην. Μὲ τὴν ἀνδρείαν καὶ μὲ τὴν ἐπιείκειαν ἐκέρδισε τὰς καρδίας τῶν ὑπηκόων του, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὠνομάζετο ***Καλοϊωάννης,*** καὶ αὐτοὶ δὲ ἀκόμη οἱ Δυτικοί, οἱ ὁποῖοι καθυβρίζουν τὸν Ἀλέξιον, ὁμιλοῦν περὶ τοῦ υἱοῦ του μὲ εὐλάβειαν. Ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς ἦτο ἀνὴρ γενναῖος καὶ ἀθλητικός. Δι' ἀδιαλείπτων ἀγώνων κατετρόπωσεν ὅλους τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Κράτους τρέχων ἀπὸ τὰ Ἀσιατικὰ σύνορα εἰς τὰ Εὐρωπαϊκά. Εἰς τὴν Ἀσίαν ἐπεχείρησε πολλὰς ἐκστρατείας καὶ ἐνίκα πάντοτε τοὺς Τούρκους, εἰς τὴν Εὐρώπην ἐξηνάγκασε τοὺς Οὔγγρους εἰς εἰρήνην, εἰς δὲ τοὺς Πετσενέγους ἐπιφέρει τόσην καταστροφήν, ὥστε τὸ ὄνομα τοῦ λῃστρικοῦ ἐκείνου λαοῦ ἐξαφανίζεται ἔκτοτε ἀπὸ τὴν ἱστορίαν.

Ὁ πόλεμος κατὰ τῆς Ἐνετίας.—Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἤρχισε ν' αὐξάνῃ ἡ δύναμις τῆς Ἐνετίας, ἡ ὁποία εἶχεν ἰσχυροὺς στόλους πολεμικοὺς καὶ ἐμπορικούς, δὲν διετήρει δὲ πλέον καὶ τὴν παλαιὰν ὑποτέλειαν εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν. Τὸ ἐμπόριον ἰδίως τῆς Ἐνετίας εἶχε πολὺ αὐξηθῆ καὶ εἶχε κατορθώσει νὰ ἐμπορεύεται ἐλευθέρως μὲ μεγάλα προνόμια εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος. Διὰ νὰ προστατεύσῃ ὁ αὐτοκράτωρ τὸ ἐμπόριον καὶ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ Κράτους αὐτοῦ, ἀνέλαβε μέγαν πόλεμον καὶ ἐναντίον τῶν Ἐνετῶν, τὸ Κράτος ὅμως δὲν εἶχε πλέον ἰσχυροὺς στόλους καὶ ἠναγκάσθη ὁ αὐτοκράτωρ νὰ ἐπικυρώσῃ τὰ προνόμιά των.

Ἐνετοὶ ἔμποροι εἰς Ἑλληνικὸν λιμένα τῆς Ἀνατολῆς.

Αἱ τελευταῖαι πράξεις τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ σκοπὸν εἶχον τὴν ἀνάκτησιν τῆς Συρίας. Τὰ κατορθώματα τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ τοῦ Τσιμισκῆ προσείλκυον διαρκῶς τὸν ἥρωα ἐκεῖνον. Μὲ ἀξιόλογον στρατὸν ἐπροχώρησε νικηφόρως εἰς τὴν Ἀσίαν ἕως τὴν Κιλικίαν πολεμῶν καὶ νικῶν Τούρκους, Φράγκους, Ἀρμενίους, ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἐταπείνωσε τὸν πρίγ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κηπα αὐτῆς. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ἐκείνην ἀπέθανεν αἰφνιδίως, ἀφοῦ ἀνέδειξε διάδοχον τὸν νεώτερον υἱὸν αὐτοῦ ***Μανουήλ,*** τὸν ὁποῖον ἐνόμισεν ἐπιτήδειον νὰ πηδαλιουχήσῃ τὸ Κράτος εἰς τὰς δυσκόλους ἐκείνας περιστάσεις.

Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς *(1143—1180).*—Αἱ στρατιωτικαὶ ἀρεταὶ τῶν δύο πρώτων Κομνηνῶν ἐκορυφώθησαν εἰς τὸν ἡρωϊκὸν Μανουήλ. Τὸ ἀνάστημά του ἦτο ἀθλητικόν, ἡ ῥώμη τοῦ σώματος, ἡ γενναιότης τῆς ψυχῆς του μοναδικαί, ἦτο ὅμοιος «πρὸς τοὺς θρυλουμένους Ἡρακλεῖς», λέγει εἷς Βυζαντινὸς ἱστορικός. Τὸ δόρυ καὶ τὴν ἀσπίδα του δὲν ἠδύνατο νὰ μεταχειρισθῇ κανεὶς ἄλλος, καὶ ἐπροκάλει τὸν θαυμασμὸν τῶν γενναίων καὶ ἀγερώχων πολεμιστῶν τῆς Δύσεως. Ἡ φήμη τῶν πολεμικῶν του κατορθωμάτων, τὸ ἀρειμάνιον ὕφος καὶ ἡ μεγαλοφροσύνη τῶν τρόπων του τὸν καθίστανον ἀξιαγάπητον εἰς ὅλους.

Μόλις ἐστέφθη εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν τρέχει ἀμέσως ὁ Μανουὴλ εἰς τὴν Ἀσίαν. Καταδιώκει τὸν Σουλτάνον ἕως τὸ Ἰκόνιον, καὶ οἱ Τοῦρκοι ἀναγκάζονται νὰ δώσουν εἰς τὸν βασιλέα νέας χώρας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (1147). Εἰς ἄλλην ἐκστρατείαν διεξελαύνει μὲ δύο μόνον πιστοὺς ὀπαδοὺς διὰ μέσου πεντακοσίων Τούρκων ἱππέων. Μὲ ἀδάμαστον καρτερίαν ὁ Μανουὴλ συνεχίζει τὴν ἀληθινὴν Σταυροφορίαν καὶ καθ' ὅλον τὸν ἔνδοξον βίον του ἀκούραστος δὲν παύει τὸν ἱερὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν ἀπίστων, ὡς πραγματικὸς ἱππότης τοῦ Χριστοῦ.

Ὁ Μανουὴλ καὶ οἱ Φράγκοι.—Μὲ τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματά του ἔδειξεν ὁ Μανουὴλ εἰς τοὺς Φράγκους ἱππότας, ὅτι δὲν εἶχον αὐτοὶ μόνοι, ὅπως ἐκαυχῶντο, τὴν ἀρετὴν τῆς ἀνδρείας. Καὶ συγχρόνως ἔδιδεν εἰς τοὺς ὑπηκόους του παράδειγμα τῶν στρατιωτικῶν ἀρετῶν, διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἠδύναντο νὰ ἀντιταχθοῦν πρὸς τοὺς πολεμιστὰς τῆς Δύσεως. Διὰ τοῦτο ἐμιμεῖτο εἰς πολλὰ τοὺς Φράγκους. Παρεδέχθη εἰς τὸν στρατόν του τὸν βαρὺν ὁπλισμόν, τὰς μεγάλας ἀσπίδας, τὰς μακρὰς λόγχας αὐτῶν. Ἀνταγωνίζεται μὲ αὐτοὺς ἀκόμη καὶ εἰς τὸ ἀγώνισμα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἦτο ἰδικόν των καὶ εἰς τὸ ὁποῖον ἐκερδίζετο ἡ ἀληθινὴ ὑπεροχὴ τοῦ ἱπποτισμοῦ, εἰς τὰς ἱππικὰς καθ' ὁμίλους μονομαχίας (tournois). Εἰς ἓν τοιοῦτον ἀγώνισμα, τὸ ὁποῖον ἐτελέσθη πανηγυρικῶς εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, ἔλαβε μέρος ὁ Μανουὴλ μὲ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοὺς μεγιστᾶνας του. Ὁ Αὐτοκράτωρ μὲ τοὺς ἰδικούς του κατέρριψεν εἰς τὸ ἔδαφος τοὺς ἀθλητικοὺς καὶ ἀλαζόνας Φράγκους ἱππότας.

Ἡ δευτέρα Σταυροφορία.—Κατὰ τὴν δευτέραν ἰδίως Σταυροφορίαν (1147-1149) ἐξεδηλώθη λαμπρῶς ἡ συνετὴ καὶ γενναία πολιτικὴ τοῦ Μανουήλ. Ἡγεμόνες τῆς Σταυροφορίας ταύτης ἦσαν δύο βασιλεῖς, ὁ Κορράδος τῆς Γερμανίας καὶ ὁ Λουδοβῖκος Ζ΄ τῆς Γαλλίας. Καὶ οἱ δύο ἐπορεύθησαν διὰ ξηρᾶς, ἡ δὲ διάβασίς των ἀπὸ τὰς Εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τοῦ Κράτους εἶναι ἀληθινὴ συμφορά. Ἁρπαγαί, λεηλασίαι, καταστροφαί, συνοδεύουν αὐτήν. Ὅτε δ᾽ ἔφθασαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐσκέφθησαν νὰ τὴν κυριεύσουν. Ἀλλ᾽ ἐνόησαν ὅτι δὲν ἦτο εὔκολον τὸ πρᾶγμα καὶ ἠναγκάσθησαν βασιλεῖς καὶ μεγιστᾶνες νὰ δώσουν εἰς τὸν Μανουήλ, ὅπως ἄλλοτε εἰς τὸν πάππον αὐτοῦ Ἀλέξιον, τὸν ὅρκον τῆς πίστεως καὶ τῆς ὑποτελείας. Ἡ Σταυροφορικὴ αὐτὴ ἐκστρατεία ἀπέτυχεν οἰκτρῶς, καὶ ἀπὸ τότε αἱ Φραγκικαὶ ἡγεμονίαι τῆς Ἀνατολῆς ἤρχισαν νὰ παρακμάζουν.

Καταστρεπτικὴ ἐπιδρομὴ τῶν Νορμανδῶν.—Ὁ μέγας κίνδυνος διὰ τὸ Κράτος ἦτο πάντοτε ἀπὸ μέρους τῶν Νορμανδῶν τῆς Σικελίας, ὅπως καὶ εἰς τὸν καιρὸν τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ. Καθ᾽ ὃν χρόνον οἱ βασιλεῖς τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Γαλλίας διήρχοντο καὶ ἐλεηλάτουν ὡς Σταυροφόροι τὰς ἐπαρχίας τοῦ Κράτους, ὁ ἡγεμὼν τῶν Νορμανδῶν Ῥογῆρος ὁ Β΄ συνήγαγε στόλον εἰς Βρινδήσιον, ἐπετέθη αἰφνιδίως ἐναντίον τῆς Κερκύρας καὶ ἐκυρίευσεν αὐτὴν (1147). Ἡ τρίτη αὕτη ἐπιδρομὴ τῶν Νορμανδῶν ὑπῆρξε φοβερὰ εἰς καταστροφάς. Μὲ τὸν στόλον των ἐλεηλάτησαν φρικωδῶς τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος καὶ ἔκαμαν ἀποβάσεις εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, ἐκυρίευσαν τὰς Θήβας, ἔπειτα τὴν Κόρινθον. Ἡ λεηλασία τῶν ἀνθηρῶν τούτων Ἑλληνικῶν πόλεων ὑπῆρξεν ἀνηλεής· χρυσός, ἄργυρος, πολύτιμοι λίθοι διηρπάγησαν, γυναῖκες καὶ ἄνδρες εὐγενεῖς ἐσύρθησαν αἰχμάλωτοι. Αἱ μεγάλαι ἀποθῆκαι ἐμπορευμάτων, ἀκόμη καὶ ἱεροὶ ναοὶ καὶ αἱ ἰδιωτικαὶ οἰκίαι, τὰ πάντα ἐγυμνώθησαν. Μεταξὺ τῶν ἄλλων λαφύρων ἐγέμισαν οἱ Νορμανδοὶ τὰ πλοῖα των μὲ τὰ περίφημα χρυσοΰφαντα καὶ ἀργυροΰφαντα μεταξωτὰ καὶ πορφυρᾶ ὑφάσματα, τὰ ὁποῖα μὲ θαυμασίαν τελειότητα κατεσκευάζοντο

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

εἰς τὰς Θήβας καὶ τὴν Κόρινθον. Αἰχμάλωτοι μεταξουργοὶ ἐγκατεστάθησαν ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν εἰς τὸ Παλέρμον τῆς Σικελίας καὶ ἀπὸ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ πολύτιμος βιομηχανία τῶν μεταξωτῶν ἤρχισε νὰ διαδίδεται εἰς τὴν Εὐρώπην. Τὸ ἀνθηρότατον ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία τῆς Ἑλλάδος ἔλαβε τότε θανάσιμον κτύπημα. Οἱ Νορμανδοὶ ἐπεξέτειναν τὰς λεηλασίας των ἕως τὰ πρόθυρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Διὰ θαυμασίων ἡρωϊκῶν ἀγώνων ὑπερησπίσθη τὸ Κράτος του ὁ Μανουήλ, καὶ εἰς τὸ τέλος συνῆψε μετὰ τῶν ἐπιδρομέων ἐπωφελῆ εἰρήνην (1158).

Τὸ ἔργον τοῦ Μανουήλ.—Καὶ πρωτύτερα, καὶ εἰς τὸ μεταξὺ τῶν ἄλλων πολέμων, αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν λαῶν τοῦ Δουνάβεως καὶ μάλιστα τῶν Οὔγγρων δὲν ἄφηναν εἰς ἡσυχίαν τὸ Κράτος. Ἐπὶ πολλὰ ἔτη γενναίως πολεμεῖ αὐτοὺς ὁ Μανουὴλ καὶ μετὰ τιμῆς οἱ Ἑλληνικοὶ στρατοὶ διατρέχουν τὰς χώρας τοῦ Δουνάβεως. Καὶ τέλος συνομολογεῖ εἰρήνην μετ' αὐτῶν, διὰ τῆς εἰρήνης δ' ἐκείνης ἡ Οὐγγαρία κατέστη εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ εἰς τὸν πολιτισμὸν ἐξάρτημα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας (1168).

Ἀλλ' ὅπως καὶ ὁ πατήρ του, ἀπέθανε προώρως ὁ Μανουὴλ (1180). Ἀκούραστος διέτρεξεν ὁ ἥρως ἐκεῖνος τὴν βασιλείαν αὐτοῦ διηνεκῶς μαχόμενος καὶ εἰς τὰς δύο ἠπείρους καὶ μεταφέρων τὸν πόλεμον ἀπὸ τὴν Ἀσίαν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἀπὸ ταύτην εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Δουνάβεως. Κατέστησε δὲ σεβαστὴν τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν. Ἐταπείνωσε τοὺς Φράγκους ἡγεμόνας τῆς Συρίας, τοὺς Σουλτάνους τοῦ Ἰκονίου καὶ τῆς Δαμασκοῦ. Ἀνενέωσε τὰ κατακτητικὰ σχέδια τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἐπροσπάθησε νὰ ἀναλάβῃ τὸ Αὐτοκρατορικὸν στέμμα τῆς Ῥώμης. Ἡ βασιλεία τοῦ Κομνηνοῦ ὑπῆρξε κοσμοπολιτική, ὅπως καὶ ἡ βασιλεία τοῦ μεγάλου ἐκείνου αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα ἐσχεδίασε τὴν ἀνασύστασιν τῆς κοσμοκρατορίας.

Ἀνδρόνικος Κομνηνός.—Μόλις ἀπέθανεν ὁ Μανουὴλ Κομνηνὸς τὸ Κράτος ἀρχίζει νὰ πίπτῃ εἰς παρακμήν. Οἱ Φράγκοι εὐγενεῖς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶχε περιστοιχισθῆ ὁ Μανουήλ, ζητοῦν νὰ κυβερνοῦν αὐτοί. Ἀλλ' ἐγεννήθη ἀντίδρασις, ἐναντίον τῶν ξένων, ἡ ὁποία ἐξέσπασεν εἰς φοβερὰν σφαγὴν τῶν Φράγκων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, γυναῖκες, παιδία καὶ μονα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

χοὶ ἀνηλεῶς ἐθανατώθησαν. Ὁ λαὸς καὶ ὁ κλῆρος ἀνεκήρυξαν ὡς βασιλέα τὸν Ἀδρόνικον τὸν Κομνηνόν, ὡς **ἐλευθερωτὴν** (1183), διότι οὗτος, ὁ ἐξάδελφος τοῦ Μανουήλ, εἶχε παρασύρει τὸν λαὸν εἰς τὴν ἐθνικὴν ἐξέγερσιν. Ἦτο ἀνὴρ γεννημένος διὰ νὰ ἄρχῃ, εὐφυής, δραστήριος, ἀνδρεῖος, ὅπως ὅλοι ἀπὸ τὴν οἰκογένειάν του, ἠδύνατο νὰ γίνῃ ὁ σωτὴρ τοῦ Κράτους, ἀλλ' ἔγινεν ὁ καταστροφεύς. Τὰ σωματικὰ καὶ πνευματικά του χαρίσματα κατεστρέφοντο ἐκ τῆς ἐλλείψεως πάσης ἠθικῆς. Τὴν βασιλείαν του ἠμαύρωσαν πολυάριθμοι καταδιώξεις καὶ θανατώσεις, διότι ὁ Ἀνδρόνικος ἐζήτει νὰ ταπεινώσῃ τὴν ἀριστοκρατίαν καὶ ἐδείχθη ἀπηνὴς εἰς ὅλας τὰς ἀνωτέρας τάξεις τῆς κοινωνίας.

Ὁ Ἀνδρόνικος ἐξήγειρε τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, ἠκολούθησεν, ὡς λέγομεν σήμερον, ἐθνικὴν πολιτικήν. Ἡ μεγάλη ὅμως καταδίωξις ἀφ' ἑνὸς τῶν Φράγκων, ἀφ' ἑτέρου τῶν ἀρχόντων ἐπέσυρε συμφορὰς εἰς τὸ Κράτος. Οἱ ἐξόριστοι κατέφυγον εἰς τοὺς ἐχθροὺς καὶ ὑπεκίνουν αὐτοὺς ἐναντίον τῆς πατρίδος των.

Τετάρτη ἐπιδρομὴ τῶν Νορμανδῶν.—Οὕτως ἐδόθη νέα εὐκαιρία εἰς τοὺς Νορμανδοὺς νὰ ἑτοιμάσουν μέγαν στρατὸν καὶ στόλον καὶ νὰ ἐκστρατεύσουν πάλιν ἐναντίον τῆς αὐτοκρατορίας διὰ νὰ ἐκδικηθοῦν δῆθεν τὰς σφαγὰς τῶν Λατίνων. Καὶ ἡ τετάρτη αὕτη ἐπιδρομὴ τῶν Νορμανδῶν ἐπέφερε μεγάλας καταστροφὰς εἰς τὰ Ἑλληνικὰ παράλια καὶ τὰς νήσους, ἔφερε δὲ καὶ τὴν τραγικὴν καταστροφὴν τῆς μεγάλης Θεσσαλονίκης. Αἰφνιδίως ἔφθασαν οἱ Νορμανδοὶ ἐνώπιον τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, εἰς ὀλίγας ἡμέρας τὴν ἐκυρίευσαν καὶ τὴν μετέβαλον εἰς φρικώδη ἐρημίαν (1185), αἱ φρικαλεότητες, τὰς ὁποίας διέπραξαν, δὲν ἦσαν ὀλιγώτεραι ἀπὸ ὅσας εἶχον κάμει οἱ Σαρακηνοὶ πειραταὶ (τὸ 904).

Ἡ συμφορὰ τῆς μεγάλης Θεσσαλονίκης καὶ ἡ τυραννία τοῦ Ἀνδρονίκου ἔφερον εἰς ἀναστάτωσιν τὴν πρωτεύουσαν. Ὁ λαὸς εἶχεν ἀποστραφῆ τὸν Ἀνδρόνικον καὶ οἱ μεγιστᾶνες, τοὺς ὁποίους κατεδίωξεν ἀνηλεῶς, εὗρον εὐκαιρίαν νὰ ἐξεγερθοῦν. Εἷς ἐξ αὐτῶν, ὁ **Ἰσαάκιος Ἄγγελος** τρέχει εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, λαὸς καὶ ἄρχοντες συρρέουν περὶ αὐτὸν καὶ τὸν ἀνακηρύσσουν αὐτοκράτορα. Ἔπειτα στρέφουν τὴν ὀργήν των ἐναντίον τοῦ Ἀν-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δρονίκου, καὶ ὁ ὄχλος κατεκρεούργησεν εἰς τὸν Ἱππόδρομον τὸν τελευταῖον ἀπόγονον μιᾶς ἐνδόξου δυναστείας ἡρώων.

γ΄.— Ὁ αἰὼν τῶν Κομνηνῶν.— Ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς τὸν 12ον αἰῶνα.

Ἡ ἡρωϊκὴ δυναστεία τῶν Κομνηνῶν εἶχεν ἀνυψώσει τὸ Κράτος εἰς ἰσχὺν καὶ περίλαμπρον ἀκμήν, ἡ ὁποία ἦτο ἡ τελευταία μεγάλη ἀναλαμπὴ τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐξωτερικῶς εἶχον κατατροπωθῆ ὅλοι οἱ πολέμιοι, καὶ τὸ Κράτος διετήρει ἀκόμη τὴν αἴγλην τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου. Τὴν ἀκμὴν δὲ ταύτην συνώδευε καὶ μεγάλη πνευματικὴ ἄνθησις, ἀληθὴς ***ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων***.

Μέγα ἀξίωμα τοῦ Κράτους.— Ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν, τὸ Κράτος διετήρει ἀκόμη μεγάλας καὶ πλουσίας χώρας καὶ ἀπετέλει συμπαγὲς σύνολον ἀπὸ τὸν Δούναβιν ἕως τὴν Κρήτην. Μεγάλη δὲ ἦτο ἡ διεθνὴς θέσις αὐτοῦ. Ἐπὶ τοῦ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ τὸ Βυζαντινὸν Κράτος ἦτο ἡ μεγαλυτέρα δύναμις, ὅπως θὰ ἐλέγομεν σήμερον, τοῦ κόσμου, ἡ πολιτικὴ τῆς Αὐτοκρατορίας ἦτο ἐκείνη, ἡ ὁποία ἐκανόνιζε τὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν ἐθνῶν καὶ λαῶν. Ἀπὸ τὴν διπλωματίαν τοῦ Ἱεροῦ Παλατίου ἐπερίμενον οἱ λαοὶ τὴν τύχην των. Αἱ μεγαλύτεραι αὐλαὶ τῶν βασιλέων τῆς Εὐρώπης, ἰδίως τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Οὐγγαρίας, ἦσαν ὑπερήφανοι νὰ ἔχουν βασιλίσσας πορφυρογεννήτους.

Τόσον μέγα δὲ ἦτο τὸ ἀξίωμα τοῦ Κράτους, ὥστε κατὰ τὴν πρώτην Σταυροφορίαν ἀγέρωχοι ἱππόται ἠναγκάζοντο νὰ κάμψουν τὸ γόνυ πρὸ τοῦ Ἕλληνος αὐτοκράτορος. Ἐπὶ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ ἰδίως κατεφάνη εἰς ὅλην τὴν λαμπρότητα τὸ μεγαλεῖον τοῦ Κράτους. Ἀλαζόνες Φράγκοι καὶ ἰσχυροὶ Μουσουλμάνοι ἡγεμόνες ἔπιπτον εἰς τὴν γῆν καὶ ἐπροσκύνουν τὸν Βυζαντινὸν αὐτοκράτορα. Οὕτως ὁ πρίγκιψ τῆς Ἀντιοχείας Ρενάλδος, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν συγγνώμην τοῦ Αὐτοκράτορος:

«πηγαίνει πρὸς τὸν Μανουὴλ ἡμίγυμνος καὶ ἀνυπόδητος, ἔχει δεμένον τὸν λαιμόν του μὲ σχοινίον, δεικνύων οὕτω τὴν ταπείνωσιν καὶ ὑποταγήν του. Τὰ πλήθη τοῦ λαοῦ καὶ οἱ ξένοι πρέσβεις τῶν Χριστιανικῶν καὶ Μωαμεθανικῶν κρατῶν βλέπουν μ' ἔκπληξιν τὸν ἐξευτελι-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σμὸν τοῦ ἀγερώχου πρίγκηπος καὶ θαυμάζουν τὴν δύναμιν τοῦ Ἕλληνος μονάρχου τῆς Ἀνατολῆς. Εἰσέρχεται δὲ ὁ Μανουὴλ εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, πρωτεύουσαν τοῦ Φραγκικοῦ πριγκιπάτου, ἐν θριάμβῳ καὶ ὅλοι οἱ ἐπιφανεῖς Φράγκοι ἱππόται ἀκολουθοῦν πεζοὶ ἄνευ ὅπλων περὶ τὸν ἵππον τοῦ βασιλέως. Ὁ Ρενάλδος κρατεῖ τοὺς χαλινοὺς τοῦ βασιλικοῦ ἵππου, καὶ ὁ Βαλδουῖνος, ὁ βασιλεὺς τῆς Ἱερουσαλήμ, παρακολουθεῖ ἀπὸ μακρὰν τὸν θρίαμβον ἔφιππος, ἀλλ' ἐντελῶς ἀσήμαντος. Ὅλοι δὲ οἱ ξένοι ἐθαύμαζον βλέποντες ταῦτα».

(Κατὰ τὸν **Κίνναμον** καὶ τὸν **Χωνιάτην**, Βυζαντινοὺς ἱστορικούς).

Ἡ ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων. — ***Ὁ αἰὼν τῶν Κομνηνῶν*** εἶναι ἐπίσης ὀνομαστὸς διὰ τὴν λαμπρότητά του εἰς τὰ ***γράμματα***. Ἀπὸ τὸν 9ον αἰῶνα ἀρχίζει, ὡς εἴδομεν, νὰ γεννᾶται εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀξιόλογος πνευματικὸς βίος, ὁ ὁποῖος διηνεκῶς ἀνυψώνεται καὶ φθάνει εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμὴν τὸν 19ον αἰῶνα. Τόσον δὲ λαμπρὰ εἶναι ἡ ἐποχὴ αὕτη διὰ τὴν λογοτεχνίαν, ὥστε χαραχτηρίζεται εἰς τὴν ἱστορίαν, ὡς ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων καὶ λέγεται ἡ ***Ἀναγέννησις τῶν Κομνηνῶν***.

Οἱ ἱστορικοὶ καὶ οἱ χρονογράφοι. — Ἡ φιλολογικὴ αὕτη ἀναγέννησις ἐκδηλώνεται ἰδίως εἰς τὴν ἱστοριογραφίαν. Οὐδεὶς λαὸς εἰς τὸν κόσμον ἔχει τόσον πλουσίαν ἱστορικὴν φιλολογίαν ὅσην ὁ Ἑλληνικός, καὶ οὐδεὶς λαὸς ἔχει τόσους σπουδαίους ἱστορικούς, οἱ ὁποῖοι μάλιστα διηγήθησαν μεγάλα κοσμοϊστορικὰ γεγονότα[1]. Καὶ οἱ Εὐρωπαϊκοὶ ἀκόμη λαοί, ὡς οἱ Ῥῶσοι, οἱ Οὔγγροι, οἱ Ἰταλοὶ κ. λ. π. ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς ἱστορικοὺς μανθάνουν σήμερον τὴν παλαιὰν ἱστορίαν τῆς χώρας αὐτῶν.

Κατὰ τὸν αἰῶνα τῶν Κομνηνῶν, ἡ ἱστορία ἔγινε περισσότε-

1. «Τὸ ὑλικὸν τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν οὐδόλως ἦτο ἀνάξιον λόγου. Αἱ ἰσχυραὶ μορφαὶ ἑνὸς Ἰουστινιανοῦ, Βελισσαρίου καὶ Ναρσῆ, ἑνὸς Ἡρακλείου, ἡ τερασ τία ἐκδήλωσις δυνάμεως κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Μακεδονικοῦ οἴκου, ἡ πολιτικὴ καὶ λογοτεχνικὴ λάμψις τοῦ αἰῶνος τῶν Κομνηνῶν, τέλος ἡ καταπλημμύρησις τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τοὺς Φράγκους κατακτητάς, ἀνήκουν εἰς τὰ μεγαλοπρεπέστατα θεάματα, τὰ ὁποῖα ἐγνώρισεν ἡ παγκόσμιος ἱστορία. Χιλίων ἐτῶν πάλη, γόνιμοι ἐξωτερικοὶ πόλεμοι, διαμάχαι καὶ ἄξιαι θαυμασμοῦ ἡρωϊκαὶ πράξεις καὶ λεπτοτάτη διπλωματικὴ ἐργασία ἦσαν τὰ πρὸς περιγραφὴν θέματα, καὶ πολλάκις μὲ μεγίστην ἐπιτυχίαν ἐξιστορήθησαν» (**Κρουμβάχερ**).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρον ἀληθινὴ καὶ ζωηρά. Ἐμφανίζεται δὲ καὶ μία μεγάλη ἱστοριογράφος, μία πορφυρογέννητος, ἡ κόρη τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξίου, ***Ἄννα ἡ Κομνηνή***, ἡ ὁποία ἦτο γυνὴ εὐφυὴς καὶ λογιωτάτη, ἔγραψε δὲ τὰς πράξεις καὶ τὰ κατορθώματα τοῦ πατρὸς αὐτῆς εἰς μακρὸν ἱστορικὸν ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐπιγράφεται ***Ἀλεξιάς***. Εἶναι πολύτιμος ἡ ἱστορία αὕτη, διότι ἡ ὑπόθεσις αὐτῆς περιστρέφεται εἰς ἐποχὴν κοσμοϊστορικήν, εἰς τὰ γεγονότα τῆς πρώτης Σταυροφορίας. Τὴν συνέχειαν τῆς ***Ἀλεξιάδος*** εὑρίσκομεν εἰς δύο Ἀξιολόγους ἱστορικούς, τὸν Ἰωάννην ***Κίνναμον*** καὶ τὸν ***Νικήταν Ἀκομινᾶτον*** ἢ ***Χωνιάτην***. Συγχρόνως ἤκμασαν καὶ σπουδαῖοι χρονογράφοι, ὅπως ὁ Ἰωάννης ***Ζωναρᾶς***, ὁ Κωνσταντῖνος ***Μανασσῆς*** καὶ ἄλλοι. Καὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης οἱ ἱστορικοὶ ἐμιμοῦντο τοὺς ἀρχαίους, ὅπως καὶ οἱ παλαιότεροι Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς. Ἰδίως ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ γράφει μὲ κομψότητα τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν καὶ ὑπερηφανεύεται διὰ τὴν ἑλληνομάθειαν αὐτῆς, συγχρόνως εἰς τὴν ἱστορικήν της ἀφήγησιν βλέπει πάντοτε τὸ συμφέρον τοῦ Κράτους, τοῦ ὁποίου γνωρίζει τὸ μεγαλεῖον, ὡς ἀληθὴς κόρη Ἕλληνος βασιλέως.

Διεκρίθησαν δὲ κατὰ τὸν αἰῶνα τῶν Κομνηνῶν ἐπιφανεῖς κληρικοὶ ὡς λόγιοι καὶ συγγραφεῖς, οἱ σπουδαιότεροι ἦσαν ὁ ***Εὐστάθιος*** καὶ ὁ ***Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος***, καὶ οἱ δύο μητροπολῖται, ὁ πρῶτος Θεσσαλονίκης, ὁ δεύτερος Ἀθηνῶν. Ὁ Εὐστάθιος ἦτο ἀνὴρ μεγάλης σοφίας καὶ βαθὺς ἐρευνητὴς τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, ὁ δὲ Ἀκομινᾶτος ἦτο ἀδελφὸς τοῦ ἱστορικοῦ, ἀμφότεροι ἦσαν ποτισμένοι εἰς τὰ νάματα τῆς ἀρχαίας παιδείας καὶ ποτὲ δὲν ἔχασαν τὴν πίστιν εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἑλλάδος.

Ποίησις καὶ μυθιστόρημα.—Οὐδὲν λογοτεχνικὸν εἶδος ἔμεινε, τὸ ὁποῖον νὰ μὴ ἐκαλλιεργήθη κατὰ τὸν αἰῶνα τῶν Κομνηνῶν, μὲ πολλὴν δ' ἐπιτυχίαν ἐκαλλιεργεῖτο καὶ ἡ ποίησις. Ἀπὸ τὴν ἀστείρευτον πηγὴν τῆς ἀρχαίας αὐτῶν φιλολογίας ἀντλοῦν οἱ Βυζαντινοὶ παντὸς εἴδους ὑποθέσεις, τὰς ὁποίας ἀρέσκονται νὰ πραγματεύωνται εἰς στίχους. Ὁ σοφώτερος ἐκ τῶν λογίων τούτων εἶναι ὁ Ἰωάννης ***Τζέτζης***, ὁ ὁποῖος ἔγραψε ποικιλωτάτων εἰδῶν ποιήματα, ὡς ἱστορικά, φιλοσοφικὰ καὶ φιλολογικά. Ἀφυπνίζεται δὲ καὶ ἕνα ἄλλο λογοτεχνικὸν εἶδος, τὸ ὁποῖον μὲ με-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γάλην χάριν ἐκαλλιέργουν οἱ ἀρχαῖοι, πρὸ παντὸς κατὰ τὴν Ἀλεξανδριανὴν ἐποχήν, τὸ μυθιστόρημα. Ἐπὶ 800 σχεδὸν ἔτη εἶχον λησμονηθῆ αἱ πολὺ ἀγαπηταὶ ἄλλοτε ἐρωτικαὶ καὶ περιπετειώδεις διηγήσεις κατὰ τὸν αἰῶνα τῶν Κομνηνῶν ἀναπλάττονται πάλιν τοιαῦται εἰς ἔμμετρον λόγον μὲ θερμὰς ποιητικὰς περιγραφὰς καὶ ἀχαλίνωτον φαντασίαν. Πολυγραφώτατος ἐπίσης ἦτο ὁ ποιητὴς ***Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος***, ὁ ὁποῖος ἐπειδὴ παραπονεῖται πάντοτε διὰ τὴν πενίαν αὐτοῦ, ὠνομάσθη ***Πτωχοπρόδρομος***.

Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἐμφανίζονται ποιήματα, τὰ ὁποῖα ἀποπνέουν μεγαλυτέραν ζωὴν καὶ δρόσον, διότι εἶναι γραμμένα εἰς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν. Αἱ ἡρωϊκαὶ πράξεις τῶν μεγάλων κατακτητῶν βασιλέων παρήγαγον ἀπὸ τὸν 10ον αἰῶνα τὰ γνωστὰ εἰς ἡμᾶς καὶ γεμᾶτα ποιητικὴν δύναμιν ἐθνικὰ ἄσματα περὶ τῶν ἄθλων τοῦ ***Ἀκρίτα,*** ἀπὸ δὲ τὴν ἐποχὴν τῶν Κομνηνῶν ἤρχισαν νὰ παράγωνται διάφορα δημιουργήματα τῆς φαντασίας τοῦ λαοῦ, λυρικὰ ἄσματα, ἐρωτικά, τοῦ χοροῦ, τοῦ θερισμοῦ, τὰ ὁποῖα προαναγγέλλουν τὰ ὡραῖα δημοτικὰ τραγούδια, τὰ ὁποῖα ἔμελλε νὰ δημιουργήσῃ ὁ Ἑλληνικὸς λαός.

Νόμισμα.—Ἀριστερὰ ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός, δεξιὰ ὁ Χριστὸς ἔνθρονος.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἐπιστύλιον διάκοσμον τοῦ Μυστρᾶ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ

ΟΙ ΑΓΓΕΛΟΙ. - Η Α΄ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ

Τὸ Κράτος κατὰ τὰ τέλη τοῦ 12ου αἰῶνος.—Οἱ Ἄγγελοι. Ἡ ἅλωσις ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων.

Ἡ εὐδαιμονία τῆς Κωνσταντινουπόλεως προσείλκυε τὸν θαυμασμόν, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως τὴν ἀπληστίαν τῶν λαῶν. Ἡ κοσμοπολιτικὴ μάλιστα δρᾶσις τοῦ Μανοὴλ Κομνηνοῦ ἐξήγειρε περισσότερον τὰ μίση τῶν Φράγκων. Ἐφ' ὅσον ἔζη ὁ Μανουήλ, ἡ ἀκατάβλητος δύναμίς του ἐκράτει τὴν τάξιν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἐπέβαλλε τὸν σεβασμὸν εἰς τοὺς ἐχθρούς, ἀλλ' ὅταν ἡ ἐξουσία ἔπεσεν εἰς ἀσθενεῖς χεῖρας, τὸ μεγαλειῶδες οἰκοδόμημα ἤρχισε νὰ πίπτῃ, ἡ δὲ κατάρρευσις ἐξηκολούθησε ταχεῖα ὡς τὴν καταστροφήν.

α΄.—Τὸ Κράτος καὶ τὰ τέλη τοῦ 12ου αἰῶνος.

Τὸ ἐμπόριον.— Τὸ Κράτος εἶχεν ἀκόμη μεγάλους πόρους. Τὰ χρήματα, τὰ ὁποῖα διέθεσεν Ἀλέξιος ὁ Α΄ πρὸς διατροφὴν τοῦ τεραστίου πλήθους τῶν σταυροφόρων, δεικνύουν τὴν οἰκονομικὴν αὐτοῦ εὐρωστίαν. Ἀλλ' ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἦτο κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν πολὺ βεβαρυμένος ἀπὸ φόρους. Οἱ ἰσχυροὶ ξένοι ἀποκτοῦν μεγάλα προνόμια εἰς τὸ Κράτος, ὀλίγον κατ' ὀλίγον οἱ Ἐνετοί, οἱ Γενουᾶται, οἱ Πισᾶται, αἱ μεγάλαι ἐμποριοκαὶ δημοκρατίαι τῆς Ἰταλίας, παρεισδύουν εἰς τὸ ἐμπόριον τοῦ Κράτους καὶ ἀντικαθιστάνουν αὐτό.

Τὸ ναυτικὸν καὶ ὁ στρατός.—Ἄλλοτε ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ἦτο ἡ ***μόνη ναυτικὴ δύναμις*** εἰς τὸν κόσμον,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἦτο ἡ ***θαλασσοκράτειρα.*** Ἀλλὰ τώρα δημιουργοῦνται εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἄλλαι ναυτικαὶ δυνάμεις, οἱ στόλοι τῆς Ἑνετίας εἶναι πολὺ ἰσχυροὶ καὶ οἱ Αὐτοκράτορες μὲ δυσκολίαν δύνανται νὰ ἀντισταθοῦν εἰς αὐτούς.

Ἐπίσης ὁ στρατὸς ἀρχίζει ν' ἀδυνατίζῃ διότι νοθεύεται ἀπὸ τὴν εἰσροὴν πολλῶν ξένων. Ἡ συγκρότησις ἐθνικοῦ στρατοῦ καταντᾷ δύσκολος, καὶ σχεδὸν μόνον ἀπὸ τοὺς μισθοφόρους ἐξαρτᾶται ἡ σωτηρία τοῦ Κράτους. Τὸ μέγα δεινὸν εἶναι ὅτι ἡ δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀρχίζει νὰ ἐλαττώνεται. Αἱ ἀκμαῖαι ἐπαρχίαι τῆς Ἀνατολῆς ἔχουν ἀπολεσθῆ καὶ δὲν δίδουν πλέον μεγάλους στρατηγούς, εἰς δὲ τὴν Εὐρώπην οἱ λαοὶ τῆς χερσονήσου συγκρατοῦν αὐτόνομα κράτη ὅπως οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Σέρβοι. Καὶ τὸ χειρότερον, τὸ Κράτος δὲν ἔχει πλέον ἀπέναντί του ἀσυντάκτους βαρβάρους οἱ γείτονές του εἶναι τὸ βασίλειον τῆς Οὐγγαρίας, τὸ βασίλειον τῶν Νορμανδῶν εἰς τὴν Σικελίαν, ἡ δημοκρατία τῆς Ἑνετίας. Ἐξ ἄλλου δὲ οἱ Σταυροφόροι ἐξακολουθοῦν νὰ χύνωνται ἀενάως ὡς χείμαρρος εἰς τὰς ἐπαρχίας αὐτοῦ.

Οἱ πόλεμοι κατὰ τῶν Τουρκικῶν λαῶν.— Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ πόλεμος δὲν εἶχε διακοπῆ σχεδὸν ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ Ῥωμανοῦ τοῦ Διογένους (1067). Οἱ διαρκεῖς δὲ οὗτοι ἀγῶνες δὲν κατέληγον εἰς τίποτε σπουδαῖον, μὲ ὅλας τὰς ἡρωϊκὰς προσπαθείας των οἱ Κομνηνοὶ δὲν εἶχον κατορθώσει νὰ ἀπωθήσουν ὁριστικῶς τοὺς Τούρκους.

Εἰς δὲ τὴν Εὐρώπην οἱ Βυζαντινοὶ πολεμοῦν ἀδιακόπως πρὸς ἄλλας Τουρκικὰς φυλάς, πρὸς τοὺς ***Περσενέγους*** καὶ τοὺς ***Κουμάνους***. Οἱ νέοι αὐτοὶ βάρβαροι συνεχίζουν τὰς ἀγρίας ἐπιδρομὰς τῶν Οὔννων, Ἀράβων, Βουλγάρων, ἀλλ' οἱ περισσότερον ἐπικίνδυνοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους τῆς Εὐρώπης, εἶναι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἐκχριστιανισθῆ καὶ ἔχουν σχηματίσει ***τὸ βασίλειον τῆς Οὐγγαρίας***. Οἱ Οὔγγροι ἄλλοτε ἔχουν εἰρήνην, ἄλλοτε πόλεμον πρὸς τοὺς Αὐτοκράτορας, ἀλλ' ὁ Μανουὴλ Κομνηνὸς ἐξαναγκάζει αὐτοὺς νὰ γίνουν ὑποτελεῖς.

Οἱ Σέρβοι.—Καὶ ἄλλη δὲ νέα δύναμις ἀρχίζει νὰ ἐμφανίζεται, ἡ Σερβία. Ἡ χώρα αὕτη ὑπῆρξε πάντοτε πιστὴ εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν, ἀκόμη δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην θεωρεῖται ὡς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὑποτελὴς τοῦ Αὐτοκράτορος. Εἰς τὰ ὀρεινὰ ὅμως μέρη κατώρθωσαν μερικοὶ ἀρχηγοὶ φυλῶν, οἱ **ζουπᾶνοι**, νὰ κρατήσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Εἷς ἀπὸ τοὺς μεγάλους ζουπάνους, ὁ **Στέφανος Α΄ Νεμάνιας** «ἐτόλμησε νὰ κάμῃ Κράτος καὶ νὰ ὀνομάζεται **κράλης**. Τὸ βάρβαρον τοῦτο ὄνομα ἐξελληνιζόμενον σημαίνει βασιλεὺς» (1222).

Οἱ Βλαχοβουλγάροι.—Ἡ κατάκτησις τοῦ Βασιλείου τοῦ Β΄ εἶχεν ἐπιφέρει τέλος εἰς τὸ τρομερὸν Βουλγαρικὸν κράτος. Ἐν τούτοις οἱ Βούλγαροι δὲν λησμονοῦν τὴν παλαιὰν ἰσχύν, καὶ τώρα ἔχομεν νέαν ἐξέγερσιν αὐτῶν. Μέγα γεγονὸς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶναι ἡ ἐμφάνισις ἑνὸς νέου λαοῦ Λατινικῆς φυλῆς καὶ γλώσσης, τὸν ὁποῖον οἱ σύγχρονοι καλοῦν **Βλάχους** καὶ οἱ ὁποῖοι κατόπιν ἔλαβον τὸ ἀληθινόν των ὄνομα **Ῥωμάνοι** (Ρωμαῖοι). Οἱ **Βλάχοι** οὗτοι εἶναι βεβαίως ἀπόγονοι παλαιῶν Ῥωμαίων ἀποίκων [1]. Κατὰ τὸν 3ον αἰῶνα κατεῖχον τὰς ὀρεινὰς χώρας, εἰς δὲ τὴν πεδιάδα ἔμενον οἱ Σλαβοβούλγαροι. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ αἰῶνος τούτου οἱ Βλάχοι καὶ οἱ Βούλγαροι ἐξηγέρθησαν μὲ ἄγριον φανατισμόν. Ἔκαμαν πρωτεύουσάν των τὸ Τίρνοβον καὶ ἵδρυσαν τὸ ἐπίφοβον **Βλαχοβουλγαρικὸν Κράτος**, τὸ ὁποῖον προσετέθη εἰς τοὺς τόσους ἄλλους ἐχθροὺς τῆς Αὐτοκρατορίας. Ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν Πέτρος Ἀσὰν ἐχαιρετίζετο ἀπὸ τὸν λαόν του ὡς «**τσάρος τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Ἑλλήνων**».

Ἡ Ἐνετία.—Ἀλλ' ἀκόμη ἀπειλητικώτερα σύννεφα κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους ἔρχονται ἀπὸ τὴν Δύσιν. Ὑπῆρξε καιρός, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ Ἐνετία ἦτο ὑποτελὴς καὶ οἱ πολῖται αὐτῆς ὑπερηφανεύοντο νὰ εἶναι **δοῦλοι** τοῦ Αὐτοκράτορος, ὁ δὲ **δόγης** (δοὺξ) τῶν Ἐνετῶν ἦτο μεγιστὰν τῆς Βυζαντινῆς αὐλῆς. Ἀργότερα ἡ Ἐνετία ἀπέκτησε μεγάλην δύναμιν καὶ αἱ φιλοδοξίαι αὐτῆς ηὔξησαν. Ἀρχίζει τότε νὰ ἐποφθαλμιᾷ τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς πλουσίας χώρας τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας, ἐπωφελουμένη δὲ ἀπὸ τὰς περιπλοκὰς τῶν Βυζαντινῶν, παρέχει τὴν βοήθειάν της μὲ ἀνταλλάγματα. Ὁ Ἀλέξιος ὁ Α΄ ἐζήτησε τὴν βοήθειάν της ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὴν μεγάλα

1. Οἱ Ρωμάνοι εἶναι Ὀρθόδοξοι, ὁ μόνος νεολατινικὸς λαός, ὁ ὁποῖος εὑρέθη ἔξω ἀπὸ τὴν πνευματικὴν κοινωνίαν τῆς Ῥώμης.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

προνόμια, ὁλόκληρον παραλιακὴν συνοικίαν, ***σκάλαν***, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Εἶχον ἐλευθερίαν νὰ πωλοῦν καὶ ν' ἀγοράζουν ἐμπορεύματα εἰς τὸ Κράτος χωρὶς νὰ καταβάλουν φόρους τελωνιακοὺς ἢ λιμενικούς. Ἡ ἁπληστία ὅμως αὐτῶν ἔφερεν εἰς ἀπελπισίαν τοὺς Αὐτοκράτορας. Εἰς μάτην καὶ ὁ 2ος καὶ 3ος Κομνηνός, ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Μανουήλ, ἐκίνησαν σφοδροὺς πολέμους ἐναντίον αὐτῶν. Ὁ Μανουὴλ Κομνηνὸς ἀναγκάζεται νὰ κάμῃ μέγαν πόλεμον, ὁ ὁποῖος διαρκεῖ τέσσαρα ἔτη (1171—1175). Ὁ ἀγὼν τῶν δύο μεγάλων ναυτικῶν δυνάμεων τοῦ κόσμου διεξάγεται πανταχοῦ, εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅλοι οἱ ἰσχυροὶ ἀναμιγνύονται, ἀκόμη καὶ ὁ πάπας καὶ ἡ Γερμανία. Εἶναι πόλεμος Εὐρωπαϊκός, ὁ ὁποῖος προῆλθεν, ὅπως καὶ οἱ σημερινοὶ πόλεμοι, ἀπὸ οἰκονομικοὺς λόγους. Ἐπὶ τέλους ὁ Μανουὴλ εὗρε φρόνιμον νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ ἠναγκάσθη νὰ συνάψῃ εἰρήνην μετὰ τῶν Ἐνετῶν.

Τὸ Βυζάντιον, οἱ Πάπαι καὶ οἱ Γερμανοί.— Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ πατριάρχου Κηρουλαρίου αἱ δύο Ἐκκλησίαι, τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Ῥώμης διετέλουν χωρισμέναι. Ἡ παπωσύνη ἔχει γίνει μὲ τὸν καιρὸν ἰσχυροτάτη δύναμις, ἐπεκίνησε δὲ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων δύο φοβερὰ ὅπλα, τὸ ξίφος τῶν Νορμανδῶν καὶ τὰς Σταυροφορίας.

Εἰς διαρκῆ δὲ ἀγῶνα εὑρίσκετο ἡ Αὐτοκρατορία ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν. Οὗτοι ἔχουν ἱδρύσει ἰσχυρὸν κράτος εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν, ***Βασίλειον τῶν δύο Σικελιῶν,*** ἐπεχείρησαν δὲ τέσσαρας λῃστοπειρατικὰς ἐπιδρομάς, αἱ ὁποῖαι ἠρήμωσαν τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Τοὺς ἐχθροὺς αὐτοὺς τοῦ Κράτους τοὺς διεδέχθησαν οἱ Γερμανοί. Αἱ χῶραι τῆς Ἰταλίας, τὰς ὁποίας εἶχον ἁρπάσει ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας οἱ Νορμανδοί, περιέρχονται εἰς τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας, ὁ ὁποῖος στρέφει καὶ αὐτὸς τὰς ἁρπακτικὰς βλέψεις του εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς.

Οἱ Σταυροφόροι.—Ὁ Ἀλέξιος ὁ Α' ἐταράχθη κατ' ἀρχὰς ὅτε εἶδε νὰ συρρέουν τὰ ἀναρίθμητα στίφη τῶν Σταυροφόρων, τὰ ὁποῖα κατέστρεφον τὸ πᾶν εἰς τὸν δρόμον των. Ἐν τούτοις ἔδωσεν τὴν συζητηθεῖσαν παρ' αὐτῶν βοήθειαν καὶ δὲν παρέλειψε καμμίαν ὑποχρέωσιν ἀπὸ ὅσας ἐπεβάλλοντο εἰς ἕνα ἡγεμόνα

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Χριστιανὸν καὶ Ἕλληνα Αὐτοκράτορα. Ἐδέχθη μὲ φιλανθρωπίαν τοὺς Σταυροφόρους, τοὺς ἐβοήθησε, τοὺς ἔθρεψεν, εἰς δὲ τοὺς πολεμιστὰς ἔδωκε πᾶσαν βοήθειαν. Συγχρόνως ὅμως ἔλαβε καὶ τὰ μέτρα αὐτοῦ, ὡς Ἕλλην βασιλεύς, διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ Κράτος ἀπὸ τὰς ἀταξίας καὶ τὰς λεηλασίας του. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἄλλοι Κομνηνοὶ οἱ Σταυροφόροι διήρχοντο τὰς Ἑλληνικὰς χώρας ὡς μαινόμενοι ἐχθροί. Καὶ αἱ τρεῖς Σταυροφορίαι παρ' ὀλίγον νὰ καταλήξουν εἰς κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἡ στρατιωτικὴ δύναμις καὶ ἡ πολιτικὴ ἱκανότης τῶν Κομνηνῶν ἔσωσαν τὸ Κράτος.

Αὐτοὶ εἶναι οἱ ἀνεξάντλητοι ἐχθροί, οἱ ὁποῖοι περισφίγγουν ἀπὸ παντοῦ τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν. Ἀγεφύρωτον χάσμα χωρίζει τὴν Ἀνατολὴν ἀπὸ τὴν Δύσιν, ἡ Ἐνετία καὶ ὁ πάπας εὑρίσκουν ὅτι ἦλθεν ὁ καιρὸς νὰ ἐκπληρώσουν τὰ παλαιὰ σχέδια, ἡ μὲν Ἐνετία νὰ ἁρπάσῃ τὰς πλουσίας χώρας τῆς Αὐτοκρατορίας, ὁ δὲ πάπας ἄλλος νὰ καθυποτάξῃ τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν. Ἂν ἐνθυμηθῶμεν ὅλα αὐτά, τὸ μῖσος τῶν Σταυροφόρων, τὴν ἀπληστίαν τῶν Ἐνετῶν, τὰς φιλοδοξίας τοῦ πάπα, τῶν Νορμανδῶν καὶ τῶν Γερμανῶν, εὐκόλως θὰ ἐννοήσωμεν τὰς συμφοράς, αἱ ὁποῖαι ἐπακολουθοῦν καὶ ἐπιφέρουν τὴν καταστροφὴν τῆς παλαιᾶς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

β΄.—Οἱ Ἄγγελοι.—Ἡ κατάπτωσις τῆς Αὐτοκρατορίας.

Ἡ νέα δυναστεία τῶν Ἀγγέλων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν συγγενεῖς μὲ τοὺς Κομνηνούς, ἔφερε τὸ Κράτος ταχέως εἰς τὴν καταστροφήν, διότι οἱ Αὐτοκράτορες οὗτοι δὲν εἶχον καμμίαν ἀπὸ τὰς ἀρετὰς τῶν μεγάλων Κομνηνῶν, αἱ ὁποῖαι τοὺς ἐχρειάζοντο διὰ ν' ἀντιμετωπίσουν τὰς φοβερὰς διὰ τὴν Ἀνατολὴν περιστάσεις τῶν χρόνων ἐκείνων.

Ἰσαάκιος Ἄγγελος.—Ὁ μέτριος οὗτος Αὐτοκράτωρ ἐπέτυχεν εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας του σπουδαῖον κατόρθωμα, νὰ ἐκδιώξῃ ἀπὸ τὰς Ἑλληνικὰς χώρας τοὺς φοβεροὺς Νορμανδούς. Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης εἶχον ἐπέλθει οὗτοι διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἐναντίον τῆς πρωτευούσης, ἀλλ' ὁ Αὐτοκρατορικὸς στρατὸς κατώρθωσε νὰ τοὺς καταστρέψῃ καὶ νὰ συλ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λάβῃ αἰχμαλώτους ὅλους τοὺς μεγιστᾶνάς των, οἱ ὁποῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ προσκυνήσουν τὸν βασιλέα καθήμενον πανηγυρικῶς ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ.

Ταχέως ὅμως ἄλλος φοβερὸς ἐχθρὸς ἠγέρθη, οἱ Βλαχοβούλγαροι, οἱ ὁποῖοι ἔγιναν κύριοι ὅλης τῆς χώρας ἀπὸ τὸν Δούναβιν ἕως τὸν Αἷμον. Ἀνηλεεῖς ἦσαν αἱ καταστροφαί, τὰς ὁποίας ἐπιφέρουν εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν τῶν χωρῶν τούτων.

Ἡ τρίτη σταυροφορία.—Συγχρόνως καὶ ἄλλη συμφορὰ ἐπέρχεται ἐναντίον τοῦ Κράτους, ἡ τρίτη Σταυροφορία. Ὁ περίφημος Σουλτάνος ***Σαλαδῖνος*** εἶχε καθυποτάξει τὸ Βασίλειον τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ οἱ Χριστιανοὶ τῆς Δύσεως ἐτρόμαξαν ἀπὸ τὰς νίκας τῶν ἀπίστων. Αὐτὴν τὴν φορὰν τρεῖς βασιλεῖς ἔλαβον τὸν Σταυρὸν διὰ τὴν ἐκστρατείαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἁγίων τόπων. Οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας ἔλαβον τὴν ὁδὸν τῆς θαλάσσης, ὁ δὲ ἀνδρεῖος βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας ***Ριχάρδος ὁ Λιοντόκαρδος*** ἐπορεύθη διὰ θαλάσσης καὶ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην κατέκτησε τὴν Κύπρον καὶ διένειμεν αὐτὴν εἰς τοὺς ἱππότας αὐτοῦ (1191). Ἀπὸ τότε ἡ παναρχαία Ἑλληνικὴ μεγαλόνησος εὑρίσκεται πάντοτε ὑπὸ ξένην κυριαρχίαν.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας ***Φρειδερῖκος ὁ Βαρσόβας*** (Κοκκινογένειος) ἐκίνησε διὰ ξηρᾶς μὲ 100.000 ἄνδρας καὶ ἔφθασεν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Ὁ Αὐτοκράτωρ ἔδωσεν εἰς αὐτοὺς πλοῖα καὶ οὕτως ὁ Γερμανικὸς Σταυροφορικὸς στρατὸς εἰσεχώρησεν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν,—ἦτο δὲ τόσον ἰσχυρός, ὥστε ἐφαίνετο προωρισμένος ν' ἀναστηλώσῃ τὴν Χριστιανικὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν Παλαλαιστίνην. Ἀλλ' ὁ αἰφνίδιος θάνατος τοῦ Βαρβαρόσα ἐπέφερε τὴν ὁλοσχερῆ καταστροφὴν τῶν Γερμανῶν Σταυροφόρων.

Ἂν καὶ ἀπηλλάγη τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος ἀπὸ τοὺς Σταυροφόρους, πολλαὶ ὅμως ἄλλαι πληγαὶ μένουν ἀνοικταί. Ἡ ἀνικανότης τοῦ Ἰσαακίου ἐπροκάλεσε στάσεις καὶ συνωμοσίας τῶν μεγιστάνων τοῦ Κράτους, συγχρόνως δὲ συνεμάχησαν οἱ Βλαχοβούλγαροι μὲ τοὺς Σέρβους καὶ ὅλοι μαζὶ ἐπεχείρησαν πολλὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Θρᾴκην καὶ τὴν Μακεδονίαν. Ἐπανειλημμένως ἐξεστράτευσεν αὐτοπροσώπως ὁ Ἰσαάκιος ἐναντίον αὐτῶν εἰς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μερικὰς μάχας· ἀλλ' ὁ ἀδελφός του Ἀλέξιος συνομωτεῖ, ἔκαμεν συνωμοσίαν τὸν συνελαβε καὶ ἀφοῦ τὸν ἐτύφλωσε, τὸν ἐφυλάκισε καὶ αὐτὸν καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀλέξιον.

Ἀλέξιος ὁ Γ΄. — Ἡ πρώτη πρᾶξις τοῦ καταλαβόντος τὸν θρόνον Ἀλεξίου Ἀγγέλου ἦτο ἡ ἀφειδὴς διανομὴ τῶν δημοσίων χρημάτων εἰς τοὺς φίλους του, καὶ τοιουτοτρόπως ἡ ἐσωτερικὴ παραλυσία ἐκορυφώθη. Ὁ στρατὸς καὶ ὁ στόλος περιῆλθον εἰς ἀθλίαν κατάστασιν. Οἱ ἐξωτερικοὶ κίνδυνοι ἦσαν φοβερώτεροι ἀπὸ κάθε ἄλλην φοράν. Εἰς τὴν Ἀσίαν μόλις συγκρατοῦνται οἱ Τοῦρκοι Σελτζοῦκοι, ἀπὸ δὲ τὴν Δύσιν οἱ Γερμανοί, οἱ ὁποῖοι ἔγιναν κύριοι τῆς Σικελίας, παρασκευάζουν φοβερὰν ἐκστρατείαν ἐναντίον τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας. Εἰς δὲ τὰς Εὐρωπαϊκὰς χώρας ἐξακολουθοῦν αἱ συμφοραὶ τοῦ κράτους ἀπὸ τοὺς Βλαχοβουλγάρους, αἱ ὁποῖαι μάλιστα ἐκορυφώθησαν ὅτε ἔγινεν ἡγεμὼν αὐτῶν ὁ φοβερὸς ***Ἰωαννίτσης***, τὸν ὁποῖον οἱ Βυζαντινοὶ ὀνομάζουν ***Σκυλογιάννην***. Ὁ Βασίλειος ὁ Β΄ εἶχεν ὀνομασθῆ ***Βουλγαροκτόνος***, ὁ Ἰωαννίτσης ὠνόμασεν ἑαυτὸν ***Ῥωμαιοκτόνον***, φρικιαστικαὶ δὲ ἦσαν αἱ ὠμότητες, τὰς ὁποίας διέπραξαν τότε οἱ Βλαχοβούλγαροι.

Εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἐπικρατεῖ ἀναρχία, εἰς τὰς ἐπαρχίας ἁρπαγαὶ τῶν ὑπαλλήλων. Ἡ ἔχθρα τῶν Σταυροφόρων παντὸς ἔθνους ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων ἔχει ἐξαφθῆ εἰς φοβερὸν σημεῖον, διότι οὗτοι τοὺς κατηγοροῦν, ὅτι εἶναι αἴτιοι τῶν καταστροφῶν αὐτῶν. Ἰσχυρὰ δὲ δύναμις, ἡ ὁποία κινεῖ τοὺς λαοὺς τῆς δύσεως ἐναντίον τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας, εἶναι τὸ ἐμπορικὸν συμφέρον τῶν Ἐνετῶν, καὶ ἡ ἐξακολουθήσασα Δ΄ Σταυροφορία δὲν ἦτο παρὰ μία ἐκστρατεία ἐμπορικῶν συμφερόντων, ὅπως εἶδον πολλὰς παρομοίας οἱ σημερινοὶ χρόνοι.

Ἐξασθένησις τῆς κεντρικῆς διοικήσεως. — Παρ' ὅλα τὰ δεινὰ ταῦτα, ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικά, τὸ Κράτος θὰ ἠδύνατο ν' ἀντιμετωπίσῃ τοὺς φοβεροὺς κινδύνους, ἀλλ' εἶχεν ἤδη ἀρχίσει νὰ χαλαρώνεται καὶ ἡ ἄλλοτε θαυμασία κεντρικὴ διοίκησις. Ἀφ' ὅτου τὴν συνετὴν καὶ ἄγρυπνον διοίκησιν τῶν Κομνηνῶν διεδέχθη ἡ ἀναρχικὴ διοίκησις τῶν Ἀγγέλων, εἰς πολλὰς χώρας ἤρχισαν ν' ἀναφαίνωνται τάσεις πρὸς τοπικὴν αὐτονομίαν. Ἰσχυροὶ τοπικοὶ ἄρχοντες ἔγιναν ἀνεξάρτητοι σχεδὸν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δυνάσται καὶ ἵδρυσαν μικρὰς τοπικὰς ἡγεμονίας, ὡς ὁ **Λέων Χαμάρετος** εἰς τὴν Λακωνικήν, οἱ **Μελισσηνοὶ** εἰς τὴν Μεσσηνίαν, οἱ **Σγουροὶ** εἰς τὴν Κόρινθον καὶ ἄλλοι ἀλλαχοῦ. Ἀπὸ τὰς ἰδίας αἰτίας εἶχεν ἐπέλθει καὶ ἡ ἀναρχία τῆς Φεουδαλικῆς Εὐρώπης. Οἱ Σταυροφόροι δὲν ἔχουν ν' ἀντιμετωπίσουν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας στρατὸν ἢ κάστρα Αὐτοκρατορικά, ἀλλὰ τοπάρχας, οἱ ὁποῖοι ὁμοιάζουν μὲ τοὺς φεουδάρχας τοῦ τόπου των καὶ τοὺς ὁποίους εὐκόλως δύνανται νὰ καταβάλουν τὸν ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον.

Αἱ παρασκευαὶ εἰς τὴν Δύσιν τῆς Δ΄ Σταυροφορίας.—Εἰς τὴν Δύσιν ἐγίνετο μεγάλη κίνησις διὰ νέαν Σταυροφορίαν ἀπὸ τὸν πάπαν Ἰννοκέντιον Γ΄ καὶ ἀπὸ τὴν Ἐνετικὴν δημοκρατίαν, τῆς ὁποίας δόγης ἦτο ὁ Ἑρρῖκος Δάνδολος, μέγας ἐχθρὸς τῶν Ἑλλήνων. Καὶ ἄλλο γεγονὸς ηὐνόησε τὰ σχέδια τῶν Ἐνετῶν. Ὁ νεαρὸς υἱὸς τοῦ φυλακισθέντος Ἰσαακίου κατώρθωσε νὰ δραπετεύσῃ, ἦλθεν εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἐζήτησε βοήθειαν διὰ ν' ἀνακτήσῃ τὸν θρόνον του. Ἦτο ἡ στιγμή, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Σταυροφόροι εἶχον συγκεντρωθῆ εἰς τὴν Ἐνετίαν, καὶ φυσικὰ μὲ μεγάλην προθυμίαν ἔσπευσαν ν' ἀναμιχθοῦν εἰς τὰς ὑποθέσεις τῶν Ἑλλήνων.

Οἱ ἱππόται, ἰδίως οἱ Γάλλοι βαρῶνοι, εἶχον ἔλθει εἰς τὴν Ἐνετίαν, διὰ νὰ συνεννοηθοῦν μὲ τὸν Δάνδαλον, διότι ἡ θαλασσοκράτειρα Δημοκρατία ἦτο ἡ μόνη, δύναμις ἡ ὁποία, ἔχουσα ἰσχυρὸν στόλον, ἠδύνατο νὰ διαπεραιώσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν Ἀνατολήν. Οἱ θρησκευτικοὶ ὅμως σκοποί, οἱ ὁποῖοι ἐνθουσιάζουν τὸν πάπαν καὶ τοὺς ἱππότας, εἶναι ὅλως διόλου ξένοι πρὸς τὸν δόγην. Ὁ γηραιὸς Δάνδολος (ἦτο σχεδὸν 90 ἐτῶν) εἶχε μέγαν νοῦν, ἀλλὰ ψυχὴν ἐμπόρου, μὲ σπανίαν διπλωματικὴν εὐφυΐαν κατώρθωσε νὰ καθυποτάξῃ τελείως οἰκονομικῶς τοὺς ἱππότας καὶ νὰ τοὺς μεταχειρισθῇ διὰ τὰ συμφέροντά του. Ὁ νεαρὸς Ἀλέξιος ὑπεσχέθη χρήματα εἰς τοὺς Σταυροφόρους καὶ εἰς τοὺς Ἐνετούς, καὶ οὕτως ὅλαι αἱ περιστάσεις συνεβιβάσθησαν μὲ τοὺς σκοποὺς τοῦ γηραιοῦ δόγη. Ἡ ἐκστρατεία ἡ ὁποία ἦτο προωρισμένη διὰ τοὺς Ἁγίους τόπους, παρεξέκλινεν ἀπὸ τὴν πορείαν αὐτῆς καὶ ἀντὶ νὰ διευθυνθῇ εἰς τοὺς Ἁγίους τόπους διευθύνθη πρὸς τὴν τὴν Ἑλληνικὴν πρωτεύουσαν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γ΄.— Ἡ ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων (1204).

Οἱ Σταυροφόροι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.— Ὁ Αὐτοκράτωρ εἶχε συναθροίσει εἰς τὴν πρωτεύουσαν στρατὸν 60.000, ἀλλὰ μόλις τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἐσκέφθη νὰ ἐπιδιορθώσῃ τὰ τείχη καὶ νὰ βελτιώσῃ τὸ ναυτικόν, τὸ ὁποῖον εἶχε παραλύσει. Ὁ Ἐνετικὸς στόλος ἠγκυροβόλησεν ἐν τῷ μεταξὺ (27 Ἰουνίου 1203) εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς Πόλεως ἀκτὴν μὲ 40.000 μαχητὰς τοῦ Σταυροῦ. Εὐθὺς ἤρχισεν ἡ ἐπίθεσις ὑπὸ τοῦ στόλου ἐναντίον τῶν τειχῶν, συγχρόνως δὲ ἀπεβιβάζοντο οἱ πολεμισταὶ καὶ ἐπολιόρκουν τὴν πόλιν ἀπὸ τὰ χερσαῖα τείχη. Οἱ Ἕλληνες μὲ ἡρωϊσμὸν ὑπερασπίζονται τὴν προσφιλῆ πόλιν αὐτῶν.

Ἀπὸ τοὺς λόφους, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχον στρατοπεδεύσει οἱ Σταυροφόροι, ἐθαύμαζον τὴν μεγάλην πόλιν καὶ ὠνειρεύοντο τὴν κατάκτησιν αὐτῆς. Αἱ ἐντυπώσεις των δεικνύουν κατάπληξιν καὶ φόβον συγχρόνως, ἐκφράζει δὲ μὲ ἁπλοϊκότητα τὰ αἰσθήματά των ταῦτα ὁ παλαιὸς Γάλλος χρονογράφος Βιλλαρδουΐνος, ὁ ὁποῖος ἦτο αὐτόπτης, Σταυροφόρος καὶ αὐτός, λέγει δὲ τὰ ἑξῆς: «Λοιπὸν ἠμπορεῖτε νὰ ἠξεύρετε, ὅτι μὲ ἀπληστίαν ἐκύτταξαν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅσοι δὲν τὴν εἶχον ἴδει ἀκόμη. Δὲν ἤθελον ποτὲ νὰ πιστεύσουν, ὅτι τόσον πλουσία πόλις ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ὅτε εἶδον τὰ ὑψηλὰ ἐκεῖνα τείχη καὶ τοὺς πλουσίους ἐκείνους πύργους, οἱ ὁποῖοι τὴν ἐτριγύριζον ἀπὸ παντοῦ καὶ τὰ πλούσια ἐκεῖνα παλάτια καὶ τὰς ὑψηλὰς ἐκκλησίας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν τόσον πολλαί, ὥστε κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὸ πιστεύσῃ ἂν δὲν τὰς ἴδῃ μὲ τοὺς ὀφθαλμούς του, καὶ τὸ μῆκος καὶ τὸ μέγεθος τῆς πόλεως, ἡ ὁποία ἦτο βασίλισσα ὅλων τῶν ἄλλων».

Ἡ Ἅλωσις.— Ἀφοῦ παρῆλθον πολλαὶ ἡμέραι πολιορκίας ὁ Αὐτοκράτωρ ἐγκαταλείπει διὰ νυκτὸς τὴν πόλιν, καὶ τότε οἱ Σταυροφόροι ἀναβιβάζουν εἰς τὸν θρόνον τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἐκθρονισθέντα τυφλὸν ἀδελφόν του Ἰσαάκιον Ἄγγελον καὶ τὸν υἱόν του Ἀλέξιον τὸν Δ΄ ὡς συμβασιλέα. Ὁ πάπας μόλις ἔμαθε τὴν ἐπιτυχίαν τῶν Σταυροφόρων, ἔσπευσε νὰ ζητήσῃ τὴν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὑποταγὴν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Λατινικήν, οἱ δὲ Ἐνετοὶ δὲν ἐφρόντιζον παρὰ μόνον νὰ λάβουν ὅσα χρήματα εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς αὐτοὺς ὁ νέος Ἀλέξιος. Ἀλλ' οἱ Αὐτοκράτορες δὲν δύνανται νὰ κρατήσουν τὰς ὑποσχέσεις αὐτῶν. Αἱ καταπιέσεις πρὸς εὕρεσιν χρημάτων, ἡ ὁμολογία πίστεως εἰς τὸν πάπαν, ἡ ὑβριστικὴ συμπεριφορὰ τῶν Σταυροφόρων ἐξεγείρει τὸν φανατισμὸν καὶ ὁ λαὸς ἐκσπᾷ εἰς μεγάλας ταραχάς. Τότε ἐμφανίζεται εἰς τὸ μέσον ὁ τολμηρὸς Ἀλέξιος Μούρτζουφλος, συγγενὴς τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ οἴκου, καὶ κατορθώνει νὰ στεφθῇ βασιλεὺς ὡς Ἀλέξιος ὁ Ε΄ εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. Ὁ Ἀλέξιος Δ΄ φονεύεται, ὁ δὲ πατήρ του ὁ γέρων Ἰσαάκιος ἀποθνήσκει ἀπὸ τὴν λύπην.

Ὁ νέος Αὐτοκράτωρ ἀρνεῖται νὰ πληρώσῃ καὶ καλεῖ τοὺς μαχητὰς τοῦ Σταυροῦ νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὴν χώραν, τότε οἱ Σταυροφόροι καὶ ὁ Δάνδολος ἐπιχειροῦν δευτέραν πολιορκίαν. Ὁ Αὐτοκράτωρ μάχεται μὲ γενναιότητα, ἀλλ' οἱ πύργοι πίπτουν ὁ εἷς κατόπιν τοῦ ἄλλου καὶ ματαίως ὁ Μούρτζουφλος ζητεῖ νὰ σταματήσῃ τὸν πανικὸν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ. Ὁ Μούρτζουφλος βλέπει ὅτι αἱ προσπάθειαί του δὲν ὠφελοῦν, χάνει τὸ θάρρος του καὶ φεύγει ἀπὸ τὴν πόλιν μὲ ὀλίγους ὀπαδούς του. Τότε μερικοὶ πατριῶται, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχον χάσει ἀκόμη κάθε ἐλπίδα, συνέρχονται εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν καὶ ἀνακηρύσσουν Αὐτοκράτορα τὸν *Θεόδωρον Λάσκαριν*, ἄνδρα ἱκανὸν καὶ γενναῖον. Ὁ Λάσκαρις ἀναλαμβάνει μὲ θάρρος τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ δὲν κατορθώνει νὰ δώσῃ ζωὴν εἰς ἓν πτῶμα, ἀναγκάζεται δὲ καὶ αὐτὸς νὰ φύγῃ μὲ ὀλίγους ὀπαδούς του. Οἱ φεύγοντες Αὐτοκράτορες, ὁ Μούρτζουφλος καὶ ὁ Λάσκαρις βλέπουν ὄπισθεν αὐτῶν τὰς φλόγας τῆς καιομένης Πόλεως, τὴν ὁποίαν ἐπυρπόλησαν οἱ Σταυροφόροι (1204).

Αἱ ἀνοσιουργίαι τῶν Σταυροφόρων.— Ἐν μέσῳ τῶν φολγῶν τῆς καιομένης πόλεως οἱ Σταυροφόροι ὥρμησαν ἀμέσως εἰς φοβερὰν καὶ ἀνήκουστον λεηλασίαν, πρῶτοι δὲ οἱ ἡγεμόνες ἥρπασαν καὶ ἐσφετερίσθησαν τὰ ὡραιότερα κτίρια τῆς πόλεως καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰ παλάτια τῶν Αὐτοκρατόρων. Οἱ συρφετοὶ τῶν στρατῶν τῆς Δύσεως, Γάλλοι, Γερμανοί, Ἐνετοὶ ἀφηνιάζουν καὶ μὲ ἀχαλίνωτον ἀκολασίαν ῥίπτονται εἰς τὴν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

βίαν καὶ τὴν διαρπαγήν. Ἀπὸ τὰ παλάτια, ἀπὸ τὰ πλουσίας καὶ πτωχὰς οἰκίας, ἰδίως ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ μοναστήρια, ἀπὸ παντοῦ γίνεται ἀνηλεὴς διαρπαγὴ καὶ λαφυραγωγία. «Καὶ ἦσαν τόσον μεγάλα τὰ κέρδη, ὥστε κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἴπῃ τὸ πλῆθος τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου καὶ τῶν πολιτίμων λίθων καὶ τῶν μεταξωτῶν ὑφασμάτων καὶ τῶν γουναρικῶν καὶ τῶν τόσων τιμαλφῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ποτὲ δὲν εὑρέθησαν εἰς τὴν γῆν. Ἀπὸ τότε ποὺ ἔγινεν ὁ κόσμος δὲν συνελέχθησαν τόσα πολλὰ λάφυρα εἰς καμμίαν πόλιν». ***(Βιλλαρδουΐνος)***.

Ἱππότης τοῦ Ἱεροπολεμικοῦ τάγματος τῶν Ἰωαννιτῶν.

Εἰς μάτην οἱ κάτοικοι ἐπικαλοῦνται τὸ ἔλεος τῶν ἐπιδρομέων, τὴν φιλανθρωπίαν τῶν βαρώνων. Οὐδεμία φωνὴ οἴκτου! Τὰ θρησκευτικὰ καὶ πολιτικὰ πάθη συνδυάζονται τώρα μὲ τὴν μέθην τῶν ληστρικῶν ὀρέξεων. Ὅσοι ἐπιζοῦν, εἶναι δυστυχέστεροι ἀπὸ τοὺς φονευομένους, διότι δὲν ἀπογυμνοῦνται μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑβρίζονται εἰς τὰ ἱερώτερά των αἰσθήματα. Οὔτε τοὺς γέροντας, οὔτε τὰς γυναῖκας ἐσεβάσθησαν οἱ χριστιανοὶ κατακτηταί, οὔτε θρησκείαν, οὔτε ἱερά. Φρικιαστικαὶ δὲ ἦσαν αἱ ἀκολασίαι, τὰς ὁποίας διέπραξαν εἰς τὸ μέγα ἱερὸν τῆς Ὀρθοδοξίας, εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. Ἡ Ἁγία Τράπεζα κατακερματίζεται, ὁ ἀναρίθμητος πλοῦτος καὶ τὰ πολίτιμα ἱερὰ σκεύη συντρίβονται καὶ διαρπάζονται, χύνουν οἱ Σταυροφόροι τὸ θεῖον αἷμα τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τὰ Ἅγια ποτήρια καὶ πίνουν οἶνον, διεφθαρμένα δὲ γύναια χορεύουν καὶ τραγῳδοῦν ἄσεμνα ἄσματα, καθ' ὃν χρόνον εἰς τὰς πλατείας, εἰς τὰς ὁδούς, ὁ ἀὴρ ἀντηχεῖ ἀπὸ ὀδυρμοὺς γυναικῶν, παιδίων, γερόντων. Αὐτόπτης Βυζαντινὴ ἱστορικὴ λέ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γει: «Τοιαύτας παρανομίας ἔκαμαν ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἔβαλον εἰς τὸν ὦμον τὸν Σταυρὸν καὶ οἱ ὁποῖοι εἶχον ὁρκισθῆ νὰ διέλθουν ἀπὸ τὰς πόλεις τῶν Χριστιανῶν χωρὶς νὰ χύσουν αἷμα, οὔτε ἄλλο κακὸν οὐδὲν νὰ διαπράξουν, διότι εἶχον τάξει τοὺς ἑαυτούς των εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἐβάδιζον τὴν πορείαν αὐτοῦ» (***Νικήτας Χωνιάτης***).

Ἡ καταστροφή. — Ἡ Δ΄ Σταυροφορία εἶχε καταστρέψει διὰ παντὸς τὴν λαμπρότητα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ ἡγεμόνες τῶν Σταυροφόρων εἶχον ἀποφασίσει νὰ ματαιώσουν κάθε ἀντίστασιν τῶν πολιορκουμένων μὲ ἕνα ἀκατανίκητον σύμμαχον, τὸ ἀνηλεὲς πῦρ, καὶ εἶχον πυρπολήσει τὴν Πόλιν. Τρεῖς φοβεραὶ πυρκαϊαὶ εἶχον καταφάγει ὁλοκλήρους συνοικίας, καὶ ὁ παλαιὸς χρονογράφος αὐτῶν, ὁ Βιλλαρδουῖνος, λέγει ὅτι κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας πυρκαϊὰς «*ἐπυρπολήθησαν περισσότεραι οἰκίαι, ἀπὸ ὅσας ὑπῆρχον καὶ εἰς τὰς τρεῖς ὁμοῦ μεγαλυτέρας πόλεις τοῦ βασιλείου τῆς Ἰταλίας*».

Ἐπὶ ἐννέα αἰῶνας στρατὸς βαρβάρων δὲν εἶχε πατήσει τὸ ἔδαφος, τὸ ὁποῖον περιέκλειον τὰ μεγάλα τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπὶ 900 ἔτη ἡ ***βασιλὶς*** τῶν πόλεων εἶχε συγκεντρώσει εἰς τὸν περίβολον τῶν τειχῶν της τὰ πλούτη ὅλου τοῦ κόσμου, τὰ πολυτιμότερα κειμήλια τῆς τέχνης καὶ τοῦ πνεύματος τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, δηλαδὴ ὁλοκλήρου τοῦ ὑπάρχοντος πολιτισμοῦ. Εἰς τέσσαρας ἡμέρας τὰ πάντα διηρπάγησαν καὶ κατεστράφησαν. Ἀπαράμιλλα ἔργα τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης, ἀγάλματα, ἔφιπποι ἀνδριάντες, τὰ ὁποῖα ἐπὶ αἰῶνας συνήθροιζον οἱ Αὐτοκράτορες διὰ νὰ στολίζουν τὴν πρωτεύουσάν των, μὲ κτηνώδη ἀπειροκαλίαν κατεκερματίσθησαν. Πολλὰ ἀπὸ τὰ κειμήλια ἐκεῖνα ἦσαν ἔργα ἀθανάτων καλλιτεχνῶν τῆς ἀρχαιότητος τοῦ Φειδίου, τοῦ Πραξιτέλους. Μεγαλυτέραν δὲ ἀκόμη ζημίαν ὑπέστη ὁ πνευματικὸς βίος τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τὴν ἀπώλειαν συγγραμμάτων τῆς ἀρχαιότητος. Πόσα πολύτιμα πνευματικὰ ἔργα τῆς ἀρχαιότητος ἐχάθησαν ἀπὸ τὰς τρεῖς ἐκείνας πυρκαϊάς! Ἡ καταστροφὴ αὕτη τῶν ἔργων τῆς τέχνης καὶ τῶν χειρογράφων εἶναι πολὺ θλιβερὰ διὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος. Εἰς τὰς ἀπεράντους φλόγας τῆς πυρπολουμένης πόλεως ἐξαφανίζεται ὁ Μεσαιω-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

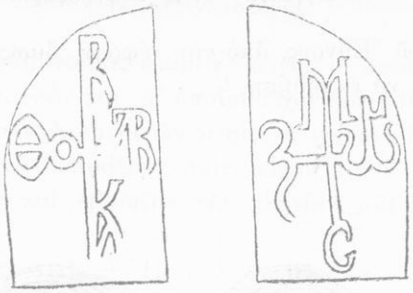
νικὸς βίος τοῦ Ἔθνους, ἀπὸ τὴν τέφραν ὅμως νέα ζωὴ μέλλει ἐντὸς ὀλίγου νὰ ἐκπηδήσῃ. [1].

Νόμισμα.—Ἀριστερὰ ὁ αὐτοκράτωρ Ρωμανὸς Δ΄ ὁ Διογένης. Δεξιὰ ἡ Θεοτόκος ὀρθία καὶ βρεφοκρατοῦσα. Ὁ αὐτοκράτωρ εἶναι ἐνδεδυμένος μὲ τὴν μεγάλην βασιλικὴν στολήν, κρατεῖ εἰς τὴν δεξιὰν τὸ σταυροφόρον σκῆπτρον, καὶ εἰς τὴν ἀριστερὰν τὴν σφαῖραν τοῦ κόσμου, ὡς κοσμοκράτωρ.

1) «Ἡ οὐδέποτε κυριευθεῖσα βασίλισσα τῶν θαλασσῶν, τὸ ἐμπόριον τριῶν ἠπείρων, ἡ μεγαλοπρεπὴς πόλις τῶν Αὐτοκρατόρων ἐξεπολιορκήθη ὑπὸ ὀλίγων χιλιάδων Ἑνετῶν, Γάλλων, Λογγοβάρδων καὶ Γερμανῶν ἐπυρπολήθη, ἐδηώθη καὶ ἐπληρώθη δεινῶν ἀρρήτων. Οἱ Λατῖνοι ἐκεῖνοι πορθηταὶ δυσχερῶς δύνανται ν' ἀξιώσουν εἰς τὴν ἱστορίαν θέσιν ὑψηλοτέραν ἀπὸ τὸν Ἀλάριχον καὶ τὸν Ἀττίλαν... Τὸ μέγα ἐκεῖνο προπύργιον τῆς Εὐρώπης ἐξεπόρθησαν ὄχι ἐχθροὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ Χριστιανοὶ Σταυροφόροι, τῶν ὁποίων ἡ πίστις ἐταυτίζετο πρὸς τὴν τῶν Ἑλλήνων. Ἐκεῖνοι δὲ ὑπῆρξαν οἱ ἔνοχοι τοῦ ὅτι οἱ Τοῦρκοι διέρρηξαν τὰς πύλας τοῦ Βοσπόρου, εἰσώρμησαν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἀνεπέτασαν τὴν σημαίαν τῆς Ἀσιατικῆς βαρβαρότητος ἐπὶ τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος» (**Γρηγορόβιος**, Γερμανὸς ἱστορικός).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Βυζαντινὸν μονόγραμμα ἀπὸ τὸν Μυστρᾶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

Η ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Τὰ Φραγκικὰ Κράτη.-Τὰ Ἑλληνικά.-Οἱ Ὀθωμανοί.

Εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας ἐγκαθίστανται μετὰ τὴν Δ΄ Σταυροφορίαν οἱ τῆς Δύσεως, οἱ ***Φράγκοι*** ἢ οἱ ***Λατῖνοι***, ὅπως συνήθως ὠνομάζοντο [1]. Οἱ νικηταὶ κατακερματίζουν τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν, ἰδιόρρυθμος φεουδαλικὸς βίος τῆς Μεσαιωνικῆς Εὐρώπης μεταφυτεύεται εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Συγχρόνως ὅμως ἱδρύονται καὶ πολλὰ Ἑλληνικὰ Κράτη, καὶ οὕτω ὁ Ἑλληνισμὸς ἀναλαμβάνει δυνάμεις. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μετ' ὀλίγον χρόνον ἐπανιδρύεται ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία. Ἡ πολυσήμαντος αὕτη ἐποχὴ ὠνομάσθη ***Φραγκοκρατία***, οὐδέποτε δὲ ἄλλοτε εἰς τὴν ἱστορίαν παρουσιάσθη τόσον ποικίλον θέαμα Κρατῶν λαῶν.

α΄.—Τὰ Φραγκικὰ Κράτη.

Μετὰ τὴν Δ΄ Σταυροφορίαν ἵδρυσαν οἱ Φράγκοι ἱππόται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον Φραγκικὰς ἡγεμονίας, ὅπως μετὰ τὴν Α΄ εἶχον ἱδρύσει εἰς τὴν Συρίαν. Καὶ οἱ μὲν Φράγκοι ἔμειναν πολὺν καιρὸν

1) Ἀπὸ τοὺς χρόνους ἐκείνους διαδίδεται τὸ γενικὸν ὄνομα **Φράγκοι**, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς **Ῥωμαίους**, τοὺς Ἕλληνας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρὸν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, τὰ ἱδρυθέντα ὅμως ὑπ' αὐτῶν ὑπῆρξαν ἐφήμερα.

Φράγκοι καὶ Ἕλληνες. — Αἱ καταστροφαί, τὰς ὁποίας ἔπαθον οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς Σταυροφόρους, ἐκορύφωσαν τὸ μῖσος μεταξὺ τῶν δύο λαῶν. Ἀπὸ αἰῶνας ὑπῆρχεν ἡ ἀντιπάθεια, τώρα ἀνοίγεται ἄβυσσος μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Λατινικῆς Δύσεως. Οἱ Φράγκοι ἐπιδρομεῖς δὲν εἶχον κατακτήσει ἕνα λαὸν βάρβαρον, ἀλλ' εἶχον ἔλθει νὰ ἐγκαθιδρυθοῦν εἰς ἓν παλαιὸν ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἦτο ὑπερήφανον διὰ τὸ παρελθόν αὐτοῦ, διὰ τὴν γλῶσσαν καὶ διὰ τὸν πολιτισμόν του. Ἔπειτα οἱ ἡττημένοι ταχέως ἀνέκυψαν, ἀκριβῶς τὸ κορύφωμα τῶν δυστυχιῶν των ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς νέαν δύναμιν καὶ ζωήν. Οἱ μεγιστᾶνες τοῦ Βυζαντίου ἔφυγον εἰς τὰς χώρας, ὅπου ὑπῆρχεν ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς πληθυσμός, καὶ οὕτως ἀναγεννᾶται μία νέα Ἑλλάς, ἀπὸ τὴν ὁποίαν προέρχεται εἰς ὀλίγον χρόνον ἡ ἐπανίδρυσις τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ μία ἀληθινὴ ἀναγέννησις τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

Ἡ διανομὴ τοῦ Κράτους. — Ἡ βασιλὶς τῶν πόλεων εἶχε καταστραφῆ ὑπὸ τῶν πολεμιστῶν τῆς Δ΄ Σταυροφορίας, τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο ἔκαμε καταπληκτικὴν ἐντύπωσιν ἀπὸ τὰ βάθη τῆς Ἀνατολῆς ἕως τὴν ἀκροτάτην Δύσιν καὶ ἤλλαξεν ἐντελῶς τὴν ὄψιν τοῦ Ἀνατολικοῦ κόσμου.

Μετὰ τὴν νίκην οἱ μαχηταὶ τοῦ Σταυροῦ προέβησαν εἰς τὴν διανομὴν τοῦ Κράτους (ἡ συνθήκη τῆς διανομῆς ὠνομάσθη Partitio Imperii). Δύο ἦσαν οἱ κύριοι ὅμιλοι τῶν νικητῶν. Ἐξ ἑνὸς μόνοι οἱ ***Ἐνετοί***, ἐξ ἑτέρου ὅλοι οἱ ἄλλοι πολεμισταὶ τῆς Δύσεως) Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἔμειναν σύμφωνοι ὅτι ἀπὸ τὸν ἕνα ὅμιλον θὰ ἐξελέγετο ὁ αὐτοκράτωρ, ἀπὸ τὸν ἄλλον ὁ πατριάρχης. Ὁ ἰσχυρότατος πάντων, ὁ γηραιὸς δόγης τῆς Ἐνετίας Ἑρρῖκος ὁ Δάνδολος, δὲν ἤθελε τὸν θρόνον, ἤρκουν εἰς αὐτὸν τὰ ἐμπορικὰ ὠφελήματα. Διὰ τοῦνο ὑπεστήριξε τὸν κόμιτα τῆς Φλάνδρας (τοῦ Βελγίου. ***Βαλδουῖνον,*** ὁ ὁποῖος καὶ ἐστέφθη αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν κατὰ τὴν παλαιὰν τάξιν. Ὁ ἄλλος ἐπιφανὴς ἡγεμών, ***Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικός,*** ἐξελέγη βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης. Κατὰ τὴν συμφωνίαν οἱ Ἐνετοὶ ἐξέλεξαν ἰδικόν των πατριάρχην. Ἡ κατάκτησις ἐπέφερε καὶ τὴν ἕνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τόσην ἀγαλλίασιν ἠσθάνθη ὁ πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Γ', ὥστε οἱ Σταυροφόροι ἔλαβον ἄφεσιν δι' ὅλα τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν, αἱ λεηλασίαι, οἱ φόνοι καὶ αἱ ἱεροσυλίαι των ἐσυγχωρήθησαν. Ἐκάλεσε μάλιστα ὁ πάπας ὅλους τοὺς Δυτικοὺς νὰ μεταβοῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ λάβουν γαίας καὶ πλούτη, καὶ ἐξωμοίωσεν αὐτοὺς μὲ τοὺς στρατιώτας τοῦ Χριστοῦ, οἱ ὁποῖοι ἀνελάμβανον τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως.

Ἡ Φεουδαλικὴ Ἑλλάς.—Δύο ἦσαν τὰ μεγάλα Φραγκικὰ κράτη, ἡ *Λατινικὴ Αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλεως* καὶ τὸ *Βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης*. Ἀλλ' ἐκτὸς αὐτῶν ἱδρύθησαν καὶ πολυάριθμοι ἄλλαι Φραγκικαὶ ἡγεμονίαι, ἱδρύθη ἐν ***Πριγκιπάτον*** εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἓν ***Δουκᾶτον*** εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ πλεῖσται ***κομιτεῖαι, αὐθεντεῖαι, βαρωνίαι***. Ἕκαστον ἀπὸ τὰ κρατίδια αὐτὰ ὤφειλε ν' ἀναγνωρίζῃ ὡς ἐπικυρίαρχον τὸ ἱεραρχικῶς ἀνώτερον, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰσήχθη εἰς τὰς παλαιὰς κλασσικὰς χώρας τῆς Ἑλλάδος, ὅπως καὶ εἰς τὴν Συρίαν, τὸ ***Φεουδαλικὸν σύστημα*** τῆς Δύσεως. Ἡ δὲ Ἐνετία ἔλαβε τὴν μερίδα τοῦ λέοντος. Ἡ μεγάλη ἐμπορικὴ δημοκρατία ἐχρειάζετο τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους τῶν Ἑλληνικῶν θαλασσῶν. Συγχρόνως ὅμως μὲ τὴν ἵδρυσιν Φραγκικῶν, ἱδρύονται καὶ Ἑλληνικὰ κράτη, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ σπουδαιότερα εἶναι δύο Αὐτοκρατορίαι μὲ πρωτευούσας ἡ μία τὴν *Νίκαιαν*, ἡ ἄλλη τὴν *Τραπεζοῦντα*, καὶ τὸ *Δεσποτᾶτον* (ἡγεμονία) τῆς Ἠπείρου. Τὰ Ἑλληνικὰ κράτη γίνονται ἰσχυρά, καθ' ὃν χρόνον τὰ Φραγκικὰ καταπίπτουν ταχέως.

Ἡ Λατινικὴ Αὐτοκρατορία.—Ἡ Φραγκικὴ Αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἂν καὶ ὀνομάζεται ***Ρωμανία***, ὅπως ἄλλοτε ἡ Βυζαντινή, ἦτο ὅμως μία σκιὰ κράτους. Ὁ Βαλδουῖνος δὲν κατεῖχε παρὰ μόνον τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἓν μέρος τῆς Θράκης, περιέρχεται δὲ ἀμέσως εἰς πόλεμον μὲ τὸν βασιλέα τῆς Θεσσαλονίκης Βονιφάτιον. Κατόπιν συμβιβάζουν οὗτοι τὰς διενέξεις των καὶ ἐκστρατεύουν διὰ νὰ κατακτήσουν τὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι ἐδόθησαν εἰς αὐτοὺς κατὰ τὴν ***διανομήν***. Ὁ αἱμοδιψὴς τσάρος τῶν Βλαχοβουλγάρων Ἰωαννίτσης ἐπιτίθεται ἐναντίον τῶν Φράγκων, κι' ἔχει τώρα τοὺς Ἕλληνας συμμάχους αὐτοῦ. Οἱ ἀντίπαλοι στρατοὶ συναντῶνται πλησίον τῆς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀδριανουπόλεως, καὶ ἡ καταστροφὴ τῶν Φράγκων ὑπῆρξεν ὁλοσχερής. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Βαλδουῖνον ἀδελφός του, ὁ ***Ἑρρῖκος τῆς Φλάνδρας*** περιποιεῖται τοὺς Ἕλληνας, οἱ ὁποῖοι ἐγκαταλείπουν τὸν Ἰωαννίτσην καὶ πηγαίνουν μὲ τὸ μέρος τῶν Φράγκων. Τότε τὰ ἄγρια Βλαχικά, Βουλγαρικὰ καὶ ἄλλα βαρβαρικὰ στίφη ἐξαπολύονται εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, ληλατοῦν καὶ πυρπολοῦν αὐτὰς ἀνηλεῶς. Ἐπὶ τέλους εἰς μίαν πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης ὁ Ἰωαννίτσης πίπτει δολοφονηθεὶς (1207), ὁ θάνατος αὐτοῦ ἐπέφερε τὴν παρακμὴν Βλαχοβουλγαρικοῦ Κράτους.

Μόλις παρῆλθον δέκα ἔτη ἀπὸ τῆς ἱδρύσεώς των καὶ ἀρχίζουν νὰ παρακμάζουν τὰ Φραγκικὰ κράτη τῆς Βορείας Ἑλλάδος, καὶ ἡ Λατινικὴ Αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸ Βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης περιπίπτουν εἰς ἀτελειώτους ἐσωτερικὰς διχονοίας. Ἐξ ἄλλου ὁ ἀριθμὸς τῶν Φράγκων πολεμιστῶν εἶχεν ἐλαττωθῆ πολύ, ἄλλοι εἶχον φονευθῆ εἰς τὰς μάχας, ἄλλοι εἶχον ἐπιστρέψει εἰς τὰς πατρίδας των, οἱ δὲ μεγάλοι ἡγεμόνες τῆς τετάρτης Σταυροφορίας, ὁ Βαλδουῖνος, ὁ Βονιφάτιος, ὁ Λάνδολος καὶ ἄλλοι εἶχον ἀποθάνει. Καὶ τέλος ἡ ἐγκατάστασίς των εἰς Ἑλληνικὰς χώρας ἔδωκεν ἀφορμὴν ν' αὐξηθοῦν τὰ φυλετικὰ καὶ θρησκευτικὰ μίση. Ὁ Λατινικὸς κλῆρος ἐφέρθη καὶ ἐδῶ ὅπως καὶ εἰς τὴν Συρίαν· κατεπίεσε τοὺς Ἕλληνας κατοίκους, ἐξεδίωξε τὸν Ὀρθόδοξον κλῆρον, ἐσφετερίσθη ἀσυστόλως τὰ κτήματα καὶ τὴν περιουσίαν αὐτοῦ.

Τὸ Δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν.—Σπουδαιότερα εἶναι τὰ Κράτη, τὰ ὁποῖα ἵδρυσαν οἱ Σταυροφόροι πρὸς τὸν νότον τῶν Θερμοπυλῶν, εἰς τὰς ἐνδόξους χώρας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Μέγα ἐνδιαφέρον παρέχει τὸ ***Δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν***, λαμπρότατον δὲ φεουδαλικὸν Κράτος εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔγινε τὸ ***Πριγκιπᾶτον τῆς Πελοποννήσου***.

Εἷς Γάλλος αὐθέντης, ὁ ***Ὄθων Δελαρώς***, ἔλαβεν ὡς ***φέουδον*** τὴν χώραν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Θηβῶν. Ὁ Λέων ὁ ***Σγουρός***, ὁ Ἕλλην ἄρχων τοῦ Ἄργους καὶ τοῦ Ναυπλίου, ἐπροσπάθησεν ν' ἀντισταθῆ εἰς τὰς Θερμοπύλας, ἀλλ' ἐξεδιώχθη ὑπὸ τῶν Φράγκων. Καὶ τότε αἱ Θῆβαι, αἱ Ἀθῆναι, ἡ Χαλκὶς ἐδέχθησαν τοὺς νικητὰς ἐπὶ τῇ βάσει συνθηκῶν, αἱ ὁποῖαι ἐξησφάλιζον εἰς τοὺς κατοίκους τὰς ἰδιοκτησίας, τὰ προνόμια καὶ τὴν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐλευθερίαν τῆς θρησκείας των. Μεγάλη ὅμως ὑπῆρξεν ἡ ἀπογοήτευσις τῶν Ἀθηναίων, ὅταν εἶδον νὰ δημεύωνται τὰ μοναστηριακά των κτήματα, νὰ πιέζωνται οἱ ἱερεῖς αὐτῶν, καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, εἰς τὸν Παρθενῶνα, ν' ἀντηχοῦν

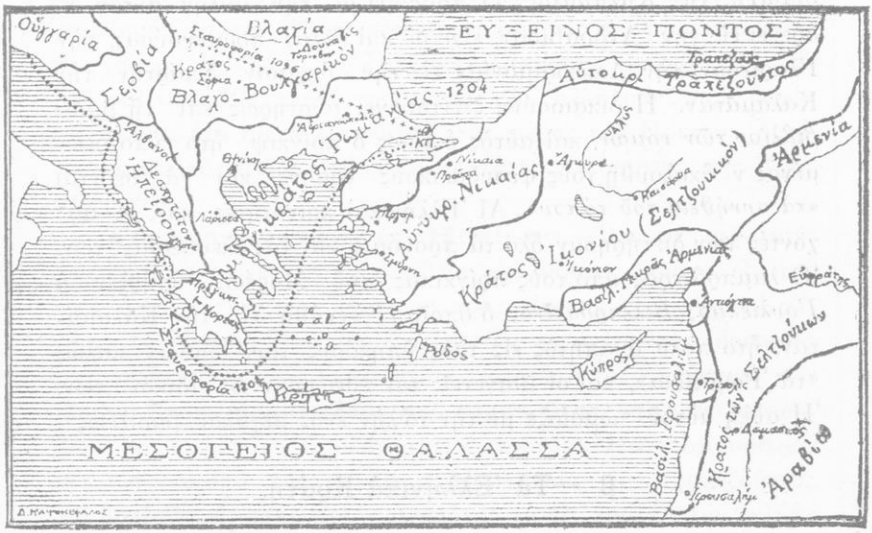

Ἡ παλαιὰ Ἑλλὰς κατὰ τὴν Φραγκοκρατίαν.

οἱ ὕμνοι τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ φιλόπατρις ἀρχιεπίσκοπός των Μιχαὴλ ὁ Ἀκομινᾶτος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἱστορικοῦ Νικήτα, ἀναγκάζεται νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰς Ἀθήνας, νὰ χωρισθῇ μὲ πικρίαν ἀπὸ τὴν ἀγαπητήν του πόλιν, τῆς ὁποίας μὲ τόλμην εἶχε πάντοτε ὑπερασπισθῇ τὰ δικαιώματα.

Τὸ Γαλλικὸν τοῦτο Δουκᾶτον ἔρριψε λάμψιν τινὰ καὶ ἡ χώρα ἐφαίνετο εὐδαίμων. Ἦλθε καιρὸς μάλιστα, ὅτε κατώρθω-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σαν οἱ Δελαρὼς νὰ ἔχουν πάνοπλον στρατὸν 1500 ἱππέων καὶ 30,000 πεζῶν· Ἀλλὰ τὴν εὐημερίαν των κατέστρεψαν ἄγριοι τυχοδιῶκται ἐξ Ἱσπανίας, οἱ ***Καταλανοί.*** Ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν ἠναγκάσθη νὰ βαδίσῃ ἐναντίον αὐτῶν, εἰς τὴν αἱματηρὰν μάχην τῆς Κωπαΐδος (1310) ἔπεσε τὸ ἄνθος τῆς ἐν Ἑλλάδι Γαλλικῆς ἱπποσύνης, καὶ τὴν θέσιν τοῦ Γαλλικοῦ κατέλαβεν Ἱσπανικὸν Δουκᾶτον.

Ἡ Ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ κατόπιν τοῦ ἐκ τῆς Δ' Σταυροφορίας διαμελισμοῦ.

Τὸ Πριγκιπᾶτον τοῦ Μορέως.—Τὸ λαμπρότερον Φραγκικὸν Κράτος ὑπῆρξε τὸ *Πριγκιπᾶτον τῆς Ἀχαΐας* ἢ τοῦ *Μορέως*, ὡς ἐκαλεῖτο τότε ἡ Πελοπόννησος. Ἱδρυταὶ αὐτοῦ ἦσαν οἱ Γάλλοι εὐπατρίδαι *Βιλλαρδουῖνοι*. Εἰς διάστημα τριῶν ἐτῶν οἱ ἱππόται εἶχον κατακτήσει τὸ ἥμισυ τῆς Χερσονήσου, μόνον ὁ Λέων ὁ Σγουρὸς ἐκρατήθη περισσότερον χρόνον εἰς τὸν Ἀκροκόρινθον. Οἱ Γάλλοι διηυκόλυναν τὴν κατάκτησίν των, διότι ἐσυνθηκολόγησαν μὲ τοὺς ἰθαγενεῖς καὶ ἄφησαν εἰς τὰς πόλεις τὰς ἐλευθερίας των.

Ἡ τελεία φεουδαλικὴ διοργάνωσις τοῦ *Πριγκιπάτου τοῦ Μο-*

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρέως ἦτο ἀξία λόγου προσπάθεια πρὸς ἵδρυσιν ἑνὸς Ἑλληνοφραγκικοῦ Κράτους. Ἐπὶ κεφαλῆς ἦτο ὁ *πρίγκιψ*, μετ' αὐτὸν ἤρχοντο οἱ *βαρῶνοι* καὶ ἔπειτα οἱ *καβαλλάριοι*. Οἱ ἐγχώριοι *ἄρχοντες* καὶ *δυνατοὶ* δὲν παρημελήθησαν, καὶ αὐτοὶ μέρος εἰς τὴν φεουδαλικὴν ἱεραρχίαν. Ἡ κατακτηθεῖσα χώρα διῃρέθη εἰς δώδεκα *βαρωνίας*, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ σπουδαιότεραι ἦσαν αἱ βαρωνίαι τῆς *Πάτρας*, τῆς *Ἄκοβας* (εἰς τὴν Ἀρκαδίαν), τῆς *Καρυταίνης* τῆς *Καλαμάτας*. Ὁ πρίγκηψ μὲ τὴν αὐλὴν αὐτοῦ ἐδρεύει εἰς τὴν Ἀνδραβίδαν, εἶχε δὲ καὶ ἄλλας πρωτευούσας, τὴν Γλαρίτσαν, τὴν Λακεδαιμονίαν εἰς τὴν ἀρχαίαν Σπάρτην τὴν Καλαμάταν. Ἡ δικαιοσύνη ἐλειτούργει αὐστηρῶς ἐπὶ τῇ βάσει *βιβλίου τῶν νόμων*, καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ πρίγκιψ ἦτο ὑποχρεωμένος ν' ἀκολουθῇ τοὺς φεουδαλικοὺς νόμους καὶ νὰ σέβεται «*τὰ συνήθεια τοῦ τόπου*». Αἱ Ἑλληνικαὶ κοινότητες καὶ οἱ ἄρχοντές των διετήρησαν ὅλα τὰ προνόμια καὶ τὰς ἐλευθερίας των. Ὁ λαμπρότερος ἀπὸ τοὺς πρίγκιπας τοῦ Μορέως ὑπῆρξεν ὁ *Γουλιέλμος Βιλλαρδουΐνος*, ὁ ὁποῖος ἐγεννήθη εἰς τὴν Καλαμάταν, ἦτο πολὺ ἀγαπητὸς εἰς τοὺς ὑπηκόους του, ὡμίλει καλῶς «τὰ Ῥωμαΐϊκα», καὶ οἱ ἰθαγενεῖς τὸν ἐθεώρουν ὡς ἰδικόν των. Ἡ αὐλὴ αὐτοῦ «ὡμοίαζε μὲ τὴν αὐλὴν ἑνὸς μεγάλου βασιλέως».

β΄.—Τὰ Ἑλληνικὰ Κράτη.

Τὰ σπουδαιότερα ἀπὸ τὰ Ἑλληνικὰ Κράτη, τὰ ὁποῖα ἱδρύθησαν μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἦσαν αἱ Αὐτοκρατορίαι τῆς *Τραπεζοῦντος*, τῆς *Νικαίας*, τὸ *Δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου*, ἀργότερα τὸ *Δεσποτᾶτον τοῦ Μυστρᾶ*.

Ἡ Αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος.—Ἡ μακρινὴ ἐκείνη Αὐτοκρατορία ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὴν μεσημβρινὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου ἕως τὸν Καύκασον. Εἷς ἐκ τῶν Κομνηνῶν ἀνεκήρυξεν ἑαυτὸν αὐτοκράτορα εἰς τὴν Τραπεζοῦνταν (1204). Ἡ χώρα τὸν ὑπεδέχθη μὲ ἐνθουσιασμόν, διότι ἦτο ὁ τόπος τῆς καταγωγῆς του. Πολὺ γρήγορα τὸ Ἑλληνικὸν ἐκεῖνο Κράτος ἐμεγάλωσεν, καὶ ἔγινε πολὺ πλούσιον καὶ ἰσχυρόν. Οἱ αὐτοκράτορες αὐτοῦ ἔλαβον τὸν τίτλον *μεγάλοι Κομνηνοί*, διετηρήθησαν δὲ εἰς τὸν θρόνον σχεδὸν δύο αἰῶνας καὶ ἥμισυν. Τὸν ἱδρυτὴν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

διεδέχθησαν ἕως τὴν καταστροφὴν εἴκοσιν αὐτοκράτορες (1222-1461). Τὸ ἀνθηρότατον ἐμπόριον, τὸ ὁποῖον ἔκαμνεν ἡ Τραπεζοῦς μὲ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὴν ἀνέδειξε μίαν ἀπὸ τὰς μεγάλας ἀγορὰς τοῦ κόσμου. Ἦτο μεγάλη καὶ ὡραία πόλις, φημισμένη εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολήν, «*κεφαλὴ* καὶ ὀφθαλμὸς ὁλοκλήρου τῆς Ἀσίας», εἰς τὰ μεγαλοπρεπέστατα παλάτια των ἔζων οἱ Κομνηνοὶ ἐν χλιδῇ καὶ μεγαλοπρεπείᾳ. Τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος τῆς Τραπεζοῦντος διέσωσεν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν εἰς τὰς μακρινὰς ἐκείνας χώρας. Ἡ Τραπεζοῦς ἔγινε τότε λαμπρὸν κέντρον τῆς τέχνης καὶ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων. Ἡ Ἑλληνικὴ ζωή, ἡ ὁποία ἐπὶ αἰῶνας ἦτο τόσον ἔντονος εἰς τὰς χώρας τοῦ Πόντου, ὀφείλεται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς *μεγάλους Κομνηνοὺς* τῆς Τραπεζοῦντος.

Τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου.—Ἀκόμη μεγαλυτέραν σημασίαν εἶχεν ἡ προσπάθεια, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν εἷς ἀπὸ τοὺς Ἀγγέλους εἰς τὴν Ἤπειρον πρὸς ἵδρυσιν Ἑλληνικοῦ Κράτους. Ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος ἐκάλεσεν εἰς τὰ ὅπλα τοὺς ὀρεινούς, τοὺς καθυπέβαλεν εἰς πειθαρχίαν, καὶ ἀπὸ τοὺς κλέφτας τῶν βουνῶν ἔκαμεν **ἀρματωλοὺς καὶ στρατιώτας**, καὶ οὕτω κατώρθωσε νὰ σχηματίσῃ ἀξιολογώτατον στρατόν. Ἦτο περισσότερον μετριόφρων ἀπὸ τοὺς μεγάλους Κομνηνοὺς τῆς Τραπεζοῦντος, καὶ ἠρκέσθη εἰς τὸν τίτλον Δεσπότης, τὸ δὲ κράτος του ἐκλήθη ***Δεσποτᾶτον*** (ἡγεμονία) τῆς Ἑλλάδος. Πρωτεύουσαν εἶχεν τὴν *Ἄρταν* καὶ ἀργότερα τὰ *Ἰωάννινα*. Ἀπὸ τὴν στρατιωτικὴν ἐκείνην κίνησιν τοῦ Ἠπειρωτικοῦ Δεσποτάτου διετηρήθη καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας εἰς Ἤπειρον ἀρειμάνιος πνοὴ ἐλευθερίας.

Ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος ἔβαλε τὰ θεμέλια, ὁ ἀδελφός του Θεόδωρος ἐμεγάλωσε τὸ *Δεσποτᾶτον*. Ὁ Θεόδωρος κατέστρεψε τὸν στρατὸν τῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἔπειτα ἤρχισεν ἀκατασχέτως τὰς κατακτήσεις ἀνακτῶν τὰς Ἑλληνικὰς χώρας καὶ ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους καὶ ἀπὸ τοὺς Λατίνους. Κατέκτησε τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν, τέλος κατώρθωσε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ νὰ στεφθῇ αὐτοκράτωρ (1222). Εἰς μίαν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὅμως μάχην πρὸς τοὺς Βλαχοβουλγάρους ἡττήθη καὶ συνελήφθη αἰχμάλωτος, ἀπὸ τότε δὲ ἀρχίζει τὸ Δεσποτᾶτον νὰ παρακμάζῃ καὶ νὰ διαμελίζεται εἰς διάφορα κρατίδια.

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ δεσπότου Θεοδώρου Ἀγγέλου τὸ *Δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου* ἐξετείνετο ἀπὸ τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν ἕως τὸν Εὔξεινον Πόντον καὶ πρὸς νοτον ἕως τὸν Κορινθιακὸν κόλπον. Εἶχε καταστῇ ἰσχυρότατον κράτος, καὶ ὅτε ὁ Θεόδωρος ἐστέφθη εἰς τὴν Θεσσαλονίκην «*Βασιλεὺς καὶ Αὐτοκράτωρ τῶν Ῥωμαίων*», ἠδύνατό τις νὰ ἐλπίσῃ ὅτι εἰς τὸ Ἠπειρωτικὸν τοῦτο κράτος ἐπεφυλάσσετο ἡ δόξα νὰ ἐπανιδρύσῃ τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν. Ἡ ἥττα ὅμως τοῦ Θεοδώρου ἀπὸ τοὺς Βλαχοβουλγάρους, ἔδωκεν ἄλλον δρόμον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀνατολῆς.

Ἡ Αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας.—Φεύγων ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις ἀπὸ τὴν πυρπολουμένην ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων Κωνσταντινούπολιν, εἶχε συνοδοὺς τὸν πατριάρχην, τὸν κλῆρον καὶ ἄλλους ἄρχοντας. Οἱ ἀνεξάρτητοι Ἕλληνες ἡγεμόνες τῆς Ἀσίας τὸν ἀνεγνώριζον ὡς κυρίαρχον. Ὅλοι οἱ φυγάδες, εὐγενεῖς καὶ ἁπλοῖ στρατιῶται, τρέχουν εἰς τὴν Νίκαιαν νὰ ἐνισχύσουν αὐτόν, καὶ μὲ τὰς εὐλογίας ὅλων ἀνακηρύσσεται ὁ Λάσκαρις *αὐτοκράτωρ τῶν Ῥωμαίων*.

Ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις, πρῶτος αὐτοκράτωρ τῆς Νικαίας (1204-1222), ἔβαλε στερεὰ θεμέλια εἰς τὸ Κράτος αὐτοῦ. Εἶχεν ὀλίγους πόρους καὶ ὁ στρατὸς ἦτο μικρός, ἀλλ' ἡ ἀνδρεία αὐτοῦ ἀνεπλήρωνε τὸν ὀλίγον ἀριθμόν. Ἐνίκησε τοὺς Τούρκους Σελτζούκους, τοὺς Λατίνους καὶ ἐπεξέτεινεν τὸ Κράτος του εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Τὸν Λάσκαριν διεδέχθη ὁ γαμβρός του *Ἰωάννης ὁ Βατάτσης* (1222-1255), ἐπίσης δεξιὸς κυβερνήτης καὶ γενναῖος πολεμιστής, νικήσας εἰς πολλὰς μάχας τοὺς Λατίνους καὶ τοὺς Ἐνετούς. Τέλος διέρχεται τὴν Εὐρώπην καὶ κυριεύει σχεδὸν ὅλην τὴν Θράκην ἀπὸ τοὺς Φράγκους καὶ τὴν Μακεδονίαν ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους. Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους εἶδεν ἡ Ἑλληνικὴ Ἀσία τὴν τελευταίαν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς αὐτῆς.

Ἡ ἔρις τῶν δύο Ἑλληνικῶν Κρατῶν.—Ἂν ἦσαν ἡνωμένα τὰ δύο μεγάλα Ἑλληνικὰ Κράτη, τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπανιδρυθῇ ταχέως ἡ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία. Ἡ ἀντιζηλία ὅμως αὐτῶν καὶ ἡ ἄμιλλα ποῖον πρῶτον, τὸ Ἀνατολικὸν ἢ τὸ Δυτικὸν Ἑλληνικὸν Κράτος, θ' ἀνέκτα τὴν Κωνσταντινούπολιν, κατέτριψε τὰς Ἑλληνικὰς δυνάμεις. Δύο ἐξ ἴσου ἰσχυροὶ ἄνδρες, ὅπως ὁ Θεόδωρος τῆς Ἠπείρου καὶ ὁ Βατάτσης τῆς Νικαίας, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑποταχθοῦν ὁ εἷς εἰς τὸν ἄλλον, ἕκαστος εἰργάζετο χωριστὰ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ μεγάλου σκοποῦ. Ἐπὶ τέλους ὁ Βατάτσης καταλαμβάνει καὶ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ καταστρέφει τὴν δύναμιν τοῦ μεγάλου Ἠπειρωτικοῦ Κράτους.

Ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1261).— Τοὺς καρποὺς τῶν κόπων τοῦ Βατάτση δὲν ἔμελλε νὰ συγκομίσῃ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ σφετεριστὴς τοῦ θρόνου, ὁ φιλόδοξος στρατηγὸς *Μιχαὴλ Παλαιολόγος*. Τὰ μεγάλα στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ προτερήματα τοῦ Παλαιολόγου, ἐδικαίωσαν τὴν φιλοδοξίαν του. Ὅτε ἔγινεν αὐτοκράτωρ ἐφήρμοσε πολιτικὴν ἀληθῶς *ἐθνικήν*, παρήγγειλεν ἀμέσως εἰς τοὺς Γάλλους τῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας ἂν θέλουν νὰ ἐξακολουθήσουν νὰ κατοικοῦν τὴν Κωνσταντινούπολιν πρέπει νὰ πληρώνουν φόρον».

Ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἠπείρου Μιχαὴλ ὁ Β' ἔκαμε μεγάλην συμμαχίαν ἐναντίον τῆς Νικαίας μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας καὶ τοῦ πρίγκιπος τοῦ Μορέως Γουλιέλμου Βιλλαρδουΐνου. Ὁ Παλαιολόγος ἐπετέθη ἐναντίον τῶν συμμάχων καὶ τοὺς κατετρόπωσεν εἰς τὴν Πελαγονίαν τῆς Μακεδονίας (1259). Διὰ τῆς μεγάλης αὐτῆς νίκης ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἔθρανσεν ὅλας τὰς ἐχθρικὰς δυνάμεις, καὶ τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἠπείρου καὶ τῶν Γάλλων τῆς Πελοποννήσου. Τέλος διέρχεται εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ περιορίζει τὴν Λατινικὴν Αὐτοκρατορίαν εἰς μόνην τὴν Κωνσταντινούπολιν. Μετ' ὀλίγον ὁ στρατηγὸς αὐτοῦ Στρατηγόπουλος, εὑρεθεὶς πλησίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔμαθεν ὅτι ὁλόκληρος ἡ φρουρὰ αὐτῆς ἐλειπεν εἰς ἐκστρατείαν. Τότε διέταξε 50 πιστοὺς ἄνδρας νὰ εἰσέλθουν ἀπὸ μίαν ὑπόνομον εἰς τὴν πόλιν, μόλις οὗτοι εἰσῆλθον, ἤνοιξαν τὰς πύλας καὶ εἰσήγαγον τὸν στρατόν, ὁ ὁποῖος ἐξύπνησε τοὺς κατοίκους μὲ τὰς ἐπευφημίας «*Νίκη εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μιχαήλ!*» Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι ἔδωκαν βοήθειαν, καὶ ὀλίγοι Λατῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἠθέλησαν νὰ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀντισταθοῦν ἐσφάγησαν. Ὁ Φραγκικὸς στόλος καὶ στρατός, ὅτε ἐπανῆλθον, δὲν ἐτόλμησαν νὰ συνάψουν μάχην.

γ΄—Ἡ Ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ τὸν 14ον αἰῶνα.

Γενικὴ ἄποψις τῆς Ἀνατολῆς.—Ἡ ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων (1261) ὑπῆρξε γεγονὸς μεγάλης λάμψεως. Ἀλλὰ τὴν θέσιν ἑνὸς ἀδυνάτου Λατινικοῦ κράτους ἔλαβεν ἐπίσης ἀσθενὲς Ἑλληνικὸν κράτος. Αἱ χῶραι αὐτοῦ ἦσαν, εἰς τὴν Ἀσίαν, ἡ Νίκαια καὶ μερικαὶ ἄλλαι πόλεις εἰς δὲ τὴν Εὐρώπην, ἡ Θράκη, μέρος τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Πελοποννήσου. Τὸ *Δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου* ἐξηκολούθει νὰ ὑφίσταται, ἀλλ' ἦτο πολὺ μικρόν, εἰς δὲ τὰς Βορείας ἀκτὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἤκμαζε πάντοτε ἡ *Αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος*. Τὸ *Βασίλειον τῆς Ἱερουσαλὴμ* τὸν 14ον αἰῶνα δὲν κατεῖχε τίποτε πλέον, οἱ Τοῦρκοι εἶχον κυριεύσει ὅλας τὰς χώρας αὐτοῦ. Μόνον εἰς τὴν Κύπρον ἡ Γαλλικὴ δυναστεία τῶν Λουζινιὰν βασιλεύει πολλοὺς αἰῶνας, καὶ οἱ Λουζινιὰν τιτλοφοροῦνται «*Βασιλεῖς τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τῆς Κύπρου*». Οἱ Λατινικοὶ λαοὶ ἐξηκολούθουν νὰ εἶναι ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς χώρας τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Ἀλλὰ τὰ Φραγκικὰ κράτη εὑρίσκοντο εἰς διαρκεῖς ἀγῶνας ἀναμεταξύ των ἢ πρὸς τοὺς ἐγχωρίους, τὰ σύνορά των ἀλλάσουν διαρκῶς, κράτη ἐξαφανίζονται καὶ νέα κράτη ἱδρύονται.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰς τὸ ἔδαφος, τὸ ὁποῖον κατεῖχεν ἄλλοτε ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία καὶ τὸ ὁποῖον ἦτο στενόχωρον δι' αὐτήν, εὑρίσκομεν κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα περὶ τὰς *εἴκοσι κυριαρχίας ξένων λαῶν*. Τὰ ξένα ταῦτα κράτη εἶνε ἡ Σερβία, τὸ Βουλγαρικὸν κράτος, τὸ Δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν, τὸ Πριγκιπᾶτον τοῦ Μορέως, διάφορα Φραγκικὰ καὶ ἰδίως Ἐνετικὰ καὶ Γενοατικὰ κράτη, τὸ Βασίλειον τῆς Κύπρου, δύο Χριστιανικὰ κράτη τῆς Ἀρμενίας καὶ διάφορα Μουσουλμανικὰ (Σελτζουκικά) κράτη.

Γάλλοι καὶ Ἰταλοί.—Κατὰ τὸν αἰῶνα τῆς *Κατακτήσεως*, τὸν 13ον αἰῶνα, κυριαρχεῖ εἰς ὅλην τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν τὸ Γαλλικὸν Ἔθνος, οἱ σπουδαιότεροι καὶ περισσότεροι βαρῶνοι εἶναι Γάλλοι, καὶ ἡ Γαλλικὴ γλῶσσα καὶ ἔθιμα ἐπικρα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοῦν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Ἀλλὰ κατὰ τὸν ἑπόμενον αἰῶνα, τὸν 14ον, τὸ Γαλλικὸν στοιχεῖον παντοῦ σχεδὸν δίδει τὴν θέσιν εἰς τὸ Ἰταλικόν, τὰ Γαλλικὰ ὀνόματα ἀντικαθίστανται διὰ τῶν Ἰταλικῶν. Ἡ σπουδαιοτέρα Ἰταλικὴ κυριαρχία ἐν Ἑλλάδι ὑπῆρξε τὸ *Ἰταλικὸν Δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν*, τὸ ὁποῖον κατελύθη ὑπὸ τὸν Καταλανῶν. Τοὺς Ἱσπανοὺς τούτους τυχοδιώκτας διεδέχθησαν ταχέως οἱ *Ἀτσαγιόλαι* ἀπὸ τὴν Φλωρεντίαν. Τὸ Φλωρεντινὸν Δουκᾶτον διετηρήθη μὲ κάποιαν ἀκμὴν ἐπὶ ἕνα αἰῶνα (1365—1456).

Ἡ Ἐνετοκρατία. —Ἡ διαρκέσασα ξενικὴ κατοχή, ἡ ὁποία ἀφῆκε τὰς περισσοτέρας ἀναμνήσεις, ὑπῆρξεν ἡ τῶν Ἐνετῶν. Τὰ Ἐνετικὰ κράτη ἦσαν σκορπισμένα εἰς τὰ Ἑλληνικὰ παράλια καὶ τὰς νήσους. Ἡ δημοκρατία ἐκράτησε τὰς μεγάλας νήσους, τὴν Εὔβοιαν, τὴν Κρήτην, ἐπίσης καὶ μερικὰς παραλίους πόλεις, ὅπως τὴν Μεθώνην, τὴν Κορώνην καὶ τὸ Ναύπλιον εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐμοίρασε δὲ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ μεγάλου μεριδίου εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν αὐτῆς, καὶ τότε αἱ νῆσοι τῆς Ἑλλάδος κατελήφθησαν ὑπὸ διαφόρων Ἐνετικῶν οἴκων. Τὸ μεγαλύτερον ἀπὸ τὰ κρατίδια αὐτὰ ἦτο τὸ *Δουκᾶτον τοῦ Ἀρχιπελάγους* εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε δώδεκα νήσους καὶ εἶχε κέντρον τὴν Νάξον, ἀνῆκε δὲ νὸ νησιωτικὸν τοῦτο κράτος εἰς τὸν οἶκον τῶν *Σανούδων*. Ἐπίσης καὶ αἱ Ἰόνιοι νῆσοι ἀνῆκον εἰς Ἐνετικοὺς οἴκους. Ἡ Ἐνετία δηλαδὴ ἐπροσπάθησε νὰ ἐγκαταστήσῃ ἰδικάς της *ἀποικίας* εἰς τὴν Ἀνατολήν, διὰ νὰ διευκολύνῃ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου αὐτῆς.

Ἡ σπουδαιοτέρα κτῆσις τῶν Ἐνετῶν ἦτο ἡ *Κρήτη*, σημαντικὸς σταθμὸς ἐμπορίου, κειμένη εἰς τὸ μέσον ὅλων τῶν θαλασσίων ὁδῶν τῆς Μεσογείου. Ἀλλ' εἰς τὴν μεγαλόνησον δὲν ὑπῆρξεν εὔκολος ἡ κυριαρχία τῶν Ἐνετῶν. Ἑπτὰ φορὰς κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα ἐπανεστάτησαν οἱ Ἕλληνες ἄρχοντες, ὀνομαστοὶ ἔγιναν οἱ *Καλέργαι*, οἱ ὁποῖοι ὑπερησπίσθησαν γενναίως τὴν πατρίδα των καὶ ἀνεκήρυξαν κύριον τῆς νήσου τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ἀργότερα οἱ Κρῆτες ἔκαμαν πολλὰς ἡρωϊκὰς ἐξεγέρσεις κατὰ τῆς ξενικῆς κυριαρχίας. Ἡ Κρήτη ὑπῆρξεν ἡ μόνη Φραγκικὴ κτῆσις εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἀπὸ τὴν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὁποίαν οἱ Ἐνετοὶ ἀπεχώρησαν τελευταῖοι (μόλις τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος).

Τὰ ἴχνη τῆς Φραγκικῆς ἐπιδράσεως. — Οἱ Φράγκοι δὲν κατώρθωσαν νὰ δημιουργήσουν μόνιμον Κράτος εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολήν, διότι ἡ ἐθνικὴ ἀντίστασις ὑπῆρξε πολὺ ἰσχυρά. Εἰς τὸν βίον ὅμως ἡ ἐποχὴ τῆς *Φραγκοκρατίας* ἀφῆκε πολλὰ ἴχνη, ἤρχισε δὲ καὶ ἀνάμιξίς τις μεταξὺ τῶν κατακτητῶν καὶ κατακτηθέντων. Αἱ Γαλλικαὶ δυναστεῖαι τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Μορέως ὀλίγον ἔλειψε νὰ ἐξελληνισθοῦν, οἱ ἡγεμόνες αὐτῶν, ἐμάνθανον καὶ ὡμίλουν τὴν γλῶσσαν τοῦ τόπου, ἀνεγνώριζον τὰς ἐλευθερίας του καὶ ἐπεριποιοῦντο τοὺς ἰθαγενεῖς. Ἀπτὰ δὲ ἴχνη τῆς κατακτήσεως σώζονται, τὰ ὡραῖα κάστρα, τὰ ὁποῖα ἔκτισαν οἱ Φράγκοι βαρῶνοι καὶ τὰ ὁποῖα στεφανώνουν ἀκόμη καὶ σήμερον τὰς κορυφὰς τῶν Ἑλληνικῶν ὀρέων.

Ἔγινε δὲ καὶ ἀνταλλαγὴ ἰδεῶν μεταξὺ τῶν Φράγκων καὶ τῶν Ἑλλήνων. Εἰς ἓν μακρὸν ἱστορικὸν ποίημα, τὸ ὁποῖον λέγεται τὰ *Χρονικὰ τοῦ Μορέως*, ἐξιστοροῦνται εἰς ἁπλῆν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν οἱ πόλεμοι τῶν Φράγκων πρὸς κατάκτησιν τοῦ Μορέως, ἡ διανομὴ τῆς χώρας εἰς τοὺς βαρώνους καὶ ἡ διοργάνωσις τοῦ Πριγκηπάτου. Κατὰ τὴν περιπετειώδη δ' ἐκείνην ἐποχὴν ἦσαν πολὺ ἀρεσταὶ αἱ ἐρωτικαὶ ἱπποτικαὶ διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι πλέκονται ἐπὶ φανταστικοῦ θέματος, καὶ αἱ ὁποῖαι ἔχουν ὡς ὑπόδειγμα τὸ Ἑλληνικὸν μυθιστόρημα τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων, καὶ ἔπειτα τὸ μυθιστόρημα τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν. Εἰς τοιαύτας φανταστικὰς διηγήσεις, *ῥωμαντικάς*, ὡς λέγομεν συνήθως, ἦτο πλουσία ἡ μεσαιωνικὴ Γαλλικὴ λογοτεχνία [1]. Τὰ Γαλλικὰ ταῦτα μυθιστορήματα διεδόθησαν τότε εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας καὶ ἔδωκαν ὕλην πρὸς ἀπομιμήσεις, οὕτω δὲ παρήχθησαν μικρὰ Ἑλληνικὰ μυθιστορήματα εἰς στίχους, *ἐπύλλια* πολὺ ἑλκυστικά, γραμμένα μὲ δροσερὰν ἔμπνευσιν καὶ ἀνθηρὰν ἁπλῆν γλῶσσαν [2].

Ἀργότερα ἡ ἐπικράτησις εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας τοῦ Ἰταλικοῦ ἔθνους συνετέλεσεν, ὥστε νὰ ἐξασκήσῃ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν

1. **Ῥωμαντικαὶ** ὠνομάσθησαν, διότι ἐγράφησαν εἰς τὴν **ῥωμανικὴν** ἤτοι **νεολατινικὴν** γλῶσσαν.

2. Τοιαῦτα εἶναι: ὁ **Ἰμπέριος** καὶ ἡ **Μαργαρώνα**, ὁ **Βέλθανδρος** καὶ ἡ **Χρυσάντζα** κλπ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λογοτεχνίαν μεγάλην ἐπίδρασιν καὶ ἡ Ἰταλικὴ λογοτεχνία. Ἀπὸ τοιαύτην ἔμπνευσιν προῆλθε καὶ ὁ περίφημος *Ἐρωτόκριτος*, ἔμμετρον μακρὸν μυθιστόρημα τοῦ 16ου αἰῶνος. Τὰ χαριτωμένα αὐτὰ ἐπύλλια, καὶ ἰδίως ὁ Ἐρωτόκριτος, ὑπῆρξαν ἀγαπητὸν ἀνάγνωσμα εἰς τοὺς προπάτοράς μας.

Οἱ ἐγχώριοι λαοὶ τῆς Χερσονήσου.— Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Φραγκοκρατίας καὶ ἄλλοι ξένοι, ἀλλ' ἐγχώριοι λαοί, ἐμφανίζονται ἢ αὐξάνουν εἰς τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἵμου. Γνωρίζομεν ἤδη τοὺς *Βλάχους* καὶ τὸ τρομερὸν Βλαχοβουλγαρικὸν κράτος, κατὰ δὲ τὸν 4ον αἰῶνα ἐμεγάλωσαν οἱ *Σέρβοι*, καὶ ἀνεφάνησαν οἱ *Ἀλβανοί*. Συγχρόνως ἔρχονται ἀπὸ τὴν Ἀσίαν οἱ *Ὀθωμανοὶ Τοῦρκοι*, οἱ ὁποῖοι ἐγκαθίστανται ὁριστικῶς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Χερσόνησον, καὶ εἶναι οἱ τελευταῖοι ἐπιδρομεῖς καὶ οἱ ὁριστικοὶ καταστροφεῖς τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας.

Οἱ Σέρβοι.— Ἀφ' ὅτου ὁ μέγας ζουπᾶνος Στέφανος Νεμάνιας ἔγινε *κράλης* ἤτοι βασιλεύς, ἡ Σερβία ἤρχισεν ἐξακολουθητικῶς ν' αὐξάνεται εἰς βάρος τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Βουλγάρων. *Ὁ Στέφανος Οὐρὼς* κατέστρεψε τὴν δύναμιν τοῦ Βουλγαρικοῦ κράτους (*1330*), καὶ περὶ τὰ μέσα δὲ τοῦ 14ου αἰῶνος ὁ κρατικὸς υἱὸς αὐτοῦ *Στέφανος Δουσὰν* ἱδρύει μέγα Σερβικὸν κράτος, τὸ ἰσχυρότερον εἰς τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἵμου.

Οἱ Ἀλβανοί.— Τὸν 14ον αἰῶνα ἔλαβεν ἐπίδοσιν ἓν νέον ἐθνολογικὸν στοιχεῖον, οἱ *Ἀλβανοί, Σκιπιτάρ*, ὅπως οὗτοι ὀνομάζουν ἑαυτούς. Ἡ φυλὴ αὕτη ἦτο *αὐτόχθων*, δὲν ἦλθεν ἀπὸ ἄλλην χώραν, ἀλλὰ πάντοτε κατῴκησε τὴν χώραν, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκεται καὶ σήμερον, πρὸς τὰ ΒΔ. τῆς Μακεδονίας. Εἶναι γενναία φυλή, οὐδέποτε ὅμως οἱ Ἀλβανοὶ κατώρθωσαν νὰ συνενωθοῦν εἰς ἓν Κράτος, διότι ἀπετέλουν ἀπειρίαν φυλῶν, τὰς ὁποίας ἐκυβέρνων κληρονομικοὶ ἀρχηγοί, φύλαρχοι, ὠχυρωμένοι εἰς τὰ ὀρεινὰ αὐτῶν κάστρα. Οἱ Ἀλβανοὶ ἐλάμβανον μὲ τὸν καιρὸν πολὺ σπουδαίαν θέσιν εἰς τὰς ἱστορικὰς τύχας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἀπὸ τὸν 14ον αἰῶνα ἤρχισαν νὰ κατέρχωνται εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν νοτιωτέραν Ἑλλάδα καὶ εἰς μερικὰς νήσους. Αἱ ἐγκαταστάσεις δὲ αὗται τῶν Ἀλβανῶν ἔγιναν εὐκόλως, διότι ἡ χώρα εἰς πολλὰ μέρη εἶχεν ἐρημωθῆ ἀπὸ τὰς ἀτελειώτους ἐπιδρομὰς καὶ τὰς ἄλλας συμφοράς. Ἡ συγγενὴς αὖ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τη φυλὴ συνεχωνεύθη ταχέως μὲ τὴν Ἑλληνικήν, καὶ ὅσοι Ἀλβανοὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς Ἑλληνικὰς χώρας ἔγιναν Ἕλληνες.

Οἱ Ὀθωμανοὶ Τοῦρκοι.— Εἰς τὸν ὠκεανὸν δὲ τοῦτον λαῶν καὶ κρατῶν ἔρχεται ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν νέος βάρβα-

Αἱ Ἑλληνικαὶ χῶραι τὸν 14ον—15ον αἰῶνα.—Προέλασις τῶν Τούρκων εἰς τὴν Εὐρώπην.

ρος λαός, ὁ ὁποῖος ἐγκαθιδρύεται ὁριστικῶς εἰς τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἵμου καὶ κατισχύει ὅλων, καὶ εἶναι οὗτος οἱ Ὀθωμανοὶ Τοῦρκοι. Οἱ Σελτζοῦκοι Τοῦρκοι, οἱ ὁποῖοι εἶχον γίνει κύριοι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, εἶχον διαμελισθῆ εἰς πολλὰ *ἐμιράτα* (ἡγεμονίας), ὅπως πρότερον οἱ Ἄραβες. Τὸ ἀσθενέστατον ἐξ αὐτῶν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

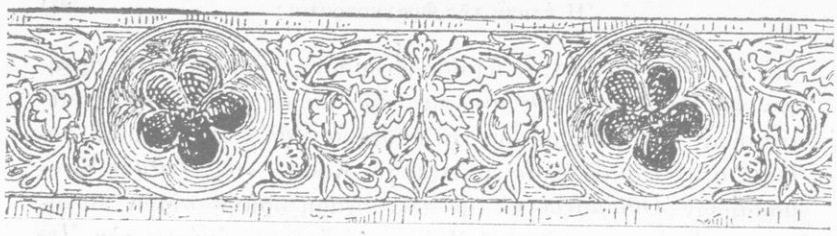
ἦτο τὸ *Ὀθωμανικόν*, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη οὕτως ἀπὸ τὸν ἀρχηγόν του *Ὀσμὰν* ἢ *Ὀθμάν*, καὶ τοῦ ὁποίου οἱ ὑπήκοοι ἀπετελέσθησαν ἀπὸ Σελτζούκους καὶ διαφόρους ἄλλους Τούρκους πολεμιστάς. Ὅλοι οἱ ἀποτελέσαντες τὸ Κράτος τοῦ *Ὀθμὰν* ὠνομάσθησαν *Ὀθωμανοί*, μὲ τὴν πολεμοχαρῆ ὁρμὴν αὐτῶν συνήνωσαν τὸν φανατισμὸν τοῦ Ἰσλὰμ καὶ ἤρχισαν ἀμέσως τὸν *Ἱερὸν πόλεμον*. Τοῦτα συνέβαινον, καθ' ὃν χρόνον ἐβασίλευον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν οἱ πρῶτοι Παλαιολόγοι (περὶ τὸ 1300). Οἱ Ὀθωμανοὶ ἐρρίφθησαν ἀκράτητοι εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Αἱ κατακτήσεις αὐτῶν ἦσαν ῥαγδαῖαι, ὅπως καὶ τῶν Ἀράβων, τῶν παλαιῶν μαχητῶν τοῦ Ἰσλάμ. Τὸ τελευταῖον κατόρθωμα τοῦ Ὀσμὰν ἦτο ἡ κατάληψις τῆς Προύσσης (1317), ἡ ὁποία ἔγινε πρωτεύουσα τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ὀθμὰν ἐξηκολούθησαν ὁρμητικοὶ τὴν προέλασίν των, κατέκτων ἀλληλοδιαδόχως τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις, καὶ τέλος τὴν Νίκαιαν (1330). Τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰῶνος Ἑλληνικὴ Ἀσία δὲν ὑπάρχει πλέον, οἱ Ὀθωμανοὶ εἶναι παρὰ τὸν Βόσπορον. Μετ' ὀλίγον διέρχονται τὴν θάλασσαν καὶ χύνονται ἀκράτητοι καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Χερσόνησον

Καὶ οὕτω, κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα τρεῖς λαοὶ ἀνταγωνίζονται εἰς τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἵμου πρὸς ἐπικράτησιν, Ἕλληνες, Σέρβοι καὶ Τοῦρκοι. Οἱ ἐκ τῆς Λύσεως ἐπιδρομεῖς, οἱ Φράγκοι, ἔχουν ἐξασθενήσει, μετὰ μικρὸν ἀγῶνα παραμερίζονται καὶ οἱ Σέρβοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἀπομένουσι μόνον οἱ Ἕλληνες, τῶν ὁποίων ἡ ἀπελπιστικὴ πάλη ἐναντίον τῶν Τούρκων διαρκεῖ ἕνα ἀκόμη αἰῶνα. Εἰς τὸ τέλος ὑπερισχύουν οἱ ἐκ τῆς Ἀσίας ἐπιδρομεῖς καὶ ἐγκαθιδρύουν εἰς τὰς πολιτισμένας χώρας τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας μόνιμον βαρβαρικὸν κράτος.

Νόμισμα τοῦ Κωνσταντίνου Μονομάχου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Γλυπτὸν κόσμημα τοῦ Μυστρᾶ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ

ΟΙ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΙ

ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ. — ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

(1261—1453)

Οἱ τελευταῖοι ἀγῶνες τὸν Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ.—Ἡ ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.—Ἡ Ἀναγέννησις τῶν Παιλαιολόγων.

Ἡ ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὑπῆρξε γεγονὸς μεγάλης λάμψεως. Τὸ Ἑλληνικὸν ὅμως Κράτος, τὸ ὁποῖον ἐπανίδρυεν ὁ Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος δὲν ἦτο ἡ ἄλλοτε ἰσχυρὰ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία, διότι τὸ ἔδαφος αὐτῆς ἦτο κατακερματισμένον εἰς εἴκοσι περίπου κράτη ξένων καὶ ἐγχωρίων λαῶν. Τὸ ἀνιδρυθὲν Ἑλληνικὸν Κράτος δὲν ἦτο παρὰ μία ἐπαρχία καὶ αὐτὸ τῆς παλαιᾶς Αὐτοκρατορίας, αἱ κτήσεις αὐτοῦ περιωρίζοντο εἰς χώρας τινὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, εἰς τὴν Θράκην καὶ μέρος τῆς Μακεδονίας. Τὸ τόσον δὲ περιωρισμένον τοῦτο Κράτος, γνωρίζομεν, εἶναι περικυκλωμένον ὑπὸ ἰσχυρῶν ἐχθρῶν. Ἡμέραν μὲ τὴν ἡμέραν οἱ ἐχθροὶ οὗτοι προχωροῦν καὶ ὁλοὲν περιορίζουν ἀκόμη περισσότερον τὸ ἔδαφος αὐτοῦ. Πρὸς τούτοις εἶναι ἐξηντλημένον οἰκονομικῶς καὶ στρατιωτικῶς, ὁ ἄλλοτε δὲ ἰσχυρὸς στόλος ἔχει παραλύσει ἀπὸ τὰς ξένας θαλασσίας δυνάμεις.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

α΄.—Τὸ Κράτος τὸν 13ον καὶ 14ον αἰῶνα.

Οἱ Παλαιολόγοι.— Ἐπὶ δύο αἰῶνας ἡ δυναστεία τῶν Παλαιολόγων ἐπάλαισεν ὑπεράνθρωπως διὰ νὰ συγκρατήσῃ τὸ Κράτος καὶ διὰ ν' ἀνακτήσῃ τὴν παλαιὰν κληρονομίαν. Καὶ ἡ τελευταία αὕτη δυναστεία τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀνέδειξε βασιλεῖς μεγάλης ἀξίας, παρ' ὅλην ὅμως τὴν ἱκανότητα δὲν κατώρθωσαν νὰ σταματήσουν τὴν κατάστασιν, οὔτε νὰ ἐμποδίσουν τὴν καταστροφήν. Διότι τὰ γεγονότα ἦσαν ἀνώτερα ἀπὸ κάθε ἀνθρωπίνην δύναμιν. Ἀλλ' ἐν μέσῳ τῆς πολιτικῆς καταπτώσεως, ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς ῥίπτει τελευταίαν λάμψιν. Οἱ Παλαιολόγοι συνέδεσαν τὸ ὄνομά των μὲ ζωηροτάτην πνευματικὴν ἀναγέννησιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τὸ θνῆσκον Βυζαντινὸν Κράτος λαμπρύνεται ἀπὸ τὸν φωτοστέφανον τῆς ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως καὶ τοῦ ἡρωϊκοῦ θανάτου τοῦ τελευταίου ἐκ τῶν Παλαιολόγων, ὁ ὁποῖος ἔπεσεν ὑπερασπιζόμενος τὴν βασιλεύουσαν.

Μιχαὴλ Η΄ Παλαιολόγος *(1261—1282).*— Ὁ ἀγών, τὸν ὁποῖον ἀνέλαβεν ὁ ἱδρυτὴς τῆς δυναστείας πρὸς ἀναστήλωσιν τοῦ Κράτους, ὑπῆρξε τεράστιος. Μὲ θάρρος ἐπροχώρησεν εἰς τὸ ἔργον, καὶ ἄλλοτε διὰ τοῦ ξίφους, ἄλλοτε διὰ τῆς ἱκανωτάτης αὐτοῦ πολιτικῆς πολλὰ κατώρθωσεν. Ἀλλὰ δὲν ἦτο πλέον δυνατὸν εἰς οὐδένα Ἕλληνα Αὐτοκράτορα νὰ διώξῃ ἀπὸ τὰ ἐδάφη τῆς Αὐνοκρατορίας τοὺς πολυαρίθμους ξένους καὶ ἐγχωρίους κυριάρχους.

Μόλις ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου ὁ Μιχαὴλ Η΄, ἀρχίζει ἀμέσως νὰ ἐργάζεται πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ἀπολεσθεισῶν ἐπαρχιῶν. Εὐθὺς ὅμως προσκρούει πρὸς πολυαρίθμους ἐχθρούς, πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς καὶ τοὺς Γενουαίους, πρὸς τοὺς Σέρβους καὶ τοὺς Βουλγάρους. Ἐναντίων ὅλων ἀντεπεξέρχεται νικηφόρως καὶ διαρκῶς ἐπεκτείνει τὸ κράτος αὐτοῦ.

Ἰδίως ὅμως ὁ Μιχαὴλ προσκρούει πρὸς τὴν ἐχθρότητα τῆς Δύσεως. Εἰς τὴν Εὐρώπην, μόλις ἐγνώσθη ἡ ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἐσκέφθησαν νὰ κάμουν Σταυροφορίαν. Εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν εἶχεν ἱδρυθῆ Γαλλικὸν βασίλειον ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν ἡγεμόνων ἀπὸ τὴν Γαλλικὴν ἐπαρχίαν Ἀνζού. Οἱ Ἀνδεγαυοὶ οὗτοι βασιλεῖς, ὅπως ἐλέ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γοντο, ἐπαναλαμβάνουν τὰ σχέδια τῶν προκατόχων αὐτῶν Νορμανδῶν καὶ Γερμανῶν πρὸς κατάκτησιν τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας.

Ὁ βασιλεὺς τῶν Δύο Σικελιῶν Κάρολος ὁ Ἀνδεγαυϊκὸς διοργανώνει εὐρυτάτην συμμαχίαν ὅλων τῶν ἐχθρῶν τοῦ Κράτους ἐναντίον τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου. Διὰ θαυμασίας πολιτικῆς δεξιότητος κατορθώνει ὁ Αὐτοκράτωρ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἕνωσιν αὐτῶν. Γενναίως δὲ ἀντιμετωπίζει ὁλόκληρον τὴν Δύσιν, ἰσχυρὸν Φραγκικὸν στρατόν, ὁ ὁποῖος ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Ἤπειρον, ἀποδεκατίζει καὶ συλλαμβάνει αἰχμαλώτους ὅλους τοὺς ἀρχηγοὺς (1281). Διὰ νὰ θραύσῃ δὲ τὰς Ἀνδεγαυϊκὰς φιλοδοξίας ὑποκινεῖ εἰς τὴν Σικελίαν μίαν αἱματηρὰν ἐπανάστασιν ἐναντίον τῶν Γάλλων. Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα τοῦ 1282 ἔγειναν ἀπὸ τοὺς Σικελοὺς φοβερὰ σφαγὴ τῶν Γάλλων, εἶναι δ' οὗτος ὁ περίφημος *Σικελικὸς ἑσπερινός*, διότι ἡ σφαγὴ ἔγεινε κατὰ τὴν ὥραν τοῦ ἑσπερινοῦ. Τὸ ἴδιον ἔτος ἀπέθανεν ὁ Μιχαὴλ Η΄ μὲ τὴν βεβαιότητα, ὅτι εἶχε στερεώσει τὸ ἔργον αὐτοῦ.

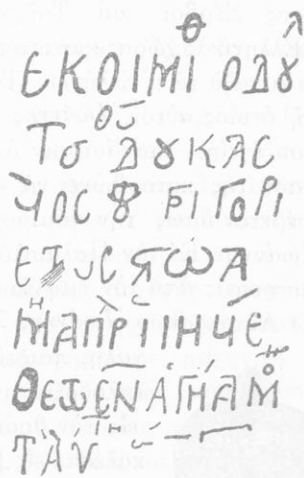
Οἱ δύο Ἀνδρόνικοι (*1282—1341*).— Ὁ Μιχαὴλ Η΄ ὁ Παλαιολόγος ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος μέγας πολιτικὸς καὶ στρατηγὸς τοῦ Βυζαντίου, μετ' αὐτὸν ἀρχίζει βαθμιαία καὶ ἀναπότρεπτος ἡ κατάπτωσις. Οἱ διάδοχοι τοῦ Μιχαήλ, ὁ υἱός του *Ἀνδρόνικος Β΄ ὁ Γέρων* (πρεσβύτερος) καὶ ὁ ἔγγονος τούτου *Ἀνδρόνικος Γ΄ ὁ Νέος*, ἐργάζονται ὅσον δύνανται ἐναντίον τῶν περικυκλούντων τὸ Κράτος πολεμίων. Δὲν ἔχουν ὅμως τὰς ἀρετάς, αἱ ὁποῖαι χρειάζονται, διὰ νὰ σωθῇ ἓν κράτος ἀγωνιζόμενον τὸν ἀγῶνα τῆς ὑπάρξεως. Ἔχουν δὲ νὰ παλαίσουν πρὸς ἕνα φοβερὸν ἐχθρόν, τοὺς Ὀθωμανοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι ἔρχονται ἤδη ἀκατάσχετοι ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν. Κάμνουν μεγάλας προσπαθείας διὰ ν' ἀναχαιτίσουν αὐτοὺς καὶ ἐνίοτε ἐπιτυγχάνουν.

Πρὸς καταπολέμησιν τῶν Τούρκων ὁ Ἀνδρόνικος ὁ Γέρων προσέλαβεν ἀνδρείους, ἀλλὰ καὶ σκληροὺς Ἱσπανοὺς μισθοφόρους. Οἱ Καταλανοὶ αὐτοὶ ἐπολέμησαν γενναίως τοὺς Τούρκους εἰς τὴν Ἀσίαν, κατόπιν ὅμως ἐπανεστάτησαν καὶ περιεκύκλωσαν τὴν Κωνσταντινούπουλιν. Ὁ Αὐτοκράτωρ ἀναγκάζεται νὰ ἐπεξέλθῃ ἐναντίον αὐτῶν, καὶ ἀρχίζει φοβερὸς πόλεμος, κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ αἱμοβόροι ἐκεῖνοι πολεμισταὶ ἠρήμωσαν τὴν χώραν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τέλος στρέφονται πρὸς Νότον, τὰ Καταλανικὰ δὲ ταῦτα στίφη εἶναι ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα κατέστρεψαν τοὺς Γάλλους ἱππότας καὶ ἵδρυσαν Ἱσπανικὸν Δουκᾶτον εἰς τὰς Ἀθήνας.

Ἐναντίον τοῦ Ἀνδρονίκου Β΄ ἐξεγείρεται ὁ ἔγγονός του *Ἀνδρόνικος* ὁ Νέος καὶ τὸν ἐκθρονίζει. Ὁ Ἀνδρόνικος οὗτος ὁ Γ΄ ἐργάζεται μὲ δραστηριότητα ἐναντίον τῶν Τούρκων, οἱ ὁποῖοι διαρκῶς προχωροῦν εἰς τὴν Ἀσίαν, καὶ ἔχουν ἤδη φθάσει ἕως τὸν Βόσπορον, προσπαθοῦν μάλιστα νὰ διέλθουν τὸν Ἑλλήσποντον καὶ νὰ βάλουν πόδα εἰς τὴν Εὐρώπην. Μὲ ἀνδρείαν ἀποκρούει αὐτοὺς ὁ νεώτερος Ἀνδρόνικος, ἐν μέσῳ ὅμως τῶν ἀγώνων τούτων ἀποθνήσκει ἀφίνων τὸν θρόνον εἰς τὸν υἱόν του *Ἰωάννην τὸν Ε΄*.

Βυζαντινὴ ἐπιγραφή.

Ἡ αὔξησις τῶν Σέρβων.— Σπουδαιότατον γεγονὸς κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀνδρονίκου Γ΄ εἶναι ἡ αὔξησις τοῦ λαοῦ τῶν Σέρβων. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους (περὶ τὸ 1350) ὁ μεγαλεπήβολος ἡγεμὼν τῶν Σέρβων *Στέφανος Δουσὰν* ἱδρύει μέγα Σερβικὸν κράτος, ἐπωφεληθεὶς ἀπὸ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ μακρὸν διάστημα τοῦ 14ου αἰῶνος ἐτάραξαν τὸ Βυζαντινὸν κράτος. Πρῶτον οἱ δύο Ἀνδρόνικοι, ἔπειτα οἱ διάδοχοι αὐτῶν κατέτριψαν τὰς Ἑλληνικὰς δυνάμεις ἐπὶ μακρὰ ἔτη εἰς ἔριδας καὶ καταστρεπτικοὺς πολέμους μεταξὺ αὐτῶν. Οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Σέρβοι ἐπωφελοῦνται ἀπὸ τοὺς ἀλλεπαλλήλους ἐκείνους κλονισμούς, τοὺς ὁποίους ὑφίσταται τὸ Κράτος.

Οὕτω κατορθώνει ὁ Δουσὰν καὶ καταλαμβάνει ὁλόκληρον σχεδὸν τὴν Μακεδονίαν, ἔπειτα τὴν Θεσσαλίαν καὶ φθάνει πρὸς Δ. ἕως τὰ Ἰωάννινα, πρὸς Ν. ἕως τὰ Τρίκκαλα, καὶ οὕτω τὸ κράτος ἐκτείνεται ἀπὸ τὸν Δούναβιν ἕως τὸ Αἰγαῖον, ἕως τὴν Ἀδριατικήν. Ὁ Δουσὰν εἶναι ὁ ἰσχυρότερος ἡγεμὼν τῆς Χερσο-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νήσου, ὀνειρεύεται δὲ καὶ αὐτός, ὅπως ἄλλοτε ὁ Βούλγαρος Συμεών, τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τὰς φιλοδοξίας του δεικνύει εἰς τὸν τίτλον, τὸν ὁποῖον λαμβάνει, «*τσάρος καὶ αὐτοκράτωρ τῶν Σέρβων καὶ τῶν Ἑλλήνων*», διοργανώνει δὲ τὸ Κράτος αὐτοῦ κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Βυζαντίου, καὶ μιμεῖται καθ' ὅλα τὴν Βυζαντινὴν αὐλήν.

Ἡ ἐπανάστασις τοῦ Καντακουζηνοῦ.—Καθ' οὓς χρόνους Σέρβοι καὶ Τοῦρκοι προχωροῦν καταλαμβάνοντες τὰς Ἑλληνικὰς χώρας καταστρεπτικώτατος ἐμφύλιος πόλεμος ἐγείρεται μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων. Τὸν Ἀνδρόνικον τὸν Νέον ἔχει διαδεχθῆ ὁ υἱὸς αὐτοῦ *Ἰωάννης Ε΄ ὁ Παλαιολόγος*, ἐναντίον τοῦ ὁποίου ἐγείρει ἐπανάστασιν ὁ μέγας ἄρχων *Καντακουζηνός*. Ὁ ἐπαναστάτης κατορθώνει νὰ στεφθῆ Αὐτοκράτωρ ὡς *Ἰωάννης Ϛ΄*, σέβεται ὅμως τὴν νόμιμον δυναστείαν καὶ δὲν ἐκθρονίζει τὸ Ἰωάννην Ε΄ τὸν Παλαιολόγον. Ἡ χώρα ὑφίσταται φοβερὰς καταστροφὰς ἀπὸ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον.

Ὁ Αὐτοκράτωρ Καντακουζηνός.

Ὁ Αὐτοκράτωρ *Ἰωάννης Ϛ΄ Καντακουζηνὸς* εἶναι ἀνὴρ μεγάλης παιδείας καὶ ἱκανόνητος, ἀλλ' ἄμετρος φιλοδοξία τυφλώνει αὐτόν. Διὰ νὰ στηριχθῆ εἰς τὸν θρόνον προέβη καὶ μέχρι προδοσίας καλέσας εἰς βοήθειαν τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι εὗρον τὸν καιρὸν νὰ περάσουν τὸν Ἑλλήσποντον καὶ νὰ καταλάβουν τὴν Καλλίπολιν (1354). Πολὺ ἀργὰ ἐνόησεν ὁ Καντακουζηνὸς τὴν παραφροσύνην, τὴν ὁποίαν εἶχε διαπράξει. Αἱ τύψεις τῆς συνειδήσεως δι' ὅσα κακὰ ἐπροξένησεν εἰς τὴν πατρίδα του τὸν ἀναγκάζουν νὰ κατέλθῃ ἐκ τοῦ θρόνου, εἰς τὸν ὁποῖον μὲ τόσους ἀγῶνας εἶχεν ἀναβῆ, καὶ νὰ λάβῃ τὸ «*μοναχικὸν σχῆμα*». Διῆλθε δὲ τὸν ὑπόλοιπον βίον εἰς τὸ μοναστήριόν του, ἀσχολούμενος εἰς θρησκευτικὰς μελέτας καὶ συγγράφων τὴν Ἱστορίαν τῶν χρόνων αὐτοῦ.

Ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἰωάννου Ε΄ τὰ τελευταῖα ἔτη διῆλθον ἐν μεγάλῃ δυστυχίᾳ. Ὁ πρεσβύτερος υἱὸς καὶ ἔγγονός του ἐπαναστατοῦν ἐναντίον του, κατορθώνουν μάλιστα καὶ νὰ τὸν ἀπομακρύνουν ἐπί τινα χρόνον ἀπὸ τὴν ἀρχήν. Ἀνῆλθεν ὅμως πάλιν ὁ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἰωάννης Ε΄ εἰς τὸν θρόνον, ἀλλ᾽ οἱ Τοῦρκοι εἶναι πλέον εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ δίδουν διαταγὰς εἰς αὐτόν. Ὁ γέρων Αὐτοκράτωρ ἀναλαμβάνει ταξίδιον εἰς τὴν Εὐρώπην, διὰ τὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειαν αὐτῆς, εἰς τόσην δὲ ἔνδειαν ἔχει φθάσει, ὥστε διὰ νὰ κάμῃ τὸ ταξίδιόν του δανείζεται χρήματα ἀπὸ Ἐνετοὺς τραπεζίτας. Κατὰ τὴν ἐπιστροφήν του μάλιστα τὸν ἐκράτησαν οὗτοι εἰς τὴν Ἐνετίαν, ἕως ὅτου τὸν ἠλευθέρωσεν ὁ νεώτερος υἱός του Μανουήλ. Μὲ πικρίαν ἐτελείωσε τὸν μακρόν, ἀλλ᾽ ἀνωφελῆ βίον αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης ὁ Ε΄ ἀφίνων τὸν θρόνον εἰς τὸν φιλόστοργον τοῦτον υἱόν του.

Οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν Εὐρώπην.—Ἀλλ᾽ ἔρχονται ἤδη οἱ μεγάλοι ἐπιδρομεῖς, οἱ ὁριστικοὶ καταστροφεῖς. Ἀφ᾽ ὅτου οἱ Ὀθωμανοὶ Τοῦρκοι ἔβαλον τὸν πόδα εἰς τὴν Εὐρώπην, (1354), ἤρχισαν ῥαγδαίαν τὴν προέλασιν αὐτῶν εἰς κατάκτησιν τῆς Χερσονήσου, οἱ ἰσχυροὶ στρατοί των ὁδηγοῦνται ἀπὸ γενναίους ἡγεμόνας. Ὁ ἀνδρεῖος πολεμιστὴς *Μουρὰτ* Α΄ κατακτᾷ τὴν Θράκην κυριεύει τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ μεταφέρει εἰς αὐτὴν τὴν πρωτεύουσάν του (1360). Ὁ τελευταῖος ἰσχυρὸς ἡγεμὼν τῆς Χερσονήσου, ὁ Στέφανος Δουσάν, ἀπέθανε χωρὶς νὰ κατορθώσῃ τὰ μεγάλα σχέδιά του, εἰς τὴν περίφημον δὲ μάχην, ἡ ὁποία συνήφθη εἰς τὸ *Κοσσυφοπέδιον* (πεδίον τῶν κοσσύφων) τῆς Σερβίας, καταστρέφεται διὰ παντὸς ἡ δύναμις τοῦ ἄλλοτε ἐνδόξου Σερβικοῦ Κράτους (1389). Οἱ Τοῦρκοι καθυποτάσσουν ἔπειτα τοὺς Βουλγάρους καὶ φθάνουν νικηταὶ ἕως τὸν Δούναβιν.

Ἡ Κωνσταντινούπολις εἶναι πλέον ἀπομονομένη καὶ τριγυρισμένη ἀπὸ τοὺς Τουρκικοὺς στρατούς· εἶναι ἀποχωρισμένη ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπον κράτος καὶ ἀπὸ ἄλλα Χριστιανικὰ κράτη. Οἱ Τοῦρκοι θεωροῦν, ὅτι εἶναι πλέον καιρὸς νὰ ἐπιτεθοῦν ἐναντίον της, διότι ἡ ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶναι ὁ τελικὸς σκοπὸς ὅλων τῶν ἀγώνων αὐτῶν.

Οἱ Τοῦρκοι καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις.—Ὁ ἀρχηγέτης *Ὀθμάν* εἶχεν ἴδει ὄνειρον ἓν ἀπέραντον δένδρον, τὸ ὁποῖον ἐκάλυψεν ὅλην τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, αἰφνιδίως ἠγέρθη σφοδρότατος ἄνεμος, ὁ ὁποῖος ἔστρεψεν ὅλα τὰ φύλλα τοῦ δένδρου πρὸς ἓν σημεῖον. Ἦτο δὲ τοῦτο μία μεγάλη πόλις,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἡ ὁποία «*ἔκειτο εἰς τὸ μέρος, ὅπου συναντῶνται δύο ἤπειροι καὶ δύο θάλασσαι, καὶ ἐφαίνετο ὡς εἷς δακτύλιος στολισμένος μὲ δύο σοπφείρους καὶ δύο σμαράγδους*». Ἡ πόλις ἐκείνη ἦτο ἡ Κωνσταντινούπολις, καὶ τὸ ὄνειρον ἦτο προμήνυμα, τὸ ὁποῖον ἔστειλεν ὁ Θεὸς εἰς τὸν Ὀθμὰν καὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ. Ἄλλως τε τὸ προμήνυμα ἦτο ἐπανάληψις τῶν λόγων τοῦ Προφήτου, τοῦ Μωάμεθ, ὁ ὁποῖος εἶχεν εἴπει ὅτι θὰ ἔπιπτεν εἰς χεῖρας τῶν πολεμιστῶν τοῦ Ἰσλὰμ «*ἡ μεγάλη πόλις, ἡ ὁποία περιβάλλεται ἐκ δύο μερῶν ὑπὸ θαλάσσης καὶ ἐξ ἑνὸς μέρους ὑπὸ ξηρᾶς*».

Πρὸς πραγματοποίησιν τῶν προφητειῶν οἱ Ὀθωμανοὶ ἐπροχώρησαν μὲ μεγαλυτέραν στρατηγικὴν ἀπὸ τοὺς Ἄραβας. Δὲν ἐπετέθησαν ἀμέσως ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐγνώριζον πόσον ἰσχυρὰ ἦτο ἡ μεγάλη πόλις, πόσοι Ἀραβικοὶ στρατοὶ καὶ στόλοι εἶχον συντριβῇ πρὸ τῶν τειχῶν αὐτῆς. Ὥρμησαν πρῶτον εἰς κατάκτησιν τῶν χωρῶν τῆς Χερσονήσου, ἕως ὅτου ἀμεμόνωσαν ἀπὸ τὸν ἄλλον κόσμον τὴν μεγάλην πόλιν.

Ἡ δύναμις τῶν Τούρκων.—Ἡ ἀκατάσχετος ὁρμὴ τοῦ νέου ἐκείνου ἐπιδρομέως ἐξηγεῖται ἐκ τῆς καταστάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκοντο οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ ἄλλοι Χριστιανικοὶ λαοί. Οἱ Ὀθωμανοὶ δὲν εὗρον ἐνώπιον αὐτῶν ἓν Κράτος καὶ ἕνα λαόν, ἀλλὰ πολλὰ κράτη καὶ πολλοὺς λαούς. Ἐξ ἄλλου, τὸ Ὀθωμανικὸν Κράτος ὑπῆρξε κράτος στρατιωτικόν, τὸ ὁποῖον ἱδρύθη ἀπὸ πολεμιστὰς καὶ κυρίαν διωργάνωσιν εἶχε τὴν στρατιωτικήν. Οἱ πρῶτοι Ὀθωμανοὶ ἡγεμόνες διωργάνωσαν μόνιμον καὶ ἰσχυρὸν στρατόν, μόνος δὲ ὁ παλαιὸς Βυζαντινὸς στρατὸς θὰ ἠδύνατο νὰ τὸν ἀντιμετωπίσῃ. Τὸ σπουδαιότατον στοιχεῖον τοῦ Ὀθωμανικοῦ στρατοῦ ἦτο τὸ τακτικὸν πεζικόν, τὸ ὁποῖον ἀπετελεῖτο κυρίως ἀπὸ τὸ φοβερὸν τάγμα τῶν *Γενιτσάρων*. Συνεκροτεῖτο δὲ τὸ τάγμα τοῦτο ἀπὸ τοὺς εὐρώστους χριστιανοὺς παῖδας, τοὺς ὁποίους ἥρπαζον οἱ Τοῦρκοι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Ἡ ἀνατροφὴ των ἀνετίθετο εἰς Μουσουλμάνους ἱερεῖς, οἱ ὁποῖοι τοὺς ἐνέπνεον τὸν ἄγριον φανατισμὸν τοῦ Ἰσλάμ. Εἶχον αὐτοὺς συγκεντρωμένους εἰς ἕνα στρατῶνα, ὅπου διαρκὴς ἀσχολία των ἦτο ὁ χειρισμὸς τῶν ὅπλων, τὸ μόνον πάθος αὐτῶν ἦτο ὁ πόλεμος. Τὸ *παιδομάζωμα* ἀφῆκε φοβερὰν ἀνάμνησιν εἰς τὸ ἔθνος, διὰ χριστιανικοῦ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

αἵματος ἐνισχυόμεναι αἱ δυνάμεις τοῦ Ἰσλὰμ ὥρμησαν εἰς κατάκτησιν τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου.

β΄.—Οἱ τελευταῖοι ἀγῶνες τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἡ ἐξάντλησις τοῦ Κράτους. — Καθ' ὃν χρόνον ἐπροχώρει μὲ ἀκατάσχετον ὁρμὴν ὁ πολεμοχαρὴς λαὸς τῶν Τούρκων, ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία εὑρίσκετο εἰς ἐσχάτην κατάπτωσιν. Τὸ Κράτος ἦτο περιωρισμένον εἰς πολὺ μικρὸν μέρος τῆς Θράκης, τὰ οἰκονομικά του εἶναι κατεστραμμένα, διότι οἱ Ἐνετοὶ καὶ Γενουᾶται ἥρπαζ ν πᾶσαν πρόσοδον αὐτοῦ. Ἐπίσης ἡ στρατιωτικὴ δύναμις τὴν ὁποίαν εἶχε καταρτίσει ὁ Α΄. Παλαιολόγος, ἔχει τελείως καταπέσει, καὶ οἱ Αὐτοκράτορες ἀναγκάζονται νὰ στρατολογοῦν μισθοφόρους Φράγκους, Σέρβους καὶ Τούρκους ἀκόμη, οἱ ὁποῖοι, ὅπως οἱ Καταλανοί, ἐπιδίδονται εἰς λεηλασίαν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν.

Διὰ νὰ κατορθώσῃ ν' ἀντισταθῇ τὸ Κράτος ἐναντίον ὅλων τῶν δεινῶν ἔπρεπε νὰ εἶναι τοὐλάχιστον ἥσυχον καὶ ἡνωμένον. Τρεῖς ὅμως ἀλλεπάλληλοι ἐμφύλιοι πόλεμοι ἔχουν ἐξαντλήσει καὶ τὰς ὑπολειπομένας δυνάμεις. Ἀλλὰ καὶ τὰ δεινὰ αὐτὰ δὲν ἀρκοῦν. Θρησκευτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ ἔριδες ταράσσουν τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον τοῦ 14ου καὶ 15ου αἰῶνος. Αἱ θρησκευτικαὶ ἔριδες προέρχονται ἀπὸ τὰς προσπαθείας τῶν Αὐτοκρατόρων νὰ προσεγγίσουν πρὸς τὸν πάπαν καὶ τὴν Δύσιν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν περιμένουν τὴν σωτηρίαν των. Αἱ δὲ κοινωνικαὶ ἀνωμαλίαι καταλήγουν εἰς σοσιαλιστικὰ κινήματα, ὅπως εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου οἱ πένητες ἐξεγείροντο κατὰ τῶν πλουσίων καὶ ἐπιφέρουν μεγάλας ταραχὰς καὶ στάσεις. Κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα ἀναφαίνονται εἰς τὸν Ἑλλληνικὸν Μεσαιωνικὸν κόσμον ἰδέαι κοινωνικῆς ἐλευθερίας καὶ ἰσότητος, αἱ ὁποῖαι τιμῶσιν αὐτόν, ἀλλὰ κλονίζουν τὴν ὑπόστασιν τοῦ Κράτους κατὰ τὰς δεινὰς ἐκείνας περιστάσεις.

Οἱ τελευταῖοι Παλαιολόγοι (1391-1453). — Ὁλόκληρον τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 15ου αἰῶνος ὁ Μεσαιωνικὸς Ἑλληνισμὸς παλαίει τὸν ἀπεγνωσμένον ἀγῶνα τῆς ὑπάρξεως. Κατὰ τὰ 50 ταῦτα ἔτη, κατὰ τὰ ὁποῖα διαρκεῖ ἡ ἀγωνία τῆς Ἑλληνικῆς Αὐ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοκρατορίας, ἐκάθισαν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως τρεῖς Παλαιολόγοι, οἱ τελευταῖοι τῆς μακρᾶς δυναστείας. Ὁ *Μανουὴλ Β'* (1391–1425), παρ' ὅλα τὰ ὑπέροχα χαρίσματά του, οὐδὲν ἄξιον λόγου κατώρθωσε. Τὸ Κράτος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ σωθῇ πλέον. Ὀλιγώτερον κατάλληλος ἦτο ὁ υἱός του *Ἰωάννης Η'* (1391—1425). Ὁ δὲ τελευταῖος Αὐτοκράτωρ *Κωνσταντῖνος ΙΑ'* (1448–1453) δὲν εἶχε νὰ κάμῃ πλέον ἄλλο τι παρὰ νὰ φονευθῇ ἡρωϊκῶς ὑπερασπιζόμενος τὴν Πόλιν.

Τὸ ἔργον ἰδίως τῶν τριῶν τελευταίων Παλαιολόγων ἐστράφη πρὸς δύο διευθύνσεις. Ἀφοῦ δὲν ἠδύναντο νὰ σώσουν τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων, ἐζήτησαν ἔξωθεν τὴν βοήθειαν, δὲν παύουν νὰ ἐπικαλοῦνται καὶ ν' ἀναμένουν βοήθειαν ἀπὸ τὴν Δύσιν. Πρὸς τούτοις – καὶ αὕτη εἶναι ἡ σπουδαιοτέρα προσπάθεια, ἡ ὁποία ἐνέχει ἐθνικὴν σημασίαν—ἐπιχειροῦν ν' ἀνασυντάξουν τὰς Ἑλληνικὰς δυνάμεις μακρὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἐκεῖ ἀκμάζει ἓν νέον Ἑλληνικὸν κράτος, τὸ *Δεσποτᾶτον τοῦ Μυστρᾶ*, καὶ τὴν ψυχὴν τῶν τελευταίων Παλαιολόγων θερμαίνει ἡ ἐλπίς, ὅτι θὰ κατώρθωνον ἀπὸ τὰς παλαιὰς ἐνδόξους Ἑλληνικὰς χώρας νὰ ἐπιτύχουν τὴν σωτηρίαν τῆς βασιλευούσης καὶ τὴν ἀνίδρυσιν τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας.

Ὁ Μανουὴλ Β' *(1391–1425)*.– Μόλις ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Μανουήλ, εἶχε τὴν πικρίαν νὰ ἴδῃ τοὺς Τούρκους νὰ περικυκλώνουν τὴν πρωτεύουσαν, ἡ ὁποία ἦτο σχεδὸν μόνη τὸ Κράτος του. Διάδοχος τοῦ Μουρὰτ ἦτο ὁ Βαγιαζίτ, γενναῖος καὶ σκληρὸς ἡγεμών, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀναλάβει μὲ μεγαλυτέραν ὁρμὴν τὰς ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Ἐν τῇ συναισθήσει τῆς δυνάμεώς του ὁ Βαγιαζὶτ φέρεται πρὸς τὸν Ἕλληνα Αὐτοκράτορα, ὡς πρὸς ἡγεμόνα ὑποτελῆ, ὁ ὁποῖος ἀνήκει εἰς τὸ ἰδικόν του Κράτος. Ἡ γενναία ψυχὴ τοῦ Μανουὴλ ἠσθάνθη πικρότατα τὸ ὄνειδος τῶν θλιβερῶν ἐκείνων χρόνων. Ἦτο ἀνδρεῖος καὶ ἀξιάγαστος ἀνήρ, εἰς καλυτέρους χρόνους θὰ ἠδύνατο νὰ σώσῃ τὸ Κράτος, ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ σωθῇ.

Ἐπὶ τέσσαρα ἔτη (1391—1395) εἶναι στενῶς περικυκλωμένη ἡ Πόλις. Ὁ Μανουὴλ στρέφεται πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας Σιγισμοῦνδον καὶ ζητεῖ βοήθειαν, λαμπρὸς δὲ Σταυροφο-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρικὸς στρατὸς σχηματίζεται, ὁ ὁποῖος κατέρχεται ἐναντίον τῶν Τούρκων καὶ φθάνει εἰς τὴν Νικόπολιν τοῦ Κάτω Δουνάβεως. Ἐκεῖ συναντῶνται οἱ δύο στρατοί, ἑκάτερος συνίσταται ἀπὸ 100.000 πολεμιστάς, ἡρωϊκὴ μάχη συνάπτεται, ἡ ὁποία ἀπολήγει εἰς πανωλεθρίαν τοῦ Χριστιανικοῦ στρατοῦ. Καὶ τότε τὰ ἄγρια Τουρκικὰ στίφη χύνονται ὡς χείμαρρος εἰς τὰς παραδουναβίους χώρας, καὶ ὅλα τὰ Χριστιανικὰ κράτη τῆς Χερσονήσου καθυποτάσσονται. Μόνη ἡ Κωνσταντινούπολις μένει ἀκόμη ὀρθία εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀκρατήτου χειμάρρου τῶν Τούρκων.

Ὁ Βαγιαζὶτ ἐπιστρέφει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἡ ὁποία εἶναι τελείως ἀπομονωμένη καὶ προβαίνει εἰς τακτικὴν πολιορκίαν αὐτῆς. Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι εἶναι ἀκόμη ἄπειροι εἰς πολιορκίας πόλεων καὶ ἡ ἄμυνα τῶν ὑπερασπιστῶν εἶναι γενναία, ἀποτυγχάνουν εἰς τὴν πολιορκίαν καὶ τότε στρέφονται πρὸς Νότον (1397). Ἀφοῦ ἐπλημμύρισαν τὴν Θεσσαλίαν, διέρχονται τὸν Ἰσθμόν, κυριεύουν καὶ λεηλατοῦν τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Πελοποννήσου. Τότε ὁ Μανουὴλ ἀναλαμβάνει ταξίδιον εἰς τὴν Εὐρώπην ὅπως καὶ ὁ πατήρ του. Ἡ ὑποδοχή, ἡ ὁποία τοῦ ἔγινεν εἰς τοὺς Παρισίους καὶ τὸ Λονδῖνον, ὑπῆρξε μεγαλοπρεπεστάτη, αἱ Εὐρωπαϊκαὶ ἐκεῖναι αὐλαὶ κατεσαγηνεύθησαν μὲ τὴν προσήνειαν καὶ τοὺς βασιλικοὺς τρόπους τοῦ Ἕλληνος Αὐτοκράτορος.

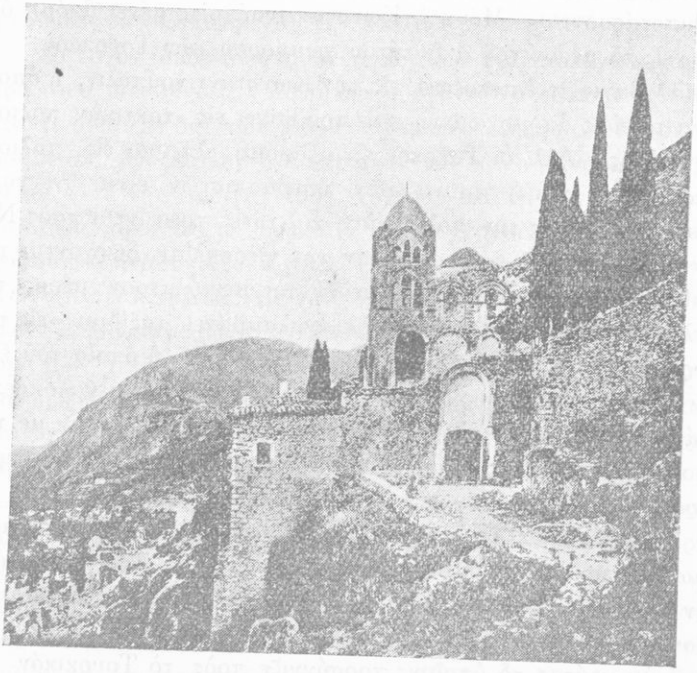
Ὁ Βαγιαζὶτ καὶ ὁ Ταμερλᾶνος. — Ἡ πρόσκαιρος ὅμως σωτηρία τοῦ κράτους δὲν ἔρχεται ἀπὸ τὴν Δύσιν, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἀνατολήν. Εἰς τὰς κεντρικὰς χώρας τῆς Ἀσίας ὁ φοβερὸς Μογγόλος κατακτητὴς *Ταμερλᾶνος* εἶχε σχηματίσει μέγα βαρβαρικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον προσήγγιζε πρὸς τὸ Τουρκικόν. Οἱ Ὀθωμανοὶ ὀφείλουν ἤδη ν' ἀγωνισθοῦν διὰ τὴν ἰδικήν των ὕπαρξιν. Ὁ Ταμερλᾶνος καὶ ὁ Βαγιαζίτ, αἱ δύο μάστιγες τοῦ Θεοῦ, συναντῶνται εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Ἀγκύρας, ὁ Μογγόλος κατακτητὴς νικᾷ καὶ αἰχμαλωτίζει τὸν Βαγιαζίτ (1402).

Ἡ μάχη τῆς Ἀγκύρας ἀνακουφίζει τὸν Μανουήλ, ὁ ὁποῖος μάλιστα κατορθώνει καὶ ἀνακτᾷ μερικὰ ἐδάφη. Ἀλλὰ μετὰ εἴκοσιν ἔτη ὁ *Μουρὰτ ὁ Β'*, ὁ ὁποῖος ἦτο ἡγεμὼν εὐσεβὴς καὶ γενναῖος, ἐργάζεται ν' ἀνεγείρῃ τὸ Τουρκικὸν κράτος. Στρατοπεδεύει καὶ οὗτος ἔμπροσθεν τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πάλιν ὅμως ἡ ἡρωϊκὴ ἄμυνα τῶν Βυζαντινῶν ἀναγκάζει καὶ αὐτὸν νὰ λύσῃ ἀτάκτως τὴν πολιορκίαν (1422). Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ τετάρτη ἕως τότε πολιορκία τῆς Πόλεως ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Τὸ Δεσποτᾶτον τοῦ Μυστρᾶ.—Ἡ βασιλεία τοῦ Μανουὴλ Β΄ συμπίπτει μὲ τὴν ἀκμὴν ἑνὸς νέου Ἑλληνικοῦ Κράτους. Εἰς τὴν Πελοπόννησον εἶχεν ἱδρυθῇ ὑπὸ τῶν Παλαιολόγων ἡμεμονία μὲ πρωτεύουσαν τὸν *Μυστρᾶν*, παρὰ τὴν Σπάρτην, τῆς ὁποίας ἡγεμόνες εἶναι οἱ υἱοὶ εἴτε ἀδελφοὶ τῶν Αὐτοκρατόρων, Ἡ νέα ἱδρυομένη εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ταϋγέτου πόλις γίνεται τὸ κέντρον ζωηροτάτης πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς κινήσεως, γίνεται προσέτι ἡ ἑστία ἐθνικῆς ἀναζωογονήσεως καὶ τὸ *Δέσποτᾶτον* τῆς *Πελοποννήσου* ἀνακύπτει κατὰ τοὺς ζοφεροὺς ἐκείνους χρόνους ὡς τὸ ὕστατον καταφύγιον τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνότητος.

Ὁ Μυστρᾶς. Μονὴ τῆς Παντανάσσης.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ Μανουὴλ βλέπει μὲ στοργὴν τὰς προόδους τοῦ νεαροῦ ἐκείνου Κράτους. Ἔρχεται ὁ ἴδιος εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἀνακαινίζει τὸ τεῖχος τοῦ Ἰσθμοῦ, τὸ *Ἑξαμίλιον* (ἓξ μίλια), ἔπειτα πηγαίνει εἰς τὸν Μυστρᾶν, ὅπου συγκαλεῖ συνέλευσιν τῶν Ἑλλήνων ἀρχηγῶν καὶ ἐκφωνεῖ πρὸς αὐτοὺς ἀξιομνημόνευτον λόγον, διὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὸ φρόνημα καὶ τὴν φιλοπατρίαν αὐτῶν.

Καθ' ὃν χρόνον τὸ Κράτος διαρκῶς καταπίπτει καὶ περιορίζεται ὁλοὲν εἰς μόνην τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Πελοννήσου εἶναι γεμᾶτον ζωὴν καὶ προοδεύει ταχέως. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἱστορικοῦ ἑλκύει περισσότερον ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἡ ἐθνικὴ προσπάθεια, ἡ ὁποία γίνεται ὑπὸ τῶν Παλαιολόγων εἰς τὸν Μυστρᾶν καὶ τὴν Πελοπόννησον, τὴν παλαιὰν ταύτην ἔνδοξον κοιτίδα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Τὰ λείψανα τοῦ Κράτους.—Αἱ προσπάθειαι αὗται τῶν Παλαιολόγων ἔχουν ἤδη προσελκύσει τὴν προσοχὴν τῶν Τούρκων. Ἤδη, ὡς εἴδομεν, ὁ Βαγιαζίτ, μετὰ τὴν ἀποτυχίαν του πρὸς ἅλωσιν τῆς πρωτευούσης, ἔστειλε τοὺς στρατούς του νὰ ἐρημώσουν τὴν Πελοπόννησον. Ἐπίσης καὶ ὁ Μουρὰτ Β΄ στέλλει τὸν Τουραχὰν καὶ ἡ Πελοπόννησος ὑφίσταται φοβερὰς καταστροφάς. Οἱ Τοῦρκοι ζητοῦν νὰ καταστρέψουν τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος τῆς Πελοποννήσου καὶ νὰ ἐμποδίσουν τὴν συγκρότησιν τῶν Ἑλληνικῶν δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι θὰ ἠδύναντο νὰ βοηθήσουν τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Τὸν Μανουὴλ Β΄ διεδέχθη ὁ υἱός του *Ἰωάννης Η΄ Παλαιολόγος*, ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει πλέον νὰ κυβερνήσῃ κράτος, παρὰ ἐρείπια. Ὁ αὐτοκράτωρ μοιράζεται μὲ τοὺς ἀδελφούς του Θεόδωρον, Θωμᾶν καὶ Κωνσταντῖνον τὰ λείψανα τοῦ Κράτους. Οἱ τελευταῖοι Δεσπόται τοῦ Μυστρᾶ, ἐργάζονται δραστηρίως πρὸς αὔξησιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ Κράτους, καὶ εἰς ὀλίγα ἔτη καταστρέφουν καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς Φραγκοκρατίας εἰς τὸν Μοριάν (1430). Ὁλόκληρος ἡ Πελοπόννησος, ἐκτὸς ὀλίγων Ἐνετικῶν κτήσεων, ἀνήκει εἰς τοὺς Παλαιολόγους.

Τὸ Βυζάντιον καὶ ἡ Δύσις.—Οἱ Φράγκοι ὅσοι εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Ἀνατολήν, πρῶτοι οἱ Ἐνετοὶ καὶ οἱ Γενουαῖοι, ἐπωφελοῦντο τὴν ἀδυναμίαν τοῦ Κράτους καὶ ἐπέσπευδον τὴν καταστροφήν του, εἰς δὲ τὴν Δύσιν κανεὶς δὲν εἶχεν ἐνδιαφέ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρον, ἐν τούτοις οἱ τελευταῖοι Παλαιολόγοι στρέφουν διαρκῶς τὰ βλέμματα εἰς τὴν Δύσιν. Ἤδη ὁ Α΄ Παλαιολόγος, ὁ Μιχαὴλ Η΄, διὰ νὰ ματαιώσῃ τὰ σχεδιαζόμενα ἐκ τῆς Δύσεως, εἶχεν ἀναγνωρίσει τὰ πρωτεῖα τοῦ πάπα, ἀλλ' ἐξηγέρθη ὅλον τὸ Ἔθνος καὶ ἡ Ἕνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν δὲν ἐπετεύχθη. Κατόπιν τρεῖς Ἕλληνες αὐτοκράτορες, ὁ Ἰωάννης ὁ Ε΄, ὁ Μανουὴλ Β΄ καὶ ὁ Ἰωάννης Η΄ ἐπεχείρησαν ταξίδια εἰς τὴν Εὐρώπην διὰ νὰ ζητήσουν τὴν

«Ἰωάννης βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων ὁ Παλαιολόγος»
Ὡραία προσωπογραφία εἰς μετάλλιον τοῦ Ἰωάνου Η΄.

βοήθειαν τῶν βασιλέων αὐτῆς, καὶ ἀνενέωσαν τὰς διαπραγματεύσεις μὲ τὸν πάπαν. Ἡ σοβαρωτέρα προσπάθεια ὑπῆρξεν ἡ τοῦ Ἰωάνου Η΄. Συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου καὶ πολυαρίθμου ἀνωτέρου κλήρου μεταβαίνει εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ κατορθώνει εἰς τὴν ἐν *Φλωρεντίᾳ* περιλάλητον *σύνοδον* ἐξ ἱεραρχῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως μετὰ μακρὰς καὶ πεισματώδεις συζητήσεις νὰ γίνῃ ἐπὶ τέλους δεκτὸς ὁ *ὅρος τῆς Ἑνώσεως* (1430).

Εἰς μάτην ὅμως ὁ Ἰωάννης Η΄ καὶ ὁ διάδοχός του, ὁ τελευταῖος Παλαιολόγος Κωνσταντῖνος ΙΑ΄, ἐπροσπάθησαν νὰ ἐπιβάλουν διὰ τῆς βίας τὴν ἕνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν. Μὲ φανατισμὸν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀγωνίζονται αἱ δύο μερίδες, οἱ ἑνωτικοὶ καὶ οἱ ἀδιάλλακτοι ἐθνικόφρονες, οἱ ὁποῖοι δὲν θέλουν ν' ἀκούσουν περὶ ὑποταγῆς εἰς τὴν Ῥώμην. Ὁ κλῆρος ὑποκινεῖ τὸν λαὸν καὶ αἱ ἔριδες καταλήγουν εἰς στάσεις. Τόσον ἐξημμένα εἶναι τὰ πάθη, ὥστε πᾶς Λατινόφρων καταγγέλλεται ὡς προδότης τῆς πατρίδος. Ὁ ἐπιφανὴς *Βησσαρίων* ὁ Τραπεζούντιος εἶναι ὑπέρμαχος τῆς ἑνώσεως, διότι εἰς αὐτὴν βλέπει τὴν σωτηρίαν τοῦ ἔθνους, μὲ ἄκαμπτον ὅμως ἰσχυρογνωμοσύνην ἐγείρεται ἀρχηγὸς τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου *Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός*. Οἱ Τοῦρκοι περικυκλώνουν τὴν Πόλιν πρὸς ὁριστικὴν καταστροφὴν καὶ ἐντὸς τῶν τειχῶν αὐτῆς ἐξακολουθοῦν αἱ ἔριδες.

Οἱ τελευταῖοι πρόμαχοι.—Τρεῖς ἥρωες καλύπτουν μὲ ἀθάνατον λάμψιν τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ Χριστιανισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ τρεῖς τελευταῖοι οὗτοι πρόμαχοι τῆς Χριστιανικῆς Ἀνατολῆς εἶναι ὁ Οὖγγρος βοεβόδας (ἀρχηγὸς) *Ἰωάννης Οὐνυάδης*, ὁ Ἀλβανὸς Γεώργιος Καστριώτης ἢ *Σκεντέρμπεης*, καὶ ὁ *Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος*. Ἡ Ἑλληνικὴ χερσόνησος γίνεται στάδιον ἡρωϊκῶν ἀγώνων τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐναντίον τοῦ Ἰσλάμ.

Τοὺς ἡρωϊκωτάτους ἀγῶνας ἀρχίζει ὁ Οὐνυάδης πρὸς σωτηρίαν τῆς Οὐγγαρίας. Οἱ Χριστιανοὶ Τοῦρκοι τῆς Εὐρώπης, οἱ Οὖγγροι, συνάπτουν λυσσώδη πάλην πρὸς τοὺς Μουσουλμάνους Τούρκους τῆς Ἀσίας. Αἱ πρῶται ἐκστρατεῖαι τοῦ Οὐνυάδου εἶναι κεραυνοβόλοι, τρεῖς στρατοὶ τοῦ Μουρὰτ κατακερματίζονται, ἀλλ' εἰς τὴν Βάρναν τῆς Βουλγαρίας ἔπαθε πανωλεθρίαν καὶ ὁ Χριστιανικὸς οὗτος στρατὸς (1444). Γενναία προσπάθεια γίνεται εἰς τὴν Ἀλβανίαν ἀπὸ τὸν *Σκεντέρμπεην* (ἡγεμόνα Ἀλέξανδρον). Κέντρον τοῦ ἡρωϊκοῦ ἀγῶνος ἔχει τὴν *Κρόϊαν* παρὰ τὸ Δυρράχιον, κατακερματίζει τέσσαρας στρατοὺς τῶν Τούρκων, καὶ ἐκεῖ εἰς τὰς φάραγγας τῆς Ἀλβανίας παρ' ὀλίγον νὰ καταβαραθρωθῇ ἡ τύχη τῶν Ὀθωμανῶν (1447). Ἀλλ' ὁ Μουρὰτ κατορθώνει πάλιν καὶ ἀνακύπτει. Καὶ τότε στρέφει τὴν προσοχὴν εἰς τὰ τελούμενα πρὸς Νότον. Ὁ Δεσπότης τοῦ Μυστρᾶ *Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος* ἐξηκολούθει νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ καὶ ν' ἀπελευθερώνῃ Ἑλληνικὰς Χώρας, ἐξέρχεται μάλιστα ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον, καθυποτάσσει τὸ Ἰταλικὸν *Δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν*, βαδίζει νικηφόρος πρὸς τὴν κεντρικὴν Ἑλλάδα.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἔχει μεγάλα σχέδια, ἐλπίζει νὰ συνενωθῇ μὲ τὸν Σκεντέρμπεην. Μετὰ πολυαρίθμου ὅμως στρατοῦ ὁρμᾷ ὁ Μουρὰτ αὐτοπροσώπως ἐναντίον τῆς Πελοποννήσου. Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ὑπερασπίζεται γενναιότατα ὁ Κωνσταντῖνος τὸ Ἑξαμίλιον, ἀλλὰ τέλος ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρήσῃ, καὶ ὁ Μορέας πλημμυρίζει ἀπὸ τὰ στίφη τῶν βαρβάρων. Οἱ κάτοικοι τῶν Πατρῶν ἠμύνθησαν γενναιότατα εἰς τὴν ἀκρόπολίν των καὶ ὁ Μουρὰτ ἠναγκάσθη ν' ἀποσυρθῇ ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον (1447).

Ἡ ἡρωϊκὴ αὕτη προσπάθεια τοῦ Δεσπότου τοῦ Μυστρᾶ εἶναι ἡ τελευταία πολεμικὴ ὁρμὴ τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο τελείως ἐξηντλημένη καὶ ἐγκαταλελειμμένη, καὶ ὅτε ὁ διάδοχος τοῦ Μουράτ, ὁ Μωάμεθ Β΄, ἦλθε νὰ τὴν πολιορκήσῃ, δὲν ἔμενε παρὰ ἡ ἡρωϊκὴ καταστροφή.

γ΄.—Ἡ ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος.—Μέγα ἦτο τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐπιχειρήσει ὁ Δεσπότης τοῦ Μυστρᾶ Κωνσταντῖνος. Βλέπων ὁ φλογερὸς ἐκεῖνος ἡγεμών, ὅτι κατακλύζεται ἡ Χερσόνησος ὑπὸ τῶν Τούρκων, εἶχε προσπαθήσει νὰ καταστήσῃ τὸ Πελοποννησιακὸν αὐτοῦ Κράτος ὁρμητήριον πρὸς καταπολέμησιν αὐτῶν. Εἶχεν ἐλπίσει ὅτι τιθέμενος ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Ἑλλήνων, θ' ἀπηλευθέρωνε τὴν πρωτεύουσαν καὶ θ' ἀνέκτα τὴν κληρονομίαν τῶν πατέρων του. ἀλλ' ἡ εἰσβολὴ τῶν Τούρκων εἰς τὴν Πελοπόννησον τὸν ἠνάγκασε ν' ἀποσυρθῇ εἰς τὸν Μυστρᾶν. Μετ' ὀλίγον ἀποθνήσκει ὁ Ἰωάννης Η΄ καὶ πρεσβεία ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔρχεται νὰ προσφέρῃ τὸν θρόνον. Μὲ ἡρωϊσμὸν μάρτυρος φθάνει ὁ Κωνσναντῖνος ἀπὸ τὸν Μυστρᾶν εἰς τὴν *Πόλιν* (1449), ἡ ὁποία, ὅπως καὶ αἱ πόλεις τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἀπετέλει ὁλόκληρον τὸ Κράτος αὐτοῦ.

Προετοιμασία τοῦ Μωάμεθ.—Ὁ διάδοχος τοῦ Μουρὰτ ὁ *Μωάμεθ ὁ Β΄*, ὁ ἐπωνομασθεὶς *Κατακτητής*, δὲν εἶχεν ἄλλην σκέψιν παρὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἄϋπνος διήρχετο τὰς νύκτας του νὰ κάμνῃ σχέδια τῆς πόλεως καὶ τῶν ὀχυρωμάτων καὶ νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τοὺς λόγους τοῦ Προφήτου: «*Ὁ μεγαλύτερος στρατηλάτης θὰ εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος θὰ κατακτήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν*».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ Βαγιαζὶτ εἶχε κτίσει ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Ἀνατολῆς *τὸ κάστρον τῆς Ἀσίας*, ὁ Μωάμεθ ἔκτισεν ἄλλο ἐπὶ τῆς Εὐρώπης *τὸ κάστρον τῆς Εὐρώπης*, καὶ οὕτως ἡ συγκοινωνία τῆς Κωνσταντινουπόλεως μὲ τὴν Δύσιν ἦτο εἰς τὸ ἔλεος τῶν Τούρκων. Ὁ Αὐτοκράτωρ τότε κλείει ἀμέσως τὰς πύλας τῆς πρωτευούσης συλλαμβάνει ὅλους τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι εὑρίσκοντο εἰς τὴν πόλιν, καὶ μηνύει εἰς τὸν Μωάμεθ ὅτι *ἔχει καταφύγιον τὸν Θεόν*. Ὁ Μωάμεθ κηρύττει τὸν πόλεμον. Διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς Δεσπότας τῆς Πελοποννήσου Δημήτριον καὶ Θωμᾶν νὰ ἔλθουν εἰς βοήθειαν τοῦ ἀδελφοῦ των, στέλλει τὸν στρατηγὸν Τουραχὰν νὰ ἐρημώσῃ τὸν Μοριάν. Εἷς τεχνίτης Οὗγγρος ἀνέλαβε νὰ τοῦ κατασκευάσῃ κολοσσιαῖα τηλεβόλα, τὰ ὁποῖα θὰ συνέτριβον τὰ ἰσχυρὰ τείχη, τὸ μεγαλύτερον ἐχύθη εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, ἐχρειάσθησαν 100 βόες καὶ 2000 ἄνδρες διὰ νὰ τὸ σύρουν ἕως τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Προετοιμασίαι τῶν Ἑλλήνων.—Μόλις ἔκλεισε τὰς πύλας τῆς πόλεως ὁ Κωνσταντῖνος, εἶδε τριγύρω τὴν ἐρήμωσιν. Οὔτε στρατόν, οὔτε ἄλλους πόρους εἶχεν, ἡ Εὐρώπη ἦτο ἀδιάφορος, οἱ Ὀρθόδοξοι Χριστιανοὶ τῆς Χερσονήσου ἦσαν ὑπόδουλοι. Ὁ μόνος ἀφωσιωμένος σύμβουλος ἦτο ὁ φίλος αὐτοῦ *Γεώργιος Φραντζῆς*, ὁ ὁποῖος κατόπιν ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τῶν θλιβερῶν ἐκείνων ἡμερῶν[1]. Πρὸ καιροῦ ὁ αὐτοκράτωρ εἶχεν ἀρχίσει νὰ συνάγῃ εἰς τὴν πόλιν τρόφιμα καὶ σῖτον, ἐβελτίωσεν δὲ ὅσον ἠδύνατο τὴν κατάστασιν τῶν πλοίων, τῶν ὀχυρομάτων. Πρὸ καιροῦ ἐπίσης εἶχε στείλει πρέσβεις εἰς τὴν Εὐρώπην διὰ νὰ παραστήσουν τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου, οἱ βασιλεῖς τῆς Δύσεως εἶχον ὑποσχεθῆ βοήθειαν, ἀλλ' εἰς μάτην ἀνέμενεν αὐτήν.

Αἱ δυνάμεις τῶν ἀντιπάλων.—Ἀπὸ τὰς ἀρχὰς Ἀπριλίου 1453 ὁ Μωάμεθ περιεκύκλωσε τὴν Πόλιν μὲ στρατὸν 250,000 περίπου. *Ὡς ἄμμον τῆς θαλάσσης* διένειμε τὸν στρατὸν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ χερσαίου τείχους ἀπὸ τὰς Βλαχέρνας πρὸς βορρᾶν ἕως τὴν Χρυσῆν πύλην πρὸς νότον. Εἰς τὸ κέντρον, ὅπου ἦτο ὁ ἴδιος, ἐμπρὸς εἰς τὴν πύλην τοῦ Ἁγίου Ρω-

1. Ἀπὸ τὴν συγκινητικὴν ἀφήγησιν τοῦ Φραντζῆ παραλαμβάνω τὰ πλέον χαρακτηριστικὰ ἐπεισόδια καὶ χωρία.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μανοῦ, εἶχε τοποθετήσει τὰ ἰσχυρότερα σώματα. Τουρκικὸς δὲ στόλος 400 πλοίων περιεζώννυε τὴν πόλιν ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Βοσπόρου καὶ τῆς Προποντίδος. Εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Μωάμεθ εἶχε συρρεύσει πλῆθος ἱερωμένων, ἰμάμαι καὶ δερβίσαι, οἱ ὁποῖοι εἶχον προστρέξει ἐκεῖ εἰς τὸ ἄκουσμα, ὅτι ἔμελλε νὰ κυριευθῇ ἡ Πόλις πρὸς τὴν ὁποίαν ἀπὸ 800 ἐτῶν εἶχεν ἐστραμμένα μὲ πόθον τὰ βλέμματά του ὁ Μωαμεθανικὸς κόσμος.

Τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦσαν ἰσχυρότατα, ἦσαν ἀκόμη τὰ ἴδια, τὰ ὁποῖα εἶχε πρὸ 1000 ἐτῶν κτίσει ὁ Θεοδόσιος ὁ Β΄ καὶ τὰ ὁποῖα εἶχον ἀνακαινισθῇ κατὰ διαφόρους καιρούς. Ὁ Αὐτοκράτωρ ἐξηκρίβωσεν, ὅτι μὲ τοὺς ἐν τῇ πόλει ξένους δὲν εἶχε παρὰ μόνον 7,000 περίπου ἄνδρας διὰ νὰ ὑπερασπισθοῦν τὰ ἀπέραντα τείχη, ὁ δὲ στόλος συνέκειτο μόνον ἀπὸ 26 πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἔμενον προφυλαγμένα εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον, κλεισμένον μὲ βαρυτάτην σιδηρᾶν ἅλυσιν.

Ἡ πολιορκία.— Τὸ πρῶτον σπουδαῖον γεγονὸς τῆς πολιορκίας ἦτο λαμπρὸν κατόρθωμα τεσσάρων Χριστιανικῶν πλοίων, τὰ ὁποῖα κατετρόπωσαν στόλον 150 Τουρκικῶν. Ἀπὸ τὴν παραλίαν ὁ Μωάμεθ καὶ ἀπὸ τὰ τείχη οἱ κάτοικοι ἐνθουσιασμένοι ἔβλεπον τὴν ναυμαχίαν. Ἐν θριάμβῳ εἰσῆλθον τὰ Χριστιανικὰ πλοῖα εἰς τὸν Κεράτιον, ἀλλὰ πολὺ γρήγορα ἡ ἀγαλλίασις τῶν κατοίκων μετεβλήθη εἰς τρόμον. Ἐπειδὴ τὰ πλοῖα τοῦ Μωάμεθ δὲν ἠδύναντο νὰ εἰσχωρήσουν εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον, ἀπεφάσισε ὁ παράτολμος ἐκεῖνος ἀνὴρ νὰ ὑπερνεωλκήσῃ διὰ τῆς ξηρᾶς. Ἐπὶ σανίδων, τὰς ὁποίας ἤλειψε μὲ λίπος, κατώρθωσε νὰ ῥίψῃ εἰς μίαν μόνον νύκτα ἀπὸ τὴν ξηρὰν εἰς τὸν κόλπον ἓν μέρος τῶν πλοίων του, καὶ ἡ *ὑπερνεώλκησις* αὕτη κατέπληξε καὶ ἐφόβισε τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως.

Ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἡ πολιορκία περιορίζεται εἰς μικροσυμπλοκὰς περὶ τὰ τείχη, καὶ ἀπὸ τὸ ἓν καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς εἶχε φθάσει εἰς τὸ κορύφωμά του. Ἀλλ' ἀρχίζει ἡ κόπωσις τῶν πολιορκουμένων, τὰ τρόφιμα γίνονται σπάνια, χρήματα δὲν ὑπῆρχον. Ὁ Αὐτοκράτωρ λαμβάνει τὰ σκεύη καὶ τὰ κειμήλια τῶν ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ δὲν ἐπέπρωτο νὰ τὰ ἀποδώσῃ, ὅπως ἄλλοτε ὁ Ἡράκλειος καὶ ὁ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνός. Ὁ στρατὸς τῶν πολιορκητῶν αὐξάνει ἀδιακόπως ἀπὸ τοὺς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

προστρέχοντας πολεμιστὰς τοῦ Ἰσλάμ, ὁ τῶν πολιορκουμένων *ὀλιγοστεύει διὰ τὸν καθημερινὸν θάνατον*. Ὁ δὲ στρατὸς καὶ ὁ στόλος τοῦ Μωάμεθ τοῦ Β΄ περισφίγγουν ὡς εἰς σιδηροῦν κλοιὸν τὴν πόλιν, καὶ αἱ ἐπιχειρήσεις τῶν πολιορκητῶν δὲν παύουν. Τὰ παντοειδῆ πολιορκητικὰ μηχανήματα καὶ αἱ ὑπόνομοι καταστρέφονται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ὅσον καιριεικῶς ἀγωνίζονται οἱ πολιορκούμενοι, τόσον περισσότερον καταπονοῦνται. Τὰ τείχη κρημνίζονται ἀπὸ τὸν ἀκατάπαυστον βομβαρδισμόν, καὶ ἔπειτα ἀρχίζουν μεγάλαι ἐπιθέσεις καὶ ἔφοδοι. «*Τὰ βέλη καὶ αἱ πέτραι πίπτουν ὡς ὑετός. Καὶ ἡ μάχη καὶ ὁ πόλεμος καὶ ἡ συμπλοκὴ εἶναι φρικαλέα*». Ὅλαι αἱ ἔφοδοι ἀποκρούονται γενναίως, ἀκούραστοι καὶ ἄϋπνοι οἱ κάτοικοι ἡμέραν καὶ νύκτα, γυναῖκες, γέροντες καὶ παιδία βοηθοῦν εἰς τὸ νὰ ἐπισκευάζωνται τὰ τείχη. Ὡς φαντάσματα ἀδύνατα γυρίζουν εἰς τὰ τείχη, ἐλπίδα βοηθείας ἀπὸ πουθενὰ δὲν ἔχουν [1].

Ἡ παραμονὴ τῆς ἐφόδου.— Πρὶν ἐπιχειρήσῃ τὴν ὁριστικὴν ἔφοδον ὁ Μωάμεθ, κάμνει προτάσεις εἰς τὸν Αὐτοκράτορα, τὸν ἀφίνει ἐλεύθερον νὰ ὑπάγῃ ὅπου θέλει μὲ τοὺς ἄρχοντας καὶ τὰ ὑπάρχοντά του, αὐτὸς ἀρκεῖται νὰ παραλάβῃ τὴν πόλιν. Ὁ βασιλεύς, ἀφοῦ ἔλαβε καὶ τὴν γνώμην τῆς Συγκλήτου, ἀπήντησε: «*Τὸ δὲ τὴν πόλιν σοι δοῦναι οὔτ' ἐμὸν ἐστίν, οὔτ' ἄλλου τῶν κατοικούντων ταύτῃ. Κοινῇ γὰρ γνώμῃ πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθανοῦμεν καὶ οὐ φεισόμεθα τῆς ζωῆς ἡμῶν*».

Τότε ὁ Μωάμεθ ὥρισε τὴν ὁριστικὴν ἔφοδον τὴν αὐγὴν τῆς 29ης Μαΐου. Τὴν παραμονὴν ἔκαμε προκηρύξεις εἰς τὸν στρατόν του, ὁλόκληρος ἡ λεία, αἰχμάλωτοι καὶ θησαυροί, ἀνήκουν εἰς τοὺς πολεμιστάς. Τρεῖς ἡμέρας θὰ εἶναι ἰδική των ἡ πόλις, ὁ Μωάμεθ δὲν θὰ κρατήσῃ παρὰ μόνον τὰ τείχη καὶ τὰ κτίρια. Ὅσοι θὰ ἀναβοῦν πρῶτοι εἰς τὰ τείχη, θὰ ἔχουν γαίας καὶ ἀξιώματα, ὅσοι

1. «Ἡ πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως θὰ μείνῃ περιλάλητος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων διὰ τὸ θαυμάσιον θάρρος ὀλίγων γενναίων, οἱ ὁποῖοι ὑπερησπίσθησαν ἕως τὴν τελευταίαν ἀναπνοὴν μὲ ἀτελειώτους κόπους ἐναντίον ἀναριθμήτων ἐχθρῶν τὰ τείχη τῆς Βασιλίδος τῶν πόλεων, τῆς Θεοφυλάκτου πόλεως. Θὰ μείνῃ πρὸ παντὸς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς εὐγενοῦς Ἑλληνικῆς φυλῆς χρονολογία ἀθάνατος διὰ τὸν ἔνδοξον θάνατον τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου, τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου» **(Σλουμβερζέ)**.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὀπισθοχωρήσουν, θὰ εὕρουν τὸν πέλεκυν τοῦ δημίου. Τὴν νύκτα ὁλόκληρον τὸ στρατόπεδον φωταγωγεῖται λαμπρῶς, μαινόμενοι δὲ ἀπὸ τὴν θρησκοληψίαν δερβίσαι περιτρέχουν καὶ κηρύττουν τὰς ἀμοιβάς· «ὅποιος φονευθῇ θὰ φάγῃ καὶ θὰ πίῃ μὲ τὸν Προφήτην τὸ ἴδιο βράδυ ὁλοσώματος εἰς τὸν παράδεισον, ὅποιος ἐπιζήσῃ θὰ ἔχῃ ὅλους τοὺς θησαυροὺς τῆς πλουσίας πόλεως.» Τὴν νύκτα τὰ τύμπανα κροτοῦν, οἱ πολεμισταὶ ἀλαλάζουν καὶ λαμπρὰ φωταγώγησις ῥίπτει τὰς ἀνταυγίας εἰς τὴν πόλιν, εἰς τὸν λιμένα μακρὰν εἰς τὴν θάλασσαν.

Ἡ τελευταία νύξ. — Ἡ πολιορκουμένη πόλις ἦτο βυθισμένη εἰς τὸ σκότος, εἶχον ἐννοήσει οἱ κάτοικοι ἀπὸ τὴν τόσην κραυγὴν καὶ ἀγαλλίασιν τῶν ἐχθρῶν, ὅτι ἡτοιμάζετο ἡ ἔφοδος. Γνωρίζουν ὅτι τώρα εἶναι «*εἷς πρὸς πεντεκοσίους καὶ περισσοτέρους*». Ὁ Αὐτοκράτωρ διατάσσει νὰ γίνῃ λιτανεία. Ἱερεῖς, μοναχοί, γυναῖκες καὶ παιδία μὲ δάκρυα περιέρχονται τὰ τείχη τῆς πόλεως καὶ ἀνακράζουν τὸ «Κύριε ἐλέησον», καὶ παρακαλοῦν τὸν Θεὸν «*νὰ κάμῃ ἔλεος εἰς τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ*». Μετὰ τὸ τέλος τῆς λιτανείας ὁ Κωνσταντῖνος ἐκφωνεῖ πρὸς ὅλους τοὺς ἄρχοντας καὶ ἀρχηγοὺς τοῦ στρατοῦ ὑπέροχον δημηγορίαν. Προτρέπει αὐτοὺς ν' ἀποθάνουν ***ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος*** καὶ ν' ἀγωνισθοῦν ἐπαξίως τοῦ ἄθλου, δηλαδὴ τῆς πόλεως ἐκείνης, ἡ ὁποία εἶναι «*βοηθὸς καὶ σκέπη τῆς πατρίδος καὶ καταφύγιον τῶν Χριστιανῶν, ἐλπὶς καὶ χαρὰ πάντων τῶν Ἑλλήνων*». Μόλις ἐτελείωσεν, «οἱ πάντες ἐξ ἑνὸς στόματος ἀπεκρίναντο μετὰ κλαθμοῦ λέγοντες ***ἀποθάνωμεν ὑπὲρ τῆς Χριστοῦ πίστεως καὶ τῆς πατρίδος ἡμῶν***». Καὶ τότε ὅλοι τίποτε ἄλλο δὲν ἐσκέπτοντο, «*οὔτε τὰ τέκνα, οὔτε τὰς γυναῖκας, οὔτε τὸν πλοῦτον, εἰμὴ μόνον τὸ ἀποθανεῖν, **ἵνα τὴν πατρίδα φυλάξωσι***».

Ἔπειτα ὁ Βασιλεὺς πηγαίνει εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, τὴν ὁποίαν δὲν ἐπέπρωτο πλέον νὰ ἐπανίδῃ. Ἐκεῖ ἐν μέσῳ ἀπείρου λαοῦ λαμβάνει τὴν ἁγίαν μετάληψιν [1], καὶ τέλος ἐπανέρχεται διὰ

1. «Τότε συνέβη μία ἀπὸ τὰς πλέον τραγικὰς σκηνὰς τῆς ἱστορίας. Ἡ Ἁγία Σοφία εἶδεν αἰφνιδίως ἄπειρον λαὸν νὰ πλημμυρίζῃ τὸν μεγαλοπρεπῆ περίβολόν της. Ὁ Βασιλεύς, ὁλόκληρος ἡ αὐλή, οἱ μεγιστᾶνες, ὁ Ἑλληνικὸς καὶ Λατινικὸς κλῆρος, οἱ στρατιωτικοὶ ἀρχη-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τελευταίαν φορὰν εἰς τὸ Παλάτιον, τὸ ὁποῖον ἦτο εἰς τὰς Βλαχέρνας, καὶ ἐκεῖ ζητεῖ συγχώρησιν ἀπὸ ὅλους, οἱ ὁποῖοι τὸν περιστοιχίζουν. «Εἰ καὶ ἀπὸ ξύλου ἄνθρωπος ἦ ἐκ πέτρας ἦν, οὐκ ἐδύνατο μὴ θρηνῆσαι». Ὅτε ἦλθον τὰ μεσάνυκτα, ἀναβαίνει εἰς τὸν ἵππον καὶ περιέρχεται τὰ τείχη καὶ τοὺς πύργους διὰ νὰ ἐπιτηρήσῃ τοὺς φύλακας.

Ἡ Ἅλωσις.—Κατὰ τὰς πρώτας ἀλεκτροφωνίας, πρὸς τὰ ἐξημερώματα τῆς 29 Μαΐου 1453, «μὲ μεγάλην σπουδὴν καὶ βίαν ἀνάπτει ὁ πόλεμος. Καὶ τὰ ὄργανα τὰ πολεμικά, τύμπανά τε καὶ πᾶν ἕτερον κρούσαντες καὶ φωνὰς ἰσχυρὰς ἀλαλάξαντες» ἐφορμοῦν οἱ ἐχθροί, ὅλοι μαζί, συγχρόνως διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Ἡ μᾶλλον λυσσώδης προσβολὴ γίνεται παρὰ τὴν πύλην τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ, ὅπου τρία σώματα στρατοῦ ἐφορμοῦν, καὶ τὰ τρία ἀποκρούονται γενναίως ὑπὸ τῶν ἀνδρείων ὑπερασπιστῶν. Ὁ ἴδιος ὁ Αὐτοκράτωρ διευθύνει τὴν ἄμυναν. Αἱ κλίμακες θραύονται καὶ οἱ ἐφορμῶντες κρημνίζονται. Ἀπὸ δὲ τὰ τείχη τῆς θαλάσσης τὰ Τουρκικὰ πλοῖα καίονται μὲ τὸ ὑγρὸν πῦρ. Ὁ καπνὸς τῶν τηλεβόλων καὶ τῶν καιομένων πλοίων «ὥσπερ νεφέλη σκοτεινὴ καλύπτει τὸν ἥλιον καὶ τὸν οὐρανόν. Αἱ φωναὶ καὶ ὁ κρότος ἀναβαίνουν ἕως τὸν οὐρανόν». Ἀκόμη μίαν φορὰν τὰ τάγματα τῶν Γενιτσάρων κρημνίζονται, τὰ ῥωμαλεώτερα, τὰ ὁποῖα εἶχε στείλει ὁ Μωάμεθ. Ἐξημέρωνεν ἤδη ἡ 58η ἡμέρα τῆς πολιορκίας.

Εἶχεν ἤδη ἀνατείλει ὁ ἥλιος καὶ ὁ βασιλεὺς ἀνακράζει ἀγαλλόμενος: «συστρατιῶται καὶ ἀδελφοί, ἡμῶν ἐστὶν ἡ νίκη, ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν πολεμεῖ». Ἀλλ' αἰφνιδίως βλέπει ὅτι περικυκλώνεται, μία μικρὰ πύλη εἶχε λησμονηθῆ ἀνοικτή, οἱ Τοῦρκοι εἰσέρχονται

γοί, ἄπειρον πλῆθος λαοῦ ἐγονυπέτησαν διὰ τελευταίαν φορὰν ὑπὸ τοὺς μεγαλοπρεπεῖς θόλους. Ὁ Βασιλεὺς καὶ οἱ συμπολεμισταὶ αὐτοῦ ἐκοινώνησαν τῶν ἀχράντων μυστηρίων καὶ συνεχώρησαν πρὸς ἀλλήλους τὰ ἁμαρτήματά των. Ἡ ἀγωνία ἐκείνη ἐνὸς τόσον παλαιοῦ καὶ περιδόξου Κράτους εἰς τὴν μεγαλοπρεπῆ ἐκκλησίαν του εἶναι τόσον μεγάλης ὡραιότητος, **ὥστε τὸ 'Ελληνικὸν ἔθνος δύναται νὰ εἶναι δι' αὐτὴν αἰωνίως ὑπερήφανον.** Οἱ τελευταῖοι ἐκεῖνοι ὕμνοι ἱκεσίας καὶ πίστεως, ψαλλόμενοι ἀπὸ ἀνθρώπους, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ ἐρχομένη αὐγὴ ἔμελλε νὰ φέρῃ τὸν θάνατον, θὰ ἀντηχοῦν μέχρι συντελείας τῶν αἰώνων εἰς πᾶσαν 'Ελληνικὴν ψυχήν» (**Σλουμβερζέ**).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δι' αὐτῆς. Ὁ Αὐτοκράτωρ ὁρμᾷ εἰς τὸ πυκνότερον στῖφος τῶν ἐχθρῶν καὶ ἀγωνίζεται ὡς ὁ τελευταῖος τῶν στρατιωτῶν, «καὶ τὸ αἷμα ποταμηδὸν ἐκ τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν αὐτοῦ ἔρρεεν», ὅλοι σχεδὸν οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοί, Ἕλληνες καὶ Φράγκοι, πίπτουν ἀγωνιζόμενοι ὡς λέοντες. «Ἡ πόλις ἁλίσκεται, καὶ ἐγὼ ζῶ ἔτι»; ἀνακράζει ὁ Κωνσταντῖνος. Συγχρόνως καταφέρονται ἐναντίον του δύο κτυπήματα ἓν κατὰ πρόσωπον καὶ ἄλλο ἐκ τῶν ὄπισθεν, ὁ βασιλεὺς πίπτει καὶ ἐξαφανίζεται ὑπὸ τὸν σωρὸν τῶν πτωμάτων.

Ἡ λεηλασία καὶ καταστροφή.—Ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη ἀρχίζουν νὰ εἰσορμοῦν εἰς τὴν πόλιν ὡς κύματα στίφη ἄγρια, ἀπὸ τὰ χερσαῖα, ἀπὸ τὰ παραθαλάσσια τείχη. Ἡ πολεμικὴ ὁρμὴ τῶν Τούρκων πίπτει, ὅτε εἶδον πόσοι ὀλίγοι ἦσαν οἱ ὑπερασπισταὶ τῆς πόλεως, τοὺς ὁποίους ἐνόμιζον 50,000, καὶ τότε ῥίπτονται ἀκράτητοι εἰς τὴν ἁρπαγὴν καὶ τὴν λεηλασίαν. Οἱ κάτοικοι συρρέουν εἰς τὸν μέγαν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἀλλ' ὁρμοῦν ἀμέσως οἱ Τοῦρκοι, ξιφήρεις εἰσβάλλουν, καὶ ὁ καθεὶς ἀρχίζει νὰ δεσμεύῃ καὶ νὰ σύρῃ ὅσους αἰχμαλώτους ἠδύνατο. Ἄλλοι στρέφονται εἰς τὰ πολύτιμα σκεύη, τὰ κειμήλια, τὰς ἁγίας εἰκόνας, σπάζουν, ἁρπάζουν μὲ τόσην ἁπληστίαν, ὥστε εἰς μίαν στιγμὴν ὁ μέγας ναός, *τὸ πάσης γῆς ἀγαλλίαμα, ὁ ὡραῖος καὶ ὡραίων ὡραιότερος*, ἔγινεν ἔρημος καὶ γυμνὸς ἀπὸ τοὺς περιφήμους θησαυροὺς καὶ τὰ κοσμήματα αὐτοῦ.

Κατὰ τὴν μεσημβρίαν εἰσέρχεται ὁ Μωάμεθ ἔφιππος, παρακολουθούμενος ἀπὸ τοὺς μεγιστᾶνας αὐτοῦ. Μόλις ἔφθασεν εἰς τὰς πύλας τῆς Ἁγίας Σοφίας, καταβαίνει ἀπὸ τὸν ἵππον καὶ πίπτει νὰ προσκυνήσῃ, λαμβάνει κόνιν τοῦ ἐδάφους καὶ τὴν ῥίπτει εἰς τὴν κεφαλήν του. Τὸ ἐξαίσιον θέαμα τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τὸν καταπλήττει, διατάσσει τὸν μουεζίνην νὰ καλέσῃ εἰς προσευχὴν τοὺς πιστούς, πρῶτος δὲ αὐτὸς ἀναβαίνει εἰς τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν καὶ κάμνει τὴν προσευχήν του. Ἡ μεγαλοπρεπὴς βασιλικὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ μεγάλη ἐκκλησία τῶν Χριστιανῶν γίνεται τὴν ἡμέραν ἐκείνην τέμενος τοῦ Ἰσλάμ. Ἡ δὲ ***βασίλισσα τῶν πόλεων***, 1129 ἔτη ἀφ' ὅτου ἔκτισεν αὐτὴν ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, ἀφοῦ ὑπέστη *δύο ἁλώσεις καὶ εἴκοσι πολιορκίας* ὑπὸ παντοίων βαρβάρων, ἔπιπτεν ἤδη εἰς χεῖρας τοῦ Κατακτητοῦ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

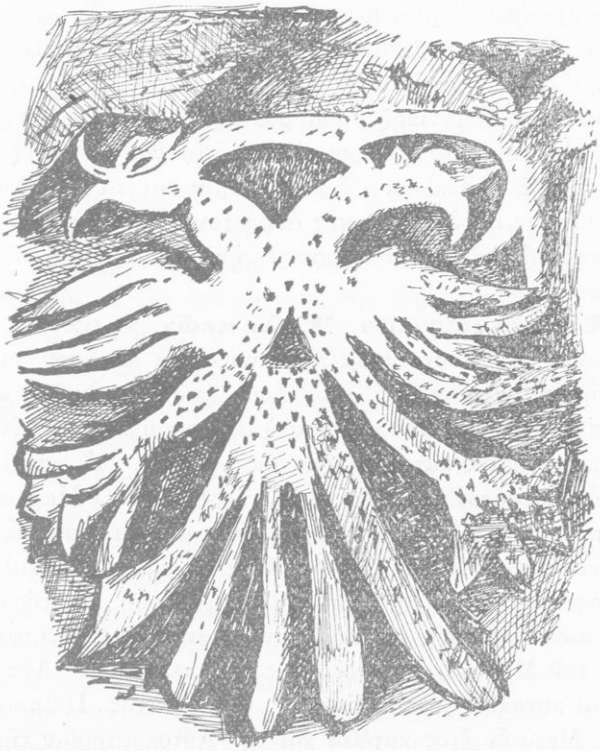
Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ λεηλασία διοργανώνεται συστηματικῶς. Ὅλα ἀπογυμνώνονται ἀπὸ ὅ,τι ἦτο δυνατὸν νὰ ἀφαιρεθῇ. Εἰς μακρὰς σειρὰς ὡς ποίμνια σύρουν δεμένους τοὺς αἰχμαλώτους των. Ἡ ἀπέραντος καὶ πλουσία πόλις εἶχε γίνει εἰς τρεῖς ἡμέρας μία φρικτὴ ἐρημία, δὲν ἔμειναν παρὰ μόνον οἱ λίθοι τῶν οἰκιῶν. Ὅτε εἶδεν ὁ Μωάμεθ τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος τῆς πόλεως, ἐθαύμασεν, ὅτε εἶδε τὴν φοβερὰν καταστροφήν, ἠσθάνθη λύπην διὰ τὴν «ζημίαν καὶ τὸν ὄλεθρον». Ἡ καταστροφὴ ἰδίως τοῦ πνευματικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ θησαυροῦ προκαλεῖ τὰ δάκρυα. Ὅ,τι εἶχον ἀφήσει οἱ Σταυροφόροι τὸ κατέστρεψαν οἱ Τοῦρκοι, αἱ μεγαλοπρεπεῖς δ' ἐκκλησίαι ἔγιναν τζαμία καὶ τὰ ψηφιδωτά των ἐσκεπάσθησαν δι' ἐπιχρίσματος ἀσβέστου. Μὲ βαθυτάτην ὀδύνην διηγοῦνται οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ τὴν καταστροφὴν τῆς μεγάλης πόλεώς των.

Ἡ κατάλυσις τῶν Ἑλληνικῶν Κρατῶν.—Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Χριστιανικῆς πρωτευούσης ὁ Μωάμεθ συνεπλήρωσε τὴν κατάκτησιν τῆς Χερσονήσου, τῶν Σερβικῶν καὶ τῶν Ἀλβανικῶν χωρῶν. Ἐν τῷ μεταξὺ στρέφεται καὶ πρὸς Νότον, ὁ Τουρκικὸς στρατὸς καταλαμβάνει τὰς Ἀθήνας, καὶ καταλύει τὸ Ἰταλικὸν Δουκᾶτον τῶν Ἀτσαγιολῶν (1456)· Ὁ Μωάμεθ ἐπισκέπτεται τὰς Ἀθήνας καὶ θαυμάζει τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα, ἔπειτα πηγαίνει εἰς τὸν Μορέαν (1458). Κυριεύει τὰς πόλεις καὶ τὰ κάστρα, σφάζει πλῆθος κατοίκων καὶ εἰς φρικώδη μαρτύρια ὑποβάλλει τοὺς ἀρχηγούς, οἱ ὁποῖοι ἀνθίστανται, ἐκδιώκει τοὺς Δεσπότας τοῦ Μυστρᾶ, τοὺς ἀδελφοὺς τοῦ τελευταίου Αὐτοκράτορος, καὶ καταλύει τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος τῆς Πελοποννήσου (1460). Μετὰ ἓν ἔτος κατέλυε καὶ τὴν Αὐτοκρατορίαν τῆς Τραπεζοῦντος (1461). Ἐλευθέρα γωνία Ἑλληνικῆς γῆς δὲν ὑπῆρχε πλέον.

Αἱ παράδοσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.— Ἡ ἡρωϊκὴ ἄμυνα τῆς Πόλεως, ἡ τελευταία λειτουργία τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, ὁ μαρτυρικὸς θάνατος τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, ἐπροξένησαν ἐντύπωσιν ἀνεξάλειπτον εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν. Μὲ ὑψηλὴν ἔμπνευσιν ἐθρήνησεν ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς εἰς τὰ δημοτικὰ τραγούδια τὴν *Πόλιν* αὐτοῦ, οὐδεὶς δὲ ποτὲ λαὸς ἐδημιούργησε τόσον ὡραίας, τόσον κατανυκτικὰς παραδόσεις ἀπὸ τὴν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τέφραν τῶν ἐρειπίων αὐτοῦ. Τὴν στιγμήν, λέγουν αἱ παραδόσεις, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Τοῦρκοι εἰσώρμων εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, οἱ ἱερεῖς διέκοψαν τὴν λειτουργίαν καὶ ἐξηφανίσθησαν ἀπὸ μίαν κρυφὴν θύραν. Ὅταν δὲ καὶ πάλιν ἀνακτηθῇ ἡ Πόλις, θὰ ἐξέλθουν οἱ ἱερεῖς καὶ θὰ συνεχίσουν τὴν διακοπεῖσαν λειτουργίαν.

Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος, ὁ ὁποῖος ἐκήρυξε τὸν ἀγῶνα *ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος*, δὲν ἀπέθανεν, εἶναι *ὁ μαρμαρωμένος βασιλιᾶς*, ὁ ὁποῖος θὰ ἐγερθῇ, ὅταν ἐπιστῇ ἡ ὥρα, καὶ θὰ διώξῃ μακρὰν τοὺς Τούρκους.

Μὲ τὰ ᾄσματα καὶ τὰς παραδόσεις αὐτὰς ἐτράφη ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς χρόνους τῆς δουλείας, εἰς αὐτὰς εὗρε παρηγορίαν καὶ στήριγμα. Μὲ τὸ στήριγμα τῶν ἐλπίδων τούτων ὁ δοῦλος λαὸς κατώρθωσε νὰ δημιουργήσῃ τὰς προσδο-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κίας αὐτοῦ περὶ τοῦ καλυτέρου μέλλοντος, ὡραίας προσδοκίας, αἱ ὁποῖαι συνεκεντρώθησαν περὶ τὴν *Πόλιν* καὶ τὴν *Ἁγίαν Σοφίαν*. Ἐπὶ τῶν παραδόσεων δὲ τούτων ἐθεμελιώθη τὸ *ὑψηλὸν ἐθνικὸν ἰδεῶδες* καὶ ἡ μεγάλη ἐλπὶς περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἔθνους εἰς τὴν παλαιὰν καὶ ἔνδοξον κληρονομίαν τῶν πατέρων αὐτοῦ.

Δικέφαλοι ἀετοί, ἀνάγλυφοι ἐκ Μυστρᾶ.—Εἶναι αἱ γνησιώτεραι παραστάσεις. Οἱ παλαιοὶ Βυζαντινοὶ ἐξεικόνιζον μόνον τὸν **μονοκέφαλον ἀετόν.** Ὁ δὲ **Δικέφαλος** ἐμφανίζεται ὡς ἔμβλημα κατὰ τὴν Φραγκοκρατίαν. Συμβολίζει δέ, φαίνεται, ἡ μιὰ κεφαλὴ τὴν Ἀσίαν, ἡ ἄλλη τὴν Εὐρώπην, τὰς δύο ἠπείρους τῆς Αὐτοκρατορίας. Μετὰ τὴν καταστροφὴν ἔγινε τὸ σύμβολον τῶν ἐθνικῶν πόθων καὶ ἐλπίδων.

δ΄.— Ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων. Ἡ ἀναγέννησις τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἡ ὑστάτη ἀκμὴ τοῦ πολιτισμοῦ.— Τόση μεγάλη ἦτο ἡ ζωτικότης τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, ὥστε καὶ ἡ ἐποχὴ ἀκόμη αὕτη τῆς πολιτικῆς παρακμῆς, ἐλαμπρύνθη μὲ μίαν θαυμασίαν λογοτεχνικὴν ἀναγέννησιν.

Εἰς τὸν κόσμον τοῦ 14ου καὶ 15ου αἰῶνος ἡ Κωνσταντινού-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πολις ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι «*ὁ ὀφθαλμὸς τῆς οἰκουμένης*», ἡ ὡραία καὶ μεγάλη πόλις, τὴν ὁποίαν γνωρίζομεν. Εἶναι ἀκόμη τὸ κέντρον τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου, εἰς τὸ ὁποῖον συρρέουν οἱ ἔμποροι ἀπὸ ὅλην τὴν Δύσιν. Ἰδίως δὲ εἶναι τὸ κέντρον ἐξαιρέτου πνεματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς κινήσεως, τὰ ἀνώτερα παιδευτήρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως εὑρίσκονται εἰς μεγαλυτέραν παρὰ ποτὲ ἀκμήν, οἱ φοιτηταὶ προστρέχουν εἰς τὸ ὀνομαστὸν Πανεπιστήμιον αὐτῆς, ὅπου διδάσκουν ἐπιφανεῖς καθηγηταί. Ἡ καλλιέργεια τῶν γραμμάτων καὶ ἰδίως τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἡ ὁποία εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῶν Κομνηνῶν ἐξηκολούθει ὁλοὲν ν' αὐξάνεται, διεδόθη δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τόσον εὐρέως, ὥστε νὰ χαρακτηρίζεται ἡ ἐποχὴ αὕτη ὡς *ἀναγέννησις τῶν Παλαιολόγων*. Μοναδικὸν εἶναι εἰς τὴν ἱστορίαν τὸ παράδειγμα Κράτους εὑρισκομένου εἰς τὰς παραμονὰς τῆς καταστροφῆς, τὸ ὁποῖον ἐξακολουθεῖ νὰ ἐκπέμπῃ ἀσβέστους ἀκτῖνας πολιτισμοῦ.

Τὰ γράμματα καὶ αἱ ἐπιστῆμαι.—Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Παλαιολόγων μεγάλη λάμψις παιδείας καὶ σοφίας φωτίζει ὁλόκληρον τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον. Πολυάριθμοι λόγιοι καὶ ἐπιστήμονες, θεολόγοι, ἠθικολόγοι, ἱστορικοί, ῥήτορες, φιλόσοφοι, γράφουν σωρείαν συγγραμμάτων [1]. Πολλοὶ ἐκ τῶν συγγραφέων τούτων διάλαμψαν διὰ τὴν σοφίαν των, ὅλοι δὲ ἐκοσμοῦντο μὲ ἐξαιρετικὴν μόρφωσιν. Ἀκόμη καὶ δύο αὐτοκράτορες τῶν χρόνων ἐκείνων ἦσαν ἀξιόλογοι συγγραφεῖς, ὁ Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνὸς καὶ ὁ Μανουὴλ ὁ Β΄.

Ἰδιαιτέρως δὲ πρέπει νὰ ἐξαρθοῦν τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικὰ τῆς σπουδαίας ἐκείνης ἐποχῆς τῶν γραμμάτων. Πρῶτον, ὅτι ἡ παιδεία ἦτο εἰς πάντας διαδεδομένη, εἰς τὰς αὐλὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν Κρατῶν, τῆς Νικαίας, τῆς Τραπεζοῦντος, τοῦ Μυστρᾶ, διετηρεῖτο ὅλη ἡ κομψότης καὶ ἡ καλλιέπεια τῆς ἀρχαίας γλώσσης. Δεύτερον, ὅτι οἱ διαπρεπεῖς ἐκεῖνοι λόγιοι κατέγιναν εἰς ὅλα τὰ εἴδη τῶν μελετῶν. καὶ τέλος, ὅτι κατήγοντο ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος. «*Ὅλαι αἱ Ἑλληνικαὶ χῶραι δίδουν τὴν συμβολὴν αὐτῶν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ φιλολογικὴν ταύτην λαμπρότητα τοῦ παρακμάζοντος Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Τὴν παραμονὴν τῆς γενικῆς καταστροφῆς ὁλόκληρος*

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἡ Ἑλλὰς συνήθροισε τὰς πνευματικὰς αὐτῆς δυνάμεις διὰ νὰ ῥίψῃ μίαν τελευταίαν λάμψιν (**Ῥαμπώ**).

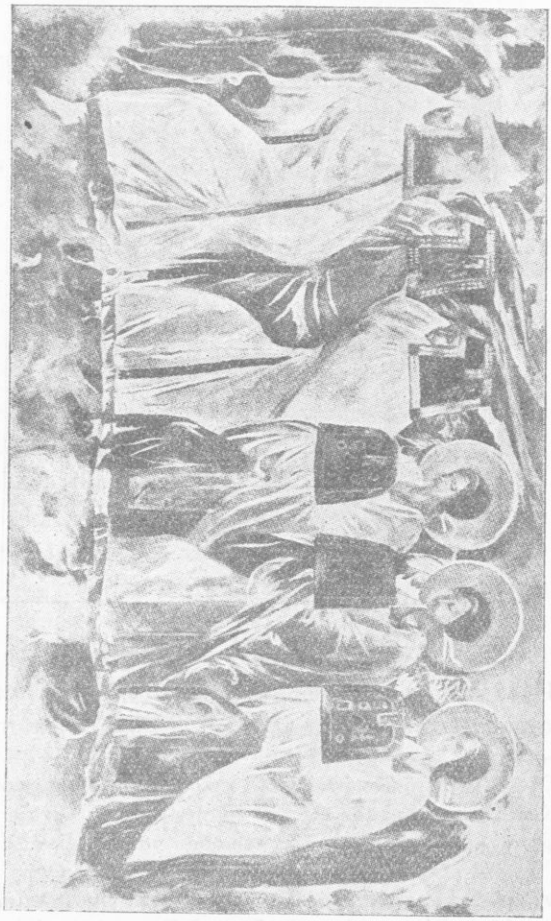
Ἄγγελος ὁλοσώματος (τοιχογραφία).

Ἡ τέχνη. – Συγχρόνως μὲ τὴν ἐξαιρετικὴν ταύτην ἄνθησιν τῶν γραμμάτων ἀνεγεννήθη τότε καὶ ἡ τέχνη, Ἐπίσης ὅπως καὶ

(1) Οἱ πλεῖστοι ἦσαν θεολόγοι, φιλόσοφοι, ἰδίως σπουδαῖοι φιλόλογοι. Κατεγίνοντο δηλαδὴ εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων. Οἱ δὲ ἱστορικοὶ τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ἐπίσημοι ἄνδρες, οἱ ὁποῖοι ἔλαβον μέρος εἰς τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς (ὁ αὐτοκράτωρ **Καντακουζηνός**, ὁ πιστὸς φίλος τῶν τελευταίων Παλαιολόγων **Γεώργιος Φραντζῆς**). Εὐρυμαθέστατοι ἦσαν ὁ Παχυμέρης, ἰδίως ὁ **Νικηφόρος Γρηγορᾶς**.—Ἄλλοι διεκρίνοντο εἰς τὰς ἐπιστήμας καὶ ἐκαλλιέργησαν μὲ μεγάλην ἐπιτυχίαν τὴν γεωγραφίαν, τὰ μαθηματικά, τὴν φυσικήν, τὴν ἀστρονομίαν. Περίφημος δ' ἔγινεν εἰς τὴν ἐπιστήμην τοῦ δικαίου ὁ **Ἀρμενόπουλος**, τοῦ ὁποίου τὰ νομικὰ συγγράμματα διεδόθησαν εἰς ὅλην τὴν Δύσιν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὰ γράμματα, εἰς ὅλας τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Ἰδίως εἰς τὰς πόλεις, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν καὶ πολιτικὸν κέντρον τοῦ ἀναγεννωμένου Ἑλληνισμοῦ, ἡ τέχνη ἀφῆκε λαμπρότατα μνημεῖα. Εἰς τὴν Κων-

Ἔξοδος τοῦ Ὀδυσσέως εἰς τὸν Ἅδην, « Ἡ θεία λειτουργία ».

σταντινούπολιν, εἰς τὴν Τραπεζοῦντα, εἰς τὴν Νίκαιαν, τὴν Ἄρταν, τὸν Μυστρᾶν ἔχομεν μίαν ἀληθινὴν ἀναγέννησιν αὐτῆς. Προσέτι εἰς τὰ σπουδαῖα κέντρα μοναχικοῦ βίου, εἰς τὸ ***Ἅγιον Ὄρος,*** εἰς τὰ ***Μετέωρα.*** Τόσον δὲ ἰσχυρὰ εἶναι ἡ καλλιτεχνικὴ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

αὕτη κίνησις, ὥστε ἀκόμη καὶ τότε ἡ ἐπίδρασις τοῦ Βυζαντίου ἐπεξετάθη εἰς τοὺς Σέρβους, τοὺς Βουλγάρους, τοὺς Ῥωμάνους, τοὺς Ῥώσους, εἰς ὅλον τὸν Ἀνατολικὸν κόσμον.

Τὰ ἴχνη δὲ τοῦ ἀνθηροῦ ἐκείνου πολιτισμοῦ δυνάμεθα νὰ τὰ

Ἡ Θεοτόκος βρεφοκρατοῦσα (Παναγία ἡ Γλυκοφυλοῦσα. Τοιχογραφία).

ἴδωμεν μὲ τοὺς ὀφθαλμούς μας. Διότι ἐσώθησαν εἰς ὅλας τὰς Ἑλληνικὰς πρωτευούσας πολύτιμα λείψανα τῆς ἀναβιώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἰδίως εἰς τὸν ***Μυστρᾶν,*** τὴν πρωτεύουσαν τῶν Δεσποτῶν Παλαιολόγων. Εἰς ἕνα ἀπόκρημνον βράχον, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ταϋγέτου, σώζεται ὁλόκληρος ἡ πόλις τῶν Δεσποτῶν μὲ τὰ τείχη καὶ τοὺς πύργους, τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ μοναστήρια, μὲ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὰ ἀρχοντικὰ οἰκήματα καὶ τὰ παλάτια τῶν Δεσποτῶν. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν μνημείων τούτων εἶναι στερεὰ καὶ κομψή, στολίζονται δὲ αἱ ἐκκλησίαι μὲ ὡραῖα γλυπτά, ἰδίως μὲ θαυμασίας τοιχογραφίας, αἱ ὁποῖαι δεικνύουν μίαν ἀληθινὴν ἀναγέννησιν τῆς τέχνης·

Ἐξαισία κεφαλὴ ἀγγέλου. Τοιχογραφία.

Ἡ ἀναγέννησις τῆς Εὐρώπης. – Ὀλίγον ἀργότερα ἤρχισε νὰ φωτίζῃ καὶ τὴν Εὐρώπην μεγάλη λάμψις τῶν γραμμάτων καὶ τῆς τέχνης, τὴν ὁποίαν ὀνομάζομεν ***Ἀναγέννησιν.*** Προῆλθε δὲ ἡ Ἀναγέννησις πρωτίστως ἀπὸ τὴν ἄμεσον καὶ βαθεῖαν γνῶσιν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, τῆς ἀθανάτου ταύτης πηγῆς τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας. Ἡ ἀφύπνισις

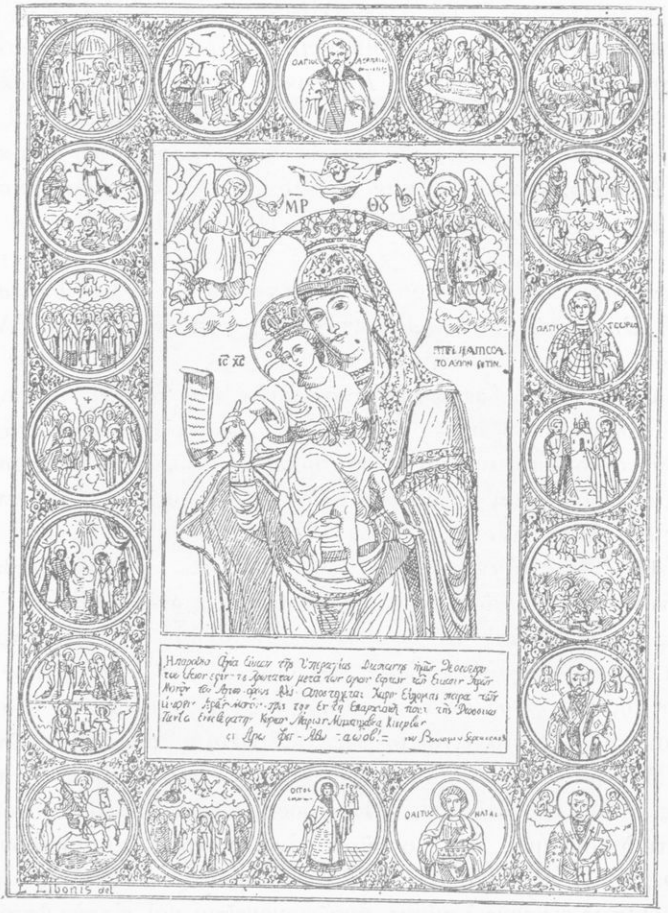
Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

αὕτη τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τὸν πνευματικὸν λήθαργον, εἰς τὸν ὁποῖον ἦτο βυθισμένη καθ' ὅλον τὸν Μεσαίωνα, προέρχεται πάλιν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας λογίους τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων. «*Τὰ ἀλλεπάλληλα ταξίδια τριῶν Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων εἰς τὴν Εὐρώπην παρήγαγον εὐτυχῆ ἐπακολουθήματα. Διότι ἔφερον τὴν Ἑλληνικὴν σοφίαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν διεδόθη εἰς ὅλα τὰ ἔθνη τῆς Δύσεως καὶ τοῦ Βορρᾶ. **Ἀκόμη καὶ εἰς τὴν κατάπτωσιν μόνοι οἱ ὑπήκοοι τῶν Παλαιολόγων κατεῖχον τὴν χρυσῆν κλεῖδα τῶν θησαυρῶν τῆς ἀρχαιότητος**» (**Γίββων**).* Πολυάριθμοι ἦσαν οἱ σοφοί, οἱ ὁποῖοι μετέβησαν τότε εἰς τὴν Ἰταλίαν (ἰδίως μετὰ τὴν ἅλωσιν). Μεταξὺ πάντων διέπρεπον ὁ Γεώργιος ***Γεμιστὸς*** καὶ ὁ ***Βησσαρίων***. Ὁ πρῶτος εἶχεν ἱδρύσει Πλατωνικὴν Ἀκαδημίαν εἰς τὴν Σπάρτην (τὸν Μυστρᾶν). Ὁ Βησσαρίων ἦτο ὑπέρμαχος τῆς ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, διὰ τοῦτο ἔμεινεν εἰς τὴν Ἰταλίαν ὅπου ἔγινε καρδινάλιος καὶ παρ' ὀλίγον πάπας. Οἱ δύο οὗτοι ἐπιφανέστατοι ἀντιπρόσωποι τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ εἶναι συγχρόνως καὶ οἱ λαμπρότατοι πρόδρομοι τῆς Ἀναγεννήσεως εἰς τὴν Δύσιν.

Ἡ Ἀναγέννησις τοῦ Ἔθνους. Ἀπὸ τὴν βαθεῖαν μελέτην τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων ἤντλουν οἱ Ἕλληνες τοῦ 13ου καὶ 15ου αἰῶνος τὴν ἀληθινὴν φιλοπατρίαν, διότι πρώτη ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς εἶχε διδάξει εἰς τὸν κόσμον *τὴν ἰδέαν τῆς Πατρίδος* καὶ τὸ αἴσθημα τῆς φιλοπατρίας. Ὅλοι οἱ λόγιοι, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Νικαίας, τῆς Τραπεζοῦντος, τοῦ Μυστρᾶ, ὑψώνουν ὡς σύμβολον τῆς φιλοπατρίας τὸ περικλεὲς ὄνομα τῆς Ἑλλάδος. Ἐφ' ὅσον καταπίπτει τὸ Κράτος ὡς πολιτικὴ δύναμις, ἐπὶ τοσοῦτον ἀναγεννᾶται ἀκμαιότερον τὸ *ἔθνος*, καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς λαμβάνει ζωηροτέραν συνείδησιν ἑαυτοῦ. Ὅπως εἰς τοὺς λογίους, ἀναζωογονεῖται καὶ εἰς τὸν ἀπαίδευτον λαὸν τὸ αἴσθημα τῆς φιλοπατρίας, διαλάμπει δὲ τοῦτο, συνυφασμένον μὲ τὴν θερμὴν πίστιν εἰς τὰς πολυτίμους παραδόσεις αὐτοῦ. Ὁ συνδυασμὸς δὲ οὗτος τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ παράγει τὴν πολυτιμοτάτην ἐθνικὴν ἔννοιαν τὸ *γένος*. Ὑψηλὸν ἐθνικὸν ἰδεῶδες θερμαίνει τοὺς πατριώτας τοῦ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐκπνέοντος Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, στηρίζει τὸ *Γένος* καὶ ῥίπτει τὰ σπέρματα νέας ζωῆς [1]).

Εἰκὼν τῆς Θεοτόκου, πέριξ εἰκονίδια (τέχνη μεταγενεστέρα τοῦ Ἁγίου Ὄρους).

1) «Τὰς ἰδίας ἐκείνας στιγμάς, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ Κωνσταντινούπολις εὑρίσκεται εἰς τὴν ἀγωνίαν τοῦ θανάτου, ἀρχίζει ν' ἀφυπνίζεται τὸ αἴσθημα ἐκεῖνο τοῦ Ἑλληνικοῦ πατριωτισμοῦ, ἀπὸ τὸ ὁποῖον θὰ ἐξέλθῃ τὸν 19ον αἰῶνα ἡ ἀναγγέννησις τῆς νέας Ἑλλάδος. Εἰς τὸ ἐκπνέον Βυζάντιον βλέπομεν νὰ ἐμφανίζωνται αἰφνιδίως τὰ μεγάλα ὀνόματα τοῦ Περικλέους, τοῦ Θεμιστοκλέους» κ.λ. (Ραμπὼ καὶ Ντίλ).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΕΠΟΧΗ Γ΄. — Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ

(1081—1453)

Ἡ τελευταία μεταπολεμικὴ περίοδος τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας εἶναι ἡ γνησίως *Ἑλληνικὴ περίοδος*. Εἰς τὸν θρόνον κάθηνται δυναστεῖαι καθαρῶς Ἑλληνικαί, αἱ δυναστεῖαι τῶν *Κομνηνῶν* καὶ τῶν *Παλαιολόγων*, εἰς τὴν κοινωνίαν, εἰς τὴν αὐλήν, εἰς τὴν διοίκησιν, εἰς ὅλον τὸν πολιτισμὸν βασιλεύουν καθ' ὁλοκληρίαν Ἑλληνικαὶ ἰδέαι. Τὸν χαρακτῆρα δὲ αὐτὸν τῆς Ἑλληνικότητος τὸν βλέπομεν ἰδίως εἰς τὴν λαμπρὰν ἀναγέννησιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἡ ὁποία εἶναι γνωστὴ ὡς *ἀναγέννησις τῶν Κομνηνῶν*, ἔπειτα *ἀναγέννησις τῶν Παλαιολόγων*.

Η΄. Παρακμὴ τῆς Αὐτοκρατορίας (1057–1081). — Μετὰ τὴν δύναμιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔφθασεν ἡ Αὐτοκρατορία ἐπὶ τῶν Μακεδόνων βασιλέων, ἀρχίζει κατάπτωσις τοῦ Κράτους, ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου Β΄, ἀπὸ τὸ 1025 ἕως τὴν ὁριστικὴν ἐγκατάστασιν τῶν Κομνηνῶν, ἕως τὸ 1081 Ἡ κυριωτάτη αἰτία τῆς παρακμῆς εἶναι, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀναφαίνονται δύο μεγάλοι ἐχθροὶ τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας, οἱ ὁποῖοι ἔρχονται συγχρόνως καὶ ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν.

Οἱ ἐχθροὶ τῆς Ἀνατολῆς εἶναι οἱ Τοῦρκοι *Σελτζοῦκοι*, πολεμοχαρὴς λαός, ὁ ὁποῖος ἐξορμᾷ ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἀσίας. Μὲ ἀνδρείαν πολεμοῦν ἐναντίον των οἱ αὐτοκρατορικοὶ στρατοί, ἰδίως δὲ ἄξιοι θαυμασμοῦ εἶναι οἱ ἡρωϊκοὶ ἀγῶνες, τοὺς ὁποίους διεξάγει ὁ αὐτοκράτωρ *Ρωμανὸς Διογένης*. Ἀλλ' οἱ Ἑλληνικοὶ στρατοὶ δὲν δύνανται ν' ἀντισταθοῦν εἰς τὴν πολεμικὴν ὁρμὴν τῶν Σελτζούκων καὶ ὁ βάρβαρος λαὸς τῶν Τούρκων ἐγκαθίσταται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Μικρὰν Ἀσίαν 1071). — Ὁ δ' ἐκ τῆς Δύσεως ἐχθρὸς εἶναι περισσότερον ἐπικίνδυνος καὶ εἶναι οὗ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοι οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης, οἱ ὁποῖοι ἐλέγοντο τότε ὅλοι μαζὶ *Φράγγοι* ἢ *Λατῖνοι*. Εἰς τὴν Χριστιανικὴν Εὐρώπην ἴσχυε τότε ὁ *Φεουδαλισμός*, δηλαδὴ ἡ χώρα ἦτο μοιρασμένη εἰς διαφόρους αὐθέντας, εἰς δὲ τὴν κοινωνίαν οἱ μόνοι ἄξιοι λόγου ἄνθρωποι ἦσαν οἱ πολεμισταί, οἱ *ἱππόται*. Μεγίστη δὲ δύναμις εἰς τὴν Φεουδαλικὴν Εὐρώπην ἦτο ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκκλησίας, ὁ *πάπας*.

Ὅτε οἱ Σελτζοῦκοι Τοῦρκοι κατέλαβον τοὺς Ἁγίους Τόπους, ὅλη ἡ Χριστιανικὴ Δύσις ἐξηγέρθη. Ὁ πάπας καὶ οἱ πολεμοχαρεῖς ἱππόται ἔσπευσαν εἰς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἁγίων Τόπων, αἱ περιβόητοι δ' ἐκεῖναι μακρινὰι ἐκστρατεῖαι ὠνομάσθησαν *Σταυροχορίαι*. Μὲ τὴν Α΄ Σταυροφορίαν ἀπηλευθερώθησαν οἱ Ἅγιοι Τόποι, καὶ οἱ ἱππόται ἵδρυσαν φεουδαλικὰ κράτη εἰς τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην (1099). Οἱ Σταυροφόροι, τῶν ὁποίων προηγήθησαν οἱ Νορμανδοί, ὑπῆρξαν μεγάλοι ἐχθροί, ἐξησθένισαν τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ παρασκεύασαν τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους.

Θ΄. Οἱ Κομνηνοὶ—Οἱ Σταυροφόροι.—Κατὰ τὴν φοβερὰν ἐκείνην ἐποχὴν ἀνῆλθον εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου ἰσχυροὶ κυβερνῆται, οἱ *Κομνηνοί*. Ἐπὶ ἕνα αἰῶνα, ἀπὸ τὸ 1081 ἕως τὸ 1180, ἔδωκαν οἱ μεγάλοι ἐκεῖνοι πολεμισταὶ καὶ πολιτικοὶ δύναμιν καὶ λάμψιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν.

Ἡ βασιλεία τοῦ *Α΄ Κομνηνοῦ*, τοῦ *Ἀλεξίου*, ἐνδιαφέρει ὄχι μόνον τὴν Βυζαντινήν, ἀλλὰ καὶ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, διότι συνεδέθη μὲ τὴν Α΄ Σταυροφορίαν. Ὡς πρωτοπορεία τῶν Σταυροφόρων ἦτο μία φοβερὰ ἐπιδρομὴ τῶν Νορμανδῶν, τοὺς ὁποίους ἀπέκρουσεν ὁ Ἀλέξιος. Ἔπειτα «*ὅλοι οἱ ἑσπέριοι λαοὶ*» κυλίονται ἀπὸ τὴν Δύσιν ὡς ἀκατάσχετα κύματα καὶ συγκεντρώνονται εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (1096). Ὁ Ἀλέξιος ἐπολιτεύθη πρὸς τοὺς Σταυροφόρους ὡς Χριστιανὸς Αὐτοκράτωρ, ἀλλὰ καὶ ὡς Ἕλλην βασιλεύς. Τοὺς ἔθρεψε, τοὺς ἐβοήθησε διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὸν σκοπόν των, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως ἔλαβε μέτρα διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰς χώρας του ἀπὸ τὰς καταστροφάς των. Ἐξηνάγκασε τοὺς ἱππότας νὰ ὁμόσουν εἰς αὐτὸν ὅρκον ὑποτελείας, ὅτι θὰ εἶναι «*δοῦλοι τῆς βασιλείας του*». Μόλις ὅμως κατέλαβον οἱ Σταυροφόροι τὴν Ἱερουσαλήμ, παρεσπόνδησαν καὶ ἦρ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

χισαν νὰ κυριεύουν Ἑλληνικὰς πόλεις. Ὁ Ἀλέξιος κατατροπώνει δύο ἀκόμη φορὰς τοὺς Νορμανδούς. Εἰς τὸ τέλος μακροῦ βίου ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἀφίνει ἰσχυρὸν καὶ ἔνδοξον τὸ Κράτος αὐτοῦ (1118).

Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Ἀλεξίου, Ἰωάννης Κομνηνός, ἦτο γενναῖος καὶ ἀθλητικός, καὶ διῆλθε τὸν βίον πολεμῶν διαρκῶς πρὸς ὅλους τοὺς ἐχθροὺς καὶ τρέχων ἀπὸ τὴν Εὐρώπην εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ παντοῦ κατατροπώνων αὐτούς. Τόσην καταστροφὴν ἔκαμεν εἰς τοὺς Πετσενέγους, ὥστε ὁ λῃστρικὸς ἐκεῖνος λαὸς ἐξηφανίσθη ἔκτοτε ὁλοσχερῶς ἀπὸ τὴν ἱστορίαν. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ βίου του ὁ Ἰωάννης ἐξεστράτευσε νικηφόρως διὰ ν' ἀνακτήσῃ τὴν Συρίαν, ἀλλ' ἀπέθανεν αἰφνιδίως, καὶ διάδοχος αὐτοῦ ἔγινεν ὁ υἱός του *Μανουὴλ Κομνηνὸς* (1148).

Ὁ Μανουὴλ ἦτο ὁ ἡρωϊκώτερος ἀπὸ ὅλους τοὺς Κομνηνοὺς καὶ εἶχε γενναίαν ψυχήν, ἡ δὲ ρώμη τοῦ σώματος καὶ ἡ ὑψηλοφροσύνη του ἐπροκάλει τὸν θαυμασμόν. Καθ' ὅλον τὸν βίον του ὁ Μανουὴλ δὲν ἔπαυσε τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἀσίαν ἐναντίον τῶν ἀπίστων, ἐταπείνωσε καὶ τοὺς Φράγκους καὶ τοὺς Τούρκους. Κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Μανουὴλ ἔγινεν ἡ Β' Σταυροφορία. Οἱ Σταυροφόροι ἠθέλησαν νὰ κυριεύσουν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ὁ Αὐτοκράτωρ ἐξηνάγκασε τοὺς βασιλεῖς καὶ τοὺς ἡγεμόνας των νὰ ὀμόσουν εἰς αὐτὸν *πίστιν καὶ ὑποτέλειαν*. Κατὰ τὸν ἴδιον χρόνον οἱ Νορμανδοὶ ἐπεχείρησαν τρίτην ἐπιδρομήν, μὲ ἡρωϊκοὺς δὲ ἀγῶνας ὁ Μανουὴλ ἔσωσε τὸ Κράτος.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μανουὴλ Α' (1180) τὸ Κράτος ἀρχίζει νὰ καταπίπτῃ. Ὁ διάδοχός του *Ἀνδρόνικος Κομνηνός*, διὰ νὰ περιποιηθῇ τὸν λαόν, ὑπεκίνησε μεγάλην σφαγὴν τῶν Φράγκων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐπίσης κατεδίωξεν ἀνηλεῶς τοὺς εὐγενεῖς. Μεγάλως δὲ καταστροφὰς ἐπέφερε καὶ ἡ τετάρτη ἐπιδρομὴ τῶν Νορμανδῶν. Ὅλαι αἱ αἰτίαι αὗται προκαλοῦν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐξέγερσιν, ὁ Ἀνδρόνικος θανατώνεται καὶ ἀνέρχεται εἰς τὸν θρόνον ἡ δυναστεία τῶν *Ἀγγέλων*, συγγενὴς μὲ τὸν οἶκον τῶν Κομνηνῶν.

Ὁ *Αἰὼν τῶν Κομνηνῶν*, ὁ *12ος αἰών*, εἶναι ἐποχὴ δυνάμεως. Ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία εἶναι ἡ μεγαλυτέρα δύναμις τοῦ κόσμου, ἡ ὁποία κανονίζει τὰς σχέσεις τῶν λαῶν. Οἱ ἀγέρω-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

χοι Φράγκοι ἱππόται, οἱ ἰσχυροὶ Μουσουλμάνοι ἡγεμόνες, ὅλοι κλίνουν τὸ γόνυ ἐνώπιον τῶν Ἑλλήνων βασιλέων. Λαμπρύνεται δὲ ὁ 12ος αἰὼν μὲ μίαν μεγάλην ἄνθησιν τῶν γραμμάτων, ἡ ὁποία εἶναι γνωστὴ ὡς *Ἀναγέννησις τῶν Κομνηνῶν*.

Ι΄. Οἱ Ἄγγελοι. — Ἡ Δ΄ Σταυροφορία. — Τὸ μεγαλεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως προσείλκυε τὸν θαυμασμόν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπληστίαν τῶν λαῶν. Ὁ ἡρωϊκὸς Μανουὴλ Κομνηνὸς εἶχε κατορθώσει νὰ κρατήσῃ τὴν τάξιν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ νὰ ἐπιβάλῃ τὸν σεβασμὸν εἰς τοὺς ἐχθρούς. Ὅτε ὅμως ἔλλειψεν ἡ ἰσχυρὰ κυβέρνησις, τότε ἤρχισε ταχέως ἡ παρακμή. Τὰ οἰκονομικά, ὁ στρατός, τὸ ναυτικὸν παραλύουν, τοὐναντίον οἱ ἐχθροὶ γίνονται πλέον πολυάριθμοι καὶ πλέον ἰσχυροὶ (ἀπὸ τὸ 1185).

Εἰς τὴν Ἀσίαν οἱ Ἕλληνες βασιλεῖς πολεμοῦν διαρκῶς ἐναντίον τῶν Τούρκων. Εἰς δὲ τὴν Εὐρώπην ἔχει σχηματισθῇ τὸ *Βασίλειον τῆς Οὐγγαρίας*, ἐπίσης καὶ οἱ Σέρβοι γίνονται ἀνεξάρτητοι, ἱδρύεται προσέτι τὸ Βλαχοβουλγαρικὸν κράτος, μέγας ἐχθρὸς τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἀκόμη δὲ μεγαλύτεροι ἐχθροὶ εἶναι οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως. Οἱ Ἐνετοὶ ἐποφθαλμιοῦν τὸ ἐμπόριον καὶ τὸν πλοῦτον τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας, ὁ πάπας εὑρίσκει ὅτι ἐπλησίασεν ὁ καιρὸς διὰ νὰ καθυποτάξῃ τὴν Ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν εἰς τὴν Δυτικήν, οἱ Νορμανδοὶ κάμνουν φοβερὰς ἐπιδρομάς. Οἱ Σταυροφόροι διέρχονται τὰς Ἑλληνικὰς χώρας ὡς μαινόμενοι ἐχθροί, καὶ αἱ τρεῖς Σταυροφορίαι παρ' ὀλίγον νὰ καταλήξουν εἰς τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀνεξάντλητοι ἐχθροὶ περικυκλώνουν τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν.

Οἱ δὲ Αὐτοκράτορες, οἱ *Ἄγγελοι*, εἶναι μέτριοι ἡγεμόνες, καὶ ἡ χαλαρὰ διοίκησις αὐτῶν ἐπέσπευσε τὴν καταστροφήν. Ὁ Α΄ Ἄγγελος, ὁ Ἰσαάκιος, ἐκθρονίζεται ἀπὸ τὸν ἀδελφόν του Ἀλέξιον, ὁ ὁποῖος γίνεται αὐτοκράτωρ. Ἐπὶ τοῦ *Ἀλεξίου Ι΄* ἡ παραλυσία κορυφοῦται καὶ οἱ ἐξωτερικοὶ κίνδυνοι γίνονται φοβερώτεροι. Εἰς τὴν Ἀσίαν προχωροῦν οἱ Τοῦρκοι, εἰς τὰς χώρας τοῦ Αἵμου οἱ Βλαχοβούλγαροι καταστρέφουν τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, οἱ δὲ Φράγκοι ἑτοιμάζουν νέαν Σταυροφορίαν. Ὁ νεαρὸς υἱὸς τοῦ Ἰσαακίου Ἀλέξιος ἔρχεται νὰ ζητήσῃ βοήθειαν ἐναντίον τοῦ θείου του Ἀλεξίου Γ΄. Ἡ Δ΄ Σταυροφορία, ἡ ὁποία παρε-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σκευάσθη διὰ τοὺς Ἁγίους τόπους, παρεκκλίνει ὅμως καὶ διευθύνεται πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Οἱ Σταυροφόροι φθάνουν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν πολιορκοῦν. Ὁ Αὐτοκράτωρ ἀναγκάζεται νὰ φύγῃ, καὶ τότε ἀναβαίνει εἰς τὸν θρόνον ὁ γέρων Ἰσαάκιος μὲ τὸν υἱόν του Ἀλέξιον τὸν Δ΄. Ἀλλ' οἱ Αὐτοκράτορες δὲν δύνανται νὰ ἐκπληρώσουν τὰς ὑποχρεώσεις των πρὸς τοὺς Ἐνετούς, οἱ ὁποῖοι ζητοῦν χρήματα. Ὁ λαὸς ἐξεγείρεται, ὁ Ἀλέξιος Δ΄ φονεύεται, ὁ πατήρ του Ἰσαάκιος ἀποθνήσκει. Ἀλληλοδιαδόχως γίνονται αὐτοκράτορες *ὁ Ἀλέξιος Ε΄ ὁ Μούρτζουφλος* καὶ ἔπειτα *ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις*, ἀλλὰ καὶ οἱ δύο ἀναγκάζονται νὰ φύγουν. Οἱ Σταυροφόροι, διὰ νὰ κυριεύσουν εὐκολώτερον τὴν Κωνσταντινούπουλιν, πυρπολοῦν αὐτήν. Ἐν μέσῳ τῶν φλογῶν τῆς καιομένης πόλεως ὁρμοῦν τὰ ἀχαλίνωτα στίφη τῶν πολεμιστῶν τῆς Δύσεως εἰς λεηλασίαν καὶ ἁρπαγήν. Οὐδεὶς οἶκτος ὑπάρχει διὰ τοὺς Ἕλληνας, φοβεραὶ δὲ εἶναι αἱ καταστροφαί, αἱ ἁρπαγαί, αἱ ἀνοσιουργίαι τῶν Σταυροφόρων. Εἰς τὴν ἄλλοτε «βασιλίδα τῶν πόλεων» ἠπλώθη εἰς ὀλίγας ἡμέρας φρικώδης ἐρήμωσις (1204).

ΙΑ΄ Ἡ Φραγκοκρατία.—Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν πολεμιστῶν τῆς Δ΄ Σταυροφορίας ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία διεμελίσθη μεταξὺ τῶν νικητῶν. Εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας ἱδρύθησαν δύο μεγάλα καὶ πολλὰ μικρὰ Φραγκικὰ Κράτη. Τὰ δύο μεγάλα Κράτη ἦσαν ἡ *Λατινικὴ Αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸ Βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης*, τὰ δὲ μικρὰ ἦσαν διάφοροι ἡγεμονίαι, πριγκιπᾶτα, δουκᾶτα, βαρωνίαι κλπ. κατὰ τὸ φεουδαλικὸν σύστημα τῆς Εὐρώπης. Ἡ Λατινικὴ Αὐτοκρατορία τῆς Κωσταντινουπόλεως καὶ τὸ Λατινικὸν Βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης παρήκμασαν εἰς διάστημα ὀλίγων ἐτῶν. Σπουδαιότερα ἦσαν τὰ Φεουδαλικὰ κράτη, τὰ ὁποῖα ἱδρύθησαν τότε εἰς τὴν Νότιον Ἑλλάδα, ἰδίως τὸ *Δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν*, μὲ τοὺς δοῦκας αὐτοῦ Δελαρώς, καὶ τὸ *Πριγκιπᾶτον τῆς Πελοποννήσου* μὲ τοὺς πρίγκιπάς του Βιλλαρδουΐνους. Διαρκέστεραι δὲ ἦσαν αἱ κτήσεις τῆς Ἐνετίας ἰδίως εἰς τὴν *Κρήτην*. Ἐν γένει τὰ Φραγκικὰ Κράτη κατέπεσαν, ἀλλ' ἄφησαν πολλὰς ἀναμνήσεις εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας καὶ τὸν βίον.

Συγχρόνως ὅμως καὶ οἱ νικημένοι ἤρχισαν ν' ἀναλαμβάνουν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δυνάμεις. Οἱ ἄρχοντες τοῦ Βυζαντίου ἱδρύουν δύο Αὐτοκρατορίας, τῆς *Τραπεζοῦντος* εἰς τὸν Πόντον, καὶ τῆς *Νικαίας* εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἐπίσης εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα τὸ *Δεσποτᾶτον* τῆς Ἠπείρου. Τὰ Ἑλληνικὰ αὐτὰ Κράτη ἀπέκτησαν μεγάλην δύναμιν, ἰδίως τὸ Κράτος τῆς Νικαίας καὶ τὸ Κράτος τῆς Ἠπείρου, τὰ ὁποῖα εἶχον ἱκανοὺς ἡγεμόνας. Ὁ Δεσπότης τῆς Ἠπείρου *Θεόδωρος Ἄγγελος* καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Νικαίας *Ἰωάννης Βατάτσης* ἐμεγάλωσαν τὰ Κράτη των, περιῆλθον ὅμως εἰς ἀγῶνας, διότι καὶ οἱ δύο ἐφιλοδόξουν τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπὶ τέλους ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Νικαίας Μιχαὴλ Παλαιολόγος κατώρθωσε νὰ διώξῃ τοὺς Φράγκους ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ν' ἀνιδρύσῃ τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν (1261).

Κατὰ τὸν 13ον καὶ 14ον αἰῶνα ἡ Ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ ἦτο κατακερματισμένη εἰς πλῆθος κρατιδίων. Ἦσαν δὲ ταῦτα διάφοροι Φραγκικαὶ ἡγεμονίαι, ἰδίως κτήσεις τῶν Ἐνετῶν καὶ τὰ Κράτη τῶν ἐγχωρίων λαῶν τῆς Χερσονήσου, τῶν Σέρβων καὶ τῶν Βλαχοβουλγάρων. Εἰς τὸ εὐρύτατον ἔδαφος τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἔχουν τώρα ἐγκαθιδρυθῆ εἴκοσι ξένα Κράτη. Κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα ἀναφαίνονται καὶ οἱ *Ἀλβανοί*, οἱ ὁποῖοι κατέρχονται εἰς τὰ νότια καὶ ἐγκαθίστανται εἰς τὰς παλαιὰς Ἑλληνικὰς χώρας, καὶ γίνονται ταχέως Ἕλληνες. Τέλος ἀπὸ τὴν Ἀσίαν ἔρχονται καὶ οἱ *Ὀθωμανοὶ Τοῦρκοι*, οἱ τελευταῖοι ἐπιδρομεῖς καὶ οἱ ὁριστικοὶ καταστροφεῖς.

ΙΒ΄. Οἱ Παλαιολόγοι (1261—1453).—Καὶ ἡ τελευταία δυναστεία τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἱκανοὺς Αὐτοκράτορας, ἀλλὰ καμμία πλέον δύναμις εἰς τὸν κόσμον δὲν ἠδύνατο νὰ σώσῃ τὸ Κράτος ἀπὸ τόσους φοβεροὺς ἐχθρούς.

Ὁ *Μιχαὴλ Η΄ Παλαιολόγος* ὑπῆρξε μέγας στρατιωτικὸς καὶ δεξιώτατος πολιτικός. Ἐνίκησε τοὺς Φράγκους, οἱ ὁποῖοι ἐπῆλθον ἐναντίον του ἀπὸ τὴν Δύσιν καὶ ἐξησθένισε τοὺς Ἀνδεγαυοὺς βασιλεῖς τῆς Σικελίας. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατόν του (1282) κατέστη φανερὰ ἡ ἀδυναμία τοῦ Κράτους. Οἱ διάδοχοί του, οἱ δύο *Ἀνδρόνικοι*, εἰργάσθησαν μὲ δραστηριότητα διὰ νὰ σώσουν τὴν χώραν των, ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ γίνονται πολὺ ἰσχυροί. Οἱ Σέρβοι μὲ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὸν *Στέφανον* Δουσὰν ἱδρύουν ἰσχυρότατον κράτος (κατὰ τὸ 1350), οἱ Τοῦρκοι ἔχουν φθάσει εἰς τὸν Βόσπορον. Συγχρόνως δὲ ἀρχίζουν ἐμφύλιοι πόλεμοι μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων Αὐτοκρατόρων, οἱ ὁποῖοι ἐξαντλοῦν καὶ τὰς ὑπολειφθείσας δυνάμεις.

Κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 15ου αἰῶνος διέρχεται ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία δυστυχεῖς χρόνους ἀγωνίας. Ὁ αὐτοκράτωρ *Μανουὴλ Β' Παλαιολόγος* ἦτο ἐξαίρετος ἡγεμών, ἀλλ' εἶναι ἀδύνατος πλέον ἡ σωτηρία. Οἱ Τοῦρκοι ὅλοὲν προχωροῦν, διέρχονται τὸν Βόσπορον, εἰς ὀλίγον χρόνον κυριεύουν τὴν Ἀδριανούπολιν (1360), καταστρέφουν τὸ Σερβικὸν κράτος (1389), καὶ καθυποτάσσουν ὅλα τὰ Χριστιανικὰ κράτη τῆς Χερσονήσου. Τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος σώζεται δι' ὀλίγα ἔτη, διότι ὁ φοβερὸς Μογγόλος κατακτητὴς Ταμερλᾶνος νικᾷ τὸν σουλτάνον Βαγιαζὴτ εἰς τὴν Ἄγκυραν (1402).

Οἱ τελευταῖοι Παλαιολόγοι ἐπροσπάθησαν ν' ἀνασυντάξουν τὰς Ἑλληνικὰς δυνάμεις εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἐκεῖ ἱδρύθη ἓν Ἑλληνικὸν κράτος, τὸ *Δεσποτᾶτον τοῦ Μυστρᾶ*, τὸ ὁποῖον ἔφθασεν εἰς μεγάλην ἄνθησιν. Συγχρόνως ἔκαμαν ταξίδια εἰς τὴν Δύσιν, διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν βοήθειαν τῶν βασιλέων αὐτῆς καὶ τοῦ πάπα. Ὁ διάδοχος μάλιστα τοῦ Μανουὴλ Β', ὁ υἱός του *Ἰωάννης Η' ὁ Παλαιολόγος*, πηγαίνει εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου γίνεται ἡ ἐν *Φλωρεντίᾳ σύνοδος* διὰ τὴν ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν (1439). Εἰς μάτην ὅμως οἱ Ἕλληνες περιμένουν τὴν βοήθειαν τῆς Εὐρώπης.

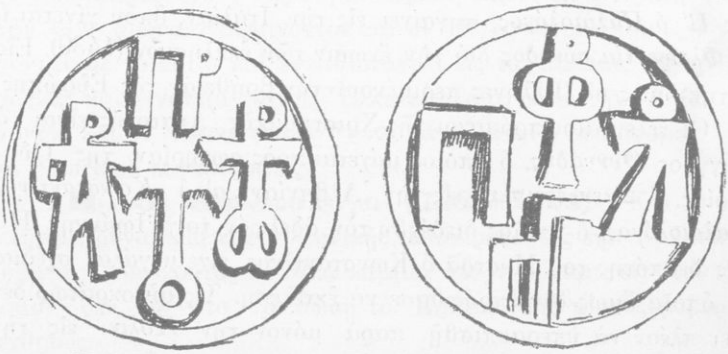
Οἱ τελευταῖοι πρόμαχοι τῆς Χριστιανικῆς Ἀνατολῆς εἶναι ὁ Οὗγγρος *Οὐννάδης*, ὁ ὁποῖος μάχεται πρὸς σωτηρίαν τῆς Οὐγγαρίας, ὁ *Σκεντέρμπεης* εἰς τὴν Ἀλβανίαν καὶ ὁ *Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος*, ὁ ὁποῖος διεδέχθη τὸν ἀδελφόν του Ἰωάννην Η'. Ὡς δεσπότης τοῦ Μυστρᾶ ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε μεγάλα σχέδια, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν ἐπρόφθασε νὰ ἐκτελέσῃ. Ὡς αὐτοκράτωρ δὲν ἔχει πλέον νὰ ὑπερασπισθῇ παρὰ μόνον τὴν *Πόλιν*, εἰς τὴν ὁποίαν περιορίζεται ὅλον τὸ Κράτος.

Ὁ σουλτάνος Μωάμεθ Β' ἐμφανίζεται ἐνώπιον τῶν τειχῶν καὶ ἀρχίζει τὴν πολιορκίαν. Εἶχε 250.000 στρατόν, οἱ πολιορκούμενοι μόλις ἦσαν 7.000. Ἀγωνίζονται ὅμως μὲ ἀνδρείαν καὶ ἀκούραστοι, ἀλλὰ τοὺς λείπουν τὰ τρόφιμα, κάθε ἡμέραν ὀλιγοστεύουν οἱ ὑπερασπισταί. Τὴν 58ην ἡμέραν, πρὶν φωτίσῃ, ὁ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μωάμεθ ἐπιχειρεῖ τὴν μεγάλην ἔφοδον. Τέσσαρας ἐφόδους τοῦ Μωάμεθ ἀπέκρουσαν οἱ Ἕλληνες, ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι εἰσέρχονται ἀπὸ μίαν μικρὰν πύλην, καὶ αἰφνιδίως ἀναφαίνονται ὄπισθεν τῶν ἀγωνιζομένων. Ὁ Αὐτοκράτωρ μὲ τοὺς ἄρχοντας πίπτουν ἡρωϊκῶς μαχόμενοι. Τὴν μεσημβρίαν ὁ Μωάμεθ εἰσέρχεται εἰς τὴν Πόλιν (29 Μαΐου 1453), φοβερὸς δὲ ὑπῆρξεν ὁ ὄλεθρος καὶ ἡ λεηλασία τῆς μεγάλης Χριστιανικῆς πρωτευούσης.

Οἱ τελευταῖοι χρόνοι τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας ἐλαμπρύνθησαν μὲ θαυμασίαν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων καὶ τῆς τέχνης, ἡ ὁποία λέγεται *Ἀναγέννησις τῶν Παλαιολόγων*. Ἀκόμη καὶ σήμερον σώζονται εἰς τὸν *Μυστρᾶν* τὰ λείψανά τῆς καλλιτεχνικῆς ἐκείνης ἀναγεννήσεως. Αἱ ὡραῖαι δὲ παραδόσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, καὶ ἡ πνευματικὴ ἄνθησις κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πτώσεως τοῦ Κράτους προμηνύουν τὴν ἀναγέννησιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὡς ἔθνους.

Μονογράμματα ἀπὸ τὸν Μυστρᾶν. Ἀναγινώσκονται: «Πρωτοστράτωρ—Φραγγόπουλος».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής